# GERMANICARVM RERVM SCRIPTORES VARII, FERE HACTENVS INCOGNITI.

Qui præmiſsis quibuſdam ſuperioris ſæculi, ſub KAROLO V. Imp. memorabiliter acta potiſsimum complectuntur.

## TOMVS TERTIVS.

*Nunc primùm editus*

Ex Bibliotheca & recenſione MARQVARDI FREHERI Conſiliarii Archi-Palatini.

*Authorum Catalogus, qui hoc volumine continentur, poſt Nuncupatoriam apparebit.*



HANOVIÆ,
Impenſis Claudii Marnii hæredum, Ioannis & Andreæ Marnii, & Conſort.

M. DC. XI.

# MAGNIFICIS ET AMPLISSIMIS VIRIS NOBILITATE ORDINIS EQVESTRIS, DIGNITATE ET PRVDENTIA PRÆSTANTISSIMIS, PRÆTORIBVS, CONSulibus & Senatoribus inclytæ Reip. Argentoratensis.

S. P. D.

QVO primùm tẽpore, Amplissimi Patres, cœpi digerendis edendisq; talibus patriæ Historię monumẽtis, maiore fortuna an diligentia à me conquisitis, vix dixero, operã impendere, hoc votum & propositum simul fuit, singulos eius Tomos, singulorum annorũ laborẽ, Germaniæ nostræ ocellis, id est, Ciuitatibus Imperii præcipuis, apud quas saltem aliqua in notitia essem, honoris ergò inscribere. Quod meum institutũ iam in duobus prioribus Tomis, nõ sine successu seruatũ apparet. Et quidẽ hic animus & sententia ferè erat, in illis tranquillè subsistere, neq, ad nostra hæc plus satis exulcerata tẽpora propiùs accedere: sed quæ istuc pertinentia in parato haberem, digesta tantum & ad pręlum adornata posteris meis edẽda relinquere. Quod

tamen consilium meum partim cogitatio vicißitudinis rerum humanarum, & quam facile tanti momenti tantoq; opere à me congestæ opes nō tam mihi meis ve quam ipsi Reipublicæ perire possent; partim amicorū auctoritas, penè cum conuicio ista iam ab aliquot annis efflagitantium, addo & Typographorum instantia, ista cū prioribus coagmentare studentium, mutare me impulit atque adeo coegit. Cessi igitur, & publico hunc quoque Tomum (de sequentibus adhuc incertus) quod faustum sit, addixi. Cui dum de more Patronū, prioribus minimè ab similem, ex eodem Ordine circumspicio, vestra Vrbs statim occurrit, vt oculis antehac non semel mihi neque sine voluptate vsurpata, ita animo nunquam excludenda: cùm admiratione omnium in ea rerū, quibus nobiles ciuitates decus suum debent, vetustatis (inquam) & originis Romãę, pulchritudinis & magnificētię, pręsertim verò Politiæ rationis & Eunomiæ nunquā satis laudabilis, addo & florentis Academiæ, quæ hoc ciuitati elogium conciliat:

*Barbaricis olim quæ cladibus inclyta, nunc est*
*Barbariæ ipsius nobilis excidio.* *Amian. lib. 15.*

Tum etiā recordatione multæ magnęq; comitatis & beneuolentiæ, quam in ea seu publico seu meo nomine transiens nunquam nō & priuatim & publicitus sum expertus. Neq; defuit spes aliqua, posse & consilium istud meum, vos

q'10

quo licet cultu proſequendi, vobis aliquatenus approbari; & ipſa hoc genus litteraria monumẽta eo loci, qui eruditis & intelligentibus viris quà in Republica quà Academia abundat, preciũ æſtimiumq; ſuum obtinere: quæ præſertim veſtrę vrbi proprio quodam & pręcipuo iure quaſi deberi videbantur. Continet enim eam temporis difficillimi Hiſtoriam, quę apud vos veſtriſque auſpiciis à magno viro ſummo ſtudio & iudicio elegantiſsimè elucubrata, & illi memoriã immortalem, & vobis perenne decus comparauit. Me quidem non magis aut amplitudo pomœrii, aut ædificiorum elegantia, aut Martia illa propugnacula, aut caput condens inter nubila ſine exemplo Turris aerea aut aliud vllum pulchrum & ſpectabile ornamentum, magis capit & rapit in ſtuporem, præ perfectiſsimo illo Annalium Sleidanicorum opere, quod intra muros (vt dixi) veſtros felici ſidere natum, totieſque deinceps diuerſis & prælis & linguis renatum, extra omnem Fortunæ aleam poſitum

*Caneſcet ſæclis innumerabilibus.*

Cui quod tamen aliquid hinc inde lucis ab hiſce etiam noſtris (ita enim voco, quæ lucis vſuram nobis debent, forte aliàs planiſsimè peritura) accedere poſſe auſim affirmare: ideo vobis quaſi proprium præ aliis omnibus deberi

existimaui; eoq; confidentius nunc libens meritò ad vos affero: ſummo opere rogans & obteſtans, vt iſtud quidē ceu recentiſsimæ (vt ita dicam) antiquitatis pignus & monimentum non vſque adeò aſpernabile, lubenti animo accipere, grauiſsimo iudicio veſtro approbare, fidaque cuſtodia recondere & poſteritati conſeruare; Editorem verò, ceu vicini vobis celſique principatus veterem miniſtrum, veſtri ſplendoris & honoris ſtudioſiſsimum, fauore & beneuolentia ſolita complecti & proſequi dignemini. Valete, Patres Ampliſsimi, bono publico & florete, è Plinianis, Kal. Septemb. MDCXI.

MARQVARDVS FREHERVS.
*Conſiliarius Palatinus.*

## AD
# NOBILISSIMVM ET AMPLISSIMVM V. MARQVARDVM FREHERVM,
Consiliarium Palatinum.

*GERMANÆ Gentis* VARRONEM, *magne* FREHERE,
*Vno te doctus quilibet ore vocat.*
*Peruigilè densis tenebris monumenta vetusta,*
*Eruis, ac gratâ luce renatâ locas.*
*Tu leges Regum priscas, & fortia facta,*
*Teutonicas promis sedulus historias.*
*Nunc quoque diuulgas raros casusque vicesque,*
*Bibliothecarum de locuplete penu,*
*Quas sensit dubiis iactatus Teuto periclis,*
*Cum* CAROLVS *Quintus nomine, Cæsar erat.*
*Perge, nec à cœpto victus desiste labore:*
*Perge, Palatini gloria magna soli,*
*Et quæ præterea Rhenus monumenta Nicerque,*
*Atque Palatini principis ora legit:*
*Quæque tui plutei, multo limata labore,*
*Fac possint aurâ liberiore frui.*
*Ausoniiq́, tuâ curâ, illustrata* MOSSELLA
*Prodeat, & cursu prosperiore fluat.*
*Scaliger id dudum petiit: rogat ipsa* MOSSELLA,
*Communis proprio Patria iure rogat.*

QVIRINVS REVTHERVS D.
Professor in Acad. Heidelb.
Eid. Sept. MDC XI.

# ΜΑΡΚΟΥΑΡΔΩ ΤΩ ΦΡΕΗΡΩ

ἀνδρὶ σοφωτάτῳ καὶ ἐλλογιμωτάτῳ.

Εἴ σε, Φρεῆρε, χρόνοις προτέροις τέκε δῖα θάλεια,
    σ' ἤλπισεν ἐσσομένην ἄγκυρα ἱστορίης.
Τὰ δ' ἔτος ἀρχαίου πλεῖον σ' ἔλαβε κεῖν' ἀρύεσα.
    Οἷος γὰρ σὺ πέλεις, οὐ λάχε ξυγγραφέων.

Ῥίχαρδος ὁ Ἐμέλιος.

QVI

# AVCTORES HISTORIA-RVM QVI HOC TOMO TERTIO CONTINENTVR.

[* *Quæ Asterisco notata sunt, in Appendice siue Tomo quarto, vna cum aliis talibus comparebunt.*]

PRINCIPVM ELECTORVM legatio ad Carolum Regem Hispaniarum, decretum Electionis ad Rom. Imperium ei insinuans, qua functus est Fridericus Comes Palatinus in Molendino Regio Anno 1519. dicente Bernhardo VVurmsero I C. Cum responsiua eiusdem Regis, Electi Cæsaris. per Mercurium Albonensem de Gattinaria Cancellarium. fol. 158 *Ex editione eius temporis.*

FLANDRIÆ ordinum legatio ad Carolum Regem in Hispaniam, edita per Stephanum Comitem Bellocassium: cum quibusdam eius Poematis de Carolo V. fol. 164. *Ex simili editione.*

HYPOTHESES spectaculorum apud Antuerpiam in honorem Caroli V. Cæs. editorum, per Petr. Ægidium descriptæ fol. 174. *E simili editione*

PHILIPPI A BVRGVNDIA Philippi Burgundiæ Ducis F. Episcopi Vltraiectini, vita & obitus: cum Genealogia Ducum Burgundiæ, auctore Edmondo Dintero. fol. 184.

Belli rustici in Germaniæ diuersis partibus Anno 1525. excitati, & a Magistratibus fœliciter sedati historia, Petro Crinito scriptore. fol 194. *Ex Bibliotheca Palatina Electorali.*

De eodem querela carmine Elegiaco Iohannis Atrociani, fol. 232 *cum aliis eius opusculis olim Basileæ edita.*

Eadem historia aliter ipso tempore scripta, per Hubertum Thomam Leodicum, fol. 239. *humanitate N. V. Iani Iulii Thomæ Leodii auctoris F. nobis communicata, nostraque manu partim descripta.*

Eiusdem historiola de FRANCISCI à Sickingen Eq rebus gestis, seu potius ausis, & calamitoso exitu. fol. 252. *Indidem depromta.*

*CLEMENTIS VII Literæ seu breuia, in quibus quas potuit criminationes etiam falsissimas, aduersus Carolum Cæs. congessit. Et ad easdem Caroli Imp. responsio, cum appellatione, & generalis Concilii postulatione, ad collegium Cardinalium. Acta anno 1526.

CAPITVLA FOEDERIS, quod Sanctissimum vocarunt, inter Clementem VII. Pontif. Rom. Regem Gallorum, Rempub. Venetam, Franciscum Sfortiam Ducem Mediolani, ac Florentinos, aduersus Cæsarem Carolum percussi.

*Pro eodem Cæsare, epistolæ Francisci Regis Francorum ad Principes Imperii transmissæ, item Apologiæ cuiusdam Madritianæ conuentionis dissuasoriæ, refutatio. Eodem anno 1526. *Hæc omnia ex Hispaniis allata, excusa fuerunt Moguntiæ apud Ioh. Schæffer. anno 1527.*

FRIDERICI Nauseæ Blancicampiani de maximo terræmotu qui anno 1528. apud Moguntiam contigit, responsum, fol. 259. *Ex editione eius temporis.*

*Solennis & triumphalis Caroli V Imp. in almam Vrbem Romam ingressus, cum expressione & inscriptionibus arcuũ &c anno 1536. per Clementem Otram, D. Petri Pauli Vergerii Nuncii Apostolici secretarium, è lingua Italica in Latinam traducta. *Ex editione Romana.*

*Exemplum protestationis, qua Carolus Imp. eo tempore apud Rom. Pontificem & Cardinalium collegium, variosq; Regum & principum Legatos vsus est, 17. April. eod. anno. *Ex eadem.*

*ALPHONSI DAVALI Marchionis Vasti ad Principes Imperii anno 1543. Spiræ congregatos, contra Regem Galliæ defensio seu iustificatio. *Ex editione Louaniensi eius temporis, correcta collatione mss.*

*GELDRICÆ expeditionis historiola, & transactio secuta in castris Cæsareis apud Venloe, anno 1543. *In Appendice.*

GELDRO-GALLICA coniuratio in ciuitatem Antuerpiam duce Martino à Rosheim, anno 1544. autore Iohanne Seruilio. fol. 263. *Ex editione Augustana eius temporis.*

FRANCISCI Regis Galliarum, actitata per Legatos & litteras cum Imperii principibus & ordinibus, atq; etiam separatim cum Fœderatis Smalkaldicis, in diuersis Comitiis & aliter, ab anno 1534. vsq; ad 1543. fol. 295. *Ex editione Parisina eius temporis, diligenter emendata. & meliori ordine digesta.*

PAVLI RICII in conuentu Spirensi anno 1544. habito Oratio, de vitæ emendatione, & bello in Turcas suscipiendo. *Ex editione eius temporis.*

IOHANNIS SLEIDANI Orationes duæ grauissimæ. I. ad Germaniæ Principes & ordines Imperii. II. ad Carolum V. Imp. *Excusæ antehac Argentinæ anno 1544. & postea recusæ H. Imstadii anno 1598.*

SMALKALDICI Belli, inter Carolum V. Cæs. & Protestantium Duces anno 1546. gesti, origo, progressus & exitus, commentario Græco eleganter descripta à C. V. Ioachimo Camerario: cum Latina versione & supplemento M. Simonis Stenii Lomacensis. fol. 387. *Insigni humanitate C. V. Ludouici Camerarii auctoris Nep. Consiliarii Palatini, ad exornationem singularem huiusce Tomi peramicè nobis suppeditata.*

MARTINI CRVSII de eodem bello, & in eo superatis periculis parentum suorum, Græco-Latina narratio. fol. 429. *Edita antehac cum eiusdem Epitoma Heliodori.*

CATALOGVS expeditionis rebellium Principum ac Ciuitatum Germaniæ, sub duobus potissimum generalibus Præfectis, Saxone & Hesso, contra Carolum V. Imp. conscriptæ & productæ anno 1546. per Nicolaum Mameranum Lucemburg. collectus. *In Appendice. Ex editione Coloniensi anno 1550.*

MAVRICII Saxoniæ Ducis & postea Electoris vita, succinctè & fidè descripta sermone Græco, & in Latinum conuersa, Simone Stenio Lomacensi auctore. fol. 446. *Ex editione Heidelbergensi.*

SIGISMVNDI Regis Poloniæ legatio ad Carolum V. Imp. & Ferdinandum Regem in Comitiis Augustanis anno 1548. super negocio Ducatus Prussiæ: cum contraria informatione D. VVatheri de Cronberg, Magistri Ord. Teut. & Cæsarea commissione subscripta. *Ex editione eius temporis.*

FOEDVS Solymanni Turc. Imp. & Henrici II. Regis Galliarum, de bello maritimo in Italia gerendo contra Carolum V. Imp. Constantinopoli percussum anni 1553. Aramontio legato. *Sapius antehac editum.*

PARÆNETICA oratio ad Germaniæ proceres & Ciuitates, super amissione Metensis ciuitatis, anno 1553. *Ex editione eius temporis.*

IOH. MICHAELIS BRVTI de rebus à Carolo V. Imp. gestis elegantissima oratio. *Excusa Antuerpiæ anno 1555.*

IOH. CHRYSOSTOMI ZANCHI Bergomatis, Canonici ordinis Lateranensis, ad Carolum V. Imp. Panegyricus. *Venetiis excusus anno 1560.*

HIERONYMI OLIVERII AVG. Bergomatis, Poetæ à Carolo Cæs. Laureati, de Imperio Romano in pristinam gentem & dignitatem restituto, liber vnus. *Ex editione Augustana.*

ANNOTATIO rerum præcipuarum, quæ acciderunt ab Anno 1550. vsque ad Annum 1561. V. C. Ioachimi Camerarii Pabepergensis. fol. 460. *Ex aduersariis eius manu exaratis, apud prædictum D. Ludouicum eius nepotem asseruatis summa fide & diligentia descripta per M. F.*

ORATIO Funebris de morte Caroli V. Imp. & Hispaniarum Regis, incerto auctore. fol. 507. *Ex editione eius temporis, sine loco.*

IOH. ANTONII VIPERANI Laudatio funebris Caroli V. Imper. ad Mamertinos habita Messanæ, anno 1558. fol. 511. *Ex editione Italica eius temporis.*

# GEORGII SABINI BRANDEBVRGENSIS,

## *DE CÆSARIBVS GERMANIcis libri duo.*

### IOACHIMI CAMERARII Epigramma.

Οὐ μόνον ἀρχαίους ὕμνησεν πρόσθεν Ὅμηρος
  Ἄνδρας ἀφ' ἱμερτῆς Χῖος ἀοιδὸς ὀπός.
Οὐ μόνον ἀνδραγαθήματ' ἐνὶ Θηβαΐδος ἔργοις
  Οὐδ' ἐγένοντ' αὐτελίη νηὸς Ἰησονίης.
Ἀλλὰ καὶ ἡ γ' ἐμόνων ἀρετὰς ἄεισε Σαβῖνος,
  Γερμανῶν ῥώμης οἷς παρέζευκτο κράτος.
Οὔνομα τ' ἦν παρέχοντο, τὸ δ' αὖ ἱεροῦσιν ἀληθές
  Δυλευσον σειραῖς δέσμι ἀεικέ' ἰης.
Καὶ τόγε δὴ βασιλήων, ἄλλα τε πολλὰ Σαβῖνος
  Ἤεισεν γλυκερῷ καλλιέπης στόματι.

*Idem latinè interprete S. Stenio.*

Non olim Heroum solus Mauortia facta
  Cantauit dulci carmine Mæonides.
Nec solum ad Thebas res gestæ fortiter olim
  Notæ, nec solum nauis Iasoniæ.
Nam quoq; Germanos ornauit Musa Sabini,
  Quis subiecta fuit Martia Roma, duces.
Induperatores qui nomine, (sæpe [illegible] notum)
  Turpia senserunt vincula Pon[illegible]
Nec tamen his solis laudandis [illegible] Sabini,
  Sed multis aliis, Call[illegible]opea fuit.

CARO-

### CAROLVS MAGNVS.

*CArolus antiquis Francorum regibus ortus,*
*Imperii meruit vindice sceptra manu,*
*Cum Desiderii fera contudit arma tyranni,*
*Finibus Ausoniis qui metuendus erat:*
*Cumq; rebellantes per multos Saxonas annos*
*Traiecto domuit flumine Mæne tuo,*
*Excisis Auaricis compescuit vrbibus Hunnos,*
*Gens quibus asperior cognita nulla fuit.*
*Condidit & septem decoratis Castra colonis,*
*Pannoniæ [illegible] aspicienda iugis.*
*Atq; Saracenos ab [illegible] depulit vndis,*
*Irrigat [illegible] erios hac v[illegible] Betis agros.*
*Astrorum cursus, & fata regentia mundum,*
*Scrutari solitus tempore pacis erat.*
*Addictusq; fuit concessa per ocia Musis,*
*Doctus in alternos cogere verba pedes.*
*Carmina, morte quibus Rolandum fleuit ademptum,*
*Quatuor hæc eius nomine vulgus habet:*
Tu patriam repetis, tristi nos orbe relinquis,
Te tenet aula nitens, nos lachrymosa dies.
Sed qui lustra geris bis nos octo super annos,
Ereptus terris, iustus ad astra redis.
*Teutones Arctois etiam quibus vtimur oris,*
*Nomina bis senis mensibus ipse dedit.*
*Cum quater a decimo tria lustra peregerat anno,*
*Vltima longæuum fata tulere senem.*

### LVDOVICVS PIVS.

*Filius Imperii cepit Ludouicus habenas,*
*Nomen ab insigni quis pietate tulit.*
*Hic studium pacis cum bella perosus amaret,*
*Marte tamen clarus militiaq; fuit,*
*Cymbrica sedato pacauit regna tumultu,*
*Exitium fratri fratre mouente suo.*
*Compulit & sumptis absistere Britonas armis,*
*Stricta iubens sæua ponere tela manu.*
*Expulit Ausonios & Tybridis vrbe Quirites,*
*Qui caput exortæ seditionis erant,*
*Fælix, si sterili sobolem natura negasset,*
*Nullus & vxoris cognitus esset amor,*
*Quos genuit natos, crudeles repperit hostes,*
*A quibus heu captus vincula sæua tulit,*
*Mox tamen ereptus fatali carceris antro,*
*Cepit honorata reddita sceptra manu.*
*Emeritam clausit supremo fine senectam,*
*Mœgus vbi Rhen[illegible] [illegible] t aquis.*

### LOTHARIVS I.

*Laude nihil dign[illegible] [illegible] Lotharius egit,*
*Intulit iniustus [illegible] s arma suis.*
*A quibus aduerso [illegible] vi[illegible] us,*
*T[illegible] cum [illegible] [illegible] ore tulit.*
*D[illegible] inc iniusti [illegible]*
*[illegible] pius in tanti [illegible] r.*
*Nominis [illegible] [illegible]*
*Horrida cum p[illegible] [illegible] bell[illegible] ant.*

### LVDOVICVS II.

*R[illegible] cus sceptra parentis*
*Im[illegible] nus honore tulit.*
*Vand[illegible] lica freg[illegible] principe gentis,*
*Instabiles animos [illegible] dem.*
*H[illegible] in duro [illegible] cognita bello,*
*etiam mitis cognita pace fuit.*
*Ingenuas coluit studiis ac sumptibus artes,*
*Quæ multis odio Regibus esse solent,*
*Tempore Cæsareas à quo suscepit habenas,*
*Bis geminis lustris additus annus erat,*
*Ausoniis placida cum morte quieuit in oris:*
*Insubrum celebri conditus vrbe iacet.*

### CAROLVS CALVVS.

*Carolus Imperii fraudauit honore nepotes,*
*Qui licet iniustus, vir tamen acer erat.*
*Deuicit Ligurum populantes æquora Mauros,*
*In celerem vertens barbara terga fugam,*
*Et procul occiduo subiunctos orbe Britannos,*
*Compulit optatæ pacis amore frui.*
*Mincius Andinos vbi flumine proluit agros,*
*Mixta bibit medici fraude venena sui.*

### CAROLVS CRASSVS.

*Crassus ab infesto submouit Pannonas Istro,*
*Cimbrica victrici fudit & arma manu.*
*Sed quam fortis erat primis & strenuus annis,*
*Tam senio factus mollis inersq; fuit.*
*Regis ob ignauam priuatus nomin[illegible] itam,*
*Turpiter Imperio decidit ipse suo.*

### ARNOLPHVS.

*Aspera cum Cimbris Arnolphus prælia fecit,*
*Quos patria domitos victor abegit humo:*
*Gallica qui longo vastantes oppida bello,*
*Non leuis Imperio causa timoris erant,*
*Cepit & Ausoniam depulsis ciuibus vrbem,*
*Templaq; militibus diripienda dedit.*
*Quas meruit, iustas soluit pro crimine pœnas:*
*Syllanis moriens vermibus esca fuit.*

### LVDOVICVS III.

*Tertius indomitis Ludouicus victus ab Hunnis,*
*Multa tulit forti non patienda viro.*
*Perdere vindicibus quos vltor debuit armis,*
*Turpiter his empta pace tributa dedit.*
*Ingressus modico Verona milite portas,*
*Venit in hostiles, captus ab vrbe, manus.*
*Suppliciоq; grani membris genitalibus orbus,*
*Est datus, Insubrum rege iubente, neci.*

### CONRADVS I.

*Marte ferox Scythicis Conradus restitit Hunnis.*
*Atq; neci victor millia multa dedit.*
*Ænus ab Alpina præceps vbi rupe volutus*
*Humectat gelidis Norica rura vadis.*
*Francorum veteri postremus origine Cæsar*
*Stirpe fuit gentis deficiente suæ.*

### HENRICVS AVCEPS.

*Cum sine legitimis defuncto Cæsare natis,*
*Regia progenies nulla superstes erat;*
*Albis ad Arctoas Henricus transtulit vndas*
*Sceptra, Luitholdo Saxone natus auo.*
*Fallere quod volucres laqueis viscoq; solebat,*
*Aucupis aucupii nomen ab arte tulit.*
*His domitis cogens mitescere [illegible] ornibus Istrum.*
*Norica vastatis oppida cepit agris,*
*Misniacis celebris fama notissima terris*
*Vrbs vetus, a Martis nomine dicta iacet,*
*Ad quam Pannonici contundens agmina regis,*
*Barbare te patria depulit Hunne sua.*
*Effera quid posset virtut[illegible] Bohemia, sensit,*
*Inq; fugam celer [illegible] Dalmata versus equo.*
*Marchiacæ pariter sensit [illegible] rus incola terra,*
*Structa super ripas vrbs & Hauele tuas,*
*A duce quam Brenno fundatam [illegible] enones olim,*
*Vandalici sed tunc incoluere duces,*
*Vt foret insignis victoria nota triumphi,*
*Laudibus hic statuit digna trophæa suis.*

*Conditor erexit celsi fastigia templi,*
*Quod de Christipara Virgine nomen habet.*
*Mortuus est senos vbi quinq; bis egerat annos,*
*Non habuit longo tempore Roma parem.*

## OTHO MAGNVS.

*Saxonicis domitos Otho finibus expulit Hunnos,*
*Quos pater Augusta vicerat ante manu:*
*Hosq; reuertentes ingenti clade peremit,*
*Hic vbi Sueuorum perfluit arua Lycus.*
*Centum vulneribus ceciderunt millia, septem*
*Vix sibi difficili consuluere fuga.*
*Bella lacessitus cum fratre domestica gessit:*
*Ad Rheni victor quem superauit aquas.*
*Hostiliq; truces inuadens Marte Bohemos,*
*Subdidit imperio regia sceptra suo,*
*Ausus & inuito Romam censere Senatu,*
*Prisce dedit populo iura Quirine tuo.*
*Pastoremq; Dei lacero præfecit ouili,*
*Qui pius ac tanto munere dignus erat.*
*Cepit & Insubrum deuicto mœnia Rege,*
*Ticini ferro depopulatus agros.*
*Argiuum Calabris eiecit montibus hostem.*
*Et Beneuentanum depulit orbe ducem.*
*Marte rebellantes Heduos Gallosq; subegit,*
*Ingressus fines Sequana terra tuos.*
*Vicit & Hectorea natos ab origine Francos,*
*Imperij nobis qui peperere decus.*
*Mogus vbi inuicto miscet sua flumina Rheno,*
*Et generi, & nati contudit arma sui.*
*Inuida quæ longo tellus absconderat æuo,*
*Eruit Hercinius prima metalla iugis.*
*Albiacis vrbem vicinam condidit vndis,*
*Quæ de Virginibus nomen adepta tenet.*
*Clara sub hoc meruit Germania principe, laudis*
*Quidquid habet Latium, Græcia quidquid habet.*

## OTHO SECVNDVS.

*Nec fuit inferior primo virtute secundus,*
*Multa domi gessit prælia, multa foris.*
*Danubius rapidis vbi Norica perfluit vndis*
*Iugera, conseruit cum patruele manus.*
*Ipsius ambibat qui seditiosus honores,*
*Factus & iniusto Marte rebellis erat.*
*Sole coloratos Mauros, Numidasq; feroces,*
*Finibus eiecit Daunia terra tuis.*
*Victa triumphalem dedit illi Græcia palmam,*
*Infectasq; sua Gallia cæde manus.*
*At nauale gerens externo milite bellum,*
*Incidit in Siculas proditione rates.*
*Captus vbi docto prædones ore fefellit,*
*Quod potuit Graio reddere verba sono.*
*Æqua solo posuit Beneuenti mœnia flammis,*
*Hac quod ab infida proditus vrbe [illegible].*
*Passa sub hoc longum Germania Cæsare frigus,*
*Pene fuit sæuo tota perusta gelu.*
*Tempore quo calcat maturas vinitor vuas,*
*Bruma repentinas sparsit oborta niues.*
*Et concreta suum tenuerunt flumina cursum.*
*Donec hyems tepido vere soluta fuit.*
*Cærulei leni quam perfluit agmine Tybris.*
*Mortuus extremum clausit in vrbe diem.*

## OTHO III.

*Venit ad Imperium tenerus Otho tertius annis,*
*Imperio nondum cum satis aptus erat.*
*Sed matura virum quo tempore fecerat ætas.*
*Nec patre, nec fortis degenerauit auo.*
*Germano Latias ingressus milite terras*
*Romulea cepit mœnia facta manu.*
*Crescentemq; illic hostilibus obruit armis,*
*Cæsaris Æneadæ quem coluere loco.*
*Victor & eripuit, belli certamine capto,*
*Pontifices fossis lumen vtrunq; genis.*
*Nil veritus, summi quod ianitor esset Olympi,*
*Cœlestes posset qui reserare fores.*
*Vt penes immensi nos tota potentia mundi,*
*Semper & Imperij gloria summa foret.*
*Regia constituit quibus est electio cura,*
*Præcipua septem nobilitate Duces.*
*Teutonicaq; genus qui non ab origine ducunt,*
*Hæredes veteris nominis esse [illegible].*
*Legibus acceptum Germania debet Othonis*
*Ferre, quod Imperij laudibus aucta manet.*
*Et quod adhuc nostri viget integra gloria regni.*
*Gloria, Francorum quam peperere manus.*

## HENRICVS CLAVDVS.

*Cum priuatus adhuc princeps Henricus agebat,*
*A patruele suo victus Othone fuit.*
*Sed postquam summos [illegible] Cæsar adeptus honores,*
*Auspiciis gessit prospera bella suis.*
*Coniugis edomuit fratrem, semperq; rebellis*
*Ipsius est [illegible] capta Metis.*
*Cinxit & [illegible] festis Gandaui mœnia signis,*
*Tempore quo subijt Flandria victa iugum.*
*OEnotrijs hostes Argiuos expulit oris,*
*Contudit & Phrisios Marte fauente duces.*
*Sarmaticos multos fudit cum gente Bohemos,*
*Omnes Vandalicæ fregit & hostis opes.*
*Rege sub hoc, veterum cultus exosa Deorum,*
*Pannonis est Christi [illegible] terra professa fidem.*
*Magnus & insolitis arsit feruoribus æstus,*
*Ortus vbi verno tempore Maius erat.*
*Sole laborantes vssit sitis arida campos.*
*Ac perijt culmis languida facta seges.*
*Vnde per Europam [illegible] annona [illegible],*
*Pestis & est longam atra sequuta famem.*
*Additus Henricus [illegible] cælite coniuge Diuis,*
*Annua promeruit numine [illegible] suo.*

## CONRADVS II.

*Signa pharetratos mouit Conradus in Hunnos,*
*A quibus infesto Marte petitus erat.*
*Vers[illegible] pugnaces Heduos dare terga coegit,*
*Quos Burgundiones tempora nostra vocant.*
*Sarmaticum regem dum fortibus adiuuat armis,*
*Qui patriis exul sedibus actus erat:*
*[illegible] triumphatos affecit clade Polonos,*
*Sæpe Bohemorum cæde repleuit humum.*
*Vda paludosis habitat [illegible] terra Sicambris,*
*Martia vulgatum Geldria nomen habet:*
*A[illegible] in hac obiit supremo funere mortem,*
*Imperium nato suscipiente suo.*
*R[illegible] vbi Nemetum veterem præterfluit vrbem,*
*Con[illegible] in diuæ Virginis æde iacet.*

## HENRICVS NIGER.

*Pannonio[illegible] Henricus ab hoste triumphos*
*[illegible] retulit viribus, [illegible]*
*Non [illegible] conterminus Istro,*
*Purpureum cuius sanguine flumen erat.*
*Compr[illegible] fortes celeri [illegible] Bohemos,*
*In [illegible] submissas tendere [illegible] manus.*
*[illegible] vbi flauentes exæstuat Albis arenas,*
*[illegible] vndo, gurgite Mulda fluit.*

Vicit

*Vicit & extremos Morinos, Belgasq; potentes.*
*Dedita tunc studiis gens ea Martis erat.*
*Nunc agit imbellem discincta per ocia vitam,*
*Mutandisq; suas mercibus auget opes.*
*Tres quoq; Pontifices Romana sede potitos,*
*Arbiter A[illegible] sua cedere iussit humo.*
*Quaq; g[illegible]s olim belli motura tumultus*
*Causa [illegible]t, nato perniciosa suo:*
*Sedis Apo[illegible]ca proceres iurare coegit,*
*In patriam fecit cum rediturus iter:*
*Vt quicunq; sacri munus pastoris obiret,*
*Caesaris electus voce probante foret.*
*Qua situs est genitor, requiescit in Vrbe sepultus,*
*Ad liquidas Rhenum praetereuntis aquas.*

## HENRICVS IV.

*Gregorium sacra priuauit honore cathedra,*
*Quod magicae studio deditus artis erat.*
*Et contra mandata sui legi[illegible] parentis,*
*Pauit Apostolico munere functus oues.*
*Cumq; rebellarent antistitis arma secuti.*
*Qui ripas habitant Saxones Albis suas;*
*Vastatos incendiis agros, poenamq; coegit*
*Oppida vindictae capta subire sua.*
*Vltus & est digna mulctatum caede Rodolphum,*
*Carmine cum tali qui diadema tulit.*
Petra dedit Petro; Petrus diadema Rodolpho.
*Munus enim falsi Praesulis istud erat,*
*Hunc vbi prostratus violenta morte iacebat,*
*Delicti puduit poenituitq; sui.*
*Tam quod ob indignam deserto Principe causam*
*Impia pontificis iussa secutus erat.*
*Scilicet aspiciens mutilatam vulnere dextram,*
*Talia moerenti pectore verba dedit.*
*Ergo quod iniustus cum Caesare praelia feci,*
*Bellaq; suscepi Marte nephanda meo,*
*Iuratamq; fidem manus haec scelerata fefellit,*
*Perfidiam poena conueniente luo.*
*Post ducis interitum supremaq; fata Rodolphi,*
*Caesar vbi facta pace quietus erat;*
*Imperio nati crudelibus excidit armis.*
*Res ea Pontificis fraude peracta fuit.*
*Exul apud Belgas lumen vitale reliquit.*
*Defuncti Nemetum corpus in vrbe iacet.*
*Teutones hoc Solymam viuente recepimus vrbem*
*Caesare, quae longo tempore capta fuit:*
*Quam ferus Æ[illegible] [illegible]nator ad[illegible]merat armis,*
*Imperio Memphis subdita cuius erat.*

## HENRICVS V.

*Iusta tulit natus sceleratis praemia fa[illegible],*
*Proq; suis poenas impietate dedit.*
*Quem prius aduersum socius defenderat armis,*
*Detestanda gerens cum patre bella suo:*
*Terribiles huius diras & fulmina sensit.*
*Haec solet Ausonii praesulis esse fides.*
*Caesar at aequali fraudem mercede rependens,*
*Fecit in Italiam caede cruentus iter.*
*Omnia concutiens vbi tristibus oppida bellis,*
*Hostili Latios igne cremabat agros.*
*Martia quae iactat se nomine Roma Quirini,*
*Plena cadaueribus, sanguine plena fuit.*
*Discedensq; sui crudelia signa furoris*
*In patriam victor cum referebat humum,*
*Vincula pontificem captiui more gerentem,*
*Ante triumphales ire coegit equos.*
*Quattuor hoc vno signantur marmora versu,*
*Quo situs in Nemetum conditur vrbe loco:*
Filius hic, pater hic, auus hic, proauus iacet istic,
*Marmora visuris inspicienda patent.*
*Surgit vbi diuae templum venerabile Matris,*
*Quae sacra virgineo pondera ventre tulit.*

## LOTHARIVS SAXO.

*Saxo rebellantes virtute Lotharius vrbes*
*Compulit imperii foedus inire sui.*
*Hostilem domuit Capuam, domuitq; Cremonam,*
*Multaq; diuersis oppida capta locis.*
*Addua quae gelidis, quae perfluit Aufidus vndis,*
*Ac taurina gerens cornua fronte Padus,*
*Noricus vltori Peguefidos accol[illegible] ripae,*
*Obsessa domitam tradidit vrbe manum,*
*Capraq; de Nemetum victorem plebe triumphos*
*Spira coronatis ducere vidit equis,*
*Formidanda sui spernentem fulmina Martis,*
*Te quoq; Caesareo subdidit Vlma iugo.*
*Nec minus vrbanas ad pacis idoneus artes,*
*Fortia quam bellis promptus ad arma fuit.*
*Restituit veterum neglecta volumina legum,*
*Inq; scholis iussit publica iura legi,*
*Quae prius obscura sub nocte sepulta iacebant,*
*Plenaq; squalebant puluere, plena situ.*
*Ipse suo dictam de nomine condidit vrbem,*
*Mortuus in patria qua requiescit humo.*

## CONRADVS SVEVVS.

*Magnanimos Conradus agens in praelia Sueuos,*
*Ad Solymas longum per mare fecit iter.*
*Aduentusq; sui formidine terruit hostem,*
*Victor Idumaeam qui populatus erat.*
*Vindice quem dextra Iordanis ab amne fugauit,*
*Humectat Pharios hic vbi Nilus agros.*
*At celebri parem ducturus laude triumphum,*
*Cum reduci patriam classe petebat humum,*
*Nomen vbi ponto Nepheleias induit Helle,*
*Vastus & Euxinas Bosphorus arctat aquas:*
*Perdidit inuictas amisso milite vires,*
*Hospitis indigna proditione sui.*
*Ergo nec immeritas expendit Thracia poenas.*
*Nunc ab inhumanis capta Borysthenidis.*
*Sustinet Imperium Getici crudele tyranni,*
*Quod fuit in iustos fraude maligna ducet.*

## FRIDERICVS BARBAROSSA.

*Inclyta Germanae Fridericus gloria gentis,*
*Ingenio duri Martis amante fuit.*
*Sedibus ac regno Guelphos eiecit auito,*
*Pingue Cheruscorum qui tenuere solum.*
*Saxonicis pulsis quibus Electoris honores*
*Abstulit, Ascaniis principibusq; dedit.*
*Quos tribus Augustis natos ab Othonibus, aiunt*
*Nobile Caesareis sanguinis esse genus.*
*Eruit Insubrium disiectam funditus vrbem,*
*Tempore quo summi praesulis hostis erat.*
*Remq; breui gestam signari carmine iussit:*
*Hic stetit Insubrium nobile gentis opus.*
*Mos antiquus erat, qui publica commoda pacis*
*Caesare turbasset bella gerente foris,*

*Totius imperii reus inspectante senatu*
*Vt canis impositum corpore ferret onus.*
*Ergo quod Italicis dum concita gessit in oris*
*Bella, Palatinus mouerat arma domi:*
*Hunc licet inuitum detrectantemq; coegit*
*Inclyta per Nemetum mœnia ferre canem.*
*Impositumq; duci nomen regale Bohemo,*
*Qui sua militia [illegible] signa secutus erat.*
*Cuius in ambiguo saeui discrimine Martis*
*Saepe fuit virtus, saepe probata fides.*
*Cum Veneto [illegible] essit quo tempore bella senatu,*
*Procubuit [illegible] ni Praesulis ante pedes.*
*Supplice del[illegible] veniam quibus ore precatus*
*O[illegible] cula cum turpi fixa rubore dedit.*
*Terrarum dominum quid iuuat ludere fastu*
*Iuuit Pontificem, Roma superba, tuum?*
*Armenia vitam submersus in amne reliquit,*
*Fortia cum saeuis intulit arma Getis.*
*At nisi crudeli praeuentus morte fuisset,*
*Imperii fines vltima Bactra forent,*
*Hostis &, Europa qui nunc affectat habenas,*
*Vix Asiae minima parte teneret humum.*
*Hoc stetit, hoc cecidit Respublica Caesare Christi,*
*Quae sine nunc vllo vindice lapsa tacet.*

## HENRICVS VI.

*Tristi submersi natus post fata parentis,*
*Regia concordi sceptra fauore tulit.*
*Obsidione premens Vbiorum mœnia cinxit,*
*Vltus & est capta praesulis vrbe fidem,*
*Qui Burgundiaca confisus robore gentis,*
*Imperij lapsas despiciebat opes.*
*Edomuit victor Calabras & Iapygis oras,*
*Pulsa [illegible] Sicanio Trinacria regna mari.*
*Sunt vbi Cyclopum fumantibus antra caminis,*
*Vrget & Enceladi molibus Ætna caput.*
*Cuius anhelantis [illegible] rorumpunt ore fauilla*
*Brachia cum saeuo fulmine tacta mouet.*
*Funeris ante diem nato [illegible] omni [illegible] t habenas,*
*Imp[illegible] sum certo ne sine Rege foret.*

## PHILIPPVS.

*Caesarea pepul[illegible] de [illegible] le Phi[illegible] us Othonem,*
*Pro[illegible] io [illegible] renatus [illegible] te tulit.*
*Donec [illegible] bus cr [illegible] rr adolesceret annis,*
*Qui patr [illegible] el [illegible] us tempore Caesar erat.*
*At Romanus pium damnauit curia Regem,*
*Curia quae nunquam Re[illegible] bus aequa fuit.*
*Caesaream Stygijs animam damnauit & vndis:*
*Praesul cum pulsi fautor Othonis er[illegible] t.*
*Motus ob id sanos tulit arma Th[illegible] pus in hostes,*
*Consilio quorum res ea gesta f[illegible] it.*
*Diripuit captas Vbiorum praesulis vrbes,*
*Q[illegible] totius erat fons & origo [illegible] ali.*
*Tyr[illegible] acres domuit, quos nostra Doringos*
*Barbara corrupto nomine [illegible] n [illegible] ua vocas.*
*Post vas [illegible] casus, actosq; labores,*
*Dum [illegible] ecura trahens ocia [illegible] lus [illegible] git,*
*Ac iubet m[illegible] turgentem [illegible] uine venam,*
*Traditus occubuit nul[illegible] en e neci.*

## OTHO IV.

*S[illegible] mus [illegible] imperium Praesul reuocauit Othonem,*
*[illegible] x [illegible] latus eadem Phil[illegible] s erat.*
*At [illegible] t poenam iusti[illegible] unus vitoi*
*Caesareas paruo tempore rexit opes.*
*Excidit imperio Romani fulminis ic[illegible] n.*
*Laesus vbi spreto numine Praesul erat.*

*H[illegible] s incessit dominandi praua cupido,*
*Exitus iniustis Regibus esse solet.*

# DE CÆSARIBVS GERMANICIS
## Liber II.

## FRIDERICVS II.

*Imperium pulso Fridericus Othone secundus*
*Coepit, vbi natus bis duo lustra fuit.*
*Quem prius exosum Romanus prae[illegible] habebat,*
*Cum regale puer nomen ad p[illegible] s erat:*
*Legitimusq; patri succedere d[illegible] haeres*
*Praespiciente fero manus [illegible] m.*
*Sueuus hic Argol[illegible] is potuit [illegible] verbis,*
*Omnia quae voluit scribere siue loqui.*
*Eq; Saraceno versos sermone libellos*
*Transtulit in linguam, Roma [illegible] a [illegible] m.*
*Marte Brabant[illegible] acas vrbes, populos[illegible] s,*
*Atq; Lotharingos contudit acre gen[illegible].*
*Adductoq; proc[illegible] l ferientes Pannonas arcu,*
*Quos Sauus & gel[illegible] asperat Ister a[illegible] quis.*
*At dum vindicibus repetit [illegible] s asserit arm[illegible].*
*Quas sacer imperij praesul habebat o[illegible];*
*Ianitor intumuit coelestis Honorius aulae,*
*Formidata monens numinis arma sui.*
*Offensi metuens Fridericus Praesulis iram,*
*Posset ab hostili tutus vt [illegible] dolo,*
*Imperij natum consortem in sede locauit,*
*Falsa [illegible] hen quasi tu [illegible] pe [illegible] udis habent?*
*Natus ad infestum de[illegible] tu [illegible]*
*Quo patri adiutor t[illegible] natus erat.*
*Captus ob id facinus v[illegible] ceti [illegible] tis,*
*Supplicio poenas com[illegible] meri[illegible] de[illegible].*
*Expulerat Solymum N[illegible] f[illegible] us accola regem,*
*Caesaris implorans ille pet[illegible] at opem*
*Caesar Idumaeas enim classe profectus ad vrbes,*
*Auxilium regi Marte fauente tulit.*
*Sed procul externis dum l[illegible] cratis oris,*
*Ausoniam Praesul fraude s[illegible] be[illegible] t humum.*
*Atq; per insidias ab H[illegible] [illegible] a [illegible] is*
*Oppida, Caesarea quae [illegible] tion[illegible] ant*
*Idcirco Solyma Fr[illegible] ri[illegible] s ab [illegible] nr,*
*Mon[illegible] n [illegible] dum Pr[illegible] f[illegible] a apit.*
*I[illegible] tunc Italiae turb[illegible] ge[illegible] s,*
*[illegible] rpetuis noxi[illegible]*
*Pa[illegible] ns Augusti fautor [illegible] a [illegible] st.*
*Pontif[illegible] tulit ira[illegible] em.*
*Ip[illegible] s,*
*[illegible] po[illegible]*
*Peg[illegible] s in [illegible]*
*[illegible] s.*
*At [illegible],*
*[illegible]*
*C[illegible] t,*
*[illegible];*
*Fi[illegible].*
*[illegible] let.*
*In[illegible] tes*
*[illegible] t.*
*E[illegible] anno*
*[illegible]*
*Q[illegible] ps*
*[illegible] us,*
*Ho[illegible]*
*[illegible] bellans [illegible] at.*

Qus

*Qui nisi victoris remoratus cœpta fuisset,*
*Acta sub imperium Cæsp:g regna forent:*
*Impia sensisset Sueuorum Turcia vires,*
*Ac dominus Nili Rhene futurus eras.*
*Pulsus ab infestis sed cum Ptolemaide Turcis,*
*Teutonica uisles nobilitatis erat:*
*Aduersus Scythia populos Asiaq; relictus*
*Cæsare qui Solymis digrediente fuit,*
*Vicit adorantes Idola vetusta Borussos,*
*Aequor vbi canis succina gignit aquis,*
*Ipse sed æthereas qua morte reliquerit auras,*
*Non perhibet certam cognita fama fidem.*
*Si quid habent priscis annalibus edita veri,*
*Creditur extremam non obiisse diem.*
*Arx vetus est, primus fundasse Lotharius illam*
*Fertur, ab authoris nomine nomen habet.*
*Istic rumor ait somno dormire solutum,*
*Ante nec effœto corpore posse mori.*
*Quam Geticus Solyma pellatur ab vrbe tyrannus,*
*Cæsareumq; ferat Turcia capta iugum.*
*Huius enim viua sub Regis imagine spectrum,*
*Conspicitur tepido membra fouere toro,*
*Frigida cum medio voluuntur sidera lapsu,*
*Et subuecta rotis nox tenet atra polum,*

## CONRADVS IV.

*Mortuus in tristi cum carcere filius esset*
*Regis, ab offenso qui patre captus erat:*
*Frater adoptatus fratris Conradus honores*
*Auspicio regni prosperiore tulit.*
*Hic cum Tyrigetis ad Mœnum prælia fecit,*
*Dura gerens forti pro patre bella manu.*
*Sed fuit à summo deuotus Præsule diris,*
*Dum negat illius iussa superba sequi.*
*Vrbs vbi Parthenope sublimibus ardua muris*
*Surgit, & æquoreis pulsa feritur aquis,*
*Reddidit expirans animam, natoq; reliquit*
*Frena parum fausta suscipienda manu.*
*Deficiente sua qui stirpe propaginis hæres,*
*Vltimus ex tota gente superstes erat.*
*Hunc Papa crudeli violenter cæde necauit:*
*Suevia principibus sic fuit orba suis,*
*O faciles animos & inertia pectora Regum,*
*Hæc à Præsulibus quod potuere pati.*
*Iustitiæ ficto quoties te nomine iactas,*
*Hoc agnosce tuum crimine Roma scelus.*

## GVILHELMVS.

*Dum gerit incautis bellum temerarius armis,*
*Nec satis instructo prælia Marte facit:*
*Occidit à Phrisio Guilhelmus milite cæsus,*
*Per geminos annos vix vbi sceptra tulit.*
*Huius ab interitu sedes sine Rege vacauit,*
*Dum tria sunt annis addita lustra tribus.*
*Interea magno fremuit Germania motu,*
*Factaq; sunt multis prælia multa locis,*
*Cum duce dux bellum, princeps cum principe gessit:*
*Vlla nec vrbs solida pace quieta fuit.*
*Scilicet vt certo naues rectore carentes,*
*Obruit insans fluctus & vnda maris:*
*Sic labefactatur belli ciuilibus vndis*
*Imperij sedes, cum sine Rege vacat.*

## RODOLPHVS.

*Composuit mitis ciuilia bella Rodolphus,*
*Temporibus pacem restituitq; suis.*
*Marte Duringiacas latronum subruit arces,*
*Aduena frugiferos qua Sala findit agros,*
*Vltus & est iustis Othocarem fortiter armis,*
*Regna sub arbitrio Vandala cuius erant.*
*Boiorumq; ducem domuit, Sueuumq; ferocem,*
*Qui duo cum gemino cornua pisce gerit.*
*Norica finitimis iacet vrbs contermina Francis:*
*Diuitiis vsquam vix habet illa parem.*
*Huius honorificum titulum nomenq; Rodolphus*
*Principibus dono, cum regione dedit.*
*Qui piscosa tua dominantur Marchia terra,*
*Ac titulos hodie Noridos vrbis habent.*

## ADOLPHVS.

*Austriaco bellum cum principe gessit Adolphus,*
*Sceptra trucidatus quo capiente fuit.*
*Hic vbi Vangionum sedes vrbemq; vetustam*
*Alluit instabili Rhene bicornis aqua.*
*Quæ fuit antiquis habitata Gigantibus olim,*
*Corpora cum celsis prodigiosa tulit.*
*Vt testantur, ibi grauibus quæ nexa cathenis*
*In medio pendent ossa stupenda foro.*
*Qualia Trinacrio memorant subiecta Peloro*
*Grandia congestis molibus ossa premi.*
*Quin & Misniaca Fridericus Marchio terra,*
*Qui profuga morsus dente parentis erat:*
*Hunc fera miscentem superauit prælia victor,*
*Manibus angustis vrbs vbi parua iacet,*
*Tyrigetis fortes quæ limite separat Hessos.*
*A crucis & nomen monte vocata tenet.*

## ALBERTVS PRIMVS.

*Intulit Albertus violentis arma Bohemis,*
*Attribuens nato regna tenenda suo.*
*Et Moguntiaco gessit cum principe bellum,*
*Cum duce quod Bauaro fœdere iunctus erat:*
*Qui cupidus regni summos ambibat honores,*
*Concedit hostilis victor vtrumq; manu,*
*At misere periit iugulatus fraude nepotis,*
*Qua iacet Austriaci fertilis ora soli.*
*Vtq; parum iustis armis oppressit Adolphum,*
*Sic obijt casus vindicis ense necem.*

## HENRICVS VII.

*Quæ florente statu rerum Florentia nomen*
*Vrbs tenet, ac ripis adiacet Arne tuis,*
*Cæsaris Henrici partere negabat habenis,*
*Freta suis opibus, robore freta suo.*
*Hanc vbi vindicibus cinctam legionibus vrbem*
*Ipse subacturus fulmine Martis erat:*
*Thuscia conduxit sceleris mercede ministrum,*
*Dominici tonso de grege frater erat:*
*Toxica qui præbens illi sub corpore Christi,*
*Manducanda sacro pane venena daret.*
*Allatura pijs mortalibus esca salutem,*
*Causa necis Regi perniciosa fuit.*

## LVDOVICVS BAVARVS ET Fridericus Austriacus.

*Regibus incessit discordia magna duobus,*
*Summa quibus rerum tradita cura fuit.*
*Aspera collatis inierunt prælia signis,*
*Qua celer humectat Neccarus arua vadis.*
*Attulit optatam Bauaro victoria palmam:*
*Austriaci vires succubuere ducis,*

## CAROLVS IV. ET GVNTHERVS.

*Hos quoq; saua duos elegit factio Reges:*
*Sed lis alterius morte dirempta fuit.*
*Inclyta qua Mœni lapidosis adiacet vndis*
*Vrbs à Francorum nomen adepta vado:*
*Acria ciuili moturum bella tumultu*
*Funere Guntherum mors properata tulit.*

*Qui ramosa gerit velocis cornua cerui,*
*Indomiti fregit Carolus arma ducis.*
*Gymnasiumq; recens ad flauum condidit Albim,*
*Hic vbi turrito culmine Praga iacet.*

### VENCESLAVS IGNAVVS.

*Pigra quod ignauo traduxerit ocia luxu,*
*Nactus id à vita de fide nomen habet.*
*Gloria non illi, sed turpis inertia cura,*
*Atq; saginato corpore venter erat.*
*Militiam fugit, pacis virtute nec vnquam*
*Egregio dignum principe fecit opus,*
*At piger ingluuiem dapibus vinoq; replebat,*
*Et graue distenti ventris alebat onus.*
*Omnibus inuisus, ceu detestabile monstrum,*
*A proprio captus vincula fratre tulit.*
*Hoc inuenta fuit sub Cæsare machina belli,*
*Cuius ab impulsu mœnia quassa ruunt,*
*Concipiens rapidum qua fomite sulfuris ignem,*
*Acta procul nitri puluere saxa iacit:*
*Atq; coruscantis flammas imitatur Olympi,*
*Æthera terribili concutiente sono:*
*Ceu vibrata cadunt trifidis vbi fulgura telis,*
*Hoc sibi Germanus vendicat autor opus.*

### ROBERTVS.

*Insuber infregit Galeatius arma Roberti,*
*Cum tulit auxilium gentibus Arne tuis,*
*Pro quibus aduersi discrimina Martis adibat,*
*Victor vbi Tuscos est populatus agros.*
*Inclyta qua doctis iacet Heidelberga Camœnis,*
*In patria leni morte quieuit humo.*

### SIGISMVNDVS.

*Terra iacet gelido sub sidere Mænalis vrsæ,*
*Terra paludosis multa fluminibus:*
*Marchia nunc, quondam sed dicta Nomarchia Graecis*
*Est, & ab Imperii præside nomen habet.*
*Summus enim præses Romani Cæsaris olim*
*Argolica dictus voce Nomarcha fuit,*
*Vnde quidem prisci vestigia nominis extant,*
*Vna sed est primo littera dempta loco,*
*Tempore quo pugnax rapuit Germania Drusum,*
*Indigenas Sueuos hic habitasse ferunt.*
*Hoc Sprea testatur gelidis vberrimus vndis,*
*Qui veteri dictus nomine Sueuus erat.*
*Cæruleum cuius perlabitur agmen aquarum,*
*Hanc & arenoso flumine radit humum.*
*Post, vt ab Augusto deducti Cæsare Sueui*
*Mutauere, prius quos tenuere, lares;*
*Teutonibus pulsis, multos habitata per annos*
*Vandalicis regio gentibus ista fuit.*
*Donec ab aucupio nomen qui dictus habebat,*
*Cæsarea meruit sceptra tenere manu,*
*Expulit externos hoc vindice Marchia reges,*
*Vrbis vbi fractas debilitasset opes,*
*Quam bibula dirimit sulcator Hauelus arena,*
*Humida qui patriæ perfluit arua meæ,*
*Hæc nisi clara suis Heroibus ante fuisset*
*Terra, Sigismundo principe clara foret,*
*Natus enim veteri magnorum sanguine Regum,*
*Is prius Arctoæ Marchio gentis erat:*
*Quam vel Pannonia fuit accersitus in oras,*
*Aut regni tenuis frena Boheme tui.*
*Mitis vt optata concordia pace coiret,*
*Cum sacra plena diu curia litis erat:*
*Concilium solenne Patrum Regumq; vocauit,*
*Qua fuit Hus duram passus in vrbe necem.*
*Tres ibi Romano solio priuauit iniquos*
*Pontifices, inter quos graue schisma fuit.*
*Signa Borysthenidas victricia mouit in hostes,*
*Marte sed aduerso tristia damna tulit.*
*Ingenuas habuit summis in honoribus artes,*
*Atq; viris doctis munera multa dedit:*
*Cum quibus interdum conuiuia lætus agebat,*
*Ex humili quamuis ordine plebis erant.*
*Sicq; suos proceres hortari sæpe solebat,*
*Artibus vt vellent incubuisse bonis:*
*Fama per ingenuas & gloria quæritur artes,*
*His fauor ac regum conciliatur amor.*
*Ipse sed incertis patrias hæredibus vrbes*
*Morte relicturus cum sine prole foret:*
*Marchiacas dono Friderico tradidit oras,*
*Inclytus is præses Noridos vrbis erat:*
*Belloq; vindicibus pro Cæsare gesserat armis,*
*Tunc vbi Pannonio captus ab hoste fuit,*
*Teutonici genitor fuit hic Fridericus Achillis:*
*Cuius & hic paucis versibus acta canam.*

### ALBERTVS MARCHIO BRANdeburgensis, Germanicus Achilles appellatus.

*Qualis erat, quantusq; fuit bellator Achilles,*
*Hectora qui circum Pergama traxit equis.*
*Talis erat, tantusq; fuit victricibus armis,*
*Qui ducis Æacidæ Marchio nomen habet.*
*Militia teneris hic castra sequutus ab annis,*
*Conseruit fuso sæpius hoste manus,*
*Quam plerique duces belli sub imagine ficto*
*Ludicra viderunt prælia Marte geri.*
*Nec fugiens vnquam tergo, sed pectore semper*
*Fortis in aduerso cognitus hoste fuit.*
*Ora manusq; gerens, concisaque brachia ferro,*
*Mille cicatrices, vulnera mille tulit,*
*Inuictos domuit populos, gentesque feroces,*
*Frigida quas rigidis educat Vrsa plagis:*
*Quas niue duratas & Rheticus asperat Ister:*
*Non tulit in molles strenuus arma viros,*
*Qua preciosa legit canis electra sub vndis*
*Prussia, Sarmatico limite iuncta solo,*
*Ipsius audito tremuit clangore tubarum,*
*Victaque pugnaci milite terga dedit.*
*Ipsius attoniti fugerunt arma Poloni,*
*Territa montanum ceu fugit agna lupum,*
*Norica qua duris viget artibus inclyta belli,*
*Istius vrbs noties Marte cruenta fuit,*
*Adde quod Hussitas compescuit: adde quod agmen*
*Silesiis pepulit victor equestre ducis.*
*Qui parere ferox, illiq; subesse negabat,*
*Contudit ac fortis te Pomerane manu.*
*Bella sed assiduo licet irrequietus agebat,*
*Si qua fuit, nunquam pax odiosa fuit,*
*Huius adhuc viuunt gemini de stirpe nepotes*
*De quibus hoc addam pauca, sed apta, loco.*

### IOACHIMVS PRIMVS ELECTOR Marchio Brandeburgensis.

*Qua Ioachime tuis præconia laudibus addam,*
*Qui trahis à magno natus Achille genus?*
*Nam tua promeruit tantam facundia laudem,*
*Magnanimis quantam dextera fortis aui.*
*Os quoties cæleste moues linguamq; disertam,*
*Exuperas dulci Nestora voce senem,*
*Suauior hyblæo tibi copia melle redundat,*
*Verbaq; ceu densis imbribus acta fluunt.*

mirata frequens fuit vrbs Augusta loquentem,
  Rhetoris imposuit cum tibi Casar onus.
se nec es patrio tantum sermone disertus,
  Cuncta potes Latio, quæ cupis, ore loqui.
lita testatur cultu oratio verbis,
  Omnibus ingenii nomine grata tui.
ec varias piguit rerum te discere causas,
  Quæ sacra cœlestis semina mentis habent,
uas honor antiquus Ægypti regibus olim,
  Summaq́; principibus gloria nosse fuit.
gnita siderei tibi sunt animalia cœli:
  Præscius & longe fata futura vides.
umque bonis faueas studiis, ac rebus honestis,
  Ingenuas artes qui coluere, colis.
ios vt ab Hetruscis Mecænas regibus ortus,
  Sic tua profusis sumptibus aula fouet.
ria struxisti docta q́; palatia Musis,
  Auspiciisque recens est schola cœpta tuis:
c vbi Marchiacos disterminat Odera fines,
  Ac tua Sarmatico iungitur ora solo.
c diuina tui clementia pectoris vnquam
  Bellica ciuili prætulit arma togæ.
blica tranquilla conseruas ocia pacis·
  Nullaq́; funesti prælia Martis amas,
c te semideis virtus Heroibus æquat:
  Non habet hoc similem tempore Roma tui.

.BERTVS CARDINALIS ELECTOR,
Archiepiscopus Moguntinus, & Marchio
Brandeburgensis.

e te carminibus nostris Alberte tacebo,
  Nobile Præsul aui nomen adepte tui.
a gubernatrix caput & Germania mundi,
  Quo nihil, excepto Cæsare, maius habet.
nis cura tibi magnarum tradita rerum,
  Inq́; tuis humeris grande recumbit onus.
medium pacis te conditionibus offers,
  Teutonis armorum dum pauet ora metu.
mq́; ducum tacitæ fraudes, & operta tumescunt,
  Bella domi, nobis, bella timenda foris;
sacra turbatur variis Ecclesia sectis,
  Omnia mixta quibus fanda nephanda iacent.
go quod exultant securis publica terris
  Ocia, suppresso bellaq́; Marte silent:
odq́; graui nondum Germania mota tumultu,
  In sua conuertit viscera cæde manus:
debere tuis meritis Alberte fatentur,
  Composita quotquot commoda pacis amant.
qua sed exstat metuendi causa furoris,
  Afflictis fidei rebus & affer opem.
luat vt verum pietas renouata nitorem,
  Quæ modo dissidiis tot labefacta ruit,
od si composito per te sublata tumultu
  Schismata turbata relligionis erunt:
nec adorabit nomen Germania Christi,
  Laudis erit nunquam fama caduca tuæ.

ALBERTVS II. CÆSAR.

ntulit Alberto regale Bohemia sceptrum,
  Ac subiecit opes Pannonia terra suas:
pta quod illius thalamo, lectoq́; iugali
  Nata Sigismundi regis Elissa fuit.
e velut exemplum Lucretia casta pudoris,
  Aequabat morum nobilitate genus.
tonici ductu Thaboritas fudit Achillis:
  Colluuies quædam gens ea plebis erat.
npla Bohemiacis quæ diruebat in oris,
  Atq; sacerdotum diripiebat opes.
turus erat Turcarum bella tyranno
  Morte sed extinctus præueniente fuit.

FRIDERICVS TERTIVS.

Tertius vtilior Fridericus ad ocia pacis,
  Aspera quam duri Martis ad arma fuit.
Quo Burgundiones Vbiorum depulit oris,
  Teutonici bellum gessit Achillis ope.
Quæ dedit ars nobis impressos ære libellos,
  Facta sub hoc primum Cæsare nota fuit.
Hæc si temporibus priscis inuenta fuisset,
  Qua nihil vtilius totus hic orbis habet:
Nostra libris hodie frueretur pluribus ætas,
  Defraudata quibus secula nostra carent.
Hanc operosa nouam Moguntia protulit artem
  Quæ celebris Magi nomen ab amne tenet.

MAXIMILIANVS.

Maximus occiduis fuit Aemilianus in oris
  Captus ab indigenis, perfida Bruga, tuis.
Ipse sed ereptus celeri virtute parentis,
  Vincula quæ tulerat, mox tulit arma manu.
Depulit Hunniaden à sedibus vltor auitis,
  Qui fuit Austriacis Marte potitus agris,
Signaq́; regalem victricia mouit ad Albam,
  Horruit inuicti Cæsaris arma Sauus.
Pannones euersis & submisere pharetris
  Spicula, quæ ferro tinctile virus habent,
In Mahometbigenas deduxit & agmina Turcas,
  A quibus affectus clade Liburnus erat.
Ante sed aggressus quam prælia miscuit hostem,
  Densa metu pauidi terga dedere Getæ.
Contudit indomitum debellauitq́; Sicambrum,
  Victa prius nunquam dextera cuius erat.
Norica vastantes occidit & arua Bohemos,
  Marte Palatinas cum sequerentur opes.
Nec semel est vltus rumpentem fœdera Gallum,
  Instabilem summi Pontificisq́; fidem.
Conscendens Tyrii ductoris & æmulus Alpes
  Fudit in aeriis montibus Heluetium.
Quid loquar Enganea Venetum cum plebe senatum,
  Quos domitos terra, quos superauit aqua?
Adriaci vasto trepidabant æquore nautæ,
  Mercibus ac plenas destituere rates,
Vrbis vbi victor Patauina mœnia cepit,
  Tantus erat terror, tantus vbiq; metus.
Vltima post duros ærumnososq́; labores
  Fata pium terris eripuere senem.

CAROLVS V.

Diue quibus cœlo te Carole laudibus æquem?
  Carole non ipso, quem regis, orbe minor.
Cæsare quo maior, validisq́; potentior armis
  Nullus ab Augusti tempore sceptra tulit.
Imperium terris, animos æquabit Olympo
  Auspiciis fœlix Teutona terra tuis.
Qui prius ibat ouans Gallus plaudentibus alis,
  Præda tuis Aquilis sanguinolenta fuit.
Signaq́; Ticini captus submisit ad vndam,
  Militis inuicti robore fracta tui.
Clauigeriq́; Petri sub nomine regna tenentem,
  Arcta coegisti vincula ferre Papam.
Sæua cohortatus Venetum quod ad arma senatum,
  Et noua cum Gallo fœdera pactus erat.
Tendere te Latias Florentia sensit in oras,
  Sanguineo Martis fulmine capta tui.
Quæ confisa suis opibus, rebusq; secundis,
  Irridere tuum non metuebat auum:
Illum retrogradi cum tergo incidere cancri
  Pinxerat, hoc titulo: Tendimus in Latium.

Turca,

*Turca, triumphato qui formidabilis Istro,*
*Barbara Germanis tela minatus erat:*
*Et cessura suo sperabat cuncta furori,*
*Iuratus patrios, numina vana, Deos:*
*Quod foret Euxinas nunquam rediturus ad vndas,*
*Ni prius ad Rheni castra locasset aquas:*
*Ante tubam fugit, nec bellica degener hostis*
*Militis est ausus signa videre tui.*
*Marchio vertentem Ioachimus terga secutus,*
*Auspice te magna funera strage dedit.*
*Millia praedonum bis quattuor intulit Orco,*
*Austriacam quorum caede piauit humum.*
*At procul ad septem fugiat licet Ostia Nili,*
*Aspera vindictae sentiet arma tuae.*
*Edita nam priscis oracula versibus extant,*
*Qualia Cumeae carmina vatis erant,*
*Quae tibi de Solyma promittunt vrbe triumphum,*
*Illa quod imperium sit subitura tuum.*
*Ergo nisi veterum sunt irrita carmina vatum,*
*Quae reor euentus mox habitura suos,*
*Tempus erit, cum te spoliis Orientis onustum*
*Quadriiugis referet currus eburnus equis:*
*Lucentiq; gerens immania vincula collo,*
*Ante tuas ibit Turcia capta rotas.*
*Plaudentesq; tuis resonabunt laudibus vrbes*
*Austriacae, per quas victor iturus eris.*
*Laticiaq; fremet, conceptaq; gaudia ducet*
*Pannonis hostili terra soluta metu,*
*Tunc ego non paruis elegis humiliq; Camena,*
*Sed tua Maeonio carmine facta canam:*
*Si modo quae vitae dispensant fata sorores,*
*Temporibus dederint stamina longa meis.*

FERDINANDVS.

*Hoc opus exegi florentibus integer annis,*
*Bis duo cum natus lustra Sabinus eram;*
*Tempore quo Geticos rex Ferdinandus in hostes*
*Arma, suo bellum fratre gerente, tulit.*
*Vnanimis cum quo regni moderatur habenas,*
*Et graue terrarum sustinet orbis onus.*
*Viuite Semidei, concordes viuite fratres,*
*Omnia sub vobis, Vesper & Ortus, erunt.*
*Vos metuat primus, vos vltimus horreat orbis:*
*Vos & si qua parum terra veretur, amet.*

---

ΙΑΝΟΥ ΛΑΣΚΑΡΕΩΣ

εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον.

Πείθουσίν με λέγοντες ἐπ' ἀντολίην ἀπὸ δυσμῶν
Ἔμπαλιν ἠέλιον λάμψαι ἀνερχόμενον.
καὶ γὰρ ἀφ' ἑσπερίων ἡμῖν περάτων ἀνέτειλεν
ἅτερος ἠέλιος κάρλος, ἄναξ μερόπων.
Ἀλλ' ὑπερεσσομένη μέγα μέμφεται ἔθνος ἐρεμβῶν,
κάρλον κόσμος ἅπας εὔχεται ἄνακτα λαβεῖν.

*SIMONE STENIO INTERPRETE.*

Solis ab occasu ferri iubar aureum ad ortum
Qui perhibent, prorsus non adimenda fides.
Scilicet Hesperiis alter Sol ortus ab oris
Rex hominum fulget Carolus eximius.
Vt gens Aethiopum faciat conuicia Phoebo,
Carlum orbis dominum totus habere cupit.

ANDREAS ALCIATVS IC.
Emblemate XLII.

*Oceanus quamuis fluctus pater excitet omnes,*
*Danubiumq; omnem barbare Turca bibas:*
*Non tamen irrumpas perfracto limite, Caesar*
*Dum Carolus populis bellica signa dabit.*
*Sic sacra quaerens firmis radicibus adstant,*
*Sicca licet venti concutiant folia.*

AD

# AD FRIDERICVM III. IMP. ANTONII PANORMITÆ AB ALFONSO ARRAGONVM REGE LEgati, in coronatione illius Romæ habita Oratio.

A ILLVXIT iam tandem felix illa & expectatissima dies, Friderice Cæsar, quæ bonis omnibus pacem & tranquillitatem, tibi vero laudem & gloriam sit sempiternam allatura. Ecce enim aduenisti, exoptatissime Auguste, tuamque sacrosanctam Maiestatem hodierno die coram intueri licet, aut rectius quasi Dei cuiuspiam immortalis effigiem venerari. Nam tecum vna, quasi diuinum sidus comitantes, aduenisse creduntur Salus, atque Libertas, Italiæ, bonorum ac constantissimorum hominum exaltatio, prauorum perfidorumque depressio. Exultent igitur gaudio, Iesu optimo maximo laudes ac gratias habeant, quicunque puri sunt, fidelesB que perstiterunt: iniqui vero ac perpetuo contumaces erubescant, formident, profugiant: huius enim dignissimi Romanorum Regis artes sunt Romanæ illę quidem, *parcere subiectis, & debellare superbos.* Verum antequam Alfonsi magnanimi atq; inuicti Regis nostri mandata explicemus à quo quidem ad eminentissimã Maiestatem tuam legati sumus, pauca admodum quæ partim ad laudé, partim ad dignitatem tuam pertinent, enarrare nos pro singulari tua humanitate concedas. Ego vero à clarissimis ac illustribus collegis iussus dicere obtemperabo, verum ita obtemperabo, vt rationem tuarum occupationum, vel inprimis ipso breuiloquio videar habuisse. Quod igitur à plerisq; oratoribus dictum est, nescire se vnde principium sumant, id in præsentia mihi euenire non verbis, quemadmodum forrasse illis, sed C reipsa nimirum intelligo. Non solum enim quia multæ sunt tuæ virtutes, & variæ inter se connexæ, verum etiam quia ita pręclaræ omnes & ita egregiæ sunt, vt inter se ipsas de excellentia concertare videantur: nec facilis sit deliberatio, quænam in dicendo sit anteponenda. Siue enim animi magnitudinem considero, nihil magis dignum videri potest, de quo quamprimum enarraretur: Siue religionem, aut cerimoniarum cultum, illud omnino censebis præferendum. At si iustitiam & æquitatem contempleris, nihil tum videri debet vt illi anteponatur. Cum vero liberalitatem, humanitatem, moderationem tecum pensires, quam illarum præponere, aut quam non præponere debeas, ignorabis. Ego tamen vnde aptissimum & congruentissimum putabo, inde initium dicendi faciam: à religione videlicet & cultu D diuino. Qua in re vel maxime tuam, Friderice, sapientiam declarasti: siquidem vera hominis sapientia est pietas, id est, Dei cultus. Etenim ante omnia verum creatorem, vnicum & summum Deum, Christum Iesum penitus colendum, adorandũ, verendũ animo proposuisti, vt erga eũ ipsum Christũ, à quo terrarũ imperiũ assumpsisti, pro tanto munere accepto & gratus existeres, & hominibus quib. diuina prouidentia pęsses, vitæ beatæ viã tui luminis exẽplo monstrares. Maximeq; qdem decet Reges ac Principes, qq; ab omnibus timeãtur, eos ipsos vereri ac metuere Deũ immortalé. Quod q fecerint, sentiẽt pclarũ illud & memorabile Camilli dictũ, *Omnia prospere euenisse sequentibus Deos, aduersa spernentibus.* His tu itaq; rationibus adductus, in primo ipso iuuentutis flore, non maris, non viarum discrimina, non Barbarorum & E eorum, apud quos Christi nomen inuisum est, latrocinia atque insidias veritus, sepulchrum Domini ex vltimis vsque Germaniæ partibus adiisti, laborum & velut gloriæ primitias Deo reddens atque sacrificans. Quid nunc ego Psalmos, & orationes: quid Missarum sacra mysteria: Quid ieiunia, atque indictas Christiano ritu abstinentias referam: Nihil vtique omittis, quod boni, & puri Christiani officium esse intelligas: quo Deum tibi perpetuo places, ac propitium & fauentem reddas:

quo ciues tibi diuinitus commissos ad veram dirigas felicitatem & sapientiam. Cúque animo magno & excellenti præditus sis, in hoc vno, ne Dei scilicet voluntatem offendas, miro quodam modo timidus atque anxius prædicaris. Denique cum natura natus ad virtutem videaris, & bonitatem naturæ Dei quoque voluntate confirmes; ob illud etiam à peccatis atque flagitiis caues, ne tuos ciues vitiorum imitatores efficias. Satis enim nosti, exemplo magis quam peccato Principes nocere. Inter hæc tam præclara tui animi ornamenta, gloriosissime Cæsar, illud inprimis admirari licet, atque veneratione complecti omni, quod cum tam infinita & innumerabilis multitudo tum domesticarum, tum externarum gentium sub te degat, nullus tamen adhuc inuentus sit, qui non dico à te (qui inter mortales iustitiæ & æquitatis gloria excellis) sed ne à proceribus quidem tuis fuerit iniuriam passus, aut de violentia conquestus. Illa quidem lex apud te prima & est, & obseruatur, ne cui quis noceat, suum cuique permittatur in pace & securitate possidere. Quæ vero Cæsaris sunt, omnibus propemodum vti frui fas esse. Illudque diui Adriani præclare dictum frequenter vsurpas, *Ita te rempublicam gesturum, vt sciat senatus populi rem esse, non propriam.* Iam vero dicendi, & loquendi libertas non minus infimis quam summis est viris, aditus semper patens, audiendi patientia & lenitas inaudita O sæcula aurea! O Cæsarem vere Augustum, vere Patrem Patriæ! O hominem diuinum! O nos etiam perbeatos, quibus virum talem intueri, eiusque suauissimis atque humanissimis moribus frui datum atque concessum est. Beneficentiam vero ac liberalitatem tuam, Cæsar, admirari magis possumus, q̃ oratione percurrere. Quæ cum incredibilis sit, & tanquam è fonte quodam benignitatis perpetuo emanans; nunquam tamen eripere visus es, quod aliis largirere: nunquam aliis nocere, vt in alios liberalis viderere. Vacat enim iniuria liberalitas tua. Quodque tuum est (est enim grande, & vt terrarum domini patrimonium) id tamen omne in communem hominum vtilitatem erogare solitus es: vt vere, quæ tua sunt, sint iuxta prouerbium, communia omnia. Etiam è toto prorsus Imperio (quod quam amplum & copiosum sit, omnes intelligunt) nihil tibi retentum videmus, præter dispensandi potestatem. Interea intelligis tamen, quid vnicuique conueniat, proque dignitate distribuis, tibi solummodo hoc reseruans atque seponens, quod Cæsareæ rationi ac maiestati necessarium fore arbitraris: nihil omnino custodiens ad voluptatem, nihil ad delitias. Et es quidem natura liberalis atque beneficus, non vt plerique quadam vanitate ducti multa largientes, vt videantur benefici, cum non sint. Vir vtique purus, simplex, atque syncerus, nihil ad ostentationem, omnia ad conscientiã referens. Gaudes, cum bene benigneq; facis, non cum fecisse laudaris. Neque gratias agi tibi aut rependi admodum curas, præterquam à cõsciẽtia benefactorum. Nihil denique tibi arrogans, sed immortali Deo omnia tribuens, à quo & beneficia, & bona omnia proficisci satis pro singulari tua sapientia cognoscis. Prætereo hoc loco singularia ac prope innumerabilia tuæ liberalitatis exempla. Quis enim hac temporis angustia recensere satis queat, quot Regum filios, quot proceres, quot viros tum literis, tum armis illustres quotidie suscipias, susceptos exornes, honestes, amplifices? Mihi quidem videtur, tuam hanc non Curiam modo, sed Academiam quandam bonarum artium & disciplinarum appellari posse, vbi de re militari, vbi de literatura, vbi de virtute, ac moribus, quoquo te verteris, disputantes acriter simul & erudite circumspicias. Quo fit, vt omnes qui aut virtute, aut eruditione sibiipsi confidunt, huc ad te vndequaque diuertant, ac velut olim in Olympium montem exercendæ atq; ostentandæ virtutis gratia conueniant. Tu vero, benignissime Cæsar, perhumaniter omnes excipis, exerces, acuis, foues, instruis: denique indonatum neminem à te abire finis. His præclaris artibus, Cæsar, mortaliũ gratiam & beneuolentiam consecutus, his per ardua, & excelsa semper animo me ditaris, his domum relinquens (quamquam domus tua Mundus est) non asperrimos labores, non infinitos sumptus, non pericula æstimans, per mediam Italiam, vbi nõnullos scires Imperio rebelles, incedis fiducia animi lætus, strenuus, inuictus. Imo vero tantum & virtutis & dignitatis tuæ auctoritas valuit, vt non solum ab amicis, sed etiam ab his ipsis, qui iam pridem imperio male precati, honorificentissime

A [illegible] ceptus; nihil aliud, vt mea [illegible]rt opinio) applausu & gratulatione con-
[illegible] te [illegible] cre dominum & imperatorem eorum esse. At tu quæ omnia a-
[illegible] d[illegible] m[illegible] e conceperas, tandem adipiscaris, hoc est, sacram vn-
[illegible]m, & c[illegible] t[illegible] imperatoribus coronis. Sed quoniam in coronarum men- *Corona*
[illegible]em incidimus, c[illegible]deremus, si per te licet, humanissime Cæsar, quibus e[illegible] cau-
sis maiores nostri [illegible]ui[illegible]cemodi coronas excogitasse credantur. Hoc enim viso co-
g[illegible] t[illegible] q[illegible] rcl[illegible]it, an tu quoque dignus iudicandus sis huiusmodi coro-
n[illegible] vt ita dixeri[illegible] triumpho. Primum vero peruulgatum est, palearem illos de-
creuisse coronam, quod aliquando receptum, nunc vero vt pleraque mansuetudi- *Palearis*
B n[illegible] officia, obsoleuit. Cæterum maiores illi recte sane, siquidem mansuetudine, &
h[illegible] at[illegible] non superbia & inhumanitate ad imperiale [illegible]gium se ascensuro esse
existimarunt, quod palea denotatu[illegible] [illegible]. Palea qu[illegible] adinodum ab-
ie[illegible]a atque contempta est. Et Imperatorem decet se hominem e[illegible]imare, hoc
est, ex humo factum, in humum tandem rediturum. Huic inuento perpulchre con-
so[illegible]are vid[illegible]tur Romanorum institutum, qui t[illegible] pha[illegible] C[illegible] vel abiectissimæ
conditionis seruum associauere in eodem cu[illegible] [illegible] m[illegible]ntem, & æqua
fortuna triumphantem. Præterea vt qui mansuete & hum[illegible]niter atque benigne cũ
homi[illegible]. agit, is vehementer ab omnibus amatur, & in om[illegible] [illegible]nos [illegible] quam in-
fluere videtur: ex diuerso, qui insolent[illegible]r & crud[illegible] h[illegible] [illegible] omniũ
C generat, & metum, malum, (vt ait Cicero) diuturnitati custodem. [illegible]do loco *Ferrea.*
coronam ferream excogitauere, ea ratione v[illegible] arbitror vt [illegible]rt[illegible]tu[illegible]nem animi im-
peraturus assumeret. Nam comparata sibi prius [illegible]quomodo dictum est [illegible] &
subditorum gratia, [illegible] epidum, c[illegible]ft[illegible]tem, [illegible] præstare Imperatorem
oportet, contra pericula, ac vari[illegible] Fortunæ c[illegible], [illegible] p[illegible] [illegible]enda, ac
subditorum salute, & conseruatione [illegible]cratis [illegible]umanæ d[illegible]us f[illegible] commissæ.
Imperio quidem indignus habebitur, qui vim, a[illegible] [illegible]as [illegible], aut prouin-
cialibus illatas non magno ac præs[illegible] animo [illegible] pulerit. T[illegible]io loco argen- *Argentea.*
team coronam assignauerunt, vt animaduertat is qui demum Imperator sit consti-
tuendus, argenti nitorem atque candor[illegible] præ[illegible]re oportere, hoc est, sine labe
D atque spurcitia animum purum & te[illegible] exhib[illegible] necesse esse. Postremo autem
loco auream statuerunt. Hæc antiquitus (vt ait Gellius) ex l[illegible]uro erat, post[illegible] ac ex au- *Aurea*
ro [illegible]cri cœpta, vt intelligat is, qui demum coronandus est, se perfectam esse ac splē-
d[illegible]imam laudem assecutum. Nam qui mansuetudine & humilitate primo mor-
t[illegible] beneuolentiam, deinde beneuolenti[illegible] i[illegible]um adipiscitur, quod post a-
[illegible]m[illegible]a[illegible]itudine, puritate, atque iustiti[illegible] c[illegible]nseruet, is omnium iudicio splendi-
d[illegible]m ac perfectissimum vitæ exemplum ad posteros relicturus est, ita immor-
talitate ac luce perpetua dignus e[illegible]stimabitur. Num tu igitur his coronis perdi-
gnus ce[illegible]eberis, C[illegible] inuicte, qui mansuetudine, vel animi magnitudine, vel iu
[illegible]ti[illegible] nemini cesseris? imo vero quod summi Imperatoris ornameta in te lucent o-
[illegible]ia, vt no Cæsar modo, sed Cæsarum decus iure ac merito possis appellari. Quid
e[illegible]n a te abest Imperatoriarum vt ita dixerim [illegible] aut qu[illegible]d non est p[illegible]t[illegible]us
[illegible]te? Quæris c[illegible]tiam? At tua animi placabi[illegible]t[illegible]s ipsam illam C. Cæsaris,
[illegible] singularis exempli & admirabilis memoriæ extat apud homines, ipsam inquã,
[illegible]am prouocare pote[illegible] & vincere. Cupis fidem? At tuis dictis conuentisq; nihil fir-
mius, nihil [illegible], [illegible]h[illegible] religiosius, inueniri pote[illegible], no[illegible] ip[illegible]n qu[illegible]em o[illegible] apud
[illegible]t[illegible]es, aut Sibyllæ folium, aut Apollinis oraculum. Laudas prudentiam? At quid
[illegible] pr[illegible]picientia non videt, quid tua solertia non agnoscit, quid tua denique in-
dul[illegible] a[illegible] assequitur, quod [illegible] vspiam cognitum aut perspectum erit? Non est au-
tem vllo pacto [illegible] t[illegible]enda temper[illegible]tia tua Cæsar. Est enim n[illegible] mod[illegible] inter
F virtut[illegible] pulcher[illegible], [illegible] virtutum omnium singulare decus & ornamentum: ita
vt si hæc vna desit, cæteræ virtutes imperfectæ existimentur. Nam prudentia. & *Temperantia.*
fortitudo, [illegible]q; [illegible] [illegible]miles, nte[illegible] etiam co[illegible] [illegible]t qu[illegible] n[illegible]n [illegible] p[illegible]o[illegible]r.
Temperantia vero p[illegible]ol[illegible]rum & clarorum hominum est [illegible]. I[illegible] vero
impetus animi concitant, nec sinunt obedire ration[illegible]: Hæc concitatos Cæsar, com-
pescitque, & ratione moderatur. Quæ quidem virtus tanta in te vna est, quanta in

iis Imperatoribus, de quibus legimus aut accepimus, non fuit. Quem enim tibi continentia comparabimus? cepisti vxorem genere nobilissimam, moribus excellentissimam, forma vero præstantissimam, cumque ea Senas ad te nuper venisset e paterno regno, quoniam dies sacri & obseruandi erant, eam non vt vxorem, sed vt sororem suscepisti: religionem in matrimonio, castitatem voluptati anteponens. Alii ab alienis vxoribus vix sese continere possunt. Tu a tua, tibi concessa, & ea quidem formosissima te continuisti. Docuisti hoc exemplo inferiores, qualiter sese habere & continere circa coniugia debeant: & diuini potius cultus, quam humani iuris habendam esse rationem. Nec illud est silentio prætereundum, quam sis vini parcissimus, quamque in cibo moderatissimus. Neque enim ea parua laus est, Regis præsertim, & Imperatoris. Legimus Alexandrum ne plures memorent propter vini intemperantiam non parum gloriam eius obscurasse, quando quidem per temulentiam Clytum sibi charissimum in conuiuio occiderit. Namq; vt sobrietas Principem ad crudelitatem prouocat, nullumque scelus aut flagitium est, ad quod temulentia Principem non impellat aut rapiat. In sermone vero quam modestus sis, quam rarus, quam grauis, quamque in iis suscipiendis qui ad te adeunt, communis & humanus, facile omni Italiæ perspectum est. Siquidem tanta circa omnes mansuetudine vteris, vt te interdum tuæ dignitatis atque auctoritatis obliuio cepisse videatur. Quam vero adulatores, scurras, & huiusmodi leuitatem spernas, atque oderis, ipsi perspeximus. O dignum summo Imperio Principem! Hoc enim est Imperatorem esse: superbiam, fastidium, arrogantiam effugere: erga omnes sese mansuetum facilemque præstare, assentationem procul amouere, grauem esse. Adde quod nec tibi quoque deest in conciliis suscipiendis constantia, virtutum haud mediocre condimentum, sine qua nihil in homine potest esse laudabile. Hæ te profecto virtutes, Cæsar inuicte, Augusto illi omnium Principum fœlicissimo, hæ te Tito omnium gratissimo, hæ te Antonino Pio omnium humanissimo, parem effecerunt. Per has maxime virtutes ab omnibus laudaris, extolleris, diligeris, prædicaris. Maxime enim commouetur amor multitudinis ipsa fama & opinione mansuetudinis, atque constantiæ. Quæ si in priuato vel mediocri viro laudabiles plurimum atque admirabiles sunt, quanto magis in eo Principe, qui inter Principes dignitatis principatum obtinet? Sed iam plura consulto prætereo, ne modum mea excedat oratio: simul ne inclyti Regis nostri mandata vlterius differamus. Quæ, si tuæ quoque prudentiæ visum fuerit, melius ac cautius seorsum, quam palam, enarrabuntur. Vale, & triumpha. DIXI.

FLOREN.

## A FLORENTINORVM LEGATORVM
*oratio in fausta ac felici Federici III. Imperatoris coronatione, temporibus Nicolai V. summi Pontificis, per Iannotium Manetti habita Romæ.*

SI optata fierent, Beatissime Pater, ac serenissime Princeps, tantum facultatis & eloquentiæ nobis coram Sanctitate & Maiestate vestra in præsentiarum oraturis diuinitus dari & exhiberi profecto totis mentis affectibus cuperemus vt huic tantæ & tam admirabili imperatoriæ coronationis solemnitati saltem aliqua ex parte satisfacere valeremus. Sed quoniam, si excellentes & admirabiles Demosthenis & Ciceronis dicendi & eloquendi vires, quos cunctorum tam Græcorũ quam Latinorum oratorum Principes extitisse legimus, in vnum coniungerentur, nimirum tanto & tam arduo explicandæ huius coronationis muneri longe impares fore censeremus; Idcirco in hac nostra oratione nullo exordio, nulla præfatione, nullo denique consueto & vsitato proœmio iure ac merito vtendum esse existimamus. Nos enim de Imperatoris dignitate, & de eius potestate, simul ac de ista tam fausta & tam felici coronatione deinceps tractaturi; nec beniuolentiæ, nec attentionis, nec docilitatis, (in quibus cunctæ Rhetorum artes plerunque consumuntur) captatione ab his præstantissimis cum Ecclesiasticis tum secularibus auditoribus, coram summo Pontifice atq. Imperatore, duobus magnis totius orbis luminaribus, constitutis vllatenus indigere posse videremur. Quippe nullus est, qui in hoc sacrosancto consistorio, in hoc tam admirabili & tam splendido cunctarum rerum spectaculo, in hoc quasi terrestri & seculari paradiso, velut in iocundissimo quodam diuersorio, ac tranquillissimo & tutissimo portu, non sponte sua totis (vt dicitur) mentis affectibus diutius persistere & commorari vel maxime vellet, præsertim si ea auditurus esset, de quibus nos dicturos esse profitemur. Quocirca cunctis exordiorum ac præfationum generibus veluti friuolis & inanibus prætermissis, antequam ea dicere incipiamus, quæ ad nostrum propositum præcipue pertinere existimabimus, pro tritis vulgaribusque proœmiis ad humilem quandam & deuotam diuini fauoris impetrationem parumper conuertemur, sine quo quasi infantes vel potius muti & elingues, in hac præsertim tanta ac tam maxima diuinarum & humanarum rerum copia & abundantia, euaderemus. Itaque ad omnipotentem Deum, & Iesum Christum humani generis redemptorem, & Spiritum sanctum tota mente & summa deuotione conuersi, humiles & supplices in hunc modum exorate & deprecari confidimus, sicque deprecati ex infinita quadam trium diuinarum personarum gratia exauditum iri speramus & credimus. Tantum ergo facultatis & eloquentiæ nobis Christianis & fidelibus famulis tuis præsta, quæsumus, diuina & ineffabilis Trinitas, vt de hac Imperatoria coronatione pauca quædam, non indigna hoc tanto & tam splendido auditorio, dicere ac tractare valeamus. Nos igitur nunc cœlestibus & spiritualibus telis armati, in hoc tam profundum & tam immensum pelagus læti & alacres ingredi & intrare audebimus. Sed vt ordine quodam & recta via nostra procedat oratio, ab Imperatoria dignitate faustis ominibus initium sumemus: De eius deinde potestate breuiter prosequemur: Postremo de hac Coronatione nonnulla memoratu digna in medium adducemus. Quibus rite peractis de generali quodam ac pene incredibili cunctarum Christianarum gentium gaudio, ac de præcipua & admirabili, Beatissime Pater, ac serenissime Princeps, vtriusque vestrum lætitia aliqua memorabilia breuiter tractare & explicare conabimur. Atque cum hæc eo ordine quo proposita sunt, diuina tandem fauente gratia pro modulo nostro absoluerimus, finem dicendi faciemus. Magnum opus & arduum non coacti & inuiti, sed potius alacres volentesque ideo aggredimur, quoniam Omnipotentem Deum, quando boni gratia id agimus, hoc est, vt hæc ipsa, quæ astantibus & aspicientibus mirabilia videntur, hac nostra oratione splendidiora quodammodo, & viuis absentibus, & posteris etiam, nonnulli tantarum & tam excellentis-

*Inuocatio numinis.*

ſimatum rectum guſtus præbeantur, inprimis fautorem & adiutorem fore non dubitamus. In infinita ergo omnipotentis Dei benignitate, & in ſingulari quoque & præcipua ſanctitatis & Maieſtatis veſtræ humanitate, ô duo beata & felicia totius orbis luminaria, & infirma denique ac peremni cunctorum auditorum attentione confiſi, ſecundum præmiſſum diuiſionis noſtræ ordinem, promti & audaces dicere ac diſſerere aggrediemur. A

Imperatoriæ maieſtatis dignitas, ſecundum veras omnium & profanorum & ſacrorum ſcriptorum ſententias, tanta profecto ac tam admirabilis iure exiſtimatur & creditur, vt facultatem humani excedat eloquii. Nam vt a Poetis incipiamus, Homerus in ſuo illo præclaro Iliados poemate Agamemnonem Græcorum Principem cum Troianis potius de imperio totius Græciæ, quam de ſola Helenæ a Paride Priami filio raptæ repetitione, diuturno & decennali bello contendentem inducit. Quod Virgilius noſter præclare poſt plura ſecula imitatus, Æneam patria, quæ iam ab hoſtibus in ſeruiturem redacta fuerat, profugum nouas in Italia ſedes quærentem fingit, atque Rutulis poſtea & Latinis ſibi reſiſtere ac repugnare cupientibus, bello tandem victis & ſuperatis imperantem ſcribit. Et in aſſumptione quoque Octauiani Cæſaris Romanorum Imperatoris, cuius temporibus floruiſſe traditur, *Ecce*, inquit, *Dionei proceſſit Cæſaris aſtrum, & reliqua.* Imperatorem tunc orbis terrarum Principem ob admirabilem quandam dignitatis ſuæ excellentiam, nimirum aſtris & fulgidis ſtellis, diuinis & non humanis rebus, æquiparare & comparare volens. Ad Hiſtoricos accedamus, quorum varia ac diuerſa multorum generũ ſcripta, cum Aſſyrios, tum Medos, Parthos inſuper & Perſas, Ægyptios atque Macedonas, Græcos præterea Troianoſque, Romanos denique ac Carthaginenſes, vna cum omnibus aliis gentibus pluribus & diuturnis inter ſe bellis de imperio ad vltimam & deſperatam internecionem dimicaſſe & contendiſſe declarant. Philoſophi ſequuntur quorum Princeps (pace cunctorum dixerim) Ariſtoteles, Monarchiam (quod Græce nihil aliud quam imperium, hoc eſt, vnius ſolius dominatum, ſi Latine ad verbum interpretari volumus, ſignificare videtur) ad veram & rectã totius orbis terrarum gubernationem, non modo vtilem, ſed neceſſariam etiam pluribus argumentis multiſque rationibus probare & confirmare conatur. Ac per hũc modum gubernaculum vnius, quod *Monarchia* Græce, imperium Latine appellatur, plane aperteque defendit. Et Cicero quamuis multa vt orator in laude Cæſaris dixiſſe & ſcripſiſſe comperiatur, in libris tamen de officiis, vbi ſe Philoſophum fore profitetur, verba hæc ponit: *Cæſar omnia iura diuina & humana peruertit, propter eũ, quem ſibi ipſi opinionis errore finxerat, principatum.* Tanti enim imperium ab eo factum fuiſſe ſcribit, vt cuncta quæque diuina & humana iura peruertere & violare non formidauerit. Quid inſuper de iure naturali, gentium & ciuili dicemus? nonne ex ſingulo quoque huiuſmodi iuris genere maximam quandam eſſe imperii dignitatem manifeſtum eſt? quando ſingulæ quæque gentes paulo validiores, quaſi naturali inſtinctu inductæ adactæque, talem ſibi dignitatem antiquitus, totis animi & corporis (quemadmodum dicitur) viribus arrogare & vendicare nitebantur. Vnde variæ bellorum lites contentioneſque oriebantur; & pluribus quoque Digeſtorum & Pandectarum locis partim Deum imperium de cælo conſtituiſſe, partim etiam vniuerſum Mundum cum ipſum Imperatorem, tanquam certam quandam & animatam in terris legem, obſeruaſſe & coluiſſe legimus. Quid præterea de ſacris literis arbitrabimur? an eas de hac tanta & tam ſingulari imperii dignitate omnino ſiluiſſe mutaſque fuiſſe cenſebimus? quandoquidem profanos cum Græcos tum Latinos auctores, veluti diuino quodã Spiritu afflatos, de hac ipſa materia certa quædam ac vera ſenſiſſe, & quaſi è ſacro veritatis fonte hauſiſſe accepimus. *Vero enim, iuxta celebratam illam & decantatam Philoſophi ſententiam, omnia conſonant.* Latiſſimus profecto nobis ad peruagandum campus oſtenderetur, ſi ſingula quæque commemorare & explicare vellemus, quæ ingentem quandam Imperatoriæ maieſtatis dignitatem, ex ſacro vtriuſque Veteris & Noui Teſtamenti pelago hinc inde collecta vel maxime declararent. Sed ne modum excedat oratio, duo vel tria, præſertim ſeria & grauia & magnum pondus habentia, oſtendiſſe ſat erit. B C D E F

Ac

A Ac primum veniat in medium Prophetica illa & diuina ac tantopere per cunctas Theologorum scholas celebrata Genescos authoritas, quæ pro duobus magnis orbis luminaribus duos duntaxat totius mundi status, spiritualem scilicet & secularem, quibuscunque paulo doctioribus viris, & mentem suam à sensibilibus rebus reuocantibus, & ad cælestia vel paululum conuertentibus, plane & aperte fuisse declarant, ceu ab omnibus catholicis & eruditioribus expositoribus non litterali, sed potius anagogico & tropologico sensu, verè ac diuinitus interpretari & explanari posse videtur. Quod ita esse non dubitabit, quicunque sacris literis vel mediocriter eruditus, admirabi- *Luminaria duo.*

B lem quendam diuinorum verborum ordinem paulo diligentius & accuratius considerauerit. Postquam enim Deus in primo illo rudi & indigesto mundi principio cælum & terram creauit, lucem fieri & à tenebris distingui voluit: quod prima die factum fuisse scribitur, quibus ab inuicem separatis firmamentum postridiè factum esse narratur. Ac tertia deinceps die terram ab aquis distinctam, herbas & fructus sponte sua produxisse, legitur. Quarta autem die Deum fecisse duo magna luminaria; alterum, vt diei; alterum vero vt nocti præsideret ac dominaretur, à Moyse Prophetarum maximo his verbis & in hunc modum scriptum esse meminimus: sic enim inquit: *Fecit Deus duo magna luminaria: luminare maius vt præesset diei; & luminare minus, vt præesset nocti, & re-*

C *liqua huiusmodi.* Quæ quidem verba etsi ad literam, iuxta sensum litteralem pro Sole & Luna recte exponi & explanari posse videantur: anagogice ac tropologice tamen (vt Theologicis & tritis verbis in hac nostra explanatione, maioris declarationis gratia vtamur) ad vtrumque mundi statum, spiritualem scilicet & secularem, secundum omnium excellentium Doctorum explanationes rectius diriguntur, ac sapientius & accommodatius conuertuntur: vt luminare maius, quod nimirum pro Sole ad literam exponitur, Summus Pontifex plane & aperte intelligatur. Quippe sicut Sol obscuratis cæteris sideribus solus apparet; vnde Cicero nomen sumsisse & vsurpasse testatur: Ita Pontifex cunctas Ecclesiasticas & seculares potestates, diuino quodam personæ suæ splendore occul-

D tare & obscurare videtur. Et ceu quoque Sol diem sua & propria luce illuminat, eique præesse deprehenditur: ita Pontifex diem, id est, spiritualem statum, qui seculari comparatus, dies, quasi in comparatione noctis, non immerito appellatur, eique præsidere cognoscitur, Pontificalibus constitutionibus & vicissitudinarijs promotionib. illustrat ac gubernat. Et velut Sol nocturnis temporib. radiis suis ad aliud hemisphæriũ illustrandi gratia descendit: ita Pontifex censuris & anathematibus, benedictionibus pariter & indulgentijs, ad perpetuam & æternam vitam transcendere & penetrare dignoscitur. Petro enim Apostolorum principi, primo Summo Pontifici, & cunctis eius successoribus, à Christo redemtore nostro viuæ vocis oraculo omnem soluendi & ligandi potestatem datam fuisse constat. Ad

E hæc duo magna totius mundi luminaria, per quæ quidem duo duntaxat vniuersi orbis status (quemadmodum diximus) plane & aperte designantur, duo illi Euangelici, & per cunctas Theologorum scholas celebrati gladii pariter ac iure accedere videntur; quorum alter pecuniariis mulctis, capitalibusque sententiis, & vltimis suppliciis secularia tantunmodo & temporalia delicta coercet ac castigat: alter vero grauibus censuris, asperisque anathematibus, Ecclesiastica sola & spiritualia peccata punit ac coarguit. Vnde magnam quandam Imperatoriæ maiestatis dignitatem simul atque ingentem potestatem esse, iure negare & inficiari non possumus: Quandoquidem ab initio orbis duo magna luminaria pro duobus mundi statibus ordinata, & post multa qnoque temporum curricula prædictos

F duos Euangelicos gladios ad idem confirmandum repetitos fuisse nouimus. Paulus insuper ad M. Agrippam tunc temporis imperantem, de falsa quadam Iudæorum aduersus ipsum accusatione, apud Festum pro eodem Agrippa Hierosolymis præsidentem appellasse legimus: atque eum ex Actibus Apostolorum tanti fecisse intelleximus, vt in principio orationis suæ ipsum huiusmodi pene verbis vsum fuisse non ignoremus. *De omnibus, enim, inquit, de quibus à Iudæis accusari*

*cusari & insimulari videor, beatum profecto & felicem me fore existimo, cum apud te Marce Agrip-* A
*pa causam meam agere & perorare conceditur, & quæ sequuntur.* Ex his igitur omnibus & cæ-
teris huiusmodi, quæ, ne longiores essemus, breuitatis causa, de industria prætermisimus, maximam quandam Imperatorię maiestatis dignitatem esse, manifestum est, quod ab initio probatum iri proposueramus. Nunc vero de eius admirabili potestate secundum prætaxatum ordinem prosequemur.

Ad hanc tantam & tam diuinam ac cælestem potius, quam humanam Imperatoriæ maiestaris dignitatem, magna quædam & æqualis cunctarum rerum secularium iurisdictio ac potestas non immerito competere & consequi videtur. Nam, vt more nostro à leuioribus incipiamus, Virgilius Cęsari Augusto duobus ram decantatis & tam celebratis carminibus tantam eius, vtpote Romani Imperatoris, pote- B
statē esse testatur, vt cum Ioue diuisum cœlestium ac terrestrium rerum imperium contenderet: sic enim inquit: *Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane: Diuisum imperium cum Ioue Cæsar habet.* Historici & Oratores sequuntur, qui quidem Imperium ab eo,

*Imperium.*

quod late ampleque imperaretur, nuncuparum & appellatum esse voluerunt: quod ita fuisse veteres tam Græcæ quam Latinæ historiæ plane & aperte declarant. Nam antequam principatuum fines hinc inde extenderenrur, ac large longeque propagarentur, Regium nomen in terris primum fuisse constat; quippe Reges & non Imperatores dicebantur. Sic Belus primus Assyriorum rex. Sic Cambyses Medorum, Sic Pharao Ægypti, sic Cyrus Persarum, sic Philippus & eius filius Alexander Macedonum, sic Romulus, sic Numa Pompilius, sic Tarquinius Priscus, sic cæreri Ro- C
manorum reges, ne de singulis parricularem quandam mentionem faciamus, Reges & non Imperatores appellabantur. Sed postquam diuersa terrarum regna hinc inde late ampleque humanis viribus & magnis potentatibus protendi ac propagari, & plura quoque ab vno solo gubernari, & in vnius ditionem venire cœperunt; vt potentiæ augeri & amplificari videbantur, ita & earum potentiarum nomen pari-

*Impp.*

ter crescere iustum esse putabatur. Et quoniam Imperatores proprie exercitus ductores olim prisco & idoneo vocabulo nuncupabanrur, ad quos solos cunctorum exercituum cura & gubernatio pertinebat; idcirco propagatis & amplificatis (vt diximus) regnis, nomen Imperatorium decentius & augustius, quam regnum videri cœpit, quasi solus vel soli essent Imperatores illi, ad quos duntaxar cura & D
gubernatio totius orbis, quasi totius exercitus pertineret. Sic Iulius Cæsar, sic Augustus, sic Tiberius, sic deinceps cæteri Imperatores vocabantur, etiam antequam Catholica fides hinc inde pullularet. Sed postquam Christiana & orthodoxa religio ita inualu t, vt quasi per vniuersum terrarum orbem intonaret, ac per hunc modum summi Pontifices à cunctis Christianis principibus, Regibus & Imperatoribus maxima humilitate & singulari quadam deuotione adorabantur; factum est, vt communi omnium Christianorum populorum consensu ex duobus duntaxat mundi statibus, alter à Pontifice, alter vero ab Imperatore separatim gubernaretur: ita tamen vt Imperatores dignitatem imperatoriam simul atque potestatem à summis Pontificibus, tanquam à veris mediatoribus & intercessoribus recognoscerent; E
quibus absque vllis alienis intercessionibus ambo diuinitus collata fuisse non dubitamus. Accedit ius ciuile, quod quidem pluribus auctoritatibus suis, Imperatoriam maiestatem humanis legibus subiectam esse, nec sinit, nec paritur: quin imo eam ipsam cunctis iuribus & humanis legibus dominari ac præsidere, plane & aperte significat. Quippe diuina humanis, cælestia terrestribus obnoxia & subdita esse, absurdum quiddam ac monstri simile videatur. Atqui imperium Deum de cælo constituisse supra diximus, vt quandoquidem cælitus in terras descenderat, humanis & secularibus rebus merito præsideret ac dominaretur, & vniuerso quoque terrarum orbi præesset. Genus insuper humanum triplici iure, naturali scilicet, gentium & ciuili, regi & gubernari plane aperreque cognoscimus, quemadmodum superius F
commemorasse meminimus. Quod si Imperatoria Maiestas profecto talis & tanta est, vt prædictarum virium humanarum frena moderetur; quis sanæ mentis vllo vnquam tempore reperiri poterit, qui admirabilem quandam ac pene incredibilem Romani Imperii ditionem negare inficiarive auderet. Verumenimuero Impera-

toria

A to[illegible] omnibus prædictis iuribus determinatum modum certamque regulam [illegible]ponere & in[illegible] videtur, ceu pl[illegible]ribus Digestorum & Pandectarum locis meridiana (vt dicitur) luce clarius ostenditur. Sed ea quæcunque sunt, consulto prætermittimus, quoniam ad alia maiora & digniora festinat oratio. Suetonius Tranquillus duodecim Cæsarum vitas & gesta describens, & alter Marcellinus nescio quis, ac plures alii doctissimi simul atque eruditissimi viri, egregia multorum Imperatorum facinora factaque narrantes, magnam vel potius maximam quandam eorum potestatem commemorationibus suis fuisse testantur. Seneca Stoicorum acerrimus Neronis Magister, ita eum, vtpote Imperatorem veneratus est, vt libros *De clementia* suo nomini dedicaret. Plutarch' similiter Traianū Augustū plurib. scriptorū suorum locis plurimum coluisse & honorasse videtur. Lactantius pręterea vir elegantissimus, Constantinum & eius filios, & Beatus Ambrosius Theodosium & Gratianū (ad quos multa pro Catholica fide & de Spiritu sancto conscripsit) Hieronymus insuper & Augustinus plures suorū tēporum Imperatores, multis propriorū lib[illegible]orum cōscriptionib. ingētibus & maximis honorib. prosecuti & venerati sunt. Quid plura: nā sexcenta huiusmodi restāt, quæ si sigillatim enarrare vellemus, dies profectò nos tal[illegible]a prosequētes deficeret. Tantū nimitū, vt duo prima orationis nostræ mēbra in vnū cōcludamus, Imperatoriæ maiestatis dignitatē, simul atq. potestatē fuisse cōstat, vt partim huiusmodi auctoritatē de cælis ad homines descēdentē, C partim toti terrarum orbi imperantē, partim a nullo alio, quam ab omnipotēti Deo dependentē, priscis tēporibus opinarentur. Sed postea reb. humanis iam dudū meliori quadā & grauiori ordinatione dispositis, hoc est, duob. vniuersi mundi staribus ab inuicē separatis interseq; distinctis, quēadmodum pluribus ante seculis vsitatum & consuetum fuisse accepimus Imperatoriæ Maiestatis dignitatē potestatēq; prædictas pariter à Summis Pontificibus nō iniuria suscipi, ac recognosci oportere, cōsueuit. Quod quidem quosdā optimos religiosos & pios prædecessores tuos hactenus fecisse legimus, quorū tu, inuictissime Cæsar, præclara & gloriosa vestigia seq. & imitari vel maxime cupien-, è media Germania in intima Italia hiemali tempestate, per lōgissimas atq; asperrimas & periculosissimas vias partim niuibus partim glaciebus obsessas, partim vero cœnis opertas, nō famē, nō sitim, non frigus, non somnos, non iuges pluuias extimescens, accedere & venire non dubitasti, vt ab hoc Nicolao quinto diuina prouidentia Summo Pontifice, Pontificali solio de mote pro tribunali (quemadmodum è regione apparet) sedente, opportunum & conueniēs Romani Imperij diadema susciperes, humiliterq; suscipiēs Imperatoriā dignitatem potestatēq; ab Apostolica sede recognosceres. Proinde ea, q̄ tu paulo ante fidelitatis & successionis iuramēta pręstitisti, instituta & ordinata fuisse credūtur. Atq; hęc omnia ex dexterę manus & frōtis, & renū inunctione, & ensis postea inc[illegible]nctione, & aureæ pilæ in sinistra manu largitione, ac regalis sceptri in dextra positione, nō absurde, sed potius plane & aperte declarari posse videntur. De hac tua tā humili, tam E pia, & tam deuota ab hoc Nicolao Domino nostro Summo Pōtifice Romani Imperij recognitione, d[illegible] nō potest, quantas & quā magnas & præcipuas laudes & commendationes apud Deū & homines reportabis. Cum igitur de egregia quadam & singulari Imperatoriæ Maiestatis dignitate potestateq;, duobus prædictæ diuisionis membris pro facultate nostra pauca quędam hactenus absoluerimus; quid nunc de hac tam fausta & tam felici coronatione dicemus, in qua quidem vna & sola ambo dignitatis & potestatis præstantissima & excellentissima dona, a nobis superius commemorata, simul exh[illegible] conferriq; intelligimus. De ea igitur ipsa deinceps secundum præmissum ordinem prosequemur.

*Recognitio Imperii à Pontifice.*

Sed vt res to[illegible]a paulo clarius & euidētius innotescat, à primęua coronādi origine F or[illegible]initiumq; sumere satius esse duximus. Primas itaq; ac vetustissimas coronas à [illegible] militari exercentibu[illegible]militiā; profitenti[illegible]us, ex antiquis historiis [illegible] quandā originem habuisse legimus. Vnde ꝑpterea, q. militib. in signū honoris & præmii bene & ꝓpere actę rei exhiberentur, coronę militares appellabātur, [illegible] octo erāt, & [illegible]s huiusmodi nobiliores habe[illegible]atur. Quod ita esse, varia & diuersa eorum [illegible] pl[illegible]ne & aperte declarant. Nam prima *Obsidionalis* dicebatur, ea e gramine fiebat. Hanc qui obsidione liberabantur, idcirco liberatoribus

*Corona militares.*

Duci-

Ducibus donabant, quod illi graui en p[illegible] tenebantur. Huiusmodi coronam Senatus Populusque R[illegible] mo, secundo bello Punico dederat, quoniam v[illegible] R[illegible] berauerat. Secunda *Ciuica* appellabatur, q[illegible] rat, testem vitæ salutisque perceptæ con[illegible] id efficiebatur, quod victus antiquissimus ex que[illegible] at[illegible] Hac corona L. Gellius vir Censorius in Senatu Cicero[illegible] p. censuit, quod eius opera & intercessione atrocissima ill[illegible] e cta vindicataque fuisset. Tertia *Muralis* nun[illegible] pabatur: hac [illegible] donaban tur, qui primi mœnia per vim in quodcunque hostile [illegible] Quarta *Castrensis* perhibebatur, quam quidem Imperatore[illegible] pugnantes in hostium castra ingrederētur, ea profecto [illegible] ta *Naualis* cognominabatur: hac maritimo prælio [illegible] a ues armati transiluissent, ea quasi nauium rostris [illegible] At [illegible] mæ ex auro fiebant, inaurataeq; apparebant. Sexta [illegible] ea Imperatores vtebantur quandocunq; ouandi gra[illegible] uare autem dicebantur, si quando vel ex indignis bellis, vel non [illegible] s gestis victores in Patriam remearent; aut quando h[illegible] neum, vt seruorum, piratarumque fuisset, aut ded[illegible] (vt dici solet) incruentaq; victoria obuenisset: cui facilitati myrtum, [illegible] dem, aptam & accommodatam esse non iniuria putauerunt: quod [illegible] quasi Venereus quidam triumphus foret: ac per hunc modum O[illegible] stus post Philippense & rursus post Siculum bellum bis ouans vrbem ingressus est. Septima quasi *Triumphalis* putabatur, & oleagina videbatur: ea coronabantur non qui prœlio interfuissent, sed qui dignum aliquem pro absentibus [illegible] triumphum procurassent. Octaua *Triumphalis* prædicabatur, & ex auro fiebat, & quia cæteris omnibus præferebatur, solis duntaxat triumphaturis Imperatoribus seruabatur, qui cum ex ancipiti prœlio cruentaque victoria, victis [illegible] in patriam reuerterentur, triumphalibus curribus cunctis or[illegible] bus præditis, ipsi tamen vndique purpurei ac laurea coronati per Vrbem vehebantur. Sic C. Iulius Cæsar, qui primus exactis Regibus Romæ imperauit, quinquies triumphauit. Nam & Gallicum, & Alexandrinum, & Ponticum, & A[illegible] num, & Hispanensem triumphos laurea (quemadmodum diximus) coronat[illegible] it. Sic Octauianus Augustus tres Curules triumphos, Dalmaticum, Actiacum, Alexandrinum, continuo triduo mirandum spectaculum, de more laurea co[illegible] & accepisse legitur. At Tiberius Cæsar, cum ei toto Illyrico perdomito & [illegible] nem Populi Romani redacto, triumphus decerneretur, ac ipso ob Q. Vari clade[illegible] qui sub idem fere tempus in Germania vna cum tribus legionibus perierat, de[illegible] tum sibi triumphū differre, quam triumphare maluisset: Vrbe[illegible] prætextatus & laurea coronatus intrauit. Sic Nero è Græcia per Ne[illegible] per An[illegible] & Albanum Romam reuersus, eo curru quo Augustus antea [illegible] erat, v[illegible] purpurea chlamyde [illegible] stellis aureis distincta, ac Olympia[illegible] & [illegible] pite redimito, Vrbem ingreditur: cum prius etiam triumph[illegible] ac laurea coronatus in Capitolium ascendisset, postquam Mithridatem A[illegible] tem, Romam veni[illegible] quasi triumphaturus recepisset. Sic denique [illegible] Imperatores, quos sigillatim recensere nimis longum esset, laure[illegible] os triumphasse legimus. Sed quorsum hæc tam multa de veteribus coronis, fortasse vestrum dicet quispiam. Vt scilicet intelligatis, quo & quali coron[illegible] genere pri[illegible] vterentur, & in quanto quoque precio laurea antiquitus haberetur, [illegible] oquidem omnes Imperatores ea coronati triumphare consueuerant. Siquidem eam tanti faciebant, vt commemoratus Iulius Cæsar ex omnibus decretis sibi a senatu populoque Romano honoribus, nullum libentius, quam [illegible] perpetuo ge[illegible], recepisse scribatur. At hæc & cætera h[illegible] a vetust[illegible] ob[illegible] d[illegible] euanuisse comperimus, nisi quod laurea Poetis duntaxat, & aurea [illegible] us & Imperatoribus, aliter tamen quam priscis temporibus, reseruatæ [illegible] ur

Laurea

Le

A De C. quippe Cæſare à Suetonio in eius vita ſcriptum eſſe legimus, quemadmodum quidam è turba ſtatuæ ſuæ coronam lauream candida faſcia præligatam impoſuerit, & Lupercalibus quoq; pro roſtris a M. Antonio conſule admotum capiti eius diadema ipſe repulerit; quod & Plutarchus probare & confirmare videtur. Hoc diadema faſcia quædam erat in modum cuiuſdam coronæ facta, abſque illis ornamentis, quæ temporibus noſtris Regijs & Imperatoriis ac Pontificalibus diadematibus imponi inſerique conſpicimus; quod ita eſſe Græca origo, vnde deriuari manifeſtum eſt, plane aperteque demonſtrat. Nam id nomen propria ſui interpretatione ligamen quoddam circumdatum ſignificare nouimus. Ac de Alexandro inſuper Magno ab idoneis auctoribus ſcribitur, vt cuidam eius militi grauiter vulnerato ſanguinolentum vulnus ſuo diademate, quod è capite amouerat, celeriter circumligari iuſſerit; quando ob magnam quandam fluentis & emanantis ſanguinis abundantiam tunc pro ſalute ſaucii militis aliter fieri non poterat. Nos vero, qui Chriſtiani & ſumus & haberi volumus & in cruce & in patibulo Ieſu Chriſti Domini noſtri vel maxime gloriamur, his friuolis & inanibus gentilium & Ethnicorum hominum inuentionibus omnino abolitis penituſque reiectis, nonnulla vetuſta coronandi & inungendi genera ex ſacris literis hinc inde collecta in medium adducemus. Saul, vt à primo Iudæorum Rege incipiamus, à Samuele Propheta his verbis in primo Regum, vnctum fuiſſe legimus. *Tulit Samuel lenticulam olei, & effudit ſuper caput eius, & deoſculatus eſt eum: & ait: Ecce vnxit* C *te Dominus ſuper hæreditatem ſuam in principem; & tu liberabis populum eius de manibus inimicorum ſuorum, qui in circuitu ſunt.* Et in eodem loco paulo poſt ab eodem Samuele Dauid prædicti Saul ſucceſſorem in hunc modum inunctum extitiſſe accepimus: *Et ait Samuel ad Iſai patrem Dauid: Mitte & adduc eum, nec enim diſcumbemus prius, quam ille huc venerit. Miſit ergo & adduxit eum; erat autem rufus & pulcher aſpectu, decoraque facie. Et ait Dominus: Surge & vnge eum, ipſe eſt enim. Tulit ergo Samuel cornu olei, & vnxit eum in medio fratrum eius, & directus eſt ſpiritus Domini à die illa in Dauid & deinceps, & quæ ſequuntur.* Et in tertio eiuſdem voluminis Salomonem commemorati Dauid filium per Sadoch ſacerdotem quendam ſacro oleo delibutum fuiſſe cognouimus. Sic enim ſcribitur: *Sumpſitque* D *Sadoch ſacerdos cornu olei de tabernaculo, & vnxit Salomonem, & cecinerunt buccina, & dixit omnis populus: Viuat Rex Salomon. Et aſcendit vniuerſa multitudo poſt eum, & populus canentium tibiis, & lætantium gaudio magno; & inſonuit terra clamore eorum;* Et reliqua huiuſmodi gaudiis & iubilationibus & exultationibus plena & referta comperimus. Atque hæc tria præcipua & ſingularia talium ac tantorum Regum exempla, ad regiam & ſacram vnctionem, quæ quidem ex egregia quadam humilitate pro hodierna regalium & imperatoriarum perſonarum coronatione non immerito putabantur, ex veteri Teſtamento protuliſſe ſufficiat. Id etiam ipſum de Sacerdotibus, quod de Regibus in ſacris literis legiſſe meminimus; vt ſcilicet ſacro oleo pariter vngerentur; nam vtrumque vſque ad hæc noſtra tempora ha- E ctenus ſeruatum eſſe deprehendimus. Quod in perſona Chriſti humani generis redemptoris, non humano ſed potius diuino quodam exultationis oleo, ideo factum fuiſſe credimus, quoniam Dauid Prophetarum maximum de eo ipſo in libro Pſalmorum loquentem, carmina hæc ponere comperimus: *Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis: & reliqua.* Proinde & Sacerdotes & Reges *Chriſtos*, quod Græce vnctos ſignificat, in ſacris literis per hunc modum legimus appellatos: *Nolite tangere Chriſtos meos, & in Prophetis meis nolite malignari*: & plura huiuſmodi dicendi genera ex lato & amplo ſacrarũ ſcripturarũ campo ſponte ſua nobis in præſentiarũ occurrerẽt, quæ, ne longiores ſimus, de induſtria prætermittimus. Nos igitur, qui (vt diximus) Chriſtiani ſumus, & præclara maiorũ noſtrorum veſti- F gia ſequi & imitari vel maxime cupimus, nõ ſolũ te, Diue Friderice Romanorũ Rex ſemper Auguſte, ſacro ſolo vnctionis oleo vna cum Leonora beata & felici cõſorte tua, ſecundum veterẽ quandam & vſitatã regiæ vnctionis antiquorum Patrum cõſuetudinẽ, per hanc humilẽ & deuota Nicolai V. Summi Põtificis adminiſtrationẽ feliciter vngimus; ſed & enſem aureũ cingimus, & regale inſuper ſceptrum & ſimilem

pilam

Diadema.

Vnctio regalis.

pilam ambabus manibus exhibemus, ac denique sacrosancto capiti tuo imperiale diadema, ex puro & solido auro confectum, & pluribus quoque margaritarum & vnionum ac cæteris preciosorum lapillorum generibus redimitum, solenniter imponimus, cum te prius duo alia diademata, ferreum videlicet & argenteum, veteri quadam consuetudine iam suscepisse non ignoremus. Quippe corona ferrea, quam in ordine primam esse constat, fortitudinem ac potestatem significare videtur. Nam quemadmodum ferrum cæteris omnibus metallis fortius ac potentius habetur & creditur; ita Imperatoria maiestas cunctis alijs principibus fortior ac potentior esse debet. Secunda quoque argentea non fortuito, sed singulari quodam mysterio assumitur. Sicut enim argentum alijs metallis albius, purius & nitidius conspicitur; ita maximi ac Summi Principis mentem claram, mundam, & serenam esse decet. Tertia aurea egregia & solemni significatione capitur. Etenim ceu aurum cætera metalla sua dignitate longe superat & excellit, ita pariter Imperator cæteris omnibus secularibus Principibus proprio virtutum suarum splendore præstare & excellere existimatur; & vt etiam hoc, qualecunque est, nostrorum temporum Imperium, illius veteris Romani vestigia sibi reseruasse ac retinuisse videatur. Priscis namque Romanis vniuerso pene terrarum orbi, cum maxime florebant, imperantibus, à cunctis subditis gentibus aureum tributum pro diuersis exhibentium subiectorum facultatibus varie tradebatur. Ex hac itaque prædictarum trium coronarum mystica susceptione, tria præcipua & singularia à nobis paulo ante commemorata, plane aperteque designantur: in quibus duo illa nostra dignitas & imperatoria Maiestas vel maxime continētur, quemadmodum à principio huius orationis proposuisse meminimus: quod à pluribus Summis Pontificibus ad politiorem quandam & solenniorem imperatoriæ coronationis celebritatem iamdudum præcipuo & singulari mysterio factum fuisse accepimus. A Carolo enim Francorum Rege, cui ob rerum à se gestarum magnitudinem Magno non secus quam Alexandro Philippi Regis filio cognomen fuit, vetus quædam coronandi consuetudo initium sumsit, quæ à prioribus & maioribus quibusdam Imperatoribus aliquotiens obseruata, ad nostram vsque ætatem in augustam huius Federici tertii personam in præsentiarum tanta cum gloria prouenisse videtur, vt etiam eisdem prædicti Caroli insignibus coronari mereretur. Nam cum tota Italia per aduentum Longobardorum sub Desiderio eorum Rege magnis vndique calamitatibus premeretur, factum est, vt in necessarium quoddam obsessæ vrbis subsidium à Stephano secundo ea tempestate Romanæ Ecclesiæ præsidente, è Gallia in Italiam euocaretur: qui quidem ita se gessit, vt commemoratum Desiderium eorum Regem generosissime ac gloriosissime superaret, hostesque pariter similiterq; subigeret. Vnde honoris & gloriæ suæ causa Imperator appellatus atque à Leone postea Tertio Summo Pontifice magno cum honore coronatus est, quem quidem morem priscis illis ritibus gentilibusque abolitis à nonnullis prædecessoribus suis diutius seruatum fuisse non ignoramus. Quapropter quantum non solum præsentes, verum etiam absentes homines, hæc ipsa religiosa maiorum nostrorum instituta sequentes, & hæc quoque tam admirabilia & tam incredibilia propriis (vt dicitur) oculis conspicientes, ex hac tanta & tam inaudita cunctorum Christianorum populorum vnione conuentioneque lætari & gaudere debent, nedum verbis scriptisve explicari, sed ne mente quidem cogitari comprehendique posset. Tantum enim & tam concordem in hanc ipsam coronationem omnium Christianorum gentium consensum, sine expresso quodam nutu diuino euenire non posse credendum est. Ideo vnusquisque sanæ mentis in singulari & præcipua quadam vtriusque Sanctitatis & Maiestatis sapientia, sanctimonia & integritate vitæ condita, summopere confidere & sperare debet, vt cuncta quæque bellica & tumultuosa à recta tam spirituali quam seculari via aliquatenus abhorrentia, ad pacem & tranquillitatem, concordiam & quietē Dei gratia tandem aliquando reducantur. Præsertim cum generalis quidam & hactenus inusitatus omnium fidelium populorum principumque consensus, & vniuersalis quædam prædictorum cœtuum (vt ita dixerim) conspiratio, manifestum quoddā & expressum diuinæ voluntatis signum esse videatur. Vnde non iniuria in præsentiarum ad vos assistentes, & ad

Marginalia: Ferrea corona. — Argentea. — Aurea. — Carolus M. Imp. — A — B — C — D — E — F

A & ad absentes etiam, in hac tanta & tam inusitata lætitia parumper conuersus, cum Psalmo psallere his verbis & in hunc modum cantare non formidabimus: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis. & reliqua.* Quod si cũcti Christiani principes & populi ex hac tanta ac tam admirabili & tam solemni Imperatoriæ Maiestatis coronatione apprime lętari, atque plurimum gaudere debent: quanto vos, Beatissime Pater ac Serenissime Imperator, vehementius atque efficacius & ardentius gaudebitis, cum præsentem & futuram huius tantæ solennitatis & celebritatis gloriam, solidosque fructus, ad vos solos pertinere & spectare vel maxime existimaueritis? Quot enim ex Summis Pontificibus, vel quot etiam ex veris Imperatoribus, vtrisque maioribus & prædecessoribus vestris, fuisse nouimus, qui huiusmodi Diadema vel legitime largirentur, legitimeve susciperent? Nam ita pauci ex vtroque ordine reperientur, vt si numerarentur, facile paruulum quendam numerum constituere viderentur. Duobus enim Carolis, duobusve Othonibus, & vno Herrico, Constantino, Radulpho, Conrado, Alberto, & altero Sigismundo, & si qui alii fuerunt, duntaxat exceptis, quos legitime ab Apostolica Sede coronatos fuisse accepimus, neminem alium in vtroque Pontificum Imperatorumque Catalogo, reperire potuimus, quem Imperatorium diadema iure suscepisse diceremus; cęteris omnibus siue Honoriis, siue Valentinianis, siue Theodoricis, siue aliis Federicis, vna cum reliqua Cæsarum turba, vel per incuriam negligentibus vel per fastum aspernantibus, vel potius vi & armis sacrosanctum Romanum Imperium sibi ipsis

B [margin: *Legitima coronatio*]

C nefarie nimis arrogantibus. Et eos etiam quos honotis causa nominauimus, non tanto populorum omnium principumque consensu, cunctarumque gentium applausu, Diue Federice, instar tui, coronatos fuisse constat: quem quidem nullis discrepantibus, quin imo cunctis vel maxime approbantibus, ex intima Germania huius coronationis gratia huc vsque venisse conspeximus. Præterea si Samuel & Saul in illa inunctione vereri apprime gauisi sunt; quanto vos Nicolae ac Friderice vehementius illis lætari & ardentius gaudere debetis? Quemadmodum enim tu Summe Pontifex, cum Christi humani generis redemptoris vicarius reperiaris, Samuele licet Propheta melior & præstantior esse diceris: ita tu, Friderice, Saulem in regno ipso longe excellere & superare videris. Ille namque Iudæorum duntaxat,

D tu autem Romanorum Rex, ac totius saltem Occidentalis imperii solus moderator & princeps appellaris. Quod quidem imperium cæteris priscis & Assyriorum, & Ægyptiorum, & Sicyoniorum, & cunctarum aliarum gentium nobilius & excellentius ac potentius fuisse scribitur. Assyriorum enim imperium aliis omnibus, Romano tantummodo excepto, potentius fuisse traditur. Nam Ninus qui Belo patri primo Assyriorum regi successit, vniuersam Asiam, quæ totius orbis ad numerum partium tertia dicitur, ad magnitudinem vero dimidia reperitur, vsque ad Libyæ fines subegisse & in ditionem suam redegisse fertur. Solis quippe Indis in partib. Orientis non dominabatur, nec amplius quam per mille trecentos circiter annos durasse creditur. At Romanorum Imperium si a condita Vrbe vsque ad irruptionem Gothorum (qua quidem tempestate degenerare & declinare vel maxime cœpit) diligenter & accurate recensebimus, multo diutius perdurasse comperiemus, ac longius latiusque diffusum extitisse nequaquam dubitabimus. Romani enim totam Europam, totamque Africam, partemque Asiæ in ditionem suam redegerunt. Et ceu tu, Nicolae, eodem Samuele, ob eas quas supra diximus causas, melior esse censeris: ita tu, Friderice, ipso Dauid quoniam Christianus & Christi gratia refulgens, excellentior ac præstantior reperieris. Ac veluti tu sacerdotii princeps, Sadoch sacerdote longe pręstantior es; ita tu, Friderice, Salomone ipso, propterea non immerito excellentior iudicaberis. Quod si prædicti Prophetæ & Sacerdotes vngentes, &

F vncti quoque Reges vna cum populis suis, in ipsa vnctionis die ita supra humanum modum lætabantur, vt variis omnium cantuum cunctorumque sonorum ac symphoniarum generibus, diuersa iubilationis & exultationis genera demonstrarent; quanto vos studiosius id ipsum facere & operari debetis, qui in cæteris & veteribus & nouis cum Regum tum Imperatorum coronationibus reliquis omnibus coronantibus & coronatis longe præstare atq; excellere videmini. Verum enim vero

in mentibus vestris tantum & tam excellens gaudium propterea non iniuria fore A existimamus & credimus, vt penitus & omnino exprimi explicarive non possit. Attamen Epilogo partium huius orationis nostræ hinc inde longe lateque dispersarum prætermisso, ne forte prolixiores simus, ad modicam & paruulã quandam tanti gaudii, tantęque lætitiæ expressionem, pro vtroque vestrum quibusdam Ecclesiasticis cantibus breuissime vtemur. Itaque audite hæc, omnes gentes, auribus percipite omnes qui habitatis terram: audite, audite, inquam, cęli, quæ loquimur. Audiat terra verba oris nostri. Cantemus igitur cunctis audientibus Domino, cantemus inquam canticum nouum Domino, quia mirabilia fecit, quæ quidem præterita secula hactenus nec videre nec audire potuerunt. Itaque pie deuoteque in præsentiarum iubilemus, cantemus, exultemus ac psallamus, vt in futuro sæculo coram omnipotenti Deo constituti, vna cum reliquis beatis spiritibus diuina Trinitate fruentes, id ipsum in perpetuum facere & operari valeamus. B

*Apprecatio.* Cum igitur cuncta eo ordine, quo ab initio orationis nostræ proposuisse meminimus, omnibus oratorum epilogis breuitatis causa prætermissis, pro modulo nostro absoluisse videamur: reliquum est, vt finem dicendi faciamus, si prius pro te, Beatissime Pater, ad omnipotentem Deum iam tota mente conuerso, & pro hoc Federico III. nouello Imperatore à Sanctitate tua nuper constituto, in hunc modum humiliter exorauerimus, proque Maiestate tua tandem, gloriosissime Cæsar, breuiter responderimus. Omnipotens & Sempiterne Deus, qui ad prædicandum æterni regni Euangelium Romanum Imperium præparasti, præsta quæso huic Federico tertio nouello Imperatori, fideli famulo tuo, arma cælestia, vt superatis barbaris & inhumanis gentibus, pacis ac Catholicæ fidei inimicis, secura & intrepida tibi seruiat Christiana libertas. Nunc ad hanc pontificalem tam piam & tam humilem orationem pro te, Religiosissime Imperator, deuoti & supplices in hunc modum respondebimus. Exaudi, quæsumus, omnipotens & sempiterne Deus pias & deuotas preces Nicolai tui Summi Pontificis, vt cuncti Ecclesiastici & seculares populi, Prælati, Respublicæ & Principes, omnibus Christianæ fidei hostibus penitus abolitis, atque ad vltimam internitionem vsque deletis, liberius seruire & efficacius famulari valeant: quatenus per hunc certum & securum omnium fidelium nostrarum gentium famulatum, cuncti Christiani homines digna vtriusque præsentis & futuræ vitæ præmia consequi mereantur. C D

Atq; hæc habuimus, quę in hac tam admirabili, tam fausta & tam felici imperatoriæ coronationis celebritate, primo ad æternam omnipotentis Dei gloriam, ad perpetuam deinde beatitudinis tuæ, Beatissime Pater, ac etiam Maiestatis tuæ, gloriosissime Imperator, laudem & commendationem, ad consolationem insuper vestram, præstantissimi Auditores, præterea ad generalem quandam & immensam totius Christiani generis lætitiam atque hilaritatem, & ad sempiternam denique tantarum & tam magnarum rerum memoriam in præsentiarum diceremus.

A *DE FRIDERICI III. IMP. IN ITALIAM PROFECTIONE votiua, & honorifico ad Vrbem aduentu, narratio, è libro 1. Sacrarum Cerimoniarum. Sect. XIII. Cap. 1. desumpta.*

FRIDERICVS tertius Anno salutis sexagesimo octauo supra Millesimum quadringentesimum, Romam venit religiosæ peregrinationis gratia: eumq; Paulus secundus Pontifex Maximus summis honoribus excepit. Quæ igitur in suo aduentu mature & prudenter ordinata sunt atque seruata, quoniam omnibus interfui, ex officio hic annotabo, & vt posteri his
B vti si voluerint facile possint, adnectam. Vt primum igitur Pontifici nunciatum est, Cæsarem in Italiam aduentasse, Romamque via Flaminia petiturum, iussit prouinciarum Ecclesiæ Romanæ præfectos, per quas iter facturus erat Cæsar, vt venienti honoris causa obuiã irent Pontificis nomine ad fines prouinciæ, illumq; cum omni suo comitatu publicis sumptib. magnifice exciperent, & honores ei omnes impęderent, iubet etiã; per ciuitates omnes qua esset transiturus, clerum in porta obuiam exire cum crucibus, & deducere ad Ecclesiã cum Antiphonis, versiculis & orationibus, vt in Pontificali habetur. Deinde vt Ecclesiæ agnum Cæsarem intrasse cognouit, Nobiles quosdam ex ordine equestri præmisit, qui Cæsari obuiam eant, gratulantes Pontificis nomine prosperum eius aduentum, & omnia Pontificis officia
C pollicentes. Post hos sunt missi duo sacri Palatii causarum auditores, qui Spoletis & duo deinde Archiepiscopi cum duobus Episcopis ex assistentibus Papæ, qui Matini Cæsari se exhibuerũt: designauit præterea Põtifex duos Apostolicæ Sedis legatos, Guillelmũ Episcopũ Hostiensẽ Rothomagensem, & Franciscũ S. Eustachii Diaconũ Senẽsem, S. Rom. Ecclesiæ Cardinales, datis mandatis, vt duorũ dierũ itinere Cæsari obuiam irẽt. Sed legati cum primũ obuiã fiunt Imperatori, descendunt ex equis, cum ex ꝓpinquo eum manifeste videant, & suæ Maiestati reuerentiã faciunt, siue descẽderet, siue in equo manserit: cõsueuit tamen & ipse descendentib. legatis descendere. Die aũt quo vrbẽ intrauit, hoc ordine exceptus est. Primi obuiam iere ad tertium lapidẽ Vicecamerarius, Præfectus, Senator, cõseruatores & cancel-
D lary vrbis, oẽs cum habitu suæ dignitatis, & cum his capita Regionum, & alij magistratus vrbani, cum ciuib. nobilioribus; quos nõ multo interuallo ordines curiæ & cancellariæ officiales, Duce Episcopo Vrbinate Correctore & abbreuiatore literatũ Apostolicarũ, secuti sunt, tertio loco Prelati domestici Põtificis, cum aulicis procerib. & nobilib. multis, ad secũdum lapidẽ processere. Sacer deinde Cardinalium senatus extra portã ad quingentos passus Cæsarẽ expectauit: cui aduenienti suo & Põtificis nomine felicẽ aduentum gratulatus est, verba faciente priore Epi copotũ Cardinalium. Clerus Vrbis in ipsa porta cum crucib. & reliquiis, vt Cæsarẽ exciperet iussus erat. Hoc igitur ordine, quãuis ꝓpter serum introitum omnino seruari nõ potuerit, Vrbẽ ingressus est. Primo ꝓcedebãt mixtæ Cardinalium familiæ, cum mi-
E lmb. Cæsaris: tum familiares Põtificis laici, cum familiarib. Imperatoris. Inde nobiles & Barones: tum cõseruatores eum officialib. Vrbis. Deinde oratores Principũ & Regum nõ prælati. Postremo Senator & Præfectus Vrbis cum suis ornamẽtis. Armiger Cæsaris cum ense nudo inter illos & Cæsarẽ solus equitabat. Sequebatur Cæsar sub baldachino, medius inter duos seniores Episcopos Cardinales. Cui in porta Vicarius Papæ, qui clero vrbis præest, paratus in Pontificalibus crucẽ exosculandã porrigere debet. Et clerus cantat: *Ecce mitto Angelũ meũ.* Et clerus supplicabundus ꝓcedit immediate ante pfectum & Senatorẽ. Imperatorẽ sequuntur Cardinales per ordinẽ, Episcopi, presbyteri, & Diaconi officiales: & nobiliores ciues ducunt equum Cæsaris freno, & baldachinum portãt. Post Cardinales sequebãtur Prelati Cęsaris, cum prælatis oratoribus: & deinum alii Archiepiscopi, Episcopi, Protonotarii, Ab-
F bates, & alii curiales rogati. Ex itinere duo presbyteri & duo diaconi Cardinales diuertentes, ad Pontificẽ præuenerunt: qui cum illis & nõnullis aliis prælatis atq; aulicis suis cum pluuiali & mitra descẽdit ad Ecclesiã S. Petri: vbi in capella maiori in sede sua eminẽti sedes Cæsarẽ expectabat. Cæsar ordine quo diximus, ad gradus Basilicæ peruenit: vbi equo descẽdẽs à Cardinalibus & aliis ad cõfessionem beati Petri deductus est: vbi paratũ erat faldisteriũ, super q; procumbens aliquantulum orauit.

Interim Cardinales omnes ad Pontificem ascendentes in locis suis sederunt, & illi duo presbyteri & Diaconi, qui præuenerant, Cæsarē apud faldisteriū orantē expectantes, illum finita oratione ad Pontificē deduxerunt. Qui vt Pontificē vidit, genu terrā tangens illum veneratus est: & accedens propius idem fecit: ascendens deinde ad solium in terram pronus Pontificis pedes osculatus est. Deinde manu Pontifex benigne illum suscipiens, atq; à terra eleuans, ad osculum oris recepit, & assurgens eum modeste amplexatus est: moxq; iussit eum sedere in sede pro eo honorifice præparata, inter soliū Pontificis & sedilia Episcoporū Cardinalium. Tum excepit Prælatos & proceres Cæsaris ad pedis osculum. Deinde à duobus Diaconis Cardinalibus deductus Cæsar ad altare maius: ibi super paratum sibi faldisterium diutius genuflexus orauit. Interim chorus cantauit Antiphonam: *Elegit eum Dominus, & excelsum fecit illum præ Regibus terræ.* Vers. *Glorificauit illum in conspectu Regum & non cōfundetur.* Surgens deinde Pontifex, sine mitra dixit: *Pater noster. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo* Vers. *Deus iudicium tuū Regi da, & iustitiam tuam filio Regis.* Vers. *Saluum fac Domine seruum tuum Fridericū Imperatorē nostrum, Deus meus sperantem in te.* Vers. *Mitte ei Domine auxilium de sancto, & de Syon tuere eum.* Vers. *Nihil proficiat inimicus in eo, & filius iniquitatis nō apponat nocere ei.* Vers. *Fiat pax in virtute tua & abūdantia in turribus tuis.* Vers. *Domine exaudi orationē meā, & clamor meus ad te veniat.* Vers. *Dominus vobiscum: & cum spiritu tuo. Oremus. Deus qui beato Petro Apostolo tuo collatis clau b. regni cælestis, animas ligandi atq; soluendi Pontificiū tradidisti, Intercessionis eius auxilio famulus hic tuus Fridericus Imperator noster à nexibus peccatorum suorum liberetur. Prætende quæsumus famulo tuo N. Imperatori nostro dextrā salutis auxilii, vt is toto corde perquirat, & quæ digne & humiliter postulat, assequi mereatur. Omnipotens sempiterne Deus, Christiani Imperii protector & conseruator, da seruo tuo N. Imperatori nostro virtutis inuictæ triumphū, vt ad nostram & Ecclesiæ tuæ Sanctæ atq; fideliū omnium vnitatem & pacem subditas illi facias vniuersas barbaras nationes, per Christum Dominum nostrum, Amen.* Post hæc Pontifex de solio descendit, & Cæsarem iterum amplexatur, manu sinistra illum tenens, pariter palatium Apostolicum ascenderūt: qui in sacellum S. Nicolai ingressi aliquantulum consederunt, & familiariter confabulati sunt. Deinde Pōtifex Cæsarē ad cubiculū illi paratū dimisit, iussitq; Cardinales cōplures illū deducere: ipse vero cum suis per aliā sacelli portā ad camerā suam profectus est. Dū Cæsar Romæ fuit, sæpe noctu vno vel altero famulo sociatus, clā & indicto tempore ad Pontificis cubiculū accessit: cui Pontifex obuiā exiuit, cum primū id potuit rescire, & discedentē ipse deduxit vsq; ad secundā & tertiā aulam: & aliquando ipse Pontifex inexpectatus ad Cæsaris cubiculum cum paucis venit, illūq; quantū potuit honorauit cū summa grauitate & maiestate, & in Ecclesia, & in via. In Ecclesia orāte Pōtifice super faldisterio sibi parato ante altare (vt fit) Imperator super aliud faldisterium orabat à sinistris positū, coopertū purpureo ornamēto, cum puluinari etiā purpureo, & paruo scabello viridi etiā purpureo. Sedes Cæsaris cū suo reclinatorio siue postergali sita erat inter sedē Pontificis & sedilia Cardinaliū, in formā sedis Pōtificalis, sed nō tantæ altitudinis neq; latitudinis: cooperta erat pāno serico viridis coloris, & scabellum paruū habebat viride super quod pedes tenebat Imperator, altitudo ipsius Sedis ita erat instituta in Capella Apostolica, vt non altior esset locus vbi sederet Imperator, quam vbi Pontifex teneret pedes: & item scabellū Cæsaris æquale erat Sedibus Cardinalium. Cum incensabatur Pontifex per Cardinalem assistentē, mox incensabatur Imperator per primum ex Prælatis assistentibus Pontifici. Cum Pontifex pacem accipiebat ab assistente Cardinali, primo dabat pacem Imperatori, postea Diaconus assistentibus: Inter eundum semper manu sinistra illius dexteram tenebat, volebatque vt æquali semper gradu incederet: quamuis modeste semper Cæsar reluctaretur. In discessu mandauit Pontifex, quod itidem vt in introitu honoraretur. Sed ille summo mane cum paucis è suis conscenso equo ante recessit, quam Cardinales comperissent, pauci admodum eius festinationem sunt assecuti. Donauit Pontifex Cæsarem pluribus muneribus, primum veste aurea, & equo albo phalerato, cum aliquibus Iocalibus, cum Reliquiis Sanctorum admodum preciosis, quorum precium supra duum millium aureorum ferebatur.

ELE-

## ELECTIO

# SERENISSIMI ET ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS, D. MAXIMILIANI ARCHIDVCIS AVSTRIÆ, DVCISQVE BVRGVNDIÆ, ETC.

In Regem Romanorum, facta per Principes Electores in oppido Franckenford, Anno M CCCC LXXXVI.

1. *CODICILLVS PRAESENS INDICAT NOMINA PRINCIpum, Comitum, & Baronum, qui ad Illustrissimi Principis & Domini, D. MAXIMILIANI Archiducis Austriæ, Ducisque Burgundiæ, electionem in Romanorum Regem in oppido Francfordensi conuenere.*

ANNO à natiuitate Saluatoris MCCCCLXXXVI. die Veneris, xx. mensis Ianuarii, Gloriosissimus ac inuictissimus Princeps & Dominus, Dominus Fridericus tertius Romanum Imperator, suæq; Maiestatis vnicus filius Maximilianus Archidux Austriæ, Burgundiæ Dux, Francfordi im ingressi sunt. *Anno 1486.*

Affluxerant alii Principes, quorum nunc recensebo nomina.

Archiepiscopus Moguntinensis,
Archiepiscopus Treuirensis,
Archiepiscopus Coloniensis,
Philippus Dux Bauariæ, Comes Palatinus Rheni.
Ernestus Dux Saxoniæ,
Albertus Marchio in Brandenburg.
Albertus Dux Saxoniæ.
Fridericus Dux Saxoniæ.
Ioannes Dux Saxoniæ.
Henricus Dux Brunsvvigensis.
Ioannes Dux Bauariæ, Comes in Spanheim,
Rupertus Dux Bauariæ.
Caspar Dux Bauariæ, Comes in Feldentz.
Carolus Dux Gelriæ.
Wilhelmus Lantgrauius Hassiæ, Comes in Katzenelnbogen & Dietz, & Comes in Zigenhayn.
Christophorus Marchio de Baden.
Albertus Marchio de Baden.
Fridericus Marchio de Baden.
Abbas de Fulda Princeps.
Episcopus Bambergensis.
Episcopus Augustensis.
Episcopus Cameracensis.
Episcopus Sibinicensis.
Episcopus Wormatiensis.
Episcopus Spirensis.
Episcopus Eystetensis.
Episcopus Tergestinus.
Episcopus Missenensis.

Nunc quot & quos Princeps quilibet Comites Baronesque Franckfordię secum habuerit, ex ordine referemus. Ordiamurq; à Cæsarea Maiestate, quę infra descriptos habuit,

Albertum Marchionem de Baden. A
Hugonem Comitem de Werdenberg.
Abbatem de Milck.
Abbatem de Admunde.
Sigismundum Broschenck.
Sigismundum de Bappenheim.
Bertolinum de Starenberg.
Fridericum de Stubenberg.
Casparem de Rogendorff.
Martinum de Eytzingen. B
Iohannem de Wolffstein.
Domicellum de Wolkenstein.
Dominum de Vrzendorff.
Iohannem de Zeltingen.
Christophorum de Hohenfeldt.
Sigismundum Midderrhorer.
Dominum de Berneck.
Dominum de Mersperg.

Incliti Maximiliani Romanorum Regis, Archiducis Austriæ, Ducis Burgundiæ, curiales Principes, Comites & Barones enumeremus. C

Christophorus Marchio de Baden.
Episcopus Cameracensis.
Episcopus Sibinicensis.
Carolus Dux Gelriæ.
Adolphus Comes de Nassavv, Marschaleus.
Fridericus Comes de Hohenzollern,
Fridericus Comes de Bitsche.
Walrab Comes de Bitsche.
Comes de Bentheim.
Carolus Comes in Croy & Schymay. D
Ludouicus de Emerey.
Martinus de Polheim.
Wolffgangus de Polheim.
Bernardus de Polheim.
Vitus de Wolckenstein.
Georgius de Wolckenstein.
Cornelius de Bergen.
Fridericus de Egkmundet Iselstein.
Hugo de Melo, Dominus in Anthon.
Dominus de Lanney. E
Carolus de Lalayn.
Iohannes de Leuan.
Philippus bastardus de Burgundia.
Gerhardus de Busy.
Gerlacus de Isenberg.
Dominus de Barbenzon.
Arnoldus de Trazenis, Dominus in Army.
Dominus de Geth.
Dominus de Battenburg.
Walrab de Breyderade.
Ludouicus de Baenst. F
Iirherus de Fosse.
Florentius de Ielstein.
Dun Ladton de Portigal.
Dominus de Erckentiel.

Do-

A Dominus de Trap.
Dominus de Lichtenstein.
Philippus de Aresses, dominus curiæ.
Daniel de Hetzele.
Progrediamur ad illustrissimos sacri Romani Imperii Electores.
Reuerendissimus in Christo pater & dominus, dominus Bertoldus Archiepiscopus Moguntinensis sacri Romani Imperii per Germaniam Archicancellarius ac Princeps elector, hos secum habuit Comites atque Barones.
Iohannem Abbatem Fuldensem, ex familia Comitum de Henneberg natum.
B Georgium commendatorem ordinis sancti Iohannis, ex familia Comitum de Henneberg natum.
Ottonem Comitem in Henneberg.
Iohannem Comitem in Wertheim.
Erasmum Comitem in Wertheim.
Sigismundum Comitem in Glichen.
Philippum Comitem in Nassaw.
Ludwicum Comitem de Isenberg, dominum in Budingen eiusq; duo filii.
Iohannem Comitem de Isenberg, dominum in Budingen.
Philippum Comitem in Ryneck.
C Reinhardum Comitem in Ryneck.
Philippum alium Comitem in Ryneck.
Ad Reuerendissimum in Christo patrem & dominum, dominum Iohannem Archiepiscopum Treuerens. sacri Romani Imperii per Galliam & regnum Arelatense Archicancellarium ac Principem Electorem ie calamus dirigat: Principesque, Comites, Barones, qui suę reuerendissimę paternitati aderant, describat. Fridericus Marchio in Baden.
Bernhardus Comes in Solms, dominus in Mintzenberg in Appermont: cum duobus filiis.
Emich Comes in Liningen & Dagspurg.
D Dominus Iohannes Comes in Nassaw, & in Dietz.
Symon Wecker Comes in Zweinbrucken, Do. in Bitsch, & in Lichtenberg.
Iohannes de Seyne, Comes in Witgenstein, & dominus in Homburg.
Ditherus Comes in Manderscheyt, dominus in Sleiden.
Fridericus Comes in Wiede, dominus in Isenburg.
Iohannes Comes in Manderscheyt & Blanchenheim.
Bernhardus Comes in Liningen.
Iacobus Comes in Dune & Kirpurg, dominus in Salm.
Philippus Dominus in Berstein & Falckenstein.
Wirich de Dune, dominus in Falckenstein & Oberstein.
E Wilhelmus dominus in Runckel & Isenburg.
Iohannes Comes in Wiede, dominus in Isenburg.
Ditherus Burggrauius in Ryneck, dominus in Bruch & Tonnenberg.
Cuno dominus in Winnenberg & Bilstein.
Reuerendissimus in Christo pater & dominus, dominus Hermannus Archiepiscopus Coloniensis, sacri Romani Imperii per Italiam Archicancellarius & Elector infra nominatos secum habuit Comites, & Barones. Wilhelmum Lantgrauium Hassiæ, Comitem in Katzenelenbogen, Dietz & Zigenhain.
Gerhardum Comitem Rheni.
Wilhelmum & Hupertum Comites in Nuwenar.
F Henricum Comitem in Nassaw, & dominum in Bilstein.
Philippum Comitem in Firnberg.
Philippum Comitem in Solms.
Henricum Comitem in Waldeck.
Comitem in Salm, dominum in Rifferschit.
Vincentium Comitem in Morsse. Fridericum dominum in Zomeruff.

Wilhelmum Dominum in Rennenberg. A

Pergamus ad illustrissimum Principem & Dominum, Dominum Philippum Bauariæ Ducem, Comitem Palatinum Rheni, sacri Romani Imperii Archidapiferū, suæq; curiæ Comites atque Barones, quos secum habuerat, designemus.

Caspar Dux Bauariæ Comes in Feldentz.
Episcopus Spirensis.
Episcopus Wormaciensis.
Magister ordinis Teutunicorum.
Ludwicus de Bauaria.
Iohannes Rheni Comes. B
Otto Comes in Solms. Bernhardusq; eius filius.
Michael Comes in Wertheym.
Henricus Comes in Bitsch.
Philippus Comes in Hanaw.
Gerhardus Comes in Seyne.
Hammo Comes in Liningen.
Wicker Comes in Liningen.
Hugo Comes in Montfort.
Iohannes Comes in Montfort. C
Crafto Comes in Hoenloch.
Conradus Comes in Thübingen.
Comes de Nassaw, Dominus in Bilstein.
Wolfgangus Comes in Furstenberg.
Cuno Comes in Westerburg.
Bernhardus Comes in Westerburg.
Bernardus Comes in Eberstein.
Bernhardus alius Comes in Eberstein.
Henricus Comes in Lupff.
Dominus Iohannes Ruwegraue. D
Melchior de Oberstein.
Emich de Oberstein.
Iohannes de Hohenfels, Dominus in Ripelskirchen.
Schenck Christophorus de Limpurg.
Schenck Fridericus de Limpurg.
Schenck Erasmus de Erpach.
Dominus Iohannes de Schwartzenberg.
Dominus de Sonnenberg.

Illustrissimus Princeps & Dominus, Dominus Ernestus Dux Saxoniæ Lantgrauius Thuringiæ, Marchio Missenæ, Sacri Romani Imperii Archimarschalcus, subscriptos curiales habuit Principes, Comites atque Barones. E

Fridericum Ducem Saxoniæ.
Iohannem Ducem Saxoniæ.
Karulum Comitem in Glichen.
Iohannem Comitem in Hohenstein.
Iohannem Comitem in Werdenberg.
Comitem de Warnburg.
Brunonem Dominum in Querfort.
Duos Barones dictos Russen de Plawen, Dominus in Gretz & Cranchfelt.

Procedant demum illustrissimi Principis & Domini, Domini Alberti Marchionis in Brandenburg sacri Romani Imperii Archicamerarii curiales Comites F atque Barones.

Iodocus Comes in Hohenzollern.
Fridericus Comes in Zorn.
Yrelfricz Comes in Zorn.
Fridericus Comes in Castel.

Geor-

A Georgius Comes de Castel.
Michael dominus in Schwartzburg.
Sigismundus de Schwartzburg.
Philippus de Winsperg sacri Romani Imperii camerarius.
Christoferus de Limperg, sacri Romani Imperii pincerna. Nunc ad caeterorum Principum curiales Comites atque Barones nostra procedat descriptio.
Reuerendissimus in Christo pater & dominus, Dominus Ioannes Archiepiscop. Strigoniensis, administrator Archiepiscopatus Saltzburgensis, hos secum habuit Comites & dominos.
B Iacobum de Hauwesperg.
Wolfgangum Ahaym.
Marcum de Hohenfelt.
Ernestum de Braben.
Georgium de Ram.
Theoboldum de Steming.
Abbatem de Agram.
Reuerendus Princeps & dominus, dominus Episcopus Bambergensis secum habuit, Bertoldum Comitem de Hennenberg, & Ernestum de Hohenstein.
Illustris Princeps & dominus, dominus Albertus Dux Saxoniae, Lantgrauius
C Turingiae, Marchio Missenae, secum habuit Episcopum Missenensem.
Henricum Comitem de Sralburg.
Adam Comitem in Bichlingen.
Brunonem Dominum in Querfort.
Illustris Princeps dominus Henricus Dux Brunswicensis secum habuit Philippum Comitem in Waldeg.
Comitem in Gonstorff.
Oratores aliorum Principum & Comitum.
Episcopus Verdunensis, Orator Regis Franciae.
Oratores Sigismundi Ducis Austriae.
D Episcopus Augustensis, qui Franckfordiae obiit, dominus Vlricus Frenberg, dominus Georgius Abesberg.
Oratores Ducis Lotharingiae, Philippus Comes in Liningen, itemque Nicolaus Comes in Sarwerden.
Oratores Georgii Ducis Bauariae, videlicet dominus Sigismundus Leyminger, & quidam Doctor.
Oratores Alberti Ducis Bauariae, videlicet Doctor Birckheymer, & Sifridus Pauelsdorfer.
Oratores Ducis Mediolani, sc. Doct. Andreas Schēck cum aliis sibi adiunctis.
Oratores Comitis de Wirtenberg, Praepositus Stockhardensis vtriusq; iuris
E Doctor, dominus Hermannus de Saffenheim miles: Doctor Iohannes Reuchlin.

Praeterea & Senatus ciuitatum & Oppidorum infra nominatorum suos ad tam celebrem conuentum misere consiliarios siue nuncios, Norberga, Colonia, Argentina, Vlma, Hal in Sweuia, Nurlingen, Metis, Hagenaw, Aquisgranum, Magdeburg, Mechlin, Andorpia, Confluentia, Lucenburg.

Die Martis quarta decima mensis Februarii diuus Fridericus Romanorum Imperator sedens in maiestate in alto cunctisque patenti aedificio, omnium Principum, Comitum atque Baronum, praeterea innumerabili procerum stipatus caterua, magna interueniente solennitate, feuda regalia gratiose concessit, primum
F Archiepiscopo Moguntino: deinde Philippo Duci Bauariae, Comiti Palatino Rheni: tum Henrico Duci Brunswicensi: Et postremum Episcopo Wormaciensi.

*Ordo incedendi inter eundum ad Ecclesiam Sanct. Bartholomaei, inter Principes, Comites, Barones, milites quoq; & militares seruatus.* II

Inter eundum ad Ecclesiam S. Bartholomaei hunc ordinem seruatum vidimus. Primum ingens nobilium, militum, oratorumque Principum ibat caterua.
Sub-

Subsequebantur statim magno numero Barones & Comites. Tum complures Heraldi, Deinde Principes nō Electores, nonnulli Ecclesiastici, Seculares quoq; scil. Marchiones Badensis, Brunswicensis, Gellerensis, itemque Saxoniæ & Bauariæ Duces, Continuo Imperator & Principes Electores hoc successerunt ordine, Primum ibat Philippus Bauariæ Dux Comes Palatinus Rheni, à dexteraque sociatum habuit Maximilianum Austriæ Archiducem & Burgundiæ. Comitatur Episcopus Treuerensis, insequitur Ernestus Saxoniæ Dux nudatum exrensumque gladium ante imperialem Maiestatem suis gestans manibus. E vestigio diuus Imperator incedit, à dextraque per Moguntinum, à læua vero per Coloniensem Archiepiscopos conducitur. Nouissimo loco Episcoporum, Comitum, atque Baronum multus sequebatur numerus. Marchio vero Brandenburgensis Princeps grandæuus, pressuram veritus, ante alios in Ecclesiam sese recepit. A B

Vestium, collariorum, & quorumcunque monilium, quibus pene omnes amicti ornatique erant, miram preciositatem si verbis enarrare velim, dies vix sufficeret.

III. *Sub officio Missæ solemni in Ecclesia Sancti Bartholomæi pro inuocatione gratiæ Spiritus Sancti, Imp. Friderico III. in maiestate sedente, quo quisque Principum, Comitum & Baronum steterit sederitve loco.*

Missam de Spiritu sancto solemnem in summo altari celebrauit Episcopus Pauadensis, vicarius in pontificalibus Archiepiscopi Moguntinensis.

Ad altaris latus meridionale, quo epistola legi solet, sedilia pro Imperiali Maiestate Principibusq. Electoribus erant constructa. Verum reliquis eminentior Cæsarea sedes, in qua Imperator regali diademate ac aliis imperialibus decoratus insigniis in Maiestate sedebat. A cuius dextera primum Archiepiscopus Moguntinensis; deinde Philippus Bauariæ Dux, Comes Palatinus Rheni: Postremum Maximilianus Archidux Austriæ Burgūdiæq; Dux. A læua vero Archiepiscopus Coloniensis primum. Deinde Ernestus Dux Saxoniæ, postremumque Albertus Marchio in Brandenburg sessiones suas habuere. Archiepiscopus vero Treuerensis nec ad dexteram nec ad leuam imperatoris declinans, ante altare recta contra faciem Imperialem propria sede locatus erat. Principesque Electores quilibet veste patricia indutus sedērat. C D

Item ad idem latus chori steterant hoc ordine, Bambergensis, Wormaciensis, Eistatensis, Spirensis, & Missenensis Episcopi: item magister ordinis Teutonicorum, Abbas Fuldensis.

Latere vero chori septentrionali, contra faciem Episcopi Bambergensis stabat Episcopus Verdunensis. Deinde Episcopus Cameracensis. Ad idem Altaris latus, Albertus Saxoniæ, Caspar Bauariæ, Henricus in Brunswigk & Fridericus Saxoniæ Duces, Deinde Albertus & Christophorus Marchiones Badenses. Et item Iohannes Bauariæ, Iohannes Saxoniæ Duces. Et sequenter Wilhelmi Hassiæ Lantgrauii, postremum Principum oratores. Item Dux Gelriæ ad Maximiliani, itemq. Fridericus Marchio de Baden ad Archiepiscopi Treuerensis dorsa steterant. In transitu ad offerendum primum ibat Archiepiscopus Treuerensis, è vestigio incedit Imperator à Moguntino & Coloniensi Archiepiscopis conductus, deinde Philippus Bauariæ Dux Comes Palat. Rheni. Tū Ernestus Saxoniæ Dux. Postea Albertus Marchio de Brandenburg, demumque Maximilianus Austriæ Archidux, vsque ad altare successerant, Verum Imperator primum, deinde Archiepiscopus Treuerensis, Posteaque reliqui Principes Electores quisque suo ordine Deo munus obtulit. E

Item dum inciperetur canticum, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, Schenck Christoferus de Limpurg Cæsareo capiti imperiale diadema excepit Item pomum Philippus de Selmick imperii dapifer, Gladium vero & quidem versus terram defixum Sigismūdus de Pappenheim marschalcus, Sceptrū vero Schenck Philippus de Winspurg camerarius tenuit. F

Item sumpto per celebrantem sacrificio, Cæsareo capiti imperialis reddebatur corona: e vestigioque Ernestus Dux Saxoniæ gladium exrensum. Philippus Dux Bauariæ Comes Palatinus Rheni pomum, itemque Albertus Marchio in Brandenburg sceptrum Cæsarea insignia, in suas recepere manus.

Quo

A *Quo splendore, quadam que festiuitate, inclytus Rex electus in summo altari promoueri meruit atq. exaltari.* IV.

Exacto Missæ officio Principes Electores secundum tenorem aureæ bullæ iuraturi altare accesserant: quo facto Imperator Principesque Electores conclaue ad eligendum Romanorum Regem ingrediuntur. Deinde facta omnium vnanimi consensu electione, eius rei testes vocantur quam plures Principes Comitesque: eo peracto ex conclaui ad Maximilianum electum mittuntur Archiepiscopus Coloniensis, Philippus Dux Bauariæ Comes Palatinus Rheni & Ernestus Saxoniæ Dux: qui mutuo habito sermone, demum præcedente Archiepiscopo Coloniensi, Maximilianus medius inter Comitem Palatinum & Saxoniæ Ducem in conclaue in-B troducitur, factaque aliqua in conclaui mora, demum per Moguntinum & Coloniensem Archiepiscopos educitur aliis comitantibus Principibus, in altari exaltatur, canticum, *Te Deum laudamus*, in organis à canonicis vicissim magno decantatur tripudio, circa altare ad exaltati Regis latera Moguntinensis & Coloniensis contraque eius faciem Treuerensis Archiepiscopi stabant.

Imperialis maiestas circa altare in sede, iuxtaque eandem seculares Principes Electores locum tenuerāt, finito cantico Georgius de Hell alias Pesser legum Doctor, Archiepiscopi Moguntinensis Cancellarius, ex Imperatoris Principumque Electorum speciali commissione, electionē factam eorum omnibus publicauit, mādans & præcipiens Regi electo ab omnibus obediendum esse. *Electionis publicatio.*

C *Postremum quoque dum rediretur ab Ecclesia, quo ordine Principes, Comites, Barones, milites & militares incesserint.* V.

His omnibus rite peractis, itur ab Ecclesia eo fere ordine quo ingressum factum supra recensuimus: solum quod Imperator, Maximilianus Rex electus Principesque Electores partim mutato incesserant ordine. Nam post transitum ingentis cateruæ procerum, militum, oratorum, Baronum, Comitum atque Principum successerat Archiepiscopus Treuerensis. Insequuntur tres Principes Electores sæculares, insignia quisque suum deferentes imperialia. E uestigio Imperator in Maiestate, Maximilianusque Rex electus à Moguntinensi & Coloniensi Archiepiscopis conducti incesserant, demum succedentibus pluribus Episcopis, Comitibus D & Baronibus.

Facta fuit hæc electio die Iouis, XVI. Mensis Februarii.

Die Sabbati XI. Mensis Martii, Illustrissimus olim Princeps & dominus, dominus Albertus Marchio Brandēburgensis Princeps Elector, in Franckfordia ex humanis decessit. In ecclesia fratrum Prædicatorum, quo corpus defuncti erat delatum, Imperatore & Rege Romanorum, Principibus, Comitibus, Baronibus, nobilibusque præsentibus, exequiæ solemnes celebrabantur. Quibus peractis effertur per Comites & milites funus extra Francofordiam. Procedunt fratres religiosi Ordinum mendicantium plures numero. Sequuntur funus Imperator, Romanor. Rex, Principes, Comites, Barones, & alii proceres. Committitur naui volante flumine Mogoni transuehendum in Marchionatus territorium. Cuius anima feliciter quiescat in Domino.

E

CORO-

## *CORONATIO ILLVSTRISSIMI ET SERENISſimi Principis MAXIMILIANI, Archiducis Auſtriæ, Ducisque Burgundiæ, &c. in Regem Romanorum, celebrata per Principes Electores S. Romani Imperii, in Aquiſgrano.*

A

ANNO Domini Milleſimo CCCCLXXXVI. XXVIII. die Martii Inuictiſſimus & glorioſiſſimus Fridericus tertius Imperator Romanorum ſemper Auguſtus, Maximilianus eiuſdem Friderici filius Rex Romanorum electus, ac Principes Electores, cum inſigni Principum, Comitum, Baronum, multorumque nobilium comitiua poſt memorati Romanor. Regis electionem adhuc in Franckfordia perdurantium, nauigio Coloniam & Aquiſgranum verſus pro electi Regis coronatione iter arripientes, eo die Pinguiam attigerunt: vbi Romanorum Regi à dominis maioris Eccleſię Moguntinæ notabilis in vino & hauena propina eſt oblata.

B

*Bingum.*

Viceſima nona die Martii de mane Imperialis Maieſtas vna cum Romanorum Rege, Duce Alberto Saxoniæ comitante, viſitauerunt Eccleſiam collegiatam Pinguenſem, audientes ibidem miſſam: qua finita intrauerunt naues ad deſcendendũ: nautarum tamen conſilio ob venti mirabilem impetum ac multum periculoſum in loco perſiſtentes eodem die prandium in nauibus celebrarũt. Dominus vero Archiepiſcopus Moguntinenſis receſſit in naui ſua cum ſuis. Et prandio facto Albertus Dux Saxoniæ etiam iter arripuit: ſed parum longe proceſsit propter ventum: cæteris in Pinguia tota die relinquentibus.

C

XXX. Die Martii de mane miſſa finita in Eccleſia Pinguenſi, Imperialis Maieſtas cum filio ſuo Rom. Rege Maximiliano intrauerunt naues, deſcendentes aquam. Ipſis venientibus in ciuitatem Remis, * erat ibi dominus Archiepiſcopus Moguntinus, qui præceſsit. Ibidem Rom. Rege exeunte nauẽ, dominus Archiepiſcopus Moguntinus & Albertus Dux Saxoniæ eum duxerunt ſupra cathedram lapideam eleuatam, quæ vocatur ſedes Regis * ſituata in campis extra muros ciuitatis Remenſis prope Rhenum, ſupra quam ſedebat Rex Romano Imperio præſtans iuramentum. Quendam de domo Ducis Sigiſmundi creauit militem: facta quoque per Archiepiſcopum Moguntinum relatione iterum ſe in naues receperunt, venientes illo ſero Andernacum.

* *Reenſſe.*

* *Königſtul.*

D

XXXI. Die & vltima Martii Rex Romanor. acceſſit Imperialem M. & ſimul viſitauerunt ibi Eccleſiam fratrum minorum, audientes ibidem miſſam: qua finita iterum intrauerunt naues, & venerunt Coloniam circa horam quartam. Ipſis venientibus ad litus aderat dominus Archiepiſcopus Colonienſis Princeps Elector in ſuperpellicio, cũ omnibus Eccleſiis collegiatis & Monaſteriis proceſſionaliter, Dominus Archiepiſcopus Treuerenſis Princeps Elector, & Erneſtus Dux Saxoniæ Princeps Elector, recipientes Imperialem M. & Rom. Regem filium ſuum Maximilianum cum maximo honore & reuerentia, qua decuit, habentes duos pannos ſericos eleuatos in aere ad cooperiendũ Imperialem Maieſtatem, & Regẽ Romanorum, ducentes eos proceſſionaliter, ad maiorem Eccleſiam ante tres Reges, oratione ac deuotione eorum ibidem facta & habita, intrauerunt chorum ad ſummũ altare. Quibuſdam cerimoniis ibidem peractis, duxerunt Imperialem maieſtatem ad locum palatii & hoſpitii ſui. Et Rege tranſeunte ad hoſpitium ſuum aſſociauerunt excellentiæ ſuæ cæteri Principes.

E

Poſt hoc venit Dominus Archiepiſcopus Moguntinus in nauigio ſuo.

Prima die Aprilis de mane Imperialis Maieſtas, Romanorum Rex cum cæteris principibus viſitauerunt maiorem Eccleſiam Colonienſem, audientes miſſam in ſummo altari. Qua finita duxerunt Imperialem maieſtatem domum: & mox vnuſquiſque principum ad ſuum ſe tranſtulit hoſpitium. Et tunc venit Dominus Philippus Comes Palatinus Princeps elector in nauigio ſuo: quem prandio facto Romanorum Rex viſitauit.

F

Item

A Item Ciuitas Colonienfis fecit Romanorum Regi propinam de vino & haue[illegible] & bobus, etiam clinodio argenteo cum certis aureis florenis.

Secunda die Aprilis Dominus Colonienfis & Treuerenfis venerunt ad Regem Romanorum : & post recessum Domini Colonienfis Romanorum Rex vna cum Archiepifcopo Treuerenfi intrauerunt Ecclefiam, audientes ibidem miffam per cantores fuos cantatam. Venit etiam ibidem Epifcopus Verdunenfis orator Regis Franciæ, finita miffa redierunt cum eorum nobilibus ad hofpitia. Et Dominus Archiepifcopus Treuerenfis manfit cum Rege in prandio : quo completo poft receffum Domini Treuerenfis, venerunt Confules Electorum Principum ad Regem, habentes confilium inuicem.

B Tertia die Aprilis de mane Rex vifitauit Imperialem Maieftatem, & ipfa recedente afcendit Imperator currum fuum, & cæteri PRINCIPES Electores cum eo in optimo ordine verfus oppidum Duren & Aquifgranum.

De poft facto prandio Rex Romanorum cum aliquibus de fuis fecutus eft.

Item ante introitum Imperialis Maieftatis in Duren, venit Dux Guliacenfis in optimo ordine in armis, cum ducentis equis in nigro veftitis, recipiens Imperialem Maieftatem cum Principibus Electoribus, introducendo eos faciens eis propinas debitas. Aliqui tamen PRINCIPES Electores tranfiuerunt vltra, ad euacuandum hofpitia propter multitudinem aduenientium.

C De poft Dux Guliacenfis exiuit iterato obuiam Regi Romanorum, recipiens eundem cum honore & reuerentia introducendo fuam celfitudinem, faciendo ib. propinas.

Quarta die miffa finita afcenderunt currum & equos eorum, veneruntque Aquifgranum *: ibi applicuerunt circa horam quartam de fero. [illegible] veni[illegible]ibus circa ciuitatem erant ibi domini Ciuitatis recipientes Imperialem Maieftatem & Romanorum Regem filium fuum cum cæteris Principibus Electoribus multum gaudentes.

* Ache.

D Item erat etiam ibi Dux Cleuenfis in optimo ordine eos Principes recipiens. Imperialis Maieftas cum appropinquaret ciuitatem, exiuit currum, & afcendit equum fuum. Et Rege veniente cum aliis Principibus ad portam, erat ibi totus [illegible]erus ciuitatis Aquenfis cum quatuor Ordinibus proceffionaliter, cum crucibus & capite fancti Karoli Regis, quod per Canonicos feniores ferebatur, in quo erat corona fua quam habuit in vita. Illis fic vifis defcendit Rex de equo, faciens reuerentiam fancto Karolo, dando ofculum cruci. Credentia facta per vicedecanum Aquenfem, qui eandem portauit. Item Rege de equo defcendente, [illegible]t ibi cuftodes ante portarium ciuitatis, pro eorum iure equum Regis recipientes.

E Item erat tali ordinatio per Regem & alios Principes de introitu ciuitatis, & per Albertum Saxoniæ Ducem difpofita, quatenus equites communes & nobiles præcederent. De poft venit Clerus cum reliquiis fancti Karoli Regis.

Deinde Duces & Principes Electores. Primo Dux Cl[illegible]fis in vefte aurea, penes eum Dux Guliacenfis cum Chriftofero Marchione de Baden. Secundo Albertus Dux Saxoniæ cum Epifcopo Strigonienfi, administratore Saltzburg[illegible]. Tertio Ernestus Dux [illegible]æ Princeps Elector & Archimarfchalcus Imperii, [illegible] ante Imperialem Maieftatem. [illegible] Archiepifcopus Treuerenfis, & Philippus Comes Palatinus Rheni [illegible] Elector.

F Item Imperialis Maieftas fola in ordine. Quarto Rex Romanorum in vefte [illegible], [illegible] Pen[illegible] Archiepifcopus Colonienfis in latere dextro, [illegible] ARCHIEPISCOPVS Moguntinenfis in latere finiftro: tranfeuntes ifto modo vfque ad Ecclefiam beatæ Mariæ Virginis.

Item post Romanorum Regem venit exercitus suus in rubeis vestibus, in quo erat Episcopus Cameracensis, Episcopus Sibiucensis, Dux Gelrensis. Post illos exercitus Archiepiscopi Coloniensis similiter in rubeo vestitus, cum lanceis & balistis bene armatis, in quo erat Wilhelmus Lantgrauius Hassiæ, Post hos ambasiatores Ducis Sigismundi, & aliorum Principum, cum multis nobilibus magno numero qui missi fuerant, &c. Atque in illo introitu iuerunt trini, hoc est tres & tres simul, & durauerat iste introitus bene ad horam cum dimidia.

*Missilia.* Item ab introitu ciuitatis vsque ad Ecclesiam Beatæ Mariæ virginis, & per totam ciuitatem tres viri in equis proiecerunt pecunias cum manibus ad populum.

Item in porta Ecclesiæ descendit Rex Romanorum de equo suo & Marschalcus GVLIACENSIS accepit de iure equum suum, tanquam præfectus regni.

Item Vicedecanus cum seniori Canonico fecerunt suæ Excellentiæ interpretationem illorum duorum signorum stantium ante ostium Ecclesiæ super duo pilaria lapidea, quorum vnum est lupa, aliud linguæ multæ. Ad interpretationem siue significationem, quatenus Rex debet esse defensor regni quemadmodum lupa defendit suos iuuenes præ alijs animalibus. Etiam Rex debet præesse omnibus linguis. Qua finita intrauerunt Ecclesiam: ibi erat vnum paruum scamnum in medio, supra quod erat tensus vnus pannus de veluto cum similibus cussinis, in quibus Rex posuit se ad genua, Imperator cum cæteris Electoribus & Principibus steterunt fundentes orationes eorum ante imaginem beatæ Virginis & Regis sancti KAROLI. Tempote medio cantabatur *Te Deum laudamus*, in organis. Quo finito Rex obtulit ad altare Beatæ VIRGINIS MARIÆ certas species auri.

Quibus ceremoniis completis associauerunt Imperialem Maiestatem ad hospitium. De post veniunt omnes PRINCIPES Electores cum Rege ad suam curiam: & ibi primum portabatur gladius nudus ante Regem per ERNESTVM Ducem Saxoniæ PRINCIPEM Electorem & ARCHIMARSCHALCVM Imperii. Deinde vnusquisque ad suum se transtulit hospitium.

Quinta die Aprilis Romanorum Rex & cæteri Electores Principes visitauerunt Imperialem Maiestatem. Et prandio facto venit Rex ad domum Ciuitatis, ibi erant omnes Electores congregati habentes consilium. Quo peracto fuerunt missi ARCHIEPISCOPVS Moguntinensis, & Archiepiscopus Coloniensis ad Ecclesiam, ad ordinandum & disponendum requisita pro coronatione Regis Romanorum, quæ nondum erant parata. Quare prolongata fuerat pro tunc coronatio vsque ad diem nonam Aprilis, tunc sexta hora omnia erant parata pro coronatione Regis.

Item de domo ciuitatis Rex visitauit Imperialem Maiestatem. Ipso ibidem existente venit Magister curię Domini Coloniensis significans Imperatori & Romanorum Regi prolongationem coronationis propter nullam dispositionem factam. Et de post Rex rediit significando suis eandem prolongationem.

Item ciuitas Aquensis propinauit Regi sex boues, sex plaustra vini, & totidem Imperatori.

Sexta die Aprilis de mane venit Dux Guliacensis ad REGEM, & de post simul visitauerunt Ecclesiam Beatæ MARIÆ Virginis, in qua erat Imperator cum cæteris electoribus, ibidem missam audientes. Qua finita redierunt cum Imperiali MAIESTATE ad suum hospitium, & vnusquisque ad suum locum.

Post prandium Rex iuit ad domum Ciuitatis: ibi erant omnes Electores ha-

A tes habentes consilium insimul cum Rege Romanorum: & de post ad sua se transtulerunt loca.

Septima die Aprilis de mane Rex accessit iterum ad domum ciuitatis: ibi iterum venerunt cæteri Electores habentes simul consilia.

Item finita missa per cantores Regis in Ecclesia cantata, accessit & Imperialis M. ad domum ciuitatis consilium eorundem ineundo. Quo peracto Electores iuerunt pransum. Cum Domino Coloniensi pransus est Dominus Moguntinus, Comes PALATINVS Rheni & Albertus Dux Saxoniæ.

B Item post prandium Philippus Comes Palatinus visitauit Regem: cæteri Electores iterato inierunt consilium in domo ciuitatis.

Et Dominus Palatinus post recessum à Rege similiter accessit eos. Item Rex Romanorum habuit publicum consistorium in sua Curia cum Consulibus Electorum & aliorum Principum. Ibi iudicialiter agebatur quædam causa ardua.

Octauo die Aprilis venerunt certi Electores ad Ecclesiam audientes missam ante Beat. Virginem: qua finita iuerunt in sacristiam habentes consilium. Venit similiter Imperator etiam audiens missam cantatam de Domina nostra. Qua C finita exiuerunt Electores Principes simul ad Imperialem Maiestatem & de post simul cum Cæsarea Maiestate habuerunt consilium. Rex interim mansit in sua Curia.

Nona die Aprilis de mane hora tertia ponebatur vnus integer bos in valore septem florenorum Rhenensium ad assandum, ante hospitium domini Regis, in quo erat vnus porcus, in porco vna auca & gallina simul assati, vt in coronatione Romanor. Regis moris & consuetudinis est. Postea hora debita & determinata venit vnus nomine Regis scindens vnam peciam & partem illius bouis assari pro Rege. Quo facto omnes vtriusque sexus homines accesserunt, & dilacerabant illum bouem assatum cum gladiis & fustibus, tantum quantum possibile fuit sumen-D te vnoquoque. Tempore medio applicuit Dominus Iohannes de Horn, Episcopus Leodiensis, cum ducentis equis & vltra in ordine bene armatis, & omnes in habitu curialium Regis.

Item ante palatium Regis Romanorum erat vnus fons in aere factus, in quo erat vna Aquila nigra habens arma Regis Romani, ex cuius pectore exiuit vinum Rhenense. In latere aquilæ dextro erat factus Leo aureus tenens banerium cum armis Brabantiæ, ex quo Leone similiter exiuit vinum Rhenense. In latere vero sinistro Aquilæ erat Leo niger cum armis Flandriæ, simili modo emittentes vinum Rhenense. Ibi erat maxima pressura pauperum & aliorum hominum.

E Item circa horam sextam de mane venerunt Imperialis Maiestas, Comes Palatinus Rheni Princeps Elector, Ernestus Dux Saxoniæ Princeps Elector, Dux Cleuensis, Albertus Dux Saxoniæ, Dux Guliacensis ad Romano. Regem. Ipsis ibidem existentibus induebant se illi duo Electores, quemadmodum ipsis tanquam Electoribus conuenit & eos decuit, transeuntes ad Ecclesiam isto ordine. Nobiles præcesserunt, de post Episcopi, post ipsos Albertus Dux Saxoniæ, Dux Guliacensis, Dominus Cleuensis, qui habuit vnam manicam cum perulis preciosissimam, in pileo suo vnum clinodium etiam cum perulis gemmis preciosis ornatum. Dominus Imperialis Maiestas in veste aurea, cum torque preciosissima, habente eleuationes vndique cum vna Cruce preciosissima. Penes Imperatorem in latere F dextro Rex Romanorum filius suus Maximilianus, cum mantello aureo toderato cum hermelin spen[illegible], super humeros suæ celsitudinis vsque ad medium brachiorum suorum, cuius clausura ante erat de perulis & gemmis preciosis. In capite eius habuit biretum aureum simili toderatura toderatum, versum more Italico. Apud Imperialem Maiestatem in latere sinistro Ernestus Dux Saxoniæ Princeps Elector in simili cappa & veste de veluto rubeo, & magno birrero alto de

scarlaca rubea subducta simili fodetatura de hermelinis, Philippus Comes PALATINVS Princeps Elector in latere dextro Regis simili modo vestitus cum birreto de veluto rubeo : sic simul intrantes Ecclesiam. In ambitu Ecclesiæ venerunt eis obuiam Principes Electores spirituales, scilicet Archiepiscopus Coloniensis, Archiepiscopus Moguntinensis & Treuerensis in pontificalibus, cum mitris, & croceis seu Episcopalibus baculis eorum. Etiam clerus cum crucibus, thuribulo, & textu Euangelii. Etiam quam plures alii Prælati, Episcopi, & Abbates in Pontificalibus eorum recipientes eosdem Principes. In quorum receptione Archiepiscopus Coloniensis tanquam celebraturus officium dixit : *Adiutorium nostrum in nomine domini, &c. Sit nomen Domini benedictum*, cum sequenti collecta: B *Omnipotens sempiterne Deus, qui famulum tuum MAXIMILIANVM regni fastigio dignatus es sublimare, tribue ei quæsumus, vt ita in præsentis seculi cursu cunctorum communem salutem disponat, quatenus à tuæ veritatis tramite non recedat. Per Dominum.* Qua collecta dicta Archiepiscopus Moguntinensis & Treuerensis susceperunt Regem Romanorum, vnus ex vno latere, alter eorum ex altero latere ducentes eum ad Ecclesiam. Et ARCHIEPISCOPVS Coloniensis præcessit, & cum eo prædicta processio cantantes vnam Antiphonam, scilicet : *Ecce mitto Angelum meum, qui præcedat te & custodiat semper. Obserua & audi vocem meam & inimicus ero inimicis tuis, & affligentes te affligam, Et præcedat te Angelus meus versus Israhel, si me audieris. Non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum, Ego enim Dominus. Obserua & audi vocem meam.* C

Qua finita Rex prostrauit se super tapetum ad gradus altaris totus in longum, & Archiepiscopus Coloniensis super ipsum sic prostratum legit. *Domine saluum fac Regem*, Assistentes respondebant : *Exaudi nos in die in qua inuocauerimus te*, cum sequenti collecta : *Deus qui scis genus humanum nulla virtute posse propria subsistere, concede propitius vt famulus tuus Maximilianus, quem populo tuo voluisti præferri, ita tuo fulciatur adiutorio, quatenus quibus potuerit præesse, valeat & prodesse. Per Dominum nostrum.*

## Alia Collecta.

D

*Omnipotens sempiterne Deus, cælestium terrestriumque moderator, qui famulum tuum Maximilianum ad regni fastigium dignatus es prouehere, concede quæsumus vt à cunctis aduersitatibus liberatus, & Ecclesiasticæ pacis dono muniatur & ad æternæ pacis gaudia peruenire te donante mereatur. Per dominum.*

Post hoc Rex Romanorum posuit se in vna regia sede ante altare Mariæ Virginis bene ornata. Et modicum retro in vno paruo scamno. In latere dextro Regis sedebat Archiepiscopus Moguntinensis, in sinistro latere ARCHIEPISCOPVS Treuerensis. Et retro illos stabant Episcopus Strigoniensis, Dux Guliacensis Albertus Dux Saxoniæ, Dux Cleuensis, & Casparus Dux Bauariæ Comes in Feldentz. E

Item in latere dextro altaris erat Imperialis Maiestas in vna sede alta trium graduum honorifice ornata. Penes eum in latere sinistro erat Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps Elector, & Ernestus Dux Saxoniæ Princeps Elector. Et incontinenti incipiebatur missa solennis de die Epiphaniç Domini, scilicet : *Ecce aduenit Dominator, Dominus, & regnum in manu eius, & potestas & imperium* : quæ cantabatur in cantu Gregoriano.

Item sequentia cantata, surrexerunt Moguntinensis & Treuerensis, & superiorem vestem Regi deposuerunt : & ab infra in vestitu deaurato incessit in medio illorum, & ante altare prostratus in modum crucis. Et cantabatur letania à F duobus Clericis. De post Dominus Archiepiscopus Coloniensis erexit se tenens baculum suum in manu sua dixit : *Vt hunc famulum tuum Maximilianum in Regem eligere digneris.* Responderunt Clerici: *Te rogamus. audi nos.*

Item dominus Coloniensis dixit ; *vt eum benedicere, sublimare, & consecrare digneris.*

A *gneris.* Responderunt Clerici: *Te rogamus, audi nos.* Item Archiepiscopus Coloniensis dixit: *Vt eum ad regni & imperii fastigium feliciter producere digneris.* Responderunt Clerici: *Te rogamus, audi nos.* Deinde duo Clerici compleuerunt letaniam: *Vt Pontificem nostrum.* Item letania finita erexit se Rex, & Dominus Archiepiscopus Coloniensis stans ante altare, habens baculum pastoralem in manu sua, interrogauit à Rege sex puncta sequentia: *Vis sanctam fidem Catholicis viris traditam tenere, & operibus iustis seruare?* Respondit Rex: *Volo.* Coloniensis: *Vis sanctis Ecclesiis Ecclesiarumq; ministris fidelis esse tutor & defensor?* Respondit, Rex, *Volo.* Dominus Coloniēsis: *Vis regnum tibi à Deo concessum secundum iustitiam prædecessorum tuorum regere & efficaciter defendere?* Respōdet Rex: Volo. Episcop. Coloniensis: *Vis iura regni & imperii conseruare, bonaq; eiusdem*

B *iniuste dispersa recuperare, & fideliter in vsus regni & imperii dispensare?* Respōdet Rex: *Volo.* Episcopus Coloniensis: *Vis pauperum & diuitum, viduarum & orphanorum æquus esse index, & pius defensor?* Respondet Rex: *Volo.* Episcop. Coloniensis: *Vis sanctiss.mo in Christo patri & domino Romano Pontifici & sanctæ Romanæ Ecclesiæ subiectionem debitam & fidem reuerenter exhibere?* Quibus dictis Rex per Archiepiscopos Moguntinensem & Treuerensem ductus est ad altare, & positis duobus digitis manus suæ dextræ super altare dixit: *Volo. Et in quantum diuino fultus fuero adiutorio, & precibus fidelium Christianorū adiutus valuero, omnia præmissa fideliter adimplebo. Sic me Deus adiuuet & omnes sancti eius.* Hoc facto per Archiepiscopos prædictos reducebatur iterum ante altare, & Dominus Archiepiscopus Coloniensis stans ante altare cum baculo pastorali, quæsi-

C uitā Principibus Alemaniæ, & Clero & populo circumstantibus: *Vultis tali Principi ac rectori vos subiicere, ipsiusq; regnum firmare, fide stabilire, atq; iussionibus illius obtemperare? iuxta Apostolum Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, siue Regi tanquam præcellenti, &c.* Ad quam quæstionem dominus Moguntinensis & Treuerensis Principes Almaniæ, clerus & populus assistentes responderunt, dicentes: *Fiat, fiat, fiat.*

Deinde adducunt Regem ad altare, qui prostrauit se ad terram in longum, & dominus Archiepiscopus Coloniensis dixit super eum benedictionem istam. *Benedic Domine hunc Regem nostrum Maximilianum, qui regna omnia moderaris à seculo: & tali eum benedictione clarifica, vt Dauidicæ teneat sublimitatus sceptrum, & glorificatus vt in eius protinus*

D *reperiatur merito Dei tuo inspiramine cum mansuetudine ita regere populum, sicut Salomonem fecisti regnum obtinere pacificum, Tibi semper sit cum honore subditus, tibiq; militet cum quiete, sit tuo clypeo protectus cum proceribus, & vbiq; tua gratia victor existat: honorifica eum præ cunctis Regibus gentium: felix populis dominetur, & feliciter eum nationes adorent, viuat inter gentium cateruas magnanimus, sit in iudiciis æquitatis singularis, locupletet eum tua prædiues dextera: frugifera m obtineat patriam, & eius liberis tribuas profutura, & præsta ei prolixitatem vitæ per tempora, & in diebus eius oriatur iustitia, à te robustum teneat regiminis solium, & cum iustitia & iocunditate æterno glorietur in regno.*

Item dominus Archiepiscopus Coloniensis adhuc super eum dixit: *Deus ineffabilis auctor mundi, conditor generis humani, gubernator imperii, confirmator regni, qui ex vtero fi-*

E *delis amici tui patriarchæ nostri Abrahæ praelegisti Reges seculis profuturos, Tu præsentem Regem hunc Maximilianum cum exercitu suo per intercessionem Sanctorum vbere benedictione locupleta, & in soliū regni firma stabilitate connecte. visita eum sicut Moysem in mari rubro, Iosue in prælio, Gedeonem in agro, Samuelem in templo, & illa benedictione eū consydera, ac sapientiæ rore perfunde, quam beatus Dauid in Psalterio, Salomon filius eius te remunerante percepit de cælo, sis ei contra acies inimicorum lorica, in aduersis galea, in prosperis patientia, in protectione clypeus sempiternus: & præsta vt gentes illi teneant fidem, proceres sui habeant pacem, diligat caritatem, abstineat se à cupiditate, loquatur iustitiam, custodiat veritatem, & ita populus iste sub eius imperio pullulet, ita altius benedictione æternitatis, vt semper maneant tripudiantes & in pace victores. Quod*

F *ipse præstare dignetur, qui viuit & regnat Deus in secula seculorum, Amen.*

Benedictione finita erexerunt Regem ad genua, & denudauerunt scapulas suas, & pectus & iuncturas brachiorum suorum: sedit cum deuotione iunctis manibus. accessit Archiepiscopus Coloniensis, vnxit eum in capite, in pectore, inter scapulas, & ambas iuncturas brachiorum circa scapulas, de oleo catechumenorū, ita dicens: *Pax tibi,* Clerus respondit: *Et cum Spiritu tuo.* Dominus Coloniensis iterum di-

xit: *Vngo te in Regem oleo sanctificato, in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti.* Interim cantauerunt in choro: *Vnxerunt Salomonem Sadoch sacerdos* & Nathan propheta *Regem in Geon, & procidentes læti dixerunt: Viuat Rex in æternum.* Postea Dominus Coloniensis vnxit palmas manuum Regis dicens: *Vngantur manus istæ de oleo sanctificato, vnde vncti fuerunt Reges & Prophetæ, & sicut vnxit Samuel Dauid in Regem; vt sis benedictus & constitutus Rex regno isto super populum istū, quem Dominus Deus tuus dederit tibi ad regendum & gubernandum, Quod ipse præstare dignetur, qui viuit & regnat Deus in secula seculorum, Amen.* A

Interea clerus iterum cantauit: *Vnxit te Deus, &c.* *Factis vnctionibus istis* statim ab Archiepiscopis ducitur Rex ad sacristiam, & seniores capituli detergentes cum lana mundissima loca inuncta vbi Dominus Coloniensis oleum sacrum apposuit.

Item hoc facto domini de capitulo induebant eum sandaliis, alba & stola in modum crucis in pectore, rediens ante altare, prosternens se in modum crucis. Tunc dominus Coloniensis dixit: *Prospice omnipotens Deus serenis obtutibus hunc gloriosum Regem Maximilianum, & sicut benedixisti Regem Abraham, Isaac, & Iacob, sic illum largis benedictionibus spiritualis gratiæ cum omni plenitudine tua potentia irrigare atq; perfundere digneris, Tribue ei de rore cœli & de pinguedine terræ habūdantiā frumenti, vini, olei, & omniū frugū opulentiam ex largitate diuini muneris longa per tempora, vt illo regnante sit sanitas corporis in patria, pax inuiolata regno, dignitas gloriosa regalis palatii maximo splendore regiæ potestatis oculis omnium fulgeat, luce clarissima clarescat,* quasi splendidissima fulgura maximo *perfusus lumine videatur: tribue ei omnipotens Deus, vt sit fortissimus protector patriæ & consolator Ecclesiarum atque cœnobiorum sanctorum maxima cum pietate regalis munificentia, atq; vt sit fortissimus Regum, triumphator hostium, ad opprimendas rebelles paganasq; nationes, sitq; inimicis suis satis terribilis præ maxima fortitudine regalis potentiæ: optimatibus quoque atque præcelsis proceribus atque fidelibus sui regni, sit magnificus & amabilis & pius, vt ab omnibus timeatur atque diligatur. Reges quoque de lumbis eius per successiones temporum futurorum egrediantur, regnumque hoc valeant regere totum & post gloriosa atque felicia tempora præsentis vitæ gaudia æterna in perpetua beatitudine habere mereatur. Quod ipse præstare dignetur, qui viuit, &c.* B C

Adhuc alia collecta siue benedictio.

*Spiritus sancti gratia humilitatis nostræ officio in te copiosa descendat, vt sicut manibus nostris indignis oleo materiali delibutus pinguescis exterius, ita eius inuisibili vnguento delibutus impinguari merearis interius, eiusq; spirituali vnctione perfectissime imbutus & illicita declinare, ac tota mente & spernere discas, si valeas, & vtilia anima tua iugiter cogitare, optare atq; operari queas, auxiliante Domino nostro Iesu Christo, qui cum Deo Patre & eodem Spiritu sancto viuit & regnat Deus in secula.* D

Adhuc alia benedictio Regis.

*Deus qui es iustorum gloria, & misericordia peccatorum, qui misisti filium tuum preciosissimo sanguine suo genus humanum redimere, qui conteris bella & propugnator es in te sperantium, & sub cuius arbitrio omnium regnorum continetur potestas, te humiliter deprecamur, vt præsentem famulum tuum Maximilianum in tua misericordia confidentem benedicas, eiq; propicius adesse digneris, vt qui tua expetit benedictione defendi, omnibus sit hostibus fortior. Fac eum Domine beatum esse & victorem de inimicis suis: corona eum corona iustitiæ & pietatis, vt ex toto corde & tota mente in te credens tibi deseruiat, sanctamq; tuam Ecclesiam defendat & sublimet, populumque à te sibi commissum iuste regat, nullis insidiantibus malis eum in iniustitiam vertat. Accende Domine cor eius ad amorem gratiæ tuæ per hoc vnctionis oleum, vnde vnxisti sacerdotes, Reges & Prophetas, quatenus iustitiam diligens, per tramitem iustitiæ populum similiter ducens, post peracta à te disposita in regali excellentia annorum curricula peruenire ad gaudia æterna mereatur. Per eundem, &c.* E

Quibus collectis siue benedictionibus dictis, cantabatur vna præfatio pulchra per dominum Archiepiscopum Coloniensem, quæ sequitur: *Dominus vobiscum, Sursum corda Gratias agamus domino Deo nostro, Vere dignum iustumq; est, æquū & salutare, nos tibi semper & vbique gratias agere domine sancte Pater, omnipotens æterne Deus, Creator omnium imperator angelorum, regnantium Rex, dominusq; dominātium qui Abraham famulum tuum de hostibus triumphare fecisti, Moysi & Iosuæ populo prælatis multiplicem victoriam tribuisti, humilemque Dauid puerum tuum regni fastigio sublimasti, & Salomonem sapientiæ pacisq; munere ditasti,* F

*tasti. Respice quæsumus ad preces humilitatis nostræ, & super hunc famulum tuum Maximilianū, quem supplici deuotione in Regē elegimus, benedictionum dona in eo multiplica, eumq́ dextra tuæ potentiæ semper & vbiq́ circunda, quatenus prædicti Abrahæ fide fideliter firmatus, Moysi mā[n]suetudine fretus, Iosuæ fortitudine munitus, Dauid humilitate exaltatus, Salomonis sapientia decoratus, tibique in omnibus placeat, & per tramitem iustitiæ semper incedat, Ecclesiam tuam deinceps cum plebibus sibi annexis ita enutriat ac doceat, muniat & instruat, contraq́ omnes visibiles & inuisibiles hostes eandem potenter regaliterq́ tuæ virtutis regimine administret, & ad veræ fidei pacis concordiam eorum animos te opitulante reformet, vt horum populorum debita subiectione fultus, cum digno amore glorificatus ad paternum decenter solium tua miseratione conscendere mereatur, tuæq́ protectionis galea munitus, & scuto insuperabili iugiter protectus, armisq́ cælestibus circumdatus, optabilis victoriæ triumphum feliciter capiat, terroremq́ suæ potentiæ infidelibus inferat, & pacem tibi militantibus lætanter reportet, per dominum nostrum qui virtute sanctæ crucis tartarum destruxit, regnoq́ Diaboli superato victor ad cælos ascendit; in quo potestas omnis Regum consistit & victoria: qui est gloria humilium & vita salusq́ populorum. Qui tecum viuit, &c.*

Adhuc alia Præfatio.

*Deus Dei filius Iesus Christus Dominus noster, qui à patre oleo exultationis vnctus est præ participibus suis, ipse per præsentem sacræ vnctionis infusionem* Spiritus *paracleti super caput tuum infundat benedictionem, eandemque vsque ad interiora cordis tui penetrare faciat, quatenus hoc visibili ac tractabili dona inuisibilia percipere, & temporali regno iustis moderaminibus executo, æternaliter cum eo regnare merearis, qui solus sine principio Regum Rex viuit, regnat, & gloriatur cum Deo patre in vnitate eiusdem spiritus sancti, per omnia secula seculorum.*

Quibus præfationibus finitis, Dominus Rex Romanorum induebatur vna cappa per Archiepiscopos Moguntinensem, Treuirensem, & Coloniensem, tradentes sibi simul gladium nudum Sancti Caroli, Archiepiscopo Coloniensi dicente: *Accipe gladium per manus Episcoporum, licet indignas, vice tamen & auctoritate Sanctorum Apostolorum consecratas, tibi regaliter impositum, nostræque benedictionis officia in defensionem sanctæ Dei Ecclesiæ diuinitus ordinatum. Et esto memor de quo Psalmista prophetauit, dicens. Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime, vt in hoc per eundem vim æquitatis exerceas, iniquitatis violentiam potenter destruas, & sanctam Dei Ecclesiam eiusque fideles propugnes ac protegas, nec minus sub fide falsos quam Christiani nominis hostes execres ac destruas, viduas & pupillos clementer adiuues ac defendas, desolata restaures, restaurata serues, vlciscaris iniusta, firmes bene disposita: Quatenus hæc in agendo virtutum triumpho gloriosus iustitiæq́ cultu egregius, cum mundi saluatore (cuius typum geris) in nomine eius sine fine merearis regnare. Qui cum patre & spiritu sancto viuit & regnat Deus, &c.*

Quibus dictis posuerunt gladium nudum in vaginam & cinxerunt Regem eodem gladio. Et Archiepiscopus Coloniensis tradidit sibi armillas, pallium & anulum, dicens: *Accipe regiæ dignitatis anulum, & per hunc Catholicæ fidei cognosce signaculum, & vt hodie ordinaris caput & princeps regni & populi, ita perseuerabilis auctor ac stabilitor Christianitatis & Christianæ fidei fias, vt felix in opere cum Rege Regum glorieris per eum, cuius est honor & gloria per infinita secula seculorum, Amen.*

Quibus dictis Dominus Coloniensis tradidit sibi sceptrum & pomum regale, dicens: *Accipe virgam Virtutis atq́ æquitatis, qua intelligas mulcere pios, & terrere reprobos, errantibus viam pandere, lapsisque manum porrigere, disperdasq́ superbos, & releues humiles: & aperiat tibi ostium Iesus Christus Dominus noster, qui de seipso ait. Ego sum ostium: per me si quis introierit, saluabitur. Et ipse est qui est clauis Dauid, & sceptrum domus Israhel, qui aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit. Sitque tuus ductor, qui educit vinctum de domo carceris sedentem in tenebris & vmbra mortis, & in omnibus sequi merearis eum, de quo Propheta Dauid cecinit. Sedes tua in seculum seculi: virga æquitatis, virga regni tui. & imitando ipsum diligas iustitiam, & odio habeas iniquitatem. Quod propterea vnxit te Deus tuus ad exemplum illius, quem ante secula vnxerat oleo exultationis præ participibus suis. Per Iesum Christum Dominum nostrum.*

His finitis Coloniensis, Moguntinensis & Treuirensis Archiepiscopi, omnes tres simul imposuerint Regi coronam Sancti Caroli super caput

eius, pariter dicentes: *Accipe coronam Regiam ac regni, quæ licet ab indignis Episcoporum manibus capiti tuo imponitur, quamque sanctitatis gloriam & opus fortitudinis expresse signare intelligas, & per hanc te principem ministerij nostri non ignoras. Ita ut sicut nos in interioribus pastores & animarum rectores intelligimur, ita & tu in exterioribus verus Dei cultor strenuusque contra omnes aduersitates Ecclesiæ Christi defensor regniq; tibi à Deo dati existas, & per officiū nostræ benedictionis vice Apostolorum omniumq; Sanctorū suffragio, tuo regimini commissi utilis executor, regnatorq; proficuus semper appareas, ut inter gloriosos athletas virtutum gemmis ornatus, & præmio sempiternæ felicitatis coronatus, cum redemptore ac saluatore Domino nostro Iesu Christo, cuius nomen vicemq; gestare crederis, sine fine glorieris. Qui viuit & imperat Deus cum Deo patre in unitate Spiritus sancti Deus per omnia secula seculorum, Amen.* Omnibus hiis dictis ductus est Rex ad altare per Archiepiscopos Moguntinensem & Treuirensem. Ibi ponens ambas manus super altare, faciēs hanc professionem in vulgari: *Profiteor & promitto coram Deo & Angelis eius amodo & deinceps legem & iustitiam, pacemq; sanctæ Dei Ecclesiæ seruare, populoq; mihi subiecto prodesse & iustitiam facere, & conseruare iura regni, saluo condigno diuinæ misericordiæ respectu, sicut cum consilio principum & fidelium regni atq; meorum melius inuenire potero. Sanctissimo Romano Pontifici & Ecclesiæ Romanæ, cæterisq; Pontificibus & Ecclesiis Dei condignum & canonicum honorem volo exhibere. Ea etiam quæ ab Imperatoribus & Regibus Ecclesiis seu Ecclesiasticis personis collata sunt & erogata, inuiolabiliter ipsis conseruabo & faciam conseruari, Abbatibus & ordinibus vasallis regni, honorem congruum volo portare & exhibere, Domino nostro Iesu Christo mihi præstante auxilium, fortitudinem & decorem.*

Qua professione facta ductus est Rex per Dominos Archiepiscopos Moguntinensem & Treuirensem ad solium suum seu sedem regiam, quæ est superius super altum monasterium ante altare Apostolorum Simonis & Iudæ, Clero cantante Responsorium istud:

*Desiderium animæ eius tribuisti ei Domine, & volūtate labiorum eius non fraudasti eum.* Versus. *Quoniam præuenisti eum in benedictionibus dulcedinis, posuisti in capite eius coronam de lapide precioso*, Et voluntate, Et Dominus Archiepiscopus Coloniensis sequebatur cum suis ministris Regem cum cæteris Principibus, ponentes eum ad eandem sedem regiam sancti Caroli lapideam, Ibi Dominus Coloniensis dixit: *Ita retine amodo locum regium, quem non iure hæreditario neq; paterna successione, sed Principum seu electorum in regno Almaniæ tibi noscas delegatum, maxime per auctoritatem Dei omnipotentis & traditionem nostram præsentem, & omnium Episcoporum cæterorumq; seruorum Dei. Et quanto clerum sacris altaribus propinquiorem prospicis, tanto ei potiorem in locis congruis honorem impendere memineris, quatenus mediator Dei & hominum te mediatorem cleri & plebis in hoc regni solio conseruet & in regno æterno secum regnare faciat Iesus Christus Dominus noster, Rex regum & Dominus dominantium. Qui cum Deo patre & spiritu sancto viuit & regnat Deus* &c.

*Equitum auratorum creatio.*

Rege sic in sede regia sedente, mox accesserunt qui ad militiam creari desiderauerant, quando gladium Sancti Caroli extraxit Rex tenens in manu sua: Et accessit primo Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps Elector Imperii: Deinde Ernestus Dux Saxoniæ princeps elector imperii. De post Dux Guliacensis: Casparus Dux Bauariæ Comes in Feldentz, Carolus Dux Gelriæ, Marchio de Baden, Wilhelmus Lantgrauius Hassię in Cassel, Wilhelmus de Egmund cum quampluribus aliis in numero ducentorum & vltra, facti milites, Et factus est sonus tubarum. Deinde descenderunt inferius in locum pristinum chori: ibi cantauerunt, *Te Deum laudamus.* Quo finito legebatur Euangelium, *Cum natus esset*, &c. De post *Credo in Deum* Offert. *Reges Tarsis*, &c. Deinde Rex Romanorum sceptrum in manu sua portans ibat ad offertorium offerens quam plures petias auri.

Deinde ibant Archiepiscopus Moguntinensis & Treuirensis, & postea alii principes electores. Sic processus fuit in missa vsq; ad pacem: ibi Dominus Archiepiscopus Coloniensis vertit se versus populum, dando Regi & cęteris Principibus benedictionem, dicens: *Benedicat tibi Dominus custodiatq; te, & sicut te voluit super populum suum esse Regem, ita in præsenti seculo felicem & æternæ felicitatis tribuat esse consortem.* Responderunt *Amen.* Item missa finita vocatus fuit Comes de Chymay, & factus est per Imperatorem Princeps de Chymay.

*Chymay Princeps.*

Item venerunt capitulares Ecclesiæ Aquensis recipientes Regem Romanorū in

Cano-

A Canonicum: qui ipsis præstitit iuramentum quoad præbendam hanc in eadem Ecclesia. Et dederunt sibi locum in choro. Ipse etiam dedit statuta, & vinum admissionis, iuxta consuetudinem Ecclesiæ, Et habet duos vicarios in loco, qui capiunt integram præbendam & supplent locum suum in Ecclesia. Sic coronatio Regis finem habet.

*Processus ex Ecclesia, ad domum Ciuitatis.*

Istis sic peractis, exiuerunt Ecclesiam ad locum prandii scilicet domum ciuitatis paratum isto ordine. Nobiles præcesserunt. Postea Comites & Barones in magna multitudine. Deinde tubicinatores & heraldi. Postea Pręlati, Episcopi & Principes.
B Deinde Electores Impetii. Primo Dominus Archiepiscopus Treuerensis, secundo Ernestus Dux Saxoniæ cum gladio nudo ante Regem, in latere eius dextro Philippus Comes Palatinus cum pomo aureo, in sinistro latere electus Augustensis habens penes se vnum deferens sceptrum loco Marchiouis de Brandēburg, qui obiit. Tunc Rom. Rex cum corona regia & cappa, habēs gladium in femore & coronam in capite, in cuius latere dextro Dominus Archiepiscopus Coloniensis, in sinistro Archiepiscopus Moguntinēsis, cū eorum vestimentis ac ornamentis, prout eis tanquam Electoribus conuenit & decens erat, Imperialis Maiestas cum sua corona & cappa imperiali & suo heraldo.

Item in itinere transeundo vsq; ad domum ciuitatis nomine Regis seminabatur
C vel proiiciebatur ad populum pecunia, florenis scilicet Rhenenses, & moneta argētea, in valore trecentorū florenorū. Et popul⁹ magis sequebatur pecuniā quā Regē.

Ipsis sic existentib. super domū ciuitatis, in qua Rex fecit parari magnum conuiuium omnibus Principibus. Et descēdit Ernestus Dux Saxoniæ princeps elector & Sacri Rom Imperii Archimarschalcus, ascēdens equum, veniēs ad magnū cumulū hauenæ positum in foro ante domum ciuitatis Aquensis, Intrans hauenā cum equo suo vsq, ad pectus equi, habens vnum modium & hostorium siue baculum argenteū in manu sua, ad mensurandum hauenam. Recipiens suum modium mensurandi argenteum impleuit hauena, mensurauit tradidit vni ex suis, & sic compleuit officium suum, & post recessum suū in continēti erat ibi tanta pressura hominū residuū haue-
D næ recipientium quatenus seminabatur & proiiciebatur quasi per totum forum.

Item ascendit Imperialis Maiestas domum ciuitatis, abstraxit se in vna Camera exuens pontificalia sua, rediens ad mensam in capite aulæ transuersaliter factam & ornatam, sex gradibus altam & eleuatam, in qua sedebat sua Maiestas, & Rex Romanorum filius suus Maximilianus.

Itē mēsa erat cooperta de pāno aureo, cū armis Burgundiæ preciosissime ornata.

In sinistro latere erat vna credentia septem stadiis alta ornata vasellis preciosissimis, non paruas sed magnas vltra ducentas petias aureas & argenteas numeratas, demptis scutellis argenteis ac scyphis. Imperator vero volens locum dare filio suo honoris, tanquam sponso Dei, nullam parare fecit credentiam: licet inter omnes
E Principes habeat preciosissimam.

Et cum Imperator, & Rex Rom. ad prandium irent, venit electus Episcopus Augustensis de Hohenzorn dictus, locum Marchionis Brandenburgensis suppleuit cum cæteris Comitibus, Ernesto Duce Saxoniæ præcedente cum baculo, aquam portexit & manutergium: aqua in peluibus argenteis erat.

Item tres Archiepiscopi benedictionē & Benedicite dixerunt. Et sigillum simul de cancellaria Imperatoris ceperunt, ante Regem posuerunt cum vno baculo.

Ipsis sic sedentibus & electoribus Rom. Imperii mensæ astantibus, Ernestus Dux Saxoniæ princeps elector tanquam Archimarschalcus cum baculo nigro in manu, & [illegible]ne Palatinus Princeps elector ac dapifer Rom. Imperii, post ipsum, accesserunt ad coquinā Regis. Ibi Comes Palatinus equitando de coquina Regis quatuor
F [illegible] las argenteas in manibus ꝑduxit, descendens ante domū ciuitatis de equo, as[illegible] domum ciuitatis, Ernesto Duce Saxoniæ præcedente cum baculo, portauit [illegible] argenteas cum ferculis in manibus, & ad mēsam Regis collocauit. Et postq[illegible] principes electores sua officia exercuerunt, quilibet Princeps Elector solus [illegible] ad mensam sibi paratam cum sua propria credentia.

Ordo

*Ordo sedentium in prandio.*

A In capite & in medio aulæ vel palatii sedebat Imperialis Maiestas, & Rex Romanorũ filius suus Maximilianus, in mensa ipsis parata & ornata, sex graduũ alta: quibus ministrando astabant Principes, Comites & Barones, inter quos Princeps de Chymay & Dux Gelriæ erant primi, vnicuiq; vero principi electori de sui ipsius familia ministrabant Comites, Barones & nobiles.

Item in latere dextro & loco procliuiori palatii, primo Dominus Archiepiscopus Coloniensis princeps elector imperii, secundo parata erat vna mensa pro Rege Bohemiæ, quæ erat vacua propter eius absentiam. Tertio Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps elector etiam solus in mensa sibi parata. Quarto sedebant Oratores Ducis Austriæ. Quinto loco Episcopi Leodiensis, Wormatiensis, Cameracensis, Sibinicensis, & Missensis. Sexto ordine vel loco ciuitas Aquensis. Septimo loco ciuitas Coloniensis. Item Archiepiscopus Treuirensis princeps elector in propria mensa sibi parata in medio aulæ in faciem Imperatoris & Regis cum sua credentia sedebat. B

In sinistro latere Dominus Archiepiscopus Moguntinensis primo loco in sua propria mensa cum sua credentia sedebat. Secundo loco Ernestus Dux Saxoniæ princeps elector solus etiam sedebat in sua mẽsa. Post hos pro Marchione de Brandenburg erat mensa parata quæ erat vacua propter absentiam suam. Deinde Albertus Dux Saxoniæ, Dux Cleuensis, Casparus Dux Bauariæ, Dux Guliacensis, & quidam orator Comitis de Wirtenberg, sedebant. Quinto loco consules ciuitatis Franckfordensis. Sexto loco consules ciuitatis Nurenbergensis. Hic dissensio facta est. Nornbergensis Marschalcum Regis accesserunt, cur Franckenfordenses super eos locum haberent. Qui respondit, sic fore ordinatum in suo registro. Sed non contenti Regem accesserunt, qui pie respondit: *Quoniam in Franckfordia electi sumus in Regem, ideo modo locum eorum sic habere debent: alio tempore de sessionibus & locis cogitemus.* Durabat autem prandium istud vsq; fere ad horam tertiam. Quid vltra dicam? fuerũt fercula citra quinquaginta, & semper scutellæ fuerũt repletissimę. Integer lepus, agnus, pauo, & de omnib. generibus auiũ & piscium & ferarum: & vina optima ac preciosissima. In ferculis signa Principũ pendebant: quis omnia enarrare potest? C

Item in foro pauperes & famelici stabant, quibus per fenestras carnes, panes, integri lepores & agni assati proiecti sunt: & factus est clamor magnus in foro. Sed in aula seu palatio isto fuit silentium, non clamor, nisi in quantum vnus cum alio submissa voce loquebatur. Et prandio facto iterum aqua in peluibus argenteis adducta est cum manutergio ad mensam Imperialis M. & Regis Romanorũ, deinde Archiepiscopi tres grates Deo referebant. Post hoc quidam de numero heraldorum clamauit voce magna dicens; *Si qui sunt qui desiderant creari in milites, accedant Regem hic vel in domo, paratus est. Et si qui accesserunt hodie, qui non sunt habiles, pro non creatis sunt habendi, & prohibendi ab aliis, ne signa militum deferant, & qui de numero illorum velint permanere, debent Regem de hoc certificare.* Quibus dictis omnes surrexerunt, Imperatorem & Regem ad hospitia sua perduxerunt, circa horam quartam, & in pace omni requiescebant. D E

Item pauperibus omnib. datę sunt eleemosynę in habundantia. Sic a tinc omnia sunt denominanda, pauperes Christi non sunt neglecti.

Decima die Aprilis quæ fuit secunda post dominicam Misericordiæ Domini, de mane missa audita ostendebantur reliquiæ Ecclesiæ Aquensis in publico in præsentia omnium Principum præscriptorum ac omnium Christi fidelium ibidem existentium.

Quo facto cõsules ac tota communitas ciuitatis Aquensis fecerunt iuramentũ vel homagium Rom. Regi ante domum ciuitatis in pręsentia Imperatoris, Principũ electorum ac aliorum Principũ, & Rex firmauit priuilegia ipsorum. Illo facto immediate recesserunt principes versus Coloniam, scilicet Rom. Rex, Archiepiscopus Coloniensis, Comes Palatinus Rheni, Archiepiscopus Treuirensis, Imperialis autem M. & Archiepiscopus Moguntinensis manserunt ibidem illa nocte. F

Vndecima die Aprilis, quæ fuit quinta Misericordię Domini, applicuerunt omnes Principes simul cum Imperatore & Rom. Rege ante ciuitatem Coloniensem,

intro-

A in[illegible]do in optimo ordine. Conuenerunt enim omnes Principes ante ciuitatem [illegible] suis, consulatus obuiam venit in vestitu nigro, citra centum equos, & armi[illegible] citra mille manserūt prope portam, quam Rex consueuit intrare post suam coronationem, & antecesserunt Regem à longe per ciuitatem. Nam propriam habet plateam, per quam intrat vsque ad Ecclesiam maiorem.

Item præmisit multos de familia Ducis Guliacensis, Ducum Saxoniæ Ernesti Electoris & Alberti, & Philippi Ducis Bauariæ Comitis Palatini. Deinde tubicinatores fistulatores, & iterum aliqui de familia Archiepiscopi Coloniensis. Deinde tres armati, scilicet Dominus de Ysselstein, & Dominus Wilhelmus frater eius de Egmund, & Dominus Vitus de Wolckenstein qui armati erant, cum equis armatis, à B vertice capitis vsque ad plantam pedis, qui antecesserunt Regem. Deinde Electores Imperii, Philippus Comes Palatinus Princeps Elector, & Dux Cleuensis. Post eos Dux Saxoniæ Ernestus Princeps Elector, cum gladio nudo, & Archiepiscopus Treuirensis, iuxta ordinem suum. Deinde Rex Romanorum etiam armatus a planta pedis vsq; ad verticem capitis, in medio Archiepiscoporum Coloniensis & Moguntinēsis. Imperator statim sequebatur in curru suo, & post ipsum multitudo magna. Sic intrauerunt ciuitatem in sono tubarum vsque ad portam curiæ maioris Ecclesiæ, vbi Rex de equo & Principes Electores & cæteri Principes descenderunt, Regem ad portas ecclesię perduxerunt, Imperator in curru permansit. Accessit autem suffraganeus Coloniensis in pōtificalibus habens crucem, osculum dedit Regi, C & cæteri cum crucibus, candelis, vexillis: & prælati omnium Ecclesiarum Regem Rom. ad tres Reges perduxerūt vbi locus paratus erat pro oratione. Qua completa inceperunt cantare, *Te Deum laudamus* & intrauerunt chorum. Illo finito suffraganeus benedictionem dedit, & Canonici Regem in canonicum receperunt iuxta consuetudinem Ecclesiæ suæ. Post hæc Regem ad hospitium perduxerunt. Item postquam Rex descendit de equo suo transeundo ad Ecclesiam, Dominus de Nuvvenar iure suo recepit equum Regis cum ornamentis suis aureis.

Duodecima Aprilis Principes ad consilium venerunt, & de recessu Principum conclusum erat. Sed superuenerunt ambasiatores Regis Poloniæ magnifice, & retardati sunt Principes.

D Sabbato mane sequenti facto consilio Ernestus Dux Saxoniæ per Hassiam viam aliam reuersus est ad terram suam. Albertus frater eius ibi cum alijs Principibus remansit. Sic per dies quatuordecim magna consilia habuerunt: quod cōclusum est, expectemus cum patientia. Etiam Principes hastiludia fecerunt inter se, & post multa consilia Principes separati sunt, quilibet ad terram suam.

*Finis Coronationis Serenissimi Regis Rom. Maximiliani.*

HEN-

## *HENRICI VII. ANGLIÆ REGIS AD MAXIMILIANVM Regem Romanor. & Imperii Ordines, in Comitiis Confluentiæ habitis Anno MCCCCXCII. Legatio.*

SERENISSIMO Romanorum Regi ſemper Auguſto, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ &c. Regi, ac Reuerendiſſimis & Illuſtriſſimis Principibus Electoribus, cæteriſque Principibus Sacri Romani Imperii, Sereniſſimi Regis Angliæ Orator offert ea quæ collegit, ad magis cognoſcendum & colligendum falſitates, fraudes & proditiones Francorum, vt ab eis magis caueatur.

*La foy d'vn François c'eſt le pregage de ſa maiſon.*

Primo dicit, vnumquemque ſcire debere, quod fides vnius Franci eſt deterius pignus domus ſuæ. Quia quidquid iurant vel promittunt, hoc ſemper fit in fraude & deceptione, nec aliquid niſi pro arbitrio & placito ſuo tenent vel obſeruant: cum aliæ Chriſtianorum nationes fidem ſeruare ſoleant, imo & Thurci & Saraceni promiſſa ſeruent. Et vt vnuſquiſque id magis intelligat, notorium eſt Francos multa iureiurando promiſiſſe, & ſigillaſſe, ac ſigillata dediſſe Sereniſſimo quondam Eduardo Angliæ Regi, tam ſuper coniugio Regis Franciæ præſentis cum filia ipſius Eduardi, quam eidem dandi & perſoluendi in ſua ciuitate Londonenſi quinquaginta millia ſcutorum aureorum quorannis, quoad deciſum fuiſſet in cauſa in qua ipſe Eduardus ad coronam Regni Franciæ prætendebat, & ad Ducatum Normandiæ & Guiennæ: quod per ſeptennium ipſi Franci obſeruarunt, & poſtmodum viſa opportunitate à præmiſſis & iureiurando defecerunt. Vlterius quis ignorat pactiones, promiſsiones & iuramenta atque ſigilla, quæ ipſi Franci fecerunt tam illuſtriſſimo Carolo quondam Burgundiæ Duci, quam etiam Franciſco Duci Britanniæ, vt cum eis in pace viuerent, & bellum de medio Franciæ tollerent, vt eos hoc pacto à dicto Eduardo Rege Angliæ ſepararent. Tamen nihil obſeruarunt niſi vſquequo neceſſitas eos coegit, quia manifeſtum eſt Francos contra illa promiſſa exercitum miſiſſe contra dictum Ducem Carolum ad Nanſe in Lotharingia caſtrametantem: vbi eorum perfidia occultatur, & poſtmodum dicti Franci magnis etiam iuramentis atque ſigillis quæſiuerunt coniugium Regis Franciæ præſentis cum filia Sereniſſimi Romanorum Regis, relicta & repudiata filia Regis Eduardi, quæ paulo poſt mortua fuit. Præterea dicti Franci ſuis cautelis & fraudibus adeo ſubtiliter laborarunt, vt Barones & proceres Britanniæ corruptionibus & penſionibus, & Regium ordinem illis dando in ſuum fauorem attraxerint, adeo vt illi theſaurum Britanniæ Ducis interceperunt, & in perſonam ſui illuſtriſſimi Principis violentas manus impoſuerunt, vt hoc modo ipſi Franci facilius & mortem ipſius Ducis viderent, & ipſius Ducatum lucrarentur: quod ſuis muneribus, corruptionibus, penſionibus, & Ordinis regii donationibus tandem ſunt conſecuti. Quia plurimi Britanniæ proceres illis cautelis, promiſſionibuſque deuicti, Francos in Britanniam introduxerunt contra ipſum Franciſcum, qui dolore talium proditionum magis quam ſenio vitam finiuit. Deinde notum eſt, poſt mortem Eduardi Regis Angliæ, Ducem Gloceſtrenſem eius fratrem, principem ſtrenuiſsimum, electum in tutela atque regimine pupillorum Eduardi Regis fratris ſui, vt regnum regeret ac gubernaret, illis pupillis exiſtentibus adeo à Francis ſollicitarum & promiſſionibus obſecrarum fuiſſe, vt crudeliſsime nepotes ſuos extinxerit, vt ſe Regem faceret: in quo Deus eum puniuit, licet Francorum punitionem hactenus diſtulerit. Item quis ignorat maxima iuramenta, pacta atque ſigilla non ſolum Regis Franciæ, ſed etiam omnium Principum, ciuitatũ, vniuerſitatũ, communitatũ totius regni data eſſe in perficiendo coniugio inter præſentem Regem Carolũ & filiam Sereniſſimi Romanorũ Regis: quod ad eum finem fecerunt, vt in poſſeſſione occupatæ Burgundiæ & aliarum patriarum permanerent, vt interea Franci tractatu ſub [illegible] pacis ſollicitarent, & in ſuam partem attraherent, & vt ipſum [illegible]

So-

A Sereniss. Rom. Regis in sua potestate haberent, vt si fortassis Illustrissimus Philippus Archidux decessisset, & illas occupatas patrias & alias omnes ipsius obtinerent, & sub vmbra ipsius cõiugii omnes querelas & lites sopirent & de medio tollerẽt, quas Serenissimus Romanorum Rex aduersus eos de iure mouere poterat. Quibus rebus sic existentibus ipsi clanculum Britanniæ Ducatum (vt dictum est) occuparunt, nec alia ratione ipsum coniugiũ cum Sereniss. Rom. Regis filia quæsiuerũt, & nõ aliqua dilectione aut affectione erga ipsum Romanorum Regem aut Sacrum Imperium: quinimo ad ipsum Imperium dicunt & iactant se ius habere, & præsertim ad eas patrias quæ sitæ sunt circa Rhenum.

Et vt facilius tam Serenissimus Romanorum Rex, quam Illustrissimi Principes, B Gallorum fallacias memoria teneant, quis ignorat eorum promissa & iuramenta tam Franckfordiæ quam Vlmæ præstita Serenissimo Romanorum Regi, quorum colore & vmbra ipsum Romanorum Regem & Principes Imperii retardarunt ac reuocarunt ab auxilio in Britanniam mittendo, & sex millia Anglicorum pugnantium extra Britanniam dimiserunt, quæ pro illius patriæ defensione Serenissimus Rex Angliæ modernus ꝓpriis expensis ibidem tenebat: quibus fraudibus ipsi Franci Britanniæ Ducatum sunt consecuti, eiusque Ducissam sponsam & coniugem Serenissimi Romanorum Regis (vt quisque nouit) ipse Rex Franciæ in coniugium fraudulenter accepit, & cum ea concubuit, derelicta & repudiata illustrissima Margareta Serenissimi Romanorum Regis filia, sibi autem per verba de præsenti C desponsata contra ordinem & statum diuinum ac sanctæ matris Ecclesiæ, ad maximam dederunt ignominiam, infamiam & scandalum religionis Christianæ, & in perniciosum exemplum totius mundi: quod tam sancta mater Ecclesia, quam sacrum Imperium Romanum, omnesq; Reges & Principes orbis nec ferre nec tolerare deberent, ne deteriora eius exemplo consequantur, siram detestabile facinus impunitum omittatur. Item cum ipsi Franci & iuramentis & sigillis & sub pœna censurarum Apostolicarum se obligauerint, casu quo dictum coniugium solueretur, ad restitutionem tam ipsius filię Serenissimi Romanorum Regis quam patriarum in dotem ei datarum; tamen hactenus in maximam iniuriam, contemtum, ignominiam & infamiam totius Romani Imperii, & Sedis Apostolicæ, ac totius D nobilissimæ nationis Germanicæ, ipse Rex Franciæ dictam restitutionem denegar: licet per Oratores suos tam Serenissimo Imperatori quam Romanorum Regi, ac illustrissimo Archiduci Philippo huiusmodi restitutionem obtulerit, ad obumbrandum & tegendum sui sceleratissimi facinoris incredulitatem: cum nuper Oratoribus Serenissimi Rom. Regis & ipsius Archiducis Philippi, domino scilicet Engelberto de Nassau ac cæteris dictam restitutionem denegauerit. Ex quibus vnicuique notorium est quam sit confidendum in ipsorum Gallorum promissionibus, quantaue earum sit veritas aut fides. Qui etiam in præsentiarum sollicitant, ac omni diligentia quæritant separare ac diuidere, si possint, serenissimos Romanorum & Angliæ Reges magnis suis promissionibus atque muneribus, vt eos a- E uertant a bello in Franciam assumendo, & vt impediant Principes & communitates Sacri Imperii ab auxilio dando Serenissimo Romanorum Regi in tam iusta causa acerbaque iniuria vlciscenda. Quinimo iactant Franci, se esse seruos quod per discordias Principum Germaniæ ad optata peruenient, & quod facile ipsum Imperium consequentur: quod Deus auertat. Quia omnes Imperii Principes ac liberas ciuitates in maiori seruitute ac paupertate tenerent ac collocarent, quam alii hactenus fecerint, vt omnibus est manifestum. Item scire potest vnusquisque Gallorum potentiam per occupationem Britanniæ tam in potentia pecuniarum quam militantium valde auctam fuisse: quia ex Britannia tempore illustris bonæ memoriæ Ducis Francisci circiter sex aut octo centena millia Florenorum aureorum or- F dinarie sine vllius iniuria ad ipsius Principis vtilitatem quotannis extrahebantur & exigebantur, & idem Dux circiter duodecim aut quindecim millia pugnantium cum paruo onere patriæ poterat congregare. Item quia tam in vna parte Britanniç iuxta Franciam, quam etiam in ipsa Francia, salem naturale habetur; ex nouo quodam theloneo per ipsos Francos in ipsis salinis imposito, Britanniæ redditus or-

dinatu ad decies centena millia florenorum iam æstimari dicuntur. Item A considerandum est in ducatu Britanniæ circiter decem millia hominum maritimorum haberi, qui negotiis maritimis versari & viuere solent. Item in eodem Ducatu circiter duo millia nauium communiter inuenientur, vt aliquando in vno portu trecentæ magnæ naues reperiantur: quæ patria & portubus, & accessibus naualibus, ac etiam nemoribus & syluis pro materia nauium valde copiosa est: Vt ibidem naues mille, imo mille & quingentarum, amphorarum fieri possint. Qua commoditate ipsi Franci Dominos se maris facere quæritant. Nec dubitandum est, nisi eorum violentis progressibus obuietur, quin breui tempore Franci tam Angliam quam Flandriam, & sic paulatim liberas Imperii patrias, ipsosque Principes per eorum subtiles & fallaces violentias in suam ditionem & seruitu B tem subiiciant: prout iam de Britannia eos fecisse constat, à qua cæteri exemplum capere possunt.

Licet autem ipsi Franci ipsum Britanniæ Ducatum occupauerint, nondum tamen corda hominum eorumque animos sunt consecuti: qui nec volunt, nec possunt seruitutem subiectionemque Gallorum perferre, cum ipsi Galli natura feri atque superbi, omnemque aliam nationem sint contemnentes. Et licet Francorum Rex ipsorum Britannorum dominam in vxorem acceperit, ipsi tamen populi considerantes malitiosum & violentum ac perfidum modum & viam, quibus ipsam Ducissam obtinuerit, & quomodo ipsi Britanni per ipsos Francos decepti fuerint, & quot mala & iniurias ab ipsis Francis patiantur, considerantes etiam o- C mnes Britanniæ diuitias & rerum copias ac prosperitates ex maritimo commercio cum patriis Angliæ, Hispaniæ, Flandriæ, Holandiæ, Selandiæ sibi euenire consueuisse, quibus semper amici & confœderati Britanni esse solebant, & modo propter bella illis commodis careant, cum maxime cupiant emergere à seruitute in qua Galli eos oppressos tenere contendunt, cum semper ipse Ducatus Britanniæ fuerit liber, omni libertatis iure & superioritate vsus; ipsi Britanniæ populi nondum nisi coacti Francorum Dominium admittunt, nec eis per mare aut per terram præter admodum paucos seruire volunt: sperantes ac confidentes, quod per fœdera ac colligationes & auxilia potentissimorum Regum Romanorum & Angliæ ac illustrissimorum Principum sacri Im- D perii à talibus oppressionibus & seruitutibus debeant liberari, & in pristina libertate reponi, & eo pacto Gallorum potentia subtrahetur ac diminuetur. Ad cuius quidem Britanniæ recuperationem vnusquisque eo magis animum adhibebit, si considerauerit quantum incommodum in eius amissione Serenissimus Romanorum Rex sit consecutus, quantamue iniuriam & ignominiam suæ Maiestati & sacro Romano Imperio, & omnibus Regibus & Principibus eis confœderatis & alligatis, ipsi Franci intulerint, per suas fraudes & proditiones Britanniam occupando, ipsiusque Ducissam veram sponsam & coniugem Romanorum Regis capiendo & subtrahendo, quæ per parentes suos Serenissimo Romanorum Regi, velut totius Christianitatis potentissimo Principi, fuerat desponsata E ne in Gallorum manus & subiectionem perueniret: quum etiam ipsa Ducissa post parentum suorum mortem multos alios Reges ac principes coniugium eius petentes spreuerit ac recusauerit, solum ipsum Romanorum Regem præ omnibus eligens. Quæ quidem iniuria ac violentia si inulta relinquatur, in maximum dedecus ac scandalum & ignominiam infamiamque non solum ipsius Romanorum Regis, sed etiam sacri Romani Imperii omniumque eius Principum cæterorumque Regum & Principum eis confœderatorum cedet & remanebit: præsertim ipsis Francis nondum sua perfidiosa malitia contentis, iactantibus & publicantibus multa in maximam Sacri Roman. Imperii ac omnium confœderatorum dedecus & ignominiam. F

Quibus omnibus consideratis cum Serenissimus Rex Angliæ vehementer doleat, propter ingentem amorem, amicitiam & confraternitatem ac confœderationem inter seipsum & Serenissimum Romanorum Regem ac Illustrissimum Archiducem Philippum, decreuit atque conclusit personaliter cum magno ac potenti

A tent[illegible] exercitu mare traiicere, imo iam traiecit, ad bellum gerendum, perseuerantiam [illegible] continuandum, rursus Francos, per biennium & diutius si opus fuerit, [illegible] ad [illegible] opemque ferendum tam corpore quam bonis, omnique [illegible] sua potentia, Serenissimo Romanorum Regi fratri suo charissimo, ac Illustrissimo Archiduci eius filio, vlciscendo & vindicando violentas & acerbas iniurias illatas tam ipsi quam Sacro Romano Imperio & omnibus eis confœderatis, amicis ac subditis, quam Deum creatorem nostrum & sanctam matrem Ecclesiam & Catholicam fidem: sperans atque confidens ipse Rex Angliæ, quod ipse Serenissimus Romanorum Rex ac Illustrissimi Principes ita suas vires, copias atB que potentias exhibebunt, vt reparationem atque vindictam tantarum iniuriarum [illegible] Dei auxilio simul omnes consequi valeant, ad maximam diuinam laudem, & ipsorum Regum ac Principum honorem, gloriam atque triumphum, totiusque Christianitatis & sanctæ Romanæ Ecclesiæ exaltationem in perpetuum posterorum exemplum atque memoriam.

Quapropter humillime supplicat idem Orator tam Serenissimo Romanorum Regi, quam supradictis Illustrissimis Principibus, Dominis & communitatibus S. Roman. Imperii, ea omnia supradicta velle animaduertere, ponderare & mature cogitare, ac super his omnibus citissime ac diligentissime prouidere, & de eorum deliberatione sibi respondere: vt cum ipse Serenissimus Rex Angliæ iam C mare traiecerit, ipse Orator de eorum apparatu, diligentia ac responsione omnique intentione, eum diligentia Serenissimum Regem ac Dominum suum certiorem facere posit.

*ROMANORVM REGIS, ET IMPERII ORDINVM,*

*Responsoria.*

MAXIMILIANVS diuina clementia Romanorum Rex semper Augustus, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ &c. Rex, Archidux Austriæ, &c. Wilhelmus Episco-D pus Eistetensis, ac Fridericus Comes de Zollern, Capitaneus Dominii Hohenberg, S. Imperialis Maiestatis in hoc generali conuentu Confluentiæ habito vices gerentes, nec non S. Rom. Imperii Electores, ac alii Principes vtriusq; status, in eodem conuentu personaliter comparentes, aliorumque Imperii Principum & communitatum Oratores ac vices gerentes, Serenissimo Principi Domino Henrico Regi Angliæ & Franciæ ac Domino Hiberniæ &c Nobis Rom. Regi fratri charissimo, nobisque aliis Domino & amico obseruandissimo, salutem & prosperitatis incrementa. Serenissime ac potentissime princeps: Cum egregius vir, Magister Franciscus de Puys Orator ac Secretarius vester, nobis omnibus in hoc Imperiali conuentu congregatis iudicauerit, vestram Serenitatem non solum ob fraternam confœde-E rationem qua nobis Rom. Regi constanti fide coniungitur, verum etiam ob singularem affectum & amicitiam, qua S Rom. Imperio omnibusque Principibus eius, & [illegible] Illustrissimo Archiduci Philippo Imperiali ac Regni filio vehementer afficitur, cum magna ac potenti classe mare traiecisse, multaque armatorum millia cum machinis ac cæteris quibuscunque castrensibus instrumentis traduxisse, tam in [illegible] nobis Regi ac sacro Imperio per Francorum [illegible] vt [illegible] illatarum vltionem, quam in ipsius Illustrissimi Archiducis pat[illegible]arumque eius [illegible] ,vt de[illegible], summopere gau[illegible] [illegible] [illegible] præclaris [illegible] gestis nos omnes [illegible] [illegible] at[illegible] propterea ingentes gratias agimus, non inferiora [illegible] F pa[illegible] [illegible] vestram Serenitatem cum studio exhortantes, vt [illegible] [illegible] p[illegible] & c[illegible], vt ea[illegible] [illegible]. N[illegible] Roman[illegible] Rex n[illegible] iam [illegible] in limitibus h[illegible] p[illegible] [illegible] copi[illegible] [illegible] Speramus enim [illegible] superos [illegible] quæ causæ nostræ minime defuturos. Nos vero tam Imperialis Maiestatis vi-

ces gerens ea iniuria præfato Domino nostro Regi illata affecti percitiq; quam non A immerito moleste ferimus, eidem celerem expeditionem tam equitum quam pedirum in præsentiarum fecimus, ac prætereca omni cura, fide, solertia, omni deniq; studio apud vniuersos & singulos S. Rom. Imperii ac Germanicæ nationis nostræ subditos pro longe ampliori ac communi per Imperium auxilio ferendo nos laboraturos sollicitaturosque polliciti sumus: non dubitantes vestræ Serenitatis simul accedentibus copiis, omnipotentem Deum, exercituum Dominum, de tam detestabilibus iniuriis manifestam vindictam iustumq; triumphum concessurum. Qui vestram Serenitatem indies feliciorem conseruet. Ex Imperiali conuentu generali Confluentiæ habito, sub sigillis Regiæ nostræ, & Wilhelmi Episcopi Eistetensis Cæsarei Oratoris ac vices gerentis, nostrorum quoque Berchtoldi Dei gratia Ar- B chiepiscopi Moguntini Principis Electoris ac S. Roman. Imperii in Germania Archicancellarii, & Sigismundi eadem gratia Marchionis Brandenburgensis, Stetinensis, Pomeraniæ, Cassuborum ac Sclauorum Ducis, Burggrauii Nurbergensis, ac Rugiæ Principis, nomine Principum Electorum aliorumq; Principum, totiusque illius præmemorati conuentus, die VIII. mensis Octobris. Anno Domini MCCCCXCII.

HISTO-

A

HISTORIA

# BELLI SVITENSIS SIVE HELVETICI; A PRIMA SVI ORIGINE, VSQVE AD expeditionem à Maximiliano Cæs. Anno MCCCCXCVIIII. susceptam, duobus libris descripta

Auctore

*BILIBALDO PIRKEIMERO PATRICIO NORIBERGENSI, & Cæsareo postea Consiliario.*

B

## LECTORI S.

*ETSI hoc memorabile & geminum bellum, quod cum Heluetiorum fortissima gente duo gesserunt maximi Duces, ac bellatores Carolus Burgundus, & Maximilianus I. eius gener, ab aliis quoque descriptum exstat, à nemine tamen fortasse melius & copiosius, magisque ex fide, quam à Bilibaldo, qui ipsemet posteriori interfuit, præfectus copiarum Norimbergensis Reipublicæ tam equestrium, quam pedestrium, vt tam hic quam in vitæ suæ commentariolo profitetur. Operæ pretium igitur facturi videbamur, si hanc historiam Xenophontis nostri Germanici (appelletur ita sane ex merito noster Pirkeymerus vir cum quo illius æui (fortassis & aliorum temporum) paucissimos Germanos conferre possis) è tenebris in lucem proferremus. Latuerunt hactenus duo isti libri, partim in archiuo Reip. Noricæ, partim in liturariis bibliothecæ Pirkeymerianæ, quorum folia sic erant dispersa, vt Sibyllina iure dici possent. Alterum vero exemplar satis vitiose, mutilateque descriptum erat, cui nec mures alicubi pepercerant particulam eius abrodentes, quam non facile quisquam ex coniectura restituisset. Verum collatione eius instituta cum authoris autographo, quod in ordinem beneficio illius redegimus, egregie id redintegrauimus, omninoque tale tibi opus totum exhibemus amice lector, quale ab ipso (ne dubita) conceptum est Pirkeymero. Quod si quis quærat ex nobis, cur non multo ante vel ipse author, vel eius hæredes hæc ediderint: causam hanc esse putamus quod authorem quidem mors præuenisse videatur, antequam ederet ipse, quæ idcirco vt ederentur, tam diligenter descripserat; heredes vero filias tantum reliquit (ut enim cum ipso stirps Pirkeymeriana olim inter patricias gentes Noricas clarissima plane extincta) quæ talia parum curarunt Sed, vt dicitur, sat cito vel nunc, dummodo sat bene. Vale & fruere feliciter cum his duobus libris, tum cæteris, quæ alias dabimus, opusculis.*

C D E

CONRADVS RITTERSHVSIVS.

# BELLI HELVETICI A BILIBALDO BIRCK-heymero descripti



## LIBER PRIMVS.

*Querela de paucitate scriptorum Germanicorum qui res gestas literis commendarunt.*

QVI Regum, gentium, aut populorum res gestas conscribere aggrediuntur, identidem sub initium in historiæ laude versari consueuerunt, eam temporum testem, veritatis lumen, memoriæ conseruationem, magistram vitæ, vetustatis nunciam esse contendentes, cuius ope egregia hominum facta à temporis vindicentur iniuria, planeque immortalitati commendentur. Mihi vero haudquaquam ita præfari licet, sed cogor potius de Germanicæ gentis infortunio, aut etiam calamitate conqueri, quod tam paucos, seu (vt rectius dicam) nullos sortita sit sciptores, qui ingenria illius, & celeberrima facta memoriæ, vt decuisset, mandassent, cum omnes res gestæ tantæ habeantur, quantum eas verbis (vt ille ait) præclara potuere extollere ingenia. Quapropter vetustissimorum illorum Germanorum, Francorum, Sueuorum, Gottorum, Alanorum, Vandalorum, Herulorum, Longobardorum, ac reliquarum gentium infinitarum facta clarissima, & admiranda aut minus digne & fideliter, sed & maligne ab exteris tradita sunt scriptoribus, aut magna ex parte sempiterna obliuione sepulta iacēt, tametsi ruptis vndiq; limitibus Romanos rerum dominos deuicerint, caput mundi Romam ipsam, ac totam fere Europam ditioni suæ subiecerint, vt interim sileatur, quid in Asia, quid in Aphrica à Germanicæ stirpis hominibus gestū sit. Cæterum vt prisca illa & obsoleta fere omittantur, ætatiq; donentur rudiori, iusta tamen reprehensione non caret, quod nemo Germanus præter vnū aut alterum hucusque repertus sit, qui vel sui temporis gesta conscribere sit aggressus, cum interim tamen non parum multi fuerint, qui omniū gentiū, & à mundi quidem exordio facta connectere, & ab aliis accepta pro suis edere sunt ausi, non quod illis materia defuerit, cum vix vnquam Germania sine bellis, aut quieta extiterit, sed quia non erat, vnde decerpere, & alienis perfrui laboribus possent. Hinc euenit, vt scriptores exteri, quoties Gentilibus suis cum Germanis res aut diffidium intercessit, vbique illos superiores confinxerint, aut nostræ gentis odio partos triūmphos, factaq; splēdidissima ita extenuarint, vt multoties ex fortissimis segnes, ex insequentibus fugiētes, ex victoribus vero plane deuictos, fingere sint ausi. Nam ita comparatum esse videmus, vt quisque magis ad suæ gentis laudem quam alienæ procliuis existat. licet nihil magis historiam deceat, aut illam exornet quam veritas, qua neglecta confestim in fabulas, & anilia exit deliria. Quapropter operæ pretium me facturum putaui, si bellum, quod Helueticum vocant, literis mandarem, ne illud quoq; quemadmodum & reliqua ex hominum laberetur memoria, cum maximum extiterit & funestissimum ex omnibus, quæ in nostram, aut patrum inciderint memoriam, non solum bellico apparatu, ac copiarum numero sed & prœliorū atrocitate, cladiumq; multitudine: siquidem nō toto exacto anno sæpius collatis pugnatum est signis: vt interim tumultuaria, ac leuia omittantur prœlia, quibus non pauciores, quam iusta cecidere acie. Etenim ambæ partes egregie viribus pollebant, & opibus, magnisque vtrinque nitebantur auxiliis. Accedebat his animorum obstinatio, ac militaris ferocia, quæ non tam bellicæ laudis gloria, quam mutuo decertabat odio. Heluetiis summopere annitentibus, ne proprium, ac maiorum decus tam multis partum bellis amitterent, Cæsarianis vero, ne illis animo & manu deteriores esse viderentur.

*Ingenium humanum quale.*

*Propositio.*

*Auth. αὐτόπτης.*

Conscribam autem non solum ea, quę aliorum relatu, aut fama tantum percepi, sed etiā quæ corā vidi & aspexi, cum in hoc bello non paruis copiis tā equestrib⁹ quam pedestribus præfuerim, ac imperauerim, ꝓinde non tam verborū elegantiæ, quam veritati stud[e]re conabor, quo non plus necessitudini partium, quam hostium virtuti tribu[i]sse videar, quantumque potero, verissime cuncta omni affectu animi depulso enarrare conabor.

Ve-

A Verumenimuero priusquam huius belli series explicetur, Heluetiorum originem, ac res gestas altius repetendas esse censui, vetustioribus, ac quæ fabulis similiora sunt neglectis, quo percipi possit, quibus initijs ad tantam euaserint potentiam, vt cunctis vicinis suis formidabiles fuerint, ac Cæsari ipsi repugnare sint ausi, his deinde belli huius causas, semina, ac originem adnectam, sicque demum ad reliquam historiæ procedam explicationem. Suitenses igitur (quo nomine omnes fere censentur confœderati) se à Suetia Balthici maris peninsula oriundos autumant. Illinc enim maiores suos populariter olim egressos, ac in eam, quam nunc habitant, regionem commigrasse perhibent. Cæterum quantum opinio hæc B veritati astipuletur, ipsi videant: constat enim eos classe ad terram hanc aduehi nequaquam potuisse, cum longe sit à mari remota; pedibus vero quis tantum periculi, ac itineris subiret, ac per tot horridas, ac bellicosas nationes incederet, vt demum in terra tam sterili, ac cœlo aspero consideret: nemo enim ideo natale solum relinquere assueuit, vt deteriorem occupet terram, sed vt ab informi & cultu tristi ad pinguiorem, feliciorem que commigret. Atqui Sueticus ager, quamuis admodum septem appropinquet trionibus, vberrate tamen glebæ longe sterilia Suitensium rura exuperat, præcipue ea, quæ Alpibus adiacent, ac perpetuo ferme rigent frigore. Reliqui vero confœderati partim se ab Hunnis, & Attilæ exercitu, partim à Gottis, qui Galliam olim occuparunt, descendisse contendunt. Verum vn-C decunque originem traxerint, satis constat, magnam regionis illius partem Zeringiæ quondam Ducibus paruisse, ac post illorum interitum diu inter Comites, & eius loci nobiles hinc inde distr ctam, tandem in Habspurgensium Comitum (qui postea Austriæ Ducatum consecuti sunt) potestatem concessisse. Cæterum cum subditi grauissimis tributorum premerentur oneribus, intolerandisque præfectorum degrauarentur iniurijs, Suitenses primum, deinde Vrienses, & Vnderwaldenses excusso iugo in libertatem se vendicare cœperunt, præfectos ac nobiles, qui in manus eorum inciderunt, trucidarunt, reliquos omnes destructis munitionibus, & arcibus expulerunt. Hunc motum ipsi longa explicant serie. Nobis autem satis erit ostēdere, quibusnam initijs ad hanc, qua nunc pollent, creuerint potentiam. E-D iectis præfectis ac nobilibus omnes, quorum vxoribus aut liberis vis illata fuerat, quive insigni aliqua affecti erant contumelia, Suitensibus se iunxere arbitrantes tempus aduenisse, quo & ipsi acceptas vlcisci possent iniurias, breui que ita eorum creuit numerus, ac in immensum auctus est, vt Principibus quoque formidabilis esse inciperet. Leupoldus igitur Habspurgensis Comes, & qui tum Austriæ Dux erat, motum tam formidandum, priusquam latius serperet, compescendum censens, ingenti collecto exercitu Suitensium fines inuasit. Strasbergensis quoque Comes ex alia parte non minoribus copijs Vnderwaldenses aggressus est, vt distractis hostium viribus facilius victoriæ compotes euadere possent: sed ambo eodem die victi, ac multis ex suis amissis in fugam coniecti sunt. Ferunt, cum Dux E de inuadendo hoste consuluisset, fatuum quendam tum præsentem, qui ob animi simplicitatem Principi in delitijs erat, effuso cachinno risisse, cumque risus causa ab eo perquireretur respondisse: *Et cur non riderem, cum vos omnes de intrando tantum deliberare audio, neminem vero cogitare, vbinam ingruente necessitate sit exeundum?* Quæ vox (vt fieri solet) cum risu tum excepta est, clade vero accepta in omen conuersa. Suitenses enim hostibus ingressis nihil prius habuere, quam montium occupare angustias quas illi ob contemptum incustoditas reliquerant. Itaque in reditu potissimum clades est accepta. Incidit pugna illa in annum salutis MCCCXV.

*De Heluetiorũ Origine.*

*Zeringiæ Duces.*

*Habspurgensis Comites. Austriæ Duces.*

*Leupoldus Austriacus.*

*Anno Christi MCCCXV.*

Post eam victoriam Suitenses, Vrienses, & Vnderwaldenses nouum pepigere F fœdus, ijsque paulo post iuncti sunt Lucernenses, Turegenses, & Zugenses; demum vero & Bernenses, qui & eam ob causam Principes, & nobiles habuere infensissimos, quorum receptatores essent Friburgenses. Sane etsi illi maximis experti erant incommodis, nihil violentum durare posse, ne tamen à pristinis suis degenerarent moribus, Bernensibus indixere bellum. Illi vero cum nec pretio nec precibus pacē impetrare possent, nullumq; nec iuris nec æquitatis locū esse cerne-

rent; Suitensium, Vriensium, & Vndervvaldensium implorarunt auxilium, qui nihil [illegible] tantes impigre [illegible] suppetias ferunt. Obsederat interim Principes ac nobiles ingenti exercitu oppidum Lauphheim ditionis Bernensiũ, quod & acriter vrgebant, sed nõ minore virtute a Bernensi præsidio defensũ est. Bernensis igitur [illegible] Suitensiũ copiis, & nobilium quorundam, paucorum tamen equitibus recta ad hostes tendunt, quamuis longe viribᵒ inferiores essent. Nam in castris hostilib. præter equitatum ingentem vltra triginta millia peditum militabant, quorum duces erant Comites de Kyburg, de Fallendis, de Neuburg, Barones de Furstenberg, Nidau, & plures alii cum ingenti nobilium multitudine, venerat etiam in partes coactus pocīᵒ, quã sua sponte Ludouicus Sabaudiæ Comes. Bernensiũ copiis nobilis quidã de Erlach pręrat, homo in re militari admodũ expertᵒ, qui suos egregie instructos idẽ tidẽ hortabatur, vt seruatis ordinibᵒ strenue pergerẽt, nec multitudinẽ formidarẽt hostium. Id si facerent victoriam in manibus esse: se enim probe aduersariorũ nosse arrogantiam, qui contempta paucitate sine ordinibus in illos ruituri forent: stаrẽt igitur, ac præsenti pugnarẽt animo nõ tam seipsos, quã vxores, filios ac libertatẽ defensuri, Deũ præterea tam iustæ causæ haudquaquam defuturum. His & aliis verbis ita suorum excitauit animos, vt auidissime ad hostes tenderent. Suitenses cum hostem in conspectu haberẽt, a Bernensibus petiere, quod & illis facile concessum est; vt cum equitibus congredi liceret. Nam cum illos sibi inimicissimos esse scirent, pari eos ꝓsequebãtur odio. Vori igitur cõpotes facti, confestim equites, qui & ipsi iam laxatis habenis in eos ruebant, adoriuntur, adeo ob paucitatẽ contempti vt nobilibᵒ risum mouerent, ac si solum equorum vngulis atteri possent. Bernenses interim non minori vi cum peditatu confligunt. Fit acre prœlium, totisque certatur viribus: tandem Bernenses & Ducis sui hortatu, & propria instructi virtute acrius impressione facta prorumpunt, interfectisque primis, ac signis deiectis reliquos in fugam vertunt, victosque insequuntur. At Suitensibus longe maius negotium cum equitatu tam instructo est [illegible], nam præter stragem ingentem tam hominum, quam equorum diu anceps prœlium fuit, donec Bernenses peditum iam victores opem [illegible] ferrent. Nec sustinuere impetum equites, sed cum magna eorum pars cecidisset, [illegible] tandem in fugam abiere. Desiderati sunt ex hostibus Iohannes Sabaudiæ Comes, non sine Bernensium quoque dolore, cum illum virum probum fuisse, & nullo eorum odio in partes venisse cognoscerent. Cecidit & vna filius eius Ludouicus Comes de Nidau, Comes de Fallendis magnus belli huius concitator, cum innumeris aliis nobilibus, & militibᵒ gregariis, ita vt inter spoliandũ plusquam quatuor millia cæsorum reperta sint corpora, signa militaria viginti septem capta, castra [illegible] direpta. Non tamen Bernensibus ac sociis incruenta cessit victoria. Ex Suitensibus enim strenuissimus quisq; aut cecidit, aut vulneratus discessit. Ea victoria [illegible] Suitensibus accessit existimatio, non solum quod tam parua manu adeo ingentes hostium fudissent copias, quam quod in campis patentibus equites excipere ausi fuissent, acceptosq; tã strenue profligassent. Fuit annᵒ hic a natiuitate Christi MCCCXXX. At nobiles, qui [illegible] eo prœlio euaserant, licet post tantam acceptam cladem Bernensem aperto bello amplius aggredi non auderent, clanculum tamen [illegible] latrociniis infestare non desinebant, nec Bernẽsium satiati iniuria [illegible] quoque eisdem vexabantur tribus, ita vt [illegible] opem implorare cogerentur. Ambæ igitur ciuitates in societatem receptæ sunt, ac paulo post [illegible] ac Glareani illorũ securi sunt vestigia, breuiq; nobiliũ iniuriis adeo fœderat[illegible] potẽtia, vt se [illegible] videretur inuicta. Principes igitur, ac nobiles, quũ iam Suitensibus resisti posse diffiderẽt, Anglos, qui tum per Franciam [illegible] in auxilium vocant, qui non tam precibus [illegible] quam spe prædæ magnis [illegible] copiis, Bernensem agrum fœda po[illegible] [illegible] Castella vero, & vicos minores [illegible] [illegible] Nec tamen [illegible] impune per[illegible] multi a Bernensibus [illegible] leuia cæsi sunt [illegible] Nam ob ingentẽ mult[illegible] [illegible] haud congredi au[illegible] [illegible] Angli commeatus inopia [illegible] sunt coacti [illegible] loci [illegible] hostibᵒ graue [illegible] intolerãdi. Post quorum [illegible]

Hac [illegible]

*Lauphheim.* *Erlach nobilis.* *Anno Christi MCCCXXX.*

A Habspurgensis, ac Nobiles confœderatos infestare numquam desiere, adeo vt per multos annos nunquam ab armis cessatum sit, ac magnæ & infinitæ clades hinc inde illatæ & acceptæ fuerint, quas longum foret commemorare. Anno demum incarnationis Dominicæ M CCC LXXXVI. Leupoldus secundus Dux Austriæ magnis contractis copiis, ac nobilibus innumeris in auxilium vocatis oppidum Sempach obsidione cingere molitus est. Fœderati vero quamprimum hostium sensere conatum, vrbem præsidio munire decreuerunt. Mille igitur, & quadringentos milites electos ad vrbis misere tutelam: contigitq; eadem die Ducem Sempach obsidere & Suitensium aduentare pſidium. At Dux cum hostium cognouisset accessum, eorum paucitatem adeo contempsit, vt omni peditatu in castris relicto, cum equitatu B tantum congredi statuerit, existimans equorũ tantum numero aduersarios obrui posse. Et erat equitatus non tam armis ac animis præstans, quam multitudine conspicuus, adeo vt in duplum hostium excederet peditatum. Interim fœderatorum præsidium minime hostili multitudine perterritum, vt ubi appropinquare cœpit, & si quis prohiberet, armis viam parare, vel, si minus posset, honesta morte occumbere paratum erat.

*Anno Christi MCCCLXXXVI.*

Non tamen vage, & incōposite, sed structa incedebat acie, siquidē longo iam belli vsu, vnusquisque legitime militare, imperium pati, & in primis ordines obseruare didicerat. Equites igitur, vt primum fœderatorum conspexere agmen, laxatis prouolant habenis, atque infestis cuspidibus in medium ruunt. Suitenses vero obiectis C hastis longioribus ferociter hostes excipiunt. Fit atrox prœlium, cum illi perrumpere anniterentur, alii vero in vestigiis moti potius, quam cedere mallent. Interim Dux pugnantes hortari, nunc precando, nunc castigando accendere, nonnunquam omissam pugnam aliquot in locis restituere, & egregii Ducis, ac strenui militis fungebatur officio, nec, quoad superstes fuit, equites cessere, randem vero impigre pugnans interficitur, cecidereque cum eo quadringenti circiter, comites, Barones & nobiles cum turba alia innumera. Post tantam nobilium cædem, equites, qui superérant, se fugæ mandarunt, quos & pedites, qui in castris remanserant, secuti sunt. Tormenta vero bellica, & signa militaria quam plurima capta. Direptis inde castris, præda opulenta parta est. Occubuere ex victoribus ducenti cit-D citer, multi sunt vulnerati. Verum quia equitatu carebant, hostes longius persequi nequibant. Dux cum plerisque aliis Principibus in monasterio Kunigsfeld sepultus est. Suitenses tanto defuncti prœlio ad propria sunt reuersi, ac noua inter eos inita sunt fœdera, in quibus multa prioribus addita, pleraque innouata: ac diserte cautum est, vt quamprimum hostis sociorum fines incursaret, omnes populariter suppetias ferrent, siquidem Leupoldus defuncti Ducis filius reparatis viribus bellum apparabat, ac ob cęsum patrem vindictam exigere nitebatur. Tandem intercedentibus amicis inter Ducem & confœderatos induciæ sunt factæ, nec tamen quies fuit. Nam Heluetii à nobilibus vndique impugnabantur, & cum negotiandi causa ad vicinas proficiscebantur vrbes, capiebantur, & bonis exuebantur, E quibus iniuriis ipsi quoque moti, paulatim nobilium oppida & arces obsidebant, diripiebant, latronesque pellebant. Vastabantur interim cuncta ferro, ac igni, multaque leuia assidue committebantur prælia. Interim Comes de Toggenberg, & Comes de Werdenberg ingenti collecto exercitu, Glareanorum aggressi sunt fines: quibus mox Glareani obuiam facti parua manu impigre conflixeruot, ac hostem, cui equitatus inter montes nulli erat vsui, fusum & fugatum finibus pellunt: in qua pugna iterum magnus nobilium periit numerus, ac ingens præda, ac gloria parta est. Bernenses interim, ac Friburgenses mutua clade omnia peruastabant, magis tamen populabundi, quam iusti more belli. Friburgenses equitibus præcellebant. Nam fœderatorum odio nobiles illis auxilio erant. F Bernenses vero plus pedite poterant. Tandem induciæ pactæ sunt in annos septem, quibus nondum lapsis in viginti prorogatæ sunt. Sed vix in ea parte ab armis discessum erat, cum repente aliud exortum est bellum. Erat Sancti Galli Abbas opulentissimus, ac multorum oppidorum & castrorum diues, verum & ipse subditos per præfectos quotidianis degrauabat exactionibus, innu-

*Pugna Sempachiana*

*ADDITIO. Ad eiusmo effigiē ibi hac verba adscripta sunt:* Diß ist die abcontrafeytung Hertzog Leupolts von Osterreich/ der zu Sempach mit dieser siner Ritterschafft/ Adel vnd Rahten erschlagen ist worden/ auff dem sinen/ in dem sinen/ vnd vmb das sin/ auff S. Cyrillen tag im 1380 jahr.

*Comes de Toggenburg, & Comes de VVerdenberg.*

innume[illegible] muris. Ac illi cum fœde[illegible] m non omni no [illegible] tent, nec onera tam molesta amp[illegible] re po[illegible] nt, seu vellent, [illegible] mplo Appenzellenses se in l[illegible] vendicanr. Ab ba[illegible] vero [illegible] s, quo[illegible] se[illegible] at, a[illegible] imp[illegible] at. N[illegible] n c[illegible] ctati fœde[illegible] cant ciuitates, colle[illegible] oq; e[illegible] itu qu[illegible] unarm[illegible] um Abbati[illegible] p[illegible] nt. Communi igitur c[illegible] nihil o Appen[illegible] minui[illegible] tur fines, quibus ple[illegible] Suitensium & qu[illegible] vicini erant, &[illegible] t[illegible] probabant iam se coniunxerant. Igitur Appenzellēses, quam[illegible] nuni hostem in conspect[illegible] habuere, feroc[illegible] llum adorti sunt, ac primo impetu [illegible] fundunt ac fugant, multi[illegible] ue cæsis [illegible] maligna quamplurima cum ingent[illegible] cep[illegible] e præda. Tantum [illegible] tura lepti victoriam minime destitere, sed egregie illa sunt vsi. Constantiensem enim [illegible] gr[illegible]m, omnia ferro ac igni fœde depopulati sunt. Interim S. G[illegible] ciuitas Appen[illegible] le[illegible]ibus adhæsit, & à Suitensibus Appenzellen[illegible] es in tutelam recepti [illegible]nt. Vnde viribus aucti multas hostibus intulere clades. Qui tandem Friderici Austriæ Ducis [illegible]plorato auxilio & collectis c[illegible] p[illegible] ite[illegible] um belli fortunam c[illegible] peri ri statu[illegible]. Sancti Galli ergo ciuitatem obsidere pergunt, rel[illegible] toque il[illegible] Duce c[illegible] equitatu vniuerso pedestres copias per saltus, ac loca salebrosa ad hostem agunt. App[illegible] lenses vero nihil cunctati confestim in pu[illegible] am [illegible] unt, vbi atrox ori[illegible] t[illegible] tandemque victoria, quamuis non in[illegible] cruenta, ab Appenze[illegible] [illegible]bus stetit, Del[illegible] rati sunt ex aduersa parte plusquam mille homines, inter quos multi fuere nobiles, & m[illegible] existimationis viri. Dux vero cum a fugientibus de aduer[illegible] pugna certior factus esset, collectis vasis in tutum se recepit. Ac eo pacto Sancti G[illegible] ciuitas ab o[illegible] sidione liberata est. Victores vero omissis in præsenti vicinis, Duci[illegible] si sunt fines, ac prædabundi discurrentes, Rheni vallem, Syluam Bregentinam, ac Veldtkirchensium fines late euastarunt. Inde montem Arlensem transgressi castrum Landek ad Oeni fluenta situm capiunt, & ad oppid[illegible] m Ymbst vsque ferro & igni gr[illegible] antur. Tandem vero multis interfectis hominibus ac ingenti pa[illegible] ta præda ad propria sunt regressi. Ea expeditione castra quinquaginta, & [illegible] capta sunt, ex quibus triginta circiter diruta, & exusta sunt. Ineunte h[illegible] Appenzellenses Bregentum obsident oppidum. Verum cum victoria elati excubias negligerent, a Montfortensibus ac Werdenbergēsibus comitibus magna ex parte oppressi sunt, reliqui pedib. sibi consuluere. Interim Rupertus, & ipse Dux Austri[illegible] Romanorū Rex, timens, ne latius hæc contagia serperent, Constantiam peruenit, ambabusq; auditis partibus rem ita composuit, vt damnum damno compensaretur, ac Appenzellenses dehinc liberi consueta tantummodo per[illegible] luerent t[illegible]. Heluetii interim ab externo hoste quieti, in semetipso arma conuertere: [illegible] [illegible] em Zugensiū subditi cum Suitensium subsidio contra Valē insurrexere, ac illi b[illegible] m[illegible]. Quo facto, confestim Lucernenses, Vrienses, Vnderwaldenses ac Glareani in Zugensium aduolarunt auxilium: quibus paulo post Turegenses toti se iunxere viribus, ac parum abfuit, quin inter se manus consererent: intercedent[illegible] tamen Be[illegible]n[illegible]ibus, ac aliis quibusdam amicis seditio hæc citra s[illegible] guinis c[illegible] nem sedata est. Vix in hac pace arma quieuerant, cum longe maior tumultus c[illegible] tu[illegible]. Etenim Federici Austriæ quondam Ducis vxor tum vidua a Comitibus & Nobil bus persuasa Basiliensibus bellum intulit, ac Ducis Bur[illegible]un diæ, propriisque viribus vsa in Basiliensi agro populationem adeo effuse fecit, vt nihil bello intactum relinqueret. Basilienses tam repentino oppressi malo, ac [illegible] hosti[illegible] impares, aperto Marte resistere minime poterant, verum se muris continebant. Fœderatorum tamen suorum, Bernensium, Solodurensium, & A[illegible] implorant auxilium, qui nihil tardati confest[illegible] m aduolant, ac p[illegible] t h[illegible] ressi Du[illegible] uadentes fines late vastant, ac castra quædam capiunt, [illegible] aque subiecto concremant igne. Tandem post multas hinc inde illatas [illegible] des [illegible] a pax e[illegible], non tamen [illegible] turna, quoniam Basilienses [illegible] pa[illegible]ta ha[illegible] d[illegible] quaqua[illegible] ruabantur. Quapropter populariter egressi, & ad oppid[illegible] m Sekingen v[illegible] omnia euastarunt: Cum[illegible] c Ducissa iterum copias [illegible] t[illegible] vix tandem inter partes stabilita pax est. In[illegible] in annum

*Appenzellen ses.*

*Sancti Galli ciuitas.*

*Landek ad Oenum.*

*Bellum Basiliensibus a vidua Federici Austriæ illatum.*

*Sekingen oppidum vastatum.*

A annum Domini MCCCCXII. ac paulo ante quam Constantiense inchoatetur cõcilium, ex quo dum Papa Ioannes auxilio Federici Austriæ Ducis elapsus esset, omnia Ducis bona publicata sunt, Sigismundusque Imperator finitimas vndique ciuitates in Ducis concitat excidium. Fœderati itaque cunctis egressi viribus multa castra & oppida, quæ Ducis fuerant, capiunt, ac prouinciam totam, quæ ob honoratam ac copiosam nobilitatē *Ergau* (hoc est honoratus pagus) appellatur, in suam redigunt potestatem, quam & in præsentem possident diem. Hic itaque bellorum funestissimorum exitus fuit, quæ Austriæ Duces, & nobilitatem, nec non Heluetios per tot exercuerunt annos, quibus tantum sanguinis effusum, tot vrbes euersæ, tot B castra, & latronum euersa sunt receptacula, magnis, vt cernere licet, sepulta ruinis: nobilitas vero cuncta expulsa, & funditus extincta est. Siquidem præter Austriæ Duces, ac Comites Habspurgenses, eiecti, & spoliati sunt, Comites de Kyburg, de Toggenburg, Vechtland, Neuenburg, Froburg, Arberg, Raperschvveil, Balin, Rotenburg, Sanagaza, Strasburg, Grues, Falends, Nydau, Montenalı, Barones quoque de Grosberg, Wolhausen, de Turre, Rinckenberg, Falbenstein, Rechburg, Spintz, Granson, Illingen, Raron, Semren, Munsium, Wallersteltz, Logern, Degersfeld, Busenaug, Burglen, Schvvanden, Fridberg, Wedesvveil, Eschenbach, Schvvartzenburg, Freyenstein, Hasenburg, Strotlingen, Signavv, Egram, Gœslibon Chlingen, Honberg, Waron, Regensperg, Saldenburen, Chrenkingen, Bi- C ckelse, Chempten, Sarnen, Arburg, Sedorff, Weissenburg, Torberg, Grunenberg, Hasenberg. Multa quoque adempta sunt Sabaudiæ Comitibus, de Werdenberg, de Fursteuberg, de Hochberg, de Dietzstein, pariter & Baronibus de Ochsenstein, Blanckenberg, Falckenstein. Nobilium vero familiæ hæ fuerunt pulsæ, &c.

*Anno Christi MCCCCXII.*

*Concilium Constantiense.*

*Ergavv.*

Sedunenses interea à natiuitate Domini Anno MCCCCXVI. cum & ipsi contra Episcopum Sedunensem Dominum suum insurrexissent, fœdus iniere cum Lucernensibus, Vriensibus, & Vndervvaldensibus: sed cum castra quędam, quæ in Bernensium fide erant, obsedissent, ac diripuissent, in se Bernensium concitarunt arma, qui Vrbem Sedunensem aggredi cœpere, ac illam cum plerisq; alijs vicis incēdere. D Verum intercedentibus amicis res ita transacta est, vt Sedunenses pro damno Bernensibus illato centum millia aureorum nummorum persoluerent. Id cum Sedunenses se facturos negarent, iterum Bernenses arma contra eos mouerunt, vique Sedunensium fines ingressi late omnia vastarunt, ac vicos quam plurimos concremarunt: Sedunenses vero plærosque palantes circumueniunt, sed cum Bernenses illis opē tulissent, hostes multis ex suis amissis in fugam cōiecti sunt. Verum cum Bernenses cunctis vastatis abire cœpissent, ad montiumq; angustias peruenissent, Sedunenses nouissimos aggressi turbabant. Sed cū signa in eos conuersa essent, non tulere impetum, ed nonnullis ex suis amissis, ad montium confugerunt cacumina, ac Bernenses in pacatū abiere. Iterūq; cōmunibus intercedentib. amicis, res sedata E est, coactiq; sunt Sedunenses post ingens acceptum damnum multo auro pacem redimere. Interim fœderati à nobilium & vicinorum liberati molestia Bellinzonam recipere statuerunt. Emerant illam Vrienses, Suitenses & Vndervvaldenses à Saxei montis Comitibus: verum Mediolani Dux periculosum ratus, gentem tam efferam habere vicinam per proditionem Bellinzonam illis abstulerat. At Suitenses ob bella, quibus vndiq; premebantur, eam iniuriam dissimulanter ferre sunt coacti: hostiū vero victores eductis copiis, alpibusq; superatis Bellinzonensium inuadunt fines, quibus præfecti Philippi Mediolanensis Ducis obuiam facti confestim manus conseruere. Cumq; Itali tam equestres, quam pedestres temere in hostem inuehuntur, Suitenses vero Italos vt imbelles nimium contemnunt, vtrimque cladem ingentem intulere pariter, & accepere. Blondus Horliuiensis, eumque & reliqui secuti Itali F (vt est gens in laudes suas effusissima) victoriam Mediolanensibus ascribunt: Suitenses vero illam sibi vendicant, ac in huius rei fidem signa militaria quamplurima hosti adempta ostendunt. Itali duo millia ex Suitensibus desiderata affirmant, numerum vero suorum callide tegunt: fatentur tamen multos, & fortissimum quemque cecidisse, aut vulneratum fuisse, quadringentos equos suffos-

*Anno Christi MCCCCXVI.*

*Sedunenses pacem cum Bernatibus faciunt.*

fuffoffos. Suitenfes quingentos ex fuis, mille ex hoftibus periiffe affirmant. Vtcun- A que res gefta fit, cruentiffima hæc pugna fuit, quamuis Suitenfes pugnandi ardore vix dimidia copiarum parte conflixerint. Dum enim timent, ne victoriam e manibus emittant, totius exercitus partem præftolari indignum ducunt, ac cum quatuor millib. folum tam magnas peditum ac equitum turmas inuadunt, ideo nō paruam accepere cladem. Post eam pugnam Suitenfes domum regreffi paulum quieuere, fiquidem cum eos nobiles armis inuictos effe cernerēt, difcordiarum femina inter eos facere tentarunt, nec vanum confilium fuit. Comes enim de Zoggenburg Turegenfes, ac Suitenfes adeo inter fe commifit, vt funeftiffimum conflatum fit bellum. Fœderati vero eum rem inter partes fedare nequirent, omnes Suitenfibus adhæfere. Id Turegenfes videntes nobiles in auxilium vocant, qui per libenter illi o- B pem tulere, fperantes tanto diffidio fœdera diffolui, ac Suitenfium potentiam deprimi poffe. Ingens itaque bellum inter partes exarfit, quod per integrum duraut feptennium: Suntq; interim magnæ clades vtrimq; illatæ, & acceptæ, quin & Turegum ipfum a fœderatis obfeffum eft, agerq; vitibus, ac fructiferis confitus arboribus fœde eft vaftatus. Eodem quoq; tempore fœderati arcem Warfpurgenfem obfident: verum cum Gallorum regis filius Delphinus Bafilienfem conuentum dirimere quæreret, ac ingētibus copiis Bafilienfium fines ingreffus effet, fœderati foluta obfidione Warfpurgenfi in Bafilienfium aduolant auxilium. Bafilienfes vero cum Gallicas copias, quibus fe Germana quoque iunxerat nobilitas, omnino maiores effe refciuiffent, quam quibus tam parua manus refiftere poffet, fœderatis obuiam C mittunt, illosque certiores reddunt triginta millia fub Gallicis adventare fignis: orant pariter, atque obteftantur, ne, cum vitra quatuor millia effent hominum, tam manifefto fe obiicerent periculo. At illi ferociter, ac Bafilienfium, fuorumque contemptis confiliis ftructis ordinibus hofti obuiam eunt, qui & ipfe infeftis aduentabat fignis. Atrox itaq; oritur dimicatio, quæ à prima luce ad folis durauit occafum, funtque confœderati occafione vna occifi, potitufque eft Delphinus victoria, cruenta tamen & admodum luctuofa. Nam præter ingentem fuorum & vltra, quam credere par eft, cæforum numerū, multi, magniq; nominis defiderati funt viri, refq; admiranda vifa fuit, tantillas copias, & pedeftres quidem tam ingenti exercitui, & maiori ex parte equeftri tamdiu & fortiter refiftere potuiffe, maxime cum non in D faltibus, fed aperto pugnatum effet campo. Fœderati interim, qui circa Turegum erant, audita fuorum clade cunctis, quę fupererant, ferro & igne vaftatis obfidionem foluerunt; quibus abeuntibus, Turegenfes populariter egreffi non paruo incommodo hoftilem affecere agrum. Bifque interim collatis pugnatum eft fignis, ac incerta difceffum victoria.

Bafilienfes interea poft Delphini abitum, non ignari, à quibus is inductus fuiffet, vt illatam vindicarent iniuriam collecto exercitu Brifgoviēfem ingreffi funt agrum quem late & ad Friburgum vfq; vaftarunt, & circiter triginta villas concremarunt. Igitur tam ingenti agri clade Albertus Auftriæ Dux irritatus bellum apparare cœpit, ac magnis copiis Bafileam obfedit, à qua depulfus, cum Bafilienfes, qui infe- E quebantur, in infidias traxiffet, non parum multos ex eis interfecit. Cum itaque vtraque pars alteram multis affeciffet incommodis, feptimo tandem anno tam funeftum folutum eft bellum, Palatino Rheni, Strasburgenfibus, Nurenbergenfibus, Auguftenfibus, ac Conftantienfibus intercedentibus. Proinde nec hoc præterundum videtur, quod Suitenfes aliquando victoria potiti Turegenfium cadauera dētibus laceraffe, ac cruorem potaffe feruntur. Durauit itaque pax per annos ali[illegible] non folum inter fœderatos, fed nec Auftriæ Duces, aut nobiles aliquid noui moliri audebant. Accidit interea, vt Conftantienfes vicinos fuos ad iaculandi certam[illegible] inuitarent, inter quos & multi aduenere Suitenfes. Verum cum Conftantienfes, vt inter epulas fieri folet) conuitia quædam in Suitenfes fparfiffent, irritati illi, haud F diffimulanter eam tulere iniuriam, à verbifq; ad verbera peruentum. Suitenfes vero male accepti quam primum domum funt regreffi, fuis de acceptis conquefti funt iniuriis. Confeftim igitur ad arma conclamatum eft, primique Lucernenfes, & Vndervvaldenfes contra Conftantienfes exercitum eduxere, quos confeftim & reliqui ex fœderis forma fequuti funt.

Stratagema Nobilium.

Turegum fiue Tegurum.

Arx VVarfpurgenfis.

Synodus Bafilienfis a[illegible]

A Verum priusquam Constantiensem ingressi sunt agrum, res sedata est, Cōstantiensesque quinque millibus aureis pacem redimere sunt coacti. Nec longe inde cum Sigismundus Austriæ Dux Brixinensem cepisset Episcopum, qui & Romanæ Ecclesiæ Cardinalis erat, Suitenses Pontificis moti precibus pleraque Duci abstulere, inter quæ fuere Diessenhofen, & Fravvenfeld. Cum vero Dux maius, quā cui resistere posset, periculum sibi imminere cerneret, pacis accepit conditiones. Suitenses vero retinere permisit, quidquid in eorum peruenerat potestatem. Nobiles interea, etsi non ignorarent, quidnam ipsi, & eorum maiores ob illatam pertulissent violentiam, quamuis Suitensium arma irritare non auderent, ne tamen ab antiquis moribus desciscerent, vicinas ciuitates assidue infestabant, multisq; afficiebant in-

*Nicolaus Cusanus Cardin. Episcopus Brixinensis.*
*Vide Tom. II. German. fol. 118.*

B commodis. Quapropter nonnullæ compulsæ se fœderatis iunxere, inter quas fuit Mulhusium, & Schaffhusen, ita vt quotidie fœderatorum excrescerēt vires, ac termini dilatarentur, iamq; intolerandi viderentur. Id Sigismundus Austriæ Dux considerans, ac de retentione prouinciarum reliquarum, & ciuitatum suarū desperans, quidquid in Alsatia, Sungavv, Prisgavv, & circa syluam nigram possidebat, Carolo Burgundo Ducum potentissimo, ac bellicosissimo Principi pro hypotheca tradidit. At ille, cum vrbes, castra, & oppida cuncta in suam redegisset potestatem, vndiq; præsidiis muniit, præfectumq; generalem, nomine Hagenbach constituit, qui cum haudquaquam præfectum, sed tyrannum egisset, nec vlla abstinuisset iniuria, prouinciales tandem in suam concitauit perniciem, siquidem Brysacenses illum in vincu-

*Hagenbach Præfectus.*

C la coniecere, ibique multis accusantibus, & crimina horrenda obiicientibus, publice finiuit vitam ense, eoque pacto cuncta oppignotata ad pristinum rediere dominium. Verum cum Sigismundus Dux Burgundi timeret potentiam ac vereretur ne misso exercitu per vim ablata iterum in suam redigeret potestatem, compulsus est ad Suitenses hostes confugere hæreditarios, cum quibus fœdus pepigit, vt eundem hostem & amicum censerent, & si vis maior aliqua ingrueret illum totis propulsarent viribus. Incidere hæc in annum Dominicæ incarnationis MCCCCLXXIII. Burgundus vero non tam ea irritatus iniuria, quam quod debellata Germania Italiam ingredi parabat, ac cunctis deuictis gentibus, se orbis Dominum fore sperabat, vrbem Nouesium super Rheni conditam ripas, ac Romano subiectam im-

*Anno Christi MCCCCLXXIII.*
*Caroli Burgundi spes ingentes.*

D perio hostiliter, ac maximis circumsedit viribus. Circumtulerat iam antea per Galliam victricia signa, nec quempiam tam potentem esse putabat, qui viribus suis resistere posset. Nam præterquam quod diuitiis & opibus inter cunctos excelleret Principes, maximum & instructissimum ducebat exercitum: accedebat his animus ingens, & bellicæ laudis gloria, cuius erat appetentissimus. At Cæsar tanto motus periculo, imperii opes conuocat, ac eas contra Burgundum ducit, qui iam per integrum fere annum vrbem Nuis obsidebat. Verum cum tanti exercitus conuenissent, ac vtrimque timor intercessisset, quo minus res aleæ committeretur, primum induciæ factæ sunt, quas non ita multum postea his conditionibus pax secuta est, vt Cæsaris filio Maximiliano Burgundi filia, quæ vnica erat, nuberet, ad

E quam quoque demortuo patre totius ditionis imperium deueniret, Burgundus in Italiam Romano Imperio reluctantem, & haudquaquam obedientem tenderet: quam si subiugaret, a Cæsare Italiæ Rex appellaretur. Additum quoque, vt per fœderatorum terram duceret non tam suas, quam Cæsaris vlturus iniurias. Prudenter quidem. Nam siue Burgundus vinceret, siue vinceretur, nihil Cæsari deperire poterat. Aut enim vindictam ex fœderatis erat exacturus, aut superato, & cadente Duce, tota vis imperii eius ad Maximilianum & vxorem erat peruentura. Cæterum priusquam inter Cæsarem & Burgundum conuenisset, Sigismundus Austriæ Dux vna cum fœderatis, Cæsaris iussu, Burgundi fines inuaserat, ciuitatemque Elicurt obsidebat, quam & vehementer vrgebat, ad quam

*Italiæ Rex Carolus Burgundus salutandus*

F liberandam Burgundus non paruum misit exercitum, qui cum fœderatis congressus ad internecionem fere cæsus est: qua noua iniuria Burgundus irritatus, ingentem, & talem contra fœderatos contraxit exercitum, qualem vnquam Germania vidit. Nam præter peditatum copiosum, equitatum ducebat splendidissimum, equis & armis egregie instructum, & ornatum. Hunc machinæ sequebantur in-

E numeræ,

numeræ, variorumque hominum genus non tam pugnandi, quam lucrandi gratia, A
siquidem vniuersi ad certam se pergere putabant victoriam, * vnde exercitus tam
magnus non solum cunctis abundabat necessariis, sed & auro, argento, veste
pretiosa, ac omnibus instructa erat delitiis. Recta igitur ad vrbem Granson
itum est, quam eo tumultu fœderati Sabaudiæ Ducissæ ademerant, ac præsidium
sexingentorum imposuerant militum. Obsessa igitur est vrbs, tormentisque
vndique concussa, ac sæpius oppugnata. Fœderati igitur quamprimum obsidionem
perceepere, totis viribus ad oppidum Neuenburgense conuenerunt. Aderat
& Sigismundi Austriæ Ducis, necnon Strasburgensium equitatus. Verum non
prius colligi, & ad hostes pergere potuerunt, quam vrbs sit dedita, siquidem præsidium
cum quotidie vehemẽter vrgeretur, nec vltra vim hostium ingentẽ sustinere B
posset, ac de successu desperasset, deditionem **auff gnad vnd vngnad** (vt nunc loquuntur)
fecerat, quã ita intelligebat, vt saluis corporib. dimitteretur. Verum lõge aliter
Burgundus gratiam interpretabatur. Nam liberum sibi esse dicebat eam vel exhibere,
vel in omnes deditos animaduertere: q & tandem executioni mandauit, ac omnes
in arboribus iussit suspendi, existimãs eo pacto fœderatis timorẽ incuti posse:
quod longe aliter euenit. Nam hac suorũ calamitate ita irritati sunt, vt nulli postea
hostiũ parcerent, cum ante deuictos cõcessa vita nõ inhumaniter haberẽt. Interim
fœderati totis virib. ad hostes tendebant. Burgundusq; iam recepta vrbe vltro pergebat,
acciditq; vt nec fœderati de aduentu illius certiores essent, nec Dux magnopere
fœderatorũ curam gereret, quos potius cõtemnere, quam timere videri vole- C
bat. Vnde neutra pars de alterius aduentu resciuit, priusquam hostem in conspectu
iam haberet. Erant primi agminis vexilla tria, Suitensium nempe, Bernensium, &
Solodurensium: ii siquidem cęteros antecedebant. Confestimq; viso hoste retro ad
suos miserunt, qui nondum è castris (nam mane erat) mouerant, & vt in auxilium
eorum accelerarent, hortabantur: ipsi vero nihilominus hostem excipere erant
parati. In genua itaque procumbunt: ac Deum in auxilium aduocant. Quo viso
Burgundus exclamat, nullam illis superesse gratiã, sed omnes suspendio esse perdẽdos.
Nam veniã eos petere existimabat. Sed quidam qui tum fœderatorũ consuetudinis
nõ ignar⁹: nõ ô Princeps magnanime, hi gratiã petituri, sed fortiter pugnaturi
adueniunt: quotiescunq;. n. cum hoste cõgredi parant, diuinũ hoc pacto implorant D
auxiliũ. Burgundus vero admiratione plenus, Num, inquit, tam paruæ copiæ nobiscum
sunt pugnaturę: nam ii, qui pone sequebantur, nondum in conspectum venerant.
Vix hoc dicto fœderatos in pedibus consistere, ac structis ordinibus aduentare
cernit: suis congrediendi dat signum, simul & tormentorũ magistros ignem pulueri
adhibere iubet, qui non segniter officio functi quãplurimos ex fœderatis perimunt.
At cæteri nil suorum clade perterriti hostes fortiter inuadunt, qui & ipsi ingenti vi
conflixere. Fit igitur prœliũ memorandũ, cum fœderati tam parua manu hostiũ copias
sustinẽt innumeras, priusq; mortẽ oppetere, quam pedem referre cõtendunt.
Interea dum tam acriter dimicatur, vniuersus fœderatorum aduentat exercitus, auidus
certaminis, ac perquã composite in ordinẽ redactus, confestimq; vi magna si- E
gna infert. Verum impetum tantum hostes nequaquam sustinuere, sed sub initium
pedem retulere, tandem vero fœderatis acriter instantibus apertæ se fugæ mandarunt.
Dux vero suos pugnantes hortando manifesta etiam subibat pericula, fugientesq;
nunc castigando, nunc precando ad pugnã reuocare nitebatur, quam etiã aliquot
in locis restituit, quin & fugiẽtes quosdã ense quem nudum gerebat, percussit,
Sed frustra. Maior. n. timor minorem vincebat, quapropter & ipse tandem suos nouissimus
fere sequi coactus est, clamans & indignans, quod tam fœde se fugæ mandarent.
Fœderati strenue, quoad licuit, victoriam prosecuti sunt. Verum cum haud
magnum haberent equitatum, nec hostem pedibus assequi possent, à persecutione
tandem destiterunt ad castraque hostium conuersi (quæ omni opulentia, diui- F
tiis, ac deliciis, plusquam dici potest, referta erant) illa diripiunt, ac vltra bellica
tormenta ingentem, tantum auri, argenti, gemmarum, ac pretiosæ vestis, suppellectilisque
sunt adepti, vt ex pauperibus redditi sint ditissimi. Quidquid enim
pretiosi Burgundus possidebat non solum splendoris, sed & ostentationis
gratia

*Granson.*

*Mala gratia deditis exhibita à Carolo Burg.*

*Pugna ad Granson, oppid.*

*Sententia Hippocratis & Symmachi.*

*Fuga Caroli.*

A gratia secum circumferebat: quem morem & purpurati sui obseruarunt. Sane cum ego aliquot postea annis Lucernam puer adhuc cum patre venissem (is enim à Bauariæ Duce Alberto, cui à consiliis erat, Orator tum ad confœderatos mittebatur) inter cætera, quæ honoris gratia illi ostendebantur, insignem vidi illum adamantem, quem Burgundus tanti faciebat, vt omnibus rebus suis pretiosis anteferret, admirandum profecto ac rarissimum naturæ spectaculum. Nam præter splendoris puritatem omni carentem vitio, magnitudine sua mediocrem quoque excedebat iuglandem, cui etiam nō erat dissimilis, angulis decem & octo conspicuus. Fœderati igitur tanta victoria læti ad vrbem Granson properabant, vbi breui omnis læti-

*Vide lib. de vita B. Peerkeymeri.*

*Adamas stupendus à Carolo Burg. amissus.*

B tia in acerbum versa est luctum. Suos enim quos adhuc viuere credebant, arboribus cernebant suspensos, & ille patrem, alius filium, fratrem, agnatum, vel amicum non sine lachrimis agnoscebat. Depositos igitur sepulturæ mandant, calamitatemque tam acerbam cum nuper parta conferentes victoria, ac considerantes, raro in rebus humanis tam absolutam accidere lætitiam, vt omni careat tristitia, satis superque suis hostium sanguine parentatum esse censuerunt. Incidit pugna tam memorabilis in annum Domini MCCCCLXXVI. At Burgundus tam insigni clade præter opinionem suam accepta quiescere haud poterat: sed animo æstuans, ac subinde cogitans, quo pacto hostes vlcisci posset, iterum ingentes copias tam ex suis, quam Gallis, ac Italis contrahere cœpit: Machinarum præterea vim ingen-

*Anno Christi MCCCCLXXVI.*

*Vir fugiens denuo pugnabit.*

C tem, & innumera, quæ ad victoriam consequendam spectare censerentur, comparauit, quod quidem illi facillimum erat factu, cum diuitiis & opibus omnes sui temporis superaret Reges & Principes. Fertur, cum à purpurato quodam suo reprehenderetur, quod contra rusticos tam insignem belli apparatum instrueret, ex quibus tamen deuictis nullam gloriam relaturus esset, respondisse: At tu, quamuis superatus sim, dormire potes, ego vero haud quaquam. Omnibus igitur contractis copiis ad obsidionem oppidi Murton properauit, anno fere post acceptam cladem exacto, confestimque illud tormentis infestare, & assidua oppugnatione die nocteque vrgere non destitit. Verum egregie à confœderatorum defensum est præsidio, qui audito Ducis accessu confestim populariter egressi sunt,

*Obsidio Morta ad Lacum.*

D Bernæque omnes conuenerunt. Distat vrbs ea ab oppido Marton miliaria duo, quæ tamen à pedite vix horis sex peragi possunt. Aderat & Reinhardus Lotharingiæ Dux cum equitatu paruo, tamen à Burgundo expulsus, & omni ditione spoliatus, nec non Sigismundi Austriæ Ducis aduenerant equites. Cunctis igitur collectis copiis ad hostem pergere statuunt, præmissis speculatoribus, qui eos de omnibus certiores reddere possent. Egressi igitur Berna summo mane, cum vehementer plueret, recta Morton versus tendunt. Interim speculatores progressi non paruum concitarunt tumultum. In hostes enim diligenter stationes obseruantes inciderunt, qui non amplius fœderatos contemnebant, præcipue cum eos propediem aduenturos audirent. Confestim igitur Burgundus magnas peditum

*Lotharingiæ Dux, alius Renatus dicitur.*

E & equitum copias, nec non tormentorum vim ingentem in eam partem mittit, in qua exploratores visi fuerunt; ipse vero ex ædicula, quam in loco excelso constitui iusserat, cuncta arbitrabatur. Speculatores igitur ad suos regressi, quæ viderant, exponunt. A Ducibus igitur quid agendum sit deliberatur, ac variæ dicuntur sententiæ. Qui enim rei militaris peritiores habebantur, haud qua quam è via dimicandum esse censebant obtendentes, quod miles pluuia madefret, ac fessus esset, magnaque illius pars, cum adhuc ieiuna esset, inedia flaccesceret, sed & terra, dicebant, ob pluuiæ vim tam lubrica est reddita, vt miles non firmiter, sed ægre in luto consistere valeat. Super omnia vero, si Deus etiam victoriam concesserit, non tantum diei supererit, vt hostem fugientem persequi possemus. Tutius igitur esse, vt eo loco castris locatis militem refice-

*Diuersa de pugna maturanda sententia.*

F rent, ac crastina die ad pugnam procederent: non enim periculo carere, si cum tam magnis copiis temere congrederentur. Nam sexaginta millia hominum in Burgundi castris militare ferebantur, cum fœderatorum exercitus nec tertiam attingeret partem, equitatu quoque omnino impar esset. Alia vero pars certaminis auida hunc se morem a maioribus accepisse referebat, vt quam

 primum

primum in conſpectum hoſtis veniſſet, & pugnandi copiam feciſſet, cum eo congrederentur, nil enim aduerſariis terribilius eſſe poſſe, quam aduentum ſubitum, aggreſſionemque repentinam. Nec illud quærendum eſt, quantus hoſtium ſit numerus, ſed vbi conſiſtat: militem præterea non adeo laſſum eſſe, vt ex immani hoſte, & qui ſuos tam impia perdidiſſet nece, vindictam ſumere nequirent, ſed potius optare, vt confeſtim ad hoſtem ducerentur, quo diu exoptata vltione ſatiari poſſet, quæ animi cupido corpora quoque viribus exhauſta facile recreare ſoleret: Dei inſuper auxilium tam iuſtæ cauſæ non defuturum, qui ſuperbos euertere, humiles vero exaltare amaret. Irent igitur, & confeſtim manus consererent, dum miles animo flagraret, ac tantopere vindictam ex hoſte capere deſideraret. Hæc dum Duces inter ſe conferrent, vexillifer quidam magna voce exclamauit: quicunque fœderatorum rem ſaluam eſſe cupit, me ſequatur; confeſtimque elato vexillo pergere cœpit, quem ſtatim omnes relictis Ducibus ſunt ſecuti; quod illi videntes vix impetrarunt, vt inſtruendorum ordinum ratio haberetur. Ex ſylua igitur, per quam eundum erat, egreſſi, tria conſtituunt agmina: primum, quod amiſſum vocari ſolet; ſecundum, quod tormenta inuaderet; tertium & magnum, quod poſt amiſſum cum hoſte confligeret. Sagittarios ex more à leua, equites à dextra conſtituunt. Vix in ordines redierant, cum depulſis nubibus Sol adeo ſplendere cœpit, ac ſi numquam eo die pluiſſet, iamque hoſtis in conſpectu erat egregie inſtructus, ac confligere paratus. Fœderati igitur in genua procumbunt, ac poſt diuinum imploratum auxilium, magno animo, ac compoſitis ordinibus ad hoſtes tendunt. At illi data opera eodem in loco remanebant, donec fœderati ſub pyxidum venirent ictum, quibus exoneratis ingentem illis intulere ſtragem, præcipue equitibus, contra quos magnam tormentorum partem direxerant. Mox igitur agmen ſecundum veloci, vt iuſſum erat, curſu ad pyxides fertur, interfectiſque magiſtris tormenta in ſuam redigunt poteſtatem. Interim hoſtium equites laxatis frænis ferociter magnum agmen fœderatorum inuadunt: amiſſum vero cum pedite congreditur. Fit atrox pugna, cædesque editur ingens: verum cum equites denſum fœderatorum agmen, & obiectis munitum haſtis perrumpere nequirent, licet totis adniterentur viribus, interimque ingens tam hominum, quam equorum ſtrages ederetur, primo fluctuare, ac pedem paulatim referre cœperunt, mox abiecto pudore in apertam declinarunt fugam. Nam & pedites ſuos fœderatis terga dediſſe cernebant. Hæc Dux ex alto conſpiciens totum exercitum in fugientium properare iuſſit auxilium (nondum enim ſciebat fœderatos vniuerſis adeſſe copiis) ſed tarde nimiũ: nam præterquam, quod ſui nullibi pedem ſiſtebant, venientium etiam agmina perrumpebant, ac illa quoque ſecum trahebant in fugam, quorum tergo adeo vehementer tam equites, quam pedites fœderatorum inſtabant, vt illos ne momenro quidem ſinerent quieſcere. Vndique igitur in fugam coniecti ſunt: & pars quidem caſtra repetit, nonnulli vero abiectis armis, quocunq; timor impellebat, diſpergũtur: maxima pars in locum, qui ingens oppidũ alluit, cæca ruit: quidam arbores aſcendunt, vt eo pacto hoſtẽ fallere poſſent. Dux vero hæc cernens, & ſpem nullam amplius ſupereſſe conſiderans, & ipſe demum ſe fugæ mandauit, ſubinde equos mutans, quoad tandem in tutum abiit. Fœderati pertinaciter fuſos inſequuti ſunt, & quos equites ſternebant, pedites obtruncabant, ita vt non iam pugna ſed cruenta fieret trucidatio. Nemini enim ob ante acceptam parcebatur calamitatem, ſed omnes nobiles pariter, & ignobiles pecorum inſtar ſine diſcrimine mactabantur. Quidam aſcenſis nauibus eos, qui ſe aquis crediderant, obtruncare fruſtra manus in cælum tollentes, & lachrymis miſericordiam implorantes: nonnulli arboribus inſidentes auium inſtar pyxidibus deiecere: alii domus integras, in quas ſe hoſtes receperant incendere, ita vt vndique clamor, vlulatus, preces, ac morientium audirentur gemitus, ac longe plures fuga abſumeret, q̃dam prælium. Tandem vero labore feſſi, ac hoſtium ſatiati cæde, à perſecutione deſiſtunt, & ad caſtrorum properant dite-

*Marginal notes:* *Frangit & attollit vires in milite cauſa.* — *Ardor militaris* — Der verlorne hauff. — *Pietas militaris in precibus ante pugnam.* — *Altera Caroli Burg. fuga.*

*Margin letters:* A B C D E F

A direptionem, cum subito rumor oritur, Remondi Comitem magnis ac integris ad uentare copiis. Is enim ex alia oppidi parte castra locauerat, vbi vehementer illud tormentis quatiebat, vni huic rei adeo intentus, vt ne sensus quidem pugnæ tam magnæ ad illum peruenerit. Nam post apertam etiam Domini sui fugam multis ictibus muros quassabat: impossibile enim nec credendum videbatur, fœderatos cum tam immenso hostium numero & tam repentine congressuros. Et profecto si quis coniecturare velit, & hæc & aliæ Burgundi clades ob arrogantiam & hostium contemptum potissimum sunt acceptæ. Tandem vero Comes de omnibus certior factus collectis copiis, non ad hostes, sed in pacatum abire festinabat omnibus tormētis, & bellicis instrumentis relictis. Fœderati igitur rursus in ordines redacti, hostis B expectabant aduentum: sed cum illum audirent abire, nec ob lassitudinem insequi possent, iamque nox ingrueret, ad diripienda, vt cœperant conuersi sunt castra, quæ omni referta erant opulentia: ibique tribus mansere diebus spolia diuidentes, & labore exhaustare creantes corpora. Signa & bellica tormenta ciuitatibus in prædam cessere, reliqua à vulgo promiscuo direpta sunt. Cecidere in ea pugna (vt Fœderati referunt) hominum millia triginta. Ego quidem cum aliquando ad pugnæ locum accessissem, tam ingentes vidi ossium aceruos, vt maior quoq; mihi cæsorum numerus videretur. ADDITIO. Hæ reliquiæ ossium postea ædiculæ, in eam rem ibi extructæ, illatæ fuerunt, cum hac inscriptione: *CAROLI inclyti & fortissimi Ducis Burgundiæ* C *exercitus, Murathum obsidens, ab Heluetiis cæsus hoc sui monumentum reliquit. Anno MCCCC-LXXVI.* Ex fœderatis vero vltra ducentos desiderati non sunt; plures vulnerati: Depugnatum est in die, qua decem millium Martyrum celebratur memoria, anno Salutis MCCCCLXVII. Fœderati antequam ad propria redirent, Sabaudiæ Ducis ingressi sunt prouinciam, vbi multis captis & exustis castellis, oppidum etiam Losannum cepere, sicque direptis, & omnibus vastatis locis, per quæ transierant, læti cum spoliis domū sunt reuersi, non solum ab hostis tam potentis metu dehinc liberi, sed pecunia etiam, & multis rebus pretiosis admodum ditati. Post hanc cladem multa, quæ Lotharingiæ Duci adempta erant, à Burgundo defecere, & ad prioris Domini imperium sunt regressa: inter quæ & Nanseium fuit prouinciæ illius caput. Verum cum Lotharingus non ignarus esset ingenii Burgundi, timere cœpit, ne in D eum omnem belli verteret impetum. A fœderatis igitur petiit, vt si quando ab hoste vrgeretur ei auxilium suis tamen ferrent stipendiis. Quod haud grauate concessum est, ob egregie enim operam in bello nauatam non parum amabatur, & fœderati tutius esse putabant vicino, & illius quidem expensis succurrere, quam in propriis finibus hostem excipere, & debellare. Burgundus interea suis è fuga collectis, haud quaquam veris expectato tempore, sed media hyeme Nanseium obsedit, illudque acerrime oppugnare est adortus. Nec Lotharingus cunctatus est, quin subito fœderatorum imploraret auxilium: quod & suo stipēdio haud difficulter impetrauit. A Ludouico enim Francorum Rege, cum rei pecuniariæ premeretur inopia, vim auri ingentem mutui nomine acceperat. Nam cum is Burgundi potentiam, quam pridem E expertus fuerat, timeret, clanculū Lotharingo fauebat, & succurrebat, quod & Argentinēses, ac reliqui faciebant socii. Persoluto igitur Fœderatis stipendio, cōfestim illos Lotharingiam versus ducere cœpit per loca iam antea à Burgundo deuastata, ac post quatriduū sub horrendo frigore, ac ingēte militū fame & defatigatione nō longe ab oppido S. Nicolai castra posuit; quo etiam ingens equitatus aduenit, non solū à sociis, sed etiam à Francorū Rege missus. Nil igitur morati sequenti die structis ordinib. ad oppidum S. Nicolai tendunt. Id enim magnis Burgundi tenebatur copiis. Verum, cum muris careret, alioqui miris excūltum ędificiis, confestim & prius fere, quam hostis aduentum Lotharingi præsentiret, captū est. Vbi iterum in Burgundos est sæuitum, ita vt nō solum pecorum ritu mactarentur, sed in præterfluentem præ- F cipitarentur. Pernoctatum est in eo oppido non sine magna fame militum, ex quibus nonnulli vim mellis ingentem ibi inuentam deuorantes, ita inflati sunt, vt non solum vehementer ægrotare cœperint, sed multi etiam vitam amiserint. Burgundus interim cum Lotharingi & fœderatorū accessum percepisset, omnibus viribus Nanseium oppugnare cœpit sperans id priusquā hostis auxiliū ferret, expugnari posse.

*Comes Remōdus*

*Causa cladis Caroli Burg.*

*Castra Burgundica iterum à Fœderatis direpta.*

*Ex copiis Burgundicis 30000. cæsi.*

*Ex fœderatis tantum 200 desiderati.*

*Anno Christi MCCCCLXVII Dies pugnæ male ominatus.*

*Losanna*

*Nanseium*

*Ludouicus XI. Francorum Rex.*

*S. Nicolai oppidum in Lotharingia mœnibus destitutum.*

*Tertia strages Caroli Burgundi exercitus.*

*Mellis esus auidior post inediā noxius*

Tota igitur nocte nunquam ab oppugnatione, & tormentorum ictibus, qui manifesta Fœderatis percipiebantur, cessatum est. Mane igitur, & e vestigio, qui tribus Regibus sacer est, fœderati structis ordinibus ad hostes properarunt, qui castra sua egregie fossis & tormentis munierant, ita vt non sine aperto periculo lacessiri poterant: quod confœderati intelligentes per regionis gnaros se ad diuersum castrorum situm duci iusserunt. Per saltus igitur, vepres & torrentes circumducti magno labore loci superarunt iniquitatem, rursusq; in ordines redacti, festi & vdi (nam vehementer ningebat) ad hostes properabant. Burgundus interea eum hostes à tergo instare sentiret, machinas eo iubet dirigi: Sed iam & priusquam id fieri posset, certamen contractum erat, & iterum depulsis nubibus splendescere cœpit Magnis itaque viribus vtrimque pugnatum est: sed tandem & post ingentem cædem victoria a fœderatis stetit. Dux ipse aut quod fugere nollet, aut quod non posset confossus periit: cæteri quocunque eos timor, aut spes salutis impellebat, diuersi abiere: Estque iterum præda ingens parta, atque ita demum Burgundica bella Duce destituta cessarunt. Fuit Carolus Dux staturæ mediocris, animi excelsi, magnanimus, ac vltra modum liberalis: iustitiæ, veritatis, ac pietatis cultor, bonorumque & virtute præditorum non tam amator, quam admirator, quibus omnibus pro viribus subuenire quærebat. Diuitiis vero ita præcellebat, vt in omnibus bellis nunquam inopia laboraret: cuius rei causa fuit modestum in suos imperium, & ordo mirandus. Ob tales igitur virtutes à suis non solum vt bonus Princeps, sed tanquam pius parens colebatur: nec sub initium creditum est illum oppetiisse, ac multo tempore reditus eius tanquam viuentis a plerisque expectatus est, quamuis constaret, illum a Lotharingiæ Duce honorifice Nanteiesse tumulatum. Sola illum laudis gloria & iusto maior cupido transuersum egit, vnde aduersa sua fortuna tandem in confœderatos, & rusticos (quos ipse mendicos appellare solebat) impegit, cum antea Francorum Regi leges dixisset, Imperio arma intulisset, Geldriæ Ducatum acquisiuisset, Frisios domasset, Lotharingum expulisset, ac omnes vicinos iussa sua exequi compulisset. Post Burgundi Imperium Ludouicus Francorum Rex Burgundiæ Ducatum à Domino de Alebert illius præfecto accepit, cui postea Nauarræ regnum cessit. Defecit & Hannonia, magnaque Picardiæ pars, & ni Maximilianus Friderici Cæsaris natus, cui vnica Burgundi filia nupta erat, tantis periculis obuiam ire maturasset, Flandria, & Brabantia, cum Holandia, & Selandia, & omnibus prouinciis in Galli ditionem deuoluta, feudi nomine; vt ipse prætendebat; peruenisset. Hinc discordiarum, motuum, ac bellorum initia emersere, qui in præsentem vsque diem tam Burgundi, quam Galli successores quasi hæreditario iure diuersimode exagitarunt. Heluetii interim a bellico quieuere tumultu: nulla enim potentia tanta erat, quæ illos post oppressum Burgundum lacessere auderet. Submittebant tamen identidem, nunc Maximiliano; nunc Gallo petenti auxilia, non ideo tantum quod iuuentutem in militari disciplina suam exerceri cuperent, sed quia vtrumque timerent, seu potius odio haberent, ac vtriusque partis successus illis foret suspectus. Et profecto omnes Germaniai arma, & eam militandi disciplinam, qua nunc vtuntur ab Heluetiis accepere, abiectis scutis, quibus antea omnium nationum more vtebantur: Experientia enim discebant, illa haud quaquam phalangi, & hastarum violentiæ resistere posse. Ac ideo ad meam vsque ætatem lanissas, bipennes & gladios ferentes Heluetii dicti sunt, etiamsi in media Germania essent nati; quoad tandem ob Heluetiorum odium prouincialium militum nomen hoc est Landtsknecht emergere, & celebre esse cœpit.

*Caroli Burgundi interitus.*

*Eius elogium, & prosopographia.*

*Hostis victus à victore honorifice sepultus.*

*des gueux.*

*Anna Caroli Burgundi filia.*

*Armorum ratio & genus in Germania mutatur.*

A

## BELLI HELVETICI LIBER Secundus.

*Semina belli Heluetici*

*Status Germania qualis eo tempore fuerit*

SVPERIORI libro Suitensium originem, & incrementum perquam breuiter exposui: nunc vero causam, & semina huius belli explicare conabor. Sed priusquam id fiat, non abs re forsitan erit, statum eum, in quo tum Germania fuerit, altius recensere, quo facilius percipi possit, vnde tantus motus ortum sumpserit.

Postquam Maximilianus Friderici filius, Burgundi filiam in vxorem duxit, totamque illius ditionem in suam redegit potestatem, maximis agitatus est procel- B lis. Cum enim Gallus potentiam externi timeret Principis, nunquam destitit illũ & clam, & aperto Marte lacessere, populos subiectos solicitare, ac omnia moliri, quo tantum hostem ex nuper acquisitis sedibus pellere posset. Nec id difficile factu est visum, cum ob populi odium, & leuitatem innatam, qui alienigenam dominum haud ęquis aspiciebat oculis, tum ob iniurias, & exactiones quorundam, qui Maximiliano chari erant, & non tam illi imponebant quam vndique eum subditis reddebant infensum. Quotidie itaque prouinciæ, & ciuitates deficiebant, subditique, à Gallo stimulati & inducti, Principi suo rebellabant, quoad Gallus tandẽ post multas acceptas & illatas clades à manifesto destitit bello, populique subiecti iterum ad officium rediere pristinum: quos motus si quis describere vellet, vel luculẽ- C tissimam condere posset historiam: per multos enim annos vtramque exagitarunt partem, ita vt nec præsenti æuo finem sint adepti. Interea & dum Maximilianus externis detinetur bellis, Matthias Vngariæ Rex ob causas relatu nimium longas Fridericum Cæsarem vehementer vrgere cœpit, illique præter alia innumera vniuersam fere Austriam cum metropoli ipsa Vienna ademit. Erant tum Bauariæ Duces admodum potentes, ac Austriæ domus æmuli, qui oblata occasione freti & Cæsarem ipsum contemnebant, & multa quotidie per vim non desinebant perpetrare. Albertus igitur Dux Ratisponam ciuibus dedentibus occupauit: Georgius vero, qui ditissimus, & potentissimus habebatur, vicinas Sueuorum ciuitates & populos assiduis iniuriis infestabat, eoque insolentiæ deuenerat, vt nec legatos eorũ D audire vellet. Ciuitates igitur omni ope destitutæ ex Federici consilio fœdera inter se ineunt, quibus mox Prælati, vt vocantur, cum nobilitate se iunxerunt, ac bellum Georgio, ni cœptis desisteret, inferre cogitarunt, qui cum inopinato vim tantam contra se insurrexisse cerneret, non solum innatum deposuit fastum, sed ex superbissimo redditus est humilimus. Omnia igitur, quæ per vim ademerat, vi quoque reddere est coactus, ac ingẽtem insuper pecuniarum summam persoluere adactus. Sed & Albertus Dux Ratisponam restituere beneficii loco duxit: nam Friderici gener erat. Mox igitur Fœderatio Sueuica eam induit arrogantiam, quam Bauari nuper exuerant, nihilque imperuium virtuti, ac potentiæ suæ esse duxit. Interim Matthias Rex moritur: nec longe post Fridericus superstes fuit. Ita Maximilia- E nus non solum paternum recuperauit imperium, sed Vngariam ingressus Albam etiam Regalem vi cepit: dehinc in Germaniam reuersus inferiorem, Philippo filio, qui postea Hispanorum imperium sortitus est, regni tradidit habenas, is enim adoleuerat. Inde ad patruum Sigismundum Austriæ Ducem conuersus vniuersam ditionem illo resignante, suscepit.

*Matthias Rex Vngariæ Fridericum III. Imp. infestat.*

*Duces Bauariæ.*

*Mors Matthiæ Regis Vng. & Friderici III. Imper.*

Fuit Sigismundus inter omnes ætatis nostræ Duces optimus, humanissimus, & liberalissimus Princeps, & potentia excellens, adeo vt inter cætera bella Venetis quoque arma inferre sit ausus, quos multis etiam cladibus affecit, & ni suorum proditione fuisset impeditus, egregiam procul dubio retulisset victoriã. Verũ (quemadmodum in rebus euenire solet humanis) nec probitas eius tam insignis, nec libe- F ralitas ac munificentia immensa, non senectus demum extrema illum à violentia & proditorum iniuria vendicare potuit, coactus enim est inuitus etiam imperii sui habenas deponere, ac Maximiliano tradere Reg: quam tantam impietatem breui dignæ subsecutæ sunt pœnę. Tantis itaque successibus nõ tam Maximilianus Rex, qua[m] potentes eius elati animo voluere cœperũt, sub qua honesta occasione Hel-

*Sigismundi Archiducis Austriæ elogium.*

 uetiis

uetiis bellum inferre, ac olim acceptas iniurias vindicare possent: & hæc potissima causa discordiarum fuit. Cœperunt igitur vicinos Churienses, Engadinenses, & Grisenses multis vexare iniuriis, nec non arces quasdam Churiensis Episcopi occupare, & alia machinari, quæ animum eorum irritare possent. At illi, quamuis illatas iniurias moleste ferrent, consilio tamen prius, quam armis experiri statuerunt. Missis igitur legatis Regis animum demulserunt, ac Constantiensis Episcopi intercessionem impetrarunt, vt omnes discordiæ, ac illarum fomites iuris deciderentur ordine. Interea Gallus contempta Philippi ætate, Geldriæ Ducem contra illum concitauit. Vnde Maximilianus Rex in eius auxilium, antequam clades aliqua acciperetur, properare fuit compulsus. Sed priusquam abiret, suis mandauit, vt iure potius, quam armis contendere vellent. At illi mandatorum immemores, aut quia Regis sui animum clam percepissent, aut quod sua sponte violenter grassari cuperent, non solum iuris respuerunt æquitatem, sed nouas etiam iniurias veteribus addere, & aduersarios stimulare cœperunt. Illi vero videntes nec iuri, nec æquitati superesse locum, clanculum cum Heluetiis, qui & ipsi quotidianis afficiebantur iniuriis fœdera ineunt (nam antea non penitus inter eos conueniebat) sicque ad repellendas iniurias se accingebant. Pariter & Cæsariani arma expedire, milites instruere, ac sedulo omnia ad futurum bellum præparare cœperunt. Sed & Sueuiæ confœderatos ex fœderis forma admonebant, vt instructi, & parati ad imminens essent certamen, submissis interim, qui aduersarios igni, cæde, & rapinis lacessere non desinerent, quibus repulsis, & animis vtrinque irritatis, bellum paulatim gliscere, & initium sumere cœpit. Eius rei culpam Heluetii potissimum in Paulum de Liechtenstein, & Gossembrot Augustensem olim mercatorem reiiciunt. Hi enim ex humili loco in altum elati diuitiis & potentia inter cunctos præcellebant Regios, &, vt fertur, obscuritatem suam insigni aliquo facinore illustrare cupiebant. Interea Curiensis moritur Episcopus, confestimque Cæsariani Episcopatus quibusdam arcibus occupatis subditos quoque iussa facere compellunt, quibus renitentibus, ac vim vi repellere conantibus, iterum res ad arbitrium Constantiensis deducta est Episcopi, ac eo mox defuncto ad Augustensem deuoluta Episcopum. Sed interim ab iniuriis cessatum non est. Curienses igitur, ac socii cum viderent se nihil æqui impetrare posse, ne tamen subito rem tantam aleæ committerent, iterũ per legatos cum Cæsarianis egerunt: quibus non sine ignominia reiectis cœpere illi se ad bellum accingere. Regii interim Monasterii vallem occupare contendunt. Quod intelligentes confœderati collectis copiis obuiam pergunt: sed priusquam ad manus ventum, iterum induciæ factæ sunt, exercitusque dimissi. At Cæsariani in discessu domus quasdam rusticas incendunt, pecoraque abigunt, quibus irritati cõfœderati par pari referunt. Rursus igitur copiæ reuocantur, & ad pugnam instituũtur. Verum Cæsariani & viribus, & militum robore longe præstabant, quibus tamẽ confœderati licet rustica & collectitia manu constarent, nequaquam cessere. Præcedebat confœderatorum exercitum vir quidam staturæ ingentis, longiori lorica indutus, ac galea tectus lata. Hic hostium ductores ad singulare prouocabat certamen. Confestim igitur quidam emicuit, ac cum illo congressus lancea hominem transuerberauit, cumque illum spoliare contenderet, ob coronæ rasuram sacerdotem fuisse deprehendit. Interim totis concurritur viribus: sed non diu certamen perdurauit. Confœderati enim longe inferiores vincuntur, & multis ex suis amissis in fugam vertuntur: Cæsareani autem victoria illa egregie vsi sunt: Engadenensem enim vallem ingressi eam totam vsque ad vicum Samez ferro, & igni vastarunt. Inde & Monasterii vallem combusserunt, ac diripuerunt, capta & abducta Abbatissa: nec his contenti ab alia parte oppidum Meienfeld occupant, nec non Furdenbergum in suam redegerunt potestatem. Confœderati vero cernentes se hosti tam potenti haudquaquam pares esse, confestim Heluetios in auxilium aduocant, qui nihil cunctantes è vestigio copias eduxerunt, & in fœderatorum aduolant subsidium, satius esse ducentes sociis ferre suppetias, quam sine illis bellum, quod sibi quoque imminere cernebant, sustinere. Verum antequam vltra pergerent, ex veteri instituto leges sanciunt, quas vltra capitis pœnam iuramento quoque firmarũt qua-

*Rex Galliæ Geldriæ Ducem in Philippum Maxim. I. filium concitat.*

*Paulus Liechtenstein, & N. Gossembrot Patr. Augustanus.*

*Sacerdos prouocat hostes ad certamen.*

A B C D E F

A quarũ hæc ferme ſumma fuit: *Duces ex fide cuncta peragunto. Milites diligenter imperio parento: iniuſſi ordines haud derelinquunto: à tumultu, & ſeditionibus cauento: pugnat nisi ſilentium, quantum fieri poteſt, ſeruanto: fugam nequaquam ineunto: ſocios fugientes cædunto: deuictis hoſtibus ad ſpolia iniuſſi, & priusquam victoria plane ſit parta, haud conuertuntor: ignem ædificiis iniuſſi ne iniiciunto: arma in hoſtico nec die nec noctu exuunto: à molendinorum exuſtione, Eccleſiarum ſpoliatione, mulierum, virginum & ſacerdotum violatione penitus abſtinento: captiuum inter præliandum non ducunto, ſed interficiunto. Quod ſi quis contra ierit, mors pœna eſto.* Proinde inter cœtera etiam impetatum fuit, vt vnuſquiſque ex veteri inſtituto farinam ex auena confectam, quantum ei in quatuordecim dierum cibum ſufficeret, nec B non calceorum par nouum ſecum deferret, quo omni alio commeatu deficiente, ſaltem per Menſis dimidium hoc alimento in hoſtico perdurare valerent. Verum priuſquam vltra pergamus, pretium forta ſſis operæ haud deerit, ſi palam fecerimus, quibus cum prouinciis fœderati, & Heluetii imperauerint, ita enim facilius intelligi poterit, quantis viribus tanti belli molem ſuſtinuerint. Curienſes igitur, Griſenſes, & Engadinenſes eos Rhetiæ occupabant montes, qui ab Adula mōte, & Rheni fontibus ad Italiam vſq; pertenduntur. Heluetii vero longe etiam maiorem poſſidebant terram, ſiquidem à ſolis ortu Adula monte ac Rheno fluuio à reliqua ſegregabantur Germania; ab occaſu ad Lingones vſque, quos nunc Burgundos vocamus, pertingebant. Ac meridiem verſus non ſolum Iuraſſum montem adC hærentes tenebant Alpes, ſed tranſgreſſi etiam multa ex Tricaſinis & Allobrogibus (quos nunc Sabaudienſes vocant) occupauerant Baſilienſium vero fines occiduam terminabant oram, ita vt quidquid ab ortu Rheni Baſileam vſq; continebatur, plane Heluetiis pareret. Præter ſolam vrbem Conſtantiam, & quatuor oppida minora, quæ Rhenēſia vocantur, Waltzhut nẽpe, Lauffenburg, Sekingen & Reinfelden. Nam ea iuris erant Auſtriaci. His igitur viribus Heluetii confiſi ad bellũ ſe accingebant. Nec ſecus agebant Cæſareani, ſiquidem ſociis aduocatis, Sueuis ipſi quoque vndiq. vires ſuas contrahebant. Heluetii igitur collectis copiis contra Cæſarianos pergunt, qui caſtra poſuerant in loco montano, & anguſto iuxta Meyenfeld nomine Luzelſtein; vnde excurrentes, ac Rhenũ tranſgredientes cũcta ferD ro, & igni vaſtabant: cœterum aduenientibus Heluetiis, cum ſe tantis copiis impares viderent, retroceſſere. Heluetii vero progredientes oppidum Meyenfeld iterum in ſuam redegerunt poteſtatem capto Barone de Brandis, in cuius ditione ea erat regio. Inde procedentes totā prouinciam Balgen ad Arlenſem vſq; montem ſuo ſubiiciunt imperio, colonoſq; imperata facere cogunt, non parua ab iis extorta pecunia. Quo facto rurſus contra Cęſarianos pergunt, q̄ copias cunctas in oppido Bregenz contraxerāt, quo Heluetios ab vlteriore ꝓgreſſione arcere poſſent. Quāprimum igitur auditum eſt Heluetios appropinquare, Cęſariani ad arma conclamant, duceſq; vt contra hoſtes educant, hortātur. At illi nihil temere agendum cēſent, ſed priusq̄ obuiam eant, ſpeculatores emitti iubent, q̄ hoſtiles inſpiciāt copias, E & Duces certiores reddant, q̄ magna Heluetii aduentarent manu. Verum accidit, vt ingens forte nebula exorta ita cũcta obfuſcaret, vt ſpeculatores nihil certi renũciare poſſent. Milites igitur moræ impatiētes, magno clamore pugnę ſignũ poſcũt, & ni mox in hoſtes ducātur, vltro minātur ſe exituros. Ea militũ importunitate Duces coacti, licet inuiti milites eductos in ordinē redigunt, ſicque inſtructi ad hoſtes pgunt, qui & ipſi magno ſilentio vniuerſis aduentabant copiis. Interea equites quidam Cæſareani ꝓgreſſi in hoſtium incidunt equites, qui admodum pauci ſuorũ antecedebant agmen: quibus mox in fugam verſis, & à peditibus excepti à propinquo cernunt hoſtiles copias plus q̄ ex viginti millibus conſtare hominibus. Verſis igitur equis ad Duces aduolant, ingentem hoſtiũ numerum aduentare nunciantes, quib. F ipſi omnino eſſent impares: nā licet equitatu inſigni præſtarent, peditum tñ numero longe erāt inferiores. Igitur viſum eſt Ducibus, vt priuſq̄ confligeretur, retro ducerentur copię. Iubēt igitur, vt milites nihil mutatis ordinib ꝑterquam q̄ nouiſſimi priores pgerent, paulatim militari more regrederētur. Sed lōge aliter vox illa eſt excepta. Milites.n. paulo ante feroces adeo ea exterriti ſunt, vt illā fugę ſignũ eſſe putarēt. Aduentabāt interim Heluetii, & iā nouiſsimos, niſi quātũ ꝓhibebāt eqtes, adorie-

*Memorabiles leges militares Heluet. capitis pœna & iureiurando ſancitæ.*

*Quibus prouinciis imperarent confœderati & Heluetii.*

*Vide B. Pirckheymeri Illuſtrationem Germaniæ.*

*Brigantium.*

*Error magnus ex leui cauſa*

oriebatur. Fit igitur fuga aperta, ignauique fortes et vna fugere cogebant, omnesque A Bregentiū versus tendunt. Erat lacuna ingens, in q̄ lacus æstiuo tempore, & liquefacta alpium niue restagnabat, tū vero aqua carebat, sed cœno altissimo erat oppleta. Ad hāc fuga delati, quoniā iter illac recta Bregentiū vergebat, transire conabantur: sed tanta erat fossę latitudo, ac cœni profunditas, vt nemo illam exsuperare posset. Ingressi igitur primi à sequentibus conculcabantur, interimque fœda colluctatione ab illuuie absorbebantur, donec lacuna tandem penitus cadaueribus repleta sequentibus quoque transitum præberet: Et licet fugientes manifestam præ se cernerent perniciem, vt tamen imminentem effugerent mortem, in manifestum ruebāt interitum. Qui vero regionis gnari erant, paruo circuitu lacunæ euitarunt periculum. Instabant interim Heluetii, ac nouissimos cædebant. Sed ab equitatu quem B oppido formidabant, cohercebantur, quo minus solutis ordinibus temere insequerentur. Præter eos igitur, quos lacuna absorpsit, pauci in persecutione cecidere, reliqui salui peruenerunt Bregentium. Mox ibi ab hostium liberati timore, contra Duces tumultuari cœperunt, ac illis calamitatem hanc ferebant acceptam, quo propriam culpam in aliorum reiicerent caput. Coacti igitur sunt Duces militum cedere impudentię, donec motus ille aliquantisper deferbuisset. Et profecto si quis recte considerare velit, non solum ea clades, sed omnes aliæ ob militum præcipue temeritatem, nimiumque hostium acceptæ sunt contemptum, quum Heluetii nil nisi ex præscripto agerent, ac diligentissime disciplinam seruarent militarem; Cæsariani vero ac Sueui nimium propriæ confiderent virtuti: ex quibus potissimum C Vlmenses male audiebant, tanquam clamore essent ferocissimi, manibus vero ignauissimi. Hoc plane constat, vnica ea calamitate Sueuorum concidisse audaciam vt deinde haud facile hostilem perferrent aspectum, tametsi ad manus peruētum nondum fuerat. Nec adeo ingens submersorum erat numerus: nam non vltra quingentos sunt desiderati, licet quidam numerum hunc extenuent, alii vero adaugeant. Cæterum timor ille cum semel militum occupasset animos, non adeo facile potuit exstirpari. Heluetii cum hosti obuiam ire non auderent, conuersi retro abibant, igni interim, ac ferro cuncta deuastantes, aut paganos ære mulctantes. Inde rursus transgressi Rhenum, vndique in locis opportunis constituunt præsidia, quo hostes facile à transitu arcere possent. Cæsariani vero, ac socii Sueui, quo acce- D ptam ignominiam vindicare possent, post Heluetii exercitus dissolutionem Rhenum transgressi, oppressisque præsidiis late igni, ac ferro sunt grassati, ac præcipue Baronem de Saxo magno affecerunt detrimento. Cæterum cum per fumi signum, quo Heluetii subsidium à suis implorare solent, hostes appropinquare intellexissent, ingenti capta præda in tutū se recepere, ac ita nunc hi, mox illi superato Rheno aduersarios infestabant: Euenitque aliquando, vt Heluetii structis ordinibus per Rheni transirent fluenta, qui hyemis illic tempore, & ante alpinæ niuis dissolutionem, priusquam lacum Bregentinum ingrediantur, aliquando vadosus esse consueuit: cumque anteriores iam terram attigissent, subito rumor exortus est adesse hostes. Nam equites, qui stationes seruare solebant, cum Heluetiorum transitum E percepissent, speculantes adequitabant, ac Duces suorum agmen consistere iubēt, donec explorari possit, quid hostis moliretur. Vnusquisque igitur in eo, quem sortitus erat, loco stetit, ordinibus plane seruatis, ita, vt ii, qui terram contigerant, illic quoque consisterent, qui vero adhuc in flumine comprehensi erant, in eo quoque perseuerarent, tametsi quidam ad humeros vsque & mentum vnda rigarentur, cū interim Rhenus vndique glacie oppletus deflueret, cuius ingētia frusta milites per ordinum interualla lanceis deriuantes protrudebant, sicque fere per duas perdurarunt horas, donec renunciatum est nullas subesse insidias, siquidem turpe putabant hoste non viso retro abire; temerarium vero, inexplorato progredi vltra. Adeo seuere tam hic, quam alibi militarem seruabant disciplinam. Quæ res præcipuā F illis peperit laudem & vtilitatem. Etenim reperti, quorū pedes vi frigoris ambusti, quorundam manus, dum intentius nocturnas seruant excubias: quin & animas quidam efflarunt, dum ignominiosum ac turpe putant ordinibus excedere. Sed vt ad institutum reuertamur, dum hæc circa Alpes, ac Rhenum aguntur, Brisgeuenses, & Sun-

*Fuga exitiabilior militi quā ipsa pugna.*

*Heluetii tam obseruantes disciplinæ militaris, quam Cæsariani eiusdem negligentes.*

*Fumus indiciū petitus auxilii.*

*Mira Heluetici militis patientia.*

A & Sungeuenses iunctis vicinis copias colligunt, vt Heluetiorum fines inuadentes eos insigni aliqua afficerent clade: De qua re Heluetii certiores facti subito eam, quam possunt, contrahunt manum, ac non longe à Basilea hostium exspectant aduentum, qui feroces magno appropinquabant agmine. Heluetii igitur longe inferiores se esse videntes (nam vix duorum millium explebant numerum) recipere se conabantur, diligenter tamen ordinibus seruatis. Quod videntes Cæsariani, qui vltra millia sex erant, acrius instabant. Id Heluetiorum Dux cernens, suos collem versus, qui non longe aberat, fugere iussit, ita tamen vt connexis brachiis ordines nequaquam dissoluerent. Parent è vestigio Heluetii, ac subito cursu collem versus feruntur. Id videntes Cæsariani magno eos clamore, ac solutis persequuntur or-

B dinibus: ac Dux Helueticus cum Cæsarianos temere insequi, suosque iam collis partem ascendisse videret, magna voce illos inclamat, vt conuersi hostes confusos inuaderent, nil mutatis ordinibus, præterquam quod nouissimi primi descenderent. Heluetii vero, qui solita consuetudine alto silentio Ducis capessebant iussa, imperio obediunt, confestimque structis cœperunt descendere ordinibus, Cæsarianosq; fortiter exceperunt. Id illi aspicientes sub initium consistere, ac rursus in ordinem redire tentarunt: sed frustra. Aderant enim Heluetii, collectique dispersos inuadebant, nec eos sinebant adunari, sed integris ordinibus vagos perurgebant, quoad tandem omnes in fugam versi sunt, acciditque, vt rursus militum temeritate insignis acciperetur clades. Nam cædes haud adeo ingens fuit. Hel-

*Obedientia militaris.*

*Clades accepta à Cæsarianis.*

C uetii enim ordines soluere haud audebant timentes ne rursus victoria è manibus eorum extorqueretur, ac ideo à persecutione longiore se cohibuere. Interea Gallus cum Cæsarem Geldrensi implicuisset bello, fœdus cum Heluetiis percutit, illisque vt fortiter perdurarent, auxilia est pollicitus, ac pecuniam, confestimque vim non paruam pyxidum (*Bombardas* Italià sono vocant) cum Magistris ac puluere mittit sulphureo: tum enim animo voluere cœpit, quæ postea re ipsa sunt detecta. At Philippus Rheni Palatinus, nec non Strasburgenses ac Basilienses bellum sedare, ac pacem facere tentarunt: sed ab vtraque parte repulsam tulere. Heluetii enim, qui se superiores putarent, nihil æqui admittebant; Cæsariani vero maioribus confisi viribus ignominiosam reiiciebant pacem, ac se plus, quā

*Rex Gall. instigat Heluetios cōtra Cæsarem.*

*Bombarda.*

*Pax frustra tentata.*

D vnquam ad bellum accingebant. Ingentes igitur tam pedestres, quam equestres contrahunt copias, quas omnes Constantiæ iubent conuenire: inde enim Turgeuensem regionem inuadere, ac deuastare intendebant. E Constantia igitur numeroso egressi exercitu, sub initium vicum Ermelingen nomine occupant: in eo enim Heluetiorum excubabat præsidium, quo interfecto, aut eiecto vicum diripuerunt, ac incenderunt. Inde ad vlteriora progressi longe lateque cuncta populantur, & euastant. At Heluetii, qui euaserant ad aliud confugere præsidium, quod iuxta Syluam Suaderloch nomine, adhuc in sua manebat statione, illiusque implorant auxilium, ac præcipue Lucernenses. Ii enim præter suorum cædem duas etiam pyxides, quas colubrinas vocant, perdiderant. Hortantur igitur socios, vt

E secum hostem adoriantur, quo acceptam ignominiam delere, & amissas pyxides recuperare possent. At illi, cum se longe inferiores cernerēt, quā vt cū copioso exercitu congredi possent, ab inuasione abstinuerunt, sed fumi signo vlteriora aduocant auxilia, ex altoq; quid hostis moliretur, considerabant, qui Heluetiorum contempta paucitate omnibus solutis ordinibus adeo secure cuncta agebat, & ferebat, ac si nemo hostis adesset. Interim vero dum tam temere grassantur, Heluetiorum proximiores fumi signo excitati impigre ferunt suis suppetias, ac breui ita copiæ sunt adauctæ, vt circiter mille quingenti conuenirent homines. Verum nec sic fortunam tentare audebant, cum cernerent hostes præter florentem equitatum tam ingenti quoque pollere peditatu, vt etiam decē millium numerum excederet. Verū

*Contemptus hostis nemini cessit bene.*

*Heluetii M D. audent se opponere Cæsarianis plus quam decē millibus.*

F cū illos adeo dispersos, ac cūcta absq; imperio, ac temere agere cernerēt, ita vt nec equites ipsi stationes seruarent militares, ad eam deuenerunt spē, vt aliquid audendum esse cēserent. Dimissis igitur copiis, quingentos fere præmittunt, qui locorum angustias, per quas Cæsarianis redeundum erat, occuparent: at cætera manus illos per syluarum tramites magno sequebatur silentio loci opportunitatem quærens,

rens, qui facile hostem aggredi, & si res minus prospere cederet, in tutum se recipere posset. Cæsariani etsi videbant paulatim hostium crescere numerum, adeo tamen illorum despexerant paucitatem, vt nec suos a prædando reuocarent, aut compositis incederent agminibus: Equites vero peditum secuti temeritatem vndique ad rapinam discurrebant, cuncta agentes, & ferentes, incendioque miscentes: quamuis non deessent, quibus admodum displiceret tanta militaris disciplinæ negligentia, ac frustra admonerent præsentibus hostibus non tam contemptim esse agendum. Heluetii interim, qui taciti sequebantur, loci nacti opportunitatem magno clamore nouissimos adoriuntur, cædunt ac prosternunt. Tumultus igitur oritur ingens, ac pedites aduocabant equites; illi vero pedites vt in ordines redirent, hortabantur, obiterque pyxidum magistri ignem machinis admouere iubentur. Sed & illi tormenta adeo præda texerant, & onerarant, vt illarum vsus penitus nullis esset. Eduxerant Cæsariani ingentem curruum numerum, vtpote qui potius ad prædam quam prælium se exituros putarant: quorum aurigæ audito clamore initium fecere fugæ. Et cum Heluetii vehementius instarent hostibus, nec paterentur ordines restitui, illi aurigarum sequuti exemplum pedibus sibi quoque consulere cœperunt. Id cernentes equites & ipsi palam ad fugam inclinarunt, omnesque pariter Constantiam versus contendebant. Sed cum ad saltus venirent angustias, illasque occupatas inueniunt, penitus animum desponderunt. Cum igitur ante, & retro Heluetii vrgerent, ingens clades est accepta, præcipue cum currus viarum impedirent exitus, Cæsarianique existimarent hostem totis adesse viribus. Nemo igitur retrospexit, priusquam Constantiam venisset. Tametsi nec ibi fuga stetit: quidam enim ob timorem vehementem in lacum, qui ibi vrbem alluit, se immersere. Quod si Heluetii longius persequuti fuissent, maiorem etiam cædem edidissent: adeo cunctorum animos metus occuparat: verum paucitati suæ diffisi, ac timentes ne & ipsi ob temeritatem cladem aliquam acciperent, ac partam victoriam è manibus emitterent; ab insecutione destiterunt, equitatus potissimum correpti timore quo ipsi penitus carebant. Ad spolia igitur conuersi non solum prædam recuperauerunt amissam, sed & pyxidum vim cepere ingentem, multisque aucti diuitiis ad solitas rediere stationes. Ea in fuga circiter duo millia desiderati sunt Cæsarianorum, cum Heluetii vix vnum, aut alterum perdidissent militem, magnā gloriam ob res tam egregie actas referentes. Cæsariani ac Sueui hac clade accepta Cæsarem assiduis aduocabant literis, ostendentes nil nisi ipso præsente peragi posse: accelleraret igitur, ac cunctas imperii conuocaret vires, quo Heluetiorum resisti posset violentiæ. Cæsar etsi Geldrensi implicitus esset bello, illud tamen quibus potuit, composuit conditionibus, confestimque exercitum in Germaniam præmisit superiorem, cunctisque Principibus, ac Ciuitatibus Imperialibus imperauit, vt auxilia, quo Heluetiorum domari posset peruicacia, submitterent. At illi licet parere cogerentur, segnius tamen & inuiti, minores quoque, q̄ imperatæ fuerant, copias emittebant: nouerant enim bellum hoc nulla necessitate, sed solum ob animorum impotentiam, & arrogantiam contractum esse. At Sueui admodum moleste cunctationem hanc ferebant, & cum se factis vindicare non auderent, aut nequirent, tamen (vt solent) propriam culpam in reliquos imperii reiiciebant subditos, quasi per eos stetisset, quo minus Heluetii debitas luissent pœnas. Fiebant interim excursiones variæ. cum iam Heluetii Rheni transcenderent fluenta, mox Cæsariani nauibus Lacum Bregantinum traiicerent, ita vt quotidie non parua damna, incendia, & deprædationes acciperentur, & inferrentur, quibus vtrinque infiniti absumpti sunt milites. Nemo enim capiebatur, sed indifferenter cuncti, qui in hostiū veniebant potestatem, cædebantur. Erant Comites de Sultz, Turegensium ciues, possidebantque oppidum nomine Thungen, opportuno in loco ad irruptionem situm. Eo potiti sunt Cæsariani, siue Comitibus dedentibus (vt Heluetii suspicabantur) seu vt occuparetur conniuentibus, moxque illud ingenti cum equitum, tum peditum muniunt præsidio, cui præfecerunt nobilem quendā nomine Theodoricum de Pluineneck, qui antiquus & peculiaris Heluetiorum hostis erat, ac illos plurimus affecerat incommodis. At Heluetii rem tanti momenti nequaquam con-

*Consilia sana non habent locum*

*Fuga & clades Cæsarianorum.*

*Cæsar ex Geldria mouet contra Heluetios, a quibus auxilia Principum & ciuitatum Imperii.*

*Bellum minime necessarium.*

*Thungen oppidum.*

*Plumeneck.*

A contemnendam esse censentes confestim eductis copiis oppidum obsident, oppugnant, & tormentis quatiunt. Verum Theodoricus ille, qui paulo ante magnam præ se tulerat arrogantiam viso hoste adeo animo concidit, vt clam cum eo pro- *Proditor ψυχῆς δειλός.* ditione pacisceretur præsidio, moxque dimissus nocte cum iis, quos saluos esse cupiebat, clam euasit. At reliqui cum amisso Duce se proditos esse intelligerent, & ipsi quoque cum hoste pepigere, vt impetrata salute emitterentur. Introducti igitur Heluetii vniuersos equites armis ac vestimentis spoliant, sicque dimittunt reseruatis primoribus, quos secum (vt Cæsariani aiunt) contra pacta abduxerunt, oppidum vero incenderunt, ac diruerunt. Ita insigne mille equitum præsidium cum *Heluetii minime πολιορκηταί.* vexillis duobus peditum ignominiosam deditionem fecit, & cum se viriliter de-
B fendere potuisset (nam Heluetii haud facile oppida oppugnare solent) maluit tamen turpiter hosti cedere quam vllum virtutis ostendere specimen. Hoc oppido capto, oppressoque præsidio haudquaquam quieuere Heluetii, sed temporis vsi occasione, populariter egressi sunt, vt Walgeuenses, qui defecerant, rursus imperata facere cogerent. Id Walgeuenses præuidentes vallem, per quam ingressus patebat, fossa ac vallo egregie muniunt, & non tam suos, quam vicinos cunctos in subsidium aduocabant. Conuenerat & equitatus insignis equorum quadringentorum in oppido proximo Veldkirchio: hi omnes auide Heluetiorum exspectabant aduentum. At illi nihil cunctantes recta contra Walgeuenses pergunt. Verum cum ingressum munitum, ac præsidio custoditum inuenirent, copias diuise-
C runt, & vna parte munitiones aggressi sunt, altera per occultas semitas loci superarunt asperitatem. Atqui in munitione excubabant, viriliter hostium impetum, fortiterque locum defenderunt, ita vt Heluetii perrumpere nequirent: qui vero ab alia parte per angustias irrepserant, in colle & loco superato ordines instruere cœperunt. Adueniunt interim equites, conuenereque copiæ pedestres circiter millia sex egregie armis instructi, animo quoque nimis magno & claro præditi, qui vt primum hostilem inspexere aciem, illam inuadere parabant, sed impetum fluuius latus ac profundus à montibus per vallem torrentis instar ruens (Ilam incolæ vocant) retardabat, equitibus quoque ob vehementiam vix permeabilis. *Ilo fluuius.*
D Illum igitur pedites nimio pugnæ ardore transgredi cœperunt, reclamantibus Ducibus, ac summopere orantibus, ne adeo temere in hostes ruerent, quorum vires nondum norant, sed citra flumen securi exspectarent, donec omnia certius explorari, ac renunciari possent. At illi suis qui munitiones defendebant, succurrendum esse clamarunt, quos ex frequentibus pyxidum tonitruis vehementer vrgeri intelligerent: moxque non sine ingenti periculo amnis superarunt violentiam, in ordinesque regressi hostium ex colle, in quo constiterant, præstolabantur descensum. Præerat equitibus nobilis quidam nomine Burckhardus de Knoring eques auratus senex, ac rei militaris peritissimus, qui cum militum impetum refrenare nequiret, manifestum tamen cerneret periculum, centum circiter equites
E flumen transgredi iuber, ne tamen cum hostibus confligerent admonuit, sed solum illos cohiberent, ne latius excurrere auderent: iam enim palam videbat quid esset futurum. Reliquum vero equitatum per turmas super fluminis constituit ripam. Cæterum Heluetii immobiles, ac quieti in ordines tamen redacti ab alto stolidam hostium prospectabant audaciam, & vt magis augerent illorum temeritatem, timorem simulabant, copiarumque suarum, quantum poterant, celabant multitudinem, ac ita contrahebant, vt vix decem millium esse viderētur, cum numerum illum etiam duplo superarent. Cæsariani igitur, cum aliquantisper exspectassent, vt hostis in planum descenderet campum, postquam illum videre immobilem, ac tuto se continentem loco, moræ pertæsi vltra pergere, & collem ascendere cœpe-
F runt, ingentique audacia, nec vi minori hostium inuadunt aciem, qui & ipsi militū numero & loci adiutori opportunitate viriliter illos excipiunt. Fit igitur prælium ingens, obstinateq; ab vtraq; parte pugnatur, ac ingens editur cædes, omniaq; interim pyxidum sonitu, clamore, & tympanorum resonant strepitu. Erat inter Heluetios vir quidam audacissimus, ac rei militaris peritissimus, nomine Henricus Wolleben: hic nihil dubitauit caput suum pro patria deuouere, accepta enim longiori *Prælium inter Heluetios & Cæsarianos.* *Decius Heluetiorum pro patria se deuouit.*

F bipen-

bipenni (Hellenbarten vocant) quam transuerse submisit hostium hastis, illisque eleuatis tamdiu perstitit, ac vsum hosticarũ impediuit hastarum, donec multis confossus vulneribus destitueretur viribus, ac moriens procumberet in terram. Ea igitur parte potissimum Cęsarianorum labefactata est acies. Interea equites quieti pugnam aspiciebant, non ideo solum quod Ducis obseruarent imperium, sed quia periculi plenum videbatur collem ascendere, & tam iniquo confligere loco. Verum vnus ex eis Ilsing nomine magnæ existimationis vir & audax, cum turpe duceret equites quietos, peditum inspicere certamen, subditis calcaribus equum contra hostes concitat, & alios vt sequerentur, hortabatur: sed frustra. Nemo enim eum sequutus est præter famulum vnum, qui cum videret quanto se herus discrimini cõmitteret, illum inclamauit, vt à cœpto desisteret: quod audiens ille se conuertit, & cum se ab aliis destitutum videret, reditum maturabat: sed lapis pyxide excussus equum illius prostrauit, qui casu suo Dominum ita oppressit, vt surgere haud quiret. Id cernens famulus, ex equo desilit, ac Dominum multa vi extractum tanto eripuit periculo. Fuit & illi saluti, quod hostibus acie excedere prohibitum fuerat, qui longe honestius putabant si imperii memores essent, quam si multos etiam oppressissent equites: euenit tamen, vt famulus ille, licet amisso equo, euaderet, nam cum alium equitem haud procul inde inclamaret, vt illum exspectaret, licet armatus post tergum illius in equum vnico ascendit saltu, sicque saluus non sine laude ad suos est reuersus. Perdurabat interim prælium, summisque certabatur viribus, nec retulere pedem Cæsariani, priusquam cuncti cecidere, qui in prima constiterant acie. Quod cum reliqui vidissent, ac iam non solum à fronte vrgerentur, sed paulatim à lateribus quoque circumuenirentur, pedem aliquantulum referre sunt coacti. Quod vt sensere Heluetii acrius signa intulerunt. Quem impetum cum Cæsariani diutius perferre nequirent, in fugam sunt conuersi, tametsi illa non à primis, sed vltimis initium sumpserit. Recta igitur ad amnem fugerunt, in quem cum improuide se immergerent, gurgitibus abripiebantur, ac suffocabantur, ita vt non pauciores aquæ absumpti sint impetu, quam in ipsa cecidere acie. Id Heluetii videntes à colle descenderant, laxataque fronte primores persequi iubent fugientes, ipsi vero structis sequebantur ordinibus. Quod equites cernentes & ipsi se fugæ mandare sunt coacti. Transgressi igitur flumen reliquo se coniungunt agmini. At persecutores illi non contenti hostes vltra amnem fugasse, connexis brachiis, ne aquæ abriperentur impetu, ipsi quoque flumen transgredi cœperunt: & iam quidem vlteriorem contigerant ripam, cum Ducum iussu præconis reuocantur voce: timebant enim ne ab equitatu circumuenirentur. Confestim igitur imperio parentes rursus se vorticibus committunt, ad suosque reuertuntur salui. Id videntes equites & ipsi taciti Veldkirchium versus abiere. Et hic fuit exitus cœpti tam temerarii. Cæterum desideratorum numerus iniri haud potuit, quum non pauciores vi fluminis perierint, quam pugnando cecidere in acie. Hoc constat, optimum quemque, & animosissimum ferro consumptum esse. Et erant illi non solum milites, sed & præstantiores regionis illius digni profecto ob virtutes qui consilia secuti fuissent saniora. At Heluetii, cum iam de Cæsaris aduentu certiores redditi essent, haud vltra sunt progressi, sed imperata incolis prouinciæ pecunia ingenti, acceptisque obsidibus confestim retro abiere. Erat summum odium inter Hegeuenses, & Heluetios, quemadmodum inter omnes fere solet accolas. Augebatur id iniuriis quotidianis, conuitiisque assiduis. Quod Heluetii vltra non tolerantes collectis viribus eam prouinciam sunt aggressi ac cuncta ferro, ac igni vastare cœperunt. Verum tantum abfuit vt Hegeuenses, qui paulo ante verbis fuerant ferociores, obuiam irent, vt etiam desertis præ formidine castris munitissimis omnes fortunas suas hosti diripiendas relinquerent.

*Ilsing patricius Augustanus. Exemplum probi & fidelis famuli.*

*Cæsariani fugiunt, & partim in amne submersi pereunt.*

*Temeritatis infelix exitus.*

*Hegeuenses perividuntur.*

Heluetii igitur per totam regionem discurrentes omnia ferebant, ac agebant, & quæcunque capiebant, mox incendio consumebant. Venere igitur in eorum potestatem arces quædam inexpugnabiles, & quæ si defensæ fuissent, nulla vi capi potuissent. Verum nobiles illi non tam audaces erant ad resistendum hosti at-

*Auita [illegible] nobilium.*

A sti armato, quam apti ad exercenda latrocinia, & deprædationes viatorum. Nam quæstum illum à maioribus acceptum strenue exercebant, existimantes non paruum fortitudinis, ac nobilitatis esse indicium, si furum instar raptu, & ex aliorum viuerent miseriis. Multa igitur male parta male quoque periere, ac decem millia aureorum vnico in castro Hoburg sunt reperta, quæ Dominus illius ex multorum hominum congregarat spoliis. Quidquid enim vndique rapiebatur, ad Hegeuenses tanquam asylum latronum ac furum deferebatur. Progressi igitur Heluetii oppidum Stokach, quod deditionem facere renuebat, obsederunt, illudque pyxidibus oppugnare, & vehementer quatere cœperunt: sed non minori vi à præsidio, quod immissum fuerat, est defensum. Offendebantur & hostes pyxidum iactu

*Hoburg.*

*Stokavv.*

B assidue ex arce Nellemburg quæ in colle vrbi imminente sita est. Cum igitur se frustra niti cernerent (nam Heluetii haud facile vrbes oppugnare solent) suis parcentes collectis vasis abire maturabant. Audiebant enim Cæsarianos magno aduentare exercitu, quem vndique ad vrbem propinquam Vberlingen nomine accersierant, sperantes se hostem (vt semper optauerant) in apertis deprehendere posse campis, quod & ille, cum omni careret equitatu, admodum formidabat. Verum antequam ad propria regredi posset, Cæsariani mille, & quingentis superuenere equitibus armis & equis egregie instructis. Heluetii igitur imminens cernentes periculum, mille ex suis delegerunt, qui tamdiu equites sustinerent, donec reliquus exercitus cum impedimentis & inutili turba planitiem superaret, & oppido

*Nellemburg.*

*Vide supra.*

*Vberlinga.*

C Stain appropinquaret. Erat igitur profectio illorum non admodum fugæ dissimilis. Vnusquisque enim accelerabat ac ob equitum timorem prior esse cupiebat: & profecto si equites omissis mille illis impetum in reliquos fecissent, non paruam cladem inferre potuissent. Nunc vero dum nouissimos tantum persequuntur, occasionem rei bene gerendæ è manibus emisere: quamuis nec illos aggredi auderent, sed semper nouissimos premendo insequerentur, qui diligenter seruatis ordinibus pergebant, non ignari in quanto periculo essent constituti. Vt tamen suis euadendi præstarent potestatem, dignam pro patria mortem nequaquam recusabant. Tandem ad vicum magnum peruentum est, qui paulo ante conflagrarat, in quo equites hostem permansurum, ac se defensurum putabant, nec longius crede-

*Stain oppidum.*

D bant progressurum. Commode igitur peditum auxilio, qui nondum aduentarant, sine suo periculo illum opprimi posse sperabant. Sed longe opinione sua decepti sunt. Heluetii enim recta per vicum transgressi suorum sequebantur vestigia. Vndique igitur ab equitibus conclamatur, rem esse indignam, si hostis tam imbecillis in patentibus etiam campis ex eorum laberetur manibus: audendum igitur esse ne tanta occasio rei bene gerendæ omitteretur. Quibus vocibus equitum Duces coacti sunt equitatum in ordinem redigere, & totis viribus concurrere. Erat illo die Francorum acies prima, Sueuorum vero subsidiaria: alternis enim diebus vices commutare solent. Verum ne Sueui se contemptos putarent, prima Sagittariorum illis commissa est acies. At Heluetii equites in ordinem redactos, & iam

E congredi paratos esse cernentes, & ipsi conuersi demissis hastis equites excipere parabant. Sagittarii igitur Duce Sueuo nobili quodam de Rechberg viriliter illo aggressi scorpionum ictibus prosternebant: Francones vero hastati cum hostilem aciem adoriri deberent, plane declinarunt, ac circumactis equis rursus ad pristinum regressi sunt locum; quos & Sueui hastati sunt sequuti nequaquam hostes aggredi audentes. Equites vero Sagittarii cum hastatos tam ignauiter agere cernerent, & ipsi ab vlteriori abstinuerunt congressu: assiduo enim pyxidum iactu vulnerabantur. Accurrens igitur Dux Sueuus Francones multis proscidit contumeliis, timidos illos & indignos, qui equites militarent, appellans. Nam communem ignominiam priuatum etiam augebat periculum: in brachio enim

*Rixa & conuiciantur Sueuos & Francos.*

*Rechberg.*

F pyxidis iactu magnum acceperat vulnus. Verum nec pudor, nec conuicia Francorum restringere poterant timorem, sed immoti quasvis potius sufferebant contumelias, quam hostium lanceas obuersas: potissimum vero Dux eorum male audiuit, cuius nomen etsi sciam, non tamen manifestabo. Heluetii vero cum hostes non amplius instare viderent, couersi & ipsi magnis passibus accelerarunt ad suos,

*Hoc est parcere personis, dicere de vitiis.*

F 2 qui

qui iam exsuperata planitie præmissisque impedimentis suos sequentes magno exceperunt gaudio, vtpote quos iam morti destinarant, & nunquam putarant reuersuros. Equites quoque & ipsi conuersi retro abierunt, alius in alios, vt fieri solet, culpam reiicientes. Nam Sueui Franconibus ignominiam tantam acceptam ferebãt; Francones vero Sueuos incusabant, quod nec sine illis hostes aggredi fuissent ausi, cum tot numero fuissent, vt etiam absque Franconibus victoria potiri valuissent, potissimum cum quotidie de primo congressu contendere solerent. Sicque turpissimis inuicem contendebant maledictis, cum tamen neutra pars timorem tam turpem, & ignominiam acceptam iuste excusare posset. Interea Cæsar aduenit, rursusque Imperii Principes, ac ciuitates in subsidium properare sunt iussi. Qui nihil cunctati partim ipsi aduenere, partim copias suas ad bellum misere instructas. Cæsar vero de omnibus certior fieri cupiens, ac singula discutiens reperit, non tam militum temeritate, & inobedientia, quam Ducum imperitia, & ignauia tot calamitates acceptas esse. Vt igitur dehinc circumspectius ageretur, cũcta loca Heluetiis obnoxia, præsidiis munit, commeatum mittit, & vbique diligenter excubias, ac stationes fieri iubet: ipse interim aduenientes copias per loca distribuit opportuna, quoad totis collectis virib. summa vi hostes inuadere posset. Ego igitur à Republ. Nurenbergensi Dux electus ad Cæsarem sum missus cum peditibus quadringentis, ac ala vna equitum sexaginta, pyxidibus sex, quas colubrinas vocant, & vna maiori, nec non curribus octo, qui commeatum, puluerem sulphureum, tentoria, & reliqua ferrent necessaria. Iũctus est mihi inter reliquos nobiles eques quidã auratus nomine Ioan. de Beytstorff, vir rei militaris peritissimus, & tribuni, ac centuriones egregie omnes in armis exercitati. E Nurẽberga igitur egressus recta ad Cęsarẽ, q tum iuxta Brigantię lacũ agebat, perexi, per Sueuiãq; non sine periculo & incolarum indignatione copias duxi. Nurẽbergenses.n. tum nequaq̃ Sueuorum, sed Bauariæ Ducum vtebantur societate: q̧ quidem Sueui ægerrime ferebant. Dolebãt insuper, q̧ ipsi multis ex suis amissis, ingentiq; pecunia absumpta Nurenbergensiũ copias adhuc integras viderent, & tum demum ad belli munia exeuntes. Non æqs igitur oculis Nordlingenses, & Vlmenses, ac reliqui, p quorum fines eundum erat, nostrum aspiciebant transitum. At Cæsar cum me appropinquare audiret, obuiam misit, ac iussit, vt ad oppidum Ternung (ibi enim agebat) accederem: est illud ad lacum Bregentinum in ditione Comitum de Montfort. Parui igitur, ac confestim illuc perrexi. At Cęsar vt copias, quas adducebam, intueretur, in campum equo insid ns processit, ac diligenter illas inspexit, non sine animi oblectatione, vt ex vultus hilaritate potuit deprehendi. Etenim tam pedites, q̃ equites cuncti rubris induti erant vestimentis, quo colore & currus tecti erant. Armis prætetea egregie muniti ac instructi, veterani omnes, & è multo electi numero, magna ex parte Cæsari noti, sub quo multis annis strenue dimicarant, præcipue tribuni ac Centuriones, quos Cæsar humanissime compellauit. Solummodo copiarum paucitas ab æmulis reprehendebatur, cum Vlmenses duplo etiam maiora submisissent auxilia, nequaq̃ considerantibus Sueuorum, ac Nurenbergensium causam longe esse diuersam, cũ illi nulla coacti necessitate bellum Heluetiis intulissent; Norinbergenses vero nil præter Cæsaris obedientiam in Heluetios armaret. At Cæsar ipse nil talibus mouebatur cauillis, sed palam respondit, tot malle veteranos, quam bis totidem tyrones. Et erat Cæsar inter alias animi dotes hac præcipue virtute præditus, vt haud facile calumniatoribus aures præberet, sed obnixe eorum foueret innocentiam, quorum nondum culpa erat comperta Et profecto ni Cæsar moribus fuisset tam laudandis, nil mirum si Nurenbergenses tum à Cæsarea ẽt penitus excidissent gratia, cum vndiq; improborũ oppugnarentur machinis: qdquid enim sinistri accidebat, aut cõminisci poterat, q̧ innocentibus notã aliq̃ inurere valeret, id omne in Nurenbergen. referebatur caput, ita vt etiam occulti fœderis cũ Heluetiis, submissiq; insimularentur subsidii. Quod qdem ob nullam aliam fiebat causam, q̃ odium singulare, ac peruersi animi prauitatem, & q̧ nonnulli libenter culpam ppriam aliorum texissent innocentia. At Cæsar me ad oppidum Lindau, moxq; Veldkirchen ducere iussit, quo paulo post ipse quoq; venit: acceperat. n. Grisenses, Curienses ac Engadinenses deli-

*Translatio culpa hominib. familiaris.*

*Aduentus Cæsaris.*

*Causa superiorũ calamitatum.*

*B. Pirckeymer copiarum Noricarum præfectus mittitur in Heluetiam.*

*Sueuorum aduersus Norinb. Rempubl. indignatio.*

*Cæsar copias auxiliares Norinberg. latus lubensq; excipit.*

*Pauci Veterani multis tyronibus meliores.*

*Cæsar nil mouetur calumniis.*

*Translatio culpæ in alios familiaris hominibus.*

A deliberasse ingenti suorum manu in prouinciam irrumpere. Id ne fieret, totis viribus occurrendum esse censuit. Vndique igitur copias Weldkirchen conuenire iubet, vt superatis montibus hostes ab inuasione coerceret, & vt illorum vires distraheret, Singeuenses, ac Brisgeuenses hostilem terram inuadere iussit. Qui nihil morati magnis collectis copiis per Fornacensem agrum irrumpere parabant: id cum Heluetii resciuissent, confestim occurrunt, suosque in aciem constituunt, cōfligere parati, si quis obuiam iret. Id videntes Cæsariani magis de fuga, quam de pugna cogitare cœperunt. Turpiter igitur dilapsi ad propria cum ingenti rediere ignominia. Nec Heluetii longius illos prosequuti sunt equitatus potissimum timore, sed exustis villis quibusdam & ipsi abiere retro. Interea dum Cæsar in contrahendis distinetur copiis, Engadinenses cum sociis opinione celerius egressi per Monasterii vallem in campum (vt vocant) Malsensem erumpere conabantur. Ea est planities inter alios montes latissima, fertilis, & amœna, oppidis & multis excultа villis, & ædificiis, in cuius summitate Athesis oritur fluuius, qui inde Italiam versus magno labitur impetu. Cæsariani igitur vt hostes ab ingressu arcerent, Monasterii vallem, per quam introitus patebat, fossa ac vallo egregie muniuerant, præsidioque imposito diligenter obseruabant. Verum cum hostium percepissent aduentum, vndique populariter ad defensionem aduolant. Aderant interim hostes maximis copiis, ac magna vi munitiones sunt aggressi, verum longe maiore sunt reiecti, ita vt semel ac iterum reuersi fugæ se mandare cogitarent: sed instabant Duces à tergo non solum verbis, ac hortationibus, sed verberibus etiam, minis & conuitiis suos in aciem redire cogentes. Diu igitur certatum est, multique hostium è vallo pyxidum maxime cadebant ictibus. Videntes igitur quod perrumpere non valerent, diuisis copiis per semitas inuias, & occulta montium præcipitia potius ruebant, quam descendebant, Cæsarianosque à tergo aggressi nouissimos cædere inceperunt. At equites hæc cernentes nullas suis ferebant suppetias, sed immoti, ac quieti suorum inspiciebant discrimen, licet magno præstarent numero. Cum igitur Cæsariani à fronte & à tergo vrgerentur, primum munitiones derelinquere sunt coacti, deinde etiam acie profligati ad fugam inclinarunt manifestam. Quod si illis equites in tempore auxilium tulissent, aut plane vicissent, aut hostes saltem ab ingressu arcuissent. Nunc vero suorum destituti ope vltra resistere non valebant. Iniecit & illis timorem bouinum cornu inflatum ab hostibus: nam eo decepti sono, Vrenses ac reliquos Heluetios aduenisse putabant: illi enim inter pugnandum eo sonitu suos ad prælium animare solent. At equites cum suorum cernerent fugam, non solum hostes in planitie aggredi aut cohercere ausi non sunt, sed subditis calcaribus effusissime, ac turpissime aufugerunt. At hostes in planitiem progressi oppidum Glurens, Mals, & villas cunctas ad Letzium vsque combusserunt omnia diripientes ac agentes ita vt etiam Athesis accolis non paruum inicerent timorem. Verum cum de Cęsaris aduentu certiores essent redditi, vlterius progressi non sunt, sed celeriter se recepere ad propria duabus prius fossis ingentibus suorum corpora tumulantes: Cæsarianos vero circiter mille cæsos in campis sub dio insepultos reliquere, cum tamen longe plures amisissent ex suis. Cęsar cum cladem hanc accepisset maxima indignatione permotus est, præcipue vero Ducis ac Equitum ignauiam moleste tulit. Verum cum Dux paulo post affuisset, multis verbis culpam suam diluit asserens haud tutum fuisse equitatum inter montium angustias hosti obiicere tam potenti, ac ita amicorum auxilio, qui tum in aula Cæsaris potentes erant, iram leniisse videbatur: verum ob hanc ignauiam nunquam postea ad propria regredi est ausus, iuste eorum iram timens, quorum necessarios non solum ad mortem perduxerat, sed turpiter etiam dereliquerat, cum obiter etiam proditionis quoque insimularetur. Existimabant enim prouinciales, si etiam ob loci iniquitatem peditibus succurrere haud potuisset, facile tamen illum in campis patentibus hostium persequutionem reprimere, & à tam effreni prædandi, ac vastandi licentia cohercere valuisse. Aduenit interim magnis Cæsar copiis, castrisque in campis patentibus locatis deliberabat, quo pacto acceptam vlcisceretur cladem. Ibi variæ dictæ sunt sententiæ, cum quibusdam impossibile videretur per montes

*Cæsarianorum fuga.*

*Campus Malsensis in Valle monasterii.*

*Athesis fluuius.*

*Equitum ignauia in prælio.*

*Cæsarianorum error ex excepto de signo militari, & inde fuga.*

*πολυανδρεῖον post prælium.*

*Dux ignauus Cæsari se purgat sed ad propria redire non audet.*

tam altos & præsidiis munitos in hosticum irrumpere: aliis autem viam etsi longiorem ostendentibus, per quam ingressus pateret. Eam sententiam Cæsar approbauit. Etenim non solum Engadenensibus ob iniurias nuper acceptas indignabatur, sed etiam quia bello huic initium & causam dedisse videbantur, & quod semper Austriæ Ducibus fuerant inobedientes, pœna dignos iudicabat. Quindecim millia igitur peditum ex omni militum elegit numero: nam equitum vsus inter montes tam altos nullius erat vtilitatis. Has copias per tramites occultos, ac longas ambages in Engadenensem vallem perduci iubet, additis ductoribus viarum gnaris. Cæterum quia ob tanti exercitus multitudinem commeatus in locis defecerat montanis, ac plerique multos dies sine pane exegerant, vltra montem, quem Braium appellant, in vallem Tellinam Mediolanensi Duci subiectam mittere constituunt, vt illinc copiis prætereuntibus alimenta afferri possent. Nam illi per aliam immittebantur viam. Me igitur Cæsar vocauit, ac iussit vt ducentos pedites ad Braimontis radices mitterem, ibique, donec ipse adueniret, præstolarer, haud tamen aperuit, ad quem vsum illorum opera vti vellet. Parui igitur, & tribunum vnum pedites ad locum designatum ducere iussi, ac mox cum equitum meorum ala sum subsecutus. Accidit, vt forte inter eundum per villam magnam, sed exustam transirē, in cuius exitu duas deprehēdi vetulas, quæ agmen quadraginta fere puerorū paruorū, nec nō puellarū, haud secus ac pecorū gregēs prę se agebāt. Erāt omnes extrema macie ob inediam confecti vt effigie sua, præterquam quod mouerentur, haud multū defunctis absimiles, ita vt aspicientibus horrorem quendam inijcerent. Interrogaui vetulas, quonam turbam tam miserandam ducerent. At illæ tanquam attonitę, ac vix præ dolore ac fame ora aperire valentes responderunt confestim me visurum, quonam tam infelix ageretur iuuentus. Vix hoc dixerant, cum ad pratum quoddam deuentum est, in quod ingressi, ac in genua prolapsi bestiarum instar herbas depascere cœperunt, hoc vno distantes quod illę morsu vescuntur; hi vero manibus cibum decerpebant: & iam vsu herbas discernere didicerant, ac nouerant, quæ amaræ, seu insipidæ, quæ suaues, aut gustu essent præstantiores. Præcipue vero herbam eligebant acetosam, quam & præ cæteris dignoscebant. Ad tam dirum igitur spectaculum obstupui, ac tanquam amens diu constiti. Rursus igitur vetula inquit: En cernis curnam calamitosa hæc turba huc sit deducta, cui longe magis profuisset, si nata foret nunquam, quam tot ærumnis subiici, ac tam miseram exigere vitā. Ferro cecidere patres, fame vero matres abactæ sunt: bona in prędam cessere, ac habitacula flammis sunt absumpta: nos miseræ ob vltimam senectutem hic sumus relictæ, quo infelicissimam hanc iuuentutem brutorum instar ad pascua agamus, & quantum valemus, herbarum esu sustentemus; speramus tamen breui tam illos, quam nos a tantis absolutum iri miseriis. Etenim quamuis duplo plures fuissent, breui tamen ad hunc redacti sunt numerum, cum quotidie aliqui fame & inedia deficiant longe profecto celeri morte, quam prolixiori vita feliciores. Hæc cū vidissem ac audiuissem, lachrymas continere nequiui tam miserandam hominum sortem miseratus, ac bellicum furorem merito detestatus. Inde ad locum processi condictum, quo paulo post & Cæsar cum paucis venit equitibus imperans vt pedites montem transcendere iuberem, quo eos conducerent, quos commeatus gratia Burmium in vallem Tellinam misisset. Mediolanensis enim Dux pollicitus fuerat se exercitui de omni commeatus genere prouisurum. His imperatis Cæsar discessit. Verum pedites mei iussa facere negarunt: non enim tanto periculo capita subiicere volebant, cum tam pauci numero essent, hostesque vndiq; imminerent & pleriq; antea Cæsaris quoque milites tantum discrimen subire recusauerant: prætendebant & signorum absentiam, sine quibus se nusquam ituros affirmabant. Tandem post multa vltro citroque dicta, eo res deuenit, vt ituros se pollicerentur, si ego præirē, & illos ducere vellem. Ne igitur calumniatoribus ansam aliquam præberem, Cæsarisve indignationem incurrerē, confestim ab equo cataphracto descendi, depositisque armis equestribus, sumptisque pedestrib. præire cœpi, ac milites vt sequerentur, sum hortatus. Supererant adhuc quatuor fere diei horæ, quibus nos viarum Duces montis verticem superare posse affirmabant. Sed longe ipse illa decepti

*Inopia commeatus in exercitu Cæsariano.*

*B. Pirck. cum parte copiarum ad Cæsarem accersitur.*

*Belli fœda facies.*

*Pueri & puellæ herbiuori à vetulis pastum aguntur tanquā greges pecudum.*

*Melius non nasci.*

*B. Pirckeymeri commiseratio erga miseros.*

*Pirckeymer ex equite pedes, nō recusat pericula adire.*

A cepti sumus. Cum enim in altum venissemus ob niuis resolutionem difficilime pergebamus, ita vt milites nonnunquam fere absorberentur, ac ob niuis densitatem, ac lubricitatem terræ vehementissime defatigarentur. Tandem vero circa noctis medium in summũ deuenimus verticẽ: ibi in paruo tuguriolo (quod tamen non omniũ capax erat) aliquantisper interquieuimus inedia pariter & nimia defatigatione tãtum non enecti. Deinde montem descendere cœpimus, & sub diluculum ad aquas calidas, quæ ex montis scaturiunt radice, deuenimus: inde citciter meridiem Burmium lassi & famelici sumus ingressi. Verum nihil ex iis, quæ Mediolanensis Dux promiserat inuẽnimus, sed hostium vim ingentem illuc confugisse deprehensum est, ita vt nõ sine dubio, ac timore diẽ illum exegerimus. Postridie vero summa festina-
B tione inde discessimus vix quinquaginta iumenta commeatu onusta nobiscum ducentes, ac iterad exercitum, qui in Engadinam irrupturus erat, nec longe distabat, direximus, ascensoque monte altissimo ad arcem deuenimus munitissimam, per quam, & nusquam alibi, iter patebat. Ea Mediolanensis Ducis tenebatur præsidio, quo cum peruenimus ob nimiũ loci præcipitium equi nõ paruum spacium per scalas (mirum visu) ascendere cogebantur. Bini enim homines ab vtraq; parte frena ne retro caderent, tenebant: bini quoq; latera seruabant: sequebantur inde, qui stimulis, clamore & adhortatione iumenta progredi adigebant, ita vt in aere suspensa per scalas latiores in summum tandem multo sudore, ac labore peruenirent. Hanc ob causam & arci quoque Scalæ nomen inditum est. Superata igitur arce paulo
C post ad alium exercitum, qui iam castra locauerat, peruenimus, nequaquam illum, vt sperauerat, commeatu reficientes. Ab accolis tamen Italis vini copia ingens in castra est perlata, quod milites longa inedia macerati (quippe qui plurimos dies sine pane exegerant) auidius ingurgitantes admodum inebriabantur, tumultuantesque mutuis se conficiebant vulneribus. Postridie omnibus copiis ad vallem perquam amœnam, quam incolæ ad vineas appellabant, deuentum, ac ibi pernoctatum est. Nam quamuis deliberatum esset, vt eo die irruptio fieret, cum tamen multitudo tanta tardius ob viarum angustias progrederetur, diesque in occasum vergeret, castra in valle sunt locata. Postero die duabus ferme ante ortum solis horis, tria Cæsaris vexilla (vt vocant) ordinaria quibus & meum ob vere-
D ranorum existimationem est additum, cum duobus millibus militum ad occultas montis semitas sunt transmissa, additi quoque viarum Duces pollicentes se breui manum hanc super hostium capita, qui montis, per quem irrumpendum erat, cacumina obseruabant, perducturos. Ad montis igitur progressi radices, per asperos, confragosos, ac feris pene inuios colles non sine præcipitii periculo, & labore ingenti, donec tandem ad loca vndique niue oppleta deuenimus: ibi non minori difficultate, quam in asperis, est laboratum. Nix enim ob anni resoluebatur temperiem: nam mensis erat Iunius. Ac ideo milites ægre pergebant, ob nimiam lubricitatem niuis, ac luti haud facile vestigia sistebant. Reliquus interea exercitus vniuersus præter mille milites, qui à sinistro latere se hostibus ostende-
E bant, recta montem, per quẽ irruptio patebat, ascendere cœpit, pedetentim tamen vt hostium oculos à circumuenientium abstraherẽt aspectu. Erat mons altissimus, ac in summitate perpetua niue repletus. Illic Engadinenses in ordines redacti, hostium præstolabantur aduentum minutissimarum auicularum gregem ob nimiam celsitudinẽ repræsentantes: emittebant tamen plures ex suis, qui è summo descendentes saxa ingentia deuoluebant, ac agmen quoq; quantum poterat, vltra progredi inhibebant. Suffoderant quoque vndique scopulos ingentes, ac magni ponderis cautes arboreisque suspenderant truncis, quibus faciliter dispulsis confestim saxa magno ruebant strepitu, ac ingentem montis partem secum in præcipitium trahebant. Sed hoc nostris saluti fuit, quod cuncta, quæ impellebantur aut deiiciebantur,
F ab niue mox absorbebantur altissima. Id ni accidisset, impossibile profecto fuisset loci à natura tam muniti & præsidio firmati iniquitatem superare. Interim dum sic vtrimque ab antesignanis pyxidum, ac lapidum iactu, sagittis quoque ac balistis certatur, ac magnum agmen immobile hæret, milites præmissi paulatim in montis surrepserunt verticem, ibique se colligentes in ordines redibant.

*Equi per scalas ascendunt in arcem periculo maximo.*

*Scala arx.*

*Vallis ad vineas*

*Engadinenses præstolantur hostem.*

Quo facto signiferi rotatis circum capita signis magno agmini (nam iam in illius A conspectum venerant) in montis summitatem se peruenisse significant. Id milites videntes nihil morati, & ipsi vi magna perrumpere conantur. Etiam, quia à sinistra incedebat ala, hostes circumuenire cœperunt, qui rum primum percipiebant quatuor illa vexilla cum militibus suis in montis emersisse summitatem. Diuisis igitur copiis illos ab vlteriore progressione prohibere nitebantur: sed frustra: vix enim primo tentato certamine in fugam vertuntur. Interim agmen magnum progreditur, & qui in sinistra constiterant ala, ab illa quoque parte hostes adoriuntur, ita vt Engadenenses & à fronte, & lateribus vehementer vrgerentur. Impares igitur se cernentes, ac tam copioso exercitui resisti posse diffidentes, vndique fuga sibi consulere cœperunt. Per montium igitur abrupta ac semitas notas multis ex suis amissis B dilabuntur. Cæsariani igitur rursus coniunctis copiis montem descendere cœperunt. Accidit hic, vt niuis pars quædam ingens vel nimio pressa pondere, vel solis liquefacta calore à reliqua niuis diuulsa strue congerie, ac per montis deuexum, quanrum iactus est arcus, acta, plus quam quadringentos secum arripuerit milites, quos omnes altissima inuoluit vertigine: eratque spectaculum illud sub initium horrendum, cum tot homines eodem raperentur impetu, & tanquam fluctu quodam absorberentur; sed paulo post in risum est versum, cum milites vndique tanquam terra editi emergerent: omnes tamen hastas, aut arma sine capitis aut pedum amisissent tegumenta. Tametsi nemo, quantum sciri potuit, fuit desideratus, multi tamen vehementer sunt collisi. Per immensum igitur iter, ac multo sudore tandem C circa solis occasum in Engadinensem peruentum est vallem amœnam, & multis exculram oppidis ac villis. Verum hostes Orni fluuii (nam is torrentis instar per Engadinensem vallem labitur) pontem, per quem transeundum erat incenderant. Restincto igitur non paruo labore igne, ponteque refecto, copiæ sunt traductæ, castraque in vico quodam Scaneu nomine sunt posita. At Engadenenses quamprimum Cæsarianos pontem transgredi viderunt, propriis manibus oppidum magnum & propinquum, quod Surzium vocabatur, incenderunt. Eam igitur noctem milites defessi, & inedia macerari in vico transegere. Nam hostes quo Cæsarianos fame vrgerent cuncta ad victum pertinentia vel corruperant, vel penitus abstulerant. Orto die tribus agminibus ad vlteriora est progressum: præiuit enim turba, quam amissam D vocant, cum pyxidibus quatuor, quæ ingenti labore illac erant perductæ: Nam vt plurimum in montium saltibus vna tantum vehebantur rota, cum altera funibus colligata, ac suspensa à militibus, qui in anteriori incedebant loco, sustentaretur. Sequebatur agmen magnum semper omnes suos conseruans: Impedimenta vero ac turbam inutilem vltimi tuebantur. At Engadinenses & ipsi suis præcedebant agminibus cuncta vastantes ac diripientes, & si quandoque loci offerebatur opportunitas gradum sistebant, ac tanquam pugnaturi se ostentabant, sed cum nostri propius accessissent, rursus citato gressu abibant, haud pares enim erant qui tantis copiis resistere possent. Cuncta interim flammis relucebant, ac magno fragore vndique ruebant ædificia. Conflagrarunt igitur præter Scaneuium & Sutzium Someda, Comouascum, Pons rosinus, Vadellum & Scauvellum cum reliquis cunctis E Tirauum vsque: quin & illud quoque Engadinenses ipsi comburebant, licet Cæsariani illac haud peruenirent. Tandem sub solis occasum castra iuxta vicum quendam sunt locata, ibique à Ducibus est deliberatum, quonam postridie esset proficiscendum, siquidem maior pars per vallem Tellinam, quæ non longe aberat, redeundum esse censebat: ibi enim militem fame & labore fessum refici posse arbitrabatur, quoniam Mediolanensi Duce amico vterentur: alia vero pars nequaquam Italis fidendum esse censebat, potissimum cum hostes vndique ab illis receptaros esse constaret, & Dux ipse parum obseruasset, quæ de commeatu mittendo promisisset: insuper per montem altissimum in vallem Tellinam ingrediendum, rursus per montem Braium reuertendum esse dicebant, quod quidem vltra laborem immensum F periculo non careret, etiamsi Itali fidem plane inuiolatam seruarent. Conuenit igitur, vt per ante emensam rediretur viam, cum ea vnico tantum die si accelerarerur, exigi posset, deinde vero facile in tutum iter parere ferebatur, militibus interim per-

Montium fluctus ... lum niuis ex monte in 400. milites deuoluta.

Vallis Engadinensis.

Scaneu vicus.

Sutz.

A perducandum, & famis molestia quocunque modo toleranda esse dicebatur. Hæc igitur sententia vicit, ac summo mane exercitus compositis rursus ordinibus celeriter per pristinũ iter redire cœpit, nec illũ hostis à tergo vrgebat. Præcesserat enim, & montis cacumina per quem in vallem Tellinam iter patebat, occuparat, vt sic Cæsarianos arcere, aut etiam si posset penitus opprimere liceret: & profecto si illac iter fuisset directum, vix incommodum aliquod magnum euitari valuisset. Cum igitur toto die assidue esset progressum, tandem sub noctem Sarnetium est deuentum, quod oppidum sub huius belli initium, dum inferior pars Engadinensis vallis exuritur, conflagrarat. Quod si paulisper esset cessatum, in magnum discrimen vniuersus incidisset exercitus: nam sub eius aduentum incolæ pontem deiicere inceperant, &

B ni fuisset acceleratũ, plane transitus inhibitus fuisset, milites q; fame potius, quam gladio periissent. Parumper igitur quieti datum est, & sole nondum orto, rursus iter est continuatum: per altissimum enim montem (quem incolæ *Bufalauram* ob ventorum flatum vehementiorem appellant) erat redeundum. Mutati igitur ordines, & agmen illud amissum, quod vniuersum ex veterano constabat milite, omnibus aliis præmissis à tergo sequebatur, hostem ab incursu si inuadere auderet, repulsurum. Magna igitur fame ac sudore sub solis tandem occasum montis huius altissimum superatum est iugum, ac in pacatum deuentum non sine multorum amissione militum, qui partim inedia, partim vero laboris absumti fuerant magnitudine, siqui-

C dem ita famis inualuerat malum, vt milites inter eundum herbas euellerent, & pecorum more deuorarent. Cernere quoque erat quosdam ingenti vi famis mentem perdidisse, ac tanquam rabie percitos plane insanire. Non parum tamen saluti fuit aquæ dulcis copia, quæ per totum iter è montium scaturiens latebris non parum exhausta militum reficiebat corpora. Cæterum nec in pacato fames exsatiata est: quamuis enim Cæsar vndique sub exercitus reditum commeatum adferri iussisset, incuria tamen præfectorum omnia sunt neglecta. Dispersi igitur vndique milites sine ordine & imperio dilabebantur discurrentes, ac cibum, vtcunque poterant, quærentes. Sequenti die & ego quoque cum equitibus quatuor, qui me sequebantur ad Cæsaris castra, quæ tum iuxta vicum Pfuntz nomi-

D ne posita erant, perrexi, accidit que vt inter eundum rusticus quidam mihi obuius fieret, qui vini vas ingens in curru vehebat: substiti igitur vt viderem, quonam pacto milites palantes vinum illud partituri essent. Mox igitur magnus illorum accurrit numerus, ac quidam lanceis vas perforabant, vinumque galeis exceptum hauriebant: alii vero moræ impatientes pyxidum exoneratione vas pertundebant, ita vt vndique merum effunderetur. Hinc irarum, & tumultus initium, qui adeo increuit, vt in eo circiter quinquaginta cæderentur homines, ac plus centum vulnerarentur: etenim non secus, ac si rabie agerẽtur, inuicẽ sæuiebant. Et quamuis discerni nequiret, quis amicus, seu inimicus esset, indifferenter tamen mutuis se cõficiebant vulnerib. ignari, quẽ quisq; peteret. At ego cũ tam crudele vidissẽ spectaculũ, dimisso sodalitio, quod super mortuorũ adhuc potabat cadauerib. ad Cæsaris

E tandẽ castra, inedia & labore tantum non enectus perueni. Cæterũ nec ibi res erant quietæ, sed milites ob victus penuriã omni despecto imperio à signis dilabebantur. Id Cæsar videns ad castrũ Landek perrexit, vbi plane ab exercitu est derelictus, quẽ & festinans coactus est sequi: ita vis famis cunctos vrgebat. Cæterũ ne profectio illa fugæ similis videretur, rogatus sum a Cęsareis cõsiliariis, qui tũ ibi substiterant, vt nõ recta via cæterorũ sequerer abitum sed retro conuersus rursus per Arlensem redirẽ montẽ: ita enim hostium incursum prohiberi posse existimabãt, si illi audirent prouinciam illam haudquaquam omni destitutã esse milite. Parui igitur licet multis circũuẽtus periculis & difficultatibus, & ne æmulis aliquã calũniandi p̃starem occasionẽ, summo labore ac periculo & machinas, & currus vltra mõtem traducere curaui altissimũ, ac cunctis demũ copiis ad oppidũ Lindau perueni, quo paucis ante diebus

F & Cæsar quoque applicuerat. Cæterum etsi existimarem me pretium fecisse operæ, quod Cæsaris paruissẽ Consiliariis, ac tantum exantlasĩsem laborẽ, longe tamen res aliter cessit, siquidem Nurenbergensium æmuli me apud Cæsarem criminati fuerant, tanquam milites mei initium fecissent abeundi, licet plane cõstaret me solum

cum

*Bufalaura mõs.*

*Fames magna in exercitu.*

*Rabies ex fame.*

*Pfuntz vicus.*

*Miles famelicus vini auidus, & inter se prœlio dimicans.*

*Theoctitus: Taronius, & ceteri.*

cum copiis, cunctis aliis recedentibus substitisse, ac per Arlensem montem illuc re-
*B. Pirk. calumnias æmulorum expetitus, ac deformatus Cæsari se purgat.*
diisse. Coactus igitur fui palam me coram Cæsare, & multorũ conspectu Principum
excusare, tametsi magis de inimicorum cõquererer calumnia, quam falsas diluerem
obiectiones, cum & consiliarii quidã præsentes essent, qui precibus etiã reditũ meũ
per Arlensem impetrauerant montẽ, ac manifesto scirent, cuncta, quæ mihi obiice-
rentur, vana esse, & à calumniatoribus conficta. Acrius igitur in æmulos sum inue-
ctus, Cæsaremque rogaui, ne dehinc facile talibus hominibus aures præberet, quo-
niam nullam nec veri nec honesti rationem haberent, petiique, vt si quis me ac-
cusare vellet, coram prodiret, quo illum palam mendacii, atque calumniæ arguere
possem: verum nemo contra hiscere est ausus, sed altum fuit silentium. Cæsar itaque
me bono animo esse iussit asserens se pro competto habere, nullam mihi huc vsque
culpam obiici posse, pergerem itaque quemadmodum cœperam, & ad belli exitum
*Deliberatio militaris apud Cæsarem instituta.*
fortiter perseuerarẽ. Deinde paucos post dies ad oppidum transivi Vberlingen, quo
& Principes, & confœderatorũ accesserant Duces, ibique deliberabant, quid porro
esset agendum. Qui igitur rei bellicæ erant periti, suadebant: vt ciuitas aliqua Hel-
uetiorũ in plano sita cunctis obsideretur viribus, confestim enim hostes in suorũ ad
uolaturos auxilium, sicque Cęsarianis, qui pyxidum, & equitum p̃stařent multitudi-
ne, occasionem bene gerẽdæ rei oblatum iri. At qui timidiores erant nequaquam a-
leæ rem tantam committendam esse censebant; sed suadebant, vti multis pariter in
locis hostium lacesseretur regio, quo passim eorum viribus distractis, assiduis ipsi de-
lassarentur incursionibus, sic enim fore vt facilius ad pacis se inclinarent conditio-
nes, & imperata facere haud recusarent. Cæterũ ad hoc peragendũ longe maiorib.
opus esse copiis asserebant, necesse igitur esse, vt Cęsareo edicto subsidium tã ab Im-
perii Principibus, quam ciuitatibus accerseretur. Quæ sententia quoq; vicit: & ego
à Cæsare iussus sum, vt vltra literas ac mandatũ eius ad senatũ scriberẽ Nurenbergẽ-
sem, ostenderemq; & negotii magnitudinem, ac necessitatem exigere, ne vllo modo
iussa negligeret, sed quanto citius posset, mitteret supplementum. Deinde Cæsar
cunctis copiis lacum transgressus Constantiam peruenit. Id cum Heluetii in-
tellexissent (nam ab alto & stationibus suis hostilem aduentum cernere poterant)
*Fumi signum.*
fumi signo suos in auxilium aduocant, qui nihil morati vndique confluebant. Leuia
autem quotidie committebantur prælia, cum iam Cæsariani Heluetiorum inuasis-
*Prælia inter Cæsarianos & Heluetios.*
sent stationes, mox illi reiectis hostibus acrius à tergo instarent, licet ob equitatus ti-
morem nequaquam in plana descenderent, iussit Cæsar præconis voce centum p-
*Præconium Cæsareum pollicens premium pro captiuo Hel.*
mitti aureos, si quis hostem captiuum adducere posset, quo certior fieret, quid in a-
nimo voluerent Heluetii. Sed frustra fuit hoc præconium: nullus enim hostium in
Cæsarianorum deuenit potestatem, tametsi assiduo ex stationibus procurrere ac
manus conserere nunquam intermitteřẽt. Interfici ergo potuere, capi nequaquam.
Non tamen cadebant multi: & quemadmodum ipsi honestam mortem captiuitati
præferebant turpi, ita nemini quoque parcebant, sed indifferenter omnes, qui in
manus eorum deueniebant, obtruncabant. Tandem Cæsar cunctis collectis copiis
*Maximeliani exercitus zul. herrimus.*
ex Constantia mouit, & in plano ante vrbem tam equestres, quam pedestres instru-
xit ordines adiunctis pyxidibus, ac si confestim confligere vellet. Et erat profecto
res visu dignissima tam florentem, & copiosum inspicere peditatum, nec non e-
quitatum ingentem, armis & equis egregie ornatum. Stetere igitur acies, confli ge-
re paratæ, si hostis in æquum descenderet: sed is se in alto suis continuit ordinibus,
Cæsarem excipere paratus, si in colles ascendere, & ipsum iniquo loco inuadere
auderet. Cum igitur diu ita perseueratum esset, à neutra tamen parte longius mo-
ueretur, Cæsar copias iterum Constantiam ducere iussit, ibique aliquot commora-
tus diebus assidue inuadendi præbebat speciem, quo hostes, quorum copiæ assidue
augebantur, detineret, & ne reliquis confœderatis, quos interea adoriri statuerat,
*Heluetiorum litera ad Cæsarẽ.*
auxilio essent, auerteret. Heluetii interim Cæsari scribunt, ac rogant, ne inimicis
suis nimiam adhiberet fidem: illos enim nihil aliud agere, quam vt omnẽ belli cul-
pam in Heluetios reiicerent, cum tamen ipsi cunctorum malorum causa & origo
fuissent, multos se arma cepisse, quæ & deponere essent parati, si ipse annueret, vt v-
triusque partis dissidia, & contentiones, iuris ordine terminarentur, aut amicabili

com-

A componerentur transactione certos se esse, si Cæsar sub initium adfuisset, tem nequaquam ad tantam peruenisse contentionẽ, nec tantũ humani sanguinis fuisse effusum: daret igitur operam vt innata sua bonitate ac mansuetudine discordię tollerentur, ac tam ingẽtibus malis finis aliquis imponeretur; quod si petitiones eorum tam iustas contemnere pergeret, se tam corã Deo quam hominib. obtestari, nequaquam sua stetisse culpa, quo minus tanti belli sedaretur tumultus: certos se tamen esse si humana contemneretur æquitas, diuinum tamen eis haudquaquam defuturum auxilium, cuius quidem rei iampridem euidentissimum ostensum fuisset indicium; inuitos se libertatem à maioribus acceptam armis defendere coactos, nequaquam tamen sibi ipsis, si vltra vrgerentur, defuturos, sed vt viros deceret, honestam B semper mortem ignominiosæ paci, aut turpi prælaturos seruituti. Ad hæc Cæsar nihil respondit, aut quia literæ istæ apertum hostium timorem arguere, nimiamque pacis cupiditatem ei ostendere viderentur, aut quod arrogantius quam deceret, scriptæ censerentur: existimaretur quoque hostes assiduis vexatos, ac debilitatos incursionibus imperium tandem vltro suscepturos, ac iussa inuitos quoque facturos. Stabat puella, quæ literas attulerat in aula (neutra enim pars eo in bello caduceatoribus vtebatur, sed tantum verulæ quædam, aut puellæ immaturæ inter nunciorum fungebantur officio) responsionem expectans. Hanc regii quidam Satellites compellantes interrogabant, Quidnam Heluetii in stationc agerent? At illa, *Nonne palam cernitis*, ait, *vestram eos expectare inuasionem.* Cumque sciscitarẽtur: Quor C numero essent? *Quot satis sunt*, respondit, *pro incursionibus vestris repellendis.* Sed cum illi acrius instarent, vt numerum eorum recenseret; *Ni fallor*, inquit, *in conflictu ante huius vrbis portas nuper commisso eos numerare potuistis, ni fuga oculos vestros excæcasset.* Sed numquid (intulere) quod comedant, haberent: at illa rursus, *Quo pacto, nisi manducarent & biberent, viuere possent?* Talia cum non sine risu à circumstantib. excepta essent, quidam vt puellam perterreret, minatus est, se illi caput detruncaturum, iamque manum gladio adhibebat. At illa haudquaquam perterrita, *Plane*, inquit, *te virum fortem esse ostendis, dum puellæ tam iuuenculæ mortem inferre minitaris. Atqui, si tanto digladiandi teneris desiderio, cur non in hostiles ruis stationes? inuenies profecto illic virum aliquem, qui confestim tuæ respondeat ferocitati, sed facilius est inermem ac innocentem inuadere puellam quam hosti occurre-* D *re armato, & qui non verbis, sed factis rem agere nouit.* Hæc cum non sine iucunditate audirem, puellæ indolem, ac liberam respondendi audaciam sum admiratus. Cæsar autem paulo post cum exercitus parte Lindauium nauigat, iubetque Duces, quos Constantię relinquebat, vt assiduis incursionibus Heluetiorũ stationes lacesserent, ac irruptionem in Turgeuensem prouinciam simularent, ipse expeditis naueb. eas, quas secum adduxerat copias lacum superare, ac hostilem terram aggredi mandat. Hãc ob causam & me cum veteranis meis aduocauit. Hęc aũt ideo agebat, vt hostiũ vires vbiq; distraheret, illosq; teneret suspẽsos, & à mutuo prohiberet auxilio, dum vnusquisq; prouinciæ suæ timere cogeretur, ac incertus esset, quonam primo euaderet irruptio. Iusserat autem magnum obiter Curiæ magistrum Comitẽ de Furstẽ- E bergeum equitatu, ac veterano milite à Geldrensi reuocato bello, copiis tñ illis in immensum auctis iuxta Basileam hostilem inuadere terram: ipse milites Lindauium nauibus impositos confestim vento flante secundo vela facere imperat. Inde igitur soluentes magna parte diei per lacus ferebamur vndas, & iam hac in parte, mox alia nos descensuros simulabamus, quo hostẽ redderemus ancipitem, & ab incursus ꝓhibitione abstraheremus. Tandem vero iuxta oppidũ Roschach terrã attigimus, è nauibusq; egredientes ordines struere cœpimus. Quod hostes, qui illic in præsidio erant, videntes in nos impetũ facere, & vi magna rursus ad naues repellere nitebantur, verum quia longe numero erant inferiores (vix enim ducenti erant) non diu viribus nostris resistere poterant, veruntamen haud fuga sibi consuluerunt, sed perti- F naciter dimicantes, ac eisdem stantes vestigiis nequaquam multi cadebãt. Prostratis igitur illis ad oppidum Rosach progressi sumus, illoq; direpto, ac incenso rursus nos ad naues recepimus: verum dum milites illas ascendere incipiunt, & vnusquisq; primus ingredi cupit, sub initium tumultuatum est, mox fuga secuta est aperta, licet hostis nusquam appareret, aut à tergo vrgeret: stabant duces ac tribuni, magna voce milites à fuga reuocantes, sed frustra, tanto enim impetu in naues ruebant, vt ali-

*Cæsar vt accepit Heluetiorum literas.*

*Imperterrita puella Heluetica literarum gerula, animosissime militibus responsat.*

*Egregiam viro laudem.*

*Comes Furstenbergicus magnus Magister Curiæ Cæsaris*

*Stratagema.*

*Rosach.*

vt aliquæ nimio pondere pressæ submergerentur. Id nautæ videntes, quo imminens euitarent periculum, à terra naues subducebant: at milites nihilo secius vndæ se cõmittentes adnatabant, & vt à suis reciperentur precabantur; qui vero natandi erant imperiti aut mergebantur, aut alios corripientes vna submergebant. Veterani tamẽ milites cum signis suis Duces haud derelinquebant, sed quieti inconsideratam illam, & turpem inspiciebant fugam. Tandem cum timor, ac furor aliquantisper deterbuisset, & ipsi quoque Duces sequuti composite, ac quiete naues ascendere parabant: verum nautæ adeo timore perculsi erant, vt naues haudquaquam terræ admouere auderent, sed in vndis fluctuantes milites aquam ingredi & adnatare hortabantur. Coacti igitur sunt & veterani cum Ducibus se fluctibus committere, accidit q; vt qui statura essent breuiori, ac terram pedibus attingere nequirẽt, natare cogerentur; cæteri vero eminentiores (inter quos & ego eram) ad humeros & mentum vsq; immergerentur vndis. Quod si hostis vel paucissimo adfuisset numero, & à tergo institisset, ingens profecto clades esset accepta: verum, quia cuncti fere, qui in statione fuerant, ceciderant, & subsidia, quæ sub initium fumi aduocata fuerant signo tardius adueniebant, absq; hostium impedimento, sed non sine fugæ nota discessum ac rursus Lindauium est peruentum: ibi enim Cæsar imminentem certaminis exspectabat euentum, præcipue vero de Curiæ magistri inuasione erat solicitus. Postridie orto sole ad Cæsaris accessi aulam, verum secretiorem ædium partem, vbi Cæsar ipse degebat, clausam inueni, magnates autem cuncti foribus oberrabant mussitantes, ac capita sermonis gratia propius conferentes. Idego cernens haud felicis nuncii indiciũ esse deprehendi. Collegerat Comes de Furstenberg Cæsaris iussu exercitum quatuordecim millium peditum, equitum vero millium duorum, ac iuxta castrum Dornek haud longe à Basilea hostilem terram inuadere parabat. Id Heluetii, qui propinquiores erant, Bernenses nempe ac Solodurenses intelligentes suas & ipsi è vestigio copias cogunt, & magna festinatione obuiam ire pergunt quo Cæsarianos à finium inuasione arcere possent. At Senatus Basilięsis cum Heluetiorum nouisset apparatum, missis legatis certiorem Comitem reddit (nondum enim Basilea ab imperio defecerat) & vt reb. suis diligenter prouideat, admonet. Verum tantum abfuit, vt Comes admonitionem tam amicabilem boni consuleret, vt legatos etiam cauillis lacesseret, & illis nequaquam tempestiue Heluetiorũ obiiceret amicitiam: insigniter hostibus cõtemptis arcem Dornek oppugnabat, & pyxidibus cõquassabat omnibus neglectis stationibus, & custodiis. Id equitum præfecti videntes & ipsi ob tantam negligentiam Comitem, & nimiam reprehendebant confidentiã: ceperant enim eo forte die hominẽ quendam, qui ex hostili terra Basileam tendebat, illum igitur ad Comitem deducunt, ac hostium consilia, & aduentũ aperire iubent. Sed cum is quoq; veritatem retulisset, hostesq; ea nocte in oppido Liechrstal pernoctasse assereret, à Comite tanquam mendax, & speculator suspendio petimi est iussus; equites vero abire, & ad castra sua redire compulsi sunt, quæ ipsi maioris commoditatis gratia in villis circumiectis licet remotioribus collocarunt. Abeuntibus equitibus veteranorum Duces ac tribuni Comitem adiere, manifesto ostendentes tantam militaris disciplinæ negligentiam non tam indecentem, quam periculi plenam esse, præcipue cum hostilem arcem oppugnarent, & Heluetii magnis copiis aduentare dicerentur: suadere igitur, vt eum equites ablegasset, pedites saltem in stationibus esse iuberet, singulos enim paratos esse, vt custodiarum curam susciperent, & diligenter obseruarent. Verum & hos quoq; Comes non sine verborum contumelia abire iussit asserens se, non illos, imperare, & recte quid agendum, quidve omittendum, nosse quin & cuidam ex illis perfidiam obiecit ac exprobrauit qui aliquãdo Geldriæ Duci contra Cæsarem militare fuerit ausus, addens illum nondum eu[illegible] quo minus dignas aliquando ob noxam illam lueret pœnas. Mœsti ergo Duces abeunt, Comitis temeritatem execrantes, ac plane imminentem prouidentes [illegible]dem. Quod si Comes rectis, ac prudentibus suorum paruisset monitis, & melius sibi ipsi, & vniuerso consuluisset exercitui: sed ita in fatis e[illegible]ar, vt eius negligentia & contemptu tantum acciperetur incommodum. Quapropter & mens illius adeo [illegible]erat excæcata, vt nec ipse rectum discerneret, min⁹ vero sapienter monenti-

B. Pirkeymeri procera statura.

Copiarum Furstenbergicarum numerus.

Basilea tempore belli Heluetici adhuc sub imperio.

Furstenbergio [illegible] & salutarium omnium admonitionum contemptus, ruina & clades pariunt.

[illegible] Deus si quos

A nentibus obſecundare poſſet: quod quidem toties euenire ſolet, quoties Deus nimiam hominum ſuperbiã, ac temeritatem punire ſtatuit. Diſperſi igitur milites, ac omni reiecta cura aut cœnã parabant, aut depoſitis armis otioſi obambulabãt: & cũ nihil minus expectaretur, tum repente hoſtiũ agmen duorũ fere milliũ per collẽ imminentẽ in caſtra impetũ, facit, trucidatisq; iis, qui primũ occurrerant, reliquos perturbat, ac ingenti conatu inuadit, & vt melius res ſuccederet, fraudẽ Heluetii ſubtexerant: etenim pectora rubeis ſignarant crucib⁹, tergũ vero albis diſtinxerãt ſignis, ſub initium igitur tumult⁹, is militaris, & ſocialis eſt exiſtimat⁹. Verum cum omnes ſine diſcrimine cæderentur, ſero tandem hoſtes adeſſe eſt intellectum. Confeſtim igitur Comes, quo motũ illũ ſedare poſſet, accurrit, quẽ & illuſtres quidã ſecuti ſunt

*trahit, auferre mentem talibus primum ſolet.*

*Stratagema.*

B viri: ſed antequã quid ageretur, pcipere quiret, ab hoſtili manu confoſſus occubuit. At veterani quidã perpauci, & inermes fere conglobati hoſtẽ repellere, & fortiter ſe tueri cœperunt. Sed fruſtra: iam .n. agmen aderat magnũ, cuius impetu omnis ſublata eſt defenſio. Magna igitur veteranorum pars in veſtigiis hærens potius honeſte mori, quam turpiter terga vertere voluit: cætera manus quocunq; euadendi ſpes pateret, aut min⁹ vrgeret periculũ, diſpalata in præcipitẽ abiit fugam: Heluetii vero pertinaciter inhærentes aſſidue fugientes vulnerare, & occidere haud deſinebant, donec clamor ad equitũ peruenit caſtra. Primũ igitur Regi corporis cuſtodes (inter quos & Burgũdi quidã erant) in fugientiũ aduolarũt auxiliũ ac imperterriti magno impetu pſequentes inuadũt, ſternũt, & perimunt. Id reliqui videntes Heluetii, & ipſi

*Furſtenbergicus trucidatus.*

C fuga ad ſuos ſe recipere cœperunt: verũ pauci equitũ euaſerunt impetũ. Interea, & reliqu⁹ aduenit equitat⁹, & pedites quidam in ordinẽ ſe recepere, ſemiermes tamen, qui omnes magnum agmen hoſtium inuadere parabãt. Verum cum iam nox inſtabat, Heluetiiq; ob equitum timorem & acceptum detrimentum in colles ſe reciperent, Cæſariani paucitati ſuæ diffiſi, & damnum damno reſarcire timẽtes, indignantes, & præfractã Comitis temeritatẽ deteſtãtes retro abierunt, & nemine perſequẽte in pacatum tandem deuenerunt. Deſiderata ſunt in tumultuaria hac pugna Cæſarianorum fere millia quatuor, cecidereq; præter Comitem de Furſtenberg multi illuſtres, ac inſignes viri, in quorum numero fuit Comes de Pitſch, & Baro de Caſtelvvardt familiæ illius nouiſſimus. Heluetii licet interfectorum ſuorum numerum, vt

*Cæſarianorum clades in pugna tumultuaria.*

D ſolent, extenuẽt, conſtat tamen illos nõ minorem, quam Cæſarianos, calamitatem perpeſſos eſſe, tametſi pugna ſuperiores euaſerint: quod ſi Comes prudentis Imperatoris officio functus fuiſſet, magna ſpes bene gerendæ rei ſuperfuiſſet. Verum ita diuinæ viſum fuit voluntati. Heluetii cæſorum ſpoliis, ac pyxidibus cunctis potiti tertia tandem die (quemadmodum nacta victoria cõſueuere) ad propria ſunt reuerſi. Hæc clades cum Cæſari in oppido Lindauio degenti fuiſſet nunciata, clauſa, vt dictum eſt, regia, Comitis accuſabat imprudentiã ac temeritatẽ. Veſperi tamen fores rurſus patuere, Cæſarque in propatulo cœnauit nullum triſtitiæ ſignum oſtendens, quin facta cœna, & cum iam nox ingrueret, ad feneſtram quandam concedens, ſtellasq; inſpiciens multa de illarum natura & ratione diſſeruit, adeo vt acceptæ cala-

*More patrio victor per triduum in campo commoratur.*

*Cæſaris magnanimus eciam in calamitatibus.*

E mitatis plane immemor videretur. Hæc ego cernens, & audiens non paruam felicitatem eſſe iudicaui, ſi quis tantorum irreparabilium tamen malorum tam cito obliuiſci poſſet. Poſtridie Cæſar rurſus Conſtantiam nauigauit, & quamuis ego quoq; eadem veheret naui, nullum tamen vnquam perturbationis indicium in Cæſare percipere potui, ſed ludo, confabulationibus, & iocis diem illum lætus conſumpſit. Interea Gallorum Rex Carolus cum temporis opportunitatem adueniſſe putaret, qua iniurias à Mediolanenſi Duce Ludouico acceptas vendicare poſſet (inſtigante etiam Ludouico Aurelienſe Duce, qui poſtea illi in regno ſucceſſit, nam is Mediolani Ducatum hæreditario iure ad ſe pertinere prætendebat) animo voluere cœpit, quo pacto Mediolanẽſem è principatu eiicere, & vniuerſo ſpoliare poſſet dominio.

*Rerum irrecuperabilium optima eſt obliuio.*

*De Gallorum Rege, & Ludouico Sfortia Duce Mediolani.*

F Miſſis igitur legatis cum Heluetiis pepigit, illosq. confeſtim pecuniis, commeatu, & machinis adiuuit bellicis, exiſtimans Cæſarem Heluetico bello implicatũ Mediolanenſi ſuppetias ferre haud poſſe. Id Mediolanenſis intelligens, e veſtigio & ipſe legatos ſuos miſit, qui cum Heluetiis de ſocietate agerent, & cõcordia. Sed Heluetiorum animis Gallico fœdere, & beneficiis præoccupatis, res fruſtra eſt tentata: obii-

ciebaturq; Mediolanensi, quod Cæsarem pecuniis & commeatu iuuisset, cum nihilominus Cæsar indignaretur, quod Mediolanensis nequaquã promissa obseruasset. Legati igitur re infecta abire sunt coacti. Verum cum Mediolanẽsis Gallum copias colligere, & apertũ bellũ machinari videret, rursus Heluetiorũ animos per legatos tentare cœpit, promittens, si eum à Galli defenderent iniuriis, & stipendium largissimum, & contracti cum Cæsare belli dissolutionem honestam. Id Heluetii audientes paulatim aures legatis pbere cœperũt, iam .n. pacis tenebantur desiderio & eos tam longi ac periculosi belli mora tædere cœperat. Quod cum Gallus percepisset, rursus legatos ad Heluetios mittit spondens se priora fœdera rata habiturũ, ac insuper, si permitterent, cũ Cæsare de pace actũrũ; nam plane se sperare rem ad optatũ deduci posse exitũ, decere .n. Regem Christianissimũ omnem opẽ adhibere, vt maiorem sanguinis effusionem phibere posset: orare igitur, vt sibi poti⁹ quam Mediolanensi pacis pmitteretur cõciliatio, ad quam stabiliendam nulla alia causa, quam vera impelleretur beneuolentia, qua perpetuo Heluetiorum gentem fuisset, prosecutus, cum Mediolanensis semper perfidus fuisset, in nullaq; vnquam societate stabilis permansisset amicus, quin ne nunc quidẽ Heluetiorum curam gerere, sed potius solito more simulare, & proprii commodi gratia reconciliationẽ hanc tentare. Hæc & multa alia cum Heluetii audiuissent, nec ignari essent, quid vtramq; partem ad tam amicabilem oblationem impelleret, gratias tamen vtrisque egerunt ostendentes se inuitos, & citra vllam præstitam causam ad tanti belli molem pertractos esse, & licet multis huc vsq; affecti essent incommodis, pacem tamen longe se bello præferre, quam ne nunc quidem respuerent, dummodo illata eis damna, vt iustum esset, resarcirentur, discordiarumq; fomites honestis, ac Heluetiorum gente dignis tollerentur conditionibus; sin minus, haud longis opus esse ambagibus; nondum enim eos suscepti adeo pœnitere belli, vt ignominiosam pacem iustissimo præferre possent, aut vellent certamini, donec arma manibus tenere, & libertatem à maioribus eorum partam sanguinis sui effusione defendere valerent. Hæc cum legati audiuissent, bene eos sperare iusserunt, moxque eorum consensu ad Cæsarem de pace acturi perrexere. At ille legatis auditis, Gallo ob multiplices causas concordiæ tractationem denegauit; Mediolanensi vero quibusdam conditionibus morem gessit, qui confestim diem & locum Scafusii constituit, quo ambæ partes conuenere, ac eius intercessione de soluendo bello agere sunt rogatæ. Verum interuenientibus quibusdam causis locus postea Basileam est transmutatus. Cæterum nihilominus Heluetii, aut quia aduersariis timorem incutere quærebant, aut quia ita necessitas exigebat, Gallorum Regem ex fœderis forma admonent, vt eis pyxides, & tormenta cum Magistris, globis, puluere sulphureo, ac reliquis quamprimum mitteret necessariis. Qui nihil moratus confestim cuncta expedire, ac magnis expensis Soloturrim deferre iussit. At Cæsar, ne & ipse interim desideret, exercitus partem in Hegeuensem misit prouinciam, mox & ipse est secutus: assiduis enim precibus Hegauensium molestabatur, vt acceptam eorũ iniuriam vindicaret. Diuisis igitur copiis, quid fieri vellet, ostendit. Ipse vero vltra progressus est, quo & Basileæ appropinquaret, & quotidie de singulis, quæ ibi agerentur, fieri posset certior, nec non Reginæ, quæ ex Germania inferiore aduentabat, occurreret, quam mox in oppido Villingen perquam honorifice excepit, familiariterque per dies aliquot cum illa est conuersatus. Et quia Danubius fluuius non procul inde in villa haud magna Doneschingen nomine è colle quodam medio iuxta limpidissimæ aquæ scaturiginem ingenti oritur fonte, Cæsar cum Regina sub tentoriis iuxta scaturiginem positis magnificum celebrauit conuiuium, vbi & choreis, & multiplicibus indultũ est voluptatib⁹, perinde ac tam celebris amnis origo iucundo illo & celebri honoraretur cõuentu. Deinde superata sylua nigra vna cũ Regina Friburgũ est pgressus, meq; vt illum relictis copiis meis sequeret, iussit, deliberaturus quo in loco me cũ subsidio, quod iam è Nurenberga veniebat, cõstitueret, donec Basileæ transactum esset. Interea copiæ in Hegauensi prouincia relictæ hosticum ingressi sunt agrum, equitesq; discurrentes vndiq; ferro, & igne sunt grassati, pedites vero in stationib. oportunis sunt relicti, vt cum eorũ op⁹ esset auxilio faciliter accersiri posset.

*Vide supra.*

*Ludouicus Sforcia perfidia insimulatus.*

*Cæsar Reginam ex inferiori Germania venientem excipit singulari cum læti tia.*

*Schwartzwald.*

*B. Pirk iussus sequitur Cæsarẽ.*

Inter-

A Interim ad villam quandam est deuentum, in qua Ecclesia magna cum turri fortissima erat ædificata, ad hanc rusticana manus cōfugerat, ac pyxidum iactu egregie se tuebatur: equites vero turpe existimātes ob turris hui⁹ expugnationē pedites aduocare, descēsis equis illā sunt adorti. Verū multis acceptis vulnerib. repulsi sunt, & licet fores trabiū impulsu fregissent, turris tamen superne vi est defensa ingēti, donec vas sulphureo puluere repletū, turriq; subiectū & incensum, ita propugnantes dirupta turri in altum expulisset, vt auium instar per aerem volare viderētur, ac tandem ingēti ruina in terram deciderent. Interea dum fugientiū clamor ad oppidum Scaphausen peruenisset, fumusq; & incensarū villarum ignis hostes adesse significaret, cum octingentis fere peditib. Scaphusenses sunt egressi, vt & suis opē ferre, hostesq;

*Ecclesia & turris disturbatur.*

B ab effusiore populatione arcere possent. At equites cum illorū percepissent aduentum, collocatis insidiis eos excipere, & multitudinē suam, qua longe præstabant, celare satagebant. At illi haud temere insequendum censentes in loco tuto, & vndiq; lacunis munito se continebant. Equites igitur cum diu laborassent, vt hostes in æquum elicerent, frustra tamen se niti cernentes misso nuncio pedites, qui tota fere die in acie steterant, redire iusserūt, ipsi vero villas, quæ supererant, incendio vastarunt. At Scafhusenses cum à longe per eminentes colles viderent discessum contēptis equitibus in planū sunt progressi, & licet numero essent inferiores, illis tamen pugnandi copiam fecere, & equites cum illis congredi non ausi vndiq; vociferantes discurrebant, & hic hostes aggrediendos esse clamabat, alius vero pedites reuocan-

C dos vociferabat, erantq; omnia tumultus, & clamoris plena, cum interim tamen nemo gradum ꝓmouere, aut confligere auderet. Stetere igitur Schafhusenses non sine magna equitum ignominia ad pugnam parati, illi vero timore perculsi peditum expectabant aduentum, quo illorum auxilio hostes aggredi, & ꝓfligare possent. Tādem vero cum nox adueniret, nec pedites diu desiderati adessent cum magna indignatione discessere, omnem culpam in equites reiicientes, & vt facilius propriā tegere possent ignauiam, confestim ad Cæsarem, & eos, qui in aula pollebant, ex suis quendam mittunt, qui infensissimis verbis pedites accusaret, ꝙ reuocati parere noluissent, quod rei bene gerēdæ occasionē tam turpiter è manibus dimisissent, & vniuersos incusaret pedites, ꝓcipue tñ in Nurenber. inuehebatur asserens illos clā cum

D hostib⁹ sentire, & nihil magis, quā Cæsaris damnū, & ignominiā exoptare. Magnus igitur rumor in aula est exort⁹, peditesq; omni conuitiorū genere sunt cōscissi. Hoc cum audiuissem, Cęsarē adiui, & rogaui, ne temere rumorib⁹ istis fidē adhiberet, sed quemadmodū huc vsq; fecisset, rem diligēter exploraret, sicq; deinde inter pedites & equites recte discerneret, haud .n. decere, vt inauditi condēnarētur: quantū vero ad Nurenbergenses pertineret, relictos apud eos ostendi contubernalē illū meum Iohannē de Beirsdorff, ac tribunos multis ei cognitos annis homines rei bellicæ peritissimos, & qui nihil magis, quam honorē & commodū eius defenderent, ac ideo me haud dubitare, quiń optimā rerum gestarum rationē reddere possent. At Cæsar me quiescere iussit, donec plane res esset comperta, ac tum se æquum iudicem fore

*B. Pirkeymer Nurenbergenses apud Cæsarem contra calūnias obtrectatorum defendit secunda vice.*

E promisit, subridens obiter, vt facile animus ei⁹ cognosci posset: non .n. ignar⁹ erat, quid sibi de equitatu illo præcipue Frāconico polliceri quiret. Ipse paulo post Neuburgum est ꝓfectus, oppidum à præterfluentis Rheni impetu fere absorptum, quo lōge à Basilea abesset, & facile quid ibi ageretur, posset percipere. Fiebāt interea nihilominus excursiones quotidianæ, multaq; prælia tumultuaria cōmittebantur, in quib⁹ iam illi mox alii aut vincebāt, aut superabantur, sæpiusq; Heluetii insulā Brigentini lac⁹, quam *Reichenavv* appellant, occupare sunt adnisi: verum semper à præsidio, quod eo loci excubabat, viriliter sunt reiecti. Cæterum de pace facienda res in longum ꝓcedebat, cum vtraq; pars conditiones alteri intolerabiles proponeret, ac vtrinq; damna accepta resarciri peterentur. Et licet Mediolanensis legatus omnem

*Diues Augia.*

F adhiberet, operam, vt tam immane sedaretur bellum, incassum tamen omnis labor consumebatur: vtraq; .n. pars haudquaquā se suscepti belli pœnitere asserebat, sed in pertinacia sua quasi obstinata perdurabat. Interea Cæsar Friburgū est regressus, cui ego cum Nurenbergensiū copiis (iam .n. supplementum aduenerat) occurri, instructamq; aciē quadratam octingentorum peditum iunctis equitib⁹ ac tormentis

*Aduentus nouarum copiarum Noricarum.*

oculis eius subiecci. At ipse obequitans, & cuncta contemplans non parum ornatus A oblectatus est copiis. Etenim cum oẽs eodem ac rubeo amicti erant colore, ac splẽdidis muniti armis, telisq; instructi aptissimis, longe quoq; maiorẽ præ se ferebant numerũ: maxime vero pyxides maiores, quæ decẽ numero erãt, Cæsari placuere, & q; eum exoneratione tormentorũ delectari sciebã, ad iaculandi certamen inuitaui. At ille nihil moratus confestim ex equo descẽdit, & maiori inter reliquas pyxide ad scopũ directa iactus certitudine oẽs tormentorũ superauit magistros, quam ob rem nõ paruo gaudio perfundi est visus. Hanc oportunitatẽ peditũ tribun⁹ ac centuriones nacti illũ aggressi sunt, & obiecta diluerunt crimina, ostendentes hæc omnia ab inimicis, vt ꝓpriam excusare possent ignauiam, esse conficta: orate igitur, ne temere fidẽ calumniis adhiberet, sed diligenter rem, vt gesta erat, perscrutaretur. At tribu- B nus ipse longe acerbioribus verbis causam suorum egit: *Maxime*, inquit, *Cæsar quinquaginta iam sunt anni, cum primũ militare cœpi, ex quibus vltra triginta (vt tu optime nosti) sub sacris tuis consumpti sunt auspiciis. Hoc toto tempore nulla vnquam existimationi mea nota fuit inusta: sed semper & cum priuatus essem miles, & cum honestissimos ducerem ordines, ita me gessi, vt & laudem & gloriam non vanam sæpissime sim consecutus. Cuius rei rei te optimum habeo testem, à quo toties tam in Gallicis & Vngaricis, quam bellis Germanicis à tua pietate publice sum laudatus, ac militaribus donis largissime honestatus. Soli nunc æmuli non tam mei, quam Reipub. Nurenbergensis famam meam, ac commilitonum denigrare quærunt, nulla mea, aut Nurenbergẽsium culpa, sed vt propriam ignauiam aliena innocentia contegere possint. Accusant nos, quod cum hoste cõgredi noluerimus, cum tamen is pugnandi potestatẽ haud fecerit: tamdiu .n. in acie stetimus,* C *donec ipsi nos ad castra redire iussere. Sed reuocati, vt aiunt, parere noluimus. Verũ ostendant, qui nos vnquã reuocarint, aut reuerti iusserint: & si illud fuerit cõprobatum, nullam recusamus ignominiã, aut pœna notã, quamuis si etiã reuersi fuissemus, hostes tamen aduentum nostrum per colles altissimos, per quos transeundum, facile percipere potuissent, ac prius se in tutũ recepissent, quam nos illac peruenire valuissemus. Verum cur non potius, postquam nostrũ accusant timorẽ, propriam vero extollunt audaciam, ipsi sine nobis cum hoste sunt congressi, equites cũ peditibus, plures cũ paucioribus, nobiles cũ rusticis, vt illos appellãt? præcipue cũ ille in planum prodiret, ac pugnandi faceret copiã. Verum illi iidẽ sunt, qui & antea hostes ab Storacensi obsidione digressos in cãpis etiã latissimis adeptos aggredi non sunt ausi: illi sunt, qui nullũ vnquã virtutis exhibuere specimen. Et tamen (si Diis placet) aliorum famam denigrare contendunt, quoniã propriã ignauiã haud aliter, quã innocentum ca-* D *lumnia palliare queunt. Cæterũ ne longius rem producam, breuiter assero, cũctos, qui nobis tam turpem timoris notam inurere sunt ausi, peruersissime esse mentitos, sat scio, quosdam hic præsentes esse, qui techna, aut fraudis huius fuere participes. Prodeant in apertũ & ni eos tam verbis, quam manibus de mendacio conuicero impudentissimo, vltimũ subire non recuso discrimen. Verũ non solent palam rem agere, sed quemadmodum aperto Marte cum hostibus cõgredi non audent, ita nõ nisi clam, & tãquã cuniculis quibusdã occultis innocentiũ famã expugnare nunquã desinunt, solũ vana nobilitate, & equestri militia gloriosi, cũ tamẽ vix gregariis, nedũ veteranis militib⁹ virtute æquari possint. Cæterũ quã paratam nos oẽs operã, debitãq; Maiestati tuæ obedientiã præcipue in hoc bello præstiterimus, tu ipse nobis testis es optim⁹. Quemadmodũ igitur ad finẽ vsq; strenue perdurare, & nec vitæ, nec sanguini nostro ob tuũ honorẽ, & gloriam parcere sumus parati, ita pietatem tuam obnixe* E *rogamus, ne æmulis nostris fidem prius adhibere velis, quam manifestam veritatẽ plane didiceris. Hæc vt nobis erũt gratissima, ita maxime tuã decent Maiestatẽ.* Hæc cum ille magna voce, in magnoq; Principũ ac optimatũ equis insidentium corona perorasset, ac pleriq; insidiarum etiam adessent artifices, nemo tamen vocem emisit, sed altum fuit silentium. At Cæsar non solum benigne nostram excepit excusationẽ, sed etiam honorificis admonuit verbis, vt quemadmodum cœperam⁹, ita etiã ad finẽ vsq; strenue ꝑduraremus, meq; ac contubernalem meum Equitem auratum de Beiersdorff insignibus equorum donauit tegumentis, & vt ad oppidum Lauffenburg pergeremus iussit, ac illud, si necessitas ingrueret, fortiter tueremur, est hortatus. Certior enim factus fuerat, Heluetios, si pax minus procederet, confestim illud Gallicis tormen- F tis inuasuros, ac ideo valido illud præsidio munire cõstituit. A Cæsare igitur digressi, ac sub tentoriis pernoctantes, ad ostensum nos expediebamus iter, non tam læti, quod ille adeo benigne nostram accepisset excusationem, quam quod à timidissimis ac perfidissimis illis diuelleremur equitibus, qui nihil aliud agebant, quam vt

*Maximilianus Cæsar à Perk ad iaculandi certamen inuitatus omnes vincit magistros pyxidum.*

*Apologia tribuni milit. Nurenbergens. ad Cæsarem.*

*Cæsar vt accepe rit defensionem.*

assiduas

A assiduas nobis struerent insidias, talesq; contra nos concitabant seditiones, vt longe minus hostilis nobis metuenda esset inuasio, quàm commilitonum nostrorum perturbatio. Per Neuburgum igitur ducentes Basileam compositis prætergressi sumus ordinibus. Hinc ad Rheinfeldum applicuimus, ac tandem oppidum ingressi sumus Lauffenberg, vbi commeatus magnam copiam, ac iusto nacti sumus pretio. Milites igitur multis laboribus defessos, longisq;, ac difficillimis debilitatos & attritos itinerib. abunde refeci, & restauraui, ibiq; ad exitũ belli vsq; perduraui, quotidie hostilẽ obsidionẽ, & Gallicorũ tormentorũ expectãs inuasionem, quam tot instructus machinis, ac militibus, præcipue pyxidiferis, munitus summopere exoptaui, vt liqueret quid Gallorũ posset iactantia, qui Heluetiis trium horarum spacio murorũ

*B. Pirkeym. Lauffenbergam cum copiis suis venit belli exspectans exitum.*

B pmiserãt deiectionẽ. Interea Gallorum Rex Heluetiorum militum, qui quotidie ad illum confluebant, auxilio, Ludouicum Ducẽ ex vniuerso Mediolanensi eiecit statu. Id cum Legatus eius percepisset, rursus magno conatu de pacis conditionibus agere cœpit, ac vtriusque partis legatos ingentibus sibi obnoxios reddit muneribus, quo pmptius illorum opera ad pacem conciliandam vti posset: ac nihilominus tam Cęsari, quam Heluetiis immensas promisit pecunias, quo damna vtrinq; illata Mediolanensi resarcirentur pecunia, cõpositis enim rebus futurum Ludouicus sperabat, vt cum Cæsaris, tum Heluetiorum armis in pristinum restitueretur statum, ac ideo nullis parcebat largitionib⁹, quo voti cõpos euadere posset. Verum quã fuerit spe illa deceptus, posteriora manifeste ostẽderunt tempora. Interim dum tã solicite

*Dux Mediolanensis ditione sua per Gallum exuitur.*

C de pace agitur, præses (vt vocant) Syluæ nigræ, precibus me aggressus est, ac rogauit, vt ei auxilium contra rusticos quosdam, qui à Comitibus de Sultz defecerant, præstarem; habere enim in animo Cęsaris nomine vindictam ab illis exigere. Id illi haud grauate permisi. Iunctis igitur copiis quatuor millium peditum, equitũ vero ducentorum in puinciam *Klekew* nomine irrupimus, ac repentino aduentu multos oppressimus mortales. At reliqui ad Ecclesias confugerant munitas, ibique de vindicandis precio villis ab ignis iniuria agere cœperunt, iamque fere transactum, & de pecuniæ conuentum erat summa, cum præses omnes eas pecunias in proprium vsum conuertere studebat. Qua iniuria milites irritati passim discurrentes omnia ferebant, & agebant, villasque iniecto igne concremabant; estque temporis fere mo-

*B. Pirkeymer præsidi siluæ Nigræ auxilium contra rusticos inobedientes fert.*

*Cleggau.*

*Auaritia intempestiua decipit sapientiam.*

D mento tota illa prouincia culta admodum & amœna euastata. Id præses cernens magna commotus est indignatione siquidem arbitrabatur non minus se detrimentum, quam hostes damnum sustinere, ac ideo milites acrius corripere cœpit. At illi impetu facto illum inuadere parabant, & ni ego equitum intercessione tumultum hunc compresissem, procul dubio homini ob auaritiam tam intempestiuam manus intulissent: cedere tamen coactus est, & vitam celeri seruare fuga, egoque rursus cum copiis Lauffenbergam sum regressus. Inde cum paucis equitibus Basileã sum profectus, vt quidnam de pace ageretur, coram percipere, & de copiis meis aut dimittendis, aut retinendis deliberare possem. Post biduum igitur, quum illuc peruenissem, pax talibus firmata est conditionibus, vt illam vtraque pars non solum fi-

*Pacificatio Basilea facta.*

E bi vtilem, sed etiam admodum honestam censeret. Nec mirum, cum Mediolanensis legatus non tam durissima hominum corda fuluo, ac mollissimo deliniuerat auro, quam discordias cunctas magnis vtrinque sopierat largitionibus: eam enim vnicam viam esse censebat, per quam Dux ad statum suum redire posset. Verum quia Heluetiis promissum aurum totum nequaquam parata pecunia exsolui poterat, ipsi vero nec verbis, nec literis confidere vellent, sed sponsores exigerent, cum Constantiensibus actum est, vt illi Iurisdictionem, quam vocant, prouincialem Turgeuensium, quam tum vsurpabant, Heluetiis pro viginti aureorum millibus pignoris loco assignarent, donec summa illa esset soluta. Constantienses igitur vt Cæsari gratificarentur, & quia Mediolanensis legatus confestim postquam domum

*Mediolanensis largitionibus agit.*

*Ferrea corda virorum molli inflectuntur ab auro.*

*Turgeuia oppignerata Heluetiis.*

F reuersus esset, pignus se soluturũ spondebat, præbuere assensum non solum Cæsaris beneuolentiã, sed Ducis liberalitatẽ ac dona ingentia inde sperantes, & expectantes. Verum, quia paulo post Dux Ludouicus captus, & in Galliam abductus est, pecunia illa insoluta remansit. Quapropter Constantienses iurisdictione illa omnino sunt priuati, eamque Heluetii in præsentem vsque vsurpant diem, non sine ma-

*Mediolanensis captus in Galliã abducitur.*

gno Constantiensium detrimento ac iactura. Sequenti die vtriusq; partis legati ad A maiorem conuenere Ecclesiam, vbi publice ob confectam pacem Deo gratiæ sunt actæ. Verum dum sacris opera impenditur, subito in multis locis circumiectis fum* obscurus emergere cœpit, quem mox & flamma secuta est clara, ita vt eodem momento cuncta igne relucerent. Ad tam fœdum igitur spectaculum tota fere ciuitas concurrit, ac ex edito loco, in quo templum situm erat, incendium prospectauit, siquidem equites qui apud Rheinfeldium in præsidio erãt, Rhenum transgressi omnia ferro, ac igne vastabant, Helvetiis ob pacis tractationem negligentius agentib*, nec vllam expectantibus inuasionem. Populus igitur Basiliensis indignatione permotus ad arma conclamat, quibus acceptis ad munitiora vrbis loca, præcipue vero Rheni pontem veloci cursu deuolat, omnia strepitu ac clamore implens, ignorans B obiter quid ageret, quoue iret, donec magistratus tumultum hunc tam temere ortum compesceret, qui profecto tam Cæsaris legatis, quam mihi ipsi non paruum timorem incussit, cum multæ palam voces exaudirentur cohortantes, vt cuncti Cæsariani obtruncarentur. Et hic clamor manifestum præ se tulit indicium defectionis ab imperio, quæ mox est sequuta.

*Tumultus in ipsam incidens pacificationem.*

*Basilibus plebis voces seditiosa, & defectionem præsagientes.*

Postridie ad Lauffenbergium sum regressus, mecumq; perrexit legatus Mediolanensis Galeatius viceComes, cum quo mihi prius amicitia intercesserat. Cumque Lauffenbergium venissem, copias militares eduxi, & in conspectũ eius subieci, quibus visis lætatus est, & rogare cœpit, vt cum illis in subsidium Ducis sui properarem. Cui ego respondi, *haud decere me, vt inconsulta Nurembergensi Repub. alienis me implicarem* C *negotiis.* Hoc tamen illi tum dedi consilium, cuius & postea sæpe memor fuit, ne nimium fideret Heluetiis, quorum fides illi nondum esset comperta. Hoc igitur modo tam funestum bellum est finitum cum vtriusque partis calamitatibus haud paruis, nec non amissione multorum ac optimorum militum, cum interim nihil alterutris accederet, quam quod ante discordiarum possederant initium. Verum vt postea compertum est, si bellum longius fuisset protractum, Heluetii nequaquam perdurare valuissent: antea enim alienis soliti erant militare stipendiis, in hoc vero certamine vnusquisque propriis expensis in militiam exire cogebatur: quod illis videbatur durissimum, & hanc ob causam milites quotidie à signis dilabebantur, & ad Gallorum confugiebant Regem. Accedebat præterea frumen- D ti inopia magna, sed præcipue salis penuria intoleranda: nam Heluetiorum iumenta ob nimis pinguia ac læta pascua multis obnoxia sunt morbis, nisi quotidie illis large salis subueniatur remedio. Ex Gallia igitur, cum ex Germania negaretur, salem aduehere tentarunt: sed illud armenta penitus respuebant vtpote ex aqua confectum marina, licet iterum vnda dilutum, & igne esset concretum. Tandem vero fortuna, vel Mediolanensis Ducis infortunium talem illis obtulit belli exitum, qualem illi ne sperare quidem fuissent ausi. Magnam tamen veræ virtutis & rei militaris obtinuere existimationem, cum nihil temere aut inconsulte agerent, sed in omnibus virtuti plurimum, fortunæ autem minimum tribuerent; præcipue vero Imperio & iussis Ducum obtemperarent, ita vt nec consilia E factis, nec facta indigerent consiliis. Id si Cæsariani fecissent, procul dubio egregiam reportassent victoriam, cum non solum peditum numero essent superiores, sed & equitatu florentissimo instructi, ac in cunctis aliis, quæ ad bellicum pertinerent appararum, longe præstarent, animi autem virtute cederent minime: verum dum nimiam audaciam maturis præferunt consiliis, talem sensere euentum, qualem contemptus & nimia parere solet temeritas.

*B. Pirk. fines mãdati recusat excedere.*

*Epilogus.*

*Heluetii libentius aliena, quã propriis militãt stipendiis.*

*Salis penuria laborant, quo tamen ob sua armenta nõ facile carere possunt.*

*Laus Heluetiorum. Virtus inimicorum est ipso quoq; in hoste probanda.*

Cæterum videntur Heluetii in hoc bello quasi nouissimum virtutis suæ præbuisse specimen: nam quæ deinde ad hæc vsque egere tempora, nequaquam cum ipsorum conueniunt initiis. Sed ita in rebus euenire solet humanis, vt humilia incrementa fastus tandem & superbia etiam sequantur, quibus mox F auaritia & omne genus vitiorum associatur, ita vt nihil demum turpe censeatur, aut inhonestum, quam quod lucro caret, aut propriæ libidini minus satisfacere videtur. Heluetii etenim nequaquam tot Mediolanensis Ducis permoti beneficiis, paulo post nõ solum illum turpissime deserere, sed etiam Gallis ꝓdidere, seu potius

*Sapienter & grauiter.*

A potius auri fame illecti non tantum in ignominiam propriam, sed in perpetuam vniuersæ Germanicæ nationis contumeliam, quæ ob tam nefandum Germanorum hominum commercium pessime apud exteras nationes audire cogitur; cuius profecto sceleris sæpius postea manifestas dederе pœnas. Nam semel atque iterum in Regno Neapolitano cæsi, & profligati sunt: mox & in Regno Nauarræ cum Gallis militarent: Deinde orto inter eos, & Gallos dissidio de Mediolanensi Ducatu magna clade Germanorum auxiliis superati, & in fugam sunt coniecti, quasi Duci in eisdem campis ob commissa parentarent facinora. Deinde cum rursus cum Gallis in gratiam rediissent, ac Gallorum Rege in Papiense obsidione capto, iterum turpiter victi & cæsi sunt. Verum ego hæc aliis scribenda relinquo, postquam ad exi-

*Iudicium de Heluetiis in negotio Sfortiano. Iosias Simlerus factum lib. 1. de Repub. Heluet. secus narrat, quem inspice.*

B tum perduxi, quæ sub initium constitueram. Finito bello ego copias meas Friburgum perduxi, ibique soluto stipendio Nurembergam eos remisi, quo & ego paulo post cum equitibus perueni, vbi rerum omnium ratione reddita ob operam diligenter nauatam publice sum laudatus, ac honoris ergo insigni aurea patera à Senatu Nurenbergensi donatus. Quem etiam honorem postea Cæsaris auxere literæ, quibus Nurenbergenses ob tam prompte missum commendauit auxilium, siquidem in eis mei tanquam præfecti perquam honorificam fecit mentionem, ac me postea semper summa prosequutus est benignitate, ac clementia, ita vt etiam nec ambientem, nec petentem in Consiliariorum suorum legerit numerum: quod quidem non tam in meam redundauit vtilitatem, aut honorem, quam in publicum

*B Pirck. Norimbergam reuersus rationes reddit Senatui, & tam à Cæsare quam à Repub. sua ob rem præclare gestam collaudatur, ac muneratur.*

C Nurenbergensium commodum, & salutem. Quotiescunque enim deinde publico nomine ad illum fui legatus, semper & benigne sum auditus, & perquam clementer dimissus, aliquoties etiam honorificis muneribus donatus. Quem etiam honorem nepos eius piissimus, ac maximus Cæsar Carolus, qui nunc imperat, non solum continuauit, sed & vltro, ac propria sponte auxit & amplificauit, multisque aliis immunitatibus, & præeminentiis me decorauit.

*Fit Consiliarius Maximiliani I. & Caroli V. nõ sine patriæ suæ vtilitate.*

# DE MAXIMILIANI CÆS. IN ITALIAM ADVENTV, ANNO MCCCCXCVII. CAMILLI GILINI Romani Commentariolus.

A

*INCOMPARABILIS VIRTVTIS Principi, BERNHARDINO CARVAIAL, Episcopo Sabinensi, & Cardinali S. Crucis, FABRICIVS GILINVS Domino suo.*

B

ARBITROR *neminem vitio mihi daturum, si in prima ætate, cum nullus adhuc in me liberalium disciplinarum fructus appareat, ausus sum coram te verba facere, qui in sacro primariorum patrum ordine vnus ante alios, non dico genere (id enim solum parum duco) sed moribus, doctrina, & magnis rebus gestis ceu clarissimum sidus præfulges. Non fecit vel ætatis meæ inscitia, vel tenuitas vlla, vt debilitatis meæ immemor, tanti Principis, quantus tu es, magnitudinem vel expenderem parum diligenter, vel non satis admirarer. Hoc enim* C *postremũ nemo rationis prorsus non expers faceret. Qui autem inter mortales te omnibus non anteponit, quo modo aut virtutem nouisse, aut se eius amore teneri, potest affirmare? Impulsus ergo non vel mei obliuione, vel parua tui existimatione, sed officii magnitudine, supra vires negotium hoc suscepi: dum cupio, si non vt debeo, saltem vti possum, palam facere, non quanta sit dignitas ac virtus tua, (magnarum enim & ingenii & doctrinæ virium opus esset) sed hoc potius, cum innumerabilis multitudo virtutem tuam suspiciat, res tuas gestas miretur ac prædicet; nullum tamen esse, qui parentem meum obseruantiæ erga te magnitudine vincat, qui se tibi* D *deuinctum esse libentius meminerit, & magis gaudeat. Vtriusque rei tu necessitatẽ, sapientissime Princeps, imposuisti: qui quo tempore sub Alexandro sexto in hanc vrbem sacra Apostolicæ Legationis signa intulisti, singularis tuæ mansuetudinis ac bonitatis vestigia, quæ omnes in tui admiratione mouerũt, ita impressa apud parentem meum reliquisti, vt is ab eo tempore te vnum respiciat, te vnum, qui laudibus in cœlum feraris, dignum esse prædicet. Itaque quod ipse est, cum filios quoque erga te esse necesse sit; ego eius liberorum vnus nondum tibi notus, non alia via, quam frater meus natu maior, adire te constitui. Nam cum is conuersam in Latinum* De factis E dictisq; memorabilibus *historiam, patris hortatu venerationis suæ testimonium ad te tulerit; ego quoque inter patris superiorum temporum scripta quosdam commentariolos nactus, aduentum Maximiliani Cæsaris in Italiam, atque eius causas, & quæ ab eo gesta fuerunt, dum in Italia mansit, continentes, quia illa quoque continebant, quorum causa venire te ad hanc legationem contigit, tanquam nunc primum natos sumpsi, vt, si possem, per earum rerum commemorationem, quæ te hic manente gestæ fuerunt, aditum mihi ad dignationem tuam compararem. Ad te igitur* F *aduentum affero Maximiliani Cæsaris, vt in eo, in quo Legationis tuæ in Cisalpina Gallia non sine magna laude tua notata sunt tempora, sit quidem in primis virtutis tuæ pro Italica salute, sicuti olim gentilis tui Ioannis Caruaial Cardinalis in Pannonia pro Christi religione, perpetuum monumentum. Sed postea etiam accedat, vt per*

Camillus Gilinus F.

*per hanc ipsam rem, pro mansuetudinis tuæ magnitudine primus mihi ad venerationem tuæ Dignationis aditus aperiatur, efficiatque vt nunc primum cognitus tuorum numero recipiar : vt qui ex viro tui obseruantissimo ortus, te vnum maxime colam, tibi obsequi, & ceu vnicum veræ virtutis & doctrinæ simulacrum, perpetuo venerari & adorare cupiam.*

## MAXIMILIANI CÆSARIS IN *Italiam Aduentus.*

PARTO Neapolitano regno, iam se in Galliam Carolus VIII. receperat, & Ludouicus Sfortia Mediolanensis Dux Nouaria finem bello fecisse videbatur, cum iterum Italici Principes de salute laborare cœperunt. Huius rei causa fuit, quod iunior Ferdinandus Arragonius in regnumq; quod amiserat, redire populorum fauore nitebatur. Carolus autem indecorum putabat perpeti, vt is, quē florente fortuna ne stricto quidem gladio, regno deiecerat, nunc omnium egens atque inermis victorem regno spoliaret; atque ipse Gallos, viros genere atque armis præstātes, quos ad regni tutelam Neapoli reliquerat, hostis arbitrio tanquam vinctos permitteret. Accedebant ad hæc Italorum exulum voces, qui de nuo misceri armis Italiam è re sua ducebant & Florentinus populus, quem amissarum Pisarum dolor vrebat, non hortabatur solum, ne Carolus hanc Ferdinandi iniuriam inultā esse pateretur, verum etiam pecuniam atque arma in Italiam ad bellum redeunti offerebat. His igitur Carolus non solum sponte sua, sed etiam ab aliis accendebatur, ne regni ac suorum periculo deesset. Quamobrem ad bellum animo conuersus, in Prouinciam Narbonensem mittit: qui naues ad belli vsum comparent: & Genuam, qui ex fœdere onerarias maiores exigant. Sed cum Genuensibus nihil est actum, Gallis libere dedi sibi naues poscentibus, Genuensibus autem aperte negātibus naues se tradituros, quibus maior alienigenarum numerus, quam quibus nauium domini imperarent, a Rege Carolo imponeretur. B C

Ea re indignatus Carolus Narbonensem classem petere Sauonam iubet, atq; illic peditatum accipere, qui ab Hasta mittebatur, ac simul subsidio laborantibus Caietam nauigare. Cæterum ne hos conatus Mediolanensis Dux impediret, cuius ad Ferdinandum cum aliis Italis inclinate animus putabatur, tormenta in belli vsum Hastam ex Gallia traiici curat, nouasque illic copias cogi, atque ab Heluetiis peditatum venire. Quibus rebus ostentato belli terrore, nō Mediolanensem solum Principem, sed alios quoque Italos grauior cura cœpit vrgere. Hi dum in communem rem consulunt, eo omnium inclinauere sententiæ, ne solis Italorum viribus stetur, sed Gallicis armis Maximiliani quoque Cæsaris, ac Germaniæ ipsius nomē opponant. Omnium igitur fœderatorum hortatu, atque non in postremis Alexandri VI. Pontificis Dux Mediolanensis, quia eius opera pro affinitate plus valitura putabatur, inuitandi atque rogandi Cæsaris, vt Italiæ causam amplecteretur, negotium suscipit. D

Annuit Cæsar, sed ante oportere ostendit, vt secum Dux Ludouicus congrederetur. Is ergo cum coniuge tertio Nonas Iulias à salute Christiana nonagesimo septimo anno post mille quingentosque Comum proficiscitur, & Latium emensus per Telinam vallem ad altiores alpes contendit. Ab eo loco Cæsarem per generum Galeatium Sanseuerinum de aduentu suo monet, exquiritque quo in loco cōueniri se velit. Per eundem certior fit plurimum aduentu ipsius lætari, & hortati vt postridie alpes traiiciat, Maltū cum ipso Cæsarem conuenturum. E

*Ann. 1497.*

Dum, vt Cæsar monebat, agitur in ipsis alpium radicibus, eunti Duci obuiam se præbet Nicolaus Firmanus Alpinæ regionis (cui Tyroli Comitatus appellatio est) Præfectus: à Cæsare se missum docet, vt Ducis Coniugisque ipsius aduentum gratuletur, quemadmodum mutuæ necessitatis magnitudo postulabat. Iusserat Cæsar in vico, cui Monasterio nomen est, hospitales Mediolanēsibus Ducibus ędes parare. Dum appropinquant, obuios item quatuor è purpuratis Regii habent, à quibus & gratulatio repetitur, & Alpinorum locorum incommoda excusantur. Seorsim etiam mittitur Herasmus Brasca, Ducis Mediolanēsis apud Cæsarem orator, qui moneat Cæsarem postridie ante solis ortum affuturum: sed velle rem eam alios latere, & propterea oportere, vt nulla de hoc facta mentione in cubiculo Duces Cæsarem operirentur. F

Qua monuerat hora, postero die silentio Cæsar aduenit, tanquam ad certam se venationem conferret, ad id comitatum omnem composuerat. Primum agmen ducen-

A ducentorum peditum erat. Bini incedebant, & ſpicula Germanica geſtabant, quibus ad inuia perſequentes capreas demittere ſe per rupes & librare corpora ad in acceſſa loca conſueuerant. Cum iis par venaticorum canum numerus. Sequuntur totidem cum dolabris Germanico more, viri omnes genere virtuteque inſignes. Indumenti omnibus par ſpecies ſerica, in Burgundorum Ducum gentilitia varietate formata. Eodem etiam modo caligati omnes. Tum Cæſar procedit, ſericeam nigro colore veſtem amictus venationi habilem, cui à læua ab aurato balteo aureũ pendebat cornu. Sequebatur Procerum grauiorumque virorum ingens numerus. Omnibus ſericeæ pullatæque veſtes, & in læuo lacerto formatum ex auro Burgun-
B dorum Principum inſigne, Apoſtoli Andreæ Crux. Quod antè per Herasmum Cęſar admonuerat, ne cubiculo Mediolanenſes Duces excederent, per alios quoque repetit, & parere eos oportere monet.

Vt ad ædes peruenit, in quibus Duces erant, ad primos ſcalarum gradus ſolus Cæſar ab equo ſe demittit, atque in cubiculo inuentos cum duobus Galeaciis, genero atque fratris filio amanter Duces complectitur, eaque exequitur, quibus magnæ neceſſitudinis declarari ius ſolet. Tum ait, rem diuinam in æde Virginis propinqua (ſacrarum id virginum fanum, Caroli Magni opus putatur) iuſſiſſe parari, velle vtrumque ſecum ſacrificio intereſſe: velle etiam ſecum inde cum nobilioribus fœminarum atque marium comitatu, quem duxerant, ad vicum Columnam
C pranſum ire.

Medius ergo inter Mediolanenſes Duces fanum Virginis, quod dixerat, petit: medius etiam ſine diſcrimine rem ſacram ſpectare voluit. Quin etiam menſæ communem fecit honorem. Nec vero contentus, inter epulas ſuaues miſcere ſermones, blandeque inuitare, Duci fœminæ de lance ſua quæ gratiora videbantur, ipſe manu ſua ſæpius porrigere, atque vt largius veſceretur hortari. Poſt epulas inde Duces ambos Cæſar Maltium deducit, vbi ipſis cubilia, & conſilio habendo erigi militaria tabernacula iuſſerat. In via occurrunt fœderatorum Legati, quos Germaniam petiturus Dux Ludouicus ex Italia ſecum duxerat. Ad terram conſpecto Rege ſe omnes demittunt. A Rege omnes perhumane ad dextræ oſculum ad-
D miſſi, redire in equos iubentur. In agmine poſtremus Cæſar inter ipſos Duces medius incedit, & Maltio tabernacula, à quibus venerat, regreſſurus moueri loco Duces prohibet.

Vt diurnæ quieti opera data eſt, Cæſar reuertitur, ac Ducem ab arce in conſilium deducit. Illic orſus ab iis, quorum cauſa vt peteret Italiam rogabatur, docet ſe nequaquam veniendi onus refugere: cæterum oportere ſe ita paratum venire, ne ſi exercitus atque alia neceſſaria defuerint, venienti cum viribus etiam conſilium defuiſſe videatur. Se quidem minime latere, & Ducem Mediolanenſem, & Venetos ſolere magnum equitum numerum ac peditum alere: ſed ex Cæſaris
E dignitate non fore, vt iuuandæ ſalutis Italicæ gratia ex Germania ſine Germanico milite proficiſcatur, & aliis quam Gentis ſuæ militibus aut corporis ſui cuſtodiam credat, aut totius belli, quod ipſe geſturus ſit, ſummam Italis ſolum armis ſuſcipiat. Oportere igitur binorum peditum millium à Duce Mediolanenſi ac Senatu Veneto ſtipendium in tres menſes perſolui, & tricena aureorum millia ab ſingulis in equitatum præberi: tantundem ſe ad quem nulla in parte periculum pertineat, pro communi beniuolentia impenſurum, ſi eam ſummam vt habere mutuam poſſit effecerint. Super his omnium ſententiam exquirit. Habitæ à multis orationes, longe magis quam neceſſariæ. Primus Concordienſis Epiſcopus, qui Pontificis Orator apud Cæſarem agebat, imminentia Italiæ reliquoque
F Orbi Chriſtiano pericula ingentia eſſe docet: neque iis alium quam Cæſarem obſtare poſſe: eius in Italiam aduentum & pericula dempturum eſſe, & priſtinam ſecuritatem reſtituturum. Hortari igitur Pontificis nomine, ne veniendi recuſet onus, & veterum Cæſarum intuenda ab hoſtibus Italia virtutem atque exempla imitetur.

Nam quod ad exercitus neceſſarios pertineat, abundare Mediolanenſ. Ducem atque

atque Venetos ipsos non in postremis militum numero: nec in cæteris, quæ vltra A Cæsari necessaria videbuntur, se arbitrari defuturos. Secuti alii pro cuiusque ingenio, his similia dicunt.

Postremum Cæsar Mediolanensem Ducem in roganda sententia reliquerat, quia maiori eum afficere videbat honore non posse. Itaque is rogatus sententiam, paucis ostendit, quantum Italiæ viribus detractum sit: quantum etiam periculi accesserit, posteaquam Arragonii Ferdinandus senior iuniorque Alphunsus, dum aliis exilium moliuntur, Carolum Octauum Gallorum Regem ad inuadẽdum Neapolitanum regnum impulerint: se vnum esse, qui horum malorũ faceret fidem. posset, quia per insidias adempta Nouaria, dum Carolus à Neapolitano regno regrederetur, totius Ducatus sui ruinam ante oculos habuerit, & prælio contra Carolum B in Parmensi agro ad Tarum amnem commisso, quanquã in fugæ speciẽ inde Carolus Hastam abiisset, plus tamen sanguinis à victoribus sit effusum, plus etiã virium sit amissum. Sed hæc non satis apud Gallos videri, cum restituta Nouaria post initam pacem rursus arma moueant, & velle bellum non obscure videantur reparare. Eum se quidem, qui primus hos motus excipiat, esse: sed quid refert, cum si deferatur, sine communi totius Italiæ ruina cadere non possit. Bene ergo agi cum Ital. a videri, cum tota præter Florentinum populum simul consentiat, & Cæsar, ad quem omnes miserint, ad eam defendendam animum adiecisse videatur. Se quidem non minus communi quam proprio periculo motum huc venisse, Cæsaris auxilium rogatum: ei non solum, quæ pro causa proposuit, libenter offerre, sed vltra quoque C quicquid superfit virium, cum vxore & liberis effundere paratum.

Cæsar his auditis, Pontificis Legatum collaudat: neque alios laudis expertes relinquit. Impensius autem multo maiores Mediolanensi Duci gratias agi debere ostendit, quod non modo in communi causa bonam mentem verbis declarasset, sed quod rem quoque dictis addidisset, fines suos ad ipsum inuitandum egressus, cui pro communi salute fortunas omnes nulla re excepta polliceretur. Censere autem, cum omnes, quæ causæ necessitas posceret, intellexissent, & Mediolanensis Dux pro virili sua facturum se omnia libenter recepisset, vt Veneti Senatus sui mentem perquirerent. Dum huic rei opera datur, neque iam vltra agi aliud potest; Cæsar Mediolanensem Ducem monet, licere ei, cum velit, à consilio in Italiam regredi, si- D quidem facta sint omnia, quæ in Germania effici pro Italiæ causa potuerunt: reliqua maiori ex parte nunc in Italia agi oportere. Cæterum velle, vt antequam abeat, cum coniuge & Fœderatorum oratoribus Colurnam reuertatur. Illic ergo Cæsar omnibus repetit, quod prius Ducem tantum Mediolanensem de reditu in Italiam monuerat; atque addit, vt orationes, quibus expectari à Principibus suis responsum sit necesse, illud totis viribus vrgeant, quia Mediolanensis Princeps rei moram nullam fecerit. Dux Ludouicus pro omnibus vt responderet rogatus, paucis ostendit, dubia Cæsarem putare non debere, quæ Italicæ causæ necessaria esse dixerit. Nullum enim tam longe à præsenti periculo abesse, qui se primum iniuriæ patere non ducat: siquidem nemo negare possit, primo superato cæteris quoque E occumbendum esse. Itaque vel hoc solum fidem facere posse, neminem huic causæ defuturum. Cæterum si vera fari liceat, hoc magis è re videri, vt Cæsar vltra non differat in Italiam descendere: quia Galli in Italia parata habeant arma, & iugulo mucronem intentent. Itaque propter periculum, quod moram non patitur, omniũ se nomine rogare, vt veniendo moras tollat: vno die plus recenti hac de ipsius aduentu fama, quam postea multis mensibus, ad frangendas aduersariorum vires, ipsum facturum. Ad hæc Cæsar, cupere se quidem Fœderatorum optata implere, sed ante viginti dierum spatio opus esse non modo cogendis copiis (sine quibus Cæsaris in Italiam aduentus fructum nullum, imo potius & vocantibus desperationem, & venienti contemptum afferret) verum etiam vt Philippum filium Bur- F gundiæ Archiducem, quem à Britannæo Oceano ad hæc loca vocauerit, priusquã e Germania abeat, alloqui possit. Nam eum, se in Italiam veniente, manere in propinqua Italiæ regione velle, vt promptius iis, quæ casuum necessitas popo[s]cerit, occurrere valeat. Quo modo nisi coram de iis, quæ monenda sunt, edocere eũ potest?

Ab

Ab h. c sententia non depellebatur, & tamen spem faciebat hæc ipsa, propterea quæ cos sibi dies deposcebat, etiam citius quam intra designatum tempus se absoluturum. Cæterum quia in Alpibus, qua Mediolanenses Duces iter facturi erant, edere cis venationem constituerit, oportere cœnam maturare, vt ea die cubitum ire ad Monasterium eant, vbi Maltium venientes noctem egerant: se quoque vicum Monasterio propinquum esse petiturum, vt postera die in Alpium culmina conscensuris labor minuatur. Cœnati igitur Duces Monasterium petunt, nec multo post Cæsar superuenit: qui vbi abisse Duces comperit, in velocem conscendit equum, atque viribus integet eos facile consequitur. Aiunt Duces, grauiter erra-
10 tum, dum obtemperare se Cæsari arbitrantur. Eius enim nomine sibi dictum, quia à loco, vbi vtrique cœnaturi erant, par esset via ad vicum nocturnę Cæsaris quieti designatum, velle Cæsarem, cum cœnabant, eodem tempore in eo pago conuenire. Hanc accelerandi caussam sibi fuisse monebant. Quibus blande Cæsar leuire molestiam, & ostendere, nuncium verba, quæ mandauerat, peruerse excepisse. Voluisse enim Maltii se expectari, vt quos Maltium venientes ipse deduxerat, etiam digredientes inde deduceret. Inter hos sermones ad vicum perueniunt, vbi Cæsar cubiturus erat. Itaque illic ipse substitit: vltra Duces ad Monasterium pergunt.

In aurora Cæsar postridie aduenit, atque in Ducum cubiculum conscendens, accinctum se venationi ostentat. Pendebant a baltheo ferramenta in pedum vsum,
20 ad firmanda in rupibus atque inuiis locis vestigia. Ascensurus igitur summa alpium iuga Ducem hortatur, vt cum vxore subsisteret, & commode cum veterum ferentre iter faceret: se ante ad parandam venationem iturum, & Galeacium Sanseuerinum cuius ætas laboris patientior erat, simul ducturum. In alpium saltu, qua iter habebatur, sola erat casa. Ad eam Cæsar parari epulas Ducibus iubet. In eis regis luxus, quantum loci situs patiebatur, plurimum enituit. Hora erat circiter sexta ante solis occasum cum a summis iugis paratam esse, venationem Cæsar, atque vt ad eam spectandam in equis se Duces conferrent, admonet. Ipse in editioribus rupibus conspicitur, vbi feras exagitabat, atque vnde aliis spectando caligo oculis offundebatur, imperterritus ipse, ceu per plana loca cursu ferebatur. Aduentante Duce,
30 abeisse coniugem Cæsar animaduertit. Itaque in eius aduentum venationem differt. Contigit autem, dum hæc fierent, vt venator feram secutus per inuia audendo eo progrederetur, vnde neque retro cedendi esset facultas, atque inde euadendi præcipites vndique rupes spem adimerent. Obiecit ergo tenebras animo periculi magnitudo, hominis aloquin ad omnia audaci. Itaque parum aberat, quin casu suo venationem funestaret, atque id prorsus egisset, nisi proximiores Comites vicinitas periculi admonuisset. Nam confestim, ceu sui prorsus immemores facti, alter alterum hortari, & spiculis suis gradu inuicem munito perui a facere, à quibus patere regressus non posse videbatur: atque ita hominem à præsenti morte seruauere. Interim & Duci coniunx a diuersorio, vbi corpus curauerat, ad locum venationi
40 designatum, atque a summis iugis Cæsar aducit. Quamobrem in ipsorum conspectu venatio editur. Adactæ enim lanceis capreæ ex montium scissuris, in quibus se condiderant, in præceps ad Cæsaris ac Ducum Mediolanensium pedes deuoluuntur, & dum * saltum capere se inde laborant, à canibus dilaniantur.

* saltu rapere.

Peracta venatione Cæsar Mediolanensibus Ducibus abeundi potestatem facere, atque ipse intra limites suos regredi velle: cum iterum à Duce ipso & paulo post etiam à coniuge preces repetuntur, vt descendere simul Cæsar in Italiam vellit. Tantaque rogandi vis fuit, adiecto ad Principum efficacia verba etiam reliquarum matronarum ac virginum, ceu in conferta pugna militari globo, vt expugnari se Cæsar tulerit. Qui cum ea ipsa hora adhuc impransus esset, extemporaneis epu-
50 lis famem leuat: & quanquam suorum neminem præmisisset, qui mensæ atque cubilis necessariam supellectilem ferret, eo die cum Mediolanensibus Ducibus Burnium descendit. Illic fœderatorum Legatis, ne quid agendis rebus perire tempotis pateretur, ostendit: haud alienum se ducere, vt Florentinus populus in aliorum Italorum societatem, si fieri possit, amice trahatur. Oratores igitur ad hoc creat, ac mandat, vt repetita priscorum Cæsarum memoria doceant, quot quantave ab eis

beneficia Florentina ciuitas acceperit : à se quoque paria expectari posse, si Florentini, relicta Gallorum societate, vetustiores amicos ac plura maioráque de eis meritos, videlicet Germanicum Imperium ac Cæsarem præsentem, sequantur. Atque hoc facientibus non obscure offert, Florentinos, quorum animos Pisarum amissio non iniuria vreret, sine controuersia eius vrbis possessores esse facturum. Cæterum quod ad filium pertineret, Burmium se accersiturum, vt illic cum ipso ea tractaret, quæ antequam Germania excederet, oportere à se agi monuerat. Dum his agendis Cæsaris intenditur animus, afferuntur litteræ, monentes filium pedem offendisse, neque nisi incommode montano itineri credere se posse. Accessit etiam, quod Germani Alpini, quos recentior ætas Grisanos nuncupat ( Rhetorum pars esse putantur ) paratos se in Cæsaris verba iurare ostendebant. Ea res Cæsaris animo magnos iniecit scrupulos. Nam cum sæpe desiderata pene in desperationem venissent, quippe quod non contenti Grisani iugum detrectare, armaque quoque Austrasiæ Principibus intulissent, & prælio victos quosdam ex eis occidissent, minime contemnenda præsens ad officium eos recipiendi occasio videbatur : præsertim cum nuper Nouariensi bello visum esset, magna eos in Gallorum motibus momenta ad partem, cum qua senserant, secum traxisse. Etenim satis eis non fuit pro Gallis arma sumpsisse, Heluetios quoque, vt eadem secum molirentur, impulerant. Itaque cum longe abesset vt iusiurandum Grisanorum, quod omnibus votis expetendum erat, nunc ab eis oblatum omitteretur, & nulla spes esset id ipsos extra Germaniæ fines, quia nullo scripto iure tenebantur, esse facturos, sequi Cæsar in filio atque Grisanis præsentem necessitatem decreuit. His igitur duobus, Mediolanensi Duci atque aliorum Fœderatorum Oratoribus ostendit, inuitum quoque cogi se in Germaniam paucorum dierum gratia regredi : neque Italiæ minus quam sibi eam profectionem commodum esse allaturam. Et ne vel regressus veniendi amplius in Italiam fidem tolleret, vel mora diuturnior futura putaretur, ex comitatu suo Fœderatorum Oratores & Procerum maiorem partem cum Mediolanensi Duce Tiranum descendere iubet, atque illic cum eo reditum suum in Italiam operiri, vt tanquam vel obsides, vel si pudor hoc nomen abnueret, certa signa Cæsariani reditus haberentur.

His ita ordinatis, per eundem saltum Germaniam repetit, atque discedens accuratius Venetos Oratores monet, vt responsum super petitis celeriter habere contenderent. Addit etiam, etsi parum credibile videatur Venetos, quorum in Italia iam diu summa sit authoritas, communi causæ defuturos, & nunc pro ea Cæsari ac Romanorum Regi rem mediocrem, vt in Italiam veniat, præbere recusaturos ; qui sæpe militari alicui Duci non modo dignitatis magnitudine, sed neque etiam peritia aut rerum vsu conferendo longe plura atque maiora tradiderint. Nolle tamen eos latere, quam graue onus subituri essent, si cunctando agerent, vt alii hac in re, in qua ipsorum voluntas & studia prima apparere debeant, promptius munus ac partes suas impleuisse inuenirentur. Inter hæc dicta discedit, & Mediolanensis Dux cum suis iisque, quos ei Cæsar Comites dederat, in Tellinam vallem descendit, ac biduo Tiranum peruenit, illic haud multum moratus Cæsaris accipit literas, quibus monetur confecisse ea, quorum gratia Germaniam repetierat, atque biduo Biurnii futurum : debere nunc ipsum, relictis Tirani Oratoribus & alijs, qui cum ipso ex Cæsaris comitatu Tiranum iuissent, Mediolanum petere, atque ea parare, quæ bello necessaria esse intelligit.

Quarto Idus Augusti Mediolanum Dux peruenit, atq; illic certior fit, haud longe abesse Bernardinum Caruaial genere Hispanum, moribus, doctrina, atque illustri genere vnum in sacro ordine in quo sanctæ Crucis titulum gerebat, maxime insignem: quem Alexander sextus, posteaquam satis pro comperto Cæsarem in Italiam venturum habuit, Legatum creauerat, vt venientem ipsius & Apostolicæ sedis nomine in primis Italiæ limitibus exciperet, atque ad nauandam bonam operam Italicæ saluti atq; securitati hortaretur.

Hunc

Hunc igitur Mediolanensis Dux Ludouicus quibus potest honoribus in Iouis arce accipit. Interim Cæsar qui, vt suis assequendi spacium daret, per Telinam vallem & Lario proximos montes venationibus se exercebat, Mediolanensi agro appropinquat, ac Carimarum (vici & arcis id nomen) peruenit. Confestim igitur Legatus ac Mediolanensis Dux Moguntiam * contendunt, atque inde Medam (vicus is quoque haud longe à Carimato) petunt. Non multo post Cæsar superuenit. Obuij inter se relictis equis in ipsius vici angustijs Legatus ac Cęsar, post primam salutationem in paratas ipsorum cōgressui ædes se recipiunt. Illic solemnibus verbis Legatus Pontificis nomine gratulationem Cæsariani aduentus ordiur, &

*Modo etiam.

10 quam opportune is veniendi consilium ceperit, non omittit. His addit, multa alijs temporibus Cæsarum aduentum Italiæ bona intulisse: non minora esse docet, quæ per ipsum ad stabiliendam Italiæ quietem acceptum iri hoc tempore putantur. Patere quidem in Gallorum præsenti motu, nihil eos magis sitire, quam vt euersis Aragonijs Regibus, Neapolitano regno cæterarum quoque Italiæ partium seruitutem addant: sed Italiæ non tam vires deesse, quam Cæsaris ipsius nomen ad retundendam Gallicam vim necessarium videri. Quamobrem nunc præsente in Italia Cæsare vehementer quidem Italiæ lætandum, cuius saluti vel vno Cęsaris aspectu satis consultum videatur. Sed non minus Cęsari quam ipsi gaudendum. Siquidem ad Italiæ libertationem venerit, in qua gloriæ tantum eius nomini reposi-

20 tum sit, vt hac vna re se illud æternitati putare Cęsar possit consectasse. Hortari igitur & Pontificis & Apostolicę sedis nomine, quod Cęsar sapienter in Italiam descendens cœperit, id toto animo prosequatur, & Deo Duce, cuius salutiferum signum in Cruce tulerit, fœliciter expleat; vt sublato metu, qui sollicitas omnium in Italia mentes habeat, omnes intra fines suos contineantur, & in commune omnes christianæ religionis bono atque infidelium populorum conuersioni dare operam valeant. Cuius rei Cęsaris ipsius primariæ partes sunt, & ad quam propter virtutes & bonitatis magnitudinem omnium votis desideratur.

Respondet Cęsar, libenter se pro Italiæ periculo venisse, quia eius curam non minus quam Germaniæ ipsius pertinere ad se semper duxerit. Cęterum lętari etiā

30 magis se venisse, cum tanto opere summo Pontifici, quem ante alios, vt verū Christi vicarium colat, rem se gratam fecisse videat. Annixurum igitur se pro viribus, vt ei rei gratia, propter quam sit vocatus, nō frustra venisse eum homines, qui nunc sunt propter præsens beneficium sentiant, & propter gratam rei memoriam, qui post alijs erunt in annis, libenter loquantur.

Peractis magna partis vtriusque voluptate, quæ primi congressus ratio postulabat, quia ad primæ salutationis congressum & non ad longiorem moram paratæ ædes erant, vtrique ad vicos, à quibus venerant, eo die reuertuntur. Excipere nunc in primaria vrbe Cæsarem & ius erat, & Dux Mediolanensis vehementer annitebatur. Cæterum is magnæ vrbis ac frequentis populi conspectum deuitabat, quod

40 dum poscentibus de veniendi celeritate morem cupit gerere, numerum in comitatu suo Cæsaris dignitati congruentem nondum coegerat. Itaque Ticinum amnē traijcit, ac Vigleuanum profectus, illuc Legatum cum Mediolanensi Duce ac Fœderatorum Oratoribus vocat.

Dum illic moratur, maioris Italiæ partis legationes eum adeunt, & accuratis orationibus vt Cæsarem & Romanorum Regem salutant, & venerantur agnoscunt. Tum in consilium itur. In eo Cæsar ab ijs ortus, quorum causa in Italiam venerit, frustra venisse ostendit, nisi qua celeritate ipse omnibus omissis in Italiam venisset, eadem nunc quoque pellendo periculo statim opera daretur. Sibi quidem, cui vt agendi primæ partes ita etiam dicendi dentur, quod ad belli ge-

50 rendi rationem videri, vt si vllæ Gallorum copiæ essent in Italia, primo quoque tempore contracto exercitu ad hostem eatur, ac prælio de Italiæ finibus detrudatur. Quod si (vt affirmare nonnullos videt) Galli, ipsius aduentus fama permoti, copias quibus Italiam sollicitabant, trans alpes contraxissent, censere nihil antiquius Italiæ saluti, quam vt cum exercitu ad Alpes contendatur, ac prę sidio, quacunq; à Gallia in Italiam adirus pateat, occupētur, & super omnia Ha-

sta ciuitas,& si quæ alia in Italia Galli possideant,munita loca eis adimantur. Aliam vel tutiorem vel faciliorem Italiæ liberandæ rationem nullam esse,quin semper, cum voluerint,in manu sua habituros Gallos missis nouis copiis,tanquam nouo imminente bello anxios de salute sua Italos tenere.Se,ne id in Gallorum manu foret,in Italiam vocatum,se omnibus omissis,vt huic periculo occurreret, venisse.Omnes Cæsaris sententiam atque animi magnitudinem laudare, ac palàm dicere,non posse aut verius aut tutius saluti Italicæ consuli:& tamen in re,quâ improbare nullus audebat,consilium non explicabatur. Venetos enim mouebat, quod quanquam occupatis Alpibus difficilius Gallos in Italiam penetraturos negari non poterat, plus tamen Mediolanensis Ducis additum iri potentiæ, quam Venetis conduceret,arbitrabantur. Id quod eos non parum mouebat,qui Italiç totius imperium haud dubie affixum cordi habere putabantur. Alia ex parte Mediolanensis Dux,Gallicarum copiarum discessu præsenti periculo liberatus,non tam metiebatur,quæ abeunte Cæsare Galli denuo moliri possent,quàm illud metuebat, ne si de occupandis Alpibus sapienter cogitata non successissent, & graui & longo aliquo bello implicaretur. Expertus autem Nouariensi bello,se Venetorum ope subnixum contra Gallorum arma stetisse,vitare cupiebat,si nunc de Alpibus occupandis dissentiret à Venetis visus esset,ne offensis eorum animis in grauioribus casibus in posterum vires iam expertas ipse sibi ademisse videretur. Igitur & Veneti oratores & Dux Mediolanensis respondent,maiores supra quam dici queat gratias esse,quæ ab Italia tota Cæsari debeantur,qui in Italiam vocatus non solum libenter venerit,vt ei opem laboranti ferret : sed etiam quod nondum motis,nondum ostensis armis,sola nominis fama Gallos trans Alpes compulerit,qui prius pene quam veniret,& antequam hostem vllum viderit,iure de hostibus dici potest victoriam peperisse. Quid enim aliud Gallorum in Cæsaris aduentu trans Alpes concessio dici potest,quam Gallorum aperta confessio,se de Italia victoriam Cæsari concessisse ? Hoc igitur longe plus esse,quam prælio atque armis hostem profligasse : quia nullo suorum amisso, nullo fuso sanguine,id de hoste obtinuerit,quod raro sine magna cæde,sine magno rerum omnium discrimine obtinetur. Quæ res cum Dei munere concessa videatur,vt sanguini humano parcatur,& apertius Dei benignitas agnoscatur: quis non dixerit etiam Deo gratius fore , vt per hunc modum ocio & pace Itali fruantur, quam dum tutiora quæruntur , grauiore facto irritatis Gallorum animis , Italiæ in posterum noui timoris causas relinquere ? A Cæsare autem longe abesse , vt quia se hostium sanguine non cruentauerit,in cassum venisse in Italiam dicatur : siquidem magnæ eius fœlicitatis testimonium est,quod ei sola nominis fama contigit id efficere , quod alii etiam vires omnes experti , omnibus in ambigui Martis discrimen adductis vix assequuntur : ipse autem Italiæ salutem ita pepererit, vt ne parua quidem in re vlla ad eius populos detrimentum aliquod peruenerit. Quod si hæc Cæsarem aut alios Germanos gloria parum mouet, nisi aliquid additum habeat,in quo palam fiat,quantus sit Cæsaris in periculis adeundis animi vigor & magnitudo,quantum viribus,quâtum consilio atque militari peritia valeat, parata est prouincia,quæ sine grauiore motu plurimum gloriæ secum sit habitura. Nam cum ipse negotium sibi hoc sumpserit, vt communi aliorum Italorum causæ populum Florentinum adiungat,si monita eius sequi neglexerit,ac perstare in Gallorum societate videbitur,arma ei Cæsar inferre potest. Huius enim hostis vires diu eum sustinere non poterunt,ex ipso autem bello gloria eum ingens sequetur: siquidem ad famam haud parum tulerit, per orbem terrarum ferri, Cæsaris virtute in vnum coaluisse Italiam atque armis compulsos,qui hactenus cum Gallis senserant, communem omnem Italorum causam respexisse. Vires ad hoc bellum paratas, siue terra siue mari rem gerere placeat,quis non videt? cum à Duce Mediolanensi, cum à Venetis ingens equitatus peditatusque ad tuendas Pisas iam diu in Hetruria alatur,& Genua Hetruscis littoribus propinqua præbere classem Florentinos maris aditu prohibere cupientibus facile possit.

Cæsari longe præter opinionem contigit,vt ad leuandam Gallorum metu Italiâ magnis precib. vocatus,Ducê Mediolan. cuius gratia,ꝑpter necessit[illegible] nê inprimis moue-

mo[illegible]ebatur, cum etiam pri[illegible]um periculo obiectum videret, & Venetos, qui vt in Italiam contra Gallorum arma veniret enixe rog[illegible] [illegible]ant, ta[illegible] auc[illegible] sos ab ea rati[illegible]ne perspiceret, quæ vna formidine Italiam leu[illegible]tura e[illegible]at. Itaque pauc[illegible] [illegible]uo ad liberandam Italiam, propter quam non ab vno sed ab omnibus vocatus fuerit, propo[illegible]: qu[illegible] etiam duo illa, & non alia, liberare periculo & metu valeant, contra[illegible] duos dixisse, quorum ante alios interesse, vt primo quoque tempore ea peragerentur. Quam bene nunc male ue se opponant, ipsos visuros: tempus etiam ostenturum, quam sapienter sibi consuluerint, si agendæ rei occasionem propter quam ex Germania Cæsarem vocauerant, frustra elabi sinerent, & Cæsaris oper[illegible], quem præsentem habeant, vti nesciuerint: se in Italiam non gloriæ cupidine, sed vt propinquos, amicos, ac fœderatos in periculo defenderet, venisse. Itaque si hoc non agitur, nullam esse aliam causam vltra in Italia commorandi. In Germania bello materiam non deesse, multo minus contra infideles populos [illegible] quod magis cupiat [illegible] deesse posse. Itaque iam nunc se Germaniam repetiturum. Quod si trahere Florentinos in communem causam ad Italiæ salutem pertineat, vt dixerunt, etsi præpostere agi videat [illegible] quis enim negauerit, occupatis Alpibus Florentinum populum vltro precibus temptaturum, vt in aliorum Italorum societatem adhibeatur, quem nūc armis cogendum esse dicunt) ne pro virili sua huic rei de[illegible]sse dici possit, haud grauatim hanc etiam prouinciam suscepturum. Sed si huic rei opera [illegible]atur, oportere primo quoque tempore bello necessaria parari, ne cunctando hostibus confirmandi se te[illegible]p[illegible]s præbe[illegible]tur, aut sæuior[illegible] poste[illegible] h[illegible]me frust[illegible]a bellum te[illegible]ptet[illegible]r.

Huic rei neque repugnabatur, neque vere contra poterat dici: sed difficultatem tñ habebat, q̧ Cæsar pactam pecuniam in huius belli [illegible]sum pos[illegible]at, & Veneti Oratores, qui gratulatum Cæsaris aduentum venerant, nihil attulisse respondebant, tem[illegible]p[illegible]q[illegible] ad [illegible] Senatum [illegible]. In[illegible] [illegible] sincere videbatur [illegible] cum a German[illegible]a [illegible]a quid [illegible]pus [illegible] omnes inte[illegible] ex[illegible]ent, & postea quantum vrgeret Cæsari[illegible] po[illegible]ulatio, a[illegible]duc [illegible] [illegible]catum esset.

In[illegible]ignari igitur Cæsar, ac M[illegible] Dux aperte Oratores [illegible] si qui[illegible] grau[illegible]us à Cæsare ageretur id totum Venetis ascriptum iri, quorum ipse tantum rationem habuerit, vt ne soli obstitisse Cæsari de occupandis Alpibus viderētur, etsi vera & salutaria monebat, [illegible] quo [illegible] contra eius sententiam dicere non [illegible]tauer[illegible]. Itaque si de pecunia [illegible] dict[illegible] atque promissis non maneant, cui du[illegible] q[illegible]n irritatus Cęsaris animus noua consi[illegible] [illegible], & omnes iure com[illegible]otum e[illegible] fateantur. & omnium malorum, quæ sequentur, Venetos & qui nunc sunt & inpost[illegible]erunt, fuisse au[illegible]res [illegible]

H[illegible] Du[illegible]s Lu[illegible] [illegible] veras vi[illegible] Cæsaris ir[illegible] difficultas est [illegible]: quia pactæ summę partem repręsenta[illegible] Oratores, & [illegible] reliquam quoque allaturam dixerunt. Cæsar igitur [illegible] Mediolanensi D[illegible] [illegible]abantur Derthonam, & [illegible] pro[illegible] [illegible] ad eam par[illegible]est, Genuam [illegible]. Sequuntur [illegible] legatus [illegible] cum eo Mediolanensis Dux, ac fœderatorum oratores: a quibus Cæsar petit, ne [illegible] recedere ve[illegible], pro[illegible]uam ornata classe [illegible] [illegible] N[illegible]m [illegible] Flo[illegible] [illegible] per Legati ac Ducis Mediolanens[illegible] [illegible] difficultas [illegible]tius tolleretur. Genuæ Cæsar parandis nauibus dum [illegible], [illegible] Genuenses ex vetere [illegible] a[illegible] [illegible] [illegible] & pr[illegible] [illegible] sapientiam at [illegible] Ge[illegible] in [illegible] admirationem animos c[illegible]uertit. Interim F[illegible] Cæsaris Orator, c[illegible] [illegible] vrbe[illegible] non traxerat, [illegible]. Nam [illegible] de G[illegible] Florentini [illegible] quod in Ga[illegible] [illegible]ur. At aliam parte bellum [illegible] a[illegible] arte t[illegible] ma[illegible] tentari [illegible]. Oratores [illegible] ad Med[illegible] [illegible], Flore[illegible] cop[illegible] Sod[illegible] [illegible] t[illegible]m, [illegible] [illegible] commouerit [illegible] D[illegible]m

 adeunt,

adeunt,& pro vetere beneuolentia rogant,ne deesse Florentinæ Vrbis periculo velit.Placato sibi Cæsare opus esse,qui æque atque ipse præstare hoc valeat,alium nullum esse.Dux benigne quod rogatur,remptaturum se respondet:sed frustra laboraturum,nisi populus Florentinus relicta Gallorum societate cæteris Italis se coniugat.Efficacibus igitur literis a Mediolanensi Duce apud Cæsarem adiuti eum Genuam contendissent,quia de relinquenda Gallorum societate hærebant,infectis quorum causa iuerant,domum redierunt. At Cæsar ornata classe,cum anni pars erat,qua grauius plerumq; atroces tempestates Lygusticum pelagus infestant post Idus Nouembres à Genua soluit,atque ad Labronam in Pisarum littus cursum dirigit. Id enim animo voluebat,adempto Labronensi portu grauiorem amissarum Pisarum populo Florentino memoriam reddere, vt per hunc modum auctis incommodis,cum prorsus maris vsum amisissent,facilius salutaria consilia reciperet, & vt Italus eum aliis Italis sentiret,persuaderi sibi pateretur.Labrona ad mare posita est. Portus autem secundum littus ad quinque passuum millia extenditur. Portus hostia marmoreis turribus longe in mari muniuntur. Vt igitur in eius conspectum est ventum,stare naues ad anchoram Cæsar iubet:fretus laborantem rei frumentariæ inopia populum,maritimi subsidii spe adempta, deditionem esse facturum. Neque vero ipsum ea res fefellisset,nisi sapienter cogitata repente classis euertisset,è Narbonensi littore à Gallorum Rege missa,quę plenis impulsa velis,Cęsareæ classis præteruehens proras,atque vltro tormentis lacessere ausa Labronensem portum intrauit,& allato frumento aliisque necessariis non solum magnis incommodis populum leuauit,sed etiam repugnandi spem non mediocriter auxit.Cæterum quia ope lata Gallicæ naues id egerant,cuius causa Rex venire in Italiam iusserat, haud sine periculo nequaquam viribus Cæsareæ classi pares diutius in portu mansuræ videbantur Itaque dum audendo posse se sibi consulere confidunt portum egressæ atroci vento percutiuntur:pars Caietam se ægre recipit,aliæ ad Herculis portum contendunt.Vbi quæ validior erat, insectante Genuensi naue, quæ & hominum & tormentorum plus habebat,per fossa atque quassata, amisso malo, in Genuensis potestatem venit,atque latæ opis audaciam luit. Vt parum profici maritima obsidione Cæsar videt,cum Galeoto Mirandulensi,atque Ioanne Francisco Sanseuerino Caiaciæ Comite,quos magni equitatus rectores Cæsari Dux Mediolanensis in expeditione ministros & adiutores dederat,in terram descendit, atque à Pisis terrestres venire copias iubet,terrestribus viribus oppidum oppugnaturus.Interim loci situm ipse perlustrat,& non Ducis solum sed impigri quoque atque audacis militis partes exequitur. Venetorum copiæ cunctabantur.Earum moram Cæsar modo literis,nonnũquam nunciis castigat, ac per eas stare docet, ne expeditio Labronensis ex sententia conficiatur.Posteaquam in castrum apud Veneros Legatos æque ac milites agi, & variis excusationibus rem trahi satis aperte videt (nam per eos dies intereeptis quibusdam literis patuit,parum sincere a Venetis agi,qui palam velle dicentes,vt Cæsaris imperata Venetus miles faceret , clam per [illegible] tos agebant,vt milites nunc imp[illegible] entes nouum stipendium p[illegible] do,nunc [illegible] commeatu a signis abeundo,parum & cum Legatis & [illegible] Rectoribus & Præfectis dicto audientes esse,& nimia licentia militarem [illegible] [illegible] viderentur)dolo iam nimis aperto,Cæsar eum [illegible] quos [illegible] bat,repente ad Pisanum vicum proficiscitur,vocatisque Fœderatorum oratoribus se [illegible] animo commotum offendens commemorat,quæ apud se in Germania acta essent [illegible] Italiam descenderet [illegible] ipse omissis rebus suis morem [illegible] bus [illegible] postea quam sola aduentus sui fama Gallorum copias trans Alpes [illegible] Fœderatis actum dici posse,[illegible] vt in consiliis de belli ratione [illegible] de [illegible] Ethrusca expeditione pro collato benefi[illegible] [illegible] Itaque ira incensus e consilio se proripit,& tanta [illegible] [illegible] Oratores Proceresque omnes circumstantes [illegible] [illegible] turbatam mentem placare [illegible] [illegible] ptata. Spretis omnium dictis Apenninum trans[illegible] magnoque itinere [illegible] sem & Placentinum agrum emensus,Papiam [illegible] Mediolanensium D[illegible]

[Margin line numbers: 10, 20, 30, 40, 50]

rogatu,quos illic Blancæ filiæ funestatos morte offendit. In ea vrbe Pontificius erat Legatus,qui vna cū Ducibus lenite Cæsaris iram enixus, vix auditus est. Tanta hominis animo vis indignationis inerat. In cōsilio igitur exꝓbrata rursus iniura.quam pro collatis beneficiis in Italia sibi illatā querebatur,nihil vltra audire voluit, quod ad minuendam animi perturbationem afferretur. Pusillum igitur in Papiensi agro ad Ticini amnis fluenta moratus,Cusagum,vrbe Mediolano dcuitara.petit. Illic etiam incusatis denuo Fœderatis,atq; in primis Veneto Senatu, non venationib⁹,quæ paratæ erant,relaxare animum, non famosæ vrbis vicinitatem commemorantibus aures vllo modo præbere voluit,sed indignatum gerens animum ad Larium se recipit,Germaniam repetiturus.

Ad Larii magnam partem secutus Legatus,nullum sapientis, nullum magni viri officiū prætermisit,vt si reuocare ac penitus placare non poterat,saltē eum,qui ad ferendam opē vocatus in Italiā haud grauatim venisset,indignatū atq; hostē Italiæ ꝓ virili sua nō relinqueret. Qui in Labronensi expeditione Cæsari a Mediolanēsi Duce adiutores dati fuerant,hi abeuntem Burmium vsq; persecuti sunt ad vltimos Mediolanensis ditionis fines. Inde dum à Cæsare dimissi regrediuntur, in ipsius Adulæ radicibus obuiam habent Paulum Biliam,vnū à Secretis,à Duce Mediolanensi iussum abeuntē Cæsarē subsequi. Animi eius perturbationem secum voluēs Dux vehementer mouebatur. Itaq; etsi satis sibi cōscius erat,nihil à se in Ethrusca expeditione peccatū,verebatur tamen ne,(vt in magnis animorū motibus plerunq; euenit) etiā alienæ culpæ pœnā lueret. Mittebat igitur eū,q dict⁹ est,mandata ferentē ad deprecandā Cæsaris indignationē:cū à duobus, quos dixim⁹,a Cæsare digredientib⁹ moneretur,quantum Cæsar progressus esset. Biduo itaq; post Natalitium Redemptoris diem,Malcii eum Paulus in Germania assequitur. Facta a Cæsare dicendi potestate Ducis Ludouici mandata exposuit,quorum summa erat:scire Cæsarem [illegible] nullum inter mortales esse,cui maiora Dux Ludouicus & plura, quā ipsi,debeat. Ab eo dignitatē,quam sustineat,accepisse:ab eo nūc quoq; Ducatus tranquillitatem, qua fruatur,Gallis trans Alpes compulsis,agnoscere: illius vnius beneficio tributurū, quicquid læti in posterum habiturus esset. Itaq; orare,si quid per alios vel dolo vel errore peccatum sit,ad ipsum ira non extendatur,qui neq; peccarit,neq; post Deum alicui plusquam Cæsari obsequi atq; parere cupiat, & ingratam præsentem lucem sit habiturus,nisi nunc certior fiat in ipsius Cæsaris beneuolentia locum sibi non negari.

Mitius Cæsar respondet,quod ad Mediolanensem Ducem,contentum se indignationi finē facere,quia & amantiorē sui semper putauerit,& quæ promiserit,large viderit præstitisse: etsi dum de occupandis Alpibus agebatur, Dux parum prudens salutis suæ æstimator maiorem Venetorum quam Cæsaris dignitatis atq; nominis, imo quam securitatis suæ rationem habuerit. Cæterum in Venetis nunquam immemorem fore,neque in promissis fidem, neque erga se vllo tempore bonam mentem esse inuentam. Cum hoc responso ad Mediolanensem reuectus Ducem Paulus, [illegible] statum coniugis morte offendit grauius, quam pro fortis viri officio,in mœrore versari.

Hunc exitum Maximiliani Cæsaris in Italiam aduentus habuit: quem haud [illegible] [illegible] statim a Gallis secuti motus fecere. Nam vix dierum octo [illegible] Cæsar extra Italiam abierat, cum ab Hasten[illegible] o Ioannes Iacobus Triuulcius Ducis Mediolanensis finibus arma intulit,in Liguftria & Transpadana ora omnibus ferro atq; [illegible] fœdatis. Qua in re [illegible] Sfortianæ & Venetorum copiæ hau[illegible] [illegible] pristinum restituerunt, res tamen Italicæ propter eos motus periculi [illegible] q; ma[illegible] expecte[illegible] non fuere.

Cæterum Cæsaris ipsius virtus cum aliis in rebus magna esset, liberalitate tamen [illegible] cultu [illegible] enitui[illegible]. Hoc ostenderūt moderatissimi eius [illegible] vita mo[illegible] & [illegible] [illegible] promptitudo: ostendit etiam eius à La[illegible] expe[illegible]. Nam [illegible] haud [illegible] indignatu Italiæ vereret animum, Venetorū [illegible] Pisanis promissione elusus, & [illegible] tunc sati[illegible] se [illegible] præbere[illegible], [illegible] in C[illegible]o, vbi noctem ma[illegible] [illegible] & sacerdotibus ad sacras vestes [illegible] [illegible] monumentum dono tribuit.

# TELLINAE VALLIS AC LARII LACVS particularis descriptio.

POST imperii migrationem non consueuere Cæsares, nisi raro admodum & propter graues causas, in Italiam descendere. Itaq operæ precium visum est Cæsaris Maximiliani (quem nos post factam a Ludouico Sforcia cum Gallis ad Nouariam pacem venisse in Italiam vidimus, & cui operam dare contigit) aduentum eiusq; causas, & quæ egerit, non perpetua in obliuionis caligine tecta manere: non minus etiam è re communi fuerit, particulatim regionem, qua veniens iter habuit, ostendere; vt regio, quæ in Italia hactenus præter vini famam nihil habuit, vnde celebris haberetur, huius magnitudine Principis, cuius vestigiis calcata fuit, inter alia celebria loca nomen habere incipiat.

*Vino de Voltalina*

Alpes quæ Italiam à Germania diuidunt, ab ortu solis in occasum porriguntur, alio aliis locis nominatæ. Earum saltus, quo Dux Mediolanensis Cæsarem Maximilianum adiuit, & quo idem Cæsar paulo post in Italiam descendit, vulgo nunc mons Bralius vocatur: Adulam putant esse, qui vetera nomina sectantur. Is in altum surgit longo spatio, propter cœli inclementiam sine cultoribus, ac propter niuium magnitudinem hyeme aliquot menses inuius: qua ad Italiam vergit, Burmio imminet. Ab eo inter meridiem & occasum Telina vallis extenditur. Ita nomen est, siue quod in teli speciem porrigitur, siue quod a Telio vico accolæ sic appellauerunt. Ab [illegible] Solis ortu Brixienses, ab hiberno Bergomensis agri fines attingit, à septentrione & occasu iis, quæ in Italia Grisani (de quibus dictum est) gens germanica possident, cōtermina. A summo Adula amnis Adua cadit, qui totam vallis longitudinem cursu suo [illegible] mensus in Larium procurrit. A dextra læuaque præalti montes, atq; inter eos, quod planiciei est magna in parte soli feracis.

Montes autem quantum eos meliore anni parte sol inspicit, non colūtur modo, verum optima vina quoque ferunt. Vbi situs cultores non patitur, pecus alit, aut materiam [illegible] ædi[illegible]tionis præbet. Metalla quoq; [illegible] Natura [illegible] etiam marmora non negauit. Patuit hoc præcipue Ducis Ludouici Sfortiæ tempestate, defectis in magnarum columnarum atq; tabularum vsum lapidibus vi[illegible], coloris aliisque, qui gemmarum fulgore nitentes, etiam carbunculos variis in locis ostendunt. Quod [illegible] multi perspexere & nos, qui hæc tradimus, qui rem vidimus (nisi vero testimonium subtrahere velimus) pro explorato [illegible] debemus. Populi per hanc vallem frequentes, & longe quam pro loci spatio maiores diuitiæ. Hæc summaria Vallis descriptio.

At Larius primo a septentrione [illegible] ortum hibernum simplex procurrit. Inde in duo brachia diffunditur, altero Comam Vrbem inter occasum & meridiem, altero ad orientem Leucum petit, vbi Aduam ab initio acceptum emittit. Lacus nō [illegible], & quod nauigationis commoditatem se vltro citroq; a Germania atque Italia [illegible] præbet, verum etiam populorum frequentia [illegible] & hom[illegible] admodum insignis. Ad ripam marginis frequens est olea, nec minus vitis. Fert [illegible] Laurum, atque alias arbores maritimis locis calidi[illegible] [illegible]

Ad Telinam igitur redeundum, vt distinctius nunc cætera enarrentur. Eius longitudo ab Alpibus ad Larium in sexaginta passuum millia porrigitur. Mons B[illegible] [illegible] Adula vallis initium, inter Rhetorum partem *[illegible]* [illegible]. Eius quæ Septentrionem versus Athelis [illegible] meridiem [illegible]. In eius montis radicibus, [illegible] morborum salutares putantur. Inter [illegible] vicus [illegible] quem figura explicat. Montes [illegible] ad Tri[illegible] a [illegible] fontes [illegible] Telina tractu porrigit [illegible] Bergomensi agro [illegible] quo ad in [illegible] lacum [illegible] condit, atq; [illegible] Aduæ parte [illegible]

duas lacerati valles: primam sine nomine Burmiensium iuris, altera Venusta dicitur, quæ Rhetorum possessionis est; à Burmii fronte meridiem versus in arctũ planicies restringitur nisi quantum coeuntes inter se montes Adua repellit. Hunc Fredulsus amnis auget, qui ab ortu solis Burmiũ cingit. Huius ager frumenti aliarumq; frugũ, quas Alpina ferre regio potest, præterquam vini ferax. His commodis, atque re pecuaria simul, sed multo magis etiam hominum industria adiuti Burmienses magnas olim congessere opes: Et qua à Germania atque Lario iter ad ipsorum vicum per angustias patet, olim ædificatis pilis loca munierant, vt nisi pacato petere Burmium non liceret. Liber olim fuisse dicitur, sed cum luxuriante fortuna suorum non contentus Vallem infestam faceret, Vicecomitum armis libertatem amisit, ancipiti malo oppressus. Nam cum ad Grossum, vbi Vallem clauserant, Burmienses Vicecomitum exercitui resisterent, dum eo in loco acriter pugnatur, per occultam Vallem, quæ post Venustam ad Grossum porrigitur, copiarum partem Vicecomites miserunt, quæ vicum sine vllo præsidio nactæ, populatis omnium tectis, arcem quoque in Adula ad vicum tuendum positam ceperunt, cuius ruinæ in hanc quoque diem durauere. In Burmiensibus montibus id etiam insigne, quod in eis inuenta proximis annis rubentis atque cælestis coloris pigmenta, haud dubia (vt permulti putauere) signa dederunt, argento atq; auro montes illos grauidos esse. Post angustias vbi Burmiensiũ coarctari planiciẽ diximᵘ, vallis ad Larium benignius aperitur. Frequentiora hinc tecta, frequentes etiã vici, in quibus ꝓpter numerosum populum referendi Sondula, deinde Grossum. Hic aperti montes ad Germanos Brusium atq; Busclauiũ ostendunt, qui cum diripiendã hostibus vallẽ præbere consueuissent, effecerũt vt Vallis fauces duplici arce munirentur. Vtriusq; etiam integri conspiciuntur muri. Additũ huic aliud munimentũ, ducta per transuersam vallem mole, quę ab inferiore parte, vtpote locupletiore, hostes penitus arceret. Sed hanc quoq; molẽ Rhæti cum temporibᵘ nostris intulissent, subuerterũt. Ab his faucibus Croatius amnis in Aduam se condit. Post Grossum non latius modo verũ etiam lætius vallis patet. Vici in eo Matiũ & Alsparagus, Touũ post, deinde populi numero Touo maius Louerum. His minus inclemens frigoribᵘ regio: itaq; etiã vineta alit. Sequitur Tiranum Telinę totius firmamentũ. In eo non frequens solum populus, verum magnæ quoq; opes. Immunitũ superioribus temporibus, Dux Mediolanensis Ludouicus Sfortia valido muro sepsit, atq; à Solis ortu arcem imposuit. Idem, etiam Petræ malæ munimentũ auxit, cum turris antiqua ad arcẽdos Germanos à Pulsclauio parũ valida putaretur. Tirani ager admodum ferax. Eiᵘ colles ante alios vini copia insignes, qua Sol eos plurimus irradiat. Nec vero vini copia colles ipsos magis quam bonitas memorabiles facit. Inuenitur vltra sexagesimum annum si cura adhibeatur, ꝑdurare, auctis viribᵘ, quæ alioquin senio nisi in optimis minuãtur: tũc quoq; odore magis quã potu ad excitandam in affectis corporib. valitudinẽ inter efficacia remedia numeratur. Post Tiranũ pagi sunt in montium radicibus ad Germanos pertinentiũ, Villa & Bienzonum, & in parte aduersa alius pagus Slationa. Inde rursus à parte, quæ Germanis est contermina, in mediam vallem collis etũpit, in cuius summo Teliũ vicus, idcirco referendus quia frequẽs est populᵘ, & multę eius opes, & quod ab eo nomẽ sumpsisse vallẽ putãt. Omnia in hoc colle culta, sparsæ in Aduæ marginibᵘ casæ permultæ magis quam pagi. Teliũ prætergressis occurrunt vici Giaca & Curium, interiecto torrẽte, qui illic in Aduã cadit. Ab eadẽ parte alius sequitur pagus spatio diuisus, Pons nomine, accolarũ diuitiis atq; elegantiore cultu maxime memorandus. In parte iis aduersa & pauci & ignobiles pagi, atq; sterilitate parum læti. Inde iterum in collibus ad Germanos pertinentibus * Trisiuium, mox Pendula sta montana, Grumellumque, inter montium iuga atque radices medii, adeo omnium frugum copia læti atque feraces, vt regio, quæ alioquin abundans est, hic se ipsam superare frugum copia & bonitate videatur. His succedit Sondriũ arce insigne in cæteris ab iis, quę dicta sunt, minime dispar: mediũ interfecat fluuius Mala, qui se illic in Aduam condit. Ab eo loco saltus patet ad Rhętorum partem, quam Malengũ vocant. Telina ab eo loco minus culta, ac minᵘ plana, & nihilominus nõ expers vitiũ, & qua ad Germanos pertinet, quantũ cadentes à ꝓximis monti-

* Terrasfium.

montibus aquæ coli loca patiuntur, vt in montana planicie non prorsus infœcunda. In parte aduersa pagus Caiolus propter ordinem solum referendus. Ab eo ad Camonicam vallem saltus peruius est. Nec aliud ea in parte memoratu dignum. Cæterum ex aduerso post Sondriam vici sunt Castilonum, deinde Pons à proximo fano Sancti Petri dictus: ideo referendus, quia lapideo opere. Aduam iungit, & Verbenoamne, quem illic Adua accipit, alluitur, & quod decimo anno ante Cæsaris aduentum eo in loco Ludouicus Sfortia, cum nepotis rem gereret, facta pace Rhetorũ incursiones coercuit. Inde Ardemus vicus, & ignobiles casæ sparsim positæ, magnis flexibus Adua planiciem secante, donec à montibus, qui in dextra parte sunt, collis Tartaro à Bergomensium montibus in Aduam cadenti ceu se oppositurus occurrere velle videtur. Is torrens longo tractu planiciem occupat, atque infœcundam facit. Tum ab ea parte Telamon pagus late tecta sua spargit. Ex aduerso in colle, quem diximus, Campsanum vicus, & morbis salutares, vt in Aduæ radicibus, calētes aquæ. Adua tum late se diffundit, in cuius margine, vnde Sol oritur, Morbenum. Is populus & numero hominum & diuitiis ante alios in Telina insignis Sed cultiores quoq; mores atque ædificiorum elegantia longius ab alpina duritie quam cæteros abiisse ostendit. Medium secat vicum torrens Bithus, in præceps ab altis montibus ex Bergomensi agro cadens, nonnunquam accolarum tectis infestus. Loco nomē cæli intemperiem, late agrum occupante Adua, fecisse fama est. Hinc ad Larium solus pagus Delebium. Nec plura in Telina valle referenda. Hic enim in Larium Adua nomen suũ relinquit, & pro valle lacus esse incipit. Larius ad hæc initia in dextra parte ab Adua venientibus Alpes versus cuneatur. Illic per Clauennæ vallem in Larium Mera amnis decurrit, & turris posita Mozolæ cognomento. In valle vicus Clauenna idcirco insignis, quod Barbarorum incursionibus sæpe infestatus, sæpe etiam grauibus eos prœliis afflixit. Cum ad arcendos hostes non sufficere sola in monte arx posita videretur, valido muro multis in locis egregie turrito Dux Ludouicus, regnante adhuc nepote, cinxit. Introrsus magis in Alpibus vicus, plurium hominum numero nequaquam Clauenna inferior. Vltra ad saltum Bregaliam Sancti Iacobi vallis, Curiensis Episcopi (qui vnus Grisanorum Procerum habetur) finibus contermina.

Larius ad hæc initia sinuatus, quo magis ad meridiem tendit eo latius patet. In latere eius ad occidentem prima à Meræ hostiis Oloniæ turris occurrit. Arx est in mediis aquis posita. Hinc vici, Glarea, Suricum, Domasium, deinde Grabedona, & Doncum. Ab his Musoccum atque Bellincionam per montium culmina itur.

Sequitur Mussium fodinis & candore marmoris insigne. Tũ Arciona, & vltimũ in ea parte Menasium, in promontorio situm. Ab eius tergo ad Proletiam via patet, in vltimo Lugani lacus sinu positam. In Larii parte huic, quæ dicta est, aduersa post Aduæ hostia pagus Collium, inde Sancti Nicolai fanum, vulgo Pionę Priotatus nũcupatur. Post vici Cotenum, Delphus, Bellanum, Varena, à tergo Vallis Saxina, atq; in ea Baiedi Arx Bergomensi agro, vbi Sancti Martini vallis appellatur, contigua. Vsq; ad Menasium Varenamq; Larius simplex rectusq; procedit. Neque eadē ipsius latitudo: vbi maior, ad quatuor se passuum millia pandit: vbi minor, ad duo millia; ac quibusdam etiam in locis angustius coartatur. Tum à Menasio atque Varena in duo se ceu brachia diffindit, vt ante ostensum est. Alterius ad occasum finis vrbs Comũ: alterius oppidum & arx Leucum. Inter hæc duo Brachia à meridie in Larium, tanquam Isthmus, collis Bellasium nomine procurrit. A Varena ad Leucum sunt Fons Lacteus, & eodem nomine amnis, quamuis breui cursu, nomen à candore fractarum per saxa aquarum assecutus. Tum oppida Mandellum atque Leucum; hoc loci munimento insigne, nec minus quod sub Duce Philippo omnes Venetas vires sustinuit, egregiaque virtute ac fide præstita æternam sibi perlatæ fortiter duræ obsidionis famam comparauit. Illic tanquam Larii partus Adua emittitur, lapideo ponte iunctus. In aduersa Larii parte vicus Malgratum, & Vallis quæ ab eo nomen accepit, inde Onum, Ciuenna, Vasenna, Limonta. Tum Bellasium collis, qui (vt ante dictum est) in medium Larium procurrit. In eius radice ad occasum solis eodem nomine vicus. A vertice tres ipsas prospicit partes, in quas Larius se expandit, & propterea magni turbulentis apud Latiũ rebus momenti semper habitus. Ita fuisse ostendunt

ruinæ

ruinæ magnæ olim arcis in summo positæ, & quod mortuo Duce Philippo pertinere ad publicā quietē visum est arcis munimenta demoliri, nec ppeti, vt à reliqua cōtinenti, vt cogitatum fuerat, collis resciderctur. Hinc fuit quod sine cultore diu mansit, quoad præsens loci dominus fretus Principis gratia arcem quidem restituere non temptauit, sed magnis in æquiore colle excitatis ædibus consitisque arboribus, atque adiecta hortorum amœnitate, loco veteris famæ nitorem restituit. A Bellasio Comum tendentibus primo Lassenum occurrit, nulla re magis quam austeri vini infamia notum. Tum pagus Nexum, eodem nomine duplex populus. Haud longe ab eo fons est non semper scatens: stata dicitur habere tempora, atque
10 opinio inualuit religioso die, quo pro hominum salute Christus in ligno pependit, dum sacra mane peraguntur, aquas hunc fontem ante arentem ea anni parte primum emittere. Vis etiam medica cohibendis impetiginibus & scabiei, eidem inesse putatur. Hinc pagi inueniuntur, Palantia atque Molendina. Huic molendi vsus nomen inuenit, & vt molere possit aquæ efficiunt pluuiani fontis, quas non solum auctoris nomen fecit insignes, verum etiam illud, quod dictu mirum, non statis horis (vt in vulgo est) sed per incerta temporis interualla vt ex fonte euomantur, mox se ipsas etiam contrahunt atque resorbent, vt maritimam in Alpibus vndarum reciprocationem edere videantur. Vltra vicus Tornum lanificio insigne, & Parlassa, tum obliquanre se lacu in eminenti dorso sancti Nicolai fanum vltimus in
20 Lario locus ea parte Comum euntibus.

Superest nunc in Lario dicenda pars huic aduersa, à Menasio se Comum extendens. Igitur post Menasium vici sunt ordine, quo referuntur: Griantum egregia vini fama insigne, inde Tremetium, Lenum, & in Leni tergo Aquæ frigidæ monasterium, nomen loco scaturienres frigidissimis aquis fontes dedere. Tum surgens in Lario dorsum peninsulam facit, in cuius vertice sacellum, cætera sine cultorib⁹: oleis tamen vitibusq; vestiuntur. In continenti patent campi, & in eis vicus insula, ita appellandi dorsum (quod diximus) paruo annexu continenri adhærens causa fuit: populus veterum malorum fama memorabilis. Nam cum locus fiduciam facerer natura atque manu munitus, conspirantibus propinquis populis, non infestare
30 modo sed etiam in porestare sua Larium totum continere, ac vrbem Comum nauigatione prohibere ausus est, quoad Comensis ciuitas indignitate atque incommodis simul permota, communicatis viribus atque consiliis cum iis populis, qui superne lacum incolentes paria cum vrbe incommoda atque mala patiebantur, aduersus Insulanos à fronte tergoque eodem tempore arma mouit: sed inimicum populum non contenta oppressisse, victis leges imposuit, ne impostetum vnquam locum munirent.

Post Insulā Sala Colona, tum Arzenna atq; Briona pagi. Inter duos posteriores Intellesi amnis ad Lugam Lacū vallis porrigitur. Inde sequūtur Alium, Coratumq; deinde Moltrasium, atque Cernobium. A Moltrasij tergo mons surgit Bisbinus, à
40 cui⁹ vertice futuras prænosci rempestates accolarum opinio est. Hinc ad meridiem sinuatur lacus, & in ipso flexu Vicus, ita pagum illum incolæ vocant. In eo nunc sacræ virginis fanum Humiliatorum ordinis. Hic quondam Ruffi villam fuisse à Plinio celebratam fama est: & gemmeus euripus, aliaque nonnulla ita fuisse spectantibus fidem facere conantur. Cernobium inter ac Vicum Bregia fluuius in Larium decurrit, ponte insignis, Longobardorum Reginæ id opus, vt fama est. In intimo sinu vrbs Comum, & vetere fama & præsenti fortuna inter italas vrbes minime negligenda.

Lario duò sunt peculiares venti, quotidie non simul sed vicissim ac statis horis spirantes, tanquam nauigationis vltro citroque adiutores ac magistri Tiua-
50 num vocant à Seprenrrione flantem, à meridie venientem dicunt Breuam. Hæc ad Larii initia naues propellit: Tiuanus inde venientium nauium implet vela. Alterius flarus, cum aurora surgit. Breua post meridiem incipit, & cum sole vires plerumque amittit. Larius pisces fert bonitate atque magnitudine insignes. In eis præcipui Trotta atque Persicus, & iis nequaquam conferendus Agon, toto tamen Lario frequentior.

His

His quæ dicta sunt, haud alienum fuerit regionem annectere inter Aduæ cursum atq; Comensem viam, quoad in colles ad meridiem surgere desinit. Nam & Cæsaris itinere lustrata est, & à tergo imminentes Lario montes habet. Hanc plagam à Lario in meridiem tanquam limite sub Lembri nomine fluuius diuidit, & quo Lario vicinior, altius in montes surgit. Ad meridiem minus editis collibus aut potius tumul s suspenditur. Pars quæ ad Aduam pertinet, Briantius mons nuncupatur, in eo magnus hominum numerus, & frequentes vici: gens ipsa armis gaudet: quod longo tractu Bergomensi agro contermina, cum sæpe hostes essent, minus eis armorū vsu fuit interdictum: vino tamen & propter copiam & propter magnas vires celebrior. Inter eius vicos notiora nomina, Cliuate, & eodē nomine lacus cum Sala Galbiate, Ogionum atque Annonum. At occidentalior pars, quæ ad Larium vergit, sub nomine est Vallis Assinæ: ei maior vicus Assium nomen dedit: minus quam Briantius mons ferrilis, quia inter saxa minus etiam coli potest. Post Assium vici Cantium, Casalinum, Scarena, vt minus ignobilia numerantur. 10

Quæ à Lario pars magis in meridiem tendit fertilior, nomen est, ei Incini Plebs: media Lambro amne perluitur, qui à montibus Lario imminentibus cadit. Eum Eupulus excipit lacus: recentior ætas à vico proximo pro Eupulio Pusianum nominat. Huic amni proximiores pagi ad Brianrium montem, Luragus, Inuerigus, Mongutius, atque in editiori parte Peucianum, & vnde Lacui præsens nomen Pusianum: tum Boxisium atque Cornellum. Sed Lambrum inter ac Comensem viam notiores vici, Canturcium, Fabrica, Brucianum; tum Cassianum, Albesium, Coracanum, Herba, Orzanigum, inter multa, in quibus etiam Lacus, vt minus ignobilia. 20

Eupulio emissus amnis, quem ab eo diximus exceptum, inter colles labitur, nulla te quam molendo regioni commodior, donec Moguntiam attingat. Tuno plana iam regione etiam irrigationi seruire incipit: neq; ante desinit & molendo & irrigando vtilis esse, quam in Laudensi agro Padus eum excipiat.

BELLI

# BELLI BAVARICI ANNO DOMINI M. DIIII. PHILIPPO Palatino Electori, et Ruperto eius F. à Maximiliano Imper. indicti, & à quibusdam Principibus hostiliter illati, Historia:

10

*SCRIPTORE IOHANNE TRITHEMIO Abbate tunc temporis Spanheimensi: in cuius etiam Epistolis aliisque scriptis multa & funesta harum rerum mentio.*

ANNO M.DIII. mortuus est Georgius Dux Bauariæ cognomento Diues, vnicam relinquens filiam nomine Helisabeth, nuptam Ruperto filio Philippi Comitis Palatini, Bauariæque Ducis, ac Principis Electoris, dispensatione Romani Pontificis, quia iuncti fuerant in secundo gradu consanguinitatis. Mater enim Ducis Ruperti soror fuerat Ducis Georgij. Qui Dux Georgius re simul & cognomine diues, tantum in auro, argento, vnionibus & lapidibus pretiosis reliquit thesaurum, quod ei nullus in Germania Princeps diuitiarum æstimatione poterat comparari. Hanc eius mortem infinita pene mala subsecuta sunt. Prius enim quam moreretur, generum suum Ducem Rupertum de Haydelberga cum vxore, & liberis ad se vocauit in Bauariam, cupiens eum heredem instituere Ducatus sui, & omnium quæ possidebat. Venit ad socerum gener cum vxore & liberis: anno ferme priusquam obiret, habitauit cum eo in Bauaria, & oppida quædam atque munitiones socero mandante in deditionem * accepit. Moriturus autem Dux Georgius sæpe dictum Rupertum generum suum ex testamento heredem vniuersorum instituit, eumque violenter ad Bauariæ Ducatum introduxit. Quę res Alberto Bauariæ Duci, vt heredi proximiori displicuit, & testamentum Ducis Georgij reclamauit. Sed Georgius Dux, quam diu superuixit, in Ducatu manu renuit generum, & sedulo ne discederet à testamento se mortuo admonebat. Quo tandem vita defuncto cum Dux Albertus nihil proficeret, Regis iudicium implorauit. Rex igitur Maximilianus vocatis ad se partibus, vt verus amator pacis, & iustitiæ cultor, conabatur summo studio inter Duces reformare concordiam, propositisque multis & varijs medijs, nihil apud Ducem Rupertum (quem tamen singulari prosequebatur favore) profecit. Erat autem Dux Rupertus amabilis, inclytus, mansuetus & humanus valde, qui Regis non detrectasset in omnibus sequi decretum, si res in eius posita fuisset arbitrio. Annum ætatis tum agebat vicesimum secundum. Habebat in consilio quosdam à patre sibi deputatos in directores, quorum arbitrio agere cuncta oportebat. Hi fiduciam ponentes in multitudine thesaurorum, Regis contempsere sententiam, non prævidentes mala, quæ sequenti anno ex tali secura fuerunt inobedientia. Non semel, sed sæpius Rex Maximilianus pietate motus adolescentem monebat, vt propositas sibi æquas conditiones acceptaret concordiæ & pacis. Vbi eum semper reperit contumacem, banno tandem Imperiali cum omnibus ei adhærentibus notavit, quod anno sequente cum contigerit, temporis ordini scribendum reservamus.

*Georgius Diues Dux Bauariæ*

* *Huldigung.*

*Rupertus Palat. Philippi F.*

20

30

40

50

Anno M. DIIII. posteaquam Maximilianus Rex Germaniæ, Romanorumque electus & destinatus Imperator, singulari benignitate, multaque clementia & labore conatus suos frustra consumsisset, in eo displicentiarum negotio,

quod pro Ducatu Bavariæ mortui Ducis Georgij (vt paulo ante diximus) hærebat inter Duces Rupertũ & Albertũ, & Dux ipse Rupertus testamẽto inniteretur soceri, nec vellet obedire decretis Legalibus, consilio suorum * deceptus, Imperiali banno cum omnibus sibi adhærentibus fuit notatus. Verum non attendens ius regale Dux Rupertus, contractis vndique copijs munitiones Ducatus soceri nonnullos occupat, & omnia quæ illius fuerant, sua esse testatur. Requisitus est præmonitus edicto regio Philippus Comes Palatinus, genitor Ducis Ruperti, ne filio exbannito faciat assistentiam, dubius & anceps diu fluctuabat animo; & altera ex parte affectu paterno vrgebatur ad subueniendum filio, ex altera vero regio terrebatur edicto. Et quid faceret in tali pater necessitatis articulo constitutus? Si filium deseruerit, iud cabitur impius & crudelis: si adhæserit, si consilium vel auxilium pro eo dederit, inobediens Regiæ Maiestati censetur merito atque rebellis. In tali ambiguitate nutans, vicit tandem affectus in eo paternus, & dissimulata interim quam Regiæ Maiestati debebat, obedientia, naturam prætulit rebus humanis. His recognitis Maximilianus Rex, totius regni Principes & cives vna cum ministerialibus in bellum contra Ducem Rupertum, eiusque genitorem Philippum Comitem Palatinum, & omnes sentientes cum eis, convocat, bellumque indicit regni commune eisdem, tanquam in eos qui mandatis regalibus inobedientes fuerint, atque rebelles, contumaces, & ob id omni privilegio nudatos. Concessit etiam, vt vnicuique libere & impune liceret eos vt regiæ Maiestatis contemptores, & exbannitos invadere, spoliare, trucidare, & interficere.

* adde etiam Pontificis Rom. suasu.

Et ecce conveniunt ad mandatum Regis mox in vnam sententiam Principes multi, ciues quoque pene omnes in vicinio regni, Comites simul & nobiles, & quasi ex condicto in Palatinum Comitem Philippum, & filium eius Rupertum vnanimi consensu arma contulerunt. Et hæc sunt nomina Principum qui contra Palatinum arma personali præsentia mouerunt. Maximilianus Germanorum Rex, Fridericus Marchio Brandenburgensis, Albertus & Wolfgangus fratres Bavariæ Duces, & in causa Principales, Wilhelmus Landgrauius Hassiæ, Vdalricus Dux Wirtenbergensis, Alexander Comes Palatinus, Bavariæque Dux, & Comes Veldentiæ, Heinricus Brunsuicensis. Auxilia miserunt Regi Maximiliano contra Palatinum, Episcopus Augustensis, Ioachim quoque Marchio Brandenburgensis, Princeps Elector. Cives insuper regni, Argentinenses, Augustenses, Ratisponenses, Nurenbergenses, Vlmenses, & tota Liga Suevica, cum alijs multis nobilibus atque Comitibus, in perniciem Palatini vnanimiter conspirantes arma moverunt. Plures etiam Comites & militares, qui prius cum Palatino sentiebant hac supervenientę necessitate, Regisque vrgente imperio ab eo defecerunt.

Rege itaque Maximiliano præcipiente, quatuor à locis mouetur in Palatinum expeditio, quarum ipse primam ordinavit in Bavaria, secundam fecit Vdalricus Wirtembergensium Dux, tertiam Wilhelmus Hassiorum Landgravius, & quartam Alexander Dux Bavariæ, Comesque in Veldentia, qui tamen parum fecit, quia multum non potuit. Bertholdus Archiepiscopus Moguntinus, Laurentius Episcopus Herbipolensis, Albertus Episcopus Argentinensis, Ludouicus Episcopus Spirensis, Reinhardus Episcopus Wormatiensis, Christophorus Marchio Badensis, Iohannes Dux Bavariæ & Comes in Spanheim; Ciues quoque Spirenses & Wormacienses, quia conterminant finibus terræ Palatini Comitis, ne periculo se involverent, quod è vicino eis imminebat, permissione seu dissimulatione Regis, à tumultu bellico quieverunt. Initium (sicut dictum) hæc mala sumpserunt in Bavaria contra Ducem Rupertum regio decreto inobedientem, atque rebellem, in quem arma moverunt, Maximilianus Rex Germanorum, Albertus & Wolfgangus Duces Bavariæ, Fridericus Marchio Brandenburgensis, Episcopus Augustensis & tota confœderatio Suevica, cum regni civibus in circuitu vniversis. Qui omnes in vnum convenientes, numero & viribus magni & formidabiles nimium, Ducatum qui aliquando fuerat Ducis

cis Georgij, hinc inde per gyrum vastarunt, incendio & ferro cuncta desolantes, munitionesque, oppida & castella non pauca obtinuerunt. Nurembergenses denique proprium ducentes exercitum contra Philippum Comitem Palatinum, multa ei damna circa oppidum Amberg in Bauaria fecerunt, vtpote qui viciniores erant, & se læsos aliquotiens ab eo grauiter animis ferebant.

Miserat in Bauariam Philippus pater equites filio qui ferrent auxilium in necessitate constituto, quanquam conduxerint parum. Ex Boëmia etiam non paruum exercitum pugnatorum mercede conductum, Rupertus euocauerat: 10 contra quos Rex Maximilianus non longe à Ratispona personaliter properauit ad bellum, habens in commeatu Fridericum Marchionem Brandenburgensem, & Albertum Bauariæ Ducem, cum alijs Comitibus atque nobilibus multis. Facto igitur congressu bellum atrox committitur, & aliquandiu ambiguo Marte pugnatur.

Victoria tandem Regi cessit Maximiliano, & Boëmorum exercitus ab eo contritus est, è quibus in ore gladij ceciderunt occisi mille sexcenti viri, & capti fuerunt similiter sexcenti, reliqui fuga lapsi necessarium salutis profugium quæsiuerunt. Rex autem Maximilianus obtenta contra Boemos victoria, 20 milites plures creauit auratos, & partes in eo conflictu Palatinas valde infirmauit & contriuit.

Eodem quoque anno durantibus in Bauaria guerris, monasterium Cisterciensis ordinis, Waltsaxa nuncupatum, iussu cuiusdam tyranni militis & capitanei Marchionis Friderici fuit incensum & maiori ex parte igne consumptum, sine scitu vel consensu Principis sui, quemadmodum eius ab ore proprio audiui, & credidi probationibus necessarijs sufficienter informatus. Mox enim vt Principi factum innotuit, de curia sua incendiarium eiecit, cuius caput fecisset & amputari, si non precibus multorum à sententia fuisset retractus. Verum Domino Deo sibi factas vlciscente iniurias, non diu auctor incendij mansit impunitus; Sed veniens cum alio quodam in contentionem, ab eo fuit interemptus, & (sicut timendum est) duplici morte damnatus. Scriptum est enim, 30 *Qui templum Dei destruit, & ipse a Domino destruetur.* Liberet, si conduceret aliquid, tempestatis nostræ mores detestari humanos, quos hodie tam enormiter cernimus deprauatos, in his maxime qui de generis nobilitate gloriantur, quos rectius Dumetinos equites * Maximilianus Rex nuncupare consueuit quam nobiles, qui latrocinia sequentes & rapinas, nec Deum timent, nec homines reuerentur. Sed de his postea dicemus.

*Waldsachsen.*

* *Heckenritter.*

Rex autem Maximilianus post habitam de Boëmis victoriam exercitum diuisit, cuius alteram partem cum Duce Alberto & Marchione Friderico dimisit in Bauaria contra Ducem Rupertum, cuius vires iam tunc multum fuerant debilitatæ & imminutæ; alteram vero secum duxit in Alsatiam, Philippum Comitem 40 Palatinum Ruperti Ducis genitorem impugnaturus. Qui cum debellaretur à multis simul & semel in diuersis locis, non potuit singulis ad pugnam occurrere: sed cogebatur patientiam in tribulationibus prudenter exhibere. Contractis enim mercede copijs, duos habebat exercitus, quorum alterum filio misit in Bauariam ferre auxilium, alterum Heidelbergæ secum retinuit, quem contra incursores hinc inde per Palatinum Ducatum, prout requirebat necessitas negotiorum, ordinauit.

Vnde cum resistere omnibus non posset, in multis prudenter dissimulauit, confidens de mansuetudine regia, quod gladium suum non ad internecionem ex50 tenderet omnimodam, sed ad paternam correctionem. Munierat iam antea satis fortiter principaliora oppida sua, Heidelberg, Germersheim, Alzen, & alia per Principatum castella: præceperatque commorantibus in rure subditis, vt res suas omnemque supellectilem, & quicquid à facie inimici optarent remanere

securum, in viciniora sibi oppida atque castella transferrent, domos in villis stramine tectas operimento nudarent, vt nulla relinqueretur hostibus aut spoliandi aut incendendi facultas.

Erant autem dies miseriarum pleni, & nusquam tuta fides in terra. At vero Maximilianus Rex, postquam in Alsatiam (sicut dictum est) traduxit copias, Argentinensium auxilio regni terras & oppida impignerata Palatinatui sine sanguinis effusione inuasit, & obtinuit. Geroldeseck castellum,& Comitatum Offenburg, Ortenberg,Gengenbach, & quicquid in circuitu iuris fuerat Palatini. Posthæc Rheno transmisso Hagenawe,Luzelstein,Wissenburg,& omnem regionem, quam nostri *die Landuogtey* nuncupant, suæ subiecit ditioni, nulla resistente, sed cunctis eum vt verum & proprium dominum suum cum reuerentia & honore vbiq; suscipientibus.

*Geroltzeck. Offenburg. Ortenberg. Gengebach. Hagenavv. Lutzelstein. Weissenburg.*

His peractis Christophorus Marchio de Baden vices suas interposuit, & Regem, ne contra Palatinum progrederetur vlterius, precum instantia reuocauit. Rex autem qui Comitem Palatinum corripere & humiliare destinauerat animo, non delere, facilius acquieuit, & retracto pede humiliatum ad gratiam recepit; quem, si voluisset, in breui totaliter destruxisset, viribus totius regni adiutus. Non enim possibile fuit, vt vnus regni Princeps, alioquin satis potens, impetum tot Principum non læsus sufferret, quibus duobus vel tribus indubie restitisset.

Interea dum Rex Maximilianus cum Principibus & ciuibus regni bellum contra Philippum Comitem, & eius filium Ducem Rupertum gereret in Bauaria, Vdalricus Dux Wirtenbergensis, cum iussu regio, tum propriam aduersus memoratum Principem habens actionem, anno prænotato in mense Maio se literis Heidelbergam publice missis, hostem & inimicum (vt fieri solet) manifestat eiusdem.

Deinde contractis copijs, ad numerum (vt ferunt) viginti millium pugnatorum peditum, & octingentorum equitum, terras Palatini Comitis ingreditur: & imprimis monasterij Mulbronnensis, quod Cisterciensis est ordinis, possessiones & villas igne & ferro deuastauit, quæ sub tuitione fuerant ipsius Philippi Comitis memorati. Vuersen villam dicti cœnobij cum alijs incendio cremauit, pecora rusticorum abegit, eisque plura incommoda & damna fieri permisit. Postea ipsum cœnobium Mulbronnense, quod in modum castelli satis erat munitum, obsidione vallauit, in quo Palatinus Comes C C C. virorum præsidium collocauerat.

*Maulbronn. Werfen.*

Abbas cum fratribus ad vrbem secesserat Spitensem, paucis senioribus in monasterio relictis. Construxerat in monticulo ex opposito monasterij paulo prius Comes Palatinus pro defensione loci fortalitium quoddam, in arcis modum fortiter munitum, non sine multis impensis, quod Dux Vdalricus imprimis aggressus est, quassatumque machinis cepit. Deinde muros cœnobij, turres & domos intra murum positas bombardis & machinis bellicis pulsare cœpit, & opus inchoatum sine intermissione iaciendo lapides continuauit. Videntes autem qui erant in monasterio, quod tantæ potentiæ Ducis non possent resistere, quodque nullum de suo Principe haberent auxilium, quamuis sæpius implorassent; sub certis conditionibus Duci monasterium tradiderunt. Dux itaque monasterium introgressus potenter obtinuit,& eos qui fuerant de parte Comitis Palatini, iuxta condictum libere quo vellent abire permisit, susceptaque loci aduocatia Monachos reuocauit.

Inde progrediens fortissimum Knitlingensium agrum potenter subegit, & Palatini oppidum Bretheim obsidione cinxit, castra ponens ab eius parte versus Aquilonem. Obsidione firmata, confestim muros & turres & ædificia oppidi quæque bombardarum ictibus fortiter cœpit impellere ad ruinam, & magno conabatur annisu potentiæ suæ viribus obtinere victoriam. Sed qui erant in oppido, & numero & audacia viri potentes, in papiliones Ducis machinas direxere tonantes, & se constanter & oppidum fortiter defensarunt. Erant enim pugnatores

*Bretheim.*

tores in oppido adtes bellicas instructi quos nec metus in fugam, nec pusillanimitas Mulbronnensium instar facile conuerteret in traditores. Vna namque dicrum cum Wirtenbergenses bombo tonantes atque machinarum custodes, otio, vino, & somno dediti nihil minus quam oppidanorum suspicarentur excursum, Palatinenses de oppidulo erumpunt, otio homines memotatos vacantes quasi securos inueniunt, aggrediuntur, cædunt, occiduntque, & bombardas hostium nonnullas violenter secum abducunt. Ingens fit subito clamor, & grandis sub confusione tumultus, dum præ gaudio Palatinenses attollunt in aera voces: Wirtenbergenses autem ex subita incursione attoniti, vociferantes quid paterentur eorum tonantes nescirent. Ex quibus nonnulli post excursum Palatinarum partium retrocedentes minus caute secuti, cum portam inuenissent apertam introgressi sunt, protinusq; clausis valuis crudeliter occisi, sed & plures in captiuitatem abducti.

Ceciderunt in eo tumultu ex vtraque parte viri ducenti & supra, plures tamen de Wirtenbergensium exercitu quam Palatinorum. Sedatis postremo tumultibus Sueui mortuos suos in cœmiterio quodam non longe posito sepelierunt.

Durauit ista oppidi Bretheim per Ducem Vdalricum obsidio diebus vno atq; viginti, quibus effluxis venit in papiliones Ludouicus filius Philippi Comitis Palatini primogenitus, quem Dux Vdalricus de Wirtenberg cum honore suscepit, & in tentorium suum lætanter introduxit. Quid inter se tractauerint, aut quas conditiones pacis dederint & acceperint, me latet vsque in præsentem diem. Solum hoc habeo compertum, quod Vdalricus Dux Wirtenbergensis mox post Lodouici recessum obsidionem amouit.

Bretheimiana obsidione soluta inde mouit exercitum Dux Vdalricus, & munitissimam arcem Palatini Comitis Bœseckheim firmissima obsidione coarctauit, lapides sine intermissione bombardarum violentia intromittens, quibus haud parum tribulauit obsessos. Qui cum impetum machinarum diutius ferre non possent, neque auxilium se scirent aliunde habituros, communi decreto munitionem Duci Vdalrico sub conditione salutis tradiderunt. Dux autem oppidulo cum arce obtento victor ingreditur, & abire traditores permittuntur. *Besigkheim.*

Vltra progressus contra Ludouicum Comitem de Lewenstein, qui erat in parte Comitis Palatini, quia ex patruo * nepos, omnem comitatum eius incendio & vastatione hostili destruxit, penitusque desolauit. Castrum quoque memorati Comitis de Lewenstein obsedit, & in quatuor diebus obtinuit ipso Comite Ludouico in Bauaria cum Duce Ruperto existente. Verum post annos quatuor Dux Vdalricus quorundam nobilium precibus ad misericordiam flexus, Castellum Lewenstein cum cæteris ablatis omnibus, sub certis conditionibus sæpe dicto Comiti restituit, vna villa duntaxat excepta, cuius incolæ nulla poterant ratione induci, vt iam deinceps consentirent sub ditione Comitis esse Ludouici, causas habentes varias.

** Friderico Pal.* — *Lovvenstein.*

Consequenter Dux Vdalricus in Comitatum de Winsberg mouit exercitum & incensis igne per circuitum villis, magnam terris intulit desolationem. Post Comitatus hostilem vastationem, ipsum Castellum Winspurg obsidione vallauit: quod similiter expugnauit in paucis diebus, & per deditionem obtinuit. Rursusque progrediens Nouam ciuitatem * Palatini Comitis oppidulum simili facilitate capiens, in suam redegit potestatem.

*Weinsberg.* — ** Neustat am Kochen.*

Deinde Meckmul oppidum cinxit obsidione, quod etiam breui suæ potestati subiecit. His per tempus quo inter regnum & Palatinum cœpta durauit contentio, per Ducem Vdalricum octauum decimum annum ætatis agentem, gloriose imo nullo resistente peractis, mandato regali subsecutæ sunt treugæ, à bello cessatum, & tandem (sicut dicemus) facta concordia. *Meckmul.*

Animus in adolescente fuit Principe magnus, cuius impetum nisi regia cohibuis- *Virtus Wirtenbergensis.*

hibuisset auctoritas, damna Palatinis grauiora intulisset. Laudamus eum, quoniam in ea parte Christianum seruauit modum pugnandi, quo & monasterijs & Ecclesijs Deo consecratis pepercit, quippe qui neque incendio consecrata Domino templa subuertit, neque seruorum Dei cœnobia spoliauit; sed animo strenuus, potentia virtuosus, ac pius in Deum, quoad fieri potuit, Ecclesiæ ministris pepercit.

Tertium contra Palatinum exercitum circumduxit Alexander Comes Palatinus, Bauariæque Dux & Comes in Veldentia Mosellanus, qui morabatur in Gemino ponte, filius Ludouici quondam Ducis cognomento nigri. Hic anno Dominicæ natiuitatis prænotato, in vigilia S. S. Petri & Pauli Apostolorum, capitaneum suum cum exercitu paruo rusticano, & magis ad prædam idoneo quam ad pugnam, in terras misit Palatini, Spanhemensi coniunctas & vicinas comitatui. Qui monasterium Wilhelmitarum, quod Mariæ porta nuncupatur, parum distans à Spanheim, intrantes crudeliter spoliarunt, abigentes pecora, & omnia quæ inuenire poterant secum in Meisenheim oppidum abduxerunt. Erat autem feria sexta, & vigilia (sicut diximus) Apostolorum, nihilominus quidam in exercitu petrones repertas, quæ præcedente vespere superauerant, carnes deuorabant.

*Marienpforten.*

Spoliato cœnobio retrocesserunt, & quasdam in itinere villas de Palatini dominio igne supposito incenderunt, Merxheim, Nosbawm, & alias per circuitum oppidi Sobernheim. A Priore nihilominus & fratribus memorati cœnobij Wilhelmitarum C C. extorsere florenos, vt ab incendio quod minabantur, monasterio temperarent. Quis hic modus bellorum vbi & Deo dicatis locis minetur incendium? Inde capitaneus exercitus Ducis Alexandri copias contra Palatinum duxit in partes Westfaliæ, atque per prouinciam discurrens instabilis, villulas quasdam incendio cremauit, pecunias à monasterijs & Ecclesijs in Otterburg, Clingenmunster, Eusserstal, Hartwichshusen, Sanct. Lamperti monialium, & alijs in circuitu, ne incendio perirent, extorsit, spoliauit, & sine commiseratione grauiter afflixit.

*Merxheim. Nusbaum. Sobernheim.*

Post hæc Buleckheim villam Comitis Palatini, ab oppido Landaw Spitensis diœcesis vno duntaxat miliari distantem obsedit, & fortiter vt potuit impugnare cœpit. His autem qui fuerant in præsidio collocati, villam constanter defendentibus, omnes hostium defecere conatus. Interea Comes Palatinus exercitus sui partem in auxilium misit obsessis: quorum aduentu territus hostis obsidione soluta discessit, plura passus incommoda quam hostibus forsitan suis potuerit inferre. Dum hæc agerentur, Dux Alexander morbo laborans non fuit in exercitu, cuius absentia factum est, vt milites conducti prædam sitientes plus hostem spoliare contenderent quam vincere. Discurrentes enim per totam regionem in circuitu Nouæ ciuitatis oppidi, omnia per violentiam rapuerunt, non solum in domibus & possessionibus rusticorum, sed etiam in monasterijs & Ecclesijs sanctorum. Non tamen omnes qui fuerunt in exercitu, in hunc modum rapacitatis vitio intendebant, sed viri perditionis duntaxat, quibus nihil de timore Dei, nihil de publica honestate, sed totum de auaritia constabat. Quod timor Dei non fuerit ante oculos eorum, ex eo fecerunt manifestum, quod neque Deo dicatis locis pepercerunt, neque Monachis, neque Ecclesiæ ministris, vtpote qui auaritiæ facibus insatiabili desiderio inflammati sacrilegas manus in res diuino cultui consecratas temere miserunt, spoliando templa Dei ornatibus cunctis, altaria pallijs & linteaminibus benedictis, & (quod eatenus in Christianorum publicis bellis nusquam reperi factum) linteos attactu Dominici pretiosi corporis sanctificatos, qui corporalia nuncupantur, rapuerunt de sacrosanctis Ecclesijs, & in suos vsus illicitos deputarunt, ex quibus alij suis vxoribus fecerunt pepla, alij sibi applicuerunt ad pectoralia.

*Buleckheim.*

*Neustat.*

Anno

Anno prænotato nona die mensis Augusti, pedites cum equitibus Alexandrinorum, qui erant in oppido Meisenheim, quod duobus ferme à monasterio Spanheim distat miliaribus, circa solis ortum mane irruerunt in villam Rudesheim iuxta oppidum Cruzenach inopinate, raptisque omnibus inuentis eam ignibus incenderunt. *Rudesheim.*

Fumo per aera surgente in altum, Palatinenses qui erant in oppido iam dicto, turmatim contra hostes exiuerunt, vsque ad villam procedentes ardentem. Sed Alexandrini mox vt villam incenderant fugerunt, & abductis nonnullis ex Rudesheim, & Huffelsheim rusticis, vna cum inuentis pecoribus & spoliis ad Meisenheim præsidium suum reuersi sunt. *Huffelsheim.*

10

Vndecima die mensis Augusti capitaneus ducis Alexandri, Heinricus de Suuarzenburg eques auratus, ruricolas villæ Wimesheim cœnobio Spanheimensi vicinæ pro centum viginti florenis ab incendio liberos dixit atque securos. Noluit enim incendere villam, quamuis sub ditione Palatini constitutam, propterea quod Dux Alexander patronus & collator esset Ecclesiæ parochialis. *VVimesheim.*

Villam quoque Waldenhusen, quæ iuris est nobilium de vicino castello Dalburg, pro trecentis florenis liberam ab incendio fore promiserunt Alexandrini. *VValdenhausen.*

20

Quarta die mensis Septembris mane ante Solis ortum exeuntes de Meisenheim Alexandrini, silenter intrauerunt Comitatum Spanheimensem, vaccasque centum viginti, & porcos ducentos iuxta villam Bickelheim, pascentes abegerunt. Villam quidem capere nisi sunt, sed non potuerunt, quam incolæ prius fossatis, sæpibus, & propugnaculis munitam die & nocte diligentius custodiebant, die autem sequente mane surgentes viri de Beckelheim numero viginti, auxilio quorundam de oppido Sobernheim, ante Solis ortum se haud procul ab oppido Meisenheim in nemore absconderunt, donec pecora egrederentur ad pascua: quibus more solito egressis, erumpunt de insidiis qui latuerant viri, pecora non suspicantibus Alexandrinis abigunt, & Bickelnheim velociter introducunt.

30

Vnde nona die mensis memorati Septembris Alexandrini rursus de oppido Meisenheim turmatim exeunt: & circa nonam horam de mane in agrum Sobernheimensis oppidi cum silentio irruentes, omnia quæ inuenerant pecora, nullo percipiente in oppido secum ducentes ad Meisenheim minauerunt.

Est autem inter Sobernheim & Meisenheim vnius duntaxat miliaris distantia.

40

Vicesima post hæc die mensis Septembris, quæ fuit sexta feria post exaltationis Sanct. Crucis, Alexandrini mane diluculo venientes ad castrum Zusch in nemore situm, quod Saonus nominatur à Spanhemensibus, à Treuirensibus autem & Mosellanis Hidorus *, donec egrederentur ad pascendum pecora, latuerunt. *Zusch.*

Est autem nemus hoc in maiori parte latitudinis vnius Teutonici milliaris, in minori semissis: cuius initium à Rheno inter Bingiones & Baccheracios captans per Comitatum Spanheimensem Cynonotosque Treuirenses, & Lotharingios in fines porrigitur, continuatum sine intercapedine Metensium. Ea pars nemoris memorati quæ sub Moguntina continetur diœcesi, nuncupatur Saonus. *Sahne.*

50

Illa vero quam diœcesis comprehendit Treuerica, Hidorus nominatur, sylua certe quercubus, pascuis, & glandibus diues. Itaq; latitantes in insidiis tecti nemore Alexandrini, mox vt pecora de castello viderunt exire, submiserunt in habitu rustico viros antea dispositos, qui portas ne clauderentur pręoccuparent. Quorum cõfestim secuti vestigia, ceperunt nullo resistẽte castellũ, ipsiusq; domicellũ Iohannẽ de Ho- *Idar.* *Iohan. de*

Hohenstein. dc Hohenstein adhuc dormientem in lecto ceperunt, abduceotes captiuum. Deinde omnem scrutantes supellectilem, in prædam sumentes abducunt, & castrum igne supposito redigunt in fauillam. Non enim confidebant integrum se posse retinere castellum, propterea quod & iure fœdali Archiepiscopo subiiceretur Treuirorum, & Ioannes de Hoenstein Dominus castelli neque Palatino neque alteri alicui hac durante guerra seruiret. Vnde eunctis rem medullitus intelligentibus visum est, Alexandrinos viro grauem & non dissimulandam fecisse iniuriam. Sed quid? Non iudex iudicat. Transeamus.

Vicesima octaua die Mensis Septembris Alexandrini de Oppido Meisenheim rursum egressi, Merxheim villam (vt supra diximus) sub tuitione Philippi Comitis Palatini positam, quæ iuris erat immediati Suuidegeri de Sickingen equitis aurati, qui tunc in exercitu Ducis Ruperti fuerat personaliter occupatus in Bauaria,& Ioannis Captiui de Hohenstein memorati, spoliauerunt,& igne submisso quod reliquum fuerat à priore incendio, funditus destruentes in fauillam redegerunt, magno cum damno incolarum. 10

Suuicker de Sickingen.

Eodem quoque die pars vna exercitus Alexandrinorum villam & castellum Sien Suuidigeri militis de Sickingen iam dicti spoliauerunt,& per incendium funditus destruxerunt, irruentes more suo per turmas.

Sien

Dum hæc omnia quæ diximus fierent, & quædam alia plura memoriæ oon occurrentia nostræ, mandato Ducis Alexandrini contra Philippum Comitem Palatinum, tempus mensium quinque consumebatur, quo bellum durauit: interea que agebantur quæ sunt dicta prius, de Maximiliani Regis in Bauaria exercitu, Ducis quoque Vdalrici de VVirtemberg,& quæ sumus dicturi de crudeli vastatione VVilhelmi Landgrauii prouinciæ Hassianorum. Verum quia breuiter descripsimus Alexandri Ducis memorati gesta contra Philippum Comitem Palatinum, sicut nostræ occurrebant memoriæ; ordo iam postulat rationis, vt quid Palatinenses ausi sint aduersum partes ipsius Ducis Alexandrini, quantum nobis constare poterit, breuiter dicamus. 20

Nic. Brun. de Smidperg. In primis autem Nicolaus Brunonis, vel (vt propius accedam) Brunus de Schmitdeberg, ex parte Palatini capitaneus eorum, qui apud Stauronesum erant in præsidio, vir audax, fortis, & bellicosus, in vigilia natiuitatis Sanct. Ioannis Baptistæ coorractis ex Stauroneso * copiis Alexandri Ducis villas duas circa Nahum fluuium in vicino positas, Husen videlicet inferius & superius, inuasit, spoliauit, incendit, ac præter Ecclesiam funditus destruxit. Viros ruricolas quotquot inuenire potuit, cum peeoribus & præda captiuos abduxit: quos pecunia interueniente postea liberos abire permisit. Sequenti die festo D. Baptistæ Ioanois villam Roede simili vastatione deprædatus incendit, & nonnullos ex rusticis captiuos abduxit. Reliquas etiam in circuitu villas, curtes, & quicquid sub tuitione fuerat Ducis Alexandri, hostili incursione deuastaos spoliauit, incendit ac funditus destruxit. 30 40

* Creutzenach. Ober vnd nider Hausen. Roede.

Ioh. Landschad. Posthæc xix. die mensis Iulii venit ab Heidelberga Ioannes Landschad de Steinach eques auratus, Palatini capitaneus & Dux exercitus, cum armatorum copiis ad oppidum Cruzenach, & manserunt ibi diebus sex, incrementum sui & machinas bombardarum expectantes. Quibus interea cum bombitonantibus adductis, vicesima sexta die mensis Iulii Stauronesum io magna multitudine exiuerunt per ordinem, primo pedites ac deinde pulchro apparatu dispositi equites: itercontra Ducis Alexandri Comitatum dirigentes. Erat autem mane circa horam septimam, quando primi exire cœperunt, & ordine sequentes alii continuo, paulo post nonam horam vltimi exiuerunt: fuit enim copiosus exercitus. 50

Disibodenberg. Eodem die venerunt cum festinatione ad planitiem quæ est inter montem Sanct. Disibodi & Odernhem Ducis Alexandri oppidulum, & ibi castra fixerunt.

runt. Erant autem in ipso monasterio montis S. Disibodi, quinquaginta stratiotæ pro custodia loci ab Alexandro deputati: qui cum vidissent exercitum Palatinensium aduenire, confestim relicto præsidio fugerunt ingressi monasterium. Palatinenses duos vel tres Monachos duntaxat inuenerunt, cæteris cum abbate hostium metu iam pridem ad loca tutiora translatis. Magnam petrones crudelitatem in eo cœnobio exercuerunt, quam veritatis amore transire non possumus. Vini plaustra non minus quinquaginta in cellario repererunt: quo si modeste fuissent vsi, exercitui multis diebus potuissent sufficere. Sed passim omnes qui volebant irruentes sine ordine, sine modestia, sine discretione, vinum
10 potabant, & multo plus effundebatur super terram, quam in vsum verteretur humanum. Enimuero cum instrumenta non haberent, vel ad perforandum opercula vasorum, vel in quibus possent recipere vinum, lanceis & pugionibus aperuerunt foramina; & bibentes quantum poterant, reliquum defluere in terram permittebant.

Quidquid in monasterio repererunt, sine timore Dei totum rapuerunt: non relinquentes vel cochlear vnum, vel aliud quidquam minimum. Nam plumbum de tectis atque fenestris, clauos ferreos de ligneis parietibus, pallas de altaribus, simul & corporalia furtiue sustulerunt. Non milites, non nobiles, non equites ista fecerunt; sed nudi pedites & rustici petrones, qui vel iussi vel vltronei se coniunxerunt exercitui. Nihil reliquerunt intactum, nihil
20 integrum, nihil non violatum. Verum Abbas prouidus futurorum, calices, priuilegia, libros, & quæque monasterii pretiosa clenodia tempestiue ad Meisenheim fecerat transferri.

Fuerunt tamen nonnulli ex eorum numero, qui de nobilitate gloriantur, in Sobernheim oppido Palatini domicilium habentes, qui sublata publice de monasterio torcularia, vasa quoque vinaria, lectisternia, scamna, mensas, fœnum, stramina, & quidquid inuenerunt vtensilium seu rerum domesticarum, impune rapuerunt, & curribus multiplicatis in sua nullo contradicente fecerunt abduci.

30 Eodem quoque die S. videlicet matris Annæ, Palatinenses oppidum ante dictum Odernheim (quod *Cotiredunum* veteres nuncupatunt) obsidione cinxerunt, & machinis bellicis siue bombardis acriter impugnarunt. Nec minus qui erant in oppidulo, viri & mulieres, turribus & muris conscensis, balistis, bombardis, & lapidum eiectione se fortiter defensare conati sunt. Superati tandem multitudine impugnantium Odernheimenses cum senec defensare possent diutius, nec aliunde sperarent auxilium; & se & oppidum sub certis quibusdam conditionibus in manus Palatinensium tradiderunt, die scilicet XXVIII. mensis Iulii, quæ fuit dominica, & martyrio Sanct. Pantaleonis festiua, circa quintam horam post meri-
40 diem, obsidionis die tertia. Oppidum Palatinenses ingressi, & per domos discurrentes, quicquid inuenire poterant diripiebant. Oppidani autem cum vxoribus & liberis suis ad Ecclesiam confugerant parochialem, in quam etiam res suas quasque meliores ante biduum comportauerant, in qua & saluæ manserunt. Ioannes cerer in Landschad miles & capitaneus Palatini memorabilis cum esset Christianæ pietatis amator, simul & iustitiæ cultor, nulla potuit ratione persuaderi vt quempiam suorum Ecclesiam permitteret ingredi. Omnia ergo salua manserunt, quæ in Ecclesiam fuerant reposita: nec minimum quid ex eis fuit ablatum, positis iussu capitanei ad ianuam custodibus, qui nulli concederent introitum.

Deinde conuocati ad forum oppidani (vt moris est) in verba Palatini Comitis
50 omnes iurauerunt. Erat quidem paruum oppidum, sed muris, turribus, & fossatis optime munitum: habens ab oriente Glanum fluuium non facile transmeabilem. Propterea confisi de firmitate loci per triduum oppidani, quamuis pauci essent numero, fortiter steterũt. promissum à Duce præstolantes auxilium. Quo non veniente, bello præposuerunt salutem. Capto autem oppidulo, Palatinenses muros & turres per gyrum deiicientes impleuerunt fossata, ne relinqueretur Alexandrinis

Odernheim.

occasio

occasio vel spes aliqua recuperationis. Perierunt ab vtraque parte nonnulli, bombardarum lapidibus miserabiliter obruti.

Inde mouentes exercitum Palatinenses per Alexandri Ducis terras, iter versus Luteram Palatini oppidum instituerunt, plures in medio villas aduersariorum deprædantes incendio vastauerunt. Procedentes autem ordine cœpto vlterius, Alexandrinos ab obsidione villæ Bicklenheim (de qua diximus) fugauerunt. Pepercit in his omnibus Phippus Comes Palatinus Alexandro nepoti, quem indubitanter perdere potuisset, si ambo æquali odio laborassent, quorum alter plus voluit quam potuit, alter noluit quantum inferre mali potuit inimico.

*Lautern.*

Post hæc XVIII. die Septembris Nicolaus Brunus de Smidberg capitaneus Palatini Comitis, in Stautoneso contractis oppidanorum copiis, terram Ducis Alexandrini rursus intrauit. Moschelen inferius cum aliis quibusdam villis per circuitum spolians incendit, rusticos nonnullos abduxit captiuos, pecora quoque multa abegerunt, qui cum eo fuerant stratiotæ. Tanta fuit in oppido Stautoneso equorum, boum, & ouium copia, ex Principatu Ducis Alexandri raptorum, quantam prius in his terris nemo viderat vnquam. Vidimus tunc oues quingentas venundari pro flotenis quinque atque viginti, equos, vaccas, porcos, pro vilissimo comparari pretio. Emptoribus tamen quibusdam, quod de rapina comparauerant Tholosanum versum est in aurum, vt pœnas auaritiæ luerent, qui scienter iniuste acquisita vili pretio sibi vsurparunt.

*Moschelen.*

Quartum contra Philippum Comitem Palatinum duxit exercitum Wilhelmus Hassiorum Landgrauius, secum habens propriis in personis Heinricum Ducem Brunsuuicensem, Heinricum quoque Ducem Mekelnburgensem, Emichonem Comitem de Liningen, Comitem de Lippia, Comitem de Konigstein, aliosque plures nobiles & Comites, quorum aliqui odio Palatini laborantes, vt proprias causas prætendentes, spontanea voluntate militabant, alii stipendio fuerant ab eo conducti.

Contractis itaque suorum copiis, princeps memoratus de Hassia egrediens, cum magno exercitu venit ad Francofurdiam. Quem Francofurdenses mandato compulsi regio per oppidum & pontem Mogani transire permiserant. Qui mouens exercitum in terram Palatini, Bensheim oppidum in strata montana situm firmissima obsidione vallauit. Verum Palatinensium exercitus ab Heidelberga missus cum machinis & bombardis in auxilium obsessorum vsque adeo terruit hostem, quod mox obsidione soluta sine effectu recessit, & omnes in circuitu villas Comitis Palatini iuris spoliauit, incendit ac funditus euertens destruxit. Monasterium Laurense Præmonstratensis ordinis, quod aliquando fuit ordinis nostri, & vna de quatuor Abbatiis regalibus Germanici regni, cunctis rebus & bonis inuentis spoliauit, frumenta & vinum in proximas munitiones suas territorii de Geravv, (quæ fuerunt aliquando Philippi Comitis vltimi de Kazenellebogen) fecit abduci, non sine iniuria Dei, & incommodo fratrum grauissimo. Nouum castrum, quod Fridericus Comes Palatinus tutor quondam Philippi, & patruus, in nemore construxit, ad sinistram de Wormatia pergentibus ad Laudenburgum, ex suo nomine *Friderichsparg* nominauit, pulchrum & amœnissimum igne submisso in fauillam redegit. Lamperten, & omnes in circuitu villas spolians incendit, & inuentos ruricolas captiuos abduxit.

*Bensheim.*

*Lorsh.*

*Geravv.*

*Friderichsburg.*

*Lampertheim.*

Deinde castellum Stein nuncupatum, haud procul à Wormatia, traditione castellani obtinuit. Cumque omnia desolasset ab ista parte Rheni, quæ potuit, à Wormatiensibus transitum nauigio per Rhenum in aliam partem Rheni sibi concedi postulauit. Sed Wormatienses sua vicinitatis illæsa custodire volentes, non permiserunt.

*Stein.*

Interea

Interea dum hæc agerentur, Philippus Comes Palatinus in sua munitione fortissima residebat Heidelbergæ, finem & exitum rei expectans. Castrum eius residentiæ muris, turribus, montibus & situ fortissimum est, nec facilis patet accessus: in quo tot machinas reposuit bellicas atque bombardas, numero & magnitudine ingentes, quantas vel quales antehac apud vnum Principem non vidimus in Germania. Oppidum quoque Heidelberg satis ante munierat, & victualia pro triennio sufficientia præparauerat. Viros etiam audaces atque fortitudine potentes pro loci defensione in præsidio habuit, & hostium aduentum securus expectauit. *Heidelberg.*

Hæc non ignorans Landgrauius, in terminis Stratæ montensis lancea pugnat & ludit: sed oppido Heidelberg metu bombardarum appropinquare non valuit neque fluuium Neckarum ad superiora Comitis Palatini villagia transiuit. Et causa forsitan erat etiam alia, quod bombardas tantæ molis & fortitudinis secum de Hassia non adduxerat, propter locorum distantiam, quibus vel muros potuisset deiicere, vel impugnare ciuitates. In argumentum adiungo veritatis, quod in toto calamitatis huius tempore nec oppidum aliquod munitum cepit violenter, neq; castellum, nisi per deditionem eorum voluntariam, qui ad defensionem positi animis defecerunt, custodiæ propositum abiicentes.

Videns ergo Princeps Landgrauius, quod per Wormatienses non posset ad vltra Rhenana Palatini habere commeatum, neque aliunde conquirere naues, quæ tantam exercitus multitudinem sine periculo per Rheni flumina transducerent; descendit ad Moguntiam, & consensu (vt dicebatur) eorum, qui locum & vices tenebant Archiepiscopi, tunc in Haschaffenburg sedentis quieti, contractis vndique nauibus apud Wissenavv villam, de opposito Sanct. Victoris extra Moguntiam, transduxit exercitum. Venerat iam tunc hora, in qua Clerus Moguntinus vicem rependit Comiti Palatino pro damnis, iniuriis, & contumeliis, quibus per annos decem & amplius ab officialibus eius in Alzen & Cruzenach non mediocriter fuerat læsus & grauatus, quemadmodum in superioribus ex parte iam diximus. Non sunt incognita nobis mala, pericula & damna, quæ omnis in Moguntia clerus in censibus, in decimis, in reditibus annuis & libertatibus passus est, per dissimulationem memorati Principis & per eius in vicino ministeriales; iuste ne an iniuste, nihil ad nos. *VVeissenavv.*

Erant quidem ex nobilium genere, qui causas & querelas contra Moguntinam Ecclesiam prætendentes aduersus Bertholdum Archiepiscopum, & omnem per totam diœcesin clerum multis annis incursus fecerunt hostiles; frumenta decimarum curtium & aliarum possessionum, si pecunia interposita non redimerentur clericorum, in agris & horreis igne concremantes. Quid loquar de testipremis, parricidis, & sacerdotum detentoribus? quorum tanta fuit nostris diebus crudelitas in comitatu Spanheimensi, & circumcirca, vt nec monachi cœnobia, nec presbyteri villagia quaquam tuto ingredi possent. Parco autem, ne historiam nimium exaggerando etiam cum veritate videar excessisse.

Wilhelmus itaque Hassiorum Landgrauius postquam consensu, permissione & auxilio Moguntinensium nauigio traduxisset exercitum, castra posuit in villa Schornsheim, haud longe à Moguntia: omniaque in circuitu vsque ad Oppenheim, quæ iuris erant Palatini, deuastauit, villas spoliauit, incendit, ac funditus destruxit. Magna fuit in exercitu eius quorundam impiorum crudelitas, eorum maxime quos incendio præfectos, *Bran:meister* vulgo nuncupatur: qui Ecclesias non solum villagiis contiguas, sed etiam aliquantulum remotas, cum seruare potuissent, ex industria proprio igne supposito vna cum viculis & villis incenderunt & destruxerunt. *Schornsheim.*

A Schornsheim Landgrauius mouens exercitum per terras circumduxit Comitis Palatini vsque ad Alzen, & ibi non procul ab oppido castra metatus est. Positis autem papilionibus cuncta per gyrum in agris frumenta, *Alzen.*

quæ

quæ iam erant maturitati proxima, equorum multitudine consumpsit, & reliqua conculcando destruxit. Villas incendio dedit, spolia rapuit, & nec Domino consecratis Ecclesiis pepercit.

Quicquid enim rerum aut substantiæ pauperum rusticorum in Ecclesias propter maiorem fuerat securitatem repositum, totum cessit in prædam exercitui Hassiorum. Omnia etiam vasa & ornamenta Ecclesiarum, quas incendebant, diripuerunt. Est oppidum inter Oppenheim & Alzen, Gauiodorum nuncupatum, regni Germaniei antiquissimum, quod à multis annis Palatinatui dignoscitur impignoratum. Ad hoc oppidum Landgrauius exercitum vbi admouet, nimio pauore conterriti ciues in occursum eius properant, portarumque ei claues præsentant, & se suosque & oppidum eius ditioni submittunt. Quorum leuitatem, ne dicam perfidiam, etiam hostis ipse detestabatur, quod oppidum habentes, muris, turribus, atque fossatis muniti, tradidissent nulla adhuc necessitate compulsi. Vnde in pœnam perfidiæ cunctis traditores bonis spoliauit, dimissoque oppido retrocessit, & viros omnes in eo repertos secum captiuos abduxit. Omnes in circuitu Gauii * villas spoliauit & incendit, quæ ad dominium pertinebant Comitis Palatini, his duntaxat exceptis, in quibus clerus Moguntinus vel curtes habuit vel decimationes, quibus rogatus ab eis libenter pepercit.

Gavv-Odernheim. | * des Gawes.

Multam in Gauio tam Oppenheimensi quam Wormatiensi circa Alzen & Sauronesum (qui *Nahagevv* appellatur) prædam in frumento, in vino, & in vatiis vsus humani rebus Landgrauius reperit, cepit, & in sua secum abduxit. In duabus namque villis Savvlheim & Westhofen plus quam mille vini optimi plaustra inuenit. Quid vel quantum in aliis tam multis & magnis putandum est reperisse villis atque castellis per meticulosam deditionem obtentis.

Saulheim. VVesthoven.

Interea cum hæc Landgrauius positis circa Oppidum Alceia castris, omnia (sicut diximus) deuastaret, compassus, nec immerito sui Comes Palatinus dispersum conuocauit exercitum, & misit eum sub manu capitanei sui Ioannis Landschad contra Hassios ad Alzeiam. Quorum aduentu Landgrauius cognito, non duxit eorum exspectare præsentiam: sed mouens inde per tria fere miliaria nostra discessit, inter duo villagia Blenich & Genzingen, iuxta Naham fluuium, spatio dimidii miliaris à Staurone siue Creuzenach oppido, castra locans, quinque ibidem diebus in papilione remansit. Ad quem venit in castra Dux Alexander cum mille ducentis viris, qui dudum ei contra Philippum Comitem Palatinum fuerat confœderatus, & habuerunt inter se diutius optata colloquia. Riserunt Ducem primores Hassiorum, quod Princeps tam inclyti nominis contra potentissimum aduersarium, Comitem videlicet Palatinum, maiorem non haberet exercitum. Dux vero Alexander peractis his pro quibus venerat, in Meisenheim reuersus est.

Plenich. Genzingen.

Non vacabant otio in ea statione Hassii, sed more suo circumcurrentes per totam regionem, omnia diripientes, villas cum Ecclesiis crudeli malignitate incenderunt. Habebant enim conuenientes moribus suis flammarum præpositos, qui nec Deum timebant, nec hominem reuerebantur: de quibus nemo dubitet, quoniam omnipotens Deus & suas & pauperum suorum aliquando vindicabit iniurias. Si non in hac vita, in futura tamen, & forsitan in vtraque.

Brandmeister.

In primis autem spoliauerunt Armesheim villam, & incendio subuerterunt, quæ non longe distat à Flanheim, in via euntibus de Bingen & Alzeiam, Ecclesiam quoque in ea nouam pretiosam atque pulcherrimam, quæ ante paucos annos in memoria hominum & oblationibus fidelium ad memoriam Dominici sanguinis illò concurrentium fuerat constructa, spoliatam vasis & ornatibus cunctis, incenderunt funditus destruentes, sacerdotibus astantibus & lachrymantibus. Deinde villam quæ Wansheim dicitur, spoliatam simi-

Armesheim. VVonsheim.

similiter incenderunt. Basenheim quoque villam & ecclesiam simili væsania spoliantes conctemarunt. Lamsheim quoque villam magnam, cum Ecclesia pulchra & campanis, funditus incendio destruxerunt, omnia diripientes quæcunque inuenerunt. Viri eius loci audientes videntesque inimicorum aduentum, in nemus vicinum secesserant. Hedesheim villam iuxta riuulum sitam, quæ Autea ripa nominatur ab incolis terræ, cunctis bonis spoliatam igne submisso totaliter euerterunt. Villas etiam Kappelsleuubersheim, Erbsbudesheim curtem nouam, & plures per circuitum Nahagavu & Stauronesi, quarum omnium nomina memoriæ hac vice non occurrunt, cum Ecclesiis spoliauerunt, incenderunt, & penitus desolarunt. Brizenheim, Gentzingen, Bleinich, & VVinzenheim cum nonnullis aliis villis magnis non incenderunt ad preces quorundam, simul & interueniente pecunia, quam *Brantschatzung* nuncupant. Spoliarunt tamen pauperes omnibus quæ reperire potuerunt, aut secum abducere.

*Basenheim. Lamsheim. Hedesheim. Guldenbach. Laubersheim. Budesheim.*

Est villa milliario distans à Cruzenach, fossatis, muro, sæpibus, & propugnaculis admodum satis munita, nomine Sprenglingen, cuius incolæ iam bello instante, rogauerunt Palatinum, vt eos bombardis tantum cum pulueribus & aliis necessariis prouideret, asserentes se & numero & fortitudine ad defensionem villagii sufficere, nec stratiotarum indigere suffragio.

*Sprenglingen.*

Fecit Palatinus sicut petierant, noluitque grauate alienigenarum insolentia, vites ram audacter promittentes domesticas. Est enim villa non parui momenti. Veniente in regionem illam exercitu Hassiorum, solo eius auditu territi nimium viri omnes, relicto villagio, bombardis, rebus, mulieribus, & liberis, ad Alzeiam oppidum fugerunt. Sic rusticorum stetit præsumptio, quæ grandia proponit in hostem dum procul est & fugit ante præsentem.

Reperit in illo villagio multam Landgrauius prædam, vini plaustra quater centum, frumentorum ingentem copiam, bombardas, & variam in domibus rusticorum supellectilem. Erant enim homines admodum locupletes, sub ditione Comitis Palatini & Ducis Ioannis in Siemeria habitantis indiuisibili dominio constituti, quibus annue contribuunt quingentos auri florenos pro taxa, quam ipsi *precariam* nuncupant subuentionem. Villam ne incendio periret, destinata consuetudine Hassiorum accepta pecunia Landgrauius immunem fecit.

*Bede.*

Cœnobium est fratrum Canonicorum regularium Sancti Augustini de Windesheinensium obseruantia patrum, quod Comites de Spanheim olim fundarunt, non longe ab eo loco situm, vbi inter Stauronesum & Spreuglingen castra posuerant Hassii: in quod cum impetu irruentes non parua seruis Dei damna fecerunt & incommoda. Iussu tamen Principis temperatum est ne desolaretur in toto, pro qua liberatione ab incendio Prior loci ducentos auri nummos Landgrauio dare compulsus est, non attenta paupertate seu inopia qua fratres premebantur.

Interim vero quo Landgrauius apud Blenhim villam in papilionibus traxerat moram, & plures de exercitu hinc inde vagantes omnia (sicut dictum est) per anteriorem comitatum Spanheimensem, deuastarent, spoliarent & incenderent: nonnulli illorum extra ordinem discurrentes à Palatinensibus prærepti fuerunt, quorum aliqui mox in campis occidebantur, plures etiam ad oppidum Cruzenach ducebantur captiui, homines Hassii pauperes & rusticani, qui mandato Landgrauii (cuius & subditi erant) venire in hanc necessitatem fuerunt compulsi.

*Creutzenach.*

Nobiles vero & equites Stauroneso minime appropinquarunt, Landgrauio autem præfato in loco per quinque dies cum exercitu commanente fama exiit Ioannem Landschad Capitaneum Palatini cum toto exercitu ad oppidum Cruzenach contra Hassios esse venturum, sicuti & post biduum venit. Quod

vbi Hassiorum innotuit Principi, summo mane diei sequentis castra incendit, & exercitum versus Bingen adduxit. Tanta subito nebula siue caligo ex incensione castrorum surrexit, quod omnem circa regionem fumo & fœtore impleuit, vsq; adeo quod Palatinenses in oppido nihil pene viderent.

Monster. In eo transitu de loco papilionum ad Bingen Landgrauius villam Monasterium dictam Bingiis proximam, quam Philippus Comes Palatinus ante paucos annos emerat à Comitibus Rheni (vt supra dictum est) vna cum ecclesia satis pulchra iussit incendi, ac penitus in fauillam desolari. Omnes autem de villa rustici metu Hassiorum prius fugerant, mulieribus duntaxat relictis cum paruulis. Sed & presbyter loci parochianus simili pauore correptus discesserat. Ministris iniquitatis iussa perficientibus, stetit iam villa in mediis flammis.

Landgrauius vero cum Ducibus de vico Brunonis, & Megaloburgensi, totoque suorum exercitu, ab alia parte Nahi fluminis parui & vbique transmeabilis, equo insidens interitum villagii simul & ecclesiæ male gaudens prospectabat, intuebaturque. Ardenre iam in parte superiori Ecclesia, cum nullus adesset sacerdos, præter Magistrum Heinricum plebanum ecclesiæ Bingiorum, virum doctum, morumque honestate integerrimum, &. verbi Dei præconem infatigabilem, qui ad hoc venerat, vt precibus incendium, si posset apud Principem obtinere, impediret: sed non potuit. Is ergo cum videret ardere templum, Christiana pietate commotus accurrit, & sacrosanctum corporis Domini sacramentum de hagiotheca manibus cum vasculo extraxit, flexisque in terram genibus cum multis lacrymis dixit: *Heu, heu, heu, Domine Deus, sicciue permittis humanam præualere nequitiam, vt te de sanctuario tuo eiiciat, domum tuam incendat, teque migrare quasi hominem in aliena compellat.*

Surgensque confestim de terra, quoniam incendium ab omni parte vrgebat, & portans in manibus dominicum corpus, iter cum eo versus Bingen incepit. Inter multa quæ dixit mœrore plenus, & amaritudine magna perturbatus, sic fertur increpasse malignos: *O scelestissimi hominum, quando parceretis hominibus, qui creatori vestro non nouistis, quem hodie persequimini, aut cui maiorem infertis contumeliam? Contra dominum vniuersorum pugnatis, omnipotenti Deo bellum indicitis, saluatorem vestrum de mansione sua fugere compellitis, eius templum cum pauperum domiciliis concrematis. Credite Principes, credite Duces, credite omnes, quoniam iustus est omnipotens conditor & rector totius vniuersitatis, qui tantam hodie à vobis perfert iniuriam in longinquum non differet vindictam.* Hæc dicens, cum lachrimis iter continuauit inceptum, & portauit in Ecclesiam Bingiorum venerabile Sacramentum. Fuerunt qui dicerent, Landgrauium ad preces Bingiorum hanc in Monasterium exercuisse sæuitiam, qui optarent villam semel destructam non amplius restaurari, memores iniuriarum quas ante duodecim annos (vt supra diximus) ablato eis per triennium emporio sustinuerunt: quod Albertus Göler de Rauenspurg Palatini Comitis apud Stauronesum præfectus transtulerat.

Bingen. Monasteriensis villa cum ecclesia succensa, & ardente, Landgrauius cum suis oppidum Bingiorum intrauit, quem Bingii magno cum honore suscipientes, vt hostis victorem communis, ingenti lætitia salutarunt. Mansit in eo loco die vno, quo interim capta milites diuiderent, & venderent spolia.

Erant sane tunc temporis Bingiorum corda Palatinensibus haud mediocriter infensa, & tam aperte tamque manifeste, vt latere nec possent nec vellent. Si Moguntinos & maxime clerum, si denique Ringauios, (de cæteris taceo) adscribam, certe non errauero. Quid enim? Omnes qui Palatino Comiti Philippo in hac turbatione fuerunt contrarii, etiam subditis eius proculdubio extitetunt inimici. Ego autem qui prælo (si dici fas est) harum tribulationum omnium suppositus, nihil aut parum causarum siue occasionum ignoro saltem eorum malorum si fumus perpessi duro sub genere vindicandi, possem si expediret dicere multa, quibus nota paucis fierent manifesta. Sed in quem finem?

Vr

Vt multa si rei vulgaris æstimatione iniuria. Transeo tamen consulto, ne aut in altera parte vindictam, aut in altera videar quæsiuisse adulationem.

Igitur Princeps Hassiotum Landgrauius ab oppido Bingiorum postera die mouens exercitum strata publica per terram versus Moguntiam iter assumpsit. Cumque ad regiam villam Ingelnheim, in qua Magnus Carolus olim perhibetur nascendi suscepisse principium, quæ tunc sub ditione extitit Comitis Palatini, peruenisset; Castra inter Rhenum & Salissam riuulum ad meridionalem villæ plagam locauit, non dubius animo, quin aulam Caroli regiam (quæ hodie cœnobium canonicorum est Sanct. Augustini) nullo contra-10 dicente cum spoliis posset obtinere. *Ingelnheim.*

Est autem locus ipse muris, turribus, & fossatis per gyrum bene munitus, in quo & multæ sunt mansiones rusticorum, in quem viri & mulieres villagij omnes cum liberis & rebus suis confugerant, & ordinatis machinis præparauerant se ad defensionem contra venientem Palatini hostem. Sicut enim longe supra diximus, temporibus Caroli IV. Ingelnheim ambæ villæ regales, cum oppidis Lutem, Oppenheim, & Garuodemheim, à Regno impignoratæ sunt Palatinatui vsque in præsens. Positis itaque castris Landgrauius in loco memorato copias misit, qui aulam in villa Ingelnheim inferiori aut primo si possent incursu caperent, aut si renitterentur, qui fuerant interius obsi-20 derent.

Villani autem qui erant in Aula, videntes è turribus & muris exercitum appropinquare hostilem, portas dimiserunt apertas, ordinatis hinc inde bombardis in occulto, non solum intrinsecus post valuas, sed etiam in turribus & super muros, tantoque omnia silentio peregerunt, quod neque vox audiebatur cuiusquam, nec vllus tumultus. Accedentes vero Hassij, agminibus ordinatis contra portam Aulæ exteriorem, cum eam reperissent apertam, & neminem viderent vel audirent, putabant metu fugisse omnes, & præ festinatione nimia valuas dimisisse reseratas. Cumque iam primi secundæ approximarent portæ, qui latuerant Palatinenses subito præordinaras incendunt, ex omni par-30 te bombardas, quarum facies in turmam obuiam fuerant omnes directæ. Fit mox clamor ab vtraque parte magnus, & ingens tumultus, cadunt Hassii plures bombardarum ictibus tacti, retrocedere vel declinare medio ad partem ceteri tutiorem festinarunt. Clausis deinde portis ad muros villani conscendunt & turres, iacula vibrant in hostes, & multos eorum occidunt. Hac strage suorum accepta, Landgrauius iussit admoueri machinas, & Aulam à plaga meridionali obsidione vallari. Hi vero qui fuerunt in munitione, videntes quorsum res tenderet, cum tanto impetu lapides bombardarum miserunt in hostes, quod obsidionem nullo ingenio poterant firmare, sed abire compulsi sunt necessitate. Multi Hassiotum in hoc tumultu perierunt, quorum cadauera Land-40 grauius in vicino præcepit sepeliri, denique incendio quam plures interierunt quibus sepulturam ignis præbuit. Emmueto Landgrauio cum exercitu villagio approximante, mulieres iussu virorum de Aula progressæ, omnes villæ domos igne supposito incenderunt, quod alioquin hostes non dubitabant esse facturos. Cum ergo Hassij peruenissent ad locum, & putarent quod suorum quispiam vicum succendisset, cœperunt quidam spoliorum auidi per domos ardentes discurrere, & si quid esset relictum, quod raperent, diligentius inuestigare: quorum plures cadentibus super se domibus in cellariis, & alibi sub igne miserabili morte perierunt, spe lucri frustra decepti, cum prius omnia per villanos in Aulam fuerint deportata. Videns autem Landgrauius, 50 quod sine magna suorum clade nihil mali posset inferre Palatinis in Aula conclusis, remouit castra, & cum toto exercitu suo ad Moguntiam ascendit, & paucis in vrbe Moguntina diebus peractis, copias nauigio per Rhenum traduxit, indeque progressus castellum quoddam Hohenburg nuncupatum, quod *Hohenburg.*

erat Comitis de Hanavve, partes Comitis Palatini defendentis, obsidione cinxit, expugnauit, & postremo per deditionem eorum qui intus erant, obtinuit. Per dies igitur aliquot impugnando prædictum Comitem de Hanavve, & alios Palatini fautores, ab ista parte Rheni Landgrauius moram traxit. Et quia mente concluserat, Rheno transmisso copias reducere in terram Palatini, & cuius iam villas spoliauerat, & incenderat non munitas, etiam castella & oppida munita, quæ prius contingere non potuit, machinis & bombardis debellare; cum magno labore ac multis impensis, quicquid instrumentorum aut machinarum habere potuit, ad se adduci fecit, bombardas videlicet & numero multas & satis ingentes. Venit internuntius ad Stauronesum, vbi tum eramus, qui 10 certissima exploratione præmissa nunciabat, Landgrauium in via constitutum cum exercitu suorum magno, habentem bombardas & machinas bellicas multas, & apparatum terribilem, illiusque esse propositi quod copias Rheno iterum apud Moguntiam transmisso in terras Palatini velit reducere, & munitiones per Gauium omnes violenter expugnare.

Iam enim non paruam machinarum partem per Franckfordianos, & Mogani partem ad Russelsheim castellum suum traduci fecerat. Audientes hæc, qui etiam in Crucenach Palatinarum partium defensores, contractis sine mora copiis, in manu valida transietunt versus Moguntiam, & villam Wisenavv, simul & montem Sanct. Victoris præoccuparunt, Landgrauio interdicturi com- 20 meatum. Non enim alio Rhenum transire potuit loco quam ibidem, propter pondus machinarum, quas per Moganum traducere ad castellum in opposito Moguntiæ villam non potuit. Displicuit Moguntinensibus non mediocriter, quod montem Sanct. Victoris & villam subiectam præoccuparent Palatinenses, quamuis nihil in contrarium præter indignationem vacuam verius possent opponere.

*VVeissenavv. S. Victoris berg.*

Landgrauius autem cum didicisset, quod Stauronesii montem præoccupassent, & vadum, substitit & procedere vlterius dissimulauit. Misit tamen pedites quosdam, ad tentandum si nauigio Rhenum transire quoquo modo potuissent illæsi. Qui cum venissent ad vadum, & iam naues intrassent, cœpissentque 30 alteram remigare in partem, bombardas ordinatas in eos soluerunt igne Palatinenses, & retrocedere compulerunt. Retraxit itaque pedem Landgrauius, & propositum reuocauit.

Quinta die mensis Augusti anno prænotato, Palatinenses venerunt in magna multitudine ad montem Sanct. Victoris, & manserunt in eo sex diebus, non sine damno & incommodo clericorum, qui prius ad ciuitatem omnes confugerant aduentu eorum perterriti, nec prius inde volebant recedere, quam Canonici Moguntinenses vna cum ciuibus, & Archiepiscopi locum tenentibus promitterent, ac literis cautionibusque necessariis firmarent, quod Landgrauio 40 transitum deinceps vltra Rhenum nullatenus essent concessuri. His promissionibus cum sufficienti cautela susceptis, Palatinenses duodecima die mensis Augusti ad sua redierunt.

Cernens autem Landgrauius, quod per Moguntinos transitum habere non posset, aliud in Palatinum destructionis non paruæ medium adinuenit. Est oppidulum cum adiacente in monticulo castro nomine Cuba, in descensu Rheni ad dextram, parum distans ab oppido Baccherach, satis pingue habens telonium, quod vtrumque iuris & dominii est Comitis Palatini. Existimans vero Landgrauius rebus suis optime fore prospectum, si hoc oppidum cum telonio posset acquirere, contractum prius illuc mouit exercitum, & octaua decima 50 die Mensis Augusti castra in monte contra oppidum locauit, ab eadem videlicet parte fluminis, quasi ex opposito Baccherachi. Non enim potuit exercitum propius locare, propterea quod oppidum naturali situ munitum non sit accessibile multitudini, habens ab Oriente præruptos & altissimos montes, à meridie vero flumen Rheni, ab vtraque parte montibus conclusum.

*Cub.*

Mons

Mons vero in quo Landgrauius castra posuerat, inter Orientem & meridiem sic manet dispositus, quod obsessores in arcem & in oppidum cum volebant poterant habere prospectum, si paululum ad eius caeumen propius accessissent. Bombardarum tamen iacula haud facile in oppidum traiicere poterant, propter altitudinem montis: à cuius si parum descendissent cacumine, facilius ab his qui vel in arce fuerant, vel in oppido, lædi machinis potuissent, quam lædere, pro eo quod Bombardarum iacula certius diriguntur aliquantulum eleuata, quam omnino in bassum depressa. Vnde plures Hassiorum qui cum bombardis à montis cacumine aliquantum descenderant, Cubanorum iaculis pereunt, cum ipsi nullum aut rarum ex illis possent attingere, lapidibus proiectis in Rhenum cadentibus.

Durauit ista Cubana obsidio triginta nouem diebus, in quibus Landgrauius arcem & oppidum continuis pene machinarum ictibus pulsauit. Et licet partem turris & muri de castello tandem vi bombardarum deiecerit, arcem tamen propter inaccessum montis non potuit inuadere, his qui fuerant intus viriliter obsistentibus. Erant in Cuba quingenti & mille viri pugnatores, qui Hassiorum insultibus fortiter reluctantes, multos eorum ad legendas vuas, quæ iam cœperant maturescere, in vineta descendentes bombardarum iaculis occiderunt.

Vicesima octaua die mensis Augusti, Ioannes Landschad Comitis Palatini ductor exercitus, à Stauronefso cum trecentis equitibus & populo terræ in multitudine magna exiens in auxilium Cubanorum contra Hassios, venit ad Baccharach, & postera die castra metatus est in monte iuxta oppidum iam dictum, directe in opposito papilionum Landgrauii, eratque inter duos exercitus istos grande satis interuallum, simul & præterfluens Rhenus, & nihilominus bombardarum se iaculis impetebant. Audiebatur strepitus machinarum vtriusque partis in alterutrum fulminantium, apud Stauronesum in arce, cum tamen sit non minus quatuor milliarium nostrorum distantia. Partem vero copiarum præfatus Capitaneus noctu misit in Cubam, quod in die non satis tuto fieri potuit propter Hassiorum prospectum, qui lapides instrumentis de monte proiiciebant in Rhenum. Nemo potuerat in die nauigio vel terra intrare vel exire Cubam, quem Hassiorum in montis cacumine bombotannales non viderent. In nocte autem liberum Cubani habebant accessum, & recessum, cum eos Hassii neque videre possent, neque fulminibus impedire aut lædere vel impetere bombardarum.

Multa ingeniose tentauit in ea obsidione Landgrauius, & pro variis machinis pecuniam & instrumentis bellicis profudit ingentem. Vasa impleuit pice, sulphure, simul & aliis rebus ardentibus multa, quæ de summitate montis, qui Cubæ supereminet, emittens in oppidum volubili cursu ardentia præcipitauit. Sed omnia frustra, omnia casso labore consumpsit, & non paruum rerum suarum dispendium recepit. Nam omnia pene vasa bellica vel bombardæ in castris ad vsum habitæ, quam primum semel aut bis officio seruierant suo, rumpebantur. Quæ vtrum fortuito casu, seu malefici alicuius interpositione contigerint, ignoramus: licet in Cuba fuerit vnus ex strarioris, quem nouimus glorian-tem, quasi arte quadam occultissima (ne dicam vanissima) ipse cunctas nouerit confringere bombardas etiam non præsens, modo eas videat vel à longe, vel audiat strepitum facientes.

Quarta die mensis Septembris, anno prænotato, cum propter montis altitudinem, in quem Landgrauius castra posuerat, machinarum præfecti non præualerent iaculis attingere castellum, & multo minus oppidum quod erat inferius, sed maior pars globorum in altum euadens nimium caderet in Rhenum factis nocte fossatis, bombardas maiores, quas Capitales appellant atque Carthunas, per decliuum montis submisere catenis, arbitrantes locum ad opus machinarum se reperisse magis idoneum & aptiorem. Mane autem cernentes Cuba-

Cartaunen.

Cubani, Hassios in decliuo montis cum machinis laborantes, confestim e castro simul & oppido tam fortiter & sine intermissione iacula in eos direxerunt, quod necessitate compulsi, relictis in loco bombardis, retrocesserunt. Manserunt in loco bombardæ sine vsu, ad quas nec Hassii in die accessum habere potuerunt, nec Palatinenses, alternis inter se iaculis prohibiti. Sed neque in nocte licuit Hassiis vel custodire illas, vel sursum retrahere: tum quod Cubani etiam in tenebris certum iam in eos scopum nouerant, tum vero quod magnitudo ponderis retractum non permisit. Postremo tamen machinæ in manus Cubanorum peruenerunt. Exeuntes enim nocte quadam viri audaces de oppido, cum silentio non sentientibus Hassiis bombardas facili conatu per descensum montis traxerunt ad littus Rheni, & vlterius in Cubam, quos etiamsi hostes vidissent, prohibere tamen minime potuissent. 10

Nocte diem quartam mensis Septembris sequente, circa vndecimam post meridiem horam, ortum est in oppido Cuba casuale incendium per negligentiam vnius hominis, qui puluerem incensorium male custodiuit ab igne, in quo viri vndecim miserabili morte perierunt ex Stauronesio illuc destinati, qui dormientes in superioribus domicilii, priusquam euigilarent, ab igne fuerant præoccupati. Domos viginti flamma consumpsit, cunctis metu hostium confluentibus ad muros.

*Ludouicus Philippi F. Pal.*

Sexta die mensis Septembris, Ludouicus Philippi Comitis primogenitus, 20 cum quinquaginta equitibus, & sexcentis peditibus venit ab Heidelberg ad Stauronesum, quæ est Cruzenach oppidum, & sequenti processit ad Baccherach in auxilium Cubanorum, qui annum tunc agebat sextum supra vicesimum ætatis suæ, Princeps animo & viribus constans, pauci sermonis, sed verax, & stabilis.

Eodem quoque die venit ad Landgrauium obsidentem Cubanos, in castra Heinricus Brunsuicensium Dux, secum habens Comitem de Lippia Westgallum, cum duobus pugnatorum millibus, bombardas adducens & machinas belli varias.

Anno Domini supra notato, XXV. die mensis Septembris, considerans 30 Landgrauius post multos labores & grauissimas impensas, quod Cubam obtinere non posset, posteaquam nouem & triginta diebus eam obsedisset, maioraque accepisset ab hostibus damna quam intulerat, mane soluta obsidione recessit. Multa enim sua sponte (vt ita dixerim) in ea obsidione suscepit incommoda, tam in fractis pene omnibus bombardis, quam in variis machinis frustra compositis. Globos bombardarum ferreos non concauos sed solidos, plures quam sexcentos, aduersum Cubanos inutiliter proiectos amisit, quorum maior pars in Rhenum cadens submersa fuit.

## ADDITIO. HIC LVBET APPONERE POSITVM AD rei memoriam seruatæ Cubæ monumentum, quod in ripa Rheni iuxta domum Telonei visitur, aureis litteris nigræ tabulæ inscriptum. 40

*DIE jar von Christ geburt man zalt*
*Funffzehenhundert vnd vier alt,*
*Von Sontag nach Mari himmelfehrt,*
*VVart Cub sechsthalb vvochen belegert* 50
*Mit gantzer macht vnd heres crafft*
*Durch Hessen die Landtgraffschafft.*
*Neunhundert Stein gehauvven,*

Als

*Als ihr die groß hie wol schauwen,*
*Vnd neunhundert dreissig acht gegossen,*
*Sind funden worden von den verschossen,*
*Zu die verbrochen vnd verlohren sin,*
*Auch etlich versuncken in den Ryn.*
*Vnd wiewol das Schloß nit war erbawen,*
*Als es sit der Zyt hier von newen*
10 *Von Pfaltzgraue Ludwig worden besest,*
*Noch dannoch muesten die frembde Gest*
*Cub by der Pfaltz laßen bleiben.*
*Das wir Gotes Gnaden zuschreiben,*
*Vnd auch der werhafften Hand,*
*Dirs behelt all Vatterlandt.*

Et hic finis Hassiotum belli cōtra Palatinū Comitē extitit, in quo vtetq; non parū detrimenti accepit, quanquam congressi ad pugnam non fuerint. Tertio enim Landgrauius à facie Palatini declinauit exercitus, primo videlicet apud Bensheim, 20 secundo prope Alzen, tertio iuxta Genzingen: quod ideo forsitan fecit, quia tunc secum non habuit machinas bombardarum.

Eodem anno Philippus Comes Palatinus in monasterium Lympurgense, nostri ordinis, Spirensis diœcesis, præsidium quadringentorum virorum locauit contra Emichonem Comitem de Liningen, qui dudum (vt supra dictum est) Landgrauio confœderatus aduersum Principem animos gessit hostileis. Erat nihilominus inter Macarium dicti cœnobii Abbatem, & memoratum Comitem vasallum eius iuratum, grauissima quædam dissensio pro quibusdam in Dureckheim iurisdictionibus & aliis in nemoribus & aquarum decursibus bonis temporalibus, quæ causam præstitisse videbantur, vt præsidio monasterium contra insolentiam hostis muniretur, 30 quanquam id nec postulante, nec volente sit factum Abbate, qui tunc apud Spiram febribus grauiter æstuabat infirmus, in cœnobio existente conuentu cum Priore, non sine inopia victualium, quia carnibus non vescebantur. *Lympurg.*

Vicesima tertia die mensis Iulii præsidium intrauit monasterium, & mansit in eo diebus nouem atque triginta, non sine graui læsione & iactura vtriusque status monasterij. Interea præcipiente Macario Abbate libri, calices, ornamenta ecclesiæ, priuilegia, & clinodia monasterii successiue ad Spiram sunt deportata. Remanserant autem plura domus vtensilia, lectisternia, vasa coquinæ, tabulæ siue imagines in ecclesia, & alia sine certo numero monachorum instrumenta, quæ cum frater Gerhatdus Badewini de Odmersheim tunc loci Prior (qui nunc mecum est apud 40 S. Iacobum iuxta Herbipolim) in Spirā transferre disponeret, Fridericus de Sarmsheim præsidii capitaneus restitit, asserens non expedire hanc rerum monasterii translationem, propterea quod rusticis in vicino manentibus cunctis timiditatem simul & fugam incuteret. Cessit necessitati Prior imperanti, & contra voluntatem in monasterio dimisit omnia & amisit.

Vicesima nona die mensis Augusti, quæ fuit decollatione S. Iohannis Baptistæ solennis, fratres diuinum ex more celebrauerunt officium, & in medio tumultu armorum, quantum licuit, suum canonem Prioris sub directione custodiuerunt. Erat enim Gerhardus prior memoratus regularis disciplinæ studiosus amator, qui à teneris vnguiculis in cœnobio Lacensi optime institutus, abbate Macario postulāte, 50 Simone quoque de Petra in Lacu pastore consentiente, ac me vt visitatore vtriusque loci procurante, de memorato cœnobio ante quinquennium translatus in Lympurg, ibique secundum ordinis nostri consuetudinem sub obedientia stabilirus, quantum in ipso fuit regularis disciplinæ obseruantiam in se & in fratribus integerrime custodiuit. Interea vero quod præsidium Comitis Palatini Limpurgensi manebat in monasterio, incolæ villæ Dureckheim viri omnes ad vicinum castel- *Zum Leich.* *Dureckheim.*

*Martenburg.*

lum Comitis Emmichonis de Liningen, Duroburgum nominē, non minus hostium metu quam arcis ipsius defensandæ gratia declinarunt. Hi autem qui erant in monte Lympurg nomine Comitis Palatini, ne tempus in otio viderentur consumere, sæpius excursione facta, hostium pecora, & quicquid inuenire poterant rapientes, abduxerunt. In Durckheim (vt ferunt) rapinas exercentes, incendendi monasterii causam, quemadmodum accusantur ab æmulis, non minimam dicuntur præstitisse.

Vicesima nona die Mensis Augusti, circa horam vndecimam in nocte, Fridericus de Sanesheim capitaneus Palatini iussu ipsius Principis amouit de monasterio præsidium, & in alia loca, vt sibi mandatum fuerat, traduxit. Latuit omnes fratres, præter cellarium, Palatinensium de monte recessus, & tamen, eos qui erant in Duroburgo latere non potuit, qui suos exploratores vbiq; in nemore & itineribus cautissime habebant dispositos. Post recessum præsidii suscitauit œconomus Priorem & fratres, dixitq; omnes à loco discessisse custodes, & si quid audiuit aliud metuendum eis fore, produxit in medium. His Prior & fratres recognitis, & multis ante comminationibus hostium in proximo commanentium territi, vnanimi votatione statuerunt, loco fore cedendum: animas cupientes suas a periculo saluare potius quam perire. Conuenientes igitur in Chorum nocte media, omnes matutinale iuxta morem persoluerunt officium: deinde vnusquisque prout potuit, arrepta sarcinula sua, flexisque in gradibus presbyteri genibus orationem itinerantium (vt regula iubet sanctissimi patris nostri Benedicti) cum timore dixerunt, valedicentesque non sine multis lachrymis templo circa tertiam post medium noctis horā monasterium exiuerunt, & coniunctim ad Spiram, vbi tunc (sicut diximus) Abbas iacebat infirmus, profecti sunt Erant autem numero Monachi & conuersi sedecim, qui non leuitate reliquere cœnobium, sed hostium metu, quorum furor iuramento se (vt ferunt) constrinxerant, monasterium cum habitatoribus, si qui reperirentur, incensurum: quod facti crudelitas etiam demonstrauit. Igitur penultima die Mensis Augusti post recessum Palatini præsidii, & monachorum de cœnobio discessum (sicut diximus) ad Spiram, exeuntes mane de Duroburgo Comitis de Liningen supra dicti castello, quod est in proximo, stratiotæ simul & rustici Dureckheimen[s]es, nonnulli monasterium Lympurg armati, & pleni furore intrarunt, rapientes & deportantes omnia quæ inuenerunt, cum bona mora nullo penitus resistente. Enimuero (sicut diximus) multa remanserant in loco, quæ præ temporis angustia fratres Spiram non poterant deferre, præsertim contra prohibitionem eorum qui monasterium occuparunt. Vini etenim plaustra inuenerunt quinque aut sex, frumenta quoque nonnulla, calicem vnum, ornamenta ecclesiæ, libros nonnullos in Bibliotheca dimissos, lectisternia, & vtensilia domus, coquinæ simul & cellariæ pluta, quæ omnia rapuerunt.

*Monachorum fuga.*

Anno igitur dominicæ natiuitatis prænotato, die Mensis Augusti penultima, siue xxx. filii Belial & iniquitatis ministri, ex Duroburgo (sicut diximus) turmatim procedentes, Lympurg monasterium hominibus vacuum intrauerunt, spoliauerunt, incenderunt, & domicilia Monachorum cuncta, vna cum Ecclesia pulcherrima & amplissima, cremantes igne in cinerem redegerunt. Fuit autem Ecclesia valde insignis, a Conrado Imperatore quondam secundo circa annum dominicæ natiuitatis tricesimum supra millesimum constructa, & in honorem viuificæ Crucis domini nostri Iesu Christi, eiusque intactæ genitricis virginis Mariæ memoriam consecrata, & pro sustentatione monachorum, sub norma D. patris nostri Benedicti Deo seruientium copiose dotata, multisque decorata priuilegiis, & ornata libertatibus. Erat sane templum Dei pretiosum, quo maiora in ordine nostro vidi pauca, cuius latera duo intrinsecus inter Ecclesiæ corpus, & absides, viginti erant subnixa columnis ex solido lapide præcisis, quarum vnaquæque in altitudine pedes habebat viginti, in circumferentia vero spissitudinis pedes ferme duodecim, stabantque singulæ supra bases singulas artificiosa pulchritudine format[i]s, h[a]bentes in summitate singula capitolia, non paruæ nec separatæ magnitudinis, [s]uper quibus arcuati parietes in altum sustentabantur. Longitudo huius Ecclesię pede[s] continebat

*Lympurg fundator.*
*MCCC.*

tine-

tinebat trecentos quinquaginta, latitudo vero centum quadraginta. Capellæ fuerunt in ea quatuor, altaria viginti. Turres habebat in fine versus Orientem tres in quibus campanæ sex numero pendebant, quarum duæ maiores non paruæ fuerunt æstimationis & pretij. In Ecclesia quoque stabant imagines Sanctorum, ex ligno sculptæ in altaribus, & tabulæ depictæ plures atque pulcherrimæ, & alia non pauca in Dei ministerium deputata, quæ omnia per incendiarios illos aut deportata sunt, aut in cinerem resoluta. Campanæ omnes incendij magnitudine perierunt, columnæ quoque ruptæ sunt, & nihil integrum, nihil non destructum in toto cœnobio remansit. Fugientibus de monasterio cunctis, senex quidam grandæuus nomine Iohannes, artificio scriniator, præbendatus amore Dei, impotens fugere in loco solus remansit. Is cum Diaboli ministros ex Duroburgo cerneret aduenire, in Ecclesiam declinauit, qua per illos incensa & ipse flamma consumptus est. Per duodecim dies & noctes continue durauit incendium, ministris impietatis quotidie sine alicuius hominis prohibitione vel metu de Duroburgo excurrentibus, & ne quid remaneret integrum in Ecclesia & Monasterio toto, ignem renouantibus, tam vehemens incendium extitit, quod non solum omnia structurarum ligna consumpsit, sed etiam muros, lapides, & solidissimas (de quibus diximus) columnas pro maiori parte disrupit. Maior etiam turris Ecclesiæ ardoris vehementia in terram corruit deiecta. Denique priusquam incenderetur Ecclesia, satellites Diaboli omnia perfregerunt altaria, sigillis manu sacrilega ruptis, Diuorum reliquias quo voluerant deportarunt. Quod vtrum pro honore & reuerentia Sanctorum fecerint, aut (sicut raptorum consuetudo est) pecuniam se reperturos sperauerint, nobis manet incertum. Duæ fuerunt absides ab vtraque parte seu latere chori, quibus in modum crucis more veterum constabat Ecclesia, in quarum sinistra fuit sepultura loci Abbatum, in dextera vero Comitum de Liningen, quorum cadauera sub eleuatis à terra lapidibus pausabant sepulchris concauatis interius atque muratis. Nescio quæ mouerit sacrilegos causa, quia hæc ipsa mortuorum sepulchra temerantes aperuerunt, & inter alia corpus Emichonis Comitis, qui pater fuit huius Emichonis, integrum extraxerunt, quod filius postea translatum ad Dureckheim in Ecclesia parrochiali fecit tumulari. Sacramentum Dominici corporis imminente iam Ecclesiæ incendio, Paulus pastor in Dureckheim, non vtim is in consilio malignantium, suam deportauerat in Ecclesiam. Satis hinc constat manifeste, quod operarij iniquitatis Ecclesiam animo deliberato vna cum monasterio statuerunt concremare, quippe qui priusquam ignem supponerent, sacramentum deportari fecerunt, altaria violarunt, Sanctorum reliquias pollutis manibus extraxerunt, sepulchra Comitum aperuerunt, cadauera eiecerunt, res sacras cum tabulis & ornamentis rapientes deportarunt, ignemque in multis locis Ecclesiæ proprium supposuerunt. Hic finis & consummatio tam insignis monasterij fuit, quod à prima fundatione sua steterat annis CCCCLXXIV. & nunc hodie iacet incensum, destructum, & penitus desolatum annum fere in decimum, nec dum restitui cœptum. Quando, quo tempore, quo medio, quibus impensis vel per quos homines restaurari debeat aut possit, soli Deo est cognitum, qui solus omnia nouit & potest. Enimuero quantum ego intelligere possum, qui monasterium cum staret optime noui, si adessent florenorum sexaginta millia, non sufficerent vt restaurari posset in eam conditionem, in qua viguit priusquam ab impijs hominibus incenderetur.

Omnia quæ scripsimus annua sub serie prænotata mala, in ea concertatione Regni & Principum Germaniæ aduersus Philippum Comitem Palatinum facta sunt, quæ mensibus ferme quinq; durauit, quatuor videlicet per inæquales exercitus, quorum primum duxit in Bauaria Maximilianus Rex, & incerti cum eo Principes. Secundum in Sueuia præcessit Vdalricus Dux Wirtenbergensium, & ambo satis nocuere Palatino. Tertius vero paruus, & minus nocens exercitus fuit Ducis Alexandri. Quartus autem crudelis & nimiũ hostilis, incendio & rapina plus nocuit multis, qui sub manibus Wilhelmi ducebantur, Landgrauij Hassiorum. Hos quatuor impugnantium exercitus quia descripsimus, nunc pacem requiramus.

His

*Extinctio Belli finis.*

His ergo quæ memorauimus, & multis alijs in perturbatione tumultuose peractis, tandem circa festum S. Archangeli Michaelis Maximilianus Rex pacē cunctis indixit communem, præcepitq; iam deinceps à bello cessandum. Et ne cuiquā videretur subtraxisse patrocinium iuris, conuentum Principibus statuit in mense Iulio sequentis anni apud Coloniam celebrandum, in quo si quis aliquid iustæ querelæ aduersus alium, communi procerum iudicio definiretur. Interea mandauit ab omni tumultu quiescendum.

*Ruperti Palatini obitus.*

Anno prænotato XX. die mensis Augusti obijt Ropertus Comes Palatinus, Bauariæque Dux, Philippi Palatini Principis Electoris tertio genitus filius, & gener Ducis Georgii diuitis auunculi sui, bello in se adhuc durante, anno ætatis suæ 10 vicesimo tertio, filium relinquens & filiam cum vxore iam vidua, Ducis Georgii quondam filia, quæ & ipsa post dies paucos moriens secuta est.

Eodem fere tempore mortuus est etiam Ludouicus de Helmstat Episcopus Spirensis, anno Pontificatus sui vicesimo septimo non completo, cuius corpus Spiræ in maiori ecclesia sepelitur, vir maturus, integer, & honestissimę semper conuersationis, de quo nihil turpitudinis aut lasciuiæ auditum est vnquam. Sub hoc Pontifice Klingenmonster, Odenheim & Sunsheim ordinis S. Benedicti, Abbatibus cum Monachis apostatantibus, in seculares Ecclesias clericorum translatæ sunt.

*Klingenmonster Odenheim. Sunsheim.*

Huic electione Canonicorum in episcopatu successit Philippus de Rosenberg maioris Ecclesiæ cantor, & præfuit annis fere nouem, podagra & sciatica atque con- 20 tinua infirmitate laborans. Hic transtulit collegium Canonicorum ex monachis nouum de Odenheim in oppidum Bruchsal, cum omnibus rebus, priuilegijs, & prouentibus suis.

*Brussel.*

Anno M. D V. Circa medium quadragesimæ Philippus Comes Palatinus ad se Budoras conuocauit Prælatos, Comites, Nobiles, & communitates Principatus sui, quibus in aula maiori comparentibus plura cum eis tractauit super conditionibus pacis reformandæ inter ipsum & Regnum, cæterosque Principes quorum fecimus mentionem.

Eodem anno mortuus est Bertholdus ex Comitibus de Henneberg, Archiepiscopus Moguntinus, anno pontificatus sui vicesimo primo, & in Metropolitana 30 Ecclesia Moguntiæ cum patribus suis antecessoribus sepelitur, qui fuit in principatu suo vir magnæ authoritatis & prudentiæ, ingenio subtilis, & promptus eloquio, experientiæ multæ, patientissimusque laborum, & ecclesiam Moguntinam, quam ære alieno grauatam reperit, vt plurimum ex oneribus debitorum tempore sui regiminis liberauit. Verum in his clerum & claustrales in consuetis subuentionibus multoties grauauit. Post hunc Iacobus de Liuenstein, patria Sueuus, maioris Ecclesiæ decanus, in archiepiscopum electus præfuit annis ferme quatuor, homo bonæ conditionis, vita & moribus integer, qui morbo calculi & vesicæ laborans, quasi continue, non ita rebus ecclesiæ suæ prodesse valuit, quemadmodum ratio temporum postulare videbatur. 40

*Conuentus Principum apud Coloniam.*

Anno prænotato in Principio mensis Iulij conuenerunt ad Regem Maximilianum ad Coloniam multi Principes regni, quemadmodū anno fuerant iussi trāsacto, inter quos isti fuerunt præcipui. Hermannus archiepiscopus Coloniensis, Iacobus archiepiscopus Treuirorum, Laurentius episcopus Herbipolensis, Duxque Francorum, Georgius episcopus Bambergensis, Conradus episcopus Monasteriēsis, Christophorus episcopus Kempseensis, Petrus episcopus Tergestinus, Christophorus episcopus Laubacensis, Matthæus episcopus Gurcensis, Philippus Comes [illegible] Rheni, Princeps Elector, Fridericus Dux Saxoniæ, Princeps Elector, Ioachim Marchio Brandenburgensis, Princeps Elector, Fridericus Marchio Brandenburgensis, patruus eius, Iohannes Dux Saxoniæ, Germanus Friderici, Heinricus Dux Brunsuicensis, Ericus Dux Brunsuicensis, Heinricus Dux Lawenburgensis, Wilhelmus Dux Iuliacensis & Montensis, Heinricus Dux de Megaioburgo, 50 Ludouicus Palatinus, Philippi primogenitus, Adolphus Comes de Nassaw, Fridericus Comes de Zolra, Philippus Comes de Waldeck, Wilhelmus Landgrauius Hassiæ, Emichio Comes de Liningen, Iohannes Comes de Holstein, Reinhardus

Co-

Comes de Reineck, Sigismundus Comes de Lupfen, Felix Comes de Werdenberg, & plures alij, quorum nomina memoriæ non occurrunt, Comites, Barones, milites & nobiles affuerunt.

In eo conuentu Principum Maximilianus Rex inter discordantes Duces pacem reformauit, conditiones pacis in medium proposuit, quas seruari & custodiri ab omnibus inuiolabiliter sub pœna criminis læsæ Maiestatis partibus mandauit. Summa conditionum in eo fixit sententiam, vt qui tempore guerrarum plura perdidit, careret amissis; & qui multa fuerat lucratus, non compelleretur saltem in foro contentioso ad restitutionem. Quod ita fuerat res acta, demonstrant consequentia, quoniam vsque in præsentem diem Palatino nihil aut parum intelleximus restitutum. In eodem cōuentu Principum Macarius abbas exusti monasterij Lympurgensis, coram Maximiliano Rege querelam detulit contra Emichonem Comitem de Liningen, accusans eum & proclamans vt authorem incendij, simul & spoliatorem memorati cœnobij sui. Verum Rex alijs negotijs regni plurimum occupatus, Iacobo archiepiscopo Moguntino causam per literas commisit absenti, inter alia præcipiens, vt post cognitionē causæ tentaret inter partes pro concordia, quod si eas concordare non posset, negotium cum actis remitteret.

*Decisio controuersia.*

*Querimonia Abb. Lympurgensis.*

Assumpsit commissionem Pontifex, & partibus citatis ad inquisitionem rei processit. Accusabat Comitem Abbas super incendio monasterij reum. Negabat Comes sua voluntate vel scientia commissum, dicens se illo tempore apud Gresenberg Castellum laborasse febribus, & procul à Lympurg fuisse absentem. Abbas vero pollicebatur se probaturum, quod ministri & famuli Comitis de Castello eius Duroburgo turmatim exierint, atque per dies duodecim quotidie ad montem tedierint, & si quid non ardebat, iterum cum bona deliberatione igne supposito concremauerint. Respondebat Comes, quod nihil eorum quæ dixerat Abbas factum sit de suo vel scitu vel consensu: sed si nouerit incendiarios monasterij sui, conueniat illos, & iure ad restitutionem compellat, quanquam & illos excusare nitebatur dicens, *Quod speluncam incenderint latronum, & non monasterium*, vtpote in qua Palatinenses aduersarij & rebelles totius Regni mansionem habuerint, de qua rapinas & incendia pauperum in circuitu fecerint, mulieres & virgines introduxerint, vim eis contra omnem honestatem Christianam intulerint, aliaque plura commiserint mala quæ fieri non soleant ex cœnobijs Monachorum, sed ex castellis, & speluncis latronum. Nec dubium se fore dicebat, si monasterium reperissent, vt monasterium honorassent, & nec spoliassent illud, nec incendissent. Durauit inter Abbatem & Comitem ista coram Archiepiscopo contentio per triennium, quousque tandem morte sublato Abbate Macario, Wernherus in abbatia successit, qui cum sit homo quietis amator & pacis, actionem causæ intermisit, vsque in præsentem diem. Macarius autem post incensum monasterium cupiens locum habere, in quo manere possit cum fratribus suis, Ecclesiam parochialem in oppido Wachenheim à præposito & conuentu Luterensi obtinuit, apud quem cœnobium ædificare nouum de consensu Palatini Comitis animo cogitauit. Mansit ergo cum quatuor Monachis apud eandem Ecclesiam in domo presbyteri, cæteris ad diuersa loca inde transpositis, vbi & hodie manet Abbas Wernherus cum paucis, qui monasterium non ibi, sed in priori loco restaurare proponit.

*Wachenheim.*

Anno quoque prænotato octaua decima die mensis Iulij, Maximilianus Rex Germanorum, cum Principibus multis ex his quos apud Coloniam conuenisse diximus, nauigio descendit in Gelriam, Brabantinis qui eius iussu Arnheim oppidum Ducis Geldriæ obsidebant, laturus auxilium. Cumque peruenisset ad locum destinatum, in multitudine pugnatorum graui, Arnheim sub certis conditionibus per deditionem obtinuit, & oppidanis neque in corporibus neque in rebus, damnum aliquod inferri permisit. Ducem etiam interuentu Principum orantem, pa[illegible]etiam nonnullis interpositis ad gratiam recepit, qui tamen in promissa fide diu non permansit.

*Arnheim.*

Vicesi-

Vicesima octaua die mensis Iulij Maximilianus Rex cum eisdem Principibus, Comitibus, atque nobilibus, eo quo exiuerant ordine Coloniam ingressi sunt, & e-pulis pene tota nocte vacauerunt. Omnes denique per ciuitatem campanæ, sequẽti die, in signum triumphi & gaudij, quod pax esset data Gelrensibus, pulsabantur.

Durante Principum conuentu, Canonicus quidam Ecclesiæ Coloniensis, Hermanno Archiepiscopo multũ familiaris & dilectus, cum quadã die apud eum cœnasset in curia eius, & iam noctis sub vmbra comitantibus seruis duobus redire pararet ad domum, in publica vrbis strata per quosdam sicarios prærdinatos occisus est. Fuerunt eo tempore graues inter memoratum Archiepiscopum & ciues discordiæ, quæ tamen sequenti anno fuerunt extinctæ, quarum occasione multi Se- 10 natum vrbis habebant suspectum, quod sub ordinatione ipsius hoc homicidium fuerit perpetratum, quem post octennium excusabimus, cum sceleris dicemus auctores.

Anno item præsignato Maximilianus Rex Germaniæ contractis vndique copijs pugnatorum, expeditionem mouit in Vngariam, suo regnum dominio subiecturus. Verum interuenientibus Episcopis & primoribus regni, pacem dedit Vngaris sub conditionibus certis, & populo saluo in propria reuersus est.

# DE GESTIS INTER GALLOS ET HELVETIOS AD RAVENNAM, PAPIAM, ALIISQVE LOcis;& conuentu apud Thermas Helueticas, anno M.D XII. Relatio VDALRICI ZVVINGLII.

10 *HVLDERTCH ZVVINGLI IOAchimo Vadiano*

S. D. P.

*Fecisti, mi Ioachime, rem te fatis, me haud dignam, quando suaues nostri Arbogasti Musulas sub nostro nomine publicasti. Sed ita te facere benignissima humilitas docuit. De hoc satis. Præsentium ostensor frater mihi germanus est, non rusticæ admodum indolis: quem quo Philosophiæ sa-*
20 *cris initiandum mitterem, cum mecum ipse volutarem, tu semper occurris. Eum igitur runcinis, ascius, rutabulis, per amicitiæ dulcedinem precor, expolias, edoles, leuiges. Habebis scio obsequentissimum. Quod si recalcitrare fuerit ausus, nihil impediēte religione carceri mancipa, donec petulantia deferueat. Habet per annos duos L. aureos: vnde & parsimoniam seruet oportet. Venit & alius ad te, Margaretæ Scilinen filius, puer impuber, & ille item optimæ indolis. Tu in omnibus eis boni semper consule. Nouas res ad te scribere molienti negotia interueniunt. Tu his breuissimis contentus esto. Iam iam enim cum hæc scribo, ex officina abeo. Vale & me dilige.*
30 *Claronæ IV. Nonas Octob. M.D XII.*

Hæc explicatioribus, quando oportunitas dabitur, supplebo. Volui multa, sed non potui.

QVONIAM Omachmorum diffamia nostrorum velocibus semper euolat alis, idque quod sancte & iuste factum euentus ipse comprobat, vitilitigatorum maledicentia iniquissime peruertitur; statui veritatē status nostræ reipublicæ, quo breuiorem, eo integriorem, tibi Laconicis perstringere. Primo igitur quibus conditionibus inter beatissimum Christi vicarium Iulium secundum, nostrosque confœderatos (quos eo libentius & *Omachmos & Fœderatos* vocito, quod nescio quem vappam aut stolidum, cui Pythagoreorum ferula incutienda, quod præcocibus armis linguæ officium exercere est ausus, aiunt *Proditores Conspiratoresq́* nos quam confœderatos verius dici debere, memoriæ commendasse. Cui vel hæc Baubanticulo offa obijcienda, quoniam si à singulari consequium ad commune vniuersaleve probat: Dicam ego, sequitur necne? Quendam suæ patriæ matricidam effecisse, vt omnes eius conuicani matricidæ & sint & dici debeant. Quo quid vanius dici posset?) initum ictumque sit fœdus omittens, id satis commonstrasse fuerit, vt Francorum Rex (cui perquam impertinēter Christianissimo, quoniam Christi Ecclesiam oppugnauit, honorarium adiectitium hactenus adulatum est) Venetos diuturno bello, prælijs plurimis & ijs minime ludicris fatigarit, vicerit, vrbes aut diripuerit aut abstulerit: Vt dein cum beatissimo Christianorum antistite comminus manum conserere, Antipapáque (vt aiunt) Cacodæmonis instinctu creare, vt Bononiam * studiorum matrem, iuris Pontificij nutricem, cæterasque nobiles vrbes auferre sit ausus. Præterito Paschate quum Electissimus (quem nunc Christianissimum scribunt) Hispaniarum Rex Petri Lembulum fluctibus iactari, vt saluti eius timendum sit, cerneret: tum eum Ecclesiæ tanto commiseritum est, vt quem tumultuarie congregare potuit, exercitum extemplo Iulianis manipulis, qui adhuc in Italia interiore post hyberna morabantur, subsidio mitteret. Is (vt est gens auida gnaraque belli) proximis Rauennam itineribus contendit. Id vbi Francorum tyrannus rescit, ingentes illico copias, quas Hispanis eorumque socijs Venetis opponat, contrahit, Rauennam mittit. Quibus postquam in conspectum venerunt, Hispani minime detrectarunt pugnam, adiuuante animum astu architecti cuiusdā Archimedicæ Dædaliæq; indolis; carrulos qui falcatos leues excogitauit, quibus bombardulæ singulis singulæ immittebantur: eos vel manibus vel pedibus præ se agebant. Præerat Gallorum exercitui Grandis Magister (Insubrium is est magistratus) qui prima acie lanceatos, Sueuos, Vascones subinde collocat, quos equitatus haud ignobilis alarum in modum circumstat. Ipse cum triarijs in subsidijs manet. Hispanorum exercitus minus erat Venetis, quoniam pauci crebris prælijs attriti supererant, mixtus scilicet ijs acribus iuuenibusque: amborum tamē numerū vnus exercitus triginta millium implebat. Qui quum pugnæ signum datum esset, præ se actas bombardulas igne torquētes glandes pluunt. Ibi cunctātibus lanceatis Gramactrū inclamasse ferūt: *Ecquid morarētur? Positos ne illo, vt meta in modum ferreas excipiāt glandes? O vtinā incunctantes confœderati nunc vos essetis, qui viso hoste in fauorum modum Leonum rugiunt, incurrūt, impetunt Age miles age victoria ne te tædeat, qui tam diu vincere consuesti, vinci non didicisti, fugata sæpe confunde signa, ordines turba, gladios, sarissas, gessa pro glandibus inde.* Qui, quum iam glandium impluuium aliquantisper exaruisset, pedem addunt. Hispani trusatiles ad id concinnatos canos incensos toto nisu in medios hostes detrudūt, quod maximo terriculo lanceatis, Hispanis spei, potiundæ victoriæ erat. Hinc primum manus tam ardenter, intrepide, statimque conserunt, vt neutra cedens, vtraque respirate sæpius acies compulsa sit. Tum iterum atque iterum nouis ordines substruunt, fessos subducunt, ac vulnera dando accipiendoque, solem ab ortu in occasum comitantur. Laborandum videntes Hispani se ingerunt tam atrociter, vt gladijs, vbi Mars est atrocissimus, cerneretur. Vascones equitesque mutilant, cædunt, truncant (nam lanceati dudum magna pars cæsi, minor elapsi fuga erant) vt octo millia hominum cæsa sint. Quod vbi Gramaeter vidit, cœlum aspicere, infrendere, dicere: *Aut hic me vltimus videbit dies, aut Hispanis tam incruentam non esse patiar victoriam.* Simulque equum concitat, cuncti sequuntur triarij: inque hostes temerius inuectus, egregie pugnans obtruncatur: reliqui in exordinatos fugientesque.

*Monachmi. Confœderati.*

*Christianiss.*

** Felsineum hac olim.*

*Grand-maistre.*

que, ac nil minus quam nouum exercitum timentes, pugnant, victoriaque cum vrbe exclusis longius progressis Hispanis Venetisque potiuntur. Nox prælium diremit. Maiorem haud Hannibal Italiæ metum post Cannensem cladem Romanis Italisque incussit. Ita passim lugere imminens Gallorum capiti imperiũ, misericordiam, suppetias, solatia precari. Hunc itaque Christianorum matris statum intuẽtes confœderati, malo periculosoque exemplo futurum existimant, si cuilibet Tyrannorum pro rabie communem Christi fidelium matrem impune permittant incessere; sedulo raptim habitis conuentibus, strenue accisas Ecclesiæ Italiæq; res resarcire statuunt. Interuenit consultationi Cardinalis S. Potentianæ à latere Legatus, orans ac vigore fœderis obtestans, extemplo accingantur. In militem non plus aureo nummo dispertit. Res dictu incredibilis, sex diebus viginti millium electissimorum peditum exercitus scribitur, armatusq; per Rhætios perq: Athesim (nam & transitus clam à Cæsare, quom Treuerenses reliquias vt recte fierent curaret, concessus erat) & eius promontoria munitionesve (*Clausas* nominitant) Veronam lanceatis Gallisque paribus infessam contendunt. Galli, prius Omæchmi eo deuenerunt, vrbem deserunt. Itaque Cæsar obiter, nec tamen præter intentionem ducenties millena scuta (*Coronas* vocant) Gallorum Regi (tantum enim Cæsar mutuo acceperat) suorum fuga rependit. Perquirente hostem exercitu Cardinalis S. Potẽtianæ (Episcopus Sedunensis is est) magno honore suscipitur. Ibi de Venetorum exercitu certiores facti consultant: veniunt post breui septingentis equitibus cataphractis, velitibus pene quingentis. Rasciij erant, Veneti, tantoque gaudio nostrorum copias aspiciunt, vt iam nescio quid prosperitatis animus præsagiret. Perguntigitur ad flumen (nomen quoniam non audiui, non scio) trans quod Francorũ castra formidinis plena. Pons amni superstructus dissimiles ripas coniungebat, vlterior Vallesia dicitur, turres tres validissimas in ore pontis armatorum oppletas habebat, Monticulusque vicinus arcem validam valido præsidio munitam, castra tutiora reddebat. Ibi aliquandiu glandibus vltro citroque traiectis Venetorum machinæ superiores fuere. Galli arce, turribus, castris pulsi esculentorum copiam militi administrarunt. Inde cum procederent, ad locum qui *Ponteuin* dicitur, Gallis præoccupatum veniunt. Arx in fluenti medio duplici ponte vtramque ripam contingit: ibi ea pontis parte præcipitata, qua exercitus veniebant, difficilem expugnationem reddebant. Ibi (vt Omæchmorum iuuentus ad quæque munia obeunda impigra est) in conspectu hostium tranaturos pontemque structuros simulant, protegentibus eos bombardis Venetis: pars Exemiorum per fluuij crepidinem descendunt, ibiq; nullo prohibente tranatant, naues deducunt, pontẽ extemplo structum transeunt: nec tamen hostem prius elapsum consecuti, præter eum quem procul agentibus machinis legerunt. Itaque post hunc locum, captum & alium accipio firmum satis viribus, nec tamen animis. Iniustam enim causam habentibus Gallis facile labant animi; tum quod Germanorum viribus destituti fuerant, tum quod qualem contra hostem facturi essent, modo in certamen descenderent, sciebāt. Loco æquo nusquam se tuto committere prospicientes, Papiam includuntur, periclitaturi quid sors occasioque ferant. Eo quem possunt commeatum conuehunt. Tũc confœderatorum impigerrimi adolescentes ingentem boum saginatorum copiã intercipiunt: quæ non paucis diebus omnem exercitum carnibus aluit. Huldrych de Saxo Omæchmorum exercitus Dux, vir ad cuncta tam prouidens quam animosus, vrbem obsidere, quoniam oppugnatio iniqua videbatur, statuit. Iamque ad Padi ripam ventum erat, vbi iterum Galli transitum prohibere tentant. Sed laboranti nihil insuperabile. Scribenda hic est res, quæ quum creditu difficilis sit, vera tamẽ est & ludicra. Erant inter Gallos octingenti lanceatorum, reliquiæ Rauennæ cladis acceptæ. Ii cum quidam nostratium Padum transnatassent, vt prima ligamina põtis conficiundi vlteriori ripæ innecterent, erumpunt opus prohibituri. Interim autem vt omnis Omæchmorum iuuentus nandi, currẽdi, saliendi exercitatissima est, am ctu reposito nudi, sarissis innixi, Padum tranant, congressuri cum eo hoste quẽ ad bellicæ artis perpetuum exercitium datum à Deo existimant. Bellico enim risu, quoties cum lanceatis congrediendũ, mouentur: nec ideo quoniam imbelles nullo la-

*Clusa.*

*Cronen.*

*Matthæus Schinerus Cardin. Sedun.*

*Ponteuin.*

*Vlrich von Sax.*

lo labore vincantur, sed quoniam sæpius eos vicerunt quam ab eis vi&ti sunt, semperque earum partium sunt quæ Omæchmis aduersantur. Lançeati licet albicantia nuditate corpota videant, pedem tamen struunt, inque vrbem sese tecipiunt: sicq; libere Padus transitus est. Vrbem inde obsidere accinguntur. Paucis diebus obsessa in eum vt sequitur modum capitur. Prouocationes paucæ quid futurum sit, indicāt male suspicacibus animis. Franci vna sex quatuor Omæchmos prouocantes confessi: duo inde (res auditu iucunda) vnum & eum Claronesium euocant. Is vt homo est ferarum montanarum insecutor, bombardulam gestilem humero portabat, qua torta glande alterius morte Martem æquat, gladio alterum aggreditur: ibi inter dimicandum alter Omæchmus superueniens pene superatum Gallum conficit, Galli non mænijs, non viribus, non satis animis fidentes effugium meditantur, oportunamque occasionem per lanceatos id posse fieri prospiciunt: eos illisce alloquuntur: *Videtis optimi commilitones, siue casu, siue fato vrgente, rem Gallorum bellicam indies languescere. Vnde fuga, cum victoria non potest, consulendum. Videtis spem omnem desperatam. Videtis nil nos citra mortem, præter solam fugam manere. Eia quam strenue semper nauastis operam, hoc die vt herba vobis porrigatur. Vel vltimo virtutem virtuti addite: Nos quicunq; grauis aut leuis armaturæ sumus milites, dum ea vrbis pars qua Mincium aspicit, hoste vacua est, viam ne egrediendi facultas præripiatur, sollicitemus vt simul omnes saluti restituamur. Satis fuerit vincere non potentibus, vitam vt denuo* (Demosthenis verbo vtar) *vincant, seruasse. Machinas omnes, ne quis se prodi existimet, in vestra manu dimittimus, salus vnde maxime nos respicere potest.* Creduli lanceati Gallos cumquibuslibet abire patiuntur, existimantes veibis re fidem facturos. Illi vero mox vt Mincium traijciunt, fugæ in modum acto exercitu, Lanceatos relinquunt. Quod vbi Papiani viderunt, militum cuilibet aut Veneto aut Omæchmo menstruum stipendium pollicentur, ne diripiantur. Tenebat militem cum Lanceatis pugnandi desiderium, quod & quibusdam cum sudore satietatem attulit. Erant bombardæ in roborarium, aut viuarium, quod extra vrbem est, collocatæ. Ad eas seruandas centum ex quibuscunque partibus destinati: necdum meridies erat quum mulieres & ciues seniores, qui lanceatis minime suspicaces erant prius elaberentur, scalis in muros expositis introitum militi annuunt. Accurrunt, temere satis, centum ij qui custodiendis machinis præditi fuerant, cum paucis alijs scalas conscendunt, muros transiliunt, inque ordinem inter vrbem toto exercitu inscio componuntur. Pugnandi enim auiditas quemque plus vt pugnaret, quam renuntiaret, afficiebat. Ibi ad vnum omnes, nisi Lanceatis propter platearum angustiam simul pugnandi potestas ablata fuisset, trucidati essent. Hi machinas, illi nihil præter portatilia arma & ardentes animos habebant; sæpeque in aliquod diuerticulum inclinare, dum glandes torquerentur, compulsi sunt. Maxime nitentes machinas si quas eripere possent, eripiunt: mox duas iam ad torquendum concinnatas, quibus inuersis glandes in hostem eiaculantur, retroque pedem ferre magis ac magis compellunt. Tum quidam murum conscendens inclamat victoriam, vrbemque in manu esse. Exercitus vero manipularij nihil credere, prohibere ne quis muro propius accedat: actum esse: non scit quempiam amicorum in vrbe esse. Demum Stentorea fracti quidam voce muros superant, Lanceatos nequicquam contra nitentes macerant, inque fluentum agunt. Quinquaginta solum viui exoctingentis capti sunt. Interim exercitus Omæchmorum per portas intromittitur. Veneti equites perniciter, si quospiam tardius incedentes contingere queant, insequuntur, pauci rerenti. Ibi clamor tota vrbe exortus, Iulium victorem profitens & Suitzer. Tenebatur & arx, quę tertio deinde die capitur. Bombardæ murifragæ octo, longę (quas *Dracones* vocant) decem, campestres decem captæ, è quibus aliquę Venetorum fuerant, quas vbi vident, amplectuntur, lacrimis rigant, Si Marci signum osculantur: ita male eos diu passa ignominia habuerat. Reliquę dein non deditę vrbes, missis legatis, sese dedunt in Cardinalis fœderatorumque potestatem. Interim Ianua capitur Hispanis oppugnantibus, & Asta velatis manibus pacem poscens deditur sancto fœderi. Ita omnis Italia, Ligustica ora, Insubres, per Omæchmos liberati, tantum se eis debere profitentur, quantum T. Quintio Græcia liberata. Passim per vrbes, per oppida, per agrum, tuba clangere, campanis insonare, docti, religiosi, con-

*Thiergarten.*

*Papia capta*

*Genua.*

*Asta.*

concionatores omnes in suggesta elati, Cõfœderatos dicere *Populum Dei esse, qui Crucifixi Sponsæ inimicos vindicet.* Nobilium vulgus vndequaque vt victorem exercitũ videant, confluere, dona mittere, vina, frumenta, gaudere omnes, tripudiare, gratiãque ingentem ostendere. Aliquot diebus victor exercitus Papiæ moratus seditionẽ subortam sopivit: quę quod quieto fine clausa est, omittitur. Tum legati vltro citroque, qui Mediolanensium res componant, mittuntur. Florentinorum trecenti qui cum Gallis erant, postquam ij trans Euisium montem fuga dissipati sunt, à Cardinale Huldrichoque de Saxo libere abeundi copiam impetraverunt. Sed postquam nescio quid spei nacti Gallos iterum novaturos rem existimant, iurijurando con-
10 traeuntes eos iterum sequuntur: vbi per Venetos tractuum eius oræ socios viui omnes capiuntur. Tenentur arces aliquot Gallorum adhuc præsidijs; quæ (vt speratur) paucis diebus exturbabũtur, vbi spei nihil in eorum Tyranno repositum viderint. Conventus inde Thermas, commune Fœderatorum municipium, indicitur. Ibi Legationes hæ conveniunt. S. domini Papæ Iulij II. Imperatoris, Cardinalis S. Potentianæ à latere legati, Hispaniarum Regis, Gallorum Regis (sed hęc occultior erat) Ducis Sabatiorum, Ducis Lotharingiæ, Venetorum, Mediolanensium: singulæ singulum quid petentes. Ibi videres hominum providentiam astumque: vt illi alia alijs implicant, vt impetrent è diuerso: alij contraria afferunt, quoniam priora alterius domini obfutura sunt vt impediant. Maxime tamen Cæsar ipse perturbat:
20 Qui vt clanculum consultum erat, exturbati Ducis Ludovici Sphortiæ filium Maximilianum in Principatum restituendum, iam cum magna admiratione omnium affert, *Insubres, Imperij Cameram, à nemine quam ab Imperio Principem accipere oportere.* Cõfœderati ægre ferre: dicere *Cæsarem pollicitum equites missurum, verbotenus tantum fidem soluisse: spondus belli se, Papam, Venetos tulisse: Eum manducare, cum nil laborarit, velle.* Disceptationes tamen eæ non in contentiones devenerunt. Advenit alia deinde legatio S. Patris Iulij & Cardinalium, Om rechmos in liberatorum Ecclesiæ album relatos. Res grata, quidquid petant, sanctissimum concessurum. Maior pars, imo omnes, Crucifixi arma petunt, Claronenses resurrectionis imaginem. Vltimo conventu decretum, Maximilianum Ludovici filium debere in Principatum paternum resti-
30 tui, &c. Scripsissem plurima (hæc enim non centena pars sunt) ductissime Ioachime, ni me vrgentia negocia alio distraxissent. Velim tamen ea fronte legas, qua nos scripsimus, nobisque parcas, quoniam certe trium horarum spacio non ornatius, non copiosius, scribere concessum est.

Baden.

Mediolan.

## *ALOYSII MARLIANI ORATIO HAbita in Comitiis Ordinis Aurei Velleris Sereniſsimi* CAROLI *Regis Catholici, &c. Anno M.DXVII.*

QVi veritati religionis noſtræ opinione propius acceſſere Philoſophi, ex vno Deo omnia fluxiſſe putant. Qui vero cum Deo æterna omnia fuiſſe credunt, vnum Deum præeſſe omnibus affirmant. Vnus igitur omnium conſenſu aut Dominus eſt omnium, aut author. In hocque diſcordes concordauere: credidere igitur vnum eſſe Deum. Videre etiam vnum Solem diei præeſſe, vnamque Lunam nocti. Hinc excogitauere, fore in terris optimo ordine cuncta diſpoſita, ſi Deum vnum (quem credebant) Solemque vnum, Lunam vnam (quos videbant) imitarentur. Præcipue cum etiam muta animantia viderent vnum ſibi ducem deligere, tanquam vnum Principium ſit omnium: nautas nautam vnum, milites vnum Imperatorem: tantamque eſſe vnius perfectionem vt nec commode ordinari, nec eſſe entia poſſint ſine vno. Ne quid igitur in Republica deeſſet, cum ſit homo natura animal ſociabile & politicum, cœpit ex pagis ciuitates, ex ciuitatibus regna condere: primumque in terris dignitatis nomen Regium fuit, ſi Philoſophis, ſi hiſtoriographis credimus: quum regnum in terris non minus foret neceſſarium quam vtile. Cuncta autem compoſita erant ex vno & multis: vno Rege qui imperabat, multis qui parebant. Animaduertere poſtea ſeditionum & diſcordiarum matrem inæqualitatem eſſe, nec ſine æqualitate ſtare orbem poſſe aut rempublicam. Nam profecto iniquus Rex eſſet, ſi ſint paria omnia: quum nec gratia nec merita apud illum poſſent. Excogitauere idcirco homines vt Muſicam artem imitarentur, quæ ex diuerſis vocibus, grauibus, acutis, medijs, vnum concentum & conſonam harmoniam efficiat: æqualitatemque quandam, quum id excogitaſſent, in inæqualitate inuenere, quæ ſuo numero & ordine conſtaret: ſorſque cuique eſſet quæ conueniret, quæ quemque deceret. Ideo poſt Reges (quum & ipſum Deum viderent, qui nullius officio egeat niſi ſuo, intelligentiarum cœli, fortunæ, temporis ſeruitio vti) ciuitates & regna ita partiti ſunt, vt hi qui vel maiorum geſtis & antiqua nobilitate virtuteque nobilitati coniuncta cæteros præſtarent, aut aliquo recenti & admirabili virtutis experimento excellerent Regeſque iuuiſſent, hi Regibus propinquiores eſſent, quorum conſilio & officio Rex vteretur. Proceres inde hi, Patres, Senatores appellati ſunt: equeſtris poſt hos locat' eſt ordo: plebeij & qui in agris degunt, demum. Æquales Patribus equeſtris ordinis viri eſſe nō debebant, neque plebeij aut equeſtres viri equeſtribus, niſi ea æqualitate quæ honeſta, vtilis, decora, conueniens cuique ordini eſſet. Proceres igitur & Patres cum rebus & belli ſtudia & pacis officia tractabant, prout quiſque aptior erat: cæteri mādata excipiebant. Exortum autem dubium certamen eſt inter mortales, conſilione an viribus & armis res magis procederet? Vſu tandem & periculo compertum eſt, alterum alterius officio egere, cum ſit & conſilio & facto opus. Cumque id exploratum eſſet, tribuſque hominum generibus non minus Regum opes creſcant, quam fluminibus maria, ſenatoribus ſcilicet, Oratoribus, Imperatoribus: neſcio quid tamen plus ſibi arma vindicauere quam togæ: hocque niſi eis concederetur, vim illatura videbantur. Etenim quia victoria armis quæritur, Victoriæ autem & artes, & opes, & omnium omnia parent: præſtantius putauere, quod victoriam maxime pariat, ſcilicet militarem diſciplinam, quæ profecto omnibus artibus maſcula magis & virilis eſſe videtur. Maiores idcirco noſtri, quo ab alijs viriles hi viri dignoſcerentur, qui Regibus propinquiores erant, purpura primum honeſtauere, vnde purpurati dicti. Alexander vero Magnus argenteis clypeis ſuos ornauit, Argyraſpidaſque vocauit. Romani pro cuiuſque merito & coronis quemque decorauere, ciuicis, muralibus, naualibus: vt nec latere virtus vnquam potuerit, nec cuiuſquam meritum. Eoque Reges maiores fuiſſe experimento compertum eſt, quo maior apud illos magnorum virorum copia fuit. Alexandro Magno prona omnia fuiſſe Curtius minime miratur, cum viderit tot Reges cum quot ſocios habuiſſe, Perdicas,

Eume-

Eumenes, Ptolemæos, Antigonos, Seleucos, Lysimachos, Pyrrhos. Asinius autem Pollio præstans & bello Dux & Orator, Cæsarem Pompeio præstasse vel hoc vno opinatur, quod veram ducum sobolem secū habuerit, Antonios, Dolabellas, Hircios, Pansas, Labienos, Scæuas, Cicerones. Occurrere mihi hi duo tantum quos in medium afferrem, non quod innumeri non occurrant hoc exemplo celebres. Verum tam clara horum apud omnes sunt nomina, vt se ille ignoret, qui hos nesciat. Ad summum, siue Reges ipsi magnos hos viros efficiunt, aut hi magni viri magnos Reges, incertum est, siue vtrosque cælum, vt qualia velit tempora, tales effingat homines. Cum sit exploratum sine magno Rege magnos viros, nec sine magnis viris magnos Reges fuisse; credendum tamen ex Regibus id potissimum emanasse. Sunt namque Deo proximiores Reges, nisi sua culpa à gradu suo labantur. At nullum antiquius aut augustius honestate virtutis monumentum extat, quam de quo acturi sumus: siue illud ex Gedeone, siue ex Iasone maiores nostri repetant. *Gedeon.* Gedeone, qui Dei auxilio (ne dicam auspicio) quem Deum religione & fide nouerat, cum paucis ea gessit, quæ fieri non posse putentur: certissima victoriæ signa à vellere auspicatus, & à militibus qui non manu flumen libauere, sed proni tanquam flumen epotaturi essent, procubuere. Pauci enim cum innumeros fugassent, & mille fugerent vno sequente, ostendere Deum secum esse. Hinc Gedeon Regibus mōstrauit, vt omnibus in rebus religionem colerent, cum à Deo & Reges regnent, & teneant terram. Et profectò is Rex errat & in nocte versatur, qui sibi Deum tanquam solem non proponit, dum cogitat, dum consulit, dum agit. Cum sint obscura sine Deo omnia: fiunt namque à Deo omnia, & sine ipso nihil. Maiores igitur tui CAROLE, duce eo, qui omnia potest cum vult, freti, & insignes aureo vellere, & paucis his militibus qui flumina epotaturi virtutis fidei & famæ videbantur, medii inter Germanos, Gallos & Anglos parua manu toties de tot & tantis hostibus spolia victores reportauere: dum ipsi in Deum tales sunt, quales in se subditos suos esse cupiunt. Hæc enim compendiosa est Regibus ad virtutem; ad rectè, bene, beateque regendum imperium via. Cumq; ex Deo largè accepissent, tales in suos fuere qualem in se Deum esse senserе: iustum scilicet, misericordem, munera gratiarum in homines vltro effundentem, & amore suo cuncta ambientem & complectentem. A subditis autem responsum est fide, obseruantia, officio, & eo etiam officio quod citra mortem fieri non possit. Arduum autem quidquam Regibus esse non potest, vbi Regum amor & subditorum fides ita conueniunt, vt nec amor Principum aliquid omittat, aut fides subditorum timeat. Argonautarum autem monumento ne- *Iason.* que quidquam antiquius est, neque nobilius. Conuenere in vnum principes Græciæ, qui crediti aut Diis geniti sunt, aut quadam excellenti virtute præditi ipsi Dii videbantur. Argo tunc primum nauis inuenta est, sulcata insolita & nauim admirata maria. Vellus aureum tam longe per tot maria & pericula petitum, virtute duce, comite fortuna, vrgētibus acrioribus gloriæ & honoris stimulis. Onusta ferebat Argo, quæ terris surripuerat lumina, prudentem Iasonem, quem cæteri comita- *Argonautæ.* ti sunt; temperatum Nestorem, ex cuius ore melle suauior fluebat oratio, vt contexta florida verba orationem tanquam flores coronam necterent: sapiētem Orpheū, iustum Æacum, fortem Herculem, Theseum, Telamonem, Peleum, Castorem, Pollucem, Zetum, Calaum, cæterosque fortiores, vt ostenderēt desiderari plurium ad agendum operam & fortitudinem, quam ad consulendum sapientiam. Rarior namque sapientia est quam fortitudo. His freti, quidquam eis difficile non fuit. Nam cum eo peruenissent, quo perueniri nondum inuenta naue non posse putabant, & spirantes ignes indomitos & rebelles tauros domuere, & peruigilem Draconem sopitum occidere, satisque dentibus obortam segetem illam militum coegere, vt rueret in mutua vulnera & periret. Gestis his ostendere nihil virtuti inuium aut impossibile esse, si vires & fortitudinem prudentia temperauerit, intentatumq; alias vellus aureum ex Colchide in Græciam transtulere omnipotētis Martis præmium. *Aureum vellus.* Quod nunc familiæ tuæ & eorum Regum & Principum qui cum ea sentiunt, insigne est. Conueniebat autem nulli generi id potius, quam tuæ, quam tibi. Tuæ, si Burgundionum primum Ducum, vnde tibi origo est, & nobilitatem & fortia facta nu- *Burgundio.*

metemus. Repetunt namque illi originem ex Franciæ & Burgundiæ Regibus: qui cum à parte Franciæ Rege Burgundiam maternam hæreditatem accepissent, fortissimos Belgas Burgũdionibus,& Batauos Belgis addidere. Tantumq; post magnanimum Philippum, Ioannem & optimum Philippum, Burgundionum in Carolo opes & vires creuerant, vt post multas victorias eum fortuna non ferret. Animo namque Italiam & orbem concipiebat: solumque in eo aut malus euentus, aut nimia virtus culpari potest. Est enim etiam in virtute, *Nequid nimis*. Aut si ad Austriam respicimus gentem, quæ cum à Romanis, vel (vt quidam) ab Hercule originem ducat, vltra octingentos annos Heluetiæ inuictæ genti, cuius caput Habspurgum, imperauit: Sueuiæ deinde partem occupauit: demum Noricum, Pannoniam inferiorem, Austriam, Dalmatas, Illyricos, Rhætos; eoque deuenit, vt Vngarorum & Bohemorum regna teneret. Tot Imperatorum, Regum, Ducum mater, & altrix familia. Regnum demum tuum Burgundionum & Belgarum auus tuus matrimonio obtinuit: & pater tuus Hispaniæ regnum. Cumque superstes patri tuo auus eo loco consederit, vt nec Imperator nomine aut rebus gestis maior esse possit; quotidie tamen tam alta concipit, vt fieri non posse putentur. Rebus autem suis nihil vnquam minus defuit quam virtus. Hæreo & totus pendeo, cum mecum reputo Austriæ familiæ cursum, vt de ea vna cogitasse Deum sint qui credant: cum videant primum Heluctiæ genti imperasse, demum Sueuis, Noricis, Pannonibus, Dalmatis, Illyricis, Rhætis, Burgundionibus, Belgis, Hispanis, Italis, Aphris, Indis: peneque esse uersam maiores casu vires resumpsisse. O rem quæ sine Deo auctore fieri non potuit, vt tam diuersæ & diuisæ penitus in toto orbe nationes in vnum coirent. Vel si ad maternum tuum genus respicimus, Hispanum equidem genus, Gothicam profecto bellicosissimam gentem, quæ Scythica Italiam occupauerit, Galliæ portionem possederit, & Hispaniam per tam longam Regum seriem tenuerit. Quorum vltimus auus tuus cum Elizabetha Regina, muliere nunquam satis laudata, non cõtentus regnis feliciter in Europa quæsitis, quiescere Aphricam & Asiam non est passus. Siue igitur inuictam Burgundionum gentem repetimus, siue supra omnem laudem Austriam gentem, vel Gothicam incomparabilem; nulli genti Aureum vellus magis debebatur quàm tuæ. Rectius enim tibi, in quo vno horum omnium sunt omnia. O te beatum, Carole, pro quo omnia fata laborare videtur. O te terque quaterque beatum, pro cuius magnitudine fortuna & natura contendunt. Si virtutem, quam indoles tua refert, & quam quotidie è tenui nube tanquam Solem erumpere videmus, addideris: tuq; Hispaniarum dominus, insularum Balearium, Sardiniæ, Siciliæ, regni Neapolitani, Burgundionum, Belgarum, partis Aphricæ & Indiæ tanquam Iason non exiguæ Græciæ, sed maximos maximæ Europæ Reges prouocaueris: vt tandem sopitis domi rebus pro quibus componendis tantum (nec, vt puto, frustra) laboras, arma pro reparanda Aphrica & Asia coniungant; vt ea concordia Christianæ Reipublicæ reddat, quæ discordia abstulerit. Hocq; profecto aut nunc fore, aut nunquam fore speramus: cum orbis Christiani summa ad paucos peruenerit, faciliusq; pauci deliberent. Ætas præterea orbis Christiani Regibus est ea, quæ surgens ad res gerendas maxime opportuna sit. Iuuenem Pontificem nunc primum hæc nostra ætas protulit, Franciæ Regem iuuenem, te Carolum, Anglorum Regem, Hungarorum, Dacarum, Lusitaniæ: vnum Cæsarem grandiorem hæc ætas fato seruauit. Feruida autem ætas, si honoris, si famæ stimulos non sentit, quid sentiet? Auctore te, Carole, hoc fieri omen accipimus. Nam non sine Dei numine tantam tibi magnitudinem ab incunabilis ipsis natam putamus, quæ nulli nascenti contigerit: nisi vt hæc magnitudo stabilis & mole constans sua, alios Reges & tibi & inuicem sibi coniungeret, quod fore speramus. Cæsarem namque patrem habes: Franciæ Regem eo in te esse animo audiuius quo in filiũ pater: eo etiam nomine semper appellaris. Auunculus tibi est Angliæ Rex, non minus necessitate quadam coniunctæ fortunæ, quam necessitudine coniunctus. Sororius Hungarorum, sororius Dacarum, auunculus Lusitaniæ Rex. O m[illegible] tam orbis Christiani & tuam etiam Carole felicitatem! cui nascenti plura oblata sunt quam peti possent. Verum vt te [illegible] s parem ostendas, oportet: virtuteq; tua tantam orbis molem nouus Hercules & Atlas sustineas,

*Austria domus.*

*Ferdinand. Elizabeth.*

*Caroli potentia.*

neas,teq; ipsum & magnitudinem cognoscas tuam. Virtus tibi famam pariet: quæ in fide tua multas nationes, quas nunquam accedes, ipsa accedens detinebit: cum illis ostendet, nec sperare maiorem, nec habere te meliorem posse. Animo præterea voluas necesse est, turpius esse parta non seruare, quam gloriosum quærere. Repetasq; sæpe Cæsaris dictum: *Difficilius esse ex primo secundum, quam ex secundo fieri vltimum.* Facillime autem & parta seruabis, & fortunam etiam vota tua præuenire coges, si post religionem & iustitiam fortitudinem prudentiæ coniungas. Non enim sola prudentia regna reguntur: neq; sola fortitudine seruantur; sed prudentia & fortitudine. Nam nec sine fortitudine tuta est auctoritas aut prudentia, nec forti-
10 tudo sine prudentia moderata. Armis igitur & consilio opus est. Repetam iterum, Armis & consilio est opus, si eam dignitatem & magnitudinem quæ tibi à Deo, à natura, à fortuna donata est, aut retinere cupis, aut augere. Res etenim iisdem ferme artibus seruantur, quibus & quæruntur. At nunc res nos admonet, vt Imperatoribus, Regibus, Ducibus, & fortissimis viris, qui huius Ordinis fuere, & fato functi sunt, hodie parentemus: etas autem eos substituamus, vnde in æternum tam nobilis ordo propagetur.

CHRI-

# CHRISTIERNI SECUNDI REGIS DANIÆ ATTENTATA IN SUECIÆ REgnum, & crudelitas perpetrata in proceres eius & populum Holmensen,

*Anno Domini MDXVII.*

## *IACOBO ZIEGLERO LANDAVO BAuaro scriptore.*

10

VRBIUM & populorum clades ab hostili manu perpessas, & Tyrannorum iniurias in ciues, multas & memorabiles legimus per omnem Historiam, tam magna miseratione erga afflictos, quam summo odio in illos, qui suo scelere maleficia in obnoxios * exercuerunt. Sed nulla atrocior à memoria historiæ accidit, quam his annis Suecis, & Stokholmiæ regiæ eius gentis vrbi. Aliis inter obsidendum induciæ profuerunt, mutui congressus liberi fuerunt, sine maleficio: si pacta inita, si icta fœdera, hæc sanctè seruata sunt: si vrbs autem expugnata, sæuitum in fortunas iure victoris fuit, & in ætatem præcipue quę arma ferret, & nocere parata esset, neque quieturu donec incolumis foret, videlicet repēsum fuit quod passuri erant victores fortuna inclinante. Quod si incēdio & cæde omnia miscerentur, hic aut proditio, aut defectio, aut graue aliud flagitium obsessorum præcesserit, quod hostem irritaret, & faceret pene iustum. Tyrānorum etiam violentia (de exemplis dico gentilis historiæ) in paucos ciues, qui inculpata vndiquaq; vita essent, ita deliquit, vt sine venia debeant criminari. Qui enim pœnis subiecti fuerunt, si in eadem statione ipsi fuissent, quo erant ingenio, similia aut funestiora ædidissent in ciues. Repetamus à Tyberio ad Maxentiū, quem Constantinus Imperio depulit, historiam Romanam. Quicunq; in capitis discrimen adducti sunt, iidē fere sub alio domino capita ciuium detulerunt, siue palatinos fumos vendiderunt, siue iudicia corruperunt, vel vbi scelere publice carerent, tamen domi in seruitia supra barbarum morem sæuierūt, seruitia diurna opera in agro attrita in ergastulis habuerunt, nuditate & fame afflixerūt, infirmos tecto protruderunt, in vias abiecerunt, alios ob leuem offensam barbaricis notis inusserunt, in hatenam ꝑduxerunt, feris laniandos obiecerunt, totis theatris voluptatem domesticorum sanguine præbuerunt. Tale quid crudelissimi tormenti exciperent à Tyberio, & Caligula, & Domitiano, quod nō essent meriti propter admissum alias scelus in humanum genus? Innocentes vero habiti sunt, eatenus qui præsentis accusationis rei nō essent, Tyranniq; sub hoc in inuidiam crudelitatis adducti sunt, quia non ob conscientiam nocentioris vitæ vindicandæ, sed per scelus ipsi quoq, cædem facerent. In cætera, ei patellæ hoc operculum congruebat. Populus victor, frequens seditiosis theatris, exhibuit sibi sub eodem spectaculorum die paria ccc. gladiatorum, feras, leones, vrsos, pantheras, & indomitos boues eodem numero, quos se mutuis vulneribus conficientes videret ad voluptatem, captiuos quoq, adductos ex deuictis prouinciis, domi honeste natos, suis fortunis præter cuiuspiam iniuriam fruentes, iure autem gentium pro libertate patriæ, incolumitate fortunarum, saluteq; parentum, vxorum & liberorum pugnantes, & triumphatos circumduxit in catena, attraxit in hatenam, obiecit cruentis feris, aut coegit in mutuas cædes. Hic ille populus spectator, qui humanum sensum exuit, seq; ad omnem immanitatem obfirmauit, neq; satis pœnarum sumptum sibi à victis credidit, per cōsiderationem, quod miseri patria carerent, fortunis exuti, exarmati & ad reliqua innocui essent, qui in grauica-tena constricti male præterea cruciarentur pro vxore & liberis distractis, pro pudicitia violata, pro salute omniū desperata, quoniam & vitæ & necis ius situm penes alienum dominum nossent. Idem qui nihil tantorum malorum recordatione ad miserationem in reliquum moueretur, quin imperaret, magis laniationem fœdum in morem; quid immeritum & sua indignum virtute sustineret sub Caligulæ quamuis atroci voce? vel sub Commodi milite prætoriano, qui in Theatrum immissus populum

*f. innoxios.

20
30
40
50

lum funestæ & iuxta barbaræ arenæ spectatorem propulsauit, terrore & fuga tumultuantem inuoluit, vt plurimi obtererentur? Fatebitur, quicunq; mores pro æquo expendet, crudelitatem omnem Tyrannorum fuisse mitiorem obliuione tanta naturalis iuris, & carnificina, communi applausu theatri, admissa in genus humanum. Ista commemorarim non equidem pro voluptate insectandi, sed necessario exemplo, vnde inter populos etiam eadem passos, interq; Tyrannos eadē agentes discrimen fieret atrocitatis facti. Non enim conueniat, ita factum referri, vt arbitrio legentis stet, qui immerentis casum, ex nocentis exemplo spectarum æque leuiter ferat. Ergo is intelligat, populum vnum Holmensem, purum sceleris, nihil in vita admittentem in genus humanum, non in ipsum hostem Danum, vt quem se obsidentem pauit in dura fame, quo cum fœdera icit, quem vltro in vrbem admisit, Regem prope constituit, eum populum sub Dano sacramenti, & religionis desertore, dextræ datæ & syngraphi conscripti, iuris diuini & humani euersore, pertulisse mala, qualia nullus præterea populus omnia simul, sed alius aliud malum, & idem aliud alio tempore passus sit. Huius calamitatis ordinem narrare institui, existimans idem solatio futurum populo Holmensi, si is videat Danum, qui hæc perpetrauit, ferre infamiæ suæ notam ad posteritatem: vsui etiam plurimum reliquis profuturum, si qui similia facere in obnoxios possunt, iidem vnius publica exsecratione deterreantur: cum viderint Tyrannidis memoriam durare post funus, referreq; acclamationem, vt humani generis hostes, Deo & homine approbante, æternum damnentur.

REGES Danmarchiæ sæpe alias Regnum Sueciæ armis tentarunt cupiditatem faciēte ipsis vicina Norduegia, quam olim factione & armis oppressissent, pulcherrimum fieri existimantes, si totam continentem, quam Schondiam dicunt, sub vnum imperium contraxissent. Inuitabant præterea eadem, quæ cæteros mortales, domi opes minime insignes, Norduegia a se exhausta, Suecia autem & Gothia integræ adhuc, plenæq; argenti & æris. Ita aliena fœlicitas magnum his studium iniecerat quærendi opes ex alieno. Hoc domesticum exemplum sequutus Christiern° secundus Rex Danmarchiæ, Sueciam armis occupare annixus fuit. Verum vbi Suecis in eadem consilia hostis propulsandi concordibus, videt bellum futurum multo grauius suis viribus, ad artes conuersus, quales illi vbiq; supererant, factionibus dissociare Suecos laborauit. Ergo solicitat quoslibet seditiosos, qui genere, opibus & ingenio improbo valerent. In his se principem gessit Gostauus, titulo quidem Archiepiscopus Vpsaliēsis, verum neq; ætate, neq; integritate vitæ par ei professioni. Is anno à nata salute Christiana MDXVII. partes Dani curare aggressus aperte fuit, tantisq; animis, vt opes domesticas, gratiam apud ciues, pietatem in patriam, religionis statum ipsamq; vitam suam proderet pro peregrino domino constituendo. In eum euentum munit arces, cogit occulta consilia consciorum, plures ad defectionē perducit. Huius conatus persentiēs illustris princeps Steno Sture, idemq; præses regni Sueciæ per interregnum, Archiepiscopum compellat, monet, & maiorum malorum timore deterret, vt desistat inceptis. Sed is neq; iustis postulationibus, neq; reuerentia in patriam dimoueri à sententia potuit. Quam hominis peruersitatem Steno cognoscens, mouet arma, & obsidet Episcopum in arce Stecho. Danus cum per nuncios intellexisset, quanto in periculo esset loci°, legit domi militem, & nauigatione celeriter confecta, properabat impedire obsidionem. Quo loco pugnans cum Stenone, superatur. Ita concisis copiis, & deserto Episcopo, redit in Daniam. Episcopus cernens res suas desperatas, Stenonem in colloquium vocat, permittit se arbitrio Ducis, se Ecclesia Vpsaliensi, & publica functione cessurum, se priuatim posthac futurum, & quaslibet conditiones admissurum, spondet, tantum vt sibi patria ignoscat. Videbatur illud ex animo velle, & atrocitas proditionis ea fuerat, vt omni profligatæ conscientiæ posse inducere pœnitentiam videretur. Sed erat (quod sequens historia ostendet) fictio ex præsentis periculi necessitate adornata. Ergo annuit Princeps supplici, eatenus, q; omittit oppugnationem: verum caussam permittit integram cognitioni Conuētus regni. Hic cognitum fuit, *Archiepiscopum per leges patrias excidisse fortunis & vita.* Tamen per publicam indulgētiam vtrumq; illi donatum, in cætera autem ita decretum fuit. *Ecclesia Vpsaliensi abstineat,*

Schondia.

Christiernus II. R. Danor.

Gostauus Archiep. Vpsaliens.

Steno Sture præses.

*neat, reliquamq́ ætatem apud agrum paternum priuatus viuat.* Dan⁹ hoc secundum incommodum accipiens, videlicet, caput totius factionis suæ exarmatum, nec superesse alium qui vicarium bellum administret, rem gerere apertis viribus cœpit, conscribit magnum exercitum ex milite domestico & peregrino, & in Sueciam trāsportat & obsidione cingit Holmiam regiam. Vrbs est insignis magnitudine, ad sinum Finnonicum (quem paulum deflexa voce Vennedicum veteres dicunt) in circumfluctib⁹ paludibus sita. Mare etiam ei se multa parte infundit, ita vt situm assimilem habeat Venetiarum. Ergo hanc natura & munitionibus, ciueq; & conducto ex agro milite munitissimam expugnare, obsidionem quoq; diu sustinere posse desperabat. A pabulatione enim prohibebatur per militem Suecum, etiam laborabat miles fame tam acerbe, vt ad cibos infames fuerit compulsus. Duo prope menses transierant ab aduentu in Sueciam, quod omnibus incommodis conflictabatur, nec reditus in Daniam dabatur aduersantibus ventis. Ergo omnibus consiliis exclusus, quæ manu & virtute impetrasset, conuersus ad dolos, petit inducias bello. Steno vt excelso animo erat, concedit inducias: facit præterea exemplum clementiæ & munificentiæ in hostem, prope singulare in omni historia. Mittit in castra multa iuga boum, vnde confectum fame hostem subleuaret. Danus sane existimans hominem qui tam benigno affectu tanquam indulgenti natura esset, eundem & esse ingenio simplici & minime suspicaci, simulat præcipuum fauorem in Stenonem, & se ostendit percupidum visendi Principis, & colloquendi: ad hocq; impetrandum mittit in vrbem obsides, atq; eo prætextu euocat in castra Stenonem ad colloquium. Is plane venit in sententiam Dano colloquendi, haud quaquam satis exercitatus ad eiusmodi fraudes deprehendendum. Iamq; properabat ad manifestum exitium, nisi senatus Holmensis intercessisset. Danus vt vidit hac nō successisse dolos: aliam fraudem confingit. Se ait accessurum in vrbem, modo impetret obsides salutis suæ. Hic vero Steno persuasus, deligit nobilissimos ex iuuentute. In quibus fuit illustris Gostauus Erichson, quem hodie fœlicissimum Regem Suecia habet. Hi se permittentes fidei & syngraphis Dani, ad naues veniunt: quos is comprehensos in vincula coniicit, atque mox in altum profectus, in Daniam cum præda enauigat. Illic Gostauus vnus illustrissimus obsidum, furcam ante hospitium paratam sibi, & plures mortis imagines comperit, vitamq; habuit in omne momentum suspensam. Tamen clarissimis historiæ exemplis, quibus maximi sæpe Reges per desperatos casus venerunt ad Regna, iisdem & Gostauus seruatus Dei prouidentia venit ad Regnum.

*Holmia.* *Venedicus sinus* *Gostauus Erichson.*

Post hanc fugam quieuit Danus annos quatuor, quibus opes & militem confirmauit. Quibus vbi curatum satis putauit, mittit exercitum in Sueciam. Steno celeriter occurrit paratis copiis suis pugnaturus priusquam hostis à iactatione maris confirmaretur. Fit pugna, in qua dum Præses primas in acie partes obiret, occiditur, corpusq; refertur Holmiam. Fuit tanti principis cædes patriæ quam suo maiore detrimento. Tunc enim factiones inter primates Sueciæ recruduerūt, & sub discordia potentissimus Suecorum exercitus dissipatus est, & Danus ad interiora Sueciæ ex sententia penetrauit: tunc etiam Gostauus Episcopus occiso proditionis suæ vindice prouolauit ex latebris, in quas damnatus fuerat, Ecclesiam Vpsaliensem repetit, huius opibus se confirmat contra patriam. Quos suorū successus vt Danus accepit, venit etiam ipse ad exercitum, & contractis omnibus viribus pergit rursus Holmiam obsidere: non quia capiendam armis speraret, sed expectaret occasionē vnde illam insidiis circumueniret. Erat in vrbe Christiana, vidua ab interfecto marito Stenone: hæc principem locum adhuc retinebat. Hanc hostis sollicitat ad honestas conditiones, nihil non suscepturus, quodcunque pactorum proponeretur. Christiana & Senatus Holmensis respondent, populo Holmensi non opus esse aliquibus conditionibus, qui liber sit, & suo iure viuat, sitq; armis longe potentior. Tamen se admittere conditiones æquas, quo pax in reliquum sit. Deinde capita proponunt conuentæ pacis: *Rex patrias leges sibi inuiolabiles seruet, ciuium libertatem infracłam velit, offensas remittat omnium qui arma contra susceperunt.* Danus vt fidem certissimam faceret, se hæc capita rata habiturum, addit longe etiam plura, plena moderationis & clementiæ in populū Holmensem. Itaq; conuenit, interponitur religio sacramenti, syngra-

*Christiana Stenonis vidua.*

syngrapha conscribuntur,& adhibentur omnia instrumenta,quibus pacta & fœdera publice suscepta ad posteritatem communiuntur. His artibus persuasi ciues, hostem intra mœnia recipiunt,authoritatemq; vrbis sequuta est multa pars regni. Hactenus esse legitimus Rex credebatur, & Danus in suscepta dissimulatione durauit, donec se & militem recrearet, & arcem communiret. Nec diuti' moratus,vocat ad consilium Danos, aperit eis voluntatem cædis patrandæ in ciues: rationem quærit, quemadmodum cædes facta putetur se ignaro & inuito. Fuerunt quibus placeret, seditionem quasi militarem excitari in vrbe: sic posse censebant fortunas diripi, & necari ciues,vt integrum Regi sit dissimulare imperatum scelus. Nõ placuit ea sententia multis, nam per seditionem excitatam liberum fieri aiebant etiam ciui resumere arma,quod si fieret, Danos primos futuros in desperatione salutis. Magis id placere,vt Rex publice cõuiuia instituat per omnes ordines,eos vero, qui potentia & nobilitate præitent, vocent in arcem, ita specie beniuolentiæ coactos & hospitali iure securos sibi fieri,obiectos arbitrio Regis. Probauit Danus consilium & si à dissimulatione priori excludebatur sceleris imperati. Instruit conuiuium pro regio luxu,ipse se effingit ad omnem speciem comitatis & hilaritatis. Sueci idem & ex animo faciunt,ignari qui impensas forent hospiti sanguine suo soluturi. Triduo toto excepit conuiuas eodem apparatu, iamq; aderat dies cædi destinatus, cum immittuntur satellites,& comprehendunt conuiuas, coniciuntq; in carcerem. In diem sequentem portæ vrbis communiuntur,præsidiaq; intus per regiones disponuntur contra ciuilem vim,tubicines autem à prima aurora iussi ædere terrificum clangorem per totam vrbem,milites iussi adesse, grauesarmis, & qui studio se efferarent in truces vultus,deinde hostili fremitu, & armorũ concussione timorem omnibus incuterent perdendæ vrbis. Videre etiam erat tormẽta ænea disposita tota via,quæ ab arce ad forũ,quasi priuata & publica cõtinuo deiectura, mixturaq; ruinas cum cinibus. Species erat plena rerũ mortalis formidinis,& omnes pendebãt dubii ad imperium Dani. Cum regia repente aperitur,& producuntur duo Episcopi, Vincentius *Episcopi duo necati.* Scharensis & Matthias Strengenensis inter medios carnifices, non quidem quiete vt possent meminisse(quod ait Poeta) *quæ sit fiducia capiti.* Sed velluntur, truduntur & retruduntur. Hi vero,vt viros graues,& sua dignos ꝓfessione decebat, nequaquam gerebant vultum abiectum,sed modestum & venerandum oris habitũ. Vbi ad supplicii locum ventum est, (hæc area erat ante Consularem domum) Episcopi orãt fieri sibi potestatem Sacerdotis cui faciant exhomologesin. Qui his negatus est: sed abiiciuntur carnificum manibus in pauimentum, atq; prostrati truncantur capite,pleni sancti desiderii offerendi animas suas expiatas Deo. Post hos,proceres ꝓducuntur,quicunq pro patria asserenda se strenue gessissent. *Proceres.* Inde ab arce trahitur Senatus Holmensis,& totus trucidatur. *Senatus.* Proponitur postea tabula proscriptionum, hic satellites discurrunt per vrbem,& proscriptos perquirunt: qui omnes protracti fuerunt. Nam in vrbe clausa remedium fugæ nullum erat. Trucidatis omnibus *Proscripti.* qui designati erant,fit impetus per militem in promiscuam plebem,quæ ad crudele spectaculum confluxerat & passim cæditur. Inuaduntur quoq, domus,& inermia corpora ad carnificinam attrahuntur. Cum vero ad hunc tumultum plurima pars ciuium sese in obscura loca abiecissent,& sentiret Danus plurimum deesse crudelitati suæ, proponit edictum è domo consulari, quo continebatur impunitas omniũ. *Rasbaus.* Ibi infelices ciues,toties quamuis decepti, se credunt mendacibus edictis, & ꝓdeunt in publicum. In quos priore exemplo immittit satellites, & fit cædes toto die,& vsq; in noctem,sequentib' etiam diebus continuis reliquiæ cæduntur. Et ne nullius noui mortis genere absumeretur (hoc enim statuerat animo suo Danus, vt perfidia & sæuitia superaret omnes,& qui fuissent,& qui post futuri essent) corripit quendã Ioannem Magnum, quem affixit cruci, nudum membris omnibus. *Ioh. Magnus* Is diu de cruce loquutus,suam innocentiam Deo permisit, multa etiam ad ciues questus de statu relinquo Danum [illegible]. Quare misit satellites,qui virilia abscinderent,quæ abscissa proiecta sunt in faciem pendentis. Latus postea est transuerberatum rani vasto vulnere,vt manibus [illegible] ut cor,quod extractum,& ipsum abiectum est in faciem mortui. Nulla humani ingenii vena tã diues est,nullaq; oratio apposita satis reperiri

M potest,

potest, quæ hanc saltem ex omni reliqua crudelitate particulam digne insectetur.

*Crucis supplicium.* Tyrannus suppliciũ, q; consensu humani generis abolitũ ob Christi seruatoris reuerentiam, qui id tormentũ conspiratione impiorũ pertulisset; quod ignoratum mille annis fuit, quod Tutca, Christi quãuis implacabilis persecutor, vix vno & altero exemplo in Christianos hac ætate in imaginum exprobrationẽ expẽdit, idem supplicium Tyrannus (qui dici hactenus Christianus voluit) reuocet ad pœnam innocentum, nihil in religionem & leges delinquẽtes, pugnantes autem sub imperio patriæ contra hostẽ alienã possessionẽ inuadentẽ? Et quod ipsum is nunc ignouerat: quod ipsum & ciues nouo merito deditionis redemerant, si quod benefactũ, si quod syngraphum, sacramentum, si qua dextra data plus perfidia, sæuitia & contemptu religionis apud Tyrannũ valuissent. Is Rıbingam familiam præcipue est persequutus,

*Ribingi.* adeo vt cum deesset iam cædi firma ætas, ad impuberes sit cõuersus, quos comprehendit, & coma constricta in nodum suspendit à catasta, & immisit spiculatores, qui ceruices puerorum præscinderent, truncis corporibus decidentib⁹ in terram. Corpora omnia occisorum comportati in forũ iussit, subiecitq; oculis, & satiauit ferum animum suo immani scelere. Triduo iacuerunt trunca corpora, volutata & fœdata cruore suo horrendum in modum. Post iussit per cloacarios eiici extra vrbem. Cadauer Stenonis (quem pugnantem pro ciuibus diximus occubuisse) extraxit sepulchro, quo cadauere sub oculos reddito, tanta rabie Tyrannus correpť est, vt illud morsu appetiuerit, canis sepulchralis more. Posthumum etiam Stenonis, eodem mense natum, sepultumq; erui iussit. Omnia cadauera congesta cremata fuerunt, & cineres dissipati. Exhausta ad hunc modũ vrbe viris, ad rapinas conuersus fuit: & viduas, & orbos parentibus liberos omnibus fortunis spoliauit, nulli rei prophanæ & sacræ parsum fuit. Quanto tempore Tyrannus ista perpetrauit, portas vrbis tenuit clausas, ne qua fama cædis ad prouinciam perueniret, & bellum moueretur pro scelere vindicando. Incendio etiam abstinuit, credo ex illa causa, quia latere non potuisset. Secura enim omnia & quieta esse voluit sibi nunc in fugam spectanti: quod vnum videbat præsidium superesse impunitati sceleris perpetrati.

*Neuthal.* In itinere in Monasterium diuertit: Ei Nouæ Valli nomen est. Monachi loci Tyrannum benigne excipiunt, & omnia ministrant pro facultate. Simulabat etiam Tyrannus gratam sibi esse eam promptitudinem. Die quin etiam festo (is erat purificationis Virginis) adiuerat templum, sacrum more Christiano spectauerat, nullum vbique indicium malesicii quod tractabat fecerat. Cum vix digressos ab altaribus monachos iubet comprehendi, iniici vincula, & in profluentem abiici. Abbas forte liberauerat manus, & enatabat, cum ministri sceleris adnauigantes hominem vulneribus appetunt, donec is sanguine & viribus defectis mergitur, sic

*Præsidium Holmense.* Tyrannus cæde & præda opimus in Daniam venit. Præsidium, quod is vrbi Holmensi imposuerat, quodque solum fuit virilis sexus in perdita vrbe, excursionibus, rapinis, cædibus, & omni genere maleficiorum, afflixit Sueciam, satagens modis omnibus animo Tyranni & præscriptæ formulæ sæuitiæ, quam is reliquerat. Gostauus quoque Pseudo-Episcopus, parricida autem in patriam, militarem furorem æmulatus, possessiones Ecclesiasticas exturbabat. Quibus malis patriæ excitatus illustris adolescens Gostauus Erichson, quẽ obsidem diximus, quiq; ex custodia nuper perfugerat, tem supra ætatẽ, sed magnitudini sui animi respondentẽ ausus, vindicẽ se profitetur patriæ pereuntis; & quarto demum anno post initũ bellũ, mutato habitu, & plebei hominis veste sumpta, circuit Sueciã, & popularib⁹ exponit, in quantis malis versentur, nihilq; omniũ omisit rerũ, quibus ciues ad arma capienda excitaret. Addebat orationi gratiã egregiæ corporis dotes, & index singularis animi vigor. Itaq; eligitur in vindicẽ libertatis, is militẽ legit ex Dalekarlis bellicosissima to-

*Dalekarli.* tius Sueciæ gente. Montes enim habitãt qua Suecia ad Norduegiam collimat: apud quos & fodinæ sunt argenti & æris itaque sub officinis metalli fodiendi conflandiq; exerciti, indurantur ad præcipuum robur, quod deniq; peperit ipsis nomẽ, vt *Dalekarli* vocentur. *Dale* enim vallem dicit, *Karli* autem viros cum emphasi eos qui præsenti animi vigore præstent. Addunt Dalekarlis præterea ingentes spiritu[illegible] opes, quas plurimas habent, suntque ad iniuriam propulsandam supra omnes [illegible]tabiles.

biles. Hoc milite vsus Gostauus aggreditur præsidium Danorum quod Arosiæ ci- *Arosia.*
uitati impositum erat, atq; deturbat. Quo nouo casu exterritus Episcopus, vehemẽ-
ter turbatur ad cladem Danorum. Ergo exercitum à præsidiis deducit, cogitq; op-
pressurus inter initia surgentem vindicem. Is volens à se auertere Episcopũ consci-
entia potius rerum quam armis, mittit nuncium ad hunc cum Epistola, hortaturq;
hominẽ, vt resipiscat, satis flagitii hactenus admissum, parcat sibi & relinquat locũ
veniæ, & patriæ quam Tyranni fortunas potius constituat, addit præmia si in sentẽ-
tiam veniat. Veniam admissi delicti, constructionẽ de publico arcis ditionis Vpsali-
ensis, quæ initio belli, quod firmissima erat, ne perditorum hominum receptaculũ
10 esset, disiecta fuerat. Addit immunitates alias se permissurum Ecclesiæ pro initæ so-
cietatis præmio. Episcopus benemonentem superbe adeo accepit, vt literas abiece-
rit & pede attriuerit. Et certe non erat causa, vt si ab ea Episcopus depelleretur, fe-
rociret. Neq; is erat Gostauus, qui, non dicam ab homine noxio: sed alio sanctissimo
contẽneretur, vel ob præsens studiũ in ciues, vel quod illustris generis erat, & nepos
eorum qui regnum Sueciæ habuissent, & suo iure patriam a vastatore repetebat. Is
ergo irritatior etiam contumelia factus, ducit Dalckarlũ militem contra Episcopum,
& præsidia, & superat. Episcopus ex fuga prolapsus, Holmiam venit ad reliquias
Danorum, vidensq; Suecos in diem fieri confirmatiores, consilium capit noui mili-
tis adducendi, hocq; voto in Danmarchiam ad Tyrannum nauigat. Multa hic con-
20 ueniunt quæ obstare molienti ista debuerunt: Dei timor, cõscientia religionis, san-
ctitas professionis, miseratio patriæ, sui existimatio integra, quæ omnia is per crimẽ
nunquam deprecabile violauit. Sed hæc non attingam, qualia nemo secum nõ col-
ligit: domestica illa recensebo. Nouerat Tyranni institutum priusquam suspitio
belli aliqua haberetur. Is pirata erat; maria vexabat suo terrore. Eo prohibuerat cõ-
moda Schondiæ exerceri, nouerat genuinum odium Danorum in Suecos, & Gen-
tis hæreditariam crudelitatem, Norduegia in oculis illi erat, florentissima olim, nũc
afflicta maleficio Danorũ. Videbat, amplissimas eius vrbes, in vici formam per ve-
xatos ciues, per vectigalium & publicorum onerum acerbitatem redactas: quo ad-
moneri debuit, quid patriæ mali conciliaret sub imperio externo, Non etiam dee-
30 rant domi principes Rege digni.

Quod si cupiditati suæ Ecclesiam vnam Vpsaliensem sufficere non putabat, &
sub Dano se explere cupiebat, nulla commoda tanta à peregrino, a Dano, à pirata
referre, quanta à domestico Rege poterat. Ergo ei multo sanctius consilio & manu
(quando & hoc decere Episcopum, vt bellator esset, arbitrabatur) adesset quem fa-
ceret non Sueciæ & Gothiæ tantum, sed quoq; Norduegiæ Regem, essetq; hoc suũ
Episcopi, beneficium æternum apud Norduegianos, si reuocarentur sub domesticũ
& idem æquissimum imperium sub quo post longam oppressionem respirarent, se-
seq; instaurarent. Verum siue hæc eum rerum optio per ætatem & insolentiam fu-
40 giebat, siue simultates ad æquales vlcisci volebat, siue iratus patriæ erat, & vltionem
sumere sub alienis armis quærebat, aderat socius Tyranno, proscriptionem cum eo-
dem ex arbitrio composuerat, spectatorq; fuerat sceleris Holmensis; satis sibi pœ-
narum dedisse arbitraretur, quos in bellum ad spoliationem fortunarum, & atrocẽ
cædem attraxisset, detestaretur in reliquum & desereret crudeles partes: verum et-
iam malorũ magis incentor esset, Tyranno ipso implacabilior. Quo loco sane licet
animaduertere, quam sint detestabiles recessus humanorum animorum, vbi hi ma-
litia deplorati in præceps ruerint, nulla cæcitas æque in abruptum abit, atque hi in
scele[illegible] aguntur, efferata crudelitate, neq; se ab impetu reuocant ante exitium.

Sed ad narrationem redimus. Episcopus vbi in Daniam venit, neq; splendide
50 neq; benigne exceptus est, neq, postea in aliqua habitus authotitate apud Tyrannũ
fuit. Ita ingentes [illegible] is n[illegible] æ intra ferociam resederunt. Prænoscens quoq; domi pa-
ratam si[illegible] pœnam pr[illegible] scelere admisso, & timens priuatus redire, desperatione salu-
tis ex[illegible] iũ in Danmar[illegible] hia [illegible] bi dixit: vbi hodie inglorius degit. Sed qua ratione potue-
rit [illegible] cius a Tyranno [illegible] n cõmuni re deseri, causæ sunt: vna, perfidia qua in omnes erat
æqual[illegible] ter D[illegible] altera d[illegible] eltica [illegible] itario, qua rediẽs exceptus fuit, nõ paulo post
regno excidit. Ferunt discedentem ex arcibus corrasisse aulici instrumẽti quælibet

 etiam

etiam vilia, tam auare, vt si quis apex æneus inauratus ædiculæ esset, hunc conuulsérit, & ad sarcinas coniecerit. Vxorem quam habet, aiunt omnem prædam in potestatem recepisse, adseruareq; sibi & filio. Tyrannus domestica etiam præda exclusus, vagusq; & inops fatigat hodie alienas aulas, & habet adhuc qui eum miseratione dignantur, hospitium indulgent, quam bono exemplo, apud præsentes & posteros, quamq; illustri domesticę conscientiæ testimonio, nescio. Exemplo, quia supersunt patroni adhuc qui obstant, quominus vindictam deuolui in se toto maiorum cumulo expectiant, rur infamiæ illæ naturæ. Testimonio autem, qui tanto tum scelerû sensum minus integrum habere videntur, verum putant tanto intra modum illa adhuc stare, quanto sunt in artificem eorum indulgentiores. Tyrannus est statura iusta, corpore amplo, truci vultu, sed quem in congressibus præcipua comitate contegat, adeo vt hæc pluris quam indicium vultus valere semper sit existimata, vnde de motibus hominis iudicaretur. Qui etiam mentitus habitus Suecis toties imposuit, donec eos ad extrema mala pertraxit. Filium ferunt referre indolem patris, & quamuis puerum, nunc esse minaci animo, & iactare atroces voces; *Se se effecturum, vt qui nunc voluptatem sibi capiunt & exultant super euerso patre, d. fleant olim suam acerbam sortem.* Qualẽ profecto vocem non conueniat ordines & communem statum regni Suecię ignorare, dissimulare, & putare vanam: imo longe ante habere consilia parata quibus præueniat vindictam agitatam, neq; infirmus putandus est, qui puer, qui exul sit. Puer senes celerius habebit, qui conatus adiuuent, propinquitates potẽtissimas habet, qui Regem, quã exulẽ videre potius velint. Nec expenditur hodie, qua culpa exciderint possessione, quam bonam de se spem præbeant, quam integros in administratione futuros existiment, quos susceperint tuendos. Vna causa satis fuerit, propinquus est Rex natus est, repetit natiuum titulum. Deniq; in postremis habetur cui popularis status afflicti atq; reipublicæ funditus collabentis culpa imputetur.

*Descriptio Christierni.*

*Filius eius.*

Tyranno eiecto, & maioris belli suspitione sublata, Illustris Princeps Gostauus contrahit iustas copias ex Dalekarlis, sed & Suecis & Gothis, Lubecenses quoque veteres socios in partem belli vocat: qui adeo cupide venerunt, vt non modo ex sorte hominum, vnde hoc tempore mercenarii milites fere scribuntur, sed viri graues, & in dignitate constituti, quiq prudentia rerũ & opibus pollerent, venerint, in belli societatem. Quibus copiis reliquias Danorũ, quę in Schondia resederant, p. sequitur, Holmiam etiam obsedit. Intus nihil virorum erat præter præsidium Danicum. Hoc pro maleficio suo in Suecos, extrema omnia sibi instare, metuebat. Ergo desperatione & munitione loci pariter obfirmatum difficilem reddebat oppugnationem. Tamen ducis & ciuium virtute expugnatum in potestatem venit, atq; vrbs tecepta fuit. Dux re bene gesta, confectoq; vbiq; bello, dat militibus & sociis amplissimum donatiuum, adeoq; liberalitas hæc insignis fuit, vt ad calones & remiges postremos peruenitet. Cum reliquis etiam Germaniæ ciuitatibus vetera fœdera renouat. Mare rursus aperit, & securitatem facit omnibus nauigandi. Ob quæ merita in omnes, patria concordibus omnium ordinum Suecię & Gothię suffragiis inuictum principem Gostauum sibi Regem legit. Pro cuius Maiestate vt ea incolumis diu maneat, vota hodie ad Deum faciunt, vt Regi domi perpetua rerum tranquillitas, foris pax & victoria, vtroque statu saluus principatus sit: etiam Rex in omni vita ita virtutibus omnibus præstet vt maximorum principum exemplo & merito Fœlicissimus Optimusq; fausta acclamatione æternùm salutetur.

*Holmia recepta.*

*Gostauus Rex electus.*

TRES

# *TRES EPISTOLAE* AD LVDOVICVM COMITEM PALATINVM SAcri Rom. Imp. Principem Electorem.

## *SVPER OBITV MAXIMILIANI IMPERATORIS, & noui Cæsaris electione. MDXVIIII.*

## LEO PAPA X.

I.

DILECTE fili, salutem & Apostolicam benedictionem. Cum post eum animi dolorem, quem ex obitu claræ memoriæ Maximiliani electi Imperatoris non mediocrem acceperamus, propter & nostram singularem in illum beniuolentiam, & commune incommodum quod tanti Principis optimiq; Ducis morte Christiana passa erat respublica, illa cogitatio nos ad animi æquitatem reuocauisset, quod illius eximias Christianissimasque virtutes, mitem imprimis clementemque naturam, animum Deo ac Dei religioni deditum, per [illegible] De[i] m[ise]ricordiam donatum immortalitate, multoque maiora & beatiora præ[mi]a cælestis vitæ illi comparata esse confidebamus; etiam iud[ic]auimus hanc rationem eandem apud Nobilitatem tuam esse valituram, de cuius prudentia eam semper, quam decuit, habuimus opinionem. Cum autem & boni nos pastoris cura sollicitum haberet, & hoc non minus ad Nobilitatis tuæ o[f]ficium pertineret, has ad te summo animi studio scribendas duximus, te impensius hortantes, vt post pietatis [illegible] in mortuum, te nobiscum vna ad eam curam ac diligentiam velis c[on]uertere, in q[u]a omnis maxime salus Christianæ Reipublicæ c[o]nsistit, vt illi defuncto par aut e[ti]am superior, si fieri potest, eligatur Imperator. Communis hæc nobis tecum cogitatio [illegible] opera & sentent[ia] [t]ua huic facto commun[i]or est. Non arb[itra]mur Nobilitatem tuam præstantem prudentia, egere consilio: sed tamen nostra dignitas ac persona requirit, vt quod optimum factu videatur esse in medium consulamus. Etenim si vllum vnquã tempus post Romani Imperii nomen extitit, quod tuã postularet & Collegarum tuarum fidem, vigilantiam, religionem, sapientiam, hoc illud est, in quo omnis industria adhibenda, vt in Imperatore de[li]gendo, Dei redemptoris honor, Imperatoriæ auctoritati, Christianæ Reipublicæ quieti, vestræ quoq; ipsorum qui electores estis, saluti consulatur. Nunq[ua]m quod tibi in oculis esse certo scimus, habuit fide[s] Christi potentiores hostes, nunquam aduersus e[a]m animo infestiores, crudelitate efferatiores. Horum igitur faucibus atq; immanitati tota exposita sit necesse est Dei respublica, nisi is deligatur Imperator, qui pari potentia illorũ tet[illegible]dere [illegible], & auctoritatis nominisque sui magnitudine salutem tegere Christianitatis queat. Hoc igitur imprimis Nobilitas tua, positis ante oculos & pē[illegible] hostium viribus, vt prouideat, rogamus, per quem maxime illorum nefariæ crudelitati resisti possit. Atque h[æ]c necessaria est cogitatio, illa vero ad dignitatem Imperii atq; decus spectans, quod sine eximia potẽtia nec auctoritatem habere potest, nec maiestatem Imperator. Capite autem labefactato & debili, quid ex cæteris [illegible]um in bono publico sit, tuam profecto non latet prudentiam. Ergo quod petimus à te, Nobilitati tuæ vt curæ & cordi sit, in Domino nostro Iesu Christo obt[este]mur, idest, vt cum Nobilitas tua ad suam dicendam sententiam suumq; [illegible] suffragium accesse[r]it, ponat sibi ante oculos & salutem & [dig]nitatem Christianæ [fi]dei. Salutem, vt quoniam graue ab impiis hostibus discrimen & prope supr[em]a imminet pernicies, in eam partem studium suum conuertat, vt par tantis rebus [illegible] nomine, & [illegible], & animo, & potentia eligatur Imperator. Dignitatem, vt [illegible] post [illegible] sanctam [illegible]lem, quæ ex Deo est summum sit [illegible] seculo Imperii culmen, [illegible] & Collegarum tuorũ iudicio in id ascensurus est, ea habeat [illegible] in [illegible] principe [req]uiruntur potissima. Sit [illegible] auctoritate, [illegible] in [illegible], animo excellens sit, qui diuinam erga [illegible] liberalitatem agnoscat, fidei sanctæ faueat, sanctam sedem Apostolicam, vt filius

 matrem,

matrem, vetetur: qui pacem inter Christianos populos teneat, bella & minas & terrores transferat contra impios: sub quo sperate & confidere possit Christiana Respublica, se in maiorum suorum decus & possessionem veteris Imperii esse peruentutam. Hæc nos, dilecte fili, à Nobilitate tua postulamus, tuo quidem honori & officio debita, præclaroq; generi & tuæ maiorumq; tuorum virtuti connenientia: sed vt præterea Nobilitas tua aliquid nobis bene consulentibus, atq; hoc in magni beneficii loco pro communi salute abs re expectantibus,* tribuere debeat. Quod si effeceris, quod te non dubitamus facturũ, cum Deo ac nobis rem gratissimam, tum vero publicæ salnti, in qua & tua continetur, admodum vtilem feceris: sicut de omnibus latius Tecum dilecti filii nostri, Thomas tituli Sixti Presbyter Cardinalis, noster & Apostolicæ sedis de latere Legatus, & Marinus Carraciol⁹ Notarius & Nuncius referent, quibus Nobilitas tua fidem amplam adhibebit. Datum Pali Portuensis diœceseos, sub annulo piscatoris, die X. Februarii. MDXVIIII. Pontificatus nostri anno sexto. 10

*Dilecto filio, nobili viro, Ludouico Comiti Palatino, Sacri Romani Imperii principi Electori.*

Ia. Sadoletus. 20

*HÆ LITTERÆ PROXIMO MENSE POSTEA TOtidem verbis repetitæ fuerunt & iteratæ, hac tantum sub finem clausula addita.*

II. * tribuere debeat. Quod si forte aliqua ratione vel caussa, qualem nos cupimus, & respublica postular, Imperatorem omnino habere non licitum fuerit; at illud saltem pro tua in communem pacem vtilitatemq; Christianæ fidei egregia voluntate, cogitandum atq; agendum tibi est, vt is eligatur, in quo nulla sit vel caussa vel voluntas aut vniuersalis Christianæ Reipublicæ quietis, aut sanctæ huius sedis Apostolicæ perturbandæ. In quo Nobilitatem tuam non dubitamus suum singulare ingenium adhibituram. Quod Deo nobisq; gratissimũ, tuæ Nobilitati imprimis honorificum, ac publicæ vtilitati, in qua & tua & omnium salus cõtinetur, perquam erit oportunum. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo piscatoris, die II. Martii. MDXIV. Pontificatus nostri Anno sexto. 30

*Ia. Sadoletus.*

## LEO PAPA X.

III. DILECTE fili, salutem & Apostolicam benedictionem. Perfertur ad nos, Nobilitatem tuam optimo animo & præstanti in Rempublicam Christianam studio bene promptam esse in hac proxima creatione futuri Imperatoris id consilii capere, quod eam nos totiens iam hortati sumus, cum iudicaremus, sanctæ Christianæ fidei & huic sedi Apostolicæ maxime expedire hoc tempore, vt is in tantum gradum vocetur, qui pacem firmare inter Christianos, bellum transferre in impios hostes Dei nostri, & virtute & prudentia, & opum suarum potentia imprimis posset: quique esset in maximis rebus cum laude versatus, ætate integer, animo excellens, in gratificando largus, in bonos liberalis. Sic enim salus communis postulat, quo immanium Turcarum furori & crudelitati obsistatur, vt similis princeps & par illis potentia, superior virtute eligatur Imperator. Nos vero hoc de Nobilitate tua audientes, quamquam essemus certi te pro religione & sapientia tua non solum præclara omnia cogitasse, sed etiam quæ præclare à te essent cogitata, ea ad effectum perducturum esse: tamen has ad te scribere voluimus, quæ & gratiam tibi afferrent de præterito, & hortarentur in futurum, vt pristinas admonitiones, suasionesque nostras, quibus te ad respectum 40 50

vniuer-

vniuersæ rei Christianæ & huius S. sedis, pro honore & gradu & præstanti virtute tua vocauimus, & quibus te multum tribuisse cognouimus, haberes semper ante oculos, agetesque id, quod agis, vt ex tua sententia, tuoque suffragio in creatione noui Cæsaris, & nos & fides Christiana, & sancta sedes Apostolica maxime lætaremur. Diceremus quantum hoc conueniat generi, nominique tuo, & ei, quæ de tua prudentia ac bonitate est, opinioni: nisi & alias dixissemus, & Teipsum intelligere cõsideremus. Illud quod ad nos pertinet, debemus sæpe & sæpius commemorare, si tua Nobilitas in hoc munere fungendo eam se nobis præbuerit, quam speramus, rationemque nostri voti ac desiderij, quod cum vtilitate publica coniunctum est, se
10 habuisse ostenderit, pręter conscientiam & gloriam clarissimi facti, nos etiam curaturos, vt te nobis morem gessisse nullo tempore pœniteat. Sicut latius tecum dilectus filius noster, Thomas tituli S. Sixti Presbyter Cardinalis, Legatus noster & R. Archiepiscopus Rhegiensis, & Marinus Caraciolus, nuncij nostri agenti, quibus & eorum cuique fidem habebis. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo piscatoris, die XIII. Maij, M.D.XIX. Pontificatus nostri anno septimo.

*Dilecto filio, nobili viro, Ludouico Comiti Palatino, Sacri Roman. Imperij Principi Electori.*

20 Iac. Sadoletus.

# ORATIO A LEGATIS FRANCISCI

*Regis Gallorum, pro fauore suo Regi, vt Imperator designaretur, conciliando, ad Principes Electores Franckfordiam missa.*

REVERENDISSIMI Illustrissimique Domini, ac Potentissimi Principes, sacri Romani Imperij oculatissimi, ac sapientissimi electores, post summissam humilemq; commendationem ac Salutem, Ioannes Dalbret Drocorum Comes, dominus aureæ vallis, Guilhelmus Gensier, dominus de Bonepet, aurati equites Christianissimi Francorum Regis ordinis, & Carolus Guillart, præses Senatus Parisiēsis, ipsius Christianissimi Regis Orarores, ab eodem prouinciam expressumque mandatum superioribus diebus acceperunt, commonefaciendarum cum omni reuerentia, ac debita veneratione Reuerendissimarum, ac Illustrissimarum dominationum vestrarum, earundemque suppliciter obsecrandarum, atque obtestandarum, super quibusdam rebus, quæ ad communē Christianæ Reipublicæ vtilitatem, honorem, gloriam, ac libertatem sacri Romani Imperij videntur imprimis pertinere. Cum itaque exploratum habeant sibi facultatem suppetere non posse conueniendi Reuerendissimas excellentissimasque dominationes vestras, & ijsdem in publico ac celebri omnium vestrum consessu (quēadmodum & sperauerunt & vehementer optarunt) publica oratione congrediendi. Idcirco rogant, supplicant, obtestantur, vt tam ob reuerentiam, atque honorem ipsius Christianissimi Regis, quam susceptí muneris, ac demandatæ sibi prouinciæ executione [illegible] sinere velitis, immo si opus fuerit iubere in auspicatissimo atque fœlicissimo vestro conuentu ita perlegi hasce admonitiunculas breui oratione contentas, vt omnibus audire liceat, ac liquide intelligere quæcunque in ipsis comprehēduntur. Eas nimirum præfati oratores ad Reuerendissimas excellentissimas dominationes vestras mittendas esse operęprętium duxerunt, & cum omni humilitate [illegible] pensaque vobis debite reuerentia, legendas offerre. Quas si liberali atque ingenuo vultu, pro insita vobis incredibili, ac prope diuina bonitate atque facultate admittitis, [illegible] plane feceritis & omnium sententia, iudicioque probandam, & tam grauium tamque excellentium Principum gloriæ & decori imprimis consentaneam. Reuerendissimi excellentissimi Principes ac domini Deus optimus maximus vobis, ac secundis rebus vestris benignissime fœlicissimeque fauere dignetur, easdemque semper tueri. Ex Confluentia quinta Iunij.

*Reuerendissimarum excellentissimarumque ac potentissimarum dominationum vestrarum obsequentissimi atque humiles obseruatores, Christianissimi Francorum Regis Oratores ac Legati.*

QVANTO maiores nostri consilio, quanta in rebus gerendis prouidentia excelluerint, quantam [illegible] sequentium longo tractu sæculorum, vacaturæque posteritati rationem habuerint, vel hoc vno liquidissime vobis compertum esse [illegible] Reuerendissimi Illustrissimi domini Excellentissimi ac potentissimi Principes, q̄ sublata omni discordiarum [illegible] tionumque occasione, pacatum ac tranquillū, pro viribus suis, Christianæ Reipublicæ statum relinquere curauerunt. Nunquam sane auspicatius, nunquam fortunatius, nunquam melius, fœliciusve consultum, prospectum [illegible] Augustissimæ Imperatoriæ maiestatis Culmini animaduertimus, q̄ [illegible] undique Romani Regis, ac [illegible] Imperatoriæ potestas [illegible] auctoritas, omnium Principum Christianorum consensu, vobis septem viris Principibus credita est. Nunquam enim cædes immensæ, nunquam atrocissimæ strages [illegible] fuerunt, quæ [illegible] inter procellas militares, [illegible] bellicos [illegible] imperatorem designare, q̄ [illegible] penum [illegible] mum atq; gratissimum concordi suffragio [illegible] pectu irruentes, maximo fauore, in acerbissima odia, leuissimis plerunque ex causis tepen-

pente commutato, trucidare non verebatur. Sic Sergius Galba, sic Otto, sic Aulus Vitellius, sic Alexander, sic plærique alij Rom. Principes atque Imperatores, partim à suis, partim ab aduersariorum militibus truculentissime cæsi, non sine magno totius Imperij dedecore, atque iactura occubuerunt. Cum itaque non sit consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia, sapientissime cautum fuit superioribus sæculis, vt Septemuirorum reato res ad paucos integritate, sapiẽtia, omni denique virtute insignes deuolueretur, qui meritis ac virtutibus iustissimo ac rectissimo prudentiæ suæ examine, accuratissime circumspectissimeq; appensis, & pace, & bello, idoneum ex omnibus Principem designarent. Vos inquam septem Principes, qui veluti septem triones in cœlo, reliquas splendore atque ordine stellas antecedunt, ita vos in terris auctoritate, potentia, viribus, cõsilio, generositate, sapiẽtia, non modo Germaniæ, sed aliarum quoq; gentium proceribus, ac Principibus plurcetis. Nec in hoc munere designandi Imperatoris vobis propediem obeundo, ex animorum vestrorũ candore, ac generositate, vos quicquã admissuros plane intueor, quo maxima de vobis apud omnes populos, ac cæteros orbis terrarũ Principes, integritas æstimatioq; minuatur. Grandem sane prouinciam, ac prope viribus imparem mihi suscepisse videor, qui in tantum consessum magnis de rebus verba facturus prodij. Cæterum quia veritatis oratio soluta esse debet ac libera, perpauca de huiusmodi rebus eloquar, quę nec à veritate abhorrere, nec forsitan iniucunda vobis fore perspexero. Non solum Reuerendissimi dom. Illustrissimi Excellentissimi Principes, Christianitas, quæ Europæ sinu ambituq; clauditur, sed Aphrica & Asia tota, vniuersusq; terrarum orbis, ac penitissimæ illius nationes, gentes, populi, in vos conuersi, tanquam in sublimi quadam arce atque specula constitutos, intentis oculis, arrectisque auribus adstant, circumlustrantes ac explorantes, cui tantam rerum molem, cui totius orbis habenas sitis credituri, quem tantæ dignitati, tantisq; administrationibus præfecturi. Tantopereq; de vestra omnes integritate, virtute, constãtia singulari confidunt, vt illum haud dubie vos augurentur Romanum Regem designaturos, qui inter idoneos sit maxime idoneus, quiq; virtute ac fortuna cæteros omnes antecellat. Quæ sane duo, ad res splendide fortiterque gerendas, nõ tam commoda, quam necessaria esse videntur. Virtus suis ipsa viribus contenta, ex se quidem sola quamplurimum, fortuna sine virtute imbecilla, parum admodũ ac propemodum nihil potest. Altera vero alterius ope sic adiuuatur, vt coniunctæ, arduissima quæq; non modo aggredi sed & facile perficere queant. Porro si recti animi, synceriq; iudicij perpendiculo rem ipsam demetimur, etiam rationis, non affectionis examine stateraq; vti volumus, nemo tam socors, tamq; à communi (vt aiũt) sensu alienus qui non plane videat Christianissimum Regem Franciscum, cæteris tam fortuna, quam virtute eximia præstare, nullumque esse penitus, qui tam expedite, tam efficaciter, quam ipse possit, vel nutabundum ac ruinæ proximum Imperium suis viribus fulcire, vel socordia incuriaq; maiorum iam lapsum erigere, vel ipsius maiestatem sublimitatemq; depressam, in pristinam auctoritatem gloriamq; restituere. De cuius regis fortuna, viribus, potẽtia, quid nunc attinet dicere? quum vos ipsi satis superq; exploratum habeatis, quantas militum copias, quantos exercitus, suis ipse sumptibus alere consueuerit, vestire, amare, ac plærunq; socios viribus hostium lacessitos, armis, viris, equis, commeatibus iuuare, eisdemq; quam celerrime opitulari. Iam vero virtuti ipsius quæ potest facundia, quæ oratio, par inueniri? Quomodo hac obsecto tempestate inter Principes orbis terrarum reperias, qui sit ætate, viribus, ingenio, potentia, opibus, strenuitate, diligẽtia, cum eo conferẽdus? Aut in quo tot eximię dotes, atq; ornamenta Imperatoriæ dignitati excellentiæq; consentanea inueniantur? Nullas profectò res ei deesse constat, quas ille Oratorum Princeps Tullius optimo cuiq; Imperatori necessarias esse ꝓfitetur, Scientiam rei militaris, virtutẽ, auctoritatem, fœlicitatem. Quanta. n. est illius in tolerandis sudoribus, algoribusq; tam diurnis ꝙ nocturnis patientia? Quanta in aggrediendis periculis, [illegible]q; intrepida virtus? Huius nimirũ fortitudinem, robur, potentiã, ferociẽ[illegible] Heluetij, ab hinc paulo plus trienniũ apud Insubres, collatis, ex improuiso signis, non tã cognouere, ꝙ admirati sunt. Qui incautũ adoriri, & cũ exercitu ꝑ insidias opprime-

prime re ſtudentes, ab eodem paucis admodum captis ac diffugientibus, magna vi atque incredibili virtute oppreſſi fuere. Nec tamen in ſtragis reliquias (quod perfacile poterat) deſæuire, graſſarique perrexit. Sed ea humanitate atq; clementia vſus eſt, vt difficile dictu ſit, vtrum hoſtes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint. Nec facile diſcernas, belli an pacis artibus melior. Quis eſt enim mortalium vel in compenſandis prœmiandiſq; militum laboribus, amicorumque obſequijs, munificentior ac largior? Quis in concilianda externorũ Principum beneuolentia fœlicior? in eaque retinenda conſtantior, magiſque perſeuerans? Perpauci admodum Principes ſunt, qui eum eo vel iamdudum amicitiam non inierint, vel inire cupidiſſime non expetierint. Neminem plane veſtrum ignorare arbitror, quanto ipſum honore, quanta magnificentia Leo P. M. annis ſuperioribus in Bononiam, alterni colloquij gratia admiſerit, quantis muneribus, obſequijs, gratificationibus, cum eodem tunc Veneti certauerint. Cui ſeſe ſuaque ita deuouerunt, vt nihil ſit tam arduum, tamque difficile, quod non eius cauſa parati ſint aggredi, atque efficere. Qua demum fati benignitate, qua fœlicitate factum fuiſſe putatis, vt Rex Anglus, ſuperiore autumno, ex hoſte perniciosiſſimo, ſocius officioſiſſimus, ex inimico infeſtiſſimo, ſuauiſſimus amicus, hoc animo, hac lege effectus ſit, vt patriam, opes, liberos, ſalutem denique propriam, tegijs obſequijs perpetuo addixerit? Singulis ſingula horum ſuppetere & partim adeſſe videas, in hoc vno affatim cumulateque cuncta coire manifeſtiſſime iudices. Quiſnam igitur dubitare poſſet, huiuſmodi Principem maxime, ac præter cæteros idoneum ad ſuſcipienda Imperatoriæ dignitatis moderamina, quæ tametſi non poſceret, quin potius reſpueret ac refugeret oblata, ob tam præclaras tamen eius dotes ad ea ſuſcipienda, plæriſque alijs eadem ſibi committi efflagitantibus, à vobis Reuerendiſſimi Excellentiſſimi Principes exhortandus compellanduſque veniret, ac demum re[illegible] ctans, obnitenſque ad Imperatorium faſtigium protrahendus. Ad quod efficie[illegible] dũ & quam ocyſſime præſtandum, ſi non ſua ipſius varia vos, multiplexq; virtus allicit ac permouet, inuitet ſaltem. Tum vero id faciendum eſſe vobis perſuadent grauiſſima diſcrimina, religioni Chriſtianæ impendentia, quibus (niſi mature occurritur) omnia protinus peſſum itura ſunt. Animaduertite quæſo penſiculatius, & ante oculos veſtros paulo accuratius proponite velociſſimam, truculentiſſimamque Turcarum rabiem atque inſaniam, qui non contenti Aſiam quam maximam, eandemque & florentiſſimam, & opulentiſſimam orbis terrarum partem nepharijs, atque ſpurciſſimis legibus ſuis iampridem ſubdidiſſe. Nihil hactenus à ſe actum arbitrantur, niſi Europam (cuius iam ſuperioribus annis bonam partem occuparunt) & totius Chriſtianiſſimi regna, prouincias, agros, ciuitates, oppida, non modo ſpoliare ac diuexare, ſed etiam ferro ac flammis paſſim vaſtare, fœdiſſimeque depopulari pergant. Et quod eſt longe omnium miſerrimum atque calamitoſiſſimum, Chriſtianã religionem funditus euertere, ſuinamque ac Belluinam introducere moliuntur. Quis à vera religione? quis à pietate & diuino cultu tam auerſus? quis tam clementiæ? quis tam humanitatis expers? cui cum hæc tam atrocia in mentem venerint, nõ ſolum non commoueatur animo, ſed etiam non toto corpore perhorreſcat. Non eſt opus rei atrocitatem, quam fœdiſſime in plæraque Chriſtianorum oppida atq; vrbes, effrænata Mahumetum licentia, inſanaque cupiditas exercet, pluribus explicare, aut oculis veſtris ſubijcere, cum vos ipſi & à ſummo nonnunquam Pontifice, & à plæriſque alijs frequenter ſuper his fueritis commonefacti. Quibus ſane periculi[illegible] quis vel celerius obuiam ire, vel tantos furoris incurſus potentius, efficaciuſve, quam Rex ipſe Francus repellere coercereq; poteſt? Nemo Reuerendiſſimi ampliſſimiq; Principes in medijs fluctibus, atque procellis (niſi mentis inops) iam imminente naufragij periculo, gubernatorem nauigationis ignarum eligendum, & gubernandæ naui præficiendum cenſet. Nemo quum pleno Marte dimicandum eſt, & iam inſtructa acie congrediendum, quempiam ſcientiæ militaris imperitum (niſi modo delipiat) in ducem exercitus optandum, aſſumendumve arbitratur. Viderint cæteri quid in quaque re diligenter cogitandum faciendumque ſit. Ego (ſic me Deus iuuet) nunquam mihi perſuadere potui, vt vos magna prudentia, magno conſi-

consilio, maxima experientia Princeps quandoque summam rerum cogitaueritis eius manibus venire tradendam, qui non fortunæ ac naturæ commodis, atque animi doribus omnes antecellens, optimi semper Imperatoris munia fœlicissime præstare possit. Nec vobis præterea Reuerendissimi Illustrissimi Principes cæterisque Germaniæ proceribus nouum, atque cuiquam inauditum esse debet, aliquot olim Reges Francos non minore populi Germanici, quam sua ipsorum & fœlicitare, & gloria administrando sacro Imperio præfuisse, qui Germaniam templis, cœnobiis, & tam publicis, quam priuatis ædificijs decorare, varijsque ac pretiosis muneribus locupletare studuerunt. Quæ cum vulgo protrita sint, ac prope omnibus peruia, ea consulto prætereire volui, ne illorum inculcatione molestiam vobis afferre viderer. Hoc vnum tamen nequaquam prætereriem, Franciscum Regem, si Dei optimi maximi, ac vestro munere Imperij dignitatem adipisciiur, à maiorum suorum præstantia virtuteque minime degeneraturum. Qui non modo illam æmulari, verum etiam (si qua fata sinunt) vincere contender, dabitque enixissimeoperam, vt neque in eo (superis adiuuantibus) Augusti fœlicitas, neque Titi humanitas, neque bonitas Neruæ, Traiani probitas atque iustitia, Constantini religio, Theodosij pietas, Caroli cognomento magni rerum fortiter magnificeque gestarum gloria, incredibilisque liberalitas atque magnificentia ab aliquo desidererur. Non vtique ignorat mores, naturamque Germanici populi, qui est libertatis suæ appetentissimus eiusque tuendæ ac retinendæ studiosissimus atque acerrimus vindex. Tam profecto aberit vt eam minuat, profliger, etipiat, vt vel eãdem semper augere ampliorem que reddere conetur. Eo citca non solum Germanicæ libertatis assertor erit ac propagator, verum etiam subditos omneis regia semper benignitate fouebit, & paterna quadam indulgentia ita complectetur, vt omnes aliquando Germani fœlicissimum illum sibi diem iudicent illuxisse, quo nõ tam humanis suffragijs, quam diuina quadam sorte tantum Imperatorem, ac patrem patriæ nacti fuerint. Nec sane quicquam est, quod Germani Francorum amicitiam, coniunctionemque vel respuere debeant, vel auersari, qui & natura, & consuetudine, & disciplina sunt omnium mortalium lenissimi atque mitissimi, qui se quoque Germanis & hospitalissimos semper exhibuerunt, & amicissimos, si quãdo negotiationis, vel commercij causa peregrinantes ad illos diuerterunt. Quinetiam Germanorum, Francorumque vnam olim fuisse Rempublicam, alterosque ab alteris mutuam traxisse originem, & antiquitates vestræ restantur, & nomina quondam vestris vrbibus indita, quæ in hodiernum vsque diem supersunt, manifestissime indicant. Hinc Franconia antiquissima florentissimaque prouincia. Hinc Francofordia de Francorum nomine appellata, celeberrimum totius Germaniæ emporium, oppidumque & nobilissimum & augustissimum. Multoque iam & nobilius, & augustius ex tantorum Principum, & procerum gloriosissimo fœlicissimoq; conuentu, designandi eligendique Romani Regis gratia facto. Proinde Reuerendissimi amplissimique domini Illustrissimi ac potentissimi Principes, si humanis rebus, si communi omnium saluti consultum esse vultis, si imminentia Christianæ pietati discrimina penitus amoliri, si honorem vestrum, decus, amplitudinem, famam, gloriam, tueri, conseruare cumulareque expetitis, & in posteritatem transmittere. Si Imperij fines, atque ditionem propagari, si optimo cuique morem gerere, atque gratificari percupiris, quod auspicatum, beatum, bonum, faustum, fœlixque sit & vobis, & vniuersæ Reipubl. Christianæ, Christianiss. Regem Franciscum, Regem Romanum designare, consalutandumque Imperatorem communi suffragio decernite. Vestra porro laus, neque tenuis, neque obscura erit. Hoc ciuitates, hoc populi, hoc Principes (paucis forsitan exceptis) non loquuntur modo, verum etiam personant Franciscum Regem dignum esse Imperio, & ita dignum, vt nullus eo dignior hac tempestare reperiatur. Nihil vtique ab eo immaturum, nihil properum, nihil asperum formidandum est. Omnia seria, cuncta grauia, & quasi ipsa Respubl. iubeat augurãda sunt. Curabit, enitetur, efficiet ne vobis desint & forte facta, & saltem vobis atque Imperatore digna consilia. Bonam partem rerum geret ex consilio & sententia vestra. Nec eum alioqui immaturata est fortu-

fortunæ amplitudo,nisi vt prodesse tantum possit,ac vult vobis. Ac populo Germanico prospiciet,& veluti præsens ac tutelare quoddam numen,ab omni periculo tueri libertareque conabitur.Sua perficiet opera,viribus, consilio,diligentia, vt nihil vnquam à vobis gestum fuisse auspicatius,gloriosius, fœlicius mox intelligetis,quam eum Regem Romanum designasse.Qui omni cura,studio,industria elaboraturus est,vt tutam omni ex parte,ac tranquillam fortunam cum populis atque ciuitatibus vestris fœlicissime trahatis. Vt vestram denique,ac vestrorum salutem suo ipsius ac proprij capitis discrimine liberam ab omni assultu pernicieque hostili prospere & fœliciter tueatur.Nonis Iunij.M.D.XIX.

10

## *ORATIO AD REVERENDISS. ET Illustrißimos Principes Electores,edita per generosum Comitem Hermannum Nuenarium,in ipsis Comitiis Regis Romanorum,pro Inuictißim.& Christianiß.Carolo Romanor. Rege electo.*

SI de Imperij Maiestate,de gloria, de honore concertantibus,aliena laudatione vehementer opus esse perspicerem, O Illustrissi. atque potentissimi Germaniæ Principes,ac Rom.Imperij Electores,profecto omnem meam industriam, omnes ingenij vires ad hoc iamdudum contulissem,vt accumulatis & congestis vndiquaque laudibus,Carolum inuictissimum Hispaniarum Regem,à me diligenter vobis commendatum sciretis.Non enim adeo omnem prorsus dicendi rationem à nobis alienam esse putamus,vt,si de Carolo Rege dicendum sit, aut defuturas nobis res, aut verba metuere possimus.Quocirca vos obnixe rogo Principes Illustriss.vt adulescentiæ nostræ aliquid concedatis,simulque illud, quidquid est à me commissum apud vos audacius forte quam ista ætas,& conditio mea tulerit,id ipsum meo in partiam summo adfectui,& singulari erga Carolum Regem,illiusque diuinas virtutes amori condonetis. Quis enim non optimo iure succenseat,laudari cernens apud vos summo cum artificio,ac præferri eos,qui nihil vnquam in vos beneficij contulerunt?Illum vero,cuius extant in vos pulcherrima,atque præclarissima studia,passim contortis,obliquisque dictis tradnci? Cum hunc potissimum vobis commendari,ac a vobis vnice & coli,& obseruari oportuit.Nam quem hoc tempore in tota Asia,aut Europa regnate creditis,tanto popularium consensu,tanto complausu omnium nationum,tanta cum imperij & dignitate,& amplitudine? Aut quem in toto orbe terrarum Regem esse existimatis,de quo vel materia amplior,vel historia ad immortalem gloriam excitandam copiosior suppetat?quamque nec æmulus extenuare,nec orator sua eloquentia magnificare possit? Nos autem longe diuersum ab his sentimus,qui decorem Principis in laudatione constituunt. Immo maxime indecorum reputamus,si quis exquisitis rhetorum flosculis, se id consequuturum speret,quod non nisi excellentissimis virtutibus, & clarißimis ingenijs, petuium semper paruit.Namque illos maxima laude, veraq; gloria excellere ducimus, quos non eloquentia rhetorum,non conflata ab oratoribus præconia commendarunt, verum quos egregia facinora,& eximiæ res gestæ apud mortales extollunt, atque illustrant. Hæc est verißima (vt ille summus orator putat)qua ad superos itur via. Hac prisci illi viri fortißimi certatim contenderunt,atque in tantum profecerunt, vt illi cum sæculis immortales honores,diuinosque cultus meruerint.Est & altera via multum etiam ad imperium acquirendum,& retinendum necessaria, gratia videlicet,ac fauor Po.Rom.qui in deligendo Principe,per se sępe plurimum valuit.Ipsę enim virtutes,& si solæ satis munitum ad petendum principatum iter ostendūt, tamen si gratia fulciantur,vix vnquam repulsam habituras existimo. Hæc quoties ipse mecum memoria repeto,non possum non vehementer admiratione duci, ita, vt perbeatum iudicem Carolum Regem, in quo nihil natura neglexerit quod ad corporis, ac animi fœlicitatem pertineat.In hoc enim adeo collata, & cumulata sunt omnia cum corporis,tum animi bona, vt neque priorem agnoscat,neque admittat

20

30

40

50

mittat parem. Quibus de rebus, si ante conspectum vestrum plenum & auctoritatis, & grauitatis, ipse verba facturus essem, pertimescerem sane, ne me in ipso orationis medio cursu, copia rerum obrueret. Atque ita obrueret, vt omnem prorsus recte dicendi modum, confundere necessarium fuerit. Mihi vero animus nunquã fuit Illustriss. Principes, vt Carolum Regem (cuius vobis exploratæ sunt, & compertæ virtutes) apud vos laudare vellem. Neque enim tam sum excors, vt non intelligam hunc locum, & hæc tempora, aliud lõge maius, ac dignius quiddam expostulare, id quod à principio & dixi, atque professus sum. Ac etiam nunc libere & ingenue fateor, non licere cuiquam habere comitiorum eiusmodi rationem, vt in lau-
10 datione cuiusquam versari patrum voluntates, ac sententiam Senatus ab oratoris deliberatione pendere credat, quasi non magis ad fortia facta, quam egregia, & bona verba spectare oporteat. Vnde postquam vestrum istud amplissimum, ac illustrissimum collegium, septenaria perfectione absolutum, diuina prouidentia, ad futuri Romani Regis habenda comitia, Franckefurdium conuocatum est, vt vniuerso orbi Christiano, suo capite iamdudum orbato, veluti quendam solem terris, adsignare debeat Principem, profecto non est, vt dubitare quispiam possit, quin vobis abunde omnia superfluant, quæ ad absolutissimam sapientiam, animorum constantiam, æquitatemque requiruntur. Ita, vt nullo monitore, quantumuis etiam ingenij, aut eloquentiæ facultate præstanti, sed sola vestra prudentia freti, eum sitis Re-
20 gem Romanũ vestris suffragijs declaraturi, quem ad id muneris obeundum, sufficere cognoueritis. Nec ego sum vsque adeo perfrictæ frontis, aut proculcati pudoris, vt præscribere vobis, quem vos eligere debeatis, temere præsumam, aut quenquam ita vobis proponere audeam, vt in eo deligendo, non multo plus vestris acerrimis iudicijs, quam meæ opinioni concedendum putem. Tametsi multis sane argumentis, haud obscure probare possum, Carolum Regem, omnibus, qui in hunc vsque diem a vobis imperium petierunt, non modo venire præferendum, verumetiam competitorum à vobis nullam omnino rationem esse habẽdam. Quidquid enim isti sibi vtcunque vsurpant, hoc ille summa cum æquitate possidet. Et vt paucis multa concludam. Solus hic, omnium ante se regum fœlicitatem ex æquo superare
30 videtur. Non modo quæ et à natura insunt, vel ex industria, & exercitatione prouenerunt, verum etiam hæ quoque res, quæ tantum ex arbitrio fortunæ, vt vulgus putat, seu fatorum, vt philosophi opinantur, dependent, hæc omnia tam peculiaria habet, vt non ei collata, sed cum eo nata fuisse videantur. Cum hoc si optimos quosque conferre libet, comperietis magnam obscuritatem clarissimos alioqui viros, huius splendore obiecto, contracturos. Cedat opibus & diuitijs Crœsus. Cedat prudentia Philippus, Alexander prosperitate, potentia Xerxes, magnanimitate Leonidas, liberalitate Agesilaus, gratia Alcibiades. Ea propter neminem existimo fore, qui huius augustissimi imperij molem, tam facile extollere, collapsum vero, ac iam fœdari cœptum, tam potenter restaurare, in angulos Germaniæ coarctatum,
40 tam longe lateque propagare possit. Quis enim nesciat quantas militum copias, tã pacis, quam belli temporibus paratas sem per habere consueuerit? Quãtam etiam, & quam numerosam classem, tum in Mediterraneo mari, tum in Occidentali oceano constituerit? quibus non magis sua ac sociorum regna, quam totam ipsam Christianam Rempublic ab incursu barbarorum & hostium, strenuissime tutatur. Atq; hoc solo nomine vel maxime commendandus, quod publicam salutem, suo periculo semper anteponendam duxerit. Qua in re quanta modestia ac temperantia semper vsus sit, ex hoc considerare potestis, quod in tanto sumptu circa cutam præsidiorum, & copiarum, nemini incolarum importune molestus est. Neque ita agit, vt illi, qui paganorum, ac villanorum suorum sudoribus, & sanguine, militum rapaci-
50 tatem, libidinem, ingluuiemque quotannis explent, & heu dictu miserabile, plus ipsi [illegible] mitatis, & nocumenti suis subditis inferunt, quam vel infensissimi hostes excogitare, nedum inferre, possent. Sed noster hic, sine suorum iactura, sine priuato magno incommodo, e regijs vectigalibus stipend a militibus copiose suppe[illegible]. Sa[illegible] locupletem sese existimans, si sui penuria, & calamitate non oper man[illegible]us fœlicem, si suos ab infœlicissima tyrannide defendat. Nolo ego hoc loco

recensere egregiam illam corporis habitudinem, ac illa pulcherrima naturæ lineamenta, quæ hunc plane coarguunt vere Germanicum illum splendorem referre. Nolo inquam recensere illa tam vulgata, & ferme protrita, ne vestris auribus plus iusto molestus fiam, ea inculcans atque in medium proferens, quæ etiam gladiatoribus, & athletis communia sunt. Tamen hoc vnum breuiter admonere operæpretium esse duxi, hanc scilicet ætatem, & has vires, quæ huic natura largita est, tolerandis sudoribus, algoribus, vigilijs, alijsque incommodis accommodatissimam esse. Partim etiam vt vos commonerem impudentissimi cuiusdam hominis, nuper Gallica legatione functi, ad Ebutonum ciuitatem prouinciamque, qui, siue ex mandato ita dixerit, siue Gallicam leuitatem, impudentiamque coercere non potuerit, in huius nostri Illustrissimi & Inuictissimi Regis contumeliam, nihil aliud cum adferre potuisset homo sceleratus, ausus est satis contumeliose Regulum appellare, statura forte pusillum suggillans, quasi vel id vitium censeri possit, si vere obijciatur, aut mox pusillus sit, qui non æquauerit corpore cyclopem. Sed facessat temerarius homo cum sua Gallica leuitate, nos sat magnum eum iudicamus, quem maximi quique maiorem sese fateri coguntur, & si idipsum forte inuitissimi faciant. Non debet etiam vos commouere, quod toties per cuniculos oppugnatur Carolus Rex, quasi qui nondum fortunæ vices expertus sit. Illi enim constanter adfirmant, imperium decernendum non fore ei, qui belli discrimina, & euentus iniquissimos, dubiosque lubricæ sortis nondum subierit. Ad quod cum dici permulta & grauiter, & ornate possint, ego paucis agere malo, propterea, quod eiusmodi sit ista causa, vt nequaquam indigeat accurata defensione. Quippe, quando eandem possumus longe fortius retorquere in eum, cuius gratia ista dicuntur. At nos aliena oppugnare non decreuimus, verum nostra defendere. Idque tam licere cuiuis opinamur, vt nemo ob id læsum se iure queri possit. Belli ergo fortunam qui sæpius experti sunt, eos ad Rempublic. administrandam aptos esse adfirmabimus? Absit hoc illustrissimi Principes. Qui enim tum aptiores censendi forent, quam vulgus istud perditissimorum hominum, quos Germania ad publicam calamitatem heu nimis diu aluit. Nam hoc & calonibus atque lixis, ac etiam prostitutis illis mulieribus, quæ castra sequuntur, prope peculiare est, ita vt assidue à fortuna versentur. Modo victores, modo victi circumambulent. Iam triumphantes, mox in triumphum ducti. Aliquando direptis opibus, exustis ciuitatibus, occisis, aut despoliatis habitatoribus opulentissimi, mox profligatis prioribus fortunis infœlicissimi, ac omnium maxime miserrimi. Hæc idcirco dicere volui, vt sciatis, huius causæ caput, longe nimis imbecillum esse, vt etiam si aduersarius verum diceret, propterea ab imperio secludi is debeat, in quem illud sophisma torquetur. Quis enim vnquam Alexandro magno in rebus gerendis fortunatior? Quis Publio Scipione Africano & fortior, & melior? Quis Octauiano fœlicior, aut potentior? At hi omnes pueri prope ad imperium admissi sunt, ita, vt nullis antea bellis propter ætatem interesse potuerint. Cum imperio enim exercitantur Imperatores, non secus quam nos cum nostris studijs. Quanquam omnino credere non debetis militaris disciplinæ expertem esse eum Regem, cum quo, quicunque sunt in orbe Christiano egregij, ac famosi bellatores, familiarissime conuersantur. Hijs artibus à puero imbutus est, ad eas perdiscendas non tam sponte accessit, quam vi quadam naturæ pertractus fuit. Hæc auita sunt insignia, quæ hæreditaria quadam successione, in hunc propagata fuerunt. Ita, vt audaciam, & robur, ex ipsis maternis vberibus suxisse videatur. Solent huiusmodi confugia quærere Oratores perplexi, dum non habent vel quod aduersario obijciant, vel quod pro se dicant. Quemadmodum si quis cum sanitatem reprehendere non possit, laudaret febrem quartanam. Ita qui paci inuident, belli gloriam extollunt. Quibus nos respondebimus, duo esse bellorum genera. Quoddam enim sola Imperatorum libidine, ac petulantia quadam ferocientium animorum leuibus ex causis concitari, ac sæpe cum maximo discrimine Reipublicæ in fortunæ arbitrio dubium, & anceps versari. Alterum vero pro Patriæ tuitione, pro liberis,

bellis pro fortunis necessario geri oportere. Idque tale esse, vt siue bene, siue male cedat, ipso nihilominus duci gloriam semper, ac laudem conferat. Ad hæc perpaucos comperiri, qui in bellis gerendis, non multo magis suis affectionibus ducantur, & obtemperent, quam publicæ vtilitati consulant, Vtpote, qui pro nihilo pendant iustitiam, pietatem, cæterasque virtutes. Verum, contemptis religionibus, ac iure gentium spreto, aliena quidem per maximas iniurias deuastando, contra socios ac vicinos crudelissime grassando, se bellica virtute, ac militari disciplina, cæteris mortalibus præpollere gloriantur. Sed nos omni præconio efferendos, omnique laude prosequendos arbitramur, qui sic regnum instituerunt, vt malint suos fines tueri, quam aliena diripere. pacem fouere, quam excitare bella, optare potius opulentam patriam vt habeant suis terminis coarctatam, quam expilatam ac miseram, etiam si vsque ad Indos protendatur Quid autem refert, si bella omnino facessant, dummodo patria prudenter, & ordinate gubernetur. Immo omnibus votis exoptare Principem debemus, cuius consilio, & auctoritate, bellica rabies, in pacis lenitatem, & mansuetudinem vertatur. Hoc sancta Ecclesia quotidie pijs precibus efflagitat. Hoc euangelia Christi, quæ fidei nostræ indissolubile fundamentum existunt, toties nobis inculcant. Memineritis sanctum Regem Dauid ad extruendum Deo templum, indignum fuisse reputatum, eo quod vir sanguinum esset, Mosen proinde legis diuinæ promulgatorem, a promissionis patria Deo iubente seclusum, Regem vero nostrum Christum, quem Iehosue nobis designabat, in ciuitatem sanctam venisse pacificum. Quapropter de Christianorum cæde non debet gloriari Christianus Princeps. Inanis est enim gloria, quæ in Reip. perniciem vertitur. Omnes quippe vnius ciuitatis municipes sumus, præsidem habentes Opt. Maxim. Deum. In hac qui seditiosi deprehenduntur, expedit Reipubl. vt à regimine præcipites deturbentur, ne labefactetur status immaculatæ, & incorruptæ matris Ecclesiæ. Videte Ethnicum illum M. Catonem, quanta grauitate ciuilem discordiam execratus fuerit. Fuisse enim traditur vir ille summæ integritatis, & egregium Rom. probitatis exemplar. Is post illam memorabilem cladem Pop. Ro. in Pharsalia confectam, cum interfectorum ciuium cadauera circumlustrasset, manibus obtexisse oculos fertur, ne Reipublic. calamitatem diutius contueretur. Nemo certe tam est mentis, aut rationis expers, qui non longe præferat sanguinolentis bellorum tumultibus, florentissima tempora pacis, cum in istis omnia & diuina, & humana, optime ac tranquillissime regantur, in illis autem, interrumpātur non modo hominum voluptates, verum etiam Deorum immortalium cultus, religionesq; pessum eant, ac turpissime polluantur. Et si diligenter introspicitis, reperieris hic multum relinqui solidæ & non fucatæ laudis, illic vero mendacijs omnia fere obnoxia circumferri. Quis enim iactabundo, ac gloriæ iam spe inflato, de sua vtcunque sese victoria extollenti, credat? Quis non vel pro media parte confictum putet, egregium illud bellicum poema vbi omnia ad laudem victoris cantantur, quodque si rem aliunde percontere, obscurum subito fieri videas, ac tale, vt iam huiusmodi schematis pudere re vehementer possit. Constat ergo belli imperitiam nemini merito imputandam, qui sua dexteritate, atque prudentia, sic disposuerit regni statum, vt ei bellum inferre non ausit quispiam, nisi fuerit ille extrema dementia, aut ingenti temeritate correptus. Quod si quis omnino quietis impatiens, ac belli plus iusto adpetens, inuitum ac reluctantem temere armis lacessierit, in hunc demum ac turbatorem publicæ commoditatis, omnes neruos, omnemque potentiam expendat, vt tandem optimi imperatoris officium, nō segniter exercuisse cōperiatur. Iam dicendum videtur de his rebus, quæ ad imperij amplitudinem summopere considerari consueuerunt. Inter quas summo fere loco constitui solet mutuus affectus, atque beneuolentia, non solum Principis erga Rempublic. verum etiam erga vicinas gentes, socios, & necessarios. Qua in re si adhuc aliquid est quod a Carolo Rege exigendum, aut etiam extorquendum putetis, idipsum sponte sua [illegible] præstabit. Nam cum tam sit præclara, ac vere regia indole præditus, vt etiam hostibus suis vltro parcere, nedum charissimis, ac amicissimis bene facere gloriosum esse iudicet, qua occasione induci illum, aut certe permoueri posse

existimatis, vt charissimam patriam suam non prosequatur maxima cum pietate, & summa gratitudine. Neque vestrum esse quenquam credo, qui nesciat qua religione, quibus officijs, qua necessitudine, potentissimi prope omnes Europæ Reges, cum illo pacta firmauerint, Societatem inierint, affinitatemque contraxerint, Angliæ videlicet, Vngariæ, Poloniæ, Daciæ, ac Portugalliæ. Ferox insuper bellicosaque Heluetiorum gens, ac populosa Sueuorum coniuratio, nec non Eburonum præpotens ille, ac inter prudentissimos merito connumerandus Princeps Erhardus, vna cum tota Marcensium familia. Omnes profecto Carolum Regem sanctissime colunt, nec est quisquam sanctiorum, aut necessariorum, qui non præstitæ fidei reum illum facere ausit. Iusiurandum nullis conditionibus vt violaret impelli vnquam potuit, fidem etiam hostibus constantissime semper seruauit. Culpam autem quam in alijs damnare sæpius potuerat, ipse nunquam admisit, honorem suum integrum, & illæsum seruare malens, quam alienam perfidiam, vel vindicando detegere, vel compensando adæquare. Quo vero clarius dilucidiusque ipsius Caroli Regis erga sacrum hoc imperium, fidem perspicere, & dijudicare possitis, consyderare quæso, ac animo diligenter perpendite, an aliquando aut palam, aut clanculo aduersus imperij maiestatem machinatus sit, an pecunijs, fauore, potentia, contumaces fouerit, rebelles susceperit, diffidentes rebus suis Imperij hostes ingentibus spebus erexerit. Quam demum ob causam contemnere illum Venetorum amicitiam creditis, nisi quia perpetuos hostes Rom. Imperij, vestræque nationi infensissimos esse cognouit? Quocirca si penes me horum comitiorum summa staret, fidem meam ac honorem me hercle grauiter acerrimeque læsum putarem, si contra meam conscientiam, contra publicam omnium expectationem, alium quenquam isti præferendum statuerem. Vos ipsi illustrissimi Principes, iamdudum conspexistis, quam sancte, quam syncere, quam pure ad imperium aspiret. Non ambitione rapitur, neque tumet arrogantia. Non popularis auræ tempestatibus iactatur. Sed id tantum à vobis officiosissime petit, quod sui parentes sanctissime possederunt, quodque, si ipse non peteret, vos illi sponte fueritis oblaturi, cum eis rebus habundare illum cerneretis, quæ vos à rege Romanorum expetẽda iudicatis. Prudentissime quidem à maioribus nostris constitutum est, vt ambitus è Republ. tollerentur, ne his qui boni in ciuitate versantur, cum perditis nonnunquam, flagitiosisq; in competendo communis, ac par esset conditio. At viris fortibus hac lege nequaquam honoris aditum præcludi voluerunt, ita, vt coercendos illos censuerint, qui sua vel dexteritate, vel prudentia, reipub. periculis, necessitatibusq; consulere possent. Istis enim qualibet in vrbe prẽmia debentur virtutis. Ad quam incitare, ac etiã inflammare mortalium animos solet insitus ille (nescio quis) gloriæ igniculus, quem vix etiam sapientissimi restinguere potuerunt. Vnde nec vestræ voluntati Carolus Rex reluctabitur, si vestro candidissimo iudicio huic imperium decernendum duxeritis. Plus nempe vestræ pietati, prudentiæ, liberalitati, quam suæ modestiæ dandum intelliget. Nam si sapientem mutare sententiam quandoque expedit, minimeque indecorum habetur, etiam in his, quæ sub controuersia, & disputatione relinquuntur quanto magis vbi de Reipubl. dignitate, de salute omnium agitur, ibi pertinacem esse non licebit? Qui enim ad id quod ei gratuito affertur, morosum se præstat, non caret certe turpissimo ingratitudinis, aut simulationis crimine. Quare enim vt candidatus petit, si sponte oblatum, non alacriter amplectitur? Hæc icirco dixi, ne quis Carolum Regem ex illorum numero esse credat, qui aliud in frõte, aliud in pectore gerunt. Ille sese aperte imperatorium candidarum profitetur, eaque in re vestros calculos, ac vestrum æquissimum iudicium expectat. Quid autem attinet exhortari vos, vt eum vobis imperatorem deligatis, qui à Christianorũ ceruicibus, ab aris, ac templis Dei Opr. Max. sine vestro incommodo, truculentissimos ac nepharios hostes depellere tam facile possit, quam lubens velit? Sciunt omnes immanitatem, rabiem, ferocitatemque Turcarum. Obtenta Asia, in Africam moliuntur exercitum, breui quod eis adhuc in Asia deesse videbatur, ferro, ac flamma subegerunt. Syriam videlicet omnem, Arabiam denique totam, vniuersamque Ægyptum. Nolo exaggerare verbis Turcarum potentiam, quandoqui-

quidem hanc ipsam rem accurate satis proximo Augustensi Principum conuentu, Legati Roman. pontificis effinxerunt. Quibus si fidem adhibendam censetis, mea industria nihil addi, nihil excogitari potest, quod his tam ornatis, ac magnificis buccinatoribus respondeat. Sed per Deum immortalem ô illustrissim. Princ. nolite credere quenquam mortalium timeri hoc tempore à Turcis, nisi Carolum Regem. Nolite opinari præter hunc superesse quenquam, qui huius tam periculosi, & ancipitis belli pondus sustinere queat. Hunc missis epistolis, de pace atque inducijs sollicitant. Hunc totius Europæ potentissimum esse palam fatentur. Huius iam vires in Africa magna suorum clade experti sunt. Huius classem in mediterraneo
10 mari obuiam semper habent. Cum hoc sibi rem esse conficiendam vident. Siciliam, Sardiniam, Corsicam, Calabriam, Apuliamq; ex Epiro, ac tota proinde Græcia procul despiciunt, suoque furori obiectas esse vehementissime dolent. Per uijs autem Pannonijs, quãtum itineris spatium intetiacere putatis, si ex Mæsia aut Macedonia in Germaniam Turca expeditionem paret? Verum ibi quoque Croaciã, Austriam, Charinthiamque, velut quendam Germaniæ clypeum obtrudi sibi conspicit. Nemo igitur persuadeat vobis ô Princ. illustriss. quenquam mortalium esse, qui maiore desiderio ad hoc bellum teneatur, aut qui idipsum pro sua gloria, & fidei honore, celerius ad rectum finem perducere possit. Si sunt qui de se magnifica pollicentur, & fidem suam ingentibus promissis onerant, cum nihil adhuc admira-
20 tione dignum nauauerint, hi (vt fieri solet) tranquillo flumine nauim ducentes, bonos ac peritos se naucleros putant. Quantoque absunt remotius ab hostium conspectu, tanto audaciores apparere gestiunt. Qui vero manum admouerit, illum obseruare vos oportet. Hic ille est Carolus Rex, quem iam sæpius honoris causa nominandum putauimus. Ille inquam, qui ad ista fata, Deorum immortalium nutu, reseruatur. Huic, qui fortunam tacite obijciunt, ipsi suam fortunam nondum à tergo inspexerunt. Nunquam deerit fortuna, si sapientia vtamur. Multoque præstat, fortunæ non subiacuisse, quam sapientia caruisse. Sapientia vero ad Principem spectat, à quo hæc fere desiderantur, vt regno suo optime præsit, vt seniorum & prudentium consilio Rempubl. administret, vt à regimine pueros, mulierculas, & effœ-
30 minatos homines excludat, vt in corrigendo, seueritatem iustitiæ, cum humanitate coniungat, vt erga bene meritos munificus, & liberalis existat, vt regni opes non facile profundat, vt patriam immoderatis quæstubus non expilet, vt iura libertatẽque patriæ, nulla spe lucri, aut gratia cuiusquam flexus diuendat, imminuiue permittat, vt sese omnibus exemplum continentiæ & integritatis exhibeat. Hæc sunt, quæ bonum imperatorem, strenuumque ducem reddunt, non ea, quæ vulgo magna, & præclara putantur, corporis robur, audacia (quæ & temeritas dicitur) vsus belli, impatientia quietis, tolerantia laborum, & si qua alia sunt, quæ hominibus admiranda videntur. Cum ad alias virtutes comparata, statim euanescant, atque obscura fiant. Restat iam vt de priuilegio Germanicæ nationis in designando impe-
40 ratore, panca disseramus. Et licet ista pars apud vos multum ponderis, atque existimationis habere merito debeat, à nobis tamen multis verbis pertractanda non videtur. Quantum enim ad Carolum Regem attinet, omnibus credo habunde satisfactum esse. Interim tamen quid ego de hac re sentiam, & quid vos sentire ac statuere velim, breuiter explicabo. Requiritur eligendus à vobis imperator, qui ex Germanica natione sit oriundus, neque hoc solum, verum etiam qui ipsam linguam, moresque, ac illum magnanimum & generosum spiritum ex incunabulis hauserit. Id ego non solum prudenter, & caute, à vestris maioribus constitutum fuisse, verũ etiam à vobis diligenter obseruandum esse pronuntio. Si enim vestri honoris, ac publicæ libertatis memores esse vultis, nunquam admittetis, vt Germanica natio
50 per vos sese dispoliatam suis priuilegijs lamentari merito possit. Ea profecto longo iam vsu apud nos consenuerunt, & in hunc vsque diem inuiolata perdurant. Nam DCCCC. fere exacti sunt anni ex quo Rom. Imperium, maxima gloria nostra occupamus. Ab illo videlicet die, quo, inclinãte Græcorum fortuna, ad Francos Germanos rerum summa translata fuit. Non libet hoc loco veterem illam controuersiã mouere, quæ sæpius est ab eruditissimis retractata, quinam prisci illi extiterint Frã-

ci. Sed hoc vnum dico, longe à veritate alienos esse, qui hos ad Galliam trahere conantur. Quippe cum ante Chlodouei Regis tempora, in Gallijs habitasse Francos nullis historijs comprobari posse certum sit, at tum Germaniam illos inhabitasse constat. Et licet Gallijs dominarentur, Germaniam tamen aliquando deseruisse, qui affirmat impudentissimus est. Id nanque & Francorum annales testantur, & innumera in ipsorum legibus prodita memoriæ vocabula, quæ Germanicam redolent originem. Huiusmodi permulta comperiet, si quis mihi credere noluerit, in lege Salica, & Ripuariorum, deinde in constitutionibus Caroli magni, Ludouici Chlotarij, ac Caroli iunioris. Testatur præterea frequens, & prope continua illorum apud Germanos conuersatio, confessusque. Belgicam enim à Germania non 10 seiungimus, moti præter alias cum fortissimas, tum efficacissimas rationes, auctoritate præclarissimorum, & amplissimorum virorum, P. Cornelij Taciti, Clau. Ptolomei, Strabonis, Eutropij ac aliorum, qui etiam Neruios, Eburones, ac Atrabatas Germaniæ adscribunt. Quod si nulla alia prorsus ratio suppeteret, satis (vt opinor) fuerit, Germanorum in Gallos mutuum, & inextinguibile odium. Cuius inter priscos rerum gestarum scriptores, non semel C. Cæsar, Tacitus atq; Suetonius meminerunt. Vnde quum & lingua, & moribus, tum etiam conuersatione à Germanis nihil dissimiles, sed arctissime copulati fuerint, satis probatum puto, hos non modo p̄iudicium vobis nullum facere, verum etiam magnum splendorem, atque ornamētum nostræ nationi adferre. Quare cessent Galli de istis sese iactitare, tam claris & 20 inuictis Principibus, sola hæc gloria Germanicæ nationi, ac vestris dignitatibus debetur. Nolite ergo vestram libertatem, vestra priuilegia, extranei Regis libidini exponere. Cauete quæso, ne alium Imperatorem pronuncietis, quam è vestra natione, & Germano sanguine propagatum. Quomodo enim vos liberos esse finent, qui suis subditis insolentissime & superbissime dominantur? Quod si vobis in animum venerit (id quod nos vnice à Deo optimo, maximo postulamus) Carolum Regem, vt sacro Romano Imperio Regem Comitijs Franckefurdiensibus decernere velitis, non dubitamus quin id toti Christianæ Reipublicæ, bene fœliciterque cessurū sit. Vestris denique dignitatibus, cunctis Germaniæ prouincijs, ciuitatibus, oppidis, gratissimum aliquando fructum sit allaturum. Quandoquidem Regem habituri sitis, quem natura ad id effinxisse videtur, vt mortalibus Imperio dominetur, 30 consilio præsit, mansuetudine, ac æquitate adiumento sit. De quo vere prædicari potest, id quod Cyrus Persarum Rex dicere solitus fertur, Imperium ei deberi, qui quibus imperet melior sit. Nam præter eas virtutes, quæ egregium imperatorem efficiunt, omnibus fortunæ dotibus, omnibus naturæ ornamentis, præditus est. Paternam enim originem, trium Imperatorum sanguine decoratam, Maternam vero ex Illustrissimis & potentissimis Hispaniarum Regibus deriuatam, suo ingenio fulgore, velut quoddam luculentissimum sydus illustrat. A quibus hæreditario iure superioris, atq; inferioris Germaniæ angulos regendos accepit, ita vt intra illos nō tam inclusa, quam munitissimo quodam vallo septa Germania videri possit. Qui 40 triplici etiam Hispaniæ, latissimæ, & opulentissimæ Prouinciæ, iustissime dominatur, atq; augustissime præest. Qui mediterraneum mare, ex Hispanijs vsq; ad Creten Asiæ insulam, suis clasibus nauigat. Qui Sardiniam, Corsicam, Siciliam, Neapolim, Calabriam, Apuliā, Mauris Turcisq; oppositas, summa virtute tuetur. Qui maximam Africæ partem, iuxta Atlantem montem, à columnis Herculis, & initio Gadium, vsque ad Tripolim, atq; Carthaginem tributariam possidet. Qui tanta est fœlicitate, vt huic plus vno die terrarum fortuna contulerit, quam potentissimi aliquando Reges, & expertissimi Duces, bello subiugare longo tempore, ac diuturno labore potuerint. Qui in ea est ætate constitutus, quæ & vires, & animum cum tempore ipso solet augere. Qui gratia tantum apud Germanos valet, quantum an- 50 te hunc nemo alius. Hunc itaque si delegeritis Regem Romanorum, vobis, totique Christianæ Reipub. optime cōsultum esse sentietis. Imperij fines ampliari, vestros perpetuos hostes profligari, postremo infideles, ac barbaros ad fidei professionem venire supplices conspicietis. Quod ita vobis inspirare dignetur Opt. Max. Deus. Amen. D I X I.

## HERMANNI NVENARII COMITIS INclyti epigramma, in defectionem solis, & electionem Caroli Regis Romanorum.

*DELITVIT nuper cæli sub vertice Phœbus,*
*Occuluitq; suum Delius ipse iubar.*
*Emersit subito diuinum Cæsaris astrum,*
*Cumq; nouo rediit Cæsare Phœbus ouans.*
10 *Ergo hoc iam constat, quo pacto regnet vterque,*
*Phœbus apud superos, Cæsar in orbe regit.*

## EIVSDEM EPIGRAMMA IN CÆSAREM & Atlantem.

*MAgnus Atlas humeris gestare putatur olympum,*
*Quamuis Herculea sit releuatus ope.*
*Magnus item Cæsar terrarum sustinet orbem*
*Solus, & ex alto pectore cuncta gerit.*
*Fortior est igitur robusto Cæsar Atlante,*
20 *Ille capit socium, renuit iste parem.*

## EIVSDEM AD CAROLVM REGEM ROMAnorum distichon.

*DEnt superi sanum te vincere Nestoris annos,*
*Carole, iam nequeunt hi dare plura tibi.*

## INVICTISSI. ATQVE CHRISTIANISSIMO Carolo Rom. Regi designato, Hispaniarum insuper, ac vtriusq; 30 Siciliæ Regi, Austriæ Burgundiæq; principi potentissimo, Hermannus de Nuenar Comes, nomine studiosorum Germaniæ, salutem atque felicitatem perpetuam optat.

POSTEA quam apud Germanos increbuit augustiss. Rex Carole, re, Dei optimi maximique nutu beneficioque, Christianæ Reipublicæ principem ac moderatorem designatum esse, incredibile est, quanta fuerit omnium Germanorum lætititia, plausus & exultatio. Et potissimum illorum, qui sub patrocinio aui tui gloriosissimi Maximiliani Augu-40 sti bonis studiis operam suam locauerunt. Hii quippe cum pientissimo principe, ac studiorum suorum defensore spoliatos se iamdudum viderent, non iniuria acerbissimo luctu, & ingenti mœrore perculsi torquebantur. Sed hunc subito leniuit fœlicissima fatorum series, neq; leniuit tantum, verumetiam cumulatissimo gaudio cõmutauit. Fuere tunc inter hos aliquot ornatissimi viri, qui me tacite adhortabãtur, vt ad te stylum conuerterẽ, & hoc, quantulumcunq; est, literarum negotium, nomine studiosorum Germaniæ mihi desumerem. Quibus (vt verum fatear) parui haud inuitus, cum quod officii mei id esse ratus sim, tum etiam quod occulte me stimularet, immo impelleret, nuper inflicta, non mihi tantum, sed etiam doctissimis & honestissimis viris, contumelia, quorum nonnulli fuerunt, qui mihi magna necessitu-50 dine deuincti tenebantur, ita vt non paruam contumeliæ partem in me redundare cernerem. Quapropter cum hanc omnes in te Carole Cæsar spem, fiduciamq; coniecerimus, vt studiorum nostrorum futurũ te haud dubio & patronum, & vindicem putemus, rogant te studiosi omnes, atq; eruditissimi totius Germaniæ literarũ professores obtestantur, vt renascentium iampridem bonarum artium curam habere velis. Ipsa quoq; Germania florentissimis, atq; pulcherrimis ingeniis vndiq; excul-

tam ſeſe conſpiciens,ſummo deſiderio,ſummoque affectu optat,vt tuo auguſto auſpicio fœdiſſimam ſophiſtarum barbariem è ſuis finibus extcrminare velis,quæ iam annos pluſquam octingentos, magno cum dedecore , atq; iactura omnium artium perdurat. Has nobis reliquias abominabiles barbarorum tumultus inuexerunt Gotti, Longobatdi, Vuandali, Slaui, Huni, Notdmanni. Hos itidem defæcare, & excutere tuo candore perfacile poteris. Qua in re non opus eſt vt multum labotis inſumas.Iacta ſunt fundamenta,nihil reſtat,niſi vt vel tuo, vel optimatum tuorum patrocinio ſtructura fulciatur. Dignum profecto principe, dignum illuſtribus viris patrocinium.Magnus enim Rex fuiſſe Dionyſius ille Tyrannus perhibetur,ſed non parum ornamenti contulit huic Platonis, & Ariſtippi familiaritas. Quantum vero 10 laudis Cyro Regi ficta Xenophontis hiſtoria cõparauit? Quid eſſet iam Mecœnas, niſi Vergilium ſortitus eſſet præconem ? Quid de Alexandro Rege dicam?neſcio certe an huic plus profuerit dignitas Ariſtotelis, quam ſubiugata Aſia, & cæſus Darius potentiſſimus alioqui Perſarum Dominus. Nam inter alias eius laudes quaſi ampliſſimam hanc refert Plutarchus in eo libello,quem περὶ τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου τύχης καὶ ἀρετῆς inſcripſit, cuius verba ſubiiciam: τὸν μὲν ἁρμονικὸν ἀνάξαρχον ἐντιμότατον τῶν φίλων ἐνόμιζε. πύῤῥωνι δὲ τῷ ἠλείῳ πρῶτον ἐντυχόντι μυρίους χρυσοῦς ἔδωκε, Ξενοκράτει δὲ τῷ Πλάτωνος συνήθει πεντήκοντα τάλαντα δωρεὰν ἔπεμψε. ὀνησίκριτον δὲ τὸν Διογένους τοῦ κυνὸς μαθητὴν ὅτι ἄρχοντα τῶν κυβερνητῶν κατέστησεν. Sed non ſunt nobis longe repetẽda exempla, ante oculos obuerſatur glorioſiſſ. auus tuus ruus Maximilian⁹, quo nemo vnquam fuit in proſequendis doctis hominibus liberalior, munificentiorq;. Et fieri nequaquam poteſt, vt huic tu virtutib⁹, 20 & egregiis factis cedere velis. Imperium Romanum obtines , idipſum humanitatis artibus tutelare quoddam numẽ ſemper fuit. Te igitur alterum Antoninum nobis exhibe, quem inter optimos principes merito conſecrauit vetuſtas, & eidem gloriæ palmam tradidit, ita, vt ſingulari hoc ἐπιθέτῳ appellaretur φιλόσοφος. Redde itaq; ſua præmia bene merentib⁹, foue ſtudioſa ingenia, & breui videbis in Germania renaſci Athenas. Coerce quæſo imperioſum, & violentum genus quorundam ſophiſtarũ, qui ad perniciem literarum nati ſunt, Theologiſtas dico numero non admodũ multos. Et vt rem totam intelligas, fraterculos quoſdam magnis titulis inſanientes, iube ſuorum cœnobiorum curam gerere, iube domi fratribus ſuis regendis operam impendere, ſacris faciẽdis inuigilare, populum Chriſtianum diuino verbo & euange- 30 lica doctrina reficere, non decoquere rem familiarem, non excitare turbas in eccleſia, non ſpargere rumores, non ſeminare linguæ ſuæ venena in vulgus, nõ labefactare famam bonorum virorum, non vendicare ſibi in alios imperium, qui omnium debent & vita & exemplo eſſe humilimi. De quibus, & ſi apud te iure conqueri poſſem vtpote quos ſenſerim famæ meæ grauiſſimos hoſtes , tamen malo hoc tempore cõmunẽ cauſam agere, quam me ipſum vindicare. Vnica, crede mihi, peſtis eſt in Germania IACOBVS HOSTRATVS, quam ſi reſtinxeris ἴσαι πάντα καλῶς, homo præter ingentem ſuam audaciam inſigniter impudens, atq; temerarius. Nolo equidem mihi tantum vt fidem adhibeas. Omnes interroga (ſi libet) per Germaniam doctos viros. Omnes læſit, omnibus æque infeſtus eſt. Quid multa? ſtudioſorum public⁹ ex 40 profeſſo eſt hoſtis, καὶ τῆς μὲν φιλανθρωπίας. Quare te iterum atq; iterum rogant, hunc vt tua auctoritate compeſcas, & vt vel tacere omnino, vel melius loqui præcipias, cenſorem ſui, non aliorum agat , domui ſuæ conſulat, & iuxta Apoſtolicam doctrinam, non ſit verboſus, non detractor, ſit ſobrius. Quod ſi ita, vt ſperamus, effeceris, polliceor tibi, quod omnes, qui in ſtudiis literarum aliquid conſecuti ſunt, idipſum gratiſſimo, & iucundiſſimo animo acceptum tibi referent. Omni deniq; ſtudio, diligẽtia, induſtriaq; ſuas opes in te certatim effundent, ſua ſtudia tibi addicent, ſeipſos tibi perpetuo deuouebunt. Teq; cum totius orbis commodo, Neſtoriam ſenectam ſuperare optant, vt hoſtibus tuis fœliciſſime domineris, vt fidei Chriſtianæ vtiliſſime præſis. Vale, & hanc legationem noſtram 50 pro tua clementia boni conſulas.

E X.

EXHORTATIO NOBILIVM GERMAniæ per doctiss. ingeniosissimumque virum Iacobum Sobium, insignis doctoratus LL. decoratum, ad Illustriss. Carolum Hispaniarum Regem, ac Romanum semper Augustum designatum.

NON miraberis, Christianorum Regum florentissime potentissimeque Carole, si nos nostræ anxii cum dignitatis, tum salutis etiam, conamur admonere, quomodo, nostra sponte ac omnium expectatione mortalium in te congestum, nostrum, Romanique populi, atque adeo orbis terrarum, imperium, fœliciter gerere, ac prudenter administrare & velis & possis. Siquidem cum tantam molē imperii ipse, summis plenam curarum sollicitudinūq; fluctibus, teneris adhuc tuis imposueris humeris. Nec nos etiam sine ingenti omnium nostrum periculo principatum, ac habenas totius Christianæ Reipub. tibi commisisse iudicaremur, si alius esses, quam te omnes esse sciunt, atque pertinacissime adserunt. Quippe cum totum id, quod tibi vel officio, vel gratia moti, contulerimus, in nostram culpam redundaret. Cum non facili momento, si quod erratum fuerit resarciatur, nec rursus sine orbis commodo, quod bene inde prouenerit, numeretur. Quod ergo faciendum, si ætas suppeteret, nequaquam fuerat, id si modo omiserimus, temeritate potius, quam consilio prouexisse te ad tantum imperii culmen, certe post Dei immortalis opes maximum, iudicaremur. Æquo ergo Carole, vnica Christianorum spes omnium, animo feres, si nos nostrarum solliciti rerum, quid ē re vtilitateque nostra, quidque ex tua dignitate fuerit, paucis ceu digito cōmonstrauerimus, quo tu bene, fœliciterq. imperitasse nobis, nos recte dicto audientes fuisse, præclarumque tibi Imperatoris fecisse nomen posteritati dicamur. Neq; verebimur ob id male audiendum tibi, quando tua ea est ætas, ea præclara indoles, id virtutis specimen, vt cuique bene monenti potius, quam perniciose blandienti aurem præbeas, cum alioqui adulescentia proprio affectuū agitata malo, non facile inter vitia, virtutesq; discrimen habeat, abiiciendaq; eligat sæpe, ac respuat eligēda. Paucis his ante actis diebus, cum Romanū imperium suo gubernatore Maximiliano clarissimo auo tuo, non sine ingēti omnium dolore, ac totius orbis incommodo, orbatum esset, summa excitata animorum sunt studia, aliis alio impetium trahentibus, intenti tamen omnes in septemuiros illos delectos Heroas, quem tandem suis designaturi essent suffragiis, cui summa imperii, ceu dignissimo, excellentissimoque imperatori, concredenda veniret. Mirum quanto desyderio, quam vnanimi popularium voto postulabaris. Te senes auebant, te expectabat viridior ętas, te proceres canebant, te prædicabant plebei. Nulla præterea non fuit Respublica quæ non libens, ac gratulabunda tuum videbatur subitura iugum. Nec minus fuere propensæ voluntates in Carolum, nobilis illius Sueuici exercitus, egregii Germanicæ libertatis vindicis, impotentis tyrannidis pulchri punitoris. Vixdum enim alium videbantur passuri Romanum regem, quam te Carolum, trium clarissimorum vna serie Romanorum imperatorum nepotem, fœlicissimum ante se regum omnium, ut cui sine bellis, sine sanguine, sine cladibus, tot incruenta contigerint imperia, tot subditę sint nationes, tot pareant populi. Quippe qui ad orientem Danubium teneat, in meridie Ionium mare, ac Siculum fretum, cum ipsa Trinacria, ac non exigua Italię parte, possideat. Qui in Hispaniis Aphricaq; cum Herculis columnis occidentem custodiat solem. Postremo in Oceano ac mari Germanico septemtriones conspiciat. Nec quietiores etiam Heluetii bello geniti, videbantur, qui vt te regem conspicerent Christiano imperantem circulo, non laboribus, non sanguini, non vitæ deniq; se parsuros polliciti. Quod ergo bonum, fœlix, faustumq; sit, tibi, nobisq; omnibus, te te inclyte Carole, desiderate mortalibus, libero Germanorum nate stirpe, designatum Rom. regem. IIII. Kal. Iulii, cum votis, ac precationibus in Deū opt. max. plausu, & gaudio erumpentibus lachrymis, concor-

concordi cœlestium voluntate, septem virorum suffragio, suscepimus, dantes accipientesq; vltro ac citro beneficiorũ cumulos. Abs te scilicet, vbi, vt pius patriæ pater, ac princeps nostræ Reip. temonem recte gubernaueris. Contra, vbi nos pro incolumitate, ac salute optimi principis, non sæui domini, opes, sanguinem, spiritus, profuderimus. Memineris ergo obtestamur, te ascitum in principatum, non tyrannidem, quem ita demum rectissime, diutissimeq; sustinueris, si plus virium tibi in amore nostrum, quam timore posueris. Amor siquidem perpetuum fert principem, timor vero inuisum è medio tollit. Sint Phalarides tibi, sint Dionysii, sint superbi Tarquinii, sint Nerones, sint Caligulæ, sint nostra etiã tempestate ceruina illa cornua recenti exemplo. Sed quomodo nos id de te timere in animum ducere poterimus? qui auos habueris paternos Augustorum, atque adeo mortalium omnium clementiam longe superantes. Vnde impetrare nihil æque, atq; de [illegible] summam impunitatem facile fuit. Nec tamen vt conniueas volumus, verum clementiæ mixtam seueritatem exposcimus. Sonteis, ne scelera superent, punias, sua cuique cum discrimine des præmia. Non iis, qui quæcunque dixeris, feceris que laudauerint, qui te à pedibus semper secuti fuerint, qui cum admiratione quæ ore, vel leuissima quæque, temere lapsa, exceperint, qui fiscum tuum locupletare, miserorum flentiumque ratione non habita, studuerint, qui iocularia exercuerint, qui maiora expiscaturi, munusculis onerauerint, qui oratoriis phaleris te deum fecerint. Sed qui aliquando errantem serio increpauerint, qui domi potius, forisque salutem tuam quæsierint, qui salubria tibi, tuæque Reipublicæ sapienter libereque ad[illegible]uerint, qui bono modo diuitias tibi conquisierint, qui in ciues eas auidius contulerint, quã inde emunxerint, qui morum grauitatem disciplinis coniunxerint, qui proprio relicto, tuum patriæque commodum amauerint. Ita vero quam optime fient, quando quæ vere maximo facienda principi, ipse feceris, adulatorem videlicet, princip[illegible]n communem pestem, ab amico discreueris; cognitumque abs te reieceris, ve[illegible] maxime præeunte ac iter commonstrante grauissimo, doctissimoque Plutarcho, Imperatoris optimi Traiani optimo præceptore. Tuis item præceperis, suis contenti stipendiis, abeant, non eos, qui tuam implorauerint opem, qui ad te non aliter, quam ad sacram anchoram, & parentem communem, & protectorem confugerint, spolient mutilentque, vt satius etiam fuerit, vel omnia perdere, vel patria exulare, vel ad hostes confugere, quam tantis laboribus, tantis impendiis, tantis periculis, saltem principis frustra toties & tam diu poscere congressum, id quod profecto maxime vulgi animum à principe auertit. Adeo Regem, vel malum, comme[illegible]tem, plebs æquiore tolerat animo. Ita apud Syracusas arreptam tyrannidem, constans Populi Romani amicus & socius Hieron in mite legitimumque conuerti imperium, cum ipso habitu, benignitateque à cæteris ciuibus nihilo videretur differre. Pateat ad te aditus, pateat cuique sua tibi aperiendi facultas, da supplicantibus digna responsa princepe, aut si id per occupationes nequis, eos ordinato, non qui pecuniam tuorum quærant, sed salutem. Audi obsecramus quid Philippo Macedoni contigerit, ad quem cum anus quædam confugisset, sui negotii audiendi postulans locum, illo non vac[illegible] respondente, inquit, ergo nec regnum quidem dignum habet principem, qui tuos non audias. Sed quid hoc? non petimus vt nobis æqueris. Tuam sustine, ac auge potius dignitatem maiestatemque, inter mortales plane diuinam, modo cogitaueris tantum velle prodesse, quantum possis, vt sentiat patria non maiestatis fuco duci te, sed ope iuuari. Id etenim, quod alioqui à cœlesti, immortalique petimus deo incolumitatem videlicet & fœlicitatem, id & à te tanquam Dei vices in terris gerente, exposcimus. Non, vt paupertate nostra tuas opes au[illegible]tas arbitraueris, non, vt fœlicitate, aut potius opulentia, tuæ detractum potentiæ credideris, verum iudicaueris, potius nos tuarum diuitiarum custodes esse, & quæstores, nostraque omnia in tua, vbi opus fuerit, necessitasque postulauerit, futura potestate. Lycurgus ille Lacon Cyro Persarum Regi, videre cupienti [illegible]zam terram [illegible] ciues eius assertuatores ostendit. Crœsus etiam victus, cum interrogatus, quid [illegible]bi militum ille in capta vrbe tumultus vellet, Cyro respondente, vrbem eos belli iure diripere, quare, inquit, tua diripiunt? & Rege, & vrbe in tua

exsten-

existente potestate? Hic animum adiicias obtestamur o Carole, o patriæ pater, o fausto nominate Augusti nomine, atque tandem amoueas, obliteres, quibus, tua parens Germania, tua alumna, quæ nato primum vitam, deinde & benigna alimentum præbuit, quæque modo vt se tuearis, vt sibi præsis, ad te confugit potissimum, male diu audiuit, maleque infamis fuit, latrocinia videlicet, & rapinas. Rara enim huc usque tuta itinera, rara peregrinantium protectio, non incolæ, non securi aduenæ. Atq; adeo non plebeiorum id solum est facinus, verum solo nobilium nomine. Ii enim cum ignaui fuci sint, soli dediti inertiæ, soli crapulæ, soli sui patrimonii decoctioni, congerentes alias apiculas & mella, & flores, vnde tandem sustineri Rex
10 possit, prosternunt, spoliant, trucidant. Horrendum reuera facinus, nec cuiq; bono ferendum principi, per orbem tute peregrinatos, in sola spoliari, necarique Germania. Accessit ad hanc priuatam Germanorum insaniam publica totius Christiani orbis rabies, sua in semet ciuilia conuertentis arma, & quæ bella in hostem Christiani nominis vertisse debuissent, iis communi furia seipsos ad internitionem vsque confecerunt. Numeretur (heu dicendum nephas) princeps quisquam, numeretur natio, numeretur Respublica, numeretur vel pagus, qui non horrido atrocique bello ingentem senserit cladem. Alii ex nobis bonos amisimus principes, alii parentes, alii liberos, alii iocundos assuetosque penates, alii quicquid præterea charum antiquumque habuimus. Et quod (o dolor, o nephas, o dominandi fœda libido)
20 detestandum fuit magis, principem religionis paucos ante annos IVLIVM nacti, qui cum præter alia parum Apostolico digna commisisset viro, Christo auctore pacis assertor esse debuisset, summæ esse sibi gloriæ putauit, si Christianos ipse omnes in mutuam concitasset cladem. Sed quid hæc modo? ipse scis generosissime Carole, quam bene consuluisset nauiculæ turbulentus ille, ac temerarius gubernator, si tranquillo potius quam æstuanti eam commisisset freto. Putauit homo ille, pietatem esse maximam, si Romanam ecclesiam perniciosis diuitiis, profanis ditionibus, per fas, nefas, fracta, discissa, rupta fœdera, gladios, sanguinem, mortem Christianorum, contemerasset potius, quam collocupletasset. Quo nihil impium magis Christianum, vel ethnicum etiam pectus potuisset concipere. Tu
30 vero si nobis, tibique consultum esse volueris, nihil pace credes antiquius, nihil pulch[illegible] nihil melius. Illa enim te fouit, illa tot tibi incruenta tradidit imperia, illa vnanimi omnium voto paulo ante te Regem moderatoremq; orbis constituit. Quibus er[illegible] artibus imperium id custodire melius, quam pace potueris? Nemo profecto nemo, qui inficias eat, iis artibus optime seruari imperia, quibus parantur, nimirum pace. Mala reuera bestia bellum, efferatum initium, tristem, ac vere tragicum exitum habet nec victori grata, nec victo, dulce saltem inexpertis. Ea solet mortalium esse cupiditas, vt nunquam expleatur. Habenti adiiciendum semper, maxime in imperiis. Tu vero præclarissime egeris, si id cogitaueris, quod tritum vsu habet prouerbium, Spartam adeptus eam adorna. In alienis occupandis, inuadendisq; di-
40 tionib⁹, ipse tuas, ceu ludo, deponas oportet. Si alea recte, & ad votum ceciderit bene est, iam victor, iam triumphator appellaris. Sin contra, id quod plerumque solet, euenerit, is qui pauloante nationibus, gentibus, regibus imperasti, alieno cum summa & clade, & ignominia, seruies victori domino. Et vt inconstans bellum fortuna versat, bene saltem ageretur, si non mors quoque cum vita commutanda veniret, ac ita demum, patria suo o[illegible]ba principe in medio hostibus diripienda, deuastandaq; relinqueretur. Nec hic exempla quærenda. Omnes historiæ, omnes annales, ipsa etiam nostra ætas innumera suppeditabit. Ex quibus tamen vnici ac eiusdem domestici, auitiq; memineris. Carolus Burgundionum Dux, auiæ tuæ Diui Maximiliani coniugis pater, si suis contentus, aliena oppugnare destitisset, laudatissim⁹ profecto
50 princeps, infœlicem nō oppetiisset mortem. Inuidebunt tibi aliqui, grauemq; credent te sibi imminere. Satius tecum agitur, malumus inuidia vrgeri te, quam commiseratione deplorari. Illa fortunæ, hæc miseriæ comes est. Quod si per illos necessario bellum gerendum tibi, si is hostis propulsand⁹ finibus, tu quam potes minimo tuorum malo, minima Christiani sanguinis profusione, quam ocyssime finias, nec causas ex causis, nec ex bellis bella cumulaueris.

Porro

Porro si bellica gloria feruido, ac iuuenili consederit pectori, si generosum animū iniuriæ stimulauerint, si dilatasse fines pulchrum duxeris, rectè egeris, si non in tuorum viscera arma cōuerteris, non in tuæ Reipublicæ principes discordiarum semina conieceris, quo nihil potest esse fœdius, ac perniciosius, magisq; à patriæ patre alienum. Habes alicunde satis vberem gloriæ campum. Vrgent semper infesti Aphri ad occiduum versi solem, vrunt Scythæ, insultant Thraces, minatur grauissimus Asiæ dominus, truculenti omnes Christiani nominis hostes, quos nisi composita prius inter tuos pace absterrueris, breui in penetralibus tuorum senties regnorum. Et quoniam illo necessario bellum sit traducēdum, satius fuerit, illorum vri agros, abduci pecora, diripi prædas, dirui muniriones, incendi ciuitates, quam ea omnia, atq; his indigniora multo, in nostris sentire finibus. 10

Habes duces sagacissimos, promptissimos milites, nec minus bello peritos. Neque nos, vbi signa occinuerint contabimur, quin te alacres sequemur, sanguinem simul cum vita posituri. Nec te hoc loco sollicitet, quis in hos vsus pecuniā belli neruos sit administratur*, non opus fuerit nostris, hoc est, Germanorum, Hispanorum sumptibus id geri bellum, cum tot annis, immo sæculis, immensam pecuniarū molē in eum vsum Romam certatim contulerimus. Cum multarum, opulentissimarumque ditionum imperium, ob id Pontifex maximus paulatim occupauerit, atq; possideat, qui alioqui Petri, hoc est, Christi vicarii, ac eius, cui neq; argentum, neq; aurum fuit vnquam, hæres extiterit. Is tibi rationem subducat Annatarum, indulgentiarum, vectigalium, quæ omnia summi Pontifices hoc salrem prætextu, ac in nullum alium vsum, prærerquam hospitalitatem, misericordiæque opera, Cæsaribus conniuentibus, custodientium nomine subleuarunt. Iis ergo acceptis pecuniis, Pontifice ad altaria sua gerente, (quando incruentum penitus Petrum in horto dominus, condito ad vaginam gladio esse voluit, agnosceretq; linquæ tantum mucronem, quo per spiritum, ac Dei verbum credentium in domino corda feriret) bellum fœliciter fortunateq; aggredere, expleturus tandem nepos, quod tantopere desiderauit Auus. Quod si eam distractam apud Pontificē inueneris pecuniam, neq; in hos vel conuersam, vel seruatam vsus, quid obstat: cur ipse tuo hoc est, Romano imperio, tuis ditionibus manus iniicere non possis? atque ad te reducto Italico (vnde potissimum nomen Germanica partum virtute habes, Augustusque appellaris) imperio, expeditionem ingredi? Male siquidem depositum illic concreditur, vnde nihil redditum iri speraueris. Sperabimus enim tum, Christo IESV auctore fœliciter gloriosèque Christiani sanguinis hostes, tuæ subdituros manus ferulæ, aperturosq; triumphanti tibi, Triumphatoris Christi sacra sepulchri adyta. Agnituros quoque Iesu Christi, veluti piæ oues, piam pastoris & vocem, & stabulum. Nec hoc male Pontificem habere debet, si nos paulo liberius loquamur, id quod ē re Germaniæ fuerit. Quippe cum videamus, indoleamusque tandem ad viuum exugi pecunias nobis, emungi miris artibus substantiam pauperum, nec quidpiam, quod equidem sciamus, interea vel in Christiani nominis hostes expendi, vel ad augenda pietatis opera conuerti, sed heu absurdum ductu, nostrorum opibus, quas multis sæpe sudoribus partas constat, Itali homines in suas voluptates abutuntur, quanroque iam quisque Pontificum pluribus oneratus est necessariis, tanto plus venit expilanda Germania, quasi ea sola ad explendam Italorum famem exposita esse debeat. Et quod omnium maxime indignum putamus, eo nomine quoties in Italiam venimus, pessime audire cogimur, tanquam stolidi ebriique, non absque magna nostra contumelia, sed quam nostra stultitia optime promeretur. Verum hæc omnia immeritis nobis à Pontifice imponi dolemus, cui supra alias nationes semper fuimus fidelissimi. quo factum est, vt feramus vtcunque eo processisse tuorum maiorum humilitatem, vt quoties Imperatorem accipiendæ coronæ gratia Romam accedere contigerit, eum iniecta ad frænum manu, Pontificis mulam ducere oporteat. quod quidam etiam ausi sunt libris commendare. Feramus etiam vt Imperii coronam Pontificis pedibus suscipias, quanquam id non nihil indignum videri possit de Imperatore, vt sine cuius auctoritate olim nulli creabantur Pontifices, cui etiam, veluti Pontificis collegæ, alterum commiserit dominus gladium. 20 30 40 50

Cum

Cum & ſanctus Samuel à Deo electus propheta diuina iuſſione ſuper caput Dauid Regis, oleum benedictionis, manibꝰ infuderit, nõ pedibus. Feramus item vt oſculeris eius pedes, qui vicarius eſt, & imitator illius, qui ſuorum diſcipulorum pedes & lauerit, & oſculatus fuerit, quique illius ſucceſſor eſt, qui corruentem ad pedes ſuos Cornelium centurionem, rum etiam Ethnicũ, ſurgere iuſſerit, inquiens, homo ſum quemadmodum & tu. Ferenda hæc omnia, maxime, quia ſpeciem habent pietatis, & debetur hoc Chriſto, debetur Chriſti vicario, quanquã neq; diuina lege iubetur, neq; eccleſiaſtica ſanctione, aut ſanctorum patrum communi auctoritate ſtatuitur, ſed potius tolerantia quadam tuorum maiorum (qui digniſſimorum virorũ ſanctimoniam vitæq; integritatem admirati intantum ſe ſummiſerũt) in conſuetudinem irrepſit. Atque eo quoque æquiori animo, quod hæc corporis & ſenſualium incommoda cenſentur. Verum quod infeſtius nobis, maleque nobiliorem hominis partem habet, nullo deinceps pacto (ſi omnium ſaluti conſultum volueris) ferendum. Vt quod ab Italis in noſtra graſſatum ſit ſacerdotia, in noſtras, noſtrorumque ſæuitum animas. Parentum ſiquidem noſtrorum in Deum Optimum Maximum pietate, quo multæ Chriſto lucrifierent animæ, ſacerdotia magno per Germaniam conſtituta numero, ac dotata egregie, vidimus modo cum irrecuperabili iactura, peſſimis, indoctiſſimiſque agaſonibus, lenonibusq; in prædam venire, ita, vt nulla ſalutis vel minima habeatur ratio. Solumque id æſtimetur quantum redituum habeant, quantumque pendere quotannis beneficia poſſint. Quo factum eſt, vt vnus arripiat omnia, vnus deglubat peſſimus per feneſtram ingreſſus latro, diuinus relinquatur cultus, non ſuo pane inops paſcatur plebecula, exempla introducantur peſſima, intereant miſerorum animæ. Quibus demum omnibus nulla alia obuenire ratione poteris, niſi tandem auctore Leone [illegible]ecimo ſeuerum diu intermiſſum indicas concilium, quo vno adhuc labenti Reipublicæ ſubueniri poteſt, alioqui deploratæ. Sed illa o Carole pene præterieramus, quæ ſummam in hac parte tenent, vt legibus ſcilicet pulcherrimo pacis operi animum adiicias. O ſi videres quot technæ, quot limæ abſolutiſſimo iuris corpori pernicioſe, ac cal[illegible]mniæ tantum cauſa ſint adiectæ, ac improbe indies ſine modo confingantur, adeo, vt cui [illegible] ſatius fuerit cauſa cadere, quæ habeat amittere, in nexum corpus trader[illegible], quam lites [illegible] qui in quartum traductas hæredem, ac tum demum ſummi iuris [illegible]am expectare malitiam. Iuſtinianus Cæſar, qui in pandectarum libros, veteri[illegible]electu digeſſit leges, iam tum ſuo tempore nimium cumulatas queſtus, auctas[illegible] immenſam verſuum multitudinem, quæ non tam iuſtitiæ, æquitatisq; in[illegible]carent iter, quam quæ confuſione innoluerent, diſſimilibus, diſſentientibus, cont[illegible], etiam legibus, ipſe ergo, ſuis dato negotio, vt quæ eſſent parum recte, eas to[illegible]lere[illegible]t, ac immutarent, quam optimas excogitarent, quæ bene conſtitutæ eſſent relinquerent. In leges conquirerent, quæ & iuſtæ eſſe[illegible]it, & Reipublicæ conducibiles, & inter ſe conſentientes, quæ lites parerent pauciſſimas, exortas vero o[illegible]ime finirent. Nulli deinde mortalium ius eſſe voluit, commentarios in le[illegible]es con[illegible]cribendi, interpretandiq[illegible]e eas, niſi imperatori, neminem rectius interpretari leges poſſe, quam illum, vnde profectæ fuiſſent iudicans. Siqui vero præter Imperatoris edictum id temere conatentur, ipſos crimini falſi, libros vero ignibꝰ voluit eſſe o[illegible]noxios. Quod ſi modo, in corpus reducta anima, Iuſtinianus in vitam rediret, ind[illegible] eueſtigio cauſa, non aliquot tantum verſuum millia, verum libros plurimos ineptiſsimos, falſiſsimosque cum ipſis auctoribus ignibus concremandos mandaret. T[illegible]ergo muneris erit Inclyte Auguſte, plebi tuæ proſpicere, ſacratiſsimasq; leges, ſi[illegible] q[illegible]bus [illegible]tia coli, Reipublicæ durare, humana ſocietas tueri nullo pacto poteſt perpurgare, q[illegible] ſuperflua abiicere, quæ vana ac futilia anti[illegible]re, quæ obſcura collustrare, [illegible] erecta eligere, controuerſias breui finire, nec ad gratiam, aut odium iu[illegible]care, neque [illegible]ecum pugnanteis ſententias ferre, atque eos qui in iuſtitiam deliqu[illegible]t [illegible]ce[illegible], ſuis ac me[illegible]is pœnis afficere. Quæ omnia te nob[illegible]s, nos tibi addi[illegible]o[illegible] reddent ſubditos, firm[illegible]buntque ita omnia, vt non ſit periculum, quin breui [illegible]rentiſsimum, firmiſsimumque habiturus ſis imperium, iuxta armis ac legibus

O pulchre

pulchre ornatum, perpetuum tibi, ſanctum nobis, hoſtibus formidabile, gratum vicinis, memorabile poſteris. Quod ita regat & gubernet is, qui id tibi ſine clade ac ſanguine concedidit benedictus in ſæcula Deus. Amen.

*Francofordii interregno electoribus Rom. Imperii in demortui Diui Maximiliani Imperatoris locum, Carolum nepotem ex Philippo filio Hiſpaniarum Regem, Romanum Auguſtum deſignantibus, finito, iubentibus nobilibus. An. M. D. XIX. pridie Calendas Iulii.*

## *LEGATIO AD CÆSAREM CAROLVM V. HISPAniarum Regem, à Principibus Electoribus Romanum Imperium ei deferens: qua functus eſt Illuſtriſſ. Princeps Federicus Comes Palatinus, in Molendino Regio, vlt. Nouemb. anno M D XIX. dicente Bernhardo Wurmſero IC.*

TRADVNT Philoſophi ac ſapientes viri, ſacratiſſime Cæſar, Auguſte ſereniſſime, ac inuictiſſime, Hiſpaniarum Rex Catholice potentiſſime Princeps, ita hominum naturam comparatam eſſe, vt alios imperare, alios parere, & obedire neceſſe ſit. Sed ad hos imperandi dignitas ſpectat, qui ingenii acumine, virtutisq; præſtantia, & conſilii magnitudine cæteros antecellunt, qui iuſtitiam complectuntur, & nihil magis quam communem hominũ, ac Reip. ſalutem ſequuntur. Qui belli gloria, & pacis tranquillitate, ita gubernandi rationem moderantur, vt nihil ſit, quod ab eis non laudabiliter ſplẽdideq; geratur. Tales ſacratiſſimos Romanorum Imperatores progenitores tuos ſereniſſimos, ac potẽtiſſimos Reges anteceſſores ſplẽdidiſſimi ac glorioſiſsimi tui generis auctores, ac præcipue diuum Maximilianum, ſacratiſſimũ Rom. Imperat. Auum tuum clementiſſimum, piæ ac præclariſſimæ memoriæ, qui & Rempub. Chriſtianam optime fulſit, & auxit, procul dubio ſemper fuiſſe cognouim⁹, ſemper te, quantum in hunc vſq; diem noſſe datum eſt, & animaduertimus, atq; per omnes ætatis tuæ gradus cõperimus, & multo maxime poſthac fore ſine dubio confidimus. Nullas deniq; res tibi deeſſe conſtat, quas ille oratorum Princeps Tullius optimo cuiq; Imperatori neceſſarias eſſe profitetur, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem fœlicitatẽq;. Ad hæc accedant pulcherrima tuæ naturæ lineamenta, egregia corporis tui præſtantia, ac habitudo. Quapropter ſacratiſsime ac inuictiſſime Cæſar, cum poſt diui Maximiliani ſacratiſſimi Romanorũ Imperatoris aui tui, piæ & fœliciſſimæ recordationis, quem Deus optimus, maximus, à quo cuncta procedunt, ex hac vita ſuperiori anno ſuſtulit, proh dolor, vniuerſæ Reip. Chriſtianæ luctuoſam ac doloroſam mortem, ſub interregno de morte Francofordiæ comitiis debite indictis, de totius mundi, ac Imperii gubernatore deſignando tractaretur, Reuerendiſſimi ac Illuſtriſſimi Principes Septemuiri, ſacri Romani Imperii Electores, integritate, ſapientia, omni deniq; virtute inſignes diuina prouidentia, Dei optimi maximi nutu, beneficioque, non ſine dextro quodam numine, ac obuia quadam fatorum beniuolentia, meritis ac virtutibus tuis iuſtiſsimo rectiſsimoque prudentiæ ſuæ examine, accuratiſsime circumſpectiſsimeque appenſis, in ſua ampliſsima, illuſtriſsimaque ſeptemuira perfectione, abſoluto collegio, te Germanum Principem, tanquam inter idoneos pace & bello maxime idoneum, quique virtute ac fortuna cæteros omnes antecellas, te (inquam) Regem Carolum Maximum, vnanimi atq; concordi ſuffragio votoq;, in Romanor. Regẽ, futurum Imperatorẽ, totius orbis moderatorẽ, & huiuſcemodi auguſtiſsimi Imperii molẽ ſubeundã, tolerandãq;, merito deſignarunt, ſublimarunt, Electionisq; decretũ in tuam perſonam edixerũt. Quod vt tuæ ſacratiſsimæ Cæſareæ Maieſtati exhibeatur, offeratur, ac inſinuetur, Illuſtriſſ. Principẽ Fridericũ, Comitem Palatinum Rheni, Bauariæ Ducẽ, de te & progenitoribus tuis quã optime meritum, magnificũ Paulũ de Armsdorff, auratæ militiæ equitẽ ſtrenuiſſimum,

mum, ac me, celsitudinis tuæ deditissimos obsequentissimosque humiles seruitores [illegible]arunt, ac deputarunt. Ob cuius fastigii assumptionem, ac postcaquam apud Germanos increbuit, Diui Imperii Principes Electores, omnisque Germaniæ nationis status augustissime Cæsar, quanto nunc gaudio, quam admirabili ac ingenti affecti sint animorum lætitia, nulla vis ingenii, nullius eloquentiæ copia, nullius ornatissimæ orationis splendor explicare valet. Tuæ igitur sacratissimæ Cæsa. maiestati, Imperii Electores plurimum gratulantur, inenarrabilem omnipotentis Dei gratiam comprecantur, vt tibi longa annorum curricula, Nestoream senectam, fœlicitatis incrementum, ac prosperum tribuat vitæ cursum, vt diuino consilio, ac tua prudentia, cum totius orbis commodo, hostibus tuis fœlicissime domineris, Respublica Christiana optime gubernetur, augeatur, ac infidelium immanitas superetur. Quippe sacratissimam Cæsaream tuam Maiestatem, verum ac potentissimum orbis dominatorem, Catholicæ propugnatorem fidei, Regem regum, Christianæ Reipublicæ stabile firmamentum, ac singulare refugium, Reuerendissimi Illustrissimique principes Septemuiri, Sacri Romani Imperii electores, te non modo Carolum magnum, sed & ter maximum, vt optimos ac obsequentissimos Imperii Principes decet, venerantur, tibi debitam ac congruam fidem, obedientiam, humile obsequium, honorem, ac amoris sinceritatem exhibent, pollicentur, & vt sub tua iustissima protectione prorsus ab omni iniuria, ac violentia defendantur, magnopere efflagitant. Se, suaque dominia, principatus, opes, facultates, erga tuam sacratissimam Cæsaream Maiestatem, cum humilitate gratiosissime commendatas esse cupiunt, atque adoptant. Præterea sacratissime ac inuictissime Cæsar, cum iam dicti Principes Imperii Electores, te Germanum Principem, dignum imperio & merito iudicarunt, tibi tantam molem totius orbis ac imperii moderamina, habenasque tradiderunt: superest si Christianæ Reipublicæ, si sacri Romani Imperii, si dignitatis tuæ ac communi omnium Germanorum saluti, ac honori consultum esse velis, vt sine mora versus patrium solum Germaniam tuam nobilissimam, quantocius iter arripias, vt ea præsentia tua illustrata, libera ab omni insultu, perniciequе hostili, prospere, fœliciter, gubernetur ac tueatur. Ad quod peragendum, sacratissimam tuam Maiestatem Reuerendissimi ac Illustrissimi Principes, sacri Romani Imperii Electores, omnisque Germaniæ nationis status maximo cum desiderio exhortantur, efflagitantque. Tuæ igitur sacratissimæ Cæsareæ maiestati hoc D. Imperii Electorum decretum cum humilima ac debita nostri commendatione exhibemus, offerimus, atque præsentamus. DIXI.

*Sacratissime Cæsar, Reuerendissimi, Illustrissimique Principes Imperii Electores, Illustrissime Princeps Friderico hic præsentibus nobis quaedam secreta Imperii maxime importantia, coram sacratissima Cæsa. maiestate tua ad partem referenda commiserunt quæ suo loco & tempore, eisdem congrue & opportune explicabimus.*

## RESPONSIVA ORATIO EXCELLENTISSIMI ET *magnifici D. Mercurini Albonen. de Gattinaria, Cæsareæ & catholicæ maiestatis supremi cancellarii, vtriusque iuris doctoris & militis, habita post præsentationem decreti Electionis parte Principum Electorum sacri Rom. Imperii, die S. Andreæ, vltima Nouembris M.D.XIX. in Molino Regis prope Barchinonam.*

SACRATISSIMA Cæsarea & catholica Maiestas, ex iis quæ nunc tum verbo proposita, tum scripto ostensa fuere, iam imperialis aquilæ effigiem cernit. Quemadmodum enim ipsa Imperialis Aquila biceps figuratur, velut orientem & occidentem spectans, sic oratio hæc, parte Principum Electorum stylo elegantissimo perorata, ipsumque electionis decretum scripto æditum, bicipiti tamen quadam principaliori sententia concepta ac distincta videntur. Altera quidem occidentes solis tenebras afferente, dum luctuosum diui Maximiliani Cæsaris obitum recenset, atque commemorat. Altera vero orientis solis radios designante, dum sacri Imperii restaurationem per huiusce electionis decretum enunciat, atque promulgat. Si igitur caput primum amplectentes occidentem solem, ipsiusque Maximiliani Cæsaris obitum iterum deflere tentabimus priuatam simul ac publicam iacturam reminiscentes, consolidatum quasi vulnus renouare videbimur. Istudque Vergilianum nobis occurret, *Ante diem clauso componet vesper olympo.* Quis itaque mors ipsa lacrymis, suspiriis, seu singultibus nequeat reparari, restabit bene actæ vitæ solatium, qua ab huius sæculi ærumnis, ad perennem vitam assumptus censeatur, vt sic non mortuū Maximilianum, sed perpetuo viuentem, nec per eum occidisse solem, sed sui orbis curriculo in nouam ac veram lucem transiuisse dicamus. Secundum autem orientis solis caput, hunc videlicet vniformem Electorum cōsensum, in personam suæ Maiestatis nulla ambitione, sed diuino quodam nutu collatum. Licet iam per suos omnes procuratores, & nuncios acceptatus dicatur, ita tamen Maiestas sua suscipiendum, ac complectendum duxit, prout Diuus Cæsar Augustus, qui primus ad imperium, senatus, populiq; Romani consensu, assumptus fuit. Dum enim per Valeriū Messalā à senatu missum is salutaretur. *Quod* (inquit) *fælix, faustumq; sit tibi domuiq; tuæ Augustæ, Senatus consentiens cum populo Romano, te patrem patriæ consalutat.* Gloriosam hanc salutationem Augustus nequaquam insolenter accepit, sed illachrymans ob pietatem, & gratiam senatus erga se, respondit. *Compos factus votorum meorum, Patres conscripti, quid habeo aliud quam Deos immortales precari, vt consensum vestrum in Republica quiete, & salute ad vltimum vsq; finem perficere liceat.* Sicque profecto Maiestas sua sacratissima Deo Optimo, Maximo, ipsis Electoribus ad id diuinitus inspiratis, pro tanto munere (ne dicam onere) in se collato, gratias agens, id solum ab altissimo gratiarū omnium exhibitore exposcendum, ac exorandum censet, vt huiusmodi Electorum decretum, ipsumq; onus iniunctū ita explere liceat, vt diuino satisfiat obsequio, Reipublicæ consulatur, sacrum imperium restauretur, Christianæ Religioni incremētum accedat, Apostolica sedes stabiliatur, ipsa Petri nauicula diu fluctuās, in saluris portū deducatur, perfidorū quoq; Christiani nominis hostiū exterminatio sequatur. Hincq; ipsa Saluatoris sententia impleatur, vt fiat vnum ouile, & vnus pastor. Cum autem ipsis sacri imperii Electoribus pro re tanta, non solum meritas gratias agere, sed & debitas referre laudes iubeamur, lapideo quasi ac impenetrabili signo obiecto, proprio ictu repercutimur. Dum enim has Electorum laudes prædicare conamur, eorumq; prudentissimum consilium, diligentem præteritarum rerum cognitionē, ac examinationem, æquam prçsentium moderationem, necnon perspicacissimam futurorū considerationem ostendere cupim⁹: cogimur profecto has Electorū laudes ad ipsius Electi repercussionem maturare, vtpote ex quo tanquam ex vero lumine, ipsorum quoq; laus collustretur. Quid.n. maiori dignum prçconio Electoribus ipsis tribui posset, quam q̄ suo prudentissimo consilio, eū in Cæsarem deligēdum,

dum censuerunt, quo nullus in vniuerso orbe maior appareat. Non maior (inquam) animi & corporis dotib⁹, nõ origine ac sanguine, nõ amicis & fautoribus, nõ regnis & dominiis, nõ potentia & diuitiis, non militib⁹, aliisq; gentib⁹ bellicosis ad arma cuiusuis generis capescenda paratis, nõ equis & armis, bellorumq; machinis, sine quibus bella geri nequeunt. Quid præterea laudabilius iis ascribi posset, quam quod ex ipsa præteritarũ, præsentium, & futurarum rerũ animaduersione, eum Imperatorẽ futurum decernerent, qui diminutũ, ac fere exhaustũ imperiũ restaurare posset, qui implumẽ aquilam refoueret, renouaret, ac ad propriam naturã deduceret, qui præteritos antecessorũ defectus suppleret, præsentem statũ illæsum cõseruaret, futuris
10 quoq; successorib⁹ oportune cõsuleret. Quid tandẽ maiori laude dignũ iis tribui posset, quam q̃ diuino ipso spiritu meruerint informari, & vna voce, vnanimi consensu, vniformiq; sententia, eum ad imperii gubernacula assumerent, quem cernerent origine & moribus conformẽ, Germanum natum, & à Germanis parentibus ortum, ex ipsaq; imperatoria stirpe genitum, ætate florentem, corpore præstantem, ac ad quodlibet armorũ genus aptissimũ, agilem, robustum, fortem, magnanimũ, iustum, clementẽ, ac liberalẽ, bonis moribus indutum, cæterisq; omnibus virtutibus plene refertum, ac ab omni vitiorum labe penitus alienum, in quo vis est magni animi, simulq; extare videntur seniles mores iuuenili in corpore siti, vt sic eius ministerio, vtrumq; tempus & bellorum & pacis recte possit gubernari, illudq; Dauidicum
20 impleri, vt iustitia & pax se inuicem deosculentur. Quanto vero magis huius rei magnitudinem spectamus, tanto magis laudandi vires deficiunt, quasi id opus non humanum, sed diuinum censeatur, quandoquidem imperium à solo Deo institutum iura omnia testantur, quod & à prophetis enunciatũ, & à Saluatore Christo nascente & moriente approbatum, & ab Apostolis prædicatum, & ab ipsis sacris Canonibus sancitum legitur. Faxit itaq; Deus Optimus, Maximus, vt huiusmodi imperium sub Carolo magno diuisum, & vt plurimum à Christianæ religionis hostibus occupatum, sub Carolo maximo valeat instaurari, ad ipsiusque viui & veri pastoris obedientiam reduci. Sicque electus ipse Cæsar noster fœlicior Augusto, & Traiano melior, qui iam nil aliud concupiscit, nil ardet amplius & appetit quam ipsorum E-
30 lectorum votis pro viribus satisfacere, iis personaliter pro meritis correspondere, cæteraq; imperii membra visitare & fouere. Ipsas quoq; solennitates de more institutas quamprimum perficere & obseruare, quod fauente altissimo proximo vere futurum sperat. Restat nunc, vt ad te Illustrissimum Principem Fridericum Palatinum Rheni Comitem, in Bauaria Ducem, tuosq; in hac parte collegas, hic adstantes sermonem conuertam, id duntaxat enunciaturus, nil gratius vestro hoc aduentu Cæsari nostro contingere potuisse, tum inspecta horum qualitate, à quibus hæc legatio est iniuncta, tum etiam perspecta negotii vobis commissi excellentia, tum demum ex illa erga te Illustrissimum Principem intima beniuolentia, familiarique conuersatione, quam sua maiestas ab ineunte ætate, ab ipsisq; teneris annis, recum
40 habuisse dignoscitur, qua te semper benigne complexus est, ob tuam in se fidem & obseruantiam diutius expertam, aliasq; virtutes innumeras, quibus etiam apud diuæ memoriæ Philippum patrem, & Maximilianum auum optime claruisti. Eo igitur quo antea solebas familiaritatis priuilegio, deinceps cum sua Maiestate vti poteris. Cumque reliqua secretiora imperii negotia tibi commissa tractare volueris, præbebit maiestas sua aures gratissimas, teq; semper ea, qua solet benignitate & clementia acceptum, commendatumq; suscipiet. DIXI.

## *LITERÆ QVIBVS REX CAROLVS ELECTORIbus gratias agit, quod eum Augustum designauerint.*

50 CAROLVS diuina fauente clementia electus Romanorum Rex, futurus Imperator semper Augustus, ac Hispaniarum, vtriusque Siciliæ & Hierusalem &cæt. Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiæ &c. Comes Flandriæ, Tirolis &c. Dominus in Asia & Africa &c. Reuerendissimo in Christo Patri, Domino Alberto, T. T. S. Chrysogoni. S. Rom. E. presbyte. Cardinali & Archiepiscopo

Moguntino, Sacri Romani imperii Archicancellario per Germaniam, Principi Electori, amico, & Consanguineo nostro charissimo Salut. & omnis boni incrementum. Reuerendissime in Christo Pater, amice & Consanguinee noster, venit ad nos illustrissimus Fridericus Comes Palatinus ad Rhenum, Dux Bauariæ, Princeps & Consanguineus noster charissimus & nunciata nobis legatione sua, Decretum Electionis quo Reuerendissima paternitas vestra, reliquique Principes Electores, nos Augusti titulis decorarunt, nobis tradidit, quod cum summum nominis nostri ornamentum, firmissimum regnorum nostrorum præsidium, & æternum quendam dignitatis nostræ splendorem, denique maximum qui regi deferri posset, honorem censeamus decretum, illud summa animi alacritate, gau- 10 dio, lætitiaque suscepimus, fuitque nobis in eo præcipue gratum, quod communi omnium consensu nos Cæsarem designaueritis, quod tanta verborum & sententiarum grauitate, nos ad celsissimum Romani Imperii solium euexeritis, vt earum pondere rei magnitudinem prope adæquasse videamini. Nos autem in primis optauimus, vt omnipotenti, cui omnia accepta referenda sunt, meritam pro vestro hoc munere gratiam, iustis honoribus & memori mente persoluere possimus. Deinde eum comprecati sumus, vt hanc imperatoriam potestatem, tam Reipubli. Christianæ vtilem, quam nobis decoram esse velit. Reuerendissimæ vero P. V. cæterisque principibus electoribus maximas gratias agimus, sed ita vt maiores etiam habeamus, ac nos vobis memoria huius beneficii sempiterna 20 obstrictos fateamur. Hoc autem nobis tam vnanimi assensu vestro obligatis, præcipuo studio, cura, adnitendum putamus, vt sacrum Romanum imperium ea iustitia, fortitudine & continentia, temperemus, vt æquissima mansuetissimaque imperandi ratione, vestrum in nos collatum beneficium vniuersis gratum, atque probatum faciamus. Ita enim Reuerendissimæ P. V. & reliquis Electoribus maiores gratias relatum iri existimamus quam vnquam agere, habere, aut referre possimus. Cæterum cum inter reliqua ex ipso duce Friderico Reuerendissimam P. V. Collegasque suos, miro aduentus nostri desiderio teneri, hocque omnes vno ore contendere intellexerimus, licet omnia alioquin ad iter nostrum necessaria parabamus, vestris tamen iis communibus votis inuitati, ita nostrum aduentum matu- 30 rare statuimus, vt celeritate eius, & itineris nos longitudinem, atque difficultatem exuperasse, & vestram expectationem præoccupasse, nostramque magnitudinem nonnihil neglexisse visum iri arbitremur. Datum ex Molino Regio, die sexto Nouembris. Anno domini M. D. XIX. Regnorum nostrorum Romani, ac imperii primo, aliorum vero quarto.

*IN SIMILI FORMA, MVTATIS MVTANdis, ad reliquos Electores scriptura fuit.*

## CHARISSIMO IN CHRISTO FILIO NOstro Carolo Rom. & Hispaniarum Regi Catholico, Leo Papa Decimus. 40

CHARISSIME in Christo fili noster Salut. & Apostolicam bene. Literas maiestatis tuæ, quibus personam suam in Regē Rom. concordi vnanimique S. R. Imperii Electorum consensu, electam fuisse significabant in consistorio nostro secreto, coram venerabilibus fratribus nostris S. R. E. Cardinalibus legi fecimus, quæ talem prudentiā modestiamq; præferebant, vt non solum a nobis, verū & omnibus Cardinalibus, eadē maiestas tua plurimū laudata, & commendata fuit. Nouit ille, qui scrutator est cordiū, & cognitor secretorū, quo animi gaudio, quāta cordis lætitia exul- 50 tauerimus, gratias agentes gratiarum omniū largitori, qui cum sit magnus, nec magnis, magna gloriosus operatur in minimis, & superbos terræ humilias, vnde rimētibus gratiam tribuit & honorem. Habita igitur super iis, cum visis fratrib' matura deliberatione, vt ꝓ tam fausta fœlicię; electione illius, auctori deo gratias agerem'.

Missam

Missam de Spiritu sancto, qui Electorum corda illuminate, ac in tuam Maiestatem dirigere dignatus fuit, in sacello nostro, in quo nos & præfati Cardinales interfuimus, per vnum ex eisdem Cardinalibus solenniter celebrari, ac per almam Vrbem nostram ignes, & alia lætitiæ signa fieri iussimus, in eo, cuius vices in terris (licet immerite) gerimus, confidentes quod ipse cui omnia & futura præsentia sunt, eximias virtutes omnes quæ tam in materno, quam in paterno auo tuo fuerunt, in te vno clarissimas fore, prævidens te fidei suæ firmissimum futurum præsidium, vtriusque aui titulis ac honoribus decorare, eorundemque imperij ac regnorum potentatum, & viribus augere merito voluerit. Sperantesque quod tu Euangelic dicti memor, quanto plura in hoc, & maiora in hoc mundo ab ipsius mundi creatore te adeptum fuisse cognoueris, tanto humiliorem te reddes, cogitabisque vna cum magnis honoribus, magna & laborum onera, ingentemque curarum molem subijsse, non solum pro Ecclesia matre tua, cuius & sanctæ Apostolicæ sedis factus es aduocatus, omnisque Christianæ Reipublicæ quiete ac pacificatione conseruanda, & liga inter Maiestatem tuam & alios Reges ac Principes, cui nos caput esse voluistis, inuiolabiliter seruanda. Verum etiam Mahumetica secta penitus eliminanda, quæ omnia sane difficilia, atque ardua efficere, nostrasque & omnium spes de te conceptas, facile implere poteris, si vanis cupiditatibus posthabitis atque contemptis, tuos in dominum cogitatus direxeris eiusque præcepta & mandata præ oculis & animo semper habueris. Ille enim per quem Reges regnant, & Principes imperant, principatus tui solium confirmabit, & dabit tibi virtutem & fortitudinem, quibus populos curæ tuæ creditos, tranquille regere & gubernare, inimicis autem resistere, Christianamque fidem sicut prædecessores tui fecerunt, non solum seruare, sed & propagare, & quæ semper nobis pollicitus fuisti, re ipsa præstare atque adimplere poteris. Tu ergo charissime fili noster, cuncta quæ habes, & possides à domino bonorum omnium largitore, vt par est, recognoscens teipsum præpara, vt tam pro claris commentibusque dignitatibus, & honoribus quibus præter cæteros elucescis, & micantissimi sideris instar coruscas, proprijs virtutum meritis parem te reddas, illisque dignus iudiceris. Quod si (vt speramus) feceris, te in summo Maiestatis fastigio positum omnes admirabuntur. Indeque nomini tuo præconia veræ laudis accrescent, & ab altissimo Rege (cui puero Reges venientes de Saba plena deuotionis munera obtulerunt) remunerationis æternæ tibi corona proueniet. Nosque Maiestatis tuæ incrementa non spiritualibus tantum, sed temporalibus etiam fauoribus, & gratijs promouere studebimus, sperantes in domino, quod nostram, & dictæ Sedis dilectionem, paternamque beniuolentiam, tu tanquam gratus ac deuotus filius, corde semper atque opere promereri curabis.

Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris. Die XVI. Augusti. M. D. XIX. Pontificatus nostri anno septimo.

*Euangelista.*

# REVERENDI IN. CHRISTO PATRIS DOMINI PETRI SVBMONTANI ABBATIS DVNENSIS VNA CVM clarissimis Heroibus domino Lodoyco à Flandria Gandauorum prætore, domino Guidone Blasfeldo, & Nicolao Boufingo, in Hispaniam ad Catholicum Regem legati,

## *ORATIO PARTIM CONSOLAtoria, partim gratulatoria.*

*LVDOYCO HERTALDIO AVDOMArensi suus Bellocassius salutem.*

CONSTITVERAM *omnem vigiliarum nostrarum supellectilem, publicum iam diu auentem, nomini tuo propediem consecrare. Verum ita voluere fata, vt iis adhuc in scrinio conclusis, aliud prodiret quidpiam nouũ. Nouum certe, sed infelix: vt cui iam recens nato, nec vrsino more à parente lambi, nec absolutius à lambente efformari per mortem licuit. Eatenus vero felix, quod pro patre optimo tu illi obtigeris tutor optimus. Tutor me hercle, qualem vel pupillus quiuis desyderet. Acer scilicet atque pius: qui nec maiori pietate, nec acrimonia tuos ipsius fœtus quam alienos ames & defendas. Cæterum quo notior dilectiorque parens nobis fuerit, eo solet illius esse fœtura iucundior amatiorque. Iucundus tibi olim parens, sed iucundior illius erit fœtura: duplicem nimirum ex ea fructum percepturo, quod videlicet dum illam audies, patrem adhuc loquentem credes. Defensore porro strenuiore non vsque adeo opus erit: quum (vt audio) tam Celtiber quam nostrates vtroque laudarint pollice. Rabulas, Sycophantas, ardeliones, Ludimagistrum illum denique, quem mens intelligit, non facio pili, quibus indifferenter bona displicent & mala. Suffragia subinde nostra de imperio Hispaniarum Regi designato, postridie lusa, quam nuncius ex Alemannia Barcinonem aduolitabat, precor vt eadem pietate, eadẽm seueritate tuteris. Nec me absterret, quod tu forsitan nunc mihi, qualiter olim Euripides respondit Alcestidi: Vno scilicet die lusa suffragia, vno die peritura. Ideo etenim lusa, vt si famam nomenque illustre merentur, id assequantur. Sin autem minus, vt necdum credat me mutum, qui mutum fecisse gloriatur, quod secum amplius rixari noluerim. Quo cum (ita me Dii ament) in gratiam redisse semper sum arbitratus, donec iterum viderem dentes ex obliquo in me acuisse. Sed abeat, indignus cui Comes Dyonis gry respondeat. Vale. Brugis, Calend. Febr. anno MDXX.*

ETSI

Etsi omnis Gallia Belgica, Rex Catholice, dextera rerum tuarum fœlicitate non parum gaudere ac lætari debet, id quoque assidue & in sinu & palam tacitat: Flandria tamen tua non satis id esse rata, peculiari quadam & propria gestiens lætitia, à sedibus suis pene commota sua tibi voce gratulatum venire nisa est. Verum enimuero quoniam id illi à natura negatum est, nos ad Celsitudinem tuam publicæ gratulationis Oratores, & sui quoad eius fieri poterit commendatores, horsum curauit transmittendos, vtpote qui munus hoc alacriter obeuntes totius patriæ vices adimpleremus. Sed quid imbecillus ego aggredior? Quid ante aquam meo me pede mensus sum, imprudens attento? Quid adimplere polliceor, quod dum inceptare molior, in portu impingo? Nō fuit certe huius loci authoritas homini in dicendo tam parum exercitato contingenda: quo nihil quam perfectum ingenio, & elaboratum industria afferri oportet: nisi benignitate tua, magis quam ingenio meo fretus, idipsum auderem. Grandes enim materias ingenia parua non sufferunt, & in ipso conatu subinde succumbunt. Grandis imo ingens hæc est materia quam aggredior, vt quæ Tullianum eloquium & torrentem Demosthenis exigit facundiam. Ingenium autem (si quid in me est) perquam exiguum id sane, viresque tenuissimæ. At in magnis sat est voluisse, etiam si assequi nequiueris. Proinde ausa hæc nostra, deficientibus etiam viribus, Maiestas tua non improbabit. Cæterum non incessit mihi vnquam cupido laudum tuarum Panegyricum texere, & eas quasi ab incunabulis ipsisque crepundijs auspicari: non stemmata generosissimæ stirpis tuæ à ramo millesimo deducere, non fortunas luculentissimas, non dotes corporis excellentissimas, neque ipsa denique animi bona, quæ in homine principalia sunt, omnia sigillatim enarrare: verum superficie tenus & supremis duntaxat labris degustare. Porro vereor ne dum in spatiosissimum laudum tuarum pelagus expassis & plenis (vt aiunt) velis excurrerem, pudicas aures tuas multo magis læderem quam oblectarem: modestia enim tua virtutis actione contenta, bene agere mauult quam audire. Sed qui bene agit, bene audiat necesse est. Virtuti siquidem semper fuit Comes gloria, & quo magis spernitur eo magis insequitur. Facile ergo amplitudo tua patietur in eo superari, in quo vinci longe præclarius est, quam vicisse. At ne dum præconiorum tuorum progymnasmatis immoramur, gratulationis obliuisci, & perturbato ordine omnia persequi videamur, laudes dilaturi gratulationem aggredimur. Gratulamur itaque tibi, Rex Catholice, quod per tot vndantes marium fluctus, per tot immanes scopulos, per tot rerum discrimina Neptuno Æoloque secundis in Hispaniam feliciter adnauigaris. Quorum tametsi prosperitatem inuidens Vulcanus interturbauerit, effecisse arbitrandum est, vt ingenij tui periculum faceret. Explorauit equidem animum, non infregit: quum scilicet è Zelandia nauiganti ignem salnitro sollicitauit. Atqui nemo vnquam tam felix, cui non aliquid contigerit in vita mali. Gratulamur & totu Hispaniæ, cunctisque tuæ ditioni subiectis populis: quibus tu videlicet diuina prouidentia Rex datus es, vt illos ab hostium quorumcunque incursu securos præstiturus. Gratulamur quoque nobis ipsis, hoc est ipsi Flandriæ, priuatis quibusdam gratulandi causis. Quod scilicet in ea natus, naturæ ibi primordia acceperis, primos in ea vagitus emiseris: in ea quoque tenerrime educatus, in virum omnibus numeris absolutum excreueris. Quamobrem si verum est, quod natalis soli dulcedine cuncti allicimur, id de te sperare datur, quod in Vespasiano Cæsare completum videmus, cui Cosana villula, solum suum natalitium, adeo in delicijs fuit, vt ne Imperator quidem vnquam desierit frequētare: in qua itidem nihil mutare passus est, ne quid oculorum consuetudini deperiret: sat causæ ratus quare illum locum omnibus alijs anteponeret, quod illic primum vagijsset. At longe charior tua tibi Flandria, quam illi Cosana: quod ex ea omnium terrarum tuarum prima omne tibi aliud regnum quasi ex germine quodam pullularit. Hęc siquidem primum sola, tot sibi nunc Comitatus, tot Ducatus, tot regna hymenæo prosperiore asciuit: vt qui illius Princeps est, omnium fere Principum Princeps sit: Cui scilicet sine controuersia Ortus paret & Occasus, quem Hierosolymæ pariter nouerunt & Indi. Cuius etiam solum nomen formidant Ethnici, venerantur Christiani. Tanta nominis illic est

liceſt formido, tanta nominis iſtic eſt reuerentia. Sanguinis autem ingenuiſſimam ſtirpem non eſt qui non ſtupens ſuſpiciat, amet, veneretur: vt qui hinc auo proauoque Cæſaribus, hinc Regibus nobilitatem profecto hereditariam ex Hiſpanica pariter & Auſtrica domo ſuſceperis. Vnde ſi quis altius inquirat, tot Heroes prodiere, quot nec Iaſonis Argos, nec equus ille Troianus profudit vnquam. At dum auū illum memoro, vulnus omnium acerbiter refrico. Eo quoque acerbius, quo inflictum eſt recentius. Verum neminem vnum eſſe arbitror, cui non ſit Cæſaris memoria tam grata, quam vita fuit iucunda. Dolor ſubinde intus exhulcerans, velim nolim, in vocem erumpit. Quamobrem veriſſimum illud Tullianum eſt, Difficillimum tacere cum doleas. Eo quidem difficilius, quo doleas verius. Vere nos lugemus, vere dolemus, vere conquerimur.

*Maximiliani Imp. obitus.*

Maximilianum amiſimus, Cæſarem amiſimus, Patriæ patrem amiſimus. Quo me hercle poſt Deum Optim. Maxim. nihil amabilius. Equidem nihil Deo ſimilius quam Princeps bonus. Qui item non modo eorum hominum qui nunc ſunt gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam virtute ſuperauit. Qui ea omnia quæ in ſummo Imperatore eſſe oportet, ita poſſidebat, vt nihil deeſſet. Cui ſcilicet rei militaris ſcientia, cui virtus, cui authoritas, cui felicitas: labor autem in negotijs, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in prouidendo, tanta in hoc vno fuere, quanta in omnibus reliquis Imperatoribus, quos aut vidimus, aut audiuimus, non fuerunt. Teſtis eſt Bohemia, teſtis Germania, teſtis Gallia, teſtis Italia; teſtis denique futura fuit infidelitas, niſi fatorum præmaturitas obſtitiſſet. O fatorum atrocem properantiam. Excutiendum tamen iſtud animorum omnium vulnus, quandoquidem hæc conditionis humanæ ſors eſt. Quæ quanto magis omnibus eſt æqualis, tanto fortiore animo perferenda. Quem quoque ex hac lachrymarum valle ademptum ploramus, pro ſumma ſua pietate in Deorum numerum indubitanter eſt relatus. leuior ſubinde mors illius nobis eſſe debet, quod te, ornatiſſime Princeps, poſt ſe reliquerit, regnorum pariter & virtutum ſuarum ex æquo heredem: immo regnis regna, virtutibus virtutes adcumulantem. Perſpicitur enim multis argumentis cœleſtis quædam indoles animi tui: quæ nihil humile, nihil non eximium atque excelſum

*Virtutes Caroli Regis.*

ſpectat: vt facile ſit videre ſegetem illam quæ in hac ætate multipliciter pullulaſcit, maximam virtutum frugem productum ire: quas medius fidius quaſi genuinas habere crederis, & quæ nimirum tanto nobiliores videntur, quanto nobilior ille eſt in quo eniteſcunt. Quas in te, Rex Catholice, tanto lucidiores, illuſtriores & auguſtiores exiſtimamus, quanto inter reliquos Principes magis eluceſcis. Eluceſcis autem tantum, quantum inter ignes Luna minores. Tot ſiquidem virtutibus emicas, vt ſi de vna dicere occipiam, omnes cateruatim ſeſe ſint ingeſturæ, & quaſi inuicem certaturæ quænam prima exprōmatur. Ita quælibet ſe feſtinabunda offeret, ita quælibet prima eſſe volet. Quod ſane hæſitantem me & cunctabundum facit. Namque ſi de prudentia dixero, grauiter feret iuſtitia ſe poſtponi. Si de liberalitate, dolebit frugalitas. Si de clementia, indignabitur ſeueritas. Denique quamcunque arripuero primam, primum illi locum cæteræ inuidebunt. Ita tamen elaborandum, vt ſingulis quod ſuum eſt aliquatenus tribuiſſe videamur: ita ordiendū, vt quæ prima eſſe debet, primum prodeat. Prima igitur prodeat prudentia, cæterarum (vt ait Plato) virtutum Dux, quam adeo, Rex prudentiſſime, amplexaris, vt ipſa peculiaris amica tecum eat, tecum ambulet, tecum vigilet, tecum pernoctet, nunquam abs te tranſuerſum digitum recedat. Hæc regnorum auriga, & cunctarū rerum ductrix prudentiſſima: cuius lateri tam pertinaciter adhæret Germana ſua iuſtitia, vt alteram ab altera diuellere non poſſis. Qua ſine, Rex Regis nomen amittit, & in Tyranni nomen trāſgreditur: quę proculdubio virtutum regina, & ad quā nos eſſe natos intelligere debemus, qua hortatrice ius ſanctiſſime dicis, omnia in æqua bilance penſitas, lites componis, negotia decidis, & citra cuiuſpiam odium aut amorem mortalium deſiderijs abunde ſatisfacis. Fortitudinem autem tuam nemo eſt qui non facile vel ex hoc vno dijudicet, quod ſicut in rebus ſecundioribus nunquam ſuperbus aut inſolens viſus es, ita in aduerſis nunquam animo in fractus. Quanta vero tibi temperantia, vt qui in medijs delicijs delicias non amplecteris,

inter voluptates abstines; Inter illecebras frugi & castus es, non possum vere fateri. Nisi Numam, Curios, Fabricios longe te dicam antecellere? Illi etenim in paupertate collocati voluptates necessario eliminabant. Tu autem Crœso ditior frugaliter viuis, genium coerces, bellum titillantibus voluptatibus indicis. Quadriga itaque illa virtutum principalium vectaris, quam licet paucissimis Deus dederat, dedit tibi: Dedit itidem & alias quamuis minores, ornatum tamen & monstrabilem faciunt possidentem. Clementia enim quæ nullum magis addecet, quam Regem, vt in te summa ita in omnes paratissima, liberalitate autẽ, qua in Principe nihil amabilius, tanta enitescis, vt alia magis virtute nulla. Reliquas plus mille virtutes quæ in te vno sunt, si omnes sigillatim referre pergam, arenam profecto numerare magisque adulatoris quam oratoris munus implesse fortassis incuser: aut (quod plerunque vsu venire solet) nimia prolixitate auribus fastidium ingenerem. Quare finem dicendi faciam, si prius Flandriam tuam dedítissimam deuotissimamque tuis semper votis, cunctis animi & cordis viribus supplicites commendauerim. Quæ parẽs & nutrix tua pro corporis regnorumque tuorum incolumitate sanguinem & vitam ipsam profundere parata est, eo quidem paratior, quo ad eam tuendam es propensior. Quid opes loquar, vt quæ ad extremum teruncium quicquid habet, volenti libens impendit: nihil siquidem suum, nihil priuatum ducit, quod non & sui Regis sit. Virorum autem, & quidem Martiorum tam spontanea & profusa largitrix, vt ex vnius Flandriæ prouentu copiosissimam itidem & bellicosissimam aciem instruere possis, sed absit vt his opus sit: vigesimus enim agitur annus, ex quo in Flandria tua prognatus, Pacem tecum orbi nostro inuexeris, quum omnia paulo ante domestico & externo Marte diu multumque concussa fuerint. Bonum te nasci fuit, melius autem in longum seruari. Te namque prognato, prognata pax, reiecta arma, resumpta toga, sedatum bellum, Iani Templum occlusum. Vt vere illud Atheniensium verbum *amnestia*, quo in sedandis discordijs vti consueuerunt, vsurpare tunc potuerũt & Flandri. Omniũ. n. iniuriarum te nato facta fuit obliuio. Te a. seruato, pax est seruata. Quod vt summũ in orbe mortalibus omnib^9 bonum, Ita Regibus ad regni augmentum longe præsentissimum. Tibi igitur, Rex Catholice, Flandriã tuam sic commendatum iri supplicamus, vt tam diu illi fœlix ac salutaris esse velis, dum ipsa pia atque officiosa esse volet. Tamdiu autem volet, quoad fœlicitatis suæ non pœnitebit. Beneficia porro nec minora nec pauciora expectat, quam olim à patribus tuis accepit: quin potius multo ampliora & frequentiora, quippe qui cæteros omnes beneficentia antecellas. Quidquid & vicissim obsequij, quidquid amoris, quidquid officij patriæ patrem à patria sua expectare oporteret, id omne tibi de ea polliceare confidenter. Reliquum est vt Deum Optimum Maximum precemur, vt felix faustumque sit quidquid agas, quidquid cogites: vti quoque in sublimi regia tua sedens atque imperans, Nestoris annos procul excedas: quo videlicet Clientuli tui sub patrocinio tuo protecti diutina securitate perfruantur. DIXI.

## *HENNINGVS GOEDEN I. C.*

### *Consilio I.*

ANNO DOMINI M. DXIX. Die XXVIII. Iunij Carolus adolescens, nondum vigesimum agens annum, Hispaniarum, Siciliarum & Ierusalem Rex, Archidux Austriæ, & Dux Burgundiæ, nepos Maximiliani Cæsaris ex filio Philippo, fuit electus, vt Dux Austriæ ex Germano parente procreatus, in Regem Romanorum concorditer, cuius electionis fere solus fuit author fœlicis memoriæ Fridericus tertius Saxoniæ Dux. Fuit etiã eodem die idem Carolus mox hora nona pomeridiana proclamatus per sequentia verba:

*Vacante nuper Sacro Romano Imperio per obitum quõdam Inuictissimi & Serenissimi Principis, & domini, domini Maximiliani. Electi Romanorum Imperatoris, eiusdem sacri Imperij reuerendissimi, Illustrissimiq. domini Principes Electores, domini mei Clementissimi, gratiosissimiq. eorundemq. nuncii deputati, iuxta tenorem constitutionum Imperialium desuper confectarum, & hactenus obseruatarum, ad Electionem Romani Regis, futuri capitis Christianorum procedentes, & in*

*& in præsentiarum ad honorem & laudem Dei Optimi Max. commodum atque vtilitatem ipsius sacri Romani Imperii, ac vniuersæ etiam Christianæ Reipublicæ incrementum, coniunctim & vnanimiter super eiusmodi electione conuenientes & consentientes, Serenissimum, potentissimumque Principem & dominum, dominum Carolum Archiducem Austriæ, Regem Hispaniarum & Neapolis, &c. Dominum, dominum nostrum gratiosissimum Romanorum Regem & futurum Imperatorem censuerunt, pronunciarunt & elegerunt, in nomine Dei Omnipotentis, quam electionem vnanimem ac concordem pronuncio, & publico ego Laurentius Truchses de Bomersfelden, Decanus Moguntinus, nomine præfatorum meorum dominorum gratiosissimorum Principum Electorum, præfatum Dominum Carolum in Romanorum Regem, & futurum Imperatorem deinceps obseruandum & honorandum.* 10

Laurentius Truchses de Bomersfelden, Decanus Moguntinus, nomine Alberti ex Marchionibus Brandenburgēsibus, reuerendissimi Moguntinēsis Archiepiscopi, ad populum recensuit.

## IN MAXIMILIANI CÆSARIS AVG. FATVM, ELEGIA STEPHANI COMITIS Bellocassij.

*Septem diebus domi plorabantur, octauo vrebantur, nono sepeliebantur. Nouem diebus ludi fiebāt, quos Hercules Pelopi atauo primus instituit. Massagetæ morbo pereuntes canibus proiciūt, quoquomodo interfectos honorant. Lugendi mos in nostrum æuum deflexit. Præficarum & næniarum vsus apud Italos. Cupressus arbor Diti sacra. Cadauera amiciebant viri atra feminæ alba. Tribus rob. Manibus sacrificabat, sacrificādo Diti, spargendo flores tumulo, ludos & epulum dando. Transitus ad Cæsarem. Plus fari signato dictum melius quoque, quam fari plus vt filiter abrupta fabat carmine & d singultus fletus. Mundus tetragonus est quadrangularem, oriens, occidens, borealis, meridionalis. Maximilianus, integrum vocabulum in carmen redi non potest. Iouis ales, id est, aquila.*

HEPTIDVVM plorant alii corpusque deurunt,
 Octauo nono contumulantque die.
Funebres agitant per mœsta nouendia ludos,
 Quos Hercles magno constituebat auo.
Indefleta alii sub aperto corpora cælo
 Proiciunt, canibus dilanianda feris.
At quos extinxit Mauors, aut triste duellum,
 Iis laus & magno fœnore crescit honos. 20
Magno alii liniunt, & odora opobalsama fundunt,
 Fragrantes fosso cooperiuntque solo.
Hic conductitium cantillat præfica carmen,
 Et resonat tristi nænia mœsta domo. 30
Illic ferales suspendit porta cupressos:
 Hic pullo, hic albo corpus inane tegunt.
Hic ludunt, spargunt flores, faciunt sacra Diti:
 Atque epulum magno pulchriter ære parant.
At modo quis luctus, quæ nunc querimonia? quis mos?
 Quis ritus? quæ nunc pompa sat esse queat? 40
Heptiduum plorare parum est: heptennia septem
 Vix satis, ad tumulum nullaque pompa satis.
Heheu. occubuit. vetat heu edicere mœror.
 Occubuit. plus fari dolor ipse vetat.
Ille (inquam) occubuit tetragoni gloria mundi,
 Ille Europeæ Rex dominusque plagæ.
Nec mœror, nec Musa sinit mihi dicere nomen,
 Ille (inquam) signo cui Iouis ales erat. 50
Qui Mariæ coniunx, Castellanique Philippi
 Progenitor, Caroloque Arragonensis auus.
Qui duro Mauorte ferox, qui pacis amator:
 Qui studiosus erat, relligiosus erat.

Ad sum-

*Ad, uxmam, cuius laudi nil æmula lingua*
*D[illegible]re, nil fautrix adcumulare queat.*
*Occubuit tamen, & fatis concessit acerbis.*
*Nil Mars, Pax, Virtus, Religioque potest.*
*Omnibus hæc calcanda via est: morti omnia subsunt.*
*Post mortem Virtus Religioque valent.*

*Hæc fere de laudibus Vergilii Macrobius.*

*Omnia obnoxia morti.*

ORATIO AD DEVM PRO Cæsare.

*Hunc altis dignare tuis O Iuppiter astris,*
*Qui tota in terris alite dignus erat.*

QVOD AQVILA IN PARADISVM E NOSTRO ORBE AVOlauerit, iuuentutem renouatura.

*Heroicum.*

SVRGIT *in eois hortus præruptior oris,*
*Vndique Neptuno cinctus, longoque furentis*
*Oceani tractu nostro semotus ab orbe.*
*Culmine contendens cælo, qui Deucalionis*
*Diluuio, atque itidem Noeis liber ab vndis.*
*Vt superum, irati nutu iussuque Tonantis*
*[illegible]itius à primi morsu interclusus Adami.*
*Quo nulli fas ire hominum, nulli que animantum: At*
*(Verius oraclo Phœbi est) vix roscida nonam*
*Quadrigis reuehit coniunx Tithonia lucem:*
*Cum rumor, cum fama citis circundata pennis:*
*Longe ex Germanis ad Flandros deuolat oris.*
*Huc aquilam tentasse aditum, Vesemisq; profectam*
*Luce duodecima Iani, post aeris ingens*
*Emensum spatium rapido penetrasse volatu.*
*Propositi illa tenax, æuo quoque fessa senili*
*Compositis serie pennis subsidit in vmbra,*
*Fons vbi, vbi leni demurmurat vnda susurro,*
*Hic sese vt trino volucris Ioue digna remersu*
*Abluerat, robur redijt, redijtque iuuenta.*
*At Paradisi ico sic ales grata magistro,*
*Atque è diuerso sic gratus Iuppiter illi,*
*Vt neuter facilem concedat ad ima regressum.*
*Ergo ales quærenda noua est, quærendus & alter*
*Qui Romanorum pugnax aquilophorus hostes*
*Conti[illegible]t, qui iura colat, patriosque penates*
*(Fle[illegible]m)quem Ganda tulit, quem Hispania nutrit,*
*Carolus occiduo magnus dominator in orbe.*
*Qui virtutem æquet patris, præcellat auitam.*

*Descriptio Paradisi ex Augustino ad Orosiũ.*

*Aquila à Vesanu vrbe xij. Ianu. versus parad sum.*

*Aquila iuuentus renouata post trinam fontis immersionem. Noua aquila quærenda.*

*Carolus Hispaniarum princeps aquilophorus fiat.*

## CARMEN HEROICVM STEPH. COMITIS BELLOCASSII, DE SVFfragiis Cæſaris Caroli ad Imperium.

*Propoſitio*

*LIBERA Cæſarei recinam ſuffragia ſceptri,*
*Quando apicē imperii nactus poſt funus auitum*
*Regum deligitur Princeps, mundiq; Monarches*
*Carolus, Hiſpani pellucens gloria Regni.* 10

*Inuocatio.*

*At tu ô Calliope, doctarum prima ſororum,*
*Propicia aduenias, præbensque in carmina vires,*
*Mentem laurigero dones agitarier æſtro.*

*Narratio.*

*Eſt locus Arctoi gelido ſub ſydere cœli,*
*Clarum mercatu emporium, ſedeſque vetuſta*
*Teutonicæ gentis, nec adhuc indigna Tonantis*
*Hoſpitio: vt quæ magnificis ſuffulta domorum*
*Structuris, opibusque, & claro ciue relucet:* 20
*Et quæ frigiduli alluuio celebratior Iſtri,*

*Franſfordia Iſtro alluitur.*

*Nobile nomen habet noſtro Franfordia ſeclo.*
*Huc (cum defunctus Cæſar crudelibus vmbris*
*Occubat, & rapto mœret Germania patre)*
*Longe ex diuerſis mundi concurritur oris.*
*Huc Treuerus, Bauarusq;, & Brandenburgius heros*

*Electores Imperii.*

*Atque alii: quorum votis, quorumque cadiſco*
*Imperialis apex, & Cæſar clauditur alter,* 30
*Conueniunt, nouus vt ſit tandem Aquiloforus orbi.*
*Quis ita ſollicito ſuſpiria pectore ducens*
*Orphana rugoſo loquitur Germania vultu.*

*Germaniæ proſopopœia ad Electores.*

*Vos, quibus imperii arbitrium eſt, omniſque poteſtas*
*Cæſarei ſceptri, teſtor per ſacra potentum*
*Numina diuorum, ne ne pernicibus Euris*
*Verba feram: quin vota mei exaudite precantis.*
*Reſpicite infauſtum, & noſtræ miſereſcite ſortis.* 40

*Annus lunaris menſis eſt Maximilianus in Ianuario obiit: Iulius erat antequam nouus Cæſar eſſet notus, in Iunio tamen electus.*

*Menſtroſæ quintus Luna iam labitur annus.*
*Pars extrema hiemis duræ, totumque trimeſtre*
*Verabit, primamque canis parat vrere meſſem,*
*Quod mihi viuendum pupilla, & Rege carendum eſt.*
*Quo ſine torpeſco, veluti ſine Apolline mundus,*
*Vt ſine fruge ſeges, veluti ſine pectore corpus.*

*Qualem ſibi deſideret imperatorem Germania.*

*Eia agedum ſupero Cæſar reuocetur ab orbe,*
*Aut alius noſtris veniat ſucceſſor in oris,*
*Non armis, nec pace impar Maxæmiliano,* 50
*Qui Romanorum pugnax Aquiloforus hoſtes*
*Contundat, qui iura colat, patrioſque penates.*
*Eia Germanis tandem ſuccurrite rebus.*
*Sic effata, abiit preſſo inter labra ſuſurro,*

Serue

*Seque suamque iri pessum sine Cæsare sortem.*
*Interea Mydicum feruente cupidine Regem*
*Occupat ambitio, sacrique iniusta libido*

*Rex quidem ambit imperiū.*

*Imperii: at quamuis tandem molimine vano,*
*Ille tamen diploma frequens, celeresque veredos*
*Expedit: & multo captat suffragia Sole,*
*Pollicitis alios & diuite munere tentans.*
*Cursatur: nec equis, nec auaro parcitur æri,*
*Notaque perflato resonant passim oppida cornu.*

*Scommatis Sal acerbum Scuta enim intelliguntur Solem incisum habentia.*

*Et cum tota vno lustretur machina Sole*
*Orbis tergemini, recipit Germania tantos,*
*Mirum vt sit totam non cæcutiscere gentem.*
*Ast incorruptam seruans Alemannica mentem*
*Integritas, nullo vendit suffragia dono.*
*Quin recti memorem, atque æqui, patriæque querela,*
*Non vnguem à vero certum est abscedere puncto.*
*Quare interregni supremum imponere finem*
*Sex tandem patribus, quos est penes ipsa potestas*
*Imperii, visum est, & promere vota cadisco,*
*Quis nouus ad tantas dignetur Cæsar habenas.*

*Electores imperij sex.*

*Ecce incorrupti templum, sacrasque Deorum*
*Accedunt aras: non qualiter ipsa vetustas*
*Augurio confisa leui, aut fallentibus extis,*
*Nec demum oraclis, vano vel Apollinis ori.*
*Ast illapsurum diuini in pectora flatus*
*Imploraturi numen, dextrumque fauorem.*

*Electores ad templum gratiam S. Spiritus inuocaturi.*

*Libat deinde Ioui corpus Christique cruorem,*
*Et peragit vero ritu pia sacra sacerdos.*
*Quis porro expletis mutum conclaue subintrant:*

*Sacra peraguntur.*
*Electores ad conclaue.*

*Illic consultant, & longo examine pendunt,*
*Quis patriæ Princeps potior, mundique Monarcha,*
*Qui vel in aduersos pugnet fœlicius hostes,*
*Vel quis iura colat, vel Diuos sanctius oret.*

*Imperatori necessaria. Virtus, fælicitas, iustitia, religio.*

*Vt tandem ad viuæ ventum est suffragia vocis,*
*Omnes stantur idem, fiunt concordia vota.*
*Consignant Aquilis Carolo: non aptior, aiunt,*
*Aut genere, aut æuo, fortuna, pace vel armis:*

*Carolus Cæsar omnium voto deligitur.*

*Omnia persimilis patri, patrisque parenti.*
*Scitum equidem est aquilas nunquam genuisse columbam.*
*Interea plebs omnis auens ruit agmine denso,*
*Scitatumque venit, data cui suffragia, quisnam*
*Romanas aquilas pictis gestaret in armis?*
*Num patrie iugo decretum, cuius imago*
*Et falsus regni titulus concisus in ære.*
*Quem spes Romanum nimium cito credula Regem*

*Effecit, non magnorum suffragia patrum.*
*An qui Belgarum Princeps, dominatur Iberis,*

*Quis Imperator esse possit.*

*Tandem secreto penetrali publica prodit*
*Fama, peregrino prognatum sanguine Regem*
*Nunquam Romano leuiter succedere sceptro.*
*Verum Cæsareo Carolum qui nuper ab ortu*
*Venit, ad Imperii delectum culmen auitum*
*Protinus exultant animi, pia cura recedit*
*Plebis sollicitæ, facies nitet omnibus vna*
*Lætitiæ: ceu cum noctem caligine densam*
*Roscida purpureo lustrat Pallantias ore.*
*Carole io, Germania io: nil concauus æther*

*Echo.*
*Barcino nunc Barcelona dicitur*
*Mare hic non resluit.*

*Præter io resonat, resonando lassa fit Echo.*
*Mittitur Hispanas leuis inde veredus ad oras,*
*Ad Pyrenæos vbi regia Barcino montes*
*Irreflus portus Neptuni Rege superbit.*
*Huc (medium emensus spacium, callesque viarum*
*Non vnquam somni ve memor, placidæ ve quietis)*

*Veredarius applicat Barcinonem sub galli cantum.*

*Sub galli cantum decurrit: quando profundo*
*Lumina adhuc conclusa iacent, & victa sopore.*
*Grata sed inflato perrumpens somnia cornu*
*Cancellum aduolitat: bulgam & diplomata tradit.*

*Veredarius ad Cancellarium. Cancellarius ad Regem.*

*Mox ille augurians læti esse diplomata nuncii,*
*Pulsitat audaci digito Regale cubiclum.*
*Admissus diploma offert, diplomate lecto*
*Rumor per totam celeber circumuolat vrbem*
*Integris patrum votis, fatoque Deorum*
*Romanas aquilas vltro venisse potenti*
*Flandrorum Carolo. Læta omnis Barcino somnos*

*Signa lætitiæ apud Barcinonem.*

*Excutit, occeptat ludos, Epinicia cantat,*
*Æmula Parthorum iactis certamina cannis*
*Concelebrat, celeri pugnans fugiensque caballo*
*Ille inscendit equum, conclusoque arctius ore*
*Factitat Harpocraten, dum vota exoluit Olympo,*
*Et septemgeminam visu contingit heremum.*
*Mons vbi serratus contendit vertice cœlo,*
*Lucentes alius gaudens circumsilit ignes,*
*Cum Nymphis choreas nectens, choreasq; renectens.*
*Inde ordo sexusque omnis conclamat ad auras,*

*Viuat Cæsar.*

*Rex viuat, viuat Cæsar, Carolusque triumphet.*

## AQVILÆ IOVIS NVNCIæ nuncium.

*Multi vocati, pauci electi.*

*Deportat cœlo lætans Iouis ales ab alto:*
*Carolus ima regat, Iuppiter alta reget.*

## CAROLI CÆSARIS AVGVSTIS. apophthegma.

*Vis vltra: ast vltra non est quo progrediaris.*
*Nil vltra est aquilas imperiique decus.*
*Vis vltra, vsque vltra vitam tibi proroget æther,*
*Virtutemque vltra Carole semper ames.*

PLVS OVLTRE.

10

## AD CAROLVM.

*Vno conueniunt Aquila & Leo Carole signo,*
*Quos indiuiduus nascitur inter amor.*
*Nunc viuunt, regnant pariter, pariterque triumphant*
*Princeps & Princeps, aeris atque soli.*

*Leo terrestrium brutorum Rex. Aquila volatilium.*

## AD DOMINVM FIENNVM.

*Barcino dum planis celebrabat Equiria campis,*
*Hinc laudis punctum clare Fienne refers.*
*Nunquam Romano luctatum: ita Martis in agro,*
*Nec post, nec quando Romulus ipse fuit.*
*Immo si nostrum redeat Gradiuus in orbem,*
*Herbam Gradiuus porrigat ipse tibi.*

20

*In agro Martio celebrabantur equiria. Equiria à Romulo instituta.*

## AD STEPH. COMITEM BELLOCASS. carmen Ioannis Lactei ludimagistri in valle montis arenosi Gandaui.

30

*Es doctus, lepidus, probus, disertus,*
*Facetus, generosus, elegansque:*
*Es vates: es homo omnium horularum.*
*Quid non? es Stephanus Comes, vel vltra*
*Notus sidera: vis ne plus honoris?*
*An non te Stephanus satis coronat,*
*An non laurea quæso laurearum,*
*Qui cum nomine lauream tulisti?*
*Ast te dissimulas, premis tegisque,*
*Infra deprimis infimosque vates.*
*Vere more hominum, sed elegantum*
*Paucorumque facis, Comes mi amice.*
*Vtut dissimules tamen premasque,*
*Nequicquam in patula area latebis.*

40

50

# HYPOTHESES·SIVE ARGVMENTA SPECTACVLORVM, QVÆ SERENISS. ET INVICTISSIMO CÆS. CAROLO Pio, Felici, Inclyto ſemper AVG. præter alia multa & varia FIDES ET AMOR celebratiſſimæ ciuitatis Antuerpienſ. antiſtites (ſuperis fauentibus) ſunt edituri.

10

*CICERO:*

*FIRMAMENTVM AVTEM STABILItatis, conſtantiæque eſt eius, quam in amicitia quærimus Fides. Nihil enim ſtabile eſt, quod infidum eſt.*

## PETRVS ÆGIDIVS CANDIdis Lectoribus Salutem.

20

*HORTATI ſunt nos aliquot inſignes viri, vt non argumenta tantum oſtentaculorum, quæ Senatus Populusque Antuerpienſis Maximo Imperat. Carolo ſemper Auguſt. tam ob fælicem ex Hiſpaniis reditum, quã augurium appetentis coronationis (vt vocant) vice triumphi exhibere decreuit, cõpendiolo congereremus, verũ etiã elogia, ſententias, epodas, & diſticha paſsim in pegmatum faſtigiis, arcubus, hemicyclis, abacis, tympanis, & tabulatorum porticuũque hypopodiis ac baſibus, partim græce, partim latine ſcripta, maiuſculis charakteribus exarata, minuſculis formulis excudenda traderemus, atque id operæ precium fore dicebant quod videlicet ſcioli & moroſophi barbaris literis aſſueti, omnia damnantes quæ minime intelligunt occeperant cornicari (nam quidam cucullati iam viderant) Romanum eſse Græcum, & quod Græcum eſſet nonnulli affirmarent eſſe Chaldaicum, aliqui Arabicum, plerique Ægyptiacum & Turcicum. Quo quid vel ineptius? vel indoctius? Nos vero tam abſurda & ebria iudicia (etiam in minutiis iſtis) non ferentes maluimus occurrere iſtorum tenebroſis erroribus aliqua lucernula quam ſpectatores in tanta mentis caligine verſari. Quocirca lectores candidiſsimi nomina perſonarum, inſcriptiones, diſticha & quicquid vobis (ſuperis fortunãtibus) edituri ſumus, nunc (velut vmbram quandam) hilari fronte accipite, bonique interim, dum alia paramus, conſulite. Quod ſi pulchre ſpectaculis noſtris fuerit applauſum, totam pompæ ſeriem, alioqui magnificentiſsimam ordine literis prodemus, additis figuris, allegoriis, hiſtoriis, exemplis, & hierogrammatis, vt non temere hæc in ſcenam producta, calumniatores intelligant.*

30 40

*Valete fæliciter.*

50

SEQVVN-

# SEQVVNTVR ARGVMENTA spectaculorum.

Ex eodem.

## *HYPOTHESIS PRIMI SPECTACVLI.*

PRIMVM pegma variis & picturis & ornatibus erit decoratum, inspicientium oculos mirum in modum oblectans, in cuius proscenio Vrbis Antuerpiensis Genius tanquam ludorum exhibendorum præfectus, & (vt sic dixerim) antesignanus, aduenientes hospites comiter excipiet. Pone quem tres lepidæ & hilares virgunculæ, quas Charites siue Gratias vocant, ab Hesiodo & Homero vatibus vetustissimis celebratæ, diffluentibus sinib' eleganter amictæ, dextris iunctis, se inuicem contemplantes, altera manu aurea mala porrigent. Quarum prima Πασιθέα quæ & Euphrosyne, altera Ἀγλαΐα, postrema Θαλία dicitur. Cæterum cur laxis & nitidis vestibus, cur dextris complexis, hilariter seinuicem respiciant, cur virgines & quidem iuuenculæ, cur aurea mala offerant, profluentius aliquando explicabimus, si modo fauor afflarit, & Charites ipsæ in nos quoque beneficia exerceant, ac gratia (quod dici solet) gratiam pariat. Sub intercolũniis vero Πίστις καὶ Ἔρως, id est Fides & Amor, tanquam totius triumphi fontes collocabuntur. Quarum nomina iterum atque iterum tabulatis & abacis Latine, Græce & Hebraice erunt inscripta hoc modo: FIDES ET AMOR, ΠΊΣΤΙΣ ΚΑῚ ἜΡΩΣ, אמון ואהבה: vt prorsus declaretur Inuiolabilis Fides & Amor incredibilis, quo perpetuo suos Principes Antuerpia non tam coluit, quam obseruauit, & intelligant vniuersi quicquid est spectaculorum, Fidem & Amorem Antuerpiensem posuisse. Postremo in pegmatis fastigio, hoc quod sequitur elogium Romanis litteris graphice. In abaco pictum erit.

*DIVO CAROLO IMP. CÆS. OPT. MAX.*
*semper Aug. P. P. Optatiss. fælicibus auibus ex Hispaniis reduci S.P.Q. Antuerp gratulabundi posuere.*

In arcu pegmatis scriptum erit.

ΠΊΣΤΙΣ ΚΑῚ ἜΡΩΣ ταῦτα πάντα ἐποίησαν.
Id est, *Fides & Amor hæc omnia fecerunt.*

In Hypopodio scriptum erit.

*Genius Vrbis Antuerpien. Ad spectatores.*

*Pasce tuos oculos hospes gratissime. Sunt hæc*
*Acquis luminibus conspicienda tibi.*
*Quicquid enim posuit vobis Antuerpia. Sanxit*
*Incorrupta Fides, Gratia. mirus Amor.*

Personarum nomina & Interpretatio. Genius Vrbis.

Πασιθέα id est Phasithea, quæ & Euphrosyne dicitur & interpretatur (Bocatio teste) attrahens.
Ἀγλαΐα Aglaia est splendor, claritudo vel lætitia.
Θαλία Thalia est celebritas ex iuuenibus.
Πίστις Fides. Ἔρως Amor.

## *PEGMATIS SECVNDI HYPOTHESIS.*

SALVTATO iam Cæsare, & à Charitibus Fide & Amore gratanter accepto, mox Iuppiter ille Homericus Μητιέτης medius inter Themin & Cratos, stellato solio miro splendore quaquauersum coruscante, sublimis sedebit, cuius iussu aquila, quam fingunt Iouis esse armigeram & gestatricem fulminis, Autocratori sceptrum, flammas vndiq euomens, in manu dabit. Porro, Θέμις honestatis dea, quam latine fas possumus interpretari ensem, Κράτος autem quæ latinis potentia est, diadema aureum largietur. Huius spectaculi mythologiam si quis spaciosius velit tractare, nihil erit pulchrius Equidem, quid aliud significat sceptrum ab aquila Iouis consilio tribui quam imperium & ius, non nisi a Deo dari? Id quod Homero visum est cum scriberet:

Rex vnus cui ſceptra dedit venerandaque iura Iuppiter. Quo fit vt antiquitas paſſim principes deorum eſſe diſcipulos & filios ſcribat. Quin à Menandro, Princeps dictus eſt *imago animata Dei*. Prætetea vt ethnicos omittamus, nos veritatis filii, nonne Deus noſter Opt. Max. poſt exactos Iſraeliticos iudices Saulum elegit Regem & poſtea Dauidem vt nobis declararet, reges, non niſi ſuo nutu, terris dari. Hinc magnus ille Paulus ad Romanos ſcribens inquit, Poteſtatem non niſi à Deo eſſe. Niti itaque debet ſumma ope princeps, vt qui ſimulachrum Dei in terra gerit, qui & cōſtitutus eſt à Deo, vt illi quam ſimillimus efficiatur. Iam quod ſceptrum ſit fulmineum: quid aliud ſibi vult quam inuictum & ardentem animum omnia difficilia penetrantem, & quicquid à recto declinet amburētem. Cur vero Themis gladium porrigit? niſi vt princeps nihil agat præter id quod fas eſt, & iura permittunt. Quod autem Cratos coronam profert, ſignificat coronas id eſt ciuitates quæ turrium & mœnium figuram habent non poteſtate eſſe opprimendas, ſed legibus conſeruandas, ac ita agnoſcant Principis poteſtatem, vt & humanitatem ſentiant & benignitatem.

In arcu huius ſcriptum erit græce.

Ex Agapeto. Σκῆπτρον βασιλείας παρὰ θεοῦ δεξάμενος, ἐννόει πῶς ἀρέσεις τῷ τοῦτόν σοι δεδωκότι.

*Sceptrum regni cum à Deo ſuſceperis cogitato quomodo placebis ei, qui illud tibi dedit.*

In baſi vero hoc vaticinium.

*IMPerium Carolo tribuit nunc Iuppiter Auſtro.*
*Nimirum in terris Iuppiter alter erit.*

Perſonarum nomina & interpretatio.

Iuppiter Μητιέτης id eſt Metietes conſiliator.
Θέμις Themis id eſt fas, ſiue licitum, & eſt honeſtatis dea.
Κράτος Cratos ſignificat imperium vel potentiam.
Αὐτοκράτωρ Autocrator hoc eſt qui per ſe poteſt, ponitur pro Imperatore.

Aduertendum eſt in vaticiniis eſſe comprehenſum Sereniſſ. Caroli nomen, hoc modo;

I M P. C A R O L V S A V G.

*HYPOTHESIS TERTII SPECTACVLI.*

POST hæc erit pegma artificioſa pictura elaboratum, quod & oculos veſtros ſpectatores exhilareſcet. Hic enim Autocrator mundi gubernaculis à Deo præfectus, Ἀσέβεια Aſebiam aſſociata ſibi fidiſſima comite, Εὐσέβεια Euſebia, vbique terrarum eiectam pedibus protrudet. Quantopere vero deceat principes pietas, nemo eſt qui non nouit. Hæc autem vt Deo cultum, ita amicis, ciuibus, & patriæ beneuolentiam tribuit quæ ſi principi perpetuo adhæreat, vt maxime fœlix ſit neceſſe eſt. Cæterum addimus Euſebiæ ſceptrum quali olim vſi ſunt Reges Ægyptii in ſummo ciconiæ figuram, in imo vero hippotamum exſculptum habens. Nam quemadmodum ciconia in Ægyptiorum hieroglyphis pietatem ſignificabat, quod videlicet hæc auis ſit maxime pia, de cuius pietate ſcribit Plinius libro decimo, capite vigeſimo. Et Petronius arbiter in fragmentis libri Satyrici hanc pietatis cultricem vocat. Quin & diuus Ambroſius Romanis hanc pietatis nomine fuiſſe honeſtatam prodidit. Ita Hippopotamus de quo & Plinius & Dioſcorides meminere, animal eſt truculentum, & impium: quod vbi adoleuerit, periculum facit, an patre fortius ſit: quod ſi viribus præcellat, deuorat patrem, & matrem inire appetit. Prudentes itaq; Ægyptii hoc ſceptro demonſtrabant Regibus ſemper pietatem tanquam monumentum quoddam præ oculis habendam eſſe, vim autem iracundiam, vindictam, atque id genus animi motus cohercendos, ſupprimendosque.

In arcu huius pegmatis ſcriptum erit.

Ex eodem. Ὑπὲρ πάντα τῆς βασιλείας τὰ ἔνδοξα, τῆς εὐσεβείας τὸ στέμμα τὸν βασιλέα κοσμεῖ.

*Super omnia quæ in regno præclara, ſunt pietatis ſtemma regem exornat.*

In basi hoc vaticinium, primam nomi.us Caroli literam referens.

*Caesare cum Carolo pietas regnabit, & atrox*
*Impietas pedibus strata iacebit humi.*

Personatum nomina & declaratio.
Αὐτοκράτωρ Autocratoriam dictum est.
Εὐσέβεια Eusebia est Pietas. Ἀσέβεια Asebia est impietas.

## QVARTI SPECTACVLI HYPOTHESIS.

10 NIHIL poterat conuenientius locari post Eusebiam quam virginum omnium perspicacissima & solerrissima φρόνησις, id est, Prudentia: hanc geminis faciebus (vt Palladem illam Homericam) effinximus, significare volentes Prudentiam vndique debere esse oculatam, vndique circumspicientem, huic pro gestamine sceptrum dedimus, in cuius summo positus est oculus, quod videlicet Ægyptii in sacerdotalibus notis, Regis imaginem exprimentes, hoc sceptro viræ rectitudinem prudentiamque eum vigilantia esse coniungendam demonstrare voluerūt. Hæc virgo omnium sagacissima, & à Salomone sapientibusque omnibus tantopere prædicata, sese lateri Autocratoris accommodabit, & cum eo cathedram occupabit. Ἀφροσύνη id est insipientia omnium vitiorum immodestissima ac stultissima è subsellius extur-
20 bata corruet.

In huius sima pegmatis scriptum erit græce.

Ἴσ. τῆς αὐ χρὴ πάντοτε τοῦ βασιλέως τὸ φρόνημα. *Ex eodem.*

*Aequalem, semper esse oportet regis prudentiam.*

In basi hoc vaticinium.

*Ait stet rutilas tandem sapientia cristas:*
*Aphrosyne è reg. o praecipitata cad. t.*

Personarum nomina & expositio. Autocrator.
Φρόνησις Phronesis id est prudentia.
Ἀφροσύνη Aphrosyne id est insipientia, stultitia.

30

## QVINTI SPECTACVLI HYPOTHESIS.

QVANDOQVIDEM sine iustitia (vt inquit Cicero) nihil valet prudentia, & diu[°] ille Ambrosius in Hexameron, Prudentię, fortitudini, temperantię, mal tiam, iracundiam, impatientiam, atque huius generis vicia plerumque esse admixta scribat, solam vero iusticiam cæterarum virtutum concordiam fulcire, non abre nos facturos arbitrati sumus si Autocratori Astræam cœlestem plane virginem hoc spectaculo, violentam tyrannidem pedibus calcantem, adiungerem[°]. Nam quemadmodum Astræa olim ferreo sæculo mortalium sceleribus offensa, in cœlum ad Iouem confugit, (vt credula finxit antiquitas) ita nunc sperandum est sub nostro Cæ-
40 sare Aurea sæcula reditura, & Astræam terris iterum dominaturam. Præferet enim hæc virgo labarum scipioni deaurato adfixum in quo symbolum iustitiæ erit depictum, gladius scilicet quem ambiet corona, in cuius cuspide statera lancibus vtrinque dependulis eminebit.

Quid gladius? quid corona? quid librile? indicent, latius in triumphi descriptione perscribemus, nunc tantum obiter nudam rei imaginem abumbramus, Tyrannidem finximus pessundatam, beluam omnium teterrimam, maximeq principibus detestandam, capite serpentibus, draconibus, viperis obuincto terribilem, ore [illegible]lco, dentibusq; aui [illegible]llimis homines deuorantem, sanguine pauperum ebriā, ventricosam, insatiabilem vnguibus aduncis armatam, è leone denique, vrso, lupo,
50 & tigride formatam, qua de Israelitatum sapientissimus Solomon scribit hoc modo: Leo rugiens & vrsus esuriens princeps impius in populum pauperem. Et Bias è græcorum quoque sapientibus vnus interrogatus, quænam fera esset perniciosissima: siluestrium, inquit, Tyrannus, domesticarum adulator. Ab hoc enim portento summe cauendum principibus: quod facile fiet, si Iusticiam virtutum omnium & fontem & parentem comitem habuerint, quam Aristoteles libro

libro topicorum secundo tam vtilem scribit esse subditis, quam vbertas temporis, & (vt præclare Cyprian⁹) Iusticia Regis, Pax est populorum, immunitas plebis, medela languidorum, gaudium mortalium, aeris temperies, serenitas maris, fœcunditas terræ, solatium pauperum, hæreditas filiorum, & Regi spes futuræ beatitudinis.

In pegmatis hemicyclo scriptum erit græce.

Ἴσους πρός τε φίλους καὶ ἐχθροὺς ποιοῦ τὰς κρίσεις.

*Aequa erga amicos & inimicos iudicia facito.*

In basi.

*Rursus humum repetet splendens Astræa relictam,*
*Ad Stygias fugiet sæua Tyrannis aquas.*

Personarum nomina & declaratio. Autocrat*r.

Astræa, filia fuit Titanis gigantis, vel vt alii volunt Iouis & Themidis, quæ ob æquitatem in cœlum assumpta est, & in Zodiaco locata ea in parte, quæ ab ea virgo est appellata, & pro iustitia ponitur.

Tyrannis quid significet, satis notum est.

## SEXTI PEGMATIS HYPOTHESIS.

SVBSEQVETVR in sexto pegmate, quod & opere bellissimum erit, virgo venustate & decore præpollens, solem & agniculum gerens pro insignibus, cui nomē Clementia, quæ cum maxime deceat principes, Autocrator hanc suo contubernio apprime dignam censebit, & à latere suo non sinet discedere, nec sane immerito. Hæc est quæ principes viros faciles reddit, amabiles, benignos, hospitales, beneficos, fauorabiles, adeo vt Theodosius Imperator Honorio filio (vt est apud Claudianum) præceperit imprimis dicens. Sis pius imprimis, nam cum vincamur ab omni Munere, sola deos æquat clementia nobis. Nec tibi quod liceat, sed quod fecisse decebit, Occurrat, mentemque domet respectus honest., &c. Inferne vero Crudelitas humi allisa clementiæ pedibus premetur, & ad Tartarum tandem vnde egressa est remigrabit. Sub corona huius pegmatis erit cernere symbolum cordis Amorem erga Cæsarem repræsentantis.

In corona pegmatis scriptum erit græce,

Ex Isocrate. Τοὺς φόβους ὦ βασιλεῦ ἐξαιροῦ τῶν πολιτῶν, καὶ μὴ βούλου φοβερὸς εἶναι τοῖς μηδὲν ἀδικοῦσιν.

*Metum fac adimas tuis ciuibus, neq; formidabilis esse velis nihil mali perpetrantibus.*

In basi.

*Optima dos regum surget Clementia, Cædes*
*Succumbet, rabies concidet atq; furor.*

Nomina personarum.

Autocrator.

Clementia, vt inquit Seneca, est lenitas superioris aduersus inferiorem in constituendis pœnis, hanc Flauius vopiscus primam dotem regum vocat.

Crudelitas atrocitas animi in pœnis exigendis.

## HYPOTHESIS SEPTIMI SPECTACVLI.

CONVENIRE nobis visum est, vt septimo loco ἀλήθειαν id est Veritatem Autocratori assidentem exhiberemus, cuius effigiem veteres Ægyptiorum reges, è collo pendentem gestare solebant, vt perpetuo obuersaretur animo, maxime enim refert vt Principes veritatem agnoscant, & verum à falso simulationeq; discernant, nam κολακεία id est Assentatio ita huius imaginem, nunc hoc nunc illo fuco, modo aliis atque aliis sumptis personis mentitur, ita venena melle circumlinit, vt vix (nisi sis plane lynceus) liceat dignosci, habet autem vt inquit Tullius adulatio principia iucunda, exitus vero amarissimos. Ab hac peste tanquam præsentaneo veneno cauendum est principibus. habeat igitur aures apertas veritati, assentatores & hypocritas tanquam scorpiones vitet, nihil enim periculosius principi, quamsi aures adulatoribus accommodet. Plus enim (vt scribit Hieronymus) nocet

nocet lingua adulatoris, quam gladius hostis, Colaciam & Hypocrisim pedibus Autocratoris & Alethiæ subiecimus.

In sima huius scriptum erit græce.

Ἀποςρέφου τῶν κολάκων τοὺς ἀπατηλοὺς λόγους ὥσπερ τῶν κοράκων ἁρπακτικοὺς τρόπους. *Ex Agapeto.*

*Auersare fallaces adulatorum sermones, vt coruorum rapaces mores.*

In basi hoc vaticinium.

*Lumen Alethia telluri reddet, amarum*
*Mel, prostrata vomet subdola blandicies.*

Personarum nomina & interpretatio.

Autocrator.

Ἀλήθεια Alethia id est veritas.

Κολακεία Colacia id est adulatio, blandicies.

## HYPOTHESIS OCTAVI SPECTACVLI.

MVLTORVM enim animos conciliare solet Munificentia, quæ Principes maxime amabiles, cum econtrario φιλαργυρία, id est auaritia maxime odibiles solet reddere. Quid .n. turpius illi? qui omnib⁹ imperat quam si pecuniarũ cupiditati ancilletur, quæ vt inquit Sallustius est quasi materies omnium malorũ, namq; auaricia fidẽ, probitatem, cæterasq; bonas artes euertit. Nos itaq; in hoc ludicro Autocrator Munificentiam famulantem in suggestu spectandam proposuimus, addita illi arca liberalitatis, & fonte salutaribus vndis scatente. Philargyriam autem superatam, ventre inexplebili turgidam, manibus vncatis hamatisq; metuendam, effinximus.

In huius pegmatis hemicyclo græce scriptum erit.

Εἰ τὴν ἐκ πάντων βούλει καρποῦσθαι τιμήν, γίνου τοῖς ἅπασιν εὐεργέτης κοινός. *Ex eodem.*

*Si honore ex omnibus vis perfrui, præsta te communem omnibus benefactorem.*

In basi hoc vaticinium.

*Virtutum largus fons Munificentia, dignis*
*Æra dabit, pœnas publica furta luent.*

Personæ. Autocrator.

Munificentia, soror est liberalitatis.

φιλαργυρία Philargyria est auaritia.

## HYPOTHESIS NONI SPECTACVLI.

PHILOLOGIA tandem in scenam prodibit, fœmina reuerenda & maiestatis plena, stipata Mercurio coniuge, eloquentiæ præside, cæterisque castissimis virginibus doctissimisque sororibus, de quarum laudibus nunc dicere supersedemus, quod campus tam late pateat, vt nil sit difficilius quam exitum inuenire, nos vero carptim duntaxat rerum vmbracula attingentes, solum ea nunc dicemus, quæ ad ludorum argumenta videntur spectare. Hanc quoq; Philologiam Autocrator regio dignabitur solio, & inter præcipuas matronas venerabitur. Nam hæc est illa quam Plato dixit beatas efficere respublicas, qua Alexander magnus dicebat se malle antecellere quam diuitiis. Ob quam etiam Cæsar dictator, Octauius August⁹, Adrianus Marc⁹, Antoninus Philosophus, non tam imperii titulis, quam eruditione posteritati sunt commendati. Equidem Barbaries improba quæ hactenus scholas sua tyrannide afflixit & perdidit, victa & superata tandem in nihilum redigetur, tum Apędeusia humi proiecta, linguam exeret virulentam, & secundas intentiones, modos significãdi, relationes, quidditates, ecceitates & indocta sophistarum somnia, atq; id genus sordes & rudeta euomet. Deniq; quid sibi velit vexillum Philologiæ, in quo picta est littera Y Pythagoræ, & quod in culmine pegmatis semipedalibus litteris scriptum est ESTO QVOD AVDIS alias explicabitur.

In pegmatis hemicyclo scriptum erit græce.

Οἱ βασιλεῖς σύνετε, παιδεύθητε οἱ κρίνοντες τὴν γῆν. *Ex canticis Dauidicis.*

*Nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram.*

In

In basi hoc vaticinium.

*Suauis amor studiis glisret, gens crassa Sophista*
*Pendeat vnde trabem quaeret & inueniet.*

Personarum nomina & interpretatio.

Autocrator.

Φιλολογία Philologia, amatrix sermonis, verborum vel studii. de hac multa apud Martianum Capellam. Caeterae nomina artium liberalium clara sunt.

Barbaries quid sit norunt ὑ ψιςρότου μαθηταί.

Apaedeusia id est procacitas linguae qualem habent [illegible].

*HYPOTHESIS DECIMI SPECTACVLI.*

10

OSTENDETVR decimo pegmate Aurocrator qui ebrietate, luxu, illecebris, voluptatibus, contemptis φιλοπονίας magnanimam viraginem Palladi perquam similem amplectetur. Quae sane virgo licet tota armis horreat & vepres potius quā rosas calcet, talis tamen est, vt generosos animos nutrire soleat premio, honore, immortalitateq; dignos. Ad huius spectaculi argumentū pertinet Hercules ille à Prodico Chio & Xenophonte celebratus, cuius etiam meminit Basilius magnus In libello cui titulus De legendis antiquorum libris, scribit autem, quod Herculi adulescenti diu multumque ambigenti, vtram viam ingrederetur, duas enim ante se spectabat, vnam voluptatis, Virtutis alteram, geminae matronae occurrerūt, quarum prior Virtus, posterior Viciositas, haec autem erat exculrissima delicias, luxus, risus, iocos, voluptates, secum trahens, nihil non illecebrarum ostendens, nihil nō praemiorum promittens, quo adolescentis animum allectaret. Illa vero horrida tota, laboriquo assueta tamē, sitim, hymbres, sudores, aerumnas, tam terra quam mari perferendas pollicita est, praemium vero illarum fore immortalem fieri, Hercules vero magno animo despecta voluptate, randem virtutis viam ingressus est, vnde & in deorum catalogum relatum fuisse fabulata est antiquitas. verum de his abūde satis. In corona huius pegmatis scriptum erit graece.

Ex Agapeto. [illegible]

*Imperatorem te reuera asserimus, quippe qui potes & vincere voluptates & regere.*

30

In basi hoc vaticinium.

*Aula voluptates vincente labore fugabit,*
*Et cum prole Venus suppeditata gemet.*

Personarum nomina &c.

Autocrator.

Φιλοπονία Philoponia Amor laboris, vel spontaneus labor.

Ἡδονή Hedone est voluptas.

*HYPOTHESIS VNDECIMI SPECTACVLI.*

IN vndecimo pegmate (vel vt verius dixerim palacio) quo nihil conspicietur magnificentius, nihil pompabilius, id quod etiam vestro iudicio spectatores relinquo, εὐδοξία id est bona gloria, Victoria, Honor, & Maiestas, Autocratorem praemiis afficient. Qualibet enim munus dignum tantis heroinis largietur. Interea δυσφημία explosa vndiquaq, sub pedibus Autocratoris & Eudoxiae mortuae simillima, iacebit. Moneo vos rursus spectatores candidissimi vt oculis minime conniuētibus hoc postremum spectaculum intueamini, erunt haud dubie multa quae oculos vestros remorabuntur. Quid vero lauri? Quid palmae? Quid diadema? Quid sceptrum? Quid nomina personarum? Quid reliqua omnia significent seruamus alio libello.

40

In corona pegmatis scriptum erit graece.

Ex Isocrate. [illegible]

*Malis o Rex bene audire quam ditescere, nihil enim miserius inani gloria.*

In basi vaticinium.

*Victrices lauri, sceptrum, diademata, torques,*
*D[illegible] tuus meritis symbola Caesar erunt.*

50

Personae.

Autocrator.

Εὐδοξία Eudoxia bona gloria.

Victoria

Victoria hanc Acherontis fuisse filiam scribunt Mythologi: descripta est à Claudiano hoc modo.

*Ipsa duci sacras Victoria panderet alas*
*Et palma viridi gaudens, & amicta trophæis*
*Custos imperii, virgo quæ sola mederis*
*Vulneribus, nullumque doces sentire laborem &c.*

Honos autem (vt Theodontio placet) filius est victoriæ quia ex victoria quæsita, sequitur honor.

MAIESTAS HONORIS ET REVERENTIÆ est filius, quod ex honore impenso, & reuerentia exhibita, oritur in suscipiente quædam maiestas, de hiis Ouidius in Fastis.

10

DONEC *Honor placidoque decens reuerentia vultu*
*Corpora legitimis imposuere thoris,*
*Hinc sacra maiestas,* quæ mundum temperat omnem,
*Quaque die partu est edita, magna fuit.*

Δυσφημία Dysphemia autem infamia est.

## DVODECIMI SPECTACVLI HYPOTHESIS.

SED iam (vt ad calcem properemus) quid Eudoxiam poterat aptius quam Athanasia excipere, nam quemadmodū illa gloriosum nomē ex prǽclare factis tribuit, ita Athanasia, in æternū conseruat, euta .n. vt Ecclesiastici ca. xli. scribitur habenda est de bono nomine, hoc enim magis permanet, quam mille thesauri preciosi & magni, bonæ vitæ numerus dierum, bonum autem nomen permanebit in æuum. In duodecimo spectaculo quod numerum zodiaci refert, sedebit Autocrator cœlo sublimis in alto, cuius latus claudet Athanasia virgo, stellis vndiquaque radiantibus inspicientium oculos fulgore perstringens, & Mors terribili aspectu formidabilis immortalitate nominis victa pessundabitur. Erit & hoc pegma elaboratissimum nec indignum aspectu.

20

In corona huius scriptum erit græce.

Ἐχου ὦ βασιλεῦ τῶν καλῶν ἀνάβασιν: ὅπως ἂν καὶ τῆς ὄνω βασιλείας ἀπολαύσειας. *Ex Agapeto.*

30 *Contende ô Rex ad honesta, vt cælesti regno perfruaris.*

In basi vaticinium hoc.

*Gesta tua immortale decus nomenq. parabunt,*
*Carole, concedet Mors quoq. victa tibi.*

Personæ.

Autocrator.
Ἀθανασία Athanasia id est immortalitas.
Θάνατος Thanatos id est Mors,

## HYPOTHESIS VLTIMI SPECTACVLI.

IN postremo spectaculo Autocrator tot tantisque exeultus virtutibus, &, si dicere liceat, propemodum deificatus, Europam virginem pulcherrimam & à Ioue intactam complectetur, Græciæ vero crucem præferentis, quæ hactenus propemodū extincta & sepulta fuit, adiutrices manus porriget. Aphrica autem & Asia matronæ peregrinis & exteruis vestibus amictæ, genibus flexis, supplicibus manibus, Autocratorem adorabunt. Pax vero media inter vtramque, Bellonam conteret, porro dextrorsum stabit egregius belli dux caput Ottomanni in cuspide lanceæ præfixū habens Leuorsum astitit alter qui caput Magmed in summitate quoq; lanceæ geret. In huius pegmatis fastigio scriptum erit.

40

Κέρας [illegible] κεκτήμενος.
*Spartam nactus es, hanc orna.*

50 In corona vero hoc.

Ὥσπερ ὀφθαλμὸς ἐμπέφυκε σώματι, οὕτω βασιλεὺς τῷ κόσμῳ ἐνήρμοσται. *Ex eodem.*

*Quemadmodum oculus corpori innatus est, ita & Rex mundo adaptatus est.*

In basi hoc vaticinium.

*Iam noua lux terris oritur, Pax alma redibit:*
*Et positis armis aurea secla fluent.*

*CAROLVS Europa Rector Libyamq; Aſiamque*
*Aſſeret imperio victor vbiq; ſuo,*
*Nunc implebuntur prudentum oracula vatum;*
*Grex vnus terris, Paſtor & vnus erit.*

Perſonæ.

| | |
|---|---|
| Autocrator, | Europa, |
| Pax, | Aſia, |
| Bellona, | Aphrica, |
| Græcia, | Duces duo. |

FINIS ARGVMENTORVM.

## ANTE PORTAM V.ITEAM HOC ERIT IN Abaco ſcriptum Epigramma Latinis Characteribus, ipſam vetuſtatem referentibus.

*CONTIGIT Imperium CAROLO ſine ſanguine auitum,*
*Arriſit cæptis PAX ſimul alma QVIES,*
*Rareſcunt lites, rabidi ſiluere tumultus,*
*Omne nefas procul hinc exulat atque ſcelus.*
*Lumen Apollo nouum reddit, Fortuna tenorem*
*Vertit. Et in placidum eſt acta carina ſinum.*
*Surgit ter magnus felici ſydere CAESAR*
*CAROLVS, Europæ gloria magna plagæ,*
*Æqualem cui nulla quidem tot ſecla tulerunt,*
*Scilicet hoc magni ſic ſtatuere Dei.*
*Ad priſcam vt redeat tandem Reſpublica formam,*
*Reddatur mundo iuſque piumque nouo.*

## *SALVETE PLVS MILIES LECTORES OPTIMI.*

PRÆTER ſpectacula ſuperius leuiter attacta, exhibebuntur & alia neutiquam indigna, quæ oculis cernantur benignioribus. Nam tota via, qua tranſitus erit, ab ipſo ingreſſu, ad Cæſareum vſq; palacium, ab vtroque latere, columnis, ædificiolis, tabulatis, hoſtium exuuiis cauliculis, imagunculis, triumphalibus ornamentis, paſſim decoratis clauſa erit, ſub quorum interſticiis inferne tediferi ſtabunt, colore veſtium ſpectabiles, ſingulas ſinguli lampades manibus geſtantes. Sub tabulatis coronamenta & hederarum topiaria, vernam & florulentam præbebunt laſciuiam. Cæterum, in ſummo præter candelabra, præter ſtaticula, deauratis ſimillima, præter cerata funalia ſtanneis lancibus impoſita, ſequentur ordine effigies primum ad dextram, Iouis, Dardani, Erichthonii, Troi, Ganimedis, Laomedontis, Priami, poſt hos ſeriatim ſequentur Reges Albani, Mox vero Reges Romani, inde conſules galeati omnes, poſtea Imperatores Romani, Conſtantinopolitani, Germani, qui partim Laureis, partis corollis, & Diadematibus, vt conuenit inſigniti erunt vſque ad Carolum Cæſarem noſtrum. Ad leuam vero Icones Tungrorum & Brabantorum, Regum & Ducum. Deinde inuictiſſimi & Potentiſſimi Hiſpaniarum Reges, à Tubale ad noſtrum vſq; Cæſ. Carolum, ante catalogum Regum dextri lateris ſtabit Aquila, cui ſubditum erit hoc diſtichon.

*Auſpiciis quam Roma meis ſuccreuit & aucta eſt.*
*Hii ſacri vultus, effigieſq; docent.*

Ante Catalogum ducum Tungrorum & Brabantiæ cernetur Leo aureus cui & hoc ſubfixum erit;

*Tungrorum ſeries ſequitur proceruмque Brabantum,*
*Quis ducibus toties victor ab hoſte redi.*

Iam vero ante ordinem Seren. Regum Hiſpaniæ erit tabernaculum Caſtellæ Legionis & Granatæ inſignibus ſpectabile, cui inſcriptū erit hoc Lucii flori, Hiſpania bella-

bellatrix prouincia, equis & armis nobilis, seminarium hostilis exercitus. Hannibalis eruditrix, cuius reges sequenti catalogo demonstrantur. Ad hęc singula illustriũ Iconia simulachra, orbibus viridantibus, ex hedera, malis, floribus auroq; complexis erunt concinnitet inclusa, quas bini cœlestes Cupidines dextra, leua autem tædas ardentes lancibus stanneis inclusas sustinebunt. In staticulis nunc hoc abaco inscriptum erit elogium DIVO CAROLO, modo illud IMP. CÆS. OPT. vt intelligatur quicquid positum erit Diuo Carolo Aug. fœlicissimo esse & nuncupatum, & sacratũ. Visentur etiam in singulis tabulatis insignia imperialia, & alia quædam aspectu non ingrata. Omittimus impræsentiarum, (quippe qui breuitati studeamus) pegmatum ornatus, in quibus symbolicæ deorum dearumque imagines, pictæ sunt, Insuper & peripetasmatum, aulæorum, peristromatum, velorum picturatorum, tapetium, stragulorumque magnificentiam, Symphoniacorum & Musicorum harmonias, choraularum modulationes, tibicinum clangores, atque id genus voluptates, non aures modo sed & animos reficientes. Denique quid commemorem ceteos? quid tædas? quid funalia ab vtroque latere transitus locata? quid radiorum in sublime proiectus? quid ignium crepitãtium volatus? quid flammarum per aerem discursus? quæ omnia longum esset sigillatim recensere. Habes optime Lector vtcunque attacta verius quam explicata solennis huius pompę capita & argumenta, quæ partim clementissimi Cæsaris nostri CAROLI dotes Imperio dignas declarant, partim orbis nouam fœlicitatem designant, qua CHRISTO OPT. MAX. (conatus sanctissimos principis nostri bene fortunãte) fruiturus est, horum partem iam conspeximus, partem certa spes est nos aliquando conspecturos Super est illud votis publicis cõprecari, vt CAROLVS orbe pacato, nos CAROLO quam diutissime fruamur, cuius sacrosancta maiestas semper esse dignabitur huic inclytæ Antuerpiæ nostræ fauens ac propitia, cum non alia sit illius obseruantior. DIXI.

*Petrus Aegidius ab actis ciuitatis scribebat,*
*Cornelius Grapheus à Secretis characteres faciebat,*
*Pictores ducenti & quinquaginta ex ciuibus pingebant,*
*Fabri lignarii trecenti ex ciuibus extruebant,*
*Michael Hillenius typis excudebat,*
*Fides & Amor instigabant.*

# VITA ET OBITVS CLARISSIMI PRINCIPIS, Philippi à Burgundia, Boni Philippi Burgundionum Ducis filii. In qua non paucis locis, Christiani Principis exempla proponuntur, & origo belli inter Episcopum Vltraiectinum, & CAROLVM Gelriorum Principem inscritur.

## ITEM

## *GENEALOGIA, DVCVM BVRGVNDIAE, BRABANTIAE, FLANdria, Hollandia, &c. ab Hectore Troiano, ad* CAROLVM *Quintum Imp. Cæsarem, Augustum vsq; deducta, Authore Emondo Dintero, viro prudentissimo.*

CLARISSIMÆ ATQVE CLEMENTISSIMÆ PRINCIPI DOminæ Margaritæ Archiduci Austriæ, Duci Burgundiæ, Brabantiæ &c. Gerardus Nouiomagus S.P.D.

*QVVM paternum stemma tuum, clementissima Princeps, quod ab Habspurgiis progressum, in Augustum vsq; culmē virtus euexit, ab omnibus latine & germanice legatur, non ingratū clemētiæ tuæ fore putaui, si etiam materna tua origo, qua nullū habet hic orbis illustriorē, diuulgaretur. Nactus .n. vetustum Burgundici atq; Brabantici stemmatis exemplar, quod prudentissimus vir Emondus Dinterius, proaui tui, boni ducis Philippi, à secretis cōscripsit, id in Maternæ familiæ tuæ æternū decus, typographis edendum commisi. Non quod huiuscemodi editione, aut blandiri velim, aut aliquid munusculi emendicare, sed vt adpareat solā virtutē, veræ nobilitatis esse propagatricem, à qua vbi posteri degenerare cœperint, diuites, potentes, tyrannos, nominari posse, germane nobiles non posse. Id quod Iuuenalis elegantissima satyra notauit, quod si nonnulli sanctuli nobilium præceptores discipulis prælegere didicissent, non haberemus forte, tot nobiles tam in omnem libidinem, in omnem crudelitatem propensos. Inter Christianos tamē, (vt id quoq; addam) nemo non nobilis est, qui innocētia, clementia, beneficentia, excellit. Quæ christianæ nobilitatis dotes in te lucidius emicarent, si ab aula pariter & auribus tuis arcerētur, fucati, cucullati, albati & atrati adulatores, qui nominis tui authoritate, in suum commodum, suam tyrannidem, non sine sanguinis (horrendum dictu) effusione abutuntur. Quos si ego imitari vellem, sic scriberē. En habes, Diua Margarita Augusta maternum genus, quod non magis te illustrat, quam tu illud, quæ es Regis & Augusti filia, regis vxor, regis soror, regis & Augusti amita, & huiuscemodi non pauca. Verum videor mihi nunc simplicius, amantius, & rectius dicere. Habes Clementissima Margarita, maternam originem, quam nisi, vt facis, benignitate, mansuetudine, liberalitate, exornaris, perpetuo illa tibi dedecori futura est. Præmisi huic Genealogiæ tuæ, vitam Philippi à Burgundia, magni auūculi tui, quod in ea vt nobilissimæ optimæq; Principis Mariæ matris tuæ, honorifica fiat mentio, & nonnulla contineantur, quæ ad improbos huius temporis mores corrigendos, conductura putarim, quæ si Clementię tuæ placuisse sensero, septem historiarum nostrę ætatis libri, quos ad incudem reuocaui, sub fœlicissimi nominis tui auspicio, in publicum tandem prodire audebunt,*

*Bene vale.*

PHI-

PHILIPPVS à Burgundia, natus est Patre Philippo Burgundionum duce, illo qui à mira erga suos charitate, pacis studio, morum facilitate, Boni cognomentum sortitus est. Matre Margarita Postia, fœmina, adeo insigni formę venustate, & inculpata pudicitia, vt viris admirationi, fœminis exemplo fuerit. Mortuo patre, Carolus belligerator ille, tantarum ditionum hæres, inito principatu, maluit vicinos principes bello lacessere, quã Spartam suã, vt prouerbio dicitur, exornare. Quare Philippus frater, natu minimus, negligentius à Carolo haberi videbatur. Sed diligẽs vigilantissimæ matris cura, tantæ spei filio, nõ defuit. Intra paucos vero annos Carolus Dux, quum vincendo, etiam Regibus formidini esset, in
10 bello cæsus occubuit. Post cui⁹ mortem Maria ipsius filia, Maximiliani Austrii vxor facta cum marito apud Belgas, & bonam inferæ Germaniæ partem, regnare cœpit. Interea Philipp⁹ Bruxellæ celebri Brabantiæ oppido, sub matris oculis educabatur. Cuius familię tanta erat modestia & sanctitas, vt sacrarum virginum domiciliũ, dici iure potuisset. Aderat puero pædagogus, quinquagenario maior, vir prudens, qui ita eius curam gerebat, vt si pater fuisset, non potuisset aut solicitius aut amantius. Latinas literas (pro illo seculo) satis feliciter didicit, ingenio enim valebat simul & memoria. Selegerat ei mater, condiscipulos & coætaneos, non tam generis nobilitate, quam morum innocẽtia insignes, à quib. neq; audiret neq; videret, quod teneram ætatem inficere posset. Lusus erant, trochus, pila, sphæræ, quibus & corpuscula
20 exercentur, & animi non facile corrũpuntur. Sic educatus & doctus, in ætatis annũ vsq; duodecimũ, à nobilissima Maria, in aulam accersitur, in qua ita vixit, vt ipsi Mariæ parruus, non secus ac liberi curæ esset, atq; amaretur. Cuius ipse vicissim, tota vita adeo gratus admirator fuit, vt si quis fœminam quampiam, à pulchritudine, à comitate, ab industria, à pudicitia, ab amore in coniugem, ab administrandæ rei siue priuatæ, siue publicæ, prudentia, laudasset, statim ille suam præferebat Mariam, idq; talib. verbis, eo affectu, vt facile intelligeretur, eum procul ab omni adulationis suspitione abesse. Prima stipendia sub Maximiliano Archiduce fecit, cui tam char⁹ fuit, vt cum is Aquisgraniis in Regem coronaretur, equestris ordinis insignia, ab eo acceperit. Non potuit generosus animus diu latere, nondum .n. decimum octauũ ætatis
30 annum attigerat, quum Grauelingæ (Flandriæ id oppidum est) militiæ præfectus, multum gloriæ meruit, charus cõmilitonibus omnibus, vtpote, qui morum facilitate, & summa erga oẽs beneuolentia, à Philippi patris (cui etiam facie ac totius corporis lineamentis simillimus erat) moribus, non degeneraret. A Grauelingæ præfectura, Cortracum celebrius oppidũ accitus, magna laude & industria rem militarẽ administrauit. In eo tumultu, quo Flandri Maximiliano Regi offensi, totam principis ditionem in duas partes distraxerant, Philippo à Cliuis (Rauestein⁹ dicitur) adhæsit. Tribuebat hoc inprimis Principi Philippo, vnico Mariæ suæ filio, cuius caussam Flandri vna cum Rauesteino, tueri sese affirmabant, deinde ipsi Rauesteino cui Anna à Burgundia soror, nouerca erat, sed talis, quæ erga priuignũ matris affectũ æ-
40 quaret, postremo Flandriæ, cuius prudentissimi magistratus & nobilitas, nullo non honoris genere ipsum semper prosequuti fuerant.

Rebus tandem inter Maximilianum Regem & aduersam partem compositis, optimum Dauidem fratrem suum Vltraiectinum tum Principem & Episcopum adiit, qui cum vere fraterno affectu excepit, amabat, honorabat, assidueq; lateri suo adhærere cupiebat, ac tantæ ditionis successorem relinquere, quod cõstantissime tum renuit, alioqui facile, etiam applaudentibus tam Vltraiectinis quam Transisulanis, fratri coadiutor (vt dicitur) factus fuisset.

Eo tempore, iuuenili supraq; modum amabili forma erat, oculis nigricantibus & nescio quid Cupidineum eiaculantibus, ore roseo, mento prima lanugine herbe-
50 scente, gracili corpore decoræq; proceritatis, morib⁹ vero & cõuersatione ita compositus, vt magis Parthenias quam Philippus, adpellari potuisset. Quare non tam amabat quam amabatur, lasciuiores enim quædam matronæ, in tantum eum, seposita omni verecundia, deperibant, vt harum caussa fere in vitę periculum incidisset, nisi is qui ei mortem intentaturus putabatur, occisus fuisset. Ea res & ipsi qui coact⁹ occiderat, & Dauidi fratri non parum mœroris attulit.

Mortuo Dauide,fratetnæ hæteditatis parte accepta,ad Burgundicam aulam,
ſumma multorum expectatione rediit,adeoq; charus Philippo,tum Principi extitit
vt eum patris fere loco habuerit,quod vt teipſa quoque oſtenderet, clariſſimo eum
ordini Equitum aurei velleris adſctiptũ torque donauit,ac toti ſuæ familiæ p̄fecit.

Philippo poſtea rege,ex Hiſpaniis reduce, Anna à Burgundia, Adolphi Ducis
Cliuenſis(Raueſteinum vulgus nominabat)vxot,moritur, Philippo fratre,hætede
ex ſemiſſe declarato. Auctis itaq; opib⁹,nihil magis in votis habuit, quam ab aulicis
turbis ꝓcul abeſſe,ſibiq; viuete. Verum quo minus voti compos factus ſit, Philippi
Regis regius erga eum affectus in cauſa fuit. Præfectus .n. ab eo rebus maritimis, &
regiarum claſſium dux conſtitutus eſt,in qua præfectura,ea quæ ad toti⁹ Zelandiæ, 10
nautarumq; commodum ſpectabāt,non minus,quam ſuam ipſi⁹ domum, curabat.
Nihil erat quod ad militiam,remq; naualem pertinebat,cuius non eſſet peritiſſim⁹.
In hac fortunæ poteſtatisq; licentia,neminem ſuorum aut exactionibus , aut preci-
bus,quibus contradicere non liceret,grauauit vnquam.

Quũ Philippus Rex,aliquot Gelriorũ oppidis occupatis,in Hiſpanias profici-
ſceretur,huius potiſſimum fideli prudentiæ & ſolicitudini,deuicta Gelriæ pars cre-
dita eſt,quā tā vigilanter cuſtodiuit,vt non modo nihil,neq; aperto Marte,neq; per
inſidias ei ablatũ ſit,verũ etiam,vt hoſtiũ non infimi,eius amicitiā, occultis legatio-
nib. ambierint. Mortuo in Hiſpaniis Philippo Rege, Gelriorum dux,criſtas erigere,
Hollandos & Brabantos finitimos, Gallorum auxilio fretus deprædari cœpit. Tum 20
à Philippo, Vuageninga oppidum,obſidione cinctum eſt, ꝙ quo min⁹ aut vi aut de-
ditione ſubactũ ſit,in culpa fuit is,qui tũ Burgundicis rebus præerat,cuius iuſſu ob-
ſidio,quum iam iam oppidum capiendum eſſet,ſoluta eſt. Quod adeo Philippo diſ-
plicuit,vt ꝓuinciam vti ſuſceperat integram,ſucceſſori volens cederet. In Venloæ
quoq; obſidione,multa,ipſo totis viribus renitēte,temere fruſtraq; tētata ſunt. Poſt
tantos labores,in Zelādia quieſcere decreuerat, verũ id minime cōceditur,legatus
.n. à Maximiliano Auguſto,& Carolo Hiſpaniarum principe. Romam ad Iulium ſe-
quundum Pontificē Maximũ mittitur. In ea legatione, ſupra quā dici poteſt hono-
rifice ab omnib. Italiæ Principib. & ciuitatib. exceptus eſt, p̄cipue tamē,à principe
Mirandulano, Veronen. & Florētinis. Pōtifex Iulius , plus ei honoris exhibuit , quā 30
vlli intra centũ annos legato exhibitũ,memoriæ ꝓditum eſt. Honorabat in eo Bur-
gundicum nomen,vbiq, tetrarum celebratiſſimum,mirabatur in vno homine,tan-
tam fere rerum omnium,peritiā. Siue .n. cum illo pacis,ſiue belli negotia ( quæ etiā
Iulio Cano arridebāt) tractaret,ſummā vtrotumq; in Philippo ſcientiā experieba-
tur,licet hic pacis ſemper fuerit amantior. Delectabatur ille picturis , habebat hũc,
eius artis iudicē ſimul & attificē,pictoriam .n. & aurifabrilē, adoleſcens didicerat.
De Architectura etat ſermo, nouerat hic eius artis, dimenſiones , ꝓportiones,ſym-
metrias. De baſibus, columnis, epiſtyliis, coronamentis, atq; id genus reliquis,ad-
eo exacte diſſerebat, vt ex ipſo Vitruuio eum ſingula legere putares. Si de fontibus,
aquæductib⁹, thermis ſermo incidiſſet, nihil harũ rerũ hunc latere adparebat. Itaq; 40
factum eſt,vt Iulius eum ſummopere amaret,multaq, vltro offerret, quæ alii ambire
ſolēt. At ea animi celſitudine erat,vt nihil à Iulio acceperit, p̄ter ſtatuas marmoreas
duas,quarum vna Iulii Cæſaris,altera Hælii Hadriani erat. Nihil magis eum Romæ
delectabat,quam ſacra illa vetuſtatis monumenta, quæ per clariſſimũ pictorē Ioan-
nem Goſſardũ Malbodiũ,depingenda ſibi curauit. Legatione peracta,in Brabantiā
tediit. Interrogatus vt placeret Roma, nullũ locũ magis placere aſſeuerabat , ſi illa
ſceletũ fex(quos Curtiſanos vocant),ꝓcul iſthinc ablegaretur. Ciues Romanos, qui
veteres nominantur,graues eſſe viros dicebat. Sacrificorũ, Epiſcoporum, Cardina-
lium, Pōtificis Maximi,nō minus impudentē quā impurum luxum ac faſtum,ita ex-
ecrabatur,vt affirmaret ſe nō dubitare, quin gentiles & pagani (vt dicimus) caſtius, 50
innocentiuſq; vixerint,quam hi,qui nunc chriſtiano orbi , religionis leges præſcri-
bunt. Addebat,ſe vidente,Cardinales quoſdā primi nominis, dũ ſacræ reliquiæ po-
pulo,& p̄cipue Germanis noſtris venerādę oſtenderentur,exertis linguis,ac [illegible]
in turpē modum cōpoſitis,noſtrorum ſimplicitati inſultaſſe. Nihil apud hoc homi-
num genus ſacrum eſſe referebat,p̄ter aurum,& quæ vel nominari nefas ſit. Curti-
ſanos

sanos autem, & in primis nostrates, qui ibi Sacerdotia, laboris mercedem accipiunt, si quis se corā nominasset, expuebat. Sciebat .n. qua humilitate qua subiectione, sanctissimis illis atq; reuerendissimis, grati fuissent Nihil ei (vt paucis dicā) Romæ placuit, præter cœlū & solū, lapides & ligna, & ciues illos Romanos, quorū meminim*.

Hac legatione, inter cætera, hoc assequutum se prædicabat, quod plurimorum Romanorum Pontificum Maximorum diplomata, leges, decreta, indulgentias, vt metas impostoras, vt plus quam perniciosa veneficia, detestaretur. Hinc etiam sacerdotes & monachos, qui à talibus portentis pendent, vt eorundem scelerum reos ac socios, contemnebat.

10 Sed vt ad gesta ipsius reuertamur, quū Caroli Principis soror, Isabella, Christierno Danorum Regi desponsa esset, ipsi hoc muneris ab Augusto sponsæ auo, & Carolo iniunctum est, vt eam ad sponsum vsque illorum nomine comitaretur ac deduceret. Quo munere magnifice functus, dum in patriam reuertitur, pestilentia naues inuasit, in sua etiam naui, Balduini à Burgundia fratris sui, filia, quam ei nobilissima domina Marina Maurica pepererat, hoc morbi genere correpta obijt Cuius mortē tulit ægerrime, quum quod virgo erat ea venustate, ijs moribus, vt Charitum vnam dicere potuisses, tum q̄ nobilissimo eam marito destinarat. Sed ea est fere rerū omniū cōditio, vt optimis quibusq; citius priuemur, pessima tenacius adhæreāt.

In patriam reuersus, totus exornandæ arci suæ Swytburgo intentus, inter fa-
20 bros, architectos, sculptores & pictores versabatur, adeo familiariter vt vnus illorū putaretur. Aderant ei & versificatores, qui picturas atque structuras carminibus ornarent, vt vtramque picturam, & loquentem & tacitam, ostentare posset Excellentes in quauis arte artifices, miro fauore prosequebatur, domique suæ liberaliter alebat. Accersierat sibi magnis expensis, pictores & architectos primi nominis, Iacobum Barbarum Venetum, & Ioannem Malbodium, nostræ ætatis Zeusim & Apellem. Bonarum præterea literarum professores mire amabat Ex horum numero inprimis sibi familiares fecerat D. Erasmum Roterodamum, in optimis studijs orbi notum, & Ioannem Paludanum Louaniensis Academiæ rhetorem. Dum ita domi, relicta aula, semotus procul ab omni ambitione, sibi viuere incipit, Carolus Rex
30 magnum auunculum honorare volens, onerat maxime, quod vt aliquanto altius repetam, res ipsa postulat. Fridericus Marchio Badensis, quum viginti duobus ferme annis, Vltraiectini Episcopatus munere, non sine seditione & bello, functus esset, senio pariter & morbis fractus, cupiebat hoc munus in alium quempiam transferre, ea conditione, vt aliquot aureorum millia acciperet numerata, aliquot ad vitam annua. Quumque in Gallijs & Anglia, id frustra tentatum esset, tandem ad Carolum venit, Episcopatum certis conditionibus offert. Consultum est aliquandiu ea de re, visa est multis Friderici oblatio, non solum non aspernanda, sed obuijs etiam vlnis acceptanda. Tum quod Gelrijs Hollandiam per agrum Vltraiectinum deprædantibus, iter minus peruium fore putabatur, si Episcopus ex Caroli senten-
40 tia præficeretur, tum quod factiones, quæ sunt inter Hollandos & Vltraiectinos, hoc modo paulatim sopiri tollique possent. Cum Friderico Episcopo, facile conuentum est, de Romano Pontifice, qui huiusmodi in rebus, membranas & plumbū vendit, modo pecunia numeretur, nihil dubitatum. Hoc vnum inquirebatur, quis è Principum numero, in Friderici locum aptior sufficeretur.

Tandem auditis sententijs, relatum est Carolo, nullum ad hanc prouinciam subeundam Philippo Maris Præfecto, aptiorem reperiri posse, quod aliquandiu apud Dauidem Episcopum egisset, Vltraiectinorumque mores cognitos haberet, & ciuitatibus ac nobilitati notus esset.

Erant qui hoc consilij, non simplici animo, neque ornando Philippo datum,
50 affirmarent, sed potius vt hoc honestiore quodammodo titulo, ablegaretur. Opponebat enim se interdum liberius consiliariorum sententijs, præcipue quando de exigendis pecunijs, ab agricolis, piscatoribus, & istiusmodi paupere plebecula, agebatur. Compertum enim habebat, qua libertate sub Philippo patre, & Carolo fratre Ducibus, egissent, & qua plus quam Gallica seruitute, iam indies magis ac magis, premerentur. Placet consilium Carolo. Adprobat Fridericus, accer-

situr Philippus, res magnificis verbis proponitur. Stupet primo Philippus, deinde aliquantulum secum deliberans, ætatem excusat, addit etiam si anni paterentur, prohiberi tamen se ab hac prouincia, literarum inscitia. Respondetur, Ætati multum adesse authoritatis, nec rebus gubernandis vllam aptiorem, literarum imperitiam, eruditos consiliarios abunde suppleturos. Accedūt ad hæc Caroli tanti Principis iunctæ authoritati preces. Quid ageret Philippus? Consentit. Mox aguntur gratiæ, & Principis & Reipubl nomine. Pollicetur præterea Carolus, se se omnes expensas in hoc negotium necessarias, exoluturum, ditionemque Vltraiectinam non secus habiturum ac defensurum, quam Hollandiam, & optimam quamque suę ditionis partem. Solus Vltraiectinorum adsensus restabat, ad quem obtinendum 10 Maximilianus Comes ab Horne, dominus, ita dici cœptum, Gasbecanus, mittitur, qui propter quædam liberius, quamquam vere, in Vltraiectinorum consilio dicta, speciosas verborum ambages, pro responso ad Carolum refert. Rursus ergo eadem de causa, Henricus Comes Nassouius Vltraiectum venit, talia habens in mandatis, qualibus si Vltraiectini, suorum commodorum negligentes, contradicere obstinatius pergerent, experirentur tandem, quid esset oblatum Caroli fauorem, aspernari. Magna Vltraiectinorum pars, Fridericum exosum habebat, & (vt sunt fere omnes nouarum rerum cupidi) successorem ei datum videre cupiebat. Verum in Philippum (nescio quo metu animi) non inclinabant. Transisulani, memoria Dauidis optimi præsulis accensi, Philippum facile videbantur in Principem suscepturi. Tandem communibus sententijs, tam Vltraiectini quam Transisulani, Caroli 20 precibus consentiunt. Mittitur post hæc Romam P.M. confirmat omnia, numerata tamen prius duodecim millium Ducatorum summa. Tanti constabat Episcopum Vltraiectinum fieri. His peractis, magno Burgundiæ nobilitatis comitatu, Vltraiectum Philippus ingreditur, ac plausibiliter (si externa erga nouum Principem officia spectes) suscipitur. Qua de re, quia in epistola ad Paludanum rhetorem, quædam indicauimus, & in primo libro Historiarum nostræ ætatis diligentissime scripsimus, hic nihil amplius addetur. Factus Vltraiectinorum Princeps & Episcopus, cum quibusdam amicis priuatim contulit, de statutis Synodalibus recognoscendis, de feriarum numero minuendo, de prouisorum ac Decanorum (ea sunt o- 30 diosa cuiusdam iurisdictionis nomina) tyrannide cohercenda, de tot ociosis hominibus ad sacerdotia non admittendis, de validis mendicantibus tollendis, de pauperum cura gerenda, de clamosis illis concionatoribus, præcipue mendicantium ordinum, cohibendis, de bonis & doctis Concionatoribus instituendis, & huiusmodi multis alijs, quæ ad Reipublicæ commodum & verum Christianismum spectare videbantur. Verum quo minus hæc prudentissimi Principis consilia succederent, consiliarij iurisconsulti duo, in causa erant. Hi enim dum vtraque manu aperta ac protensa, suis commodis consulunt, magno fremitu clamitare cœperūt. Hæc consilia non fore è re Principis, multumque culinæ obfutura. Quare conniuente Principe (vt erat mansueto animo) omnia veteri more apud hos venalia erant. Prin- 40 ceps igitur imperiosis illis consiliarijs assidue occinentibus, ne his rebus se occuparet, quarum imperitior esset, sineret illos harum subire & molestiam & inuidiam, facile cessit, atque ad reficiendas arces animum intendit.

Inprimis vero veterem Dorestati arcem, nouis ædificijs commodiorem fecit, picturis, sculpturis, figulinisque talibus exornauit, quales vix ipsam Italiam habere crediderim. Præterea, propugnaculis, armis, bombardis, eam accuratissime muniuit. Cæterarum vero arcium præfectis vt idem facerent, iussit. Hęc agentem interturbant paulisper, equites, qui sub Friderico Episcopo stipendia non soluta conquerebantur, hi enim occupata Oldensala oppido, & arce Laga, in ipsis fere Suollanis portis, vbi tamen Princeps erat, ferro & igni grassabantur. Verum hic tumul- 50 tus, soluto stipend o breui, licet nō sine graui agricolarum damno, sedatus est. Obequitabat po[illegible] hæc, Philippus in ditione Transisulana, multa in bonum publicum aut corrigens, aut constituens. Si quando, vno in loco aliquandiu morari, rerum necessitas coegisset, diem fere in hunc modum partiebatur. Primam eius partē precibus, è more legendis dabat, in quibus ad ea magis attendebat, quæ ex sacris libris

deprom-

prompta erant, quam ad fabulosas diuorum historias. Ridebat interdum cum ... reremus, ineptissimos earum scriptores fuisse dictitans, qui cum omnia men- ... rur, nihil minus tamen sciuissent quam mentiri. Tam apertis enim huiusmo- ... scripta mendacijs scatent, vt authoribus earum nullam fuisse memoriam (qua tamen mendacem vel in primis valere oportet) etiam lusciosis adpareat. Sacros v- triusque Testamenti libros, non semel atque iterum legerat, & in his tantum pro- mouerat, vt D. Erasmi Roterodami translationem, vulgatæ conferret, & acri iudi- cio de vtraque pronunciaret. Lectis horarijs preculis, consilijs consultationibusq; præterea, audiendis literis, querelis, litibus, sententijs intentus, ea cura ac diligen-
10 tia, vt nihil literarum nisi se præsente resignaretur, nihil nisi sua manu subscriptum, obsignaretur. Postea prandebatur, inter prandendum quæstiones variæ propone- bantur, ex poëtis, ex historicis, ex sacris literis. Historias veterum fere omnes, gallice legerat, memoriæque commendarat. Præterea me prælectore, Historicos latinos quotquot extant, attentissime audierat. Pomeridianis horis, aut in hortis deam- bulabat, aut opificum officinas, in morem soliciti patrisfamilias, circumibat. Cœna quæstionibus item, dicterijs, interdum etiam liberioribus in conuiuas & ministros scommatis transigebatur. A cœna crebro in multam noctem, aut colloquebamur, aut vicissim legebamus. Turbis & conuiuarum multitudine offendebatur, secessus vero & vnius alteriusve consortium, expetebat. Si quando largiore compotatione,
20 sese grauatum sensisset, sequentis diei abstinentia sibi medebatur. Ebriosos, præser- tim, qui cereuisia se ingurgitare solent, detestabatur, scortationibus minus infestus. Ipse enim in Venerem propensior, inque adulescentularum amoribus ardentior e- rat. Si quis sacrarum virginum, monachorum, sacrificulorum, & eorum qui aut magistri nostri, aut Theologi salutantur, cœlibatum prædicasset, irridebat vehe- menter, impossibile dicens, homines integro corpore, ætate, in tanto ocio, in tanta rerum omnium copia qui crebro aut vino calerent, aut turgerent cereuisia, posse caste viuere. Quare horum castitatem, impurissimam humanæ naturæ contume- liam interpretabatur. Sacrificulos qui domi concubinas alerent, simulatæ castita- tis professoribus multo puriores iudicabat. Hinc male, vt mulierosus, à ptochoty-
30 rannis audiebat, & in publicis concionibus oblique notabatur. Quod tamen pa- tienter contemnebat, futurum sperans (vt aiebat) se viuo, vt omnis compulsæ ca- stitatis necessitas, vnanimi Episcoporum ac Presbyterorum cōsilio tolleretur. Ha- ctenus humanissimi Principis mores, me aliquantulum à proposito abduxere. Cæ- terum, vt ad alia veniamus miro affectu suos prosequebatur, nemini aut exactioni- bus, aut nuper inuentis vectigalibus grauis. Toto tempore quo Vltraiectinis præ- fuit, ne obulum quidem à quoquam, præter veteres & annuos reditus, in suum cō- modum exegit. Dum hoc modo suis consulere conatur, Campis oppido, aliquot ciuium aduersus senatum, seditionem concitarunt ac quosdam, leues ob causas, se- natu mouerunt. Ad quę Princeps, ob violentam seditiosorum coniurationem, cō-
40 n... re cogebatur. Quod vbi illi sensissent (vt sunt huiusmodi homines ad exitium v... inquieti) nescio q̄ Camerinā (vt hoc prouerbio vtar) aduersus Suollanos moue- rūt Suollani quià Cāpensibus, pcipue nouis senatoribus, contemni nolebant, se nō iure, non Principis authoritate, q̧ maxime oportuit, sed armis defendebant. Hinc ex ... leuiuscula, acris & luctuosa concertatio exoritur. Intercessit Principis, inter- cessit ipsius etiam Cæsaris authoritas, sed frustra. In dies enim hoc incendium latius ac vehementius grassabatur. Potuisset initio hoc malum, Principis clementia, pru- dentiq... nobilitatis ac Dauentriensis senatus consilio sopiri. Verum Principis iu- risconsulti illi, in vtranque aurem, vt dicitur, dormiebant, nescio quid lucri ex hac patriæ calamitate, sperantes. multis conuentibus de concordia actum frustra. Tan-
50 dem ... co res prolapsæ, vt Suol ad Gelr. inclinare dicerentur. Ea res Principem magis solicitum reddebat. Quare accersitis consiliarijs, me adstante, dixit. Num cernitis quam late hoc dissidium serpat? quale exitium patriæ minetur? Occurrendum igi- tur quam primum huic malo, ne neglectæ patriæ salutis accusemur. Tum illi ... o- ... (ac undiq; adulatores) depone, inquiunt, Clementissime Princeps, hunc metū. Nos tempori hunc tumultum compescemus. Tu saltem fac bono sis animo, ge- nioque

nioque totus indulgeas. Vtilis est hæc ciuitatum discordia, quanto enim plus pecuniæ in mutuam pernitiem effuderint, tanto minus postea virium habebunt, tuis iussis non obsequendi. Nonne solæ ciuitatum opes faciunt, vt Principum decretis cõtradicere ausint? His pestiferis persuasionibus negligentiorem Principem fecerunt. Interea Suollani, priuatim & publice, de Principe immerente conquerebantur, vt Campensium fautore, suæque causæ aduersario, & ad defectionem spectabāt. Demum clam ad Gelriorum Principem miserunt, qui auxilium implorarent, quod is (vt est ditionis ampliandæ auidissimus) neque necessitudinis, neq; beneficij pauloante, dum fumaret Valauia, præstiti memor, stat m misit, sed adeo lārenter, vt prius bona nobilitatis Transisulanæ pars caperetur, quam aut Suollanos ad Gelriū defecisse, aut Geltium Episcopo hostem factum, quis suspicari posset. Iam apertum bellum erat, prædæ, incendia, cædes. Vltraiectini vero, cum adiacente ditionis parte, ab ijs sese malis subtraxere. Episcopus tamen apud Cæsarem erat, ac speciosis promissis animabatur. Tandem valedicto Cæsare, comitantibus duobus principibus, Maximiliano videlicet Gasbecano, & Guihelmo Rogendorpio, Campos venit, & ad tuendos suos, quicquid pecuniarum, quicquid aureorum argenteorumque vasorum habebat, lubens obtulit, in Cæsareis nihilominus promissis, multum spei collocans. Hoc bello, Hasletani, nunquam interituram fidelitatis erga Principem, gloriam, obsidione magnanimiter lata, adepti sunt. Oldensalenses fortiter hostibus restiterunt, damnaque non modica intulerunt. Dauentrienses suis corporibus, nedum opibus Principis iniuriam vlciscebantur. His non immerito Strenuicani adnumerari meruerant, nisi partam gloriam, vino & somno sepulti, vna cū oppido suo perdidissent. Campentes tantorum malorum, & caput & cauda, in omni erga Principem officio frigidi ac negligentes erant. Multa hic volens prætereo, quod bellum hoc, in septimo historiarum nostræ ætatis libro accuratius descripserim. Dum itaque à Cæsare, nihil præter literas, & exiguam admodum (quantum ad hoc bellum debellandum pertinebat) pecuniarum summam, mitteretur, Cæsare profectionem in Hispanias adornante, Episcopus in Brabātiam venit, Cęsari necessitatem suam exponit. Rursus promissa promissis cumulantur, & præterea nihil, præter Germanorum peditum aliquot vexilla, quæ in obsidione Genemeudæ, à Gelrijs fugata cæsaque sunt. Cæsar in Hispanias iam iam abierat, Episcopus D. Margaritam, & eos quos Cæsar ditioni suæ præfecerat, adit, hortatur, monet, orat, promissis respondeāt, neque sinant, Gelrium contra Cæsaream Maiestatem ac Burgundicum nomen toties insolescere. Res de die in diem differtur. Nec deerant qui dicerent Gelrij causām magis, quam Episcopi promoueri. Interea Dauentrienses, cum Gelrio fœdus & si minus honestum, pro rebus tamen fere desperatis, necessarium, iniere. Tum demum missi sunt auxiliarij equites ducenti quinquaginta, sed sero. Suollani tandem bello fessi & Gelrij imperium suspectum habētes, occasionem nacti, de ineundis certis pacis conditionibus, consultabant. Dum itaque diuina bonitate, lætior aura nobis aspirare cœpisset, Episcopus in extremā ęgritudinem incidit. Medicus inspecto lotio, tactis venis, occultam febrim indicat. Aduocatur alter medicus, is vixdum viso ęgro, de salute desperare cœpit. Nondum biduo lecto decubuerat, quin certissimam mortem adesse, medici mussitat. Id siue ęger audierit, siue ex vi grassantis circa præcordia morbi intellexerit incertum. Sacellanum vocat, ac se confiteri velle indicat, secedunt qui circumstābant. Confessione peracta, cubiculum ingredior, nihil minus cogitans, quā quod agebatur. Interrogat, sit ne Eucharistiæ sacramentum in arce? Respondeo stupidus, si non adsit, facile adferri posse. *Adferatur*, inquit, *nam illud sumere desidero.* Accurrunt nobiles & consiliariorum aliquot. Ab his offensarum veniam petit, & arcem in futuri Episcopi vsum commendat. Post hæc respirans paululum, *Deus*, inquit, *nouit, quod belli huius causa non fuerim*, moxque addidit, *Testamentum condidi, id ratum habeo: huiusque executores præter nominatim descriptos, constituo Florentinum Comitem Burensem, Ioannem Comitem à Bergis, Antonium Comitem Hochstratanum, & te*, inquit, *Domine à Bou aria* is enim omniū nobilium charissi. illi adstabat. Corpus suum (nam & illi hoc etiam curæ erat) vna cum corpore Dauidis fratris Vltraiecti sepeliri volebat. Interrogatus a me, num filijs

tijs (duos enim nothos reliquit ſuperſtites) prouidere vellet, *ſatis*, inquit, *habebunt, ſi probi fuerint.* Deinde Euchariſtiam, ſano quam ægrotanti ſimilior, ſumit, mox oleo ſancto inungi ſe petijt, c[illegible] (vt fit) exoſculata, ſoli Deo ſeſe commendabat. Accedo propius, tracto manus, quas tanquam valedicturus porrigebat. Interrogo an ne melius haberet, tum his fere verbis reſpondit: *Bene ſum contentus*, & ſurſum reſpiciens addidit: *Fiat voluntas tua.* Quod ideo eum addidiſſe crediderim, quod crebro contulerimus & dixerimus, fœlicem illum, qui vel ſemel cœleſti patri, ex animo dicere poſſet. *Fiat voluntas tua.* Ad vltimum, veluti quieti aliquantulum ſe compoſiturus, mortuus eſt. Aperto corpore, ſolus pulmo, nigricante quodam colore, quaſi 10 exuſtus, repertus eſt. Cætera inteſtina nulla ſui parte corrupta erant. Hic finis tanti Principis fuit. Obijt autem Doreſtati, Anno Milleſimo quingenteſimo viceſimo quarto, ſeptima die Aprilis, ætatis anno ſexageſimo. Sepultus eſt Vici, in templo Diui Ioannis Baptiſtæ, ad ſiniſtrum latus fratris ſui Dauidis Epiſcopi.

*D. O. M. S.*

OPT. PRÆSVLI, CLEMENTISS. PRINCIPI, PHILIPPO A BVRGVNDIA, BONI PHILIPPI Burgund. Ducis filio, Epiſcopo Vltraiectino, Patrono B. 20 M. Ioan. Malbodius, & Gerardus Nouiomagus. P. C.

PACIS amatoris, *cernis bellique periti,*
Quiſquis ades *tumulum hic, mens ſuper aſtra manet.*
Iniuſtos *hoſtes vix dum patientia victrix*
Vicerat, *& morti cedere iuſſus obit,*
Collapſas *arces reparauit diuite cultu,*
Prælia *quod geſſit, non ſua culpa fuit.*
Perfidus *hac ciuis conflauit, perfidus auxit*
Conſul, *dum patriæ conſulit excidium.*
30 Præfuit Vltraiecti. An. VI. Menſes XII. Diebus XIV.
Obijt Doreſtati. An. M.D.XXIV. VII. Aprilis. Ætatis Anno 59.

IMP. CÆSARI MAXIMILIANO Auguſto, P. F. P. P. Gerardus Nouiomagus.

ET iure *& merito Romanæ præſidet arci*
Germanus, *mundi victor & imperii.*
40 Romulus *vt quondam vicit cum ſtirpe nepotum*
Præcipuos *populos, præcipuoſque Duces:*
Fortis *ſic vicit Germanus fortia regna,*
Germanus *præſtans corpore, mente, manu.*
Id verum *oſtendit clarus Burgundio, victor*
Gallorum, *natus ſtemmate Teutonico.*
Francus, *Germanus probat hoc. Nortmannia diues*
Hoc *docet in regno Galle animoſe tuo.*
Langobardus *adeſt victoris victor, & inquit*
Germanos *patres latus honoro meos.*
50 Sed priſcam *linguam mutaui tempore longo,*
Et mores *ſumpſi Tuſcia docta tuos.*
Hiſpanuſque *potens gaudet iactare parentes*
Germanos, *Gotthos, Angli, Saxonicos.*
En quid *Germanus perfecit cuncta domando,*
Et ſubdens *ſceptris regna ſuperba ſuis.*

Iure

Iure ergo *regnas Romana Cæsar in arce,*
Maximiliane pius qui pater es patriæ.

Hos versiculos, Maximilianus Augustus, accuratius lectos, ita adprobauit, vt authorem Poetica laurea dignum pronunciarit. Actum Thenis Brabantiæ oppido. An. supra Millesimum quingentesimo, decimo septimo.

SEQVENTES VERSICVLI, LOuanij æditi sunt, authore Nouiomago.

MAXIMILIANE *pater patriæ, fœlicius opto*
Augusto *viuas, Traiani more gubernes.*
Te patrem *patriæ supplex tua turba rogamus,*
Da pacem *patriæ. Pax*
Soluit *carcere clausos.*
Tristia *quæque repellit.*
Splendida *quæque reducit.*
Ornat *compita & vrbes.*
Aurea *secula reddit.*
Pandit *Olympica regna.*
Da pacem *patriæ, supplex tua turba rogamus.*

ADCLAMATIO IN CArolum Maxim. Imper. Cæsarem August. Authore Nouiomago.

AVGVSTO *viuas felicior, optime Princeps.*
Traiano *melior regnes ter Maxime Cæsar,*
Te metuit *vesper, te laudent Indica regna,*
Orbis *te Arctous colat, & tibi seruiat auster.*

*GENEALOGIA DVCVM BVRGVNdiæ, Brabantiæ, &c. compilata per Magistrum Emondum de Dynter, illustrissimi Principis Domini Philippi huius nominis secundi, Ducis Burgundiæ, Brabantiæ, &c. nec non & trium aliorum Ducum prædecessorum eius Secretarij.*

LIBER generationis Philippi, Burgundiæ, Lotharingiæ, Brabantiæ & Limburgiæ Ducis, filij Caroli magni, filij Lotharij, filij Priami. Priamus autem fausta Hectoris proles, à magno Priamo Troianorum Rege, Hectoris Patre, nomen & genus trahens, genuit Marcomirum. Marcomirus autem genuit Pharamundum. Pharamundus autem genuit Clodium.

Clodius autem genuit Meroueum, Merouens autem genuit Hildericum, Hildericus autem genuit Clodoueum, Clodoueus autem genuit Lotharium, Lotharius autem Cilpericum, Cilpericus autem genuit Lotharium Magnum. Lotharius autem genuit Dagobertum & Blicildem.

*ATTENDE STEMMA PER BLICILDEM, NAM Pippinus Caroli Magni pater, excluso stemmate virili Francorum, factus est Rex.*

BLICILDIS vxor Ausberti Principis & Senatoris, genuit Arnoldum. Arnol[illegible] ex [illegible] a Oda, genuit Arnulphum, Arnulphus autem genuit ex san[illegible]gisum. Angisus autem ex sancta Begga, filia Pippini de Landen, Ducis L[illegible] & Brabantiæ, maiorisque domus, filij Carolomanni de Landen, Principis [illegible]rabantiæ & Hasbaniæ, genuit Pippinum grossum, alias de Haistallio.

Pippi-

Pippinus autem de Harstallio, genuit ex Alpaide Carolum Martellum. Carolus autem Martellus genuit Pippinum paruum ex Duce & maiore domus factum Regem. Pippinus autem paruus genuit Carolum magnum. Carolus autem magnus genuit Ludouicum pium. Ludouicus autem genuit Carolum caluum. Carolus autem Caluus genuit Ludouicum balbum. Ludouicus autem genuit Carolum simplicem. Carolus autem simplex genuit Ludouicum. Ludouicus autem genuit Lotharium Regem, & Carolum Ducem Lotharingiæ & Brabantiæ. Carolus autem Dux & hæres Franciæ genuit Gerbergam.

10 *ATTENDE STEMMA PER GERbergam, nam Hugo Capet exclusis Carolinis, inuasit regnum, cuius progenies ad hunc vsque diem, in Francia regnat.*

EX Gerberga autem Lambertus Comes Louaniensis genuit Henricum Comitem & marchionem Imperij. Henricus autem genuit Lambertum cum barba. Lambertus autem genuit Henricum huius nominis secundum Comitem. Henricus autem secundus genuit Henricum tertium. Henricus autem tertius genuit Godefridum cum barba huius nominis Ducem primum. Godefridus autem primus genuit Godefridum secundum. Godefridus autem secundus genuit Godefridum
20 tertium. Godefridus autem tertius genuit Henricum huius nominis Ducem primum. Henricus autem Dux primus genuit Henricum secundum. Henricus autem secundus genuit Henricum tertium. Henricus autem tertius genuit Ioannem huius nominis Ducem primum. Ioannes autem primus genuit Ioannem secundum. Ioannes autem secundus genuit Ioannem tertium Ioannes autem tertius genuit Ioannam, quæ rexit Lotharingiam, Brabantiam & Limburgiam & Marchionatum Imperij, per quinquaginta vnum annos. Genuit etiã Ioannes tertius Margaritam.

*ATTENDE, STEMMA DEDVCI PER Margaritam.*

30 EX Margarita autem, Ludouicus Comes Flandriæ, &c. genuit Margaritam Ex Margarita autem Philippus quondam Francorum Regis filius, Dux Burgundiç & Comes Flandriæ, &c. genuit Ioannem, Antonium & Philippum fratres. Facta a. diuisione inter fratres, Ioannes primogenitus qui sortitus est Burgundiam & Flandriam, &c. genuit Philippum secundum de quo infra dicetur. Philippus autem tertio genitus habuit comitatum Niuernensem, &c. Antonius autem secundo genitus, qui adeptus est Ducatus Lotharingiæ, Brabantiæ, & Limburgiæ, atque marchionatum sacri Imperij, genuit Ioannem quartum, & Philippum primũ, qui successiue vnus post alium sibi succedentes obierunt, nulla prole relicta. Philippus au-
40 tem huius nominis Dux secundus, filius Ioannis, filij Philippi, ex Margarita, filia Margaritæ, filiæ Ioannis Ducis tertij, & sororis Ioannæ ducissæ, prædictorum, tanquam proximior & legitimus hæres Philippi huius nominis Ducis primi, filij Antonij præscripti, adeptus est Ducatus Lotharingiæ, Brabantiæ, & Limburgiæ, sacrique Imperij Marchionatum ex paterna & auita successione, de propagine domus Brabantiæ sibi debitos. Hic Philippus cognomento bonus, ex Isabella filia Regis Portugalliæ genuit Carolum. Carolus ex filia Duçis Borbonij genuit Mariam.

*ATTENDE STEMMA PER MARIAM.*

MARIA, nupta Maximiliano Archiduci Austriæ, &c qui postea Romanor. Imperator fuit, genuit Philippum Regem Castellæ, &c. Philippus, ex Ioanna filia Ferdinandi Regis Arragonum, genuit Carolum,
50 qui Maximiliano auo successit in imperio.

R RVSTI-

# RVSTICORVM TVMVLTVVM IN GERMANIÆ DIVERSIS PARTIBVS ANNO M. DXXV. exortorum, & à Magiſtratibus fœliciter ſedatorum, Hiſtoria PETRO CRINITO, vulgariter Harer, ſcriptore.

*REVERENDISSIMO ET JLLVSTRISS. PRINCIpi ac Domino, Domino ALBERTO S. Rom. Eccleſiæ Tit. S. Petri ad Vincula preſbytero Cardinali, Moguntinenſi & Magdenburgenſi Archiepiſcopo, Sacri Rom. Imperii per Germaniam Archicancellario, Principi Electori, Primati Germaniæ, Marchioni Brandenburgenſi, Duci Caſſuborum, Pomeranorum & Sclauorum, Burggrauio Nurenbergenſi, &c. Principi optimo atq; clementiſsimo.*

*LIBRVM de ſeditione ruſtica à me formatum, Reuerendiſs. ac Jlluſtriſsiſime Princeps, & nunc quo poſteritati conſecretur Latine factum non alienum putaui tuæ Jlluſtriſs. Dominationi mittere. Jn quo cum & nõnihil de turbis in T. Jlluſtriſs. Dominationis ditionibus exortis, & ſtudio, cura, labore Principis Palatini, ſeculorum memoria digniſsimi, ſedatis contineatur, non ingratum meum obſequium fore ſperaui Quod ſi exactiſsimam diligentiam T. Jlluſtr. Dominatio requirat, materiæ Barbara & inculta illa vocabula non potuiſſe mitius mitigari, conſideretur velim. Quod vero ad hiſtoriæ fidem attinet, nihil me prætermiſiſſe certo ſcio. Vnde Reuerendiſſime & Jlluſtriſs. Princeps Jlluſtriſs. Tua Celſitudo, meæ voluntatis, ſi bonum hoc meum opuſculum iudicabitur, ſtudium, ſin non perinde aptum fuerit, obſequium approbet, & ſerena facie qualecunque hoc eſt munuſculum ſuſcipiat, ſuſceptumque mei ſtudii & officii erga T. Jlluſtriſſi. dominationem pignus habeat, obnixe deprecor. Jlle in quo ſumus, viuimus & mouemur, Illuſt. T. Celſitudinem, cui quam humiliter commendari cupio, diu felicem cuſtodiat.*

E. T. Illuſtriſſim. Celſit.

*Humillimus Petrus Harer.*

PRÆFA-

CUM in omnibus historiis res gestas mortalium tractantibus, nil magis abominandum inueniatur, quam vbi eadem in domo, eadem in ciuitate, eadem in Republ. in eodem denique regno vel Imperio viuentes, inter se ipsos discordes, seditioni & dissensioni studuerint, id quod experientia ipsa, & præcipue Romani totius orbis gubernantes Imperium docent, duobus insignibus facinoribus, altero quidem L. Catilinæ (qui homo fuit animo audaci, subdolo, vario, alieni appetens, sui profusus, immoderata, incredibilia nimis alta semper cupiens) primum occulta seditione, mox erumpente tumultu manifesto, cum sibi adhærentibus Senatui Romano timorem quã maximum incutientis. Altero vero quando idem Imperium, ex antiquo more à Consulibus administratũ, per incrudescentes C. Iulij Cæsaris & PompeI ambitiones & odia diuisum, labefactatum & extinctũ est. Enimvero scelus hoc omnipotenti Deo, maxime displicet & grauissime sæpenumero punitum est, nec vnquam felices successus habuit, aut eo quo cœptum fuit deductum est. Quod vel vnico sed vero & manifesto exemplo sacris ex literis edoceri potest. Vbi Chore tam generis claritate quam eloquentia nobilis vulgus Israeliticum alioqui credulum, verbis phaleraris suam traxerat in sententiam, vt contra mitissimum & à Deo electum virum Mosen, cuius honori iam pridem ille inuidebat, conspiraret. Adiũxerat ita sibi duos neutiquam obscuros viros, Dathan videlicet & Abiron, ingẽtes illis promittens opes & honores, q toto populo spectãte, suæ seditionis pœnas luentes hiatu terræ viui absorpti sunt. Chore vero huius exacerbationis author cũ ducẽtis quinquaginta viris incensum offeretibus, igne cœlesti consumptus est. Porro populus quia contra Mosen & Aaron murmurauerat, non id impune tulit, siquidem XIV. millia hominũ, & septingenti, simili pœna perierunt, & nisi Aaron iram domini precibus mitigasset, vniuersos hoc exosum Deo scelus perdidisset. Postquã ergo hoc anno à Iesu nato MDXXV. seditio & crudelissima & periculosissima ignobilis vulgi contra superiores & magistratus in Germania coorta est, operæ pretiũ me facturũ puto, si quæ partim hisce oculis vidi, partim quæ à fide dignis hac de re comperi vel accepi memoriæ posterorum tradidero. Exequar a. illa potissimũ quæ circa Rhenũ celebratissimum Germaniæ flumen, & Palatinatus tractũ gesta sunt. Quibus quidẽ in regionibus tumultus, meo videre, præ cæteris temere perfideq; motus atrox & sæuus fuit. Candidi lectoris erit operam nostram boni consulere, & turbas easdem tũ copiosius, tũ elegantius mandare literis. Primũ tamen à rusticis designata circa Danubium multi nominis fluuium & Lacum Podmicum, & in Algauia finitimisque locis. Tum mox quæ contra hos Nobiles Sueuorũ confœderati gesserint paucis attingam. Haud aliter enim, quam pestilens quoddam contagium alios ex alijs hoc malum inuasit.

## DE RVSTICA SEDITIONE PRIMVM IN PARTIBVS HEGAVIAE [illegible]A.

ANNO ergo iam dicto, ineunte vere conuenerunt primum ad res postea gestas tractandas, subditi Comitis à Lupfen in Hegauia, qui suis magistratibus conditiones quasdam contra quædam grauamina, suo arbitrio recipiendas confirmandasque obtulere, & randem violenris postulationibus exigebant. Hac fama apud finitimos sparsa, & in Algauiam vsque pro repente, forrassis non sine culpa quorundam isthic agentium procerum magnatumque, multo plures eadem de re, pluribus ex locis frequenti concursu contra Magistratus, nulla iuris vel integritatis, aut fidei datæ ratione habita cœperunt insurgere. Sic illis randem in Algauia (vt dicere cœperam) in loco cui Alba nomen est, quod ego ab Alpibus esse inditum, sunt enim illic altissima iuga montium, crediderim, tum prope Vlmam congregatis, eo ventum est, vt eius mali causa, præsertim cum eiusdem temporis occasione, Illustris Princeps Hulderichus Dux Wirtembergensis, amissum Imperium Ducatus recuperare conaretur, nobilissimi Sueuici fœderis Heroes, Vlmæ conueniendi diem dixerint, vbi per eorum legatos, quo pacto ijs rebus esset consulendum, diligenter consulebatur. Contraxerunt igitur & ipsi geminas non vulgari robore, tam pedestres quam equestres copias, omni cómeatu instructas, præfecto his Imperatore generoso & clarissimo barone Georgio Erbtruchses Waltpurgensi. Quas cum aduersus se produci Dux Wirtenbergensis sentiret, ab incepto suo desistere, dimisso exercitu rebus infectis, quanquam vnum aut alterum eius terræ oppidulum inter Rorwilam & Stutgardiam iam occupauerat, coactus est.

## DE COEPTA REPVGNATIONE CONFOEderatorum contra seditiosos.

INTEREA quæ pacis sunt, & ad publicam pertinent tranquillitatem, per fœderis Sueuici consiliarios cum seditiosis rusticis in ipsorum castris, prope Vlmam positis tractabantur. Nihilominus Georgius exercitus Imperator ferro decernere constituit. Itaque XIV. Kalend. Martij, cum exercitu suo aduersus seditiosos rusticos quotuordecim numero millia, vt dimicaret profectus est. Et cum ipsi castra inter Vlmam & Biberacum in carectis collocassent, hic non procul inde intra dimidium miliare sua posuit. Nam posteaquam pertinaciter perfidiæ suæ furorem rustici sequerentur & confœderatorum milites, qui prædas agebant aliquot confodissent, nonnullos item nobiles, prætera monasteria occuparent, exspoliarent, vastarentque, nihil denique non temere, contumaciter, malaque fraude facerent, facereq; conarentur, nulla pacis conciliandæ spes, quam per manuum consertionem superesse visa est. Verum (incertum qua occasione, vel cuius impulsu) eadem nocte rustici ex eo loco abeuntes copias suas ad monasterium Marchtal promouerunt. Id ipsum, vt cætera, omnino occupantes & vastantes. Hos è vestigio Georgius cum suo exercitu, vt prælium committeret, secutus est: Isti vero, fortunam belli minime experiri volentes, disgregato dispersoque exercitu, huc illuc fugientes, Alpium atque Syluarum præsidio saluti suæ consulebant.

## DE OBSIDIONE DVORVM OPPIdorum Leypheimij & Guntzeburgii à Sueuico exercitu.

PER idem tempus Sueuici fœderis exercitus Heroum iussu Vlmam versus rediit, & inter vias plerasque villas deprædatas incendit, incolarum inuenit neminem. Verum cum duo oppida Leypheimium videlicet, & Gunzeburgium cum finitimis pagis fermead Augustam vsque Vindelicam, nobilissimam Rhetiæ vrbem facta coniuratione sese addixissent, & se duobus exercitibus simili ad seditionem

studio,

ſtudio,altero apud Lacum Podmicum,altero in Algauia congregatis,deuinxiſſent, placuit Sueuorum confœderatis dicta oppida IX.Cal.Martij obſidere.

## DE RVSTICORVM CAEDE PER confœderatos edita.

GEORGIO itaque Duce,vt decretum erat,equitatus confœderatorum in ruſticos ſex millia numero incidit.Hic illico acriter pugnatum eſt, & aliquot ruſticorum millia confoſſa,alijs partim captis, partim animam in Danubio relinquere coactis,pauciſſimis fuga elapſis. Sunt eodem die centum triginta equites ex Vlma ad pagum Nawe dictum trans Danubium miſſi,vt ſi quos à Leypheimenſibus in auxilium accerſitos offendiſſent, profligarent. Hi plus minus octingentos ruſticos obuios omni armatura bellica inſtructos habentes ferrum ſtrinxerunt, fugientibus illis circiter ducenti quinquaginta cæſi, CC capti, reliqui in carecta coacti ſunt. Sed equites virgultorum aſperitate & inſolentia loci repulſi ad exercitum redierunt.

## DE DVORVM OPPIDORVM expugnatione.

SVEVICI igitur fœderis vniuerſus exercitus equitatu peditatuque inſtructus Duce Georgio oppidum Leypheymium obſedit,incolę in deditionem poſtulati ſe arbitrio cōfœderatorum dediderunt. Eodem modo qui in Guntzeburgo & alijs pluribus adiacentibus pagis & vicis erant,veniam petierunt,& in Sueuici fœderis gratiam & pœnam ſunt recepti. Verum Duces & auctores huius ſeditionis ab alijs ſegregati ad ſupplicium cuſtodiebantur, quorum plerique in crucem acti, alii decollati, alij alijs ſupplicijs puniti ſunt. Tandem Leypheimium peditibus, Guntzeburgum equitibus diripiendum permittitur.

## DE STVDIO, VT RES PACIFICE componerentur, habito.

NIHIL interea prætermiſſum,tum per Cæſarei regiminis,tum aliquarum ciuitatum,nempe Conſtantiæ,Memmingæ,Iſnæ,aliarumque Legatos apud conſiliarios Sueuici fœderis,qui eius rei gratia Vlmam conceſſerant. Huc etiam nonnulli ex copijs,quæ tum apud Lacum Podmicum & in Algauia collectæ erāt, ſelecti quidem,fide publica interpoſita venerunt. Nihil tamen actum quod Reipubl.conduceret,nec tempeſtas illa ſedari poterat, ſed qualis cœpta erat manſit.

## DE BALDRINGENSIS EXERCItus auſu.

EO tempore ruſtici in carectis prope Baldringum rurſus haud exigua manu congregati ſunt. Quibus à duobus exercitibus apud Lacum Podmicum & in Algauia conſtitutis,admodum magna auxilia miſſa ſunt. Hi interea Comitum atque nobiliū caſtra expugnata expoliauerunt, vaſtarūt,atq; incenderunt. Charitatē fraternam ( de qua plurimum præ alijs in Chriſto Seruatore noſtro gloriabantur ) omni crudelitate,tyrannide,nequitia declarauere. Circumiacentia quoque monaſteria exſpoliare,euertere,deuaſtare, nec aliter agere quam qui nec Deum, nec homines,nec quod ius,fas,honeſtumque eſt,reuerentur. Qua re cognita Georgius cum vniuerſo exercitu prædictis iam duobus oppidis in deditionem acceptis, ijsque qui auctores ſeditionis fuerunt,ſupplicio affectis,ad Lacum Podmicum & Algauiam ſe contulit,vbi quotidie contra hoſtem ſummo ſtudio conſulitur.

## DE CLADE APVD OPPIdum Wortsacum edita.

HIs rebus ita transactis V. Non. Martij vergente ad occasum sole, circa horam quintam, seditiosorum rusticorum septem millia prope oppidum Wortsacum quod à Biberaco duobus ferme miliaribus abest, Georgius caecidit. Et cum e captiuorum relatione intellexisset adhuc VIII. milia rusticorum prope Weingarten, id monasterij nomen est haud procul à Rauenspurgio distantis, congregata, postridie cum prima luce vniuerso cum exercitu eo se contulit cum hostibus conflicturus. Verum isti quae complicibus suis acciderunt plane nescij eo ipso mane Weingarten relinquunt, exercitui apud Wortsacum deleto, quem adhuc superesse putabant, auxilium contra Sueuicas copias laturi. Quo per explorationem cognito (quae strenuo atque circumspecto exercitus Duci semper esse curae debet) Georgius iam in campis aciem aduersus hostem instruebat. Sed isti fortunam belli non expectantes ad carecta & equitibus inuia loca confugiebant. Plurimum tamen incommodi fugientibus ex bombardarum tormentis illatum est. Verum iam ingruente nocte, Georgius ab hostium persecutione desistere coactus est. Itaque eo ipso in loco pernoctans castra posuit. Postera die qui Pascha erat, aduersus hostes dimicaturus.

## QVID ADVERSVS SEDITIOSOS APVD lacum Podamicum & in Algauia gestum sit.

SEPTIMA decima die mensis Aprilis clarissimus ille atque magnanimus vir Georgius eum vniuerso exercitu aduersus seditiosos, qui tunc apud Lacum Podmicum & in Algauia congregati erant, profectus est. Quo veniente ad Beierfurdum (quod vadum Boiorum nos dicere possumus) ambo exercitus vltra fluuium cui nomen Schussen, in eminenti loco prope montem magna collocati caterua vineas tenebant, sed prius, quam Georgius eodem loco exercitum machinasque bellicas transfuexisset, hostes summa velocitate per planitiem monasterium Weingarten petierunt, cum quibus equites pugnassent nisi Ducis interdicto fuissent prohibiti. Perspexerat enim vir longe prudentissimus ingentem rusticorum exercitum nempe circiter sedecim millia, & eis milites haud parum multos re bellica probatissimos commixtos esse. Ad haec machinae bellicae ad destinatum locum tam breui transuehi non poterant; Praeterea & grauissimam ignominiam, & periculum, si res infeliciter cecidisset, futurum. Laborarum est interim tamen quoquo modo, quo bellicae machinae contra illos adducerentur. Quibus in hostem directis (dictu mirum) quantum detrimenti sit datum. Interea generosus Comes Iohannes à Montfort, & Rauenspurgensium Legati, Scriba & quidam nomine Criglin, item Wolfgangus Gremlich continua cura & diligenti solicitudine noctes atque dies vt pax fieret instabant Georgio supplicantes, humano & praecipue Christiano sanguini quantum eius fieri posset, parceret, id quod alioqui per se studio habebat, & conditionibus illos à Sueuicis confoederatis praescriptis reciperet. Qui exoratus tandem exercitus vtrosque eo adegit, vt Duces & signiferi eorum veniam eis rogarent, & omnia vexilla sua ipsi traderent. Sub haec altero die conditiones, vt aequum erat, oblatae receptaeque sunt, & exercitus rusticorum distracti.

## VT HOC MALVM LATIVS SERPEre coeperit.

SANE eum ille mille artifex Sathanas, quem Christus homicidam & mendacem appellat, quique humani generis inimicus, & omnis discordiae author in rebus tam periculosis, sibi autem mire placentibus, veluti praedam agere sperans haudquaquam quiescit, rem eo deduxit per sibi deditos seruos, vt à fructibus suis cogniti sunt, vt sub sacrosancti Euangelij specie, quod certe solatio oneratis conscientijs est & omnis obedientiae lucidissimum speculum, quemadmodum & primos parentes no-

tes nostros decepit, & à Deo optimo maximoque abalienare studuit, aliquæ postulationes ad seditiones potius quam ad pacem pertinentes, & carnis potius quam spiritus libertati conuenientes per vniuersam pœne Germaniam disseminarentur. Quæ meo iudicio ex peruerso Thoma Muntzer in Thuringia primum pullulauere. Semper enim præcipuas huius seditionis & artes & partes, apud turbas longe lateque furentes, suo tempore protulit & fouit. Verum ignobile vulgus, quod sua sponte iugum excutere, & se in libertatem vendicare propensum est, lubentiusque multo fine, quam sub legibus cupit viuere, iam dictas postulationes ardenti cupiditate, & obuiis (vt aiunt) vlnis excipiebat. Pars quidem eisdem depra-
10 uatæ suæ sententiæ fomitem nacti, pars aliorum insolentia, leuitateque excitati, de nouo commoti excitabantur. Plerique (mea opinione) auaritia speq; prædæ impulsi, quam plurimam animo conceperant. Hac de causa subditis & infima plebe passim contra magistratum seditiose tumultuante, illa cruentissima labes, fas, pium & æquum, omniaque iura corrumpebat.

## DE ORIGINE SEDITIONIS OTtosyluanorum.

INTRA hæc tumultus in oppidulo Ballenberg dicto in sylua Ottonis, sub reue-
20 rendissimi Moguntini Archipræsulis ditione exoritur, sed huius factionis Ducem & antesignanum operæ pretium est vt describam. Is quidam in eo quem iam nominaui oppidulo caupo erat, Georgius Metzler vocatus, qui potiorem ætatis partem, quotidianis commessationibus, nocturnis perpotationibus, alea, lusibus, & id genus leuitatibus transegerat. Huc ergo seditiosi ex omnibus finitimis locis non aliter atque apum examina conuolabant, & quodam nequitiæ suæ prætextu in prolatas ab aliis postulationes, & verbi Dei defensionem conspirabant, cum nil aliud quam omnia diuina humanaque, hactenus laudabiles consuetudines obseruatas, publicam pacis tranquillitatem & vnitatem confundere, prorsusque abolere cogitarent. Multi ergo circa Idus Februarias ex Rottenburgensium colonis, (duo
30 millia fuisse feruntur) quibus alii aliique indies accesserunt. Præterea ingens turba ex Palatini, Moguntini, Herbipolensis, Principum, dominorum Teutonicorum, aliorumque nobilium atque primatum ditione, in syluæ Othonicæ valle quadam Schupfer dicta paucis diebus conuenerunt. Hi omnes coniunctis copiis Georgium Metzler, cuius paulo ante mentionem fecimus, sibi summum ducem elegerunt. Quanquam autem alias multos eiusmodi Duces iam exercitui præfecissent, hunc tamen summum, vt dixi, esse voluerunt. Erat autem inter eos tam discors concordia, vt ferme quilibet potestatem sibi vendicaret. Specie tandem aliqua magistratuum officiorumque militarium pro viribus constituta, vicina quæque inuadentes, vndecunque poterant, prædas agebant, excitantes, imo cogentes
40 quoscunque alios, repugnantes etiam, secum sentire, additis minis, vt quicunque complices esse nollent, aduersus illos, vt publicos hostes, pugnaretur. Sic breui maximas copias coegerunt.

## DE OCCVPATO OPPIDO ET arce Mergetheim, & quibusdam aliis.

PERREXERVNT ergo ad oppidum Mergetheim quod dominorum Teutonicorum est, cuius incolas sese eis vt adiungerent postulabat. Verum cum ciues iam
50 pridem aduersus magistratus rebelles essent, nam paucis diebus elapsis, fere quingenti curiã abbatis in Schœnthal, quam illic habet occupauerãt, duos dies & noctes totidẽ in ea conuenientes, circiter quinq; plaustra vini exhauserant. Vocati à magistratu, vt huius facti rationem redderent, & quid ea re sibi vellent indicarent, responderunt, se poscere librum censuum redituumque, & inde quod illis iniquum videretur velle delere. Itaque hæc rusticorum turba in oppidum sine vi intromissa

eſt, irruunt in arcem illico, & quia commeatu copioſo & affluenti erat inſtructa, manſerunt illic dies aliquot, indulgentes genio, vinoque madentes, diuiſo inter ſe quicquid lubebat. Nec prætermittebant finitimos quoſque (quemadmodum pleroſque Comites & nobiles poſtulauerant) in ſuas partes pellicere. Deinde arcem ſupra oppidum Mergetheim, ad Teutonicos dominos pertinentem, quæ & noua domus dicitur, violēter capiunt, expoliant, flammis prorſus funditusq; euertunt. Erant inter hos bonos viros eorundem Teutonicorum dominorum domeſtici quidam & priuata fide obſtricti miniſtri. Hinc monaſteriū Schœnthal, elegātiores pulchram vallem vocant, occupant, monachos reformant, quicquid frugum, vini, penoris, & pecoris, & ſupellectilis erat, auferunt, libros precum Eccleſiaſticarum, & alios lacerant, feneſtras elidunt, charitatem fraternam fratribus iſtius monaſterii plane more Turcico impertientes.

### *DE GESTIS EORVNDEM CONTRA COMITEM ab Hoenloe.*

PERGVNT interim in ditionem Comitis ab Hoenloe, ad oppidum Oringam, illud enim Hoenloenſes ruſtici iam, ſenatu iſthic in turres coniecto, tenebant. His coniuncti IX. Cal. Martias, vna vt fama eſt, ad Neopetram, vulgo Neuuenſtein, in proximo ſitam proficiſcebantur. Ibi generoſus Comes Albertus ab Hohenloe vt plurimum familiam ſuam habebat, qui iam cum fratre ſuo Georgio relicta tamen vxore abierat. In hac igitur arce, haud difficulter capta, Comitis vxor deprehenſa ſpe gratiæ impetrandæ ad præcipuorum pedes ſe prouoluit, ſed parum impetrauit, ſic vero res tranſacta eſt, vt dicti Comites ambo poſtera die domi ſe ſiſterent, nempe in Neuuenſtein, iiſque auditis ruſtici, copias rus produxerunt, auectis tamen omnibus, vt & in Oringa quoque tormentis tam in arce quam in oppido repertis. Ergo tuti ſuam Comitibus ſententiam, vt ſequitur, exponunt, velle omnes ex præſenti agmine, quod tum rerum potiebatur, ſerioq; decernere, vt vterque duodecim cōditiones illis ex Schœnthal propoſitas reciperet, ſuaq; fide firmaret. Omnes præterea vel captos vel iuratos ſuos impunitate & libertate donaret, & fide data abſolueret. Vtque hæc ſuis literis & ſigillis confirmarent & corroborarent, ac in centum & vnum annos ſe obſeruaturum promitteret. Hæc à Comitibus ita recepta ſunt. Mox ruſtici exultantes omnia tormentorum iacula emiſere. Præterea à Comite vt euectas bombardas omnes vtendas ſibi concederet impetrarunt. His itaque geſtis diſceſſerunt. Poſt hæc multis tum nobilibus tum aliis in ſuas partes vel vltro conſociatis vel vi coactis ad flumen Tuberim redierunt, ibi oppidum Curiam Epiſcopalem, vulgo *Biſchouesheim*, occupauere. Occupant deinde oppidum Lauda & arcem, incolis in fœdus & fidem ſuam receptis, arce direpta & incenſa. Aliquo denique tempore iſthic in Mergetheim caſtra metati ſunt.

### *DE SEDITIOSIS CIRCA HEILPRONNAM CONGREGATIS.*

INTERIM hæc furia latius alas expandit, & magna multitudo in vico quodam Flein dicto, ſupra Heilpronnam ſito IX. Calen. Martias, cum aliorum ſeditioſorum geſta olfeciſſent ad M C C. fere reliquis coniuncti concurrunt. Qui ſimul per vadum quoddam inter Heilpronnam & Suntheimium Neccarum multi nominis flumen tranſierunt, & Suntheimenſes, id enim pago nomen eſt ad Teutonicos dominos pertinenti, in ſuas partes coegerunt. Profecti deinde Groſgartacum, Canonicorum Bruſſellenſium vina illic exhauriunt. Finitimos ſibi partim fraude, partim minis deuincientes. Equidem terrore pleroſque bonos viros, alias fidem integram magiſtratui ſeruaturos, in factionem ſuam compulerunt. Omnibus enim exitium qui non idem vellent minitabantur. Hinc Bylſtein & Othmar pagos duos ita dictos inuadunt. Verum cum illic quod inſtituerant non ſatis ſuccederet, Suntheymium repetunt, & in vicis Erlenbaco & Binſzuuangen caſtra ponunt: Non tamen ita diu hoc loco morati, nihil aliud effecerunt, quam quod vicinos in ſuam impulere ſententiam. Tandem oculos Oringam verſus intenderunt, Othoſyluanis illic ſe adiungentes.

## DE RVSTICORVM AD NECCARSOLmum profectione.

VTRAQVE iam turba in vnum collecta oppidulum Neccarsolmum, quod à Neccaro alluitur, sub Teutonicorum magistri ditione peruenerunt. Quod haud difficulter obsequentibus incolis captum est. Hic ergo castra sua collocabāt, & ingluuiei, nam plurimum commeatus præcipue vini à Teutonicis illis dominis illic relictum erat, indulgebant.

## DE RVSTICORVM TYRANNICIS GEstis in VVeinsberg.

ABERAT hinc vno miliari in montibus oppidū fertile, vna cum arce, Weinsperg dictum, recentiores vini montem appellant, sub Ducatu Wirtembergensi, in quo inhabitantes ciues contra fidē datā, ius, fas, & æquū, crudelissimum sceleratissimumq; scelus, quale vix aliud vnquam auditum est, contra suum magistratū, mutua cum exercitu, qui tum in Neccarsolmo erat, conspiratione machinabantur. Nulla adeo ex re isthuc mali, quam ex mera & pertinaci malitia fluxerat, quippe cum nec coacti essent à quoquam, nec obsessi. Adhæc habebant secū equites ferme LXX. viros virtute & imaginibus illustres, quos eo, ii qui Ducatum Wirtembergensem administrabant, in præsidiis arcis, & oppidi locauerāt. Inter eos autem hi præcipui numerantur, Generosus Comes ab Helffenstein Ludouicus nomine, cui arcis & oppidi præfectura commissa erat, nobilis Dietherus à Wyle cum filio, Iohannes Conradus præfectus in Vahinga, Sebastianus ab Auue, Georgius Wolff à Noua domo, cum cognato suo Friderico, Eberhardus Sturmfeder, Iohannes Dieterus à Westerstetten, Rudolfus ab Altershouen, Burchardus ab Ohingen, Philippus à Betenhausen, Georgius à frigida valle vulgo Kaltental, & quidam à Hornheim. Ciues ergo cum exercitu qui in Neccarsolmo erat, de proditione consilium capiunt, & exercitum, equitum negotium patefacientes, instigant, & ad peragendum impellunt. Agmen ergo Solmensiū facile ad hoc facinus impulsum (vt cui spōte currenti calcaria subiiciebantur) nocte castra mouet, & summa velocitate vallem vinimontanam petit. Postera die quæ Christo resurgenti sacra erat circa horam nonam bifariam diuisi, pars in arcē, pars in oppidum ingenti cum clamore & tumultu portis effractis impetum faciunt. Hinc contra nobilissimi illi, Comes, armigeri, & equires in subsidiis (vt dictum est) locati, clam & incauti & inermes à proditoribus opprimuntur, vt qui nil minus quam tam atrocem ciuiū fœdifragorum perfidiam sperauerant. Tum ciuiū bellicæ machinæ in altū directæ, irruentium hostiū de industria neminē plane lædebant, sic primo impetu nemine repugnante, arx & oppidum capta sunt. Quibus non contenti, vesanam & furiosam, quam diu meditati fuerant, tyrannidē exercere, & omnē animi libidinē iuxta plebiscita sua in centum & vnum annos decreta, expleuerūt. Illa fuerant, omnes Principes, barones, nobiles, equites, & quicqd calcarib' vteretur, prætereà sacerdotes, monachos aut otiosos, vbi vbi inuenti fuissent ē medio tollendos esse, fortassis contra frū sanguinē, à Sueuicis confœderatis effusum, idq; postea ex quorundā relatione compertū est, vindicaturi. Ad hoc igitur viam parantes, vt timorē horroremq; nobilibus incuterent, iam dictos, Comitem, & nobiles crudeliter, horribiliter, & plus quam inhumane in hastas egerunt. Fuga se Dietherus Weyler vir procero in ecclesiæ turrim subduxerat, quem illic confossum, ad ludibrium in cœmiterium proiecerunt. Adeo porro obstinatæ malitiæ nefarii & scelesti latrones erant, vt nec equitum nobiliumq; innocentibus pueris parcerent, sed omnes duobus tantum exceptis, quibus magna fortuna calamitasq; iuxta nota esse potest, miserabiliter interficerent. Et vt omnino suæ facerēt satis temeritati, & libidinem explerent, Comitis iam dicti vxorem honestissimam feminam, omnibus quæ habebat spoliantes, in eam & filiolum brachia saucium multa crudelissime designauerunt. Hæc quisquis virtutem amas rerum cogita, & eiusdem tam nefarie oppressæ vices dole.

VT

## *VT PALATINI MAGISTER EQVITVM SE contra seditiosos gesserit.*

INTERIM Palatini Magister equitum Gulielmus ab Habern ex Mospaco, quo cum equitatu, ad præsidia missus erat, iussu Palatini Ad Comitis Ludouici ab Helfenstein postulationem, de quibusdam cum eo rebus in Weinsperg tractandis iret instituit. In itinere vero ex monte quodam haud procul à Weinsperg, seditiosorū furore quem in oppido & arce exercebant, cognito, cum paululum spectator constitisset, ad suos qui in Mospaco erant redijt. Inter vias autem in rusticos LX. aut plus armis paratos, qui bellico curru ad exercitum se conferre voluerant, incidit. His viam intercludens magister equitum, & pugna commissa, omnes ad internecionē vsque deleuit, multis tamen eo in conflictu equis sauciatis. Qua fama ad alios perlata, multa esse minati atrociter dicuntur, auenam hanc, alludentes ad cognomen magistri equitum, egregie se trituraturos, & si ex arce Palatini petenda foret.

## *VT RVSTICI VINI MONTE PROFECTI MONAsterium Liechtenstern occupauerint.*

VT igitur boni illi viri scilicet, rem suo videre egregie ex sententia gesserant, arce & oppido præsidio firmatis, abierunt ad virgines vestales Claræ stellæ, hoc monasterio nomen est apud Leuuenstein sito. Apud has magni vini copia exhausta, & elisis vasorum quæ epotare non poterant fundis, effusoque humi vino, more suo monasterium vastarunt, & depopulati sunt. Hinc generosos Ludouicum & Fridericum Comites à Leuuenstein fratres adorti sunt, eosq; cum suis suo arbitrio tractarunt. Deinde ad eos quos in Neccarsolmo reliquerant, reuersi Teutonicorum dominorum arcē Scheuuernburgum dictam, exigua manu, nemine resistente, omnes enim hinc præ timore aufugerant, aggrediuntur, spoliant, & flammis crepitantibus in cineres redactam per aera spargunt.

## *VT RVSTICI HEILPRONNAM CIVITAtem in deditionem postulauerint.*

HIS gestis exercitus Heilpronnam obsedit, & monasterium Carmelitarum extra muros occupatum deprædatur, & solo æquat. Mox ciuitatem in deditionem postulat. Quæ quidem res Senatui parum placuit. Et repugnaturus erat, nisi sententiam mutare propter vulgi pertinaciam coactus esset. Vulgus enim illic vt vbique tum locorum, seditionis & prædæ auidum, opes ingentes se sperabat acquisiturum. Quin etiam antea Senatui sua sponte aduersatum absque illius permissu in dominorum Teutonicorum illic domum irruerat, ibique vino & epulis oneratum, quanquam Commendator (sic enim vulgo appellant monasterii superiorem) magnam prius beneuolentiam panis & vini elargitione declarasset, Senatus itaque populum cohibere non potens, seditiosorum tandem minis (quia nisi compotes voti fierent, se vineas omnes circumiacentes deuastaturos minitabantur) coactus certum eorum numerum ad recipiendum commeatum, & reliqua necessaria in ciuitatem intromisit. Permissum est etiam prædæ, sic vrgente necessitate, quicquid opum (quæ neutiquam, præsertim apud dominos Teutonicos, exiguæ) vel in monasteriis, vel apud Sacrificos, vel ab exteris isthuc repositum erat.

## *VT RVSTICI AD GVNDELSHEIM, & deinde ad Francorum agmen profecti sunt.*

ERGO cum fidifraga ista rusticorum turba libidinis suæ Heilpronnæ quoque compos esset facta, profectionem potenti manu, contra militaris ordinis Teutonicorum dominorum magistrum adornantes, feriis Paschalibus, vniuerso

vniuerso cum exercitu Neckersolmo prius præsidiis firmato, Gundelsheimium, vbi ille cum familia sua in arce admodum egregia habitabat, petierunt. Verũ eodem tempore idem Teutonicorum dominorum superior, cum familia sua & pretiosissima quoque supellectile Heidelbergam, seditiosorum non expectans aduentum, se contulerat. Oppidulum ergo vna cum arce, ciuium nemine resistente obtinuerunt. Arcem deinde in qua sic satis vini frugumque fuit diripiunt atque demoliuntur. Illic dies aliquot commorantes, finitimos quosque pagos in suam sententiam magno cum concursu pelliciunt, & multum frumenti, quoniam magnam huius habebant copiam, passim vendunt. Post aliquot dies, ca-
10 stra mouent, & Scheflenz, id valli nomen est, petunt, hinc Bucham versus, quod oppidum est Moguntinæ ditionis, pergunt, monasterium Amerbachum occupant, exspoliant & deuastant: Et cum nouem in diœcesi Moguntina ciuitates ad Mœnum flumen celebre, & syluam Othonicam sitæ, se eis adiunxissent vna cum aliis eiusdem ditionis subditis, Argentinensem episcopum, qui tum Moguntiæ in absentia Reuerendissimi & Illustrissimi Principis & Domini, Domini Alberti Sacri Romanæ Ecclesiæ Cardinalis, Moguntinensis, & Magdeburgensis Archipræsulis, Halberstatensis administratoris, Sacri Romani Imperii per Germaniam Archicancellarii, & Principis Electoris, primatis, &c. Marchionisque Brandenburgensis, &c. vices gerebat, Aschaffenburgen
20 in arce obsidentes, ad suæ voluntati parendum coegerunt, & vrbem occupauerunt. Ad quod facinus ciues illic omni studio, auxilio fuere. Plerique etiam ex illo confinio, in sacerdotum ædes dispertiti, commessationi & ebrietati vacabant, postea ad aliam turmam, quæ in Franciæ partibus orta tum erat, se conferunt, & arcem Herbipolensem, septem vel octo millia numero prius Wildenburgio, & Lymbacho arcibus incensis, obsederunt. Generosum etiam Comitem à Werrheim Georgium adorti, vt ab illis staret, & bellicas machinas, quæ postmodum in arce Herbipolensi inuentæ sunt, mutuo daret, coegerunt.

## DE FRANCORVM AGMINIS PROFE-
30 *ctione & gestis.*

CIRCA Calendas Martias, cum seditiosi ex colonia Rotenburgensium & valle Tuberina concurrissent, examen Francorum conualuit. Qui post aliquot dies ex Rortinga, quo se collegerant, tribus vexillis versus Buchard, id arci nomen est, profecti sunt, equites ibi circiter centum triginta obsessuri. Qui per speculatores suos certiores facti audacter obuiam ire, rusticorum propositum frangere, cum eis pugnare, multos confodere, alios in fugam vertere, priusquam totum agmen subsequeretur. Quo conspecto se incolumes pedetentim Herbipolim receperunt. Quibus absentibus arx Buchard à rusticis facile obtenta, & direptis magnis
40 opibus incensa est. Hinc pedem promouentes, castra extra oppidum Nauue posuerunt, depopulatis arcibus Geilsheim, & Reygelsberg, è quibus frumenti supra tricies quinquies centenos, vt vocant, maldros repertos, inter se in singula vexilla centenos quinquagenos diuiserunt, Reygelsberg incensa. Post triduum relicto Nauue oppido, castra extra Ochsenfurdum fixerunt. Vbi quingenta vini plaustra, & immensam frumenti copiam, in Herbipolensium Canonicorum promptuario repererunt, quapropter aliquot dies illic cum tem curarites, multos sibi socios adiunxerunt, cum quibus vna versus Iphouen progressi, ibi quoque in promptuario monasterii de Bircklingen multum annonæ & commeatus nacti sunt. Vestes præterea & ornatus sacros, & calices & alia templi [illegible] inter se distribuerunt. Et cum eis huiusmodi actiones &
50 gesta probe succederent, nihil feriati, altero statim die, vlterius ab Iphouen ad vestalium virginum monasterium Suuarzacum gradum fecerunt. In quo plurima & pretiosissima ecclesiæ ornamenta quæ clinodia vocant inuenta inter se diuidebant. Tribus hic diebus transactis Gerolsheimium veniunt, vbi promptuaria vino & frugibus refertissima prorsus euacuant, exhauriunt, exhaustaque depopulantur, & de-

& destruunt. Noctu quoque arcem Stolberg direptam concremarunt. Postero die arcem Bimbach nobilium qui à vulpibus nomen habent, occupant, & opibus quas illic ingentes repererant, ablatis, in cineres redegerunt. Sequenti die Duces agminis consilio habito arcem Zobelsstein obsidendam censuerunt; plurimorum vero suffragiis vincentibus Herbipolim exornata acie tendunt. Sub hæc ciues & municipes in Gerolzhouen in arcem irruerunt, eamque diuisis inter se thesauris tandem incenderunt. Interim dicti rustici retro abeuntes, arces quæ hic distribuuntur omnes; nempe eam quæ apud Groslanckheim cum promptuario, arcem Stephansberck, arcem Sichartshusen, item arcem Michelsfeldt depopulati sunt, re plurima potiti, flammis exusserunt. Præterea virginum vestalium & Carthusianorum monasteria, non procul à Gerolzhouen sita incenderunt. Iam repetentibus Ochsenfurdum obuiam facta est in Mœno episcopi Bambergensis onerata magnis mercibus nauis, quam intercipientes retinuerunt eodem die, quo Herbipoli erant turmatim congregati. Præterea qui in oppido Kizingen vna cum aliis ex marchionatu circiter duo millia Rottenburgensibus accesserunt.

## *VT RVSTICI CASTRA SVA IN Heidingsfeld posuerint, & arcem Herbipolensem obsederint.*

HI ergo rustici circa Nonas Aprileis Ochsenfurdo relicto Herbipolim versus profecti castra extra Heidingsfeld, id oppido nomen est, posuerũt. Eodem die quo hæc agebantur, tria vexilla ab exercitu ad Gybelstadiũ, Engelstadiũ & Grunsfeld arces depopulandas & incendendas ordinata, id quod haud grauatim faciebant. Perendie eius diei rustici quiescentes, arcem Herbipoli diuæ virginis matris montem dictam in deditionem postulauerunt. Duobus interim diebus cum illis Canonici & nobiles Francorum de pace tractabant, sed cum nihil hic efficeretur, sequenti die qui in arce erant bellicis machinis nouem viros interfecere. Induciæ pacis per tres dies vt seruarentur constitutum, quibus elapsis sub noctem seditiosi arcem obsederunt, bellico apparatu probe instructi. His passim ecclesiæ Herbipolensis subditi ad seditionem mouentur, sic subitus fœdifragorum concursus vbiq; adeo vt in castris apud Heydingsfeld positis quoties voluissent supra viginti milia armatorum numerare potuerint. Ad hæc ciues vniuersi Herbipolenses ad rusticos deficientes: vna cum illis, quos in ciuitatem intromiserant arcem illic tormentis bellicis circumsessam oppugnauerunt.

## *DE SEDITIONE IN BRVRHEIN ORTA.*

SIMILI modo turba rusticorum ferme L. ius, æquum, fidem datam contemnẽtium, circa Calendas Martias in Malsch, id pago nomen est, in Bruhein diœcesis Nemetum sito congregata est; Et cum reuerendiss. idemq; Illustr. Princeps Georgius Nemetum præsul & Comes Palatinus nonnullos ex suis equites ad res explorandas eo misisset, interea etiam quod nil tum temere actum esset, tum eis qui in Malsch erant, tum aliis dicti episcopi circumiacentes pagos habitantibus insinuauit, sibi eorum erga se seditionem indicatam. Quare piis exhortationibus rogat, ne à se deficiant. Quamuis autem hoc se, vt bonos viros decet, facturos pollicerentur, nihilominus tamen dicebant se apud illum qui fortior esset, quisquẽ illos defenderet, mansuros, vnde mentis illorum inconstantia quidque molirentur, probe animaduertebatur. Sequenti enim die ea ipsa turba ad prædam se præparans, alios pagos quoque ad se trahebat, promptuarium in Malsch, quod Spirensium Canonicorum est, inuadunt, vinoque madent, hac spe ducti, nempe se eo in loco nouum regimen excitaturos. Cuius rei gratia plurimos vicos in suam sententiam admonitoriis literis pelliciebant. Exemplar harum est in hunc modum.

*Decreuit & iussit rustica communitas, vt vestro populo collecto N. viros cum armis probe instructos, diuina iustitia auxilio futuros, ad nos in Malsch sub noctem iam adue-*

*aduenientem mittatis. Nisi non feceritis, certi sitis, vos vita bonorumque omnium incertos fore.*

Sic ergo turba illa rusticorum qui numero ferme D. erant, aucta Plezberg, id monti nomen est, prope Malsch occupauit. Quare Spirensis præsul coactus serio contra seditiosos agere, præsertim cum alii rustici se auxilium laturos essent polliciti Episcopo, facile hanc tumultuantem turbam à suo malo proposito reuocari posse arbitrabatur. Sed ô hominum perfidiam dicam an inconstantiam! Equidem Episcopo nonnullos equites vna cum Iohanne à Colle alias à Wachenheim dicto, præfecto in Bruhein eo mittente, & Palatini Principis 10 Electoris magistro equitum, cum CC. equitibus, & leuibus machinis quibusdam, dicto præfecto in auxilium veniente, nempe cum rusticis, nisi sententiam mutarent vt bellum in monte gereretur. Sed in ipso iam ingressu rustici equitibus Episcopi iuncti, ad seditiosos, nulla iuris aut æqui, aut fidei datæ ratione habita deficiunt, & illorum fœdus, sedulitatem atque confraternitatem assumunt. Hinc ergo Palatini magister equitum cum præfecto discessit, quod mons vndique vineis circumdatus esset, quo equi nisi cum maximo damno peruenire nequibant. Vnde hoc agmen breui auctum est. Præterea concursus erat admodum velox rusticorum Spirensis ecclesiæ subditorum quique ad Rhenum habitabant. Cogebatur Episcopus ex arce sua Vdenheim dicta ad fratrem Palatinum 20 Principem Electorem Heidelbergam se recipere. Nam vniuersa ditio Bruhein illico seditiosis accedens, arcem Rottenburg cum pago, arcem quoque Kisselauue, præterea Brusellam & Vdenheimium oppida cum finitimis pagis sibi adiunxerat, quorum plerosque sola postulatione ceperat. Sane non difficile factu erat cum mala mens malus animus omnibus, nec pilo alius alio melior esset. Inter hæc Fridericus Wurm & Iohannes ab Hala ciues Brussellani, cum aliis exercitus Ducibus ad summum magistratum eliguntur.

## *VT SEDITIOSI IN BRVRHEIN CVM RVSTIcis marchionatus Badensis eo profecti sunt.*

30

IAM vero Marchionatus Badensis rustici, etiam antea seditionem excitauerant, paucis enim exactis diebus, vulgus in Durlaco (id oppidi nomen est non admodum à Brusella distantis procul) tumultuans præfectum illic ceperat, & rusticos vicies quinquies centenos numero aut circiter ex nonnullis adiacentibus pagis concurrentes ad se in oppidum intromiserat, monasterium Gozauu occuparat, & eo depopulato deuastauerat. Aduersus quos Illustris Princeps Marchio Badensis Philippus, equitibus aliquibus in seditionis initio vsus est. Verum cum piis admonitionibus locum non relinquerent, quorundam domibus in Barghausen, id vico nomen est, incensis eos vt ab incepto desisterent coegit. Ita in- 40 cendium illud tum restinctum, manente tamen interim in illorum omnium animis odio quod semel ceperant, inexstincto. Vnde seditiosi in Bruthein Brusella occupata, eum Marchionatus Badensis rusticis consilium ad suam libidinem perpetrandam capientes, hinc & illinc erecto vexillo iam dictum Marchionatum petere, religionis titulo signatos cogere, pleraque monasteria occupare, & partim deuastare, præsertim ea quæ erant sub titulo Herrenalb, & Frauuenalb in nigra sylua sita. Hic quoque compluscuros dies in crapula & ebrietate consumpserunt. Iam ne latius hoc malum serperet, Princeps Badensis se ad illorum voluntatem componere coactus est.

50

## *DE HORVM SEDITIOSORVM PROfectione. Item cum Episcopo Spirensi icto fœdere.*

VTERQVE itaque exercitus hinc profectus in Spirensis Ecclesiæ ditionem pedem promouit; dimidia vero pars ferme XXXVES centeni rustici prope vicum

Schreck Rheno transiecto monasterium Herde, & Gurtasa Mechtershеymium, quamuis ante nonnullæ seditiosorum turbæ, quã Heybruckerana turma, qua de infra mentionẽ faciam congregata esset, frumẽtum & vinũ inde abstulissent inuadunt, & quod ab aliis reliquum factum fuerat, vniuersum depopulantes demolientesq; diripuerunt. Hinc apud Reinsheim, rursus Rheno deuecti ad suos se conferũt sodales qui iam Vdenheimiũ petierant, eo consilio vt Spiram Nemetũ vrbẽ celebrẽ obsiderent, & sacerdotes illic constitutos suum ad arbitrium reformarẽt. Id ne succederet, satis diligenter ꝓspectum est. Præsul .n. adiunctis duob. nobilib. Diethero Camerario Wormat. à Dalburg, & Bernhardo Golern à Rauẽspurg, securitate impetrata, subiens hoc onus, ad rusticos peruenit, & multis conditionibus oblatis, tãdem cum seditiosorum antesigoanis concordiã iniit. Et quo citius hinc proficiscerẽtur, clerus Spirensis illico cc. maldros panis, xxv. plaustra vini, & animalia ad cẽtum aureorũ Rhenensiũ valorẽ in Rheinhausen se missurum polliceri cogebatur. His gestis rustici dissipati, duces suos ad propria redire permisere Interim tamẽ exercitus in Brurhein regimen & antesignani Brusellæ congregati, officio suo fungebantur, rusticis nunc discedentibus nunc accedentibus, ita vt cum vellent quinq; vel sex millia virorum armatorum in promptu numerare potuerint.

## *VT RVSTICI IN BRVRHEIN CONTRA FIDEM PVBLIcam datam quosdam de Principis Palatini ditione ceperint.*

INTER hæc admodum multa bonorũ plaustra ad mercatores in superioris Germaniæ vrbib⁹ pertinentium, in oppidũ Bretheim cõmeatu Principis Palatini aduecta erant, nec tum alio cõmode ꝓpter seditiosorũ tumultũ vndiq; debacchãtium auehi poterant. Quorũ desiderio nõ modo rustici in Brurhein, verumetiã seditiosi quiq; in circuitu mirifice tenebantur, & vt hæc inter se possent diuidere toto mẽtis affectu exardebant. Quamobrẽ ciues Bretheimenses sępius in deditionẽ postulabãt, & forsan voti fuissent facti compotes, nisi Princeps tam accurate bonorum quorũdam auxilio fretus illorum dolis obstitisset; non nunquam minus seditiosi insistebãt. Præterea ciues diuersarum erant partium. Cum vero hæ res non minus celeriter quam periculose agerentur, adeo vt momentis omnibus hostium esset metuendus incursus, cogebatur Princeps Palatinus ne tam graue damnum daretur adhibere curam, & in oppido quo iam pridem non paucos equites destinarat, maiora præsidia collocare. Misit ergo nobilem quendam nonnullis adiunctis equitibus, qui D. pedites ab Heidelberga Bretheim duceret. Iam tum vero seditiosus exercitus in Brurhein cum Spirensi præsule fœdus (vt dictum est) inierat, & per literas Principi Palatino receperat, comites, nobiles, ciues cuiuscunq; aut status aut ordinis essent, in Palatinatu vt libere iter in Brurhein & ecclesiæ Spirensis ditione facerent, se permissurum, & quicquid impedimenti esset (viam enim publicam aggeribus præcluserant, & occupauerant) ablaturũ. Proficiscitur ergo prædictus Dux suo cum exercitu Bretheim versus, hostium dolum nequaquam veritus; Quem cum suis ad Vnderneuuesheymium, id pago nomen est, venientẽ, rustici inde erumpentes multitudine circumdant, & morte pœnas daturos omnes nisi illico fidem dent se ad Haidelbergam reuersuros minitabantur. Sic Principis ordinationi contracti fœderis contractum obsistebant. Quæ res ipsum mehercule non immerito ad inclementiã & vt paulo seuerius in illos animaduertere posset, commouit. Hoc vero à funestis latronibus factum facile crediderim, quod sperarent vel se vel suos complices de prænominatis mercatorum bonis partem accepturos.

## *DE SEDITIOSIS IN ZABERGAVIA, ET QVID vna cum VVirtenbergensibus egerint.*

SVB idem tempus nouum tumultuantium agmen in loco quem Zabergavve vocant, oritur Iohanne Wunderer, & Iacobo de Beckingen ducibus, & huius ludi choragis. Qui iam aliquoties aucti, arcem Stocksperg, sub Teutonicorum dominorum dominio prope Heuchelberg, vino frumentoque satis instructam occupantes, facile capiunt. Nulla enim domus, quantumuis firma propter solam prodi-

proditionem resistebat, Atque hac depopulata dirutaque, hinc profecti, cum Monachorum curia Der[illegible] dicta à suis etiam euacuata esset, monasterium admodum celebre Maulpronnum obsident & obtinent. Vbi quia nihil vel vini vel ali[illegible]rum necessariorum deesset, complures dies manserunt vitam plane Epicuream agentes prorsusque de crastino non curantes. Interea grauibus terribilibusque minis Bretheimenses vt aut sibi prædicta mercatorum bona mitterent aut se in oppidum intromitterent sæpius sollicitabant. Multis vero id genus postulationibus consumptis, nec quod proposuerant Principis Palatini exactissima diligentia Brethe menses ne ad hostes deficerent impræterm isse hortantis interuenientre, possent assequi, monasterio prædicto iam probe expurgato, depopulato, demolito, Bretheimensibus tandem infesti esse cessauere, & ad ingentem exercitum apud Bodmar Sueuiæ oppidum collectum peruenerunt. Quo cum adiunctis etiam seditiosis Nigra sylua profectis in vnum conglobati, maiorem ferme totius Wirtebergensis ducatus partem, arces videlicet, oppida, pagos Hohen Asperg o, Tubinga, vbi tum Wittembergense regimen erat, & Vraco exceptis, occupantes ceperũt. Præterea omnia in prædicto Ducatu præsertim Lorcense & Adelbergense non parui nominis monasteria depopulati sunt, & deuastauerunt. Ad hæc arcem Hohenstaufen, & pleraque alia nobilium castella concremarunt, vbique dominandi libidinem exercere conati.

## QVO PACTO SEDITIOSI IN BRVRHEIN *mercatorum bona à Bretheimensibus postulauerint.*

INTEREA eorum qui in Brurhein erat exercitus haudquaquam quieuit, cum nec aliæ male feriatæ turbæ in Zabergauuia congregatæ quiescerent, sed sæpe dicta negotiatorum bona à Bretheimensibus postulauit. Vt huic albo literas postulatorias quas præfecto & communitati Bretheimensi miserant, apponam: operæ pretium esse existimo. Exemplar literarum.

Charissimi fratres & amici certiores facti sumus ingentem exercitũ vos propter bona è Francofordia aduecta fortiter oppugnare constituisse. Iam cum sumus vicini quos non immerito in amicitiam debetis accipere, petimus si res eo veniret, id nobis vt significetis, nosque hoc vobiscum negotium explicare annuatis. Confidimus enim nos certe tantis ad vos copiis venturos, vt inuicem iuncti velimus possimusque prædam propter quam vos oppugnare decreuere inter nos facile retinere. Hæc vos fraterna & amica intentione ducti celare noluimus.

Quamuis autem multæ oues morbidæ inter Bretheimenses essent, quæ forsan si illis facultas non defuisset, seditiosos voti fecissent compotes, tamen Principis, cui nihil ab vlla parte remissum, aut curæ aut laboris erat, & bonorum opera eius mandatis fideliter obtemperantium quod optauerant minime assequebantur.

## VT SEDITIO IN ALSATIA ORTA SIT.

TVMVLTVANTIVM itaque positionibus quibus sceleratissimis suis cupiditatibus honestissimum Euangelicæ libertatis titulum prætexebant, longe lateque dispersis, & magna & periculosa seditiosorum seditio, circa solẽnitatem Paschalem in Alsatiæ partibus orta est. Quorum in exercitu cum primum plus quam M. viri essent, monasteria passim, quemadmodum & reliqui eius farinæ facere solebant, occupabant, demoliebantur, deuastabant. Fit & ingens prope pagos Ringendorf, & Paffenhouen concursus. Inde magis magisque aucti ex omnium adiacentium pagorum multitudine, Neoburgum & S. Walpurgis monasteria in Hagenensiũ saltu sita capiunt, vbi & vitam plane Sardanapalicam ducebant, capta depopulantur, depopulata tandem diripiunt. Eodem modo Chonigsbruck & Biblies virginum vestalium monasteria exornabant. Pergentes inde relicto saltu, in pagum Sutberg, vbi sacerdorum domibus direptis, circumiacentes pagos in deditionẽ postulatos hortabantur fraternæ communitati, quę tum in tribus locis diuisa erat in Neopurgo, in

Altorf, in Stechsfeld, ſe adiungerent. Et quo facilius perſuaderent, ſupra xx. millia armatorum his tribus locis contineri teſtabantur.

## *VT OPPIDVM ZABERNIA IN ALSATIA captum ſit.*

CVM ergo non monaſteriorum modo & ſacerdotum, verum etiam Principum nobiliúmq; bona, ædes, arces, furibundi nebulones inuaſiſſent, deprædati eſſent & deuaſtaſſent, vniuerſæ illæ cohortes in vnum exercitum (nam xxx millia ſeditioſorum erant) redactę, oppidum Alſatiæ Zaberniam, quo Argentinenſis Epiſcopus reſidere ſolet, obſident, & ad ſimplicem poſtulationem intromiſſi intra & extra muros caſtra ſua collocant.

## *VT A DVCE LOTHARINGIÆ HI RVSTICI ſint cæſi.*

INTERIM Illuſtr. Principis, domini Antonii Calabriæ & Lotharingorum Ducis ſubiectis circa Saram fluuium, & in circuitu eodem modo ad ſeditionem cõſurgentibus, & Hermelsheimium, id monaſterio nomen eſt, depopulantibus, idem Princeps quanta maxima celeritate poterat copias equitum peditumq; collegit. Multi etiam Germanorum nobiles, qui ſub illa ditione erant Principi auxilio veniebant. Breui quoque prædictis copiis quinque vel ſex millia peditum ex inferiori Germania venientium adiunxit. Ad hęc non contemnendum equitatum, quippe, vt quidam volunt, duo millia equitum fuere, inter quos CC. cataphracti, & nonnulli Galli erant, comparauit, hoſtibus bellum illaturus. Verum cum Lotharingicæ ditionis ſeditioſi, relicto Herbersheim oiis qui in Alſatiæ Zabernia erãt acceſſiſſent, oppidum illud à Principe obſeſſum eſt. Eo autem cum ſeditioſis de pace tractante, milites eius ex improuiſo fere vi. millia ruſticorum fratribus ſuis in oppido accedere volentium offendunt, ſed cum Principis exercitum olfeciſſent, recta declinãtes, vicum Lupſtein dictum petierunt. Quos inſecutus Principis exercitus vico incenſo omnes interfecit. Poſtera die Arx & oppidum à Principe capta ſunt, & ex ciu bus quorum mire pauci ſuperſtites manſerunt, & ex ſeditioſis xx. millia occiſa vel ſupra. Oppidum ab exercitu depopulatum, probeq; expurgatum, præterea ingentes opes inuentæ ſunt. Quin & pleræq; virgines & matronæ inſigni pulchritudine à Lotharingis in diſceſſu abducebantur.

## *VT AGMEN IN CLEBVRG COIERIT.*

RVSTICIS quos iam à Duce Lotharingiæ fuſos eſſe diximus, adhuc monaſterium Neopurgum occupantibus, Ciuis quidam Weiſſenburgenſis homo plane leuis ſe voluit adiungere, cum vero nulla hic eſſet authoritate relictis ipſis Cleburgum, id pago nomen eſt, aut ſi mauis Thymopolim appelles licebit, petit, adiunctis ſibi CC. leuiſſimis viris nouam ſeditionem excitauit. Qui primum in campo, quem vulgo Rennfelt vocant, haud procul à Weiſſenburg, aut ſi plus elegantius nomen arridet, dices Leucopoli, diſtante, ex adiacentibus pagis, & potiſſimum ex Principis Ludouici Ducis Comitis Valdentiæ ditione conuenerunt, & Thymopolitanus exexcitus appellati ſunt. Hi primo impetu vicos Riedſels, & Schuueighouen occupantes, paganos illic, vt ſuæ fraternitati ſe adiungerent, coegerunt.

## *VT IAM DICTI SEDITIOSI SE CONTRA PRÆpoſitum VVeiſſenburgenſem geſſerint.*

IGITVR Thymopolitanus exercitus tandem S. Remigii arcem prope ſyluam quæ ab incolis Beevvald vocatur obſident, & in deditionem poſtulant. Hos autem ad caſus præuiſa erant à præpoſito Weiſſenburgenſi, (ad ſuæ enim eccleſiæ ditiorem hæc arx pertinebat) fortiorum virorum præſidia; Quibus vt dignum erat ad repugnandum paratis, ſeditioſi arcem bellicis machinis aggrediuntur oppugnare. Ad hæc oppidani quidam monaſterium Weiſſenburg

b... recentiores etiam Abipolim vocant) adiunctis quibusdam tumultuanti-bus ... occuparunt, ... depraedati erant, diruerant. Hi satis diligenter se-... arcem oppugnantes, etiam suis machinis bellicis iuuerunt. Quamuis au-tem qui in praesidiis erant multis diebus viriliter hosti resisterent, tamen nihil auxi-lii sperantes, nec belli molem sustinet ipsorum viribus valentes sustinere, ad extre-mum circa Calend. Maias arcem relinquere coacti sunt. Quibus in deditionem acceptis seditiosi in arcem irrumpunt, depopulatamq; incendunt, incensae tenues fauillas in auras spargunt. Hinc oppidum Selz sub Principis Palatini ditione obsi-dent, & ciuium resistente nemine intromissi, canonicorum illic habitantium ae-10 des occupant & depopulantur. Haud procul aberat Roedder arx Friderici a Fle-ckenstein insigni nobilitate viri, qui tum Principis Palatini nomine apud Sueuicos confoederatos legatione fungebatur. In hanc arcem relicto oppido excursiones fa-ciunt. Iam capta seditiosis aliud agmen subsidio ibat, quod Tonsile à rotunde de-tonsis capitibus, si mihi ita diuinare licet, appellarum crediderim. Vtriq; vno a-nimo placet arcem captam, qua non contemnendas pretiosissimarum rerum ... per inuenerant, vastare. Tum vero quia seditiosis in Alsatiae Zabernia vt perie-rant, auxilio se venturos promiserant, impigre inde profectionem eo adornant. Venientibus eis ad Buschuueiler, id pago nomen est, Ducem Lotharingiae cum confratribus suis manum conseruisse, eosque maiori parte in Alsatiae Zabernia cō-20 fossos nuntiatum est. Hoc audito, quantumuis antea caelum terrae (vt aiunt) com-miscere conarentur, timore concussi sunt. Turissimum ergo non progredi, ne simi-li gratulatione exciperentur, rati, dissipato prorsus exercitu ad propria singuli re-dierunt.

## QVID PRAEDICTVM AGMEN Tonsile egerit.

HOc agmen Tonsile ferme circa Idus Aprileis in Wasgavvia ortum, & in Stur-zelbronno, id nomen monasterio est, collectum. Quod vbi deuastarunt, inde 30 profecti generosi Comitis Emmichonis a Leiningen senioris Greuenstein & Lin-denbron castella occupant & incendunt. Eodem modo Landeck arcem in Wasga-uia sitam capiunt. Pede deinde vlterius promoto, Ramberg nobilium a Dalburg, & Elmstein Alberti à Pag in montanis haud procul à Neapoli, arces inuadunt, ca-piunt, diripiunt, incendunt. Quicquid autem rerum pretiosarum in arcibus prae-dictis inuenerunt, depeculati sunt. Tandem Anuueiler & Bergzaberniam oppidis, suam in potestatem redactis, Thymopolitano exercitui, vt diximus, iuncti, audita fratrum suorum strage domum se proripuerunt.

## VT LOTHARINGIAE DVX ALIVM exercitum seditiosorum ad vicum Scheruueiler deleuerit.

40

REBVS itaque in Alsatiae Zabernia sic confectis, Lotharingiae Dux in suam prouinciam rediturus primum ad Scheruueiler, id vico nomen est sito in valle quam Weglerthal vocant, profectionem adornauit. Eo autem ad Danbach cum exercitu veniente nunciatum est agmen è loco quem Kestenholz à castaneis ap-pellant, in montanis adesse. Praeterea alium exercitum è Schletstadio exisse, & su-periori in vico Scheruueilere esse iunctum dicebatur. Erant autem vtroque in exer-citu rusticorum XVI. penes milia. In hos missis prius nonnullis pecu... atoribus in-structum tum equitum tum peditum ordinem princeps deduxit, & eo congressu 50 circiter quinque vel sex millia seditiosorum cecidere. Quia vero in multam noctem dimicatio erat protracta adeo vt pugnae initio Lotharingēses vicum Scheru... in-cendere cogerentur, quo ignis splendore hostem commodius poss... reliqui fuga salutem petere contendebant. Sequenti die Princeps cum copiis suis in Lotharingiam reuersus est.

## VT HOC DETESTABILE MALUM IN PAlatinatum serpere cœperit.

INTEREA quamuis Illustrissimus Princeps Ludouicus Comes Palatinus ad Rhenum Dux Bauariæ, Sacri Roman. Imp. Archidapifer, Princeps Elector nullum non lapidem, vt prouerbio dicitur, mouebat, vt subiectos suos benignitate & innata clementia à venturo excidio præseruaret, tamen venenum illud late diffluens vulgo adeo placuit, vt passim arrectis auribus ad tumultum & seditionem progressum sit; Noctu magistratum timore posthabito inuadunt, leges, iura, iudicia antiquitus & sancita & obseruata, vt mutentur instant. 10 Hoc ergo periculosissimo igne, circumquaque flagrante, quorundam rusticorum in Palatinatus tractu coniuratio, velut ex latebris & ex tenebris sensim erupit, sed rem ipsam paulo altius repetamus. Pagus haud procul ab oppido Landoia aberat, Nusdorf, à nucum, vt æstimo, copia dictus; Quo cum in Paschalis solennitatis octaua multitudo circumiacentium, vt tum mos erat, ad sacræ ædis dedicationem celebrandam conuenisset, contigit vt ferme CC. facinorosi se tumultuanrem seditionem excitaturos coniurarent. Ea ipsa ergo nocte prope monachorum villam Geiluueiler congregati, montem occupant. A quo in circumiacentes pagos transeût, villanos etiam lecto & somno deditos suscitant, multos in suam sententiam miris variisque persuasionibus pertrahunt. Aucti sunt ea ipsa nocte, vt 20 aurora procedente fere D. numero essent, decernunt illico vallem, quam Siebelringer vocant, petere, illicque rusticos agmini suo adiungere. Hæc cum nobili Iacobo a Fleckenstein, qui tum Præturæ in Germershemio præerat, noctu nunciarentur, impigre cum suis, prædicta enim vallis præturæ subiecta erat, eo veniens rusticis, vt se cum eo ituros, & tumultuanrium agmen dissipaturos pollicerentur, persuasit. Seditiosi hoc audito illico dispersi fugerunt. Prætore domum reuertente, res circiter octo dies permansit integra. Sperabat autem prætor eos in officio mansuros, & quandoquidem priusquam discederet, eos admonuisset ius, fas, æquum considerarent, seruaturos fidem. Sed ô mortalium inconstantiam dicam an malitiam? Paucis exactis diebus iisdem in locis passim seditiosorum cohor- 30 tes congregatæ, Clingemonster, id collegiatæ, vt dicunt, ecclesiæ nomen est. Præterea monasterium Herde, ædes Ioannitarum in Heimbach, curtam monachorum in Mechtersheimio occupant, vinum, frumentum, pecora rapiunt, ingluuiei indulgent, & amici ventri viuunt.

## VT INGENS EXERCITVS CONGREGAtus oppidum Neuuenstat ceperit.

INTER hæc cum Tonsile illud agmen, vt præmisimus, oppidum Anuueiler infestasset, seditiosi quique ex Neucastler, Magdenburger, Kirbuueiler pagis & valle Sibeltinger conuenere, sub prætextu quasi Tonsili agmini vellent resistere, eique 40 viam præcludere, congregati in Geiluueiler, vbi breui temporis spatio aliquoties aucti sunt. Hinc probe se exornatos existimantes, mutant animum, mutant sententiam, finitimos quosque qui adhuc quiescebant, in suam sententiam verbis pelliciunt, minis cogunt. Iam vero villa Geiluueiler, & Eusserstal monasterio depopulatis, destructis, deuastatis, arces finitimas passim occupant, demoliuntur, incendunt. Hinc cum vniuersis copiis Winzingen pagum petentes, castra in monte oppidum versus posuerunt, mox oppidum ipsum Neuuenstat, aut, vt elegantiores scribunt, Neapolim, in deditionem multis minis postulant. Ad quas pusillanimes ciues fidei datæ obliti, oppidum verbis rantum territi sequenti die dedunt. Huc se illico duces & præcipui exercitus receperunt, & præfectum illic, vt 50 conditiones sibi oblatas assumeret, coegerunt.

## *VT EXERCITVS IN GAWE ORtum suum habuerit.*

TVM quoque eiusdem farinæ ex Comitis à Leiningen ditione circa pagum Bockenheim, primum ferme CCC. rustici congregati sunt. Ad hos nonnulli leuissimi nebulones ex Petrasana, vulgo Pfeddersheim venientes finitimos minis, & vtcunque poterant, sibi adiunxerunt. Tandem ad vicum Hocheim prope Vangionum Wormatiam perueniunt, vbi eius vici & in Liebenaw virginum vestalium monasterijs depopulatis, Regalis Ecclesiæ sub D. Cyriaci titulo ditionem in New-
10 hausen occupant, & libidine sua illic expleta, duos ex canonicis ibidem in fœdus suum pertrahunt, deinde oppidulum Hernsheimium, sub nobilium à Dalburg dominio petunt. Hic satis tempestiue intromissi, ferme XL. viros vt vna proficiscerentur, nonnullis etiam ligonibus acceptis coëgerunt: reliquos qui nō vna proficiscebantur, in fœdus suum assumunt. Et hinc abeuntes satis amplum pagum Osthouen sub Moguntini & Palatini Principum ditionibus occupant. Hic quam poterant exercitu instructo æde Canonicorum prius diruta, circumiacentium pagorum rusticos in suam fraternitatem compulerunt. Digressi in Bechteim Comitis à Leiningen vico, castra locant. Quo relicto multi nominis pagum Westhouen occupant, incolas suo fœderi adiungunt. Fieri potest vt non admodum graui coa-
20 ctione hic opus fuerit. Vt enim semel dicam, non tam lac lacti simile est, quam tum omnium rusticorum vnus idemque animus ad seditionem spectabat.

## *VT PALATINATVS MAGISTER Equitum contra seditiosas copias in Westhouen se gesserit.*

MISERAT eodem tempore Princeps Palatinus Guilielmum ab Habern magistrum equitum, virum virtute & nobilitate insignem, cum CCC. equitibus, & D. peditibus in præfecturæ Alzeiæ præsidium, & vt reliquos ne ad seditiosos de-
30 ficerent, in officio retineret. Inter proficiscendum vero contractas seditiosorum copias audiens, illic in Westhouen cum suis iter instituit. Cuius aduentus vbi rusticis nunciatus est, tria millia fereè pago erumpentes, aciem occupato vitifero prius monte, instruunt. Quibuscum magister equitum sine suorum ingenti detrimento dimicare, quanquam id ardenter optabat, commode non poterat, bellicas tamen quas secum adduxerat machinas ter in illorum aciem emisit. Rustici vero ne eiusmodi grandine obruerentur, pagum vnde exierant, fuga repetunt. Iam cum nox immineret, nihil plane geri poterat. Fugientium vero LX. confossi perierunt.

## *VT ILLE EXERCITVS FVGIENS Seditiosorum copiis prope Nevvenstat accesserit.*

40 NOCTV seditiosi illi omnes aufugientes, & vt tum solebant, intereundum aucti seditiosisque prope Neapolin iuncti, oppido Wachenheim occupato, ibidem castra locantes, cum adiacentibus seditiosis conspirabant. Nihil plane ab illis prætermissum, quo pagos omnes finitimos sibi adiungerent. Interea Lympurgum monasterium illorum prædæ patuit.

## *QVOMODO INTER PRINCIpem Palatinum & vtrumque exercitum res sit composita.*

50 IGNE hoc non vesanæ modo, verum etiam cruentæ seditionis in Palatinatus tractu, vt supra ostendimus, circumquaque plus quam crudeliter flagrante, multis in consilium vocatis, præsertim vt subditi benignitate potius ducerentur, quam coercerentur seueritate, & vt incommodo, quo Christiani sanguinis multum effundendum erat, mederetur, placuit illustrissimo Principi Palatino, Heroi certe ob

clementiam æterna memoria dignissimo, per ciues Neapolitanos nulla defectionis obstante culpa, cum exercitu, qui tum apud pagum Wenzingen castra posuerat, in colloquio quæ pacis sunt, tractare. Quod per Senatum & Duces exercitus in Grawe concessum est. Colloquio dies, locus, tempus a Ducibus deligitur. Nempe vt Princeps ipse ad diem Mercurij, qui tum proximus erat, exorto iam sole in campo prope vicum Forste, suis cum consiliarijs adesset. Adiunctum quoque erat ne vltra XXX. equos secum adduceret. Hoc pacto commeatum pollicentur Principi, id quod & sibi, vt fiat postulant: Et ita factum est. Princeps ad diem præscriptum designato loco & tempore adfuit, quo etiam Duces exercitus cum delecto delectu seditiosæ communitatis conuenerunt. Qui cum Principem excepissent, & ea quæ ad pacem pertinent tractare incepissent, ecce vterque exercitus instructa acie erectisque vexillis aduenit. Multis autem prudenti deliberatione conditionibus oblatis, tandem vterq; exercitus in hanc concessit sententiam, quam etiam fide interposita ratam voluit, vt inter cætera singuli dissipatis agminibus ad propria redeant, oppida, arces, pagos, vicos, ijs quorum essent restituant, nihil posthac ex illis amplius accepturi. Princeps in subditos non animaduerteret, sed faceret criminum gratiam. Finito hoc colloquio exercitus castra ex quibus excesserant, repetût. Erant autem numero vltra VIII. millia virorum. Princeps cum ciuibus ordine incedentibus Neapolim redit, vbi non ex integro fides sibi seruabatur. Sequenti die, vtriusque Duces exercitus, Principem adeunt, de loco & conuentu indicendo tractaturi. Quos conuiuio excepit, & indicta die abire permisit. Ipse rebus sic ut confectis Heidelbergam reuersus est. Conuentum inde indictum per vniuersam Palatinatus ditionem nunciari præcipit, & ne nobilium, militum, officialium quisquam quicquam contra agat edicit.

## *VT SACRIFICVLVS QVIDAM, EIsenhudt dictus, agmen excitarit.*

HÆc dum geruntur, sacrificus quidam Antonius Eisenhudt, aut si in nomine mihi licet ludere, [illegible] dictus, sacerdotio in oppido Greichgauiæ Eppingen dicatus, nouum tumultum, posthabito suo officio, instituit excitare. Se ipsum itaque Ducem faciens, adiunctis alijs sceleratissimis viris, finitimos quosque in suam sententiam & partem, verbis itidem vt scriptis sollicitabat. Plus vero veneni hæc eius scripta quam aliorum omnium quos huc vsque enumeraui continebant. Liber vnum literarum exemplar apponere.

Patientia & humilis perseuerantia seruatoris nostri adsit vobis in omnibus vestris necessitatibus. Chari fratres in Christo. Vos scitis quam dura seruiture fuerimus pressi à nostris superioribus, & eorum officialibus, & à sacerdotibus monachisque. Sed tandem quid & qualiter egerint Deo sit laus in lucem venit. Quare vos omnes quam possum maxime adhortor, vt illico cum omnibus vestris contratribus huc cum curru veniatis, quo Euangelium & iustitia promoueantur. Quod si recusaueritis ego sine dubio meis cum fratribus apud vos ero. Quod certo de me vobis polliceri poteritis. Subscribebat autem se hoc titulo. Antonius Eisenhudt, Dux exercitus.

Excitauit ergo eiusmodi incendium adiunctis nonnullis seditiosis, qui nuper ex Wirtembergensium exercitu à Stutgardia discesserant. Iam vero eum pagum Gochseim in Greichgauia sub Comitum ab Eberstein ditione commouisset, ita vt etiam castra sua illic poneret, breui XII. & centena virorum sibi associauit, quos vniuersitatem appellabat. Hic Dux hoc suo exercitu, erecto vexillo, pagum Eppingen satis potenter obsedit, nec graui postulatione, vt intromitteretur, obtinuit. Eodem modo oppidum Heidelsheimium inter Brusellam & Bretheim situm, & vicos in circuitu occupat. Capto oppidulo Hilspach, eum quoque qui cellæ vinariæ præerat, cellarium vocant, ceperunt. Eadem cella vinaria, sacerdotum & nobilium domibus depopulatis, inde pergentes, & magis magisq; aucti, oppidum Sunzheim haud multo tempore obsident, quippe intromissi oppidanorum resistente nemine, ilico in canonicorum, est enim illic satis ornatum templum, ædes irrumpunt,

punt, depopulabundi, quasdam diruunt, alias deuastant, & euertunt. Hic quoque promptuarijs plenis in aenis, vino languidi, confecti cibo eructant cædem suis sermonibus. Inter vias autem arcem nobilis Iohannis Hippolyti à Vermingen Steinsberg dictam incendijs exustam, ruinisque prostratam solo æquant. Quæ in edito monte circumiacentes pagos incensa flammarum fulgoribus illustrabat. Hoc igne tanquam triumphali sibi ipsis gratulabantur.

## VT INTER PRINCIPEM PALATINUM & exercitum Ducis Eisenhudt res sit composita.

10

RVRSVS Princeps Palatinus, ne in maius incendium ista funesta seditionis fax volitaret, præuenturus, plane ingratos monere potius quam castigare maluit. Insinuauit igitur exercitui, cui Dux Eisenhut præerat, per literas, se pondus si quo premerentur, vt Principem deceret leuaturum, missurumque viros à consilijs, quibus hæc indicarēt, modo in Legationis iure seruarent fidem; Locus & dies ab Antonio, & Thoma Reus, cæterisque hoc ad negotium deputatis designantur, & ne viri à consilijs vltra decem equos secum adducant, cautum volunt. Principis iussu Comes à Nassawe Philippus, & alij à consilijs missi ad diem & locum designatum 20 venientes magna deliberatione rem tractabant. Tandem quod ad concordiam pertinebat, Princeps ratum pronunciauit. Iussi dissipato exercitu domum singuli remearent. Perstant illi in incepto, nec quod semel male cœperant deserunt. Quāuis autem & Principi & viris suo nomine missis se fidem seruaturos essent polliciti, idque scriptis. Leuissimi tamen nebulones multo aliter egerunt, quippe Legatos truculenter & verbis & factis tractabant. Vnde qui missi erant, totam noctem in vitæ ducentes discrimine, nil nisi iam iam moriendum esse cogitabant.

## VT FIDIFRAGI PRÆFECTVRÆ Lautern à rusticis in fide permanentibus capti sunt.

30

INTER hæc ardua negotia, nonnullos esse animo adhuc candido & integro prorsusque exosam habentes seditiosorum fraternitatem Principi Palatino nunciatur. Sed hanc rem tum plane insolitam ab initio audiamus; Cum ex oppidi Lautern, Nanstuler, Vischpacher præfecturis ferme M. ad seditiosos defecissent, & copias iunctis nonnullis exagmine, quod Tonsileappellaui, collegissent, quo magis magisque augerentur, vi, coactione, scriptis, verbis, finitimos quosque sibi deuincire studuerint, depopulantur pro felici auspicio, Ottenburgiū & Vischbachum, monasteria depopulata destruunt, piscinas etiam oneratias, quarum in eo terræ tractu magna copia est, diripiunt. Iamque spem in copias quæ in superioribus partibus 40 tum grassabantur (omnium enim idem velle ac nolle erat) extendentes, nobilium arces occupant, & auctis viribus cum suæ sectæ plerosque fautores in oppido Lautern esse non nescirent, ipsum obsidere conantur. Sed longe aliter atque penes se constituerant euenit. Conspirauerant quippe, vicinos in proximis pagis Cobelnberg, Weilerbach, Ramstein, Steinwinden, qui illorum crudeli tyrannidi & tyrannicæ crudelitati, id quod bonorum & integrorum est, consentire noluerant, quod chariorem fidem quam pecunias haberent, aut in suam sententiam pertracturos, aut igne consumpturos. E contra boni illi ferme CCCC. vel D. numero, cum ex præfecturis nonnihil sperarent auxilij, grege facto fœdifragos inuadunt, perfidiæ summæ eos arguunt, armata manu, vt se Principi Palatino dederent, è ca-50 stro quod occuparant discederent. Prætera quicquid armorū, quicquid actæ prædæ haberent, deponerent, cogunt. Quæ postea à Principe cui hoc factum, & merito, mire placuit, bonis illis in fide manentibus, etiam actis gratijs liberaliter sunt concessa.

VT

## VT SEDITIOSI, QVI DIXERANT SE IN Palatini fide mansuros, diuersum egerint.

SCRIPSIMVS supra seditiosos in Winzingen & Wachenheim Principi Palatino fide publice data, se domum dissiparo exercitu redituros recepisse. Quod Princeps credens futurum Heidelbergam rediens, conuentum indictum expectabat, sed secus ac crediderat contigit. Eo namque digresso, duas arces prope Neapolin Wolfsperg, & Winzingen iam pridem captas, depopulati sunt. Quin & elegantem arcem Rupetsberg dictam suo more extruunt, multis rebus pretiosis vino, frumento & alijs, quæ tum aderant, auectis. Porro Deydesheimium Spirensis præsulis oppidum occupant ex arce illic prædam agentes. Inter hæc exercitus in Wachenheim castra in Newhausen collocat. Alij exercitus non dissipati, sed conglobati ciu tatem Landoiam petunt, hoc vt Sacerdotum bonis potiri possent, conati, verum ciuibus resistentibus breui discesserunt, hoc prius, vt exercitui vinum & frumentum è sacerdotum bonis distribuerentur, impetrato. Hinc digressi Comitum à Leontopetra, seu mauis à Lewenstein, arcem Scharfeneck occupant, depopulantur, concremant. Post in deditionem Neocastellum, & Trifelium postulant, Vbi intromissi certo numero prædam (quod tamen mirum est) non agebant. Et hinc pede promoto castra in monachorum villa Merleim prope Landoiam ponut. Hic confratres suos in Alsatiæ Zabernia à Duce Lotharingorum obsessos audientes, obsessis illico venire destinarunt. Inter proficiscendum vero, vt à Duce Lotharingorum ad internecionem vsque deleti sint, facti certiores, ab incepto desistentes, dissipato agmine ad sua tediere. Duces vero exercitus, Bullicam, id pago nomen est petierunt. Paucorum interim dierum cursu euoluto, cum Princeps Palatinus contractis copijs ad bellum proficisceretur, seditiosi tumultum vix sedatum resuscitant. Qui quamuis ei qui præfecturæ Germersheimij à libellis erat, nihil vltra, se acturos, & fidem, vt Principi iurauerant, seruaturos, præterea expectaturos quid die indicta decerneretur, essent polliciti, nihilominus tamen altera vice in Merleim exercitum coegerunt. Quo probe satis aucto, exornatoque iter instituunt, vt rem ferro decernant. Tum quoque qui in Bruhein sub episcopi Spirensis ditione erant, arcem eius Magdenburg vt defenderent occupant. Aduenientibus vero è seditiosorum illorum exercitu copijs arcem demoliri incendique permisere.

## VT PRINCEPS PALATINVS copias collegerit.

IAM cum nec ius, nec æquum, nec fas, nec fides à crudelibus rusticis ne dicam an sceleratis & impijs seruaretur, eumque nullius res tuta, nullius domus clausa, nullius vita septa, nullius pudicitia munita, contra illorum cupiditatem & turbulentiã esse posset, huic crudelissimo malo obuiare, & vt hic sitibundus calor restinguere- tur, ab innata clementia ad iustitiæ rigorem Princeps Palatinus diuus Ludouicus se verrere coactus est. Quia vero in mora periculum, illico cognatos, affines, fideles, subiectos, non pro se solum sed etiam vt labenti & inclinatæ Reipublic. succurrerent sollicitabat. Eius rei gratia etiam apud Sueuicam nobilitatem nempe vt quæ spem dederat, opem ferret, quandoquidem & ipse eiusdem confœderationis mẽbrum esset, instabat. Breui itaque Comitum, nobilium & aliorum ad Palatinatum pertinentium auxilio mille equitum, & trium millium peditum exercitum comparauit. Ibat & ei subsidio Archiepiscopus Treuirensis, Reuerendissimus dominus Richardus sacri Roman. Imperij per Galliam & regnum Arelatense cancellarius, Princeps elector, cum CCC. probe exornatis equitibus, & ter quingentis ex inferiori Germania peditibus. Præterea Princeps Hessorum Philippus equitatum neutiquam contemnendum hisce copijs auxilio misit. Qui quoque ipse, nisi eodem morbo seditionis Hassia tum laborasset, & exornatiori agmine venisset. Nam circa Calend. Maias, quo tempore non modo furibundum Martem, verum etiam Litas Deas, & Aten illam Homericam cum Pandora Hesiodica in omnium mortalium

lium perniciem conspirasse, facile crediderim, com plures petulacis ingenij rustici, sub abbatis Hirsfeldensis ditione congregati, oppidum ipsum nulla iuris aut fidei datæ habita ratione ceperant. Sed & apud Fuldam ingens agmen sex millium virorum numero conuenerat; Qui Principis Hessorum subditis in suam pertractis sententiam plerosque pagos, præsertim oppidum Vachum, cum multa monasteria depopulantes, deuastabant: Vnde Princeps Hessorum cum sua nobilitate, aduersus eos non procul ab Hirsfeldo, vbi tum erant, egressus, equites ferme XL. eo misit, suum commotum animum illis vt indicarent. Illico autem ciues cum rusticis quorum vltra quatuor millia erant, in arbitrium Principis, tum se, tum arma, oppi-
10 dumque dediderunt. Supererant autem adhuc in his partibus tria agmina, quorum primum IV. millia, secundum prope Smalkaldum, V. millia, tertium in Fulda supra VI. millia seditiosorum continebant. Hi plane sic castra posuerant, vt vno die omnes in vnum conuenire potuerint. Vnde Princeps Hirsfeldo oppido recuperato, & præsidijs firmato ad Vastorphum, id pago nomen est, iter habiturus prius oppidulo Hunfeldo, qui ad seditiosos defecerat, in deditionem accepto, cum copijs suis Fuldam obsedit. Rustici quorum numerum paulo ante memoraui, oppido profecti, montem qui à fœminis nomen habet, occupant, & aciem instruunt, contra quos Princeps instructos exercitus sui ordines deduxit, quos vbi seditiosi videre, illico in fugam conuersi sunt, Princeps bellicarum machinarum ia-
20 cula in Fuldam emisit, fit præterea à peditibus ad murorum partem concursus atq; impetus. Inter hæc Fuldenses ad Hessorum Principem veniunt, supplicirer, vt gratiam sentiant orant. Annuit ille & Fulda rusticisq; in deditionem acceptis dies illic nonnullos manebat. Seditione hac in Fulda & circum sedata, & in ordinem redacta, cum nō exiguus exercitus in Duringia varijs locis nobiles partim cepisset, partim prorsus e suis sedibus fugasset. Præterea monasterijs depopulatis oppidum Eschweg, aliosque pagos in sui studium perduxerat. Ad hæc non parum seditiosorum ex seditiosorum agmine, quod tum Smalkaldum ceperat, sed audita Fuldensi deditione dissipatum Duringicis copijs accesserat. Nec minores copię prope Helderungen congregatæ. His & alijs commotus Princeps, ne hæc lues suos vltra in-
30 uaderet, in Duringiam iter facere cogebatur. Perueniens ergo ad Smalkaldensem exercitum, copijs suis inter proficiscendum auctis Eysennach petijt.

## *VT SAXONVM, BRVNOVICENSIVM, Hessorum, Principes se contra seditiosos gesserint.*

SAXONVM interea Principes, & Brunoswicensium Dux Heinricus, exornato exercitu Franckenhusen oppidum, quo tum ingens tumultuantium rusticorum copia erat, obsident. Qui inde relicto oppido montem occupantes, tenorem pugnæ vtut poterant, constituebant. Conspectis vero Principum copijs, ad eos literas mittunt, in quibus erat: Se Christum profiteri, quem si Principes agnoscerent
40 quoque, & quod profitebantur, præstarent, nil prorsus aduersus eos se fore acturos. Adhæc inter cætera cum illis sua ipsorum perfidia & tyrannica crudelitas esset obiecta, responsum si Thomam Munzer, huius seditionis auctorem, in Principum potestatem offerrent, reliquos mitius tractandos. Tumultuantibus vero quod iussi erant differentibus, Principes iubent bellicas machinas in montem vectas peditum & equitum copiæ insequerentur. Quarum iaculis emissis, seditiosi monte relicto, vt poterant, fuga salutem quærebant, inter fugiendum vero multi ex illis confossi sunt. Principes tamen ab incepto non desistentes, sed obsessum oppidum potenti manu ceperunt. Et viris illic inuentis interfectis depopulati sunt. Inde digressi oppidum Mulhausen, in quo Thomas Munzer habitauerat, quodque huius
50 perniciosissimæ seditionis & mater fuerat, & altrix, potenter occupauerunt. Iam huius seditionis ducibus pręcipuis, præcipue Munzer, laborum suorum mercedem & fructum à lictore percipientibus, Prouincia tranquilla facta, & subiecti in ordinem redacti sunt. Re inde gesta Principes cum suis copijs ad propria redeunt.

## VT PRINCEPS FRIDERICVS *Dux Bauariæ contra seditiosos se gesserit.*

EADEM iniqua tempestate Princeps Fridericus Comes Palatinus ad Rhenum, Dux Bauariæ, domini Ludouici Principis Electoris frater ob seditiosorum in sua ditione tumultum, domi manere cogebatur. Multi enim tam sui quam aliorum subiecti, in circuitu passim insurgentes, & Episcopium Eistetense occupantes, refractis fidei datæ & reuerentiæ claustris in Principem ipsum & suos illic irrumpebant. Quare motus Princeps breui circiter D. equites, & pedites multos qui bellicas machinas custodirent, comparauit. Quo exercitu primum Freyenstat, id oppido nomen est in Sulzgauia, petit. Et quia natiua Principibus Palatinis est clementia, peruicacissimos & pertinacissimos, à sua plus quam pertinaciter semel concepta sententia Princeps mitissimus benigne studuit auocare; Vnde montem Messingerdictum, quem vna cum arce seditiosi occupabant, petens, fide data & accepta Duces illorum ad se vocat, qui multis pacis conditionibus oblatis, animis vincere obstinauerant, vnde re infecta discessum est. Princeps postero die, montem prædictum suis cum copijs conscendit manum cum fœdifragis conserturus. His vero fortunam belli tentare nolentibus, sed turmatim fugientibus Princeps arcem Obernmessingen cepit. Vbi præcipuus Ducum, cum nonnullis peditibus inuentus est. Quos illico capite plecti, & castra cõcremari iussit: Episcopiũ Eistetẽse, seditiosorum antesignanis punitis Episcopo restituit, & ne seditio amplius serperet his rebus effecit.

## DE CONFOEDERATORVM CIRca Beblingen victoria.

HIS iam circa Rhenum, in Alsatia, Sueuia, Francia orientali, Hassia, Duringia, & alijs terrarum locis gestis, Georgius Truchses Baro in Walrpurg, nobilitatis Sueuicæ exercituum summus Imperator rem omnem circa Algauiam, Alpes, Lacum quem Bodmicum vocant, superni numinis auxilio feliciter composuerat. Iam cum in Ducatu Wirtembergensi & Palatinatu, tum quoque in Episcopi Herbipolitani ditione mire sæuiret tumultuantium seditio, vt nisi is ignis mature extingueretur, extrema non Germaniæ modo verum etiam aliarum nationum esset pernicies metuenda, placuit Sueuicis confœderatis, Imperatori exercitus, relictis superioribus illis partibus per Hegauiam in Ducatum Wirtenbergæ adiunctis quas tum secum habebat copijs, transiret. Qui circa Non. Maias Tubingam veniens illico Hernbergam, admodum Sueuiæ vetustum oppidum, quo multi seditiosi tum erãt, cepit. Deducente eo ex Wyla, id oppido nomen est, copias, seditiosi Wirtembergenses quorum supra mentionem fecimus, XVIII. millia numero in Beblingen & Sindelfingen oppidis continuerũt. Qui audientes Sueuorum confœderatorum exercitum aduenire, relictis oppidis in vnum conuenerunt, & plano in loco aciem instruxerunt. Palus autem inter vtrumque exercitum erat. Vnde ad eos Imperator cum suis copijs propter loci iniquitatem accedere nequibat, sed alio transire cogebatur: nempe ad Beblingen oppidum. Quo priusquam veniret, seditiosi agmen quod leue vocant, iugo ex altera parte occupato, & machinis eo deductis equestre vexillum quod iam ascenderat, depellunt. Interea Imperator oppidum Beblingen capit, & præsidijs militaribus, ne seditiosis pateret, firmauit, auectis inde in arcem machinis quibusdam leuibus, quibus commode vti poterat. Quin & alterum iugum ipse occupat, vnde cum Martialibus & leuibus machinis seditiosos è monte reijcit. Equitatu deinde & machinis bellicis seditiosos aggressus est, vexillum Principis Palatini primum, Austriacum secundum locos habebat, fauente ergo summo rerum omnium conditore, hoc exercitu ingentes sceleratæ factionis copias illico in fugam conuertit, & quicquid machinarum curruumque erat, præterea nonnulla signa militaria abstulit. Seditiosorum maior pars confossa est reliquis ad syluarum latibula confugientibus; parum cladis Imperatoris exercitui illatum

tum

rum est eo conflictu. Hac strage facta in Wirtenbergensi Ducatu seditio sedata est.

## DE OPPIDI VINOMONTANI destructione.

ERANT autem supra XX. millia seditiosorum, qui in vrbe Herbipolitana, montem D. Virginis matris occuparant, & in Heindinsfeldt castra posuerant. Hi exercitus Sueuorum aduentum audientes, non solum ab incepto desistere, sed etiam omnibus modis resistere & suam tyrannicam crudelitatem ad finem perducere cogitabant. Interea Imperator cum exercitu in Vinimontano oppido cruentam crudelitatem & scelus, dictu miserabile, vltum ibat, Captum oppidum, omnibus inde aufugientibus incendit, & prorsus euertit. Eodem modo multos circumiacentes vicos concremat, digna mercede scelestissimis nebulonibus retributa.

Weinsberg.

## VT SVEVICVS EXERCITVS in Greichgauiam profectus.

SEDITIOSORVM cladem in Vinimontano factam Franci molestissime ferre, agmen circiter VIII. millia virorum congregare, idque in Neckersolmum mittere, & cum Sueuico exercitu quam primum confligere statuebant, confratres suos omnes in diœcesi Herbipolensi, Moguntinensi, Palatinatu, & alijs locis appellant, hortantur, rogant, cogunt, compellunt armara manu, imo manibus & pedibus omnibus neruis & facultatibus adsint, præsenti ope, quippe in præcinctu constituti, rem egere. Augent exercitum vt maxime poterant Iam vero oppido Vinomontano penitus euerso Imperator cũ suo exercitu, Principe Palatino rogãte, in Greichgauiam, quam olim Cheruscos habitasse quidam volunt, profectus, de seditiosorum antesignanis supplicium sumpturus. Hic inuenit insignem latronem, Iacobum de Bechingen dictum, qui exercitum coegerat, & inter scelestissimos Phalarides, qui in arce Vinimontana nobilitatem illam miserabili strage affecerant, nequaquam extremus fuerat. Hunc catena palo affixum, ardentibus prunis appositis, donec deficeret, assari præcepit.

## VT PRINCEPS PALATINVS ad bellum processerit.

PER idem tempus Palatinus Princeps Elector exercitu probe auxilijs exornato, collecto, & curiæ suæ arce Gettenbuhel dicta, quorum propter seditiosorum insaniam Princeps Georgius Spirensis præsul, & dominorum Teutonicorum magister Dietherus a Cleen aufugerant, quaque admodum ingens argenti pondus & auri ceu in tutissimum locum repositum erat, vna cum oppido ipso Heidelberga, præsidijs firmissimis, tum nobilium tum Martialium, præfecto Duce Schenck Valentino, Barone in Erpaco, firmato, cum Principibus, Treuirensi & Herbipolensi, Episcopis, & Othone Heinrico Comite Palatino, vtriusque Bauariæ Duce, inde profectus in Bruthein iter intendit. Equitum inter quos multi Comites, Barones, nobiles erant, duo millia, peditum sex millia fuerunt.

## DE INCENSIONE VICI MALSCH, & prima noctis face.

PRÆCESSERAT exercitum cum ortu solis Gulielmus ab Habern, Magister equitum, equestri cum vexillo. Qui inter vias paucis adiunctis equitibus, ad Principem Palatinum cum exercitu sequentem reuersus, pagum Malsch, in quo, vt supra memorauimus, seditio in Bruthein primum orta est, nolle se vt alij in circumiacentibus pagis fecerant, ad Principis arbitrium dedere, sed seditiose vallo fossaque cinctos rusticos resistere conari indicauit. Quo comperto Princeps Palatinus pagum cum exercitu obsidet, & emissis nonnullis machinarum iaculis, cum sedi-

tiosi necdum sententiam mutarent, tandem incursione & incensione omnia diripi & euerti iussit. Admodum elegans pagus erat, nempe vitibus circumquaque pulcherrime cingebatur. Quo incenso & euerso Princeps Palatinus cum copijs suis in Rortenburgum, id pagi vel oppidi nomen est, sub dir one Spirensis Episcopi iterum abijt. Exercitus alij alijs locis in circuitu castra locant. Perendie eius diei mane cum prima luce arcem Kisselawe, quæ vno miliari à Rotenburgo aberat, cum equestri vexillo & quibusdam peditibus magister equirum obsedit. Erant autem illic in præsidio nonnulli fœdifragi ex agmine fœdifragorum in Brurhein locati, arx breui capitur, familia Principis nomine in deditionem accepta. Verum, vt scribere cœperam, quatuor ex fœdifragis plane quid ferus vesper vehat nescij, li- 10 ctorem in arcem iam tum, vt plerosque quos illic detentos habebant necaret vocauerant. Hos per lictorem quem in aliorum perniciem cirauerant, illico capite plecti, & trũcata corpora in piscinam præcipitari magister equirum iussit, vere non minus quam eleganter vates cecinit:

Nescia mens hominum fati sortisque futuræ.

## *De DEDITIONE BRVSEL-lensium.*

FESTA die quæ Christo ad cœlos conscendenti sacra erat, Princeps Palatinus cum exercitu à Rotenburgo Brusellam versus iter constituit. Inter vias autem 20 vici a peditibus, spoliorum, vt hoc genus hominum solet, auidis depopulantur. Iã quod in hoc oppido regimen in Bruhein maiorem partem consiliorum suorum & negotiorum habuerat, & circiter VII. millia virorum eo paucos ante dies miserar, qui tũ postero die directo vexillo inde exeuntes, Principes, nobiles, & viros ecclesiasticos, suæ crudelitati parere coegerant, & omnia iudicia, legesque in suam libidinem pertraxerant, non immerito visitabatur. Igitur magister equitum equestri vexillo oppidum Brusellam obsider, & per vnum ex numero rubicinum incolas rerum omnium cum oppido Principi in deditionem postular. Mox quidam ex Senatu & communitate consilia pacis perendæ agitantes, se, salutem & fortunas suas omnes vna cum oppido dedunt Principi. Qui cum præsulibus & Duce Orhone, 30 Heinrico, adiunctis copijs oppidum ingressus est. Principes in arce, Comites & nobiles cum exercitu in oppido castra ponunt.

## *QVID CVM BRVSELLENSIBVS & aliis actum sit.*

EO ipso die quo Brusella capta est, Senatus & communitas in planitiem ante arcem, vt iussi erant, conuenerunt. Eo Princeps Palatinus generosum Schencke Eberhardum Baronem Erpachi, exercitus summum Ducem, Ludouicum à Fleckenstein, Curiæ præfectum, Gulielmum ab Habern, magistrum equitum, cum a- 40 lijs nobilibus mittit. Inter cætera autem Præfectus Curiæ, cui dicendi erat iniuncta Prouincia, dicebat; Principem summe desiderare, quidnam causæ sit vt obliti iuris & æqui, fideique datæ contra magistratum, tam facinorosa factione, & factioso facinore insurrexissent. Iam cum ipsimet non minima causa huius mali essent, velle serio Principem auctores & antesignanos seditionis nempe ad aliorum terrorem puniendos indicarent. Post longam deliberationem LXX. & vltra proferuntur. Quos exercitus Dux in vincula atque tenebras abripi iussit, vbi admodum anguste collocabantur. Hac selectione facta cæteris abeundi data est facultas. Quibus abeuntibus sacrificulus Eisenhudt, agminis in Greichgauia Dux, cum alijs tribus ex Eppingen, quos confœderationis Sueuicæ exercitus Imperator capi 50 iusserat, & Principi Palatino, vt fieri solet in rebus bellicis, dono miserat, adducitur. Adducti modica præbita audientia, nomine nobilium confœderatorum decollati sunt. Postero die Princeps Palatinus, de seditiosorum punitione in oppido ipso in Vdenheimio, in Rotrenburgo, Kisellawe, Grunaw, & alijs adiacentibus vicis tractauit. Multis in consilium vocatis pro admisso scelere, horum oppidorum

& pa-

& pagorum seditiosi XL millibus aureorum, quos Principi darent, damnantur: Et quicquid armorum esset magistratui redderent, his nisi eo volente, potituri nũquam; Præterea ab integro fidem dare iubentur. Ad hæc Brusellenses se portas quas ædificauerant diruturos, & quam sui regiminis tempore prope arcem conclu-serant aperturos promittebant. Flexo iam in vesperam die miseri illi è turri producuntur sudore & angustia plane pleni. Qui in circulum in arcis atrio constituti, supremam horam expectabant. E quorum numero cum quinque iam capite truncati essent, & sextus similem sortem accepturus genua flecteret, Comites & nobiles circumstantes lictori nihil vltra donec iussus fuerit, agat præcipiunt. Miseri omnes il-
10 lico flexis poplitibus, manus supplices ad cœlos tendunt, & gemebundis eiulatibus misericordiam implorant. Comites & nobiles Principem adeunt, precibus obnixe rogant, damnatis demat supplicia. Princeps vt est clementissimus, oratores admissos, exoratores dimisit, semiuiui vita donati clementia clementissimi Principis, leges quas alij seruare iurauerant, se seruaturos quoque pollicentur. Præterea clemētissimo Principi immortales gratias agunt, qui morte dignorum pœnitentia contentus fuerit. Viuat tua gloria semper clementissime Princeps, tuam virtutem hostes, tuam misericordiam victi perspexerunt. Quod si pulchrum est hostem punire & dignum, quanto pulchrius laudabiliusque est infelicium scire misereri.

20 
## *VT PRINCIPIS PALATINI & confœderatorum copiæ coniunctæ sint.*

REBVS ita confectis Brusella Princeps Palatinus cum exercitu profectus in oppidum Hilspach in Greichgauia, quæ ad seditiosos defecerat, iter instituit, vbi & ea nocte quieuit. Venerunt autem ad eum Imperator Sueuici exercitus Georgius Truchses, & alij Duces, Gulielmus à Furstenberg, Comes, dominus Frowin à Hutten, eques auratus & Rudolphus ab Ehingen, tractantes quonam locorum copias essent iuncturi. Postero ergo die Neckersolmũ versus cum exercitu progreditur. Princeps inter vias autem obuios habuit Sueuorum confœderatorum copias,
30 quæ instructis militariter ordinibus à Ducibus deducebantur. Iucundum sane spectaculum, & Principibus vehementer gratum. Iam vero Principis Palatini exercitu iugum ascendente, Sueuorum copiæ è bombardarum sonitu fumoq; vix videri poterant aut audiri. Inter vtriusque autem exercitus Duces, quo ordine incedendum esset conuentum erat. Vterque equitatus vno ordine procedebat. Sueuorum equestre vexillum ante ibat, sequebatur quod in Palatini Principis erat exercitu. Sequenti die hoc Sueuicum præibat. Hac vicissim alteratione satis iucunde vtebantur. Quod de signis equestribus dixi, idem de equitatu, de peditibus, de machinis bellicis intelligas velim.

40 
## *DE OBSIDIONE NECKERSOLMI.*

VTRISQVE copijs eo ordine ad Neckersolmum tendentibus, milites gregarij ante oppidum & in circuitu castra posituri, iam ante horam præcesserant. Erant autem supra DCCC. seditiosos, qui magna & firma præsidia, & ad resistendum se prorsus parauerant in oppido, cuius portas quoque probe munierant, constituti. Hoc eos qui extra erant tantisper latuit, donec qui intra, emissis machinarum iaculis equitem quendam interimerent. Fœdifragorum dolo cognito ab oppido paulum discedunt, & Ducibus, vt res se haberent, celerrime nunciant. Vtroque equestri vexillo cum leuibus nonnullis machinis celeriter adductis, reliquæ
50 copiæ cum maioribus machinis impigre sequuntur, quarum iacula in oppidum sæpe emittebantur, e contra & ij qui muris se tenebant, fortiter repugnantes, non sine eorum qui extra erant damno, resistebant: Pedites eum hinc & inde incursionibus oppidum vexassent, capere tamen eo die nequiuere. Igitur nocte adueniente castra ad Neccari ripam Heilpronnam versus, collocabantur, sic bellicæ machinæ tandem in oppidum recta sunt directæ. Verum cum nox esset intempesta, nil a-

liud agi poterat, quam quod oppidum ex omni parte cingebatur, ne seditiosorum quisquam aufugeret.

## QVID CVM SOLMENSI- *bus actum sit.*

EXORTO sole, machinis ad murum iam propius directis, Solmenses consentientibus ijs quos habebant in præsidio quatuor ad Principem Palatinum, & exercitus Duces mittunt, qui veniam petentes obnixe se & oppidum in Principis & Ducum arbitrium dederent. Qui eo cuius rei gratia in castra venerant, expedito regressi hoc cæteris renunciant. Interea quid de illis constitueretur expectabant. Exercitus Duces deliguntur, cum ciuibus & alijs in oppido de pacis conditionibus tractaturi. Qui oppidum multo equitatu petentes hæc inter reliqua obseruanda statuere. Quicquid armorum esset ponerent, eis nunquam nisi magistratu annuente accingendi. Murum diruerent, & turres, id quod sequenti die faciebant. Mulctati sunt pecunia, sed minime illorum flagitijs condigna. Verum ex hoc ordine circiter LX. qui cladi Vinimontanæ interfuerant selegebantur, quos laqueis vincientes ex oppido binos ordine producunt in castra. Quorum Dux vexillifer, & scriba, quem monachum fuisse aiunt, cum alijs duodecim numero, eodem die sub vesperam capite plectebantur. Reliqui varie sunt dispersi. Sub idem tempus in circuitu Heilpronnæ plerique vici igne corrumpebantur.

## DE PROFECTIONE IN *Oringam.*

SEQVENTI die exercitus Oringam versus pedem promouit, vbi seditiosorum ingentem esse multitudinem certum erat. Verum cum exercitus vix vno miliari ab Oringa abesset, nunciatur rusticos ante horam inde discessisse. Nihilominus tamen, quo institutum erat pergunt, Oringam capiunt, extra muros in pratis ad ripam castra locant. Rem Imperator committit Gulielmo ab Habern, & Diethero Spedt, quibus etiam DC. equites adiungit, vt rusticos insecuti cum illis dimicarent, vel saltem machinarum bellicarum, quarum neutiquam contemnendum numerum habebant, nonnihil auferrent. Qui vt iussi erant longo itinere confecto seditiosos insequuntur. Venientibus illis ad Forchtenbergium, iam primum quos insequebantur cum machinis fluuium Cocher dictum traiecerant. Sed quid detrimenti in curru passi sint nescio, certe equites in spem adducebantur se voti fore cõpotes. Et quanquam iam dies esset in vesperam inclinata, ab incepto tamen non desistentes, sed ad cliuum vsque oppiduli Moguntinæ ditionis Crautten dicti illos insecuti sunt. Verum quod seditiosi priores oppidulum occupassent, cogebantur licet inuiti inde discedere. Forchtenbergium igitur repetunt, iamque viris & equis multo labore fatigatis, ad Imperatorem qui tum in castris apud Oringam erat, nuncium mittunt, indicantes, circiter VI. millia rusticorum cum multis machinis bellicis in pago Crautten, & in circuitu locasse castra, sibi factu optimum videri, si illic mansuri essent contractis copijs eum in locum venirent. Ante lucis autem aduentum prænominati duo Duces, cum equitibus è Forchtenbergio in planitiem venientes, seditiosos adhuc in castris animaduertũt. Interea renunciat Imperator, sibi non esse integrum exercitum, quod non nisi vnus & is perangustus quidem aditus esset, eo ductare. Meckmullium cum suis peterent potius, quo ipse cum exercitu breui quoque adueheretur. Oppidum interim ipsum, qui ad seditiosos defecerant, & in quo multum crudelitatis ac insolentiæ seditiosi patrarant, Episcopo Herbipolensi restituerent. His præceptis, quod iussi erant fecerunt. Eo quoque Imperator cum omnibus copijs vt pollicitus erat, veniebat Principes & Comites in oppido, Copiæ in pratis ponebant castra.

## QVID IN MECKMVLLIO ET Ballenberg sit actum.

CIVIBVS in Meckmullio pro actis suis punitis, & in Episcopi Herbipolensis dirionem eodem oppido restituto, sequenti die exercitus ad Ballenberg Moguntinæ dirionis oppidulum pedem prorulerunt. Vbi vt poterant, nam admodum exiguus locus ad tantam multitudinem fouendam erat, castra locant. Et hic depopulatione facta, in eos qui supplicijs digni erant animaduersum est. Cerneres illic plerosque vicos ignibus incendi. Cerneres & pedites, vbi poterant finitimis in pagis
10 prædam agere.

## VT EXERCITVS IN KOENIGSHOFEN profectus sit.

HINC exercitus ad Konigshofen, id oppido nomen est, progrediebatur. Dederat autem magister equitum tribus equitibus res suas in Boxspergo curandi facultatē, sed hac lege vt illico redituri, vbi seditiosi, qui oppidulū Crautren occuparāt castra posuissent accurate inuestigarent. Qui exploratū præmissi redeunt, rem vti erat, turbulentam nunciant, nempe rusticos Tuberim traiecisse & locasse castra in-
20 tra & extra oppidum Konigshofen, quin & à se visum eorum exercitum, qui vna nocte & die ad VII. millia virorum auctus erat. Hæc quoque ex agricola quem interv as ceperant, se certo comperisse restabantur. Quæ cum à magistro equitum Imperatori dicuntur, eius animus erectus, quod speraret, de hostibus, id quod postea contigit, se gloriose triumphaturum. Bellicum illico canit, ad arma vocat, prælij faciundi tempus adesse monet; multis qui rei bellicæ gnari erant in consiliū adhibitis, qualiter cum seditiosis agendum esset explorat. Aberant vero vno miliari ab hostibus: Ergo finito consilio decernit DC. equites, quibus dominum Frowin, & Gulielmū ab Habern pfecit, eosq. cū his proficisci iubet, & si possint cū hoste pugnam conserant. Proficiscuntur, sequuntur copiæ mirifice exornatæ In-
30 ter eundum vero Ducibus duobus placuit, diuisi irent, nempe hac magister equitū, illac vero cum CCC. equitibus traiecto Tuberi dominus Frowin consilia & hostium insidias anteuenire consideraret. Vtrorumque exacti diligentia eo pertinebat, vt copijs hic manentibus ipsi montem qui oppido contiguus occuparent. Cū vero vallem Schupfer dictam mire iocundam descenderēt, & hostes & illorum castra contemplarentur, sententiam mutauerunt, quippe quod hostes cum agmine & machinis (olfecerant enim ingentes nobilium Sueuorum & Palatini Principis copias) relictis castris, ad montem quo vtrique Duces cum equitatu peruenire cupierant, tenderent. Rustici occupato monte locant castra, positis hinc & inde machinis bellicis, quarum circiter XL erant, exceptis quas leues vocant. Quo vi-
40 so Duces consilio inito, consultum rati, trans oppidum cum equitatu progredi. Interea rustici suas machinas in Tuberim direxerant, & damnum dabant equitibus iam deuehendis. Vnde & copiæ alio loco transuehi cogebantur. Interim equitum Duces cum suis montem conscendentes, & in loco ab hospitum iaculis aliquantisper tuto constituti, aciem instruunt. Eo quoque Imperator venit, & paucis ad iunctis hostem cingit; distribuerant autem seditiosi suum agmen tres in partes, & pro loco atque copijs post machinas collocauerant, machinis ipsis in fronte constitutis. Duces interea cum equitatu, & equestribus vexillis propius hostem accedūt. Quo accessu seditiosi relictis machinis ac castris, vt erant ordine instructi fugiunt, & dispersi, hic [illegible]um qui non procul aberat perit, ille per prata & campos fugit.
50 Horum pot[illegible] confossa est; Nam equestria vexilla, & ij qui leuibus machinis præerant, acrius insecuti agmen prorsus dissipauerunt. Inde equites petentes montem, castra diripiunt. Interea qui in lucum confugerant ab exercitu per vallem ascendente circumdati dextra & sinistra funduntur. Sane horrendum erat spectaculum, tam in luco quam patenti campo fugere, sequi, capi, occidi, vulneribus acceptis, neque fugere posse, neque quietem pati. E monte quoque in lu-

cum Duces equitum cum suis se receperant. Verum hæc illorum dimicatio haud quaquam citra iacturam fiebat, quod hinc & inde arbores illis essent impedimento. In hoc luco fere CCC. rustici vallo, fossaque sese abdiderant, vt equitum nemo ad eos sine ingenti periculo posset accedere. Consulentibus Ducibus pedites non paucos eo mittunt. Concurritur magno clamore, rustici cladis acceptæ memores acriter instare, Martiales haud timidi resistere. Certatur vi magna, interemptis è seditiosis centum, reliqui quod nox intempesta immineret, a Comite Furstenbergensi Gulielmo capti, & pecunia mulctati sunt.

10

## QVID POST HANC STRAgem factum sit.

SVPERIS ergo fauentibus omnia aderant, victoria, præda, laus. Vnde Princeps cum Ducibus & copijs omnibus conscenso monte lituis tubisque ob adeptam victoriam Io pęan, canebant. Descendentes inde in oppidum Konigshofen pedem promouent, vbi Principes cum maiori exercitus parte conquiescebant, reliquo equitatu ad Tuberi ripam amæno in prato cōsistente, rusticorum castra pedites occupant. Sane in eo conflictu seditiosorum circiter VII. millia desiderata sunt. Qui non castra modo, verum etiam currus & arma in magno numero, præterea machinas XLVII. egregie fabricatas, exercitui diripienda fugientes reliquerant. Habitauerant hoc oppidum ferme CCL. coloni, qui exceptis quindecim hac pugna cæsi sunt. Similiter ex adiacentibus pagis seditiosorum maior pars occubuit, minor domum rediit. Quamuis autem Principibus cordi esset, eos qui in arce Herbipolitana erant, celeriter obsidione liberare, tamen quod viri partim labore fessi, partim saucij cogebantur, postero die se ex labore reficere. Interea vero oppida Mergenrheimium, Lauda, Curia Episcopalis, vulgo Bischofsheim dicta, & alia ad Tuberi sita ripam capta sunt, seditiosorum præcipuis capitali supplicio affectis. Sub idem tempus Herbipolensis Episcopus suum magistrum equitum, adiunctis fere centum equitibus, ad montem qui ex D. Virginis matris nomine appellatur, mittit, vt quo pacto posset ijs qui in arce erant, signum flammis ignium daret, quo auxilia & liberationem iam adesse certo cognoscerent. Sic enim ad Palatinum fugiens destinarat.

20

30

## VT EXERCITVS EX OPPIdo Konigshofen discesserit.

FESTO die quem Christiana religio Pentecosten vocat, inde profecti cum exercitu Principes, vt inter oppidum quod iam reliquerant, & Herbipolin nocte corpora quieti darent. Vtroque autem equitatu exeunte Sueuici pedites progredi nolunt, non paucis ex Principis Palatini exercitu vt idem facerent persuasis. In causa erat, quod venales illæ animæ, prælij stipendium desiderarent, cum tamen ipso die pugnæ vix in dimicationis fine, vt supra memoraui, aduenissent. Nihilominus vero Principes & exercitus Duces cum paucis equitibus progrediebantur. Cumque iam circiter quatuor millia passuum a Konigshofen discessissent, Herbipolensis Magister equitum, expedito quod sibi iniunctum erat, negotio, reuersus, Imperatori, partim à seditiosis arcem obsideri, partim illos in vrbe esse, & ex eis ingens peditum agmen machinis & reliqua armatura bellica probe exornatum ijs qui nudius tertius in Konigshofen occubuerant subsidio ire, ignarum enim tum rerum gestarum erant, vixque duo millia passuum abesse, certo nunciabat. Quo audito Imperator pedites, qui gradum facere detrectarant, in expeditionem vocat, hostem iam adesse propere enunciat, sperabat enim hoc nuncio eos à proposito posse reuocari: sed surdis, vt aiunt, tum canebat. Illorum vero pertinaciam non perinde curans, Principibus & Ducibus hostem adesse indicabat,

40

50

signa canere iubet, quo commodius ad cœtum milites cogerentur. Nemo autem non lubens eius imperio obtemperabat. Hinc ipse paucis equitib. comitantibus, seditiosorum agmen contemplabatur. Consultant autem in medium, prœlium ægre committi posse, nisi Guttenberga, id ei syluæ nomen est, à qua vix duobus millibus passuum aberant, præoccupata.

## DE RVSTICORVM INTERNEcione in Francia, circa Engelstadium.

10 IMPERATORIS itaque iussu vtrumque equestre vexillum gradum fecit, eo cum reliquo equitatu sequente. Mouentur interim equitum alæ cum vexillis, perinde ac ab hoste descenderent, idque tantisper dum inter syluam ipsam & rusticos medii consisterent fiebat. Seditiosi pro loco & copiis prope vicum quendam exercitum instruxerant, hinc & inde XXXVI. machinis bellicis intermixtis. Quare Principis Palatini magister equitum eos qui machinis præerant, cum duce suo, secum quid hostes molirentur exploraturus celeriter incedere iubet. Rustici hoc spectaculo attoniti rati tutius multo hinc fugere, quam in loco consistere, vallo machinisque relictis in fugam se effudere. Hos 20 equestria vexilla in patenti campo vix persequendo oppresserunt. Quicunque, autem in vno miliari ad Ochsenfurdum fere comprehensi sunt, interficiebantur. Aiunt illorum satis amplum numerum fuisse.

Ceterum circiter D. in duos non procul distantes pagos, vni Gibelstadium, alteri Sulzfeldum nomen est, euaserant. Qui vna cum pagis concremati sunt, vt illorum pars minima superfuerit. Paululum ab his locis aberat arx Engelstadium, aut si mauis Angelipolis. Hanc paucis ante diebus elapsis incenderant seditiosi, ita tamen vt in necessitate, præsertim qua tum premebantur, esset receptaculum non contemnendum. Vt enim sepem probe inflexam, vt muros & fortes & altos prætercam, turris illic erat vallo fossaque egregie mu- 30 nita. In hanc exoletorum caterua circiter CCCC. cum armis & machinis se receperant, introitu & porta quam diligentissime obseratis, vt me hercule mirum dictu sit, tam breui tempore tantam molem illos congerere potuisse. Sed tu mihi, quod ille ait, consideres, velim; humanæ imbecillitatis efficacissimum duramentum est necessitas, certe eius quanta vis sit, hoc loco demonstratur. Qui intus erant se probe munitos arbitrati eorum qui extra erant insultus non magni faciebant, sed muri pars breui machinis bellicis admotis concussa est, illico Comites & nobiles, tum alii quoque ex equo desilire, turrim oppugnare, illicque sine ordine currere. Qui intra, strenui manu, extremæ horæ memores, acriter instare, repugnare, primum impetum fortiter sustinere. Ex no- 40 bilibus vero ferme centum sauciabantur, tenor enim pugnæ in vltimam defatigationem processerat. Nec ab incepto desistebant, quum integri sauciorum loco succederent. Itaque secundo impetum faciunt. Ea autem parte quæ comminuta erat, non pauci ingrediebantur. Qui incendium quod se restinxisse putabant iam primum gliscere videbant. Nam erat murus adhuc oppositus, vnam tantum habens fenestram & portam, quæ ferme à solo triginta palmis distabat, ex qua tanta cæde vtrimque pugnatum est, vt comites cum aliis iam secunda vice abire cogerentur. Qui quanquam in vitæ fuerant discrimine, nemo tamen ex eis interiit. Iam cum rustici ad deditionem compelli non possent, plus iaculorum e machinis immissum est, quibus murus magis, magisque concu- 50 tiebatur.

Tertio tandem impetu facto, turri cum summa difficultate potiti sunt rusticis omnib. ad internecionem vsq; deletis. Sane ex agmine quo de supra mentionem fecimus CC. ferme in nemus non procul ab arce se proripuerat. Iam cum nox imminere et nihil aduersus eos agi poterat, ne tamē aufugerēt cingebātur, mox vbi dies cœpit omnes sunt confossi. Sic ex hoc seditiosorum agmine admodū pauci fuga elapsi sunt.

T 4 Ceedi-

Crediderim Hercle dæmonem eo facto die Pentecostes versum ex hymno, quem sacerdotes sequentiam vocant, rursum cecinisse; Hunc diem bellicosum ego feci. Porro victoriam adepta Principes cum equitatu & ducib. alias seditiosorum scalares adeunt, & currus cum machinis sufficienter ornatis inde auehunt. Post contractis copiis vicum Mosſ, dictum, petunt, vbi incolarum inuenerunt neminē. Castra prope piscinam & in circuitu locant, & cibo curati corpora dedetunt quieti. Mane Principes cum copiis omnibus, pedites enim ex Chonigshofen quoque ad exercitum accesserant, inde profecti itinere circiter septem millia passuum confecto ad Heidingsfeldum Herbipolitanæ ditionis oppidum, ad Mœni ripam situm peruenerunt. Hinc Principes suis cum equitibus, extra vero Imperator Sueuici exercitus cum copiis Herbipolim versus castra collocarunt. Pedites superioribus in locis castra à rusticis derelicta occupauere. 10

## QVID HERBIPOLI ACTVM SIT.

INTER proficiscendum vero antequam castra (vt diximus) ponerentur, Imperator exercitus & Gulielmus à Furstenberg Comes, Principem Othonem Henricum cum CC. equitibus secum sumentes, proximum montem arcem versus conscenderunt. Mox tubicinum, vt fieri solet, concentus factus est, vt ii qui arci erant præsidio, æque ac qui in vrbe, & ad montis D. Virginis matris radicem erant, copias adesse certissime intelligerent. Quo concentu, vt ii qui in arce erant, vehementer læzati sunt, ita spe nouandarum rerum inflammati meo iudicio ceteri terrebantur; duces exercitus magistrum equitum, & summum Palatini copiarum præfectum in arcem mittunt, iis qui illic præsidio erant locati tum Principum tum exercitus aduentum nunciarent, verum etsi hoc difficile erat efficere, quod seditiosi non procul à monte castra posuissent, quod tamen iniunctū erat, diligenter expediuerunt. Ex arce reuersi, quam de tot Principum atq; nobilium aduentu ii qui illic præsidio dispositi erant, exhilarati fuerint nunciarūt. Eo igitur in loco duces cum Principe Othone Henrico & reliquo equitatu cōsistunt, dum qui in arce erant, iacula è machinis quarum & magnitudo & numerus ingens erat in vrbem Herbipolim emitterent. Quo facto Heidingsfeldum petunt, ibiq; castra vt dicere cœperam, collocauerunt, sane rustici ea nocte relictis suis castris cum quatuor machinis optimis se in vrbem receperunt. Postero die Gulielmus à Furstenberg Comes, & Principis Palatini magister equitum, suburbium, vt vocant, cis pontem cum turre quam etiam præsidiis firmabant, occupant. Interea centum viri armis optime instructi descendunt ex arce. Quibus prædicti Duces obuiam venientes, vna ad castra peruenjunt, intrant, offendunt neminem. Relictæ erant quinq; vel sex machinæ cum nonnullis aliis bombardulis destructis, has secum in arcem aduehūt. Ceterum in vrbe ciuiū & rusticorum vltra sex millia erant. Cognita Principum voluntate, (decretum enim iam erat vrbem cum machinis & copiis omnibus obsidendam) venerunt supplices, ea quæ pacis sunt tractaturi. Res autem hunc in modum est composita, vt se cum vrbe & rebus omnibus in confœderatorum & Principum arbitrium dederēt. Quo facto Principes & Præsules cum Imperatore exercitus, & quinquies vicies cētenis equitibus pulcherrime exornatis Herbipolim intrant, vt seditiosorum antesignanis supplicio affectis vrbs episcopo restitueretur. Duæ portæ ab vtroque equestri vexillo occupantur, reliquis equitibus cum Principibus in planitiem progressis. Quinque horas ita consistebant, earum enim erat vt equis insiderent. Ad mediæ portæ custodiam satellites deputabantur. His itaq; diligenter prospectis ciues in foro, qui ex episcopatus & Marchionatus erant ditionibus in planitie ante D. Virginis matris sacellum, reliqui in via quæ ab equestri cursu nomen habet, vulgariter *Rennweg* dicta, distribuebantur. Primo igitur confœderatorum & Principum nomine exercitus Imperator ad ciueis orationem habuit. Qui illico sese omnes Principibus ac nobilibus ad pedes proiecerunt. Rursus Imperator post longam orationem, qua virtutes ornauit, & illorum effrenatam temeritatem est insectatus, ex ea multitudine nonnullis selectis, quibusdam in omnium præsentia decollatis, 20 30 40 50

reli-

reliquos in vincula conijci iubet: Alii episcopo nouum iusiurandum dant. Quo expedito ad planiciem ante sacellum, cui deipara virgo dea tutelaris præest, tendens Impetator, eo quoq; modo cum seditiosis egit, eadem pœna qui in via equestri erāt afficiuntur, decapitati sunt autem ex trina illa seditiosorum selectione LXVII. numero. Inter quos ciuis quidam duobus millibus aureorum vitam redimere voluit. Sed verba, vt aiunt, ad parietem faciebat. Mox alienigenæ cuiuscunque conditionis erant, tuti ad lares proprios reuerterunt, sed hoc pacto, vt iis quorum sub ditionibus erant, suum ius esset integrum. Rebus ita confectis Principes cancellariā, vt vocant, episcopalem causa requiescendi petebant. Inde cōscensis equis in arcem
10 se conferunt, vbi etiam pernoctabant, Ducibus cum exercitu in castra reuersis. Sequenti die res cum ciuibus composita est, nempe vt arma illico ponerent, quę in arcem vecta certe collem diceres, Preterea muros turresque contra arcem diruerēt. Ad hæc confœderatis & Principibus VIII. millia aureorum numerarent. Inter hæc episcopo suum ius, si ita mihi loqui licet, integrum mansit. Porro Principes cum ducibus & copiis octo dies in castris prope Heidingsfeldum moram facientes, finitimos quosque pagos & vicos Herbipolitanæ diœcesis, seditiosis decapitatis in pristinum restituebant statum. Quod non citra ingens finitimorum damnum fiebat. Hoc enim genus vitorum qui castra sequuntur parta victoria vix cohiberi potest. Atqui & seditiosi priores in depopulationibus fuerant. Inter hæc quoque
20 res Rottenburgensium ad Tuberim, vt confœderatis & Principibus quinque millia aureorum penderent, componebatur; idq; vrbis tantum nomine; Nam quod ad ditionis partem pertinebat, id Sueuicis confœderatis illibatum conseruabatur. Tum quoque ex comitatu Werthemensi, tria millia aureorum exacta sunt. Venit & præsul Argentinensis Alsatiæ Landgrauius, tum Moguntinensis Locumtenens quinquaginta equitibus stipatus in castra. Verum quid hic actum sit, causa breuitatis lubens omitto, quod ad finem huius perturbationis tendat descriptio. Iam episcopo Herbipolensi arce, diœcesi, vrbe restitutis copiæ ad inuicem sunt separatæ. Optassent Sueuorum Duces cum Principe Palatino progredi, idque facile factu fuisset, nisi tam crebro Princeps literis ab Heidelberga missis, sententiam
30 mutare coactus, quippe seditiosorum tumultum magis magisque auctum iri, & ni rebus mature consuleret, de ditione actum esse. Scelerum enim artifices omnia diuina humanaque truculentissimo genere cupiditatis inquinabant. Hæc itaque causa discessus. Conuenit autem inter Principem Palatinum & Archiepiscopatus Moguntini Locumtenentem, qui, vt principio narrauimus, à suis in Aschaffenburgo male fuerat exceptus, de restitutione. Conuenit & inter Sueuicos Duces & Principem Casimirum Brandenburgensem Marchionem, qui tum ad Principes multo equitatu venerat, vt is vna cum Gulielmo ab Henneberg Comite, copias quas fabertime exornatas habebant, inde profecturi Sueuicis [illegible] numerarent.

40

## *DE VLTERIORI SVEVICI EXercitus progressu.*

IGITVR Sueuorum Imperator cum suo exercitu inde digressus oppidum Suueinfordum obsedit, & ciuibus se in Nobilium Sueuorum arbitrium dedentibus, breui cepit. Re inter illos composita, cum ingens agmen sceleratissimorum hominum non ex subiectis Herbipolensis ecclesiæ modo, verum etiam Marchionatu & adiacentibus oppidis & pagis, noctu arces multas nobilium in Bambergensi episcopatu partim depopulatas diruisset, partim vero solo æquasset. Quin etiam Bamberga occupata in Cleri illic diripiendis facultatibus non parum mul-
50 tum insolentiarum egisset, Duces cum copiis eo vbi tunc hæc exoletorum fex triumphabat, pedem protulerunt, diœcesim nemine resistente, facile episcopo restituerunt, iis qui ex Marchionatu & aliis finitimis pagis erant, redactis in ordinem. Inter alia Princeps Brandenburgensis Kizingen, id nomē est oppidi, quo seditiosi cateruatim conuenerant, cepit, LX. illic numero ad supplicium damnatis oculi erue-

eruebantur. Sedata iam in finitimis pagis turbulentissima tempestate Sueuici exercitus Imperator contractis copiis ad oppidum Memmingen iter instituit. Seditiosorum enim denuo illic magnus exercitus conuenerat, & oppidum obsederat. Imperator eo veniens non procul ab eorum castris castra ponit. Exploratis inde ferme quatuor millibus seditiosorum qui prope pagum Schrattenbacum conuenerant, cum equitibus nonnullis aduersum hos conflicturus processit. Sed cum nec machinas nec pedites ad se ob imminentem noctem posset perducere, infecto negotio discedere coactus est. Sub noctem vero omnibus militaribus copiis hostes, quorum XII. millia erant eo aggrediente, rursus infecto prœlio, quod vltra fluuium Lubas fecissent gradum, voti compos nequibat fieri. Veruntamen machinis aduersus illos biduo satis prospere vsus est: Multa interim vt hosti sit obuiandum secum volutat. Tandem vtrinque ad arma concursum est. Seditiosorum multi confossi sunt, quibus etiam Sueuorum pedites vexillum abstulerunt. Quare qui supererant, noctu cum machinis nonnullis aufugientes ad arcem Sulzperg, dictam vix quatuor millibus passuum à Campidono distantē peruenerunt. Inter hæc fortissimus & florentissimus Cæsarei exercitus Imperator Georgius à Fronsperg inclinata iam in vesperam die, cum copiis quas è Mediolano eduxerat, Sueuici fœderis nobilissimo & fœlicissimo Imperatori, Georgio Truchses obuiam venit. Vtrique ergo Imperatores hostem insequūtur. Qui impensissimis precibus vt cum Imperatoribus in colloquio verba facere liceret, impetrauit. Res feliciter inchoata felici exitu finita est. Dedunt se seditiosi, armis & vexillis positis, in Sueuorum confœderatorum arbitrium. Digna per Iouem laudibus victoria, quæ non humano sanguine sed clementia stetit potius. Nam ea demum, & apud Deos & homines victoria minimum est habitura inuidiæ quæ clementiæ plurimum habuerit.

### *VT PRINCEPS PALATINVS cum exercitu suo per Mœnum descenderit.*

SVEVICIS copiis ex Heidingsfeldo discedentibus postero die Princeps Palatinus cum exercitu in pagum Remblingen profectus est. Milites in Heuffen & Entingen pagis Comitatus Wertheimensis castra collocabant. Sequenti die in oppidum Wertheim, hinc Milteburgum vna cum Moguntinæ ditionis locum tenēte, qui inter vias obuiam venerat, Principes ingressi sunt. Equitatus in Berstat, peditatus cum machinis in pagis Hambach pernoctant, conuentione de mulcta Archiepiscopatus Moguntini facta, Oberburgum Principes, equitatus Nidetburgum, Moguntinus locum tenens Cleinuualstadium petunt.

### *QVID ASCHAFFENBVRGI sit actum.*

CVM ad Aschaffenburgum Moguntini Archipræsulis Curiam, vt vocant ventum esset, Principes se in arcem illic receperunt, militibus in adiacentibus pagis castra collocantibus. Sequens dies ciuium & seditiosorum negotiis insumptus est. Certo autem Princeps Palatinus Mogūtiam & oppida in Ringauia, quod ad seditiosos desciuerant, obsidenda decreuerat. Verum præmissis Principum literis, ne id fieret, sese dederunt, res seditiosorum composita est. nempe vt inter cetera non suo ipsorum, sed locum tenentis iudicio starent, denuo iuramento præstito. Ad hæc XV. millia aureorum exiguntur. Inde Princeps Palatinus cum omnibus militarib⁹ copiis Diepurgum oppidulum petit. Hinc ad Oppenheim celebris nominis oppidum venit. Equitatus cum Principibus Rhenum transmiserat, peditibus sequenti die sequentibus. Diem illic manere cogebantur, quod Principi Palatino Moguntinus locum tenens Aschaffenburgi pollicitus fuerat se auxilio cum CCC. equitibus ad Oppenheimium venturum.

## *VT SEDITIOSORVM TRANS-rhenanorum agmen & castra explorata sint.*

EODEM miserandæ calamitatis tempore nil prorsus ab exercitus summo duce Schenck Eberhardo Generoso barone, quod bonum Imperatorem decebat, prætermittebatur, quin nullum non lapidem, vt prouerbio dicitur, mouebat, quo seditiosorũ, qui denuo, prope Neapolim conuenerant, propositum exploraretur. Hos vero pagum Dalsheimium concessisse illicque circiter VIII. millia numero castra collocasse nunciatum est. Flagrabant, vt prius, inusitatis cupiditatibus, minabantur se Principem Palatinum eum copiis omnibus, velle non opprimere modo, verum etiam crudelissime vexare, & se non vexaturos tantum, sed inaudito quodam feritatis genere interfecturos, quoscunque sibi aduersos comperissent. Et me hercle huius sceleris atrocitas primum illis prospere successit. Omnia minis, tumultu, præda, cæde passim implent. Conuenerant autem, vt dicere cœperam, ex Thymopolitanorum, Merleinorum, Heilspruckenanorum & Wachenheimensiũ copiis prope Neapolim collecti. Gradu deinde facto Agersheimium, Lamsheimiũ, Freinheimium, oppida capiunt. Hinc Principis Palatini arcem in Dyrnstein ad deditionem compellunt. Resistebant, qui illic præsidio locati erant, inter quos etiam præfectus à Zell (id ei pago nomen est) fuit. Resistentibus inquam illis, id quod cum bonos ac fideles subiectos decebat, seditiosi violenter arce politi, præfectum cum quindecim aliis viris miserabiliter occidunt, occisos ex arce proiiciunt. Arcem depopulatam vna cum clarissimi Iurium doctoris, domini Wolfgangi ab Affenstein castello, diripiunt, & solo æquant. Pagum egressi præsulis Wormatiensis ædes incendunt; Et hac fraterna charitate inflammati arcem Neuuéleyningen occupant & depopulantur. Erat illic tum Comitissa à Westerburg, femina pudicitia & natalium claritudine insignis, quam vt cibum coqueret, & ingurgitantibus ministraret, coegerunt. O detestabilem, & execrandam atrocitatem dicamne an impietatem! Sed pergam non cum ipsis, sed vt immanissimi latrones perrexerint, scribere. Omnibus ad votum illis succedentibus Westerburgensem arcem Altleiningen concremarunt. Hinc ad monasterium Heningen commigrant prædam agentes. Eodem modo plerasque arces prope montem Donnersbergdictum capiunt. Hunc ego Tonantis montem à Ioue fulgurante dictum, eo tempore quo Romani cum Germanis bella gesserunt, crediderim, quippe cum & alia eiusmodi vocabula præsertim in hoc terræ tractu adhuc licet corrupte pronuncientur, superfint. Sed de his alias fusius fortasse & commodius. Captis arcibus oppidum Kircheimium subditione Comitum à Nassauue sibi vendicant. Deinde Bolando, & Stauffen arcibus incensis, in locum qui Gauue vocatur, profecti, breui comparato exercitu damna dederunt vehementer detestanda. Ergo quasi re feliciter gesta, *Io triumphe*, magno plausu canebant. Quod si sceleratorum hominũ votis successus vltra aspirassent, Dÿ immortales, quo fuisset illorum execranda impietas euasura?

## *VT PRINCEPS PALATINVS SE contra hos seditiosos gesserit.*

IAM cum Principi Palatino, quonam loco seditiosi castra collocassent, esset nunciatum; suos, quos tanta semper clementia gubernarat, ad seditionis auctores rursus desciuisse molestissime tulit. Vnde feræ gentis ferro duriores animos vt debilitaret, mansuetissimum ingenium suum, ad tempus deposita clementia, seueriori seueritate vti cogebatur. Ducis itaque iussu, exercitu probe exornato magister equitum ex Oppenheim per arcem cum equestri vexillo hostem exploraturus profectus est, Princeps cum omnibus copiis tempestiue subsequente. Inter vias autem Moguntinus Locumtenens obuiam factus CCC. equites suos copiis adiunxit. Iter vero Westhofen versus, id pago nomen est, instituebatur. Interea nunciatum est, seditiosos noctu ex Dalsheimio profectos ad Gunt-heimium

heimium frequentis nominis vicum, in quo Ioannes ab Oberstein arx est, gradum fecisse. Huc magister equitum illorum secutus vestigia se confert. Iam quia per parentem campum acie instructa processerant, quot virorum in vno cuneo fuerint, ex ipsis semitis erat facile deprehensu. In singulis cuneis quadragenitres, ad dextram vero in agmine, quod tum leue vocabant, viceni septem incesserant. Hinc vero magistro equitum cum suis ad celebre oppidum Pfedersheim, elegantiores Petram sanam vocant, tendente, seditiosi illum cursu præuertunt. Mox oppido ad deditionem verbis tantum compulso, quibus auxilia Princeps Palatinus breui, & admodum magna quidem ventura pollicebatur, ad hæc ne ad seditiosos deficerent ab ipso Principe Burggrauius Alzeiensis penes CC. viros ante dies quinque præsidio vt essent illuc ordinauerat, intromittuntur. 10

## DE STRAGE IN PFEDERSheim facta.

IAM cum magister equitum, quid hosteis molirentur probe intelligeret, eoque indicato iussu ducis acies est instructa, & ad oppidum deducta Consultatur hic de hoste aggrediendo. Ab oppido ergo centum passus equitum peditumque exercitus consistit, machinæ leuiores prope montem D. Georgii, cui etiam in cacumine fanum est dicatum, vehuntur, ex quibus iacula in oppidum missa sunt, iis qui intus erant, nequaquam in vtramuis aurem dormientibus, sed fortiter quoque repugnantibus. Erant & ipsis suæ machinæ. Iam pene horæ spatio elapso consultum esse iudicant, definiretur numerus equitum, qui trans fluuium Phrem in valle oppidum alluentem mittantur. Hos enim quid seditiosi acturi essent probe perspecturos, quod hac quam isthac multo id commodius posset fieri, arbitrati sunt. Nec frustra hoc negotium susceperant. Igitur magister equitum cum equestri vexillo, assumpto Diethero a Schonburgo, Alzeiæ Burggrauio, qui tum quinque turmarum erat decurio, in agro prope sacellum quoddam cis fluuium consistit. Missus erat etiam Iohannes à Schonburgo cum Vbiis equitibus, quos Colonienses vocant, in valle vt consisteret, & quid hostis moliretur diligentissime consideraret. Quos qui in oppido erant, nam vexilla tria, vt probe ab incolis cerni possent, erigebantur, vel CCCC. vel ad summum D.tos numero esse, id quod postea certo cognitum est, arbitrati sunt. Magister equitum interea vices suas Wolffgango Vlricho à Flehingen committens, vno comitatus puero ad Principem Palatinum, quid agendum esset exploraturus accessit. Quo ad exercitum veniente Ducis consilio decretum est, quandoquidem oppidum esset obsidēdum, locus quo castra ponerēt, deligeretur. Quæ ad fluuium supra oppidum posita sunt. Iam vero cum hosteis in oppido, extra vero copiæ instructa acie essent, nemo tum futurum putabat prœlium, præsertim iam Hespero apparente. In castra ergo quibus vires reficerent, vinum, frumenta aduehuntur. Verum illico portis apertis, hostium subita eruptione tria vexilla ex oppido egrediuntur. Eo autem propter impedimenta machinarum, nec equites nec pedites peruenire poterant. Quidam seditiosos vt Principis machinas rollerent, alii vt equites depellerent egressos arbitrabantur. Inter hæc vltra octo millia hostium ex oppido erumpunt, fort asse quod se facile eas quæ trans fluuium erant copias, prœlio contundere sperarent. Nam adduci non possum vt exercitum qui ad D. Georgii montem erat, ab ipsis visum credan. His conspectis equites inter se propius iuncti, quid agendum sit a magistro equitum expectant. Qui vt ita iuncti superiora peterent iussit. Ipse vero cum Moguntino equitatu in hostium prospectum processit. Quem ducis iussu Treuirensis & Iuliacensis copiæ sequebantur. Exercitus Principis cum machinis interim in expeditione consistebant. Rustici visis equitum copiis, instructa acie per medias vineas ad locum impeditum, & iniquum, quoque equites nequibant venire, transeuntes, machinas [illegible] in exercitū, quo Princeps ipse erat, direxerūt. Primo iaculo Principis a secretis supremo fere loco constitutus periit. Interim tres machinæ in rusticos recta procedentes diriguntur, quarum emissis iaculis, illico in fugam coniecti 20 30 40 50

oppi-

oppidum repetunt. Quorum admodum multi ab equitibus, qui in aciei fronte erant, sunt interfecti. Quod si iuxta magistri equitum consilium pedites, qui in leui armatura erant, eadem opera hostes adorti ante portam inuasissent, vel pauci vel nulli illorum euasissent. Fugientes vero omnes interficiebantur, vt eo conflictu ferme quatuor millia seditiosorum sint cæsa. Nocte iam prœlium dirimente Principes in castra se receepere. Præsidio circa oppidum disposito, quatuor parteis, quindecies centeni pedites, & mille equites sibi vendicabant, in excubiis constituti. Postero die sole iam exorto machinæ in oppidum diriguntur; nonnullis iaculis emissis: qui intra erant, se cum oppido Principi Palatino dedunt.
10 Quo facto illico machinæ sunt amotæ. Pacem igitur omnium nomine legatis supplicitet petentibus iniungebatur sub vitæ interminatione, quam accuratissime curarent, ne quis præsertim antesignanorum ex oppido aufugeret, sed simul omnes quid à Principe decerneretur expectarent. Sequenti itaque die, quæ Christi redemptoris nostri præconi Ioanni Baptistæ solennis erat, Principes cum equitibus planitiem non procul a monte D. Georgii occupant; Eo iussi sunt ex finitimis pagis venire rustici, vt selectione facta de præcipuis seditionis ducibus supplicium sumeretur. Via per quam ingredi debebant trecentis erat munita equitibus, ne hostium quis quam aufugeret. Tria ergo millia rusticorum iussu magistri equitum, & domini Frouuin armis positis ex oppido egrediuntur. Demonstrant hi duo viam
20 & quo eundum, & ne fugam mediterentur grauiter interdicunt. Quorum fidissimo & amantissimo consilio si obtemperassent, haud quaquam tanta fuisset eo die facta sanguinis effusio. Monebant enim aperte, actum esse de omnibus si essent fugæ præcipites. Quid multis? Egressis illis porta clausa est. Iam vero cum iugum primi hinc & inde stipante milite conscenderent, qui postremi erant obrento iam aliquoties cliuo in biuio, fugæ ineundæ gratia conuersi sunt. Quos equites insecuti oppresserunt. Hoc viso equites qui in cacumine erant, simili pertinacia illico in confectandis rusticis vtebantur. Res visu & auditu horrenda. Hic Princeps Palatinus cui hæc pugna mire displicebat, quippe qui innata clementia pacem potius quam ex humano cruore victoriam peteret, cum
30 exercitus duce, præfecto curiæ, & aliis quam potuit sedulo, equites ne miseram plebem tam misere mactarent, suos esse quos confoderent, orat, obsecrat, obtestatur. Hanc laudem etiam apud hosteis tua clementia clementissime Princeps Ludouice assequutus es. Hoc est vere esse Principem, hoc est vere subiectis parcere, cum pœna digni supplicio afficiuntur, antea ctæ vitæ culpa minime considerata, pro illis intercedere, inter excandescenteis milites, inter vibratos gladios inter equorum & armorum sonantem fragorem, medium accurrere, ex media morte raptos seruare, plus satis effusum esse humani sanguinis, mitius per imprudentiam peccantes tractandos testari, & cum imperio ob incensum furentium furorem non potes, lachrymis in miserorum fortunis misericordiam
40 adhibeant rogare. Ea autem repentina clade fere DCCC. rustici cecidere. Ex agmine autem seruato circiter XXX. capitali supplicio affecti sunt. Reliqui, quamuis & ipsi rei mortis essent, denuo iuramento præstito ad propria redierunt. His rebus confectis iam inclinata in vesperam die ad castra Principes tendebant. Verum cum adhuc circiter mille rusticiei in oppido essent, verendum erat ne noctu aufugerent, nisi tanta solertia quanta præterita nocte vigilarent, quod tamen & equis & hominibus graue erat. Habito consilio res commissa est Magistro equitum. Qui accepto equestri vexillo oppidum petit, & rusticis in cœmiterio congregatis D. ex illis in ecclesia, præterea portas omnes, ne dubitam pœnam scelerati effugerent, concludi iussit; ciuibus vt diligentissime conclusos obseruent præcipit, se ex eis qui bona fide annumerati essent, au-
50 fugerent, impleturum.

Ad hæc quoscunque qui se vtut poterant occultassent inuenirent, qua maxima possent diligentia tenerent. Nequaquam autem hoc crudele tibi videatur, cum huius oppidi communitas plus quam effrenata temeritate gestierit. In castra reuerso magistro equitum iniungitur, vt vna cum Iacobo à Fleckenstein

& Ioanne à Schonburgo crastina die rem inter oppidanos componat. Qui albicanteiam, vt ille ait, die, oppidum ingressi cuius rei gratia missi erant ostendunt, inuenti autem sunt adhuc CCC. rustici; omnibus vero in vnum congregatis singulorum nomina magistri equitum iussu lecta sunt. Ex quibus XXIV. capite puniebantur, reliqui omnes incolumes ad sua reuerterunt. Mox res inter ciues componi cœpta est. Ex his quatuor capitali supplicio afficiebantur, alii quippe seditionis duces pridie, eum conarentur Principem & vniuersam nobilitatem ad internecionem vsque delere, in agmine fugientium occubuerunt. Ciues pecunia mulctati, & vt arma, machinas, gladios in arcem Alzeiæ deferrent, & priuilegia, quæ multis seculis obtinuerant, Principi offerrent, nouum iuramentū præstarent quoq; decretum est. His gestis dies aliquot Principes in castris illic manserunt, in eo autem terræ tractu multum damni à Martialibus dabatur. Interea quoq; finitimorum pagorum seditiosi, suorum laborum fructum dignum percipiebant. Huc etiam è Francofordia, Wormatia, Spira ciuitatibus, cum in hac truculentissima temporum conditione tumultuantes in clerum atrociter insurrexissent, Legati ad Principem Palatinum pacis & reconciliationis gratia missi sunt, & voti facti cōpotes ad sua redierunt. Venit & huc Princeps Ludouicus Comes Valdentiæ cum centum equitibus, quos deinde Palatini copiis adiunxit. Quin etiam duo præcipui seditiosorum duces in castra adducti, vni nomē erat Michael Busch, in quem Princeps Palatinus multa beneficia collocauerat, quorum oblitus fœdifragorum dux fœdifragus effectus est; alter Meruuein dictus, seditiosorum signifer fuerat; Qui interrogatione & confessione peccatorum facta decollati sunt.

## *VT FREINSHEIMIVM ET NEApolis denuo capta sint.*

HINC oppidulum Freinsheimium cum vniuerso exercitu obsessum in deditionem acceptum est, incolę partim suppliciis, partim pecunia mulctati sunt. Et vt non arma solum verumetiam priuilegia illico Principi offerrent, sancitum. Postero die Neapolitani deditionem fecerunt. Qua facta Principes ibi diem vnum ac alterum manserunt. Treuerensis, & Principis Ludouici exercitus in Winzingen & Muspaco, id pagis nomen est, pedites in Diedefeldo & Hambaco castra posuerunt. In Neapolitanos ciues, quod insolentiores ceteris fuissent paulo animaduersum est. Octo enim ex illis capite plectebantur, aliis in vincula coniectis. Qui supererant, iussi sunt armis & prærogatiuis oblatis, tria millia aureorum pendere.

## *QVID APVD MINFELDVM actum sit.*

POST HÆC Principes cum exercitu Neapoli profecti, in pagum Gedromstein peruenerunt, copiæ in finitimis vicis castra collocauerant. Hic oppidi Landoiæ legati venientes, Principi Palatino vinum, frumentum, armenta contulerunt, & in concordiam consentientes, ad sua reuersi sunt. Sequenti die ad pagum Minfeldum veniunt. Hic Principes castra, pedites vero in Frickenfeldo ponunt. Interea Albipolitanis, qui hac in seditione satis (vt alibi tum vbique locorum fere ferocientes) fuerant insolenteis, nam oppidum Sels, arcem Remigii depopulari & incendi permiserant; præterea castellum Rœderen occuparant; vt cum Principe Palatino conuenirent: de ineunda concordia dies indicta est.

Legati vna cum generoso Domino Ioanne Iacobo Barone Merspurgi Cæsareæ & Catholicæ Maiestatis in inferiori Alsatia præfecto veniunt. Multis vero vocatis in consilium, post longam deliberationem, tandem eo res deducta est, vt ciues Principi Palatino sex millia aureorum darent, & seditiosis octo numero in oppido decollatis, maiores machinas iam dicto præfecto redderent. Verum Albipolitani diem ex die prolatantes hanc inite concordiam differebant. Id cur factum sit, aliorum esto iudicium. Hoc constat Principi Palatino hanc dila-

dilationem vehementer displicuisse, quippe quod illa impediretur quo minus illustriss. Principis ac Domini, Domini Ferdinandi Austriæ Archistrategi, Cæsaris Caroli inuictissimi Imperatoris Augusti, fratris germani votis faceret satis. Miserat enim idem Archidux viros à consiliis à Palatino auxilium postulatum, bellum contra seditiosos gesturus. Equidem hæc acerbitas orbis terrarum perturbatione, omnibus Principibus impendere videbatur.

## VT ALBIPOLIS OBSESSA SIT.

10 IAM cum Albipolitani omnino rebelles esse viderentur, Princeps Palatinus eo coactus est mouere castra. Itaque Dux exercitus & Magister equitum cum omnibus copiis ad oppidum peruenientes ea loca occuparunt, quæ nil minus quam occupari posse ciues arbitrabantur. Principis Palatini equitatus in monte & in vico ...ueig, Treuerensis in Rechtenbaco, Principis Ludouici equites in Rodt, vltra v...am equestrem, pedites cum machinis in valle prope collapsa ædes, quas incolæ Burgstadel appellant, castra collocauerant. Interim quoque pagi, qui ad seditiosos defecerant, punitis quibusdam ducibus, quorum septem numero erant, restituuntur. Principe igitur Palatino cum equitibus aduenienti, sub noctem dux exercitus ingenti labore, machinas propius muros oppidi satis bene muniti ad-20 m...uit. Exorto iam sole, signum per tubicines datur. Quod salutationis genus non omnibus gratum fuisse existimo, quippe quod hanc consonantiam mire dissonans bombardarum fragor sit secutus. Non erat vsquam quieti locus. Qui in oppido erant, impigre in castra æque tristia iacula, ac immissa fuerant emittebant.

## VT CONCORDIA FACTA SIT.

EO die Cæsarei Regiminis generosus Ditherus à Manderschiedt Comes, & Fridericus à Lidbacho. Præterea ex Argentorato, Spira, Wormatia, Hagenoa, Landoia ciuitatibus legati venerant, rem composituri. Princeps Palatinus, vt Cæ-30 sarei regiminis Legati pro pace ineunda agerent permisit. Interim tamen ab oppidi expugnatione nequaquam cessabatur. Aiunt postero die DC. iacula in oppidum missa, quorum sonitus etiam vltra Rhenum auditus est. Porro duorum legatorum studio & cura Albipolitani eo deducti sunt, vt in vesperam die iam inclinato oppidum Principi dederent, cum iam non possent concordiam à præfecto Cæsareo præscriptam impetrare. Ad hæc non parum incommodorum passim erant i... iter obsidendum. Vt summatim dicam: sic inter eos conuenit, vt Principi Palatino VIII. millia aureorum penderent, cumque eum equitatu in oppidum de seditiosis supplicium sumpturum, intromitterent, & machinas cum equitatu maiores euehi permitterent. Quod ciueis se facturos fide data promittebant. Mane 40 cum iam prima luce Princeps cum equitatu oppidum ingressus est, tres capitali supplicio affecti, duobus digiti detruncati, reliqui gratia Principum sunt erepti. Oppidum deinde Cæsareo præfecto restituit, & ne amplius à Cæsaris tum fide tum amicitia ad seditiosos deficeret, Princeps hortatur. Inde in castra reuersus, diem vnum ac alterum propter negotia emergentia illic mansit.

## DE PRINCIPVM DISCESSV.

REBVS ita confectis Archiepiscopus Treuerensis cum copiis suis, Principe Palatino comiter salutato, in ditionem suæ ecclesiæ per Wasgauiam iter insti-50 tuit. Princeps ipse dimissis quibusdam equitibus eo die cum reliquis copiis ad Rheni Zaberniam peruenit, vbi pernoctabat. Mane hinc profectus Germershemium, oppidum bene munitum petit, vbi diem propter oppidanorum & male feriatorum quorundam negotia coactus est manere. Deinde prope Germershe...m Rhenum cum equitatu transmisit, peditatu Spiram versus misso. Post fere DCC. cum equitibus pulcherrime exornatis Heydelbergam absque vlla

triumphandi pompa, quippe qui mitissimo ingenio eiusmodi victorias necessarias quidem, lugubres tamen, vtpote non Turcico sed Christiano, non externo sed domestico sanguine partas existimet, ingressus, in arcem suam, qua omnia illæsa ac intacta erant conscendit. Iam ergo omnem victoriam à rerum omnium conditore esse, id quod tum alias, tum hac miserrima temporum calamitate clarius est quam vt probatione indigeat, cogitans, quod Christianum decet Principem Heydelbergæ in Regali Sancti Spiritus ecclesia, summæ & indiuiduæ Trinitati, pro concessa victoria cum pia gratiarum, sacro celebrato, comitante Nobilitate interfuit. Deinde eos qui stipendia portauerant, ad sua liberaliter munificeque dotatos dimisit. Triumphum quidem tibi in præsentia Illustrissime & Clementissime Princeps Ludouice, Pater patriæ, Princeps Elector piissime, non decernimus, quod inclyti nominis tui inuicta virtus instar æterni sit Triumphi. 10

## IOANNIS ATROCIANI ELEGIA de Bello Rustico, anno MDXX. in Germania exorto.

*Q*VIS *furor exagitat Germanas vndique gentes?* 20
*Quæ pestis miseros inficit atra viros?*
*Iustitiæ terram qualis diuexat Erinnys?*
*In quam perniciem rustica turba ruit?*
*Arma peronatus Mauortia clamat arator.*
*Martia luctificus clamitat arma furor.*
*Concutit arma ferox, placidus qui rura colebat,*
*Affectatque orbis feruidus imperium.*
*Nomen habent vexilla tuum mitißime Iesu,* 30
*Et, Verbum domini tempus in omne manet.*
*Nomen Christe tuum nullus non fundit ab ore.*
*Omnis Paule tuum personat agricola.*
*Voce Euangelium ingeminant gens rustica, quamuis*
*Nemo euangelico viuere more velit.*
*Non tantum insanus quondam insaniebat Orestes,*
*Nec Penthei genitrix tam furiosa fuit,*
*Ut nunc agricolæ, diuina lege superbi,*
*Et quibus est Christus semper in ore suo.* 40
*Credimus immites Phlegethonte exisse sorores*
*In nostram, faciant quo mala multa, plagam.*
*Eumenides paßim discursant, nulla furore*
*Non est plena domus, regnat vbique furor.*
*Inde est quod ferrum in dominos gens rustica stringit,*
*Et domino seruus denegat officium.*
*Defensare fera dominum qui morte solebat,* 50
*Nunc iugulat dominum seruulus ense suum.*
*Testatur crudele nephas Vinsperga, peremptos*
*Quæ luget claros nobilitate viros.*

*Oppi-*

Oppidulum infelix, quod nullum nomen habebat,
Occisis dominis nobile nomen habet.
Seruo quid credas? seruo quid credere posis?
Omnis seruorum contaminata fides.
Quam felix Vrbinus erat, quem cura fidelis
Seruabat serui nobilitata nece.
Sensit opem serui finita Scipio pugna.
10 Laudatur seruus Marce diserte tuus.
Euasit liber seruili Restio techna.
Concelebrant vernam tempora Gracche tuum.
Viuere qui cupiat, longam & producere vitam,
Agros hic linquat, ruricolasque feros.
Nemo magistratus audit, regesque potentes,
Cæsareas leges, cæsareasque minas.
Scripturæ quam nullus honos, quam vilis vbique
20 Verbum qui domini prædicat ore pio.
Nulla salus monachis, non est vittata sacerdos
Tuta, nihil tutum seruat vbique furor.
Sacra raptantur calices, vestesque sacratæ,
Disiectæque iacent sub pede relliquiæ.
Deuastata iacent etiam tinctoria sacra.
Angelicus panis non habet ille locum.
Diuorum delubra cadunt vastantibus armis,
30 Infelix plebes nil sinit esse sacrum.
Profer Diuorum effigies, depictaque signa,
Auertent oculos rustica turba suos.
Prostituat si quis Lalagen, vel dulce canentem,
Auertent oculos concio nulla suos.
Aurum ostende rubens, auratam ostende figuram,
Nunquam vilescet nummus imaginibus.
Tempora sunt, magni quæ prædixere Prophetæ,
40 Et quæ non vani concinuere viri.
Discessit virgo, desunt Saturnia regna,
Venerunt duro ferrea secla pede.
Ætate hac prorsum cecidit sanctissima virtus,
Regnat vbique malum, regnat vbique scelus.
Omnia languescunt natiuo exhausta vigore,
Festinatque suum mundus ad interitum.
Limpidiora olim præbebat lumina Titan,
Clarior & Phœbus lumine clarus erat.
50 Ipse vides pariter pulchram decrescere lunam,
Parcius & noctu luce micare sua.
Cretica flagrantis decrescit stella coronæ.
Lucis habet Veneris stella serena minus.

*Sentit paulatim viduari luce Bootes,*
*Euaditque istud stellula nulla malum.*
*Ardebat modo fulgenti carbunculus igne,*
*Fortius & tenebras irradiare nigras.*
*Quondam thura dabant molles meliora Sabæi,*
*Iam nec tam præstans India mittit ebur.*
*Virtutem amittunt frutices, herbæque salubres,*
*Amittunt vires semina quæque suas.* 10
*Falluntur medici, falluntur pharmacopolæ.*
*Abrotani vires secula longa premunt.*
*Censes illæsum pomis mansisse saporem?*
*Censen dulcorem vina tenere suum?*
*Mitius afflabant zephyri melioribus annis.*
*Ver mage formosum tempora prisca dabant.*
*Tunc mage mellifluo resonabant carmine syluæ.*
*Psallebant volucres tunc mage dulce melos.*
*Quamuis cantillet modulos philomela canoros,* 20
*Imperfecta tamen debilitata canit.*
*Mirati veteres longæui cornua cerui,*
*Nunc vix miramur cornua cerue tua.*
*Præcipitem leporis lapsum, ceruosque volantes,*
*Mirata est multum stirps veneranda patrum.*
*Nos, quia deficere incipiunt cerui, leporesque,*
*Miramur ceruos parcius & lepores.*
*Vbera lacte domum vaccas distenta videbis* 30
*Gestare (vt quondam) caprigenumque genus?*
*Tanta mole Ceres curuabit rustica plaustra?*
*Curuabis vites munere Bacche tuo?*
*Squamosi nequeunt pisces euadere damnum,*
*Fluminibus pisces damna tulere suis.*
*Barbo quippe minor liquidis innascitur vndis.*
*Fluminibus iam breuior pascitat alta lupus.*
*Ister lentescit, lentescunt flumina Rheni.* 40
*Diminuit cursum Strymonis vnda suum.*
*Aurea nunc ramenta Tagus minuisse putatur.*
*Auri Pactolus fertur habere minus.*
*Nullus Erythreo inueniet tot gurgite gemmas,*
*Inuenit veterum quot studiosa manus.*
*Bethyca prædiues fundebat multa metalla,*
*Attraxit vires Bethyca terra suas.*
*Nec tam subtiles contexit aranea telas.* 50
*Dædalea bombyx nunc minus artis habet.*
*Nonne vides hominum quam nunc sint corpora parua?*
*Nunquam tam paruus corpore mundus erat.*

*Quan-*

*Quando adeo morum probitas iacuit, pietasque?*
*Quando adeo fidei, iustitiæque decus?*
*Quando adeo infelix regina pecunia mundus*
*Sic tibi seruiuit? sic quoque te coluit?*
*Quando adeo neglecta fuit dilectio fratrum,*
*Quam toties Christus præcipit omnipotens?*
*Quando adeo placuit curare cutem interituram?*
*Viuimus ô vitam Sardanapale tuam.*
*Quando adeo illicito stimulatus adulter amore*
*Neglexit leges ô bone Christe tuas?*
*Quando adeo interiit rerum pulcherrimus ordo?*
*Quando adeo passim vita pudica ruit?*
*Nunquam stelligero deiecta Superbia cœlo*
*Aspernata magis numina magna fuit.*
*Qui non arma capit, Christi non dicitur esse.*
*Bella gerunt Christo rustica turba suo.*
*Qui non bacchatur vulgi de more furentis,*
*Inter Christicolas non habet ille locum.*
*Non didicit Christum nisi qui simulachra perurit,*
*Atque sacerdotum qui spuit in faciem.*
*Non didicit Christum nisi qui æramenta malignus*
*Irridet, bombos & docet esse lupos.*
*Non didicit Christum nisi qui temerarius audet*
*Omnia sanctorum spernere dicta patrum.*
*Non didicit Christum cui Franciscana lacerna*
*Ex humero pendet plurima ad vsque pedes.*
*Non didicit Christum ieiunans tempore certo.*
*Sultano est peior festa sacrata colens.*
*Non didicit Christum manibus qui numina passis*
*Implorat, curuans temnitur atque genu.*
*Non didicit Christum psallens tibi conditor alme,*
*Exultausque chorus relligione caret.*
*Non didicit Christum nisi qui Mezentius alter*
*Contemnit diuos, angelicosque choros.*
*Non didicit Christum qui te pia virgo salutat,*
*Angelicumque tibi concinit illud aue.*
*Non didicit Christum natos qui chrismate sacro*
*Vngi permittit nomine Christe tuo.*
*Non didicit Christum nisi qui renouarier optat,*
*Baptismumque iterat credulitate vacans.*
*Non didicit Christum nisi qui mendice labora*
*Dicit mendico paupere pauperior.*
*Non didicit Christum, talpa quoque cæcior ille*
*Fertur, opus qui nunc asserit esse bonum.*

*Non didicit Christum, requiem qui rite precatur*
*Æternam, quorum corpora humata iacent.*
*Non didicit Christum cui libera abunde voluntas*
*Asseritur, non est scilicet arbitrium.*
*Non didicit Christum nisi qui te Missa nephandum*
*Esse nephas rabido publicat ore suo.*
*Non didicit Christum nudat qui vulnera mentis*
*Fœda sacerdoti, mortiferumque malum.* 10
*Non didicit Christum gaudet qui cœlibe vita:*
*Uxorem ducat qui velit esse pius.*
*Non didicit Christum, census decimasque libenter*
*Persoluens, illum lurida lepra tenet.*
*Non didicit Christum nudato vertice doctis*
*Assurgens, quicquam vix pia turba probat.*
*Non didicit Christum doctas qui mittit Athenas*
*Filiolos, multum nil didicisse iuuat.* 20
*Non didicit Christum cruce signans se veneranda,*
*Atque manu gestans signa rotunda precis.*
*Non didicit Christum germanis qui nisi verbis*
*Vitali infantes amne lauare solet.*
*Non didicit Christum veteri de more sepulchrum*
*Constituens, stultus qui monimenta cupit.*
*Tales progenerat fructus lachrymabile bellum,*
*Bellorum talis tansitus esse solet.*
*Quis poterit deflere satis seruilia bella?* 30
*Flebilibusque elegis omne referre scelus?*
*Enceladum si quis viuit, saeuumque Typhœa,*
*Magnanimum hunc dicunt rustica turba virum:*
*Hæc ætas sibi blanditur celare perita*
*Verrucas, scabiem, vulnera magna quoque.*
*Et si quem penitus viciauit lurida lepra,*
*Sunt qui contendant purius esse nihil.*
*Hypsæa si quis fuerit quoque cæcior ipsa,* 40
*Attamen exuperat lumina milue tua.*
*Toxica qui reuomit, fertur dulcissima mella*
*Sparsisse in populos ô Deus alme tuos.*
*Cerbereos legit hæc ætas miseranda screatus,*
*Bellorum fructus colligit omnis homo.*
*Callyroen vita referens & moribus atris,*
*Inter Pimpleas rite locanda venit.*
*Hoc verum, si cuncta probet, quæ rustica plebes* 50
*Insanit, sanæ non erit vllus honos.*
*Quamuis casta magis non sit Tritonia virgo,*
*Barbaricis nisi sis moribus, esse negant.*

*Aures occludas cum vulgus iudicat ipsum.*
*Iudicium vulgi qui fugit, ille sapit.*
*Et sapiunt omnes, damnant qui rustica bella,*
*Qui detestatur rustica bella, sapit.*
*Olim summa fuit capiti reuerentia docto,*
*Contemnunt doctos rustica turba viros.*
*Solus habet nomen docti quem vexat Erinnys,*
10 *Et cuius linguam bilis amara regit.*
*Talem progenerant frugem tristißima bella,*
*Bellaque sunt tali munere nota modo.*
*Vrunt innumeros paßim gens rustica libros,*
*Librorum paßim copia magna perit.*
*Sed quantum facinus miseri tot perdere libros,*
*Soluereque in cineres tot monimenta sacra?*
*Rustica dic plebes, enarra barbara plebes,*
20 *Dic morum pestis, dic fugienda lues,*
*Impulerit libros crepitanti exurere flamma*
*Quæ causa, infelix, pestiferumque genus?*
*Qui Phœbus potuit facinus, quique aurea Phœbe*
*Aspicere hoc vestrum? qui Deus omnipotens?*
*Nunquam adeo immitis Scyron fuit, atque Procustes,*
*Et Scinis & Cacus, Cercyon atque ferus,*
*Ut qui combußit pretiosa volumina nuper*
30 *Seruili bello Martius agricola.*
*O deflenda dies, nigroque notanda lapillo,*
*In qua tot noctes flamma peruſſit edax.*
*Tantalea dignus pœna vilißimus author,*
*Dignus quippe rota, caucaseoque malo.*
*Quod versas ingens authori Sisyphe saxum*
*Impone, æternum sit tua pœna grauis.*
*Nunquam adeo Mauors nostras perterruit vrbes,*
40 *Nunquam adeo Reges, belligerosque Duces.*
*Vulcano pereunt altis in montibus arces.*
*Viuitur ex rapto, nulla rapina satis.*
*Flagranti vruntur flamma numero sine villæ,*
*Vrunturque humiles igne sonante casæ.*
*Thestilis inde sua fugitat cum prole, requirens*
*Nidum pignoribus, filiolisque suis.*
*Et detestatur multum seruilia bella,*
*Insanos omnes ruricolasque vocat.*
50 *Insuper exclamat, pulsat rutilantia clamor*
*Sidera, conuellit Thestilis ipsa comas.*
*Quid clamare iuuat? quid vellere stulta capillos?*
*Non reparat clamor, nec coma vulsa casam.*

Tu

*Tu potius crines insano euelle marito,*
*Supplicio hoc dignus stulta maritus erat.*
*Ille quidem est author, quæ tu perpessa, malorum,*
*Et causa est miseri Thestilis exilij.*
*Discite amare viri sanctam super omnia pacem,*
*Immensum pacis discite amare bonum.*
*Omnia tranquillo florescunt tempore pacis.*
*Nil non mellifluum tempore pacis erit.*
*Si quis prætulerit paci lachrymabile bellum,*
*Hunc perdent misere tristia bella virum.*
*Thestilis hinc erras, paci quod bella maritus*
*Prætulit, in dominos impia bella gerens.*
*Quid domini faciunt? conducto milite pugnant,*
*Et pugnant domini, corpore quisque suo.*
*Innumeri agricolæ iugulantur Marte feroci,*
*Ruricolûm passim millia multa cadunt.*
*Nec tot apud notas prostrata cadauera Cannas,*
*Nec totidem extinxit Pharsala pugna viros,*
*Quot nuper cecidere tuis Germania campis,*
*Campis humano sanguine nunc fluidis.*
*Tale malum quondam Siculas inuaserat oras,*
*Id veterum certe quod monimenta docent.*
*Nam quidam ingenio fallaci, & mente dolosa,*
*Pollicitus seruis vtile consilium.*
*Conueniunt, suadet, nec persuadere valebat,*
*Displicuit cunctis vtile consilium.*
*Tunc aliud mendax commentum rhetor adornat,*
*Consilioque deæ credula turba perit.*
*Talem etiam nostri agricolæ audiuere magistrum,*
*Tali ruricolæ rhetore bella gerunt.*
*Atque etiam talis germanica pectora doctor*
*Seduxit, tali rustica turba iacet.*
*Ista licet sint magna nimis, maiora timenda*
*Sunt tamen, immensi Lerna timenda mali.*

FINIS.

# SEDITIONIS RVSTICANÆ PER SVEVIAM ET RHENI TRACTVM EXCITATÆ, ET PRINCIPVM VIRTVTE repressæ, Anno MDXXV. Historiola ipso tempore scripta ab HVBERTO THOMA LEODIO Illust. Princ. Ludouici Palatini Electoris Consiliario & Secretario.

*REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI ET DOMINO, DOMINO ERHARDO DE MARCKA, Sacrosanctæ Ecclesiæ Romanæ Presbytero Cardinali, Archiepiscopo Valentiæ, Episcopo Leodiensi, Duci Bullonensi & Comiti Lossensi, Domino & Principi meo clementißimo Hubertus Leodius sese humiliter commendat.*

*QVANTVM Germani cæteros mortales belli gloria semper antecelluerint, Reuerendißime Princeps, plenæ sunt Historiarum chartæ; & Mathematici hanc gentem pro horoscopo Martem habere tradunt. Vnde nō mirum cuiquam videri debet, si conqueratur cottidie Germania, & maiores suos accuset, quod res olim præclarißime fortißimeque gestas, præsenti tum gloria contenti, posteris tradere neglexerint. Hinc enim factum, vt fortißimi Ducis Arimini, (cuius quæ pro patria fortiter pertulit, non intercidissent, neque Græcia suum Alexandrum, neque Hannibalem Africa, neque Scipionem Romanus opponeret) vix nomē ad nos peruenerit. Arioustum solum è tot bellicosißimis Germaniæ regibus, hostem virtutem eius non intermori passo, nouimus. Nobilissimarum familiarum origines vltra quadringentos abhinc annos vix rescire possumus. Quid homines mortale genus memoro? Nonne florentißima quondam Germaniæ regna, quasi Oceano aliquo absorpta, & tanquam è medio sublata, hodie requirimus? Sueui Deorum atque hominum contemptores, vbi tam vasta quondam possederint regna, non parum dubitatur. Cheruscorum & vrbes & oppida ignoramus. Vbi Marcomannorum, vbi Quadorum, Menapiorum, Noricorum celebratißimæ sedes? Nouem cum suis cultoribus fato ceßisse dixeris? Neque enim satisfaciunt ij, qui occupata vna aut altera alicuius nominis syllaba, statim illam aut istam gentem esse proclamant. Cum videamus præclaros authores, Liuium, Tacitum, Velleium, sæpius dissentire. Verum quam non sunt maiores nostri culpandi, tam homines nostræ ætatis accusandos censeo. Illi enim quod essent litteris; quibus maxime res mortalium immortales reddi solent, destituti, nec possent singulorum res prospere aut feliciter gestas successoribus conscribere; id imprimis studuerunt, vt saltem belli & scientiam & gloriam posteritati suæ quasi per manus traderent: adhibueruntque omnem operam, vt Germanicum nomen inter cæteras nationes per cottidiana belli decora quasi adoraretur, & nepotes non tam maiorum factis quam propria virtute insolescerent. Sed nec alteram partem, per omnia neglexerunt, quin interdum Duces suos carminibus incompositis decantarint: imitati poetas, virum fortem & Vlysseum, male cordatos Gigantes sæpe prostrauisse concinentes. Nos vero qui vtrumque cum laude præstare possemus,*

*possemus, facile à maioribus nostris vincimur: quippe qui nullam hodie per arma gloriam nisi externorum Ducum auspiciis, vnde nihil ad nos nominis pertinet, quærere didicimus: & tantum abest vt aliena oppugnare contendamus, vt etiam de nostro Imperio ab imbelli interdum gente partes non modicas auelli patiamur, & iam vix tueatur sua littora Rhenus. Præterea si quid aliquando dignii memoria obtigerit, quasi nihil ad excitandos posteros pertineat à nobis prudenter gestum, aut ad euitandos similes actus per imprudentiam commissum, litteris mandare supersedemus. Litteris inquam, quibus beneficio Diuûm adeo antecellunt Germani, vt omnium calculo in illis arcem teneant. Accusantur Principes, qui bonis studiis aut nulla aut rara stipendia constituant, maluntque in ventum abire sua nomina, quam vel modico ære æternitatem redimere. Non laudo Principes in hac parte tam male gloriæ studiosos: nec hos non possum non reprehendere, qui nisi præmiis allecti animum ad scribendum applicare solent. Exigo enim gratuitam, non conductam operam, in huiusmodi negotiis. Conductum enim scriptorem ex animo conducentis scribere, etiam præter veritatem interdũ, & adulari necesse est. Qui vero non locata opera scribunt, liberum habent stilum, nemini parcunt, nemini blandiuntur, nullius gratiam ambiunt, in nullius laudem propensiores esse coguntur. An putabimus Homerum ausum canere Agamemnona tam molle aduersus Achillem [illegible] mouisse certamen, si Agamemnon præmium aliquod carminis statuisset? Neque profecto Sallustius Romanæ historiæ Princeps, Iugurtham sceleratissimum dixisset, si Iugurtha illi contexendæ historiæ author fuisset. Vixisset diutius Lucanus, nec interruptu opus deploraremus, si blanditus Neroni pecuniaque quam ille libens dedisset, corruptus veritatem reticere quam perfidum Cæsarem appellare maluisset. Sed maluit vir diuinus momentanea illa contemnere quam perfidiæ labe sacrum opus inspergere. Idque præmii nunc habet, vt viuat: viuetque diu per secula vates, viuentque cæteri, qui veritatis amore ducti in hanc scribendi arenam descenderint: & dũ cæteri ignobiles & putridi iacebunt, inter manus hominum reuoluentur, probabuntur, amabuntur.*

*Sed dicet forsan aliquis, nihil aut parũ gloriæ ad authorẽ solere redire, qui nota hæc scripserit. Fateor profecto, non satis gratos nos aduersus eos qui bono publico inuigilant: cum non decenti honore eos prosequamur, condignis beneficiis non afficiamus, prorsus nullus hic dũ viuitur apud nos remuneratus audiatur. Sed tu quisquis es quem ex aduerso dicere feci, pro nihilo pendis, post ducentos quadringentosve annos reuiuiscere, dũ cæteri ignoti, ignobiles, putridi iacent? Reuiuiscere enim mihi videtur is, cuius scripta post tempus hominum manibus resumuntur, reuoluuntur, admirantur, probantur: laudatur scriptor, adoratur. Patria, oppidum, parentes qui, illi vitã, qui penates dederunt, in cœlum laudibus effertur. Sed quorsum hæc? Cũ præsenti anno MDXXV. à condito ferme orbe non habuerimus tot regibus captis, tot occisis, tot fugatis, tot seditionibus memorabiliorem; excitatum velim aliquẽ ex hiis, qui cum laude hanc prouinciam sibi desumere possent, ne res cedro dignissimas nobiscum obsolescere paterentur: sed adhibito stylo & sibi æternum nomen, & posteris non ingratum opus cuderent. Quod equidem pro virili Petrus Crinitus* * *Principi Palatino El[illegible]ori a secretis, amicus meus non vulgaris, patria lingua nuper aggressus, summa [illegible]de atque integritate, nec sine oleo perfecit. Verum non plane vulneri meo satisfecit quippe quod dolerem memorabilia facinora extra Germaniæ limites non egressura, & tantum Teutonibus, quibus res perinde grata esse possit, scriptum*

An. 1525.

* P. Harerus.

cunque-

*conquerere. Cui vt ſubuenirem, audendum quoque mihi putaui: & vt cæteris nationibus harum rerum auidiſsimis vtcunque conſulerem, Petri mei vigilias in Latinam linguam interpretandas mihi perſuaſi. Quod & eo nomine libentius aggreſſus ſum, quoniam hoc labore etiam inculto & agreſti plurimum gloriæ, nec minus fauoris clementiſsimo Principi meo Ludouico Palatino Electori pariturum me non diffidam: & habeant cæteri per orbem Principes, aliquem, per quem ſe tanquam in ſpeculo intueantur, & ediſcant quo animo eſſe debeant, ſi maior ſeditionum procella ingruerit. Diſcant (inquam) optimum Principem imitari debere medicos, qui vitioſum aliquod membrum prius emplaſtris, collyriis, & herbis ſanare pertentant; deinde ſi illa non proſint, abſcindunt, vt reliqua integra ſeruentur. Habeant inſuper hunc meum Principem tanquam exemplar aliquod principalis virtutis, quem imitentur, ad quem ſe fingant & delineent. Vt ita & glorioſe regnent, & cum maieſtate imperent, & ſubditi placido gaudeant imperio.*

* * *

# SEDITIONIS RVSTICANÆ

## HISTORIA.

STATIM huius insignis anni principio in Hegoia primum belli tumultum Comitatus Lupfensis incolæ fecerunt, qui se ab Ecclesiæ insignioribus quibusdam plus æquo premi primum quidem inter paucos & clanculum, deinde palam & cum pluribus conquerebantur Tandem cum querelis nihil se proficere animaduerterent, ex aliquot pagis armati concurrunt, & quod precibus nequierant, incusso terrore se impetraturos sibi persuadent. Demum vt se numero statim præter opinionem auctos videnr, audaciam sumunt, nec iam molliri, verum omne seruituris iugum excutere constituunt, & ad libertatem ex omnibus locis proclamant. Cuius rei famam, & dulce libertatis nomen vicini Algoij plausibiliter exceperunt, qui & ipsi ad rei nouitatem confluentes, postremo ad Albim montem & circa oppidum Vlmam copioso exercitu consederunt. Forte fortuna hoc tempore ad Vlmam Confœderati Sueuiæ habebant comitia ob Ducem Wirtembergensem Vlricum, qui conducto apud Heluetios milite auitum regnum, quo nuper pulsus fuerat, armis repetebat. Ii conscripto pro tempore exercitu, dictoque Imperatore Georgio Dapifero a Valtepurga in Wirtenbergensem mouerunt. Ille interim Stuckgardiam suæ terræ principale oppidum acriter oppugnabat, ad vltimumque discrimen permansisset, ni reuocato domum ab Heluetijs milite noctu abire infecta re coactus fuisset. Reuocandi occasionem dedit accepta apud Papiam clades, in qua Rex Galliæ Franciscus cæso fugatoque exercitu captus est.

Post abitum Ducis, capta ab eo oppida facile recepta sunt, turbatusque Sueuiæ status compositus: Deinde iussus Dapifer Georgius in rusticos ducere militem, nihilque de bello remittere, licet interim de concordia ad eos mitterentur legati: quod frustra ire viderentur ad homines, qui nihil sani intelligerent. Is igitur omnibus copijs circa medium ieiunij e Sueuis mouet eo animo, vt inter Vlmam & Biberacum, vbi rustici esse dicebantur, congrederetur. Pauci igitur diebus cum illo peruenisset, castraque ad medium à rusticis milliare posuisset, renunciatur ei illos ob ingentem numerum animosiores (conuenerant enim iam tum ad quatuordecim millia) & peruicaciores factos, neque quidnam intenderent comprobasse, quippe pabulatores quosdam interceptos & ex nobilitate aliquot trucidasse, cœnobia nonnulla deuastasse, nihilque non fecisse quod infestissimus hostis perpetrare solet. Quare omnino ferro decernere constituit in sequentem diem. Verum seu per exploratores certiores facti rustici, seu quia ita conuenerat, noctu castra mouent, & in monasterium Marchrallum se recipiunt, quod vt pleraque alia, omnibus rebus spoliant, & fœde dilacerant. Subsequebatur magnis itineribus cum copijs Georgius Dapifer Cumque propemodum assecutus foret, in conspectumque venisset, illi timore perculsi per agros palantes dissipantur plurimi in montes salutem quæsiuerunt. Hic redduntur Dapifero à confœderatis litteræ, quibus ad Vlmam reuocabatur. Ille statim iussis parens, agmen auertit; in itinere [illegible]ros pagos incolis vacuos concre[illegible]uit. Erat autem iter inter duo oppida [illegible]emum & Gontzber[illegible]m: quorum incolę cum vicinis pagis vsque ad Augustam Vindelicorum in rusticorum partes concesserant. Illo iussus est Dapifer omnem belli molem conuertere, quod dum faceret, incidit in sex rusticorum millia, qui impetum eius non [illegible]entes ne momento quidem [illegible] partim cæsi, partim in adiacentem Danubium flumen compulsi, ab amne absorpti sunt, plures capti, paucis effugere datum. Interim ex Vlma, centum & viginti equites emissi erant, vt auerterent rusticos, qui e Nouo pago ad Leiphemum præsidium velle mittere [illegible]abantur. His octingenti oc[illegible]urrunt rustici, omni armorum genere splendentes. Nec ob hoc territi equites, equis calcaria subdunt [illegible] territi rustici illico fugæ consulunt. Ducenti quinquaginta [illegible]m reliquerunt, totidem ferme capti, reliqui bene[illegible] [illegible] paludes [illegible]serunt. Eodem die Georgius Dapifer ad oppida prædicta peruenit, quæ sine mora in quascũq. daret victor cõditiones, sese dediderunt. Auctores seditionis par-

partim laqueo, partim gladio meritas pœnas persoluerunt. Leiphemum pediti, Gontzbergium equiti in prædam datum. Ad quos Senatus Imperialis & ciuitates quædam superioris Germaniæ legatos miserant, tentaturi si quo modo sine sanguine res sedari posset: & diu res frustra tentata, imperfecta remansit.

Dum ad Vlmam de pace consultatur, rustici in Riet prope Balderingam reparant vires, missis ex Algoia auxilijs: quibus freti plurimas arces conuellunt, monasteria fœde dilacerant, nobilium ædes depopulantur. Quamobrem Georgius Dapifer in eos mouere coactus, omnem dolum adhibuit, nunc verbis irritans, nũc machinis lacessens, interdum & formidinem simulans, quo eos ad pugnandum

10 allicere posset. Donec die sancto Veneris circa quintam post meridiem horam, apud suæ ditionis oppidulum Wortzachium, ad tertium à Biberaco lapidem, ad septem millia rusticorum fundit fugatque, atque adeo ad interniciem, vt nullus supermanserit, nisi captiui admodum pauci: ex quibus didicit tribus illinc miliaribus in pago Wingarteno apud Rauenspurgium alia octo rusticorum millia congregata. Quare diluculo facto signa conuelli iubet, ac incedere, & agmen subsequi. Rustici quid actum præcedente die forent ignari, eodem itinere ad coniungendas cum cæsis copias properabant. Qua de re per exploratores Dapifer certior factus, aciem instruit & ordine obuiam ire pergit. Iamque prope erat vt confligeret: quum vno agmine rustici fugientes in paludes proximas se conijciunt, ita vt ab equitatu per-

20 sequi nequirent, nihilominus machinis petiti plures vitam relinquere, nox vero superueniens quicquam vltra tentari vetuit. Tantum castra pro nocte munire iussus miles, sequenti die ni aufugissent rustici, pugnaturus.

Septimodecimo die Aprilis omnibus copijs è paludibus in Bodami lacus accolas & Algoios promouet: vbi duo exercitus rusticorum restabant. Vt autem ad Beyetfindium peruentum, & signa conspecta, rustici montes & vineta capiunt, quo ab equitibus tuti forent. Antequam vero machinæ dirigi & parari in eos potuerũt, haud turbato ordine & signis erectis ad Wingartemum quam celerrime contendunt. Equites in eos impetum facere cupiebant, ni abstinere iussi fuissent, quod ad duodecim millia hostium esse, exploratum haberet, nec temere quicquam, vt bo-

30 nus Dux, Dapifer agendum sibi persuaserat. Ad hoc segnius trahebantur machinæ, quibus tandem perductis, & in rusticos summa arte emissis, non paruã stragem edidere. Superuenerunt autem Comes Ioannes de Monte Forti, & à Rauenspurgio ad Dapiferum legati, orantes vt mitius parum cum insaniente populo ageret, neue tãtum Christiani sanguinis Christianus Dux effunderet: sed datis quas prius spreuerant rustici, conditionibus, eos ad sua dimitteret. In quam sententiam Dapifer tandem perductus, ea potissimum causa, & quod Duces rusticorum sese supplices adijssent, & signa omnia tradidissent.

Interim non quiescens humani generis perpetuus hostis Sathan, & (vt Christus ait) mendax ille nostræ salutis iugulator, omnisque iniquitatis & discordia-

40 rum fomes & auctor, prædam ingentem sibi paratam cernens, in omnia sese conuertit; donec laqueos in quos ruentem populum exciperet, reppererit. Instructis itaque suæ farinæ (vt postea fructus docuerunt) ministris qui sacrosancti Euangelij præfigentes titulum summique boni præ se ferentes imaginem, sed. tios a ad numerum duodecim edidere & per Germaniam dispersere pronunciata, maxima pro parte in carnis libertatem excogitata, ab Thoma Munstero Thuringo è Mulhausen, quantum coniectur.s possumus assequi. Deprehensus etenim crebros ad seditiosos rusticos habuisse internuncios, vnde illi hæc si cui maxime adscribendum censeo. Fuere autem huiusmodi. *Articuli.*

* * *

50 VT in vulgus prolata sunt, magno plausu ab his recipiebãtur, quibus etenim sanctissimæ leges abominationi sunt, & vt in omne erumpant impune facinus, quoque mens praua duxerit liberius efferatur, nullis volunt coerceri institutis, nullum quantumuis leue lubenti animo ferre iugum: quasi naturæ humanæ imbecillitas nullis egeat sc. frenis, quam tam præcipité in omne vicium ruere videm". Hinc coi-

re undique cœptum, conuenticulaque vicatim habere, dicere aduenisse tempus libertatis recuperandæ, lætari, exhortari alius alium, quantum lucri & honoris inde prouenturum ad quemlibet ostendere: Velle Deum rerum publicarum quoque infelici plebi administrationem semel concedere. His & alijs passim iactatis, cœpere vbique rustici obedientiæ aures occludere, adeoque malefaciendi inualuit, inualuit, irroborauit amor, & latius indies magis atque magis prorepere væsana regnandi cupido, vt breui nihil non turbulentum superior Germania habuerit.

Grassante tum vbique hoc morbo tum intra Budaricum saltum, quem hodie syluam Ottonicam vocant, Georgius Lanius homo nulli rei magis tota vita addictus quam scortationibus, commessationibus & taxillis, apud Ballenburgam ditionis Moguntinæ oppidulum, suæ fortis primum homines aliquot cogens, & tandem ex vicinis vndique pagis ad rei nouitatem accurrentes ostensis supradictis articulis stimulans, demum conuenit, vt sub specie diuini verbi tuendi omnem potestatis humanæ euerterent prærogatiuam, tollerent vniuersa iuris gentium fœdera, nihilque quod ad pacem & vnitatem reipublicæ facere videretur, inconcussum relinquerent. Conuenerunt autem circa medium ieiunij ad duo ferme millia e diuersis locis. Cumque de deligendo Imperatore colloqui cœptum esset, certabat vnusquisq; etiã rei bellicę inexpertissimus, & sese eo honore p̃ cæteris dignũ contendebat; donec opera quorundam quos sibi beneficijs deuinctos habebat, Georgius Lanius Dux constituitur. Qui confestim ad vicinos pagos nuncios dimittit hortatum, vt quisque militiam profiteretur, nolentes minis compellerent. Quo facto maximum in breui comparauit exercitum, quem ad Mergethemum ducit. Id est oppidum ditionis Teutonicorum dominorũ. Huius ciuibus iam tum cũ dominis suis non satis conueniebat, quod quingenti ciues paucos ante dies Abbatis Pulchræ Vallis ædes, quas in eo oppido habet, ingressi quinq; vini plaustra ebibissent. Qua de re in ius vocati erant, & rogati causam dicere respondebant, se regestum prouentum cœnobij cupere, quo quicquid iniqui ostendissent emendarent. Hæc optima Georgio Lanio occasio fuit, vt sine negotio in oppidum admitteretur. Oppido potitus rusticanus miles in arcem irruit: quam omnium rerum refertissimam inueniens, aliquot diebus in edendo & bibendo consumptis quidquid reliqui fuit, inter se partitus est. Deinde nulla fuit mora, Nouas ædes arcem supra Tubarim fluuium, locum quidem satis munitum, tamen accessibilem expugnant, deprędantutque & exutũnt: quodque maxime horrendum, magnam partem mali proprij Teutonicorum dominorum famuli fuisse perhibentur. Qui etiam cœnobium nobile Pulchram Vallem fœdissime vastant. Arce Mergetheimensi depopulata recurrunt rustici ad Oringam oppidum, quod iamiam ditionis Comitis Hoenloensis rustici suæ fecerant potestatis, coniecto eius loci in carceres senatu. Deinde ad Newenstein, haud procul à prædicto oppido, vbi regiolam suam Comes solet habere promouent, hoc quoque oppidulo, quod abesset Comes, facile potiuntur. Inuentam eius vxorem, & sæpius genua Georgij Lanij amplexam, non satis pro decore tam nobilis fœminæ tractandam tradunt. Tandem aduocarunt literis Comitem, & eius fratrem; qui vt res non omnino deperditas saluarent, has accepere à rusticis cõditiones. Primo quicquid bellicarum machinarum fuit traditum rusticis, ciues quotquot vinctos haberent soluunt, duodecim illos articulos centum & vnum annos inuiolatos seruarent. Hęc ad Neolithon acta, è nobilitate plurimos ad sese cum rusticis confœderandum permouerunt, alij vi, cæteri minis compulsi, deinde ad Tubarim redeunt, Bischoffsheim, Laudamque recipiunt, arcem Landenstein deprædatam exusserunt. Hoc rerum statu apud Heilbtonnam ad mille ducentos cõuenere, qui Cheruscos inuadentes breui ingentem multitudinem congregauerunt, cum qua peruagata magistri Teutonicorum ditione tandem apud Oringam cum Budaricis rusticis se coniunxerunt, deinde Neckaream Sulmam petentes à suæ factionis oppidanis intromissi, ibiq; reperta summa annonæ copia aliquot dies morati sunt. Ad primum à Sulma lapidem intra montium fauces oppidum erat Weinsperg Wirtenbergicæ ditionis, arce & mœnibus egregie munitum: ad hoc in præsidium oppidi missi erant septuaginta equites nobiles & animis & genere, quorum

Mergetheim. Schoental. Neuhaus. Oeringen. Newenstein. Necker-sulm

10 20 30 40 50

rum præfectus Comes Ludouicus de Helffenstein. Verum seditiosi ciues clanculum cum rusticis fœdere inito, vt ad sese omnibus copijs venirent, persuaserunt. Hij nocte à Sulma mouentes circa nonam horam ante meridiem ipso die Paschæ diuiso exercitu, altera arcem, altera parte oppidum oppugnare, magno clamore & strepitu occœperunt, portasque refringere. Ciues proditionem dissimulantes, pro mœnibus stare, machinas horrendo sonitu emittere, ita tamen ex composito directas, vt neminem læderent. Quam ob rem audaciores rustici facti, statim oppido & arce potiuntur. Qua victoria non satiati, studentes pessimi & horendissimi exempli conuentioni quam inierant satisfacere, qua præscriptum fuit, vt intra centum annos equitem nobilem, monachum aut otiosum (vt vocabant) viuere nullum sinerent, seu vt amissos sicuti statim socios vlciscerentur, seu vt nobilitati maiorem incuterent terrorem, prædictum Comitem & cæteros equites captos horrenda morte adfecerunt. Vnus forma & viribus præstans, salutem quærens, in turrim cuiusdam ædis sacræ euaserat, quem cōfossum gladijs in spectaculum exalta turri per fenestras deiecerunt. Nec sat fuit desæuisse in equites, quinetiam iuuenes & pueros eorum pari supplicio peremerunt: demptis duobus solis, qui fortuna præseruati adhuc hodierno die sacra deæ debent. Comitis vxor intra vlnas puerulum gestans à nebulonum sæuitia defendere nequijt quin fœde vulneraretur. Præterea quicquid erat nobili matronæ suppellectilis, inter se parriti sunt. Insanientibus in Weinsperg rusticis, Wilhelmus auenarius è Mosspachij præsidio per Comitem de Helfenstein ad Weinsperg vocatus, forte cum viginti equis se itineri accinxerat. Cumque in proximum oppido collem peruenisset, iam oppugnari oppidum videt, & capti spectator fuit. Nec opus progressu existimans, retro redire cœpit. Ecce autem obuiam veniunt sexaginta ferme rustici armis & gladijs spectabiles, in quos impetum facit Auenarius. Illi non impigre sese defendunt: Verum præualuit equitum robur. Ita vt omnes perierint rustici. Qua clade exercitus ad Weinsperg irritatus minatur sese vel intra Palatinam arcem de Auenario pœnas sumpturum.

*Durch die Spieß gejagt.*

*W. vom Habern.*

Egregio vt existimant & pro decore ad Weinsperg perpetrato facinore, arcique & vrbi imposito præsidio ad cœnobium Lichtenstern, promouent, quod peruastatum & quicquid vini ebibere non potuerunt effusum, comitibusque de Lewenstein ad conditiones pacis fœdissimas accipiendas coactis, deserunt; & ad Sulmam redière. Arcem Schewetburg concremarunt, timore à præsidio relictam. Deinde ad Heilpronnam se accingunt, cœnobium Carmelitarum egregie apud oppidum constructum funditus delent, oppidum ad deditionem sollicitant. Licet autem Senatus ægre hæc scelera aspiciebat, tamen factione ciuium in partes rusticas declinatorum, coacti sunt certum rusticorum numerum intromittere, qui bona ecclesiarum & nobilium, quotquot in oppido erant, diriperent.

*Heilbrun.*

Ab Heilbronna rustici Sulmam redeunt: vnde præsidio relicto ad Gondersheimium, vbi regiam suam habebat Magister Teutonici ordinis, oppido & arce nobilem ad Neccarum positam promouent. Verum is eo tempore cum tota familia aduentum rusticorum expectare non audens se contulerat Heidelbergam ad Palatinum. Aduenientes igitur rustici facile & arce & oppido potiuntur, arcem à fundo diruunt, in qua ad multos dies commeatus inuenere. Commorati aliquot ibi diebus, in Moguntinam ditionem per Budaricos saltus se recipiunt, ibi nouem insignia oppida præter innumeros pagos ad eos deficiunt, cœnobium Amerbachiū depopulantur, Moguntini præsulis vicarium Wilhelmum Episcopum Argentinēsem in arce Episcopali in Asschaffenburgo, oppugnant, iuuantibus oppidanis qui sibi iatum sacerdotum ædes diuiserant in eo oppido ad Mœnum: quumq; nec auxilij quidquam nec euadendi locum Episcopus aspiceret, coactus fuit conditiones quas dare rustici voluerint, accipere.

*Gondersheim.*

*Amerbach.*

His peractis in Franciam Orientalem ad alterum qui ex Franconibus prorupperat exercitum, & iam Herbipolim ad VIII. millia obsidebat, commigrant. In itinere Wildenburg & Limpach arces conflagrarunt: Comitem Georgium de Wertheim condiriones ab se accipere, & machinas dare coegerunt. Prædicta Frāconicæ gentis multitudo ortum habuit apud Tubarense Rottenburgum & ad Ro-

tingam conuenerunt, vnde cum signis tribus militaribus Bütardum petebant, vt centum triginta equites quos ibi esse compererant, si possent interciperent. Sed certiores hij de consilio facti sese, qua facturi iter erant, in insidias locant, & ex primi sarijs rusticis multos adorti interemerũt. Aduentante autem multitudine retrocedunt Herbipolim, Rustici vero Buthardum eo die perueniunt, quod copia omniũ rerum refertum deprædantur, & in arcem ignem immittunt. Deinceps apud Herbipolim haud procul ab vrbe castra locant: Geilshemium & Reygelsburgum arces concremant, vbi ad quatuor millia modiorum frumenti & olei ad esum facientia inter sese diuiserunt. Ab hinc ad Ochsenfurt castra ponunt, vbi dies aliquot consumpserunt, quod illic vini magnam vim & frumenti inuenissent. Deinde ad ædes Monachorum apud Bercklingam se proripiunt: vbi sericeas Ecclesiarum magni precij veste, calices, & varia id genus sacræ ædis ornamenta deprædantur. Inde Swartzachum, vastum & diues supra credulitatem monasterium, deprædantur. Itidem & de Gerolshemo factum. Stolbergum arcem incendunt, item Bimbachiũ. Consultantibus deinde quonam irent, vicit sententia eorum qui Herbipolim oppugnandam censerent. In itinere Geroltzhofen concremant, deinde ne qui non tuti à tergo relinquerent, sequentes arces repetunt, quas omnes deprædatas igne cõcremarũt, sc. magnũ Lanheimum, Steffansberg, Sichershusen, Michelfeld. Item cœnobium quoddam mulierũ, & alterum Carthusiensium. Deinde ad Ochsenfurdi irepedãt, vbi nauẽ varijs bonis refertã (erat Episcopi Bambergẽsis) deripiunt. Superueniunt ad duo alia millia rusticorum, quibus adsociatis ad oppugnandam arcem Herpibolensem contendunt dimissa suorum parte ad Gibelstat, Ingelstat, & Grußfeldr arces concremandas. Interim arcem Herbipolensem infestantes, cumque viderent frustra rem per Canonicos protrahi, tandem arcem oppugnare occœperunt: & primo die nouem homines machinis interemerunt. Pendente oppugnatione, ex omnibus tantus confluxit numerus, vt ad viginti hominum millia certo fuisse constet, ad hæc in oppidum sunt admissi, habuerunt e nobilitate, duos Duces, Gotzen de Berlichingen, & Florianum Geyer.

Intra festa Paschæ similiter rusticorum tumultus excitatus est in ditione Episcopi Spirensis Georgij Comitis Palatini. Primo quidem non multos, verum statim nequicquam per Episcopum sedari posse tentatus in magnam excreuit multitudinem. Dimisis in proximos pagos literis huiusmodi, *Constans & serium Re publ. Rusticæ decretum, vt vos quamprimũ conuenietis, & nobis delectos è vobis centũ fratres armatos in defensionem Euangelij & diuinæ iustitiæ mittatis Si vitam saluam vobis esse vultis.* Ita ingentem congregarunt multitudinem, non defuerat tñ Palatino prouidentia. Misso enim Auenario cum aliquot equitibus, experiri voluit an principijs obstare posset. Verum prope pagum Malsch quendam obsidebant montem, in quo ab equitibus facile tuti erant. Episcopus Spirensis regia deserta ad fratrem Heidelbergam se contulit, nec mora, Rottenburg, Vdenhemium, Kisslauum, Pruxellas, & oppida & arces statim suæ potestatis faciunt. Per idem fere tempus in Marchionatu Badensi ad tria Rusticorum millia rebellarunt, Durlacũmque oppidum ingressi præfectum Vibis in vincula coniiciunt, cœnobium Gotzaw depopulati sunt Licet autem cõpulsi a Marchione primo impetu fuissent arma deponere, nihilominus adhuc æstuabant animis ita vt facile resumserint arma, & se Bruhrenijs coniunxerint, qui explicatis signis terras Marchionis ingressi multa cœnobia peruastarunt, præsertim Dominorum Dominarumve Albam, in Hercinia Sylua, & Marchionem adegerunt, vt maius euitaret periculum, quas voluerunt conditiones, acceptare. Redeunt pace data Marchioni in Prorhenum, vnde septem signa dimittunt ad obsidendam vrbem Spirensem, ni se intromitterent. Quod equidem Spirensium Præsul Episcopus periculum cernens, imperrauit vt sub publica fide ad se eum venire sinerent: euenit, conditionibus datis accepti que haud memorabilibus arma deponunt, & ad suos quisque redijt. Panes, vinum, & carnes in aliquot dies Spirensis Clerus dedit, cœnobium tamen prius Herdam & Mechtersheimium depopulati sunt. Nihilominus reliquum apud Bruxellas constituitur, ad quod si quando opus foret, intra duos dies ad quinq; hominum millia cogi posset.

Gersshem. Reygelsburg. Ochsenfurt. Bercklingen. Swartzach. Geroltzhofen. Gibelstat. Rotenburg. Vdenheim. Kisslauw Bruchsal. Gotzaw. Bruhrhein. Hertt. Metersheim.

Retran-

Remanserant in Bretheimio sub publica Principis mei fide immensæ ciuitatum Imperialium merces, quæ ꝓpter motus Rusticos in Sueuia non ausæ sunt vltra progre hi, has maxime sollicitabant rustici, eumq; nihil vsque tutū foret nec conuenirebant inter se satis ciues, Palatinus ad quingentos pedites in præsidium mittebat, qui cum in Prurhenio essent, à fidefragis rusticis nihil tale timentes circumueniuntur, nec fide data iurataque pacis conditione præualuerunt, quin pedites omnes fide præstita coegerint Heidelbergam redire, rati (vt credo) se tandem Bretheimio potituros. Ad octauam Paschæ nouus rursum fuit tumultus in Zabergoia qui aucti rusticis hæc loca incolentibus arcem alteram Magistri ordinis Teutonicorum Stockberg, haud procul à Brackena, in monte Heuchelberg, omni annonæ genere abundantem deprędantur & exurunt, deinde cœnobiolum Derdingam, & tandem ad Maulbronnam perueniunt, vbi aliquot dies commorati sunt donec victualia superfuerunt: Abest autem Maulbrōna ab oppido Bretheim milliari. Quare sæpiuscule non cessabant Bretthemiorum sollicitare deditionem. Cum nequicq̃ res procederet & iam deficerent alimenta, corripiunt se ad exercitum, qui ex Rusticis nigræ syluæ confluxerat: cum quibus paucis diebus omnes arces & oppida Sueuiæ, (Tubinga, & Vrachio, Absperguoque atcc exceptis) in suas descendere coegerunt, Monasteria & nobiliorum domus concremarunt, fœdeque deforati sunt.

Zabergeua. Derdingen.

Interim libet hic ascribere qua astutia Prurhenii Bretthemium pertentarint, tantus inuaserat eos potiundi merces insania. Id equidem breuius fecero, si epistolam ipsam quam Bretthemium miserunt, inseruero, quæ huiusmodi fuit.

*Accepimus fratres & amici charissimi, non incerta fama, ingentem aduenire exercitum, qui propter merces illas quæ penes vos sunt, oppidum vestrum oppugnatum veniunt. Cum vero vobis simus vicini, fraternam decet vos nobis ostendere dilectionem. Proinde vos rogamus, si contigerit quid deterius quamprimum nos aduocetis: Lati autem tantis & animis & viribus suppetias vobis sumus, vt nutu hostibus ipsi inter nos potius huiusmodi bona diuidamus. Hæc erant, quæ fraterna dilectio vos ignorare nolebat Valete.* Sed neq; hæc nobilium ciuium animos frangere potuerunt, quin fidem illæsam & oppidum Principi suo seruarent.

Cum nusquam quiescente Sathana fama rerum cis Rhenum gestarum ab Rusticis Elsatiam peruasisset, & hic rustica gens auram celebratæ libertatis hausit, nec mora, ingens confluit porcorum grex, & ad deprædandam deuastandaque vbiq; monasteria veluti tempestas quædam corripitur: Alrorff, Neuuenburg, Sanctam Walburgim in Sylua Hagenoia, & pleraque alia cœnobia depopulantur. Res erat grata & plausibilis, quod in summa omnium rerum volutarentur copia & alienas impune opes degluberent, nec opus erat abscedentibus conuenire ad crerant hospitem, præsentia solum intuebantur, ignari futuri. Vt autem multas nobilium ædes deuastassent, ad triginta millia ante Zabernam Elsatiæ, vbi Regiam suam Episcopus Argentinensis habere solet, castra posuerunt, & in oppidum nulla vi admittuntur.

Elsas Zabern.

Hoc rerum statu Dux Lotharingiæ Anthonius vt suos iamiam vacillantes subditos, quinimo ad Saram fluuiū motos, in fide contineret, à Sicambro Duce dimissa quinq; peditum millia conducit: adhæc ad mille quingentos equites præter suæ terræ auxilia cogit, ad Zabernamque properat, in oppido concludit Rusticos & obsidet, deinde Mercurii post Cantate oppido potitur, & ad viginti millia cædit, oppidum militi datum, fœminæ pulchriores abductæ. Aberant haud procul ab oppido ad sex Rusticorum millia, qui suppetias sociis ferre volebant, iis miles Lotharingus occurrit, & vix cuiquam vitam relictam perhibent.

Alterum his temporibus quoque tumultum excitauit intra Vascouios montes ciuis Weissenburgensis, nomine Bacchus: qui intra terras illius Ducis Ludouici, quicquid erat Ecclesiastici iuris, deuastarent, nomenque à vicino loco Cleburgum assumpserunt, primo Diui Pauli cœnobium in Weissenburg deprædati, ad [illegible] haud procul ab oppido Remigii conuolant. Habebat aliquandum [illegible] sidii ab Abbate relictum, qui ad aliquot dies obsidionē pertulit, verum cum nec [illegible]es

Cleburg. Remigberg.

ſubſidii erat, & oppidum Weiſſenburg machinas admouiſſet, coacti ſunt facere deditionem, arx deprædata igne cælum abiit, ad ſellas dehinc tapiuntur, arcemque Roderam incendunt, vbi alter ſe coniunxit exercitus Kolbenhauff dictus: quo freto ad Zaberniam ad alterum exercitum contendunt. Vt autem Ducem Lotharingiæ audiunt perueniſſe, retto pedem ferunt, & generoſi decidunt animi: multi domum rediete.

Rodern.

A pugna Zabernenſi Dux Lotharingiæ ſanguinolentum adhuc & cæde recentem militem in ſuperiorem Elſatiam duxit, vbi quoque exercitum ruſticorum ad decem millia cæcidit. Inde domum rediit, militesque dimiſit.

Adhuc intactus manebat hac lue Palatinatus, verum vt domus cuius parietes ardent, interiora diu illæſa conſeruare nequit, ita & hic paulatim intra Palatinæ gentis viſcera ſerpere cœpit, & primo quidem in Sibeldingenſi valle tumultus exortus cœnobium Vſſersthal deprædatus eſt, arces Trifels & Neukaſtel ceperunt, cœnobium Hetd, Pleiſuueiler, Geiluueiler prædæ fuerunt, quin etiam Helsbruck, arcem nobilem Comitum de Leuuenſtein, Schaiffeneck, item Bechingen, item Madeburg, epiſcopi Spirenſis, item Berg Zabern, Schlosramberg, Meiſtersheim, Odesheim, Eſſingen, Kiruueiler, Iockenheim, Hagenbug, Grobsberg, Keſtenburg, Wingerthen, Wolfsberg, Deitesheim, Fridelsheim, Grunauu, Kuppetsberg, Heimbach, deinde Wintzingen.

Vſſersthal. Trifels. Neukaſtel. Herd. Bleiſuueiler. Geiluueiler. Helsbruck.

Deinde Neapolitanos ciues minis deterruere, ita vt oppidum illud nobile & munitiſſimum nulla vi perpeſſa nebulonibus tradiderint. Cuius rei fama cum ad vicina perueniſſet, ſtatim putare actum de Palatinatu, & vndique coitiones fieri cœptæ. Præſertim in Bockenheim, ad trecentos conuenere, qui mox ex Petra ſana aucti vicinos cogunt in ſua ſceleta pagos & Hochemiũ Liebenauuque cœnobium prope Vangiones, deinde Nouas ædes depopulantur, Hermesheim Dalburgiæ ditionis capiunt, vbi & tormenta bellica & homines conſecuti ſunt, deinde in pago Oſthofen ædes canonicorum deprædati tandem ad pagum Bechtheim ad aliquot dies moram fecere, à Bechtheim ad Weſthofen. Interea Auenarius cum trecentis equitibus & quingentis peditibus ad ea loca per Palatinum miſſus, vt ruentes contineret in fide, cæteros ab huiuſmodi ſeditionibus abſterreret. Vt autem aduertit, in Weſthofen eſſe ruſticos, promouet illuc. Ruſtici ad ordines conueniunt, & vinetum quoddam capiunt, vbi ſine magno equitum incommodo lædi non facile poterant, tormenta in eos diriguntur, erant autem iam ad tria millia, ſuperueniens autem nox vetuit quidquam vlterius experiri, conabantur autem elabi nonnulli è quibus ad ſexaginta cæſi ſunt, nocte intempeſta veriti ne ardor Auenarii mane rediret claneulum diſcedunt, & ad Wachenheim alterum Palatini oppidum ſe conferunt, vbi intromiſſi quoq; vt inde ad exercitum Neapolitanum ſe coniungerent in itinere cœnobium Limpurg ſunt deprædati.

Neuſtat. Hochem. Liebenauu. Neuhauſen. VVachenheim.

Interea Optimus Palatinus omnia prius adhibens medicamina, quam ad effundendum ſanguinem Chriſtianum properaret, ſeu vt etiam vires nondum ſatis robuſtas colligeret, petiit colloquium. Illi ſuo principi negant cum pluribus quam triginta equis ſe eum auditurum. Paret bonus Princeps, eo enim res deuenerat, & ſub publica eorum fide, qui nihil minus quam Fidem ſeruare vouerant, ad eos venit. Illi in conſpectum explicatis ſignis totis copiis ſeſe oſtentant, tandem poſt multa vltro citroque dicta conuenit, & recipiunt vterque exercitus ſe quamprimum ab armis diſceſſurũ, arces, oppida & res redderent, ne quid in poſterum tale conarentur, octo erant ruſticorum millia, confert ſe ad neapolim Princeps, vbi ad ſe rediere Duces ruſticorum quod inter alia conuenerat de Comitiis Heidelbergæ celebrandis, illique diem dicendam cenſebant, iuſſit apud ſedecumbere Princeps, & Pentecoſten diem dicunt.

Extinctus videbatur, cum circa dominicam Iubilate ſacerdos nebulo apud oppidum Eppingam in Cheruſcis (parent illi Palatino) Antonius Eyſenhut, adſociatis ſed tioſis quibuidam & nihili hominibus nouum excitauit tumultum dimiſſis venenatiſſimis plusquam antea literis huiuſmodi textus.

Patien-

*Patientiam & humilem Domini nostri Iesu Christi constantiam in omnibus vestris necessitatibus vobis fratres in Christo optamus. Notum vobis est, quod sub Principibus nostris & eorum præfectis, monachis item & sacerdotibus perpessi sumus iugum. Tandem Dei gratia reuelata est tam eorum iniquitas, ideo moneo vos serio, vt cum omnibus confratribus vestris compareatis sine mora ad oppidum Gochsheim & cum vno curru, vt Euangelium & iustitia progressus habeant. Quod si dicto minus audientes fueritis, certo sciatis me cum fratribus ad vos venturum.* Ita paucis diebus ad mille ducentos coaceruauit, indito suo exercitui nomine *hellenhauff*, quem explicatis signis ad Eppingam ducit, vbi sine mora intromissus, item Heidelsheim pari modo, item Hilsbach, item Suntzen, vbi aliquot dies commorati sunt, quod commeatus apud sacerdotes inuenissent, nec tamen abstinuerunt, quin proximam arcem Steinsberg concremarint, vt quam altum occupat ea arx montem, & omnibus Cheruscis conspicua est, ignis animos rusticis faceret. Huic quoque malo vt mederetur Palatinus, ab Eusenhut impetrat, vt sub publica fide oratores ad se ire sinerent. Oratores fuerunt Comes de Anaxone in Wisbaden, quibus nulla fides seruata. Sed diu illusi diem & noctem extremam esse horam putarunt, tandem conuenit vt exercitus dimitteretur.

*Eppingen. Hilspach. Heidelsheim. Suntzheim. Nassaw.*

Dum hæc geruntur, redduntur Principi literæ quibus non parum lætatus est, quod adhuc aliquid virtutis in subditis suis esse acceperit. Ad Cæsaream Luthecam tumultuabant ad mille homines, Otterburgumque & Visbachium vetera cœnobia corruperunt, cumq; vicini quidam pagi se his malis innodari non paterentur, minitabantur illi, contra boni viri ad quingentos conuenere, & in perfidos mouent eosque audacter alloquuntur, & nisi se dedant cædes minantur. Illi territi octingenti se captos tradunt, arma dant, & res restituunt, prædam bonis illis viris & alia pleraque egregii facinoris decora largitus est Princeps. Initi fœdera seruare Rustici, quod cum Principe Palatino fecerant, non depositis armis duas arces deprædati sunt, Wolffsberg & Winzingen. Item Ruprechtsberg, Diedesheim, arcem & oppidum deprædati sunt. Landauum sollicitant, neque tamen profecere.

*Otterburg. Visbach. Wolfsberg. Winzingen. Ruprechtsberg. Didesheim.*

Apud Dirmsteimum vir nobilis erat Asmus à Vitta, qui sibi pessimos quosq; associans, nouum in Palatinatu excitauit tumultum, cœnobiumque Franckenthal deprædatus est. Aduertens itaque Palatinus nihil fidei, nihil tuti in rusticis, acriora que adhibenda medicamina, quoniam hæc mitiora nihil proficiebant, conscripsit è sua nobilitate mille equites peditumque tria millia conduxit, cui quoque ex fœdere Treuir. episcopus cum delecta trecentorum equitum & peditum mille quingentorum manu subsidio venit. Misit etiam equites Landgrauius qui cum exercitu venturus erat, ni & hanc Germaniæ partem hoc imbibisset aconitum, cuius seditionis origo fuit in Hirsfeld ab Abbatis eius loci subditis. Deinde circa Fuldam oppidum alius emersit tumultus, congregatis ad septem millia rusticis, qui Hessianos captis aliquot oppidis & cœnobiis deprædatis sollicitabant. quare cum copiis promouendum fuit Landgrauio, & ad Hirsfeld properat, cumq; in conspectum venisset, præmisit aliquot equites, qui rusticis dicerent & aperirent sui Principis indignationem. Illi in oppido Hirsfeld non deterriti sese continebant, & staturos pro mœnibus videbantur, verum tandem arma tradidere, & Principi in quascunq; velit conditiones ad quatuor mille venere. Adhuc restabant tres rusticorum greges ad quatuor millia prope oppidum Smalkalden, quinq; millia, apud Fuldam vero ad septem millia. Mouet igitur ad Fuldam Landgrauius: rustici ex oppido se proripiũt, & spem pugnæ simulant in quos emissi equites statim fugã fecere. Tormẽta deinde in oppidum torquentur & oppido scalæ admotæ, territi ciues supplices ad genua Landgrauii cecidere, veniam implorantes, & ciuitatem dedidere, vbi aliquandiu commoratus Landgrauius, interim tota Thuringia tumultuabat, monasteria, arces, oppida à rusticis deprædabantur, nobilitas vndique persequebatur & sedibus pellebatur. Habet Landgrauius in Thuringia oppidũ nomine Eschwege, in quod centum equites in præsidium miserat, quod sollicitabant rustici, timendum erat ne obsiderentur, quare Landgrauius auctis copiis Thuringiam contendit, cum autem ad

*Dirmstein. Frankintal. Hirsfeld. Fulda. Eschwege.*

*Eysenach.*

ad Eysenacum peruenisset, occurrunt illi cum copiis Duces Saxoniæ, & Henricus Brunsuicensis Dux: qui coniunctis viribus ad Franckenhausen castra locant, in quo oppido ingens rusticorum multitudo erat, qui statim ex oppido in editum haud procul montem confluxere, eo animo vt monte adiuti confligerent. Verum vt videre Principum copias ad se tendentes, ad principes scripserunt, se Christum profiteri, quod si Christiani essent Principes & se suis cœptis accommodare velint, nolit gens rustica in eos quicquam vi agere. Ad hæc Principes post exprobrata eorum scelera responderunt, si Thomam Munzerum seditionis authorē & eius asseclas ad pœnam darent, reliqui in arbitrium vltionis viui acciperētur, cumq; protraherentur diutius rusticorum responsa, admouent Principes machinas, & copias sub montem deducunt, remq; serio aggrediuntur: illi quamprimum fugæ consulunt, fugientes passim cæsi sunt, deinde oppidum corona cingunt, & vi expugnant, quicquid virorum inuentū, trucidatur, oppidum miles diripuit, deinde ad Mulhausen quod oppidum authores in Thuringia seditionis dederat, omnem belli molem conuertunt, oppidum summa vi expugnant. & de seditionis authoribus supplicium sumunt, deinde pacata regione suas reducunt quisq; copias.

Dum hæc gerūtur, in Noricis Dux Fridericus Palatini frater, etsi à suis mirum in modum diligeretur, non quietiores habuit subditos, propter exortos in episcopatu Eystetensi motus, sollicitatamque plebem suam. Ille autem cernens in celeritate plurimum esse momenti, ex tempore quotquot potuit conscripsit equites & peditum nonnullas cohortes, quibus confideret, & tormenta campestria ducenda committeret, & in rusticos qui magno numero in eodem Episcopatu congregati referebantur, mouit, castraq; ex composito latiora, non procul ab ipsis rusticorum

*Freystat.*

castris vsq; oppidum Freistat metatus, in sequentem diem confligere statuit. Sed quia animaduertebat è suis nonnullos conflictum propter paucitatem suorum & ingentes rusticorum copias dissuadentes, tum etiam quia natura mitis & clementissimus Princeps, omnia prius sibi tentanda, quam sanguinem effundere, sibi proposuit. Quare ad Rusticos misit qui dicerent, *se iam eo animo & viribus adesse, vt ex eis viuum nullum euadere sineret, nisi protinus ab armis discederent, & quisq; ad sua munia rediret. Quod si facerent, se sua humanitate eis parciturum.* Illi vt hæc audiuerunt, colloquium petunt, & ad ipsum legatos mittunt qui quidem rusticos paratos ad obediendum & ab armis discedendum renunciant, ea tamen conditione, ne quod egissent, cuiquam fraudi foret, neue à suis dominis ad pœnam vocarētur. Respondit Fridericus, *se alterius factum promittere nolle, hoc tamen sancte polliceri, se omnem operam daturum, vt in gratiam recipiantur, & pro illis vt offensa omnis cōdonaretur, intercessurum.* Ad hæc respondit legatio, Non audere se hæc ad suos referre, quos pertinacissimos esse cognosceret, & nequaquam arma dimissuros, nisi de postulatis securi redderentur. Ad quæ Fridericus: *Abite igitur, & illis renunciate, crastinum diem de hac controuersia iudicaturum*, atq; ita discesserunt. Spe igitur frustratus, Fridericus, decertare & de fortuna periclitari constituit. Dehortantibus (vt dixi) plerisque ob paucitatem suorum aduersus tam ingentem multitudinem, quæ ferebantur ad octo millia, quum ipse supra ducentos & quinquaginta equites, & paucos pedites in suo exercitu (si exercitus dici meretur qui vix cohortem explebat) non haberet. Hos iubet secunda noctis vigilia paratos adesse, vt ante diei crepusculum hostes ex improuiso adoriretur. Interim dimittit nonnullos, qui quid agerent rustici, diligenter explorarent, quorum vnus statim à media nocte redit, qui Fridericum (vt decet bonum Imperatorem seu Ducem) non dormientem, vt cæteri, sed animo volutantē, quomodo sine suorum sanguine & incommodo hostes adoriretur & profligaret, inuenit, & infit: *Illustrissime Princeps, adsum bonus angelus. Annuncio enim tibi, omnes rusticos desertis castris & impedimentis relictis, dispersos & fugientes abiisse*, incredulus adhuc Princeps & irato animo, ô, inquit, *proditor mentiris, sed nō me decipies, prius enim de te extremum sumam supplicium.* Ad hæc ille, omnino inquit, vt volueris: modo scias me nihil esse mentitum, qui quæ dixi, hisce meis oculis viderim. Lætus responso Princeps diligentius de omnibus interrogat, quæ postquam verisimilia intelligit, vt superuenientibus aliis eadem renunciantibus hominem collaudat, & Euangelium daturum se respondet, moxque

suos

suos omnes excitari iubet, remq; omnem detegit, qui iam posito metu audaciores facti persequendos fugientes suadent correptisq; armis & inscensis equis ingrediuntur iter, vt vero iuxta arcem Messingen quam occupauerant Rustici, peruenerunt, inuenerunt, vt renunciauerant exploratores, Rusticos omnes dispersos, & ad sua quemq; rediisse armaq; depoluisse. Pergit nihilominus Princeps ad oppida recipienda, quæ a fide Episcopi defecerāt, quæ sine mora sese dediderunt, delictorum veniam deprecantes, verum nullam pollicitus Princeps, tantum intercessorem se futurum clementem respondit, omniaq; Episcopo restituit, cohortantibus plerisq; vt saltem vicina Nouoforo duo oppida Berchingam & Berngriesam retineret. Atque ita repressi & sedati sunt in Norico motus.

*Messingen.*

*Neumarck.*
*Berchingen.*
*Berngries.*

10

DE

# DE FRANCISCI A SICKINGEN EQ. rebus gestis, seu potius ausis, & calamitoso obitu

*Historiola ipso tempore exarata ab*

## HVBERTO THOMA LEODIO ILL.
*Princ. Ludouici Palatini Electoris Consiliario & Secretario.*

Sickingen arx. SECKINGENSIS familia ab arce eius nominis in Chetuscis nomen sortita, non tam ante viginti annos apud suos nobilis quam illã Franciscus à Sickingen, is de quo scripturi sum°, toti pene Europæ celebrẽ ac formidabilem reddidit. Huic pater Suuickerus fuit: qui prospera in bello, quod aduersus Agrippinenses gessit conniuẽtibus Principibus, fortuna vsus, acceptas à parentib° opes Francisco filio adeo auctas reliquit, vt is mortuo Suickero Eberburg. patre arcem ignobilẽ Eberbergũ tantis munitionibus circũsepserit, vt ne omnibus quidem Romani Imperii viribus expugnari posse diu vulgatũ sit. In rupe [illegible] [illegible] & vndiq; prupta, præter ad eam partem qua Cauro perflatur, consita est. Sub[illegible] oppidulum versus Septemtrionẽ, qua parte Naua fluuius in Alzentia, qui à mer[illegible] arcẽ subluit, immergitur, camp° circũiacet, & Cerere & Baccho supra modũ [illegible] Reingrauen. ad meridie vltra Alzentiã arx altera, vnde Comites Rheni cognom[illegible] [illegible] so mõte dependet, subsunt argenti fodinæ, è quibus non parũ emol[illegible] annis suscipiebat. Arcis postmodũ Naustalli partim pecunia partim [illegible] pos- Vvasgauu. sessionẽ venit, quæ est in Vasconiæ mõtibus, fortitudine Eberburgo neutiq[illegible]. Accessit postea illi quoq; expulsis viris dominis, altus mõs, arx itẽ in Vascou[illegible] altitudine excellẽs, vt nubes cõtingere cacumine crederes. His omnib. fretu[s] Seckingẽsis, ne patri bellicoso degener fili° videretur, Vangionibus quorum caput est Wormatia, bellũ intulit, q; in tertiũ annũ vsq; pduxit. Causas huius belli referre supersedeo, quod & à Francisco & à Vangionibus diuersæ tradantur. Ceterũ tantum hoc bello pfecit, direpta naue, & captis ex primoribus vrbis aliquot, vt ausus sit magna equitũ manu ante vrbẽ castra ponere, & per dies nõnullos speciẽ obsidionis facere, vt si posset factiosos ciues (quorũ quamplurimos partes suas fouere sciebat) vel ad deditionẽ, vel saltem ad aliquas conditiones pacis accipiendas compelleret, parũq; abfuit, quin voti cõpos fieret. Quum.n. videret pauper plebecula vites suas excindi, segetes cõburi, eõculcariq; pede, deditionẽ certe meditabatur. Instigabat ad id tacite Clerus, cui perpetuũ est in hac vrbe cum ciuib. & pꝑemodũ innatũ odiũ, & illud [illegible] adeo acerbũ vt cuperet maximo suo malo ciuitatẽ per[illegible]. Sed Comes de Hagis, qui tũ consistorio Imperialis Cameræ pſid[e]bat, & prudens Senat° plebem ad concionem vocant, malaq; & pericula pditionis demonstrant, rogant vt præstiti iuramenti memores vrbem Cæsari & Romano Imperio [illegible] adseruent, neue tradito [illegible] vrbẽ viro imbelli, quã maiores sui vel educto exercitu ab a[illegible] Iulii Cæsaris tamdiu tutati sunt, indelebili ignominia sese conspurcarent. [illegible] & [illegible] bus verbis a seditione animi plebeculare[illegible] reuocati, se nulla in re defutu[r]os Senatui pollic[illegible] iuramento q; [illegible] ant, p mœnibus sese vitam po[illegible]. Qua re animaduersa Franciscus obsidionem soluit, bellumq; crebris vt cœperat incursionibus continuat, & cum (vt opinor) vires ad perseuerandum non satis suppeterent, maximas imperialium ciuitat[um] merces, quæ per id tempus ad emporiu[m] nobile Germaniæ Franckofurdia [illegible]ehebantur, in prædam cepit. Hac [illegible] permotus Cæsar Maximilianus, Imperium in arma vocat, & maiores quam aduersus nobilem [illegible] nebat vires coa[illegible], equites Burgundos in vrbem Wormatiam præmittit: qui [illegible] [illegible] Comit[illegible], eo quod Francisc[illegible] per omnia fauisse crederetur, prædas [illegible] S[illegible] primus in iram Cæsar, tam facile blandis verb[illegible] statim emolliri pat[illegible] egregie [illegible] Franciscus, non sol[illegible] a Cæsare [illegible] nequaquam [illegible] pa[c]e impetrauit, sed & stipedia insuper addita sunt, vt sea Gallo,

à quo

à quo regie donatus nuper erat, prorsus abdicaret. Sed & Vangionibus bellum remissum: quibus Cæsar vt facilius condescenderent, quadraginta millia aureorum se daturum pollicetur. Non parum elatus his rebus Franciscus, coacto exercitu Lotharingiam ex improuiso ingreditur, castella aliquot expugnat, regionem longe lateq; depopulatur. Re inopinata territus Dux Antoni' incompositam plebē vtcunq; potest, cogit, sed fama (vt est plerumq; maior vero) diuulgauerat, tantam esse in exercitu Francisci & equitum & peditū multitudinē, vt breui & prius quam vilæ possent Duci aduenire suppetiæ, Lotharingia tota debellata crederetur. Fidem faciebat, quod non sine maximis viribus Franciscum tantum facinus in tam potentem Principem, ad hæc Gallico fretum fœdere nequaquam aggredi ausum quisq; secum reputaret, accedebat Duci miseratio quædam erga subditam gente, cui cernebat vix prius subueniri posse, quā tota in prædā venisset. Quare melius ratus, parua iactura magnum vitare incommodū, cum Francisco paciscitur, vt accepta pecunia expugnatas arces redderet, tricentisq; aureis in singulos annos ex ædibus suis suam opē contra quēcunq; Duci præstaret. Dici equidē vix posse credo, quantū famæ & honoris hæc expeditio Frācisco peperit. nobilitas germana illū ad sydera extollere, dicere dignū Imperio, hortari ad maiora, fortunā summa polliceri, modo pergeret, asserere. Nec frustra. vt.n. erat animo maximo, postmodū Mediomatricibus, quorū caput est nobilis ciuitas Metis, bellū exorditur, pagis nonnullis exustis ante vrbem castra ponit. Verū Mediomatrices, exēplo Lotharingi, triginta millib. aureorū, & militi vnius mensis stipendio dato, pacē redemerunt. Nec mora, quin eundē exercitum in prouinciæ præsidem, quem Landgrauium Hassiæ vocamus ducit, erat is ea tēpestate iunior, quā vt recte bello rebus suis consulere per sese posset, tumultuosa nobilitas, vt tempus patiebatur, in oppidulum non admodum procul a Francofurdia se recipit. in quo veluti aues in cauea à Francisco, ne aliq[illegible] modo inde redire possent, vndiq; oppugnantur: atq; adeo acriter, vt nisi omnes sese captos velint, triginta sex aureorum millibus coacti sunt pacem redimere.

Hactenus Francisci ab Sickingen res prospere feliciterq, gestas compendio perstrinximus. In quibus perpetrandis tanto fortunæ beneficio vsus est, vt non modo eos quos bello persecutus est, non male affectos sibi non reddiderit; verum excepto Landgrauio sibi postmodū fauentes applaudentesq; habuerit, eoq, fastigii peruenit, vt ille optime de rebus suis consultum crederet cui Franciscus bene volebat, Germaniæ Principes beneficiis sibi illū demereri studere, stipendia dare, nihilq, nō facere quo illū quisq, in sua vota pertraheret. Draconis rupes, Lutzelburgum, Danū, Frigida rupes, & pleræq; aliæ in Vascouia pluribus addictæ dominis arces, illum in communitatē admisere. Quid plura? huic vni fortuna sese tota effundebat; qua si pro modo vti nouisset, vix scio an habuisset Germania de nobilitate, qui cum Francisco nostro aut opib. aut honoribus, sed nec fauore veniret comparandus, nedum præferendus. Sed huiusmodi sunt hominum ingenia, vt tum demum nunquam quieta, nunquā tranquilla esse queant, quum id tandem tot votis sumus adepti, quo maxime otium tranquillitas vitaq; beata (si qua in hoc seculo esse possit) cōstituitur, denique opum & gloriæ cupiditas adeo in cordibus humanis dulce venenum est vt illo degustato nūquam quis deinde exatiari valeat; quin quo plus est epotum, plus semper sititur, vt de aquis inquit Pelignus vates. Quo morbo Seckingensis eques maxime semper laborauit, & licet iam in senectam vergeret, & podagra adeo diuexaretur, vt non iam equo insideret, sed Lectica deueheretur, non tamen potuit cohibere ferocem spiritum vt eo bello abstineret, quod quidem supremum gloriæ, sed extremum, vitæ opumque omnium amissionem liberorumq; ex.[illegible] Francisco peperit, vt latius Di[illegible]s fauentibus iam prosequar.

Franciscus Seckingensis re prospere vbiq; gesta fertur Deo opt. max. in primis, [illegible] De[illegible] Principi Ludouico Comiti Palatino Sacr. Rom. Imperii Archidapifero & Principi Electori, acceptum agnoscere quicquid fortunę prosperitate, nec immerito quidem, optimus enim Princeps quod ad[illegible] ctus a Vangionibus iniuria, & à Landgrauio pater eius Philippus bello lacessitus fortiter, facile [illegible]us est nobilitatem Palatinam per omnia illi præsto esse, quasine nihil horum

Y quæ

*Metis.* *Drachenfels.* *Lutzelburg.* *Daun* *Kaltenfels.*

10 20 30 40 50

quę gessit, Franciscus perficere poterat nec famam vt plus terroris diluere curauit, quæ vbiq; diuulgauerat Franciscum cũcta ex eius sententia & auctoritate gerere. Sed clementissimi Principis beneficium non satis gratum hominem collatum euentus docuit. Quippe cũ nobilitas Landgrauiana nõ pmissis in Darmstat satisfaceret, nec cõuentiones ibidẽ initas fidei immemor pstitæ seruaret, quapropter vt pfidos vbiq; pclamaret, illi vicissim conuitiis & famosis libellis eũ dilacerarẽt, bello se vindicare arderet. Sed deterrebant partim fœdus q; cum Sueuis & Palatino fecierat, partim locorum distantia & iniquitas. Multa igitur versanti animo nõ opportuniore viam reperit, q per Treuiros, quorumq; Præsul vt tutius suas defendere terras posset, eodem Landgrauio & Palatino cõfœderatus erat. Hunc omnino debellare quacunq; data occasione Francisc° statuit, nec id operosum fore multæ causæ dubitabat, sciebat ciuitatẽ Treuerim summũ iamdudũ odium in clerũ concepisse, ad hæc renascẽtis Euangelii libertas vniuersam Germaniã adeo in viros Ecclesiasticos concitauerat, vt passim ludibrio haberentur, & acceptissimũ Deo sacrificium sese præstitisse credebat, qui summo opprobrio fœdaq; ignominia illos adfeceret. Cuius Franciscus vbique se adsertorem defensoremque data opera iactitabat, Existimabat etiam confœderatos Principes pro more serius Treuiro auxilia missuros, priusq ad deditionem Treuirim vrbem venturam, quam vllum aduenire posset præsidium: qua dedita facile cætera expugnari posse videbantur, atque inde breuissima in Hessiam via pateret. Tentauit igitur sæpius causis disquisitis Treuirum, sed cum illæ non satis idoneæ aut iustæ viderentur, nec diutius quod conceperat animo differendum putaret, Treuiro in hæc verba bellum indixit.

* * *

EX his satis patere existimo belli Treuir. & originẽ & causas. Verum haud scio an satis veritati respondeant, quæ de duob. capitibus Franciscus scribit, illi .n. adseuerant se vi ad rogandum Franciscũ cõpulsos, vt p se fidem faceret; Quod vero Cęsarẽ inserit, puto magis ad terrorẽ factum quam vt verum adfirmẽ, licet satis credibile sit præter iuramentum non adeo per omnia bene voluisse Treuiro Cęsarẽ, quod in electione sua in Imperatorem, libentius Treuir suffragium Gallo pstare voluerit quam ipsi Augusto, dum aũt in Deũ perpetrasse quædã subinculcat, existimo innuere velle, Treuirum parum (vt oẽs sacrificuli) fauisse renascenti Euangelio Christi, cuius vt pdixi Franciscus sese ,ptectorem nominabat. Cæterum octauo ferme post indictũ bellum die nõ impiger (vt solet) Franciscus terras Treuiri ingreditur, & primum oppidum S. Wendelini oppugnare contendit. Erant in eo oppido circiter cẽtum equites ad defensionẽ vrbis relicti: quos dum virib. suis diffidũt, Franciscus oẽs captiuat. Pergit deinde nonnullas arces expugnare, & tandem ad Treuerim castra ponit. Interim Palatinus & Hessus plus fere solliciti de bello, quã Treuerensis præsul (notat° est .n. satis segniter se pparare seu q n mis pecuniis indulgeret, seu quod existimaret bellicum Francisci apparatũ non in se sed (vt ipse diuulgauerat Seckingensis) in Gallicũ bellum ducendum) subsidium obsesso iam Treuiri mit unt quam acriter Franciscus impugnabat, parte maxima muri machinis decussa. Eodem tempore veniunt a Cæsaris regimine ad Franciscũ literæ, quib. mandabatur sub grauissimis pœnis vt ab armis discederet, ille spe ad Treuerim frustratus q aduenisse in vrbem præsulem sciebat, timebatq; ne si copiis Palatinis & Hessianis coniungeretur, virib. ipse inferior longe foret, nec iam alimenta vlla in castra aduehe rentur; occasione sumpta, ne terga dare videretur, obsidionẽ soluit, in reditu vt ex animo totam iram effunderet, omnẽ regionẽ circa igne cõcremat, sacra queq; & prophana depopulatur, vastat, depilat, atq; ita spoliis onustus ad arces suas redit. Nec ob id Palatin° & Hessus ab armis discedunt, sed eductis exercitibus Palatinus Altzeiam cõtendit: vbi relictis copiis ad Wessala superiorẽ Treuirum & Hessum cõuenit, cõsultatur ibi de bello, placuitq; aliquandiu vt ad oppugnandũ Eberburgũ vnanimiter irent. Sed fama inexpugnabilis arcis, & instans hyems, ab hac expeditione deterrebat. Quare mutatis consiliis ad Cronenberg totũ pondus belli conuertere statuunt. Oppidum est duobus a Francofurd milliarib. ad altissimi montis radicem, loco amœnissimo & fertilissimo constructum duplici q, orbe murorum circumseptum. Arx in medio fortissimo

Marginal notes: Treuirs. (line 9); S. Wendel. (line 34); Cronenberg. (line 51)

rissimo atq; crassissimo muro montē satis excelsum obtinet, ita vt non ab re nomen inditum videatur, quippe crebræ turres & ꝓpugnacula ꝓcul aspicienti imaginē coronæ turritæ, qua consueuerũt Romani Imperatores iam insigniri, repræsentat. Hoc oppidum Hartmannus de Cronēberg ꝓ parte possidebat, vir equidē omniũ iudicio bonus & pius, quiq; negotio reuiuiscentis Euangelii aduersus calũniatores nusquā ꝓ virili defuit. Sed dum ipse diuinorum p̃ceptorum haud satis memor cōtra fraternam charitatē Francisco aduersus Treuirũ bella gerenti suppetias tulit, atque arcis Eberburgi custos remanēs ꝑ omnia belli participem se fecit, par est vt iam qui prosperitatis spem summam expectabat, aduersæ fortunæ æquiore animo perferat ad-
10 flatus. Qui tale nihil metuens, oppidum absq; præsidio valido reliquerat. Quare aduentu Principum territi ciues, defensionem quidem aliquandiu simularunt, pro mœnib⁹ stare, omnis generis machinas dirigere & eiaculari, nihilq; omittere quod ad retinendum oppidum videbatur. Nec segnior Hartmānus, qui sese in oppidum recludi non conducibile sciebat, Principes per amicos orare, rogare præsertim Palatinum, ne se qui nunquam aduersus eum mali quicquam cogitauerit, tam misere deperdat, nosset ipse quanto periculo maiores sui in bello Bauarico pro Palatinatu etiam aduersus Cæsarem propugnassent, si quid ipse deliquisset, mulctari iure percuperet, non recusaturum quantumuis grauem pœnam, traditurum sese oppidum & arces Imperio, cui⁹ esset proprietas, quo securiores principes forent. Quod si sua
20 causa non moueretur, saltem pueros innocentes inspicerent, viduarum eiulatus exaudirent. Hæc & similia Palatinum satis (vt est profectio omniũ clementissimus Princeps) flectebant, sed Treuiri recens vulnus nimis adhuc vrebat præsulem, vltima quoq; orationis verba magis Hessum exasperarunt quam emollirent, namq; vt est ex tēpore ad respondendũ præceps, cum de puerili ætate miseranda mētionem audisset, *Et quis* inquit, *mei misertus est, dum nuper puer essem* (ad Franciscanũ aduersus se bellum retorquens) *Stat sententia firma, postquam Hartmannus præter ius & aduersus Imperii leges amicum nostrum Treuirum damno adfecit omnino & bona & corpus eius perdere.* Nec mora, machinas muris quanto propius potuir admouere iubent, portas decutere incipiunt. Quare animaduersa ciues & qui erant in præsidio, de pace ad principes fecia-
30 lem mittunt. quæ tradita arce & oppido rebus omnibus saluis illis data est, præsidiũ libere emissum, in Moguntiacā deinde nobilitatē animaduertere Principes statuunt: quæ maximas Francisco vires in bellum Treuerense subministrauerat, imo hac suadente susceptum pleriq; adserunt, nec defuere q aperte dicerent Præsulē tacitũ coadiutorē. Certe satis mihi persuadet, nō perinde illũ ab hac lepra mundum: qui & magistrũ suum curiæ (vt vocant) Frouinũ ab Huttē, & Marscallum Caspatē Lorch, addamus & primarios ecclesiæ suæ Mogũtinæ Canonicos Francisco antesignanos (vt ita dicam) habuerit, passusq; sit prædam Treuerensem Moguntiæ publice venũdari & in manubias redigi. Quare Principes ab eo litteris expostulāt, vt sinat & adiuuet sese de illis pœnam debitam sumere, qui publicam Romani Imperii pacē vetito
40 bello violassent, quam & ipse se seruaturũ & defensurum præstita fide iurasset, Moguntinus confœderatis Principibus rescripsit.

QVIBVS cum nihil proficeret, principum congressum expostulat, & se publica tamen fide ad eos Francofurdiam venturum pollicetur, ratus scilicet plus corā impetraturum quam literis. Qui cum aduenisset, causam nobilium suorum eodem ferme tenore quo literis prius egit. Illi respondēt, se præoptasse, ne ad id incommodi nobilitas Moguntina deuenisset, nunc eo adactos esse publicæ rei causa, quam deserere nec vellent nec possent, vt de transgressoribus Legum Imperialium quas ipsi condidissent, debitas pœnas exigant: alioquin & malum impunitum in deteri⁹
50 verteretur, & ipsi periurio obstricti notari possent, ad quæ Moguntinus, *Quandoquidem consanguinei*, inquit, *ita vobis persuasum est, vt nec mei intuitu nec vllis precibus moueri posse videam, rogo*, inquit, *saltem aliquid clementiæ meis impertiri velitis, ne se omnino conquerantur meis precibus nihil fuisse adiutos.* Cui Principes, Licet ita dictantibus Legibus, vt primo res redderent Treuiro, belli sumptus resarcirent, ad hæc ab vnoquoq; sexaginta millia aureorum exigere possent, tamen vt sui sentiant se omnia cum decore

ſua de cauſa facturos libenter, ab omnibus ſemel duntaxat ſexaginta florenorum millia expoſtulant. Territus Moguntinus ea ſumma, ad humillimas fere preces deuoluitur, & tandem impetrat, vt ſtatutis terminis Principib. nomine nobilitatis viginti quinq; millia aureorum perſolueret. Frouin' vero ab Huttē cum interrogaretur, an ipſe quoq; in hoc pacto comprehendi vellet, reſpondit ſe ſaluo honore non poſſe in has partes deſcēdere, & vt eſt elato admodū animo nō dignatus eſt Principes de clementia precari. Quare in reditu ſuo in patriā Landgrauius aliquot arces expugnat, Comes Palatinus & Treuir ſe ad ſua recipiūt, diſpoſitis in Creutzenach, Sobernheim & Lutera præſidiis equitum, qui per hiemē quantū poſſint Franciſco alimenta ſubtrahant. Non tamen ſegnior redditus Seckingenſis, arcem munitiſſimam Lutzelſtein Kalendis Nouemb. noctu per inſidias capere aggreditur. Sed neſcio quo ſpiritu ex colludentibus vigilibus quidam ad ſocios, *memor ſum*, inquit, *arcē (quam tum nominabat) hiis Kalendis inſidiis receptam, ibo circuitū muros, ne ta'e quid nobis forte eueniat*. Perſeuerant alii in ludo, ille egreditur, audit intra muros ſtrepitum, & ſubſibilantiū ſibi ſcanſorū tenue murmur, redit ad ſocios remq; omnē narrat, auſcultant & illi, hic verum eſſe affirmat, ille vento commoueri lapides ait, ſubdubitātes tandē concludunt vt machinulę aliquot eiaculentur, ad quarū ſonitum territi Franciſcani, qui iam munitionē primam tenebant, certo exiſtimantes ꝓditionem aperta voce exclamant: *Moriendum eſt vobis nebulones*, illi admouent ea parte, qua iam tumultū audiebant, machinas; & in aſcenſores detorquent. Exauditi in ſubiecto oppido villani accurrunt, & cauſam tumultus interrogant, quos triginta in arcem recipiunt. Quibus adiuti facile Franciſcanos à mœnibus deturbant, qui tandem relictis ſcalis terga vertunt. Hac ſpe fruſtratus Seckingenſis, non amplius diſſimulari poſſe bellū aduerſus Comitē Palatinū ratus: indicēdumq; ſi ſuo honori conſultum vellet. Mos eſt .n. nobilitati Germanæ, cum alicui bellum indicere volūt, vt prius licere ſibi exiſtiment aliquid ſurripere, itaq; in hæc verba ſcripſit.

POSTEA Comes Palatinus vbiq; in vicinis Franciſco oppidis* præſidia collocat,* Wilhelmo de Habern audaci & tumultuario equiti Cæſaream Lutheram & præſidium commēdat. Ille vt eſt ad ſubeundos labores impigerrimus, cotidie ante arcem Nanſtallū, vbi Franciſcus ſemper fere erat, excurſiones facit. Franciſcus vero nūquam ſui copiam extra oppidum facere voluit. Imo nec cum poſſet, in Palatinos vnquam emitti glandes paſſus eſt. Vetū aliquādo emiſſo tabellario illos blande dici iuſſit, paucos & illos quidem pauperes nobiles eſſe in oppidulo, quibus cum ſi male agatur, exiſtiment viceuerſa idem ſibi euenturū, cauſam nobilitatis tueri ſe, quare reuerterentur Lutheram. Quod ſi velint, aut vini aut cereuiſiæ potum illis libenter de paupertate ſua impertirētur. Hoc modo putans ſe animos eorum emollīturum: nihilominus Auenarius quibus poteſt eum modis perſequitur: & cū reſciret in arce Wartenberg Franciſcanos hoſpitari, vnde maxima damna Palatino inferebant, & pecunias à circumiacentibus pagis aut incendia minitabantur, quare aſſumptis peditibus aliquot ante arcem pergit, & his qui in arce erant ad colloquium vocatis, ita infit. *Poſtquam*, inquit, *ex hac arce Franciſco adhærentes principi meo contra ius & leges bellū intuliſtis, exigo à vobis vt quamprimum hos muros mihi tradatis, ſi vos ſaluos eſſe vultis. Ecce enim veni, non reuerſurus, niſi deiectis his mœnibus, quibus videtis machinis. Iuro autem Deos, ſi ſinitis vel minimū lapillum emittere, ne vos quidem totus mundus redimeret, quin omnes laqueo vitam finire faciam.* His auditis territi qui in arce erant, ſe emitti liberos rogauerunt: quod equidem recepta arce Auenarius fecit, quam poſtmodum euectis quibuſq; melioribus rebus igne concremauit, crebris deinde ante Nanſtallum excurſionibus Frāciſcum diuexat, quadam vero die circa occaſum ſolis Ioanni ab Sickingen Franciſci filio ab arce Kallenfels redeūti de induſtria occurrit, erat vtrique par ferme equitum numerus, ſed incompoſiti inordinatiq; Franciſci veluti in inſidias incidentes ab Palatinis excipiuntur, haſtis primo concurrunt, deinde diſtrictis gladiis rem gerunt, diu certatum ambigua pugna, nec dubium quin ad Franciſcanos victoria declinaſſet, ni ducis Auenarii induſtria ab ordine cogendo ꝓhibiti fuiſſent, quare cum illi viderent non ſe poſſe coire, more Parthorum nunc terga vertentes, nunc rurſus prælium redintegrantes, pugnare cœperunt. Sed ardor Ducis Auenarii ita illos

illos consequitur, vt tandem se captiuos tradere cogerentur, Francisci filius cum fugam meditaretur, transfosso equo concidit, cumq; herbam adhuc porrigere nollet, perfoditur illi mala, atq; tum victum se captumq; tradidit.

Continuatur deinde bellum absq; re vlla memorabili, tentauerũt multi Principes, si quo modo discordes reducere ad pacem possent aut saltem inducias impetrarent, cum viderent Principes nec pacem absque dedecore suo, nec inducias sine magno suo incommodo admittere posse, vtrumq; excluserunt.

Interim Ioannes Melchior de Rosenberg qui sub Principe Palatino ad Cronenberg militauerat, quemq; Palatinus multis beneficiis ornauerat, summa pfidia 10 visus ex arce Boxsperg, in quam nonnunquam clemētia eiusdem comite famulo intromittebatur, adiutus sacrificulorum quorūdam auxilio, custodes nil tale ab eo expectantes excludit, atq; mox vt interim arcē & alimenta & militibus induceret Comiti Palatino scripsit. Licet multæ causæ forent, quæ eum ad recipiendam arcē mouere potuissent, tamen non ea ratione factum putaret, qua suæ clementiæ quidquā detrimēti inferretur, verum cum ipse negligentiam custodū offendisset, veritus facillime, si id rescirēt Principis hostes, arcem capi posse, atq; ita & sibi & principi inde maximū periculū imminere videret, exclusis custodibus arcē in suam custodiam recepisset, subdubitare visus est Princeps, donec audiuerit Franciscanos in arcē receptos. Quare illi necesse fuit in oppido mox collocare præsidium, qui illos intra 20 mœnia Boxsperg continerent, & vicinos pagos ab iniuria arcerent. Iam ver appetebat, aptissimumq; inuitabat tempus quum tres confœderati Principes non vlterius differendum bellum rati, conducto milite exercitum cogunt, & de industria quasi primam fortunam ad Eberburgi mœnia experirentur, ad Crucenacum cum toto exercitu conueniunt, vnde cum equitatus parte & peditibus aliquot, dum Wilhelmum de Rennenberg, & pincernam Eberhartum de Erbachio ad Nanstallum festinare iubent, vt si quo modo possent Franciscum in arce circumcluderent, summaq; c[illegible]dia adfirmarent ne inde exire possit: se continuo adfuturos cum toto exercitu vt [illegible] i fac unt, arcem & oppidum milite, & qua exitus patebat fossa valloq; cingūt. Præmiserant vero tabellarium cum literis quibus suo nomine Francisco bellum indicebant. Qui iussus expectare, donec rursum cōsenberetur interim accurrit quisp[illegible] nuncians Francisco, omnia dumeta completa equitibus, ad quē ille: sunt equi[illegible] Lutherani, volunt videre quid per otium agamus, subinfit qui nunciauerat, *at de-[illegible] [illegible] quos arbor. bus adligant.* Tum satis perpendens in obsidionem aduenisse, *manebis*, inquit, *hic nocte nobiscum*: & conuersus ad tabellarium, *adduxisti*, ait, *nobis peteg[illegible] hospites, abito & dic principi tuo, audiuisse me esse nouas machinas, mihi noua mœnia, experiemur a[illegible]ter alterum.* Principes vt acceperunt Franciscū in arce inclusum, alacres ad obsidionem contendebant. Sed interim Franciscus volens emittere equites nōnullos, quibus superabundabat, ad alteram oppidi partem lacessere leui pugnæ genere cœpit hostes. In quam partem cum omnes confugerent, equites facillime ela-40 buntur, & in syluis sese abdunt quarum beneficio tuti in oppidulum ad Saram Gemundam peruenerunt. Quæ res non tam ꝓpter equites elapsos Principes male habuit, quam q; ex eo die incerti erant, an Franciscus cum hiis aufugisset, an adhuc in arce foret. Nihilominus muros omni machinarum genere tantoq; impetu cōcutere cœperunt, vt affirmarent pleriq; longo æuo tam paruo tempore tantum muri deiicere vidissent. Quæ res quum nunciaretur Francisco, quod præter fidem videbatur antiquum murum XXIIII. pedum perforatū & omnino concussum, voluit ipse videre iussitq; se educi q; æger pedib. foret podagraq; laboraret, cum egressus esset, ecce in eum locum d recta machina tantum pulueris parte mu[illegible]i concussa fecit vt non v[illegible]de[illegible] ent acce dente (vt satis credendum est) terrore vbinam rectē statuerēt pe-50 des. Franciscus ipse concidit grauissimo in sinistro latere accepto vulnere. etant in eo loco pali[illegible], quo du[illegible]or foret cuspis, adustri incertum reliquit, an palus an fragmina l[illegible] [illegible]um vulnerauerint. Cæterum cum surgere nequiret, nec ab eis qui secum erant præ pulueris densitate conspiceretur, cœpit vocare vt eum erigerent. C[illegible]q; nescirent d[illegible] cer[illegible]t. vbinam esset, *Audite me*, inquit, *sequimini vocem*, tandem Sacellanus eius recepto animo palpando cœpit eum requirere, & cum forte iacentem



Boxsperg.

Sargemund.

depræhendiſſet, erecto illo reduxerunt in arcem, cumq; medicus tentaret vulnus, inuenit adeo profundum vt epar & iecur vulnerata depræhenderentur: cuius atrocitate detettitus nobilis qui aſtabat collapſus eſt, tum chirurgo, *dimitte me*, inquit Franciſcus, *& iuues illum*, cum vero renueret, *non patiar*, inquit, *me contrectes amplius, ni illi ſubuentum ſit*. Vix conſperſa aqua illi vires reuocauerat, cum aduertens alium item nobilem palleſcere, *educ etiam*, inquit, *prius illum*, & cum tardaret, *audin'* inquam *quid dicam, educ illum*. Hic videre licet profecto, quantus in eo animus, quantaq; mentis acrimonia fuerit, nõ enim abiectiot ex ea hora ne ſuis animum adimeret, ſed quam ante, longe erectiot & lætior viſus eſt, nec eos qui ſecum in arce erant, verum & externos animare voluit, ſctipſit enim quarto obſidionis die vario & ignoto elementorum genere Balthaſari Slors, vt Wilhelmum Comitem de Zorn adiret, iuberet vt quamprimum ipſe ad debellandum Principes ꝓperaret. Facile id fore, quod nullum ordinem ſeruarent, excubiæ male diſpoſitæ eſſent: vbi & quo loco falli poſſent, edocet, habere ſe in arce familiam interritam, & in quoſcunq; caſus pronam, nec ob hoc deterreri quod muri maxima ex parte deiecti forent, nihil enim adhuc ad expugnationem, ſe à lapidibus parum læſum, ſed nihil nocere. Literas excubitores interceperunt, quas ego tandem poſt deſperatam earum lectionẽ perlegi, quas equidem dicerem à Franciſco de induſtria ad deterrendos Principes confectas. Sed mirabiles characteres & vix legibiles à quoquam ferme fidem adimũt. Cæterum altero poſt die cœperũt in arce ruſtici primum inſtigante illos nobilitate de deditione ſubmutmurare, deinde milites gregarii palam adfirmare; non poſſe diutius, ni exoptent omnes pręſentem mortem, arcem retineri. Quæ cum Franciſcus reſciuit, adeo conſternatus eſt mente, vt ex ea hora magis atq; magis cœperit ægrotare. Conficiuntut autem ſub eius nomine & annulo litteræ in hæc verba.

* *

Wllhelmus de Rennenberg ex iuſſu principum colloquium admittit, petierunt imprimis ſe emitti liberos, & res aſportare, de Franciſco autem nullum verbũ, cumq; Principes id nullo modo facere vellent, tandem cõuenerunt, vt milites gregarii cum rebus ſuis dimitterentur: tantum ne intra menſem aduerſus Principes quicquam molirentur, nobilitati carceres equitum polliciti.

Sequenti die Principes auidi videre Franciſcum, arcem ingrediuntur, decumbebat ille in excauata rupis parte, quem locum vnicum habebat à machinis adhuc imperforatum.

Recepto (vt dictum eſt) Nanſtallo Principes dictum de Rennenberg cum equitatus parte in Vaſcouiam præmittunt, vt experiretur animos eorum qui arcem Drachenuels obtinebant. Vt ille aduenit, arcemq; circumdedit milite, & deditionem expoſtulat, illi territi accepta ad Nanſtallum clade ſtatim in deditionem conſenſerunt, qua recepta igne concrematur.

*Drachenfels.*

Conſpectus in atce Drachenuels ignis animos caſu Franciſci eorum qui altum montem obtinebant perculſos adeo conſternauit, vt licet ea arx adeo excelſum occupet * *

FRIDE.

# FRIDERICI NAVSEÆ BLANCICAMPIANI DE PRÆCIPVO HVIVS ANNI POST CHRISTVM NAtum MDXXVIII. apud Moguntiam terræmotu Responsum.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO, DOMINO LAVRENTIO TRVCHsesio de Bomersfelden, inclytæ eiusdemque Metropolitanæ Ecclesiæ Moguntinæ Decano, Fridericus Nausea Blancicampianus, salutem.

*VT olim Mecœnas ille cum Flacco suo Venusino, ita tu Reuerende Pater, cum Nausea tuo Blancicampiano iam tandem agis. Ipse quidem non me solum antiquo iterum ludo quæris includere, cui dudum valedixi, sed & satagis, vt in arenam descensurus in alieno foro vel cum periculo tuo depugnem. Iubes etenim tibi terræmotus, quem in hac inclita nuper vrbe Moguntina XIV. Kal. Februar. Anno quem nunc agimus post Christum natum M·DXXVIII. hora post mediam noctem secunda, non sine magno stupore plerique nostrum sensimus, rationem paucis explicem. Equidem etsi non me fugiat, quam sub dubia alea in alieno (quod dici solet) choro pedem ponam; tua tamen animatus authoritate, vtcunque alijs etiam rebus multo occupatissimus; rem discendi potius studio quam ostentandi ingenij causa tentabo. Crisim in vniuersum de terræmotibus ita definiturus, vt facile inde intelligas, quam mihi ad scribendum animus tam non sit cupidus quam nec idoneus. Qui nec tantillum sutor supra crepidam, vtpote qui rem ita sobrie attingam, vt sub finem me non finisse sed cœpisse dicturus sis: interim tamen non sub inuolucro positis quæ ad rei summam attinent. Si proinde nonnulla demum desiderabis, ea non ex Nausea Theologastro & leguleio, sed ex Anaximādro, Milesio, Pherecyde, Pythagora, Lucretio, Aristotele, Plinio, Aulo Gellio, & hoc genus Physicis scriptoribus repetes, & hæc nostra vel quamlibet exigua, quæ vtroque scribendi genere dabimus, boni consules: quem in Christo valere opto. Moguntiæ, VII. die Februarij, Anno salutis MDXXVIII.*

* * *

## AD EVNDEM LAVRENTIVM TRVCHSES, Nauſcæ Propoſitio.

*Nostra Laurenti ſpecioſa toto*
*Orbe laus, & dulce decus, leuamen*
*Maximum, tu gloria noſtra magnum*
*Magna per orbem.*

*Quid petis terram moueat, requiris*
*Quur tremat tellus, veniant & vnde:*
*Quidque portendant pariter ſub ima*
*Parte tumultus?*

*De quibus quid noſtra Minerua ſentit,*
*Et quid accepi ſtudio, quid ipſe*
*Denique expertus didici vel vſu*
*Arteve dicam.*

*Huc precor conuerte animum, patrone*
*Atque Mecænas Reuerende, mecum*
*Hunc meum ſortire nouum benigna*
*Mente laborem.*

## INVOCATIO DIVINI NVMINIS.

*Scrutator rerum vultu qui conſpicis amplo*
*Quamlibet occultis abdita cuncta locis,*
*Huc ades, & noſtris audacibus annue cœptis,*
*Propitioque nouos funde fauore modos.*
*Sit mihi fas abſtruſa loqui, & tellure ſub alta*
*Pandere non ficto condita vera ſtylo.*
*Vnde Tremor terris, tanti dic vnde tumultus*
*Ad noſtros veniunt nocte dieque lares?*

## PHYSICOS QVONDAM PLVRIMVM DE CAVSA TERRÆmotus diſputaſſe & variaſſe.

*Non nuper cœpit, dudum ſed quæſtio terræ*
*De motu Phyſica magnis ratione magiſtris*
*Diſcutier, nec conuentum, ſub iudice manſit*
*Lis indefinita, ſophis agitanda peritis.*
*Hinc mota quondam terra, incerto ſtatuerunt*
*Nomine Romani ferias de more celebres:*
*Ne, ſi non veris facerent diis ſacra prophanis,*
*Sic falſa populum mox relligione ligarent:*

## VNDE VENIANT TERræmotus.

*Porro vſus docuit, rei Magiſter,*

10 20 30 40 50

*Tellu-*

*Tellurem modo pulsibus moueri*
*Aquarum, modo flatibus sub ipsas*
*Ventorum subeuntium cauernas.*
*Quis motis inibi mouetur vna*
*Illa, & sæpe tremens facit ruinam,*
*Atque vrbes quatit, hæc simulque sternit*
*Arces, templa, domos, agrosque latos.*
*Sic longo Dicearchidos tumultu*
*Arces adsiduam tenent ruinam.*
*Sic motu Pelopeia adacta longo*
*Sensit damna, graui simulque motu.*
*Sic Campania (teste veritate)*
*Oppressit miseras dolenter vrbes.*

## QVID PORTENDANT Terræmotus.

*Quur tellus moueatur ac tremiscat,*
*Pandimus exiguis, Lector amice, modis:*
*Restat, nunc referam, quid hinc futuri*
*Portendat motu hæc sic tremefacta suo.*
*Tu rerum varijs docemur actis,*
*Post terræmotum plurima damna sequi.*
*Sane hic sæpe tumultuosa nobis*
*Bella instare noua seditione monet.*
*Pestem, & multiplicem non sine clade necem.*

HEM vero ad hunc, quem diximus, modum se habere, paucis intelligemus, quæ nobis partim sunt vsu, partim litterarum studio non obscure comperta & explorata. Nonne (quæro) post Terræmotus, quos sibi Mardocheus Laheri filius, videre visus est, cunctæ ad pugnam nationes excitatæ traduntur, & dies quoque subsequuta tenebrarum & discriminis, tribulationis & angustiæ, & formido super terram maxima? Nonne & Ozia Rege Iuda in superbiam olim elato, sibique alienum vsurpante officium, terra supra modum tremuit, argumento vltionis contra eundem diuinæ perspicuo, quum & ille tum lepra infectus regnum deponere coactus fuerit, & se in ordinem redigi passus, vt qui ex summo loco diuina fastidisset, idem in sordido & humili ab omnibus fastidiretur. Sunt & quondam infelices Iudæi, non sine memorabili clade experti. Quid præcedētes Terræmotus, quos aliquoties antea obseruarant, portenderint: nimirum, illud supra quam dici queat calamitosum Hierosolymitanæ vrbis excidium. Cuius illi inter alia prodigia & ostenta Terræmotibus sæpenumero admoniti: pœnitentiam de peccatis suis, propter quæ hoc ipsum fore significabatur excidium, non egerunt, sed quam aperte reuocati, vel non crediderunt, vel cæci & pertinaces cœli minas contempserunt. Quid, obsecro, Terræmotus L. Martio. Sex. Iulio Conss. portendit? Proculdubio bellum illud memorabile, quod ciuile dici cœpit, quo vix aliud funestius terræ Italiæ fuit. Nonne etiamnum varij Terræmotus bellorum perinde Punicorum magnitudinem prænotarunt? Sic quoque terræmotus apud Constantinopolim maximus parum boni portendit, quum sub id tēpus perniciosissima Acephalorum hæresis, Calcedoneum Concilium acriter impugnantium, & pullularit & subcreuerit. Quantum vero malorum Terræmotus Impe-

Imperatore Lothario futurum significarit, Galli & Itali quondam vel suo periculo didicerunt. Tum quidem letales inter Imperatorem Lotharium, & fratres natæ sunt discordiæ, atque bella deinde longe maxima subsequuta: Normannis omnem deuastantibus Aquitaniam, multis incendio consumptis Cœnobijs, & aliquot insuper Galliæ tum oppidis ad internitionem pene per Normannos redactis. Quid autem Imp. Friderico, eius nominis secundo, Terræmotus prænunciarint, dictu perinde iuxta & auditu horrendum est. Tradunt sub illa quidem tempora Frisiam regionem à maritimis fluctibus totam ferme submergi cœptam, & à Tartaris Scythicam, Georgianam, Armeniamque maiorem solo propemodum æquatas, ab eisdemque Poloniam & Hungariam magno nimirum incommodo adfectas. Addide rim (quod summe dolendum est) Hierosolyma tum à Cardirio magni Saladini filio quintum fuisse fundi tus euersa, templo duntaxat Domini, ac eiusdem sepulchro precibus Christianorum integro relicto. Et terræ motus quoque Imperatore Friderico eius nominis tertio, non indubie cladem illam Constantinopolitanam memoratissimam arguit, & conflictum subinde inter Christianos & Turcas apud Taurum oppidum, satis horrendum. Transeo interim, quantam malorum congeriē terræ motus sub Iulio Max. Pontif. & Imperatore Maximiliano vel nostra quidem memoria portenderit: à quo sane tempore (vt verum ingenue fatear) Ecclesia nullo non luxu & abusu ita indies magis pessum iuit ac decreuit, ne nisi cum magno orbis periculo redire postliminio posse videatur. Hinc non est, quod multis ambagibus ambitiosior arguar, quid nobis proxime præcedens in ijs finibus terræ motus portendat, quando ex ijs, quæ diximus, vel quamlibet paucis, & ex parum æquis huius temporis conditionibus nemo Marte suo non facile coniiciat. Cuius equidem significationem vniuscuiusq; iudicio relinquendam censeo: non nescius, Christianam pietatem repudiasse vanam & superstitiosam illam veterum Romanorum, aliarumque gentium circa prodigia omnia & ostenta obseruationem, omnia ad diuinam prouidentiam pie & sapienter referre. Quam ipse sequens satis me tibi & vnicuique pio Lectori facere arbitror, si quicquid hoc est, quod vana vetustas superstitiose seruauit, ad prouidentiam retulerim, piaque voce tester, nihil supra, nihilq; infra fieri, quod non numinis aut iussu fiat aut permissu. Deumque illum Opt. Max. pro sua ineloquibili sapientia, qua cuncta recte disponit, etiam per ea, quæ natura fieri videmus, mirabilia perinde supra & præter naturam, nec interim frustra operari, suamque nobis & patientiam & indignationem, non vno tantum modo ob oculos ponere: vtpote ad pœnitentiam nos omnes prouocantem, quos ad vitam nō ad mortem ipse condidit. Qui propterea terræmotus, vtique diuinæ suæ desuper in nos iræ signa, futuros per loca terum præscius prædixit, vt ostenderet se non vna, & semel perditurum genus humanum, sed per partes iudicaturum, & daturum pœnitentiæ locum. Si vero terræmotibus, hocque genus malis incipientibus non corrigemur, in peius procul dubio illa proficient. Quandoquidem ad vsum culpæ concertimus, quæ ad vsum vitæ accepimus, ita quoque ad vsum nobis vertuntur vltionis, quæ ad vsum prauitatis inflexımus. Et hoc est, quod Dominus alibi, quæ ante nouissimum diem futura sunt prænuncians inquit: *Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum, videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri: sed haud dum statim erit finis. Consurget enim gens contra gentem, & regnum in regnum, & erunt pestilentiæ, & fames, & terræmotus per loca. Hæc autem omnia sunt initia dolorum.* Quo vel vnico verbo facile docemur, quid nobis futurum vel proxime præcedens apud nos terræ motus portenderit, si diuinam contra nos iram euidenter animaduertentes, de peccatis nostris pœnitentiam non egerimus.

*Deus bene vortat, cui soli laus & gloria.*

# GELDROGALLICA CONIVRATIO IN TOTIVS BELGICÆ CLARISSIMAM CIVITATEM ANTVERPIAM, DVCE MARTINO ROSHEYMIO,

GELDROGALLICA
CONIVRATIO IN TOTIVS BEL-
GICÆ CLARISSIMAM CIVITA-
tem Antuerpiam, Duce Martino
Rosheymio,

*CONSCRIPTA AD PRVDENTISS. VIGILANTISSI. COSS. SENATVMQVE ANtuerpien. Authore IOANNE SERVILIO.*

## ORNATISS. PRVDENTISS. COSS. ANTVERPIÆ LAODISLAO VRSVLO, ET NIcolao Schermero, totique Senatorum ordini amplissimo, S. D.

*CVM hactenus nihil non à nostræ huius ciuitatis hominibus & dicendi facultate, & omnigena eruditione claris (quibus non minus quam iis qui diuitiis atque stemmatum longa serie, fumosisque ceris coruscant, abundat nostra hæc respublic.) expectare mihi proposuerim, proximo tamen hoc Geldrogallorum ne an Geldroturcogallorum dicam tumultu, vetus ea opinio ita apud animum meum confirmata est, vt non dubitarim mox non aliter, quam si pede terram pulsasset Pompeius, aliquot scriptorum centurias in medium prosilituras: maxime tali oblato agumento, quod vt cognitione perpetuaque nostræ regionis hominum, ita & omnis posteritatis memoria dignissimum merito debeat iudicari Si enim historia hoc maxime nomine conducit hominũ moribus, quod & honestate amplectenda, & turpitudine fugienda continet exempla: non video quid ad vtrasque has res magis præsentibus his rebus gestis conducere queat: cum quæ in vtramque partẽ maximum momentum sint habituræ & rebus & personis sint locupletatissimæ. Abundant enim & optimis exemplis, quæ posteris non minus lectione iucunda, quã imitatione honesta sint futura, & peruersissimis, quæ & hoc boni nobis inuehent, quod & turpitudine sua deterrebunt, & versutia huius ætatis, & futurorum temporum homines reddent cautiores, magisque circũspectos. Neque enim simplex est atque vnica huius generis scripti vtilitas, vtpote quod ad res vrbanas actionesque Principum, ad animi mores formandos, ad capescenda consilia, ac rerũ ciuilium prudentiã consequendam, denique ad bene prudenterque tam publicis quam priuatis rationibus consulendum, velut aditũ quendam patefecit. Siquidẽ nobis vitam mores factaque aut excellentiũ populorum aut summorum Principum, aut alioqui quorumuis virorum illustrium, deinde consilia euentusque rerum velut in medio ponit, vnde omnis generis documenta & ad priuatim & publice vitã instituendã, velut ex refertissimo instructissimoque quopiã penu depromi fœlicissime possũt, Nã & cæteræ artes arctissimis quasi limitibus clauduntur, nec se earum vsus tã late per omnis generis, omnis ætatis, omnis conditionis, omnis sexus homines diffundit. Sola hæc latissime se dispergit, commoditate sua velut ramis cuiusvis conditionis homines obumbrans: vt nulla omnino sit aut conditio aut fortuna, quæ non multum huic debere se iure fateatur. Habent Prin-*

*Principes viri quod aut imitentur aut fugiant. Habent priuati velut speculum quoddam, quod in quolibet casu, in qualibet fortuna intueantur. Habent diuites quo res partas tueantur. Habent afflicti quo inopiam subleuent atque moderate perferre discant. Mulieribus pudicitiam stabilit Lucretiæ Romanæ castitas. Virorum Principum virtutem armat L. Sylla, rebus suis ad fugam inclinatis in medios hostes tali voce prorumpens, Hic hic milites Romani mori volo: & Octauii Consulis Cinna Marioque vrbem ingredientibus vox, cum ab aruspicibus prohiberetur, se patriam non nisi cum vita relicturum. Non referam Alexandrum illum qui ex rerum gestarum magnitudine magni nomine honestatus fuit, nunquam inferendis prælijs inter postremos visum, primum flumen à cuius ingressu deterrebantur milites, scuto pectori subdito tranantem, primum scalis mœnibus admotis in muros vrbium euadentem. Nec interim priuatis desunt sua exempla, quæ vbi res virum efflagitat, virtutem doceant. En adest M. Sergius ciuis Romana virtute dignus, amissa manu ferream sibi adaptans, qua quatuor prælijs ita decertauit, vt sub eo duo foderentur equi, demum vulneribus prorsus obrutus, Cremonam atque Placentiam obsidione liberarit, & cũ interim non mitiore pugna à debilitatis luxatisque membris infestaretur, duos hostiles exercitus in fugam conuertit. Adsunt sexcenti Spartani in castra Xerxis quingentorum milium multitudinem continentia irrumpentes. Pietatem in patriam requirit quis? Ex infinitis pauca referam. Versatur ob oculos Ancharus Mydæ Lydorum Regis filius, qui terræ voraginem ex qua immensa aquarum vis erumpens & campos & ædes tam priuatas quam publicas, tum etiam homines ipsos inundauerat, oraculo admonitus non nisi re preciosissima iniecta in pristinam faciem mutandam, patrem vxoremque complexus, equo insidens in id baratrum se demisit. Decãtatior est Curtij Romani ex simili virtute parta gloria, quam vt hic referri debeat. Et Deciorum fama vniuersum orbem simili exemplo impleuit: quorum vterque publicam patriæ perniciem in suum caput torsit, vitaque obstitit ne vinceretur patria, morte fecit vt vinceret. Non dicam Brutos non Genitios Cippos non Scipiones cum alijs multis exemplis claros, tum hoc in patriam amore optime de Republ meritos: cũ vix alio virtutis genere referti magis sint historicorum libri, quam huius generis exemplis. Iam qua ratione efficacius suaseris Principi etiam cum vitæ propriæ dispendio ciuium quærendum esse compendium, quam si Codrum illum Atheniensium Regem obuiecias qui suo interitu ne Athenæ interirent, effecit. Quid multis? Historia hominem velut in theatrum vocat, vbi sedens casibus aliorum sine suo periculo prudentiam, rerumque gerendarum astutiam discat, exempla capiat omnigena, quæ ad vsum suum vtiliter in quolibet negotio traducat. Eadem maximorum hominum de summis rebus consilijs nos interseri quorum & euentus explicat, vt ex retroactis futura discamus scienter prospicere, atque de præsentibus prudenter iudicare. Quantulo enim tempore legendo historiam, quantus belli Dux euasit Lucullus, qui cum Roma ad Mithridaticum bellum (quo non aliud fuerat Romanis formidabilius) profectus esset, militaris rei omnino rudis, inter nauigandum percunctando à peritioribus, legendisque rebus gestis tantus in omni belli genere Imperator euasit, vt & ipsius Mithridatis Regis militaris rei consultissimi confessione atque iudicio omnibus omnium nationũ Imperatoribus anteferretur. Sed quid opus est in re ipso sole meridiano lucidiore, demonstratione longiore, cum nemo vnquã tam impudens repertus sit*

*sit qui genus scripti ausus id vel minima sugillatione insectari, multi vt si vnquā alias de re quapiam multa honorifice dixerint. Cicero cuius hactenus in Latina Republ. illibata atque illabefactata fuit authoritas, eam temporum testem, lucem veritatis, vitam memoriæ, nunciam vetustatis appellauit. Aufer enim historiam ex rebus humanis, in orbem quid aliud quam meram ignorantiam inuexeris, omnem sapientiam atque adeo commune atque vulgare illud omnibus à natura datum iudicium, ex orbe sustuleris? Nam cum apud omnes constet rerum præteritarum diligenti obseruatione velut solidæ atque firmæ cuidam basi inniti sapiētiam, nonne hanc collabi necesse est, si historiam quæ præterita proponit, in quæ intuentes prudentius de præsentibus & iudicare, & de futuris cognoscere possimus, è medio sustuleris? Sine hac & fabulis, & ementitis rumoribus omnia sunt plena. Nec ad hæc docenda longa opus est verborum demonstratione, domesticis vrgebo exemplis. Quæ dii immortales, quam plusquam fabulosa nostri homines de huius vrbis origine, de veteri appellatione, de nominis etymologia, de statu veteri, de rebus gestis prodiderunt. In memoriā reuoco tantum, non enim libet iis commemorandis quibus Lucianicæ narrationes collatæ propemodum veræ videbuntur, immorari diutius. Rursus quam vero consentanea Athenienses de sua origine atque de cæteris quæ ad eos pertinere videbantur, prodiderunt. Quam plausibilia Romani de suæ vrbis initiis proferunt, hic certa omnia, verisimilia omnia. Nullus hic fabulis quibus excogitandis indocti, cum otio vacant, gaudere solent, locus relinquitur. Atque id quidem cui rei si non historiæ acceptum ferendum est? Hæc enim opiniones firmat, fabulas explodit, tenebras dispellit, hæcq; vos amplis. atq; august. viri qui quotidie & laude & admiratione digna designatis venturis temporibus conseruabit, nomina vestra immortalitati consecrabit, merita vestra in Rempubl. nostram posteris aut admiranda aut imitanda proponet. Quis enim non dicam post sæcula, sed annos aliquot nouerit vbi tunc fortasse erunt maria aliquando terras, vbi tunc terræ erunt aliquando aquas, vbi tunc ædes aliquando fuisse prata. Quis certi aliquid de his proximis Geldrogallorum incursionibus adferet? Quis quibus artibus iis à vobis obuiam itum est, explicabit? Cuius memoriæ consecrabuntur quæ vos cum summa laude, cum summa omnium admiratione atque incredibili vtilitate, vastissimæ molis erigitis opera? Præter hanc summam huius scripti vtilitatem, cui explicandæ diutius aliquanto quam par est immorati fuimus offerebat se & excellentissima huius scribendi generis dignitas, cum longissime eius repetitam originem, à quibus & qualibus profecta sit viris (quæ non paruum debuerant doctorum animis subdere stimulum) in animum reuocarem. Siquidem primam eius originem longe fuisse antiquissimam quis non statim agnoscat, cum citra cuiusquam controuersiam non tantum cæteras disciplinas omnes antiquitate superet, sed & iisdem prima sua initia atque adeo incrementa præbuisse in confesso sit. Nam cum artes cæteræ ex obseruatione constiterunt primum, quæ citra historiæ adminicula subsistere non potest, constat prima earum initia huic accepta fuisse ferenda. Nec diuturnitate sua tantum cæterarum disciplinarum initia antecessisse, sed etiam omnium rerum sex dierum curriculo creatarum æquasse. Quid antiquius prima illa rerum generatione? Atqui eam diuina illa veteris instrumenti historia antiquitate sua exæquat. Non dicam quos & quantos habituri sumus in hoc scripto instituti nostri authores, cum in confesso sit id non tantum Græcorum Romanorum-*

*que doctissimos sapientissimosq; sed & Hebraeorum sanctissimos sibi vendicasse. Quae cũ ita sint, illud satis admirari nequeo, neminẽ ex multis quos habet haec nostra resp. longe doctissimos, quique si quis alius huic muneri summa cum laude satisfacere potuissent, produisse, qui rem & praesentibus & venturis temporibus futuram multo iocundissimam simul & vtilissimam, saltem succincta aliqua narratione perstrinxerit. Non enim Liuii vbertatem aut Caesaris accuratam diligentiam requirimus, sed ne res cognitione dignissimae omnino inertia nostra intereant, postulamus. Itaque cum frustra iam aliquot menses expectassem, viderem que neminem falcem suam in hanc misisse messem, neminem aut prodire aut machinari aliquid intelligerem: coepi animo certe coacto (vt ingenue fatear) cogitationes huic rei intendere. Malueram enim aliorum scriptis memet oblectare, quam in propriis mihi displicere. Sed cum scirem studium meum amplitudini vestrae aliquando non omnino displicuisse, viderem que nos eo in loco positos, vt non sine ignominia, atque summa exprobratione talibus oblatis argumentis tacere possimus, malui existimationis nostrae aliquam iacturam facere, quam aut vestris studiis deesse, aut huius reipubl. honori (cuius dignitati hactenus si non feliciter, certe fideliter atque candide conatus sum omnibus modis consulere) silentio nostro quicquam derogare. Dicturo itaque mihi de rebus praesenti hoc anno, qui est ab humani generis instauratione millesimus quingentesimus quadragesimus secundus, à vobis gestis: ante omnia & vestrum amplis. atque prudentis. Senatus, & bonorum omnium studium inuocandum est, quo me difficillimum iter ingressum fauore vestro suffulciatis, vt quod & ingenii vires & exercitatio negarunt, studium vestrum quo nostram in dicendo tenuitatem subleuabitis, concedant: quod si adsit non est cur magnopere meae suppellectilis tenuitas, aut animo me deiiciat, aut insolita harena versari prohibeat. Nam quantum nos genii nostri infelicitas deterrebit, tantum fauoris vestri expectatio recreabit. Vt enim vel minimi auditorii nutus aut propitia alicuius affectus significatio è pulpito aut dicturo aut declamaturo, & vires & facultatem in dicendo maiorem suppeditant, insuetaque eloquẽtiae copia dicentis linguam exornant, inuentionis facilitatem ministrant, ingenii acumen excitant, ita certissima fauoris vestri expectatio, si non dicendi facultatem, certe quidlibet audendi facilitatem maiorem atque alacritatem animo nostro suggeret. Quem quidem tanto maiore cum spe atque certitudine exspecto, quod praeterquam quod vtriusque vestrum & voluptati, commoditati & dignitati, ita & posterorum vtilitati, hoc nostro labore videor consuluisse. Habebit enim & vestra dignitas quod cum voluptate animi summa in se cognoscat, & optimi quique cuius memoria ipsis futura est iocundissima, posteri quo & instruantur atque admoneantur. Hoc enim anno tot clarissimis & pacis & belli claruit Respubl. vestra operibus (quod secundum Deum Optimum Maximum V. D. prudentiae summae adscribimus, vt non temere alias & numero plura & admiratione maiora habuerit vnquam: tot ab imis fundamentis sunt erecta & priuata aedificia, tot sumptuosissime instaurata, vt tota vrbs pene nouam eamque splendidissimam videatur induisse faciem. Tanta prudentia tumultuosae huic Geldrogallorum itum est à vobis obuiam proditioni, vt qui hactenus pacis artibus ab omnibus habiti estis clarissimi, iidem & militaris rei cõsiliis reperti sitis eminentissimi. Sed quo consilio alii hanc laudem neglexerint, suaque ipsorum famae non minus quam vestrae gloriae inuiderint, prorsus iudicare est difficile. Ego certe*

*non*

*non quod plus possim quam quiuis alius, sed quod plus cæteris omnibus volui, primus (quod citra inuidiam dictum velim) audaci quidem conatu eius ciuitatis res gestas non passus sum in obscuro esse, quam ob gloriæ amplitudinem etiam remotissimi terrarum anguli & suspiciunt & admirantur. Itaque vestram sublimem dignitatem quam possum obtestor maxime, vt quod vestris auspiciis in publicum prodiit, sapientissimo vestro iudicio probetur. Quod si ita vt spero euenerit, voluptatis summæ futurus est nobis susceptus labor, simul & ad maiora audenda ingenii nostri excitabitur exiguitas. Christus Optimus Maximus V. D. & rempublicam, prudentia vestra diu conseruet incolumem, & ad maiorem amplitudinem euehat semper, perpetuamque esse velit.*

V. D. addictissi. cliens,

IOANNES SERVILIVS.

# GELDROGALLICA CONIURATIO IN TOTIUS BELGICÆ CLARISSIMAM CIVITATEM ANTUERPIAM, *Martino Rosheymio Duce: conscripta ad prudentiß. vigilantiß. Coss. Senatumque Antuerp. authore* IOANNE SERVILIO.

*Exordium à descriptione Brabantiæ.*

*Brabantia etymon.*

BRABANTIA Belgicæ illius Galliæ tot encomijs à Cæsare olim celebratæ non minima pars est. Dedisse huic nomen Brabon quidam dicitur, qui forte fortuna in ea delatus loca, cum tyrannum Scaldis fluminis ripas munitissima arce occupantem, qua à fluminis traiectu vectores, nisi soluto dextræ manus vectigali prohibebantur, interfecisset, & regionem eã nomine suo honestasse, & immanissimi hominis tyrannide dicitur leuasse. Vtcunq; res sit (nam à memoria nostra longe remotissima adfirmare nisi certissimis alludentibus signis atque coniecturis, animi fuerit plus æquo leuis atque creduli) illud constat non obscura Antuerpiæ etiamnum ostentari vestigia, quæ rem antiquitate ipsa fabulæ non admodum dissimilem vtcunque munire videntur. Ab ea enim vrbis parte qua flumen spectat, vbi nunc est celeberrimum illud totoq; orbe decantatissimum ex omnibus terrarum angulis mercium nauibus adportatarum receptaculũ, moles vastissima inusitatæ his seculis formæ, lapide colore ad plumbeum vergente, fluminis ripæ incumbit, portis immanissimis, quarum feræ vltra hominis mediocris staturæ proceritatem attolluntur, olim immanissimi illius tyranni, Arx atque tyrannidis propugnaculum quam vndique olim & ab ea parte qua flumen, & vrbem spectat, cinxisse mœnia opera vastissima in gyrum ambientia, licet multis in locis partim vetustate collapsa, partim ob viarum commoditatem perrupta, satis liquido demonstrant. Continuus enim murus & vetustate & materia conspicuus eodem lapide quo arx compactus, altitudine admirandus, crebris turribus intersept' à ponte latericio arcuato arci proximo sese orientem versus circumflectit, qui deinde via publica vbi nunc est Gruenebergiorum ædes amplissima, tum & multis priuatis structuris interruptus, in austrum se macellum versus reflectit, hinc ad portam quæ etiam nunc castri dicitur, vbi horrida atque squalida illa tetri carceris vmbra: cuius structuris ad aliquot passus abolitus, in angulo plateæ castri templum cingentis, occidentem versus rursus certissimis vestigijs sese prodit, deinde telonij priuatarumque quarundam ædium structuris dirutus, ad flumen sese explicat ad Pontem illum latericium arcuatum, cuius paulo ante meminimus circulari formæ recurrens. Ab hac parte Cataractis pensilibus mare naualia circum murum ipsum facit, quæ quidem olim ad munimentum Arcis effossa, nunc ad nauium commoditatem portum exhibent. Etiam hac nostra ætate Castri fossa dicitur: ab vtroque latere muro latericio educto ornata. Hæc à primis faucibus sese paulatim in angustum contrahit, ita vt nauibus capiendis ad pontem qui aditum ad Gruenbergensem aulam exhibet tantum sufficiat, ab eo ponte ad castri portam delata innauigabilis macelli quod dorso ei innititur, sordes secum in mare deuoluens. Nec facit ad derogandum huius arcis antiquitati, quod quibusdam in locis muri videantur recentiores, cum infimæ partes quibus recentiores structuræ impositæ sunt, etiam ipsius Euandri ætatem referre videantur, & si qui ab imis fundamentis educti sunt, in locum vetustate collapsorum substitutos & forma & situs satis edocent. Patrocinantur & huic opinioni vrbis insignia, quæ ex initij sui fortuna duas manus continent. Taceo etiam ipsius vrbis appellationem, quæ vel imperitis ad ea quæ adferimus certissimis signis alludere videtur. Nec debet id etymon videri doctis ridiculum, qui norint casus multo ineptiores olim sæpe & vrbibus & regionibus sua dedisse nomina. Vnde quæso Capitolium nisi ab equi capite inuento appellatum est? Et Albanum nomen nonne ab Alba scropha eo in loco reperta suam trahit appellationem? Cæreте autem Italiæ ciuitati olim nobili à salutationis omine, quum quidam illac iter faciens obuium quendam sua lingua χαῖρε quod Romanis salue dicitur salutasset, mox ab eius linguæ imperitis, Cære nomen impositum. Et cuius non ani-

*Arx Antuerpiensis.*

*Carcer Antuer.*

*Arcis fossa.*

*Insignia vrbis Ant.*

*Ciuitatibus nomina à casu imposita.*

mo

mo hæret illud Vergilij, Mercatique solum facti de nomine Byrsam. Nec desunt qui etiam hac nostra ætate Leodium Eburonum caput à legione cui Cotta & Sabinus Cæsaris legati præerant illic cæsa, primo Legiam, deinde corrupte à Germanis eius soni insuetis Lugich vocatum, mox g in d detorta Ludich esse nominatum. Itaque Brabantiam hanc à Brabone fortissimo viro, qui imperium in ijs locis aliquãdo exercuit, primo Brabons lant, deinde quod pronunciatio durior molestiorque videretur, expunctis è medio literis brabant vocatam, vt adfirmare non ausim, ita verisimiliter dicere possum. Vbi enim destituimur historia ad coniecturas deflectẽdum est, quæ si non certæ, veritati tamen consonæ esse videantur. Verum hæc vulgaris nostratium hominum opinio vt non temere à nobis adprobatur, ita non nisi allatis certioribus coniecturis refelletur, licet sciamus posse non incommode à Gabrantuicis Angliæ gente cuius Ptolomæus meminit, Brabanticos vocari: aut à Bratuspantio Belgicæ ciuitate Cæsaris tempore nobili, expunctis è medio literis tribus Brabantium dictum. Hęc ergo olim Belgicæ illius Galliç, nũc inferioris Germaniç Regio est. A meridie comitatu Namurcensi clauditur. Hinc Orientem versus Hasbaniam sinuoso tractu præterlegit, attingens & ab ea parte Lossensem comitatum, & Hornensem quos præteruecta Geldriæ Cismosanæ partem alluit. A qua se latius aliquanto in Septentrionem pandens, Mosæ fluminis ripas & Rauesteynensem ditionem attingit. Mox contenta aliquot passuum milia eiusdem fluminis alueo, Buscumducis occidentem versus sese retorquet vnde sinuoso meatu Hollandiam spectat, deinde & Zelandiæ Insulas. Ab occidente nobilissimi fluminis Schaldis ripis Flandriæ comitatu, atque Hannonia excipitur. Patet in circuitu milia passuum plus minus septingenta, à meridie in Septentrionem qua laxissima est, centum patet passuum milia. Ab occidente in Orientem, nempe à Scaldi ad Comitatum Lossensem qua arctissima est, triginta. Flumina habet celeberrima Scaldem, olim obscuriorem nunc toto orbe nobilissimo portu decantatissimum.

*Æneid. 1.* *Leodium olim Legia vocata.* *Brabantia olim Gallia, nunc inferioris Germaniæ regio.* *Brabantia confinia.* *Circuitus, Longitudo, Latitudo Brabantiæ.* *Flumina Brabãtiæ præcipua. Scaldis.*

In hunc deuoluitur Louanium intersecans Dilia: qui tenuibus fontibus enatus multorum riuulorum accessione auctus, iusti fluminis speciem qua laxissimus est, exhibet. Influit enim in hunc Geeta Thenas ciuitatem interlabens, vnde per Diesthensem Sichenensemq; ciuitates delatus, mox Demeræ nomen, vbi Arschotum reliquit sortitur. Bruxella autem & Viluortum Senam in hunc eundem Diliã transmittunt, & Netham Lyra, Breda Mercam habet, Buscumducis Diesam ex Aada & Dommela enatum. Oritur & in Hasbani à Ieccra Tungros attingens, deinde Traiectum rapidissimo cursu delatus, Mosæ sese immiscens.

*Dilia.* *Geeta.* *Zena.* *Netha.* *Merca.* *Diesa.* *Iecera.*

Sunt in ea ciuitates & numero multæ & fama nobiles, Antuerpia totius orbis opibus horreũ refertissimum, de qua latius aliquanto post instituetur sermo. Hinc pari propemodum interuallo distantes Lyra & Machlinia: quarum hæc Meridiem versus, illa aliquantulum ad Orientem flectitur.

*Brabantiæ ciuitates Antuerp.* *Lyra.* *Machlinia.*

Machliniam mox excipiunt à meridie Viluortũ, deinde Bruxella, vbi nunc augustissimus ille totius Brabantiæ Senatus atque nobilium consessus, antiqua ob loci commoditatem Principum sedes. Ab hac & Machlinia æquali rursus intercapedine disiungitur Louanium oriẽtem spectans, vrbs & vetustatis & literarum quæ ibi cum summa tractantur laude, nomine, toto orbe notissima. Vlterius ad Orientem progressis occurrunt Thenæ, olim satis florentes, sed Geldrorum Ducis Caroli perfidia nostra memoria fortunis suis spoliatæ. Nec procul hinc ciuitas cui à leonibus nomen datum est, cui à Septentrione imminet Halemon, mox Diesthum, & paululum sese in Occidentem retorquentia Sychenum & Arschotum, & hinc in Septentrionem cui à valle nomen datum est, vulgo Herendalstum. Toto deinde tractu qui Septentrionem respicit, nullæ occurrunt vrbes præter Eynthouiam, Helmondam, atque Grauiam, Brabantiæ contra Geldros arces atque propugnacula. Hinc Buscumducis & opere & manu vrbs munitissima, à Grauia in Occidentem tendens: quam mox Breda nobilissimi atque fortissimi Nassauiensis Comitis atque Arengiæ Principis Reinatdi regia, excipit. Ab eadem plaga mari innititur Berga, ciuitas portus commoditate ante annos aliquot celeberrima, nunc Antuerpiæ fama aliquanto obscurior. Diuiditur tota regio in toparchias quatuor, Antuer-

*Viluortum.* *Bruxella.* *Louanium.* *Thenæ.* *Leuua.* *Diesthum.* *Sichenum.* *Arschotum.* *Herendalstum.* *Eynthouia.* *Helmonda.* *Grauia.* *Buscumducis.* *Toparchiæ quatuor in Brabantia.*

pienſem cuius imperio ſubduntur Berga Breda, Lita & Herendalſtum: Louanienſem quam Thenæ ſequuntur. Bruchſellenſem quam Viluortum, & Buſcoducenſem, cui Eyndhouia, Helmonda totaque Taxandria, Peelandia, & maior Campaniæ pars ſubijciuntur.

*Pagi præcipui Brabantiæ.*

Sunt in ea multi, ijque clariſſimi, vrbes & amplitudine & ſtructuræ magnificētia & populi celebritate referentes, pagi.

Non procul Machlinia Waelheymum olim Italorum, quos Germani Walen vocant (ſi etymo fides habenda eſt) ſedes, & Duſtela Netha flumine celebris, vt fortuna iampridem ita & calamitate nunc æquales. Bruxellis adiacet Vuraad Sunij illius nemoris amœniſſimi introitum, Brabantię Ducibus ob venationis commoditatem olim familiariſſima, quorum vt animos, ita & corpora nonnullorum condita retinet. In Campania Hoochſtratum arce munitiſſima nobile, & Turnhoutum, nec procul hinc Geela Dympnæ virginis martyrio clara.

*Hoochſtratum.*

*Lingua Brabātorum.*

Vtitur tota regio lingua partim corrupta Germanica, qua Germaniam ſpectat, partim qua Galliam, Italica corrupta, vnde & ea pars Italicobrabantia, vulgo Walsbrabantia ab Italis, quos Germani Walen etiam nunc nominant, eſt dicta.

*Brabantorum fortiſſimi.*

Horum omnium fortiſſimi ſunt qui ad Moſam pertinent, propterea quod à cultu atque humanitate vrbium longiſſime abſunt, neque ea importantur, quæ ad effœminandos animos ſpectant, & nec loci iniquitas laborem intermittere (qua re etiā fortiſſimorum ſæpe videmus langueſcere virtutem) patitur, & quod maximum ad eam rem momentum habere videtur, proximi ſunt Geldris, qui trans Moſam incolunt, per quos ne pace quidem facta, animo quieto eſſe poſſunt vnquam. Ab his quo longius receditur, eo minus bellicæ virtutis animaduertitur, cuius ſtudium amabili illo pacis quietiſque amore permutarunt, tum quod ſe remotiores ab hoſtibus, quam qui ab ijs infeſtari poſſint, arbitrētur, tum quod Principis ſui Caroli Imperatoris potentia freti, ſecuri hoſtem deſpiciant, quanquam ne ijs quidem animus ad occurrendum, nec robur ad reſiſtendum hoſtibus, vbi opus ſit, deſint. Fuere his grauiſſimæ ſæpe belli contra Geldros cauſæ, quas non quod aut hoſtis potentiam metuerent, aut ſuæ virtuti diffiderent, ſed quod natura pacis & amicitiæ ſtudio nati eſſe videantur, nunquam armis ſunt proſecuti. Maluerunt enim cum nullius iniuria ſuos tueri limites, quam cum multorum fraude alienos inuadere: credentes vel iniquam vel non ſatis honeſtam pacem, iuſto & honeſto bello præferendam eſſe. Nec debet id aut timori aut ignauiæ dari, quod cum iudicio maturo atque exacto ſuſcipitur. Quæ ab ijs ſuſcepta ſunt bella, tanto animo tantis viribus, tanta potentia geſta ſunt, vt quemadmodum in ſuſcipiendo cunctantiores, ita in perſequendo acerrimi merito ab omnibus nunc habeantur, & ab omnibus ſemper ſint habiti.

*Brabanti natura pacis ſtudioſi.*

*Caroli Burgundi victoriæ.*

Quanta celeritate, Carolus Burg. Philippi filius Ruremundam, Venloam, Nouiomagum clariſſimas Geldriæ ciuitates atque adeo totam regionem ſibi ſubiecit. Quanta pertinacia Noueſij ciuitatis munitiſſimæ mœnibus adhæſit, quo animi robore etiam cum Friderico Roman. Imperat. auſus eſt pedem conferre. Quanta vi Gallorum Regi Ludouico reſtitit, fugere deinde vel pacem vel inducias per legatos petere compulit. Non dicam Nautium expugnatum, totam Lotharingiam ſubactam. Non dicam vario marte ab eodem contra Heluetios multorum annorum victorijs elatos, inuictoſque prorſus eo tempore homines, dimicatum. Nec viros tantum habuit virtute artibusque bellicis claros, ſed & mulieres aliquot Principes in quibus neque ciuilium neque bellicarum rerum cognitio ſumma eſt deſiderata: etiam quarumvis aliarum nationibus Principibus viris conferendas. In his Mariam Maximiliani coniugem atque ejusdem filiam Margaretam, quæ cum ſumma laude imperium multos annos poſt amiſſum coniugem tenuit. Habet & nunc Mariam Hungariæ reginam Diui Caroli Imperatoris ſororem, ſummæ & ſolertiæ & prudentiæ Principem, cuius ſalutari conſilio, pluſquam Heroici pectoris præſtantia, atque omnis generis rerum cognitione, nihil potuit his regionibus magis ſalutiferum in turbulentiſſimo hoc rerum ſtatu contingere. Huius regionis imperium cum ſæpe alias, tum præſentis huius anni, qui eſt a generis humani inſtauratione Milleſimus quingenteſim. quadrageſim. ſecundus, ęſtate Franciſcus Gallorū Rex [illegible]omo ad

*Heroinæ Brabātorum.*

*Ad hiſtoriam redit.*

ad turbanda fœdera pacemq; Christianæ reipub. communem rumpendam natus, & in Geldria multorum militum delectu habito, & intra regni sui pomœria conscriptis multis legionib⁹, in Lutzelburgensem agrum à Gallia, & Antuerp. toparchiã à Geldria hostiliter irrumpens, quæsiuit. Non enim potuit tot annorum spatium tædium repulsę quam in ambiendo Romano imperio tulerat, & fœditatem cladis olim ad Ticinum acceptæ concoquere. Est enim animo si quis alius erecto atq; sublimi, vt gloriæ famæq; appetentissimus, ita ignominiæ impatientissimus. Hæc cum dies noctesque animo obuersarentur, solicitumq; animum perpetuo cruciatu torquerent, cœpit omnibus neruis eo contendere, vt si & regiæ suæ maiestati, & regno 10 longe florentissimo inustam turpitudinis notam extinguere prorsus non posset, saltem rerum exinde gerendarum amplitudine obscuraret. Id tanta regni potentia, tanta imperii amplitudine, tot regum atque principum societate suffulto, facillimum fore sibi persuaserat. Maxima enim pecuniarum vi, profusissimis largitionibus, maioribus pollicitationibus, Holsatiæ Ducem, & Cliuiæ principem in fœderis societatem sollicitatos sibi adiunxerat, quorum opera atq; auxiliis, & pristinum gloriæ splendorem recuperare, & contractam bello Ticinensi contumeliæ labem obliterare cõmodissime sperabat. Euocarat & in Galliam noui matrimonii prætextu Cliuensem, cuius authoritatẽ atq; nomen Brabanticæ regioni esse formidolosa, atq; ad eam rem quam animo agitabat magnum momẽrum habitura putabat. Is as-20 sumptis aliquot equitum centuriis & inter hos Rosheimiũ, munerum amplitudine & promissorum magnitudine (quæ apud Iuniorem principem nõ admodum rerum vsu exercitatum, vtpote nuper ad regnum admissum, pondus maximũ habere videbatur, pellectus) in Galliam proficiscitur: non vt de noui matrimonii cõditionibus, sed quod euentus docuit, de belli consiliis agitaretur. Hic aliquot mensib⁹ varia deliberatione transactis, sparsus est in vulgus rumor, Cliuẽsem inuitum in Gallia à Rege detineri: quod Geldriam cui paulo ante inaugurauerat Cliuensis, sui iuris esse adsereret Gallus, neq; remittendũ esse ducẽ in patriam, nisi ducatu repudiato, Obtinuisse deinde à Gallo vt ꝓ ducatu quem emisse à Carolo Geldriæ duce contendebat Rauesteinũ munitissimũ oppidum ad Mosæ ripas situm, cõmutatione facta ac-30 ciperet: ducatum cui inauguratus erat pro dote cognatæ Nauarræ filiæ retinere liceat. In hunc modum circumuentus Cliuensis RauesteynumGallo cedit, quod mox gallicum imperium agnoscit, gallica signa turribus & portis, in rei gestæ argumentũ adfigit, ipse pertinacius aliquanto in incœpto persistere, abiectius & de Brabantia, & Imperatore vero Geldriæ hærede & sentire & loqui incipit, nam præter necessitudinem qua iam Gallo iunctus videbatur, & Angliæ regis affinitas multum illi & animum & ferociam auxerat. Decretum itaque est inter Gallum & Cliuẽsem, quum primum occasio rei bene gerendæ sese obtulisset, hic Brabantiæ caput Antuerpiam, ille Lutselburgum eodem tempore inopinato armis inuaderet. Victoriam certam esse. Non enim posse imparatos duobus exercitibus paratis occurre-40 re, atque vt maxime alteri in vnum collatis viribus resistant, ab altero interim graue detrimentũ passuros. Se Lutselburgi ditionem primum inuasurum a Gallia, quo eo detortis totius ditionis equitib⁹, facilior ad inuadendã Antuerpiam aditus præberetur. Esse in eius vrbis expugnatione totius nõ Brabantiæ tantum, sed & Flandriæ, cæterarumq; regionum Cæsari parentium, victoriam positam. Eam viam esse solam qua totius Belgicæ imperium rapere posset. Cæteras ciuitates eius vrbis expugnatione perterritas, quam ob populi frequentiam, opum vim inexhaustam, inexpugnabilem crederent, supplices & pacem petituras, & deditionem oblaturas. Quod si cui difficilior vrbis expugnatio propter amplitudinem ciuiumque celebritatem videretur, is non satis meminisset, paratam paucitatẽ, imparata multitudine semper potiorem esse & habitam & visam. Magnitudinem, multitudinemq;, cum in cæ-50 teris rebus plerisque, tum in bello sibi semper obstare. Non spectandum quanti, sed quales futuri sint hostes, cum quibus prœlium sint inituri. Homines nulli rei minus quam armorum exercitio assuetos, ad primum hostium aduentum ciuitatem deserturos, aut pacis conditiones accepturos. Arque vt maxime mœnibus se credere, ciuitatem tueri, hostem propellere audeant, commissuros se vt non tam cõtra

*Brabantia imperium quærit Gallus*

*Belli causa.*

*Cliuensis in Galliam proficiscitur.*

*Rauesteinum gallicum imperium agnoscit.*

*Belli aduersus Brabant. gerendi consilia.*

extraneum hostem è mœnibus, quam contra ciues intra mœnia pugnare cogantur. Esse ibi ex variis nationibus collectam hominum colluuiem, quam non dubium sit se eo quo fortuna videretur, inclinaturam. Expectare id eos vt oriatur tandem aliquis, cuius freti opera effreni cupiditati satisfaciant. Fieri non posse quin in tanta opum affluentia sint multi, quibus aliena fœlicitas sit inuidiosa. Ad hunc modum consilio instituto quæritur tandem perpetrandi eius occasio: quam abitus Cæsaris e Germania in Hispaniam, atque hinc in Argeiram proposita expeditio, atque in ea fortuna aliquanto Cæsari iniquior videtur præbuisse. Ab eo enim tempore copias Cliuensis palam conscribi, delectum haberi instituit non pro Gallo aduersus Brabantiam, sed vt ipse simulabat pro Germanis contra Turcam in Pannoniam ablegandas. Habebatur enim per omnes totius Germaniæ ciuitates ex Cæsaris qui tunc abierat in Hispaniam imperio militum delectus, quo in Pannonia Turcis bello implicitis, faciliot ei in Africa ad res bene gerendas aditus daretur. Hos per ciuitates, per pagos distribui iussit, expectaturus expeditionis in Argeiram susceptæ exitum: quem & propter alienum à nauigationibus tempus, propter locorū pericula in quibus bellum gesturus erat, & hostium potentiam, infelicissimum & sperabat & expectabat: nihil tentaturus nisi audito tali Cæsaris successu, vt non admodum eius potentia post videretur metuenda. Nec fortuna eius expectationi defuit. Amissa enim bona nauium pars, multi naufragio eiecti à Numidis interfecti. Nec mitior pugna cum mari barbaro prorsus elemēto, quam cum hostibus fuerat. Erant nonnulli qui publice dicerent, Cæsarem aut vndis oppressum, aut in littus delatum itineris incōmoditate, aut animi ægritudine defatigatum oppetiisse, quæ fama apud Gallos & Gelros tam fuit certa, quam quæ certissima. Non enim difficulter stultis atque credulis quæ maxime optabant, persuaderi poterant. Hac itaq; spe erecti altius tollere animos, Brabantis vulgo conuitiari, negociatoribus per Iuliam iter facientibus illudere & passim per vrbes, per pagos dispositas copias in vnum contrahere cœperunt, quibus per Mosam in Hornensem comitatum traiectis ad Leodienses (quo occultiora essent Antuerpiæ oppugnationis consilia) instituitur legatio, qua liberum sibi in Gallias iter postulabant, non vt cum rege contra Imperatorem bellum gererent, sed vt Nauarræ filiam nuper desponsatā in Cliuiam deducant. Fuit enim is ab initio copiarum contractarum prætextus. Id si cum bona impetrarent gratia, sine maleficio aliquo regionē sese transituros promittunt. Sin autē, ferro iter aperturos se minitantur. Diu res Eburonibus quæstioni fuit, vtra amplectenda videretur occasio, plerisq; censentibus, pacem etiam quantūuis duris conditionib. quærendā, nec hostem accersendum vbi pace frui liceat. Effectū tandem Seuenbergensis autoritate, cui post Erardum à Marca eius regionis imperium delatum erat, vt transitus cōmuni consilio negaretur. Is .n. qua est eloquentia multa in vtramq; partē & eloquentissime & prudentissime dixerat: homines feros rapinis & cædibus assuetos, nō facile sibi à maleficio temperaturos, nec temeritate propria certissimam perniciem sibi accersendam. Nō dubiū esse quid eo consilio adsectent Geldri, nempe vt in Gallia auctis copiis Eburones inuadant. Esse enim nescio quam veterē regi de iis querelā: Atq; vt nihil tale fiat, indignū esse & antiqua Eburonum fortitudine, atq; præsenti potentia, hosti iter ad ampliores contrahēdas copias permittere, cuius fauorē vt non ambire ita & minas nō admodum metuere debeant. Nō debere sibi à Geldris pacis cōditiones præscribi, qui olim Romanos ipsos & armis & castris exuerint aliquando. Nec ferēdum vt Geldri eam exercitu peruagentur regionē, quæ nec Cæsaris Gallico nomini formidolosissimi castra, olim perferre potuerit. Meminerint patrum suorum fortitudinis. Meminerint Sabini & Cottæ fortissimorum virorum Cæsaris legatorum fortunæ. Etiam deos ipsos voluisse eos sui officii commonefacere, quorum consiliis vrbi suæ à legione ibi eorum fortitudine cæsa, nomen Legiæ sit inditū. Frustra etiā nunc & Sabinæ & Auruncu-leiæ viarū extare memoriā, si à Geldris imperata cogantur facere. Et montes ipsos virtutē docere qui à Petrosidio Cæsaris aquilifero eorum virtute interfecto nomen Petrosij sint sortiti. Hæc cum summa cum dignitate atq; eloquentia perorasset, cōmuni totius gentis decreto delectus per totā regionē habetur, omnes in armis iubētur es-

*Occasio belli Brabantici.*

*Fortuna Imperatoris bello Argerosi.*

*Galli & Geldri Cæsarem mortuum arbitrantur.*

*Traliciunt Geldrogalli Mosam.*

*Fallacia Geldrogallorum.*

*Oratio Seuenbergensis.*

*Via Sabinia & Auruncul[eia] apud Leodienses.*

cur esse, mittuntur aliquot signa ad Masacos Bechasios, atque munitissimam Stocheymensem arcem, eius regionis contra Geldros propugnacula, quorum virtute hostis ab aditu prohibeatur, atque si opus sit etiam arceatur. His ita dispositis, Geldrorum legatis respondetur: alium sibi ad Gallias aditum esse quærendum. Non esse Eburonibus consuetudinem armato exercitui viam per fines suos concedere. Orare se vt solita libertate sibi per ipsos frui liceat. Si pertinaciter in proposito persistant, nec animum, nec vires sibi ad resistendum defutura. Dum autem in Abuaritis diutius aliquanto ad rei bene gerendæ occasionem expectandam morarentur, cœpit & Brabantis ea res non admodum dextram mouere suspicionem: maxime iis quos ad Mosam pertinere ante diximus, à quibus crebræ ad ciuitates potentiores legationes instituuntur: non dubia illis esse hostium consilia, prætexere enim eos nouæ nuptæ è Gallia abductionem, proditioni futuræ atque subitæ in Brabantiam irruptioni. Tot calamitatibus, quibus olim ab iis affecti essent, frustra se monitos, quas omnes non legitime bello indicto, sed simili consilio pertulissent si idem rursus in se prudentes accipiant. Falli posse semel atque iterum hominem improuidum, sæpius, non nisi eum qui malis suis gaudeat, decipi non posse. Erant & quædam quæ Antuerpiam (quod post res ipsa verissimum edocuit) ab iis esse petendam dicerent. Sparsæ erant enim nescio quæ ante menses atque adeo annos aliquot in vulgus voces, & notus erat Geldrorum in eam ciuitatem animus. Habita fuerant & ioea proditorum quorundam de opprimenda vrbe clandestina consilia, quorum nonnulli quæstionibus admoti, post capite impii consilii pœnas dedere. Conspectus erat & in mercatu equorum Martinus Rosheymius homo ad quidlibet audēdum minime impiger, miles non minus strenuus, quam belli Imperator consultus, proditionibus struendis à natura fictus atque compositus, cuius ductu olim Haga Hollandiæ intuentibus propemodum præcipuis etiam eius insulæ ciuitatibus erat direpta. Ita dum cæteræ vrbes rem propemodum fabulæ loco reputant, Antuerpia sola aliquot cohortes tumultuario conscribit, quæ rusticis in Pelandia adarcendum hostem congregatis subsidio essent.

*Negatur Geldrogallis iter per Eburones.*

*Creduntur hi esse in comitatu Hornensi.*

*Rosheymius Antuerpiā cōspectus.*

Ea re dum vrbs occupata est, rustici non expectatis auxiliis, quam possunt maximas vndique ex toparchia Buscoducensi suæ conditionis copias contrahunt, iisque etsi equitibus & bombardis destituantur, hostem adoriri statuunt. In his fuisse dicuntur sclopetariorum milia duo nongenti qui balistas chalybeas in prœlium ferebant. Hastiferorum idem qui sclopetariorum numerus. Erant & nonnulli bipennibus quas helbardachas vocant instructi, vt non rusticos, sed exercitatissimos milites diceres. Sic enim omnia ad militaris rei rationem erant instituta, vt præter ducem nihil in ea multitudine merito potuerit desiderari. Huic quemadmodum nec animus nec vires, ita nec consilium defuit. Mittuntur enim ab ea legati ad Abuaritos, in quorum finibus Geldros consedisse iam ab initio dictum est, qui iis eandem secum fortunam experiri persuadeant. Quod cum minus ex animi sententia successisset (est enim ea gens neutri parti dedita, solita iam aliquot annos inter circumsonantia arma semper pace frui) patientia in iram, ira in furorem versa, agmen agere, rectaque ad hostes contēdere cœpit. Quæ cum aliquot passuum milia processisset, videreturque in concepta pertinacia perstitura, hostes ea quæ occuparant eatenus loca relinquere. Mosamque tumultuario traiicere, fugam non dissimulatam capessere, sese multitudinem agrestium metuere aperte ostendere cœperunt. Formidolosa enim semper militibus esse consueuit agrestium ira, qui vt fortasse non admodum artificiose, ita strenue bella administrare consueuerunt. Erant præterea non tam amplæ hostium in iis locis copiæ, ac secunda irruptione in Brabantiam sunt conspectæ: non quod maiores non habuerint (erant enim eodem tempore tres alii exercitus per Geldriam locis oportunis dispositi, & ex Holsatia non aspernandus eo conuenerat & equitum & peditum numerus) sed quod paucitate sua Brabantis aut contemptum aut securitatem immittere, callide studuerint. Horum

*Agrestes conspirant contra Geldrogallos.*

*Fugiunt Geldrogalli.*

fuga cognita vnde venerat reuersa multitudo dimittitur, communi decreto statuto, vt ad tintinnabuli pulsum (quo contra hostes excieri ipsis consuetudo est) armati ad eundem locum conuenirent. Dum hæc aguntur, cohortes eę quas Antuerpiæ conscriptas esse diximus, ad vltimos Brabantiæ fines peruenere, quarum aduentu (incredibile dictu) quantum & alacritatis & animi multitudini agresti sit inditum: quibus oportunis locis dispositis iam de hoste secura propemodum esse cœpit ea rusticorum colluuies. Cæteris omnibus ciuitatibus iam omni metu

*Antuerp. Senatus proditionē futurā animaduertit.*

solutis ocium que ab armorum reique militaris exercitio agentibus, Antuerpiensis Senatus nihil omittere quod ad terrendum hostem procul, atque arcendum si propius accessisset spectare videbatur. Iam in forum Bombardas ex armariis ad quemuis tumultum conuehi, & si quæ aut ruptæ aut rumpendæ erant

*Custodia Antuerp.*

sarciri iusserat. Habebantur interdiu ad portas singulas duodecim armatorum excubiæ noctu in mœnibus, portis & turrib. cōtra extraneum hostē, in vrbe ad pōtes vbi veteris vrbis portæ steterunt aliquando, & in curia contra proditores,

*Excubia diurna*

vigiliæ. Qui interdiu portas seruabant sub quartam ad curiam deferebantur, quibus exquisite examinatis sua quibusque institutitur à consule statio: nonquam quique optabant, sed quæ casu obuenerat. Erat enim sua cuique statio (ne quid proditionis strui posset, si cuique suus locus cognitus fuisset) incer-

*Excubia nocturna.*

ta. Noctu excubituri sub septimam ad eundem locum conueniebant, quibus casu quoque sua statio statuebatur. Cuilibet contubernio præponebatur qui maximæ videbatur autoritatis atque in rempub. fidei decurio. Hic continere in officio suos iubebatur. Huic non minus quam Senatui ipsi iubebantur parere subditi. Expleto excubiarum vigiliarumque tempore cogebantur redire ad curiam omnes, si qui obluctati erant decurionis sui imperio, horum nomina exhibebantur Senatui, vt de pœna iis inferenda statuatur. Decreta erat & publico edicto cuilibet contubernio sua aut vini, aut ceruisiæ mensura, quo seuerior disciplina conseruaretur, ne potu sepulti aut indulgentius loca quæ obuenerant, obseruarent, aut magis rebelles decurionis sui imperio redderentur. Portarum claues sub vesperam ad curiam, vbi aut consul alter, aut magnæ autoritatis aliquis simul eum sagittariis vigilabat, deferebantur.

*Diruuntur ædiculæ multæ.*

Erant mœnibus adiunctæ multæ ædiculæ dum nihil minus quam bellum expectamus, hæ omnes publico decreto dirutæ sunt: vel quod mœnia iis essent impedita, nec tormenta ænea ob loci angustiam recipere potuerint, vel quod periculosum putabatur, homines ignotos quorum quidam ciuitate donati nondum erant, desidere in iis locis, ex quibus cum hostibus facile aut colloquia miscere, aut proditiones machinari possent.

*Leges ab Antuerp. Senatu ad vitandam proditionem latæ.*

Ferebantur multæ reipub. maxime salutares leges, ex intima militaris rei disciplina enatæ, quibus in ea temporum rerumque ratione à prudentissimo Senatu nihil potuit excogitari & ad vitandam discordiam & alendam inter ciues beneuolentiam, magis salutare atque commodum. Erat ibi varia & ex Iulia, Cliuia, atque Geldria hominum improba colluuies, quæ ad euitandam egestatem qua in patria premebatur alius alio sedentariarum artium exercitio inopiam leuabat. Hæc audito belli rumore (incredibile dictu) quantopere cœperit cristas tollere, etiam palam Brabantis & conuiciari & minitari. Est.n. ei genti natiuū quoddā

*Brabantis odiū à natura Geldris inditum.*

& plusquam nouercale in regionem hanc nostram odium: quod præterquam quod ei à natura ingignitur, etiam à nutricibus infantes, & adultiores à parentibus velut per manus accipiunt: adeo vt fortissimus habeatur, qui in conuiciando atque maledicendo maxime est strenuus. Erant multi qui dicerent non de-

*Lex de iuramento iterando.*

futuros hostes intra mœnia, si reperiatur hostis extraneus. Decretum itaque est à Senatu, quem tam aperti conatus fallere non poterant, vt eius nationis quicunque in ius ciuitatis adsumpti essent, sacramento se ei & fidos fore obstrinxerant, iuramentum iteraturi in curiam veniāt: non q, quos vnius sacramenti religione moueri desperabant, iterato in fide atque officio perstitutos crederent: sed vt certus talium hominum numerus Senatui constare posset, quo rationes suas si o-

si opus esset securius instituant. Non enim poterant eos qui semel ciuitate donati erant, non nisi in aperto maleficio deprehensos, citra iniuriam eadem pellere. Et notum erat eorum etiam in respub. optime de ipsis meritas odium, quibus tantisper fidi esse consueuerunt, dum quæstus vberior, aut rapina alio vocaret. Inuentum est itaque huic rei à Senatu (qui eo tempore & grauibus prudentibusque tum longo rerum vsu & literarum cognitione claris constabat hominibus) remedium vt ciuitate donati iterato iuramento mane ante sextam, vesperi post eandem horam domo non egrederentur, si quis auditus fuisset in vrbe tumultus, si quod enatum incendium, domi se continerent, nec in publicum procederent, nec domi cum suis conuiuia agitarent, aut colloquia miscerent. Inuentos in publico post tempus constitutum, aut incendio enato proditorum loco habendos. Si qui iuramentum non iterarant, ciuitatis iure atq; priuilegiis destituebantur.

*Perfidia Geldrorum.*

*Senatus Antuerp. qualis tum temporis.*

*Remedium geldrogallico.*

Qui vrbe donati nondum erant aut iureiurando se in fide eius dum in ea ætatem agant perstituros adfirmare, aut exire relinquereque eam compellebantur. Et ne grauior ea conditio hominibus suarum regionum studiosissimis videretur, noluit eam iuramenti religionem diutius seruari illabefactatam, quam vrbis mœnibus continerentur. Quæ vbi reliquissent, futuros ab ea liberos atque immunes.

Mirandum auditu repertos fuisse eo tempore plures mille, qui ciuitatem desererе, rationes suas imperfectas relinquere, ad consuetam inopiam atque egestatem redire maluerint, quam in fide ciuitatis, dum in ea agerent, persistere. Adeo difficulter semel concepta pertinacia, auitum illud hominum improborum nocendi studium, saniore consilio mutari potuit. Multi certo tempore heris suis obstricti, quo transacto non aspernandam pecuniæ summam erant recepturi, maluerunt eius iacturam facere, quam iuramento ad fidem seruandam se obstringere. Deserebant ergo turmatim ciuitatem & in fronte & in oculis minas seruantes, dentibus frendentes, etiam apertis vocibus pectoris sui virus euomentes. Excedere se ciuitate velut exules atque profugos, introituros fortassis non multo post vt ciues. Futurum fortasse vt à quibus nunc pulsi viderentur, eosdem cum summa turpitudine atque ignominia ciuitate pellerent. Mensuros se aliquando pannum Byssinum holosericumque non vlnis, sed hastis: nec pecunias aut lancibus aut numero, sed cassidibus expensuros. Hac pestifera hominum fece vt leuata respub. est, ita hostium vires non mediocriter creuerunt.

*Pertinacia Geldrorum.*

*Ciuitate excedunt Geldri.*

*Minæ abeuntium Geldrorum.*

Boni enim horum pars cum primum Geldriam attigisset, hostibus se adiunxit. Nec interim officio suo deerat Marchio ciuitatis, Gulielmus Veruia omnes totius vrbis angulos, popinas, lupanaria, maleficorum hominum receptacula atque latebras perscrutans, non satellitibus publicis tantum, sed & sagittariis multis stipatus, cuius cura effectum vt si qui portis accepti essent, nusquam tutas latebras reperire potuerint. Adigebantur præterea edicto omnes tabernarii atque popinarii hospitum apud se diuersantium nomina ad consulem referre ita vt ne vni cuiquam extero in tota ciuitate potuerit esse inscio magistratu locus. His edictis vrbe velut vallo quopiam altissimo contra proditionem, cuius in tantæ vrbis amplitudine maxima debebat haberi ratio, munita, ad cætera quæ ad obsidionem tolerandam, ad hostes propellendos, si opus esset, spectare videbantur, conuertitur. Conflabantur immensæ molis tormenta ænea, pulueris bellici immensa paratur copia. Vacant per totam ciuitatem fabrorum cultrariorum officinæ armorum ærugini defricando, acuendis hastarum, bipennium, gladiorum cuspidibus, ciues tractare arma, tractare gladios, sclopetis sese exercere, meditari prœlia, poscere absentem hostem, & nihil admittere quod & virtute sua & in patriam pietate indignum debeat iudicari. Ne autem interim legum tractatio studiis bellicis prorsus interrumperetur, communi totius senatus decreto bellicarum rerum cura Cornelio Spanıæ militaris rei non imperito (qui cum summa laude multos annos Magistratu atque adeo consu-

*Marchio ciuitatis Gulielmus Veruia.*

*Leges vrbium valla.*

*Apparatus belli cum Antuerpia.*

*Cornelius Spania bellicis curæ præfectus.*

consulatu superiori anno cum Ioanne Crombachio equite aurato functus fuerat) defertur, cuius studium & fides multis argumentis ea functione in rempub. est spectata. Huic quo maior esset authoritas, & ne, qui eius imperatis satisfaciant, desint, XII. ex publico ærario aluntur satellites. Hi Spaniam quoquo versus incedentem densi circumsistere, huius iussa capessere, procurare quæ ad conseruandos in officio & excubitores & vigiles pertinere videbantur. Ipse circumire ciuitatem, explorare portas, instaurare mœnia, aggeres iniquiores æquare, muros recipiendis tormentis accommodare, eosdem locis quibusdam quod aut minitari ruinam, aut tormentorum vim quæ ex iis erant exoneranda toleraturi non viderentur, diruere, nihil omittere quod ad hostium vim perferendam, ad muniendos oppidanos contra tormentorum ictus, ad hostibus nocendum spectare videretur. Erant multi qui hunc Senatus in hostes apparatum, hanc Consulum diligentiam apertis conuiciis verberarent, dictitantes indignum esse vrbis amplitudine, apparatu eo bellico aliquam metus hostium significationem dare, quorum amicitiam vt non ambire, ita iram non formidare admodum debeant. Nec deerant qui eos sibi hostes fingere ausuri fuerint deierare, quo plebs commodius paulo ante petitæ ab Augustissimo totius Belgicæ Senatu exactioni acquiesceret. Hostem esse nullum, sed aut à meticulosis fingi, aut ab aulæ partium studiosis populo persuaderi. Tantum abesse vt Antuerpiam cuius ne aspectum quidem laturi essent, aut terrerent aut oppugnarent, vt ne primos quidem Brabantiæ fines ausuri sint inuadere. Tantam esse Cæsaris autoritatem non in Geldria tantum, sed in omnibus Europæ atque adeo totius orbis partibus, vt vel solum nomen ad continendos omnes in officio sufficere videretur. Brabantiam quoad in viuis esset Imperator, non temere inuasurum quenquam. Nullas esse aut Cliuensi, aut Dano in has irrumpendi regiones causas. Non esse eos tales qui quo iure quaue iniuria alienos fines sint inuasuri. Cliuensi præterquam quod natura pacis quietisque studiosus esset, hoc à patre iam iam moribundo in mandatis datum, ne aut cum Burgundis aut Brabantis vel iustis causis oblatis bello decertaret, posse eorum amicitiam & ornamento esse & vsui, inimicitiam nil nisi regni euersionem allaturam. Hærere eas patris voces quas non diu ante supremum halitum expirauerit altius filii animo (quarum etiam nunc esset recens memoria) quam vt aut pectore excidere aut memoria exturbari tantulo tempore potuerint. Institutæ erant & ab Hungariæ regina Maria, cuius curæ atque fidei totius Belgicæ administratio à fratre concredita fuerat, & à Senatu Antuerpiensi legationes ad Cliuensem exploraturæ eius consilia quibus responsum erat. Conscriptam quidem esse bonam copiarum partem intra regni sui fines, nec id se autore, vtpote qui hostem non habeat, factum. Licere cuilibet, etiam Brabantis, in sua ditione delectum habere. Prima consilia fuisse vt aduersus Turcam mitterentur. Si alio spectent ipsarum consilia, id sibi curæ non esse. Illud sibi persuadeant se non alium esse Brabantis quam fuerit semper. Nihil Coss. neque Senatum mouere hæ populi voces, nihil simulata atque subdola Cliuensis responsa, qui scirent consilia sua non vulgi vocibus, non perfidi hostis simulatione, sed exacta ipsius rei æstimatione metienda esse. Nihil stultius credentes quam aut à plebe, aut hoste belli consilia capere. Nec offendi quenquam posse eo belli apparatu qui non inuadendis aliorum finibus, sed suis tutandis: non expugnandis aliorum ciuitatibus, sed suis propugnandis comparatus videretur. Ciuitate itaque ad hunc modum & aduersus proditionem, & apertam vim non tam belli apparatu, quam legibus & consiliis, quæ validissimæ sunt regni atque Reipub. bases, munita, Geldri contractis in vnum copiis quas locis oportunis dispositas fuisse ante demonstratum est, de traiiciendo Mosam cogitare, animoque diu agitata consilia, proditionesque maturare cœperunt. Legatis Brabantorum qui animum consiliumq; copiarum exploratum venerant, respondetur. Nullas sibi intercedere cum Brabantis belli causas, iuberent suos securo prorsus esse animo. Id postulare se tantum vt cum bona regionis gratia copiarum parti transire liceat, quo emaciati diutina inedia

*Satellites Spaniæ.*

*Diligentia Spaniæ.*

*Ridet plebs oppugnationem futuram.*

*Cliuensi à patro iniunctum dicitur, ne cum Burgundis aut Brabantis bellum suscipiat.*

*Responsum Cliuensis.*

*Rosheimii responsum.*

[illegible] milites teffici possent. Geldriam totam longiore exercitus mora annona [illegible] esse exhaustam. Esse se eos qui vt o[illegible] esse nulli non velint, ita multis rationibus Brabantis prodesse possint. Id offici[illegible] eos apud minime ingratos posi[illegible]os. Nec se quicquam tentaturos nisi relato à legatis responso. Dum hæc ad regionis primores deferuntur, Geldri non expectato responso scaphis atque pontonibus copias transportare non procul à Rauensteynensi ditione, qua parte præsidio Brabantiam munitam minime esse cog[illegible]t. Nam cohortes ex quas Antuerpia ante laborantibus rusticis subsidio m[illegible]t, q[illegible] parte Abuaritos Brabantia attingit, in primo regionis aditu considebant, quod nossent, 10 solere illac Geldros in Brabantiam plerumque populaturos excurrere, quod traiectio eo loco è Rutemunda esset commodior, siue quod crederent eorum fines inuadendos à quibus ante annos non ita multos ipso Pentecostes die grauissimum vulnus acceperant, & à quibus non multo ante ex Abuaritis pulsos eos esse paulo ante demonstratum est. Flumine traiecto cum omnibus copiis (quæ plus minus duodecim peditum millia, equitum Molossæorum non plura duobus, pegasatios atræ armaturæ non vltra quingentos tenuisse di[illegible]ntur) [illegible] sine maleficio aliquo aliquot p[illegible] milia e[illegible]ensi, spem fecerunt [illegible] implendi, quod nuper Legatis datum erat. Versabantur enim in terra [illegible] non vt hostes, sed vt hospites, nec ferro nec incendus grassantes, nec 20 rapinis aut furtis hostiliter loca depopulantes, sed velut penuria adacti, alienis opibus ciuiliter atque humaniter vtentes.

*Geldrogalli Mosam traiiciunt.*

*Geldrogalli amicos se simulant.*

Id duplici consilio factum esse opinor, vel quod cum plerique milites qui sub Turcicæ expeditionis prætextu sacramento sese obligassent, incerti consiliorum proditionisque futuræ atque in Brabantiam irruptionis crederentur [illegible]m deserturi, si constitisset gentem innoxiam, quæ prodesse omnibus, obesse nemini consueuerit, à se bello esse petendam, qui postquam longius aliquanto progressi essent, non sine summo periculo aut redire vnde venerant aut militiam relinquere nempe posse putabantur, huc facit quod quibusdam militib. quo ipsos duceret interrogantibus respondisse fertur Rosheymius. Nec paludamentum quo amictus erat 30 pa[illegible]urum se comitari, si id putaret consiliorum suorum esse conscium: vel quod Antuerpiensem Senatum, cuius consilia atque prudentiam non minus quam potentiam videbat [illegible] metuere, cunctatiorem negligentioremque amicitiæ simulatione redditurum se crederet. Nihil ea res Senatum qui iamdudum hostium consilia animaduerterat mouere, sed tanto magis suspecta hominibus vigilantissimis esse cœpere omnia, quo occultiora. Itaque custodia vrbis maiori quam ante excubitorum numero mandatur, recognoscuntur oppidani atque ad aciem instruendam, ad irruptiones in hostes, ad signa obseruanda atque ad cætera quæ militaris rei ratio requirere videbatur exercentur. Videbat enim in consilio atq; virtute sua ciuitatis salutem tantum esse positam, neque aliunde quam a seipsis aut opem aut 40 consilia esse petenda. Exercitus enim in Brabantia nullus, apparatus belli nullus, e[illegible] quites paulo ante recogniti Lutselburgum profecti. Itaque belli cura nuper in solum Spaniam (ne legibus eius molestiæ accessione aliquid remoræ accederet reiectà, iam & consulibus & toti Senatui communis esse cœpit. Habebantur enim & diurna & nocturna, non de litibus definiendis, sed de bello administrando, de ciuium salute tuenda, consilia: quæ non tam ad hostes è vallo atque muris arcendos, quam intra vrbem coniuratos quosdam compescendos referebantur. Videbant enim Coss. vtrique rei simul occurrend[illegible]m sed ratione diuersa proditioni, consilio atque prudentia: armatæ atque apertæ hostium vi, ciuium virtute. Qu[illegible]us rebus licet difficulter eodem tempore consuli potuerit, 50 tanta tamen solertia à Coss. atque Senatu iis prospectum est, vt in alterum tantum omnibus & animi & ingenii viribus incubuisse merito videantur. Habuit enim eo tempore [illegible] respublica nostra, prudentia rerumque vsu nobilissimum Sen[illegible]m, [illegible] Illust. tiss. Hui[illegible] gratiæ Regina Maria totius Belgicæ præside præsentis anni Maio mense creatum, cuius consilio atque

*Cur Geldrogalli se amicos simularint.*

*Stratagema Rosheymii.*

*Belli cura toti senatui communis esse incipit.*

*Coss. anni XLII.*

Aa pru-

prudentiâ nihil non & ad proditionis consilia inuestiganda discutiendaque præstari potuit.

*L. Vrsulus* Consules enim erant eo tempore Ladislaus Vrsulus ingenii alacritate, pectoris celsitudine consiliique dexteritate non minus quam dignitate animi præstans. Et Nicolaus Schermerus ingenii agilitate, consilii eminentia, literarumque f[illegible] tractatione non minus summus quam corpore paruus. Senatum explebant Ioannes Crombacchius, & Cornelius Spania, equites, ambo militaris rei tractatione, non minus quam consularus dignitate nobiles: Arnaldus Scutus, Gabriel Triapanus, quorum virtus etiam aliquando in consulatus officio spectata cum summa laude fuit: obtinebat quintam sedem Nicolaus Schermerus consul, cuius paulo ante meminimus. Succedebant iis Gulielmus & Petrus Halmali, vt cognomine pares, ita nobilitate diutinaque magistratus tractatione non multum inæquales, Ioannes Heydanus Iacobi illius Heydani (cuius defuncti memoria reipub. nostræ etiamnum ob diutinam quæsturæ functionem sacrosancta est) filius, Michaelis Heydani qui nunc ærario publico cum summa laude atque fide præest, frater. Non prætereundi sunt Iacobus Herzius, & eiusdem nominis cui à Ligneis pomis cognomen est, non Ioannes Sheyfius omnes ingenii atque literis non minus quam dignitatis splendore nobiles. Adiuncti his erant Arianus Vledingus, Valderus Immerselius, Cornelius Betchemius, & eiusdem cognominis Heymrichus, simul & Ioannes Roecoccius nobilitate atque virtute clari omnes, qua re factum est, vt nihil quod & ad salutem reipub. conseruandam, & proditionis consilia discutienda pertineret, potuerit desiderari.

*Nicolaus Schermer. Senatores.*

*Rosheymius hostem se profitetur.* Interea nunciatur Rosheymium penitius in Brabantiam ingressum, non vt ante amicum se simulare, sed ferro atque incendiis hostiliter grassari. Abigi ab hostibus vndique prædas, rusticos inopinantes opprimi. Famam hanc mox confirmat vndique, ex tota Campania agrestium fuga. Videre erat omnibus ciuitatis portis turmatim non ingredientes, sed laboribus curuos irrepentes agrestes, etiamnum vultu metum simulantes, non aut sclopetis, aut ensibus, aut similibus telis, sed armis quibus aut rustici operis aliquid administrari solebat armatos, opes, vxorem, liberos, curru vehentes. Fœminæ eiulare, manus ad cælum tollere, obtestari deos, Supplices ciuitatis opem implorare, lamentis atque ploratu omnia miscere, dolere fortunam suam, quæ tot annorum labores vnico momento esset dissipatura. Fingere quæ absentibus se ab hostibus essent designanda.

Villarum incendia, gregis abactiones, agrorum depopulationes. Querebantur se male in eum diem seruatos senes, detestabantur fati iniquitatem pueri, qui aut non nati sub ea tempora, aut nati non mox extincti fuerint. Satius fuisse malorum expertes mature ex viuis fato eripi, quam tot miseriis exagitatos in ærumnis aut superesse, aut mox fortassis ab hoste trucidari. Mouebat miserrimum hoc spectaculum non paucos, reputantes fortunæ iniquitatem quæ in iis conspiciebatur, mox fortassis sibi quoque esse subeundam. Quosdam affectus impatientia in iram stimulabat, qui censebant ferendum non esse innoxios fortunis suis à prædonibus spoliari. Eundum esse hosti obuiam. Esse eam ciuitatis authoritatem, quæ nomine solo latrones publicos facile esset pulsura: quod si fortuna iniquior honestis conatibus inuidisset, plus gloriæ cæsis ex vulnere, quam vtilitatis viuis ex victoria emanaturum. Maiorem publicæ gloriæ quam priuati periculi habendam rationem. Esse non exercitatissimorum militum, sed exulum, proditorum, parricidarum exercitum, quem non minus sceleris conscientia, quam obuiam missæ legiones essent territuræ. Hostes interim Taxandriam peruagati, ad Royam quæ diuæ Odæ martyrio celebris est, appulerant, qua depopulata Oorschottum, deinde Heluerenbecium petebant. Hinc per Baerlam quæ æquali propemodum & a Breda & Thurnhouto distat spatio profecti, recta ad Hoochstratum contendunt. Est is pagus platearum numero atq; splendore, ædiū magnificentia non multū ab vrbe distans, arce munitissima no-

*Iter hostium.*

nob[illegible],Montendisij cuius prima propemodum solet esse in aula Burgundica autoritas regia. In hanc multi mortales fortunas suas velut in portum quendam contulerant, nonnulli eodem quo & arci & opibus in eum locum collatis præsidio essent, confluxerant. Rosheymius credens & dignitatis suæ, & exercitus autoritatis multum interesse, si arx ea expugnetur, statuit eam ex itinere tantum expugnare, aut missis caduceatoribus ( Heraldos vocant ) deditionem postulare. Id tanto alacrius sibi capessendum esse duxit, quod pulueris bellici cuius inopia laborabant milites, vim maximam, tormentaque ænea quibus ea arx dicebatur instructissima, quæ in Antuerpiæ oppugnatione non mediocri vsui 10 erant futura, ex ea reportaturum se existimaret. Facturam deinde eius arcis expugnationem ad Antuerpiensium consternationem, quos terrore magis atque proditione eminus, quam virtute cominus statuerat oppugnare. Misso itaque caduceatore arcem dedi postulat. Vsurum se victoria magis ad nominis sui atque exercitus autoritatem, quam ad libidinem suam, opumque in ea contentarum direptionem. Præter victoriam spectare se nihil. Atque vt diuersis affectibus præsidii constantia expugnaretur, adduntur & blanditiis minæ. Ni deditio fiat, proponit direptione, incendiis atque cædibus mixturum se omnia. Effectum est hac conditionis atrocitate, quæ apud militaris rei imperitos multum valuit, vt vltro hosti portæ aperirentur, facerentque sua voluntate quod necessitas erat etiam 20 in[illegible]is ipsis extorsura. Acceptus portis hostis præter puluerem bellicum & machinas militares aliquot rapit nihil.

> *Arcis Hoochstratana deditio.*

Quanto enim minoris periculi, tanto & mitior victoria fuit. Incredibile dictu quantum hostibus ex ea victoria fiduciæ accesserit, reputantibus vt impune per mediam Campaniam essent peruagati, reliquissent à tergo aliquot Brabantiæ non mediocris potentiæ atque autoritatis ciuitates, quarum nulla aut conatibus ipsorum obsistere, aut leui aliquo assultu ausa fit eos saltem tertitare. Hic dum aliquantisper ob loci commoditatem, atque arcis firmitudinem morantur hostes, viderenturque recta Antuerpiam petituri, Renatus Arengiæ Princeps, Comes Nassauiensis, erecti animi atque sublimis spiritus vir, cuius 30 non pauca summæ fidei in hanc regionem nostram hoc Geldrogallico tumultu apparuerunt facinora, conuocatis equitibus omnibus qui suo subditi erant imperio, quos audio plus minus quingentos fuisse, & cohortibus peditum octo, quæ partim Antuerpiæ primo belli tumultu, partim in Buscoducensi toparchia conscriptæ erant, Brabantiæ periculo ( cuius excidium in Antuerpiæ expugnatione situm colligebat ) motus, magnis itineribus eo contendit, præsidio obsidendæ vrbi futurus. Erat festus dies diuo Iacobo sacer cum Bredam suæ ditionis præcipuam ciuitatem relinqueret optimus Princeps, publicam commoditatem propriæ vtilitati præponens, in hoc multorum idque clarissimorum Imperatorum secutus exemplum, quibus publica salus priuatarum o-40 pum periculo visa fuit redimenda, quod quidem exemplum quo his moribus rarius est, eo plus laudis atque admirationis mereri debet. Atque vtinam non apud plures in eo splendoris atque dignitatis fastigio positos, maior priuatæ quam publicæ vtilitatis ratio consisteret, profecto melius sese humana negotia tot fortunæ necessitudinibus exposita haberent, nec orbis christianus tam tetris atque horrendis quateretur bellorum procellis. Is itaque relicta patria sua, relicta arce quæ omnes fortunas suas continebat, officii sui atque fidei quibus Imperatori Carolo Brabantiæ Duci obstrictus erat, memor, Antuerpiam concitatissimo gressu viam occupaturus contendit. Hærebat enim eo tempore cum Bredam relinqueret, Hoochstrati Rosheimius, quod à Bredensi itinere ali-50 quot passuum milibus in Orientem recedit.

> *Totius Brabantia periculum in Antuerp. expugnatione situm.*
> *Princeps Breda solus.*
> *Publica commoditas priuata præponenda.*

Qua re factum est vt sibi inscio hoste videretur iter transacturus, quod fieri non poterat si Hoochstrato relicto Antuerpiam versus castra promouisset hostis. Concurrunt enim viæ & quæ Breda & quæ Hoochstrato Antuerpiam ducunt non procul Brechscoto, quod plus minus sex passuum milia ab vrbe distat. Huc si peruenisset hostis, ad vrbem aditus prorsus fuisset præclusus. Id ne fieret, itineris celeri-

tate præueniendum esse hostem existimauit. Qui per exploratores de principis aduentu certior factus, Hoochstraro discedit, occupaturus viam qua necesse erat principi iter facere, eademque propemodum hora qua Princeps Bredam, Hoochstratum reliquit. Licet autem quod ad celeritatem attineret nihil reliqui faceret Princeps (Nam vnico impetu, nullo dato militibus ad quietem tempore, Brechschotum quod plus minus octodecim passuum millia Breda distat, appulit) hostis quod minus itineris conficiendum sibi esset, aditum occupat, Principem iam itineris laborisque molestia defatigatum expectaturus. Equitibus præerat Libbettus Tutchius militari rei iam multos annos assuetus, pedites ducebat Princeps asturcone vectus generosissimo, pectora militum audacia atque spiritibus implens. Hostes quod aliquot horis Brechscotum ante Principis aduentum occupassent, se à labore reficere cæteraque quæ ad excipiendum Principem pertinebant administrare: & licet numero & apparatu superiores essent, insidias incautis struere cœperunt. Vicus hic ad quem hostes consedisse iam dictum est, qua & Bredam & Hoochstratum respicit, aliquot passuum millia in solitudinem planam atque expeditam exit. In hac bonam copiarum partem (quod loci natura ad insidias struendas minus apta videretur, neque occulta ri copiæ aut montium obiectu, aut vallium hiatu, aut dumetis aut arbustis possent) genubus subsidere iussisse creditur Rosheimius. Vici exitum præcludebant Holsatienses arræ armaturæ Pegasarii. Iussit deinde agmen non admodum numerosum venientibus Brabantis non procul à Brechscoto via recta ostentari, credens id paucitate sua Principem ad insequendum instigaturum. Nec fefellit hostes consilium. Siquidem ad primum huius aspectum Princeps suos adhortatur hortati: Adesse hic tantum exploratricē copiarum partē quam vel cum minimo negotio modo virtutis suæ meminisse velint delere possint. Gratulari se suæ fortunæ, cui data sit occasio qua quo in Brabantiam sit animo, demonstrare possit. Illud restare tantum, ne cuius gloriæ dii tam expectata occasione oblata fauisse, milites inuidisse videantur. Qua fronte passuri sint eos superesse diutius, qui non legitime bello indicto, sed latronum more, contra leges omnes, fœdera omnia, contra vsitatum ab omnibus quanrumuis Barbaris bellandi motem, nullis iustis causis moti hostiliter grassentur. Ad futuram fortunam iis quorum causa videretur iustissima. Nec debere mouere quenquam, quod impune ad ipsius Brabantiæ penetralia sint progressi, cum ne hostem quidem vnum toto itinere repeterint vsquam. Deditionem arcis Hoochstratanæ non hostium virtuti, sed præsidii agrestis imperitiæ adscribendam. Posse hoc agmen priusquam propius accedat exercitus opprimi facile. Esse paucos, eosque magis prædæ quam pugnæ assuetos, equites conspici nusquam. Dubitandum non esse quin quemadmodum ab equitibus, ita & a machinis bellicis destituantur. Cæteros audita suorum fuga atque cæde, metu perculsos citra aliquem militiæ ordinem tumultuario fugituros, nec vlterius in Brabantiam progressuros.

*Receptis celeritas.*

*Hostes principi insidias struit.*

*Oratio Principis.*

Si eo animo eant quo Antuerpiæ laboranti opem ferant, committendum non esse vt hic oblata à diis immortalibus occasione, consilii sui prorsus obliuiscantur. Insidias hostium in loco plano atque aperto metuendas non esse. Oculis patere circumquaque omnia. Meminerint multos cum paucis, milites cum prædonibus, & armatos cum inermibus dimicaturos. Hæc aliaque quæ in tali negotio militum animis suggerere Imperatoris officii est, cum dixisset, equites ad insequendum misit, ipse militari gressu (ne aut ordines perturbarentur, aut concitatior incessus milites post ad pugnam ineptiores redderet) subsequitur. Erat non procul ab eo loco quo agmen hoc conspiciebatur, arbustum non admodum densum, in hoc se hostes ad primum equitum aspectum, non dissimulantes, sed aperta fuga proripuerunt, simul vt tuti ab equitibus essent, quos norant lanceis in tali loco vti non posse, & cohortes peditum in insidiarum locum perducerent. Ad huius aditum cum equites peruenissent, vidissentque se sua spe deiectos, hostem è manibus elapsum, conatus suos prorsus esse irritos, ab insequendo desistere.

*Fugam simulant hostes.*

ftere. Quod cum animaduertiſſet princeps, cum cohortibus quas ducebat ad pellendos hoſtes latebris contendit. Iam ſigna canere, militum voces quibus ſe mutuo ad virtutem acuere ſoliti ſunt, audiri, fremitu atque indignatione omnia compleri cœperant: cum ſubito vndique & a tergo & à lateribus erecta plus minus triginta duo ſigna, quæ eatenus occultata fuiſſe ante demonſtratum eſt, conſpiciuntur. Quæ cum prouolaſſent, tectaque ad inſequentem fugientes principem contenderent, fugientia ſigna pedem referre, infeſtisq; ſignis ſequenti obuiam tendere cœperunt. Concurrebant & a fronte hoſtium equites, rectaque in principem ferebantur: qui nouitate rei atque inexpectato aduentu periculi, non dubia fugæ indicia præſeferebant. Videbant enim & numero ſe premi, & vndique (niſi ſe celeriter in latus apertum deiiciant) circumueniendos. Itaque & ſi durum videbatur nomen fugæ turpitudine maculare, maluere tamen & famæ & nominis iacturam fugiendo facere, quam fortiter occumbendo patriam in periculum deuocare: arbitrantes maiorem publicæ vtilitatis quam gloriæ priuatę habendam rationem eſſe, male honori ſtuderi qui multorum excidio videretur conſtitutus. Rebus ita conſtitutis Princeps qui inter pedites verſabatur, diu in incerto hæſit quid conſilii caperet. Nam neque manere ſine periculo, neque fugere ſine ignominia potuit. In altera parte erat gloriæ ſtudium, quod in iuuene principe tali patre nato fuiſſe feruentiſſimum, dubium non eſt, maxima præmia in ſpe victoriæ, iræ pudorisque vehementiſſimi adtectus: in altera maiores hoſtium copiæ, equitum fuga, pugnæ periculum. Hæc illo voluente, vicit tandem gloriæ ſtudium obiectas difficultates, iræ pudorisque ſtimuli pugnæ pericula expugnauere. Tranſcurrit ergo equo concitatiſſimo ad equites, qui iam aliquot ſtadia fugiendo emenſi erant, grauiter caſtigat, qui vix conſpecto hoſte maluerint turpiter & ſe & milites & patriam hoſti prodere, quam fortiter pugnando & ſibi laudem, Imperatori, militibus & patriæ ſalutem conciliare.

*In apertum prorumpunt ſe hoſtes.*

*Fugiunt Principis equites.*

*Principis varia conſilia.*

*Oratio Principis reuocantis ſuos in prœlium.*

Hortatur vt ſi non ſui & patriæ amore, ſaltem ſacramenti religione permoti, in prœlium redeant. Parum valuere optimi Imperatoris increpationes atque hortatus apud eos qui ſalutem potius in equorum celeritate quam in dextrę promptitudine poſuerant. Redit ergo ad pedites, in orbem coire iubet omnes, quo aciei genere in tali euentu vtilius fingi aliud haud facile potuit. Ipſe inter primos verſari, compellare nominatim centuriones, adminiſtrare quæ ad congreſſum ſpectabant, acuere virtutem dictis. Meminerint pietatis quæ patriæ, fidei quæ duci ſibi debebatur, ſacramenti quo & diis & ipſi & patriæ eſſent obſtricti. Iam acierum frontes propemodum coierant. Canunt itaque vtrimque ſigna, attollitur cælo clamor virorum clangorque tubarum, triſtiſſima tatantaræ vox horribili ſono aures omnium percellit, audiuntur ſclopetorum vtrimque tonitrua: fuitque is aliquantiſper negotii ſtatus, vt nec paucitas multitudini ceſſura, nec multitudo paucitatem ſuperatura videretur. Vt enim ab hoſtibus numero ſuperabantur Brabanti, ita hoſtes animis & alacritate à Brabantis vincebantur. Erat quod ad Imperatorem attinebat vtriuſque exercitus conditio propemodum æqualis, ſed ratione diuerſa: vincebat Rosheimius multorum annorum bellico exercitio Principem. Vincebatur contra à Principe audacia, atque animi in rebus dubiis præſentia. Inſidiis ſtruendis, proditionibus machinandis ille natus, hic ingenue citraque fraudem conſerendis cum hoſte manibus à natura fictus videbatur. Hinc factum dum nec paucos cedere virtus, nec multos ab incepto deſiſtere pateretur copiarum numerus, vt paribus animis, pari ſucceſſu, aliquantiſper dimicaretur, nec aut fugæ aut victoriæ indicia ab alterutris præberentur. Hinc Princeps vrget, illinc inſtat Rosheimius. Mouet hos cauſæ quam ſuſtinebant honeſtas, illos numeri amplitudo. Iactare hi Rosheimium diuturna belli tractatione nobilem: illi Principem fortiſſimi patris filium ferociſſimum. Indignabantur hi à paucis multos, illi à prædonibus ſuperari paucos.

*Pugna aliquandiſper dubia.*

Vt autem quæ ad vicinos hoſtes ſuſtinendos pertinebant à Principe prouiſa erant diligenter omnia, ita quæ ad eos quos exitum vici ſeruaſſe demonſtratum

 eſt,

est, pegasarios atræ armaturæ milites reiiciendos spectabant, in tanta militum paucitate, in equitum suorum fuga prouideri non poterant. Hi concitatissimo cursu à fronte in Brabantos irruere, sclopetis trisulcis glandium maximam vim coniicere cœperunt. Hinc factum vt ordines armorum nouitate impetuque irruentium perculsi, confunderentur. Neque enim erant equites qui equitum irruptioni opponerentur, nec in hos totius exercitus impetus dirigi ab vndique pressis potuit. Fuga igitur primum à paucis, deinde vt fit sequente multitudine paucitatem, ab omnibus copiis orsa est. Princeps quod videret se dissipatos ordines in vnum redigere, nec aduersus hostes vndique irrumpentes subsistere non posse, quem fortuna dedit exitum secutus, cum paucis elabitur. Nam cæteri priusquam quid agereretur cognoscere possent, vndique ab hostibus sunt circumuenti, qui deditione facta abiectis armis se hosti commiserunt, de horum numero alii alia adserunt, conueniunt omnes duorum milium numerum supergressos non esse. Erat hora à meridie circiter sexta cum generosissimus Princeps fortunæ pressus iniquitate vitam suam summa difficultate ex hostium manibus extorsit, magis prosperæ fortunæ magisque propitiæ occasioni conseruauit. Interim Antuerpiæ varia de Principis fortuna ferebantur. Aiebant quidam Hoochstratanæ arcis obsidionem ipsius virtute esse solutam, interfectam bonam hostium partem. Mox hunc cum toto exercitu ab hostibus cæsum, hostes ea victoria elatos recta ad vrbem contendere: quæ fama quominus optata, ita propior vero fuit. Vrbs itaque tota non in luctum muliebrem, sed in virilem audaciam vlciscendique, non priuatam, sed publicam totius regionis iniuriam, cupiditatem soluitur. Iam regiones omnes diligentissime attributam sibi stationem seruabant, hostis aduentum atque obsidionem expectaturæ. Erant enim ante à Senatu singula ita ad quemuis casum prouisa vt non admodum hostis videretur metuendus. Rebus ita constitutis superuenit Princeps non fugienti, sed triumphanti similis. Iactitabat dextram cælo miram quandam animi alacritatem præ se ferens. Confirmabat ciuium rumoris atrocitate de cæde sua perterritos animos, atque in melioris fortunæ spem erigebat. Libertus Turchius nescio quo casu in itinere ab hostibus dicebatur retractus, nam cum Principe vrbem inuectus non est, sed horis aliquot post rediit. Sparsus erat huius singularis cuiusdam facinoris rumor in vulgus, quod quam verum sit autores eius viderint. Erant multi quibus ea res non parum displicere videbatur. Sed in hominem multis annis Brabantorum castris assuetum non cadebat suspicio sinistra.

*Ordines Brabantorũ perturbantur.*

*Captorum numerus.*

*Status Antuerpiæ ad Principis introitum.*

*Princeps vrbẽ ingreditur.*

Vix Principe vrbem ingresso, iam certissimis signis hostes aduenisse in pagum cui ab aggere qui olim mari obiectus in eo loco fuit Dammi nomen impositum, constabat. Distat hic non multis stadiis ab vrbe qua Septentrionem respicit, Xythi coctura nobilis, ebriosorum, furum atque latronum, cæterorumque hominum malis artibus quæstum facientium receptaculum. Eo hostes itinere defatigati, quod crederent potus copiam ibi se reperturos, applicuerant. Audiebantur è mœnibus (nam prospectum & nox & obiectæ arbores quibus omnia totius ciuitatis suburbia obsepta erant, ademerant) in ædes vi irrumpentes, ostia, fenestras, & qua facillimus aditus in ædes videbatur, & calcibus & vectibus à cardinibus euellentes.

*Hostes Dammum appellunt.*

Cætera omnia omnibus agris & campis profundissime silebant. Nulla vsquam vox, nullus strepitus, nullus equorum hinnitus audiebatur: non rauca tarantantaræ vox, non classicorum, non lituorum, non cornuum sonitus terribilis, & auditus paulo ante dum longius abessent, tympani sonitus conquieuerat. Nec minus in vrbe silentio pressa erant omnia. Oppidani cum summo silentio stationes designatas seruabant. Mulieres præ foribus quæque suis, lychno superiori limini adfixo contra incendia, quæ à proditoribus metuebantur, incredibili taciturnitate excubabant: vt intelligas quanto periculum na[illegible] atque consuetudine sit violentius. Nusquam tota vrbe aut nolæ æreæ quarum pulsu ad laudes Deo offerendas certis noctis horis euocantur, quos re[illegible] vocant, audiri, nec horas æqualibus interuallis loqui, quod eo rerum [illegible]atu pruden-

denciſſime ſtatutum, ne certo tempore coniurati proditoreſque, aut conuenire in eundem locum, aut quicquam tentandi conſilium capere poſſent, deinde ne enocatricis nolæ qua ad conſilia ſua per vrbem euulganda vtebatur Senatus, pulſus, aliatum voce obnubilaretur. Erant præterea profunda illa noctis ſilentia tanto terrori hoſtibus, vt ad cuiuslibet folij ſtrepitum expauéſcerent, neque aut arma deponere vllo noctis tempore, aut libere expatiari extra ordines auderent: adeo vt tota nocte exploratores circum ipſa vrbis mœnia conſilia oppidanorum inueſtigaturi reptarint, metuentes aut de inſidijs, aut de eruptione haberi tota vrbe conſilia. Nec minus momenti ad hoſtium aduentum, ad ſuffoſſiones animaduertendas id ſilen-
10 tium erat habiturum, ita vt ne paucorum quidem aduentus latere potuerit. Reptabat ad mœnia quæ ſunt inter Cipdorpicam & Rubram portas ex vagis illis & prædonibus hoſtibus quidam: animaduerſus eſt à mœnium propugnatoribus ciuibus, rogatus quid hominis eſſet, cuius rei gratia ita furtim expaciaretur, compendio ad vtrunque reſpondit, nihil ipſorum aut quis eſſet, aut cur veniſſet, intereſſe. Quo reſponſo cum quo animo eſſet, ſatis indicaſſe videretur, ad loquentis vocem (nam audiri tantum in tenebris poterat) quidam è mœnibus deſtinatis eo aliquot ſclopetis, hominem qua humeris collum innititur, glande feriunt. Nec deſtitit miſer licet victus, maledicere. Sed cum minis atque imprecationibus & animam efflauit. Auditæ ſunt eius iam corpore cum anima luctante voces, forti homine indigniſſimæ Ad
20 futuros mox commilitones ſuos (quos fratres vocabat) à quibus idem percuſſoribus ſuis eſſet ſubeundum, quod iam ipſe paſſus videretur. Circumibat tota nocte Marchio ciuitatis Guilielmus Veruia, homo patriæ ciuiumque ſuorum amantiſſimus, omnes totius vrbis cuſtodias, oppidanos ad ſecuturos obſidionis expectatæ labores perferendos animans, nominatim pleroſque compellans. Vt enim omnibus omnis conditionis hominibus innotuerat, ita & pleroſque (quæ eſt hominis popularitas) nouerat. Meminerint patriæ, libertatis, vxoris & liberorum. Meminerint optimo Imperat. Car. fidei datæ. Meminerint huius in ipſos indulgentiæ, atque pluſquam paterni amoris. Turpiſſimum eſſe & ſe libertate, & fortunis omnibus ignauia propria ſpoliare: pluſquam Scythicum amantiſſimam coniugem, pa-
30 rentes indulgentiſſimos, liberos dulciſſimos, hoſti barbaro atque immani obijcere. Qua fronte paſſuri ſint, non à magnæ aut potentiæ aut alioqui autoritatis eximio Principe ſed à ſicario abiectiſſimo, prædone ignobili ſe vinci. Non tantum indignũ ea vrbis potentia, ea ciuium multitudine à ſceleratiſſimis latronibus vinci, ſed & obſide i. Eſſe exercitum talem à quo vt vinci turpiſſimum ſit ita eundem vincere honeſtiſſimum Facturos ſe non tantum Brabantiæ rem vtiliſſimam, qui ea peſtiferorum hominum fece eam leuaſſent quorum optimus aut proditor aut latro eſſet, ſed & dijs ipſis quibus impietas odio eſſet gratiſſimam. Eadem fuit & Coſſ. L. Vrſuli & Nicolai Scermeti in procurandis ijs quæ in eo rerum ſtatu neceſſaria eſſe videbantur, diligentia, quibus à dijs immortalibus nihil præſenti fortunæ dari potuit
40 vtilius. Erat enim vtriuſque tanta rerum omnis generis cognitio, vt nihil addi poſſe videretur. Vrſulum decorabat multarum rerum vſus, frequens diutinaque negociorum ciuilium tractatio, quæ cum tanta laude multos annos obierat, vt & ab Imperatore Carolo V. conſulatus illi eſſet prorogatus, conceſſus & equitis aurati titulus, in rei prudenter conſultoque geſtæ argumentum: homo proditionum tumultuumque conſilijs inueſtigandis diſcutiendiſque natus. Suſtinuerat hic humeris ſuis Rempublic. Antuerp. Flandrico tumultu ad rebellionem, non imperij odio, ſed maximæ nationis exemplo ſpectantem. Schermetus prætetquam quod aliquot annos in Reipubl. adminiſtratione verſatus erat, varia antiquitatis lectione inſtruebatur: qua re factum eſt, vt non minus in quolibet caſu recta conſulere quam
50 ſtrenue deſignare potuerit. Hunc non ambitio, ſed virtutis admiratio, eruditionis ſplendor (quod ijs præſentium temporum ſtatus in quibus tumultibus atque bellis [illegible] omnia opus eſſe videretur) Illuſtriſſimæ Hungariæ reginæ totiuſque illius Auguſtiſſimi Senatus calculis ad conſulatus honorem promouerant. Quo enim minus dignitatem ob literarum amorem ſequebatur, eo magis ob virtutis admirationem eam conſequebatur. Hi velut ciuitatis clauum tenebant. Ad hos quic-

Studium Marchionis.

Oratio Marchionis.

Vrſ. Schermerus.

Coſſ. ciuitatis clauum tenebãt.

quid ex reipubl. vſu eſſe putabatur vndique ab mœnium præſidibus deferebatur. Ad hos in quolibet euentu refugium dubitantibus erat. Ab his rerum gerendarum conſilia ad quamlibet fortunam capiebantur. Confluebant vndique ad hos non aliter quam olim ad Delphicum illud toto orbe nobiliſſimum oraculum homines, in rebus dubijs conſilia, in afflictis ſolatia quæſituri. Excubabant cum his aliquot alij qui conſilio maxime pollere videbantur clariſſimi viri, Prætor vrbanus (Amptmannum vocant) Godenardus Stercius, ad id officij Imperatoris Caroli fauore (in cuius aula cum ſumma laude aliquot annos verſatus fuerat) euectus. Et Ioannes Vueruia vrbis præfectus, Schultetum vulgo nominant. Cum his ciuitatis quæſtores, Michael Heydanus auitæ nobilitatis atque virtutis exemplar, cuius cum alias ſæpe tū hoc tumultu multa eaque clariſſima in rempubl. noſtram extiterunt merita: Gulielmus cui a clauæ inſignibus quibus ædes eius notantur claua cognomen vulgo inditum, homo ad ciuitatem ſtructuris ornandam muniendamque ingenio adpoſitiſſimo. Heymricus Laurentius vir & probitate, & pietate, conſilioque minime illuſtro conſpicuus. Eadem erat & ijs qui à ſecretis vrbis erant ſtatio commiſſa, maxime ijs qui conſilio ſuo ciuitati laboranti alicui vſui eſſe videbantur. In his erat Cornelius Graphæus in Europa exceptis paucis, celeberrimi nominis, in Belgica maximi ingenij poeta, olim officio ignominioſe per atros quoſdam amotus, nunc cum dignitate ſumma per bonos Vrſulo & Dilpho Coſſ. eidem reſtitutus. Et Petrus Weſebecius vir exactiſſimi iudicij, conſilij ſummi, promptiſſimæ facundiæ, ingenij feſtiuiſſimi atque ad omnia verſatilis, literatorumque cultor ſummus, cuius operā nō parum argumenti nobis ad ſcribendum ſuppeditatum eſſe libenter agnoſcimus. Non prætereundus Gulielmus Ririus, non Cornelius Dycius, ambo corporis firmitudine non minus quam animi præſtantia valentes. Cæteri omnes aut patres aut patricij ordinis homines, qui aut dignitatis aut authoritatis nomine commendabantur, aut vallorum propugnatoribus aut ſagittariorum collegijs, quæ ad forum ſtationes obtinebant, erant præpoſiti. Eſt in ciuitate Sclopetariorum iuratorum collegium multis iiſque fortibus viris conſtans. Eſt & aliud gladiatorum. Sunt & duo collegia iurata eorum qui arcubus chalybeis vtuntur. Horum antiquiſſimi olim Brabantiæ Duci ſatellites erant, hunc ſi quo illi in proximas ciuitates iter eſſet, magnifice & dignitatis & periculi vitandi nomine deducebant: quem deinde eius ciuitatis ad quam appulerat Dux collegium exceptum, vlterius quo contenderet, ſequebatur. Secundum noſtra memoria inſtitutum, & numero & præſtantia non multum antiquiori impar. Eorum quoque qui arcubus ligneis (manuarios vocant) vtuntur, itidem duo erant collegia. Omnibus his iuſſus eſt præeſſe Franciſcus Dilphus, imperatoriæ prorſus dignitatis homo, qui conſulatum ante annos non multos & cum Vrſulo, & Spania ſumma cum laude obtinuerat. Omnia hæc collegia ſtationes ſuas ad forum maximum habebant, ſubſidio laborantibus mœnium propugnatoribus, futura. Opificum erāt & multa collegia, qui ad curias certas in quolibet tumultu confluere ſolebant, mittendi deinde quo aut periculum, aut rei bene gerendæ occaſio vocarent. Quod autem huiuſcemodi inſtitutum non admodum præſenti negotio conuenire iudicaret Senatus, decretum eſt, vt regionatim excubiæ in mœnibus haberentur, attribuerentur cuique regioni ex magiſtratu qui maximæ viderentur authoritatis, atque in rempublicam fidei. Diuiditur autem tota vrbs in regiones, ſiue vicos, ſiue inſulas vocare malis, duodecim. Prima, forum maximum atque hinc circumiacentes plateas, maxime qua & Occidentem & Meridiem ſpectat vſque ad Groeneburgicam portam complectitur. Hæc quod vt ordine prima, ita & numero maxima eſſet, vallum quod eſt inter Croeneburgicam portam, & eam quæ à virginum ſacrarum cœnobio extra eam non longe tunc poſito nomen habet, ſeruabat: qua parte maximum videbatur imminere periculum ciuitati, quod non procul ab eo loco munitiſſimum eſſet Carthuſienſium monaſterium, quod contra ciuitatem à natura & collibus, dumis & arboribus ita obſeptum erat vt faciliimus illinc in ſubiectam ciuitatem pateret proſpectus, commodiſſimumque locum bombardis hoſtium in vrbem dirigendis præbere videretur. Erat deinde ſuperiore anno eiuſdem portæ veſtibulum, dum nihil minus quam bellum expe-

*Godenard. Stercius.*

*Ioan. Veruia.*

*Michael Heydanus.*

*Gulielm. Molitor.*

*Heymri. Laurentius.*

*Cor. Graphæus.*

*Petrus Weſebecius.*

*Gulielm. Ririus.*

*Co. Dicius.*

*Opificum collegia ad forum in tumultu concurrere ſolent.*

*Regiones vrbis xij.*

expectamus ad nescio quem vsum dirutum, ita vt negotio minimo porta accessum ad vrbem hostibus datum putaretur. Hanc commoditatem quod hostes neglecturi non viderentur, factum est vt primæ regioni quæ & dignitate & numero ciuium cæteras vincebat hic locus attribueretur. Præerant huic Adrianus & Petrus Vledingi fratres, vt quos eatenus necessitudo copularat periculum non disiungeret. *Adrianus, Petrus Vledingi.*

Secundæ regioni attributum est id interuallum quod est inter portam à virginibus sacris dictam, & eam cui Diuus Georgius præsidet. Sequebatur hæc Arnaldi Scuti hominis diutina magistratus functione, & senectutis reuerentia venerandi & Ioannis Happardi, qui ante annos non multos quæstutam obtinuerat, Senatum 10 sua præsentia sæpius honestarat, imperium. *Ar. Scutus. Ioa. Happardus.*

Hunc locum excipiebat regio tertia cuius fidei concreditum erat vallum vsque ad coriariorum turrim quæ æquali propemodum interuallo, & à Diui Georgij & Cipdorpica portis distat.

Hanc in officio continebat Gabriel Triapanus vir prudentia summa, quam & multarum rerum vsus & senectus illi addidit suspiciendus. *Gabriel Triapanus.*

Officij collegam habuit Aluarum Almarassium mira & otis & corporis dignitate reuerendum. *Aluarus Almarassius.*

Sequebatur deinde quarta regio quæ id loci quod inter turrim hanc & Cipdorpicam portam erat præsidio tenebat. Quæ ad hanc in officio continendam 20 pertinebant, administrabantur à Ioanne Crombachio cuius fides animique magnitudo dum in Pannonia sub Cæsaris Caroli V. signis contra Turcam militaret multis exemplis enituere, vbi talem se gessit vt equitaturæ aureæ ornamenta virtute sua mereretur. Consulatum cum Cornelio Spangia superiore anno non minus fœliciter quam fideliter administrarit. Præfecturæ huius collegam habuit Iacobũ, cui à ligneis malis cognomen inditum est, nuper ad rempublicam admissum vt corpore paruum ita animo, ingenio & literis maximum. Excubabat eum hac regione natio Hispanica multis clarissimis fortissimisque viris tum & militibus non paucis quos proprio ære stipendiabantur, sufulta. Regioni quæ ad forum boarium conueniebat, adsignata erant mœnia quæ Cipdorpicam portam à Rubea separa- 30 bant. Huius administratio Cornelio Berchemio & Cornelio Happardo, vt nomine, ita & nobilitate æqualibus, erat attributa. Ex horum mœnium opposito aliquot stadijs vltra templum Diuo Willebordo tunc sacrum in loco decliuiori inter Damnium, & Burgerhoutum stationes suas hostes habebant, quod is locus natura contra Bombardarum ictus videbatur munitus, nec ob angustias pauci à multis circũueniri possent. Est enim via non multos passus lata, & aggeribus obiectis, & campi accliuitate qua vrbem spectat ita formata, vt tutas prorsus latebras delitescentibus præbeat: qua Merxheimium spectat, pratis aqua intectis vndique cincta, vt nec aut à tergo, aut à fronte irruptiones vllo modo putarint sibi expectandas. Is loc⁹ à figulis, qui aliquando ob materiam fingendis testuaceis vasis aptam eum inhabitasse 40 creduntur, ollæ angulus vulgo dictus Ollæ. Desidebat hic obseruatrix copiarum pars. Cæteri non procul partim ad Breschotum, partim Merxheimio in loco aperto atq; expedito vbi eius pagi senatus scelerum pœnas à sceleratis exigit, consederant, qui via recta ad mœnia hæc quæ Berchemius atque Happardus seruabant, tespiciebat. Itaque propter hostium viciniam & commoditates quam plurimas quæ hostem ab ea parte expectandum minitabantur, iussæ sunt negociatorum nationes quatuor ea mœnia seruare. Collem qui à Cipdorpica primus occurrit, seruabant Angli. Secundum Itali. Inde qui rubeæ portæ vicinus est Lusitani. His succedebant Germani. Spectata sunt eo tempore summa omnium negotiatorum in hanc rem public. fides atque officia, maxime Italorum qui proprijs pecunijs trecentos mili- 50 tes stipendiabantur. Obtinuit hac in re primas Saluiatorum qui eo tempore Lirensem aulam habebant, integritas atque fauor, qui licet ante paucos menses vrbis incolæ esse cœperint, tantam tamen reipubl. præstiterunt fidem, vt maiorem non potuerint, etiam si multis annis in eius gremio coaluissent acquieuissentque. Aluit & aliquot institor Lusitaniæ Regis & Germanicæ nationes Foccardi, & Welseri: deinde Erasmus Schetus vt nomine & diuitijs celeberrimus, ita virtute maxime conspicuus

*Ioan. Crombachius. Iacobus Hom... appel. Hostium statio.*

ſpicuus negotiator, Caſparis Scheti Homericæ Iliados dedicatione non minus quã ingenio literiſque magni, pater.

Erant cuilibet Nationi ſui Duces, Centuriones, Decuriones, erant & ſua ſigna, & tympana, gliſcebat inter eos ſtudium & æmulatio inuicem apparatu bellico ſuperandi, qua re factum eſt vt omnes ita fuerint inſtructæ, vt nihil quod ad fidem & ſtudium in rempublicam oſtendẽda pertineret vſquam potuerit deſiderari. Rubeam portam excipit ea quæ à luto nomen habet. Mœnia quæ inter eas ſunt præſidio ſeruabant Gulielmus Halmalus, ſummæ ſolertiæ atque maximæ in ſenatu authoritatis vir, qui vt Amptmanni officium multos annos cum multorum bono ita cum paucorum offenſa adminiſtrauit. Adiungebatur huic eiuſdem nominis Ranſtius militaris rei longo vſu callentiſſim⁹, & animi magnitudine & corporis heroici dignitate longe eminentiſſimus.

*Gulielm. Halmalus.* *Gulielm. Ranſtius.*

Proxima mœnia quæ Piſternenſem portam attingunt, habebant Heymrichũ Berchemium antiquę nobilitatis hominem, & Ioannem Roecoccium optimorum parentum filium optimum.

*Heymric. Berchem. Ioan. Roecoccius.*

Totus deinde is tractus, qui ab ea porta ad Scaldẽ pertinet, vbi pons eſt Hartmanni Hacij dictus, Ioanni Heydano attributus eſt, cui præter vitæ integritatem, quæ non parum fauoris illi apud bonos quoſque conciliarat, & patris optimi memoria quæ apud bonos quoſque eſt ſacroſancta, multum apud plebem illi fauoris atque gratiæ adpoſuit. Fungebatur cum hoc eodem officio Cornelius Voſſius Senatoriæ dignitatis homo, & corporis & animi magnitudine præſtans. Excipiebant hos Ioannes Nederuennius corpore ea animi pietate digno, & Guilielmus Immerſelius. Horum ditio ponte iam dicto & foro piſcario continebatur.

*Ioannes Heydanus.* *Cornelius Voſſius.* *Ioannes Nederuennius.* *Guilielm. Immerſel.*

Ab hoc loco vſque ad portum qui à Ceruiſia nomen habet, præerant Petrus Halmalus, diutina magiſtratus tractatione non minus quam ſplendore domus nobilis, & Gelaſius Aſſelerus ob virtutis admirationem ſuperioribus annis ad reipubl. munia protractus. Regio vndecima obtinebat loca proxima vſque ad portum diui Ioannis. Habuit hęc pręfectos Valderum Immerſelium, corpore quidem exiguum, ſed pectoris celſitudine atque animi præſtantia magnum. Et Ioannem Eyndenſem non minus conſilio quam ætate maturum. Reſtabat tantum id ſpacij quod eſt inter hunc portum & portam Croneburgicam. Commiſſum erat id Ioanni Delpho ſenectute & prudentia eminenti viro, & Cornelio Lyrano Marchionis Nicolai Lyrani optime de republ. noſtra meriti, filio. Erant & cuique regioni, præter præſides hos, centuriones, pro numero ciuiũ aut plures aut pauciores, quorum quiſq; decẽ decuriones ſuo regebat imperio. Decuriones ſuo præerant contubernio: qua diſciplina nihil magis potuit reipubl. ſalutare excogitari. Præſides centuriones obſeruabant. Centurionibus curæ erat de decurionibus, Decuriones nouem eos qui ſuo ſuberant imperio in officio continebãt: ita factum eſt vt ne pauci quidem oppidani clam conſulibus abeſſe loco ſibi deſignato potuerint vſquam. Hæc vrbis diſciplina fuit ad hoſtium acceſſum, neque remiſſa fuit antequam libera ab hoſtium metu eſſet. Ad hunc modum conſtituta ciuitas diem cupida expectat, quo certi quid de hoſtium conſilio è ſpeculis exploratoribuſque cognoſcere queat. Et iam Titoni croceum liquerat cubile Aurora, vehebantque roſeum diem aurato curru ſolis equi, cum hoſtes quos poſt templum Diuo Villibordo ſacrum conſediſſe iam ab initio dictum eſt, ſubiectos campos occupant. Volitabant per omnes eius tractus ſemitas prædabundi, non quidem turmatim, ſed palantium more, ne bombardarum ictibus feriri poſſent. Eiaculabantur enim oppidani tantam continuo ſphærarum bellicarum vim, vt ictus vitare nullo modo potuerint gregatim incedentes. In campis templi cuius paulo ante meminimus proximis, molendina erant non pauciora quindecim, quod is locus ob altitudinem libertatemque ventorum ijs ſtatuendis idoneus videretur. Hæc aſcenſu non aliter quam multorum dierum inedia emaciati certatim ſuperant, conuerrunt horum alas ad ventum, expandunt vela. Confluunt vndique ad templum, hoc rapinas impias atque prophanas in fano depoſituri, quaſi non ſatis ſit furto atque ſacrilegio ſe contaminare, ni & deorum contemptus accederet. Hæc cum è mœnibus proſpectarent oppidani, viderentque templum in quod

quod Deo v... oblaturi pij conuenire solent, furum atq; latronum factum esse receptaculum, impietateque iam prophanorum hominum contaminari, nec ei parcendum esse duxerunt: maxime quod ex eo non parum incommodi ab hostibus vrbi inferri poterat. Erat enim muro satis firmo vndique munitum, deinde turrim habebat & firmitudine & altitudine admirandam, quam ad cognoscenda sua consilia ad prohibendos è mœnibus propugnatores, sphærarum iactu maximo vsui hostibus futuram animaduertebant. Excussus itaque est bombarda globus ferreus aliquot librarum pondere, tanta vi vt & murus qui templum ambibat perrumperetur, dissiparētur templi valuæ, rumperetur deinde pila lapidea, cui operis structura innitebatur, videreturque templum totum corruiturum. Sunt qui dicant aliquot hostes qui turmatim eum locum insederant, eiusdem globi impetu extinctos, quod fugientium è templo pauor satis edocuit. Iam certa videbatur Coss. atque Senatui vrbis oppugnatio expectanda, ei rei vt prospiceretur, iussæ sunt omnes totius ciuitatis matronæ (nam viri mœnia seruabant) aut ancillas, aut seruos sportis ligonibusque instructos, ad muros ablegare, quorum opera muri terra altius egesta cōtra tormentorum vim munirentur. Spectata fuit horum tanta alacritas, vt vallum quibusdam in locis ad murorum altitudinem consurgeret, quibusdam fornices totos paucis horis æquaret. Conuehebantur vndique vasa ingentia quibus merces asportandæ includi solebant, conuehebantur tota plaustra sarcinis lana oppletis onerata, quæ omnia humo iniecta adeo condensabantur, vt machinis bellicis non excipiendis tantum, sed & repellendis idonea putarentur. Incredibile dictu paucarum horarum spacio, iuuentutis studio mœnia eam induisse firmitudinem per tantum vrbis circuitum quæ toto eo tempore quo obsessa est ab hostibus ciuitas, sufficere ad sphærarum iactus excipiendos sit visa. Nec muri tantum terra ingesta exæquabantur, sed & vallum ipsum inferiori instruitur ambitu, qui muris disiectis tutas oppidanis stationes præberet. Recipiebant eo tempore mœnia à portis tātum propugnatorum accessum, cæteris partibus omnibus aut præcipitijs erant inaccessa, aut hortis amœnissimis impedita, quæ res cum non parū incommoditatis ad sustinendos hostium impetus, ad opem laborantibus ferendam esset habitura, præcipitia eodem iuuentutis feruore in molliorem accessum expanduntur, disijciuntur hortorum impedimenta, & quæ ad paucorum voluptatem olim comparata erant, ad communem referebantur defensionem. Locis plus minus quadraginta ad viæ compendium perrumpuntur priuata ædificia, per quæ gradibus ex ligneis perticis factis, in mœnia ad quemuis casum ascenderetur. Comportabant vndique in mœnia ex viarum stratis exemptas silices mulieres, quin & vasis detractorum vinculorum stupa atque pice materia ad excipiendum ignem aptissima obuolutorum, tanta celeritatim vis comportatur, vt totæ turres excipiēdis ijs longe impares sint repertæ. Infigebantur itaque terræ altissimi pali qui ad summum culmen vltra aliquot cubitos ijs circumuinciebantur, eratque mulieribus tantus animorum feruor vt ne in viris quidem maior ad repellendum hostes debuerit desiderari. Dum autem hęc geruntur mittitur per Cipdorpicam portam hostium caduceator, quod cæteræ fere omnes terra aggesta inuiæ essent. Proponit missum se & Holsatiæ Ducis & Galliæ Regis nomine, vt deditionem offerat: non dubitare se quin oppidani eo sint animo qui pacem quam bellum malint. Spectent præsens periculum quod non periculo, sed commoditate vitare liceat. Iudicent satiusne sit ciuilitate sibi prodesse quam pertinacia fortunarum omnium & capitis discrimen accersere. Coniunctas esse duorum potentissimorum regum & Daniæ & Galliæ vires, quorum vtriusque tanta vbique esset potentiæ existimatio, vt non ciuitates tantum, sed & regiones solo nomine essent territura. Copiarum Ducem esse Martinum Rosheymium, non minus longo militiæ vsu, diutinaque armorum tractatione quam victoriarum numero longe nobilissimum. Imperatorem aut vndis in Argeirensi expeditione oppressum, aut inlictu delatum animi ægritudine supremum clausisse diem. Atque vt maxime inter viuos agat, non posse ab eo aliquid præsidij expectari, vtpote qui à Gallia numerosissimo exercitu oppugnetur, longiusque absit quam qui paucorum dierum itinere laborantibus subsidio venire possit. Consulant fortunis suis, consulant

*Hostium caduceator.*

*Oratio caduceatoris.*

lant & suæ [illegible] efficiantque ne maiorem fidei Imperatori datæ, quam propriæ incolumitatis rationem habuisse videantur. Responsum est ex communi totius Senatus decreto atque plebis sententia: Videri sibi mirum tantæ vrbis authoritatem adeo ipsis contemptui esse, vt non aut Rege aliquo, aut alio quopiam maioris potentiæ homine Imperatore sed latrone sceleratissimo Duce, eam tentare auderentur. Esse se eo animo qui fidem Imperatori optimo datam nulla quantumuis grauissima imminente necessitate, prodere velint. Frustra ad terrorem Galliæ Regis & Holsatiæ Ducis authoritatem proponi apud eos qui præter Imperatorem agnoscant neminem. Rosheymij latronis nomen quod ad terrorem producti meruit, maximo sibi solatio esse. Nō dubitare se quin eius latrocinijs finē si quid tentet, dij immortales sint imposituri. Imperatorem mortuum citius eius [illegible] quam aut Holsatio aut Gallo conueniat. Externis auxilijs nihil sibi opus esse quib. [illegible] sint ad defendendam vrbem, sed & ad aciem in campo dimicandum. Non videre se quomodo & sibi & fortunis suis & liberorum saluti [illegible] optimi Imperatoris abiecto imperio, aut tyrannos aut latrones admittere. Experiantur tantum quid aut Holsatij aut Galli authoritas, aut Rosheymij victoriæ possint. Nulla fuit tum vrbis pars quæ hostem spectabat aut quæ eum contemperet [illegible] credebat, vel minimum tempus ab eiaculatione intermittebat. Tonabat vndique cœlum, videbantur dirumpi vndiquaque nubes, fulminaírata cœlo [illegible] giebat citra intermissionem sonitus reuerberatione aer, concutiebantur [illegible] tremotu aliquo vicina omnia. Exterritus se intra alueum condebat Scaldis. Senatus interim vt reip. rationes quam firmissime stabiliret, euocat rate [illegible] quæ Scaldi adiacet M. & C C. milites, qui vrbi præsidio & ciuibus [illegible] excubando essent. Erant agrestes corporibus prorsus giganteis, sed [illegible]. Apparuit eo tempore mira Senatus huius nostri prouidentia, qui inermem eam multitudinē, armis ad id repositis ita instruxit, vt præter nomen militum nihil requiri posse videretur. Deerant hastæ. Allata sunt mox harum aliquot plaustra in forum, proiectæ in medium cuique quæ sibi habilissima videbatur arripere licuit. Data sunt & opera ex publicoijs qui vti nouerant. Nec hi tantum sed tenuiores ciues armis idoneis reip. sumptu instructi sunt. Nocte ea quæ Mercurij diem sequitur multa & priuata 30 & publica fana & prophana ædificia in suburbio incensa sunt, vt & hostium insidiæ flammæ luminibus proderentur, & obsidendæ vrbis præcluderetur opportunitas. Fuit id durissimum Senatui suorum opes flammis cremare, sed quid non extorquere potuit extrema totius ciuitatis atque adeo ciuium omnium vitæ necessitas. Inter Diui Georgij portam & Cipdorpicam, collegium erat virginum sacrarum (Nōnas vocant) non multis passibus ab vrbis mœnibus e regione cataractæ pensilis cui firmissima arx ante annos non multos erecta innititur, quæ eo consilio constructa erat, vt si id collegium ab hostibus occuparetur aliquando, ex hac in eos ardentes globi conijcerentur, quibus ab accessu prohiberi possent. Totum hoc incendio 40 abolitur. Cadunt aræ diuis sacræ, cadunt & horum imagines, nec diui tonantis effigiei [illegible] flammæ pepercerunt. Sortitur & collegium id virginū sacrarum quod erat ex opposito portæ quæ ab ij [illegible] etiamnum retinet, eundem euētum: prospectabant hæc è mœnibus oppidani quorum nonnulli dolorem in lachrymas, plerique in iram atque vltionem hostium effundebant. Efflagitabant [illegible] conuitijs portas aperiri. Ferendum non esse tantam ciuitatem non a militibus: sed prædonum [illegible] torum atque sacrilegorum exercitu obsideri, non regibus, sed proditoribus Ducibus. Posse vel sextam oppidanorum partem ei furori obuiam ire Coss. atque Senatus (qua erant prudentia) reputantes quantum momenti in eius vrbis fidelis atque diligenti custodia positum esset, quæ opibus & authoritate totius Europæ [illegible] nobilissima atque in cuius expugnatione non Brabantiæ Flandriæque 50 solum sed omnium regionum Cæsari parentium victoria posita esset: maluerint continere [illegible] intra mœnia, ciuitatis saluti prospicere, quam emittendo [illegible] & hosti obijcere, & publicam salutem in periculum vocare. Nouerant enim satius [illegible] cum ignominia ciuitatem tueri quam cum gloria eandem perdere. [illegible] ruptiones non nisi [illegible] desperatis in extrema necessitate hominum esse nō fortuito,

Responsum caduceatori datū.

Senatus prouidentia.

Oppidani efflagitant portas aperiri.

Eruptiones non nisi [illegible]

cium,ſed temerariorum:qui non conſilio,ſed furore dimicant, Stultum eſſe dubiam mart s aleam ſubire,vbi pace frui liceat:maxime aduerſus eos hoſtes,qui vt cũ multa g ria vincere,ita propemodum cum dedecore vinci potuerint. Non debere fu r ptædones,atque ſacrilegos bonorum ciuium manu cum gloria occidi , ſed aut n ota aut cruçe à carnifice cum ignominia ſtrangulari. Diſcuſſis tandem tenebris ſolis orientis radijs , emittebantur crebro portis , maxime ijs quæ hoſtem ſpectabant,ciues aliquot,vt quid hoſtes in animo habeant cognoſci queat. Videbantur en è mœnibus totum eum campũ qui à Willibordo nomen habet peruagari,nunc dumis arboribuſque quibus is locus munitiſſimus erat ſe tegere,rurſus ex latebris in 10 apertum ſe dimittere , quæ res aut ſuffoſſiones aut vallorum erectiones videbatur minitari,quæ propter arbores obiectas non è mœnibus,ſed per exploratores emiſſos cognoſci poterant. Toto hoc die eadem fuit oppidanorum diſciplina , quæ ad hoſtium aduentum fuerat. Seruabant regionum præſides accurate loca ſibi deſignata. In officio perſiſtebant iaculatorum iuratorum quos ad ſotum conſediſſe d ctum eſt collegia. Periclitantis vrbis clauum tenebant Marchio, Conſules atq; Prætor cum ijs quorum ante meminimus. Emittuntur vndiquaque ex mœnibus turribus atque portis in hoſtem globi, curatur ne quid in vrbe à proditoribus inferri diſcriminis poſſet. Examinantur omnes totius vrbis tabernæ popinariæ, œnopolia atque diuerſoria publica, nihilque prætermittitur quod ad compeſcendos in-20 tra mœnia proditores,ad arcendos è mœnibus hoſtes ſpectare videretur. Ab eo tẽpore animus oppidanis creſcere,hoſtibus alacritas diminui cœpit. Siquidem vt viderunt proditionis conſilia diſcuſſa,coniectos eius authores in vincula , nuſquam tota vrbe enaſci incendium,& vrbi in horas recentia aduenire auxilia, tantam bellicarum machinarum vim in muris & turribus & portis diſpoſitam,nec die nec nocte ab eiaculatione globorum tempus vllum intermitti,prodire ſe nuſquam poſſe quin globorum ictibus mox feriantur,ad ſaniora obſidionis ſoluendæ conſilia animum adijcere cœperunt,quæ vt occultiora eſſent ſecundo die ab Iacobi feſto, non procul à porta rubra aliquot ſigna præcedente terribili taratantaræ cantu,cui concitatiores tympanorum bombi admiſcebantur, velut mox vrbem aſſulturi erexe-30 runt. Contorta eſt eo tanta bellicarum ſphærarum è mœnibus multitudo, vt præ fumo clariſſimo die ſol conſpici multis in locis nequiuerit. Qui ad Chroeneburgicam portam ſtationes habebant oppidani,audito hoc aſſultus futuri apparatu, ad Senatum referunt de incendendo Carthuſienſium collegio quod extra eam por ſitum eſſe ante demonſtratum eſt,quod maximam oportunitatem oppugnandæ eminus vrbis,ob ſitum, munitioneſque firmiſſimas habere videretur. Proponunt iniquum eſſe ob paucorum ambitionem,totius ciuitatis fortunas periclitari, non debere id collegium ab ea fortuna immune eſſe quam iam tot ſplendidiſſima ciuitatis ſuburbia, denique duo virginum ſacrarum cœnobia eſſent ſortita. Si præmonſtratenſi cœnobio quod Michaelitarum vocant,intra vrbis mœnia ſito , tan-40 tum loci ademptum ſit, quantum ad ciuitatem ea parte defendẽdam ſufficeret: iniuſtum eſſe hoc ab ea fortuna prorſus liberum ſeruari, quod non tantum ad oppugnandam vrbem,ſed & intercludendam eandem cæterarum ciuitatum auxilijs atque commeatu locum maxime haberet oportunum. Cæteros commodius fortunam ſuam perpeſſuros, ſi eandem cum multis alijs haberent communem. Id ni fiat minitantur ſe mœnia eo in loco deſerturos. Non enim poſſe ſe ciuitatem eam defendere,cuius ſaluti paucorum detrimentum præponatur. Iniectæ ſunt ergo & in hoc faces , non paucorum odio,ſed commodandi communi ciuitatis ſaluti ſtudio. His ſtudijs eo die tranſacto , ſuperuenit nox quæ cum oportuna videretur hoſtium tormẽtis bellicis vrbi admouendis,quæ luce ob globorum qui ex vrbe emitteban-50 tur multitudinem nullo modo admoueri poterant , cauetur ne tota nocte vllæ eijciantur bombardis ſphęræ, ne earum ſono hoſtium cœpta vllo modo obnubilarentur. Taciti iubentur omnes ſtationes ſuas obſeruare , aurem que ſubinde ad hoſtes admouere, quo ſtrepitus equorum bombardas aduehentium exaudiri commodius poſſet. Silent in vrbe omnia. Nuſquam aut bombardarum tonitrua, aut tympanorum bombi aut alioqui paucorum ſtrepitus audiebatur: quod ſilentium eo fuit ho-

*Animus oppidanis creſcit.*
*Excidunt hoſtes ſpe oppugnandæ vrbis.*

*Oppugnatio ſimulata.*

ftibus admirabilius, quo ante tumultuofiora fuerant omnia. Alijs deinde affectibus ex alijs vt fit mentem tentantibus, quum & fuam paucitatem & ciuitatis amplitudinem apud animum fuum reputarent viderentque in proditione qua maxime freti audaciam tentandæ vrbis conceperant, nihil fubfidij effe, & fceleribus iam animos ipforum confcientiæ flagello exagitantibus, & fugam cædemque & quæ his atrociora erant minitātibus, dum machinas admouendas expectamus, hoftes de amouendis ijs cogitant, dum eos acceffuros propius putamus, illi de difcedendo cōfilia capiunt. Erat noctis hora quantum nobis ex fyderum motu videbatur (nam horologia toto eo tempore quo vrbem acceffetant hoftes prorfus muta fuerant) circiter prima, cum fubito flagellorum quibus equi ad laborem incitabantur verbera ex mœnibus audiri, excitari pedum equorum laborantium plaufus, non procul Dammo, quod non multos paffus ab vrbe diftabat (nam in tāto filentio ne minimus quidem motus latere potuit) oppidani qui inter Cipdorpicam & Rubram portas excubabant (hi enim hoftibus maxime vicini erant) hæc è mœnibus audientes, cum non multas ante horas de oppugnatione futura rumor per totam ciuitatem fparfus effet, ad fuftinendos hoftium impetus fefe accingere, monereque eos qui bombardis præerant, vt eo vbi is tumultus audiebatur, globos dirigerent. Cæteris mœnibus omnibus ad quæ is ftrepitus non peruenerat, altiffimum erat filentium. Exonerata fuit igitur in eum locum, in quo is ftrepitus audiri videbatur bombarda, quæ & ob noctis ciuitatifque filentium tanto fragore pertonuit, vt cœlum ipfum ruere videretur. Hoc fonitu excitati cæteri omnes machinatum præfecti, quod non fruftra exoneratam hanc putarent ab ea parte qua hoftes caftra habebant, immiffo igne non in ventos, fed in regionem eam quam hoftes tenebant, tormenta direxerunt, ita factum, vt vnico momento plura CCC. in hoftes fint exonerata. Vagabatur eo tempore per totam ciuitatem fama, hoftes mœnia ea occupaffe quæ funt inter Pifternenfem portā & eam quæ à luto nomen habet, cuius famæ non dubium eft quin proditores authores fuerint. Itaque nola maxima cuius fignum in rebus dubijs obferuabatur, trifti atque lugubri fonitu totam ciuitatem perfonabat. Regionum earum præfides quas ad Scaldem excubaffe dictum eft, agmina fibi concredita verfus ea loca agere, quæ ab hofte occupata dicebantur, Audiebantur ciuium mutuo fe adhortantium voces. Iaculatorum iuratorum collegia acie inftructa forum feruabant eo properatura quo vrbis periculum vocaffet, ita de hoftibus profligandis cogitamus, qui iamdudum folo vrbis afpectu moti fugam meditabantur. Promouerāt enim machinas bellicas non ad vrbem, vt è mœnibus fieri putabant oppidani, fed ad fugam capeffendam. Videbant eam enim Coss. atque Senatus prudentiam, quæ proditioni ftructæ facile confilio obuiam effe itura, & eam oppidanorum alacritatem atque vigilantiam, quæ tantulis copijs expugnari non poffe videbatur. Itaque fub aurotam hoftes (quod noctis infidias metuerent) caftra mouere, non diffimulanter fugam arripere cœperunt, relinquentes vrbem inexpugnatam, ad quā expugnandam tot annis omnes impias proditionum cogitationes atque confilia adhibuerant. Non potuit eos florentiffimum Galliæ regnum, non Holfatiæ atque Cliuiæ Ducum authoritas, contra vrbis amplitudinem fulcire. Qui vrbem oppugnaturi venerant, folo nomine, fola authoritate, folo eius afpectu in fugam conijciuntur: multorum annorum proditiones extemporaneis Coss. atque Senatus noftri confilijs expugnantur. Incenditur poft fugā ab hoftibus circumforaneis Merxheymium. Incenditur Dammum. Incenduntur ædes multæ extra portam rubram & Cipdorpicam. Omnes eæ molæ quas in campo, qui Willebordi templum cingebant, erectas fuiffe demonftratum eft, incenduntur. Erāt negociatoribus Antuerpienfibus plerifque fplendidiffima circum vrbem prædia, hæc omnia maxime quæ Septentrionem & Orientem fpectabant, incēdio abolita funt. Profecti deinde per locum quià figulis nomen habet per Burgerhoutum, omnia incendijs atque rapinis mifcuerunt. Hinc Ranftum, deinde Lytam præterlegunt: a cuius oppugnatione multitudine globorum ignitorum deterriti Duffelam petunt, qua non fine maximo detrimento depopulata Louanium contendunt, certam eius expugnationē credentes, à quo & telorum miffu reiecti, Gallicobrabantiam prædabundi peruagan-

*Hoftes fugam cogitant.*

*Nocte vltima creduntur hoftes ad vrbem accedere.*

*Fama fparfa de expugnatione vrbis.*

gan-

gantur. Hinc non paucis acceptis vndiquaq; vulneribus, Galliam nunciaturi Gallo suas victorias ingrediuntur. Ad hunc modum clarissima Antuerpiæ ciuitas, primum Deorum immortalium ope, deinde Coss. atque Senatus consilio, ciuium concordi alacritate atque virtute, & contra clandestina proditionum consilia, & apertam hostium vim Caroli quinti, Imperatoris imperio seruata est incolumis.

## GELROGALLORVM GRASSATIO IN LOVANIENSES, PER Martinum à Rosheim: ab eximiæ spei adulescentulo Flandro posteritati prodita 1542.

10

*IAM modo compleret dignas carbone Calendas*
*Mensis ab Augusto Cæsare nomen habens,*
*Sordida colluuies nebulonum Principe Gallo*
*Cum fremeret contra nobile Louanium.*
*Hæc igitur paucis narranti prima sororum*
*Cultori fer opem Calliopeia tuo.*
*In Mare condiderat sese Phœbeius orbis,*
*Alternas Luna iam subeunte vices:*
*Idcirco vigiles somnum petiere diurni,*
*Nocturnique recens turba subiuit onus,*
*Nox ruit inuoluens densa caligine cælum,*
*Lucifero nec adhuc cura laboris erat:*
*Sed tamen indicium vicinis fecit ab aruis*
*Flamma, quod à muris non procul hostis erat.*
*Sueta dies festos ornare, tonantia Martem*
*Aera dabant tristes terribilesque sonos:*
*Protinus attoniti currunt iuuenesque senesque.*
*Nunc ferus hostis adest, quilibet ore sonat.*
*Claudipedes, valgi, vari, nullumque retardat*
*Aut podagra, aut febris, vel paralysis iners,*
*Quodque magis mirum est, raptis properare laternis*
*Vidisses Clarium Pieridesque Deas.*
*Scilicet in tali casu miserata suorum*
*Cultorum Altricem numina docta puto.*
*I nunc, & moueat risus insignis Homerus,*
*Qui fieri diuûm prælia scribit ope.*
*Interea æquoreis rutilum caput extulit vndis*
*Cynthius, ignipedes iamque reduxit equos:*
*Ecce cateruatim nitidis micat hostis in armis,*
*Cernis vt in summo monte nitere niues,*

20 30 40 50

*Corruscant vexilla, tubæ taratantara fundunt,*
*Pulsibus horrificis tympana cuncta replent.*
*Sed tamen impauido cleri cum plebe steterunt*
*Pectore, nec sæuis succubuere minis,*
*Pars bombardarum satagit prouoluere moles,*
*Pars turres armis constabilire suis.*
*Hâc salices, illâc duras crepitantia quercus*
*Plaustra vehunt, alij stramina, saxa, picem.* 10
*Suffodiunt alij valido terræ aggere portas,*
*Certatim exequitur munera quisque sua.*
*Fœmina qua potuit quoque sedulitate iuuabat,*
*Pars recreat dulci membra liquore virûm,*
*Hæ portant cineres, aliæ longo ordine terram,*
*Saxaque: robustas fecerat ipse Timor.*
*Vt sis debilior nano (mihi crede) coactus*
*Acer & in pugnas ingeniosus eris.* 20
*Iamque aderat rogitans, ciuesne apprehendere bellum,*
*Gallorumne velint sub ditione tegi.*
*Consilium proceres ineunt, hostilibus armis*
*Sese posse negant viribus esse pares.*
*Denique constituunt hostis tentare superbi*
*Si fieri pretio lenior ira queat.*
*Castra petit custos inimica Blehemius vrbis,*
*Vtque aderat, soluit talibus ora sonis:* 30
*O Dux, cui medios valide penetrare Brabantos*
*Fors dedit, heu nobis fors inimica nimis.*
*Si qua fides vsquam, si qua est reuerentia iusti,*
*Ne precor infestes Louaniense solum.*
*Non etenim vestros populatum venimus agros,*
*Non indicta suis sunt quoque bella modis.*
*Si tamen in miseram placeat dominarier vrbem,*
*Immeritos vrbis cur mala fata premunt?* 40
*Apta magis libros quam durum euoluere ferrum,*
*Est ibi doctorum, nobiliumque cohors.*
*Quos amor huc studij longinquis traxit ab oris.*
*Parce vel innocuo, non meritoque gregi.*
*Forsitan & vestros inter proceresque Ducesque*
*Est, qui non doleat se hunc coluisse locum.*
*Si faciles estis, pietas tua præbeat aures,*
*Et fiat precibus mollior ira meis.* 50
*Dic pacis leges, nullam patiere repulsam,*
*Hoc adiuro tibi Cæsarianus eques.*
*Dixerat. Ast toruo distorquens lumina vultu,*
*Molles tolle preces, nil (ait hostis) agis.*

Tradi-

*Tradite, vel rapiam vobis hostiliter vrbem,*
*Et tunc consilium res dabit ipsa mihi.*
*Ille metu trepidus, pactum vix impetrat horæ,*
*Vt referat tutus ciuibus acta suis.*
*Sic tandem accelerat rapidos ad mœnia gressus,*
*Vix tamen in primis faucibus vrbis erat:*
*Vndique paulatim subrepsit perfidus hostis,*
10 *Explorans si qua parte nocere queat.*
*Non secus atque lupus recubans in vertice montis*
*Respicit errantes insidiosus oues.*
*Quam nihil ingenuum, quam nil sine fraude, doloq;,*
*Galle, vel infanda proditione facis.*
*Hostis vt hostis adest, si fidis pace sequestra,*
*Cur struis occulta callidus arte dolos?*
*At scelus hoc, oculis contemplans omnia iustis,*
20 *Non potuit tacitus præteriisse Deus.*
*Sed pius acciuit belli studiique magistram*
*Pallada, & ex imo pectoris orsus, ait:*
*Chara mihi ante alios diuos Tritonia, quantis*
*Sit subiecta malis vrbs tua nota vides.*
*Ergo ne tot gemmas, tot lucida sydera mundi,*
*Tot spes egregias auferat vna dies?*
*Per Styga non patiar: tu diua tuere Brabantos,*
*Latronumque tua funde sub vrbe manus.*
30 *Illa minax, alta diuorum sede relicta,*
*Contulit audaces ad loca iussa pedes.*
*Vtque aderat, iuuenum stimulis ardentibus iras*
*Suscitat, vna omnes protinus ore fremunt,*
*Proh scelus, an patimur vinci sine puluere muros?*
*An nihil omnino dextera nostra valet?*
*Anne vltro iugulum stricto præbebimus ensi?*
*Siccine nos vitæ pœnituisse potest?*
40 *Ne desint animi, studiis bellisque Minerua*
*Rite præest: eius nos quoque turba sumus.*
*Si tamen immorimur, mortem defensa iuuabunt*
*Mœnia: laus paucis vincere maior erit.*
*Nec mora, fit clamor, redduntque tonitrua sæua*
*Bombardæ, credas intonuisse Iouem.*
*Heu quis tunc luctus fuerat, planctusque per vrbem?*
*Euictæ facies hæc tibi Troia fuit.*
50 *Aufugere Duces, locupletes deinde sequuti*
*Sunt, vel in abiectis delituere casis.*
*Vt taceam, varias quas assumpsere figuras,*
*Quæ decorent libros Naso iocose tuos.*

*Quam ferus heu dominus Timor est: vel muris in antrum*
*Prorepes, modo dum sufferit ille tibi.*
*Virgo pudicitiæ, soboli matrona timebat,*
*Orando superos sollicitauit anus.*
*Et simul implerunt vlulatibus aera magnis.*
*Mortis vbique pauor, magnus, vbique dolor.*
*Interea cleri promptis cum ciuibus acres*
*Defendunt ducibus mœnia nuda suis.* 10
*Nec cessare prius morti dare corpora, quam nox*
*Illabens nitidum vinceret atra diem.*
*Ast iras hostis voluens furibundus inanes,*
*Subiecit pauitans anxia terga fugæ.*
*Nec redit: vt scopulos si quando euasit acutos*
*Cautus ab infaustis nauta veretur aquis.*
*Vos tamen ô ciues diuino numine tuti*
*Ferte Dijs memori suauia thura manu:* 20
*Seu, quod odorifero thure est acceptius omni,*
*Viuite, vt iratus non queat esse Deus.*

Aliud in eosdem.

*Hinc hinc Galle procul, procul aut bombarda repellet.*
*Heus fugito, sedes hic Iouis ales habet.*
*Perfidus ille nihil Gelrus, nil Cymber iniquus*
*Profuerit: cristas erigere ergo caue.*
*Quos duce Borbonio sensisti lenius vngues,* 30
*Ni fugis, hos acres experiere magis.*
*Semiputata tibi Latio calcaria quondam:*
*Ergo fuge, aut totus diripiere miser.*

FRAN.

# FRANCISCI REGIS GALLIARVM, ACTITATA PER

Legatos & litteras cum Imperii Principibus vniuersis, atq; etiam Fœderatis Smalcaldicis, in Comitiis præcipue diuersis in locis celebratis.

*E VETERI EDITIONE PARISINA, diligenter emendata, & meliori ordine digesta.*

## CHRISTIANISSIMI REGIS AD

Imperii ordines epistola, mense Februario data, Anno M. D. XXXIV. calumniarum in eum disseminatarum refutatoria.

*Meminit Sleidan lib 9.*

*FRANCISCVS DEI GRATIA FRANcorum Rex, &c. Reuerendiss. Illustriss. inclytis, generosiss. splendidiss. amplissimus, spectabilibus, & prudentibus sacri Romani Imperii Electoribus, Principibus, Comitibus, equitibus, ciuitatibus, ciuiumque magistris, ac ceteris ordinibus, amicis, fœderatis, & sociis charissimis S.*

VELLEM, Amplissimi ordines, eam haberent omnes illustri & excelso loco nati, veritatis honestique rationem, vt quum aliquem neque vere neque per seipsi honeste accusare possunt, indignum sua existimatione ducerent clam summissis calumniatoribus, falsos & commentitios rumores dissipare: profecto non inuenirentur, qui tam licenter apud vos in circulis omnibus & conuiuiis (vt nunc fieri audio) meo nomine abuterentur ad inuidiam. Qui si tamen rationis essent atque sensus vllius participes, plane intelligerent, longe aliam & maiore artificio fuisse in me instruendam accusationem, & quæ similitudinem veri saltem aliquam præ se ferret; si nos modo iactis inde discordiarum seminibus committere, si communis inter nos originis, si tot ac tantorum inuicem collatorum & acceptorum beneficiorum memoriam posse sperent aliquando cōuellere. Solimanni Turcarum Regis & Christianæ religionis hosti Legatos, apud Christianissimum Galliarum Regem honorifice ac liberaliter aiunt excipi: Germanos ad eundem Regem aditu prohiberi: per huius aulam, per vicos & fora, per compita omnia, volitare homines cultu ac vestitu Turcico: Germanico incedere, flagitii loco esse: Germanis omnibus, nullo discrimine impingi violatæ religionis crimen, vt huius obtentu capi, vapulare, cædi, & ad omne supplicium rapi possint: plena esse in Galliis eiusdem gentis hominum ergastula, quibus spei nihil iam sit reliquum, nisi vt publico Germaniæ consilio comparetur ad eos vinculis eximendos numerosus, idemque instructissimus exercitus. Quęnam ista (malùm) est hominum amentia & stupiditas? Si quum nihil habent quod in me possint vere iacere, neque aperte meam famam atque dignitatem apud vos oppugnare audent, obidque eam subuertere per cuniculos & fraudem moliuntur, cur non fingunt aliquid ad eam rem vel aptius vel solidius? Cur in istis hærēt male concinnatis & frigidis calumniis? Adeone vos vecordes arbitrantur ac stupidos, vt temere huiusmodi rumorum & concionum ventis agitemini? vt considerare nesciatis, quid, in quem, a quo vobis proponatur? vt à suppositітiis vera, à translatitiis propria, tanto rerum vsu prudentia præditi secernere nequeatis? Proculdubio amici, socii, ac fœderati veteres, si quid eorum criminum, quorum intentatione ab istis ego vapulo, non est

omnino commentitium, id isti calumniarum artifices ab iisdem ipsis . . . quibus mihi subornati sint, in me transtulerunt. cui sane non criminationi, eam enim ne texere quidem possunt) sed conuitio potius atque petulantiæ, non iam ad respondendum adducor, vt ne famam negligere videar, quæ ab istis apud vos, hoc est, ab impudentissimis & leuissimis hominibus, apud grauissimos & prudentissimos viros detrimentum accipere nequeat: quam ne hanc in eorum authores aliquando recasuram inuidiam, diutius velle videar alere silétio ac taciturnitate mea. Quos nimirum pro ea quæ cum illis mihi intercedit affinitate, proque eius Imperii maiestate quod gerunt, honoris tantum atque amicitiæ gratia nominari a me possem velim. Id quod ego quum videam à me perfici nulla ratione posse, quod hæc in primis ad eos pertineat oratio: sic enitar tamen more ac modo respondere, vt si dicenda quædam mihi erunt (vti erunt profectò) quæ sint eorum aures offensura, perfacile intellecturi sitis incidisse me in ea potius, quam ex industria descendisse. Atque hoc primum magnopere velim ex iis quærere, quum ad Turcarum Regem iidem ipsi abhinc annos aliquot iterum atque iterum Legatos miserint, & ab eo vicissim acceperint, cum literis & mandatis fortasse minus honorificis, idque inconsultis & inscientibus iis, quos maxime consuli oportebat, quorum scire quidnam rerum illi molirentur intererat: cur id mihi de re omnium maxime ad vniuersorum decus, & singulorum quietem (vti statim audietis) pertinente non liceat? Egone sic ad eorum sim factus arbitrium, vt mittere ad neminem, à nemine accipere Legationem audeam, nisi impetrata prius ab iis venia? vt Legatos quos omnia omnium gentium iura, vel ab hoste venientes esse sacrosanctos volunt, ego pro illorum arbitrio debeam violare? Hostis autem appellatione Solimannum vt censeam (seposita interim religionis causa) vestræ quietis, amplissimi ordines, vna ratio, meumque in vos præcipuum studium effecit, dum eidem scilicet in vos armato, mei capitis & fortunarum periculo bellum indixi: dum accito in societatem eius belli Serenissimo Britanniæ Rege, qui cum omnia soleo habere communia, ego me in illum, si vnquam in vos bellum moliatur, ducem fore & antesignanum recepi: dum equitum cataphractorum tria milia, peditum quinquaginta, atque ex eorum numero, ad triginta Germanorum milia, per literas ad vos, ad Cæsarem, ad Pontificem, ad vniuersos, quarum exemplaria etiam ad Solimannum ipsum perlata sint, auctoraturum me sum professus. Et interim tamen criminabantur isti, quasi consuluisset, atque adeo communicasset ille mecum sua consilia; imo quasi ego illum essem, vt in Germaniam armis inuaderet, adhortatus. Hoc est scilicet, Solimannum in vos excitare, quod illi me ipse atque meas opes omnes opponam, quod in illum vos armare, quod alere meo sumptu non recusem? At is (inquiunt) Legationem ad me misit hoc tempore. Misit sane. Atqui si nos omnes sano vti consilio voluerimus, ab Opt. Max. Deo primum, deinde mea simul industria, simul in religionem ex . . . pietate, factum esse intelligetis, vti ex communi piorum omnium . . . vtilitate, quam chariorem semper habui meis omnibus commodis & rationibus, eandem ad me Legationem miserit. Etenim quum ii pacem ab eo tam . . . ambirent legib⁹, vt eius fieri vectigales non erubescerent, quo scilicet . . . em eius securi, minore vsurparent negotio affectatam in Christianos omnes tyrannidem: ego eam mihi ab Solimano vltro oblatam pacem, minime quidem reiiciendis conditionibus: tamen constanter ac diu accepturum me pernegaui, nisi pios cæteros eriperem mecum omnes ab eiusdem hostis iniuria. Neque vero alia ille ob causam in mora est, quominus eam ab se pacem impetrari quamprimum sinat, quam quod istos intelligit, monarchiam in nos obscure, ac veluti certa propemodum spe complecti: quibus si res (dum nobiscum ille pacem colet) ex animi sententia successerint, inuidiosa illi futura sit eorum potentia. Quod si bello inter nos censuerimus omnino abstinendum, & quæ iuste quisque potest, ea retinere tantummodo voluerit: nihil ille magis cupiat, quam vt sibi liceat, omnis item belli a nobis securo, extra nostros fines adornare alios, aut persequi armorum apparatu. Itaque in manu habemus nostra positum, vtrum sine cæde & sanguine potentissimum hostem longissime a nobis continere, an vt priuatam vnius aut alterius

riusalamus ambitionem, (cuius neque finem vllum prouidere, neq; fidam poten-
tiam diutius sperare possumus) rempublicā nostram incertissimis bellorū euētis, &
ancipiti vel post victoriam fortunæ malimus exponere. Quid cæteris esse optimū
factu videatur, in medium ipsi afferant. Ego quidem si quis vllam honestæ pacis, vel
induciarum duntaxat cum eo conditionē esse repudiandam censuerit, illum officii
sui parum esse memorem (ne quid grauius dicam) existimo: hoc præsertim difficilli-
mo tempore, quo afflicta bellis ciuilibus, atq; peruersis nō paucis in religionem in-
uectis opinionib° saucia respublica, nihil magis spectare videatur, quam vel tantillū
in secura pace laxamenti: dum seipsa reficiat & recreet, dum coacto vniuersorum
10 Concilio, statuamus in his pugnantium inter se dogmatum fluctibus, quid dignitas
Ecclesiæ, q̄d temporū ratio, quid suæ cuiusq; in præsens salutis, & in futurum quietis
cura postulet. Atq; vtinam Numinis benignitate, superstitem annos aliquot adhuc
habere nobis licuisset Clementem VII. Pont. Max. vidissetis profecto, idq; perbre- *Clem. VII. PP.*
ui, nos iterum omnes in vnum velut corpus coalescere. Intellexistis enim propeo-
mnes, certe multi, ex Legato ad vos nostro, quid iam essemus ego & ille inter nos ea
de re commentati, ac prope iam pacti: atq; ne tunc indiceretur Concilium, vnum
hoc nobis impedimento fuisse, quod is Cæsari, eum se conuentum in Italia habitu-
rum, receperat. Contra ego cōtendebam efficacissimis (vt mihi videbar) rationibus
quum haberent ipse ac Cæsar in Italia nulli non formidolosos exercitus, illos magis
20 vt in decreta sua nos cogerent, quam adducerent, eo nos quodammodo velle per-
trahere, pro certo haberi oportere. Addebam (id quod erat) tot initis à Cæsare fœ-
deribus, quo videlicet me accessu Italiæ procul summoueret, armatum citra rerum
nouandarum suspicionem, inermem citra periculum, committere illis me locis nō
posse: atq; adeo non sublatis in ea belli atque dissensionum causis, debere potius ad
vestræ Germaniæ limites, quæ vix illi Christianorum iniuriæ suspecta sit, hoc tem-
pore indici Concilium: cuius sane indictionem, sicut Christianæ re͠p. necessariam,
modo loco libero, neq; conuenturis infido, ita diuerso in loco, ne aliud oriatur ex a-
lio dissidiū, metus & periculi plenam esse iudicabam. Sed quod Clemente Pontifice
perficere non licuit, faxit Deus Opt. Max. Paulo tertio Pontifice vt liceat. Is quantū *Paulus III. PP.*
30 intellexi ex omnibus iis quicunq; bene cognitum hominē habēt, semper ab omni
dissensione inter pios abhorruit. In quo quidem Pontifice creando sic fuere libera
suffragia, sic est ab omni ambitu & largitione, sic ab omni vi temperatum, censuram
nullius Synodi vt timere possit, quæ fortasse conscientia quosdam superiores Ponti- *Concilii indictio.*
fices hoc infœlici seculo reuocare ab indictione Concilii potuit. Et hæc sane con-
stans de illius eximia virtute opinio, quodq; nullarum esse partiū diceretur, sic apud
me valuit, vt quum penes eos Cardinales, qui meam hactenus secuti sunt authorita-
tē, creandi quem vellent, potestas esset, & eorum comitiorum cardo in eorum verti
calculis videretur: ego tamen non vt meæ gentis aut factionis hominem (quod faci-
le quidem factu erat, & nonnulli adhuc summa ope ac studio perficere) verum vt
40 hūc ipsū deligerent, omnis mihi adhibita est cura & diligentia. Quodq; ꝓfiteri palā
ausim, vt qui eius rei testes locupletissimos habeā oēs omnium partium Cardinales,
vnum hoc in designationis eius gratiam impetrare volui, vti primo quoq; tempore
piorū omniū Conciliū indiceret, opportuno omnib. atq; tuto loco, vtq; vnius Dei
(q; fecisse antehac sēper dicitur) spectaret in primis dec° & cultū, sarciēdæq; & resti-
tuēdæ inter oēs cōcordiæ rationes. Habetis de Legatione Turcica. In qua vobis ex-
ponenda, quū ego tam apposite in hanc inciderim Christianorū concilii & publicæ
tranquillitatis mentionē, magnopere vos etiā atq; etiā rogo, cū vt vestros quisq; Cō-
cionatores moneatis, vt quā de mitigandis iis quæ circa religionē inoleuerunt con- *Concionatores.*
trouersiis, cogitationē & curā susceperunt, eandē ne abiiciant: tū vt me certiorē fa-
50 ciatis super hac indicēdi Concilii ratione, quid perfici à me, quid apud hunc Ponti-
ficē curari maxime cupiatis. Ego quicquid gratia apud eū valeo, & quantū ipse per
me possum, id omne ad hanc rem vnam perficiendam collatur° sum & cōsumptu-
rus. Iam de vestratium cæde aut captiuitate (quod isti alterum caput conflandæ mi-
hi inuidiæ constituunt) res omnis quomodo gesta, vnde collecti rumores, & ab ipsis
calumniæ ansa quæsita sit & arrepta, intelligite. Superiore Autumno sub Legati mei

à vo-

à vobis reditum, quum is ab iisdem vestris Concionatoribus quosdam velut isagogicos libellos de sedandis iis controuersiis attulisset, & cui nō spe imbuere ro prima initio, nihil esset: ecce nobis dissensionum & mendacii parens, veritatis & quietis hostis, quosdam excitauit furiosos magis quam amentes, qui omnium expetendarum rerum subuersionem haud dubie molirentur ac tentarent: quorũ ego paradoxa malo iisdem sepeliri tenebris, vnde subito emerserant, quam apud vos, amplissimi ordines, hoc est, in orbis terrarum luce memorari. Tantum hoc dico, si qui vnquam inter vos eorum similes, aut longo etiam ab iis interuallo superati extiterunt, abominati (vt debuistis) illos atque execrati estis omnes. Quæ nimirum contagiosa pestis, atque ad teterrimam spectans seditionem, ne latius in Gallia serperet, omni solicitudine, industria, opera restiti. In conscios omnes quicunque fuere deprehensi, vti more maiorum ac legibus animaduerteretur effeci, nulli hominũ generi parcens aut nationi. Quod si aliquis inter hos fuisset Germanici sanguinis homo deprehensus, certe in eum (pace hoc esse dictum vestra velim) eadem oportuisset me lege vti, qua nisi vicissim ego vt in meos vtamini concedam, si (quod nolim) vllum huiusce genus piaculi apud vos aliquando admiserint, indignus sim & amicitia vestra & Christianissimi principis cognomento. Sed quod mihi periucundum accidit nemo vestri generis homo (vtinam neq; nostri) inter deprehensos inuentus est, ad quem vel vlla suspicio, nedum affinitas huius culpæ pertineret. Igitur nisi (quod improbe isti videntur velle) hæretici omnes pro Germanis habeantur, nemo vestratiũ in Gallia cæsus est, nemo ad vllum supplicium raptus, nemo (quod sciam) habetur in vinculis. Patet aula, patent fora, patent omnia deniq; loca Germanis in Gallia omnibus. Germanici nominis aliquot Principes, multi equites, scholastici complures, mercatores, & opifices quamplurimi inter nos tuti agunt: quibus (vt absolutam) in Gallia liberum est, quicquid Gallis, quicquid ipsis meis liberis est liberum. Ego vero, amici, socii, ac fœderati veteres, satis credo vos dudum illustribus argumentis perspexisse, quam insidiosa sit, & quo tendat hæc in me perquam impudens & cōmentitia criminatio: qua me deferri qui volunt, proculdubio infensiores mihi non sunt quam ipsis vobis, quam ipsi toti Germaniæ. Quandiu autem hæc duratura est, Gallogermanorum & Germanogallorum inter nos (ita enim loqui placet) germanitas, infirmiores futuros sese perspiciunt, quam vt simul vtrosq; possint opprimere. Sunt igitur in hoc toti, vt collidi nos mutuo faciant, vtricunq; parti male cesserit suam fore occasionem rati, quo inualidioribus vtrisq; effectis, in alterutros maiore compēdio bellum capessant, & minore negotio conficiant. Sed hæc inter nos amicitia (quod ponere soleo inter Dei Optimi Maximi in vtramq; gentem, Gallicam dico & Germanicam, immortalia & maxima beneficia) hæc inquā amicitia, quam isti adeo subuertere connituntur, longe firmioribus innititur radicibus, quam vt machinis huiusmodi conuellere eam possint, aut vos in amicum & socium Regem concitare, cui⁹ nulla in vos nisi ficta commemorari possit iniuria: imo vero qui maiorum suorum exemplo, ornamento semper esse vobis studuerit, atq; vsui: queinq; nemo sit mortalium, infirmum experturus vel hostem vel amicum.

*Germanorũ & Gallorum coniunctio.*

Reuerendissimi, illustrissimi, inclyti, generosi, splendidi, amplissimi, spectabiles, & prudentes, amici, fœderati ac socii, Deum Optimum Maximum deprecor, opes ac dignitates vestras vt tueatur, atque etiam augeat. Datum Lutetiæ Parisiorum, Cal. Feb. Anno Dom. M. D. XXXIIII.

* * *

A D

# AD IMPERII ORDINES DE INDIcendi communis Christianorum omnium Concilii ratione, Christianissimi Regis epistola.

*FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, &c. Reuerendissimis, Illustrissimis, inclytis, generosis, splendidis, amplissimis, spectabilibus, & prudentibus Sacri Romani Imperii electoribus, principibus, equitibus, ciuitatibus, ciuiumque magistris, ac cæteris vniuersis & singulis ordinibus, amicis, fœderatis, & sociis charissimis, S.*

10

SVPERIORIBVS ad vos literis, quum ad quasdam respondere passim apud vestrates in me disseminatas calumnias: obiter vobis, Amplissimi ordines, meum super indicendo communi Christianorum Concilio, sensum, animum, & expectationem significaui: id quod fortasse tum fecissem accuratius ac diligentius, si vel leuem coniecturam habuissem, fore vnquam vt (quod postea & literis multorũ & sermone omniũ ad me perlatũ est) ista quorundam obtrectatione sugillarer, me scilicet ad eam rem vltro sese accingenti Pontifici moram vnum attulisse, atque etiam (si CHRISTO placet) tam sanctæ, piæq; voluntati eius me intercessorẽ obtulisse. Vt nunc aũt se res habent, hoc est, quum iam dubitari apud omnes desiisse debeat, quo ego sim in eandem rem animo, atq; testes habeam locupletissimos, & grauissimos omnes omnium partium Cardinales, nihil me ab ipso Pontifice contendisse obnixius atq; efflagitasse, quam vt primo quoque tempore omnes conueniremus: nihil sane hoc tempore optare pòtui accommodatius, vel ad eorum, quibus solo vitæ meæ cursu offensis, quæuis semper visa est satis iusta mei criminandi causa, vobis prodendam audaciam & imposturam, vel ad meam apud vos ipsos sartam tectam ab eorundem iniuria conseruandam dignitatem, quam vt tumores de me ferrent huiusmodi, & sermones, quos res ipsa confestim esse falsos quum arguat, nullam istis in posterum non modo credulitatis & fidei, sed ne existimationis quidem partem relictura sit: id quod illis contigisse spero, atque plane confido. Sub id enim tempus, quo ii ad me rumores sunt perlati, suspensum quidem & expectantem, quid Pontifex statueret, & quem ipse locum indicendo Concilio capiendum designaret, commodum aduenisse nuntiatur ab eodem ad me missus Rodulphus Pius, Fauentiæ Episcopus, singulari vir ingenio, iudicio, atque doctrina, communicaturus videlicet mecum his ipsis de rebus, ad quas eundem ego Pontificem suapte incensum natura, meis quotidianis precibus & flagitationibus inflammaram. Quum igitur res per se satis ipsa loquatur, nihil posthac futurum video, cur istorum ego animos, qui me tam grauiter suis maleuolentissimis obtrectationibus premere voluerunt, vel leuiter debeam, quamuis lacessitus, repungere. Animi vero mei magnitudinem, & in religionem studium vt inflectam, nulla vnquam cuiusquam faciet iniuria, quin communi consilio (quoad eius fieri poterit) affectæ reip. Christianæ & afflictæ remedium, atque opem præsentem vna vobiscum afferamus. Facturos porro nos operæpretium existimo, si (quod vestro fieri velim arbitratu) aut vos ad me, aut ego ad vos virum mittam, rem totam edoctum, vt facilius inter nos omnium cogitationum nostrarum rationes explicemus. Multa certe vobis & quod ad rem, & quod ad conuentus ipsius locum ac tempus attinet, non æquo modo animo, sed libentes etiam dabimus, quo certatim ad nostras inuicem voluntates (quantum nobis per Deum ipsum licebit) aggregemur. Pium vero interim apud me retinendum censui, dum certum nobis quid actum, quid constitutum à vobis fuerit, quid curari per me, quid perfici, cupiatis, referatur. Dabitur autem semper omnis omnino à me opera, vt nec vniuersa respub. vere Christiani à me animum, nec vos amici, desideretis.

20 30 40 50

Rod. Pius Episc. Fauentinus.

Reue-

Reuerendissimi, Illustrissimi, inclyti, generosi, splendidi, amplissimi, spectabiles, & prudentes, amici, socii & fœderati, charissimi, Deum Optimum Maximum deprecor, dignitates & amplitudines vestras vt tueatur, atq; etiam augeat. Ex Laiano saltu, die XXV. Febr. M.D.XXXIV.

## CHRISTIANISS. REGIS LITERÆ, DE RAtione constituendæ inter Christianos omnes Ecclesiasticæ concordiæ, ad Imperii ordines Eslingæ conuentum habentes.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, *&c. Vniuersis & singulis inclytæ Germaniæ ordinibus, conuentum Eslingæ nunc habentibus, amicis, sociis, & fœderatis charissimis, S.*

QVANTOPERE semper hactenus elaborauerimus, vt pro iis opinionibus quæ in Christiana Ecclesia controuersæ factæ sunt, vnum in sensum ac decretum ad omnipotentis Dei cultum & gloriam reducendis, celebrando vniuersorum concilio indiceretur locus ac tempus: nemini vestrum non satis esse compertum existimo. Sed quum horum conditione temporum viderem multorum próptam ad hoc voluntatem retardari, dum de loco ac tempore idoneo non plane constat, decreueram (& nunc totus in eo sum) Gulielmum Bellaium consiliarium & cubicularium nostrum intimum istuc ad vos mittere, certas quasdam rationes executurum, à me pridem super hoc omniũ inter mortales pulcherrimo sanctissimoq; instituto iam initas, ac per eum vobis aut plerisque vestrum meo antea quidem iussu propositas, vt pro ea scilicet quæ Francicæ meæ genti vetus cum vestra intercedit communis originis & subinde renouatorũ fœderum memoria, conuentum inter nos piorum & doctorum vtriusq; gentis hominum ageremus, quę veluti consultatio quędam esset rerum ad religionem pertinẽtium, cuius interuentu scilicet ac diuinę bonitatis auspicio, iam nunc etiam, ne hoc nobis tempus frustra pereat, dum Ecclesiæ iusta Synodus rite cogitur, ab omni recedentes controuersarum inter nos opinionum contentione, ad amicam veniam earundem opinionum pacificationem & concordiam. Quod ipsum vtiq;, si quibus expectamus à vobis conditionibus, & vestra iam mitigata dogmata nos sperare iubent, aliquando tandem constiterit; nihil dubie speramus quod inter nos ea in re constitutum fuerit, id cum à Sanctissimo Paulo tertio Pontifice, tum à futura illa iusta Synodo, laudatum omnino atq; approbatum iri. Sed quum istius apud Eslingam vestri conuentus sero admodum ad me fama perlata sit, verẽdum mihi vt sit ne Legatus ad vos noster tempestiuus eo non perueniat: committere tamen nolui, quin his saltem meis literis, & per hunc expeditum cursorem, testatum hoc vobis facerem, simul omni ratione confirmatem, nullum esse nos vnquam vel laborem detrectaturos, vel sumptum recusaturos, quo eandem vna omnes assequamur rectæ religionis atq; vitæ rationem: simul nulla vos alia in re de nobis mereri posse melius, quam in eo quod hanc in rem præstiteritis officio ac studio, prout fusius ex eodem nostro legato intelligetis, cui nos hunc cursorem breui sequuturo nostram omnem super eo instituto mentem, animum, sensum & cogitationem aperuimus, & cui vos tantundem habere fidei volumus iis omnibus in rebus, quas meo nomine vobis expositurus est, quantum nobis præsentibus & rem vna tractantibus haberetis. Quod reliquum est, amici, socii ac fœderati charissimi Deum Optimum Maximum deprecamur, vt fortunas, dignitates, ornamentaque vestra omnia tueatur semper, atque etiam augeat. Ex Gynuilla Campaniæ Gallicæ oppido, die decimo Septemb. M.D.XXXV.

Gul. du Bellay.

10 20 30 40 50

L E-

*LEGATI REGII ORATIO AD EOS Imperii ordines habita, qui conuentum Smalcaldiæ habuerunt mense Decembri. Anno M. D. XXXV.*

LEGATIONIS meæ testimonium, Illustrissimi & excellentissimi Principes, vosque cæterorum ordinum amplissimi & præstantissimi viri habetis ex his quas affero à Christianissimo Galliarum Rege ad vos
10 literis. Causas quæ omnino duæ sunt, si me (quod spero, & vos aliis côuentibus adhuc fecistis) attente ac beneuole audieritis, fideliter ex eius verbis ac breuiter expositurus sum: & earum quidem vna in eiusdem apud vos purgatione, altera in gratulatione versabitur, & commendatione sanctissimi vestri instituti, conuentusque huius quem ad constituendam vnanimem inter vos, tam de religione, quam de tuenda vestra dignitate consensionem esse à vobis indictum intelligit. Priore dum probati vobis cupit sua omnia instituta & consilia, quanta & quã sancta sit apud eum vestra omnium existimatio, declarabit. Posteriore intelligetis, si eam quam erga se adhuc habuistis, voluntatem retinetis, eandem & se, quam erga Germanos omnes semper habuit, retinere velle, vt quam veluti per manus à maioribus
20 suis sibi traditã accepetit: quorum ipsorum ductu ac virtute, Germaniam hanc vestram, domicilium atq; sedem Imperii constitutam esse, vos ex Annalibus vestris recordamini. Atque ad rem vt veniamus, Superiore hyeme, illustrissimi & amplissimi viri, Christianiss. Rex cum in Germania plenissimi calumniæ rumores de se, verbo, scriptura dissiparentur, quibusdam authoribus, qui quoniam aliquem per se aditum ad aures vestras habere posse diffiderent, ideo credulitatem ambiebant ex emeritæ legationis titulo, respondere coactus est, diuisis passim & euulgaris literis, ne silentium eius iniqui rerum æstimatores conscientiæ assignatent. Et cæ quidem literæ quum ad ipsum dimanassent (cuius isti abutebantur nomine) Augustissimum Cæsarem: nihil ille antiquius habuit quam vt illustrissimo & excellentissimo
30 Principi, Palatino Comiti Friderico, vtriusque Bauariæ Duci, tum ex Hispania in Germaniam per Gallias properanti hoc mandaret, vti Regi suis verbis fidem faceret, atq; ꝓlixe cõfirmaret, nihil horum aut volente, aut laudãte, aut sciente se vnquã in illũ esse factum. Quod Cæsaris de seipso & in istos luculentum adeo testimoniũ, quũ abunde coarguat licentiosam, & impudentẽ eorũ audaciã & petulantiã, plane sperat & cõndit Rex Christianissimus, recẽtiores eorundẽ obtrectationes, quas denuo isti ad splendorẽ eius maculandũ, ad vocãdum eum in inuidiam adornarunt, fidẽ auribus vestris nõ fecisse. Quæ vt valeant quidẽ apud imperitorũ aures, tamen ab ingeniis prudentũ, hoc est vestri similiũ, refutandæ omnino sunt atq; repudiandæ. Duo sunt aũt quæ in eum isti cõstituunt, inuidiæ capita: alterũ à religione, alterũ à
40 Legatorũ ad vos missione deriuatur. Atq; horũ duorũ prius illud, quo miscere cælũ terræ conati sunt, hoc vno videntur niti, ꝙ in suorum quosdam Rex animaduertendo, quos isti sentire vobiscum aiunt, inuidiosum de vobis præiudicium ferre, atq; in eis causam vestram reprehensione tacita cõdemnare quodammodo videatur. His ego eos quidem commoueri pro sua intempetantia & stultitia nihil mirot: vestram prudentiam eousq; despexisse, vt vos secum speraueririt permouere posse, hoc demiror. nam vt doctrinæ vestræ Rex non faueat, non ignoratis hoc illi esse cum plerisque aliis & Principibus & nationibus commune. Sunt profecto & in hac vestra Germania multi, qui à iudicio vestro partim magnopere abhorrent, partim non omnino iisdem verbis ei subscribunt: atq; inter vos ipsos qui eandem ꝓfitemini do-
50 ctrinam, non fuit semper idem omnium sensus. Quod aũt iam in vnum coiistis, hoc ipse Rex vobis, hoc boni & pii omnes gratulãtur. Non estis porro vos eiusmodi, neq; præ vobis hoc vnquam tulistis, vt omnib. velitis præscribere, aut hoc vobis atrogare, vt volentes nolentes ad eam quam velitis omnes religionem adigatis. Et sane de vobis solet ipse amanter & perhumaniter loqui: agnoscit quædam à vobis esse sanctissime declarata, sed moderatius quædam fieri voluisset. Videt plane atq; perspicit,

Fideric. II. Pal. postea Elector.

cit, interuallo temporum & humana imbecillitate, fortassis & præfectorum Ecclesiæ iniuria, vel superstitiosa præposteraque pietate (grauius enim loqui non placet) irrepsisse in Ecclesiam inutiles quasdam, & antiquatione, vel moderatione dignas ceremonias. Si quis tamen omnes ideo ceremonias auertendas putet, si quis iis omnibus pro vniuscuiusque siue voluntate, siue opinione & clamore multitudinis imperitæ, sine vllo publico vel decreto, vel consilio, interdictum nobis iri velit, abhorrere illum putarà maiorum concessis, si dicere non libet institutis. Est & fuit semper (quod nobiscum & vos agnoscitis) ceremoniarum traditio Christianæ comes & administra religionis: quando.n. ceremoniæ in Ecclesia non fuere? quando reprehensæ? quando non permissę? quando deniq; fuit, vt quod licet, temere damnantes, imo quæ si retenta non iuuant quidem, at non obsunt tamen, arbitratu suo conuellentes, atq; ob id in pacata repub. tumultuantes, supplicio digni non haberentur? aut non comprimenda duceretur temeritas concitatę multitudinis, & occurrendũ perditorum audaciæ? Si vos autem ea prudentia, humanitate, clementia præditi, fortiter pro eo ac debuistis, rusticorum sceleri atq; tumultui restitistis, si vindicandam Anabaptistarum insaniam iudicastis, si de vobis cogitari vultis, vt sine causa nihil facere velle videamini; cur non æquum est idem & vos de amico Rege cogitare? aut cur eum, quoties aliquid sine vlla vobis cognita & aperta causa aliter egerit atque vultis, ideo sine causa id fecisse cogitabitis? Proculdubio nescitis, vt est nobis in prouerbio, qua parte illi calceus pedem premat. Cogitare debebatis potius ab iis esse tentatum aliquid, quare fuerit eorum consiliis, antequam latius malum serperet, occurrendũ, & debilitanda illorum audacia. Egerit fortassis cum bonorum aliquo dolore, & propter multorum delicta peruenerit etiam aliquando ad minus nocentum pericula supplicium: verum, vt id fieret, non causa solum, sed & necessitas esse potuit, quæ quanta fuerit, aut quæ singulorum flagitiorum capita, nihil est hic dicere necessarium. Quædam.n. plerunq; fiunt, quæ ne cum facta quidem fuerunt sciri ab omnibus expedit, quare facta ita sint: neque vobis ignotum est, quædam vno tempore vel dissimulanda, vel admodum leui castigatione reprimenda esse, quæ alio eodem tempore nullo satis seuero supplicio cohiberi possunt. Et prudenti Regi in tam late patente regno non quod agitur tantummodo videndum est, verum & prouidendum quid postea futurum sit: & quod agitur, quo sit tandem, & quo consequentiæ periculo erupturum. Hæc si vobiscum expendętes bene cognitum huius Regis ingenium habeatis, agnoscetis hunc eundem ipsum artes quidem lenitatis & misericordiæ ab ipsa fuisse natura edoctum: verum horum iniquitatem temporum seueritatis ei personam imposuisse, quam vt sustineret ad tempus, necessitate naturam vinci oportuit. De hoc enim sic habete, Si quis ei cum ratione quicquam profert, attente hic illum audit: iis succenset, qui temere quicquam moliuntur, & ad eos non referunt, ad quos differendi atq; definiendi authoritas iure pertinet. Quare ad supplicium eo sciente qui sunt rapti, non (quod isti aiunt) sentiebant ii vobiscũ, sed à vestra plane aberrabant sentẽtia. Nam quæ ipsi statuistis aut fecistis, existimare vult Rex Christianiss. ea vos omnia cõmuni consilio fecisse atq; statuisse: rectè aũt an secus feceritis: aut statueritis, nihil hicà se vult videri piudicatum: sed ne quid sentiat quidem ipse, in medium esse prolatum. Nam si magna esse res omnino videri debet, de rebus tam magnis dicere, multo omnium maximũ esse censet de iis statuere: temerarium vero, se iudicem præ aliis constituere. Habet vtraq; pars aliquid, & q; probari, & quod reprobari possit. Verum iidem si iudicent qui & disserunt etiam vt pii sint atque eruditi, euenire posse putat, vt si minus consilio, tamen casu lapsi falsum aliquando iudicent, & quod non eadem ratione statuitur, eodem esse iure debere non existimat. Sed ego fortasse nimis multum de re minime dubia loquor, quasi vos aliquid in hac causa de se temere credidisse, aut imminutum de se vestrum iudicium suspicetur. Igitur venio ad aliud inuidiæ caput. Cauendum esse vobis denuntiant sagaces isti patriæ consiliarii, ab externis Regum & Principum legationibus, qui aliud in speciem agere simulent, aliud interim obscure moliantur: & cum Legationem Gallicam nõ duxerint esse nominatiũ excludẽdam, q; hoc sibi inuidiosũ fore arbitrati sunt, ita designarũt tamẽ homines ad suspi-

*Abusus in Ecclesia.*

*Rusticana seditio.*

*Anabaptistica.*

suspicionem vitandam ingeniosi, vt quod verbo non exprimunt, indicate digito videantur. Vos aũt ego hic appello, quicunq; adestis illustrissimi, & amplissimi omniũ ordinũ viri. Quænam vnq̃ ad vos vniuersim, ad singulos priuatim, ab hoc Rege Legatio de re vlla ꝑfecta est, quæ nõ esset cum publico totius Germaniæ, sacrosanctiq; Imperii Romani vtilitate, dignitate, ornamentis cõiunctissima? Scio equidẽ de qua ipsi queri maximope te legatione soleant. Sed cum eius reprehẽsio tam sit refutatu facilis, vt Cæsaris ipsius debilitetur, aut frangatur potius testimonio, qui literis suis vt ea fierent, quæ legatione illa quærebantur, interfuisse publicæ Germanorum pacis & oru testatus est. Quidnã igitur isti moliãtur, aut quo hæc animo dicãt & faciãt,
10 vos ꝑ vestra prudentia perspicere atq; intelligere iam potestis. Ego fortasse, nisi iustis de causis statuissem hic mihi breuiter esse dicendũ, ostenderẽ ad abalienandos à vobis sociorum Principũ & populorũ animos ꝑtinere: docere eos in re fortasse iudicio suo parua, meo autem magna patientiam vestrã tentare voluisse: vt si hoc exemplum à vobis nõ esse refutatũ intelligant, ꝑgrediantur audacius ad cætera vestræ libertatis couellenda ꝑsidia. Conuincerem ex hoc nihil aliud quæri, quam vt vobis nullũ relinquatur ab exteris posthac societatib. ꝑsidium cõtra improborum hominum audaciam, & maligna consilia: vtq; ab amicis nudi & inopes, nullaq; fœderum societate muniti, opportuniores eorum siris iniuriæ. Deprehenderẽ istorum deploratam, amentiã dicã, an impudentiã pari cum stupiditate coniunctam? qui vos adeo
20 esse putent rudes & ignaros rerum, adeo expertes ingenii & cõsilii, vt tutores vobis veluti pueris, vel vt mẽtis impotib. curatores dari oporteat: quasi discernere ipsi nequeatis, si à quoquã ad vos decernuntur Legationes, accõmodatæne sint vobis atq; vtiles: aut tam oblitos esse vos libertatis vestræ (cuius ꝓpugnatæ nomine longe cæteris nationib. antecellitis) vt hoc ꝓ nihilo habeatis, q̃ in Germania isti regnum cõstituant, libertatẽ vestram tollant. Etenim plane seruitus est, ab alteri⁹ nutu pendere, nec licere quẽ velis admittere, aut quẽ nolis repudiare. Sed hæc vobis ostendere, quæ sunt vobis perspicua, inutile cũ sit & superuacaneũ, hoc ego tantũ breuiter hic attingam, nulli⁹ tantas opes atq; vires esse, vt sine multorũ amicitiis diuti⁹ stare possint: Legationib. vero & mutuis officiis retineri veteres amicitias, nouas allici, pla-
30 cari turbatas. Adhęc vicinitatis & originis cõiunctione, & alterius alteri vtili auxilio, amicitiæ quũ alligentur, vos nec habere hodie potestis, nec antehac vllũ habuistis, in quẽ ista magis quã in Regẽ Galliarum cõueniant. Nam quis vnquã Germanici nominis dignitatẽ Gallis Regib. industrius, quis alacri⁹, quis fœlicius honestauit, amplificauit? Contra, cuius vnquam nationis miles quam Germanicæ, paratior aut ꝓmptior fuit in discrimen se offerre ꝓ Gallorum Regum statu, tranquillitate, pace, otio? Quæ gẽs altera alteri vel sedium situ viciniot, vel generis, siue Gallum & Germanum, siue Francum & Alemanum spectes, origine cõiunctior? cuius alterius calamitas ab alterius magis calamitate pendet? quæ inuicẽ altera alteri nationes, maiori vel in pace ornamento, vel in bellis subsidio esse possunt? Itaq; cum intelligat
40 Rex Christianissimus in concordia vestra & virium vestrarum conseruatione, suarũ ipsius magnũ firmamentum esse repositum, atq; ideo vtilitatib. vestris patere vicissim ipse velit, ꝓculdubio quoties inter vos minus conuenire audit, nihil ducere pri⁹ solet (id q; eius plerisq; ad vos literis, & Legatorum eius sermonibus, & re ipsa, vti ego existimo, didicistis) quã vt suam ad vos vna reconciliãdos interponat authoritatẽ, curam, operã, diligentiã, studium. Atq; adeo cum iamdiu intelligeret, circa religionẽ vos dissidere, ac piorum interim afflígi cõsciẽtias, ancipiti cõtentione distractas, dum dubitãt quid fas, quid nefas, quid liceat, aut expediat; maximopere semper est veritus, ne dissimilitudo ista rituũ & distractæ sententiæ disiunctionẽ etiam animorũ, ea vero disiunctio dissensionẽ inter vos pareret, q̃ vt tacitis initio cõtine-
50 rentur discordiis, tamẽ erumperet tandẽ in domesticum aliquod bellum, in quo vincere quã vinci paulo minus esse duceret patri victrici luctuosum. Sed (quæ altera est Legationis meæ causa) posteaquã Regi Christianissimo de hoc conuentu renuntiatum est, in eo vos statuisse inuicẽ vestrum studium ad communẽ retinendam dignitatem proferri, neq; si quis in religione sit disiunctus, coniungi nihilominus amicitia velit, in animum vt repellatis induxisse: tum vero magnam in spem ingressus est,

Coniunctio Germ. & Gal.

Dissensiones perniciosa.

& quemadmodum cōfidit verissimam, optimum hoc iaci fundamentum ad dissensionum vias omnes intercludendas, & constituendam inter vos concordiam, muniendaq; præsidia quietis & pacis vestræ: quinimo futurum, vt quos opinionum dissensio disiunxerat, consensus & societas conseruandæ dignitatis ad opinionum etiā & doctrinarum concordiam reuocet & coniungat. Quocirca per literas à quibusdam admonitus (qui aliqua sunt in hoc cōuentu dignatione) viris, ad hanc vestram animorum inductionem ex ipsius authoritate nonnihil accessionis fore, si Legationem ad vos eam in causam decerneret, ostenderetq; non abhorrere à societatis eius vestræ (cuius nunc satagitis) coniunctione: neq; illorum ipse desiderio non satisfacere voluit, neq; committere, vt hoc vobis non gratularetur sanctissimum institutū 10 & consilium. Quod ipsum quidem vt cæteri amplectantur inter se Christiani oēs, quemadmodum esse votis omnibus optādum existimat, ita quum videat infœlicia hæc tempora moram afferre quominus in præsentia id perfici posse speret, dissidētibus inter se Christianis Principibus & populis: dum qui locus indicendo communi piorum omnium Concilio, hoc maxime si alio vnquam tempore necessario, vnis & alteris arrideat, aliis ad hunc peruenire tutis, subsistere securis; & (q̄ esse præcipuū videtur ad res rite constituendas fundamentum) sententiam libere dicere non liceat: eam ob remè totius Germaniæ commodo fore ducit, atq; ad perficiendi facilitatem pertinere, conuentum vt Germani omnes inter vos interim ipsi habeatis, in quo in vnā omnes studeatis conuenire sententiam: id quod facile qui- 20 dem factu erit, si quæ quisque proposuerit, quum à diuersæ partis rationibus esse falsa conuincantur, aut aliquanto minus rectæ cæterorum opinioni accommodata, sequatur is alterius sententiam, & mutet consilium: neq; a sua quisque dignitate vel constantia esse alienum putet, aliquid alteri condonare, potius quam obstinatione etiā rectæ sententiæ dissensionem hanc alere. Ad hoc, illustriss. Principes & amplissimi viri, sanctissimum & pulcherrimū opus si (quemadmodum Rex Christianissimus intelligit) accingimini, id q̄ maximopere ad publicam Germaniæ pacē retinendā, atq; adeo vestræ nationis conseruandā amplitudinē pertinere putat, ipsū vos ad eā rem sociū fidelissimū, adiutorē fortissimum experiemini. Ipse etiam Paulus tertius summus Pontifex sæpe ab eo per nuntios ea de re interpellatus, inficiando non est, non eandem semper ab iisdem humanarum traditionū esse retinendam 30 rationē, sed quācunq; temporū inclinatio & publicæ quietis vsus postulare videbitur. Ipse idem, modo rite omnia atq; ordine fiant, multa se ꝓfessus est temporibus, multa communi concordiæ permissurum. De se autem Rex Christianissimus vobis & Germanico nomini spondet, quicquid vobis æquum est polliceri, id se omni cura, studio, opera gnauiter esse præstaturū. Quod si vobis ex vsu fore videbitur ad decidendas cōtrouersias, vt suffragia quoq; nostratiū accedāt, siue vobis selectos ex vestratibus doctos aliquot & pios viros mittere placuerit, siue ad vos vt ex suis mittat malueritis, habituros eum vos paratum & alacrem, & qui vobis pene sit in hoc omnium sanctissimo instituto præcursurus. Interim vos adhortari atq; admonere 40 non desistit, quam inter vos societatem inibitis, eam vt colatis omnes sanctissime, memineritisq; munimenta hæc mutuæ inter vos defensionis, vincula esseq; pacis externæ, quod qui singulos quidem aggredi, idem etiam facessere vniuersis negotium fortasse non audeat. Et ne incertis significationibus testatam vobis Rex faciat suam adiuuandi huius consilii voluntatem, hoc vobis ego eius verbis palam ac dilucido „ polliceor, atq; omni ratione confirmo, nulli eum vestræ societatis, aut vestrum vlli „ priuatim hosti, ope, auxilio fauore, consilio esse affuturum: modo vt fecistis adhuc, „ parem à vobis in se respectare vestri animi voluntatem iubeatis. Quam inuicem vobis inter vos vltro delatam amicitiæ confirmationem, sicut sibi ipsi, ita & serenissimo Britanniæ Regi Henrico, quicum habere omnia solet bello & pace communia, 50 iisdem legibus vt impetraterem, mandauerat. Sed quum eius adsint Oratores, ego æquum esse vt hac illis cedam prouincia, existimo. Carolum vero Geldriæ Ducem, Regis item mei necessariū, fœderatum, & socium, si à vobis eadem vt amplectamini amicitia impetrauero, rem omnium ipsi Regi gratissimam feceritis: ac pariter vtrūque semper ab omnibus inimicorum vestrorum consiliis alienissimum, amicorum amicissimum habebitis.

*Paulus III. confessio.*

*Henricus VIII. Rex Angliæ.*

*Carolus Dux Geldriæ.*

LITE-

# LITERÆ CHRISTIANISS. GALliarum Regis ad ordines sacri Romani Imperii.

*FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCOrum Rex, Reuerendissimis, Illustrissimis, amplissimis, inclytis, magnificis & spectabilibus sacri Romani Imperii ordinibus, amicis & fœderatis charissimis S.P.D.*

MITTIMVS istuc ad vos ex nobilibus cubiculariis nostris, Gulielmum Bellaium Langium, nostrum Baillinum Ambianensem, vobis nostro nomine certa quædam expositurum. Ei fidem si adhibeatis, rem nobis feceritis gratissimam.

Reuerendissimi, Illustrissimi, &c. Altissimus vos conseruet. Datum Lugduni die XXX. mensis Maii. Anno M.D.XXXVI. Sign. FRANCOYS. & paulo inferius à secretario, *Bayard.* In superscriptione autem, *Reuerendissimis, Illustrissimis, &c. Sacri Rom. Imperii ordinibus, consanguineis, amicis & fœderatis charissimis.*

# AD EOSDEM LITERÆ SERENISSImorum eiusdem Regis liberorum.

*FRANCISCVS DEI GRATIA, CHRISTIAnissimi Galliarum Regis primogenitus, Delphinus Viennensis ac Britanniæ Dux, &c. Henricus Aurelianorum, & Carolus Engolismorum Duces, &c. eiusdem Christianissimi Regis etiam filii: Reuerendissimis, Illustrissimis, generosis, magnificis & spectabilibus Sacri Romani Imperii ordinibus, consanguineis, amicis, & fœderatis charissimis S.*

GVLIELMO Bellaio Langii Domino, Christianiss. Regis patris ac Domini nostri semper obseruandi consiliario & intimo cubiculario, ad vos de arduis ac magnis rebus nunc Legato, quædam etiam ad vos mandata communiter dedimus, super hæreditariis quibusdam nostris rationibus: quarum nomine quum eiusdem Sacri Rom. Imperii beneficiarii & clientes simus, visum est nobis, apud alios quam apud vestros ipsos amplissimos ordines conqueri non debere de iniusta ac violenta nostrarum rerum occupatione. Cuius indignitatem vobis coram exposituro, eandem à vobis fidem adhiberi velimus, quam nobis ipsis, si præsentes vobiscum vna loqueremur, haberetis.

Reuerendissimi, Illustrissimi, &c. Deus Opt. Max. sacrosanctum istud vestrum Imperium tueatur semper atque etiam augeat. Datum Lugduni Calendis Iunii M.D.XXXVI. Sign. *FRANCOYS, Henry, Charles*: & paulo inferius à secretario, *Clausse.* & in superscriptione, *Reuerendissimis, Illustrissimis, &c. Sacri Rom. Imperii ordinibus, consanguineis, amicis, & fœderatis charissimis.*

* * *

## *LITERÆ A LEGATO CHRISTIANISſimi Regis, & Sereniſſimorum eius liberorum, ad Principes Electores & alios Sacri Romani Imperii Principes, Datæ menſe Iulio, M.D.XXXVI.*

REVERENDISSIMI, Illuſtriſſimi, & excelſo loco nati Principes, &c. Quo tempore venturus in Germaniam à Chriſtianiſſimo Rege dimittebar, is & Sereniſſimi eius liberi, quum & literis & ſermone multorum accepiſſent, atque ita perſuaſi eſſent, ampliſſimos Sacri Romani Imperii ordines conuentũ inter ſe hoc tempore habituros, literas & mandata communiter ad eum conuentum mihi dederant, vt ſenatum ſibi dari flagitarem, quo vos libere ac tuto, citraque omne offenſionis vllius periculum tam de ſuis ad Inſubres atque alias hæreditates rationibus abs ſe per vim atque iniuriam abſtractas, per Legatos earum actionum peritos edocerent, quam apud hoc ſacroſanctum Imperium, in quo dignitatis ſuæ ſplendorem obtinere ſemper cupiunt, ſui facti rationem probarent, & ſingula in ſe intentata maledicta potius quam crimina diluerent. Verum poſtquam in Germaniam perueni, ſimul didici, neq; in præſens haberi, neq; propediem habitum iri Concilium: ſimul mihi minime tutum fore, veſtras ſingulatim adire atq; appellare Amplitudines: quin à pleriſque ſumma dignatione viris amice ac ſerio ſum admonitus, mihi extrema omnia intentari, ſi vſpiam in Germania publice apparerem. Commotus ſum ex eo ſane non mediocriter, neq; meo tantũ & Regiæ cauſæ periculo (quanquam & eo quoq;) ſed ipſius etiã rei nouitate, ſimul & indignitate, q̃ non magis Regẽ meum violari, quam vos ipſos, quã ſacroſanctam huius Imperii & Germanicæ nationis authoritate intelligebam, quib. olim cum diuina clementia eam animi & roboris excellentiam impertierit, vt non ſua tantum, verum aliena quoq; ab omni iniuria vindicare, ꝓpugnare, tueri, in animum inducerent ſuum: quis non dignum omni commiſeratione iudicauerit, huc iam veſtram recidiſſe libertatem, vt hoc vobis ferentibus atque conniuentibus, admittere quiſquam, aut repudiare vos pro ſuo arbitrio, Regum & Principum legationes iubeat? quibus velit, aditum ad vos patere, aut intercludi edicat? & iis edicat nominatim, qui authores generis eoſdem habent, quos habetis Imperii, ſiue Francos eſſe, ſiue Francogermanos malueritis: quique hoc ipſo vobis conciliato, & veluti poſtliminio ad Latinos è Græcia reducto Imperio ſupra ea quæ in Germania & Italia, & vbiuis gentium vobis multo ſuo ſudore ac ſanguine pepererunt ornamenta eius Imperii, & præſidia libertatis veſtræ, iis etiam quas peramplas ex ſuorum antiquo patrimonio proprias ad vtramque Rheni Ripam obtinebant prouincias, liberaliter auxerunt nomen, atq; fines Germaniæ, honeſtarunt hoc Imperium: tum res ſuas ita vobiſcum ſemper amice conſtitutas habuerunt, vſu, ratione, concordia, vt ne in grauiſſimis quidem & pertinacibus bellorum, inter Reges ſuos & Cæſares veſtros incendiis (q̃ nõ ita pridem experti eſtis) veſtra cum illis ſocietas, & mutua inter vos cõmunicatio diſſoluta vnquam aut diſſipata fuerit? Ab iis (inquã) ius gentium in hoc imperio, vt ſociorum Legati ſint apud vos ſacroſancti, quorum nomen eiuſmodi eſſe debet, vt etiam inter hoſtium arma verſetur incolume, deſiderabitur? Sed hanc, Principes ampliſſimi, & alias tam indignas quam inſolitas ſibi factas iniurias permittit Rex æquiſſimo Dei omnipotentis arbitrio. Ego vero, qui me videbam ab illo, & ſereniſſimis eius liberis nullam magis ob aliam cauſam in Germaniam eſſe miſſum, quam vt vobis quibus vt ius deſignandi Cæſaris; ita permiſſa ſunt beneficiorum & clientelarum Imperii iudicia, controuerſias illorum cauſas explicarem, & eorum patrimonii occupatores ex iure manu conſertum vocarẽ, de quo patrimonio iudiciũ detrectaſſe deferũtur & quo ꝓculdubio eo carẽt ægri⁹, q̃ illius cauſa inter huius imperii ampliſſimos ordines haberi enumerariq; poſſunt, atq; adeo glorioſum ſibi eſſe ducũt. Ego inquam, ne omnino mea illis legatio fruſtra eſſet, quod me coram facere ſummo ſine periculo nõ poſſe admonitus eram. per literas id exequi conſtitui, atq; ad Illuſtriſſi. Principẽ Ludouicũ Comitẽ Palatinum, quod

*Francorum Imperium.*

*Legati ſancti.*

*Ludouicus Pal. Elect.*

quod is Galliæ finitimus quum esset, in Galliam ab eius ditione receptus, minus habere videbatur periculi; quas a Rege meo & liberis eius habebam literas, adiecta illis mandatorum summa, per nuntium diligenter misi, enixe orans, vt cum suis collegis, & cæteris item imperij ordinibus, ad quos eius rei iudicaret notionem pertinere, communicare de causa vellet, deque iustis illorum postulatis statuere. At is mihi per literas significauit, se ad serenissimum Regem Ferdinandum omnia misisse, per quem ad Cæsarem de ijs referretur; qui se quemadmodum ea in causa debeat gerere, probe norit. Sed quid ego sapientissimi Principes, à Cæsare aut Ferdinando sperem, nisi vt mandata cum literis supprimant? Alter enim eorum 10 Principum ornatus est spolijs, auctus patrimonio. Vterque dum id agunt, id cogitant, in eo laborant, vt Regem apud omnes traducant: istud odiosissime (vt videtis) ne quid ipse de inuidia deoneret, quod in eos trajciat, itinerum obsessione curant: & hunc interim criminantur nunc Insubres sine iure repetere, per iniuriam prius occupasse, nec subire vllius vnquam iudicium voluisse: quum nihil horum sit tamen, contra vero sint omnia. Nam in possessionem Insubrium, Ludouicum Regem, & hunc generum & propinquū eius, ex hæreditario, auito, & proauito (vt sic loquar) iure, Maximilianus Cæsar re quæsita & deliberata misit, in fidemque & clientelam Imperij more maiorum ac de procerum consilio accepit. Tum Rex meus, huius Imperij ordines, totius controuersiæ disceptatores non modo nunquam recusauit, 20 sed vltro etiam ac sæpe depoposcit: tantum abest vt vel in hac, vel in Sabaudiensi causa (quæ aliter etiam vobis atque habet exposita est) conflictari iudicio detrectauerit. His ego igitur tot ac tantis difficultatibus affectus, vt offensionem negligentiæ vitare tamen atque effugere possim, & pro eo officio, quod Christianissimo Regi meo, & serenissimis eius liberis debeo, illorum mandatis si non plene, saltem aliqua ex parte satisfaciam, & aliquid certi atque testati referre ad illos possim, ecquod in æquitate vestra paratum habeant perfugium. Ecce, Principes æquissimi, communiter ad vos vniuersos has literas per proprium hunc tabellarium scribo, & priuatus singulos nominarim appello, vestram omnium & singulorūm fidem imploro. Respicite regni nostri, atque Regum eius, cum hoc sacrosancto Imperio anti- 30 quissimam fœderis sanctitatem, & cum vestræ Germaniæ Principibus renouatę toties cognationis, neque vnquam intermissæ amicitiæ necessitudinem. Cogitate qui sitis, quo loco, quod sit antiquæ vestræ veræque Germanicæ libertatis officium. Expendite quid vos dare huic imperio, quid authorū eius memoriæ reddere, quid posteritati reipubl. Christianæ debeatis. Ne sinite concuti ac debilitari præcipua eius capita, quorum ex amplitudine præsidia periculis, & adiumenta honoribus quærere ac sperare potest: quorum maiores præ cæteris semper, res, corpora, vimque omnem suæ potestatis, incommoda eius & incrementa consumpserunt. Hoc enim vnum omnium maximopere vos oro & obsecro. Hæc est Regiorum ad vos mandatorum summa, vt omnia deponatis, si qua ex falsis auditionibus iam omni- 40 no concepistis præiudicia: vt a quo stant iura omnia, ad eum transire opinionem iustitiæ patiamini: vt in memoriam redeatis iuris eius hæreditarij, iam inde à proauis atque atauis certi ac testati, tamque luculento Maximiliani Cæsaris testimonio ac iudicio comprobati: vt consideretis cum animis vestris vosmetipsi, Maximilianum ab huius socero pro ea (quam vocant) inuestitura, supra centena quinquagena nummum aureorum millia extorsisse: neque ita multo post coacto exercitu, (atque ijsdem fortasse diuitijs in eum vsum pecunijs) eundem ipsum exegisse. Meum Regem ab eodem Maximiliano Mediolani Ducem agnitum, quum iam multos annos receptum ab occupatore Principatum possedisset, à Carolo Cæsare etiam indicta causa deturbatum: cum hoc tamen iure & maiores vestri, & vos semper vsi fueritis, 50 vt Imperij vestri beneficium ab altero in alterum transferendi ius & facultas in lege, non in vllius consistat voluntate atque audacia. Cuius legis, cum vestrum sit æquissimi Principes, proprium ac peculiare iudicium, constituite iam apud vos, quid et vobis ad hæc serenissimorum Principum æquissima postulata respondendum: qui vos orant, vt se quoque (sicut cæteros sacri huius Imperij Principes) dignos existimetis, quorum causam intelligere non aspernemini. Mihi proculdubio, si vos es-

Mediolanum.

Gallia & Germania cognatio.

Maximilian. I. Imp.

Feuda Imperij.

se,qui estis,recordamini,hoc est,Imperij Romani liberos ordines, & supremos eodem in imperio controuersiarum iudices;serio videtur à vobis vrgendus Cæsar, vt senatum illis dari,vt parere iudicato malit,quam vt in illa permaneat,quam nescio an satis digne iactat opinione, vt conferre se vires suas omnes,& in Regem meum experiri malit,quam in Turcam ipsum, in Christiani sanguinis & nominis hostem hæreditarium: seque profiteatur dimoueri nulla re ab hac sententia posse,quin omnia potius, atque suas ipsius omnes prouincias,quas à tergo relinqueret, expositurum prædæ Turcicæ,quam à bello caput auersurum, semel in eum Regem cœpro,cuius à maioribus ea profecto accesserunt familiæ Austrianæ opum & facultatum incrementa,quibus maxime in hoc,quo nunc eam videtis,eluctata est culmen atque fastigium. Quod si maluerit in hac perseuerare voluntate,& in nostros fines semel(vt aperte minitatur,& iam fortasse aggressus est)impressionem fecerit;nihil sane Rex Christianissimus,aut liberi eius omissuri sunt,atque Deo propitio iam ad omnia egregie instructi sunt,quæ ad eum intrepide excipiendum spectant,& curari debent à patriæ suæ atque ciuium suorum amantibus ac vigilantibus patronis. Sed antequam tanta excitetur in republ.tempestas,ex qua ipsi, quicquid CHRISTO audiens est,ad exitium & vastitatem vocari non ignorant,iam inde ab initio vt inirertur via, qua sanguini parceretur, aut aliquid saltem adhiberetur temperamenti, hæc me apud vos commemorare voluerant:vt intelligatis,si ad arma cum Cæsare veniant,non suam eos voluntatem,sed tuendi se, atque iniuriæ propulsandæ necessitatem adduxisse. Quod quum præsenti mihi perficere non licuerit (multa enim frustra & apud multos sum expertus)ad extremum literarum subsidio esse vtendum duxi, Amplitudines vestras interim obsecrans,vt quid super hac æquissima Regis mei ac liberorum eius petitione statueritis, mihi per hunc nuntium rescribere ne grauemini.

*Austriaci incrementa.*

Reuerendissimi,Illustrissimi, &c. Deus Opt. Max:easdem amplitudines & dignitates vestras tueatur & fortunet,atque in hoc graui & vrgente negotio, vereque ad vniuersos pertinente,tam ea vobis inspiret consilia, quæ vestri officij ratio postulat,quam quæ Christianæ rei exigit necessitas.

## CHRISTIANISSIMI REGIS EPISTOLA AD ELECTORES IMPERII, DATA mense Decembri Anno Domini M. D. XXXVI qua conuentum ad disceptandam de Mediolano controuersiam, & se aduersus maleuolorum calumnias purgandum, indici postulat.

*FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX &c. REVERENDISSIMIS atque Illustrissimis Principibus sacri Romani imperii electoribus, consanguineis,amicis,& fæderatis charissimis, S.*

SATIS superque amplissimi Principes,amici veteres,fœderati, & consanguinei charissimi,intellexisse vos existimo,quibus, quoties, & quàm inuidiosis criminibus,ex quo primum in fortunas meas hostiliter inuasit Cæsar,accersitus oppugnatusque fuerim. Quanta vero idipsum iniuria,vt iniquorum meorum refutatis calumnijs aliquando vobis constet: atque vt controuersias meas & liberorum meorum causas vobis explicem , quarum est propria notio iudicij vestri:quemadmodum ego mea quidem interesse duco , ita vestri fortassis officij fuerit,senatum ijs de rebus mihi dare: cum pro ea quæ vobiscũ intercedit mihi antiqua,& quantum in me fuit,sancta semper amicitia: tum vt incom-

commodis occurratis indies eo ex bello gliscentibus, quod eatum occasione retũ subinde renouatum esse conspicitis. Id quod ego sub initia renascentis huius belli, quum à vobis diligenter efflagitauerim (dolenter hoc, non contumeliose in vllum dicam) minorem mihi habuisse videmini, ac par erat, postulationis meæ rationem: vt qui nondum mihi tanto iam interuallo significaueritis, quid ab æquitate vestra ego ac liberi mei sperare debeamus perfugij atque præsidij. Eam ob rem vt ne temere forte, neque tam ex animo quam perfunctorie postulasse id à vobis videamur, idem in præsentia ego etiam atque etiam eo quidem accuratius efflagito, quod subinde atrocioribus affectus iniurijs atq; indignitatibus, extare apud vos cupio (quicunq; postea casus consequetur) & petitionum mearum & conscientiæ testimoniũ aliquod sempiternum. Enimuero non ignoratis, quemadmodum Cęsar, vbi me satis in inuidiam rapuisse sibi visus est, longa illa & intemperantiori oratione, qua publice Romæ apud summum Pontificem, & consessum Patrum, eorum in me culpam deriuare conatus est, quæ contra me ipse multa egerat: tum ad eam se accingens prædam, quam opinione ac spe velut explorata deuorabat: improuiso, atque adeo cum de firmanda inter nos pace, conciliandaque sanctiore amicitia, cum Legatis meis transigere simulabat, instructissimis terra marique exercitibus, quadripartito me inuaserit: eo etiam animo & consilio, nunquam vt bello facturus finem esset, donec me, cæteris interim posthabitis cum priuatis tum publicis commodorum atque incommodorum cogitationibus, imperio ac fortunis omnibus (vt publice iactitabat) exuisset. Neque vero defuere, qui vt expeditius illi foret, hoc re ipsa præstare, quod ipse iam ante Neapoli scriptum, meditatum, cogitatum attulerat, Romæ non iracunde minus quam insolenter effutierat, facinus ausi sunt, omnium post homines natos deterrimum & crudelissimum, quod iam dimanasse ad aures vestras puto. Ego vero tractare nequeo sine refricatione doloris, ex pattio sensu, & acerba recordatione miserabilis & indignissimæ necis, natu maximi filij mei, cum quo quanta conciderit huius florentissimi regni expectatio, non patitur mœror vt referam. Et sane id testificari possunt externi & domestici, quicunque egregiam adolescentis indolem recordantes, temperare ipsi lachrymis non possunt. Huius ego nefandissimi sceleris, amplissimi Principes, nolim cuiusquam, nedũ tanti Principis famam perstringere crimine, quod suspicionibus tantum & coniectura possit coargui. Verum ipse tam exsecrandi facinoris administer, cuius ex nominis recordatione totus horreo, Sebastianus Comes à Montecucullano, priuatim & publice, etiam in ipso supplicij atque mortis articulo professus est, authores sibi fuisse patrandi huius attocissimi sceleris, Antonium Læuam, & Ferdinandum Gonzagã, Principes in exercitu Cæsariano viros, seque primum à Ferdinando multis oneratum promissis, quo tollendos viros aliquot primarios susciperet, ad Cæsarem esse introductum: à Cæsare multa interrogatum, de mea cibi atque potus ratione, ad Antonium vt quæ ille imperaret exsequeretur, esse missum. Antonium, vt me primum, & ex meis item aliquot veneno tolleret, hoc mandasse. Si hæc amici veteres, fœderati, & consanguinei charissimi, tam atrox accepta iniuria digna vobis nõ videtur, quæ hominem possit à vitæ suo statu deducere, quænam tandem esse digna possit, non video. Tametsi ego quidem tantis affectus indignitatibus, maledictis & contumelijs lacessitus, petulantibus libellis (indignissimo Regibus exemplo) traductus, clientum meorum ad defectionem sollicitatione oppugnatus, crudelissimo bello absque denunciatione vexatus, talis filij crudeli & miserabili morte afflictus, cum me ad vlciscendas has iniurias efferret animi quidam dolor necessarius, occasionem afferrent Cæsariani exercitus, vbicunque posuerunt vestigia, mutilati & affecti: tamen vt sanguini Christiano parcerem, & quod authorem huius victoriæ Deum dominum exercituum agnoscerem, quo nimirum vlciscente Cæsar ab audacissimo cœpto abstractus esset, potius quam humanarum virium auxilio: venienti ad me Legato Pontificis, de pace cum hoste denuo coagmentanda, lubens parui: etiam meas liberorumque meorum res interuersas eiusdem hostis beneficio accipere non recusaui. Contra hostis ne Fortuna quidem fractus minuit insolentiam, & Legati ad se Pontificij orationem, vt antea fecerat, instructissimis & promitten-

*Delphini interitus.*

mittentibus sibi victoriam exercitibus sic affectis & profligatis, contumaciter & superbe repudiauit, seque in Italiam recepit ardens & cumulatus ira, inueteratoque odio nostri nihil quicquam nisi de pernicie nostra cogitans. Atque adeo sese de integro reparaturum vires minitatur, & eam vlturum in me de qua conqueritur iniuriam, quæ à me profecto nulla (quod sciam) in eum est profecta: nisi hoc ascribere iniuriæ voluerit, quod me supra quam voluerit aut sperauerit, eius obsistente conatibus, vel numine potius eius vlciscente contumaciam, effectum esse intelligit, vt inuectus in me iracundius, quam fortius exequutus videatur. Quorsum hæc tandem omnis, dicetis, spectat oratio? nempe vt quam obstinato cum hoste bellum habeam, intelligatis: & cum iam is mecum agat, non quam late regnaturus, sed regnaturus ne sim, eius etiam administri an victurus; mirum vt ne vobis videatur, si me posthac mea cautio adigat (vti adiget, si ab æquitate vestra nihil impetrauero) mihi ac rebus meis vt capiam vndecunque dabitur consilium: id quod mihi antea quidem licuit semper, & nunc necesse est etiam, loquatur licet in me hostis quicquid sibi libuerit. Ego vero semper habiturus sum (quod habui adhuc) præ oculis, cum vt ne vllo scelere me astringam, tum vt cuiuscunq; armis vtar, si erit necesse vti, siue ad propulsandam iniuriam, siue ad res meas & liberorum meorum repetendas; tamen iis quibus sine nostra reprehensione non possint, ea arma ne noceant.

Reuerendissimi & Illustrissimi Principes, amici veteres, fœderati & consanguinei charissimi. Deus Optimus Maximus sacrosanctum hoc vestrum Imperium vobis ac reipubl. Christianæ tueatur, atque etiam augeat: & ea vobis inspiret consilia, quæ postulare videbitur horum temporum occasio & necessitas.

## EXPOSTVLATORIA CHRISTIANISSIMI REGIS EPISTOLA, DE VIOLATO TABELLARIO, ad amplißimum Cardinalem Moguntinum: qua conuentus item ad disceptandam Mediolani controuersiam postulatur: tum alia quædam explicantur, ad retinendæ publicæ concordiæ rationem facientia.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, &c. REVERENDISSIMO & Illustrissimo Principi Alberto, eadem gratia Ecclesiæ Moguntinæ Archiepiscopo, sacri Roman. Imper. Electori, atque in Germania Cancellario summo, sacrosanctæque Romanæ Ecclesiæ Cardinali dignissimo, &c. consanguineo, amico, & fœderato charissimo, S.

CVM proximam ad Septemuirale istud amplissimum vestrum collegium à me scriptam epistolam tabellario ad te dabam, per te virum eo ipso in Collegio Principem cum collegis tuis communicandam; tum equidem ostendebam vehementer me demirari, neque id certe immerito, nihil iam tanto interuallo responsum à vobis fuisse ad priores Gulielmi Bellaij Legati ad vos nostri literas: quibus videlicet vbi aditus eo perueniendi sibi cōperisset ipse omnes esse interclusos, postulata nostra detulisset, de priuatis illa quidem nostris rationibus, sed tamen ad officium proprie iudiciumque vestrum, & publicorum auersionem incommodorum (vt quæ maxime) pertinentibus. Interea vero dum me responsionis expectatio vestræ suspensum ac sollicitum habet, ecce tibi non admirationis nouæ tantummodo, sed expostulationis quoque oblata causa est, & ea profecto non minima. Etenim quum iam tabellarium dimisissem, tum mihi

mihi è Germania prior ille tabellarius, cui literas suas Bellaius ad vos perferendas crediderat, præsto fuit: à quo ego quum itineris sui rationem acciperem, varie profecto & pro eo ac debui affectus sum. Initio enim quum ex eo audiebam, fuisse à plerisque vestrum humaniter & acceptum & dimissum, rescripsisse item nonnullos ad Legati mei literas: quosdam promisisse paratas literas se ad reditum eius habituros; mirifice (vt par erat) ea in me beneuolentiæ significatione recreabar. Verum vbi, quam pro redditis literis ab Illustrissimo Ioachimo Brandeburgensi Marchione, tui fratris filio accepisset iniuriam, intellexi; tum vero hac contumelia grauissime non commoueri non potui: eiusmodi enim ea fuit, nullam vt rem in hoc genere post hominum memoriam, insigniorem aut indigniorem non modo ad vos vnquam delatam, sed ne à quoquam quidem auditam esse arbitremur. Nam quid veteres illas commemorem Regum & populorum expostulatas grauius inter se, ac vindicatas acerbius iniurias? Ego enim adhuc nullam audire memini, quæ tam sine vllo exemplo quidem ea sit, magis tamen ad exemplum pertineat. Berlinum tabellarius cum literis Legati mei, & mandatis ad Marchionem venerat: tabellarius ille inquam Principis, nec id tantum, sed (vt mihi hoc meo iure dicere liceat) Christianissimi Galliarum Regis nuntius, credo & amicitiæ nostræ, & veteris societatis authoritatem aliquid valere alioqui debuisse. Sed vide, quam pro nihilo ea mihi omnia fuerint, quo minus ab eo quidem (à quo minime debui) indignissime contemnerer ac violarer. Venit ad Marchionem cum literis ac mandatis nuntius meus. Marchionem, vt fit, honorifice salutauit: teddidit etiam quas ad eum habebat literas. Accipitur sane, quod ad speciem & simulationem attinet, non omnino inhumaniter. diuertit, nec id iniussu Marchionis, in cauponam: vnde commod us posset, quando cunque liberet, accersiri. Nec erat quicquam quare secus suspicari posset is, quem consuetudo inter nos, ac fides mutua, & libertas ad vtrosque vltro citroque commeandi, securum præstabat: ita vt nihil omnino doli, nihil insidiarum vel periculi subesse videretur. Atque non multo post reuocatus ad arcis ipsius ingressum, humaniter in vaporarium est deductus, ibidemque cum aulicis aliquot iussus discumbere. Quo post paulo ingressi viri quinque primarij, ex quibus duos tantum se nosse dicit, alterum Marchionis magistrum equitum (Marescallum vocant) alteri Eustathio Schlebello nomen esse: cæteros, quinam essent, ignorare. Eos inquit meus nuntius, vbi ex se de suo primum, deque Legati mei toto itinere, atque vbinam ille tum ageret, & quo stipatorũ numero iter faceret, quæsissent: deinde ad incutiendum terrorem & trepidationem, minaciter esse percõtatos, Quonam ipse in loco, & quibuscum, cædem eam fecisset, cuius reus ageretur: postremo nunquid ex eorum esset incendiariorum numero, qui tum Germaniam nocturnis incendijs deuastarent & perderent. Cum negaret, vllius se homicidij aut incendij sibi conscium esse: se nuntium nostrum affirmaret: eius mandati administrum, à quo cum nihil discessisset, nihil in quenquam hominum scienter fecisse, quod ab vllo reprehendi posse arbitraretur. Tum ij nihilo hac responsione facti æquiores, dum nuntium nostrum, vt latronis satellitem excutiunt, in earum exemplaria literarum inciderunt, quas Legatus meus communiter ad vos dederat, & formis vt excuderentur ea tantum gratia curauerat, vt quam ego ad æquas me demisissem conditiones, vniuersi per Germaniam intelligerent. Ea quidem exemplaria & aliquot præterea literas Legati mei, nondum ijs ad quos mittebantur redditas, tum vnius atque alterius vestrum ad Legatum eundem meum epistolas, tabellario nostro per summam contumeliam abstulerunt: subinde sciscitantes, Annon satis sciret, quam inter me & Cæsarem belle conueniret? annon edicto publico Gallos omnes, & quicunque Gallicæ ditionis essent, regionis illius aditu prohiberi? quæ tanta illi fuisset confidentia, vnde iste contemptus esset, vt non impetratis publicæ fidei literis eo per se venire ausus esset, vbi libellos dissiparet huiusmodi, quo vno facto incendiarius vere dici possit atque debeat: vtpote qui Cæsari, ac rebus eius plus inde incommodi atque periculi attulerit, quam si pagos duodecim igne immisso aliquando consumpsisset. Quum iterum ille mandata patroni excusaret, cum nihil offensionis à se prudente fuisse ostenderet, cum testaretur antiquissimam Imperij vestri cum

Ioachim. M. Brandenburg.

cum hoc Regno meo societatem, quæ publicæ fidei literarum loco esse sibi debuisset; quo etiam nomine & abs te Marchionis patruo, & à cæteris quos ante adijsset Principibus, & acceptus & dimissus fuisset humaniter: illi miserum hominem diuina humanaque iura atque auxilia implorantē, onustū grauibus catenis, quas tū collo, tū sinistro brachio inuolutas miserabili aspectu gestabat, spreta Dei religione, ac humana societate, gentiumq; omnium iure violato. in custodiā crudelissime & inhumanissime coniecerunt. Habes hactenus quam honesta & iusta causa nuntium meum fœderatus & amicus in vinculis habuerit. Iam venio ad reliqua. Ibi cum ille totos dies quinque, grauiora morte supplicia expectasset, rursus ijdem ad eum ingressi, diligentius exquirunt, quidnam rerum toto itinere fecisset, dixisset, audiuisset: minati etiam, se de eo quæstionem habituros, nisi vltro confiteatur omnia. Addunt illum à patrono suo ijs periculis fuisse de industria expositum, & Principes illos, qui se dixerant rescripturos, hoc ideo promisisse, quod scirent eum nunquam ad se reuersurum. Quibus ille minis tam præsens certumque sibi supplicium capitis significari ac promitti intelligebat, vt ne nunc quidem dubitet, eas pœnas se daturum fuisse, nisi diuino potius beneficio quam humano subductus fuisset consilio. Quo in loco mira Marchionis in me iniquitas, & improbior quædam maleuolentia & iniuria extitit. Nam cum miser ille forte fortuna elapsus esset è vinculis, ac tum fuga, tum latebris, sibi salutem quæsijsset: Marchio edicto suo, florenos quingentos præmium ei proposuit, qui ad se fugitiuum illum retraxisset incendiarium (ita enim tabellarium ille designabat meum) quem Rex Galliarum ad vastandam igne Germaniam summisisset, quique magicis artibus & præstigijs è carcere aufugisset. Dignumne per Deum immortalem edictum, quod in Regem Galliarum, à Germano Principe, hoc est, à fœderato in fœderatum non temere [illegible], sed (ne quid durius dicam) tam maligne emitteretur? Quid enim, patientiae [illegible] dissolutus hoc in edicto videar, si æquo animo dispendium hoc famæ, hanc atrocem iniuriam, à Marchione illatam paterer? præsertim cum non modo nulla esset à me prouocatus iniuria, sed non obscura etiam mea in eum voluntate, officijs etiam meis, vel in hoc ornatus, quod ego ad eum quoque inter cæteros causam meam vltro detulissem. Ad quam tantam contumeliam & hoc quoq; accedere voluit, quod miser ille hoc edicto rusticorum obiectus est furori, qui cum iacturam (vt audio) magnam ab incendio fecerant, tum etiam præmio inuitabantur ad illius perniciē. Cuius si innocentia nihil commouebat Marchionem, nihil miserrimi hominis & peregrini apud exteros solitudo, nihil afflicti & plane perditi calamitas; an etiam illum nihil nostri nominis, nihil Imperij vestri maiestas, nihil nostræ societatis & amicitiæ reuerentia, nihil humanæ communitatis leges, nihil religionis ac pietatis obseruantia debuit commouere? Dimanarant ad me quidem antea clientum aliquot meorum aliæ quæ timoniæ, qui se dicerent aliena quædam à commodis suis in Germania esse passos: audiebam apud vos agi, & traduci honorem meum & opinionem in circulis & conuiuijs: neque ignorabam quoties in Germaniam Legatos mittebam, siue ad refutandas aduersariorum in me calumnias, siue ad alia quæcunque procuranda negotia, eos passim intercludi, obseruari, obsideri. Postremo & hoc etiam intelligebam, de quo ego sic vobiscum expostulandum esse duco, vt quā ab æquitate vestra sit, & à nostra coniunctione alienum, vosmetipsos cogitate, proque societatis inter nos & fœderis ratione statuere, maximopere cupiam & flagitē. Intelligebam (inquam) nihilo mitius hodie cum vestratibus agi, qui mihi ad retinēda vel obtinenda mea nomen darent, quam si vobis, imperio vestro, templis, delubris, calamitatem omnem & solitudinem attulissent. Hæc tametsi omnia vt indigna erant, ita mihi videbantur, quod Rex amicus, quod socius, quod in legitimo atque hæreditario regno more maiorum constitutus, quod alieni nunquam appetens, quod maiorum meorum in omnes officijs, meis etiam in plurimos, mihi videter esse meo iure commendabilis: tamen ea (quoad ejus fieri poterat) sic ferebā moderate, nulla vt mihi oblata sit interim de vobis bene merendi occasio, in qua non experti sitis, sicuti & in posterum (nisi vobis aliter videbitur) experiemini, summā meam in commoda eiusdem imperij vestri communia diligentiam, in singulos ordines

dines benignitatem, in omnes homines beneuolentiam & fidem. Nam nec ego meopte ingenio tam libenter de amicis bene mereri desino, quam grauate nuntiũ illis remitto: nec eas omnes injurias arbitrabar, aut à vobis, aut ab vllo in quem statuendi ius esset vobis, sed à maleuolis meis atque aduersarijs tantummodo proficisci: qui quum ipsi nihil intentatum vellent relinquere, quo antiquam illam inter nos consuetudinem dirimant, sibi vero persuaderent futurum, vt si nostris hominibus injuriose in Germania habitis, ego Germanis paria in hoc regno meo rependerem, tum inter nos tandẽ committeremur: hac vtique persuasione moti, & spe imbuti, curauissent clientes & Legatos meos male in Germania excipi & haberi. Tum 10 quæcunque ad me inuidia obruendum maledicta judicabant accommodatissima, quum ex conscientia suorum in me factorum & consiliorum sceleratissime deprõpsissent: neque vellent aut purgandi mei, aut quod deonerarem de inuidia, in eos traijciendi à quibus staret inuidia, locum mihi ac facultatem vllam superesse: tum vero illos ad vim arbitrabar animos intendere, atque in eo laborare, vt quos nullis poterant artibus disiungere, acerbitate certe suppliciorum ab eadem auerterent conjunctione, atque mutua inter nos beneuolentia. Ad postremam hanc injuriam tantum abest vt eodem quo priores gradu ponam, vt ne dissimulare quidem eam possim: nempe qua sim ab eo affectus, à quo minime debui: & in eo Imperio, quod à majoribus meis acceperit præcipua pacis ornamenta, & libertatis suæ in pericu-20 lis præsidia tutissima: liceat enim hoc mihi sine inuidia dicere: in eo (inquam) Imperio, quicum amice semper vixerim, quod quo sponte offenderem, ne minimum quidem vnquam in me fuit: in eo meum nuntium, & ab eo Principe, quocum ego Rex socius & amicus de summa reipubl. Christianæ velut cum arbitro agerem (cõjuncta est enim ejusdem reipub. periculis qua de nunc agitur controuersia) insidiose capi, contumeliose haberi, vinciri, custodiri, veste, zona, pecunijs, armis, equo, sarcinis, meis ad Principes imperij, & Principum ad me literis spoliari, & quo mihi grauior conflaretur inuidia, pro summisso incendiario, atque à me subornato, capitali supplicio destinari: ad hunc rettahendum, trucidandum, efferatum vulgus, & persuasione injuriæ, & præmio proposito concitari. Ego sane, dum ille miser etiam 30 tum injuriæ illius ac violentię immanitatem, pallore, macie, trepidatione præ se ferens, catenarumque adhuc impressa ostendens vestigia, flens apud me miserabiliter casum suum deploraret: cum hoc ipso commotus sum vehementer, tum edicto illo insolenti esse me insigniter violatum, grauissime doleo. Tuam vero, amplissime Princeps, hic appello conscientiam & memoriam, ecquid aliud Legati mei ad vos literæ, ecquid mandata continebant, præter meam de injurijs, deque itinerum infestione querimoniam, cum postulatione juris conjunctam, idque præsertim apud eos, à quibus vt non postulassem, expectare tamen debueram. Marchionem porro auditis, nunc quoque se hac vna ratione defendentem, quod dispersa circum Germaniæ ciuitates earum literarum exemplaria, plus Cæsari attulerint incom-40 modi, quam si opulentissimi pagi duodecim incendio illi petijssent. Quodnam vero ejusmodi esse potest incommodum, nisi quod ijs literis aduersus maleuolorum & obtrectatorum nostrorum calumnias, aliquando est defensa veritas? Sed hæc ratio non video quid habeat in quo possit consistere, nisi forte vnus hic fuit ab Imperio ad vos translato Cæsar, cui non modo iura imperij omnia tradidisse Germania videatur, sed à cuius etiam præscripto nihil audeatis recedere: cuius vel injurijs omnibus patrocinari vos oporteat: qui si cuiusuis existimationi notam inurat, si quem de possessione vi ejiciat, si clam, si dolo malo in alienæ rei possessionem obrepat, eam vos confestim esse ejus propriam atque legitimam jubeatis: qui-50 cunque autem te aut verbo eidem restiterit, vel ad vos prouocarit, quorum esse deber earum rerum peculiaris ac propria cognitio, hunc vos in hostium publicorum, hunc incendiariorum in numero habere cogamini. Neque enim adduci possum, vt voluntate vos potius adductos, quam impotenti ejus tyrannide adactos, hæc videre ac pati posse putem. Veruntamen si acceptam à maioribus vestris libertatis, æquitatis, ac religionis gloriam retinere vultis, cur alios potius, quam vos ipsos respicitis? Cur non aliorum securi, vestri memores estis in æ-

*Cæsaris potestas.*

qui bonique judicio? aut si patimini æquo animo, diuina humanaque iura impune violari, cur non libenter etiam de antiqua illa laudis possessione deceditis? An cum apud vos toties, nunquam tamen nisi juste querar, nunquam æquas aures habeam? à plærisque repudier? Senatum petens violer? cum hoste interim bellum habeam, qui omnes cum omnibus reconciliationes gratiarũ in meam vnius ambiat perniciem? Cur igitur mihi non liceat jam tot annos, & has, & alias multas indignitates passo, contumeliis omnibus onerato, amicitiis, clientelis, contra fœderum leges nudato, bello crudelissimo absque denuntiatione vexato, legatorum offensione, per eum etiam à quo jus expectari oportuit, violato, rarissima indole filii, crudelissima & indignissima necati morte afflicto, veneno ipse 10 quoque vt tolleter, appetito, à vobis denique neglecto, deserto, derelicto: cur non liceat (inquam) mihi ac rebus meis aliunde capere, vndecunque dabitur consilium? modo tamen vt quam ego mihi ac rebus meis adhibebo cautionem, ita eam adhibeã, vt si maledicta quidem non potero, certe crimen effugiã. Sed redeo ad postremam hanc, qua de nunc agitur, injuriam: de qua prius quam ego apud istud amplissimum vestrum Septemuirale collegium publice conquerot, mihi visus sum facturus operæpretium, si apud tuam familiaritet Amplitudinem expostulauero. Etenim cum tu primas isto in Collegio feras, sis in Germania istius Imperii Cancellariorum summus, ingenii grauitate polleas, iis dotibus fuetis in ordinem parrũ Ecclesiæ cooptatus, iis nominibus abhorrere omnium maxime debeas (vti mea quidem sententia facis) ab iis omnibus quæcunque vi ac injuria tentari, agive à quocunque contigerit: maxime vero eidem Marchioni cum sis patruus à quo violari 20 jus gentium, & quantum in eo fuit, disturbari vitæ societatem, moleste (vti par est,) sis laturus; non dubito quin omnem sis operam, omnem curam atque solicitudinem adhibiturus, vt ille in salutaribus tuis monitis acquiescens, memoriam hujus offensionis, cum animi æquioris atque resipiscendi significatione, tum insigni aliquo deleat officio. Quod si pro ea, qua valere apud eum debes authoritate perfeceris, proculdubio pro ejus personæ quam sustines officio, pro mutua inter nos fide ac necessitudine, pro majorum opinione nostrorum, pro Christiana pietate, pro communi omnium & in præsens & in futurum otio, pace, tranquillitate laudabiliter ac sancte feceris. Summa igitur meæ apud te postulationis hæc erit, vt de Mar- 30 chionis facto ita statuas, meam vt dignitatem possim apud omnes integram obtinere: deinde vt communicato cum amplissimis istis & prudentissimis tuis collegis consilio, illam seueritatem moderemini (nolo enim grauius quicquam dicere) qua in Germania passim (vt dicebam) animaduerti audio in vestrates omnes, quicunq; mihi meruere milites: posttemo vt iisdem istis de rebus, deque eo quod spetari vultis mihi ac liberis meis esse relictum in æquitate vestra, perfugio, dilucide mihi & significantibus verbis aliquando rescribatis. Ego sane nihil rerum omnium inter homines magis ex animo cupio, quam publice ac priuatim sic inter nos conuenire, nonnihil vt potius ad amicitiam nostram conjunctionemque pristinam accedat, 40 quam vel rantillum de ea decedat.

Reuerendissime, Illustrissime Princeps, consanguinee, amice, atque fœderate charissime, Deus Optimus Maximus Amplitudinem tuam tueatur semper, atque etiam augeat.

AD Y-

## AD VNIVERSOS IMPERII ROMANI ORDINES, CHRISTIANISSIMI Regis de indicendo conuentu, deque sibi oblatis per Solimanum Turcarum Regem pacis conditionibus, Epistola.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM Rex, &c. Reverendissimis, *Illustrißimis, generosis, inclytis & spectabilibus sacri Rom. Imper. ordinibus, consanguineis, amicis, & fœderatis charißimis S.*

Cvm per hosce dies crebris amicorum ad me literis, mihi significatum fuerit, Cæsarem Carolum certos homines misisse, qui à vobis auxilia peterent, tum ad nostros aduersus sacrum vestrum Imperium conatus (vt dicebat) reprimendos, tum vt Solimano Turcarum regi occurreret, quem ajebat etiam inuitatu atque hortatu nostro exercitum in vos comparare: visum est mihi pro antiqua illa inter nos jam inde à prima gentis vtriusque origine contracta conjunctione & amicitia, non temere ferendum esse, vt inter vos inauspicata hæc de mea erga vos omnes voluntate opinio, tacitur nitate mea diutius senesceret: quin poti' vestram duxi omnium & singulorum æquitatem & prudentiam etiam atque etiam implorandam, vt ne continuo fictis hujusmodi & commentitijs accusationibus aures vestræ pateant: quas accusationes non modo me refutaturum, sed tractjecturum etiam in eum ipsum accusatorem spero & confido: modo vt vos nihil grauemini, senatum ijs de rebus mihi dare, quemadmodum ego id a vobis, & ante hac sæpe ac diligenter petij, & nunc denuo etiam atque etiam efflagitorum vero officij vestri & quam sustinetis personæ ratio mihi videtur, vt côcedatis, exigere. Atque vt ad primum accusationis ejus caput veniam, prætermissis ijs omnibus quæ contra me Cæsar nulla fœderum habita ratione multa egit, & quæ tametsi quidem tuendæ nostræ integritatis ratio vt exponam, hoc loco postulat, quia tamen non flagitat, præterire malo. Ego, amplissimi ordines, quinam ij sint mei conatus, quos apud vos Cæsar tantopere vt à commodis Imperij vestri alienos criminatur, quos publico Germaniæ consilio vindicandos quiritatur, non video. Enim vero si posteaquam omnes frustra sum aggressus retinendæ atque stabiliendæ pacis inter nos & concordiæ rationes, ea tandem armis recuperare tentauero, quæ mihi per vim atque injuriam ablata Cæsar retinet; vel si sanguinem vlcisci meum aliquando in animum induxero, quem vos quibus artibus quamque crudeliter & scelerate isti appetierint, audiuistis: ego vero neque non recordari, neque recordari sine lachrymis vnquam possum: vel si bellum in Cæsarem hoc tempore suscepero, quo is scilicet postquam ab ejus me insidijs liberauit Deus Optimus Maximus causæ meæ complexus æquitatem & innocentiam) jactitare publice non erubescit, se nullius gentis aut hominis auxilium aut fauorem aspernaturum, dum eam vlciscatur, quam in se queritur à me profectam esse injuriam: an me ideo Amplissimi ordines continuo perduellionis reum esse, continuo vestri Imperij hostem judicabitis? Tametsi ego quidem hujus de me querimoniæ nullam agnosco omnino causam, nisi forte quod obuiam illi cum exercitu in me irruenti, supplex & reuinctis à tergo manibus, non prodierim, neque me ad ejus pedes illico abjecerim: quemadmodum ipse sibi persuadebat fore: certe apud summum Pontificem, apud Cardinalium Ecclesiæ Romanæ sacrum ordinē, apud omnes omnium Principum, ciuitatum, populorum Legatos, ita se facturum dictitauerat, si se habere militem existimaret, adeo & rudem & inexercitatum, atque me judicio quidem suo

habere prædicabat. Verum ad rem vt redeam, Ego, Amplissimi ordines, etiam vt vindicaturus sim aliquando tam atroces eas, neque homini vel dissoluto ferendas iniurias, tantum abest tamen vt aduersus vestrum istud Imperium moliri ac tentare quicquam velim, vt è contrario nihil minus cupiam eius causa laborum suscipere, quam maiores olim mei susceperunt, quamque ego me suscepturum antehac sæpe obtuli. Iam quod Cæsar addidisse fertur, Solimanum se hortatu atque impulsu meo, ad inferendum Christianis atrox bellum accingere: equidem de illius apparatu non ita pridem ex multorum ad me literis intellexi, in quibus erat etiam, adornare Solimanum eos exercitus quanta maxima vnquam fecisset cura, celeritate, diligentia, idque (vti vulgo ferebatur) ad vlciscendum id quod in Africa proxime damnum acceperat. Cur id autem existimabitur meo fecisse vel hortatu, vel consilio, si quum olim à Cæsare vocarer in eiusmodi suspicionem criminis, æque atque nunc etiam vocor, exitus adhuc fidem fecit me fuisse purum planeatque innocentem? Aduersus autem hunc tanti hostis apparatum, vt se potius compararet Cæsar, quam vt bellum in me (quod nunc omni conatu facit) de integro instauraret, æquum procul dubio vel hac vna ratione foret, quod cum illi causam dedit armain nos conuertendi, dum pro Rege Afro bellum intulit, tum vero id longe audacius & maiore spe aggrediendi, occasionem vnus affert, misera inter nos virium nostrarum accisione, ex hoc tumultu intestino: quem non minus obstinate nunc tuetur, quam eiusdem prius voluntarius author fuit. Sed veretur, opinor, atque refugit leuitatis & inconstantiæ sibi notam inurere, si contra quam se publice testatum meminit, non omnia susque deque ferat tum priuata sua, tum publica rei Christianæ incommoda, potius quam vt caput sit vnquam à suscepto semel in me bello auersurus. Quin & plerique mihi nuntiant, etiam quidam à Constantinopoli recentes (ego vero temere vobis affirmare non ausim) eundem ipsum vestrum Cæsarem hoc nunc vnum agere, hoc cogitare, in hoc laborare, vt quibus ego Solimani eiusdem viribus & opibus, antehac mihi ne cogitanti quidem oblatis, vti noluі, non modo ad inferendam, sed ne ad arcendam quidem iniuriam; illis ipse (inquam) Cæsar viribus vltro & ambitiose expetitis, ad me vnum exercendum, diuexandum, conficiendum abutatur. Sane vero vtcunque se res habet, mire instat Solimanus, atque inter hos apparatus mihi iam aperte denuntiat, nullum se amplius dubitationi locum reliquum esse velle, quin aperte significem, pacatone me, an hoste, in re præsertim nihil ad me præcipue, nihil ad Christianorum commune pertinente vti, sibi sperandum sit. Cogitate porro vosmetipsi cum animis vestris, Amplissimi ordines, consanguinei, amici, socij, atq; fœderati veteres, quorsum tandem hæc mihi proponatur optionis, hoc maxime tempore necessitas: quo ego scilicet in extrema sum positus fortunarum omnium, ac vitæ, salutisque nostræ dimicatione. Cogitate (inquam) ac redite quæso in memoriam eorum omnium, quæ tum ijs ipsis ad vos literis, tum alijs non vnis, ad eos Principes, ad quos designandi Cæsaris cura pertinet, commemoranda duxi. Recordamini, me iam statim ab initio, cum res adhuc in apparatu magis quam in administratione belli versaretur, Legatum ad eos misisse cum mandatis amplissimis, petitum atque oblatum Cæsari, iuris nostri ex moribus & exemplis disceptationem. Qui cum ipsi hortari me ad id, atque in primis vrgere debuerint, tamen postulata mea non repudiarunt modo, sed Legatos etiam & nuncios meos violari passi sunt: neque id tantummodo, sed accurrere suos clientes, & certatim ei nomina dare, qui me indicta causa, cõtraque ius & fas omne opprimendum, exigendumque regno susceperat: neque id tantum etiam, sed in eos quoque animaduertere, quicunque mihi ad propulsandam iniuriam atque perniciem, adducti coniunctionis nostræ memoria meruissent: atque ita animaduerti, quasi Imperio illi vestro, aris, focis, templis, periculum, vastitatem, solitudinem attulissent. Quæ cum ita omnia se habeant, quæso vos, si vt implacabili, si vt contumacissimo omnium hosti, facilius possim obsistere: si vt de altero sim securus, æque formidabili quidem ipso, sed neque adeo vel iniquo vel implacabili: si vt ne cum illo hic se coniungat (à quo illo intelligo non iam fortunas meas, vt antea, sed vitam hanc atque animam peti) cum hoc ego pa-

cem

cem fecero : addite si placet, nulla interim eorum habita ratione, qui nullam ipsi periculorum & incommodorum meorum habuerunt : quæso vos (inquam) ecquænam mihi assignari eo nomine culpa, vel conflari iuste inuidia poterit? Vel si poterit, annon illam iustus dolor excusabit atque diluet? Mihi vero, dilectissimi consanguinei, amici, socij, atque fœderati veteres, cogitata diu ratione constitutum est, pertentare malle omnia, quam vt nostram antiquam illam coniunctionem non omnino retineam: aut si minus retinere possim, testatissimum certe non relinquam, omnem à vobis eius rei culpam, à me partem illius nullam extitisse. Vos itaque re integra commonefaciendos esse duxi, quidnam ego in præsenti rerum
10 mearum acerba ea quidem & anxia, sed inculpata difficultate, mihi capiendum esse consilij existimem. Cuius sane consilij, atque adeo cautionis, & vos quoque, nisi per vos steterit, participes fore velim & confido. Etenim ego ita omnino constitui, si quo Solimanus apparatu contendere dicitur, eo contendat: neque animum suum Cæsar ad clementiorem inclinauerit sententiam: cæteri vero Christianæ reipublicæ ordines incommodorum meorum interim spectatores, quidam etiam impulsores, authores, fabricatores esse perseuerauerint; quasi salus illius in mea vnius consistat pernicie, cuius in salute consistere potius bonam partem & salutis & ornamentorum illius existimo: ego (inquam) omnino ita constitui, cum eo me depacturum, si quas aliquando potui, etiamnum impetrare possim pacis aut indu-
20 ciarum conditiones. Vestrum porro erit de ijs omnibus (si quidem ita placet, & videtur) mihi per literas respondere, atque voluntatem significare vestram, gratumne vobis futurum sit, si quanto vos huic incendio propinquiores video, propter loca quædam in limitibus vestris ab illo iam capta, tentem ego apud illum, vt ipsi quoque ad me ijsdem pacis ac induciarum conditionibus adiungamini. Atque vtinam cæteri omnes Christiani nominis ordines eo essent affectu, ea voluntate, ea denique propensione, & animorum inclinatione ad pacem, vt vnusquisque rationi obediendum sibi duceret: atque alter alteri vt ne nocere vellet, quo nos simul omnes, quicunque CHRISTO eidem Domino militamus, communi animorum consensione viam inueniremus, qua ille ab inuasione nostri deflecteret:
30 atque in alienas à fide nostra gentes tantummodo, vires suas & instructissimorum exercituum robur conuerteret.

Reuerendissimi, Illustrissimi, generosi ac spectabiles, consanguinei, amici & fœderati charissimi, Deum immortalem enixe precor, vestrum vt Imperium vobis & reipublicę Christianę perpetuo conseruet ac tueatur. Lutetiæ, die XXII. Ianuarij. MDXXXVI. ad calculum Gallicum.

* * *

## CHRISTIANISSIMI GALLIARVM REGIS, AD PRINCIPES ET ALIOS IMPERII ordines Wormaciæ conuentum habentes Epistola, qua Senatum de Mediolanensi controuersia sibi dari postulat, & alia quædam super Solimani expeditione significat.

*FRANCISCVS DEI BENEFICIO Francorum Rex, &c. Vniuersis & singulis sacri Romani Imperii ordinibus, fœderatis, sociis, & amicis charißimis S.*

QVANQVAM ego, Amplissimi ordines, ex superioribus non paucis meis ad vos literis, (quæ vt ad vos vniuersos & singulos aliquando peruenirent, quoquo modo potui, operam dedi) constare omnibus arbitrot, nihil prorsus intentatum nos reliquisse, vnde imminentibus ex renouato inter me ac Cæsarem bello, reipubl. incommodis occurri posse sperauerim: quia tamen ex amicorum ad me literis conuentum à vobis Wormaciæ Vangionum propediem esse habendum intellexi; conquiescendum adhuc mihi non putaui, quin eadem quoque ipsa repeterem, quæ prioribus illis Epistolis non postulaueram modo, sed enixe etiam flagitaueram: nempe vt pro eo quem geritis magistratu, pro eo quod in commune Christianorum nomini, quod majorum nostrorum inter nos communium memoriæ, quod mutuis vicissim inter nos acceptis & collatis beneficijs, debere videmini officio, conuentum tandem indiceretis, ad quẽ mihi Legatos actionum mearum omnium peritos libere ac tuto securosque offensionis omnis mittere liceat: qui tam aduersariorum meorum refellere possint maledicta (si quod forte superest ejusmodi, cui virorum illustrium famam esse subijciẽdam arbitremini) quam etiam nostræ liberorumque nostrorum causæ rationes ad eas res confirmare, quibus rebus sub Imperij quidem vestri clientela positis, ad nos vero pertinentibus, nullo nostro merito sumus, nullo neque more neque exemplo spoliati: qui tamen quemadmodum earum rerum causa inter eiusdem Imperij vestri clientes enumerari, diciq; non inglorium nobis esse ducimus: ita nos vobis neq; incõmodo neq; dedecori fururos arbitramur. Et Legatos quidẽ nostros, Amplissimi ordines, quanquam accipere à me legationẽ vlla de re, Imperijs atq; edictis prohibeamini; iam nunc tamen vestra nixus æquitate dimitterem, nisi serius de indicto conuentu vestro accepissem: quem fortassis, & (vt ego existimo) eo animo, deque industria Cæsar improuisum & inexpectatum indici voluit, ne indictionis ad me perueniente fama, causæ mihi per legatos eo in conuentu exponendæ explicandæque (vt qui in tenebris ipse versari, quam in luce malit) occasio daretur & facultas. Duo porro percrebuisse iam video, & in ore atque sermone omnium esse, de quibus referendum Cæsar esse ducit, ac de quibus à nonnullis consultus istius vestri ordinis non infima authoritate viris, quidnam ipsis ducerem esse respondendum: quoniam ad me quoque, atque ad eam quam apud vos petitionem institui, pertinere puto, visum est nostri esse officij, nostram vt vobis ijs de rebus sententiam aperirem. Conqueritur apud vos Cæsar de impensarum immanitate, quas gerendo, vno eodemque tempore tot disiunctissimis in locis bello, sustinere cogitur: accedere ad id nouum à Solimano Turcarum Rege in Christianos omnes præcipueque in Germanos bellum: imparemque ferendo ei oneri se testatur. Proinde cupit vt interim Imperij vestri senatoribus salaria, vt militi aduersus Solimani apparatum stipendia, vestro ære persoluantur. Horum primum, Imperij vestri senatum videlicet profitetur (vt est reuera) dirimendis clientum inter se controuersijs, juri omnibus dicundo, tuendæ proborum innocentiæ, cohibendæ improborum audaciæ,

*Comitia Imperii.*

præ

præ cæteris rebus omnibus accommodatissimum: atque ob id multis ante sæculis à priscis illis Imperatoribus sanctissime institutum. Alterum, vt Solimani occurratur conatibus, Christianis inquit in vniuersum omnibus, priuatim vero imperio vestro, vt si vnquam alias, hoc tempore maxime necessarium. In vtroq; vt video, idem spectatur Cæsari scopus, idem finis: nimirū vt ad nummos vestros celeriter perueniat. Ad vtrumq; ita respondebo, viam vobis vt aperiam, qua impensis vt quam minime grauemini, atq; honoribus interim vestris & dignitatibus fruamini sine periculo. Tametsi ego quidem non ignoro ad Cæsarem debere hoc poti⁹ pertinere, vt quem existimem eo fuisse priscis illis Imperatoribus suffectum, vt qua illi olim, eadem nūc 10 ipse solertia, cura, vigilantia, ius vnicuiq; reddat, imperiumque vestrum non tueatur modo, sed augeat etiam. Quo magis mirari subit, Ampliss. ordines, audere Cæsarem ad vos scribere, sibi ad ius reddendum, ad tuendum imperium, hoc est, ad officium proprie suum, pecunias deesse: quæ abunde tamen illi ad inferendam iniuriam, ad interuertendas imperii opes suppeditant. Nam hoc bello, quod causatur, sicut iniusto illo quidem, ita voluntario (vt excusationem hanc prætexere nequeat) vtrumque per eum agi confirmare liquido possum. Sed quum mearum quoque partium esse ducam, & Imperio prodesse, cuius me clientem agnosco Insubrium principatus ergo, & auertere omnia quę inimica esse videantur vestro nomini, atque dignitati: ego ad posterius hoc ita profiteor, quoniam aliquo suspicionis 20 odore à quibusdam est deprehensum, qui eius me rei admonitum voluerunt, hanc à Cæsare denegationem salariorū aliqua in causa esse, quo minus ego quum sępenumero conuentum indici, senatum mihi dari, exemplis ac motibus me deduci petierim, & eo tempore quo Cæsar nobis in spem veræ pacis obtinendæ ingressis, de integro eam subuertit, & quo iam, volente Deo, incitatos impetus eius retardaueram, adhuc tamen id impetrare potuerim, quod negari mihi certe sine summo Cæsaris, sine famæ atque nominis vestri aliquo detrimento non potest: profiteor (inquam) me potius quam vt hæc vestro decori denegatæ vel dilatæ iustitiæ nota insideat, vel de vestro salarium dare iudicibus cogamini, id me quamdiu nostra causa Senatus habebitur, deque nostra controuersia disceptabitur, suppedi- 30 tare de meo velle: tantum vt disceptatore imperii populique Romani senatu (qui vspiam ne sit, haud satis scio) non Caroli Cæsaris redemptorum iudicum consilio decidatur. Tametsi ego quidem (vt plane loquar) nihilo leuioribus ad me defendendum, quam Cæsari ad me offendendum impensis opus esse mihi censeo. Sed cum videam eo rem adductam esse (bonam in partem accipi hoc à vobis velim, quemadmodum dico animo amicissimo) non grauabor, vt exemplum hoc in me Cæsar instituat, si qui posthac (vestris Cæsaribus ærarium publicum ad opprimendos eos exhaurientibus, quos tueri magis deceat) ius ab imperii Senatu postulaturi sint, salaria iudicibus vt præbeant. Iam vt ad alterum petitionis Cæsareæ caput veniam: Ego, Amplissimi ordines, quum viderem Cæsarem (qui occupasse adeo 40 possessionem Fortunæ sibi videatur) ardentem odio atque in me plus quam hostili animo, publice testari ausum, sua omnia prædæ Turcicæ permissurum, potius quam vt bello in me abstineret (quod ipsum sane aliud nihil erat, quam Solimanum ad paratam & indefensam prædam inuitare) quum viderem Cæsaris orationi reliqua conuenire, id pugnare illum scilicet, id agere, vt me (quantum esse in eo potuit) fortunis omnibus euerteret: ad apparatus Turcici famam, ad vtriusque Siciliæ trepidationem, ad populorum suorum diuina humanaque auxilia implorantium obtestationem & obsecrationem nihil vel parum commoueri: postremo cum viderem ita me à Solimano vrgeri, vt differre non possem, quin vel illi pacatum me fore promitterem, vel hostem ex professo experirer, quo pacato vti pote- 50 ram, & quo vti erat necesse: adactus sum ea necessitate, quum iam vel minima dilatio temporis plena esse periculi mei videretur, cum altero placabiliore scilicet hoste Solimano depaciscens inducias, vt aduersus impotentem, implacabilem hostem Cæsarem facilius me tuerer ac defenderem. Verum istas inducias tamen ea ratione sum depactus, vt quoad eius fieri potuit, non vni mihi tantum modo, quasi vestra cæterorum Christianorum pericula pro nihilo mihi habenda esse ducerem, sed

Mediolanum.

Imp. P.Q.R. Senatus

Christianis in vniuersum omnibus consulere prouidereq; studuerim. Cuius rei vos ego testes appellare possum, si quidem ad vniuersos meæ literæ peruenerunt, quemadmodum eas proximo Ianuario mense ad amplissimum Cardinalem Moguntinum, vt cum cæteris communicaret, dedi: ad quem eas peruenisse certo scio. Vtcunq; est, etsi responsi nihil à vobis tulerim, Legatus tamen meus hanc ipsius Solimani vocē excepit, *Nihil se, nisi prouocatus fuerit, Germaniæ nociturum.* Ac tum fortasse factu facile fuerat, vt vos mecū ad easdem pacis aut induciarū conditiones adiungeremini, idque vt mihi relinqueretur integrum, quantum per obstinationem hostis importunissimi licuit, curaui atque prouidi. Porro autem vestrum erit ea de re (dum est integrum) statuere, meque, si vobis ita videbitur, consilii vestri atq; voluntatis admonere. Vos me sane ad eam rem (vt quam maxime omnium velim) interprete fidelissimo, sponsoreq; officiosissimo vtemini: vt qui perfistere cupiam in illa ipsa eadem erga vos animi beneuolentia, vobis meo iudicio non incognita. Vicissim vero & hoc à vobis, Amplissimi ordines, q̄ non semel antehac feci, diligēter etiam atq; etiam postulo, & veluti meo quodam iure debitum efflagito, vt qui è vestratibus milites ad me tuendum, ad constituendum aut recuperandum fortunarum mearum statum, stipendia mihi fecerint: eo apud vos esse velitis loco, quo ii esse debent, qui mutuæ originis, societatis, necessitudinis, amicitiæ memores, depellere vt decuit à cognatis, à sociis, à necessariis, ab amicis iniuriam voluerūt. Tum pueri huius, per quem vobis hæ reddentur literæ, tutum itum & reditum, non a vestra ipsorum quidem (à quibus ea timere nolo, quæ ne Barbaris quidem in mentem, vt committant, venire debeat) sed ab eorum præstetis iniuria, quibus nihil esse sanctum experior, & fortasse non nemo vestrum intelligit.

Reuerendissimi, illustrissimi, inclyti, generosi, splendidi, amplissimi, spectabiles, & prudentes amici, socii, fœderatiq; charissimi, Deum Optimum Maximum veneror, vt quod isto conuentu statueritis, decreueritis; fœlix, faustumq; sit vobis, cunctæ Germaniæ, Imperio vestro, & Christianis in vniuersum omnibus. Medone, Parisiorum agro, Pridie Cal. Aug. M. D. XXXVII.

*FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, &c. ILLVSTRISSIMIS ET excellentissimis Principibus Ioan. Friderico eadem gratia Sacri Roman. Imp. Archimareschallo, & Principi Electori, Landgrauio Turingiæ, Marchioni Misniæ, &c. & Philippo Landgrauio Hassiæ, Cattorumque Comiti, &c. consanguineis, amicis, & fœderatis charissimis, S.*

REDDITÆ sunt mihi literæ, vestro fœderatorumque vestrorum nomine quibuscum Schmalcaldiæ tum conuentum habebatis, tertio Nonas Martias ad me datæ. Quarum tria potissimum esse capita animaduerto. Primum quidem excusatis quod superioribus eodem in loco conuentibus habitis, Orator noster non quam expectabam responsionem tulerit. causam etiam affertis quare ne nunc quidem decerni à vobis Legati ad nos potuerint. Deinde postulatis vt hæreditariam illam beneuolentiam ac fidem, qua Germanos omnes semper sumus ꝓsecuti, perpetuo tueamur ac retineam*: neq; vos & qui vobiscum eandem in societatem coierunt, à nobis destitutos velimus, quin singulari eorum atq; vestræ in Ecclesiæ cōcordiam & Christianę reip. otium animo voluntatiq; suffragemur. Postremo, quid consilii de Synodo ceperitis, significantis copiose, ostēditisq; scire velle, quæ sit ea de re mens nostra. Quod ad primū attinet, multo gratissimum fuit intelligere, quicquid superiore conuentu omissum est, id neq; a culpa vestra, neq; abalienato à nobis animo profectum fuisse. Quamobrem qui rerum summæ apud vos præsunt, si (quemadmodum constitutum vobis esse video)

deo,) Legatos ad me sunt missuri, hos ego humanitatis genere omni sic accipere cogito, vt si literæ meæ illis (quemadmodum scribitis) suaues sunt visæ, conspectus noster nihilo minus iisdē iucundus sit futurus. Ad caput alterū sic habetote: Scire vos opinor, viri amplissimi, gentē quidem Germanicam, ex qua velut stirpe genus meū duci non solū libenter ꝓfiteor, sed magno etiā in honore pono, tanta necessitudine semper cū Francica coniunctā fuisse, vt maiores nostri vtranq; fere ꝓ vna eademq; gente habendam censuerint. Quod siqui adhuc sunt, qui non ita existiment, vehementer meo quidem iudicio falluntur, manifesteq; originem nostram ignotam sibi esse præ se ferunt. Itaq; mirum videri minime debet, si quæ inter cæteras nationes pacta sunt atq; inita fœdera, literarum monimentis & quam validissimis fieri potuit cautionibus nitantur: qua vero inter nos necessitudine vincimur, ea demum vna sit, quæ cum ex sese ipsa consistit, tum in populi vtriusque pectoribus impressa longa temporum serie egisse radices altius, insevisseq; hanc non iam consuetudinem, sed potius naturam videtur, & ita insevisse, vt quantumuis corruptis vetustate ac situ (si id forte aliquando contingat) mutuæ beneuolentiæ velut tabulis, ipsa tamen amicitiæ inueteratæ vis non idcirco labefactetur, ac ne in dubium quidem vocetur: nec illa præteriti temporis ab omni prope æternitate memoria nobis à maioribus nostris per manus tradita, satis ad legem & authoritatem non futura sit. Deum enim hominesque testor, quantum ad me attinet, viri amplissimi, me hac in re non modo ad maiorum meorum ingenium accedere voluisse, verum etiam, vt præcederem, elaborasse. Quod mea quidem sententia ita est vniuerso orbi testatum & cognitum, vt nihil hostes meos, eosdemque vestros (quales, estis experti) amicos, peius his proximis annis habuerit, quam quod senserint viri sagaces, nullum aliud propugnaculum aduersum suos ad immodestum illud immodicumque totius orbis imperium conatus, firmius nostra amicitia opponi posse. Quare nihil est cur miremini, si omnes omnium temporum calumniatores comminiscendis disseminandisq; calumniis, mendaciis, confictisque in me criminibus arte & diligentia superarunt: quam solam inierunt labefactandæ amicitiæ nostræ rationem. At Dei benignitate, vestra vero prudentia, nostra item erga vos fide, de qua præmiis nullis, nulla aureorum montium pollicitatione deturbari vnquā potuimus, repulsi fractiq; sunt. Qua ex re iudicium ego quidem facio, magisque in dies aduerto, quam isti male operam suam ponant, communes (cur enim nō ita eos appellem?) aduersarii nostri, cum insidias eorum vel pueris (quod dicitur) infantibus detectas, ac manifestas esse constet. Nihilominus tamen quoniam literis multorum ad me perfertur, eos eandem vsquequaq; cantionem (vt in prouerbio est) occinere, nec proximo conuentu vllo esse pudore cohibitos, quominus odii sui virus omne in me iamdiu conceptum, in tanta tamq; celebri virorum amplissimorum corona euomerent; statui mihi faciendum, vt certa quædā atrociorum criminum capita, quibus nomen meum absentis deferunt, & nos vulgo traducunt, diluēda, & causam meam agendam curarem: nimirum vt recognita, veritatis ipsius luce, mendaciorum istorum tenebræ discuterētur. Non ꝙ istos tamen, qui ea in me maledicta effuderunt, tanti faciā, vt illis respōderi à me oportere iudicē: cum neq; illi, si id sua sponte faciūt, sint eiusmodi, quibuscum mihi rem vllam esse velim: & si authorē suum ea de re laudant, ille non nesciat, quid sibi, quum quid de me secus dicere ausus est, respōdere solitus sim. Quid ergo? an hoc à me agitur, vt vobis innocentiam meam probem? Nequaquam. Neq; enim mihi cognitu facile quidem videtur, vtris maiorem iniuriam facerem; vobisne, si de vestra erga nos amicitia, quæ à recta bonaq; opinione separari nequeat, dubitem; an nobis, si apud vos, hoc est, viros integerrimos, ne alia existimatione simus, vereamur. Quorsum igitur hæc spectat defensio? Eo sane, vt qui genere ipso rerum potestis omnem ex omnium animis, & iuris nostri, & aduersarii iniuriæ dubitationem tollere, nunc sit vobis in prōptu singulas partes, quibus alter absoluatur, alter condemnetur, explicare. Quod omnino facturos vos pro vestra erga me beneuolentia mihi ipse promitto ac recipio. Porro autem hoc vos pro certo habetote, cum Apologiam quandam recognoscerem, quam ad refellenda istorum in me crimina & cōuitia curaui ad vos perferendā, in ea me nihil depͥehēdisse, quod vel trāsuersum (vt aiunt)

*Franci à Germanis.*

*Quæ sequitur.*

aiunt) digitum à rei gestæ veritate discedat, quodque pro vero ab vniuerso orbe recipi non debeat: & vt ita vobis persuadeatis, velim. Quod ad tertium attinet totius epistolæ vestræ caput, breue est quod responsurus sum: atq; eo breuius, quod ad ea, quæ scribitis, nihil addi aut debere, aut posse videatur. Reliquum est, vt calculum meum ponam. Hoc igitur suffragium meũ breuiter obsecro accipite. Eum me semper sensum in hac re habuisse, vt quemadmodũ temporibus nostris perutile, vel potius necessarium arbitrarer, publicum Christianorum conuentũ loco haberi libero minimeq; ad alterius partiũ iniuriam opportuno, eumq; rite ac diuini illius Spirit' instinctu & nomine, more maiorum agitari, in quo ageretur de publica & vtilitate & Ecclesiæ totius conciliatione & consensu; ita, si quid horum deesset, nullo modo coitionẽ eiusmodi ꝓbarem: & vt q̃ res est dicam, & antehac quidem, & nunc maxime in ea sum opinione, vt non aliter recte atq; ordine concilium haberi posse mihi persuadeam, & ita persuadeam, vt contrariæ sententiæ authoribus aures nunquam sim in posterum patefacturus. De Scotorum Rege, cuius & mentionem facitis, curabo diligenter, vt quod velle ostenditis, literæ cum illo vestræ communicentur. Neq; est quod dubitetis, quin ille authoritatem meam sit sequuturus, pro suo in me studio & obseruantia, quam eandem filii pietatem in patrem interpretari possum, præsertim cum ipse mihi conscius sim, eum à me inuicem non secus, quam liberos amari & obseruari.

Illustrissimi & excellẽtissimi Principes, consanguinei, amici, & fœderati, charissimi, Deus Opt. Max. ornamenta vestra tueatur atq; augeat. Farræ, X. Cal. Iun. M.D.XXXVII.

## *APOLOGETICA EPISTOLA DE SENTENTIA CHRISTIANISSIMI REGIS AD AMPLISSIMOS Sacri Rom. Imperii ordines scripta.*

QVOD christianissimi Galliarum Regis apud vos vel opinionem, vel gratiam, vel authoritatem maledictis eleuare obtrectatores studuerunt, iampridem, viri Principes, amplissimi ordines, inclyti conuentus conciliaque Germanici nominis, animaduersum est, id eos quidem morbo quodam animi, ac linguæ petulantia magis quam iudicio egisse: at dedisse tamen operam, quacunq; id ratione tentare potuerunt, vt temporũ nostrorũ omnẽ inuidiã in nomen Gallicũ, atq; in Gallorum Regẽ ipsum transferrent: deniq; vt vos nominis nostri, ac generis totius Francici authores, vel verius parentes, à nobis abalienarent, qui vestri & esse & dici contendimus. ac tametsi eorum iniquitas se in nonnullorum è vestris aures nimis familiariter inseruit, speraui nihilo secius, Ampliss. viri, pro vestra æquitate & sapientia, me facile apud vos veritati locum esse inuenturũ, apud quos sese ipsa non tueri modo atq; per se consistere, sed refellere etiam calumniam & explodere possit. Eam autem veritatem, dum breuiter expono, me sane beneuolis & attentis vobis vsurum esse confido, spero quidem certe. tantum enim abest, vt omnes istorum omniũ calumnias pertimescendas putem, vt etiam non dubitem quin nobis tam sit causæ æquitas profutura apud vos, quam istis sua impudentia vobis hanc controuersiam disceptantibus, obfutura. Eoq; id futurũ magis credo, quod anno superiore itineribus per hostium insolentiam quoquouersum obsessis, tabellariis, qui ad vos hinc mittebantur, partim interceptis, partim interfectis, eorum etiam edicto (quo res indignior sit) quorum iniquum imperiũ dissimulare cogebamini, cum interim nos ea ipsa causa nostri apud vos purgandi locum nonnisi augustissimum haberemus, vestra tamen æquitate factum est, vt vna velut Apologia, quæ ad vos & authore incerto, & itineris ratione incomperta peruenisset, tantum valuisse existimetur, vt conflatæ in nos inuidiæ pars non minima in calumniæ retorqueretur autores: vos etiam vt & Francorum genti, hoc est generi vestro, & ipsi etiam Regi gentili atq; consanguineo, veritate comperta, esse cœperitis æquiores. Hæc vero quum ita cesserint, quid nunc tandẽ sperare non possim? q̃ppe non

*Apologia, quæ hanc epist. sequitur.*

non modo repressa, verumetiam Dei primum immortalis benignitate, deinde Regis Christianissimi incomparabili & virtute & fœlicitate, labefactata hostium nostrorum, vestrorum etiam aduersariorum (ne quid grauius dicam) insolentiæ & arrogantiæ pristinæ causa, aditûque nobis ad vos summo vestro beneficio, nec minori animorum vestrorum magnitudine patefacto. Est certe, nisi me longe fallit opinio, cur mihi de vestra humanitate & beneuolentia quippiam non mediocre ꝓmittam, vt qui neque mea sponte, neq; item temere cuiuslibet hominis insistens vestigiis, sed Regis optimi, integerrimi, vobis amicissimi, ac propinquissimi autoritate fretus, vobis eadem illa confirmanda, atque iis etiam gratiora exponenda quædam susceperim; quæ ante ex aliis, qui nec commendatione pari apud vos, nec gratia valerent, non sine magna tamen animi attentione ac voluptate accepistis. Quãquã ne id quidem ꝙ nunc agim⁹, tale est, vt in eo instructam valde, aut exactam, numerisue omnibus absolutam defensionem ordiar: quin potius id à nobis agitur, vt si qui forte adhuc sunt, qui superioris illius Apologeticæ epistolæ vel authoritatem, vel fidem in dubium vocent, quod ea istuc exierit, nec scriptoris nomine, vtpote incerti, nec cuiusquam subscriptione commẽdata: nunc tandẽ Regis confirmationẽ securi, quam ipsius ex literis videre est, satis ea de re factum sibi esse intelligant. Nec enim ex ea ipsa Apologia (quisquis hominum tam egregia in patriam ac principem volũtate fuit, qui negotii huius rationẽ totam vobis exponens, innocentiũ causam suscepit suapte ipse sponte) est ꝙ demere vel velim vel debeam. nam pauca sunt fortasse, quæ pro rei ipsius magnitudine addenda censeam. Eam itaque in partem hoc nostrum, quicquid esse videbitur, accipiatis velim, vt quod vobis hic legendum traditur, illius eiusdem esse partem Apologiæ existimetis: tametsi non eodem esse filo artexta videbitur. Minime vero offensum iudicium vestrum velim, sicubi res aliqua in priore illa defensione leuius perstricta, eadem in hac velut appendice vel repetetur ad refricandam memoriam, vel copiosius aliquanto de Regis Christianiss. sententia & voluntate pertractabitur. Habetote igitur, Ampliss. viri, ex hac nostra, vt rudi fortasse & impolita sic minime fucata atq; subdola defensione, mentis atq; animi Regis, eiusq; consiliorum summæ, imaginem & simulacrum, iconice (vt ita dicam) & ad viuum expressum: ꝙ prudentiæ vestræ ꝓ specimine erit voluntatis probæ atq; plane regię, vt significãtissime loquar. Id aũt à me eam in partem dictum est, vt ex eius Principis ingenio facile iudicare possitis, cõficta fuisse illa crimina, scelerata aduersariorum impudentiq; vaniloquentia. Qui dum ipsi quidem neq; pares ferre queunt, neq; armis tamen de virtute contendere audent, ad conuicia se & calumnias, sua opinione firmissimum improbitatis præsidiũ & propugnaculum, conferunt: vnde atrocissima ꝓbra in nos, in Regem, in nomen vniuersum Francicum, velut infecta & recocta tela importunissimi homines, animo plusquã fas est hostili, iaculantur. Enimuero ex multis, & (si Deo placet) apposite ad speciẽ cõfictis criminibus, tria esse video præcipue animaduertenda, quæ & maximam nobis inuidiam apud imperitos excitare queant, & quæ inter nos quidem, qui iam olim, atq; à conditis propemodum nominibus & vestræ & nostræ gentis, sanguine, motibus, fœderibus, sumus quam coniunctissimi, vel grauissima odia, vel funestissimas simultates serere, atq; alere possint. certe quidẽ eiusmodi sunt, iis vt isti se concordiã facile nostrã diremptutos, ac publicã causam iugulaturos confidant. Iamprimũ Carolũ Cæsarem à Rege, bello indicto, interpellatũ ac reuocatum ab expeditione Turcica tumultuose vociferantur. Deinde ab eodem Rege incitatum euocatumq; in Christianos Regem Turcarum scelerato commento (vt interdum est maleuolentia cum amentia coniuncta) proferre non veriti sunt. Tertium illud de bello Sabaudiensi vel crimen vel maledictum huiusmodi est, atq; iis argumentis instructum, pariterque (vt iam dicta) sic ieiune ac frigide tractatum, indignum vt mihi videatur, in quo refellendo contendendum mihi sit vehementius.

Horum igitur criminum primum est illud, & serie temporis vetustissimũ, quo clamitant Carolum Cæsarem à bello Turcico regiis armis reuocatum. Hæc qualia molestissimi homines arma fuisse intelligant, cum nulla fuisse norim: quodnam illud sit bellum Turcicum, denique vnde sit Cæsar reuocat⁹, cum diu mecũ reputauerim:

*Solimanus irruens repressus.* uerim, nulla possum suspicione assequi. Non me latet Solimanum iam ante quinquennium magno tumultu, magnaque consternatione omnium, ac perturbatione in vtramq; Pannoniam inuasisse: Cæsarem maximas aduersus illum & florentissimas copias coegisse, vt quidē fama fuit. Verum vt hæc omnia vera esse non inuitus credidi, quā maiora veris iactata esse, & sermone celebrata memini, ita explicare non queo quid in causa fuerit, cur trepide (vt isti volunt) se è Germania recipientem hostem, plane etiam profligatum, fugientique similem Cæsar non sit persequutus, cur occasionem illam tantæ gloriæ, tantique ad rempub. Christianam momenti neglexerit: cur denique victoriam iam partam de manibus amiserit. An vt nos sæpius cum terribilissimo hoste de salute, de vita, de libertate, de fortunis omnibus dimicaremus? Num etiam tum sese interpellatum esse ac retractum à Rege dicere ipse audebit? cum id omnibus satis innotuerit, adornanti expeditionem illam Cæsari Regem ipsum obtulisse peditum millia quinquaginta, maiorem multo partem (ne quid incommodæ suspicionis esset) è Germania delectam, equitum Gallorum millia sex, adhæc tormentorum vim ingentem, nec vero tantum hasce copias suas opesque in expeditionis illius & periculi societatem ei detulisse, sed proficiscentem etiam ad bellum, simul ipso in bello res gerentem, susceptis publice pro ipsius salute atq; exercitus votis, & more nostro supplicationibus indictis, insuper prosequutum esse faustis ominib⁹, vt assolet, absentisq; rebus perinde atq; suis ipsi⁹ fauisse: postremo redeunti Cæsari preciosissimam illam, atq; (vt ferebatur) laboriosissimam victoriam gratulatum misisse. Iis si officiis Rex Cæsarem ab expeditione reuocauit, faciendum illi quid fuit vt retineret? Illa profecto si hominem interpellauere, si à persequendo hoste Regis liberalitate atq; eius generis beneficiis retractus est, quib. nos maxime incitari solemus: causæ nihil est, cur vel hunc credere possim Solimano hostem fuisse; vel si fuit, necesse est iis assentiar, qui Cæsarē negant tam obstinato implacabiliq; esse in suos hostes animo, quam homines pleriq; conqueruntur: qui si (vt reliqua persequar) tanto studio tenebatur, quanto isti prædicant, Turcicarum rerū funditus euertendarum, ac nō potius sic suis cupiditatibus velificabatur, vt sub obtētu pietatis ac religionis sacra æque ac ꝓfana raperet & aucterer, & ve. o (vt plane loquar) vt hoc prçclarū Imperatorii muneris tyrociniū ad miseræ atq; exanguis & spoliatæ Europæ iniquam possessionē verteret; si tanta (inquam) animi cōtentione in hostem Christianæ pietatis ferebatur, neq; hac simulatione religionis tot nationum, tot populorum dominationi imminebat; si nostræ deniq; libertati, ac fortunis omnium non inhiabat auidissime; quid accidit cur auxilia nostra tantopere necessaria, ad id bellum & vltro & hilariter delata, Imperator repudiaret? atq; is Imperator qui minime tardi aut negligentis speciem præ se ferat. Sed operæpretium est audire, quid ad conditionem eam sibi oblatam responderit. Ait ad id bellum quod „ susceperat iam non ope, sed opibus; non equitibus, sed argentariis; non vi tormen- „ torum, sed copia nummorum; nō deniq; sibi prompto, expedito, numeroso milite; „ sed prompta, sed expedita, sed confestim numerāda pecunia opus esse. Et hæc eum „ ita perspicua sint omnibus & cognita, vt negari ne ab illo quidem ipso possint, vel si omnium impudentissimus esse sustinuerit: tamen cum à singulari bonitate & liberalitate eximia proficiscerentur, videte quæso, viri ampliss. hoc Regis tam liberale officium, tam oportunum, tam appositum, quam maligne, quam peruerse, quam sinistrorsum Cęsar ipse interpretatus fuerit. Deus immortalis, non veritus est dicere, Italā liberalitatis subdolæ, & officii specie repetere nos tentauisse, & ostentatione delectus Germanici ipsius Germaniæ vires imminuere & exhaurire: atq; ea ratione illā inermem & nudam, nec alienis tantum, sed domesticis etiam præsidiis spoliatā, infensissimis hostibus obiicere conculcandā. Qua in re si quæ in Regem maledicta edita voluit, nunquam vera esse censuit, (id quod facile ideo mihi persuadeo, q. & Regis vniuersa anteacta vita, & recentia eius in Cæsarē ipsum officia longissime ab istiusmodi flagitii suspicione absunt) si non, inquam, ꝓ veris habuerit, quali ingenio quali sit integritate & sanctitate Cæsar, qui innocentiæ nostræ hæc crimina affinxerit, apud vos ipsi cogitatote. Sin vera ea fuisse putauit, quam ex Regis ingenio cōiecturam facere non potuit, eam de suo hac in calūnia fecisse, quæso vt arbitremini.

Ve-

Verum illa fuit, scilicet belli Turcici species, magnifice adumbrata, in quo isti cum sibi ob hostem (vt loqui solent) deletum mirifice placent: tum vero de nobis ipsis, quos quo iure, quaue iniuria semper hostiũ numero habuere, multo magis (vt quidem est eorum sensus) triumphant, quam de hoste atrocissimo Christiani nominis. Nisi vero cum bellũ Turcicũ iactant, & Cæsarem reuocatum inde, ac vi extractum quiritanrur, non illud in Germania gestum, tanquam momẽti exigui, verum posterius alterum insigne Africanum, cuius beatos illos & plausibiles triumphos à Diuo (si Deo placet) Carolo agi vidimus, significant. nullum enim video tertium esse, nec præterea vllum. Tametsi quod ad triumphum illum attinet, non dico quam sit nugatorium. Sed .n. nullum iudicio meo Carolus in omni vita aut gessit, aut gesturus est bellum, ꝙ verius Turcicum nominari aut debeat, aut possit, quam quo bello gentem illam alio tum intentam ad bellum Christianis inferendum ꝓuocauit. Vtinamq; ea falsa sint, quæ tamen sunt verissima, quæ quotidie cum ex Genuensibus & Venetis, tum ex aliarum omnium natiõnũ hominibus audiuimus, qui in Africa aut mercaturam faciunt, aut alia ob negotia illuc commeant, imo vero quæ ex procuratoribus ipsius Cæsaris accepimus. Nemo est enim eorum quin affirmet Solimanum, cum ex Persica expeditione rediret, publice apud omnes dicto eius audiẽtes populos per literas, (quarũ exemplũ legimus,) questũ esse, quod, cum Tunetani ciues Regis sui tyrannidem ac violentiam pertæsi, Ænobarbum Turcicæ classis præfectum ad se asserẽdos asciuissent, seq; eius commisissent fidei, illum postea securũ & nihil minus quam vim à Carolo Hispaniarum Rege (sic enim eum appellant) metuentem, repẽtino bello oppressum de Tunetis possessione Carolus deturbasset, id tum demum, quum ipse Solimanus in longinquam expeditionem profectus esset, ausus facere, contra fidem ab oratoribus datã nihil eum interim rerum nouaturum. Proinde admonere Solimanum, rogare, hortari singulos & vniuersos, sibi in vlciscendo hoste, vti ne deessent. Siquidem certum ei omnino esse, vires suas omneis & copias quã primum in eum, à quo esset violatus, cõuertere. Quare fabricãdis nauibus, rei nauticę instruendæ, sociis naualibus vndecunq; cogendis animũ intenderẽt: ipsum ꝙ sui esset officii, in reliquis curaturum. Hæc si vera sunt, vt sunt verissima, equidem non video cur non recte (atque vtinam non tam vere) calumniatores homines bellum hoc posterius, bellum Turcicum nominare possint: quo quidem bello Cæsar Turcarum ge[illegible] in Christianã remp. ꝓuocarit, incitarit, elicuerit. quippe cum illa gens d[illegible]o ꝓcul nihil motura in Occidentẽ fuerit, nisi prius lacessita, vt video persuasum omnibus: sed impetus suos omneis, in res Persicas cõuersura. Et eorum quidem consilii vel hoc inter cætera fidem faciet, ꝙ Solimanus cum à nonnullis, quos nõ imprudens rer[illegible] m taceo, quorumq; maxime interesset mare hoc nostrum minime nobis fieri infestum, rogaretur, vt ab his nostris finibus abstineret, animum potius ad Orientis opes, quã ad Europæ vires adiiceret: respõdit ille, *se nõ inuitum, vt quiesceret factur ũ, dum taxa: quod posset integra sua existimatione facere: pateretur modo Carolus AEnobarbum suæ classis præf. [illegible] Tunetem, vnde erat depulsus, repetere: cæteris de controuersiis facile transfactũri.* Deus Opt. Max. faceret, vt latã conditionẽ rationibus Christiani nominis accommodatissimã acciperemus, nec tam improbe atq; impie vel gloriæ nostræ vel cupiditati seruiremus, vel denique obstinato animo vsque adeo obsequeremur: melius profecto & commodius rebus Occidentis consuluissemus, ac de Christiana religione salutarius statuissemus. Nam per Deum immortalem, quid causæ fuit, cur non eadem de Tunete, id est Mahumetanorum latebra magna cum nostra laude & compendio faceremus, quæ paulo ante de Methone arce ac præsidio Christianorum illustrissimo ipsis Christianis, qui nos inuocarent, proditis maximo quidem cum nostro dispendio, sed maiore multo dedecore & ignominia feceramus? Hocne illud est tandẽ quod isti perhibẽt, de quiete & salute Reip. semper se cogitare? semper esse sollicitos? sua opera, studio, diligẽtia, virtute, fide illa omnia sustineri & seruari? præ illis priuatarum se rerum omnium & vtilitatum suarum rationem nullam habere? An etiam id est Herculem alterum orbis liberatorem esse? alterum esse Cæsarẽ Romani assertorẽ imperii? Hoc est religionis Christianæ ꝓpugnatorẽ se

*Triumphus Africanus.* *Bellũ Turcicũ.* *Barbarossa.* *Tunetū.* *Methon.*

vnicum velle videri, atq; eo nomine apud omnes inclarescere? Quod si Rex, quem isti tam pii homines neglectæ religionis, quid dixi neglectæ? imo vero proditæ & afflictæ insimulant, hac occasione oblata aut alia eiusmodi, illud nescio quod propugnaculum aut castellum ad fauces Tuneris positum Solimano non restitueret: si non tyranno omniũ quos terra sustinet, impurissimo (de Rege oppidi illius loquor) amicitiam renuntiaret: si non ab inhonesto fœdere, si non à consensu Christianæ pietati perniciosissimo recederet: nisi iniurias omnes, si quas ab hoste accepisset, Reip. quieti benigne remitteret: nisi Africanum omne imperium & inanes illos Europæ, Asiæ, Africæ titulos otio Christianorum condonaret: nisi deniq; omnia faceret, vt iam ingruentem nostris ceruicibus tempestatem auerteret: quid tum, obsecro vos, quid (inquam) non essent rigidi isti censores proloquuturi? Nonne cupidũ, nonne insolentẽ, nonne impotentẽ animi, nonne iam moribus præsentibus intolerandum parum illis esset eum dicere? Scelestum mediusfidius, nefarium, sacrilegũ, impium, humanitatis, pietatis, religionis euersorem, aris focisque infestum Regem esse clamitarent: idq; non iniuria. Neq; enim vllum opprobrii, vllum contumeliæ tam inuidiosum genus est, quo non dignissimum eum homines merito iudicarent. Verum in hoc bello quidnam est tandem, in quo Regis benignitatem, humanitatẽ, æquitatẽ possit Cæsar desiderare? quid quamobrẽ Regem sugillari e iure possit. Cœpit ipse hoc triẽnio classem parare in nostri litoris vicinitate, omniũ quas nostra vidit ætas, atq; audiuit, tum robore copiarum numeroq;, tum omni apparatus genere longe instructissimã. Excipiebantur eius interim voces minarũ plenissimæ, quæ ad Regẽ solum non dubie pertinebant. deprehensi & conuicti viri nefarii aliquot, qui tantam Cæsaris classem in Massiliensem portum accipiẽdam, quiq; Andreæ Auriæ (quẽ vos & de fide & de nomine satis nostis) Massiliam ipsam vrbem omnium nobis maritimarum opportunissimã, tradendã susceperant & redemerant. Detectæ iam erãt insidiæ, patefacta erat scelestæ expeditionis adumbratio. nec dubium erat quin verbo quidem ad Punicæ oræ oppugnationẽ tanta classis, re aurẽ vera ad Christianæ expugnationem occupationemq; vrbis iam dictæ parata esse videretur. Tam insigni iniuria Rex lacessitus, ne sic quidem ab vetere instituto suo discedendum putauit. Satis tum habuit ab insidiis cauere, reiq; euentum opperiri: nec in causa tamẽ fuisse facile affirmauerim sceleratam hanc perditorum hominum coniurationem, cur tandiu Cæsar suam profectionem distulerit: nec ei moram attulisse eam spem, quod de capienda per proditionem Massilia aliquid aut cogitauisset ipse, aut sperauisset. Nam id licet verisimillimum multis visum sit, quia tamen nihil vobis ex vano haustum tradere institui, neque quenquam nisi comperta re fraudis ac perfidiæ incusare, vestro sapientissimorum virorum iudicio rem totam arbitrandam relinquo. Id demum asseuerare vere possum, simul vt detecta est proditio atq; oppressa, Cæsarem qui diu nullam ob causam manifestam cunctatus Barcinone in anchoris steterat, illico cum ingenti illo apparatu soluisse. Qui iam in altum prouectus id Regis oratoribus, quod eos persæpe antea sciscitantes celauerat, consilium expeditionis suę tandem aperuit, & hactenus tamen aperuit, vt Regi amico, Regi sororis viro, id demum significari vellet, sese in expeditionem quandam Christianæ reipub. gratia proficisci, suisq; verbis per ipsos Oratores rogari, vt absenti sibi Regis fides atq; amicitia perinde vt præsenti constaret, nec quicquã rerum interim in Italia moliretur. Hoc posterius tametsi durum, (nam superiora cum à Rege sponte semper exhibita essent, nihil attinebat postulare) verum hoc tametsi durum, & præter æquum videbatur additum, pro ingenio Regis tamen & perpetua voluntate in remp. ab eo non est recusatũ. *In Italia vt nihil nouaretur*, postulabat Cęsar. id contra ius æquumq; iniungi sibi probe Rex intelligebat, indignariq; eam ob rem iure poterat, idq; eo etiam magis, quod præter hæreditarias in agro Insubriũ possessiones, quas repetere debebat, recẽtem Francisci Sfortiæ iniuriam Mediolanensium tyranni, nullam moram admittere, nullam cunctationem perferre intelligebat hominum opinione. quippe pro contumeliæ acceptæ magnitudine è Regis tanti dignitate non erat, Tyrannum illum sinere diuturnum fructum violati iuris gentium carpere. Et nihilo secius tamẽ Rex placidissimus, cum vellet reip. potius quã vel dolori proprio vel dignitati morẽ gestũ

pedem

*And. Auria. Massilia proditio.*

*Fr. Sfortia.*

pedem domo non extulit, quamdiu in Africa Cęsar belligerauit. Hæc si ad examen æquitatis vestræ perpendentur, viri amplissimi, nec futilia esse videbuntur, nec Cæsaris ostentationibus similia. Cæsar enim maluit alienæ tyrãnidi in Africano negotio, quam suo officio, quam otio Christiani nominis & securitati consulere. Rex vero (vt cæteras causas, quæ & plurimæ erant & iustissimæ, præteream) dolorem proprium, vindictæ occasionem cum æquitate coniunctã, publicæ tranquillitati, Christianorum quieti atque vtilitati postposuit. Neque vos latet tamen Sfortiam hac patientia Regis, hac animi æquitate indignum fuisse: qui in Legato Regis violando omnem barbarorum feritatem superauerat. Nam primum Regis Christianissimi Legatum comiter admissum, deinde crebro & familiarissime acceptum, ad extremũ contra ius gentium trucidauerat. Tyrãnus videlicet nulla virtute nec corporis nec animi præditus; ne inglorius moreretur, innotescere facinore immanitatis cõcupiuit. Et vero Diomedis illius Thracis & Busiridis Ægyptij, qui necandis hospitibus suorum nominum memoriam ab obliuione vindicauerunt, æquare gloriam contendit. etsi hoc illis præstitit in eodem genere crudelitatis, quod illi in aduenas & viatores, hic in ciuem & popularem: illi in quoslibet & ignotos homines nulliusq; nominis, hic in virum nobilem, & legatione Regia functum, specimen dare ingenii barbarici voluit. Quod inauditum scelus & in primis nefarium, Rex & indignitate contumelię, & iustissima doloris causa percitus, vltum ire properabat: à quo etiam, eum diu hac de re satisfieri sibi postulasset, frustra habitus contemptusq; erat. Neq; ea tamen omnia Regium animum à communis vtilitatis atq; humanitatis studio abduxere, vt publicæ commoditati vel iuris sui vel iniuriæ persequutionẽ præferret. Id quod tamen sine vlla cuiusquam offensione aut reprehensione facere poterat. Erant .n. tum Regi ad manum omnia, quæ ad vindictam nefarii facinoris viã munirent ac rationem expedirent, tempus, res, occasio, copiæ, bonorum omnium, populi totius in optima causa consensus. quæ quamuis & viderẽtur, & essent maxima, non tamẽ tantum apud eum valuere, vt reip. ratio ac vitæ consuetudo nõ multo plus potuerit. Vos itaq;, vos appello, Amplissimi viri, vestrũq; istud collegiũ, cuius, cuius (inquam) dignitate & gloria imperio Romano sua constat adhuc prisca & Augusta maiestas; vos quæso atque obtestor, vt in re vestra contra veritatem atque æquitatem, calumniæ & vanitatis patroni & defensores esse ne sustineatis: præsertim cum apud Cæsarem ipsum ne dignitatis quidem istius illustrissimi collegii ius obtinere potueritis. Quanquam quid dico dignitatis? qui & saluti & incolumitati vestræ, affectatę sibi quoquo modo tyrannidis, etsi iniquissimę, tamen tutelam propugnationemq; anteponere nõ dubitarit. Verum quoniam omnia sibi ignosci postulat & permitti, aliis contra nihil de summo iure remittere consueuit; hoc etiam in illius gratiã, vt æquũ est, fateamur, in contentione humanitatis & beneficentię nimis inique Carolum Cæsarem cũ Francisco Rege cõponi. Sit .n. sane huius Regis Christianissimi, non istius Imperatoris Romani, de Christiano nomine bene & sentire & mereri. Itaq; hactenus de illo & de illius in remp. voluntate dictum sit. Hoc certe quod sequitur, Regii plane fuit animi & moris, quod aliquanto post Africanum bellum cõfectũ mortuo Sfortia, ne tum quidem Regẽ de sententia casus appositissimus & tãquam cælitus oblatus deduxit. Siquidem ea mors Sfortiæ omnẽ aditũ in vacuã possessionem veluti caducam remigrandi Regi aperuerat, absente præsertim, hoc est è Sicilia nondũ egresso Cæsare: vbi tum etiam & incõmoda valetudine & rerum inopia omnium ex Africa reuersus premebatur. Neq; vero erat tum in re improuisa & repentina, vnde auxilium facile mitteretur Antonio Leuæ, qui tum forte Mediolanum cum imperio ille quidem, verũ sine exercitu obtinebat. Contra Regi præsto erant populorum studia, si iis vti in animũ induxisset, pleræq; arces præfectorum voluntate, permulta oppida Insubriũ munitissima patebãt: iam vero Rex ipse ad radices Alpiũ versabatur, cum ab reb. cæteris omnibus, tum vero maxime ab exercitu paratissimus: cum tot tamẽ tantarumq; rerum copia atq; oportunitas in idẽ tempus illud incurrisset, nihilo ille secius temperãdum sibi esse duxit, adhucq; expectandũ, ecquid Dux ille Sabaudiæ pateretur ad æquitatẽ se adduci, apud quẽ iam decenniũ erat, cũ assidue per internũtios Rex ageret, vti ablata per vim & retenta, moribus sibi

*Legatus violatus.*

*Ant. Leua.*

restituerentur. Quæ cum ita essent, ecquis crederet Regem viribus, opibus, studiis, causa denique ipsa superiorem, adde etiam (si ita videtur) & animo & rerum vsu, nihilo (vt leuissime dicam) Cæsare inferiorem, ne ad hanc quidem occasionem loco se fuisse moturum? Nemo opinor. Atqui ne significationem quidé vllam huiusmodi dedit. Et quanquam toties ante expertus in se Cæsaris animum, & vero certior factus, Cæsarem Regiæ suæ primoribus iureiurando illo ad ostentationem Imperii exquisito affirmasse, potius extrema se exempla passurum, quam vt in Italia Regi vel tantulum tetinere, in quo vestigium figere posset, per se liceat: attamen iterum atque iterum & sæpius tétandum esse iudicauit, si quo pacto hominis ingenium molliri posset & mitigari: & si minus illum æquitatis & officii respectus, at hominú certe existimatio, & temporum communium ratio eo adducere posset, vt aliquando non inuitus faceret, vt Mediolani possessione sibi cederet. id autem erat, vt alienum, quod per summam iniuriam occuparat, iusto domino redderet, non armis que (si in armis ius poneret) promptissima erant, sed iure, sed legibus repetenti: hoc est, vt Christianorum quieti prouideret, cuius rei causa velle se omnia præ se ferebat, tum quidem certe: nam nunc, ne simulat quidem. Neq; vero fuit vlla tam iniqua conditio, quam non pro æqua, si modo ratio sui aliqua haberetur, Rex fuerit amplexurus. Acta auté res inter vtrumque per Oratores fuit, ita vt fieri aliquid posse speraretur. Quidnam igitur ille? Diem de die ex industria ducere, Regem pacis cupidissimum, studii eiusdem simulatione frustrari, dum sacramento quoscunque potest, adigit, exercitus comparat, dum pecuniam ad stipendia militum vndecunq; cogit, dum locis opportunis munit oppida, dum quacunq; potest ratione, quorumuis hominum animos sibi cóciliat, alios etiá per fraudem ab Rege alienat. deniq; dum populos Regi audientes solicitat ad defectionem, & Regis vero familiares qua spe, quibus præmiis, quibus pollicitationibus potest, calcata iusti, æqui, honestiq; reuerentia, corrúpit. ac ne pluribus, dum omnia omnium ingenia, qui vnquam arte, diligentia, industria, labore ad ambitionem valuere, non æquat modo, verumetiam vincit. Vbi autem hæc ex animi senté̃tia omnia successere, tum impetu sane incredibili, viribusq; post hominum memoriam formidolosissimis Regem vndiq; à fronte, à tergo, à lateribus adoritur: Galliam ipsam, quid Galliam dixi? imo Europam potius atque Asiam & Africam spe quadam infinita & libidine dominandi inexplebili deuorat, ne id quidem obscure ferens, se non ante quieturum, quam Regem, nec tantummodo Regem, sed Regem Christianissimum, Regem fœderatum & socium, Regem cognatum, prætereaque Regem sibi ex sororis suæ matrimonio ante alios affinem factum, de Rege priuatum, de locupletissimo egentissimum omnium, & si natura pateretur, de propinquissimo alienissimum reddidisset. Proh Deum immortalem. quo tádem ista animi impotentia eruptura est, nisi prouidentia cælestis frænos imposuerit? Mithridatem olim Regem Ponti, cum à Populo Rom. iustissimis armis premeretur, q; maximis contumeliis ciues Romanos in Asia sociosq; affecisset, antiquorú monimentis traditú est post grauissimas clades acceptas, Fortunæ suæ misericordia non vicinos modo Reges ac necessarios sibi populos cómouisse, verumetiá nationes illas, q́ supra Euxinú pontú incolunt, immanes & barbaras, & ab omni pœmodú humanitatis sensu remotas, Regii nominis sanctitate atq; reuerentia sibi ad auxiliú extremiq; casus societaté adiunxisse: vt cum illo quidé, quoč si nulla alia causa aut necessitudine iúgebátur, tamé pericula sua omnia ac fortunas cómunicari voluerint. Tute vero populi (vt vis) Christiani Imperator, nó tátú Christianú, sed Christianú Regé, Regem etiá Christianissimú, & quo núc affinitatis iure vtimur, Regé fratrem tuú post illas tot tantasq; à te illatas iniurias, homo barbaris inhumanior, nullo nec dicto nec facto lacessitus, bello atrocissimo atq; sceleratissimo incautú opprimere conatus es: & qué amare, qué tueri, qué defendere, si quis alius violasset, debueras, omni dignitate spoliare, omnib. fortunis euertere, spiritum ei⁹ haurire & sanguiné exorbere voluisti. O ingenii truculentiꝰ mores ab humanitate Christiana abhorrentes, istiq; Maiestati tuæ minime consentaneos! Atqui illa est vis violati numinis, illæ sunt animi consceleratí tenebræ ad lucé illustré caligantis, vt qui se in grauissimú aliquod & nefariú induunt flagitiú, iis consilii acies & mentis ipsius ocul in illa

Mithridates R. Ponti.

vesana

vesana concitatione animi, velut tenebris intus offusis, iam sui impudentes sint. Illas, illas inquam voces ab omni humanitatis more, & societate communis vitæ dissonas & discrepantes, non prius emisit ille in publicum, quam apud sese statuisset, ita se districtum Regem & irretitum tenere, vt nullus iam recipiendi sui locus ei superesset: id .n. sibi nec prouidentissime nec intelligentissime persuaserat. Nam Romam quidē cum paulo ante venisset, vbi ad eam perniciem accōmodatissimos hominū sensus inuenerat, illiusq; suæ sententiæ non fautores modo, verumetiā authores nequaquā aspernandos, illo tamen in Pōtificio senatu, illo principe orbis terrarum consensu, negare non ausus erat, sua nihil interesse, quod Rex Duci Sabaudiæ
10 bellum faceret: nec se ea re bello ab Rege lacessitū, nec fœdera ideo violata videri. Equidem etsi (vt pleriq; audistis) nihil Regē tum ꝓhibere poterat, quin exercitum, si vellet, in quosuis ꝓmoueret Italiæ angulos: id tamen vt faceret tantum abfuit, vt etiam copias Vercellis oppido illius agri munitissimo, & momēti sine dubio ad obtinēdum Mediolani dominatū maximi, sed tum imparato retraheret, dum de omni controuersia, Cæsare ipso rogante, & Pontifice Paulo vrgente transigeretur, idque summi illius ordinis vel potius Imperatoris ipsius (vt postea cognitum est) arbitratu. Et vero tum quidem eam spem nobis Cæsar iniecerat, vt pax conuenire posse videretur, quo facilius, dū pacis consilia simulabat, occulta belli studia dissimularet: q̃ torū fallendi genus sic ab isto est administratum, vt certas etiam ipsas conditiones
20 tota de re ꝓponeret, quæ si reciperentur, de Mediolani possessione se confestim decessurum ostendebat. Quas conditiones posteaquam Cardinalis Lotharingus, vsus ad ipsum incredibili celeritate itineris, & ad eam rem missus ab Rege Legatus, accepisset ꝓ potestate, & cōprobasset; Carol⁹, qui illa omnia ad fallendū cōposuisset, qui videret nostras copias occasionem rei gerendæ non minimam amisisse, suas ꝓcedere cœpisse, qui etiam (si Deo placet) a Marchione Salussiorum homine perfidissimo, quem pollicitationibus aureorum (vt dicitur) montium corruperat, se milites omnes deditos ac vinctos, & prouinciam ad quam sciebat eum pro Rege mittendum, breui recepturū sperabat. Qui igitur hæc omnia in sinum sibi cessura certa iam & gestienre spe confidebat, & præsertim qui de superiori rerum successu
30 in posterum coniecturam non dubiam faceret, sententiam se mutasse perfricta neque satis augusta fronte (nequid amplius dicam) respondit. nec id tamen (bone Deus) quum diceret, erubuisse ferrur. Negauit se ad easdem, quas ipse paulo ante tul[illegible]et, conditiones descensurum, quinimo nec ad alias quidem nobis iniquiores, quas Cardinalis pacificator missus, pacis publicæ pro Regis more cupidus, alias atque alias in medium afferebat: nihilque iam nisi arma, cladem, excidium, extremam vniuersæ Galliæ perniciem loquebatur. diceres eum iurisiurandi ac societatis & fœderis fidem non officio & honestate, sed commodo atque vtilitate metiri. Atqui ea fuit ad illa tempora, viri Principes, pacis toties frustra desideratæ à nobis, frustra toties tentatæ, & Cæsaris conditionum tyrannicarum summa. Nec
40 vero quæ secuta sunt, aut æquiota, aut commodiora nobis à Cæsare fuerunt: piget enim referre quæ toto illo tempore, deinde castris ad Aquas Sestias Romanorum quondam in ꝓuincia positis fecerit, quum ad eum etiā tum de pace referretur. Quo tempore cum Annas Mommorentius præfectus Aulæ regiæ, quem castris ad Auenionē positis Rex sibi legauerat, summam sibi rerum creditam ac mandatam vt pri⁹ in pace sapientissime, ita tum illic in bello fortissime administraret, nihil ipse quidem prætermisit quod ad pacem salua Regis ac gentis dignitate spectaret. Hic per Deum immortalem, quæ dubiis adhuc vtrinq; rebus, quæ iam perditis Cæsaris, dicta, facta fuere? quale hoc tandem est, quod iam fugam circumspectans per Pontificis Pauli internuntios, Regi iam plane victori ea ipse imperaret, q̃ vel victo haud-
50 quaquam esset imperaturus, nisi videri vellet & crudelis & impudens. Sed hæc & his similia permulta prudens prætereo, simul ne in eundem maledicentiæ scopulum, ad quem aduersarii naufragium iamdiu fecerunt, ipse quoq; impingam: simul vero ne non secutus mei Regis exemplum videar qui nihil vnquam tam alienum nobilis aut egregii hominis instituto duxit, quam hostem maledictis non modo lacessere, verum etiam propulsare. Cum quo vtinam ipso Rege hostes, quam

*M. Salutiarum.*

*An. Mommorentius.*

facile maledicendi libidine & insania transuersi rapiuntur, tam essent parati vel de pacis studio, & placabilitate, vel de belli gerendi ratione, & magnitudine animi cõtendere: aut in has miserias in quibus hodie versamur, non essemus coniecti: aut in his diutius opes non contereremus. Nam alterum, ad arma ne iretur, facile impedisset: alterum, postquam eo ventum est, pacem, vel alterutrius fortasse interitu nobis, hoc est, Christianæ reip. reddidisset. Proh Dei hominumq; & vestram in primis fidem: tantamne esse hominũ iniquitatẽ, tantam rei indignitatẽ, tam præposteram istorum voluntatẽ, vt qui se publicæ quietis & salutis vindices, nos contra, vtriusq; hostes, vtriusq; turbatores appellant: tamẽ quocunq; in terum statu positos videas, neq; rem pace componere, neq; dirimere bello velint? Hoc enim posterius plane expeditio illa ipsorum Massiliensis docuit, nonnihil hæc etiam Belgica, in qua Rex hoc tempore ius suum armis repetere, & se suaque aduersus infestissimos hostes munire coactus est; cum in neutra hactenus progredi in aciem, & de summa rerum prœlio decernere ausi sunt, facta toties à nobis pugnandi potestate. Nam superius illud omnibus abunde probatum esse confido, consilia istorum videlicet semper à concordiæ studio ac pacis mentione aliena fuisse. Nam quod arrogantiæ genus, quod superbiæ, quod autem exemplum crudelitatis & contumeliæ florentibus eorum rebus non sumus experti, & perpessi? quos non dolos & vafricias dubiis adhuc rebus eius, quam non obstinationem animi iam afflictis sensimus? Qui quamdiu illum fortuna in sinu veluti Iunonium puerum & partum matris suæ (vt ait ille) aureũ gestauit, vix nos congressu aut colloquio dignatus est: tantum abfuit vt nos nostra repetentes æquis auribus audiret. Age postea quam de rerum successu & communi belli Marte dubitari cœptum est, quanto ille æquior factus est aut humanior? Qui etiam amisso ad Aquas Sestias, & pene deleto exercitu, in eadem animi acerbitate amarulentiaque permanserit. quum essent tamen qui sperarent, hac offensione belli, hominis animum ad æquitatem aliquam perduci posse: idque sibi hauddubie aliisque polliceri & spondere auderent, non mediocris illi quidem neque iudicii neque authoritatis viri, quos ea de re Pontifex Paulus, Christiano nomini prospiciens, miserat: atque hoc illi ita futurum iudicabant, ea ratione maxime adducti, quod Regis Christianissimi maximus natu filius, in quo prius controuersiæ pars non minima resedisse certas ob causas putabatur, esset de medio sublatus. Hoc vnum modo verebantur, ne Rex præsente fortuna elatus eas recusaret conditiones (si iterum offerrentur) quas rebus adhuc dubiis Cæsar Regi latas, ab eoq; acceptas, ipse qui tuli set & præscripsisset, improbarat ac fecerat irritas: haud facile dixerim, minorene fide, an maiore animi impotentia. Verum easdem illas si vicissim à Rege quoque ferrentur, Cæsar ipse pro rerum euentu magni benefici loco arrepturus putabatur, & amplexurus cupidisime. De Regis animo qualis tum (vt dixi) iu pacis conditiones futurus esset, in tanto rerum successu erat non paulo magis incertum. Videte nunc igitur obsecro, viri Principes, & apud vos ipsos perpendite, quam præter multorum vestramque fortasse opinionem accidit, quantoque natura magis quam fortuna in vtramuis partem humanus inclinatur animus. Mutata erat in vtroque, neque hoc paruo momento Fortunæ, id est rerum apud multos omnium moderatricis ratio: idem ingenii habitus, idem animus, eadem vtriusque voluntas remanserant, vt neque Franciscum ab humanitate secundæ res, nec Carolum aduersæ ab immanitate deterrerent. Nã illæ quidẽ conditiones quas aduersante Fortuna, tamen vt iniquas sibi, nec dignitati suæ conuenientes, suo iure posset ab sese amoliri, easdem obsecundante rerum cursu, velut æquas ac dignas amplitudine sua, publicæ concordiæ amore & Christianæ pacis studio amplexus est. Hic contra, populi Rom. Imperator, nominis Christiani vindex (vt quidem videri cupit) & Cæsar & Augustus, quod in medio victoriarum plausu, pacis causa, vt quidem ipse dictitabat; verum vt res erat, simulandi ac decipiendi consilio obtulerat; idem ipse sublimi illo statu grauissime inclinato, cum nullus vltra fraudi locus relictus esset, ob publicæ quietis tædium sequi noluit. Itaque Rex superiores illas de pace leges, quas iure poterat repudiare, recepit: Cæsar, quas à se latas, sine iniuria ac scelere immutare ne verbo quidem poterat, abrogauit. Qua in re nec existimationi

*Fortuna.*

tioni

tioni suæ consuluit, nec fidei, nec humanitatis, nec denique reipubl. rationem habuisse dici potest: nec vero in Pontificis maximi authoritate esse sustinuit: postremo nec religionis metu, nec vllius aut diuini aut humani iuris reuerentia flectere animi duritiam potuit. Is vero cum nec humanam in hac re societatem violari vereatur, cum nec diuina apud eum iura interdictaque sancta sint, cum omnia incredibili cupiditate misceat, & honesti, boni, & æqui rationem conculcet: nos denique cum tot iam annos nimis æquo animo iniurias illius nec sine contumelia passi simus, nihil otij ciuilis causa antea non tulerimus, nihil porro ferre indignitatis recusemus: ille se publicæ pacis authorem, se Patrem patriæ, se conseruatorem publicæ dignitatis: nos iuris omnis violatores, nos hostes publicos, nos turbatores otij communis esse clamitat: nunc etiam (ô summam indignitatem!) cum Rex in sententia pacis, ipse Cæsar in belli pertinacia conspicue permaneat, cogitate apud vos ipsos quæso, Illustrissimi Principes, & secum quisque expendite, quid sit nobis, quid nomini Christiano, quid vniuerso orbi nostro de huius contumacia, quid de animi effrenata libidine sperandum: tum Francisci facilitatem ex diuersa parte in rempub. cui priuatas omnes iniurias ac regni sui publicam contumeliam non inuitus faceret vt condonaret, si per aduersarium liceret, istius peruicaciæ opponite, sicque amborum ingenia, instituta, consilia comparate. Non habeo, fateor, insignes illos Africanos titulos, quos vobis pro Rege amicissimo & officiosissimo scribens in præsentia venditem. Quibus nugis, si isti non ambitionis fructum magis quam Dei immortalis gloriam in victoria illa, seu Turcica seu Africana, quæsiissent, si nô hoc nomine satis à se Christiano nomini factum esse putarent, quod Solimano Turcæ rerum gestarum gloria & magnitudine atque numero victoriarum minime cesserint, nimirum non eo nobis res summa redijsset, vt tam male, tam incommode CHRISTI Dei immortalis religio audiat apud exteras nationes ac gentes. Id quod etiam ipsum eo magis indignum est, quod à Getis & Sarmatis Romani homines (ne dicam Christiani) in religionis ac pietatis disputatione hodie reprehendimur: quippe qui hoc nobis clare exprobrant, bellum illud non Christianæ pietatis propagandæ gratia, sed imperandi studio ac libidine, aut aliena potius diripiendi suscepisse: id quod exitu fortassen non obscurissimum fuit. Multo certe plures numerantur ex ijs qui Cæsarem in Africam sunt sequuti, qui à CHRISTO ad Mahumetem desciuerint, quam qui ad CHRISTVM transierint ab ipso Mahumete. Porro autem vel apud Afros ipsos, in quos ea tum belli procella incubuit, is sermo peruagatus est, Cæsarem Christianorum omnium (vt gloriatur) Ducem, pro rerũ suarum amplificatione expeditionem sumpsisse, religionis suæ illustrandæ curam aut nullam aut minimam certe habuisse. Quæ dum inter se homines barbari quidem illi, sed rerum tamen non omnino imperiti æstimatores proloquuntur, qua tâdem nos infamia apud ipsos, qua istos apud omnes inuidia flagrare iudicatis? vt minime mirum sit, in côtemptum venisse religionem nostram, quæ à nobis ipsis spetni publice & pene irrideri videatur. Quæ cum diligentius omnia & attentius mecum reputo, nihil profecto in ista gloria inesse video, quare præclaros istos triumphos Cæsari inuidendos esse censeam: aut cur egregiæ Regis nostri in rempublic. voluntati, & propenso ad publicum compendium animo anteponendos putem. Quam voluntatem tametsi non tam ex tota oratione mea, quam ex ipsius vita & institutis intelligere potuistis: tamen quando nos eo rapuit aduersariorum injuria, qui ob ea quæ audistis, nomini nunc ejus atrocius & inhumanius obtrectant, ad ea, quæ jam à me exposita sunt, pauca etiam nunc addere, ad istorum calumniam refellendam & conuincendam, pro eiusdem innocentia cogimur.

*Africana expeditionis finis.*

Et priore quidem illa accusatione, viri amplissimi, quo nomine Regem de interpellato Cæsaris in Turcas bello apud vos in inuidiam vocent, intellexistis: quam ad accusationem, non dubito quin à nobis satis pro conscientia vestra & prudentia animi sit responsum. In qua tamen, quod facile subscriptores inuenerint homines sui simillimos, co maiore animi fiducia, vel confidentia potius, alteram illam eamque longe vehementiorem sunt aggressi: quod membrum totius causæ secundum est. Non.n. satis habuerant impudenter & proterue falsoque objecisse, Cæsa-

rem à bello Turcico Regijs armis esse retractum, nisi (vt sunt audacia projecta) ad id hoc etiam, vt priori crimini affine & satis consentaneum, adderent, Turcarum Regem à Christianissimo Rege in Christianos ipsos accersitum de industria & euocatum. Equidem vt credam, tam flagitiosi mendacij caput esse authoremque Cæsarem, ægre adduci possum: vt ne illud quidem mihi fidem faciat, quod plerique tamen vt testatum, vt compertum, vt confessum affirmant, hominem Cæsarem & Augustum tam atroci ac præcipiti ira fuisse percitum, vt Regem patrem filio charissimo orbare tanto famæ suæ dispendio voluerit. Id enim non solum à viri in Republica Principis sensu, verum ab hominis ejusmodi, cujusmodi Cæsarem esse cupimus, ingenio est abhorrentissimum. Tametsi (verum vt fatear) permagna res 10 non caret suspicione. siquidem constat, & eos qui venenum filio curauere, dum idem telum patri quoque intentarent, & eorum plærosque qui in eum tam inhumaniter hodie inuehuntur, tantaque linguæ procacitate, tanta maledicendi libidine efferuntur, Cæsari fuisse pridem & etiamnum esse omnium qui viuunt, gratissimos atque jucundissimos: ex ijsque qui nihil non possunt apud Cæsarem, nullos adhuc majore beneuolentia quam istos, nullos amplioribus præmijs, dignitatibus, honoribus Cæsarem esse & ante & postea prosequutum. Quorum factum si ipse Cæsar (vt par erat, & ego quidem peruelim) fuisset detestatus, procul dubio neque tanti ac tam nefarij flagitij, neque eorum quæ partim iam commemorauimus criminum, atque artificiorum authores eo apud eum loco, eo numero esse debuerunt. Quorum vel 20 flagitiorum vel certe artificiorum si Cæsar ipse (vt multi existimant) vel author est vel fabricator; tam astúte, tam veteratorie negotium tractar, hominem vt manifesti facinoris conuincere aut tenere non possis. Quid tum enim facturum Regem non fuisse putatis, quo non descensurum, si vel authorem flagitij, vel huius se maledicentiæ Cæsar non modo præscriptorem esset professus, verum etiam si vel fu[...] repertorem? Sed ita se res habet, vt ejusmodi calumniæ, quod nec testibus, nec argumentis, nec bonorum hominum opinione confirmari possint, ab hujusmodi criminationum artificibus, velut per cuniculos in hominum mentes insinuentur ac serpant, neque ex his sit quisquam, qui se earum authorem esse fateatur. Neque tamen eæ [...]m sint ejusmodi, vt & patrono careant & assertore justo, non fautores quoslibet interdum inueniunt, aures que pronas ad maledicta exaudienda. Quo fit vt sensim quasi 30 per manus hominum tradita commenta maleuolorum, pro veris & exploratis cedant. Atque illa quidem etsi minime sunt tanti (quod ad fidem attinet) vt graues homines & experientes magnopere mouere debeant; Rex tamen pro suo in vos affectu, officij sui esse duxit, interesseque existimationis suæ, ea quanquam nulla, aut contemnenda authoritate nixa, tamen non contemnere: sed pro eo quanti vestrã de se opinionem facit, diluere: & quod vos quoque pro se alijs respondere possitis, tractare atque absoluere. Et prioris quidem totius tragœdiæ argumentum, & supradicti commenti causam à Cæsare profectam esse, vobis (si prudentiam vestram & intelligentiam bene noui) Apologetica illa epistola pro Rege scripta, criminum 40 refutatrix, fidẽ fecit: satis vero ex ijs literis, si modo eas omnes accepistis, quas proximo mense Ianuario ad vestros istos ordines Rex dedit, perspectum esse vobis existimo, qui eius sit animus ad res Turcicas capessendas, quanta in Christianam rempublicam fide constet. Neque enim si sibi suisque liberis & Gallorum populis cõsultum cupit, continuo reipublicæ Christianæ (à qua nomen clarum atque illustre sortitus est, incommodare contendit: quod Deus omen auertat. Neque ideo se aut impium aut nefarium videri debere putat, quod salua Christianæ reipublicæ non modo quiete, verum etiam (quod ad eum attinet) dignitate rebus suis prospicit: quid suis dixi? imo vero dum Christianæ pietatis, salutis & religionis incolumitati consulit. Cum autem apud vos purgatum sese voluit, tum vero animi sui senten- 50 tiam testandam esse duxit. Turcarum igitur Regem neque se excitasse testatur, neque cum eo ab aduersarijs excitato statuisse rerum suarum summam conjungere: cæterum præterita fortuna, & præsenti adhuc rerum statu adn oneri, ne hostem temere sibi [...]um (quo sibi pacato opus sit) ad superiora incommoda, ad superiores clades, velut additamentum intestinorum hostium asciscere, in sese que prouocaret.

*Quæ sequuntur.*

ret. Sed illarum literarum tamen exemplar simul cum hac Apologia idcirco ad vos perferendũ modo curauim⁹, quod incertũ nobis esset, an illæ vobis redditæ fuissent, an (vt sæpe de cæteris contigit) in itinere intercepte. Nec dubito quin quo iudicio & prudentia polletis, qua rerum peritia & vsu omnia perspicitis, ipsius Regis consilia minime improbetis. Nam qui in rerum vestrarum consilijs agitandis prudentia & circumspicientia vti soletis, circumspecto Regi prudentiaque prædito non conuenire iudicabitis, hostem talem tantumque, quantus Solimanus est, vltro in sese irritare, vt Principis non modo minime sibi amici, verumetiam hostis infestissimi atque acerbissimi imperium constituat, vel tyrannidem potius stabi-
10 liat: præsertim cum nec adhuc vsquam Rex in sua causa apud amicos & socios satis iustum modum æquitatis interpretandæ inuenerit, nec vllam apud hostes immensæ cupiditatis, arrogantiæ, crudelitatis moderationem, ex ijs quæ antecesserunt, se in posterum inuenturum sperare debeat. Solimanum vero quid fuit quamobrem in caput suum & fortunas conuerteret? Habet ille (vt perhibetur) nauales apparatus ingentes, classemque, vt si qua vnquam, in Græco mari instructissimam & numerosissimam, quam classem in nostram oram se appulsurum non obscure fert. Nos autem dum à Cæsare grauissimo bello & periculosissimo distinemur, quid nauium tantæ classi opponamus, certe in promptu non habemus. Quin & littus nostrum, quod hosti plus minus milia passuum ad quadringenta est expositum, cum per sese
20 sit portuosissimum, eoq; magis injuriæ obnoxium, tum vna excepta Massilia, nulla in parte tractus totius satis ad tantos imperus excipiendos munitum est. Hæc quũ sit rerum nostrarum conditio, nunquam vobis dissimulandum esse iudicauimus, pacem ab hoste in primis omnium formidabili oblatam minime repudiasse: quam si vltro tum appetijssemus, tamen consilium nostrum præsentium temporum ratio deberet comprobare. Sed pacem hanc tamen (ne forte hostium nostrorum importuna obtrectatio vobis obrepat) nec ab vtilitate communi nec ab honestate nostra remotam reperieris, & vero summopere temporibus nostris necessariam. Quanquam ne Cæsareæ quidem ambitionis pœnas luere, si id in rem futurũ Christianæ religionis videretur, recusandum esse putaremus. Verum ita suum animum
30 antehac dictis factisque suis Cæsar, omnibus qui modo aliquid vident patefecit, vt amicitiam cum quouis mortalem fortasse, inimicitias certe nobiscum immortales sibi esse constituerit: vt nihil ipsius ratione cum æquitate pugnantius, nihil quieti publicæ & saluti infensius existimemus; in ejusque sententiam ire, id vero arbitremur esse perniciem publicam ac bellum ciuile perpetuum indicere. Enimuero si preclari illi Cæsaris conatus, si bella ab eo suscepta eo spectabãt, vt Orientis populi eius armis ad religionis nostræ partes adiungerentur; quin igitur subacta iam Africæ parte, in Asiam ipse (quod palam jactabat facturum) transibat: atque id fieri quũ deberet multorum judicio ac opinione? Nonne id & conducibilius in vniuersum fuisset, & nomini Augusto splendidius, quam cupiditate derecta atque animi im-
40 potentia, repente nullam ob causam satis dignam aut luculentam, Christianas copias in Christianissimam gentem vertere? Quod quid aliud fuit accurate rem expendentibus, quam collectam superioribus annis ex Fortuna gloriam paucis mensibus effundere? Quid vero si ne nos quidem, quos nunc in inuidiam rapit, quum cum illud facturum alij sperarent, voluntati hominum & postulationi defuimus? Equidem memini Romæ hac de re consilium haberi, in quo consilio quum multas ob causas, tum vero maxime ob viciniratem loci (nam erat tum Cæsar ad Neapolim) multis magnisque de rebus tractatum est. In eo consilio præfuit summus Pontifex, affuit amplissimus Cardinali m ordo, Legati Ferdinandi Regis, Legati Lusitanorũ, Florentinorũ, Genuensium, Lucensiũ, Iudæorũ deniq; qui magno numero
50 trans inauditos quosdam & incognitos Arabiæ (vt fertur) vlterioris montes incolunt: quin & Venetorum ipsorum Legati, certarim ad eam expeditionem suscipiẽdam nomina dedere. Nemo erat omnium quin vires, opes, facultates, vitam etiam ipsam & sanguinem, in tam pium bellum se profundere velle dicerer, præ se ferret. Tum rogatus sententiam Cardinalis nomine Bellaius, quem maxime conscium Regis consiliorum esse constabat, ecquid pro Rege Christianissimo pollicereiur, respon-

*Solimani potentia.*

*Massilia.*

*Fœdus Franc. cum Turca.*

*Concilium Romæ.*

*Card. Bellaius.*

„ respondit, Regem ad ea quæ jam diximus, in Pannoniæ tumultu oblata esse, additurum etiam triremes quinquaginta, & nauium quæ ex Oceano maximæ & instructissimæ adducerentur, numerum ingentem: ac ne ipsum quidem Regem, si ita videretur, ab expeditione abfuturum. æquum proinde esse, vt ratio eius haberetur. Id quod postea re intellecta ipse Rex protinus confirmauit, seque ea lubenter præstaturum esse, quæ pro se Cardinalis ille recepisset, promisit. Hic enimuero peruelim, vt hoc mihi lepidi isti criminatores vnum explicent, quæ causa fuerit, cur ad egregiam tot populorum, tot Regum, tot ciuitatum voluntatem, aut potius pro re publ. singularem animorum deuotionem, Cæsar id quod se tantopere deposcere ostendebat & dictitabat, (præsertim quum illi factu facile esset, & vltro etiam obuium) non exequeretur. Quid à nobis amplius, quid ab vniuerso orbe vel sperare vel desiderare potuit? Quod si hanc animi nostri egregiam promptitudinem in capitis crimen ac judicium isti adducunt, si omnia ad arbitrium suum collata, à nobis causam fuisse existimant, quare inuisi omnibus & offensi esse debeamus, quasi ab expeditione Turcica Cæsarem reuocarimus, quasi Solimanum in finium Christianorum depopulationem ac vastationem vocauerimus: jam ego quid potissimum in causa sequar, quid fugiam, quid defendam, & quid refellam, quo me vertam, ignorare fateor: cum isti rationem omnem officij & culpæ, omnem æqui & iniqui naturam peruerterint, vt quid apud eos bonum sit, quid malum, quid rectum sit, quid prauum, quæve ijs rebus vocabula apta sint, jam intelligere non possim: nisi hoc fortè agunt, vt nos pro rebus justis, pro officijs præstitis, pro ingentibus meritis causam dicere cogamur. Quid ita? nempe quid ad rem Cæsaris faciat, hoc in judicio justitiam accusari & probitatem, injuriam & nequitiam defendi. Hic locus est quiritandi (vt videtur) & Dei hominumque implorandi, & vestram maxime, viri integerrimi, æquitatis & justitiæ studiosissimi, fidem in tam inaudita insolentia. Sed quoniam id è moribus gentis nostræ atque dignitate Regis minime visum iri intelligo, non eo me vehementiæ istorum indignitas impellet: non committam, vt istorum improbitate percitus, non similis esse mei, nostrorumque non meminisse videat. Quanquam in hac controuersia disceptanda non satis constitutū habeam, quid potissimum, quid primum, quid secundum ac deinceps defendam: nec vero, quid in primis accusent: imo vero, quid omnino accusent, quid querantur, quid in nobis desiderent, quid à nobis abesse velint, ignorem: cum ipsi in suis criminibus nihil cōstitutum habeant & definitum, nisi quod summam accusationis suæ eo referunt, vt maledictis, ijsque falso excogitatis Regem Franciææ gentis ipsius nomen cooperire obruereque possint. Qui cum nostra benefacta in malefacta obtrectandi iniquitate vertant, etiā sua ipsi maleficia pro egregijs in vniuersum religionis nomen vobis venditant, tanta est confidentia institutæ calumniæ. Verumetiam si insolentiæ suæ finem nullum faciunt, ego pro nostra consuetudine tamen, ne vestra facilitate atque æquitate in causam nostrā abuti videar, finem hic secundæ faciam refutationis. In qua probasse nobis videmur, non modo nos hac modestia, hac animi perpetua liberalitate gentem Turcarum in rempublic. non concitasse, verumetiā sua arrogantia istos & cupiditate rem Christianam communibus hostibus & domi & foris prodidisse & perdidisse.

Quod tertium ex diuisione fuit, idque postremum, quæso viri Amplissimi, paucis ex me intelligere attente ac beneuole, ne grauemini. Hoc vero ab eadem mente profectum, qua supradicta, congruentis quoque cum illis est vaniloquentiæ. Quippe Regem eundem tot aliunde calumnijs oneratum, apud vos in inuidiam adducere hoc quoque nomine conantur, quod in Mediolanensem, quod in Sabaudiensem agrum, vestro, hoc est, Principum Senatus Imperijque Romani injussu inuaserit, eaque re sic Imperij vestri jus atque authoritatem læsisse vociferantur, cum ij populi in vestra sint fide, ac vestri (vt isti dicunt) beneficiarij: vt Rex vel hoc ipso majestatis reus apud vos agi peragique & possit & debeat. Quo in accusationis genere mirari satis non possum istorum hominum incredibilem stupiditatem summa cum impudentia conjunctam. Qui enim Regem majestatis postulant, illi quo maxime crimine apud omnes laborant, ejusdem eum qui ab hoc

ab hoc quam longissime abest, insimulant: nec interim, credo, sentiunt à vobis viris perspicacissimis ea non posse non animaduerti, sicque proinde in hoc crimine se jactant, sic exultant, quasi vestrum sit aliquis, qui nesciat neminem post Caroli magni tempora fuisse (qui primus Imperiũ Ro. inuexit in Germaniam) qui hunc Cæsarem non dicam superare, sed æquare quidem potuerit in dignitate Imperij ornamentis omnibus spolianda, euertenda fortunis omnibus, ne dicam interuertenda; iis qui Imperij administrationi & majestati atque grauitati moderandæ præfecti sunt, in ordinem redigendis, ærarij opibus & facultatibus exhauriendis, atque dilapidandis. Cui enim non dico Austria ipsa, (cuius vos possessione atque clientela
10 majores ejus defraudarunt) sed facta ejus recentia non insident animo, vel potius versantur ante oculos? quæ si ego non singula quidem illa (nam infinitum esset ea commemorare) sed si ex tam multis ea saltem vulnera commemorabo, quæ in Italia, Florentia, & Pisæ: in Germania, Vltrajectum & Wirtenberga ab eo acceperunt: & si vos ea (vt facitis) recordamini, dissimulare nunc si potestis, populo Florentino, atque Pisano, libertatem à Carolo magno Imperatore vestro & ciue datam, aliorũ deinceps Imperatorum beneficio omnium consetuatam, his proximis annis nulla vestri habita ratione, vtrique populo per vim Cæsarem ademisse, & mox Tyranno contra jusiurandum, contra Imperatoris fidem & officium mãcipasse, deinde pretio accepto eidem in numerum dotis attribuisse. nam res Vltrajectensis, quando ea
20 quidem palam est, & oculis vestris exposita, eo leuius attingenda mihi est: neminem enim vestrũ latere puto, qua arte Vltrajectensi Episcopo patrimonium omne subduxerit, non quidem vt inopi & mendicæ plebi, vel certe ijs qui præ egestate literarum studia tueri nequeunt, erogaret; sed vt totum hoc in priuatum sinum auersum sibi sumeret, aut potius consumeret. In causa sane Wirtembergensi, mirũ, ni quod egit, satis animaduertistis: opinor enim quale fuerit, vos vidisse: atque à vobis est hoc pro rei natura & authoris ipsius ingenio perspectum. Et tamen id facinus nec prohibuisse vos, nec admissum vindicasse, certũ est: si quidem ea vera sunt, quæ multorum sermone, rumoribus etiam ad nos & fama perlata sunt. An vobis hoc parum visum est, dignitatis Imperij, & vtilitatis publicæ cupidissimis, tantam
30 prouinciam ac tam nobilem de Imperij clientela oblique esse istorum artificio exemptam? cujus Imperij beneficium eo jure erat, vt aut si quid forte esset à cliente contra fidem beneficiariam admissum, aut si ad eum casum res deuenisset, vt in familia clientelari mas nullus superstes esset, ager ille fieret publicus populi Romani. At id jus omne ita est interuersum à Cæsare, vt totum in gentilitatem Austrianam ijsdem conditionibus transcriptum sit, pacto an peccato dicam, nescio: certe quidẽ contra jus, contra æquum & bonum, contra morem majorum. Id quod eo est & indignius, & multo etiam minus tolerabile: quod ea fraus in captionem Imperij conflata, in accessionem Ducatus Austriæ futura sit. Quæ Austria cum ante Maximilianum Cæsarem in fide Imperij Romani eodem, quo Wirtembergensis ager, jure
40 esset, ab illo ipso Maximiliano fide liberata, clientelæ immunitatem summa fraude & flagitio Imperatoris vestri consequuta est. Quæ tum juta Imperij vestri, non ab exteris nationibus, non ab hostibus tentata, sed ab Imperatoribus vestris, nimia omnino (quod pace vestra dixerim) ac plane dissoluta conniuentia, erepta sunt Imperio. Quo in scelere existimo vos, Amplissimi viri, minime esse hallucinatos: sed ea temporum ratio superiorum extitit, vt facilis fortasse fuerit ejus improbatio, sed difficilis intercessio. Nam illud insigne in Comiti Carpensi injuria facta (quod nũc, vt arbitror, magnitudine jam dictorum obscuratum vos effugit) non modo aut Imperij vestri majestatem violasse, aut Christianæ religionis authoritatem, societatẽ, pietatem contempsisse, verum humanitatem etiam omnem (quod in Cæsare fuit)
50 deleuisse videtur. Erat vir ille, vt nostis, non modo gentis imaginibus, opibus, vitæ innocentia, & morum probitate, ac doctrina singulari, tota prope Italia clarissimus: verum etiam ætatis jam grauitate, & quod sartum & tectum ab omni violentia præstare eum debuerat, valetudinis perpetua infirmitate, membrorum omniũ debilitate, minime ad injuriam opportunus, indignusque omnino, qui vllo inhumanitatis genere afficeretur. Verum, vt credo, cum hæc omnia Cæsarem minus inhi-

Imperij dominatio. Austria. Florentia. Pisæ. Vltrajectum. Wirtenberga. Ducatus. Carpensis Comes.

inhibere potuerint, vt manus à grauissimo & sanctissimo viro, propter tot causas abstineret; nō vulgaris aliqua ratio eum induxit, vt vim nobilissimo illi homini nihilominus inferret. Obsecro vos igitur viri Principes, rem vt totam cognoscere velitis. Fuerat ille inter clientes Imperij Romani in primis nominatus, cum apud Romanum Pontificem Regis Christianissimi legatione fungeretur. Apud quem Pontificem, per Deum immortalem, cui populo, cui nationi, cui Regi, cui denique Christiano homini, legatum habere, aut cui denique homini & nunc, & antea non sit, non fuerit, non olim futurum sit oratori esse liberum? At in hoc viro tamen, exempla majorum & instituta, Carolo minime sequi visum est. Siquidem quasi violato hoc vno nomine jure publico, authoritate Imperij Romani ludibrio habita, grauissime ille tulit, vel simulauit potius, quod cum in fide populi Romani esset Carporum Comes, injussu Imperatoris pro Christianissimo Rege legationem suscipere ausus esset. Eo de homine quid futurum esset, hujusmodi de crimine quid ipse staturus, non magnopere quiuis anxius esse debebat (vt quidem ipse reor) qui & Cæsarem nouisset, & culpæ genus intelligeret: crederes objurgatione contentum hominem fore, & verborum castigatione, si non qualiber, certe subseuerioriusacula. At id aliter homini visum est. Neque enim satis habuit, aut Imperatore dignum esse censuit, admonere hominem durius, & grauius reprehendere, comminari etiam insolentius vt desisteret, ac nequid tale moliretur in posterum. Hoc ille quidem parum ad injuriam juris communis, parum ad libertatis contumeliam esse judicauit: tametsi id omnes merito iniquissimi, & arrogantissimi Imperij esse existimarent: videlicet id ab isto reprehendi, quod non tantum moribus omnium & institutis receptum & visitatum esse probaretur, verum laudandum etiam esse summopere inter omnes constaret. Existimo vos, viri Amplissimi, nihil grauius in hujusmodi culpa, seu crimine ad speciem exaggerato expectare, quam vt rem ab omnibus receptam atque probatam, Cæsar quamlibet infensus, suis decretis & condemnarit & abrogarit. Hoc vero quanto grauius est, quanto ad iniquitatis memoriam insignius, quod vir in Italia Princeps, vir summa nobilitate, summa authoritate, summa dignitate præditus, vir cujus vel humanam quamuis culpam valetudinis (vt modo dicebam) imbecillitas, debilitas membrorum omnium, ætas ante annos affecta, & ea ipsa tamen canitie matura venerabilis, deprecari debuisset: vir (inquam) ille, qui & ingenij & morum ornamentis, qui vitæ per virtutem actæ patrocinio meritæ quoque pœnæ eximendus erat: qui ob senectutem jam confectam & emeritam sacrosanctus huiusmodi legū sanctionibus esse debebat, (proh sancte IESV) è lare suo familiari, ex auitis sedibus, è patrijs possessionibus, fortunisque omnibus in Regis inuidiam eijcitur, exigitur, deturbatur: quo innocentior & indignior tam fera crudelitate, eo non meo tantum, sed aliorum multorum judicio miserior: tūque ex omnibus fortunis, imo vero ex ipsa luce communi & spiritu eijcitur, quum nullo exemplo, nulla probabili ratione, indicta causa damnatus est. Quo autem injuria esset cumulatior, noxa caput (quemadmodum apud iurisperitos dicitur) sequuta est: caput nunc, ipsum Cæsarem voco, qui Carpensem Principatum publicatum Imperio Romano adiudicauit, vt litem suam faceret, quam homini insonti speciose inrenrandam curarat. Iam non ego quidem miseri illius Comitis fortunas, nec pristinam gentilemque dignitatem per summam indignitatem ereptam, nec acceptam illam miserabilem calamitatem deploro, neque gentis nostræ, neq; Christianissimi Regis propinquissimi odium conqueror: verum hac tota de re iuris gentium calcari insignem contumeliam, Imperio Romano maculam inustam, & labem Christianæ pietatis necessario dolore concitatus profero. Nam totum illud, quod sequitur, multo impudentius & tetrius, licet ad omnes quidem homines vniuersum, verum quadam in parte tamen præcipue ad vos pertinere arbitramur. Siquidem ager ille cum factus esset publicus, vis illa quidem tanquam vestri Imperij acerbitas quædam & iniuria, tametsi nemini vnquam tole- randa esse visa est, tamen quod esset nomine vestro adumbrata, quod Imperij Romani authoritate subnixa, leuior ea causa tolerabiliorque videbatur. At vero cum est a Cæsare quasi auctionante, non obscuro bonorum & grauium omnium gemitu, si non publice, at

domi

domi tamen, proscriptus & addictus licenti potentatus; dici non potest, ne cogitari quidem, quanto altius omnium in visceribus sensus ac dolor indignitatis illius insederit: cum eo ventum esse videretur, vt nihil tam suum cujusquam, tam mancipio quæsitum esset, quod non precarium esse cœpisset, ad quod libidini Cæsaris & rapinis aditus esset aliquis patefactus, intra cujus parietes diuinarum omnium rerum & humanarum, domestico quidem illo & familiari scelere, nundinæ essent institutæ. Verum id quod ad vos præcipue attinet, viri Principes, vos mihi locupletissimi testes estis, an pecuniam illam ex miseri illius hominis visceribus & cruore redactam, postea expensam reipubl. rulerit, aut acceptam, vobis ipsique Imperio
10 retulerit. Id quod si ipse faciendum duxisset, facinoris grauitatem aliquantum eleuaret: quasi non sibi iniquus & crudelis, sed Imperio & majestati Augustæ esse meditaretur. Sinite igitur vos hac de re interrogari, ecquid vobis ille visus sit ex calamitosissimi senis manubijs reipublicæ commoda aut reditus Imperij auxisse. Sed enim molestus esse nolo: non exprimam vocem inuitis, & verecundantibus ipse pro vobis respondebo. Non retulisse illum: nec si retulisset, si innocentiam vestram bene noui, hanc tam ignominiosam, tam funestam & quasi miseri & innocentis sanguine redundantem pecuniam punctum temporis apud vos residere pateremini: sed tanquam ad vos inaudiræ illius & incredibilis inhumanitatis labes & contagio quædam delata esset, aspernaremini. Quod igitur non vestra ille authoritate,
20 sed sua ipsius audacia partum esse cognouerat, id nec vobiscum communicandum esse duxit, sed sibi vni assignandum. Quanquam quis hoc vnquã non dicam Christianus, sed Romanus Imperator ausus est? Si quis vnquam de publico auertere conatus est, id ille nec per se, nec palam, nec in manifesto facinore, sed per magistratus cupiditatis suæ administros, sed occulte, sed specie aliqua vel honestatis vel necessitatis obtenta tentauit. At vero hic nummarius Populi Romani Imperator ducenta illa aureorum ducatorum millia, vel plus etiam aliquanto, quæ ex miseri illius Comitis capite redegerat, sub publici nominis velamento, sibimet ipse quasi suo jure vendicauit. Quare hac in parte saltem hujus causæ, in eoque crimine disceptando, non seueritatem tantum judicum, sed inimicorum etiam & accusatorum
30 acerbitatem & vehementiam suscipere debetis. Neque enim quo animo esse hujus criminis judices debeatis, dubitare possum, cum ad vos potissimum Imperij Roma. sanctitas, & publici juris tutela dignitasque pertineat: quos etiam apud alium judicem acriores, quam ego sim, actores & accusatores esse oporteret. Hoc loco fortasse reclamabunt aduersar j nostri, vehementioresque assurgent: enimuero nos nec lege, nec moribus agere, qui accusationem pro Apologia scribamus, institutamque defensionem objectorum nobis criminum inchoatam derelinquentes, in recriminationem sensim delapsi simus. Et nos quidem, quoniam æquum esse existimamus, non aduersariorum exemplis hujusmodi causam nostram tueri, quanquam summorum patronorum exemplis receptum sit & legitimum, vna cum defensione re-
40 ferre aduersarijs criminum quæstionem, tamen innocentiæ argumentis & signis exponendis & explicandis libentius indulserim, vt nihil tale à nobis ne cogitatum quidem esse doceamus, nec in Mediolanensi causa Regem Christianissimum quicquam, quod vos offendere debeat, esse aggressum facere. Neque enim in eum agrum (quod isti pro solita maledicendi & mentiendi consuetudine affingunt) inuasit, vt constat: nec si inuasisset, quicquam vos cum illo eo nomine expostulare potuissetis. Iure enim hæreditario ipsi obuenisse illius agri dominium, altera illa Apologia mihi quidem abunde probauisse videtur. Atqui per vim & injuriam rapta, vi & armis repetere jure tum gentium, tum ciuili Romanorum, tum Pontificum licet. Hæc autem jura tam nota sunt, tam cuilibet vel imperito audita & cõperta, vt nulla
50 re magis quam communi omnium persuasione, & sensu possint confirmari. Quod porro ad Ius Imperij attinet, siue id clientela, siue beneficium Populi Romani appellandum est, quod isti inuestituram suo vocabulo appellant, vtinam autem quale id est cunque, aut quodcunque vocari debet, non tanti pridem nobis Maximiliano Imperatore constitisset: aut si id factum oportuit, vtinam (inquam) dum jus nostrum toties, & pacem publicam ab Imperatoribus vestris immani pretio redimi-

200000. Ducat.

Mediolanum feudum Imperii.

Ff mus,

mus,ejus pecuniæ portio aut in reipublicæ,aut in vestra cessisset commoda:si tamẽ
hoc vestra amplitudo neve vestraque virtute non indignum existimatis. Non enim v-
niuersum illud nobis,quo jure quave injuria ablatum pretium confestim, in nostri
capitis & regni hujus nostri perniciem vertisset. Verum enimvero hujusmodi re-
rum nobis quidem pœnitendarum, illis autem pudendarum commemoratio in
querimoniarum formulam aptius concipi potest,quam in verba vota facientium.
Quare voce jam optantis non vtar:neque enim in præteritum aut illis aut nobis jus
est,vt ea induci Senatusconsulta , & facta infecta fieri possint. Cur autem nunc de
*Sabaudiense bellum.* bello Sabaudiensi nobis molesti essent homines isti sapientissimi,prorsus nihil fuit.
Neque hac de re mihi magnopere apud vos laborandum esse existimo. Quid enim 10
tam ridiculum est,quam quoties bellum cum aliquo definium vel hæreditatis con-
trouersia necessario ab aliquo suscipitur, hoc statuere ? *Qui Senatus injussu digitum
vnum commouerit,vt illius nomen vel absentis ita recipiatis,vt apud vos capitalis rei, apud vos
perduellionis reus sit,aut hostis à vobis indicetur.* Id cum neque moribus vsquam receptũ
est,nec majores vestri tam iniquam legem,tam duram , tam contumeliosam sanxe-
runt:tum profecto existimo vos,si res integra ad vos delata fuisset(quæ vestra est æ-
quitas)secundum Regem omnino sententiam fuisse laturos. Itaque Rex ereptam
progenitoribus suis per vim maternam hæreditatem,vi quoque,quando aliter non
poterat,censuit repetendam : cui si facultas fuisset controuersiæ judicio dirimen-
dæ,jamdiu cum Duce auunculo,judicio expertus esset. Longe enim illi fuisset o- 20
ptabilius recuperatoribus ab eo datis,cui dandi jus fuisset,re judicio concertata ad
pacatam hæreditatem integramque peruenire , citra cædem & sanguinem,quam
belli laboribus,sumptibus & jacturis vexatum ad eandem illam direptam & exhau-
stam,atque omni belli clade deformatam Marte non incruento irrumpere. Age
nunc,viri Principes,judices illi feramus,quoscunque æquitas vestra prudentiaque
censuerit,ni per eum factum sit,quominus res nobis repetere judicio non licuerit:
neminem vt iniquum nobis,reijciemus,qui æqui boni consultus magis, quam juris
istius Imperatorij sit,id est juris.quod Cæsar sibi dixit:neque vero vos nobis eum ju-
dicem esse debere censebitis,qui Mediolanum nobis per summam injuriam abstu-
lit,& majore etiam nunc iniquitate retinet : nec vllum à nobis reditum in Italiam 30
in hæreditatem nostram non modo postulari,sed ne sperari quidem permittit. Nã
quid eo esset iniquius? Verum quid faceremus?ad vos,cum id maximopere cupe-
remus,Legatos mittere non poteramus.Quid quod ne tabellarium quidem ? cum
itinera nobis obstructa , cum omnes ad vos aditus nobis interclusos comperisse-
mus,vos certe mihi testes optimi estis,viri Amplissimi , hoc toto triennio Regem
tentare non destitisse , si quomodo tandem suæ ad vos justissimæ querimoniæ per-
ferrentur,si quo posset modo fieri,vt de omnibus controuersijs,quæ sibi cum Cæsa-
re intercederent,disceptationem susciperetis. Quod ille non modo ne fieret obsti-
tit,sed ne ad vos querelarum nostrarum,suarum injuriarum nuntius perferretur,o-
mni ope atque opera vt prohiberet,enixus est:vestram nimirum æquitatem sapiẽ- 40
tiamque veritus:id quod satis,vt spero,comperistis. Neque hic libet labores com-
memorare,pericula recensere,quæ quidam ex nostris hominibus,quæ Oratores ea
de re ad vos missi adiere. Vetera illa, quorum sine dolore & acerbo quodam contu-
meliæ nobis illatæ sensu meminisse non possum, prætermittam. Hoc vnum tan-
tum etsi maxime dolet,tamen operæ puto esse pretium exponere,quod paucos ab-
hinc mẽses accidit. Id fere est ejusmodi:Cum literas ad singulos ordinis vestri Rex
dedisset,quibus literis Senatum sibi media in Germania dari flagitabat,apud quem
ageret,partim de controuersijs priuatis suis, partim de summa reipublic. nominis
Christiani(nam rerum suarum controuersiam , non minus quam vniuersitatis, per
vos disceptari concupierat,vestræ tum sapientiæ tum æquitati confisus)videte nũc 50
etiam atque etiam,obsecro,quam semper,quum æquissima postularemus, iniquis
aduersarijs nostris vsi simus:qui nostras tali ac tanta de re, tam necessaria,tam justa,
literas ferebant , eorum partim aut Cæsaris aut Ferdinandi edicto finibus vestris
prohibiti sunt & exclusi : partim(vt non vanissimis cognitum est testimonijs ) cru-
deliter necati.Sed hoc ab istis ex more suo perfectum:quod etsi non grauissime fer-
re,in

re,in te publicæ vtilitati tam idonea nō possumus,hoc nobis tamen multo grauius fuit,& insolentius visum est,quod ex ordine vestro,vnde nihil tale futurum neque in nos,neque in rempub. Christianam timueramus,inuentus sit, qui nuntium Regis Christianissimi,qui literas ei de re ad communem reipub. Christianæ vtilitatem pertinente reddiderat,mox in carcerem teterrimum,vinculis grauissimis oneratū, inhumanissime conijceret,prius tamen capitis denuntiato supplicio. Sed & custodia illa,(vt dicitur)loci ipsius horrore & illuuie atque situ,crudelissimi cujusdā Tyranni carnificinæ accommodata videbatur. Quam inhumanitatem,non dubitamus istum vestrum in Cæsaris gratiam suscepisse. Itaque ab illo misero,qui in carcere erat,nihil leuius morte expectabatur : omnia in se tormentorum genera exquiri intelligebat. Sed eo ipso die,qui ad supplicium illi erat constitutus, nec misericordia cujusquam,nec vlla humana ope aut consilio,sed singulari potius Dei immortalis beneficio seruatus esse judicatur. Deum ipsum immortalem testor, viri Amplissimi,libenter me pro instituto nostro facturum fuisse,vt nomen ejus silentio prætermitterem,qui flagitium hoc commisit. Verum & officio meo & fide quam huic causæ præstare plane debeo,ne hoc prętermittam,inhibitus sum,& multo vero magis causa vestra: nempe vt vos exemplum hoc detestati,diligentius posthac, nequid fiat simile,prouideatis. Brandeburgensis Marchio nulla à nobis re lacessitus,ne verbo quidem vllo,eadem qua vos nobiscum,necessitudine conjunctus: ille inquam Marchio(quando nomen ejus proditum oportuit)quantum in se fuit,Regium nuntium omni genere tormentorum excruciatum necauit,nullam aliam ob causam,quam quod ad eum de republ. Rex,& Rex Christianissimus, de re etiā priuata scribere per eum ausus esset. Ille quod honoris maximi causa factū erat,quod necessitudini summæ datum & beneuolentiæ,pro injuria & maleuolentia habendum esse censuit. Quo facto,non modo antiquissima fœdera inter maiores vestros Franciæ Regum progenitores, & Reges ipsos Francos icta, tot annos sanctissime seruata violauit:verumetiam jus ipsum gentium, quod idem natiuæ ius est, in tabellario Regio in vincula conjiciendo , & omnes humanitatis leges infregit : eo quoque etiam crudelior & inhumanior barbaris omnibus,quod postquam miser ille forte diuinitus oblata è vinculis ereptus est, non plus apud eum Fortunæ illius diuinæ benignitas quam humanitatis ejus ratio authoritatis habuit. Sed præmia multiplicia proposuit,qui latitantem,& fame ac frigore(vt conijcere est)exanimatum hominem ad se retraheret:eamque in conquirendo diligentiam adhibuit, vt nisi prouidentia rerum hujusmodi arbitra,hominem calamitosum furori ejus subduxisset,exemplo ille quopiam abominando sublaturus eum fuerit. Affuit misero mire numen diuinum,fugitansque & pauore exsanguis,non mortem, quam optabat,sed Tyranni Principis iram fugiens in latrones incidit , vel seruatrices potius latronum manus inuenit. Sed enim facinus detestandum abunde est quoquomodo indicasse:quare digressiunculam parum festiuam abrumpam,vt eo quod agebatur,redeam:ne scilicet in re Mediolanensi vel Sabaudiensi disceptanda cujusquā, modo non iniqui,judicis arbitrium refugisse Regem Christianissimum putetis, cū ne ad vos res integra deferretur, si defetenda fuisset,& temporum & hostium iniquitate factū esse videatis. Nā quos tādem judices aut arbitros Rex inuenire tū posset,quibus æquis vteretur,aduersario Cæsare,ob res paulo secundiores terram cœlumque territante? Cæterum quod in direptione oppidi Montis Iuelli inita inter nos fœdera violata esse objiciunt,quod res nonnullæ mercatorum vestrorum à militibus direptæ sunt:id vero totum est ejusmodi,vt ab homine quopiam vaniloquo & sycophanta confictum esse videatur,aut mendacio permixtum:& vero quod exacte quæsitum non fraudi nobis apud vos,sed laudi futurum sit. Quem enim ea in re expostulandi locum Rex videri potest reliquisse,cum quicquid fuit vel mercatoribus illis,vel negotiatoribus in direptione ereptum,id sicubi cōpateret , integrum, Rex vt restitueretur curauerit:quicquid deperierat,vel fuerat corruptum,vt cujusque de suo æstimatio ad nummum persolueretur:denique vt quicquid esset detrimenti acceptum,quanti cujusque interesset, tantum ille auferret,vt meo quidem judicio nec consuetudini suæ,nec animo suo in vos, nec fidei suæ, nec constantiæ, nec grauitati potuerit cumulatius satisfacere.

*Marchio Brandeburg.*

*Montis Iuelli.*

Absoluta sunt tandem aliquando illa tria, viri Principes, quæ ab initio susceperamus refutanda, ex quibus vobis (vt opinor) constitit, nihil fuisse aut opera, aut mandato Regis factum, quominus Cæsar in rebus adversus Turcas gerendis operã nauaret bonam, strenuam, & vtilem reipubl Christianæ, religioni ac pietati à Servatore nostro nomen, authoritatem originemque habenti. Contra vero, Regem ipsum religionis ipsius causa omnia cupientem, sic animo comparatum fuisse, cum egregiæ voluntatis significationem non obscuram dedisse, sic palam testificatum esse, vt si per Cæsarem licuisset, omne studium, omnem curam, omneis copias, in causam communem optima fide collaturus fuerit. Tantum abest, vt sciens ac prudens Rex Christianissimus tam præpostere de semetipso, de penatibus Franciæ 10 clarissimis, de liberis, de hæredibus tanti regni, de nepotibus, de nomine denique Francorum pietatis retinentium in primis atque reuerentium merceri instituerit. Tantum vero Rex ab ea voluntate alienus fuit, vt vlla in re Imperij Romani majestatem atque authoritatem vestram violare contenderit: vt etiam omni obseruantiæ, officij, fidei, diligentiæ genere, & semper coluerit, & in posterum, quo ad per vos licuerit, colere constituerit. Vos itaque per libertatem communem, per fidem & amicitiam atque necessitudinem tum Christiani nominis, tum generis ac sanguinis nostri obtestor, vos per CHRISTI religionem, per pietatem obsecro, viri Amplissimi, ne Regis hic tantummodo nomen, aut Francorum opinionem tentari existimetis, sed rem etiam agi vestram arbitremini, existimationis hic vestræ, æ- 20 quitatis, honestatis, vtilitatis judicium fieri. Hoc denique nunc sollicite expectari, publicane consilij vestri authoritate, importunissimi homines iniquitatum suarum atque injuriarum authoritatem constituant & sanciant, atque innocentiæ præsidia vobis conniuentibus intercludant; an potius istic more à majoribus vestris prodito, non nobis tantum, sed rel quis Christianis nationibus, sed consensui & concordiæ bonorum & fidei, denique & æquitatis cultoribus, spes aliqua juris sui obtinendi reliqua sit. Hac etiam in causa existimetis impotentiam istorum & insolentiam perfortunarum nostratum strages ad libertatis vestræ ruinam, gradum sibi facere, aditum & viam munire constituisse. Ac multa quidem recensere possem, si necesse putarem, quæ nobis jure communi omnibus vobiscum intercedunt, qui- 30 bus tanquam retinaculis charitatis, vniuersum nomen Christianum complecti æquabili nexu soletis. Est autem nostrum id jam non commune, sed peculiare & singulare, quod & de vobis, & de communi gentium Christianarum meritos nos esse bona vestra venia (nisi fallor) vel gloriari vel prædicare possumus. Et quidem quod stemma regium ad majorum vesttorum originem suam tefert, & generis propinquitate aliaque necessitudine arcte conjunctum, id vero ad vos priuatim viri Principes, attinet. Quod vero & majores Regis & Rex ipse, ex quo diuina benignitate regno auctus est, libentissime fecit, atque cupidissime, quandocunque res communis poscere visa est, & tempora ejus ita tulerunt, vt bene ac prolixe de nomine Christiano mereretur, id jam communem causam habet & latissime patentem. Et 40 Christianissimi quidem Regis ea semper fuit æquitas, eaque moderatio animi, vt neminem vnquam cum posset, atque incitaretur à nonnullis, per occasionem vllã injuria affecerit Certe ipsum Carolum in ipsius regni auspicijs cum facile deturbare de vtriusque Siciliæ regnis potuerit, noluit: quin & illum rebus ejus male pacatis protexit, ornauit, auxit, filij loco habuit: à quo postea rerum potito, & prosperis rebus elato contemptus, nullum damnum, nullam contumeliam acceptam ab eo, nõ humanius fortasse quam par erat, & negligentius tulit: videlicet Rex æquus & bonus, in dignitatis atque amplitudinis vestræ gratiam, necessitudinisque reuerentiã sibi vobiscum intercedentis, & alioqui rei Christianæ affectus suos dedens, quod parum sibi cessurum honori videbat, honestissimum nihilominus ac velut decorum 50 esse duxit. Idem Rex, quo Solimanus Christianorum hostis à nostris ceruicibus cõmuni omnium consensu depelleretur, apud eos, qui possent in republ. plurimum, assidue institit opes suas omnes, vitam etiam non semel in tam piam ac salutarem expeditionem obtulit: nunquam non dignitatem vestram ac Romani Imperij nomen coluit, fœdera tot sæculorum à majoribus nostris accepta, quæ illi vobiscum in-

Origo Francica.

intercedunt, sanctissime seruauit: singulorum etiam Germanorum ita coluit amicitiam, vt nullum honoris, nullum obseruantiæ genus, in quenquam eorum quos ornare potuit prætermiserit, quod posset à Rege omnium humanissimo proficisci. Hoc postremo perfecit, vt non tantum majorum suorum apud vos authoritate & gloria, sed sua potius virtute & beneficijs niteretur, vt se & vobis & optimis quibusque auito illo & Regis Christianissimi nomine quam dignissimum probaret. Agitedum conferte eorum facta cum nostris, jam inuenietis omnia ijs contraria. Istorum enim proprium est (ne plura dicam) quod hæc omnia pro nihilo semper habuerint, contempserint, calcauerint. Hoc igitur à vobis, viri Principes, impetran-
10 dum habemus & exorandum, vt si ii erga vos fuisse videmur, qui fuimus, & quales esse debuimus: si nos iam olim quasi coloni vestri, nunquam ab ingenio vestro, si *Franci.* nunquam à virtute atque indole auorum communium degenerauimus, si semper in officio fuimus, neque vnquam ab honesto declinauimus: sin contra illi alieni à vobis, si barbari, nihil vestri similes, nihil quicquam dignum vobis præ se ferunt: *Hispani.* hunc Regem vobis consanguineum & socium, vobiscum idem sentientem, pro suis officijs & meritis, proque vestro more generoso amplectimini, vestris inquam studijs ac fauore prosequimini: antiquam inter nos amicitiam, quemadmodum ille, ita vos quoque vicissim religiosissime colitote: neve vt exteris indulgeatis, necessarijs & propinquis duros & acerbos vos exhibetote: neve nos vobiscum arctissimo
20 sanguinis pignore, & originis ejusdem vinculo conjunctos, alienis hominibus proditote: quod omen Deus auertat. Quos si nullam aliam ob causam, certe auitæ, atque (vt sic dicam) proauitæ, vlterionsque memoriæ gratia tueri & protegere debetis, atq; istius amplitudinis & authoritatis scuto sartos ac tectos ab omni noxa præstare. De nobis autem hoc vobis ipsi persuadete, ita nos animo comparatos esse, vt si quando etiam (id quod ominari nolim) incommoda aliqua suspicio, aut obtrectatorum nostrorum factio, in perniciemque nostram coitio, aures nobis vestras obstruxerit, aut beneuolam istam mentem à nobis auerterit, nunquam tamen immemores futuri simus, vt antiquæ & auitæ, ita vicissitudine officiosa obsequiosaque confirmatæ necessitudinis atque amicitiæ.
30 Reuerendissimi, Illustrissimi, inclyti, magnifici, spectabiles, & prudentes, sacrosancti Roman. Imperij ordines, Deum Optimum Maximum deprecor, opes ac dignitates vestras perpetuo vobis vt fortunet. Ex castris ad Contæum Belgicæ vicum. Die VII. Maij M.D.XXXVII.

# APOLOGETICA CVIVSDAM FAMÆ REGIÆ STVDIOSI EPISTOLA, QVA DE REBUS INTER REGEM & CÆSAREM CONTROVERSIS AD INTERROGATIONEM AMICI RESPONDETUR.

*bus inter Regem & Cæsarem controuersis ad interrogationem amici respondetur.*

TAMETSI mihi, amice optime, tuis ad me literis, quibus de imminente aut cœpto iam potius inter Regem meum ac Cæsarem bello, quæ sint vestrorum hominum iudicia, significas, sicut varie ita vehementer affecto, visus es causæ Regiæ paulo atque vellem iniquior, tui tamé te similem semper in omnibus præbuisti, hoc est, sincerum sempet & plane candidum. Et sane quod Cæsari tuo propensius faueas, non admodum quidé ego commouebar, vt qui probe scirem, fere vsu esse ac natura comparatum, vt quorum quis sub Imperio ac ditione vitam degat, ijsdem ipse vt plurimum faueat, & eorum causas enixius amplexetur. Sed quod esse tibi quodammodo persuasum intellexi, omnem omnino culpam abesse à Cæsare, contra, Regem meum eotum ctiminum affinem esse, quæ obijci illi ad me scribis; hoc vero tam me commouit initio, quam postea recreauit, quod tu de ijs omnibus, quemadmodum à principio gesta & contracta sint, percontandum esse me duxeris. Ex eo enim cœpi conijcete, si qua in animo tuo insederit de Regia voluntate minus æqua persuasio: eam tamen haud perinde valuisse, neque velut tadices altius egisse, quam vt veritate patefacta euelli atque eradicari posse spetem. Alioqui enim si quoniam Carolus dixerit, continuo Franciscum sine vlla dubitatione nocentem esse judicares, frustra earum rerum explicationem, atque vt se habeant quæsieris. Quum igitur omnia ejus non facta tantummodo, verum etiam consilia, tibi tuique similibus probati cupiam, quorum ope apud omnes constaturum illi spero innocentiæ suæ fructum, nihil libentius hoc tempore facturus sum, quam vt tibi morem in hoc getam, atque ad ea capita sigillatim tespondeam, ex quibus præcipuam illi conflatam esse scribis inuidiam. Etsi enim nulla mihi hujusmodi prouincia existimationis Regiæ à falsa criminatione defendendæ à quoquam est mortalium demandata, atque ob id non sum perinde instructus ex libellis, chirographis, & literis Regijs, vt hæc rata & firma esse possint: tamé ipse per me satis abũdeq; paratus esse mihi videor, & hoc Regi meo me debere intelligo, pro eo quanti eum facere scio, bona esse apud vestrates existimatione. In hac itaque parte desiderio tuo satisfaciam, nec officio deero meo: quin confido etiam ita me rem tractaturũ, vt nisi longe me fallit opinio, demõstraturus sim, quęcunque tu in eum intendi scribis, omnia illa quidem vel omnino commentitia, atque motbo quodam animi potius quam judicio sceleratissime conficta esse, vel non ita certe criminosa.

Iam ptimum quod ex me scire cupis, ex tam varijs nec inter se consentientibus quæ misisti ad me, quasi contestationis cujusdam Cæsareæ exemplaribus, qua in Regem Cæsar ipse apud summum Pontificem & Senatum Cardinalium inuectus est, quod eorum accedere proxime ad veram ejus orationem existimem: ego proculdubio, quoniam eo tempote Romæ non fui, nihil tibi quod pro certo habeam, tespondere possum: neque vllum ejus exemplar adhuc legere memini, in quo veritati nihil quicquam vel detractum, vel additum affirmare ausim: adeo mihi valde multi videntur in ijs omnibus pro suo quisque & ingenio & libidine quædam immutare, quædam amplificare, quædam imminuere voluisse. Inueniuntur enim hoc præsertim infœlici seculo, homines (vt ajebat ille) inimici otij, famæ naufragi, qui quoniam nullæ in tranquilla & sana republ. ejus administrandæ partes eorum esse possunt, ægri semper aliquid esse velint, & tempestatem aliquam excitari, vt sit cujus ad curationem adhibiti sibi nomen parent, vel in reipubl. procellis & turbulentis tebus portum ipsi aliquem ex priuatis suis malis inueniant. Id

quod

quod accidisse in hac causa (meo quidem iudicio) tempus declarabit. Etenim permulta legi passim nomine Cæsaris euulgata, quæ vt credam in mentem illi vnquam venisse, vt tam falso scilicet atque impudenter in quemquam affingeret mortalium nedum in Regem & affinem suum, nulla prorsus adduci ratione possum. Verum, vt ne ad tuam hanc petitionem prorsus nihil respondeam, hoc habeto: legisse me quidem aliquando literas, quas ad Regem Christianissimum duo eius Oratores, alter apud summum agens Pontificem, alter apud ipsum Imperatorem, ea de re communiter scripserunt: quæ literæ, si Germanicum exemplar quod misisti typis excusum fideliter mihi expositum est ab interprete, non admodum mihi videntur ab eodem
10 exemplari discedere. Regis autem defensio, quæ vulgo habetur, & typis excusa est, quantum ego memoria possum repetere, mihi videtur fideliter esse versa. Eius vero (vt ne posthac dubitare possis) vbi primum in Galliam me recepero, descriptum exemplar ex ipso (vt sic dicam) autographo tibi me curaturum recipio. Sed iam ad crimina ipsa veniamus, ex quibus in primis esse Regi meo conflatam inuidiam amiceatque ingenue admones: & quod est omnium primum, clamitant Ludouicum Regem Francisci socerum fidem Maximiliano Cæsari fefellisse, quod Carolo eius nepoti Claudiã filiarum suarum natu maximam nõ dederit in matrimonium; quam vt illi scilicet despõderet, Mediolani principatum a Maximiliano impetrauerat beneficio Populi Romani (quod vestrates vocabulo nouo inuestituram vocant) sibi
20 tradi. Proinde iusta indignatione motum fuisse Maximilianum, vt pro eodem principatu aduersus Ludouicum arma caperet. Ego, amice optime, mirari satis nequeo istorum impudentissimam procacitatem, & maleuolentiam pari cum amentia & stupiditate coniunctam, qui cum hunc Regem velint etiam repetito iam inde à maioribus eius criminandi principio, in inuidiam trahere, nõ ferendo illo quidem atq; visitato longe minus exemplo, haud quaquam animaduerterint, quam sit promptũ atque omnibus expositum intelligere, in eo non modo ipsa re, sed etiam temporibus illos errasse. Etenim ignorare non debuerunt, hod equoque multa superesse hominum milia, qui pro testimonio possunt dicere, natu maximam Ludouici filiam non modo eo tempore, quo in Ludouici principatum Maximilianus arma intulit,
30 verum vno etiam atq; altero post anno nemini collocatam, atque adeo apud patrẽ adhuc fuisse: ipsum vero Maximilianũ Cæsarẽ iam antea despondisse Carolo Mariam, Britannorum Regis Henrici septimi filiã. Præterea & hoc aliunde in prõptu est coarguere mendacium, nempe ex illius ipsius Imperialis beneficii diplomate: quo nimirum & is Ludouicus, & quicunque superstites ei forent liberi, nulla prorsus conditionis adiecta mentione in clientelã accepti sunt imperii Populique Romani: tum huic ipsi Francisco Valesiorum & Engolismorum id tẽporis principi, Galliarum nunc Regi, succedendi ius ad eundẽ principatum eodem siue clientelæ siue beneficii nomine assertum est, atque testimonio luculentissimo confirmatum, ad quod ipse procul dubio Ludouico sine liberis maribus vita functo, ex publicis ta-
40 bulis & consignato Populi Romani beneficio vocatus est. Dum ex hoc igitur Ludouicum isti perfidiæ insimulant, nihil mihi aliud videntur agere, quã quod redire nobis in memoriam faciunt, Maximilianum Cæsarem parum sanctè (ne quid dicam acerbius) Ludouico fidem seruasse: cuius ope cum amplissimas in Italia recepisset ciuitates, proq; illo suo quod dicebam imperialis beneficii diplomate magnam vim pecuniarum, certe supra centena quinquagena nummûm aureorum millia, paulo ante à Ludouico accepisset: eadem mox pecunia vsus est ad cogendum exercitum, quo principatum eundem inuaderet, cuius nomine Ludouicum in fidem re causaque intellecta, deque Principum Sacri Romani Imperii consilio acceperat. Iidem porro ex tabulis nullo negotio refelli possunt, qui (vt scribis) Regem meum aiunt
50 sola ditionem amplificandi cupiditate adductum, nullo alioqui vel iure vel præiudicio, ad hunc ducatum aspirasse, atque Maximiliano Sfortia per vim atque iniuriam spoliato, & antea quidem occupasse, & nunc etiam magno publicæ quietis incommodo repetere. Enimuero ingenue ac liquido Maximilianus iis tabulis agnoscit & fatetur, neque gratiosas eas fuisse, neq; perperam alioqui ablatas, sed ad Regem meum hunc principatum vsque ab auis & proauis hæreditario iure pertinere.

Claudia Ludouici XII. F.

Inuestitura Mediolani.

*Io. Galeacij posteritas.* Atque, vt rem altius reperam, Io. Galeatio Mediolani duci liberi mares duo tantum (si forte nescis) fuere, Iohannes & Philippus, cognomento Mariæ: quorum vterque sine legitimis liberis vita funct⁹ est. Soror eis inter cæteras fuit Valentina: ea nupsit Ludouico Aureliorum Duci Caroli V. Galliarum Regis filio, & Caroli VI. fratri: ea » lege matrimonio adiecta, vt si Ioannis Galeatii liberorum mariū series interiret, ex » Ludouici autem & Valentinę nuptijs superessent mares, illis ipsi in principatū Me- » diolani succederent. Eam legē (quæ si adiecta non fuisset, conciliatū alioqui nō fuisset matrimoniū) cōprobauit summus Pontifex, ad quē erant fasces Imperii, qui tum ad interregnū redierant, translatitio iure deuoluti. Ex eo matrimonio tres nati sunt filij, Carolus Dux Aureliorū, ex quo is Ludouicus cuius nuper meminimus, qui ad 10 regnum Galliarum hæreditarium mortuo absq; liberis Carolo eius nominis octauo est vocatus: Philippus Comes Virtutensium, cui liberi non fuere, & Iohannes Engolismorum Comes, ex quo natus Carolus huiusce Francisci Regis pater. Vides igitur Franciscum Regem huius principatus hæreditatem creuisse antiquo auito atque proauito (vt sic loquar) iure. Mortuo enim Philippo Maria, quamuis Franciscus Sfortia qui Philippi notham filiam in matrimonio habebat, ipsum ducatum occupauerit, nunquā tamen nec ipse nec eius liberi in fidem sunt imperii Rom. eo nomine recepti; donec tandem Maximilianus Cæsar, adductus nescio quotum im- *Lud. Sfortia.* portunis suasionib⁹, Ludouicū Sfortiā, verum absq; causæ disceptatione, principatus huius causa in clientelam accepit Romani imperii. Quem eundem principatū 20 aliquanto post reintellecta & deliberata, deque Septemuiralis collegii consilio, reiecto Sfortia in Ludouicum ipsum Galliarum Regem, eo, quod nunc dicebam, diplomate transtulit: huic autem Ludouico absq; liberis maribus decedenti, Franciscus iure sanguinis vt Regni Galliarum, ita Mediolani principatus hæres fuit: atq; à Maximiliano Cæsare (id quod minime tamen illi fuerat necessariū) in fidem & clientelam imperii Populiq; Rom. principatus eiusdem nomine acceptus est: ex quo per *Imperij feuda.* vim atq; iniuriam, indicta causa, præter morem maiorum & feudorū imperialiū iura (vt nunc loquuntur Romanarum legum interpretes) à Carolo Cæsare deiectus est. Sed hic nobis obiicitur, Regem nostrum qui se ac liberos suos captiuitate liberare vellet, si quid iuris in hoc principatu habuerit, id Cæsari ex pacto & tabulis con- 30 *Renunciatio du cat. Mediol.* cessisse. Ego vero, amice optime, nihil hic pertinere ad rem existimo, de iis teb⁹ disputare, de quibus ille aduersario potestatem optionemq; facturus sit, eligat vtrum velit, validam fuisse renuntiationem necne. Minus autem de hoc disputare, quo iure, qua humanitate Cæsar supra summam pecuniæ maiorē, quam qua olim se Galliarum Reges à Saracenis hostibus redemerint, supra traditam illi sine dote sororem, supra durissimas alias conditiones hactenus apud Christianos inauditas, hanc à Rege meo extorserit auiti principatus cessionem, superstitibus præsertim filijs, ad quos ille nō ex patris tantum, sed ex paterni proaui & materni aui causa pertineret. Hoc contendo, & me probaturum omnibus confido, nedum vestris hominib⁹, qui æquitatē apud se valere, vulgatissimaq; clientelarum iura sinunt, Regē hac cessione 40 huic liberorum suorū causæ nullū præiudiciū afferre potuisse: quibus ꝙ ex auito illo atq; successionis iure quæsitum est, nulla auferri ab illis ratione potest. Quare vehementer miror hanc cessionem Regi meo ab hominibus vestris obijci, apud quos *Feudorum iura* alioqui hæc clientelarum iura sancta esse soleant, eaq; diligētia & religione seruari, vt ꝓ impijs habeantur, quicunq; non omnia impendere parati sint potius, quam in alias transferri patiātur familias, etiā si quid præter ea iura vel cessione (vt fit quādoq;) vel vēditione, vel alio quouis pacto, admissum extiterit. Familiarum .n. & non personarum beneficia & iura sunt, atque ipsis adeo familiis addicta: vt si non ipse tantummodo Rex meus, sed ipsi etiam eius liberi, paternis (quæ vocatis) nedum his auitis beneficiis eo viuo cederent, inualida nec efficax eorum cessio ex iuris isti- 50 us vsu, ac more vestro futura sit. Quo proculdubio magis miror, vestrum Cæsarem qui se adeo studiosum pacis & publicæ concordiæ haberi velit, innocentes hos principes spoliando, vt eorum spoliis spuriæ mulieris hæredem augeret atque ornaret; florentissimamque regionem ereptam veris & honestissimis dominis, ac scelesto atque turpissimo inquinaret possessore, futuram tamen hanc certam ac so-

lidam

liquidam pacem sibi persuadere voluisse. Nam vt in eis ex proprio incommodo nullus dolor insideat, tamen illa superest cogitatio, in abiecti hominis prælatione se despectos, dignitatemq; suam esse contemptam: habet autem (vt ille ait) habuitq; semper cõtumelia quẽdam velut aculeum, quem diutius pati, cum generosi homines, tum præterea excelso & illustri loco nati, difficillime possunt. Addis, male apud vestrates audire meum Regem, quod cum festa pace Christiana frueretur respub. ipse vnus & hoc, & priore bello, prouocando ad arma Cæsarem, summam reipub. tempestatem excitarit, eo maxime tempore quo alioqui Cæsar (vt inquiunt) expeditionem erat suscepturus ꝓpagandę CHRISTI religionis causa. Ego vero dico, & priore bello, & eo quod accendi hoc tempore videmus, non minore in præsens reip. incõmodo, quam in futurum periculo, semper Cæsarem fuisse prouocatorẽ: contra, Regem semper illata tantummodo bella propulsasse, id quod æquis & iniquis omnib' perfacile probaturum esse me confido. Atque vt de priore bello prius dicam, quod causatur Cæsar bellum in se a Roberto Marchiano natum, conflatum, susceptum Regis impulsu & opera fuisse: ostendã nihil horum esse, cõtraq; habere omnia. Etenim ita res habuit: simultatem & litem primum, deinde bellum fuisse ortum, inter hunc Robertum & Emeriarum regulum, idq; de eius castelli controuersia cui nomen est Hyergiæ. Contigit vero vt Marchianus qui Francisco regno esset finitimus, cuius etiam liberi & maximas haberent opes in Gallia, & honores gererent quam amplissimos, ei bello gerendo & sustinẽdo, sibi militem ex Gallia eduxerit: sed hoc procul dubio & insciente & tum grauiter ægrotante Rege fecit: qui postquam è morbo recreatus id resciuit, nihil prius habuit, quam vt Cæsaris ad se Legatum vocaret, seque non modo apud eum diligentissime purgaret, verum aduersus Marchianum quoq; profiteretur, sese, vbi rogaretur, auxilio Cæsari affuturum. Nec cunctatus (id quod omnibus, qui rem modo inuestigare voluerint, satis constat) misso confestim, idque dispositis equis, nuntio, Gallicum militem edicto grauissimo reuocauit: cum iam Viritonum oppidum, quod tum Marchianus oppugnabat, prope vt dederetur, aut vi caperetur esset. Quo milite reuocato, Marchianus non tantum obsidionem soluere, sed saluti suæ consulere adactus est: neque multo post oppida non pauca, & ex suis arces haud ignobiles, vi aut deditione captas amisit. Tum Carolus Cæsar, qui fortasse suspicatus est, vel volente vel impulsore Rege, bellum hoc Emeriano sibi merenti homini à Marchiano Regi merente illatum, ad se quoque pertinere; vel ab Emeriano ita persuasus, qui se imparem Marchiano sentiens, alliciendum in partes suas Cæsarem esse duxerit: copiosum interim exercitum magna vi, celeritate, diligentia comparauit. Siue igitur de Francisco iamdiu male cogitabat, & occasionem affectabat suscipiendi aduersus eum belli; siue quod exercitum omni adeo apparatu instructum dimittere, neque vllo edito insigni operæpretio dissoluere, atque impensas tantas sibi frustra esse ac perire, nec decorum nec vtile arbitratus est; progrediendum longius, & tentandam esse belli aleam iudicauit. Vtcunque certe cogitauerit, eius milites non contenti Marchiani mulctatione, in Galliam irruperunt: & antequam Rex sibi esse de bello cogitandum arbitraretur, Mosonem oppidum ad deditionem compulerunt, Macerias oppidum obsederunt. Rex qui publicæ pacis studio serius omnino quam hostilis apparatus fama postularet, aliquando tamen exercitum & ipse comparare cœperat. Macerias subitario immisso milite eo vsque tutatus est, dum ad eas obsidione liberandas tempus supplendo exercitui suffecerit: eo suppleto, fatemur eum obsidione soluta, & in agros Cæsareæ ditionis incursiones fecisse & traiecto amne Schalde, vi aliquot oppida cepisse: Cæsaremque ipsum, vt se periculo subduceret, compulisse. Sed hoc nemo ita vnquam interpretabitur, vt Cæsarem a Rege prouocatum audeat affirmare: qui non sua voluntate, sed adductus aliena vi & iniuria, & tuendi sua necessitate compulsus, arma ceperit. Atque ideo qui hunc authorem belli faciunt, hac omissa criminatione, ad aliam confugiunt nihilo minus frigidam & inualidam, sed quam tamen probari facilius imperitis rerum existimant. Adhuc enim nõ in causa sed in persuasione, spes eorum omnis fuit: ac dum summo artificio accusationes confingunt quam possunt suis rationibus accommodatas-

*Robertus Marchianus.* *Hyergia.* *Viritonum.* *Emerianus.* *Moson.* *Maceria.*

datiſſimas, dum quæ comminiſcuntur, quibus volunt, affingunt crimina, atq; dum magnitudine hotum, animos occupant multitudinis; nullum interim omittunt inſidiarum genus, quo aditus omnes ad vos perueniendi intercludant, ne quem apud vos ſemel accuſauerint, is purgare ſe vobis, & in illos retorquere falſæ accuſationis poſſit inuidiam.

*Henricus Rex Nauarræ.*

Itaque obijciunt Regem meum aduerſus Cæſarem ſuppetias Hentico tuliſſe, quem Albreti dominum Cæſar contumelioſe vocat, non dignatus eum appellatione Regia. Cuius rei hiſtotiam quæſo (ſi forte neſcis) intellige. Maximilianus Cæſar cum diu nimis ac fruſtra tentaſſet Iulium ſecundum Pontificem Maximum, vt Cōcilium publicum Chriſtianotum indiceret, adducete ipſe tandem vel nolente Pontifice indicendum duxit. Sequuti ſunt illius ſententiam Ludouicus Galliarum, & Iohannes Nauarræ Reges, aliquot item alii Reges & Principes, Epiſcopi & Cardinales non pauci. Iulius eos omnes anathematis illius Apoſtolici fulmine percuſſos, Schiſmaticos & Hæreticos eſſe pronunciauit. Reges & Principes regnis & principatibus, ſacerdotes ſacerdotiis, quo jute, quaue iniuria eſſe indignos iudicauit: Regna, principatus, ſacerdotia, primi cuiuſque occupantis fore iuſſit. Occaſionem hanc artipiens Ferdinandus Hiſpaniarum Rex, Caroli Cæſaris auus maternus, Rege Nauarræ tum abſente, qui Ludouici partes ſequebatur, ex improuiſo tegnum eius ſibi finitimum inuaſit, occupauit, præſidio firmauit, & moriens Carolo nepoti per manus tradidit. Hoc iure (ſi ſumma iniuria jutis nomine cenſenda eſt) Carolus Cæſar Nauarræ regnum obtinet. Quod ſi fuiſſe jute occupatum, & nunc retinere jure contendit, prius neceſſe eſt fateatur, Maximilianū Cæſarē auum ſuum paternum, cuius ad cauſam Rex Nauarræ tantummodo ſe adiunxerit, multomagis Hæreticum & ſchiſmaticū fuiſſe. Is igitur Nauartæ Rex cū eo tempore, quo Ludouici (vt diximus) in partibus etat, regno ſuo deiectus fuiſſet; Ludouicū ad ſe in regni tecuperatione adiuuandm, ex fœdere obſtrictum habuit. Defuncto vtroque, cum Franciſcus in Galliarum, & Henricus aliquanto poſt in Nauartæ ſucceſſiſſent regna, & eaſdem fœderis conditiones inter ſeſe pepigiſſent: contigit vt Ferdinando ipſo quoque è vita ſublato Hiſpani Carolum eius nepotem vt principem quidem, & futurum Regem agnoſcerent; interim autem viua nec conſentiente matre Ferdinandi filia, Regem ſalutare detrectarent. Carolus igitur Franciſci præpotentis, ac vicini regis authoritatem magno ſibi vſui fore intelligens, quo ab Hiſpanis ſtatim admitteretur in regnum, cum eodem fœdus atque amicitiam inire voluit: à quo nimirum ea fide receptus eſt, vt interim tamen Franciſcus admonendum eſſe illum duxerit, prioris eius fœderis, quo Nauarræ Regi obſtrictus eſſet. Pepigit Carolus, ſe ante conſtitutum certum diem cum Henrico tranſacturum: alioqui fore Franciſco liberum, ſuppetias Henrico ferre, ſaluis nihilominus noui fœderis legibus, inuiolataque amicitia. Quo tempore pridem exacto, & Carolo ſæpe ac fruſtra interpellato, neque cum Hentico decidente, appellatus ex fœdere Franciſcus, non potuit petitas ac tot nominibus debitas Hentico ſuppetias denegare: in quo ſi criminari quiſquam eum poteſt, Henricus potius quod ſerius, quam Carolus quod tulerit, ſuo jute criminari poteſt. Liquido igitur conſtare iā omnib. arbitror, qui Franciſcum quidem ante quam armis à Cæſare peteretur, Henrico qui Cæſari bellū inferret, opē tuliſſe nouerant: ſed id officio integro inuiolatoq; fœdere potuiſſe ignorabant, Franciſcum hac auxiliorum præſtatione, neq; Cæſarem prouocaſſe, neque prioris illius belli authorem dici aut haberi vlla ratione poſſe.

*Iulii II. anathema.*

*Nauarræ regnū.*

Iam ad bellum quod nunc geritur, aut imminet, veniamus, per quod Cæſar ab expeditione Turcica interpellatum & reuocatum ſe fuiſſe quiritatur. De Allobrogum inuaſione querimonia profertur: inuaſionis ratio non expenditur: jurene an iniuria inuaſerit, hoc non quæritur: & quod in nullius aut modici pretii fundis, ptimum & maxime quætitur, quo jute quis poſſideat, quo jure quis eiectus ſit: id veſter Imperator in tam amplo patrimonio, in tot agris, vrbibus, populis, quæri non putat oportete. Cumque ſine controuerſia, omni & Romano, & gentium omnium, & naturæ jute, omnibus liceat, licueritque ſemper, occupata per iniuriam, & per legatos fruſtra repetita, iuſtis armis repetere; hoc vult idem veſter

Impe-

Imperator vni Francisco Regi non licere. Sed operæpretium est rem altius paulo repetere, vt intelligas Regem meum sicut in cæteris, ita in hac etiam causa, finibus suis, atque auitis, dominandi cupiditatem sibi circumscribendam censuisse. Philippo Amædei Sabaudiæ Ducis filio nupsit Margarita Borboniorum Ducis filia, sub ea conditione, vt si forte accideret Amædeum, susceptis alijs maribus liberis Philippo superstitem esse, ex eoque matrimonio Philippus liberos sustulisset, ij Philippi patris loco, Amædeo auo ad eas opes succederent, ad quas Philippus si vixisset, ætatis prærogatiua successurus erat, ipsius ordine prærogatiuæ seruato, cui nascendi conditioni atque ordini præcipuus honor habetur. Nati sunt ex co matri-
10 monio Philibertus & Ludouica: Philiberto, cui nupserat Margarita Maximiliani Cæsaris filia, nulli fuere liberi. Ludouica Carolo nupsit Engolismorum Comiti, ex qua hunc Franciscum Galliarum nunc regem suscepit. Ea igitur nascendi prærogatiua succedit Franciscus, cum in omnia Margaritæ maternæ auiæ bona, tum vt Ludouicæ matris, Philibertiq; auunculi, & ex eorum causa, Philippi materni aui hæres, ad omnia quæcunq; censentur eo iure, vt cadere in fœminas, atq; inter hæredes diuidi possint: & hac conditione Amædei materni proaui hæreditarem creuit, & ciuili, & naturæ, & pactionis præterea sponsalitiæ iure. Adhæc Nicia & Villa Franca Narbonensis Galliæ oppida, Taurinorum itē, siue (vt nunc vulgus vocat) Pedemōtanæ Galliæ principatus, tanto iam tempore, vt ab hominū memoria initiū eius rei
20 sit, ꝓpter vetustatē remotū, veterum Prouinciæ comitum in fide semper fuere. Hic etiam idem principatus mancipij lege, ita vt eximi aut mitti nequeat, addictus eiusdem Prouinciæ principatui. Quæ omnia Sabaudiæ Duces vi, fraude, clientū ad defectionē solicitatione, certe per iniuriam occuparūt, dum Comites Prouinciæ alijs essent bellis impliciti, & vehementer occupati. In quorū ius cum Franciscus partim ab intestato, partim ex institutione successerit, atq; aliunde iniuriam à Sabaudis acceperit, qui nonnullas arces & vicos ex Salassiorum Marchionatu, qui Delphinatus Viennensis est in clientela, multos annos vsurparunt, insigni iuris Delphinatium im minutione, atq; iactura minime vulgari; nec ipse tam multis ac tam magnis iniurijs affectus, quicquā sua repetendo ꝓficeret, tum demū omnib. antea frustra tēta-
30 tis, necessario bellū intulit. Sed hoc bellum ad Cæsarem (nisi ad se ipse pertinere putet, quicunq; in Francisci bona inuadant, eos vt in possessione tueatur iniusta) non video quomodo pertineat: pręsertim cum initio huiusce belli Francisc⁹ edictis grauissimis interdixerit: neq; miles suus vel attingeret, q; in Cæsaris quouis modo esset re, iure, aut possessione. Nam q; Sabaudo ait Cæsar Samarobrinensi fœdere cautum ac ꝓspectum esse, abunde Rex sua in defensione ostendit, eo fœdere non caueri, vt quæ Sabaudus aliena possideret, præsertim vero illa de quib. nulla omnino mētio ascripta est in fœdere, nunquam ea restituere debeat, nec ipse ab eo spoliatus ablata per iniuriā repetere. Sed hanc tamen occasionē arripiens belli Francisco faciendi, Cæsar exercitū coegit, in præsidia regia inuasit, cliētes eius & beneficiarios (vt vo-
40 cant) ad defectionē solicitauit. Hoc si eum non conuincat belli authorē esse, nō video cui nā tandem belli cuiusuis causa possit ferri accepta. Sed quid, Amice optime, cogitare hic putas cordatos & rerū æquos expensores, quum audiunt Cæsarem ea principe authoritate, flagitium vt sit apud eum mentiri, prętexere ipsum sibi ius legitimæ defensionis Sabaudi, aduersus affinē Regem: quib. constat vt cognatos suos, Ludouicum & Christiernum, hunc Danorum, illum Pannoniarū Reges, vt vnicum fratrem Ferdinandū, vt auitam ditionē, ipsamq; adeo Romani sedē imperii Germaniam, à Turcica defenderit iniuria? Nemo proculdubio, qui modo rem voluerit ad examen veritatis perpendere, non iam intelliget Imperatorem hunc vestrum, adeo sibi ex innocentia sua placentem, bellum hoc aduersus Regem meum, non mo-
50 do qualicunq; sibi oblata occasione suscepisse, sed etiam vltro appetiuisse: siue perdi tum iri (vt publice iactitauit) Regem cupiat, siue id commodum sibi fore putauerit initium ad alia quæ molitur, ac de quibus malo quosuis potius apud se cogitare, quam ex me referente accipere. At inquiunt Cæsariani, eo Regem animo & consilio in Allobroges mouisse, vt hoc adumbrato, maiora consequentis belli momenta tegeret, commodioremque ad inuadendos Insubres expeditionem inde susciperet.

*Prouincia Comites.*

*Sabaudiæ Duces.*

rer. Hoc vero diuinare est, & ex vana & futili coniectura, vbi deest argumentum & causa, suspicionem quamuis pro verisimili crimine intendere. Nihil enim de Insubriũ ditione miles Francicus attigit, neq; aliud quicquã in hac causa, q͂ offendere Cęsarẽ debuerit, aggressus est facere. Esto vero & hoc demus aduersarijs, voluisse Regem Allobrogum & Taurinorum agros ad se iure pertinentes occupare, atq; Insubrium finibus imperium suum coniungere: idq; potissimum eo tempore, quo sperare suo iure potuit, vt cum tyrannus & prædo Sfortia è prouincia occupata, è vitaque simul excessisset; pacato & volente Imperatore vestro (qui se toties id facturum fuisse confirmarat, nisi iam obstrictam antea Sfortiæ fidem habuisset) Mediolanum facile reciperet: si non sibi qui cessisset, at liberis certe suis, qui nec renuntiarũt vn- 10 quam suo iuri, neq; nõ ad sua recuperanda sancte iuuari à parente potuerunt. Quid in eo contra eundem ipsum Imperatorem vestrum, quid in fœdera peccatum est? Nihil sane. Sed maleuolis quibusdam, qui nolint in Italia aut Regem, aut eius liberos quicquam habere, vbi pedem in suo ponere possint, maluit ipse vester Imperator, cum & fidei & famæ suæ detrimento morem gerere, quam toties datam fidem principibus adolescentibus liberare. Nam hanc illorum voluntatem aliquando excusauit Cæsar, quo minus Regi aut liberis eius Mediolanum redderet. Vtcunque autem res habet, certe Mediolani fines miles noster ne attigit quidem, æquis tantum legationibus, non armis (quæ promptissima ipsi erant) cum Carolo Franciscus egit, vt liberis suis, si non sibi, pecunia saltem numerata impetraret id, quod om- 20 nium concessu, quicunq; sunt prudentes iuris, pertinere ad illos intelligeret. Et quę obsecro causa fuit, vt non sperare debuerit à Cæsare tam (vt videri vult is) æquo, à Cæsare cognato, à Cæsare sibi religione fidei obligato, hoc facile impetrare, quod antea prædo Sfortia impetrasset? quem persæpe tamẽ conquestus Cæsar esset, in se fuisse proditorem & perfidum. Nulla igitur, vir amice, causa iusta quidem data est Cæsari à Rege meo, vt tam atrox ei bellum inferret, nulla dum ipse lacessit⁹ iniuria. Sabaudi namq; causam nulla constante satis ratione suam facit, qui antea sororũ viros, vnicum fratrẽ, auorum incunabula, Germanicum imperium haudquaquã bis-ce conatibus vindicare vnquam in animũ induxerit. Mihi vero crede, alio spectant (vt nobis est in ꝓuerbio) alio tendunt remiges. At inquiũt decuisse, Regem omnem 30 cauere occasionẽ interpellandi & auertendi Cæsaris, cum à publico Christianorũ conuentu, tum à religione aduersus eiusdem hostes propaganda: quam in curam (vt illi aiũt) mente & animo totus incũberet. Hic ego (vt plane loquar) satis assequi cõiectura nequeo, tametsi diligenter & accurate omnia perpendi, quid in causa esse potuerit, quare occasionẽ illã tantæ gloriæ, tantiq; ad religionẽ momenti negligeret, tamq; facile à tam sancto ꝓposito, ad alienarum rerum tam iniquam inuasionẽ deflecteret, atq; omnes adeo vires suas ab impio in Christianum, ab hoste in cognatum conuerteret, à quo fateatur necesse est nullam se accepisse iniuram: nisi hoc iniuriam esse voluerit, quod liberis suis ius auitum, & per Maximilianũ Cæsarẽ luculenter adeo confirmatum, reddi postulauerit, idq; legationibus tantum, nulla peni- 40 tus vi. Ergo apud æquos istos vestros homines, ii perturbant Christianorum pacẽ, ii bella excitant, ii procellam reip. inuehunt, qui legitima viã sua repetunt? Contra qui aliena occupant, & quęcunq, quacunq; vi, vel iniuria semel occupauerint, de iis nolint partem vnquam aliquã amittere, quinetiam occupata repetẽtibus continuo bellum inferunt: ii conciliatores publicæ quietis, ii publicæ salutis habebuntur vindices. Finge vero Regis ipsius filios ita Cæsarem appellare, Patrem nostrum, Carole Cæsar, patrimonio quod secundum eum nobis eius liberis debebatur, nihil de te male meritis, id quod omnibus adeo in ꝓmptu est, vt negare ne tu quidem possis, eiecisti: & eo patrimonio, quod iam olim per maiores nostros, multo suo ac suorum sudore atque sanguine, à Longobardis potentissimis hostibus assertum, imperioq; 50 Romano liberaliter donatum, multis subinde seculis, ad proauos nostros eiusdem imperii beneficio redierat: hoc inquam patrimonio patrem nostrum vt cederet cõpulisti, & à nobis, eorum posteris, qui hoc florentissimum imperium, cui⁹ adeo crevisti viribus & opibus, postliminio in Europam reduxerunt, per indignitatem summam & iniquitatem ablatum, ad nepotem calonis & spuriæ trãstulisti: eo mortuo, per

Sfortia prædo.

per vim adhuc retines. Id quoniam abs te iure fieri non fatemur, quoniam indignitatem & iniuriam ponere gratificationis loco recusamus: quoniam apud patrem vt nos pie iuuet, insistimus: quoniam is spem fortasse nobis aliquam præbet: maternam hæreditatem quoniam frustra tentatis omnibus, tandem armis adeundam censuit: ideo nos, ideo illum accusas, quasi que nobis ipse ad recuperanda nostra patare gradum, & munire viam studuerit (id quod ita si fieret, tamen crimine ac reprehensione carere debeat) violatæ pacis & fidei apud rerum imperitos reum agis, fanaticis spiritibus animum ad nefanda hæc audendū, quæ nostra videt ac patitur ætas addidisse, Turcarum Regi ad inuadendos pios viam parasse ac strauisse, atq; ad-
10 eo illum in nos euocasse vociferaris. Vsquequo demum & quos tandē ad fines istud crimē, istam querimoniā disturbatæ pacis extensurus es, aut quib. es certis limitib* circūscripturus? An nō, etiā si nos hoc auitū regnum, nō natale nostrum solum ac soliū inuasuris obsistam*, eo vsq; pferes querimoniā? & hanc nobis legē præstitues, tibi vt quantū accipere libuerit cedamus, alioqui pacis, alioqui reip. alioqui religionis pditores, Turcarum, hæreticorū, impiorum, nefariorum, & fanaticorum omnium fautores, euocatores, authores habeamur? Ad hanc, amice optime, liberorum regio tū expostulationē, quid obsecro respondere Cæsar possit, q apud æquum vllū iudicem valere, aut grauissimæ expostulationis huius aciem possit vllo pacto retundere? An nō, si qui erunt (vti certe erunt) æqui rerum existimatores, perpensuri sunt
20 diligentius quidnā olim Francorū reges christianæ pstiterint reip. vt Rom. imperij dignitas ad Germanos primum per Carolum Magnum, gentilem eum quidem vestrum, sed tamen & Francum & Francorū Regem inuecta ac per eum & posteros eius aucta atq; exornata fuerit, vtq; per ipsos eosdē Reges nostros imperio vestro accesserint tam multa, quæ prius ad eos vel publice Regio, vel priuatim hæreditario iure pertinerent: plane vt multo sit futurum longius, quæ ab illis, quam quæ aliūde, Imperio accreuerint numerando percensere. Contra vero Austrianos istos ab imperio, nō ab Austrianis imperiū creuisse facile perspicient. An nō hoc quoq; putas existim turos, Austrianam familiam hodie de Francorum ditione possidere, quibus maxime in hoc eluctata est & peruenit quo nunc eam videmus fastigiū? Profe-
30 cto, vir amice, recte hæc expendētes tanta ista iniquitas, ne dicam crudelitas, in Regios adolescentes, hac generis nobilitate, hoc ætatis flore plausibili, hac innocentia erga omnes, tamq; decedentibus hanc dignitatem moribus, magnopere debet cōmouere: quodq; præter hanc adeo violentam hæreditatis eorum auersionem, ipsi quoniam de auxilio patrem appellent, pater quoniam eis pie faueat, tam indigne traducantur accersanturq; inuidiosissimo violatæ pacis ac proditæ fidei crimine, & impii præterea nefariique fauoris in Turcas: idque ab eo qui præter affinitatis & cognationis iura, tam multa debeat nostræ Galliæ. Nam vnde Austrianis opulentus ille, ac Regius comitatus Flandriæ? vnde Sequanorum, vnde Atrebatum, vnde Hannoniæ, vnde Hollandiæ, & alij pleriq; principatus? Vides igitur quam sit facile non
40 tantum accusari aliquem, sed apud rerū imperitos reum etiam peragi, dum delatori sufficit accusasse: atq; modis omnibus (vt dicebam) prouidetur, ne apud quos reus cōstituitur, ad illos defensio eius perueniat. Sed veritas ipsa tamen cum diu calumniæ tenebris mersa delituit, emergit tandē aliicunde in lucem, atq; erumpit: & quo maiore artificio ne in lucem pdiret depressa fuerat, eo cum se prodit, sicuti maiorē parti ei, qui sit calumniam passus, gloriam, ita grauiorem affert calumniatoribus inuidiam. Id quod ego in hac causa vsu venturū confido, spero quidem certe. Age vero, concedat Rex accusatoribus suis, se suorum liberorum ad eorū fortunas etiam armis vendicandas flagitationibus, non modo non defuturum, sed nec etiam, nisi restitutis iis, finem bello se facturum. Vter tandem pacem turbat? vter impetui Tur-
50 cico viam sternit? An qui res frustra motibus repetitas, iusto bello recuperare contendit? an potius qui negligit pacem reipub. aliena restituendo redimere, imo vero sua repetenti bellum infert: nec si Turca in nos inuaderet, à sententia sit discessurus sua? Nam hic vester Imperator eo ipse animo bellum intulit, & hoc ipsum ausus est apud summum Pontificem publice contestari, non ab initio quidem belli, dum in promptu Regi erat, in Italiam arma importare, & cum ipse ad elu-

*Austrianorum incrementa.*

*Veritatis vis.*

dendum Regem consilia pacis simulabat: verum postquam reuocato Regio exercitu, ita se illum tenere implicitum iudicauit, nullum vt aufugiendi locum esse reliquum arbitraretur: hoc tum (inquam) ipsum ausus est contestari; si vel omni col-
» lecto suorum exercituum robore, Turca bellum Christianis inferret, nihil esse de
» bello Gallico se remissurum: hoc est, CHRISTO audientes prouincias sese prodi-
» turum potius, quam vt eum Regem non perderet, eam familiam non deleret, cuius fide ac virtute terribilior est, fuitque semper impijs nationibus Christiana respub. & iustitia longe commendatior. O dignissimam vocem eo, qui se pro pace inter Christianos componenda deuouere velle, qui pro pace redimenda sua se permissurum alijs gloriatur. At vero nihil opus est neque ad componendam, neque ad redimendam pacem, vt vel mactandum se ipse præbeat, vel de suo quicquam amittat: tantum aliena quæ per summam iniuriam detinet, iustis dominis restituat. Quod si Mediolani principatum, in quo præcipua videtur harum causa simultatum cōsistere, ad Franciscum Regem, aut liberos eius pertinere non existimat: cur non subit ea de re cum ipsis iudicium commune clientum Imperij? Cur eos iudices reijcit, ad quos ea proprie cognitio pertinet? Nam ad Regem meum & liberos eius quod attinet, hoc ego confirmare tibi possum, eos non modo confessum illum Principum Imperij disceptatorem & recuperatorem non esse recusaturos, verum hoc etiam vltro & vehementer quidem deposcere. Qua de causa & hoc mense Iulio, sub nascentis huius belli exordia, legationem qua petebant conuentum indici, sibi Senatum dari, deq; Mediolani causa disceptari, ad principes illos decreuerāt. Sed eorum Legatus à grauissimis & authoritate summa viris est monitus, sibi extrema intentari, si vspiam locorum apprehendi eum in Germania contingeret. Huc igitur vestra, ô Germani, recidit libertas? Hoc pati potestis? Hoc imperij est vestri ferre, vt Legati tanti Regis, cuius maiores de Christiana tota repub. deque vestro imperio tam egregie sunt meriti ius gentium apud vos, quo sacrosanctum sit legationis munus, requirant? & si qui sunt qui sanctum esse illud [illegible]nt, vix audeant tamen Legatos ad se Regios admittere, & cum illis de re vlla communicare? Ac ne me putes, Amice optime, hæc falso comminisci, Is Legatus cum per intentatas sibi ab hoste insidias, peruenire non potuisset ad Septemuiros illos, Cæsareæ maiestatis non constituendæ modo arbitros, sed tuendæ quoque authores; literarum id subsidio, quantum in se fuit, supplere conatus est: quarum exemplar ab eo qui has tibi redditurus est accipies: quæ cum tuto vt perferrentur ad eorum vnum curauisset, qui ad collegas suos referret, eadem de re vt Senatus Regi ac liberis eius daretur, & ij semel vel ab infestatione Mediolanensis agri, iure ac moribus summouerentur, vel ab omni vindicarentur iniuria: ita se res iam apud vos habebant, vt is princeps ausus non fuerit
» cum collegis suis communicare: tantum se ad Ferdinandum de re tota referre velle dixit, fratrem scilicet ipsius Cæsaris, à quo nihil illi quidem possunt in posterum ex præteriti temporis comparatione, nisi vim atque iniuriam expectare. Sed iam ad Cæsarem redeo. Hic si quantum videri, tantum ex animo velit, quieti & paci prodesse & consulere in publicum; cur non à suspicione se remouet, aliud se priuatum ac proprium sub obtentu pacis publicæ spectare interim atque moliri? Cur non satis illi est, eius pacis ad alios fructum, ad se gratiam peruenire? aut cur eiusdem pacis, cum ijs saltem, quibus eam tanti vult vendere, non aliquod emolumentum communicat? Cur illius de qua statim ago, Christianissimi Regis diuturnæ, atque sine vllo in hunc diem exemplo memorabilis patientiæ, non aliquam habet rationem? Sed quid patientiæ dico? Imo vero tam liberalis officij, aut potius beneficij. Nam quo ego alio nomine hoc appellem, nescio; quod cum pulcherrimam haberet Rex occasionem, simul suas & liberorum opes vindicandi, à tam indigno atque iniusto occupatore Sfortia, simul pro summa indignitate & iniuria ex Legato suo immaniter cæso, illum eundem vlciscendi; quum præsertim ab optima ducatus eius primariorum hominum parte vltro inuocaretur, & exercitus in promptu illi esset, qui tum in Germania conscriptus, reque feliciter & facile confecta, cuius causa conscriptus fuerat, vltro ante quam dimitteretur, nomen illi deferebat, atq; vt in id bellum authoraretur flagitabat: quum (inquam) ita

Iudex competens causæ Mediolan.

Electores.

Rex esset ab exercitu, ab re nummaria, ab socijs, ab rebus omnibus, quæ ad bellum celeriter conficiendum pertinent, paratissimus & instructissimus; tamen rogatus à Cæsare, tum expeditionem in Africam adornante, *ne quid moueret interim, aut nouaret in Italia*, morem gerere non recusauit, atque omnium indignissimæ iniuriæ vltionem & dolorem dissimulauit ac distulit, tantum me moram conatibus Cæsaris vllam afferre velle videretur. Quanquam ego (vt ingenue ac vere loquar) neque illa ex Africana victoria, in qua mirifice adeo sibi Cæsar placet, amplificatam aut illustratam esse religionem, neque latius quam antea prædicari CHRISTVM video; tantum abest, tam plausibiles triumphos inde agere debeamus. Nam quid nostra intererat, à Turcane an ab Afro Machometana prædicetur in Africa superstitio? At expulsum è sedibus suis Tunetis Regem Cæsar in regnum magnifice restituit: Sit illud sane magnificum & imperatorium. at hoc magis magnificum & imperatorium fuerat, pluris nō fecisse, Regem vt impium periculo atq; sanguine piorum vrilium Christianæ reip. militum imminutioneque Christanarum virium in regnum restitueret, restitutioneque illius Solimanum in nos à Persicis rebus, nostro omnium communi periculo, suæ vnius ambitionis causa reuocaret, quam vt (quod etiam homines harum rerum insolentes facile intelligere possunt) Christianum Nauarræ Regem, regno suo per iniuriam eiectum, propterea quod ex studio corrigendæ quasique reformandæ Ecclesiæ, cum Francorum Rege Ludouico, & Maximiliano Cæsaris auo, ad cogendum Concilium consensisset, quo Ecclesiæ tentaretur necessaria illa (vt dixi) reformatio; aut Christianissimum Galliarum Regem, & liberos eius, amplissimis patrimonijs fortunisque per vim spoliatos, in sua (quod poterat citra cædem & sanguinem, & virium Christianæ reipub. damnum & detrimentum) restituere. Sed coniunctas habere fortasse mauult rationes cum Machometanis Afris, quam Regibus Christianis: cum interea tamen Franciscum Regem non minus falso quam inuidiose, quasi communia habeat cum Turcarum Rege consilia, criminetur. At hoc ego, quum ipse verbo tantum arguat, nihil profetat, nihil literis, aut testimonijs probet, sed inani & nugatoria quadam maleuolentia, criminis insimulet, verbo duntaxat refellendū duco: tum quod accusatoris sit crimen probare, tum quod neminem esse tam profligato vel potius perdito deploratoque iudicio existimem, qui præsertim in tanti re momenti, putet satis esse vt quis reus peragatur, temere accusari, vel qui conuitiationi isti fidem habeat. modo tamen meminerit, Regem eundem per literas & nuntios quinquaginta militum millia vt minimum per id temporis obtulisse, quo Viennam Turca cum exercitu obsideret, atque (vt dicebam nuper) ad Africanam expeditionem profecto Cæsare, tanta in occasione atque gerendæ rei opportunitate, pedem domo non extulisse. Etenim si spem Franciscus in Turcarum viribus posuisset, tum certe pro recuperandis suis rebus, bellum potius suscepisset, cum illi victore exercitu longe lateq; dominabantur, quam vt in hoc distulisset tempus incommodum, quo Rex eorum Soliman<sup></sup>, præter quas in Africa & Germania clades accepit, toties in Perside fusus ac fugatus fertur, iam vt Cæsariani dictitēt, non de inuadendis alienis, sed de tutandis suis finibus, necessario capiendum illi esse consilium. Et vero poterat tum quidem Rex, minore impendio ac periculo suo arma capessere, vt non duobus in locis disiunctissimis maximeque diuersis, à potentissimis hostibus bellum vno eodemque tempore gereretur; tum ancipiti contentione distractus Cæsar, ad difficillimam de imperio toto ac salute dimicationem vocaretur. At Legatos Franciscus à Turca (inquiūt) accepit, atq; suos ad eum vicissim ipse misit. Ego vero facile patior, id accusatorem obiicere, quod ego defensor possim sine periculo confiteri, & quod accusatus nunquam neque criminosum, neq; dissimulandum esse vobis iudicauit. Acceperunt item & miserunt ipsi etiam Cæsar & Ferdinandus, vt mirum sit quod licere sibi putāt, cur in alio reprehēdi velint. Neq; vero illi Legatos acceperunt tantummodo, verumetiā munitissimas in Peloponneso vrbes, quæ vt CHRISTVM Seruatorem liberius profiteri possent, sese vltro Cæsari dediderant, ipsi iidem Solimano Turcarum Regi, vt aliquam ab eo bonam inirent gratiam, tradiderunt, aut potius prodiderunt. Quæ quidem postea tam immaniter à Solimano sunt habitæ,

Africana victoria.

vt nemo satis vnquam earum deplorare possit & commiserari calamitatem. In quibus tamen ipsis vrbibus, poterant Christiani ad Græciam seruiture liberandam, appositissimam gerendo bello arcem constituere. Sed redeo ad Turcicam legationē. Dico igitur sæpe Solimanum cum Francis pacem, vt à quibus omnium maxime gēs Turcica sibi semper timuerit, vehementius expetiuisse. Dico eundem Solimanum vt Christianissimum Regem aliquo sibi demereretur beneficio, atque pacem eo facili⁹ impetraret, suppetias ei & captiuo, & mox datis obsidibus filijs liberato, etiam atque etiam obtulisse; ita vt neminem vnquam Rex infestiorem sibi habuisse videatur Cæsare, consanguineo suo, & cognato. Illud vero contenderim tam esse Regi gloriosum, quod in tantis rerum difficultatibus tam sæpe constitutus, alienorum à religione auxilia nō admisit, quam est alteri cuidam (cuius ego nomini parco) ignominiosum, studiose ambiuisse, nec vt se in clientelam ille acciperet impetrasse, quin potius ab illo magnifice despectum fuisse atq; reiectum. Quod si eo loco, quo Rex meus, Cæsar vester esset: atq; is à quo tam indigne ac tot afficeretur iniurijs, tantopere istam illi coniunctionis Turcicæ mentionē exprobrando inculcaret: ipse interim & præteritis incommodis, & præsenti periculo, & publica tam potentis aduersarij professione premeretur: à cæteris vero Christianis principib⁹ se videret derelictū, ac veluti prædæ expositū: vel nescio, vel nō dico, an ad superiores calamitates, ad alia præsentia pericula, tantum sibi hostē vellet, quantus est hic Solimanus, asciscere: quo pacato tamen vti promptum sibi esset atq; expositum, idq; maxime cum Abrahamus, Dauid, Salomon, Machabæi, & alij permulti sancti & religiosi duces, ab hoc fœderū genere nō abhorruerint, non dico (inquā) an à Turcarum Rege tam liberaliter oblatas suppetias esset repudiaturus, qui nō ignoret, iure Pontificio licere Christiano principi, sua per iniuriā ablata & occupata, si virib⁹ suis nequeat, impiorum auxilio recuperare, vbi piorū illi auxilia denegētur. Vides itaque, Amice optime, quam hoc loco Regem meum traduxerint eleganter, cui cum id criminosum esse velint, ꝙ illi tamen licuerit; id ipsum etiam ꝙ affingunt, nemo falsum esse nesciat, qui res duntaxat istas mediocriter vnquā inuestigauerit. Verū hæc omitto, cum sit omnib. longe certissimum, nullā in orbe terrarum esse Regiā, ab hac suspicione tam alienam atq; purā: vt quę plures ab hostibus nostrę religionis triumphos numerat quā Reges: quorum regum & maiorum suorum vestigijs institisse semper hunc Franciscum Regem, etiā ipsos mea sentētia, qui tam atrociter eum deferunt, si iurati dicerent, agnituros non dubito. Sed quoniam intelligunt, questum esse apud suos Solimanum, quod quum Ænobarbo suæ classis præfecto à Tunetanis euocato, ij in clientelā se illius dedissent, hunc postea insperato bello à Cæsare oppressum qui aduersus eum nō pro religione bellum susceperit, ꝙ solēne fuit priscis Imperatoribus: non ꝓ tuenda vel amplificanda ditione, quorum altera semper omnibus, altera plerisq; magno & excelso animo viris iusta belli gerendi occasio visa est: sed ꝓ impio Rege, de se nihil merito, & fide fortasse Punica beneficium agnituro, proq; sola vel glorię cupiditate, vel studio cōtentionis, quā videntur inter se de monarchia suscepisse, difficillimo tempore arma sumpserit: artificiose hoc disseminār, & quātum in se est, ante rei euētum, in aures imperitorum insinuāt, vt si postea (ꝙ est credibile futurum, & ipsi ad rationes suas & cōcilianda Cæsari publica Christianorum auxilia accōmodatissimum esse putāt) his duob. summis Christianorum principib. inter se ptinaciter cōflictantib⁹, occasionē esse suā ratus Solimanus rex (vt est magnanim⁹, gloriæ cupid⁹, in vindictā ardēs, necdum adeo fractis virib⁹, vt nos fortassis eum esse cōminiscimur) in Cæsaris ditionē impetum violenter faciat: hoc tum ipsi habeant iactum fundamentum, atq; apud ignaros veri, & iam ante falsis auditionibus occupatos, verisimilitudinis ad credulitatem argumentum: quo tum Regem traducētes, quasi ab eo sit Solimanus auxilij gratia in Christianos euocatus, ceterorum in eum Christianorum arma cōcitent. Neq; alio consilio existimandi sunt persuasisse Cæsari, vt ea vteretur apud summum Pontificem publica testatione, cum auditu crudelissima, tum indignissima Christiani Cæsaris ꝓbitate ac virtute. At clamitant Cæsariani, visa fuisse in Africa tormenta Francorum Regum insignibus insculpta, signaq; militaria ijsdē insignibus non pauca in Ænobarbi fuisse potestate.

Solimanus pacis cupidus.

Solimani ingenium.

Hoc

Hoc ego si sit verum, nec ne sit, plane nescio: ita magnopere refutandum esse non arbitror. Nam tantum omnes plus minus quindecim Andreas & Antonius Auriæ, vexillis, armis, tormentis, & remigibus Regijs instructissimas, à Rege ad Cæsarem deficientes abduxere: quarum ego aliquas cum omnibus suis impedimentis in Ænobarbi venisse potestatem intellexi. Quod si vt mihi renuntiatum est, ita contigit, neque tam in Regijs triremibus suo Cæsari seruandis, Auriæ diligentes fuerunt, quam in ijsdem ab Rege ad Cæsarem furtim abducendis flagitiosi; non mirum est fuisse hoc tempore visa in Africa & vexilla & tormenta Gallica. quæ nonnunquam alias tamen, & olim, & hoc Rege, ijsdem in locis fuisse visa constat: verum ad religionis nostræ illustra-
tionem & amplificationem, & maiore siue fructu siue gloria, quam hoc tempore Cæsar intulerit.

Sed pene iam præterieram imprudens id, quod isti tam pertinaciter (vt scribis) inclamant, sese Regem ita in laqueos adductum & implicitum tenere, vt elabi nulla ratione possit, quin sit illi confitendum, se in Samarobrinense fœdus offendisse, atque Imperatori vestro iustam in se arma capiendi occasionem præbuisse, qui scilicet Huldarico VVirtembergæ Duci bellum aduersus Cæsarem suscepturo pecunijs suis affuerit. Aureis enim nummis Gallicis (quod negare nemo possit) eo in bello persolutum esse militi stipendium. Ego vero ne hoc loco Camarinam (vt aiunt) mouere cogar, ac Cæsaris male de Imperio meriti consilia detegere, maxime vellem contentos eos fuisse ipsa Regis mei super ea re defensione. Neque enim dissimulandum vobis esse duxit, pecunias ab se fuisse numeratas, sed pro montis Pellicardi Comitatu quem ex Huldarico Rex emerat. At quos in vsus venditori placuerit pecuniam ab emptore numeratam vertere, hoc vero non putauit sua vt percontaretur, interesse: quemadmodum neque venditoris, quo animo emptor, aut quem ad finem emerit.

*Vlricus Dux VVirtemberg.*

*Montbeliard.*

Sed quoniam isti tam cupiunt esse diligentes, introspicere vt velint Regis mei non facta tantummodo, sed cogitationes etiam & consilia; ego sic vicissim illos rogare velim. Inter Galliarum Reges & hoc sacrosanctum Imperium, intercedit verus defensionis mutuæ societas. Multo post initum est nouum fœdus inter hunc Galliæ Regem & Cæsarem, sed quo nec genere sit ipso, nec partibus, vlla ratione, antiquo illo fœderi derogatum neque vt derogaretur, flagitare vester Imperator debuit; eo ipso appellatione imperatoria se indignum præbitur. Imperator idem vester, Huldarico imperij cliente, ab ea paterna hæreditate deiecto, quæ tum propria & peculiari exceptione sic addicta, & iam inde ab initio affecta erat illius gentilibus, vt ijs superstitibus nequeat in aliam transire familiam: tum eidem isti vestro imperio ita est clientelæ iure obnoxia, vt extincta ea familia, ad Imperij ærarium, cuius beneficium est, redire debeat, neque pacto vllo mitti abalienarive possit: vester (inquam) Imperator, Huldarico deturbato, eandem hæreditatem illius gentilibus (quod facere iuratus debuerat) non tradidit, quin potius, spreta iterum iurisiurandi religione vsurpauit ac retinuit. imo vero ne non satis grauiter contempsisse iusiurandum videretur, Imperij iure interuerso, vel euerso potius, vsurpatam ab eodem exemit, ac veluti emancipauit imperio: vt iam nihil minus, cum tantus sit imminutor Imperii, quam Augustus dici mereatur. Huldaricus igitur lauto illo atque amplo patrimonio suo spoliatus, Regem appellat suo & vestri imperij iure, vti ex fœderis antiqui formula non modo sibi, quod non mediocrem quidem ad impellendum causam, sed imperio vestro, quod maiorem multo vim habeat, opem ferre velit: neque patiatur opulentam prouinciam ærarij vestri propriam, ab eo per iniuriam abalienari & distrahi. Finge nunc Cæsarem contra, ex nouo fœdere (per quod tamen illud vetus induci non potuit) obtestari Regem, vt ne aduersum se defendendam imperij Romani authoritatem suscipiat: alioqui præter fœdus facturum eum pronuntiare. Cedo hoc loco quemuis arbitrum. vincam equidem (vt ille ait) quocunque iudice, etiam curioso illo inuestigatore, imperione an Imperatori morem gerere, antiquum publicum, an priuatum recens fœdus Rex debeat respicere. Vbi ad hoc ille mihi responderit, tum de facto Regis mei constituam, quid me oporteat respondere. Verum ego ipsum vestrum Imperatorem hoc me onere liberaturum spero, imo etiam existimo ipsius in Regem criminationi & conuitijs fuisse hoc accusationis caput ab aliquo malitiose additum, eoque

*Augustus.*

 de

de industria consilio & studio, vt huic ansam daret in Cæsarem aliquid dicendi; quod, vt facile credam, eo adducor magis, quod tam ipse Cæsar quam etiam Ferdinandus suis aliquando literis, quarum ad me quoque exemplaria peruenerũt, sicut vere, ita ingenue testati sunt, fuisse omnino e re Germaniæ, sua vt restitueretur Hulderico Wirtemberga. Quod si agnouerunt & ipsi, non est quare fraudi hoc esse Regi velint, si ad eius restitutionem Germanicæ quietis ac pacis causa consenserit.

*Burgundia.*

Subdis, & hoc nomine male audire Regem, q. Ducatũ Burgundiæ, qui Cæsaris esse (vt inquiũt) hæreditario iure debeat, tanto jam tẽpore, ac tã iniuste detineat. Sed hoc loco vt perspicias quã frigida nitantur isti, neq; subsistente ratione, rẽ explicabo tibi fortasse non intellectã. Eudoni Duci Burgũdię filia fuit vnica (si bene memini) Adella. Quæ cum Galliarũ Regis filio nupsisset, is Ducatũ Burgundiæ, velut vxorium ac dotalẽ Eudone mortuo statim occupauit, & aliquot annos nullo intercedente pacatum tenuit, donec alter quidam extitit, eques ille quidem & nobilis, sed peregrinus, neq; admodum opibus aut viribus pollens, qui in ius eum vocarit, disceptatoremq; patrem eius Regem petierit: apud quem contendens cum dixisset, ad Burgundiæ Ducatum fœminas non admitti, se vero ab antiquis eius gentis Ducibus, idq; haudquaquam intermissa masculorum serie progenitum: permissa est causa parium Franciæ iudicio, qui sunt in regno nostro principes duodecim, proxima secundum Regem ac velut pari (vnde & nomen traxerunt) in summarum disceptatione rerum authoritate præditi. quibus cum causam ille probasset suam, re diligenter quæsita, hi expulso Regis filio, secundum illum equitem pronuntiarunt, & Ducatum illi, accedente Regis ipsius authoritate, more maiorum vtendum fruendum tradiderunt: quo Ducatu & ipse, & qui ab eo mares nati fuerunt, nullo ipsis postea controuersiam faciente, potiti sunt. Possem & alia in rem præsentem afferre huiusmodi exempla: sed hoc vnum existimo satis esse, vt quod ab omni sit corruptorum iudiciorum suspicione tutum: verisimile cum sit, iudices illos facilius à ciue suo prædiuite, Regis filio, quam à peregrino tenui, atque ab amicis inopi corrumpi gratia, pecuniis, metu potuisse. Hoc ego inquam vno exemplo satis constare arbitror, non potuisse Cæsarem eius Ducatus hæreditatem assequi, cuius pater Philippus, filius fuerit Mariæ Caroli filiæ: ad quam peruenire Ducatus superiore illo iure minime potuerit. Vnde autem is Ducatus ad Philippum alterum, in hac familia primum Burgundiæ ducem, & Caroli, quo de agitur, abauum, peruenerit: & quanto Rex Carolus quintus eius frater studio, labore, familiaris & publicæ rei dispendio, quamque profusa & immodica liberalitate eas nuptias illi conciliarit, aut redemerit potius, ex quibus hodie Cæsar amplas illas & opulentas habet in Gallia Belgica & inferiore Germania prouincias, longum esset, neq; hic necessarium dicere. Ego vero perquam lubens prętermitto, ne hanc velut ansam atripuisse de industria videar, declamandi hoc loco aduersus posterorũ illius Philippi Ducis in benemeriti Caroli Regis posteros, ingrati animi conscientiã. Nã cum isti hoc etiam Regi meo crimen obiiciant male agnitæ Cæsaris, primũ in se, qui captiuus esset, deinde in liberos suos obsides, humanitatis & liberalitatis summæ: malo crimen istud diluere, quam vel recriminatione, vel (vt loquuntur hodie) culpę compensatione, quodammodo crimen agnoscere. In quo ego, vt ignoscas, velim, siquid mihi vel iam exciderit, vel nunc dicturus sim, quod fortasse de Imperatore vestro dictum nolis. In hac enim contentione, in quam tuæ me literæ adduxerunt: si quidem excusatum Regem meum volo (vti velle debeo) versari hoc in genere non possum absque accusatoris contumelia: verum adeo id modeste adhuc feci, & faciam, quantum rei patitur atrocitas, vt intelligas me nolentem esse pertractum in hoc argumenti genus, non studio atq; affectatione descendisse. Tractauit (inquiũt) Cæsar Regem captum liberaliter atq; humaniter. Ego vero si hoc vocatis humaniter hominem tractare, quod confecto bello, atque armis longissimo iam interuallo positis, non occiderit, quodque magno suo ex redemptione commodo dimittere, quam inedia pædoreque conficiendo simul redemptionis pretium amittere, simul famæ periculum subire maluerit (quorum vtrumque nullis vnquam Barbarorum tyrannis in mentem vt committerent venit) non diffitebor sane humaniter

*Francisci in captiuitate tractatio.*

fuisse

fuisse tractatum Regem à Cæsare. Sed cum memoria ipse repeto, Cæsarem supra redemptionis pretium immanius (vt dicebam nuper) quam quo antea Francorum Reges se ab hostibus Saracenis redemerint, amplissimis Regem patrimonijs spoliasse, ornamentis regni quamplurimis mulctauisse, atque alias adiecisse conditiones partim quæ ignominiosæ sint, partim quas ipse Rex præstare nec si debeat possit, nec si possit debeat, quasque nemo simul ac intellexit, non iniquas, vt reuera sunt, iudicauit: ego humaniter eum fuisse tractatum nego. Mitto, quod nec dimissurus erat, quamuis iniquis ijs conditionibus, nisi medici quibus ægroti Regis cura à Cæsare ipso commissa erat, diligenter eum admonuissent, vix futurum vt Rex (etiam si
10 ad tempus recreari videretur à morbo) plene tamen conualesceret, aut diuturnioris vitæ foret. Itaque summopere Carolum hortabantur omnes qui consultum illius commodis volebant, vt acceptis obsidibus duobus liberis natu maximis, Regem ipsum dimitteret: qui si forte in vinculis moreretur, tum aliquod inde subiturus esset Cæsar famæ suæ periculum, tum omnis illi spes expectatæ prædæ peritura. Contra vero si liberatum Regem datis obsidibus liberis, è viuis excedere contingeret, tum alterum ejus loco Regem: atque si etiam is moreretur, alterum item demortui loco substituturum habiturus Cæsar videretur. Quibus demum hortationibus motus ac persuasus est (vt tum ego ex Cæsarianis intellexi, qui hoc palam dictitabant) longe cautius sibi prospectum fore, si duobus adolescentibus quasi Regi-
20 bus valetudinarium vnum permutaret, qui & ipse si conualesceret, nihil minus pro filiorum quam pro sua ipsius liberatione ac salute, pro paterno animo humanique ingenij sensu solicitus semper foret. Habes igitur qua vsus sit Cæsar in captiuum Regem humanitate atque liberalitate. Cui si consilij illius in mentē venisset, quod Samnitum Imperatori senem patrem dedisse Liuius tradit, intellexisset inter clementiam & crudelitatem quærī medium non debere. Iam erga Regis liberos vt se gesserit, intellige. Optimates viros & matronas aliquot nobiles, qui formandæ ac dirigendæ illorum ætati traditi erant, atque ipsum etiam eorum pædagogum à quo literis instituebantur, procul ab illis amandauit, cæteros omnes minoris authoritatis ministros, & in ijs plærosque non ignobiles, quibuscum in Hispaniam accepta
30 fide publica venerant, à famulatu illorum per vim atque injuriam abstractos, contraque jus gentium ferreis compedibus & catenis vinctos in triremium suarum dedidit remigia: audio etiam minimum abfuisse, quin & pumilionem abstraherent, quem vnicum apud illos Gallum hominem reliquerunt: eum (vti fertur) quod vix cubitalem excederet altitudinem, remo trahendo imparem fore arbitrantes. Eos cum in triremibus durissima quæque & indignissima diu passos, saltem pretio pro dominorum suorum liberatione persoluto, vna liberari decuisset: idque vt fieret, cautum fuisset ex fœderis formula: tamen togatus Cæsar, & per nobilem virum ejus rei causa illuc à Rege missum appellatus, non dimisit: neque aliud causatus interim esse dicitur, quam triremes suas, si cum eos dimisisset, ab remigum penuria ad-
40 duci posse in periculum: quasi vero non honestius fuisset mercenarios conducere, quam hanc ipsis tam insignem injuriam facere. Verum eæ triremes, quibus miseri illi, non vt Regiorum liberorū ministros decuit, sed vt noxæ deditirij, transtris alligati vehebantur, à piratis Mauris captæ sunt, & illi ipsi ex Christianorum vinculis, in Maurorum inciderunt manus: apud quos fœde quidam perierunt, quidam adhuc miserabiliorem morte vitam trahunt, procul à parentum, ab vxorum, à liberorum suorum complexibus. quibus fœlicius eccidit, ij Tuncte oppido à Cæsare capto, sese in Galliam semiuiui, atq; stipem emendicantes receperunt: ne quadrante quidem à Cæsare (cujus per injuriam tam indigna passi erant) quo se domum reciperent, subleuati. Hæc est illa, quam adeo magnifice Cæsariani jactant, Cæsaris
50 humanitas: nisi hoc addere forte velint, atque humanitatis loco ponere, quod serenissimam nostram Reginam, sororum ejus natu maximam, quæ nec bello capta, nec alioqui obses erat, multos annos vi tenuerunt, ne se ad Regem virum suum optatissimum reciperet.

Respondi meo judicio ad omnia literarum tuarum capita: sed hæc velim tibi tantum, non vniuersis esse scripta existimes: quod hæc mihi à Rege meo demanda-

ta non ſit prouinciam per quum ego quidem plenius edocetur atque inſtructus de re potuiſſem. Quicquid tamen, Amice optume, his literis tibi expoſui, ita mihi Deum eſſe propitium velim, quemadmodum bona fide, vt ſe habent omnia, expoſui: in quo ego te fidem mihi habiturum haud dubito; vt quem adhuc nulla in re vanum eſſe deprehenderis.

## EXEMPLVM RESPONSIONIS CHRISTIANISSI. GALLIARVM REGIS, AD orationem, qua Cæſar in eum Romæ inuectus eſt, Latinitate donatum, in gratiam eorum qui Gallice non nouerunt.

MAXIME vellem, Beatiſſime Pater, ampliſſimi Cardinales, & diuerſarum gentium clariſſimi Legati, tum præſenti mihi adeſſe contigiſſet, quum iſtic Carolus Cæſar, quæ illi ſint rationes & cauſæ mecum, longa oratione vobis expoſuit. Commodius enim ad ſingula capita reſpondiſſem, neque ſuſpenſa, vt nunc, alterius tantum actione percepta, judicia veſtra tenerentur. Sed quoniam id mihi per abſentiam non licuit, exiſtimaui mihi eſſe ſcripto ſatisfaciendum, ad ea duntaxat, in quibus honos meus agitur, & veritas inuoluitur ac tegitur: quo vos ipſa re vobis ante oculos propoſita, facilius in quo totum contineatur negotium, intelligatis. Quanquam idipſum quoque, quam mihi ſit futurum difficile, non ambigo: quod nec Cæſar Legatis apud ſe meis, illius ſuæ orationis exemplum tradere, nec Legatus ejus, quæ de ſcripto recitauit, eorum deſcribendorum copiam facere voluerit. Itaque ad ea tantum reſpondebo, quæ vel ipſe memoriæ vtcunque commendaui, vel meorum ad me literis ſunt perſcripta. Sed me in his difficultatibus tuæ (Beatiſſime Pater) æquitatis rectiſſimique judicij perſuaſio, & quam de illo veſtro ampliſſimo conſeſſu opinionem concepi, plane recreant ac reficiunt: magna vt me ſpes teneat fore, vt nudę veritatis cauſa, etſi propter has difficultates iniquo in primis loco conſtituta, tamen aditum ad omnium & ſingulorum animos omnium affectuum vacuos inueniat. Ac ne diutius expectatione vos teneam, ſane Cæſar dum quæ à ſe facta ſunt, amplificare oratione, contra quæ à nobis aut ſubterfugere reticendo, aut obſcurare dicẽdo voluit; mihi ejus quã texendam ſuſcepit hiſtoriæ dimidiam tantum partem attigiſſe viſus eſt: atque ex tota cauſa id quod ſibi commodum eſſe judicauit elegiſſe. Ac primo quidem, dum ab eo exorditur loco, quod cum ego primum ad regni hæreditatem ſum vocatus, illuſtriſſimum virum Anaxonenſem Comitem ad me miſerit, retinendæ confirmandæque inter nos amicitiæ gratia: ſimul meminiſſe debuit, ſe à nobis rejectum eo tẽpore non fuiſſe, quo potiſſimum hæc amicitiæ inter nos conciliatio, magno ei futura erat (vti certe fuit) præſidio, vt ſcilicet (quod maxime omnium rerum cupiebat) è manibus ſe ſubduceret Margaritæ amitæ ſuæ, & ab aui ſui Maximiliani (qui tum ejus tutelam inuiti & ingratis adminiſtrabat) poteſtate atque Imperio ereptum aſſereret. Atque dum adijcit (id quod ego etiam tum ex literis mei apud eum Oratoris intellexeram) ſe acceptis de victoria mea, deque Inſubrium receptione nuntijs, non minorem cepiſſe animo voluptatem, atque ex alia quacunque re fuiſſet accepturus: cur me ſperare non debuit, ſi par illi ſucceſſus contigiſſet, æque in ſe beneuolo futurum animo? qui quam illi ejus rei memoria obſtrictum eſſe me ſentirem, nunquam præ me diſſimulanter tuli. Magis autem miror ſubjeciſſe illum, ſe quum ab auo ſuo Maximiliano vrgeretur, vt dum ego Inſubrico bello implicitus eram, aliunde mihi bellum inferret, morem ei tamen in gratiam meam non geſſiſſe: quaſi vero neſciar, obligatum ſe juriſiurandi atque exiſtimationis periculo, ne id aggrederetur, fuiſſe: vt taceam quod eodem ipſo illo tempore, ego egregiam illi, & ex animo nauabam operam: neque mihi prius eſſe conquieſcendum putaui; quam ille Hiſpanias omnes (quæ non adeo libentes illum Regem accipiebant) dicto ſibi audientes habuerit. Nec cujuſquam ego præterquam ipſius viuus ſtare velim teſtimonio,

Comes Naſſouienſis.

monio, quid tum ego, quid Legatus meus à me ita jussus, ex ipsius commodo vtilitateque suscepe.it atque perfecerit: fauorque meus & conjunctionis nostræ authoritas, quantum ipsius rebus opis atque incrementi attulerit. Addit subinde pacti sibi cum altera filiarum mearum matrimonij mentionem. Ego vero perlancte me assevero, cum ad me de obitu earum allatum est, non majorem ex patrio sensu dolorem cepisse, quam quod ereptam mihi hanc videbam arctioris cum illo amicitiæ conciliationem. At cum subdit, eo tempore quo ego & ille ad Imperij dignitatem vna vterque aspiraremus, subortam primum inter nos fuisse quandam veluti zelotypiam, & simultates subinde natas: quanquam ego tamen ejus apud me Legato sæ-

Imperij ambitio.

10 penumero professus eram, me perinde hanc honorum petitionem existimare, atq; si easdem vterque nuptias ambiremus: me adeo (vtcunque res casura esset) in eadē velle cum ipso amicitia integra inuiolataque permanere. Ego proculdubio ijs me verbis apud ejus Oratorem vsum esse non negabo: neque tum certe orationi meæ voluntas non consentiebat. Quod vero queritur, vbi Cæsar fuit renunciatus, me obsides ab se flagitasse, non contentum ad amicitiæ nostræ firmamentum superioribus fœderum vinculis: adhæc nouam sibi matrimonij mentionem cum Renata meæ vxoris sorore injecisse. Agnosco equidem omnes à me initas esse rationes, vt hæc nobis amicitia sancta esse posset atque sempiterna. Atque adeo, si cum filiarū mearum natu majore m hi fato er pra, altera tam tenera ætate esset, vt nuptiarum

20 expectatio diuturnior esset futura: ego n hil mihi humanarum rerum prius agendum esse judicaui, quam de renouanda (nam ea res noua non erat) cum Renata matrimonij mentione: perspicuum eo ipso facere Carolo volui, me quacunque fieri posset ratione, retinendæ ejus amicitiæ studiosissimum fuisse. Nec alio spectauit, quam hic ipse objectat, obsidum efflagitatio. Etenim quod annua centena solatorum nummûm aureorum millia, quæ mihi Neapolitani regni ergo ex fœdere pactus erat, diu soluere differebat: ego, ne conc dente fide ob d latam multorum annorum pensionem, amicitiæ quicquam decederet, obsides aut potius prædes esse mihi flagitandos duxi. Quos vtique petiturus non eram, si ad constitutam dié mihi Carolus nomen dissoluisset. Cujus procrastinatio tametsi paulo mihi diuturnior

30 visa est, non adeo tamen ex ea commotus sum, vt (quod ipse quiritatur) ego velin Germania quenquam a luersus eum per Legatum meum solicitauerim, vel Robertum Marchianum vlla ratione in eum concitauerim. Mandaueram equidem Legato meo, vt sacri Romani Imperij ordines, quibuscum me tum peruetus amicitia, tū principatus Mediolani ratio sociarat, per occasionem mihi salutaret, meque ostenderet non ignarum esse, quænam mea esse deberet & cum illis societas, & erga illud ipsum sacrosanctum Roman. Imperium obseruantia. Et Legatus quidem ille meus in comitatu etiam num agens meo, sanctissime dejerat, se præterea nihil quicquam in Germania molitum esse. Quod si secus fecisse conuincatur, proculdubio nec volente, nec sciente me, nec impune laturus id fecerit. In Robertum autem ego Ca-

40 roli Oratori etiam auxilium, si rogaret, ex fœdere me laturum obtuli: & militem quem Robertus in regno meo insciente me conscripserat, statim vbi ad aures meas permanauit, grauissimis edictis reuocaui: nec id sine magno Roberti incommodo, qui præter spem ab eo milite nudatus, haud ignobiles arces non ita multo post vi ac deditione captas amisit. Nauarrorum autem Regi Henrico, quod tulerim suppetias, mih hoc criminosum esse minime potest. Etenim ijs fœderibus quæ Carolo mecum intercedebant, accurate hoc exceptum erat; Nisi certo præfinito tempo- « re, cum Henrico illi conueniret, ego quas alio ex fœdere Henrico debebam sup- « petias, rogatus ferre possem: idque etiam fide in Carolum integra, & inuiolatis quæ « inter nos icta essent fœderibus. Itaque suppetias Henr co tuli, sed Carolo præmo- «

50 nito: atque ita tuli, magis vt m hi verendum sit, ne Henrici conquestio, quod serius, quam Caroli accusatio, quod tulerim, improbitatis sit maculam allatura. Quibus ex rebus Beatissime Pater, vosque amplissimi Cardinales, & clarissimi Legati, satis (mea quidem sententia) intelligitis, null us nos culpę ex hoc priore bello affines dici aut haberi posse. De fœdere autem Madrilensi (quod vocant) apud Mantuam Carpetanorum icto jam toties ac tam abunde a nobis dictum est, vt hic quicquam

Madrilense fœdus.

repe-

repetere superuacaneum esse mihi videatur. Tantum hoc constanter affirmabo, virum bello captum (id quod apud omnes constat) si postea quam de redemptione pepigit, adhibita custodia obseruatur, liberandæ fidei, cum habita ei non fuerit, reū non esse: ego vero non modo toto itinere, ex quo id fœdus ictum fuit, sed etiam ad Fontem rapidum, quo primum ex loco sum dimissus, etiam majore quam dum essem Mantuæ, præsidio ac diligentia obseruabar, adeo vt obstrictam illis fidem habuisse, qui diligentiæ suæ potius quam fidei meæ confidebant, nullo jure condemnati possim: imo libera fide atque sine vlla obligatione me ad meos receperim. Quare quod addit Cæsar, fuisse sibi antequam ego dimitterer indicatum, ex me plærosque audiuisse, non seruatum iri ejus pacis & fœderis conditiones: equidem id me dixisse non dissimulabo. Videbam enim ejusmodi esse conditiones, quas seruare, neque si poteram debuissem, neque vt vellem, potuissem. At fœderis Italici societas, à qua sibi Cæsar, vt liberos mihi meos restitueret, denuntiatum fuisse inquit, eo contracta fuerat, vt per eam ipse ad æquiores adduceretur conditiones, & pro redemptione mea contentus pecunia esse vellet.

Lauttecanam vero expeditionem, sicut omni asseueratione confirmo, ad liberandum captiuitate Pontificem initio susceptam fuisse, ad quod majorum meorum exempla me inuitabant: ita fateor me liberato eo, & Cæsare ita pertinaciter omnes recusante conditiones, omnis vt spes pacis jam sublata esset: opportunitatē hanc ex adornari jam exercitus occasione amplexum fuisse. In quo bello si (quod objectat Cæsar) occubuit Lautrecus Dux strenuus, imo (quod dissimulare nequeā) bona pars exercitus fœde perijt, tamen negare non poterit, quin si Deo Optimo Maximo visum fuisset, ita meum exercitum à pestilenti clade, sicut ab hostium vi adhuc fecerat, defendere: alio atque inclinauerit, rem omnino inclinaturam fuisse.

*Samarobrinensis conuentus.* Porro Samarobrinensis conuentus indictus cum fuisset, ad ea mitiganda, quæ in Madriliensi pactione iniqua nimis, neque tolerabilia videbantur, non modo non remissum aliquantum & relaxatum est, sed iniquis conditionibus iniquiores etiam sunt adjectæ: quas ego tamen accipere sum coactus, quod me tæderet indignæ ac diuturnæ liberorum captiuitatis, quorum calamitas ex dulcissima commendatione naturæ, mea mihi calamitas esse videbatur.

Quæ cum ita sint, nunquam vel in maximis rei gerendæ opportunitatibus, vt à pactione discederem, aut in eam quicquam offenderem, adductus sum: imo vero quo tempore Turcarum exercitus bellum in Austriam circumtulit (ad cujus me rei mentionem Cæsar reuocat) ego Balansono, qui ab eo missus catafractos equites, & pecuniarium à me flagitabat subsidium, quanquam de pecunijs quidem non assensi, quod nummularius non sim, à quo pecunias flagitare Cæsar debeat: cui tum satis esse oportuit, quod vicies centena millia nummûm aureorum à me recens accepisset: tamen obtuli liberaliter, quod majores mei (quibus nihil vnquam est præscriptum, vbi de ipsorum aduersus hostem religionis ageretur officio) præstare sunt soliti, id me perlubentem esse Christianæ rei publ. præstatutū: vt copias scilicet meas omnes (etsi multæ mihi tum proponebantur à bello quiescendi occasiones) tamen ipse præsens, vel ad tuendam Italiam, cui tum etiam Turca imminebat, vel alio quocunque rei postularet necessitas, educerem: ita tamen vt Cæsari nihilominus Principem ea in expeditione locum non grauarer ex officio cedere: ac ne suspectæ cuiquam essent vires meæ, potiorem exercitus mei numerum ex milite Germanico conscribere. Quo vocatus si fuissem, eo proculdubio descensutus eram apparatu, bonam vt partem eo ex bello accepturus fuerim vel gloriæ vel periculi. Iam quod attinet ad Bononiense fœdus, atque cædem Marauilliæ, mei apud Frāciscum Sfortiam Legati; non video quare horum mentionem Cæsar hoc loco facere voluerit. Nam Bononiense quidem fœdus, quem ad finem ictum fuerit, plane omnes recordamini. At Marauilliæ cædes, etiam vt ille quicquam aliter molitus sit, atque illum decuerit, (id quod minime mihi persuadeo, certe nullum à me hujusmodi habuisse mandatum scio) tam indigna tamen fuit, tam sceleris & nefandi flagitij plena, vt antea nunquam existimauerim Sfortiæ factum istud à Cæsare probatum iri: qui quo amplius habet atque latius patens Imperium, eo plurium Legatorum opera,

*Balansonus.*

*Marauilia.*

atque

atque apud plures vt indigeat necesse est: quanquam (vt verum ingenue fatear) vbi me intellexi de tam immani scelere apud ipsum Cæsarem, affinem & fœderatum meum, Sfortiæ vero dominum, à quo tam atrocem acceperam injuriã, frustra querimoniam detulisse, commotus sum sane: neque dissimulabo, nihil quicquam vnquam mihi accidisse tam improuisum ac inopinatum, quã hoc turpissimum Sfortiæ facinus, laudatorem Cæsarem habuisse. Quod subinde Cæsar obiectare ausus est, a me præter Samarobrinense fœdus, quædam aduersus se in Germania esse cõstituta atque inita consilia; maximeque bellum Wirtenbergicum meo ære fuisse gestum: profiteor hoc ego iterum, atque agnosco, me in Germaniam sæpenumero
10 Legatos misisse: nam & ego & majores mei, conjunctas semper habere voluimus cum Germanis Principibus & ciuitatibus rationes: nostra etiam memoria visum est, quamuis inter se nonnunquam Cæsares & Galliarum Reges bello contenderent, Germanicæ tamen & Gallicæ nationum amicitiam ac societatem non ideo fuisse dissolutam. Tum à me pecunias esse Wirtembergæ Duci numeratas, nunquã ire inficias volui: ex quo Duce Montis Pellicardi oppidum emeram, quod is tamen anno vertente (vt inter nos conuenerat) refusa pecunia redemit atque recepit, me non perlubenter profecto, qui oppidum illud quam pecuniam mihi maluissem. In quos autem vsus ille pecuniã esset conuersurus, nunquã ad me pertinere vt sciscitarer, arbitratus sum. At hoc magis miror, non fuisse hoc loco à Cæsare prætermis-
20 sum, (de quo ego quam honeste queri possit, non video) aliquot videlicet ejus ex ditione bello à meis captos homines, diutius fuisse in triremibus asseruatos: simul enim meminisse illum oportuit, quam indigne meos triremium suarum addixisset remigijs, præter æquum & honestum, ac per summam injuriam à liberorum meorũ obsidum famulatu comitatuque vi abstractos: simul suos quum fateatur ipse Cæsar statim meis à se missis per me quoque fuisse liberatos, ignorare non potuit, à seipso moram fuisse, quominus ipse suos quoque maturius ex me reciperet. Quod adjicit, quosdam in se Principes Italiæ viros, à me fuisse per Dinteuillanum solicitatos: ego id mihi certe non facile persuaserim: etenim neque vllum à me Dinteuillanus mandatum ea de re acceperat, neque vllum mihi cum Cæsare bellum id temporis
30 intercedebat. Quod si mihi aliquot insignes ex Italica nobilitate viri mereãt, haud video quemadmodum Cæsar mitorum in se consiliorum aut violatorum fœderum insimulare me hoc obtentu possit. Qui si voluerit, dum tam crebere st in commemoranda libertate Italiæ per se restituta, hoc interim Italicæ nobilitati jugum imponere, vt ab eo cum recessserint, nulli hominum dare nomen audeant; hoc certe fuerit libertatem eorum simulatione propugnationis expugnare, ac te ipsa seruitutem ementito nomine libertatis imponere. Atque vt jam ad Mediolani Principatum veniamus, sæpe mihi Cæsar per legatos ad me suos significauerat, nisi fidem ipse Francisco Sfortiæ jam obstrictam habuisset, eum se Principatum mihi omnino traditurum fuisse. Itaque mortuo Francisco, sublataque ea excusationis causa, quũ
40 venisse tempus viderem, deesse mihi ea in occasione nolui, misi qui cum principatũ mihi à Cæsare repeterent: significauit ille sese vni ex filijs æquiote animo traditurum. Aureliorum Ducem nominaui, in quem vt ego potius quam in aliorum quẽuis hunc transferri principatum cuperem multæ me & magnæ rationes inuitabãt: quas quoniam ego non ad regni mei pacificationem tantummodo, sed ad totius etiam Christianæ reipubl. pacem, otium & quietem pertinere maxime arbitrabar, Cæsari commemorandas & explicandas curaui, etiam atque etiam rogans & obsecrans, vt quæ sua esset ea de re mens & cogitatio, mihi aperte atque ingenue indicare vellet: quemadmodum & ego mea omnia consilia candidissime, citraque omnẽm dissimulationem ejus Oratori exposueram. Tandem post multas vltro ci-
50 troque nuntiorum & literarum missitationes, Orator ejus acceptis (vt aiebat) ea de re mandatis, mihi asseuerauit, postulatis esse meis assensum: tantum vt principatus ejus vsufructu cederem, quem deberi mihi contendebam. Nolui hanc vnam vsusfructus controuersiam retinendæ inter nos amicitiæ moram illam afferre. Cessi, renuntiaui, Cæsarem de animo ac sensu meo certiorem feci: plane vt jam nihil videã, quod pacem inter nos atque amicitiam impedire possit, modo quę Legatus ejus est polli-

*Montbeliard.*

*Mediolani Ducatus.*

pollicitus,ea duntaxat præstare Cæsar,& caueri sibi æquis tantum & honestis conditionibus velit:quemadmodum ipse quidem eo tempore , quo hæc inter nos tractabantur,se facturum affirmabat:quippe qui fateretur, si alias proponeret conditiones,satis signi se daturum,nolle omnino vt inter nos conueniat. Igitur dici non potest,per me stare,quominus pax inter nos fiat , quum in easdem ipsas conditiones,quæ mihi sunt ab ejus Legato propositæ,descenderim:à quibus ipse si discesserit,omnis in eum neglectæ pacis culpa,nulla in me residebit. Ego enim retinendæ pacis tam sum & fui studiosus,vt etiam superiori tempore, quo nec mihi Cæsar nec liberis meis Mediolani principatum restituit,nihil aduersus eum molitus sim,imo quo tempore Turcicus exercitus in Austriam mouit,non modo à bello quieui,sed 10 copias etiam meas ( vt nunc dicebam ) obtuli. Et cum Cæsar expeditionem adornaret in Africam,ego,vt ipse voluit,cum omnibus pacem colui:& quod facere tum poteram,minore quam nunc obtinente Italiam Cæsare,impendio meo,& periculo,a repetendis & recuperandis meis abstinui:qua in re tuam in primis conscientiam,Paule Pontifex Maxime,implorare mihi libet. In cæteris vero omnibus,quæ ad Christianæ reipubl. quietē & commoda pertinent,nulli concedere velim Christianorum Principum,vt ea majore quam ego,prosequatur affectu ac studio: cujus mei instituti esse possunt indicia solida satis & expressa, Gallorum meorum mores ac disciplina. Quamobrem Beatissime Pater,vosque amplissimi Cardinales, & clarissimi Legati, ea omnibus nota patientia, qua mihi factas injurias hucusque tuli, 20 hæreditatia mea,& meorum filiorum bona tot jam annos me ferente per alios occupata ; interdictum,ne quid mei quod in re aut possessione Cæsaris esset,attingerent;copiarum mearum à Vercellis de medio quasi jam desponsæ ac destinatæ victoriæ cursu reuocatio,& statiuis in castris ne quid tumultus excitaretur collocatio; constituendæ pacis amplissima & libera facultas Cardinali Lotharingio permissa; vsusfructus de quo memini cessio,satis declarant , pacem ean bello recuperare nostra maluerim. Neque vero sanctitati tuæ mirum hoc loco videri debet,si quod sentio liberius profiteor. Nam si occupator alieni quiritari audet interim ac dolere; ego quid facere debeam,qui tam ampla patrimonia videam mihi ac liberis meis per injuriam auferri,& nostra cum ignominia retineri? Quod vero ad Sabaudiæ Ducē 30 pertinet,non video qua ille se tueri aut defendere ratione possit,apud quem toties expostulatum sit,à quo toties flagitatum , vt decidere judicio mecum vellet,de ijs rebus,& quas à majoribus suis nullo jure occupatas,meo damno possidebat,& quas hæreditario jure pertinere ad fœlicis memoriæ matrem meam ambigere non poterat. Quæ ipsa quidem mater mea dum viueret,sæpe ad eum certos viros repetitū sua quum misetit cum mandatis(vt sororem decebat) humanissimis : ego quoque ab ipsius morte viros meæ causæ peritissimos , quique vel disceptatoribus ijs , qui sunt illi à consilio,eandem in judicium deducerent legauerim,neque quicquam in legationibus tamdiu profecerimus;necessario mihi veniendum ad arma fuit. Qua in re vero nihil à me peccatum est in ea fœdera,quæ cum Cæsare mihi intercedunt: 40 quibus etsi prohibeor,vt ne cum vllo Italiæ Principe aduersus illum consilia communicem:non video qua ratione bellum istud Allobrogicum ad se spectare Cæsar arbitretur , vel ad eam causam vllo modo pertinere:quum interim exercitus meus (vti nunc dicebam)nihil earum rerum protsus attigerit,quas intellectum sit ab eo quo jure quave injuria possideri ; atque vt ne id faceret , diligenter omnibus à me fuerit interdictum. Neque enim si fœdere Samarobtinensi Sabaudiæ Ducis mentio inter Cæsaris fœderatos injecta est,continuo tamen earum rerum quas is ad me pertinentes occuparet,jus in eum esse translatum intelligo:quum nec eo in fœdere nomen ejus,vt nobiscum transigentis,ascriptum sit : nec vox de rebus meis quæ ab illo tenebantur,vlla eo in conuentu emissa. Itaque fœderis ejus tabulæ,me cessisse jure meo,nulla coarguere ratione possunt. Atqui ego & antea speraui semper,& 50 nunc etiam spero fore , vt Carolus pro necessitudine affinitateque nostra , meam potius jure ac legibus nitentem, quam iniquam Sabaudiensis causam, sibi esse suscipiendam ducat Quanquam hoc ego tamen video(id quod satis mirari non possum)cæterorum factum,qui & ipsi armis in Sabaudiensis bona inuaserint,a Cæsare

*Gallorum mores.*

*Sabaudiensis controuersia.*

non reprehendi: duntaxat reprehendi meum, qui cum illo sim maximis vinculis & propinquitatis & necessitudinis conjunctus: neque vendicare quicquam in quo perspicuum jus, & clarius ipsa luce non habeam, voluerim: neque nisi rite repetitis rebus arma ceperim. Atque adeo, Beatissime Pater, paratus sum Sanctitati tuæ, si hoc ita libuerit, rationes omnes meas ex tabulis authenticis comprobare: vt quæcunque dixerim, nihil omnino discrepare a vero intelligas. Quod si ille animum induxerit, mea mihi reddere: vicissim ego, si quid mei prætere a occuparunt, non grau abo tilli restituere. Iam quod Cæsar inquit, si de pacis inter nos retinendæ cõditionibus conuenire non possit, è re atque commodo fore Christianæ reipublicæ, 10 nostras vt controuersias singulari certamine dirimamus: ego quum hactenus (si quis vitæ meæ splendori notam vllam allinere tentauerit) abunde mihi satisfecisse videat: & quum hæc duelli à Cæsare commẽmoratio, voluntatis tantum declaratio, non etiam prouocatio esse videatur, aut decoris atque honestatis nostræ oppugnatio: ego (inquam) breuiores esse nostros enses, quam vt tanto interuallo disiuncti congrediamur, existimo. Quod si nos propius occasio aliqua tulerit (id quod mihi credibile est futurum, si res ad arma redierit) atque si tum Cæsar eandem retineat, quam nunc se habere ostendit, decertandi mecum voluntatem: meque tum ipse ad certamen prouocare velit: non recuso, quin si existimationis meæ defensioni defuero, probi me atque graues viri inter profligatæ famæ homines repudient. id 20 quod mihi tamẽ acerbius multo futurum esset, quam cũ illo singulariter armis decertare, formidolosius. Quod subinde declarauit, neque à se quicquam accusandi, aut sugillandi mei causa dictum, neque dicta sua velle à quoquam ita accipi, quasi spe pacis omni sublata, jam classicum veluti cecinerit: ego vero non minimam ex ea re voluptatem me cepisse profiteor. Hæc sunt porro Beatiss. Pater ampliss. Cardinales, & clariss. Legati, quę apud vos commemorare volui, non accusatorie id quidem, aut lædendi cujuspiam animo, sed purgandi mei causa: vt omnes intelligant quam ego in publicæ pacis studia & commoda reipubl. propensa sim volũtate: perspiciantque omnes ad arma cum Cæsare deueniendi culpam, sicut à me adhuc abfuisse, ita semper abfuturam: id quod omnes sine vlla dubitatione judicaturos spe-30 ro, & confido, quicunque secum accurate reputauerint: ad quas ego me continendæ pacis studio demiserim conditiones.

# ORATIO DE SENTENTIA CHRISTIANISSIMI REGIS, SCRIPTA AD SERENISSIMOS, Reuerendissimos, Illustrissimos, Excellentissimos, Magnificos, Spectabiles viros, vniuersosque sacri Imperii ordines Spiræ conuentum agentes, Anno MDXLIII.

IOANNES CARDINALIS BELLAIVS EPISCOP. PARISIENSIS, Franciscus Oliuarius in Senatu Parisiensi Præsidens, & Africanus Malleius Balliuus Diuionensis, Legati Regis Christianissimi Serenissimis, Reuerendissimis, Illustrissimis, Excellentissimis, Magnificis, Spectabilibus viris, vniuersisq; sacri Imperii ordinibus Spiræ conuentum agentibus S.

*VTINAM, Amplissimi ordines, non tam valuisset quorundam in isto Germaniæ longe frequentissimo conuentu authoritas, vt quæ à Rege & nomine & reipsa Christianissimo ad vos mandata de summa Reipublic. habebamus, ea perferre inaudita vi quadam, & more inter homines maxime barbaros, nedum Christianos, nunquam antea recepto prohibiti essemus. Nisi enim vestram aliquorum humanitatem illorum acerbitas, vestram modestiam eorum impotentia superauisset: eratis profecto ea de iis malis, quæ hoc tempore vniuersum terrarum orbem complectuntur, paruo temporis momento de nobis audituri, quæ neque pronuntiata à nobis esse, neque à vobis suo tempore intellecta, erit aliquando (nisi nos Dei bonitas respexerit) non vobis modo ipsis, quibus natura non eandem concessit ætatis & animorum æternitatem, non vestris liberis ac nepotibus, sed nostris quoque, sed omni Christianorum posteritati maxime dolendum. Nos certe quos cum Reipubl. charitas, tum Regis obseruantia, communis huius vitæ rationem habere prohibuerat, effeceratque, vt omni posthabito periculo per infestos hostium gladios, atque insidias ad vestros vsque fines, ipsumque prope conspectum perrumperemus, vestra freti æquitate videlicet, vestraque veteri illa cum germanitate, tum libertate: quid nunc ab amicis & fœderatis exclusi, quid nostra omni de vobis spe deiecti moliamur, quid capiamus consilii, non satis perspicimus: præsertim quum & insperato nos id malum perculerit (quis enim hoc aut sperare vnquam potuit, aut vlla ratione prouidere?) & explorandæ in tam acerbo nuntio Regiæ voluntatis facultatem hinc temporis angustia nobis ademerit, inde hostium iniuria per summum nefas eripuerit, qui & vias circunquaque omneis obsident, & nos ipsos his mœnibus quibus continemur, pedem efferre non sinunt. Quid, quod ipse caduceator & sanctus & pacificus, qui Regis nomine literas cum Cæsari, tum vobis ipsis redditum iuerat, quibus literis aditus nobis ad vestrum conspectum quæreretur, ab iis qui vestræ libertatis sese studiosos prædicant, sic est acceptus, quasi patriam vestram non recreatum, sed inflammatum venisset? Quasi vero non satis esset, tot itineris pericula vestra in primis causa, hoc est vestræ quietis, vestræque salutis curandæ gratia, eum adiisse, nisi post blandas supplicesque appellationes, vix tandem cum incredibili minarum acerbitate,*

Nancetii.

*bitate, cum crebra carnificis ac supplicii ostentatione, denique cum atrocissimo responso, tremens ac prope exanimis dimitteretur. Ne tamen hac rerum difficultate animum despondisse videremur, causamque vel priuatam Regis ipsius, quæ nobis apud vos credita fuerat, prodidisse; vel vestram etiam, quam præcipue tractaturi eramus, deseruisse: nobis omnia animo lustrantibus illud tandem venit in mentem, quod viros olim sapientissimos fecisse legimus, quum è ciuitate, de qua erant optime meriti, eiicerentur: vt quæ suis ciuibus de Republ. propter inimicorum impotentiam coram exponere prohiberentur, ea ad ipsos quoquo modo peruenire curarent. Ita quæ vobis coram expositurí eramus, eo consilio vt inde ad ampliora quædam (si res ita tulisset) aditus patefieret: ea dedimus operam vt verbis iisdem, quibus concepta à nobis fuerant, ad vos, si fieri vllo modo posset, perferrentur. Tametsi non nesciremus, vel rerũ ipsarum argumenta, vel res ac sententias ipsas nouis quibusdam & paulo breuioribus commentariis facilius nos complecti potuisse. Verum ab ea nos cogitatione illud auertit, quod ne hac quidem parte voluimus aduersariorum patere insidiis: quo verbo quid significemus, diuinare perfacile potestis, qui istorum morum & ingenia iam estis pridem maximis vestris incommodis experti. Nudam igitur ipsam orationem atque simplicem, qualem de Regis Christianiss. mente desumptam adferebamus, visum est ad vos mittere: tantumque in ea mittenda interponere temporis, quantum sibi ad eam describendã librarius minime piger depoposcisset. Sic enim denique aduersariis omnem calumniandi viam præclusisse videbimur: qui si iactauerint, confictã eam derepente fuisse, & ad nostras rationes accommodatam; facile cum summis nostri temporis angustiis, tũ grauissimis amplissimorum virorũ testimoniis refelli poterunt. Ad huius autem sensum orationis (si quidem oratio appellanda est, simplex & minime fucata rerũ expositio) si illam ingeniorum aciem quæ in plerisq; vestrũ summa elucescit, acriter intenderitis, facile & earum calamitatum, quæ Rempublic. hodie vexant, imago sese vobis subiecerit; & Regis Christianissimi ad eas depellendas egregia quædam & prope diuina voluntas apparuerit. Quam ipsam quandoquidem vt ex animi ipsius sententia vobis coram exponamus, nulla possumus ratione impetrare: officii nostri esse duximus, cum in ipsum Regem, tum in vniuersam Remp. testatum hic vobis quocunque licuit modo relinquere, nihil eum quod vel ad vestrã salutem pertineret, vel ad communem Christiani nominis quietem, prætermittere voluisse. Deum Opt. Max. quæsumus, Amplissimi ordines, vt vestris animis ea consilia, eas cogitationes inspiret, sic vniuersæ Reipublicæ salutares, vt ea incolumi & honestissima (quod hoc rerum statu minime nobis sperandum est) quamdiutissime frui vtrique possimus. Nantij, III. Non. Martii. MDXLIII.*

# LEGATORVM CHRISTIANISS. REGIS ORATIO SCRIPTA AD SERENISSIMOS, REVERENdißimos, Illustrißimos, Excellentißimos, Magnificos, Spectabiles viros, vniuersosque sacri Imperii ordines Spiræ conuentum agentes.

PEr incommode nobis accidit, Serenissi. Reuerendissimi, Illustrissimi, Magnifici, Spectabiles viri, quod quum à Francorum Rege missi essemus, de rebus maximis, & vobis Reique publicæ Christianæ pernecessarijs apud vos verba facturi: acerbissimos de ejus & erga Rempubl. & erga vos ipsos fide rumores, de quibus adhuc in itinere positi inaudieram*, postquam huc frequentes conuenistis, plus apud quosdam valere intelleximus, quam adhuc opinione perceperamus. Quod vulnus in ejus causæ, quam tractaturi sumus, viscera receptum, dici non potest, quantam attulerit nostris animis perturbationem. Nam quum permultæ res sunt, quæ omnem Legatorum gratiam facile cõuellant, hæc vero est potissima, quum pro eo dicendum est, qui de sua existimatione grauiter apud auditores laboret. Quare ab ipso statim exordio venia à vobis petenda est, Viri humanissimi, quod de nostra oratione, hoc est de ijs rebus, ad quarũ narrationem nos de Regis Christianiss. voluntate compararamus, partem aliquã resecantes, ea substituere cogamur, quæ propria sunt criminum excusationi: illam autem quæ superfit, sed propius Reipubl. rationes attingat, in ipsum orationis calcem reseruemus. Vtrumque enim nobis imponere videtur, hinc amici vobis ante omnia reconciliandi ratio, inde vestrarum occupationum, quibus tales Legatos non inseruire turpe fit, magnitudo. Neque vero id à vobis quoque est, Viri optimi, mediocriter petendum, vt quoniam nos, ita vti diximus, à nostro & meditato orationis cursu subito depulsi, diuerso argumento ad aliud quoddam, & prope extemporaneum dicendi genus necessario delapsi sumus; vos si quid minus aut cultum ingenio, aut industria elaboratum huc attulerimus, eo libentius ignoscatis, quod vt summa quadam dicendi facultate præditi essemus qui intra mediocritatis laudem consistimus tamen in eas temporis angustias sumus conjecti, quæ vel optimo cuique oratori sint pertimescendæ. Id si à vobis pro vestra humanitate, germanoque isto animorum candore impetrauerimus, tum illud nos assequutum iri apud vos ipsos, quamuis aliorum præjudicijs occupatos, confidimus, vt ex nostra oratione, & omnem de Rege amico, consanguineo, vetustiss. fœderis jure vobis conjuncto, suspicionis offensionem facile deponatis, quod est hominibus Christianis dignissimum, & cum ad vestri otij rationem, tum ad religionis constitutionem viam munire possitis, quod hoc tempore adprime vobis est necessarium. In his autem explicandis rebus, ijsque refellendis criminibus, quæ nos in Regis gratiam oportet refellere, quæcunque hic dixerimus, in eam partem quæso accipiatis, vt non lædendi causa (neque enim quenquam nostra sponte læsuri sumus) verum tuendæ eorum innocentiæ, qui à culpa longissime absunt, ea nos in medium attulisse existimetis: vtique quoties nobis tritum illud aduersariorum nomen in ore versabitur, ne illos (si quid forte erit acerbius) peti judicetis, quos authoritas cum vestra, tum sua ipsorum ab omni contumelia vendicat: sed eos potius appellari, qui & sinistræ cujusque de Rege suspicionis authores illis fuere, & hujus, quam vobiscum execramur, Reipubl. perturbationis. Qua in re si vobis paulum modo attentis beneuolisque vtemur, nemini obscurum esse poterit, vnde ægritudo illa quæ totum Reipub. Christianæ corpus occupauit, originem duxerit, incrementum acceperit, vires acquisierit: tum autem longe facilior vobis apparebit curatio, quorum est in primis egregia voluntas, & summa in ea re potentia. Bellum igitur (vt inde ordiamur) post hominum memoriam maximum, atque in omneis orbis partes quam latissime propagatum videmus. De ejus initio non ambigitur: recens est enim de origine, de causa,

*Bellica tempestas.*

causa, de authore, de tota denique ejus ratione varie inter multos, pro cujusque vel sensu, vel animi affectu disputatur. Ita fit, vt tradendis ejus belli authoribus, eoque reprehendendis, variæ sint pro studijs partium sententiæ. De cæteris orbis partibus non deerit nobis suus ad dicendum locus: de Germania vere hoc dicere possumus, & omni asseueratione affirmamus, quod illa hodie pene omnis fluctuet, quod foris, hoc est, in suis finibus, bellis quod intus dissensionibus vexetur, nemini esse quam Regi Christianiss. acerbius. Quur enim non illi doleat, lacerari in ipsius pene oculis atque conspectu, regionem orbis terrarum nobilissimam, vnde ipse genus, vnde originem traxerit: quam primum priuatus, post ad Regni fastigium euectus, plus mortalibus reliquis coluerit: pro cujus dignitate ipsius majores tantum periculorum adierint, tot bella gesserint, toties depugnauerint: pro cuius libertate nũquam suis opibus, nunquam suo sanguini pepercerint? Neque hæc de prouincia tantum Germania, ac Germanica in vniuersum natione dicimus, qua euersa natio Gallica salua esse non possit: de ipso Imperio, de ipso (inquam) vestro hoc Imperio, hoc est de vestra dignitate, deque vestra libertate dicimus, Viri maximi, atque inuictissimi, qui ipsi regendo Imperio, vna cum his Augustissimis Cæsaribus hic præsidetis. Nam Carolus magnus idem Gallorum parens, & idem vester, omnium confessione afflictum illud, propeque collapsum vnus erexit: vnus de nefariorum hominum faucibus eripuit: vnus è Græcia, vbi exulabat abjecta ejus dignitas, non minus fortiter huc quam fœliciter inuexit. Nunc igitur partam tot suorum laboribus & periculis dignitatem vobis extorqueri, illa vestræ majestatis jacta à suis majoribus fundamenta conuelli, Rex majorum suorum summus admirator, institutorũ quæ ab ijs profecta sint, tenacissimus obseruator voluerit? Cur ita tandem? Qua per Deũ immortalem aut vestra injuria commotus, aut sua vtilitate adductus, de vestra pernicie cogitare debuit? Quis vnquam vel in media barbaria natus, vel inter gentes efferatissimas educatus, non ad amicorum miserias ingemuit? aut si tam fuit ferre*, vt ingemiscere nequiret, tamen eorum calamitatem, gratis & nullo suo commodo appeteret? Quid si ostenderimus, vestram perniciem non solum Regi profuturam non esse, sed multo ei plus quam cæteris Christiani nominis Regibus obfuturam? Omittimus illa communia, tempestatis vim quæ in finitimorum agros incumbat, ex quadam velut contagione tibi pertimescendam: tunc rem tuam agi, quum ignis vicino parieti sit immissus, atque ejusmodi quamplurima, dicam ea quæ proprie ad nos ipsos, hoc est ad gentem Franciam, ad ipsumque Francorum caput pertinent. An nos hoc nescire putatis, nullam procellam post homines natos in Germaniam ingruisse, quæ non confestim ad nos perueniret? Fuere patrum memoria, qui Galliam debellarent, vincerent, opprimerent; abstinere tamen à Germania cogerentur. qui Germaniam vicerit, qui non idem Galliam quoque subegerit, nemo adhuc inuentus est. Quid ita? nostrum hic non est dicere, ne vel vestræ laudi nimium assentari, vel detrahere majorum nostrorum virtuti videamur. Attamen neminem latet, minimeque omnium Christianissimum Regem, qui tum in rebus gerẽdis annos plus triginta exercitatus, tum omnis vetustatis est peritissimus; quantum sibi periculi, quantum liberis, quantum patriæ (quæ ei vita ipsa est charior) impendeat, tentata semel Germaniæ libertate, ne dicam euersa. Intellexit jampridem (vt est historiæ Germanicæ, non minus quam Gallicæ studiosissimus) majores suos, quum vtrique prouinciæ imperitarent, diligenter cauisse, suum vtjus Galliæ, Germaniæ sua libertas constaret: neque ab te in gentis vtriusque finibus, & ad ipsius Rheni ripas, viros aliquando collocasse vtrique genti sacrosanctos, qui & Imperij majestate & sacrorum religione patriam in officio vtrinque continerent, essentque Galliæ juxta ac Germaniæ præsidio ac saluti. Quid si nunc Franciscus quæcunque finibus suis propugnacula, quascunque arces Pipini, Ludouici, Caroli, illa orbis miracula posuete, volens ipse ac sciens rescindat, dissipet, conuellat, num eum insanire dicatis? Sed non insaniet, non desipiet, non hoc molietur, quomodo vestra libertate oppugnanda suam ipse euertat, sibique ac suis ruinæ periculum struat. Equidem non existimamus quenquam esse (eorum duntaxat, qui Christiano nomine censentur) tam profligatum, tam ab omni honestate relictum, vt vestram illam libertatem la-

Germania.

Imperium.

Carolus M.

Fr. Rex Philhistor.

Episcopi.

befactatam velit, jusque & nomen augustissimi hujus Imperij, quod vos sustinetis, imminutum. sed si forte est quispiam, is proculdubio Franciscus non est: nullius enim (nobis credite) vel quieti, vel etiam saluti minus id conducit. Dicat aliquis, non satis esse, turbare non debuisse, Regem Francorum ostendere: non turbasse, doceri oportere: propterea quod inuenti aliquando sunt, qui in seipsi saeuirent, nedum manus ab amicis & necessarijs abstinerent. Quę si vox, Viri amplissimi, loci tantundem apud vos habitura sit, quantum apud rerum imperitiores sibi vendicasse dicitur; conditio certe nobis durior imponitur, quam vt vel vestra aequitas hoc ferre queat, vel vsu ac moribus adhuc, ne inter priuatos quidem, ac litigantes in foro fuerit receptum. Semper à majoribus obseruatum audiuimus, quoties accidit in jus aliquem vocari, vt summo jure cum eo agatur: qui reum egerit, qui vel capitis, vel famae arcesserit, necessitatem illi probandi impositam: huic inficiandi potestatem datam. Nos (vt penitus in causam ingrediamur) hoc nomine ab aduersarijs apud vos insimulamur, nec insimulamur modo, sed aperte, sed vehementer, sed atrociter impetimur; quod quieta quum esset, velutique in portu aut statione Respub. Christiana, eam in vastum bellorum ac seditionum pelagus conjecerimus, quodque gētem Turcicam Christiano infestam nomini, in eandem Rempublic. immiserimus. Si nihil ejusmodi nos non modo fecisse, sed ne cogitasse quidem dixerimus: si Regi propinquo, ac foederato vestro id vnquam in mentem venisse negauerimus: si nos ad ea quoties objicientur, refellenda obtulerimus: quid est quod praeterea vel nostri accusatores à nobis exigere, vel vos de Regis nomine atque existimatione grauius statuere possitis? Sed non erimus vobis tam importune in tergiuersando molesti, neque in tantis occupationibus, quantas res vestrae recipiunt, sic astute causam tractabimus, quasi videamur, diem dicendo eximere voluisse. Quare & causae ipsius bonitate, & vestra freti aequitate, non dubitabimus de nostro omni jure illo, quod defensoris est proprium, decedere, quo vobis rei pernoscendae cupidis, veritas ipsa nuda atque aperta statim appareat. Quaecunque enim Christianissimo Regi objecta apud vos esse, memoria nobis suppeditarit, ea quantum per modestiam licebit, in praesentia refellemus: de caeteris, quae caeco quodam rumore circumferuntur, non ita valde laboramus. Si qui tamen sunt, qui se authores profiteri velint, prodeant: detur nobis Senatus iterum, regnet in hoc sanctissimo orbis terrarū concilio illa, quae regnare debet, aequitas, tectum illud animorum judicium locum sibi vendicet: nisi tenebras, si quae artibus nescio quibus vestris forte mentibus obductae sint, depulerimus; nisi calumniae praesidia de veritatis arce deturbauerimus, facile patiemur eo apud vos loco haberi, quo istos spero habebitis, si aut certamen istud detrectauerint, aut ex aequo nobiscum contendere recusauerint. Primum igitur dicimus, hoc maledictum, quod ab aduersarijs crebro jactatur, Regem Christianissimum bellum in Republic. bis excitasse, minime in eum conuenire. Neque enim si armis initio lacessitus, pro patriae salute suscepit: si eadem illa de manibus abjecta, aliquanto post repetere coactus est, cōtinuo earum tempestatum, quae Rempublic. exercent, author appellandus est: nec veremur quo minus re per vos intellecta, ipsum hoc crimine facile sitis liberaturi. Ignoscendum vero hic nobis maxime est, Viri humanissimi, in ijs rebus commemorandis, quas nisi praeuaricatores simus, praeterire non possumus, leuiter eos viros, quos & veneramur ipsi, & quorum nomen vobis jure est sacrosanctum, perstrinxerimus. Vtinam, Caesar, vel hujus initio belli, quod adhuc viget, tua illa in Sabaudiae Ducem indulgentia, in armis aduersum Regem affinem tuum capiendis non fuisset: vel illis postea Pauli Pont. Maxim. opera intermissis, ipsum Regem ad ea reuerti tuorum scelerata audacia non compulisset: maneret hodie, maneret illa toties inter vos data acceptaque fides, illa jurisiurandi religio, illa conjunctio animorum: nec esset tanto bonorum omnium moerore, tanto Reipublic. malo labefactata. Nam aliud profecto, nisi contumeliae acerbitas, labefactare illam non poterat, quae tam firma esset, quae talem se & tam illustrem omnium oculis jam iterum exhibuisset, quae eos plausus, eas acclamationes, eam hominibus Reipubl. cupidis alacritatem attulisset. Quis est enim, cui si proponatur tuus ille, Caesar, in Narbonensem Galliam pacificus adpulsus, non

*Caesar in Gallia.*

omni-

omnibus gaudijs exultet? Contra, si ostendatur calamitas, ex ista inter vos suborta immutatione, in orbem terrarum inuecta, non ad eam ingemiscat, nō perturbetur? Quod ad nos attinet, quoties subit animos temporis illius recordatio, quo tempore visus est Rex maximus è continente ad tuam classem stadia quatuor in scapha adnauigare, tu confestim è triremi in scapham desilire, in eius munitissimum oppidum inermis, incomitatus ingredi, fraterne ilico, nedum amice inter vos conuenire, vnam de officiorum mutua gratia esse contentionem; & huius miserias temporis cum illius fœlicitate comparamus: non possumus non valde commoueri. Quis enim non libenter intueatur, duos orbis terrarum potentissimos Principes, vno Dei clementissimi (vt erat credibile) adflatu repente inimicitiarum oblitos, de optimo Reipub. statu, de eius perpetua quiete, tam familiariter, quam tunc fecistis, inter se colloqui, mala præterita abominari, optime in posterum ominari? Quum hinc soror tua, fœmina sanctissima, viri pene aduoluta genibus, lachrymis effusis, quas illi lætitiæ magnitudo expresserat, nunc fratri suam fidem, nunc marito suum candorem, vtrique suam pietatem gratularetur: inde Francisci soror, vt sanctitate morum tuæ sorori comparanda, ita præstantia ingenij cæteris facile anteponenda, sic te obseruaret, vt controuersiæ, quæ de Regno Nauarræ summa est, oblita videretur? Quum te Regis liberi, paternæ in Rempub. fidei perpetui obsides, nunc tanquam orbis terrarum principem colerent, nunc veluti parentem alterum venerarentur? Quum denique quicunque aderamus, arctissime inter nos complexi, istam nostrorum principum amicitiam, illas Bellonæ ac Martis (vt tunc rebamur) exequias, votis omnibus prosequeremur? Neque vero fuit inexpectatus quidem ille amicitiæ radius, cuius nobis conspectum exortæ repente nebulæ adimerent, neq; parua sui diu potiundi spe nos impleuerat, quod biennium totum sese maius indies ac præclarius orbi ostenderit, quam initio exhibuisset. Vestrum enim neminem latere arbitror, posteaquam vtrimque discessum est, vt nullum prætermiserint tempus amice inter se salutandi, placide appellandi, omnibus officijs, omni humanitate sese inuicem prosequendi (mirum id forsitan vobis videbitur, quod vere dicam, nec hyberbolice) consilia etiam pleraque omnia inter se perfamiliariter communicandi. Nam vt illa attingam verius quam commemorem, quæ sunt recentibus adhuc vestigijs in hominum memoria impressa: quæ maior vnquam visa est vel inter fratres, vel inter parentes ac liberos, voluntatum paritas, quam toto illo per Galliam Cæsaris itinere inter istos fuerit? De Rege persancte confirmare hoc omni vobis asseueratione possumus, eum de rebus ad se duntaxat pertinentibus nihil Cæsarem celauisse: de plerisque etiam eius consilium sequutum esse. Misit Marchionem Vasti ea tempestate Venerias Cæsar, qui de rebus grauissimis ageret: iussus est Ennebaldus in subalpinis gentibus Prorex eo quoque vna proficisci, quæ Vasto è Repub. Christiana esse viderentur, ijs assentiri: siue ea nominatim agerentur, quæ res Orientis respicerent, seu ea quæ intra nostros ipsorum cardines verterentur: & sic iussus est, vt ad Vasti sententiam, hoc est, ad Cæsaris arbitrium, omnia referrentur.

*Caroli & Francisci congressus.*

*Marchio Vasti.*

Fuere alibi alia vel dicta, vel agitata, vel facta, quæ sic ad ipsum (vt ita dicam) nutum Cæsaris, Rex sui hospitis cultor benignissimus, accommodauit, quasi non iam Franciscus regni Francici habenas regere, sed illas Carolus pro judicio suo flectere ac reflectere videri posset. Omitto gratulationes, supplicationes, pompas, ferias, summum illud Regis studium, ac diligentiam, nequid quomodocunque forte accideret, quod amici animum vel angere posset, vel leui aliqua offensione adficere. Neque illud sane mediocri fuit omnium voluptate acceptum, quod spectaculorum quippiam quum artificis errore male successisset, diceretur que Cæsari aliquid perturbationis incommodæ attulisse: suborta est insignis quædam ac memorabilis inter duos principes contentio, quum Rex ad rei nunrium commotus, miserum artificem ad supplicium rapi iuberet, Cæsar contra niteretur: iretur interim vltro citroque, & apud alterum dolor amoris ac officij plenus locum sibi vendicaret: apud alterum vigeret misericordiæ

coniuncta humanitas: atque id veniret in controuersiam, quod ingresso Galliam Cæsare vsque à finibus Hispaniarum non venerat, vt in reo liberando, de summa Galliæ potestate inter istos contenderetur. At enim fuit illa per bella quædam inter vtrumque foris amicitiæ simulatio, intus inimicitiæ latebant. Non ita est, Viri amplissimi, itaque mihi contingat Deo vti propitio, vt ego de altero persuasum habeo, de altero etiam penitus cognitum, candorem illum, qui in amborum vultu in sermone, in ore se ostendebat, fuisse in ipsorum animis, atque intimis sensibus penitus defixum. Quid ergo est? Dicam plane, neque me, quominus id faciam, eius personæ, quam vna cum his clarissimis viris collegis meis sustineo, ratio deterrebit. Equidem existimo, Viri sapientiss. Deum Opt. Max. tantorum scelerum, quibus vrgemur, perpetuæque nostræ in se impietatis pertæsum, facile passum esse homines & rerum nouarum cupidos, & seditionis amantes, id facinoris audere, quod facinus istorum principum alterum ad vltionem accenderet alterum ad iram: nos miseri de publicæ quietis & sempiterni otij arce, quam antea obtinebamus, illorum odijs deturbaremur. Tua illa, Cæsar, à multis deprædicata, nobis facile aliquando perspecta virtus, animique moderatio: ille Regis Christianiss. candor nemini non satis cognitus, illa integritas, nos aliter de vobis apud nos statuere minime patiuntur. Sed vt aliquando ad rem redeamus, summatimq; (diserte tamen, vt sumus polliciti) respondeamus iniquorum vel calumnijs, vel cæteris maledictis: De huius belli primis initijs, cuius (ita vt dixi) nomine apud vos, Viri maximi, in inuidiam rapimur, nihil est quod ad ea adijciamus, quæ vobis quandoque in Ratisponensi conuentu, post hic Spiræ à Regijs oratoribus demonstrata sunt. Hos enim vobis commemorasse audio, vt Rex Christianiss. postquam crebro ad Sabaudiæ Ducem, ius suum hoc est hæreditatem quæ ad se pertineret, repetitum misisset: quum totum decennium nullum tempus, nullam rationem prætermisisset ipsius interpellandi, nec quicquã tamen impetrasset: postquam ab eodem duce etiam se vltro lacessitum, suorum equitum turmam, nondum etiam renuntiata amicitia, per insidias circumuentam, occisam vidisset: insignia sceptri Gallici ijs locis, quæ maiores ne attingere quidem audebant, passim per vim & contumeliam detracta audiuisset, ad extremum sibi ad arma confugiendum duxerit: quæ sic tamen tractarit, sic se in illis gesserit, vt nemi- nem, vno excepto Duce, læserit: nemini, ne Cæsari quidem ipsi nocuerit: cuius duces, inque ijs Antonius Læuianus, qui Mediolanum cum imperio obtinebat, haud obscure Sabaudo non fauerent modo, verum hominem satis alioqui in æquo bono denegando peruicacem, tamen peruicaciorem suis promissis, suis opibus, ope, authoritate milite redderent. Audistis etiam, quanta tum fuerit nihilominus eiusdem Regis animi moderatio, vt ab agro omni Mediolanensi, qui suus & esset, & sibi pateret maxime, tanquam à re sacra sese abstinuerit: vt de reconciliatione (si quamodo intercesserat illi cum Cæsare offensio) cum per suos oratores, tum per virum clarissimum Cardinalem Lotharingum, quin & per Pontificem ipsum Max. toto illo tempore serio ac sedulo egerit. Meministis autem, vt de repente quadripartito terra marique, præsertim duobus post hominum memoriam maximis exercitibus sic petitus sit, propius vt nihil fuerit, quam vt opprimeretur, antequam spatii satis ad se colligendum, ad vires comparandas, ad munienda oppida, ad conscribendos exercitus haberet. Quare ea, quæ vobis tam nota opinor, quam quæ sunt notissima (partim enim vidistis ipsi, partim, vt diximus, ex aliis audistis) in præsentia non repetemus: præsertim quum ne ii quidem, qui acerrime causam aduersariorum tuentur, eius belli cum Cæsare initia Regi adscribant: satisque habeant hoc tempore, ei obijcere altero capite suæ accusationis, quod extinctas eius incendii faces exsuscitarit, pactas cum Cæsare & sanctas inducias violauerit. Qua in controuersia, si vsitatum quoddam certaminis genus subirem, æquiore certe animo causam hanc omnem in discrimen deducerem. Nunc vero quum is, pro quo nunc depugnare cogimur, velit ea lege certari, vt inimicorum petulantiam aliare nulla frangamus, quam modestia, ab omni paulum modo atrociore dicto abstineamus, quam hunc securum iniecisse putatis defensioni apud vos suæ? Quid enim hac re aliud fecit, quam nobis sui defensorib' arma de manib. excussit? Nam nisi id fecisset, id est, nisi nos

Antonius Læua.

nos in hostem tela omni impetu vel vibrare, vel regerere noluisset, nisi in ipsius arcem calumniæ penitus inuadere ꝓhibuisset, Deus immortalis, quæ nobis esset dicendi copia ex aduersariorum maledictis subministrata? qui essent orationis aculei, quos in istos defigeremus, suppeditati? Verum quia gerendus ei mos fuit, complura ad calumniæ confutationem prope necessaria compressimus, sed ita compressimus, vti mucronem vagina reconditum, in quo stringendo, si Rex iusserit, aut si aduersariorum nos importunitas coegerit, nullam moram sumus interposituri. Interim ea in primis proferemus, quę quia sunt omnibus notissima, minime accider ijs viris, qui sunt apud vos in honore, de improuiso commoueri. Hoc enim isto accusationis capite tantum defendemus, quicunque ij sunt, quorum (vt supra diximus) sceleris atrocitate, & magnitudine contumeliæ Rex ad arma reuerti coactus est, ijs potius violatarum induciarum culpam assignari oportere, quam in hunc reijciendam. Quid faceret Rex nobilissimus, quum viros dignitate conspicuos, suos legatos, illustri apud se loco, dum iter in pacato faciunt, crudeliter contra ius gentium interfectos audiuisset? non excandesceret? non vlcisceretur? non pœnas sceleris reposceret, quacunque ratione repetere se posse arbitraretur? an potius periculum honoris, atque existimationis non adiret modo, sed eius perpetuam iacturam faceret? Ecquæ tandem fuit vnquam natio in terris, quæ non suos legatos, non dicam interfectos nefarie, sed violatos, sed pulsatos perinde vlta sit, atque parentum aut liberorum solemus iniurias? Verum hac in re non deesse dicuntur, qui eam religiosius tractandam fuisse existiment, putentque omnem hanc iniuriam condonari Christianæ Reipub. oportuisse. Quasi vero si Res ipsa publica loqueretur, iuberet Regem ea inter cæteros dignitate, ea apud omnes mortales opinione, tale in se recipere ad posteritatis memoriam ignauiæ exemplum, quale si e vestra nobilitate priuatus quispiam reciperet, non pateat illi posthac, ne ad infimos quidem militiæ ordines aditus: quasi (inquam) vellet eadem Resp. nostra ista patientia, & tacito quodam consensu, hunc morem in nomen Christianum introduci; vt cuius fines iter exteri legati facere inueniantur, ab eiusdem milite ad hanc rem comparato, palam, in luce hominum, impune trucidentur: ijs autem interfectis, ad miserarum coniugum eiulatus, ad infantium liberorum (quales erant istorum) vagitus, ad illas innoxij sanguinis lachrymabiles voces eius Regis aures occludantur, cuius ignominiæ hoc fuerit sanguine litatum. An vos hoc, viri nobilissimi, Rempub. voluisse, an ipsum Reipub. caput CHRISTVM hanc hominibus legem sanxisse putetis? Triennium ante hanc cædem Franciscus Sfortia Mediolani tyrannus, in regione eadem eodem prope exemplo, Marauillium Regis eiusdem apud se Legatum, qui frequens illi & assiduus interdiu esset, de media nocte in suo lectulo comprehensum occidi, eius cadauer postridie proijci in forum in Regis contumeliam iusserat. Nemo Christianorum Regum, nullus Princeps, nullus aliqua dignatione vir inuentus erat, qui quum ad sese hoc exemplum (quando res ita ferret) pertinere facile intelligeret, inauditum hoc & incredibile facinus acerrime vindicandum non arbitraretur, quique Regem Christianiss. ad arma nõn hortaretur: vno excepto Cæsare, cuius in fide Franciscus Sfortia esset, cuique sororis suæ filiam paulo ante in matrimonium dederat. Cœpit igitur Cæsar à Rege ea re grauiter commoto, omni ratione, precibus omnibus, omnibus pollicitationibus contendere, (causam Reip. suis precibus prætexens) vt sceleris vltionem in suum ex Africa reditũ, quo se comparabat, differret: & ita contendit vt impetraret. Quid enim tum illo pietatis nomine, tum altero necessitudinis, Cæsar à Rege, & amico, & Christiano non impetrasset? vel quid potius semper ab ipsis & ætatis & amicitiæ incunabulis non impetrauit? Interim Tyrannus moritur, & moritur summo nostro dolore, quibus vlciscendæ iniuriæ ratio omnis adempta esset: magno autem Cæsaris commodo, qui illo superstite in Mediolani possessionem nondum penitus se immiserat. Quis non hoc facile iudicet, Viri prudentissimi, si tam acriter perfecta esset vltio, quam fuerat diligẽter suscepta (iam enim moturus erat Rex, iam progressurus, quum istis precum & amicitiæ compedibus retentus est) quis nõ (inquam) iudicet, hanc posteriorũ Legatorum cædem, de qua nunc tãtopere laboratur,

*Legatorum violatio.*

*Fr. Sfortia.*

ratur, superiori successuram non fuisse? Illa enim profecto posteriori huic veluti gradum fecit, ad hancque moliendam impuris hominibus animos, atq; audaciam sumministrauit, neque ad eam solum, sed ad alias porro cædes ex aliis serendas, veluti sementem ac materiam præbuit, maiorem item indies præbitura, nisi hanc vlcisci velle Rex apud se statuisset. Sed expostulate primum debuit, sed admonere, sed tentare potius omnia, quam ad arma decurrere. Ille vero non admonuit? non expostulauit? Testis est hæc ipsa Germania, in qua agentem id temporis Cæsarem Franciscus aliquando tum suis, pmissis, tum loci genio ac religione adductū existimauit, animum adiecturum fuisse ad facti animaduersionem. Et credo adiecisset, vel sua sponte, vel vestris impulsus consilijs, nisi abeuntem de sinu vestro Italia exce-pisset, prouincia & multiplici ingeniorum varietate abundans, & in qua plurimum poterant ij, qui existimabantur ab eo scelere, cuius quærebatur vltio, non esse alieni. Vbi Italiam Cæsar attigit, num Franciscum cessasse putetis? num cœpta postulatione destitisse? At perstitit, appellauit, vrsit: neque vnquam obtestari, rogare, hortari desijt, nunc per communes amicos, nunc per legatos, & homines certos, qui apud ipsum tanquam obsignatis tabulis agerent, futuros rerum motus, ingruere bella, nisi satisfactum esset, demonstrarent: qui Paulum Pont. Max. appellarent, quo ius hac in re suum apud præsentem Cæsarem tueretur: quum prius author (vt diximus) reconciliandæ gratiæ, & paciscendarum induciarum fuisset. Quid, quod simul ac ipsos Lucam conuenisse audiuit, diserte ijsdem denunciauit, nisi breui de interfectis legatis, & violato iure gentium sibi satisfactum esset, aut in culpæ authores animaduersum, sese pacta irrita, violatas inducias ex eo tempore habiturum? Hoc erat amico insidiari? hoc velle virum maximum, suum necessarium nec opinantem aggredi? Cogitate quæso apud animos vestros, Viri amplissimi, atque ante oculos vobis hoc proponite, si ea mens fuisset Francorum regi, si ea voluntas, Cæsarem incautum, implicatum, irretitum, opprimere (quod isti eum voluisse faciunt) quando vnquam facilius potuerit quam tum, quum traiecit in Africam, eo fortunarum suarum discrimine, vt aliquando in Gallia, in Italia, in hac ipsa Germania apud plerosque omnes, vel pro profligato, vel pro naufrago (vt certe erat naufragium passus) vel etiam pro extincto haberetur? Quum Neapoli, Mediolani, Genuæ supplicationes ad omnes aras pro eius salute (si forte esset superstes) decernerentur. Quum pro mœnibus vrbium, pro stationibus, pro propugnaculis, qui vim hostium, quæcunque se ostendisset arcerent, vix vlli inueniventur: à plerisque etiam Rex ad ea inuitaretur? Erat illi proculdubio si honoris, si fidei obliuisci vellet, minus aliquanto futurum negotij, vel in suo repetendo, vel in iniurijs tunc persequendis, quam postea illo præterito tempore, quod inducijs constitutum diximus, fuerit: tantumq; intelligebat, in re altera sibi fore impendii, quantum haud dubie compendii in altera fuisset. Igitur (vt vno tandem verbo absoluam) quandiu abesse Cæsar dictus est Reip. causa, vel quamdiu aliquid fuit spei purgandæ absque perturbatione rerum ignominiæ, quieuit Rex, nec quicquam interea vel mouit, vel à suis moueri est passus: tametsi in hostem imparatum, impeditum, fortasse etiam exhaustum, ipse à viris, ab armis, à machinis, à pecunia, quantum antea nunquam fuerat, paratus & instructus esset. Quæ si ita sunt (vt certe sunt, & ita esse planum vobis fecimus) non video quid iam aduersariorum criminibus relinquatur loci: nisi quod de Turcis (vt superius attigimus) ad diripiendam Rempub. per nos inuitatis tantopere vociferantur. Quo in crimine refutando, si vobis vtemur tam benignis, quam adhuc vsi videmur, profecto vobis hoc recipimus, Viri optimi, nos cum nostræ rationes innocentiæ facile esse explicaturos, tum nihil vel alienum, vel confictum vel astutum, vel denique ex vano haustum huc esse adlaturos. In hac præcipue causa, quam sumus, quam breuissime fieri poterit, tractaturi, duo nobis obiici videmus: Venisse cum Solimano in fœdus, & belli societatem: Tum cum ipsum ad nos euocasse, & in Vngaros, Germanosque cōcitauisse. Quod ad fœdus attinet, licet hic nobis, si volumus, communi quodam omnium gentium iure recepto vsque à parente illo Christiani seminarii Abrahamo, paruo nos negotio tueri: neque nobis defuerit aut Dauidis authoritas, aut Salomonis, nec Phi-

Marginalia: *Dalia.* (l. 10); *Fœderum vsus.* (l. 52); line numbers 10, 20, 30, 40, 50.

Phineæ, nec Tobiæ liberorum, nec denique ducum Macchabeorum exempla: quorum nemo, nec à prophanorum hominum commercio in priuatis rebus, nec in publicis à rei bellicæ societate abhorruit, ne si quidem cum suæ religionis hominibus bellum gerendum esset. Taceo prudens Christianorum quorundam exempla: ne mihi statim obtrudatur, non ista eorum esse hominum, qui neque falli potuerint, neq; voluerint fallere. Sed tamen licebit hic nobis opinor, ea quæ sunt aduersariorum velut propria, & vere domestica, bona eorundem venia in medium adferre. Non Federicus secundus Imperator, Sarracenorum humeris in Italiam, vnde illum Pontificum authoritas eiecerat, reportatus est? Non Luceriam eius gentis ingentem coloniam deduxit, cuius ope ac potentia tum gentes finitimas compesceret, tum eos qui res nouas molirentur, per vim in Romani Imperij fide atque officio contineret? Sed non longe abierimus: non eorum sententia, qui iuris Pontificij (quod vobis credo est sacrosanctum) peritissimi sunt, licet ijs quibus aliunde auxilium defuerit, ad impiorum opem, pro rerum sibi ablatarum vendicatione, confugere? Neque vero hæc dicimus, quo vobis hac in re vel opus sit veterum, recentiumue hominum patrocinio: vel quo nos eorum exempla sequutos esse, in ope ab impijs imploranda fateamur. Quinimo vt intelligatis, quam plane, quamque præcise inficiemur: negamus Francisco Francorum Regi cum Solymano fœdus vllum intercedere, intercessisseue, præter vulgare illud commerciorum, & quietis publicæ ergo: quale Venetis, Polonis, & alijs quibusdam Christiani nominis gentibus esse omnes scimus, vel quale à quibusdam maximis & præclarissimis hoc tempore viris appetitum, nec impetratum esse audimus. Neq; satis perspicim⁹, quid in eo aut à vobis, aut ab vllo mortalium improbari debeat, si fœdus sancimus eorum exemplo, quos probatis maxime: si in eo sanciendo nemini nocuimus, sed contra, vel aduersariorum confessione, certe ipsorum rogatu, nonnullis profuimus: si nihil clam, sed palam, sed in luce hominum: si nihil precario fecimus, quod ad id ineundum simus non semel inuitati, fortassis etiam (vt mox dicemus) coacti: si viris in Repub. principibus, neque reclamantibus, quum præmonerentur, neque inuitis, sed omnibus approbantibus, plerisque etiam suadentibus. Et fieri quidem possit, vt non ad omnes, qui hic adestis, omnia hac in re Francorum Regis consilia peruenerint: (estis enim prohibiti) sed quicunque ex hoc ordine estis, quibus eorum cognitionem aduersariorum impotentia adimere non potuit, vel quos, adempta adhuc facultate, cognoscendi tenet cupiditas: facite pro vestra benignitate, vt rerum præteritarum apud vos paulisper versetur recordatio. Inde vtrique consequemur, vos, vt cognoscere possitis quid intet maledictum & certum crimen intersit: nos, vt nostri apud vos tam solicite purgandi vitemus necessitatem. neque enim ad rem mediocriter pertinet, intelligere vos, nihil in causa hac omni Turcica Regem Christianiss. molitum esse vnquam, nihil gessisse, nihil tractasse, cuius an requam quicquam vel gereret, vel moliretur, vel tractaret, aut frequenter hosce amplissimos sacri Imperij ordines non admoneret, aut sententiam communiter omnibus suam, singulatim autem ijs, ad quos aditus suis legatis patuerit, non diligentissime atque amicissime aperiret. Extant credo per vniuersam Germaniam (vt multum suppressa sint) non vnarum ad ipsos Imperij ordines exempla literarum, quarum in quibusdam demonstrabat, vt Solymanus fœdus, vt amicitiam, vt opem sibi vltro detulisset, quum essent qui eandem magnis oblatis conditionibus ambirent, eiusque vellent esse in clientela: vt idem postea Solymanus eadem illa, sed ampliore argumento iterum ac sæpius repetisset: vt se demum dubitationi locum relinquere nolle pronuntiasset; *Franco vel pacato iam sibi vtendum esse, vel aperto hoste, nihil esse tertium.* Hanc sibi imponi respondendi necessitatem, Rex aliorum minime securus, quum vobis significasset, ijsdem videte licet exemplaribus vt vos statim interrogarit, *Velletis, cuperetis communes secum inducias honestas, vestri etiã & retinendæ dignitatis gratia, cum hoste, qui vobis immineret, pacisci?* Quæ quum ad vos setio, neque semel tantum scripsisset, dicimus alijs subinde literis vobis eum ostendisse, vti ad eiusmodi demum inducias cogeretur, nisi oram suam omnem maritimam, quæ latissi-

*Frider. II. Imp.*

*Fœdus cum Turc.*

latiſſime in Narbonenſi Gallia pateret, hinc vicino minime pacato expoſitam eſſe vellet, illinc hoſti ſupra modum nautico apparatu inſtructo. Dicimus præterea Regem, quæcunq; prioribus literis vobiſcum de communicandis inducijs egerat, eandem his poſtremis iterum detuliſſe: vobiſq; Ordines ampliſſ. tam crebro quam hic recitauimus admonitis, tum deniq; de inducijs cum Solymano tranſegiſſe. An hoc per Deum immortalem, fuit Solymanum in vos concitare? an cum gente Turcarum de Chriſtiani nominis pernicie paciſci? Veſtram hic conſcientiam appello, ordinis iſtius Ampliſſimi principes, atq; delectiſſimi conſiliarij, ſi quicquam in hoc facto eſt, quod Regi Chriſtianiſſimo ſiniſtræ vllius ſuſpicionis notam inurat, qui & ea egerit, quæ ſibi erant neceſſario agenda, ſi conſultum vellet ſuorum ſaluti: & rationem veſtri habuerit, qualem eum habere oportuit, qui fœderatorum quieti vellet conſulere. Tum hoc magnopere à vobis poſtulo, vt redeatis in memoriam eorum, quæ ijs malis in quibus hodie (quod ad rem Turcicam attinet) verſamur, cauſam atque originem dedere. Scitis vt illa nunquam ſatis deploranda de regno Vngariæ controuerſia, principio Solymanum in Vngariam ipſam, mox in Germaniam quoque immiſerit. In hac ſedanda controuerſia vtinam tantum, Viri optimi, Regis Chriſtianiſſimi gratia apud partium alteram valuiſſet, quantum apud ſe valituram eſſe altera præ ſe ferebat. Nam ſi ſunt qui adhuc dubitent, quantum in ea pacificanda curarum, quantum laboris impenderit: ſi neque literis, neque chirographis, quæ permulta ſunt, fides habeatur: at certe Legatis vltro citroque frequenter miſſis, quorum nunc etiam nonnulli ſunt ſuperſtites: at viris quibuſdam in Repub. principibus, quin & Regibus quoque aliquibus credi oportet. Et Rex quidem Chriſtianiſſ. tametſi non tantum ſe interdum, ac volebat, proficere videret: nō tamen facile vnquam deſpondit animum, nec deſtitit initijs illis, quandiu poſtea valuit ipſius apud Ioannem Regem authoritas, commonefacere, precari, hortari, denique omnia facere, quo eius animum ad Solymanum (vt videbatur) reſpicientem inde auerteret: & auertit non ſemel, tandiuque in officio retinuit, tum ſua, tum Pontificis Clementis, tum illuſtri Regis Britanniæ opera, qui in id quoque incumbebant maxime, quoad neceſſitas (cui dicebat ille ne Deos quidem immortales repugnare poſſe) Regem miſerum ac calamitoſum ad extrema omnia deſcendere coegit. Itaque deſcendit, vt vidiſtis, Solymanumque Rege Chriſtianiſſ. partim inſcio, partim reclamante, ad ferendam ſibi opem aſciuit. Quæ poſtea ſunt conſequuta viuo Ioanne, poſtea etiam mortuo, vendicante ſibi regnum per tutores pupillo infante, tam libenter omittimus, quam cætera quoque (ſi liceret) prætermitteremus. Hoc quidem certe quod ſequitur, quia de eo mendacii ſumus inſimulati, prȩterire ſilentio ſine ſcelere non poſſumus: Quod Solymanus & Vngariam rurſum inuaſit, & vexauit Germaniam, ipſum eſſe ſolitum vni Tunetanæ expeditionis iniuriæ acceptum referre, affirmantem contra promiſſorum religionem, ſuos hoſtes id bellum ſuſcepiſſe. Verum earum rerum ſit penes authorem fides: conſtat certe, Solymanum id diſperſis quam latiſſime per orbem terrarum literis teſtatum reliquiſſe: quumque Regij apud ipſum oratores, pro ſuo in Rempub. officio, hominem ab inſtituto reuocare omni ſtudio contenderent, vna illis expeditio Tunetana ſemper obiecta eſt, cuius ignominiam diceret ſe ſalua exiſtimatione ferre non poſſe: quæ tantum in ſuam contumeliam, nec in noſtræ religionis propagationem excogitata ſuſceptaque eſſet. Neq; vero hæc in eam partem accipi velimus, vt nos exiſtimetis vel bellum illud Africanum, aut ſi aliud quoduis Chriſtianæ dignitatis cauſa ſuſceptum ſit, improbare. Nam ſi ea mente fuiſſet Franciſcus vt improbaret, illud idem adornanti, opemque aduerſus Solymanum imploranti Cæſari peditum quinquaginta millia (quorum pars maxima eſſet è veſtratibus) equitum millia ſex, cum vi tormentorum ingenti, ad eiuſce belli ſocietatem non detuliſſet, vti & eo tempore liberaliter detulit, & inſequente anno per noſmetipſos Romæ in Pontificio illo Senatu iterum, & ſæpius cōfirmauit. Nec mirum videri debuit, ſi is faceret ijs rerum motibus, qui ſæpe antea, tum per ſeipſum, tū accepto in partē eius muneris Rege Anglo, qui libēs ad id ferebatur, idē ſe facturum, nō ita valde neceſſario tempore recepiſſet. Non igitur adhuc

*Lis de regno Vngariæ.*

*Tunetana expeditio.*

Fran-

Franciscus Solymanum in Germaniam pellexit: non in vestra reique publicæ viscera eius accitu hostis grassatus est. De reliquo tempore nunc est dicendum. Ad hanc rem autem diligenter quæso animos vestros, Viri sapientiss. attendite, vt eam vere, perspicue, exacteque cognoscere possitis. Præter Pannonicas expeditiones reliquas, vnam Solymanus superiore æstate suscepit: aliarum culpæ sat ostendimus nequaquam nos esse affines: quare supprema in nos transferatur potius, causæ nihil esse dicimus. Nam quod aiunt missum Rinconum in Orientem, qui apud Othomanum hanc contenderet: non confecit tamen. At enim si in itinere non esset interfectus, cõfecisset. quis hoc diuinare possit? Quid si hoc dixero, & vere dixero, & vobis hic ꝓfiteor esse verissimum, habuisse in mandatis, vt prohiberet, vt omni & Regis, & priuata sua gratia contenderet, quo à Germania, ab Vngaria, à cunctis Reip. Christianæ finibus se abstineret, aliorsum impetum omnem belli, si tanta armorum flagrabat cupiditate, conuerteret? Redarguant aduersarij si mentiar, quod sane sit illis facillimum. Nec enim homicidas illos arbitror, quum de trucidatis Legatis nũtium adferrent, in mandatis, quæ Legatis à Rege discedentibus scripta signataq; data essent, reddendis, negligentes fuisse. Et profecto quoscunque indices de miserorum nece adhuc habuimus (habuimus autem multos) eosdem de interceptis ipsorum mandatis, ac literis habuimus. Neque si non habuissemus, esset tamen credibile, quum vestem, quum torques, quum annulos, quum ipsam animam eripuissent, cui rei præcipue insidiabantur, quam maxime petebant, mandata, literas, commentarios, ei rei sponte sua (quum nemo esset qui intercederet) homines verecundos scilicet pepercisse. Quo magis istorum admiror improbitatem dicam, an perfidiam? qui cum hæc ita esse sciant, quum apud se habeant, tamen non proferunt, non fatentur; patiuntur autem istos interim Principes de Rege affine, & consanguineo suo male existimare, vosipsos, aut vestrum aliquos in eodem fortasse errore versari. Obijciat nobis hic aliquis Paulinum Regis ministrum, qui Rincono in ista Legatione successerit, apud Ænobarbum præfectum classis Turcicæ fuisse conspectum: permagnam inde suspicionem colligi, quod venerit Ænobarbus, id Regis opus fuisse. De Paulino mox dicemus. De classe, vnum est quod vestris animis omnem facile suspicionem detergat. Scitis opinor, quantus noster terrestris exercitus anno superiore agrum Ruscinonensem, ad maris Hispanici oram ingressus sit, vtrique ibi Parpinianum obsederit. Quod re infecta domum redierit, omnes existimant in causa fuisse vires Cæsaris maritimas, quibus nostra classis erat inferior. Si de Ænobarbo Rex cogitauerat, si accersere voluerat, quando potius accersere debuit, quam illo tam necessario tempore, quo per eum maris impetum hosti adimere potuit? at constat, tunc non fecisse. Dicat aliquis, accersisse sane, sed vt eo anno veniret, efficere non potuisse. Quid tam sit ridiculum? Nam si in annum insequentem expectabatur, quod sciri oportebat, non Regem putatis in eundem quoque annum illos Ruscinonenses conatus dilaturum fuisse? Sed non distulit, sed classem Turcicam non expectauit, neque posteaquam anno insequente ea venire dicta est, insignem vllum apparatum terrestrem, cum illo maritimo (quum facile posset) coniunxit. Relinquitur ergo vt non accersierit, vt quidem non accersisse, & nos hic asseueramus, & quo exaudite omnes facilius possitis, clarissima voce profitemur. Nunc de Paulino est respondendum. Fatemur successisse Rincono, fuisse in classe Ænobarbi: ipsum per mare nostrum nauigantem ab vsque Thracio Bosphoro prosequutum esse. quid multa? etiam hoc addemus (si placet) cum ipso nonnullis de rebus nonnulla consilia, sed ea optima ac salutaria communicasse. Nec enim Rincono interfecto noluit Franciscus suum morem retinere, qui ab omnibus probaretur, in quo vel vestros Cæsares imitaretur, de Legato apud Othomanum habendo. Misit igitur Paulinum: nec ita repente misit, dum init apud se rationem, quomodo sitim istam in exhaustam, & redundantes suorum Legatorum sanguine gladios, aliqua ludificatione frustretur: quæ mora vtinam non eam attulisset iacturam Reip. dum interim nemo apud Solymanum est, qui vel ipsam Rempub. (quod Rinconum facturum

*Francisci Legatio ad Solymanum.*

*Barbarossa.*

*Parpiniani obsidio.*

*Rinconius Paulinum.*

tuisse diximus) sapienter tuendam suscipiat, vel animum mitiget hominis, de interfectis qui ad se mitterentur Legatis accensi. Hic Paulinus igitur: postquam aliquando sensit parum illic sibi esse negotij, bellum hic terra marique aperte geri, cõmercijs quæ in Ægypto & Syria nobis essent, per Cæsarem, qui mare Ligusticum, Sardoum, Siculum obtineret, facile interdictum esse: Ænobarbum naualem apparatum in prouincias Cæsaris moliri: pro magno habuit, posse huic se comitem adiungere. Itaque adiunxit, ab eoque vsque dum appulit Massiliam, ne vestigium quidem discessit. Hoc puto minime à viris bonis reprehendendum: illud vero etiam commendandum, quod quacunque nauigauit Ænobarbus, factum est Paulini diligentia, ac fide (qui ad istius apparatus famam id erat curare iussus) vt quæcunque littora, quascunque oras ille attingeret, dempto tantum hostico, manus ab omnibus abstineret. Quod vero in Niceæ obsidione, quæ post paulo consecuta est, isti tantopere de nobis triumphant, audite quæso vt se res habuerit, nihil enim affingam: nec recens modo est, verum & præsens quoque eorum, quæ dicturi sumus, memoria. Ænobarbus vbi primum mare Ligusticum ingressus est, nihil habuit antiquius, quam vt Andream Auriam Cæsarianæ classi præfectum, qui secum de rei naualis gloria certare vellet, opprimeret. Igitur hominem omnibus tanquam vestigijs persequitur: vbi videt consequi non posse, ait constare sibi rationem quomodo Niceam occupet, arcem (quod nemo nescit) ad Imperium maris Ligustici maxime accommodatam. Id Griniano viro prudentissimo, qui pro Rege nostræ prouinciæ præerat, demonstrat: rogat vt quamdiu in arcis obsidione distineretur (quam si occupet, sibi habere velit) loca mediterranea interim tuta sibi præstet ab omni hostium iniuria: aut si malit Grinianus munus obsidionis in se recipere, pollicetur ipse vicissim sese, qui classe valeret, omne maris periculum præstaturum, neque impediturum quominus capta à nostris Nicea Rex Christianiss. potiatur. Quid obsecro vos, Grinianus faciat, homo rum pius, tum minime ad insidias apertus? patiatur munitissimum maris Ligustici propugnaculum, quod vetus sit patrimonium Regis, indubitatumque, vbi sit portus mille nauium capax, quo possit, quoties necessitas ingruat, Othomanus nominis Christiani hostis, naues, viros, arma, commeatum in supplementum abusque toto Ægæo mari, & Æolico mittere, venire in Ænobarbi potestatem? Nonne in hac Niceæ obsidione, quæ à nobis eo nomine suscepta est, vt culpa aliqua fuerit (quæ tamen nulla fuit) satius erat nos & obsidionis tædia, & pericula oppugnationis subire, cum nonnulla spe eius expugnandæ, quam spem eandem, qualiscunque ea esset, Ænobarbo relinquere? Atenim neutrum faceremus: arceremus hominem ora nostra maritima, igni, aqua, tellure interdiceremus. Licebat ne eum arcere, qui pacatus & minime hostis, ipso induciarum tempore veniret? & ita veniret instructus, vt prohibendi non esset facultas, quum in apparatu nauali pares illi esse non possemus? Fuisset hoc extremæ amentiæ, quum illo in mari inferiores aliquanto sint nostræ opes, vel vnius Cæsaris opibus, Othomanum insuper nobis ad rationem inimicitiarum adiungere. Quare negamus in hac obsidione quicquam esse à nobis commissum in Christianam Rempublicam: in nos quidem ipsos à nobis peccatum esse, facile fatemur. Nisi enim Reipub. in auertendo ab oppugnatione Ænobarbo tam studiose prospexissemus, iactura à nobis tanta facta non esset, quantam virorum, armorum, commeatuum fecimus. Neque est aliud quod ea in re nobis præterea obijci queat, nisi tritum illud, & iam toties decantatum. Quod arma cum prophana gente aduersum Christianos (hostes quidem illos, sed tamen Christianos) communicauerimus. Verum id quam innocenter, quam moderate, quam religiose, superius vobis exposuimus. Quanto amicorum beneficio, testis est Italia prope omnis, quæ prætereuntem Ænobarbi classem tantum de littore saluauit. Quanto etiam inimicorum, Genuenses in fidem quodammodo Cæsaris recepti, tamen ipsi quoque fatentur. At licebit hic, credo, per vestram modestiam nobis in causæ defensione, optime quidem, sed forsitan apud vos propter inimicorum calumniam dubiæ, id vsurpare, quod vel in maxime aperta causa nemini vnquam vitio datum est, vt vel clauum clauo truderet, vel suum factum de aduer-

sarij

Niceæ obsidio.

Grinianus.

sarij facto iudicibus probaret. Obsecro igitur vos, Viri perspicacissimi, vter magis reprehendendus est, isne, qui quum iustissima arma ceperit, in eis armis exercendis milite barbaro, non in rem militis, verum in suam ipsius vsus sit: an is qui generi hominum eidem, barbarorum scilicet, in causa armorum longe dissimillima ipsorum commodo militauerit? vter magis culpæ obnoxius, isne qui in suo repetendo suorum, hoc est Christianorum sanguini pepercerit, alienorum periculis sua pericula texerit: an is qui alienissimarum gentiũ gladijs Christianorum vitam, pro homine maxime & à religione & à fide alieno, obiecerit? Si qui hæc fecit, non reprehenditur, imo si omni laude à suis fautoribus cumulatur; vos æquissimi causarum, ac rerum æstimatores, saltem hoc dabitis alteri, vt de suo facto illo minime reprehendatur? Verum hæc nolite existimare, Amplissimi ordines, nos perstringendi Cæsaris gratia (quem honoris causa nominamus) in medium proferre. Neq; enim si proferenda non essent, si supprimenda ea ipse duceret, Africanam illã expeditionem, quam pro Rege Tunetano eum suscepisse vidistis, inter res à se præclare gestas locum sibi vendicare sineret: nec in reditu, aut Vrbem rerum dominam ouans ingressus esset, aut ab Vrbis eiusdem principe omni exquisitissimo apparatu excipi voluisset. Quod ad Regem Christianiss. attinet, equidem non dubito quin sit facile passurus, factum illud Cæsaris vel in cœlum (si ita placet) extolli: modo sibi ab ipso interim concedatur, suum vicissim minime, vti ab imperitis fit, vituperari. Nam quid tandem, Viri nobilissimi, Rex ista rerum perturbatione faciat? Bellum ab ipso necessarium geritur cum principibus totius Europæ longe potentissimis, & ijs principibus, qui non dissimulent, quinimo (quod vos scitis) palam pfiteantur, nunquam se conquieturos, etiam vt Germaniæ omni pereundum sit, donec funditus hominem euerterint: vt interim taceam consensum illum Regulorũ, ciuitatum, conuentuum, qui quia vnius auctoritatem sequantur, in eandem Regis perniciem ex illius decreto coniurauerunt. Hæc cum ita sint, videte quæso quam iniuste, quam nullo aut veterum, aut recentium exemplo nobiscum agatur. Regnũ illud Francorum florentissimum, nobilissimum, firmamentum (quandiu à finitimis vexatum nõ est) Reip. Christianæ, vobis, Proceres Germani, vetusta necessitudine, & propria quadam (vt sic dicam) germanitate coniunctũ, hoc tempore, hoc (inquã) tempore, à fronte, à tergo, à lateribus, ab hostibus infestissimis petitur, obsidetur, vallatur: nobis ad ferendos tantos, & tam incredibiles impetus non satis est militum domesticorum, propterea quod plebem Gallicam maiores nostri agriculturæ magis assuescere, quam rei militari voluerunt. Itaque pedite extero nobis opus est, vt multis ante seculis opus fuit, quoties bellum maximum gerendum fuit. Hoc Cæsar qui sat cognitum haberet, proposuit edicta (vt leuissime dicam) seuerissima, *Nequis Germanus miles Franco militet: qui militauerit, capite luat*: cum vxore quidem, ac liberis mitius aliquanto agatur: Italis autem, quod fere his nitamur duabus nationibus, pœna prope consimilis infligitur: quicunque aut in Galliam, aut in quascunque Regis ditiones patent militiaditus, omnes magnis diurnis nocturnisque præsidijs circumsepsit: quicunque in itinere deprehensi adhuc sunt, trucidari omnes iussit, neminem ad Regem penetrare, quoad potuit, siuit. E diuerso gentem, quam vt prophanam atque impiam decennium fere est exsecratus, nunc posteaquam sese in nos incitari passa est, ad militem euocandum, ad Germaniam in vestro conspectu omni iuuentutis robore spoliandam, summis præmijs inuitat. Neque interim licere nobis vult, omni Europæ ope atq; auxilio exutis, aliunde, neque ex Africa, neue ex Asia militem euocare: si euocauerimus, sceleratos, impios, intestabiles pronunciat. Deus immortalis, quæ lex grauior feratur, quæ atrocior pœna statuatur, quam quæ in nos statuitur, aduersus eum, qui victus, qui profligatus, qui bello captus vitam precario agere cogatur? Si & noua ista plusquam imperatoria aduersum nos edicta locum habeant, & omni externa ope nihilo secius excludamur, quid nobis deniq; fiat? quid miseris & infelicibus Francis, cognatis vestris supersit, nisi vt ferreis manicis vincti, compedib. adamantinis obstricti, iugulum irato hosti hauriendum, ceruicem victori (quod ipse iam præ se fert) implacabili feriendam præbeant? Maiores vestri, Viri præstantissimi, illi, sæpe pro

*Francorum regnum.*

*Cæsaris edicta.*

*Auxilia ab infidelibus.*

iniuria arcenda, nonnunquam & pro vlciscenda, non dubitauerunt gentes, non modo prophanas & à religione abhorrentes, sed exleges, sed impias, sed efferatas, in homines & Christianos,& aliquando morum sanctitate claros,magnis ad se pollicitationibus,quum tamen aliorum ope non excluderentur,allicere. Sic Federicus Ænobarbus homines impios,eosdē alter Federicus, cuius supra mentionē fecim², sibi in auxilium assumpsere:idem ante hos fecerant Honorius,Constantinus Constantis patens, Theodosius iunior, Iustinianus secundus, Palæologus, Leo, omnes Imperatores,& pij,& à bonis omnibus optimi habiti. Possem adducere Hispaniarū Regem Maurogatum,& earundem Iulianum facile principem, alios item viros pios,qui alijs locis vel regnarunt,vel imperitarunt: sed eorum malo vobis exempla,p- 10 posuisse,quorum existimatio istius fit ordinis existimationi coniuncta. Ne Carolus quidem ille ob res in Repub. gestas,Magni cognomentum adeptus, vestri huiusce Imperij idem author, & propagator, hoc exemplo interdum abstinuisse traditur. Nos,vt maledictum,quod in nos hoc nomine confertur, aduersarijs concedamus, minus tamen vestris Imperatoribus fecimus. Inducias cum Solymano,honestas tamen, & nemini perniciosas, à viris maximis ambitas, bona vestra venia, qui sæpe à nobis sententias (vt ita dicam) rogati non improbaueritis, pacti sumus. Eidem aduersum hostem communem nostrum bellum gerenti copiolas nostras quasdam,& triremes paucas ad menses aliquot, tum in nostri patrimonij vendicationem, tum vt hac via Reipub. caueretur, adiunximus. Si vobis, Viri præclarissimi, ea te digni 20 videmur, quos communi vestra amicitia, antiquo vestro fœdere arceatis: quorum Principem Regem Christianissimum ex hoc ordine, cui iure adnumerandus est (nam Dux Mediolani est, pro eiusque repetitione fidem vestram sæpe implorauit, sæpe Senatum, quo omnis controuersia à vobis ipsis decideretur, sibi dari petiuit) si inquam æquum videbitur, vt quemadmodum ab aduersarijs de Mediolani possessione, ita à vobis de ordinis istius dignitate eo nomine Rex Francorum deturbetur: multum procul dubio maiorum vestrorum, quos commemorauimus dignitati, multum illorum memoriæ, quæ sancta vobis esse debet, detrahetis: magnam denique apud omnes mortales perfidiæ notam illorum nomini inuretis. Quo scelere ne eos obstringatis, neue illa labe perfundatis, qua vos quoque pro 30 ea persona, quam in huius amplitudine Imperii sustinetis, si id fiat aspergamini, vestræ grauitatis est, Viri prudentissimi, vestræque sapientiæ prouidere: neque id tantum prouidere (quod est tamen maximum, vobisque & huius maiestati loci pernecessarium) verum id quoque, ad quod nostræ orationis vos hortabamur exordio, vt memineritis quo in statu Respub. Christiana sit, vt ægrotet, vt angatur, vt iaceat, vt medicinam aut à vobis hoc tempore, aut aliunde nullam expectet. Quod præterea sumus polliciti, vt vi omni ac ratione morbi explicata, nonnulla proponeremus quæ & ad vestras istas cogitationes pertinerent, & ad medendi rationem non vulgare quidpiam adferrent: ea videlicet Regis Christianissimi verbis vobis proponimus: vt si in retinenda Germaniæ Imperijque istius 40 dignitate partes ipsius esse aliquas iudicabitis: si in sananda Repub. in tollendis de medio contentionibus ipsum posse aliquid putabitis (vt quidem certe videri debet posse plurimum) cogitetis ipsi, quid super ijs rebus ab alijs fieri oporteat potissimum, quid ipse præstare queat, quid efficere suo omni officio, honore, existimatione, quam imminutam, aut ab amico neglectam esse nolitis. Faciet enim vt intelligatis, ipsum & vestrum de rebus omnibus maximis, mediocribus, minimis, iudicium plurimi fecisse; & quominus quieta, florentique Repub. frui possitis, per se minime stetisse. Aut si parum existimatis generatim hæc proponi vobis, nisi speciatim aliquid expromamus, quod magis vestræ expectationi respondeat: ineatur, Sanctissimi ordines, apud vos ratio quo modo funesta bellorum 50 seminaria illa, quæ toties referre piget, de medio tollantur, hoc est pariatur, qua est animi in vos propensione Cæsar, aut vos à se hoc impetrare, aut ipsam Rempub. vt quarum rerum in possessione versatur, ad Christianissimum Regem pertinentium, vti quæ optimo iure, sed vnde casibus (vt sæpe audistis) deturbatus est, sibi illis rebus vti frui per Cæsarem liceat, easdemque ipso tradente obtineat, vt sane

*Carolus M.*

*Fr. Rex inter ordines Impery.*

ipso-

ipsorum vtrunque suum obtinere, neutro impediente, æquum est. Hoc si fueritis
assequuti, eadem opera effeceritis vt Rex communicatis inuicem (quod aiunt)
Fortunæ euentibus, vires suas, opes, facultates, vitam denique ipsam ad Germaniæ
quietem, ad vim omnem externam, quæ ei inferatur, arcendam, repellendamque,
libenter vobiscum & bona fide coniungat. Quo beneficio haud scio an maius aliud
aut Germanica natio à populo omni sibi necessitudine coniuncto expectet, aut
vobis, Amplis. ordines, quicquam proponi à quoquam queat, in quo aut di-
gnitas vestra magis acquiescat, aut vestra libertas. Quid est enim quod in poste-
rum ab omni gentium exterarum tumultu coniunctis semel Galliæ atque Germa- *Coniunctio Galliæ cum Germania.*
10 niæ viribus pertimescatis? aut quæ est natio quam Sol aspiciat, quæ vobis vim ad-
ferre cogitet, si intellexerit, eiusdem in castris esse, iisdem sub signis militare, ei-
dem parere imperio. hinc Germanici peditatus robur incomparabile, hinc floren-
tissimas equitatus nostri, & Francæ nobilitatis copias? Vel quid est quod de vobis
cogitaturus sit quantumcunque formidabilis hostis, si tantum auditu perceperit,
Francos atque Germanos, quæ gens aliquando eadem fuerit, nunc repetita me-
moria prioris ætatis, iterum in vnam veluti stirpem coaluisse, copias, opes, faculta-
tes, vires communis salutis causa in vnum contulisse? Quum autem maiores no-
stri (Germanos dico, ac Francos) non ita multis seculis Thraciam, Macedoniam,
Cappadociam, Græciam omnem, omnem Asiam, Syriam, Armeniam vtram-
20 que, ipsam Ægyptum (quæ prouinciæ partim ab infidis socijs tenebantur, par-
tim ab infestissimis Christiani nominis hostibus occupabantur) anni prope vnius,
& alterius spatio, vel debellarint, vel ad suam authoritatem adiunxerint: Persa-
rum, Medorum, Parthorum tyrannos toties fuderint, quoties illi in aciem pro-
dire ausi sint: plus sexcenta millia hostium & sempiternorum, & in bellis exerci-
tatissimorum plerumque parua manu, prœlijs semper maximis ceciderint, eun-
dem victoriæ terminum, quem sui progressus ac voluntatis fecerint: nos eorum
soboles, si causam, si arma, si pericula, illorum exemplo inter nos communica-
uerimus, si vni Imperatori CHRISTO vnanimes, alacres vna militauerimus, e-
rit credo verendum, ne minus fœlices simus in aris ac focis nostris tuendis (quod
30 vos tantum cogitare audimus) quam illi in aliorum inuadendis fuerint? Nisi siqui
forte sunt, qui vel nostris exercitibus imperatores desiderent, vel in imperatori-
bus fortunam. Sed siqui adhuc sunt, qui de ea re dubitent, ij profecto neque satis
intelligunt qualem Imperatorem Germania habeat, qualem Regem Gallia, quam
sapientes, quam fortes, quam & fœlices, & rei bellicæ peritos: quorum ducum
apud ipsos consilia valeant, qui flos iuuentutis, quæ liberorum propago illis suc-
crescat: quorum liberorum in aliquibus paternarum laudum, gloriæque æmu-
latio haud obscura iam appareat: in aliis, quibus nondum ætas id concessit, ta-
men indoles quædam elucescat clarissimæ virtutis. Sed eorum bonorum, quæ
commemorauimus, quietis istius, quam proposuimus, tantę ac tam indubitatę spei
40 fructus ad vos vt perueniat, in vobis ipsis situm est, Amplissimi viri atque sapien-
tissimi. Neque enim si ita vt debetis, in negotium hoc incubueritis, existimo Cæsa-
rem (de cuius egregia in Rempub. voluntate dubitare nos vetat congruens factis
plerisque, assidua eius & quotidiana oratio) non inquam existimo Cæsarem illa,
quæ si tantis comparentur rebus, pro nihilo habeantur, quum iuste, quum reli-
giose, quum hoc loco petieritis, non libertati vestræ, non Germaniæ quieti, non
Christiani nominis saluti esse condonaturum. Accessimus proxime ad vestram de
nobis spem, Viri optimi, nisi forte etiam eam superauimus, quum vltro Regis Chri-
stianiss. verbis (sic enim in mandatis habebamus) ea vobis detulimus, quæ forsitan
ætatis verecundius ab illo postulaturi. Nihilominus, quoniam ad aliquid de mo-
50 rum quoque constitutione, & concordia religionis audiendum ipso vos orationis
exordio erexisse videmur: pauca hic quædam ea de re subijciemus. Scitis vt Rex
Christianiss. tum pietate animi quadam, tum sua in vos adductus beneuolẽtia, nul-
lum adhuc tempus intermiserit vestri rogandi, obsecrandi, monendi, quo tandem
aliquid siue inter vos ipsos, siue communi suo vestroque consensu constitueře-
tur: vtque apud quosdam ex hoc ordine Illustres viros, non vno in conuentu,

nec modo eodem, nunc per literas, interdum per oratores sua omni ratione id insinuauerit: denique vt illud idem ab cunctis Imperij ordinibus, Eslingæ, Wormaciæ, Haganoæ, atque hoc ipso in loco persæpe, non contenderit modo, verum efflagitauerit, suaq; ad vnum id omnia detulerit. Nunc quum eadem tempestate, iisdem seditionum procellis, illis fluctibus schismarum agitetur Respub. Christiana, quibus tum agitabatur: prospicite animis vestris, Viri prudentissimi, num vel Regis eiusdem opera, vel industria eorum, qui ipsius fidem atq; authoritatem sequuntur, vobis opportuna videatur, aut necessaria. Quæcunq; enim Rex pius, & amicus, vel in vniuersum omnibus, vel singulatim aliquibus adhuc alibi super ea retulit, quæ videntur esse maxima, eadem ipsa, animi affectu eodem, iisdem verbis defendenda hic vobis putauit. Pro quo singulari in vos suo amore, inque maiestatē ordinis istius vetere sua obseruantia, si vicissim eo ipsum loco habueritis, quo amicum fidum, vicinum pacificum, charum fœderatum, ac consanguineum haberi oportet, maximam existimabit sibi vos gratiam retulisse. 10

# AD PRINCIPES, MAGISTRATVS, POPVLOSQVE GERMANIÆ, IN SPIRENSI CONVENTU Anno DMXLIV. habito, PAVLI RICII Oratio,

10

## DE VITÆ MORVMQVE EMENDATIONE SERIO FACIENDA, ET BELlo in Turcas suscipiendo.

VENIENTEM *gladium Speculator cum viderit, & populo non annunciauerit, sanguinem illorum qui peribunt, de manu Speculatoris requiram.* Ezech. 33.

Magna quidem & inconsulta existimari poterit hæc mea hodierna fiducia atque præsumptio, qua ea quæ longo antehac temporis tractu nulla quidem potuit Romanorum Pontificum sanctitas, nulla præpotentum Imperatorum authoritas, non Regum, non Principum ampla potestas, neque
20 eruditissimorum Oratorum solertia, & consummata dicendi facultas; nunc imbecillis ego, expers eruditione & eloquentia homo, hac rudi & inculta oratiuncula, adeo intrepide audere, aggredi & tentare videor. Verum hac nostra tempestate ad tantum discriminis, ad tantum (proh dolor) calamitatis, & turbulentiæ deuentũ est, vt nulla jam Pontificum, Imperatorum, Regum, & Principum authoritate præeunte, nulla suadente Oratorum facundia, res ipsa vsque adeo admoneat, vrgeat atque impellat, vt nisi summus ille cœlorum Pontifex, orbis Imperator, & omniũ sæculorum Rex & conditor Deus, qui pro communi mortalium salute, nec vnigeniti quidem filij sui sanguini pepercit, nisi (inquam) celeri clementia & misericordia teterrimam gregis sui sortem inspexerit, mox nil aliud quam fidei & religionis
30 casus & ruina, horrendumque Romani Imperij excidium, vastitas & desolatio expectandum erit. Ecce Speculator religiosissimus Princeps & Rex Ferdinandus venientem properantemque immanissimi & furentis tyranni gladium vobis sacri Imperij proceribus, vobis consultissimis magistratibus, vobis Germaniæ populis omnibus annunciat: ne æternus ille judex, vltor, vindexque justus innocentium Christianorum sanguinem, qui aliorum tarditate & socordia effundi contingeret, de innocentissima ejus manu requirat. Horret quippe animus, mens stupet, & cor ipsum trepidat & contremiscit mecum cogitando, ne dum viua orationis voce exprimendo miserum & formidabile excidium, dirumque naufragium, quod Christianorum dissidio & torpore protinus imminere video. En fides jam confunditur,
40 labitur religio, corrumpuntur mores, nullus nec Principum, nec populorum mutuus amor, nullus respectus honesti, viget dominandi libido, viget habendi cupiditas, vigent solicitudo & studia ventris, fraudes, rapinæ, incendia, arma. Sæuit interea, sæuit furitque truculentissimus ille Turcarum tyrannus, vniuersi turbator & perditor orbis, ac sitientissimus Christiani sanguinis insidiator & hostis: qui igne & ferro cuncta deuastat, regna subuertit, fidem obruit, ejus denique furore & rabie jã vniuersa fere Istri Danubijque ora, & tota pene Illyrica tellus innocentium, heu Christianorum, juuenum senumque, matrum & infantium sanguine, & cruore madent, optimatum conjuges prostituunt, virgines contaminant, captiuant, vendũt, cruciant, & sordidæ seruitutis jugo subijciunt. Quod si immanissimi hujus tyranni
50 sæuitiam, & rabiem in Christianam pietatem à primordio quis reputet, cogitetque miserum & importabile jugum, quod spurcissimum istud Barbarorum genus ceruicibus Christianorum imposuit; neminem tam inhumanum, tam rigidum Christiani nominis hominem existimo, qui non in gemitum, in mœrorem, & lachrimarum fontem prorumpat. Si enim magni & pij Constantini tempora inspicias, ejusque memoranda gesta attendas, perplane quidem intelliges, quod sacra verita-

Ferdinand. R. Rom. & Vng. &c.

tis fides,& religio,per vniuersam tunc Asiæ,Africæ, & Europæ plagam veluti limpidissimus Solis radius effulserit: nulla erat gens, nulla cogniti orbis natio, quæ Christianorum non pareret Imperio,quæ non militaret sub vexillo crucis,& genu flecteret in sublimi & inscrutabili nomine Iesu.Pax alta,& secura erat quies, omni Christiani nominis genti,gens sancta,gens electa & populus acquisitionis. Donec tentarot malorum Sathanas,horrendum illud Arabiæ monstrum,aspidem & Draconem Mahumetum excitauerit, qui Diabolico instinctu ementita fide, ficta sanctitate,Christianis animis insidiari cœpit, & vepribus, acertimeque pungentibus spinis,semitam & iter Christi viatoribus intercipere conatus est,& angustam æternæ salutis portam obstruendo,lata via omnium turpitudinum & scelerum plena incedere compulit, ac sub exitialis & perniciosæ libertatis specie,totius ferme Asiæ & Africæ rudem quidem & barbaram gentem ad sui interitum & perditionem allexit. Solet enim stolidum & ignobile vulgus, alioquin ad ventrem & pecudum vitam pronum,longe facilius ad illorum trahi obsequium, qui concupiscentiæ & libidinis frena relaxant,quam illorum obtempetare monitis,qui ad religionem,ad morum vitæque mundiciem intendunt. Quemadmodum & nos ærumnoso hoc sæculo,cum non parum Germanorum dedecoris, & animarum & corporum jactura longe lateque experimur. Quippe puerorum instar, qui promptius lætiusque obædiunt cuiquam inerti & petulanti homini, qui xeniola, poma, & crepitacula donat,effrenamque euagandi & cursitandi licentiam,ad eorum miseriam & ruinā concedit,quam vt probo & erudito pareant pædagogo, qui virgæ & ferulæ minis, puerilem inquietudinem & insaniam coercere,eamque ad virturem capessendam, ad vitæ incolumitatem,& gloriæ incrementum instituere nititur.

Mahumet.

10

20

## *REDEAMVS VNDE DIGRESSA est oratio.*

HIs igitur impij Mahumeti fallacijs,his fraudibus & præstigijs pedetentim hoc malum irrepsit,& tantum virium sibi vndique desumpsit eundo, vt jam ortum & occasum & Solis occupet vtrumque cubile:nulla fere sit cœli plaga, nulla sublunaris machinæ regio,quæ funesta hac lue infecta,& fœdo Mahumetorum ritu cōtaminata non appareat. Quocunque vertimus oculos, quocumque cogitatione percurrimus,vbique de Mahumetana colluuie hostes, persecutores & fidei coinquinatores nos circumdant. Sicque in angustum coartati sumus,vt ex tanto spaciosissimi olim Christiani orbis ambitu,nec vnus quidem Europæ supersit angulus, in quo ab hostium incursionibus & Christiani nominis desolatoribus,tuto degere nobis liceat. Si vero singulas per seriem cædes,& clades ab initio Christianæ calamitatis recensere velim, & ea omnia quæ nostra ignauia & ignominia ad hunc vsque diem amisimus,enumerare dixerim,transiret vtique dies,præteriret & nox, nec finem nostra haberet oratio. Transeat ergo omnis Asia, omnis Africa, taceamus veterem ignominiam:recentiora quoque Constantinopolis,olim Christiani orbis oculi,Trapezuntij,Euboeæ,& Illyris horrenda excidia prætereamus. Lamentemur & defleamus ea quæ paulo ante acta vidimus, & præsentibus annis nostros ante oculos versantur.

30

40

Vidimus(nondum sex circumuoluuntur anni)Rhodiorum insignem Europæ Insulam,& Tyrrheni æquoris, totiusque Italiæ, interiorisque Hispaniæ & Galliæ littoris præsidium & columen ingenti Christianorum turpitudine & clade expugnatam,captam,& in miseram barbarorum seruitutem redactam. Paulo post Belgradum,quam Græcanicam Albam vocant,vnicum regni Pannonum, & Germanorum Imperij antemurale,& propugnaculum,nostro dissidio atque socordia cruenta expugnatione superatam,perditam,& in Turcarum coloniam subactam vidimus. Sileo tot interea per Illyrim,Carniolam,& per Pannoniam incursiones, incendia,capturas,cædes,& tot millium animarum exterminia, miserabile horrendumque auditu. Vidimus nouissime inclyti,& toto terrarum orbe celebrandi Vngariæ regni,vniuersæ Christianæ militiæ scutum & munimentum, lugubrem & lacrima-

50

crimabilem ruinam,& desolationem,qua immanis ille Christiani nominis hostis, tanta atrocitate, tanto furore,& rabie debacchatus est in Christianorũ sanguinẽ, vt id absque acerrimo cordis cruciatu,absque mœrore,& gemitu,nec per me quidé narrari,nec à vobis audiri posse existimo. Vbi præpotentem innocentissimumque Ludouicum Regem,pie & strenue pro Christi cruce militantem, in primo floridæ iuuentutis limine , tetertimo conflictu & pugna prostratum sublatumque , & vno temporis momento (ô perfida, ô impia & crudelia fata) vno inquam temporis momento , & vita & regno priuatum exutumque vidimus. Numeroso & strenuissimo ejus exercitu profligato,& ad internecionem quasi fuso & deleto. Et quot ibi orthodoxi pijque antistites , quot strenui & nobili stemmate trucidati sunt Duces? quorum alius hasta transfixus,& per castra delatus,alius palo trajectus, alius jugulatus,alius medio sectus,alius patibulo affixus,alius aquarum gurgite absorptus, alius flagro consumptus,alius viuus defossus,alijsque horrendis , & inauditis nouæ mortis supplicijs affectus. Nondum tamen impius ille tot occisorum sanguine satiatus,mox impetit furitque passim per campos, per rura,oppida,vrbes,vbique incendia,vulnera,tormenta,cædes.Nulla perfidus ille promissa,nulla concordiæ fœdera seruat,& contra naturæ leges,contra humanæ pietatis jura infantes, infantes de maternis vberibus & vlnis jugulat,in cunis transfodit , vel ad parietẽ fracta ceruice conquassat,mattem strangulat,senem parentem de tecto præcipitat,juuenem medio secat,vel diris horrendisque tormentis discruciat,& si quos carcere aut vinculis tenet,vel concatenatos per rapidos torrentes transducit , aut illaqueato collo per impetuosa flumina trajicit , non ad humanum aut honestatis vsum, sed ad supplicia,vel sordidam aut omni morte amariorem seruitutem reseruat Talia adeo truculenta,sic impia & nefanda facinora,nunquid auris humana, nedum Christiana,aut mortalis sensus, absque mœrore & suspirijs,absque gemitu & ejulatu audire vel cogitare posset. Nulla siquidem gens tam fera, tam rigida , nulla sic inculta & Barbara natio,quin pro patriæ salute,pro gentis suæ securitate & pace,opes,corpora, vites, animumque profundat. Quinimmo & stolida ac vilissima animantium, grues,formicæ,apes,& id genus,pro vita & incolumitate gregis sui tuenda , perpetuis durisque laboribus insudant , & sua cujusque munia sedulo prosequuntur & curant,confligunt,pugnant,& pulchram ( vt Maro loquitur ) petunt per vulnera mortem. At prudens & diuinum animal,sanctum Christianorum genus,tot prophetarum oraculis prænunciatum,Christi cruce conditum, Apostolorum prædicatione solidarum, Martyrum sanguine roboratum, Sanctorum legibus, & doctrinis excultum, diuorum Imperatorum, Regum & Principum religione,armisq; tutatum,modo ad sui desolationem,ad miserabile sui excidium,& cladem ( proh pudor) ita socors , ita somnolentum stupidum & insensatum jaceat. Nam & adamas omni metallo,& saxo durior,solo hirci sanguine emollitur,& eliquescit : at Christianæ pietatis hominum,sic aspera,sic rigida sint præcordia,tam dura sint pectora, vt tanta,& nunquam satis deploranda innocentium Christianorum cæde, sanguine & cruore atteri,mollescere,aut vlla in parte flecti nequeant.O miseram,o miseram,miseramque sponsam talibus commissam paranymphis,qui ejus aduersus calumniatores tutelam,non modo negligunt,& floccipendunt,sed eam insuper nonnulli fucato suo dogmate , fallacibus prauisque doctrinis prophanare, & effrena (quam Christianam vocant) libertate , & libidine dissipare & subuertere,nullo vnquam temporis momento desistunt Vbi vbinam prisca illa Germanorum gloria, & omnibus seculis formidabilis fortitudo,& spectata virtus, qua Germanas durissimas bello gentes,nec à Romanis quidem orbis terrarum dominis,licet non semel crudeli animo petitas , nusquam tamen victas & subactas legimus ? Vbi vbinam prior illa Germanorum victus modestia,& ipsa pacis & concordiæ altrix, dissidij & simultatum expultrix,frugalitatis & parsimoniæ virtus ? Qua Germani præ cæteris mortalibus ( si præstanda est Historiæ fides) auri & argenti maximarum pestium fuere spretores , qua & omnem vestimentorum spernebant cultum,& amictuum protinus abijciebant blandimentum,qua & vini contemnebant,ac ignorabant , vsum,nec aliunde id importari permittentes,quod ejus intemperie, & luxu mentẽ hebe-

*Ludouici Reg. Vng. cædes.*

*Turcica Tyrannis.*

*Christiana libertas.*

*Germanor. prisca virtus.*

hebetari, & ad labores homines mollescere & effeminari arbitrabantur. Vbi vbi denique prior ille Germanorum fidei feruor, & pertinax religionis custodia & obseruantia? cujus merito eximium Imperij decus, quod primo ab Assyrijs, Persis, Macedonibus ad Romanos peruenit, vltimo loco ad Germanos cõmigrauit, vt ad eos qui præ cæteris nationibus digni habiti sint, quibus Christi vexillum, ejusque reipublicæ custodia & gubernacula committantur. Nunquid tanta, & omni æuo memorabilis extincta est Germanorum gloria, tantus roboris & fortitudinis splendor euanuit, vt nulla sit reliqua resipiscendi facultas, nulla expectatio pristini decoris, laudisque recuperandi? Longe & procul auertant id Superi. Quinimmo si vlla vnquam futura est spes labentem Christianorum orbem restaurandi, si vlla datur fiducia orthodoxam pietatem in pristinam ejus speciem suumque vigorem restituendi, hanc vel maxime quidem in Germanorum præsidio, virtute, & ope sitam existimo. Cum innata sint Germanorum prosapiæ fidei, religionis, & militaris disciplinę semina. Quæ tametsi modo non coaluerint, obstantibus dissidio, pompæ libidine, & intemperie victus, quæ præclaram hanc sementem obnubilant, suffocant, & corrumpunt, facile tamen in pristinum virorem floremque resurget, si hæc tria omnium quidem malorum radix & fomentum abstuleris.

*Imperium Rom.*

*Concordia.*

Dissidium namque, liuor, & simultas quantum incommodi, quantum damni, & ruinæ humanæ societati afferat, concordia vero & amor quantum incolumitatis, & vitæ dulcedinis pariat, operæ preciũ minime fore existimo id longa verborum & orationis serie ostendere, cum id palam, clariusque res ipsa demonstret, naturæ quoque, & rerum ordo, immo & ipsa jumentorum conditio doceat, & sacra authoritas multis quidem modis admoneat. Concordiam enim & vnanimitatem tanti facit diuina authoritas, vt eam religionis etiam obseruantiæ, & altaris sacrificio anteponendam statuit. *Si offers*, inquit, *munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo.* E diuerso discordiam, & odia vsque adeo abhorret diuina sollicitudo, vt & ipsum nephãdum idolorum cultum dissensionis ac dissidij crimini postponendum docuerit: *Particeps*, inquit, *idolorum Effraim dimitte eum, diuisum est cor eorum, nunc interibunt.* Omne enim regnum (inquit veritas) *in se diuisum desolabitur, & omnis ciuitas, vel domus diuisa contra se non stabit.* Docuit idipsum claro experimento prudens vir Sertorius. Duos enim equos in medium produxit, vnum solidum robore & floridum annis, alterum vero languidum, tabe & annis confectum, exinde languidi & squalidi equi caudam juueni & viribus potenti homini euellendam tradidit: Floridi autem & robusti equi caudam, imbecilli & seni homuncioni eruncandam commisit. Tum vir juuenis suo robori innixus, & rabidi equi imbecillitate inspecta, caudam vno & perpetuo tractu totam insimul extirpare incaute ac temere, & frustra denique præsumpsit. Senex vero homuncio, perspicacius rem considerans, ipsius floridi & robusti equi caudam in exiles portiunculas diuisit & sparsit, quas minutatim & tractuum frequentia extraxit, ita vt breui temporis spacio vniuersam robusti equi caudam tabidus ille senex nulla molestia, nulloque labore funditus euulsit. Quo sapiens vir ille admonuit, quodcunque exiguum & tenue robur, si concors, si junctum fuerit, non facile etiam à solidiori ampliorique potentia vinci aut superari posse: è diuerso quod valida & perampla potestas, si disiuncta & sparsa fuerit, à quauis exili & imbecilli manu opprimi, subjugari, & extingui poterit. Docet idipsum sagax jumentorum instinctus, quod strenuus ille Dux Dacum Corio in Principum illius gentis confessu prudenti quidem facto ostendit. Duos enim ferocissimos canes congredi, & in inuicem sæuire permisit, quos vbi acriori certamine, & rabie ferocire cognouerit, lupum clam superimmitti jussit, quem canes cum vidissent, e vestigio, omni eorum lite dirempta, concordi fœdere in lupum profligandum conuersi sunt. Si igitur bruta stolidaque jumenta priuatum certamen & odium, vt in communem hostem insurgant, deponere non dubitant: tu qui rationis compos es, homo, qui Christianæ pietatis cultor, qui rerum publicarum moderator, quid debeas, quid ad te spectet, tu ipse cogita & considera. Docet idipsum naturæ & rerum ordo, quod vniuersa quæ natura ipsa effingit atque producit, sola concordia gignit,

*Osee 5. & 10.*

ac genita conseruat, quod quamuis in omnibus & singulis, quæ naturæ opere constant, plane appareat, euidentius tamen hoc in nostra humana compagine videre & experiri licet. Vbi si concordiam, & mutuam membrorum opem abstuleris, mox in tabem & corruptioné tota corporis tui moles redigatur, necesse erit. Nosti haud dubio sapientis apologum, quem & nunc sedulo rogo attendas. Pedes & manus conquesti de viscerum tranquillitate, & ocio ventris, suosque perpetuos motus & agitationes lamentantes, ineunt demum consilium, quo decernunt nil exinde operis & ministerij sui impartire visceribus & ventri. Venter autem & viscera inanita, à pedibus manibusque solitum sibi subministrari petunt alimentum, illi stolida pertinacia negant. longa tandem inedia, & defectu restaurantis, jam innatus calor hebetatur, & vis naturæ labitur, ipsi quoque manus & pedes titubantes, & jam naturæ casum persentientes anxie sollicitant, & omnem operam dare, opemque præstare festinant: at sero nimium, jam prostrata est eorum mouendi & agitandi virtus, deest & ventri cibum concoquendi facultas. Euenit denique ex pertinaci illo membrorum dissidio, vt paulo post squaleant omnes corporis artus, extinguatur calor, spiritus euolet, & vniuersa demum compago in putridum cadauer conuersa sit. Apologus, nostri temporis calamitatem perplane, si aduertis, designat: Vbi pedes & manus, ruris scilicet coloni, opifices, & plebei, aduersus reipu. viscera & moderatores, nefanda temeritate insolescunt. Rudes enim agricolæ, & plebei, Principũ & magistratuum munia & gubernacula ambiunt, macellarij & pistores sacerdotij ministeria & opera sibi præsumunt. Sutores & cerdones legum & sacrorum Canonum interpretes jactitant. Mulierculæ (o insania, o furor) mulierculæ de mysterijs, & reconditis fidei Sacramentis philosophari, & censere non dubitant. Caue, caue inquam, iterum dico caue, & cœli auertant omen, ne & tu, nisi maturius ocyusque resipiscas, & animum à contentione, & liuore temperes, ac vnumquodque reipub. tuæ membrum id muneris exerceat, quod diuina sanctio, & naturæ ordo cuique distribuit, mox parem experiaris exitum, quem & præfata dissidentium membrorum compago misere persensit.

*Apologus*

Luxus vero inanis perniciosissima reipublicæ labes, quantum jam vniuersam Germanorum gentem occupet, & quam procul hæc ipsa à majorum suorum frugalitate & modestia degeneret, nemo est qui non iudicat. Rarus siquidem homo ille, cum quantumlumcunque nobilitatis jactitet, vel alicujus opulentiæ ciuem, mercatorem, vel opificem agat, qui indumentorum cultu lanea dignetur veste, nisi exotico & peregrino Britañiæ aut Hiberniæ vellere contexta: qui non ignominiosum putat ouinis vulpinisque tegi pellibus, aut qui vulgaris lanificij pileo, & sago sit cõtentus: nisi bino & trino ex olosetico, & purpura martrina aut sebelina (vt vocãt) pelle subducto, splendeat indumento, & nisi pileo (quod byrethum appellant) ex Lugduno Galliæ aduectitio luxuriet, coccineo margine circumsepto, & aureis exculto fibulis, cum sinuosis ex purpura vittis, idque scissuratum varietate, flatibus, imbribus æstuantibusque solis radijs sit peruium. Diploide quoque & caligis cum fuluo, aut vermiculari substrato setico, quod per fissuras, & rimulas sexcentum transfulgeat: necnon & byssina camisia, aureo, & acupicto circumdata collo limbo, similique fastu & pompa lasciuiat. Taceo inexplebilem mensæ, & obsoniorum libidinem, qua non tribus, non quatuor esculentis, non vna vel bina vini, aliorumque potuum varietate sunt contenti: neque satis reputant, bis terque in die ad mensam recumbere, nisi & somnifero noctis poculo Pizinum, Falernum, Ribolium, Creticum, & id genus meri ingurgitent, quibus omnem sane prouentum, quæstus, fortunasque omnes absumis, corporis simul & animi vim, roburque prosternis. Fies viribus imbecillior, in re pauperior, ad religionis opera segnior, ad consilium obtusior, ad bellicum apparatum impotentior. O scelestam & flagitiosam pompam, o crudelem & impium luxum inanem, qui illustrium domos dissipas, optimatum cognationes disperdis, destruis regna, & omne sublime imperium subuertis, & nemo est qui te caueat, qui reijciat vel contemnat. Si digitum tuum virulenta lues corrumpit, si manum si pedem venenata vlcera inquinant, non dubitas digitum, manum, pedémque ferro & igne totum absumere, vt residuum corpusculi tui custodias, & serues inco-

*Contra luxum*

*Vinorum genera.*

incolume. At pro vniuersæ Christianæ reipubl. incolumitate & tutela, quam ob exorbitantem luxum tuum, & effrenam pompæ libidinem, in vltimo jam exterminij & vastitatis discrimine constitutum, & vides & palpitas, nec vnum tamen (o dedecus, o pudor) nec vnum nocturnum poculum, non vnum obsoniolum, neque minimam blandidulam vestem, & amictus pompulam, fastumque abscindendum vel temperandum ducis.

*Ferdinandi laudes.*

Quod si nulla te pietas, nulla religio, aut primorum tuorum gloria, & virtutis splendor moueat, vnicum hoc pientissimi Ferdinandi Regis exemplum te inflectere, allicere, & trahere debet. Procul sit omne lenocinium, & palpans adulatio, ex te ipsa loquor, quæ omnem hanc laudem longe quidem superat & præcellit, nouit ille, qui est reconditorum scrutator & cognitor Deus. Is enim religiosissimus Rex Ferdinandus, tanto stemmate, & alto sanguine natus, in tam sublimi sceptrorum, & regnorum specula constitutus, juuentutis in eo florentibus annis, calcato tamen juuenilis spiritus ardore, rejectis voluptatibus, spretisque omnium deliriarũ illecebris, nulla (vbi de religione, & publico commodo agitur) nulla aduersa, nulla incõmoda, nec æstus, nec frigora, non ventos, imbres, aut grandines horret, nullis vigilijs, nulla inedia, nec quibuscunque anxijs laboribus frangitur, & modo tanquam solers & vigil Christiani gregis Speculator, ac strenuus antesignanus crucis, aduersus trucem & furibundum Christiani orbis exterminatorem, in aciem ad pugnamque descendere, & pro commisso sibi grege copias, opes, vires, animumque objicere non formidat.

Exaudire autem mihi videor susurrantis, & secum murmurantis vocem dicẽtem: Et quid mirum, quod Rex Ferdinandus arma moueat, copias colligat, vires conatusque omnes in hostem intendat? cum ejus jam intersit & ad eum præ cæteris Germaniæ potentatibus spectat, impij tyranni furorem impetumque compescere, qui ejus Pannoniæ, Croaciæ, & Dalmatiæ regni jam viscera penetrat, incendit, vastat, & quæque regni illius præsidia & propugnacula occupat, cæteri vero Germaniæ Principes, magistratus, & populi, adhuc procul sunt ab hoste, nondum illorum pulsat fores, nullius confinia, nullius adhuc limina tangit. Hæc tecum cogitas, hęc murmuras, hęc dicis? O inprouidam, o vanam nec homine dignam vocem. Si enim non prius resistendum, non prius bellum parandum dixeris, quam cum vibrantem jam hostis gladium, & mucronem in te stringi videris, flammarum & incendij voraginem palpitando senseris, quid obsecro inter hominem & jumentum, quod inter prouidam & rationalem creaturam, & inter belluam discrimen facies? quandoquidem nullum est adeo torpidum stupidumque belluarum genus, cum videat, cum sentiat hominem, aut feram inuadentem, quin mox insurgat, dente ferociat, cornu & calce petat, vel vnguibus feriat persequentem. Aut quis adeo incircumspectus, & expers consilij homo, qui non judicat, qui palam non videat, si adhuc semel horrendum illud monstrum in Vngariam irrumpat (quod faciet, nisi tua religio, prudẽtia & arma resistent, cum regni illius jam claues, arces & præsidia occupet) quin statim in Austriacas prouincias irruet, & cuncta ferro & igne solita truculentia & rabie vastabit. Et quid tunc quæso obstabit, quis iter claudet, & aditus obstruet, quin e uestigio, veluti perfracto magni fluminis aggere, impetus illius nulla tunc mole, nullis obicibus contineri potest. Sic impius ille Tyrannous mox per Bauariæ, Sueuiæ, Rheni, & Saxonum plagas impetat, ferociat, ruinis & cædibus omnia compleat: adeo (auertant id Superi) vt Rhenus & Albis, quemadmodum Danubius & Ister, innocentium Christianorum inficiãtur cædibus, sanguine & cruore rubeant. Sed esto, & admisso (quod tamen nemo prudens dixerit) vt sæuus ille tyrannus, cum Vngariam subegerit, Austriam euerterit, pedem ibi sistat, & in te gladij sui furorem non conuertat, nunquid tibi videretur humanum, nedum pium & Christianum, populi tui ruinam & cladem dimissis conniuere palpebris, & veluti ignauus & stupidus homo aliorum calamitatem, complicatis in sinu manibus spectare & intueri. Si in foribus ciuis tui tecta rapi incendio, cujusque ædes, suppellectilem, conjugem, & infantes crudeli vorari flamma videas, nonne impius & scelestus reputaberis homo, si mox non clamites, vicinos excites, aduoces, & tu ipse præcipitem

*Periculum à Turca.*

piti pede adoles, manu & dorso, viribusque omnibus opem feras? Si euangelica veritas ouem vel bouē qui in foueam ceciderit, eripiendum enunciat: si & Mosis ore præcipit vt asinum sub opprimente onere iacentem erigas & subleues: fidelem hominem, & vastam Christiani nominis multitudinem, pro qua Christus seruator sputa, flagella, crucem, vulnera, plagas, amarulentæ deniq; mortis supplicia non abhorruit, tu qui Christi seruum spondes, qui auditorem & factorem verbi polliceris, de profunda hac angustiarum fouea & voragine eripere, & de truculenta manu trucidatoris, sanguinem tuum sitientis protegere & eruere abhorrebis? Absit nefanda hæc crudelitas, horrendaque impietas, ab innata Germanorum sodalitate & dulcedine, qui nō aliunde vocati sunt Germani, nisi ex eo quod se mutua benignitate, & amore quasi fraterno sanguine iuncti amplectuntur, & fouent. Cuius olim beniuolentiæ & fraternæ concordię merito nulla fuit vnquam orbis terrarum natio, nulla quantumcumq; dura & atrox bello gens, quæ tanta virtute & gloria Tyrannorum impetum & violentiam coercuit, suamque genuinam libertatem tutati sunt, quemadmodum Germani. Quis enim populorum, quæ gens vel natio Magni Alexandri Macedonis, orbis domitoris vim repressit, eiusque impetum compescuit, ne Danubii ripas excederet, nisi Germani? Darius Hidaspis filius, & Cyrus prępotētes Asiæ reges, Danubium traiicientes ausi non sunt attingere Germanos. Octauii Augusti legiones apud Cariscos ad internecionē deleuerunt Germani. Tiberium quoque Vindelicos armorum impetu aggressum, in fugam, & extra suos limites coegerunt Germani. A Vespasiano summo, postea Imperatore duabus & triginta pugnis commissis superari, & vinci non potuerunt Germani. Longobardorum diuturnam tyrannidem, quæ nulla Regum neq; Principum potentia, & nullo robore retundi & cohiberi potuit, superarunt & extinxerunt Germani. Tanta denique & tam acris erat Germanorum belli, & pugnandi virtus, vt natum sit inter finitimos adagium; *Male qui pugnare velit, cum Germanis pugnet.* Si prioribus ergo seculis Germani, dum adhuc sub mundi seruiebant elementis, & muta gentium colebant simulachra, nec dum regale sceptrum, nec dum imperij fastigiū adepti, virili semper audacia, & in cōcusso animo & robore aduersus regum imperia, ferocissimarumque gentium irruptiones & impetus, suam libertatem & gentis suæ tranquillitatem pacemque tutati sunt, modo summa religione, summa veritatis fide [illegible] structi, diuinis legibus moribusque instituti, Imperatoria maiestate decorati, militari disci[illegible]na & armis præeunctis gentibus muniti: quanto condecentius, quanto oportun[illegible]us, atque gloriosius pugnandum sit vobis aduersus atrocissimi & furibūdi Tyranni gladium, aduersus seruilem & spurcissimam omnium mortalium colluuiē, quæ non modo agros domosque vastando, suppellectilem diripiendam quærit, sed vitam vestram, filiorum, matrum, & infantium sanguinem & ossa petit, sacratissimæ fidei, & religionis exterminium affectat, principatus vestro vestrumque imperiū non vt possideat, sed vt perdat, deleat, & extinguat, requirit, quod non semel ex impio & polluto huius Tyranni ore auditum est. Non prius velle reuocare manum, ferrum & ignem a Christiano populo, nec satiari se posse Christianorum sanguine, donec illorum tollat & exterminet imperium, eiusque memoriam & nomen funditus deleat & extinguat.

*Germanorū prisca virtus.*

Agite igitur exurgite vos sacri Imperii proceres, vos consulentissimi magistratus, & populi omnes agite, & arma, tela, enses que arripite, & rumpite moras antequam cadant de montibus vmbræ, & repentinæ indelebilesque ærumnarum vos tenebræ cōprehendant. Iam ad arborem posita est securis, iam pestifera illa lues vestra ad vsque limina serpsit, paululum moræ si feceritis, actum erit de fide, de religione, imperio & principatibus vestris. Agite itaque & exsurgite dum tempus est, dum parum adhuc diei elucescit, & pientissimum Crucis antesignanum Regem comitamini Ferdinandum, qui pro religione, pro Christiano populo, pro vestroque imperio, sceptra, regna, copias, fortunas, viresque opponere non formidabit. Agite deniq; pro illius fide, qui pro vobis in Cruce pependit, agite pro religione, propter quam sancti dira subierunt mortis tormenta. Agite pro imperio, principatibus & magistratib. vestris: quæ Othones, Henrici, Federici, ceterique maiores vestri, religione armis suoque sanguine adepti, & tutati sunt. Agite pro vestro, pro filiorum, pro coniugum, & innocentium

*Exhortatio.*

paruulorum sanguine & cruore, quem petit, quem sitit immanis ille & furibundus Dei & naturæ hostis. Age denique, & dissidium liuoremque depone, depone fastum & pompæ libidinem, depone luxum & intemperiem victus, vt illa tibi innata virtutum semina coalescant, & in pristinum gloriæ, & in splendoris tui germen floremque resurgant, erisque viribus incolumior, in re opulentior, religionis cultu vigilantior, ad consilium perspicacior, ad bellicum apparatum munitior, in cunctis denique rebus tuis gerendis, actibus & successibus tuis eris felicior, & in omne æuum beatior.

BEL-

# BELLI SMALCALDICI ANNO M. D. XLVI.

## INTER CAROLVM V. CÆS. ET PROTESTANTIVM DVCES GESTI,

## Commentarius

*Græco sermone eleganter scriptus*

A

C. V. IOACHIMO CAMERARIO Pabepetrensi:

*Cum*

versione Latina & supplemento SIMONIS STENII Lomacensis.

# V. N.
# MARQVARDO FREHERO
## CONSILIARIO
### PALATINO

SIMON STENIVS S. D.

REMITTO *ad te, Vir nobilißime, Camerarii ξυγγρα-φὴν Latinè à me redditam. Quia autem nonnulla deesse videbantur, visum est & illa supplere, & quidem breuiter, vsque ad captiuitatem Saxonis: quæ rectè (vt puto) hanc conscriptionem finit, vt Iliada mors Hectoris. Nam quæ secuta, ex vita Mauritii peti potuerunt, vel multo magis ex aliis luculentis historicis. Vale, & me ama. Sign.* XVIII. *Iulii.*

*M. DC. VI.*

DE

# DE BELLO SMALCALDICO.

Ἐπειδὴ καθέστηκε τηλικοῦτος τὸ μέγεθος πόλεμος, ἀφνιδίως μὲν ἐξαφθεὶς, σφοδροτάτῃ δὲ τῇ ὁρμῇ ἀεὶ τὰ ἐχόμενα εἰς ἑαυτὸν σφετερισάμενος, ἔδοξέ μοι ξυγγράφειν τὰ ἐγνωρισμένα ἡμῖν, δυοῖν μάλιστα ἕνεκα, τοῦ μὲν, ὅτι ἑώρων ἄρχεσθαι ἤδη ἐκβαίνειν πρὸς τὸ τέλος τὰ πολλὰ, ὑπὸ τῶν πάλαι προειρημένα ἔκ τε τινῶν ἀστρολογικῶν ἐπινοιῶν καὶ ἀδήλων χρησμῶν τε καὶ ἐνθουσιασμῶν, καὶ δὴ κατὰ τὰ παρὰ τοῖς πρεσβυτέροις ὥσπερ πάππων παράδοτα μαντεύματα ᾀδόμενά τε καὶ φατιζόμενα. ἔπειτα δ' ὃ προετρέπετο ἐπὶ τὴν ξυγγραφὴν τοδὶ ἦν, ὅτι ἐτεκμαιρόμην πάνυ πολλοὺς ἔσεσθαι τοὺς ἱστορησομένους τὰ νυνὶ γεγονότα, καὶ ὡς τὸ εἰκὸς, ἕκαστον ἐκθήσεσθαι τὰ πεπραγμένα κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν τε καὶ ἀρέσκον, ἐπιπροσθοῦντος ἀεί τι τῇ ἀληθείᾳ τοῦ πάθους, καθάπερ τις ἤτοι φιλίας ἢ μίσους ἔχει πρὸς ἑκατέρους τοὺς διεστηκότας. οὐ γὰρ χειρῶν μόνον καὶ παρασκευῆς καὶ ἔργων κίνησις μεγίστη ἥδε, ἀλλὰ καὶ φρενῶν καὶ γνώμης καὶ σπουδῆς ἐπίτασις δεινή τις ἐγένετο παρὰ πᾶσιν, ὡς εἰπεῖν, ἀνθρώποις. ἡγησάμην δὲ πρὸς τοὺς μεθ' ὑμᾶς ποτε γενησομένους, εἴ τισιν εἴη ἐπιμελὲς ἴσως ἐπιγνῶναι τὰ συμβεβηκότα ἀδεκάστως τῇ μνήμῃ παραδοθέντα, καὶ οὐ διαστραφέντα τῇ τοῦ διηγησαμένου οἷον προσνεύσει ἐπὶ θάτερον τῶν συρραγέντων μέρος, διὰ ταῦτα οὖν ᾠόμην δεῖν ἀναγράφειν

Quandoquidem bellum ingens repentè instar incendii exarsit, & vicina quæque deinceps continuâ vehementiâ impetus sui corripuit & absumsit: visum est ea conscribere, quæ de eo mihi innotuerunt, duas potissimum ob causas: primum enim videbam paulatim euenire, & ad exitum perduci ea, quę magno numero iampridē prædicta fuere, tum ex astrologicis quibusdā considerationibus, tum ex oraculis obscuris & enthusiasmis, secundum diuinationes à grandioribus natu decantatas & celebratas, quod a patribus se has accepisse dicerent: deinde ad conscriptionem etiam hoc me incitauit, quod cõiiciebam multos fore, qui historiam de iis, quæ modo facta sunt, diuulgaturi essent, & vnumquemq; de rebus gestis expositurum ea, quæ suæ opinioni arriderent, cum semper obstruere luminibus veritatis affectus soleat, quatenus nimirum quisque vel amore vel odio tangitur partium dissidentium. Non enim tantum manuum & apparatus, & facinorum motus hic extitit maximus, sed animorum etiam, sententiarumque & studiorum apud omnes (vt ita loquar) mortales vehementia. Putaui autem posterorum etiam respectu (si forte aliquibus curæ erit cognoscere ea quæ acciderunt, caste & integre memoriæ tradita, nec narrantis inclinatione quadam in alteram digladiantium inter se partem detorta.) Putaui igitur hac de

causa incorruptam narrationem & historiam quandam sinceram contexendam esse de iis, quæ quasi in propatulo & in oculis omnium gesta forent. Optarim autem hanc elaboratam fuisse ab vno aliquo ex iis, qui & scirent omnia, & primas quasi rerum causas attendendo essent assecuti, qui veluti consiliarius fuerit & ad deliberationes adhibitus ab iis qui vniuersis negociis præfuerunt. Hic enim vt oculatus testis accurate possit commemorare, quę passim factitata fuere: & plenius atque eruditius exponere, cum in ciuili prudentia & experientia, spectatior sit, quam nos. Quia autem incertum erat, num talis aliquis scriptor inueniri posset, nos rem aggressi sumus, plurimorum sane & maximorum, (qualia omnino sunt, quæ causam & initium belli prębuerunt) ignari, & in elocutione minus fortasse exercitati, quam debebat esse is, qui ad huiusmodi conscribēda accedat, facultate orationis prorsus destitutus. Verum enimvero non potuimus non rationem habere veritatis manifesto in periculo versantis, propter sermones tum in circulis & conuiuiis vsurpari solitos, tum multorum literis disseminatos. Cæterum libero, &, (vt ita dicam) aperto ore narrationem exponemus sine omni fortassis ornatu, & in qua aliquid desiderari possit, non tamen falsam aut gratificantem cuiuscumque sane vel auribus vel voluntati: imo sine omni dissimulatione ea etiam indicare conabimur, quæ forte in mentem venerint de cognitis & deprehensis. Ac visum est vti lingua Grecâ, vt etiam, si fieri possit, hæc gens de his omnibus veritatem edoceatur. Est autem patria mihi vrbs nomen sortita a monte pauonis in finibus Franconiæ, vbi alucos suos miscent Moganus & Rhegnessus. Ita enim in quibusdam de Carolo Magno confectis monumentis scriptum legitur. Nomen autem nostrum * Græcorum lingua versum erit Anastasius.

Pabenperg.

* Ioachim.

Multis igitur in Germania motis disputationibus, tum de doctrina ecclesiastica, tum de institutis ac ritibus, quæ in hac continentur, cum errorum impietas defenderetur manifesta, vt constabat omnibus, atque in multis deprehen-

τινὰ λόγον καὶ ἀκραιφνῆ ἱστορίαν τῶν φανερῶν γνωρίμων καὶ ἅπασι παρ' ὀμμάτων γεγενημένων πραγμάτων ἀποδείξασθαι, καὶ βουλοίμην ἂν ἐξεργάσασθαι ταύτην τινὰ οὐ μόνον τῶν εἰδότων ἅπαντα καὶ παρηκολουθηκότων ταῖς ἄνωθεν αἰτίαις, ὡς σύμβουλον ἀπ' ἀρχῆς τυγχάνοντα, καὶ συνέδρον τῶν προεστηκότων τοῖς ὅλοις, καὶ ἀκριβῶς τὰ ἑκάστοτε ἀποτελεσθέντα, ὡς αὐτόπτην γενόμενον διελθεῖν δυνάμενον, ἀλλὰ καὶ φύσει μᾶλλον ἡμῶν πολιτικὸν νοῦν ἔχοντα, καὶ ἐμπειρίας ἐπὶ πλεῖον ἥκοντα, καὶ ἐκφράζειν ἐπὶ τὸ σαφέστερόν τε καὶ λογιώτερον ἐπιστάμενον. ἀδήλου δὲ ὄντος εἴ τις τοιοῦτος ξυγγραφεὺς εὑρεθείη που, ἡμεῖς δὲ τὸ λοιπὸν ἐπεβαλόμεθα τῷ ἐγχειρήματι τῶν τε πλείστων καὶ μεγίστων οἷα εἰσιν πάντως τὰ αἰτιώδη καὶ ἀρχικὰ ἀγνοοῦντες, καὶ τὰ περὶ τὴν λέξιν ἧττον ἠσκηκότες ἢ ἐχρῆν τὸν ξυγγράψαι ταῦτα προῃρημένον, τῆς δὲ τοῦ λόγου δυνάμεως παντάπασιν ἄμοιρος ὤν. ἀλλ' οὐ γὰρ οἷοί τε ἐγινόμεθα περιόψεσθαι τῆς ἀληθείας προφανῶς ἤδη κινδυνευούσης ἔκ τε τῶν ἀγοραίων τούτων καὶ συμποσιακῶν καὶ τῆς διὰ γραμμάτων ἐνδείξεως, διαθρυλλουμένων, τὸ λεγόμενον, τοῦ τε στόματος ἀνοιγομένην πύλας, καὶ ἐνδεῆ μὲν ἴσως πάνυ δὲ ἀκαλλώπιστον ἐκτιθῶμεν τὴν διήγησιν, οὐδαμῶς δὲ ψευδῆ ἢ κατακεχαρισμένην οὑτινοσοῦν οὔτ' ἀκοῇ, οὔτε βουλήσει, καὶ μηδὲν ὑποστελλόμενοι δηλῶσαι πειρώμεθα, ἅτινα καὶ ἐπὶ τῶν καταληφθέντων ἐνθυμηθῆναι ἡμᾶς ξυμβῇ. ἔδοξε δὲ χρηστέον ἑλληνικῇ γλώττῃ, ἵνα καί πως οἱ ἕλληνες διδαχθεῖεν περὶ τούτων τὴν ἀλήθειαν. ἔστι δέ μοι πατρὶς μὲν ἡ καλουμένη ταῶνος ὄρος πολις μεθορία τοῖς φραγκοῖς ἔνθα σχεδὸν, ὅτε μογαῖος καὶ ῥήγνησος συρρέοντες μίσγονται ἀλλήλοις, οὕτω γὰρ ἔν τισιν ἐπὶ καρόλῳ τῷ μεγάλῳ ὑπομνήμασι ποιηθεῖσιν ἀναγέγραπται, ὄνομα δὲ εἰς τὴν ἑλλήνων γλῶσσαν μεθερμηνεύεται ἀναστάσιος.

Πολλῶν τοίνυν συζητήσεων ἐν τῇ γερμανίᾳ γεγενημένων περί τε τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδαχῆς, καὶ τῶν ταύτῃ ἐμπεριεχομένων ἐπιτηδευμάτων τε καὶ θεσμῶν, διαμφισβητούντων ἤδη χορηγοῦ [illegible] τῶν πιστῶν, ὡς ἐν πολλοῖς κατεφα-

ρα τη

ραθη, καὶ ὑπό τινων τελείως κατεδείχθη, σφαλμάτων καὶ ἀσεβημάτων ὑπερεργαζομένων, καὶ τὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κράτος κατεληφότων τά τε κέρδη καρπουμένων καὶ τῷ ἀξιώματι ἐπαρθέντων οὐδ᾽ ἀκαρεῖαιον ἀποστῆναι ἐθελόντων οἷς κατηγορούμενοί τε καὶ ἐλεγχόμενοι ὑπό τινων τῷ τε ἀληθεῖ προσεχόντων καὶ τὴν εὐσέβειαν κατορθοῦν ἐσπουδακότων χαλκῶς ἤκουον, τότε δὴ σύμπνοιά τις καὶ κοινωνία ἐποιήθη ὑπό τινων ἐν τῇ γερμανίᾳ δυναστῶν τε καὶ πόλεων ἀντιλεγόντων καὶ μὴ προσδεχομένων τὸ περὶ τῆς προστάξεως καὶ πολλαχῇ διεφθορυίας, ὡς ἔφασκον, διδαχῆς ἐντολήν τε καὶ ἐπαγγελίαν, ὥστε μηδὲν νεωτερίσαντας ἄνευ προκρίματος τηρῆσαί τε καὶ προσδέξασθαι, πάντα τὰ τότε ἐπιπολάζοντα τῶν τε δογμάτων καὶ ἐθῶν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ οἰκονομίᾳ. διαμαρτυρία τε τις νομίμως παρενετέθη, ἢ μὴν τῆς ὀρθοδόξου καὶ καθολικῆς πίστεως καὶ ἀληθείας ἀντιλαβέσθαι, καὶ ἐθέλειν ποιεῖν ἅπαντα ἃ παρ᾽ ἑκάστοις προσήκει, ὑπακούειν τε οἷς χρὴ καθ᾽ αὐτοὺς ἅπαντας, ἐκτὸς τοῦ κατὰ τῆς ἀρχαίας τε καὶ εὐαγγελικῆς διδασκαλίας κυρωθέντος ἐντάλματος. ἐξ οὗ δὴ τοῦτο τὸ ξυνωμοτικὸν ἐκλήθη τὸ τῶν διαμαρτυρησάντων μέρος. καὶ ἐν ταῖς συλλόγοις τῶν ἐκκλήτων οἳ συγκροτοῦνται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὰ παραπίπτοντα περὶ τοῦ κοινοῦ ὁμήγυρις καλεῖται τῆς ἀρχῆς, ἐν ταῦτα ἄρα οἱ διαμαρτυρήσαντες ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἀπεχωρίσθησαν χρηματίσαντες δῆτα ὑπήκοοι, ὥσπερ ποιοῦντες τὰ δέοντα ἡσυχῇ καὶ οὐδεμιᾶς ταραχῆς αἴτιοι ὄντες. τῆς δὲ διαφορᾶς αὐξανομένης κάρολος αὐτοκράτωρ καὶ σεβαστὸς τότε ἐν ἰταλίᾳ παρεπιδήμησεν ἄλλων τε ἕνεκα, καὶ δὴ πολέμου τοῦ πρὸς τὸν γαλατῶν βασιλέα ἀεί πως ἀναβλαστάνοντος, καὶ ὑποθορυβοῦντος, καὶ ὡς οἶμαι, τὴν στεφάνωσιν κατά τινα ἀρχιερατικὸν νόμον, ὑπὸ κλήμεντος τότε ἐπὶ τῇ ῥώμῃ προεδρεύοντος, ὁδοῦ παρέργως κομισόμενος, καὶ παρασπισόμενος τὴν τῶν φλωρεντίνων πόλιν ἐναντιουμένων τῷ κλήμεντι, ἀξιόλογα χρήματα, ὡς ἐφάσκετο παρ᾽ αὐτοῦ λαβὼν, τὴν τῶν φλωρεντίνων δουλείαν ὥσπερ ὠνησαμένου. τότε γοῦν προαγορευθέντος συλλόγου ἀρχικοῦ ἐπὶ τῆς οὐινδελικῶν καλουμένης σεβαστῆς, διαθεὶς κατὰ νοῦν ὁ αὐτοκράτωρ κάρολος τὰ ἐν ἰταλίᾳ παρεξήρχετο καὶ αὐτὸς διὰ ἄλπεων προ-

sum & à nonnullis liquido demonstratũ; cumq; illi, qui in Ecclesiis dominabatur, & earundem reditibus fruebantur maxima dignitate præditi, ne tantillum quidem ab iis, quorum accusabantur & conuincebantur operâ quorundam veritatis studio religionis correctionem serio quærentium, decedere vellent, & ob id male audirent; tunc conspiratio quædam & societas in Germania inita inter quosdam Principes & ciuitates admittere recusantes mandatum & edictum de doctrina, neq; examinata antehac, & multipliciter corrupta, cum præciperetur sine præiudicio & nouitatis studio seruãda & amplectenda esse omnia dogmata & ritus tum in ecclesiasticis dispensationibus vsitatos. Protestabantur autem illegitime, se orthodoxam & catholicam fidem ac veritatem amplecti, & velle vnumquemque præstare quod deceat, etiam obedientiam iis quibus debeatur, excepto mandato aduersus veram & Euangelicam doctrinam promulgato. Vnde factum est, vt hoc fœdere coniuncti, *Protestantes* appellarentur. Atque in comitiis ii qui euocantur ab Imperatore ad publicas deliberationes, Ordines vocantur Imperii. Tum igitur Protestantes à reliquis se sciunxerunt, nihilominus professi, se dicto audientes esse, quippe qui nullarum turbarum autores, quiete facerent, quæ sui muneris essent. Porro erescente dissidio, Carolus Imperator Cæsar Augustus eo tempore in Italia commorabatur, tum aliis de causis, tum quod bellum aduersus Gallorum regem non sine tumultu subinde fruticaretur. Fortè etiam (vt puto) secundum quandam Pontificiam legem, à Clemente tunc Romæ præsidente se coronari obiter volebat, à quo (vt perhibebatur) magnam vim acceperat pecuniæ, vt Florentinorum vrbem Clementi aduersantem Pontificiæ seruituti subiiceret. Eo igitur tempore Comitiis Imperii Augustæ Vindelicorũ edictis, Imperator Carolus rebus Italicis ex animi sententia compositis, per Alpes

*Protestantiũ nominis origo.*

*Franciscus R. Gall.*

*Florentia.*

*Comitia Aug. 1530.*

profectus Augustam petiit; cuius præsentiam per nescio quot menses expectauerant, qui accersiti fuerant; tum Electores Ecclesiastici, tum alii Principes & proceres ac ciuitatum legati. Aderant ibidem & Gallici legati, & Britannici, itemq; ex Dalmatia & Pannonia missi. Campegius autem à Clemente electus, Carolum secutus, vnà cum ipso eques vrbem ingressus est x v die Iunii. Porro omnia plena erant bonæ spei de rebus vniuersis, & incredibilis animorum erga Carolum alacritas. Sed nihil vtiliter actum: imo semina tum iacta multorum & magnorum malorum, & maior quam antehac vbique ferme confusio & perturbatio extitit. De controuersiis autē Ecclesiasticis Protestantes confessionem quandam, (vt aiebant) suæ veræ fidei & concinentis cum scriptura sacra & doctrina Prophetarum & Apostolorum, ac qui his successerunt Sanctorū Patrū exhibuerūt: à quo tempore ii, qui huic adhærescebant, etiam *Confessionistæ* appellati. Est autem illa confessio talis, vt maxime digna videatur, quæ legatur ab omnibus, qui veritatem amant, & mendacium oderunt, tum propter accuratam & simplicem, tum propter sinceram & piam expositionem. Sed ipsa hoc ostendat, vt dici solet. Cæterum cum nihil tunc concluderetur, & protestātium factio indies validior fieret, accedentibus ad hāc subinde aliis, biennio post Comitia iterū Ratisbonæ edicta. Cumq; iam per Vngariā Turci progressi denuo Viennam aggressuri viderentur, res inter partes dissidentes, ita cum Imp. compositæ, vt induciç & pax esset inter ipsosusq; ad Synodum vel conuentū alterum, in quo de controuersiis disceptetur. Atq; ita societate de communi consilio inita, apparatus bello summa omnium voluntate decretus, Turcorum impressionē auertit. Post hæc classis aduersus Tunetē missa, & anno post bellum Gallorum rex aperte mouit, & Carolus contra Massiliam copiis ductis, re infecta discessit, vt ita aliquot annis per Germaniam quisq; in suo principatu sine

*Campegius Cardinalis.*

*Confessio Augustana.*

*Confessionistæ.*

*Turcica irruptio.*

*Tunetanum bellum.*

πορευόμενος εἰς σεβαστὴν προσδοκηθέντων μῆνας οὐκ οἶδ' ὅσους ἐκ τῆς παρουσίας αὐτοῦ πάντων τῶν προσκεκλημένων, τῶν μὲν ἐκ τῶν ἑπτὰ τοῦ ἀρχιαιρεσιαστικοῦ ἀξιώματος πλειστων, τῶν ἄλλων δὲ ἀρχόντων τε καὶ δυναστῶν καὶ ἐκ τῶν πόλεων πεμφθέντων ἀποστόλων. παρῆσαν δὲ καὶ τῶν ἐκτὸς οἵ τε παρὰ τοῦ τῶν γαλατῶν βασιλέως, καὶ τοῦ τῶν βρεττανιῶν, ὑπό τε δαλματῶν καὶ παννονίων ἀπεσταλμένοι. ὁ δὲ καμπήγιος ὑπὸ τοῦ κλήμεντος κατειλεγμένος εἵπετο τῷ καρόλῳ, καὶ ἅμ' αὐτῷ εἰσελάσας ἵππῳ εἰς τὴν πόλιν τῇ τοῦ ἰουνίου ιε'. ἦν δὲ ἅπαντα μεστὰ ἀγαθῆς τινὸς ἐλπίδος περὶ τῶν ὅλων, καὶ προθυμία εἰς τὸν κάρολον ἀμήχανος, οὐδὲν δὲ ἐπράχθη τῶν χρησίμων, ἀλλὰ καὶ πολλῶν τε καὶ μεγάλων κακῶν οἱονεὶ σπορά τις τότε κατεβλήθη, καὶ ἀκρισία τε καὶ ταραχὴ μείζων ἢ πρὸ τοῦ ἁπανταχοῦ σχεδὸν ἐγένετο. περὶ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διαφορῶν οἱ διαμαρτυρήσαντες ἐξωμολόγησάν τινα τῆς αὐτῶν ἀληθοῦς, ὡς ἔλεγον, πίστεως καὶ συμφώνου τῇ τε ἁγίαις γραφαῖς τῶν τε προφητῶν καὶ ἀποστόλων διδαχῆς, καὶ τῶν ἐν ὁσίοις πατέρων μετ' ἐκείνους προσεδεξάμενοι ἐξέθηκαν, ἀφ' οὗ χρόνου καὶ ἐξομολογηταὶ οἱ ταύτῃ ἐμμείναντες ἐπεκαλοῦντο. ἔστι δὲ ἐκείνη διά τε τὸ ἀκριβὲς καὶ ἁπλοῦν καὶ ἀκέραιον καὶ εὐσεβὲς οἵα καὶ ἀξιωθῆναι ἐν τοῖς ὅτι μάλιστα τοῦ ἀναγινώσκεσθαι ὑπὸ πάντων οἷς φίλη ἡ ἀλήθεια καὶ ἐχθρὸν τὸ ψεῦδος. δειξάτω δὲ τοῦτο αὐτή, κατὰ τὸ λεγόμενον. ἀλλ' οὐδενὸς περαινομένου τότε καὶ τῶν διαμαρτυρησάντων σύστασις ἰσχυροτέρου καθ' ἡμέραν γινομένου προστιθεμένων ἀεί τινων ἐκείνοις, μετὰ δύο ἔτη ὕστερον συλλόγου αὖθις ἐν τῷ ῥηγιοπυργίῳ γινομένου τῶν τουρκῶν ἤδη διὰ παννονίας παρελθόντων, καὶ σπευδόντων τὸ δεύτερον ἐπὶ τὴν βίενναν σύμφασιν ἐπιτιθέ, τὰ διεστηκότα μέρη σπονδὰς ἐποιήσαντο περὶ ἐκεχειρίας καὶ εἰρήνης ἀγησομένης μεταξὺ αὐτῶν ἄχρις συνόδου ἢ συλλόγου ἑτέρου ἐν ᾧ τὰ ἀμφίλογα διαγνωσθῇ. καὶ οὕτω συμμαχίας γινομένης καὶ κοινοβουλίας καὶ παρασκευῆς ὁμοθύμου τῶν τουρκῶν προσβολὴ ἀπεκρούσθη. μετὰ ταῦτα ἐστάλη ὁ ἐπὶ τοὺς τυνήτα στόλος, καὶ τῷ ὕστερον πόλεμος ἐξενεχθη λαμπρῶς ἤδη ὑπὸ τοῦ τῶν γαλατῶν βασιλέως. καὶ ἐπὶ τὴν μασσαλίαν στρατευσάμενος ὁ κάρολος ἀπρακτος ἀπῆλθεν. ὥστε ἐνιαυτούς μέν τινας ἐν γερμανίᾳ ἀδεῶς ἐν αὐτεξουσίᾳ διάγειν ἅπαντας. τὴν δὲ διαφορὰν οὐχ ἧττον ἐπιτείνεσθαι, καὶ οἱ

διαμαρ-

διαμαρτυρήσαντες φοβούμενοι μὴ παρὰ γνώμην βιασθέντες πάθοιεν τι ἀνηκέστερον, οὐκ ἀδήλων οὐσῶν τῶν καθ' αὐτῶν μηχανῶν, συνελθόντες ἐποιήσαντο ἐπιμαχίαν τε καὶ συμμαχίαν προεστώτων τοῦ τε σαξονικοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἀρχαιρεσιαστῶν, καὶ τοῦ τῆς Ἑσσίας ἄρχοντος, οἳ καὶ ἡγεμόνες καὶ πολέμαρχοι ἀπεδείχθησαν. ἐγένετο δὲ ἡ ξύστασις κατὰ πάντα. ὁμοίως τῶν αὐτοῖς ἐπιβουλευσόντων ἀορίστως· ὃ καὶ μάλιστα δοκεῖ δῆξαι τὴν τοῦ Καρόλου φρένα ὑπονοήσαντα καθ' αὐτοῦ μάλιστα τὴν συμμαχίαν γεγενῆσθαι. ἐκεῖνοι δ' εἰς ἣν ὅμως τὸν Γαλατῶν βασιλέως ἐχθρωδῶς τότε διακείμενον πρὸς τὸν Κάρολον καὶ σύμμαχον ἐκείνοις γενέσθαι καὶ αὐτὸς ἐθέλοντα, τοῦτο μὲν παντάπασιν ἀπεσείσαντο, κατὰ σφᾶς αὐτοὺς δὲ ταῖς συνθήκαις ἐμμένοντες διετέλουν. ἐπράχθη δὲ τὰ περὶ τῆς συμμαχίας δεκαετοῦς οὔσης πολίχνῃ πρότερον ἀδόξῳ κειμένῃ ἐπὶ τοῖς μεθορίοις τῶν Φραγκῶν τε καὶ Δυριγγῶν, ἣν διὰ τὰ συχνὰ τοῦ σιδήρου ἐργαστήρια χαριεντισάμενοί τινες Χαλκίδα ὠνόμασαν, ἄλλως δὲ ὄνομα ἔχουσαν σκολιὸν καὶ ἀνεκφώνητον τῇ τῶν Ἑλλήνων γλώσσῃ. οὐχ ἁπάντων δὲ ταύταις ἐμπεριληφθέντων, οὔτε γὰρ ὁ μαρχίων, οὔτε ἡ νωρικὴ καλουμένη πόλις ἐκείνων ἦν, ἐξενίκησεν ὥστε τήνδε μερίδα Χαλκιδικὴν λέγεσθαι συμμαχίαν. μετὰ ταῦτα καὶ τὸ βελγικὸν στασιάζειν ἤρξατο. διὰ τῆς Ἀκυτανίας τε καὶ Κελτικῆς [illegible] οὖν ὁ Κάρολος ὅτι τάχιστα διερχόμενος καὶ εἰς ὑπερβολὴν ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς βασιλέως τῶν Γαλατῶν, εἶχε γὰρ οὗτος τὴν τοῦ Καρόλου ἀδελφήν, φιλοφρονούμενος, τὰ ἐκεῖ παραλαβὼν ἐξ ἐνδόσεως καὶ ζημιώσας βαρέως τοὺς δοκοῦντας αἰτίους τῆς ἐπισυστάσεως γεγενῆσθαι, οὕτω δὴ πρὸς τὰς καταλλαγὰς τῶν περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ διαφερομένων αὖθις ἀπέκλινε. ἐγένοντο δὲ ἐκκλήσεις τῶν ἐλλογιμωτέρων εἶναι δοκούντων ἐπί τε τὸ Ἀγενώϊον καὶ τοὺς Βαγγίονας, καὶ τὸ Ῥηγινόπυργον, καὶ πολλῶν μὲν λεχθέντων τε καὶ ἐπισημανθέντων, ὀλίγων δὲ πάνυ ἀξιολόγων μὲν οὖν καὶ περισπουδάστων ὁμολογηθέντων τε καὶ ἐπὶ τὸ σαφέστερον ἐκτεθειμένων καὶ ὑπ' ἀμφοτέρων δοκιμασθέντων, ἐν οἷς ἦν τὸ, ὅτι μόνῃ τῇ πίστει δικαιοῦνται οἱ μετανοοῦντες τῶν ἀνθρώπων, ὅπερ κεφάλαιον ὂν τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, παραδοξότερον ἐξερμηνεῦσθαι ἐ-

metu degeret, dissensionibus nihilominus interim crescentibus. Ac Protestantes veriti, ne ex aliorum violentia plagā aliquam insanabilem acciperent, cum machinationes aduersus ipsos obscuræ non essent, societatem & fœdus coiērūt, autoribus duce Saxoniæ vno ex Septemuiris, & Hassiæ Principe, qui etiam belli duces declarati. Fœderis autem rātio hęc fuit, vt iniretur indefinite aduersus oēs, similiter ipsis insidiantēs: quod putabatur pupugisse mentem Caroli, suspicantis contra se maxime societatem hanc initam, in quam tamen regem Gallię, hostem tum Caroli, recipere prorsus recusarunt, cum hanc ipsam ambiisset. Atq; ita soli ipsi in pactis perstitere. De societate autem illa ad decennium duratura actū in oppidulo non admodum prius celebri attingente fines Franconię & Duringiæ, quod oppidulum propter frequētes ferri officinas quidam eruditi Chalcidem appellarunt, cum nomen alias habeat adeo tortuosum, vt Græca lingua exprimi nequeat. Verum enimvero cum non omnes pactis illis comprehenderētur (neque enim Marchio, neque vrbs Norica iis continebatur) ita factum, vt societas illa fœdus diceretur Chalcidicum. Post hęc seditione in Belgio exorta, Carolus propter Aquitanicum ac Celticum fœdus Galliam maxima celeritate emensus, & altaffine Rege, (habebat enim in matrimonio sororem Caroli) summa humanitate exceptus, cum in Belgio sponte obsequium præstaretur, grauiter multatis iis, qui viderentur esse autores seditiosæ coitionis; ita tandem ad componendas controuersias Ecclesiasticas denuo animum appulit. Atque euocati, qui putarentur esse celebriores & doctiores, tum Hagenoam, tum Wormatiam, tum Ratisbonam. Ibi cum multa dicta essent & notata, pauca interim non contemnēda, tamen & studio digna, confessione omnium & liquidius exposita, & ab vtraq; parte approbata fuēre, in quib. erat hoc, *Sola fide homines resipiscentes iustificari.* Quod cum caput esset Euangelicę doctrinæ, videbatur absurdiore interpretatione de-

Smalkaldia.

Smalkaldicum fadus.

Iustificatio à sola fide.

prauatum, non ſano ſenſu à vulgo accipi, & fieri ſermonem quaſi fatuum. Hoc igitur caput tum & verbis & ſenſu accurate elaboratum, & ſcripto comprehenſum eſt. Poſt hoc ſecuta infelix illa in Africam expeditio maritima, & excepit Carolum bellum in Meſſapiis, incitantibus & adiuuantibus Gallis: cum Geldriã ad ſe pertinere Carolus diceret, negaretque ſe permiſſurum, vt Iuliacenſis dominus eius eſſet. Quo paulo poſt in deditionem accepto, & bello Gallico finito, ita ad res Germaniæ male ſe habentes, & propter præſidum vtriuſque partis diſſidentes animos, valde laborantes iterum ſe conuertit. Non licebat autem illi, nulla ſimulatione vtenti, quieſcere, cum ſine intermiſſione inſtarent ii, qui de vi iniuſta, & expulſione ac contumelia cõquerebantur, quique probris & ignominia contra leges affecti auxilium implorabant Imperatoris; quem ſcirent communem eſſe legum cuſtodem, & patrem patriæ. Inprimis autem intolerabilis propemodum erat Eccleſiaſticorum importuna compellatio, quorum accuſationibus & vociferationibus Carolus tantum non obtundebatur, cum ſuis ſe bonis per vim euerſos & ſpoliatos dicerent. Inter hos primas ferebat tum is, qui Epiſcopatum Neoburgenſem in Duringia ſibi vendicabat, tum Canonicorum collegium Auguſtanum: à quo Carolus iampridem ab aliis irritatus putatur vehementiſſime eſſe exaſperatus, mortuo iam priore Epiſcopo Stadiano viro admodum moderato, cui ſucceſſerat iam alius Cardinalis titulo inſignitus. Non etiam quieſcebant exules Saxonici, & cognati atq; amici ducis Brunonisuicenſis, paulo ante capti. Hi volebant in Germanorum imperio ſecũdum leges reddi per vim erepta, & corrupta reſtitui in integrũ, ac tum demum cõcedi diſputationes, ſi qui alii aliis litẽ intendere vellent. Ac ſocii fœderis Chalcidici exiſtimabantur admodũ in eo erraſſe, quod valde petulanter & inſolẽter ſuo, (ſecũdũ Poetam) robore freti omnia perpetuo adminiſtraſſent, nulla prorſus ratione habita aliorum beneuolentia; cum putarẽt neq; factis neq; verbis bonis alio-

[Marginal notes: Africana expeditio. — [illegible] — Iulius Pflug. Epiſ. Naũburg. — Ottho Truchſis Cardin.]

δοκεῖ καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς οὐχ ὑγιῶς καταλαμβάνεσθαι καὶ γίνεσθαι ὥσπερ τινὰ λόγον ἀργόν. τότε δὴ οὖν τοῦτο δὲ κεφάλαιον ῥήμασί τε καὶ νοήμασι διακριβωθὲν καὶ γραφῇ περιληφθὲν οὕτως ἐξεποιήθη. μετὰ ταῦτα καὶ ὁ ἐπὶ τὴν Λιβύην στόλος, καὶ ἡ ἐκεῖ ἀτυχία συνέβη, καὶ ὁ ἐν τοῖς μεσσαπίοις πόλεμος τῶν γαλατῶν ἐποτρυνόντων καὶ συμπραττόντων τὸν κάρολον κατέλαβε τῆς καλουμένης γελδρίας χώραν αὐτῷ τε προσήκειν φάσκοντα καὶ οὐκ ἐθέλοντα ἐᾶσαι κατέχειν αὐτὴν τὸν ἰουλιακέα. ἐκ τούτου καὶ παραδόντα αὐτὸν ἑαυτὸν λαβὼν τὸν ἰουλιακέα καὶ συρραγέντα πρὸς τοὺς γαλάτας διαπολεμήσας πόλεμον, οὕτω δὴ πρὸς τὰ ἐν τῇ γερμανίᾳ κάμνοντα καὶ διὰ τὴν ἑτερογνωμοσύνην τὴν παρ' ἀμφοτέροις προεστώτων νοσοῦντα ἀπέδωκε πάλιν. οὐκ ἦν δ' αὐτῷ μὴ προσποιουμένῳ ἠρεμεῖν, ἐπικειμένων ἀδιαλείπτως τῶν περὶ βίας ἀδίκου, καὶ ἐξελάσεως, καὶ ὕβρεως ἐπικαλουμένων, καὶ ἀξιούντων βοηθῆσαι αὐτοῖς παρὰ τοὺς νόμους προπηλακιζομένοις τὸν αὐτοκράτορα ὥσπερ κοινὸν νομοφύλακα τινὰ καὶ πατέρα τῆς πατρίδος. ἡ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λεγομένων ἐφόρμησις ἀκατάσχετος τις ἐγίγνετο. καὶ ἐπεσκήπτετο ὁ κάρολος ταῖς κατηγορίαις τε καὶ κραυγαῖς τῶν ἐκβεβλῆσθαι τῶν ἰδίων ἢ ἀφαιρεθῆναι τι βιαίως διατεινομένων, ἐν οἷς πρωτεῖα ἔφερον ὅτε μὲν κατὰ δὲ ἐν τοῖς δουριγγοῖς νεοπύργιον ἐπισκοπὴν ἀντιποιούμενος, καὶ δὲ τῶν σεβαστηνῶν ἱεραρχικὸν τέλος ὑφ' οὗ ἐπειδὴ ἂν ἀπέθανεν ὁ πρότερος ἐπίσκοπος ὁ σταδιανός, γενόμενος εἰς τὴν πάνυ ἐπιεικῶν, ὁ δὲ νυνὶ ἐκεχειροτόνητο παροξυνθείς τε πρότερον ὑπό τινων καὶ καρδινάλις ἀναγορευθείς, σφοδρότατα ὑπολαμβάνεται ὁ κάρολος ἐκπικρανθῆναι. οὐχ ἡσύχαζον δὲ καὶ οἱ φυγάδες σαξονικοί, καὶ οἱ τοῦ πρὸ ὀλίγου αἰχμαλωτισθέντος βρουνσουικέως συγγενεῖς τε καὶ φίλοι· ἠξίουν ἐν τῇ τῶν γερμανῶν ἀρχῇ κατὰ τοὺς νόμους τὰ τε βίᾳ παραληφθέντα ἀποδοθῆναι καὶ διαφθαρέντα ἀποκατασταθῆναι καὶ οὕτως καταδικάζεσθαι τοὺς ἀλλήλους ἐγκαλοῦντάς τι. ἐδόκουν δ' οἱ χαλκιδικοὶ σύμμαχοι μάλιστα ἐσφάλθαι ἐν τούτῳ, ὅτι ἄγαν προπετῶς καὶ καταφρονητικῶς οἷα ἀγηνορίῃσι κατὰ τὸν ποιητὴν πεποιθότες, ἅπαντα διακεχειρίσαντες διετέλουν, ἀμελοῦντες παντάπασι τῆς τῶν ἄλλων εὐνοίας, καὶ μήτε ἔργοις μήτε λόγοις ἀγαθοῖς τὴν προ-

θυμίαν

συμμάχων βελτίον ἡγούμενοι, μήτε συνέργους τινὰς πρὸς τὰ πράγματα ποιητέον εἶ(ναι), ἤτοι τιμὴν ἢ χάριν ἀναλοῦντας, πλὴν τῶν συμμετόχων, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀεί τι ἑλκόντων εἴ τι τυγχάνοιεν τινὸς προσγενόμενον, τούτοις γὰρ καὶ πλεῖστα ἐχαρίζοντο καὶ οὗτοι τιμῆς ἔλαχον μεγάλης, ἀφ' ὧν πρὸς χάριν ὑπουργεῖν τε καὶ συνεῖναι τοῖς ἄρχουσιν εἰώθησαν. ἦσαν δὲ πολλοὶ μὲν παρὰ κύλικί φασι φίλοι, παῦροι δὲ ὠφελήσιμοι. τῶν δὲ ἄλλων καὶ αὐτῶν ἤδη τινῶν συμμάχων, οὐδεὶς λόγος, λυπεῖν τε μᾶλλον καὶ ἀναγκάζειν ἅπαντα τῶν ὑπηρετούντων, ἢ προσαγάγεσθαι οὔτε δράσαι τε καὶ εἰπόντας ἴδιον ἦν αὐτοῖς. συνέβη γοῦν καὶ ἀλλοτρίως ἔχειν πρὸς αὐτοὺς πολλοὺς καὶ οὐκ ὀλίγους ὑποδεδιέναι τῶν ἐκείνων δύναμιν. καὶ ταύτῃ μὲν οὔ τι ἁμαρτεῖν τοῦ χρησίμου, καὶ προσπταῖσαι τῇ τύχῃ ἐδόκουν. ἠσχολοῦντο δέ τινες εἰς ὑπερβολὴν τὸ δικανικὸν καὶ νομικῶς ἀπολογούμενοι περὶ τῶν ἐγκλημάτων καὶ ἐγράφοντο βιβλία καὶ λόγοι καὶ ἀντιλοιδορίαι ὥσπερ παρ' ἀρτοπωλίσιν, ὥς φασιν, ἐγίγνοντο. τέλος δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ συμμαχικῷ ὑπονοιῶν προσφυομένων καὶ γιγνομένων τῶν ἐν τοῖς μετ' ὀλίγον ῥηθησομένων, διελύθη ταχέως τὸ συνταχθὲν ἤδη καὶ τοῦ τῶν δέκα ἐτῶν χρόνου ἐξελθόντος. ἀλλὰ περὶ τούτου ὕστερον λεχθήσεται). αὖθις δὲ ἐπὶ τὸ τοῦ καρόλου περὶ τὰ διάφορα τῶν γερμανῶν διάνοιαν, καὶ τὰς τῶν φιλοτίμων τε καὶ φιλοκτεάνων σπουδάς τε καὶ τέχνας τῶν ἐπισπερχόντων αὐτὸν ὥστε ἐν ἐχθρῶν ἀριθμῷ ἔχειν καὶ τιμωρεῖσθαι τοὺς παραβαίνοντας, ὡς ἔλεγον κατηγοροῦντές τε καὶ σχετλιάζοντες πάντα νόμιμα πρός τε θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους. ἠξίουν τε γενέσθαι τοῦτο ἐν τάχει καὶ πάσῃ τῇ σπουδῇ καὶ μὴ παριέναι τὸν καιρὸν ἐξελθεῖν διὰ τὰ δίκας καὶ λόγοις διακρίνοντα τοὺς ἔργῳ βλάπτοντας. ἦλθε δὲ κάρολος μετὰ τὸν γαλατικὸν πόλεμον τῆς εἰρήνης κατὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην πεποιημένης εἰς τοὺς βαγγιόνας, καὶ παρεγένοντο οἵ τε ἄλλοι τοῦ ἱερατικοῦ τάγματος πρῶτοι, καὶ καρδινάλις Φαρνήσιος υἱωνὸς ὢν παύλου τοῦ παπᾶ ῥωμαίου, καὶ ἐφάσκετο ἀργυρίου μέγα χρῆμα ἐπαγγείλασθαι τῷ καρόλῳ δοθήσεσθαι ὑπ' αὐτῶν εἰ τοὺς αὐθάδεις ἐκείνους καὶ ἀνόμους ἐπιτρέψειεν ὅπλοις καὶ δυνάμει πολεμικῇ. κάρολος δὲ, ὡς οἶμαι, ἐννοῶν,

rum voluntates alliciendas esse, aut opē adiungendam, neque quicquam vel honoris vel beneficii conferendum, præterquam in eos, qui vna socii essent, & quicquid forte offerretur ad ipsos traherent. His enim plurima liberaliter largiri, plurimum honoris tribuere, quod hi consueuissent iucunde conuersari cum Principibus, & promte inseruire in iis, quæ ipsis grata esse intelligerent. Atque multi ex his, amici erant (vt dici solet) inter pocula; pauci vero conducibiles. Reliquorum atq; adeo etiam sociorum nulla haberi ratio, imo suauius erat ipsis quosuis, quorum opera vti poterant, molestia afficere, & cogere, quam partibus suis adiūgere eos, a quibus & verbis commendati, & reipsa adiuti essent. Vnde accidit vt multi alieno essent erga ipsos animo, & non pauci sibi nonnihil metuerent ab illorum potentia. In hoc igitur non parum illi videbantur aberrasse ab vtili, & offendisse ad fortunam. Nonnulli tamē supra modum ferme occupari tum in litibus, & criminum defensionibus, conscribi etiā libelli & orationes, ad quas regerebātur male dicta, vt fit (quēadmodū dici solet) inter ancillulas panem vendere solidos, mulraq; huiusmodi & deformia admitti. Tandem vero cum inter ipsos socios suspiciones sinistræ nascerentur, atque ea fierent, de quibus paulo post dicetur fœdus illud dissolutum est, elapso iam decennio. Sed de hoc in sequentibus.

Redeo nunc ad Caroli cogitationes de Germanorum dissensionibus, & ad hominum ambitiosorum & auarorum studia & artes, quibus incitarunt Imperatorem, vt in hostium numero haberet, & pœna afficeret violatores legum & diuinarum & humanarum. Atq; hoc ipsum fieri volebant mature omni conatu, ne occasio tēporis inter lites elaberetur, cū ad eos verborum disceptatione opus nō sit, qui facto lędant. Venit autem Carolus post bellum Gallicum, pace ex animi sententia facta, Wormatiam, quo accesserunt & alii Ecclesiastici ordinis præcipui, & Cardinalis Farnesius, nepos Pauli III. Romani Pontificis. Ab his ferebatur magna vis pecuniæ promissa Carolo, si contumaces illos & legum contemptores armis & vi belli domitos deleret. Sed Carolus (vt puto) intelligens ma-

*Colloquium Wormatiæ.*

gis ab ipsis queri corroborationem suæ potentiæ, & opulentiæ, dignitatis, quam veritatem & correctionem Ecclesiasticæ dispensationis, non æquum tum iudicabat, præbere se ipsis ministrum non admodum sanctæ vltionis. Ita igitur denuo ad disputandum Ratisbonam vtrinq; euocati, tum ex iis, qui volebant esse & dici obedientes, tum ex Protestantibus viri doctrinæ & virtutis laude clari apud oẽs. At Melanchthon, qui omnibus superioribus disputationibus affuerat, tũ domi relictus est. Annus erat, quo tunc conuenerunt, sextus & quadragesimus, post millesimum & quingentesimum à salutari Iesu Christi natiuitate in carne ex Virgine, ab Augustanis Comitiis decimus sextus. Cæterum Protestantium Theologi, cum dicerent, inique institutam esse disputationẽ neq; commorationem in istis locis periculo vacare, ita reuocati illi sine Caroli venia domum abierunt, rebus omnibus relictis imperfectis, cõscriptaq; Apologia speciosas sui discessus causas enumerarunt. Ac verum sane erat, aduersæ partis disputatores ausos fuisse omnia euertere & refellere, quæ antea communi consensu explanata & scripturę testimoniis perspicue cõfirmata fuerant: quin etiam exorsi quasi ab initio, de omnib. Augustanæ confessionis capitib. dubitationes mouere voluerunt. Hoc statim Protestantium Theologis suspectum esse, & videri intolerabile, si liceat illis cõfessione omnium approbata & accurate examinata pro suo arbitrio, & refutare & mutare. Non enim re ad hũc modum administrata quenquam sperare posse, vel finẽ aliquando harum disputationum inuentum iri, vel compositiones faciles de aliis; cum non pudeat ipsos de integro nouas requirere sententias, noua iudicia, & quę amplius ambigua non sunt ad disceptãdũ reducere. Carolus tamen, quod sine suo iussu & concessu abiissent, grauiter & iniquo animo tulit, & mandata dedit ad Imperii Principes, vt ipsi coram comparerẽt oẽs, criminatusq; est Protestantes, & propter abruptas collocutiones ipsorũ contumaciam incusauit. Atq; apparebat, ob

*Ratisbona.*

*MDXLVI.*

*Apologia.*

ὅτι μᾶλλον τὴν αὐτῶν δυναστείαν καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ἀξίωμα καθιστῆσαι ζητοῖεν, ἢ τὴν ἀλήθειαν καὶ κατόρθωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας, οὐκ ἐδικαίου αὖθις αὐτὸν διάκονον τῆς οὐ πάνυ ὁσίου ἐκδικήσεως. οὕτω γοῦν αὖθις αὖ πρὸς συζήτησιν ἐξεκλήθησαν ἑκατέρωθεν ἔκ τε τῶν ὑπηκόων εἶναι τε καὶ προσαγορεύεσθαι βουλομένων, ἔκ τε τῶν διαμαρτυρησάντων εἰς τὸ Ῥηγινόπυργον ἄνδρες παιδεύσεώς τε καὶ ἀρετῆς ἔπαινον κτησάμενοι παρὰ πᾶσιν. ὁ δὲ Μελάγχθων πάσαις προτέραις συζητήσεσι παραγενόμενος τότε οἴκοι κατελείφθη. ἔτος ἦν ὅτε συνῆλθον ἀρχόμενον τότε ἑκτὸν καὶ τετταρακοστὸν μετὰ τὸ πεντακοσιοστὸν καὶ χιλιοστὸν τῆς ἐν σαρκὶ σωτηρίου ἐκ παρθένου γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ δὲ τῆς Αὐγούστης ξυλλόγου ἑκκαιδέκατον. οἱ δὲ τῶν διαμαρτυρησάντων φάσκοντες οὐκ ἐξ ἴσου γίνεσθαι τὴν συζήτησιν οὔτε ἀκίνδυνον εἶναι τὴν αὐτοῦ ἐκεῖ ἀναστροφήν. οὕτω δὴ ἀνακληθέντες, χωρὶς τῆς τοῦ Καρόλου συγχωρήσεως ἀπῆλθον ἐπ᾽ οἴκου, ἀτελῆ καὶ ἀνήνυτα καταλιπόντες ἅπαντα. αὐτοὶ δὲ ἀπολογίαν ξυγγράψαντες εὐπροσώπους αἰτίας τῆς ἀποχωρήσεως κατέλεγον. καὶ ἦν ἀληθὲς ὅτι οἱ τῶν ἐναντίων συζητηταὶ τὰ πρότερόν που καὶ συμφωνηθέντα καὶ διασαφισθέντα καὶ γραφῇ δηλωθέντα, πάντα ἀνατρέπειν καὶ ἀνασκευάζειν ἐτόλμησαν, καὶ ἄνωθεν ἀρχόμενοι ἠθέλησαν διαπορεῖν περὶ τῶν τῆς Αὐγούστης ἐξομολογήσεως κεφαλαίων ἐξ ἀρχῆς ἀπαξαπάντων. τοῦτο δὲ εὐθὺς ὕποπτον τοῖς τῶν διαμαρτυρησάντων ἦν, καὶ ἀφόρητον ὑπελαμβάνετο, εἰ ἐξουσίαν ἔχοιεν οἱ ἐναντίοι καὶ τὰ ὁμολογηθέντα καὶ διηκριβωθέντα πρότερον, ἐλέγξαι πως αὖθις, παρῶσαι καὶ μεταβαλεῖν. οὐ γὰρ διοικουμένου τούτου τοῦ τρόπου τοῦ πράγματος ἐλπίδα τις ἂν ἔχοι, ἤτοι τελευτήν ποτε τῶν ἀμφισβητήσεων ἢ διαλλαγὰς ῥᾳδίως περὶ τῶν ἄλλων εὑρίσκεσθαι, ὅπου καὶ ἀπαιτεῖν ἐξ αὖθις δευτέρας τινὰς ψήφους καὶ εὐθύνας καὶ τὰ μηκέτι ἀμφίβολα ὑπὸ δίκην ἀγαγεῖν οὐκ αἰδοῖντο. ὁ δὲ Κάρολος ὅμως τὴν ἀκέλευστόν τε καὶ ἀσυγχώρητον ὑποστροφὴν ἐκείνων χαλεπῶς τε καὶ ὀργῇ φέρων, ἔγραψε πρὸς τοὺς ἐν τέλει τῆς ἀντικρατορικῆς ἀρχῆς, ἐντελλόμενος παρεῖναι αὐτοπροσώπους ἅπαντας, καὶ τοὺς διαμαρτυρησαμένους διαβαλλόμενος καὶ ὅτι ἀπέσαν ἐκεῖθεν ἀπορρήξαντες τὴν συζήτησιν καταιτιώμενος τε αὐθάδειαν καὶ δῆλος ἦν ταῦτα

γεγονότι

γεγονότι μεγάλως ἀγανακτήσας καταφρονηθῆναί τε δόξας, καὶ ἡγησάμενος τοὺς ἀεί τι ἐναντιουμένους καὶ βραδύτερον ὑπακούοντας κολάζεσθαι δεῖν. τά τε γοῦν ἐπαγγελθέντα παρὰ τοῦ ἱερατικοῦ τάγματος χρήματα λαβών, καὶ ἐν τῇ ἰταλίᾳ διὰ τοῦ ῥωμαίου ἀρχιερέως μισθωσάμενος ἐπικουρικὸν, καὶ τὰς ἰβηρικὰς δυνάμεις πανταχόθεν συλλέξας, τὰ μὲν ἔπραττε συμβουλευόμενος μετὰ τῶν προεστώτων τελῶν ἐν τῷ ῥηγινοπυργίῳ, καὶ τὰ κεφάλαια προθείς, ὡς εἰώθει ἀεί που γίνεσθαι. στρατείαν δὲ συνήγειρεν ἅμα καὶ δυνάστας τινὰς ἀλλοτριωτέρους ἔχοντας πρός τε τὸν σαξονικὸν καὶ ἑσσικὸν, δι' αἰτίας ἰδίας καὶ πλησιοχώρους διαφορὰς, οἷαι πολλάκις ἔκ τε πλεονεξίας καὶ φιλονεικίας τοῖς γείτοσι δυνάσταις τε καὶ πόλεσιν ἐμφύονται, ᾠκειοῦτό τε αὐτῷ καὶ πείθει ἱππεῖς τε καὶ πεζοὺς παρασκευάζειν, ὥστε ἔχειν ἑτοίμους εἰ δέοι χρῆσθαι, δι' οὓς μάλιστα τῷ τε πεζῶν παμπληθεῖ ὄντι καὶ αὐτῷ γερμανικῷ μάλιστα τῆς νίκης ἐπήβολος ἐγένετο, οὐδ' ἐκείνοις βουλήσει τε καὶ δυνάμει διαχωρισθέντος. ἅμα ἐποίει τοὺς δυνάστας δελεασθέντας ἐπισπασάμενος, ἅμα δὲ τῶν πόλεσιν ἐπιστείλας, ὅτι ἐν νῷ ἔχει ἐπεξιέναι τὸ θράσος τε καὶ αὐθάδειαν καὶ ὑπεροπτικὴν τινῶν οὐδὲν ποιεῖν τῶν νομίμων ἐθελόντων, ὀνομάτων μὲν ἀπεχόμενος, ἐμφανίζων δ' οὐχ ἧττον ὅτι ἡ παρασκευὴ γένοιτο κατὰ τοῦ χαλκιδικοῦ συστήματος, καὶ ἐν πρώτοις τῶν πολεμάρχων. παρῄνει τε αὐτοὺς τῆς πρὸς ἐκείνους κοινωνίας ἀποστάντας οὔτ' ἔπει φασὶν, οὔτ' ἔργῳ αὐτοὺς ὠφελεῖν. ἐπεὶ δ' ἤδη τῶν διαμαρτυρησάντων εἶεν τούς τε δυνάστας ἐκείνους καὶ τοὺς ἐν πόλεσιν, πίστεις τε ἔδωκεν καὶ βεβαιοῦντα ἐποιήσατο αὐτοῖς, ὅτι κατὰ τῆς διδαχῆς καὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν νεωτερισθέντων ἐν τῇ τῶν ἐκκλησιῶν διοικήσει τοῖς ὅπλοις οὐκ ἂν χρήσασθαι βούλοιτο. τούτων ἐκπύστων γενομένων, πάντα μὲν θορύβου μεστὰ, οἱ δὲ πολέμαρχοι πεισθέντες εὔνουν ἔχειν τὸν αὐτοκράτορα αὐτοῖς, καὶ εἴ τι που γένοιτο πρότερον διαλυθῆναι ἅπαν, δεινὸν ἐποιοῦντο ἀπροσδοκήτως καὶ αἰφνιδίως πόλεμον ἐκεῖνος ἐπιφέρειν αὐτοῖς ἔμελλε. ὑφορώμενοι δὲ ὅλην τὴν πρᾶξιν, ἐφόβει μάλιστα αὐτοὺς ἡ τοῦ καρόλου, ὡς ἐλέγετο, τοῖς τοῦ ἱερατικοῦ τέλους γενομένη ὑπόσχεσις, τοῦ μη-

hoc factum valde ipsum indignari quod ad sui contentum referebat [illegible]umabatque puniendos tandem esse eos, qui semper aliqua in re aduersarentur, & tardius dicto sibi audientes essent. Accepta igitur ab Ecclesiastico ordine pecunia, quā promiserant, & conducto in Italia per Pontificem Romanum milite, collectisquè Hispanicis vndique copiis, cum Ordinibus, qui tum Ratisbonæ præsentes erant, de capitibus pro more propositis deliberare, exercitumque simul conscribere, & proceres quosdam alieniore animo à Saxone & Hesso propter priuatas causas & controuersias de territoriis (quales sępe inter vicinos principes & ciuitates exoriri solent, ex auaritia, & insolenti ferocia) sibi conciliare, & cum eis agere, vt equites & pedites conducerent, quibus vti posset cum opus esset. Atque harum copiarum opera inprimis, quod magnus numerus peditum esset, eorundemque Germanorum, victoria potitus est, gente hac tum voluntate tum viribus distracta. Simul igitur Imperator proceres inescatos ad se attrahere, simul ciuitatibus per literas significare, constituisse se nonnullorum audaciam & contumaciam despectricem vlcisci, recusantium facere ea quę leges iubent. Et si autem abstinebat a nominibus, satis tamen ostēdebat, apparatum futurum contra fœderis Chalcidici socios, & præcipue contra belli duces, monebatque vt desertis illis nec verbo nec facto quęq̄ ex iis iuuarēt. Quia autem nouerat, ex Protestantium numero esse tum illos Principes, tum etiam ciuitatum proceres: fide illis data cōstanter affirmauit, se armis non vsurum aduersus doctrinam, vel ea, quæ ipsi in Ecclesiarum administratione innouassent. His palam auditis, omnia tumultus plena erant, & belli duces, persuasi se habere Imperatorem beneuolum, & si quid forte prius factum esset, illud omne abolitum, iniquissime tulerunt improuiso & repente sibi bellum ab Imperatore illatum iri. Cum autem totum negocium suspectum haberent, maxime tamen ipsos exterruit promissio facta à Carolo Ecclesiastico ordini, se scilicet non amplius passurum, vt ritus receptę religi-

*Saxonis & Hessi aduersarii.*

onis mutarentur, promteq; opitulaturū oppressis & afflictis vim propulsando. Sane certo constabat, literas fuisse missas à Pontifice Romano tum ad alios, tum ad Polonos & Heluetiorum commune, quibus diserte affirmabat, Carolum iam bellum indixisse desertoribus vel apostatis, præcipiebatque vt preces & vota fierent pro victoria. Nam quod vulgo ferebatur, missos fuisse ab eodem, qui puteos veneno inficerent, & vicus & oppida incenderent, & quasi res deprehensa esset, asserebatur; equidem non crediderim, aut si crediderim, neutiquam tamen pro certo coner affirmare: quod & minus probabile videatur, & ab omni humanitate alienum. Hoc igitur à nobis omittatur. Cæterum condēnatio doctrinæ Protestantium, & odium Papæ videbatur tū assumsisse quasi adiutorē vel potius propugnatorem Carolum, ex huiusmodi cōiectura. Hoc autem ab iis, quæ Carolus ipse promiserat & ostēderat, plane discrepabat, de quibus per digressiunculam quandam necesse est aliquid differere, vt si qui nostra lecturi sint, de hoc toto negotio veritatem discant. Cum Protestantes conscientiæ refragantis respectu dicerent, se non posse non improbare mendacia palam detecta & fraudes manifestas, quod antiquius ducerent & Deo suum honorem tribuere, & obedire Scripturæ potius sacræ vt diuinitus inspiratæ, quam traditionibus humanis, & adderent, hanc causam esse, cur nollent quicquam præter hanc doctrinam & rituū in hac monstratū vsum admittere: hæc cum dicerent, visum est iis ordinibus, qui in vrbe Nemetum Spira appellata conuenerant, præside tum Ferdinando Rege, oportere tandem aliquando de his Synodum conuocari œcumenicam. Interim quo pacto quisque speret, & Deo se & Imperatori rationem reposcenti satisfacturum esse, ita in pietate & subiectione vnicuique viuendū esse, & expectādum fore, vt Synodus in Germania celebretur sine vlla fraude & adulatione, & qualem par sit celebrari secundum Christianorū libertatem, ita vt infirmiores nullius potentioris dominatu immoderato opprimātur. Placuere hæc, atq; ita decreta, vna cū

*Comitia Spirae.*

*Synodus libera in Germania.*

κέτι περιιδεῖν μεταπιθέμενα τὰ τῆς νενομισμένης θρησκείας ἔθη, καὶ ὅτι πρόθυμος ἦ τοῖς πιεζομένοις αὐτὸν ἐπιβοηθεῖν, καὶ ἀμύνειν τοῖς κακῶς πράττουσι, καὶ ἦν ἀληθὲς ὅτι γράμματα ἐπεπόμφει ὁ τῆς ῥώμης ἀρχιερεὺς πρός τε ἄλλους τινὰς καὶ δὴ πρός τε Γερμανοὺς καὶ τὸ τῶν ἑλβετίων κοινὸν, ἐν οἷς διαῤῥήδην ἰσχυρίζετο, ὅτι ὁ κάρολος πόλεμον ἤδη πρὸς τοὺς ἀποστάτας ἐξενεγκάμενος εἴη, καὶ προηγόρευετο δεήσεις τε καὶ εὐχὰς ποιεῖσθαι ὑπὲρ νίκης. τὸ γὰρ θρυλλούμενον ὅτι καὶ ἀπεστάλκει τινὰς φάρμακα ἐμβαλοῦντας τοῖς φρέασι καὶ πυρπολήσοντας τὰς κώμας καὶ πόλεις τῶν διαμαρτυρησάντων καίπερ παραδοθὲν ὡς καταληπτὸν, οὐκ ἂν πιστεύσαιμι ἔγωγε, οὔτε πιστεύσας ἐπιχειρήσαιμι ἂν διισχυρίζεσθαι ὅτι ἔχει οὕτως, διά τι τὸ ἀπίθανον καὶ σκαιόν. τοῦτο μὲν οὖν παραλείφθω ἡμῖν. ἡ δὲ κατάγνωσις τῆς τῶν διαμαρτυρησάντων διδαχῆς καὶ ἔχθος τοῦ παπᾶ ἐδόκει τότε παρειληφέναι συνεργὸν, ἢ μᾶλλον πρόμαχον τὸν κάρολον ἐκ τοιούτων τεκμηρίων. ἦν δὲ τοῦτο τοῖς τε ὁμολογηθεῖσιν καὶ ὑπὸ τοῦ καρόλου ἐνδειχθεῖσιν παντάπασιν ἀπᾷδον, περὶ ὧν ἀναγκαῖον μικρὸν παρεκβάντα διαλέγεσθαι, ἵνα οἱ ἐντυχόντες καὶ περὶ τούτου τὴν ἀλήθειαν καταμάθωσι. τῶν διαμαρτυρησάντων διὰ τὴν ἐναντιουμένην συνείδησιν, οὐ φασκόντων οἷοί τε εἶναι μὴ οὐχὶ πρεσβυτέραν ἄγοντες τήν τε τιμὴν τοῦ θεοῦ, καὶ τῇ ἁγίᾳ γραφῇ ὡς θεοπνεύστῳ οὖσῃ ὑπακούοντες μᾶλλον ἢ τῇ τῶν ἀνθρώπων παραδόσει, τὰ φανερωθέντα ψεύδη καὶ πρὸς δήλους ἀπάτας ἀποδοκιμάζειν, καὶ μὴ δύνασθαι προσίεσθαι ἢ τινα παρὰ ταύτην διδαχὴν ἢ τῶν ἐθῶν χρῆσιν, ἔδοξε δὴ ξυνελθοῦσι τοῖς τέλεσιν εἰς τὴν τῶν νεμετῶν πόλιν καλουμένην σπείραν προεδρεύοντος τότε Φερδινάνδου βασιλέως περὶ τούτων δεῖν συνόδον οἰκουμενικὴν χρόνῳ ποτὲ γενέσθαι, μεταξὺ δὲ τούτου ἑκάστους ὅπως αὐτοὶ ἐλπίσαιεν τῷ τε θεῷ καὶ τῷ αὐτοκράτορι λόγον ἀπαιτήσαντι ποιῆσαι τὸ ἱκανὸν, οὕτως ἐν εὐσεβείᾳ τε καὶ ὑποταγῇ διαβιῶναι καὶ προσδέξασθαι γενέσθαι τὴν σύνοδον ἐν τῇ γερμανίᾳ καὶ ἄδολον καὶ ἀκολάκευτον καὶ οἵαν ἂν κατὰ τὴν τῶν χριστιανῶν ἐλευθερίαν εἰκὸς, οὐ καταδεδουλωμένης ἰσχύος τινὸς ἢ δυνάμεως ἀμείζου τῶν ἀσθενεστέρων. ἤρεσε τε ταῦτα οὕτως καὶ συγκατεψηφίσθη

φάσθη τοῖς ἄλλοις περὶ ὧν ποτε ἡ σκέψις καὶ
ἐκυρώθη ὡς ἔθος. οὐ γὰρ ἧττον ἤλπιζον οἱ δια-
μαρτυρήσαντες πολὺ, μᾶλλον δὲ διδάσκειν τε
ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν καὶ πᾶσι καταση-
σφεῖν φανερὸν, ὅτι ὁ κατὰ τὴν ῥώμην καὶ τού-
τῳ συνόμενον τάγμα ἱερατικὸν, ἀποστατι-
κόν τε εἴη τῆς τοῦ χριστοῦ ἐκκλησίας, καὶ πα-
ραβατικὸν τῶν τῆς εὐσεβείας κανόνων. αὐτοί
τε ἀπὸ τῶν ὀνόματι μὲν ἐκκλησιαστικῶν, ἔρ-
γῳ δὲ οὐδαμῶς, ἀναχωρῆσαι ἔφασκον, καὶ
προὐκαλοῦντο ἀεὶ περὶ τῆς ἀληθείας τοὺς
βουλομένους συζητῆσαι. παρεκινήθη δὲ ἀρ-
χῆθεν τὸ πρᾶγμα· ἐκ πάνυ φαύλων καὶ
ἐξεπιτηδευμένων τινῶν πρὸς χρηματισμὸν
ἐργασιῶν, καταχρωμένων τολμηρῶν ἢ μᾶλ-
λον ἀναιδεστάτων τινῶν τῷ τοῦ λεγομένου πα-
πᾶ ὀνόματι πρὸς τοὺς ἁπλοϊκοὺς καὶ εὐλαβεῖς
τῶν γερμανῶν καὶ τῆς δεισιδαιμονίας αὐ-
τῶν μισθὸν τῶν ἑκουσίων εἰς φορὰν ἐκκαρ-
πουμένων. ἦν δὲ τὸ γινόμενον παρὰ τοῖς μὲν
σεμνοτέροις ἐπίφθονόν τε καὶ ἀπρεπὲς, πα-
ρὰ δὲ ἀστείοις παγγέλοιον, οἳ καὶ ἔσκωπτον
εἰς τὸ καθημέραν παῤῥησιαστικώτερον, ὅ-
σον τὰ ἐν παραβύστῳ τεχνασθέντα ἀεὶ μᾶλ-
λον ἐπὶ τὸ φῶς προήγετο. καὶ ἦν ἔτι ὂν
τολμηρὰ μὲν αὐτή, τοῦ δὲ προσχήματος
κατὰ μικρὸν ἀπορρέοντος τῆς ἔν τε οὐρανῷ καὶ
παρὰ τοῖς κάτω τοῦ παπᾶ αὐτεξουσιότητος,
γυμνὴ τὸ λοιπὸν ἡ μὲν παρώφθη, ἡ δὲ καὶ
σὺν χλευασμῷ ἐξουδενώθη. ἀγορὰ γὰρ
προὐτίθετο ἀποιχομένων ψυχῶν, ἃς ἐξῆν
νόμισμα ῥητὸν δόντα λυτρώσασθαι. καὶ παρα-
πτώματα ἴδια ὁποιασοῦν συγγνώμης ἐτύγ-
χανον εἰ τὸ ἀκτὸν τις ἀργύριον καταβάλλοι.
τὰ δὲ συναχθέντα χρήματα ἀνηλοῦντο ὑπὸ
τῶν ἐργατῶν εἰς παντοίας ἡδονάς, εἶτα τῶν
ἀνοήτων γερμανῶν ἐν πολλῇ ῥαθυμίᾳ κα-
τετρυφῶντο. συγγνώμη δὲ ἁμαρτημάτων
τοῦτο ἐκαλεῖτο. καὶ εἰ ἀληθὲς εἰπεῖν ἔξεστι,
οὐκ ἀνόμοιον ἦν τοῦτο γινομένοις τοῖς ὑπὸ τῆς
ἴσιδος ποτὲ ἢ συρίας θεᾶς ἱεροπόλων τῶν
ὁδευτῆς τοῖς ἄφροσι τῶν ἀνθρώπων τὰς θείας πωλούντων δι' ἐργασίας. ἔμελλε δὲ
ὥρα τοῦτο πεφηνὸς ἀνακαλυπτόμενον καὶ ἀλλ' ἅμα ὥσπερ ἕλκη τοῦ ἱερατικοῦ σώμα-
τος συνεκφῆναι εἰς. οὐ μὴν ἀλλὰ μεταξὺ τούτων ἐδεῖ τις ἐν τῷ βίῳ ἀταξία καὶ

aliis de quibus tum deliberatio instituta, & pro more rata habita. Non enim Protestantes minus, sed magis sperabant, se ex sacris literis omnibus liquido demonstraturos, quod Romana factio, & huius coniurata omnibus in locis sacerdotum natio, defecerit à Christi Ecclesia, & violauerit pietatis canones. Se autem recessisse aiebant abiis, qui nomine, non re, Ecclesiastici essent, simulque lacessebant omnes, qui vellent cum ipsis de veritate colloqui. Motum autem hoc negotium ab initio ex improbis, & ad quæstum paratis nundinationibus, cum nonnulli audaces, vel potius impudentes, homines nomine Papæ abuterentur ad decipiendum simplices & religiosos Germanos, ex quorum superstitione mercedem spõte oblatam illi tamquam fructum aliquẽ colligerent. Ac sane quod fiebat, apud homines grauiores, & inuidiosum erat & indecorum: apud homines politos & eruditos, ridiculum, qui etiam quotidie magna cum libertate salsis iocis hoc ipsum exagitabant: eoque magis, quo magis ea, quæ in occulto callide excogitata fuerant, in lucem producerentur. Atque reuera audacia ipsa erat quidem horribilis & admirabilis. Sed cum illud quod prætendebatur, paulatim dilaberetur, nempe potestas Papæ tum in cœlo, tum apud inferos, nuda illa deinceps partim neglecta fuit, partim non sine irrisione flocci habita. Venales enim proponebãtur defunctorum animę, quas licebat redimere certo soluto pretio, & peccatis suis quisque qualibuscumque hanc veniam impetrare poterat, numerata pecuniæ quantam institor petebat. Ac nummi collecti ab illis negociatoribus insumebantur in varias voluptates, cum de Germanorum stolidorum opibus animo illi quieto delicatissime viuerent. Vocabatur autem hæc mercatura, *Venia peccatorum.* Et (si verum dicendum est) res non erat dissimilis iis, quæ fiebant olim ab Isidis aut Syriæ Deæ ministris, qui similiter hominibus stolidis Deę huius beneficia vẽditabant. Atque hoc probrum detectum etiam alia simul quasi vlcera sacerdota-

*Tetzelius indulgentiarũ propola.*

*Indulgẽtia.*

lis corporis ostensurum erat. Interim tamen mirifica quædam perturbatio & confusio in vita frequētati cœpit. Cum enim doctrinæ falsitas & fraudes opinionūq; vanitas ita vulgo innotuisset, vt manifesto quasi teneretur: maior pars vehemēte impetu abrepta est & ad dicendum & ad agēdum aliquid aduersus ea, quæ antea perperam admissa videbātur, & quēadmodum apud Homerum *Abruptis vinclis fatur ad præsepe caballus Egressus campis gestit saltare per æquor*: Sic tunc omnes ferme exultare & gaudio efferri, abiecto quasi onere S. seruitutis, & frenis stolidæ simplicitatis in credendo quibuslibet sine vlteriore inquisitione ruptis, quibus olim constringebantur. At sacerdotalis ordo non modo non ad meliorem & modestiorem vitam maiori studio se conformare, sed etiam ipse impunitatem nactus, in varia vitæ probra se conijcere, vt præter infamiam qua flagrabat, omnium etiam criminationibus esset expositus, præberetque se valde facilem ad tollendam illam duriorem & molestiorem viuendi rationem, & negligendum certas quasdam corporis afflictationes, vt ita in victus suauitate, & vestium varietate, iucunde luxuriari possent. Quicunq; autē traditionum obseruantes esse volebant, illi tamquam in cœlum ex hac tolerantia euolaturi, reliquos homines præ se cōtemnebant. At mentem veritatis cognitione exornare, & actiones ad rectam rationem accommodare, nemo existimabat esse operæ pretium. Tantum erant occupati in sacris tractandis, & cultu peragendo, secūdum quasdam ceremonias neutiquam priscas, sed admodum recentes & tum introductas, cum Episcopatus Romanus ad altissimum dignitatis fastigiū euectus est, & summum in omnes alios dominatum occupauit: cū interim imitarentur mores & habitum, quos etiamnum gloriantur didicisse a maioribus, quorumque descriptiones habent ante breue tempus elucubratas. Quę omnia illi sequuntur quidem, sed (dicatur enim id quod res est) vt cæcus cæcum ducem, non inquirentes aliquid accuratius, neque cogitantes, num possit aliquid inueniri pulchrius & vtilius, quam id, quod obseruatum damnum

*Hypocrisis.*

*Ordo Romanus.*

σύγχυσις ἐπεπόλασε. τῆς γὰρ ψευδοῦς καὶ ἀπατηλῆς διδασκαλίας καὶ δοξῶν ματαίων ἐλεγχομένης καὶ καταδήλου γινομένης τοῖς πολλοῖς, ἄσχετος τις ὁρμὴ κατέλαβε τοὺς πλείστους ὥστε λέγειν τι καὶ πράττειν κατὰ τῶν πρότερον ἁμαρτηθῆναι δοκούντων, καὶ ὥσπερ ὁ παρ' ὁμήρῳ στατὸς ἵππος ἀκοστήσας ἐπὶ φάτνῃ δεσμὸν ἀπορρήξας θείει πεδίοιο κροαίνων, οὕτω δή ποτε ἅπαντες σχεδὸν ἀγαλλόμενοι καὶ χαίροντες ἐξεφέροντο ἀπορρίψαντες ὡσεὶ ἄχθος τι τῆς ἱεροδουλείας, καὶ τοὺς χαλινοὺς τῆς ἐν τῷ ἅπασιν ἀδιακρίτως πιστεύειν εὐηθείας οἷς ἐκ παλαιοῦ συνείχοντο διαρρήξαντες. τὸ δὲ καλούμενον ἱερατικὸν οὐχ ὅτι μᾶλλον τότε αὐτὸ ἐπὶ τὸ βέλτιον τε καὶ σωφρονέστερον ἐσχημάτιζεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ὥσπερ ἀδείας τυχὸν ἐξώκειλεν εἰς παντοίας ἀμορφίας τοῦ βίου, ὥστε αἰτιματίζεσθαι σφόδρα καὶ διαβόλως ἔχειν παρὰ πᾶσι σχεδὸν, παρέχον δὲ καὶ αὐτὸ πάνυ εὐχερὲς πρὸς κατάλυσιν τῆς σκληροτέρας καὶ ἐπιπόνου μᾶλλον ἀγωγῆς, καὶ τὸ ἀμελεῖν τινῶν ταλαιπωριῶν, καὶ τῆς τροφῆς ἡδυπαθείᾳ καὶ τῶν ἐσθήτων ποικιλίᾳ ἐνδιαθρύπτεσθαι. ὅσοι δὲ τηρεῖν τὰ παραδοθέντα ἐβουλήθησαν, ἐκεῖνοι ὥσπερ εἰς οὐρανὸν διὰ ταύτην ἐπιμονὴν ἀλλόμενοι τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ὑπερεώρων. τὸν δὲ νοῦν ἀληθείας ἐπιγνώσει κοσμεῖν, καὶ τὰς πράξεις πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον ἐφαρμόζειν, οὐδεὶς ἂν τοῦ προὔργου τι εἶναι ὑπελάμβανεν. μόνον δὲ ἔν τε τοῖς ἱεροῖς τῷ θρησκεύειν καθυποκείμενοι κατά τινας θεσμοὺς οὐ παλαιοὺς, ἀλλὰ χθὲς καὶ πρώην εἴποι τις ἂν τεθέντας ὁπότε τὸ τῆς ῥώμης ἐπισκοπεῖον ἐξεκεκορύφωτο ἤδη, καὶ ὑπέρτατον κράτος κατειλήφει, καὶ ἐπηκολουθηκότες τρόποις τισὶ καὶ σχήμασιν, οὓς παρά τι τῶν πρότερον μαθεῖν, καὶ νῦν σεμνύνονται, καὶ ὧν ἔχουσιν ἀναγραφὰς πρὸ χρόνου βραχέως κατασκευασθείσας· οἷς ἕπονται μὲν, ἀλλ' εἰρήσεται γὰρ τὸ γινόμενον, ὥσπερ τυφλὸς τυφλῷ ὁδηγῷ, οὐδὲ ἐξετάζοντές τι εἰς τὸ ἀκριβέστερον, οὔτ' ἐνθυμούμενοι, εἰ τι κάλλιον ἂν καὶ ὠφελιμωτέρως γίνοιτο, ἢ ὃ καὶ τηρούμενον ἂν βλάβην φέρει

καὶ τῷ

καὶ τῷ θεῷ ἅμα ἐχθρὸν εὑρεθείη ἄν, τοῖς τε νοῦν ἔχουσι τῶν ἀνθρώπων ἄνοια, τοῖς δὲ χαριεστέροις παιδιὰ δοκεῖν. κρατυνόμενοι δὲ καὶ βεβαιούμενοι τῇ τε τοῦ πλούτου δυνάμει καὶ τῷ τῶν ἐνόρκων πλήθει καὶ χωρῶν τε καὶ γῆς πολλῆς κτήσει, ἐν ἀσφαλεῖ διάγουσιν, ὡς οἴονται, οὐδενὸς φροντίζοντες. εἴποι δ' ἄν τις τῶν Γερμανῶν μεγαλοπρέπειαν κατιδών, καὶ τὰ παρ' ἐκείνοις τῷ ἱερατικῷ τέλει δεδωρημένα, καὶ τὰς τῶν κοινοβίων κτίσεις, καὶ τῶν ἀνακτόρων οἰκοδομήσεις, ὅτι ἐστὶ μὲν ἐκεῖνα ἅπαντα μνημεῖα τῆς εὐσεβείας τῆς πάλαι, τὰ δὲ ἐν τῷ παρόντι, εἰ καὶ ἐπαχθέστερον ἴσως εἰπεῖν, ἀσεβείας ἐργαστήρια. ηὔξησαν δὲ πάνυ σπουδαίως αὐτὰ καὶ λαβόντες ὥσπερ ἓν τάλαντον οὐκ ἐν μακρῷ τοσοῦτον ἐκέρδησαν, ὥστε τὸ ἓν ἐκεῖνο, ἀλλὰ δέκα προσεργάσασθαι. ἀμέλει καὶ ὑποχειρίους εἶναι ἤδη κατεξουσιάσαντο καὶ βασιλέας καὶ ἄρχοντας, καὶ πολὺ τὸ ἐπιχθόνιον κράτος. οἱ γὰρ μεμφόμενοι τὸ ἱερατικὸν καὶ ἐλεγχόμενοι τὴν τῆς διδαχῆς διαφθοράν, οὐδὲν ἡγοῦντο ἔργον εἶναι τὸ δεῖξαι ὅτι αὐτοὶ μὲν κομποῦνται περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας ἐν δόξῃ ὀνόματι, εἰσὶ δὲ τῶν ὡς πορρωτάτω ἐκτός, εἴ τις ἤτοι τοὺς τῶν ἁγίων γραφῶν ἢ ἰδίων παραδόσεων καὶ διατάξεων αὐτοῖς προσάγοι κανόνας, καὶ πρὸς τούτους διασκέψαιτο πρῶτον μὲν τὰ δόγματα καὶ τὰς πράξεις, ἔπειτα καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ ὅλον τὸν βίον. ἔστι δὴ οὖν ἡ σύγχυσις δεινή, καὶ οὐκ ἄν τις ἐλπίζοι τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν ἐκλάμψεσθαι παρὰ τῶν ἐν τοῖς πρώτοις τήν τε δόξαν καὶ ὑπεροχὴν ἰδίαν ζητούντων. ὃν δὲ τρόπον οἱ πάλαι σοφοὶ ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς καλῆς ἀγωγῆς ἀγωγῆς ὑπ' οὐκ οἶδ' ὧντινων τὸ δίκαιον καὶ τὸ συμφέρον ἀπ' ἀλλήλων διακεχωρίσθαι ἔλεγον, οὕτω εἰπών τις, ὡς οἶμαι, οὐκ ἂν ἁμάρτοι, ὅτι πλοῦτος καὶ περιουσία τῆς ἀρχῆς τε καὶ δυνάμεως περιποιηθεῖσα τῷ ἱερατικῷ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν ἀνέτρεψεν, ὥστε τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν ὥσπερ πλοῖον κατὰ τὸ θρυλλούμενον βαπτιζόμενόν τε καὶ κλυδωνιζόμενον μόλις ἔτι ἀντέχειν πρός τε τὴν τῶν κυμάτων ἐπίκλυσιν, καὶ τὰς τῶν ἀνέμων πνοάς. ἀνθέξει δ' ὅμως ἐπιφανέντος ὅτε δή ποτε αὐτοῦ

importet,& simul Deo inuisum reperiatur,hominibusq; intelligētibus stultitia, elegātioribus & doctioribus lusus videatur. Cæterum corroborati & confirmati opibus & coniuratorum numero,territoriiq; ampli possessione tuti degunt,(vt putant)neminem curantes. Cōspicatus vero aliquis magnificentiam Germanorum in iis quæ donarunt ordini sacerdotali, extructionesque cœnobiorum, & templorum ædificationes,merito dicere posset, illa quidem omnia esse monumenta pietatis veterum, in præsentia vero (etsi forte memoratum molestius est) impietatis officinas. Auxerunt autem illa magno studio, & accepto vno talento tantū lucrati sunt,vt vnum illud decem alia acquisiuerit. Tandem potestati suæ subiecerunt ipsos Reges & Principes, & quicquid in terris aliquem dominatum obtinuit. Nam qui Sacerdotalem ordinem reprehendebant,& eundem corruptelarum in doctrina conuincebant, non arduum putabant esse demonstrare, ipsos quidem sese efferre splendido Ecclesiæ nomine,sed longissime ab eo esse remotos,si quis vel scripturæ sacræ,vel propriarum traditionum & constitutionum adducat ipsis Canones, & ad hos considerando examinet,tum dogmata & actiones,tum studia ipsorum & totam vitam. Est igitur confusio horribilis, neque vlla spes reliqua,fore vt gloria Dei illustretur ab iis, qui præ aliis omnibus suam gloriā & eminentiam quęrunt. Quemadmodū autem veteres Sapientes aiebant, in perniciem vitæ honeste degendæ iustitiam ab vtilitate nescio à quibus alteram ab altera disiunctam fuisse, sic si quis dicat, diuitiarum opulentia principatusque potentia sacerdotali ordini concessa,Ecclesię administrationem plane euersam fuisse,a vero(puto) non aberrauerit. Vt iam Ecclesia instar nauigii, exposita fluctibus & submersionis periculo, vix vndarum alluuiem & ventorum flatus sustineat. Sustinebit tamen,vbi,quocunque sane tempore, apparebit Seruator, qui tempestatem increpet. Ac tum iterum

*Largitiones veterum.*

*Ecclesiæ nomen.*

*Naui ula fluctuans.*

conſpicietur tranquillitas exoriente ſole, & diſſipante ſpecioſas nubeculas ſuperbiæ & inſolentiæ, & quæ ad omnia ferme prætenditur, dignitatis. Cæterum qui colore quodam ſacrarum adminiſtrationum, multas & ſplendidas poſſeſſiones tenent, cum *in ipſis nihil* (ſecundum prouerbium) *ſacri ſit*, ii re deliberata debebant inueſtigare aliquam viam, qua fieri poſſit vt iis, quæ habent, non priuentur, vtque depulſa ſanctitatis ſimulatione, id quod non ſunt amplius, non etiam appellentur. Quod ſi Dei honorem, & Euangelii præconium, ac veritatis doctrinam, quemadmodum par erat, plurimi facerent, ac illi omnem dominatum concederent, profecto ii, qui cum ipſis digladiãtur (vt mihi perſuadeo) Deo gratias agerent, ſi illi retentis iis, quæ habent, quieſcere tantum velint, nec veritati bellum inferre. Deus det omnibus cor Dei amans, vt vnuſquiſque ſuo loco ſtudeat recte collocare ea, quæ & Deo & hominibus debentur. Ac Carolus quidem, vt initio promiſerat, ſtudioſe id agebat, vt Synodus conuocaretur: ſed ſemper aliquod impedimentum incidebat, vel Pontificis Romani culpa, vel Proteſtantium. Litigabatur etiam de Præſide, & de ſuffragiis, a quibus illa fieri deberent, cum paulo ante quæſitum foret, penes quem ius eſſet indicendi Synodum, poteſtatem huius rei, vt ſibi propriam Pontifice Romano vendicante. Proteſtantibus contra contendentibus, hoc ipſum manifeſtum eſſe præiudicium, neque ferendum vt iidem & iudices ſint & rei. Non enim minus oportere iudicio ſubiici ſacerdotalem ordinem, & rationes reddere tum doctrinæ, tum ſtudiorum, quam ipſos; ita vt de vtriſq; ſententiæ ferantur æquales & ſimiles, à neutra tamen parte, ſed ab iis qui ſolam veritatem fideliter adamarent: vtque dogmata examinatentur abſque contentione & malitioſa æmulatione. Amboque hęc vt fiant ſecundum doctrinam ſacrarum literarum, & has ſecutorum in Catholico Eccleſiæ conſenſu orthodoxorum Epiſcoporum & doctorum. Non nega-

Synodus conuocanda.

τοῦ σωτῆρος καὶ ἐπιτιμήματος τῶν χρημάτων, καὶ ὀφθήσεται αὖθις ἡ γαλήνη ἀνίσχοντος ἡλίου, καὶ διασκεδάζοντος τὴν τοῦ τύφου τε καὶ τοῦ ἀεὶ προτεινομένου ἀξιώματος νεφελώδη φαντασίαν. οἱ μὲν οὖν νῦν ἔχοντες προφάσει τῶν ἱερῶν διοικήσεων πολλὰ καὶ ἀγλαὰ κτήματα, ἔστι δὲ ἐν αὐτοῖς οὐδὲν, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἱερόν, ὤφειλον μὲν βουλευσάμενοι ὁδόν τινα ἐξιχνεύειν ἧπερ αὐτοί τε οὐκ ἀφαιρεθήσοιντο τῶν ὑπαρχόντων, καὶ τῆς ὑποκρίσεως ἀπελαθείσης οὐκ ἂν ὅπερ οὐκ εἰσὶν ἔτι οὐδὲ προσαγορεύοιντο, τὴν δὲ τοῦ θεοῦ τιμὴν, καὶ τὸ τοῦ εὐαγγελίου κήρυγμα καὶ τῆς ἀληθείας διδάγματα, περί τε πλείστου αὐτοὺς ποιεῖσθαι δέον, καὶ τὸ πᾶν κράτος ἐπιδοῦναι τούτῳ. οἱ δὲ περιμαχοῦντες τοῖς δὲ χάριν ἂν εἶχον, ὡς ἐγὼ πείθομαι, θεῷ εἰ φυλάξαντες ἐκεῖνοι ἅπερ καὶ ἔχουσιν, οὐκ ἐκφέρειν μόνον πόλεμον πρὸς τὴν ἀλήθειαν βούλοιντο. καὶ δοίη θεὸς καρδίαν θεοφιλῆ πᾶσιν ὥστε καθ' αὐτὸν ἕκαστον εὖ θεῖναι σπουδάζειν τὰ πρὸς τὸν θεόν τε καὶ τοὺς πέλας, καὶ ὁ μὲν κάρολος ὡς τὸ πρότερον ὑπέστη, τὴν σύνοδον συναχθῆναι ἐσπούδαζεν. ἐμπόδιον δὲ ἀεί τι ἐνέπιπτεν ἤτοι παρὰ τοῦ τῆς ῥώμης ἀρχιερέως, ἢ παρὰ τῶν διαμαρτυρησάντων. ἠρίζετο δὲ καὶ περὶ προεδρείας τε καὶ ἐπιψηφίσεως, ὑφ' ὧν γενέσθαι χρεών, καὶ πρότερον ἔτι περὶ τῆς παραγγελίας, ὡς διὰ τὰ πρωτεῖα τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ ἄπομα ἴδια εἶναι ὁ τῆς ῥώμης ἀρχιερεὺς ἔλεγεν. οἱ δὲ τῶν διαμαρτυρησάντων ταύτην ἤδη σαφῆ εἶναι πρόκρισιν ἔφασκον, καὶ ἔτι ἀφόρητον τοὺς αὐτοὺς δικαστάς τε καὶ ἀμφισβητητὰς γίνεσθαι. δεῖν γὰρ οὐχ ἧττον τὸ ἱερατικὸν σύστημα ὑπόδικον παρασταθῆναι καὶ εὐθύνας δοῦναι τῶν διδασκομένων τε καὶ ἐπιτηδευομένων ὑπ' αὐτῶν, ἢ σφᾶς αὐτούς. δίκας τε γίγνεσθαι ἴσας τε καὶ ὁμοίως ἀμφοτέροις, δικαζόντων μὲν τῶν οὐδετέρου τῶν μερῶν καὶ μόνῃ τῇ ἀληθείᾳ πιστῶν τε καὶ φίλων, ἐξεταζομένων δὲ τῶν δογμάτων ἄνευ ἐριθείας τε καὶ ζήλου κακόφρονος· τούτοιν δὲ ἀμφοῖν γιγνομένοιν κατὰ τὴν τῆς ἁγίας γραφῆς καὶ ταύτῃ κατηκολουθηκότων ἐν τῇ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ὁμονοίᾳ ὀρθοδόξων ἐπισκόπων τε καὶ διδασκάλων. οὐκ ἠρνοῦντο δὲ οἱ ἄλλοι ἐν. ἦν μὲν

παρὰ

παρὰ σφίσιν οὐκ ὀλίγα κατορθώσεως δεό-
μενα, οὐ χρῆναι δὲ κατ' αὐτῶν τινὰς ἤτοι φθό-
νῳ ἢ ἔχθρᾳ προσεγκειχθησομένους τῇ διά-
γνώσει παρίζεσθαι, καὶ ὀνόματα λέγοντες τινῶν
τῶν ἐναντίων λοιμούς τε καὶ οὐτιδανοὺς καὶ πλά-
νους ἀποκαλοῦντες, οὐ τούτων, ἀλλὰ τῶν ἐν τῇ ἐκ-
κλησίᾳ κορυφαίων, τὴν διάκρισιν τελείαν τε
καὶ τὴν δίκην παρ' αὐτῶν οὐκ ἐφέσιμον εἶναι ἠ-
ξίουν. τούτων οὖν ἀμφιδηρίτων ἐπὶ χρόνον ἱκα-
νὸν ὄντων. τέλος δὴ σύνοδος ὑπὸ παύλου τοῦ
τρίτου προηγορεύθη ἐπὶ τὸ τρίδεντον, καὶ ἐ-
λέγετο τοῦτο σὺν τῇ τοῦ καρόλου γνώμῃ πρα-
χθῆναι, καὶ ὅτι ὁ κάρολος βούλοιτο ταύτην
εἶναι τὴν ὑπεσχημένην σύνοδον, τοῦ τε γὰρ
τριδέντου πόλεως τόν τε φερδίνανδον βασι-
λέα κύριον εἶναι, καὶ αὐτοῦ ἐφορωμένου πάν-
τα γενήσεσθαι τὰ δέοντα. οἱ δὲ διαμαρτυ-
ρήσαντες οὔτε ἀσφαλῆ τὴν ἐκεῖσε πάροδον,
οὔτε ἀκινδύνους ἐνταῦθα διατρίβειν ἔσε-
σθαι ἀντέλεγον, καὶ ἐκτὸς τῶν τῆς γερμα-
νίας ὅρων ἀνενδοιάστως εἶναι τὸ τρίδεντον, καὶ
οὐδαμῶς ἤθελον συγκατατεθῆναι τοῖς φά-
σκουσιν εἶναι τὴν ψηφισθεῖσαν ἐλευθέραν τε
καὶ ἀνύποπτον σύνοδον. καὶ ἐδόκουν οὐκ ὀρθῶς
ποιῆσαι ἀμφότεροι, εἰ ὁ κάρολος τὸ μὲν ποίαν
γνώμην ἔχοι περὶ τῶν ἃ ἂν ἡ σύνοδος διατά-
ξῃ μὴ διασαφῶν, ἀλλὰ κρύπτων ἅπαντα καὶ
ἐάσας ἐν τῷ δογματίζειν τὴν σύνοδον προϊέ-
ναι καταδικάζουσαν ὥσπερ ἐρήμην τῶν δια-
μαρτυρησαμένων. τὸ δὲ διπλώμασι τισὶ τὰ
ἀμφιβαλλόμενα δόγματα διακρίνας καὶ
κελεύσας τινὰ τῶν ἐλεγχομένων ὡς πάνυ
ἄτοπα, πιστεύεσθαι ὅμως καὶ τηρεῖσθαι.
οἱ δὲ διαμαρτυρήσαντες ἀποστρεφόμενοι
παντάπασι τὰ τῆς συνόδου καὶ φιλονεικοῦν-
τες πρὸς τὴν κλῆσιν, οὐδ' ὅλως γενησο-
μένην ἴσως, καὶ εἰ γένοιτο, δέον αὐτοὺς λό-
γον παρέχειν τῆς διδαχῆς, καὶ μὴ φεύγειν
τὸ φῶς, καὶ ὅσα τοιουτότροπα εἰρῆσθαι φιλεῖ.
ἐχρῆν δ' ἄρα ἀρχήν ποτε ἀνατεῖλαι
τῶν ὁπωσοῦν καὶ ποίποτε δὴ τελεσθησο-
μένων. μόνος γὰρ τοῦτο οἶδεν ὁ θεός. ἡ γὰρ
σύνοδος συγκροτηθεῖσα ἅπαξ οὐκ αὐτῆς ἐπ-
ερχομένη τὰ τῶν ἐναντίων, ἀντελέγχων τοῖς
εἰωθόσιν ἀξιώμασι χρωμένη, καὶ ὁ κάρολος

bat autem & altera pars, multa apud se esse, quæ correctionis indigeant, non tamen oportere sibi in controuersiarum disceptatione æquari eos, qui vel inuidia vel odio perciti ipsos adorturi essent, ac nomina quorundam aduersariorum commemorabant, appellantes simul eos *pestes*, & *nihili homines*, & *planos*; volebantque non ab his, sed ab iis, qui capita essent Ecclesiæ, perfectam controuersiarum diiudicationem petendam. De his cum aliquandiu disceptaretur, tandem Synodus à Paulo III. indicta fuit Tridenti, ac dicebatur hoc ipsum factum fuisse Carolo assentiente, qui vellet hanc esse Synodum promissam, quod Tridentum vrbs Ferdinandum Regem dominum agnosceret, quodque Imperatore quasi inspectore omnia futura essent, quæ fieri debeant. Protestantes contra neque tutum sibi illuc aditum fore, neque commoraturam ibidem periculo vacaturam aiebant, quod sine omni dubitatione Tridentum extra Germaniæ fines situm esset: negabantque se suffragari posse iis qui dicerent, hanc esse illam decretam Synodum liberam, quam nemo suspectam habere debeat. Ac videbatur vtraque pars perperam egisse, Carolus quidem partim occultando omnia, neque explanando, quid sentiret de iis, quæ Synodus constituisset, & permittendo Synodum progredi in dogmatibus sanciendis, cum interim inauditos condemnaret illa Protestantes: partim diplomatis quibusdam editis controuersa dogmata disceptando iubendoque vt nonnulla etiam extremæ absurditatis conuicta & crederentur tamen & obseruarentur. Protestantes autem auersando prorsus omnia, quæ à Synodo fierent, & vocationi pertinaciter obnitendo, quæ fortassis nulla futura erat, aut si fieret, æquum certe foret ipsos rationem reddere suæ doctrinæ, neque lucem defugere, & quæcumque huiusmodi dici solent. Oportebat igitur tandem initium existere eorum, quæ quo sane modo & tempore ad exitum perducenda sint, Deus solus nouit. Synodus igitur semel conuocata non desinebat insectari aduersariorũ dogmata, pro argumentis vtẽs suis propriis axiomasi. Et Carolus putabatur

*Abusuum emendatio.*

*Paulus III. P.P.*

*Tridentum.*

*Vtrinque peccatum.*

decreta velle etiam armis rata facere. Vnde factum est, vt Protestantes consiliariorum suorum sermonibus territi, ad bellum incitarentur: cum & ipsi prompti & alacres essent ad periculi aleam subeũdam, & ad negotium illud semel armis & copiis transigendum, ne semper & sumptibus exhaurirentur, & exitii metu angerentur. Ita igitur & illi exercitum maxima celeritate colligere, & omnia agere, vt vim illatam defenderent, neque ociose domi sedentes expectarent impressionem hostium, sed potius occurrendo ipsis studerent anteuertere eos qui nocituri viderentur. Id quod ab ipsis etiam factum. Nam numeroso exercitu conscripto per Franconiam ad Lycum & Danubium celerrime profecti sunt, quod putabãt in eo se inferiores futuros, quod tarditatis culpa omissum esset: vt contra sperabant superiores fore, quo quidque velocius expeditum esset. Iam vero ciuitatum alacritas in suppeditãdis belli sumptibus admirabilis erat, & omnia ita agebantur à sociis, vt sese ad extremum periculum pararent. Cæterum statim omnia negligenter & improuide administrare videbantur iis, qui quæ facta sunt, norũt, & de iis incorrupti iudicant. Neq; enim cogitare illi de magnitudine belli, quod suscepissent, neque quales ii essent, cum quibus pugnandum foret, quam solertes in excogitando, quam industrii in agendo; multo minus perpendere Caroli potentiam, quot & quantas gentes illa complecteretur. Apparatus igitur minus laudabilis, minusq; consultus videri. Ac nescio qua illi spe foti, quibus promissionibus sublati, quibus cogitationibus elati, similes videbantur iis, quibus persuasum esset, paulo post omnia ipsorum potestati subiectum iri. Si quis igitur vellet illos dehortari, ac putaret satius esse humiliter se demittẽtes pacem spectare potius quã pugnam expetere: non esse fiduciam ponendam in eo quod speciose quidem, sed breui temporis interuallo prætẽdi possit, & vltimum euentum incertum esse, nec vno momento aleam de summa reipublicæ iaciendam esse. Horum nihil illi admittere, eosque qui proferrent, vel deridere vel asperioribus verbis abigere: statimque qui non omnia laudarent, quę dicerentur & agerentur, aut formido-

Belli apparatus.

ὑπελαμβάνετο τὰ δεδογμένα βούλεσθαι κυρῶσαι καὶ ὅπλοις αὖ δή τινων ἀμφ' αὐτοὺς λόγοις ἐκπληττόμενοί τε καὶ παροξυνόμενοι, καὶ πρόθυμοι δὴ καὶ αὐτοὶ ὄντες μετεώρῳ τε τῇ δυνάμει κινδυνεύειν, καὶ διακρίνειν τὰ πράγματα εἰσάπαξ, καὶ μὴ ἀεὶ ταῖς τε δαπάναις κατατρύχεσθαι, καὶ φόβῳ τοῦ ἀλωσίμως συνέχεσθαι, οὕτω δὴ καὶ αὐτοὶ οἱ ξύμμαχοι στράτευμα ὅτι τάχιστα συνάγειν, καὶ ἅπαντα δρᾷν ἤρξαντο, ὥστε ἀμύνεσθαι εἴ τις βιάζοιτο, καὶ μὴ προσδοκᾷν αὐτοὺς καθεζομένους τὴν τῶν πολεμίων ἔφοδον, ἀλλὰ προαπαντῆσαι αὐτοῖς καὶ φθάσαι τοὺς μέλλοντας κακὸν ἐργάζεσθαι ἔσπευδον. ὃ καὶ ἐποίησαν, καὶ παρ' ἐλπίδα στρατὸν ξυναγείραντες πολὺν, διὰ τῆς Φραγκίας ἐπὶ τὸν λύκον καὶ δανούβιον ὅτι τάχιστα ἐπορεύθησαν. ἐν ᾧ μὲν ὕστεροι οὖσιν ἐν τούτῳ ἡττᾶσθαι ἡγησάμενοι. ᾧ δὲ ταχεῖαν δυνηθῶσι κρείττους ῥᾳδίως ἔσεσθαι ἐλπίσαντες. τὸ δὲ τῶν πόλεων ὑπηρέτημα προθυμότατον ἦν, καὶ χρήματα παραδόξως πλεῖστα ἐπορίσθη, καὶ πάντα ὡς ἐπ' ἔσχατον κίνδυνον παρακινούντων αὐτοὺς τῶν ξυμμάχων οὕτω διεπράχθη. ἀλλὰ καὶ πάνυ ἀφροντίστως τε καὶ ἀπερισκέπτως μεταχειρίζεσθαι πάντα εὐθὺς ἐδόκουν τοῖς τε τὰ γιγνόμενα καταμανθάνουσι, καὶ ἀδεκάστως κρίνουσιν αὐτά. οὔτε γὰρ ἐνθυμηθέντες ἡλίκον μέγεθος πολέμου ἄραιντο, οὔτε ἐφ' οἵους ἂν θεράποντας στρατεύσοιντο, ὡς δεινοὺς μὲν ἰδεῖν, ὀξεῖς δὲ πράττειν, οὔτε τὸ ὑπερμέγεθες τοῦ καρόλου δύναμιν λογιζόμενοι. οὐκοῦν βέλτιόν τε καὶ προμηθέστερον παρεσκευάζοντο, ἀλλ' οὐκ οἶδ' ἅ τισιν ἐλπίσι βοσκόμενοι, ἢ ποίαις ἐπαγγελίαις μετέωροι, ἢ ποίοις ἐπηρμένοι λογισμοῖς ὡς οὐκ ἤδη πάνθ' ὑπ' αὐτῶν ποιήσειν πεπεισμένοις ἐῴκεσαν. καὶ εἴ τις ἄρα ἀποτρέπειν βούλοιτο καὶ οἴοιτο ἄμεινον εἶναι ὑπείκειν καὶ ταπεινῶς ἵστασθαι αὐτοὺς, τῆς εἰρήνης στοχάζεσθαι μᾶλλον ἢ μάχης ἐπιθυμεῖν, καὶ μὴ πιστεύειν τῇ τῆς προφάσεως εὐπρεπείᾳ οὔσης βραχείας, τὸ δὲ τέλος εἶναι ἔκβαν ἄδηλον καὶ ὅτι οὐ χρὴ εἰς ἀναρρίπτεσθαι περὶ τῶν ὅλων, οὐδὲν ἐκεῖνοι προσίεσαν τούτων, καὶ ἤτοι κατεγέλων ἢ καὶ πικρότεροι λέχρυον, καὶ αὐτοὺς ἦσαν οἱ μὴ πάντα ἐπαινοῦντες τὰ λεγόμενά τε καὶ πραττόμενα

ἢ φο

ἢ ψοφοδεεῖς ἢ ἄπιστοι ἢ καὶ τῶν δογμάτων προδόται. ἀμέλει δὲ μὴ παρά τε τούτοις ἃ αὐτοῖς ἤρεσκεν κάλλιστα ἔχειν διισχυριζόμενος ἅπαντα, παρά τε τοῖς τἀναντία φρονοῦσι, μὴ ὅσα αὐτοὶ ἐβούλοντο ἐπαινῶν, εὐθέως καὶ ἤκουε κακῶς καὶ ἐμισεῖτο, ὥστε παρρησίᾳ καὶ ἐλευθεριότητι χώραν οὐδαμῶς ἀπολείπεσθαι. ἐπεὶ δ' ἐν πολλῷ χρόνῳ εὖ φρονουμένης τῆς γερμανίας τῶν παρὰ τοῖς ἄρχουσι πρεπόντων δεινή τις ὑπερηφάνεια καὶ τοῦ πλούτου ἐπιθυμία τε καὶ ἐπίδειξις τό, τε τοῦ νομίσματος πλῆθος ὡς οὔπω πρότερον προσεγένετο, καὶ ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ πολλὴ χρῆσις. τὸ δὲ τῶν ἐσθημάτων πολυτελές τε ἅμα καὶ ἀλλόκοτον οὐ ῥᾳδίως ἄν τις ἐξηγήσαιτο. τούτων δὴ αἴτιον ἁπάντων αἱ συνεχέστεραι ἀποδημίαι καὶ μίξεις πρὸς τοὺς ἔξω, κατά τε ἐμπορείαν καὶ ἐκστρατείαν, μάλιστα παρά τε γαλάταις τε καὶ ἰταλιώταις καὶ ἴβηρσι. τό τε κοῦφον καὶ ἐν βαθείᾳ ἡσυχίᾳ ἀφροντιστία τῆς γνώμης. ἀήθεις τε γὰρ πολέμων καὶ μᾶλλον εἰωθότες μέχρι τῆδε οἱ γερμανοὶ ἐπιέναι μεθ' ὅπλων τοῖς ἄλλοις ἢ ἀμύνεσθαι τοὺς ἐφορμῶντας, καὶ ἐν τοῖς ἐμπορεύμασιν οὐχ ἥκιστα εὐτυχοῦντες, καὶ πλείστοις ὅσοις ἔτεσιν ἄμαχοι μεταξὺ σφῶν αὐτῶν διατελέσαντες, εἰ μὴ ὅτι μικρόν τι ἐνίοτε ἐξαπίνης προσπεσόντες, καὶ εὐθὺς αὖ διακριθέντες ξυνεπλάκησαν αὐτοῖς, καὶ ἐπὶ τῇ τῶν ἀγροίκων συνωμοσίᾳ ὀλίγον ζημιωθέντες ταχέως ἀνεκτήσαντο αὐτοὺς καὶ εὐπορώτεροι καὶ ἰταμώτεροι σχεδὸν ἅπαντες ἢ πρὸ τῆς συμφορᾶς ἐγένοντο. ἔβλαψε δὴ αὐτοὺς ἐν τοῖς πρώτοις ἡ φιλοδοξία τε καὶ φιλοκτημοσύνη, ὑφ' ἧς οἷον οἰστρούμενοι ἀποστρεφόμενοι τὴν πατρίδα, καὶ ταύτης ὡς μικρᾶς καὶ ταπεινῆς καταφρονήσαντες καὶ τὴν εἰθισμένην ἀγωγὴν ὡς ἀνελευθέραν παρορῶντες, δρόμῳ ἐφέροντο ἐπί τε τὰς ξενιτείας καὶ μισθοφοράς, καὶ εἰς τὰς τῶν βασιλέων αὐλὰς καὶ τὰ ἐγκύκλια αὐτόθι ὑπηρετήματα ἔσπευδον, καὶ ὁ μὴ γαλατίζων ἢ ἰταλιανίζων τότε σχήματι καὶ τῇ φωνῇ, ἄχρηστός τε καὶ οὐτιδανὸς ἐνομίζετο. τότε τῇ τῶν πατρίων ἐθῶν ἀφελείᾳ ἐμμένειν, καὶ ὃ μάλιστα εἰς ἀλλόφυλον τι παραβαίνειν ἐλευθεριότητος καὶ σοφίας ἔργον ὑπείληπτο. καὶ ἐπεὶ τῆς τε γνω-

losis aut infidi, aut dogmatum proditores vocari. Postremo qui non tam apud hos ea, quæ ipsis placebant, præclarissime se habere affirmaret omnia, quam apud dissentientes non commendaret ea, quę ipsi vellent, extemplo male audire, & in odio esse, vt plane libertati orationis ingenuæ nullus locus reliquus foret. Quia aūt per multos annos satis felix Germanię status fuerat, mirifica hinc inter proceres superbia enata, & diuitiarum cupiditas atque ostentatio, cum pecuniæ tantus numerus esset, quantus nunquam antehac, & argenti aurique magnus vsus. Ac non facile aliquis enarrauerit & nouitatem vestium, & sumptus in illis conficiendis. His omnibus causam prębuere cum frequentiores peregrinationes ad exteros, apud quos vel vt mercatores, vel vt milites versabantur, maxime apud Gallos, Italos, & Hispanos; tum etiam leuitas, & in profundo ocio negligentia excolendæ mentis. Insolentes enim bellorum, magis consueuerunt vsque ad hoc tempus Germani armis adoriri alios, quam inuadentes repellere. Ac in mercaturis exercendis satis felices complures annos ita vixerunt, vt inter ipsos nullum bellum vel prælium existeret, nisi interdum paruum aliquod: statim tamen post vnum conflictum res inter ipsos cōpositæ. Sane in rusticorum coniuratione nonnihil multati, celeriter sese recollegerunt, opulentiores & procaciores ferme omnes redditi, quam ante fuerant. Inprimis autem ipsis nocuit ambitio, & pecuniæ studium, quo quasi œstro perciti & patriam auersari, & hanc vt vilem & humilem despicere, & consuetam viuendi rationem vt illiberalem negligere, & curriculo quasi ferri ad externam militiam, festinareque ad Regum aulas, & ad vulgaria in illis ministeria. Vnde qui non Gallissaret, vel Italianissaret tum habitu tum sermone, ille inutilis & nihili haberi, & stolidus, qui simplicitatem patrii moris constanter retineret: immo eo quisque liberior & sapientior videri, quo magis peregrinos imitādo exprimeret. Accedebat sūma licētia in sentiendo

*Luxus ex opibus natus.*

*Rusticana seditio.*

*Morum apud Germanos corruptio.*

& viuendo, & relictus quiuis suæ voluntati, poterat & dicere & facere quæcumque in buccam & mentem venissent. Hinc incredibilis auaritia tempestatis instar Germaniam fluctibus quasi obruit, cum neque generis splendor, neque ingenii excellentia, neque eruditionis copia maiore in honore esset quam opulentia. Postea vero quam omnes ferme corporis voluptatibus sese emanciparãt, honestæ actiones non ita studiose frequentari solitæ fuere. Atque in his etiam aliquis perspexerit, bona nihil prodesse, nisi etiam verum horum vsum Deus præbeat, etiam Germanis ita attritis, qui non tantum nulla gente inferiores fuerunt tum recta institutione, tum studiis optimis, tum pietatis & omnis veritatis zelo, sed etiam soli ex omnibus (vt ita loquar) mortalibus & iustitiam colere, & virtutem amplecti, & humanitati studere, honestumque laude, turpe vituperatione dignum esse statuebant. Quod si quis optimarum artium & philosophiæ studium admiratione dignum putet, is non inueniat Germanos vel neglexisse hoc, vel inferiores in eo fuisse aliis, qui etiam valde celebres & illustres perhiberentur. Hæc omnia & opinionum leuitas, & victus ratio mollior, & vitæ dissolutio corrupit, & in id malum & probrum gentem coniecit, vt ne mare quidem illam expurgare queat, & si secundum Euripidem *potest illud abluere omnia hominum peccata*. Prolapsi autem sunt ad hoc ipsum, quod & antea præcipue extitit causa exitii potentibus & populosis gentibus, & deinceps existet, nempe contrarias habere opiniones tum de diuinis, tum de humanis rebus. Quemadmodum enim (vt quidam ex veteribus dixit) vna & eadem opinio de Deo, & mutuus in vita & consuetudinibus consensus, pulcherrimum in moribus hominum concentum absoluit: sic diuersitas sententiarum etiam eandem gentem disiungit. Ac dissidentes facile hostes fiunt; discordia autem & seditio genus absumit, quæ etiam familias præclare stantes euertit, secundum Cyrenæum poe-

Germanorũ dotes.

Dissidia causa exitii.

μης καὶ τοῦ βίου αὐτεξούσιον καὶ καταλελειμμένον τῇ βουλήσει τὸ λέγειν τι καὶ ποιεῖν ἐθελόντων ὥσπερ ἂν ἐπὶ τὸ στόμα καὶ τὸν νοῦν ἔλθοι. ἐκ τούτου καὶ φιλοχρηματία δεινὴ τὴν γερμανίαν κατέκλυσεν, καὶ οὔτε γένος, οὔτε εὐφυΐα, οὔτε τὸ λόγιον τῇ ἀφθόνῳ τῶν χρημάτων κτήσει προυτιμᾶτο. ἐπεὶ δὲ πάντες σχεδὸν ἐνεχείρησαν ὑπὸ τῶν τοῦ σώματος ἡδονῶν, ἐπράττετο οὐκέτι πολλὰ τῶν καλῶν ἔργων σπουδαίως. κατίδοι δέ τις καὶ ἐν τούτοις ὅτι ὄφελος οὐδὲν τῶν ἀγαθῶν μὴ παρέχοντος τοῦ θεοῦ εὖ χρῆσθαι αὐτοῖς, ὅπου οἱ γερμανοὶ οὕτως ἐτρυχώθησαν οὐ μόνον μηδένων ὕστεροι ὄντες τῇ τε ὀρθῇ παιδείᾳ, καὶ τοῖς ἀρίστοις ἐπιτηδεύμασι καὶ τῷ τῆς εὐσεβείας καὶ πάσης ἀληθείας ζήλῳ, ἀλλὰ οἱ μόνοι ἐξ ἁπάντων ὡς ἔπος εἰπεῖν θνητῶν ἀνθρώπων δικαιοσύνην τε ἤσκουν, καὶ ἀρετῆς ἀντελαμβάνοντο καὶ φιλανθρωπίαν ἐπετήδευον, καὶ τὸ καλόν τε καὶ αἰσχρὸν τὸ μὲν ἐπαινετὸν τὸ δὲ ψεκτὸν εἶναι πεπεισμένοι ἦσαν. εἰ δέ τις καὶ τὴν περὶ τοὺς λόγους καὶ τὴν φιλοσοφίαν σπουδὴν οἴοιτο θαύματος εἶναι ἀξίαν, οὗτος οὐκ ἂν εὕροι τοὺς γερμανοὺς ἤτοι ἀμελήσαντας ταύτης, ἢ ὑστερήσαντας κατὰ ταύτην τῶν καὶ τῶν πάνυ ὀνομαστῶν τε καὶ περιφανῶν εἶναι φασκόντων. τὰ δὲ πάντα τὸ ῥᾴθυμον τῆς γνώμης καὶ μαλακὸν τῆς διαίτης καὶ αἰσχρὸν τοῦ βίου διέφθαρε καὶ εἰς τοῦτο κατέστησε τὸ ἔθνος ἄτης τε καὶ ὀνείδους, ὥστε οὐδ' ἡ θάλασσα καθαίρειν ἂν ἱκανὴ [illegible], καίπερ εἰπεῖν ἐκείνην κλύζειν κατὰ τὸν εὐριπίδην πάντα τἀνθρώπων κακά. ἐκπεπτώκασι δὲ ἐπὶ τὸ αὐτό, ὅπερ καὶ πρότερον μάλιστα ἐλέχθη αἴτιον τοῖς δυνατοῖς καὶ πολυανθρώποις τῶν ἐθνῶν ἐγένετο, καὶ μετέπειτα γενήσεται, τὸ τὴν ἐναντίαν σφίσιν αὐτοῖς δόξαν ἔχειν περί τε τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων. ὥσπερ γὰρ ὡς ἔφη τις τῶν παλαιοτέρων τὸ μίαν μὲν ἔχειν καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν περὶ θεοῦ τῷ βίῳ δὲ καὶ τοῖς ἤθεσι μὴ ἀλλήλων διαφέρειν καλλίστην ἐν ἤθει ἀνθρώπων συμφωνίαν ἐπιτελεῖ, [illegible] ἀλλογνώμονες τότε ὁμόφυλοι διιστᾶσι, καὶ τὸ διαφέρειν ἐν τάχει ἐκπολεμοῦται, [illegible] στάσις ἢ τρώγει γένος, ἥτε καὶ ὥσπερ οἴκους ἰσχυροὺς ἐσίνατο, κατὰ τὸν κυρ[illegible] τήν.

τ... ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ δὴ ἢ ἑτέρως ξυνε-
..., καὶ τι ἐν ὑστέροις τῷ ἔθνει τούτῳ γένοιτο ἂν
... φίλον. ὁρῶ γὰρ τῶν μεγάλων με-
ταβολῶν αἰτίας πάντως ἐκ τούτου αἱρεθῆ-
ναι, οὔτε τῆς ἐπιθυμίας ἀνθρώπων περὶ
... ἢ ἔχειν καὶ τὸ ἐπιβλαβεῖς μάλιστα οὔ-
σης προεξεργαζομένης, οὔτε τῆς προ-
νοίας ... πλεῖστα κατορθοῦται, ἀποτρέπειν δὲ
χρεὼν δυναμένης. τὰ δὲ περὶ γερμανῶν
ξυμβήσεσθαι μέλλοντα, ἐμοὶ μὲν σκοποῦντι
ξυλλήψεσθαι δοκοῦσι καθόλου τι τῆς τύχης
ἐφ᾽ ἅπασι τὴν καθ᾽ ἡμᾶς οἰκουμένην. ὅστι-
ς δοξάσαι ἑτέρως μᾶλλον τι ὑπέστη, ἐκεῖ-
νος αὐτὸς ἀνέγκλητος ὑφ᾽ ἡμῶν καὶ τὴν αὐτοῦ
γνώμην ἐχέτω. οἱ μὲν δὴ ξύμμαχοι προθέ-
σαι, ὡς ἐνενόησαν κατὰ τάχος καὶ οὐδενὶ
ἐμποδὼν ἰσχυρῷ ὄν, καὶ αὐτοὶ μελλῆσαί τε καὶ
... μηδεμιᾷ χρώμενοι ἐπὶ τὸν κάρο-
λον πρὸς δανούβιον τὸ τὴν δύναμιν ἀ-
θροίσαντα κατήπειγον τὴν πορείαν. ὁ δὲ
κάρολος καίπερ ἀπαρασκευότερος ὢν τυγ-
χάνων, ὅμως συναγαγὼν οὕσπερ οἷός τε ἦν τῶν
μάλιστα ἐπιτηδείων καὶ ἱκανῶν χωρεῖν τοῖς ἐ-
πεγγινομένοις διενοεῖτο. ἐφάσκετο δὲ παρὰ
τῶν ... των, ὅτι ξυνελέγη παρὰ τῶν ξυμ-
μάχων στράτευμα τῇ τε ῥώμῃ καὶ τῷ
πλήθει τῶν ἱππικῶν καὶ πεζῶν δυνάμεων
... ταῖ. μηχαναῖς καὶ πάσῃ παρασκευῇ οἷον
καὶ ὁρᾶν κάλλιστον καὶ θαυμασιώτατον, καὶ
παρὰ δόξαν ἁπάντων συναθροισθεῖσαν,
καὶ ... οὐδήποτε τοῦ χρόνου μὴ ὅτι γε
ἐν ὀλίγαις ἡμέραις αἷς ξυνῆλθέ τε καὶ
προῆλθεν ἀπηρτισμένον τῇ πάσῃ χρείᾳ
τοῦ πολέμου. ὥστε εἰ καὶ ᾔδεσαν ἅπαντες
ὅτι ἐν τοῖς μάλιστα δυνατόν τε καὶ δεινὸν πο-
λέμιον ἔχοιεν τὸν κάρολον, ὅμως ἐπῄει τοῖς πολ-
λοῖς μᾶλλον πεφοβῆσθαι τὰς οἰκείας αὐτῶν ἁ-
μαρτίας ἤπερ τῶν ἐναντίων τὴν στρατη-
γίαν. οἱ δὲ σεβαστηνοὶ καὶ οὐλμανοὶ πεζοὺς
ἔχοντες, τὸ μὲν σκεδάσαι τὰς τῶν καρο-
λείων ξυνόδους ἐσπούδαζον, τὸ δὲ καὶ ἐπὶ
τῶν ἄλπεων καλουμένων στενά, ἃ κλεῖ-
θρα ὀνομάζονται, παρωσάμενοι τοὺς ἀντιπάλους κατέλαβον. καὶ ἐντεῦθεν μετ᾽ οὐ πολὺ
ἐξεβλήθησαν αὖθις. ἤλπισαν δὲ τὴν εἴσοδον ταύτῃ κατέχοντες ἐμποδὼν στήσασθαι τῇ τῶν ἰτα-

tam. Sed de eo, quod deinceps vel profuturum sit huic genti, vel non sit, fiat id quod Deo visum fuerit. Video enim magnarum mutationum causas omnino ex hoc pendere, cum neque cupiditas hominum etiam maxime detrimentosa illa aliquid efficere possit, antequam tempus veniat, neque prouidentia, qua plurima recte expediuntur, fatum auertere. Quæ autem Germaniæ euentura sunt, ea mihi considetanti videntur in vniuersum comprehensura aliquid Fortunæ per vniuersum terrarum orbem: qui aliter opinatur, ille bona nostra cum venia sentiat quod volet.

Porro fœderis socii, vt instituerant, celeriter progredi, & nullo impedimento sine vlla cunctatione & mora contra Carolum ad Danubium tum copias cogentem iter maturare. Carolus etsi imparatior erat, tamen collectis iis, quos maxime opportunos habere potuit, statuit aduentanti hosti occurrere. Narrabant autem qui viderant, à sociis fœderis collectum fuisse exercitum & robore, & numero peditum equitumque, ac machinis bellicis, & omni apparatu pulcerrimum aspectu, maximeque admirabilem, qualis vix longissimo temporis spatio cogi potuisset, nedum intra paucos, præter omnium opinionem dies, quibus conuenit & instructus processit omnibus iis, quæ ad bellum requiruntur. Idcirco etsi nouerant omnes, quod hostem haberent potentissimum & solertissimum Carolum, multorum tamen animis hæc occurrebat cogitatio, magis metuenda esse propria sociorum peccata, quam aduersariorum in re militari peritiam. Cæterum Augustani & Vlmenses cum pedites haberent, partim conabantur dissipare conuentus eorum, qui Carolo militare volebant, partim angustias Alpium, quæ claustra vocant, deiectis aduersariis occuparunt. Sed paulo post inde iterum eiecti fuere. Sperauerant scilicet se hoc aditu potitos facile posse impedire, quo minus Italorum

Profectio copia instructissima.

Augustani, Vlmenses.

Clusa.

copiæ, quę aduentare dicebantur, ea ingrederentur. Sed nihil effectum à commorantibus ad vnam claustrorum portam, cum multæ sint alus in locis viæ, & vna maxime trita per Venetorum ditionem, qua etiam maxima pars Italorum militum accessit. Carolus interim Ratisbona exercitum eduxerat, & fluuium ad dextram habens, Ingolstadium Bauariæ oppidum petebat, cum ex altera ripa confœderatorum copiæ conspicerentur, quarum ingens alacritas erat ad confligendum cum hoste. Sed Carolus vt dux multis bellis exercitatus, contra statuerat nequaquam con[gr]edi cum milite adhuc feroce, & [illegible] gestiente, magnosque spiritus gerente, sed vt periti solent hostem frangere, tum temporis diuturnitate attritum, tum sumptuum multitudine grauatum, tum vero etiam difficultate & extrema desperatione, ex crebra castrorum mutatione ad animi angustiam redactum. Quippe Germanum instatariis pugnis & conflictibus hactenus inuictum, [illegible]arum assuetum laboribus tolerandis, & prudenter rebus gerendis. Postremo etiam tale quid narratur: Conspicatus Carolus ex specula quadam vniuersas & adhuc integras confœderatorum copias, quæsiuit ex vno eorum qui astabant, Num omnes hi Germani essent? cumque responderetur, esse: *Ergo*, inquit, *celeriter hi & pecuniæ & consilii inopia conflictabuntur*. Atque hoc quidem Carolum dixisse perhibent. Variis igitur belli artibus cum hostes eluderet, resque suas ita vbique instrueret, vt in tuto essent, belli opportunitatem præsto labatur. Id quod confœderatos magna molestia afficiebat, ægre ferentes se à Carolo huc illuc distrahi, pugnam detrectante & tergiuersante. Idcirco conuerti illi ad conuicia, nec abstinere à iocis & Carolum irridere, arrogantesque conscribere prouocationes, indulgendo stoliditati animi. Aduersus hos Carolus proposuit libellum condemnationis imperatoriæ, atrocium criminationum plenum, quo insimulabantur proditionis, seditionis, periurii. Illi quę accepe-

Ingolstadiu. Cautio belli trahendi.

λιωτῶν ἐπιστρατιᾷ ἐπιδόξῳ ὄντι. ἀλλ' οὐδὲν ἤνυον οἱ κατεζόμενοι ἐπὶ μιᾶς τῶν κλείθρων πύλης, ἐπεὶ πολλαί εἰσιν ἄλλοθι ὁδοὶ καὶ μία πολυτελὴς ἡ διὰ βενετῶν, ἣ καὶ τὸ τῆς ἰταλίας στρατιωτικὸν παρεισήρχετο μάλιστα. περιαγαγὼν ἤδη ἐκ τῶν ῥηγινοπυργίων ἤρχετο τὸν στρατὸν ὁ κάρολος, καὶ τὸν ποταμὸν ἐν δεξιᾷ ἔχων, ἐπὶ τὸ τῆς βαυαρίας ἰγολοστάδιον ᾔει, τοῦ ξυμμαχικοῦ ἐπὶ τῇ ἑτέρᾳ ὄχθῃ ἀντιπαρεξάγοντος. ἦν δὲ τῷ ξυμμαχικῷ πᾶσα προθυμία ὥστε ἐν χειρῶν νόμῳ διακινδυνεύειν. ὁ δὲ κάρολος οἷα δὴ πλείστοις πολέμοις ἐγγεγυμνασμένος, τοιαύτοις ἐγνώκει οὐδαμῶς συμβαλεῖν, ἄλλως τε καὶ σφοδροῖς ἔτι καὶ εὐθυμοῦσι καὶ φρονηματιζομένοις, ἀλλὰ τῇ ἐμπειρίᾳ χρησάμενος τοὺς πολεμίους καταθραύειν τῷ τε τοῦ χρόνου μήκει ἐπιτριβομένους, καὶ τῷ τῆς δαπάνης πλήθει [illegible]ουμένους, καὶ δὴ καὶ τῇ ἐν τῷ μ[illegible] στρατοπέδων δυσχερείᾳ τε καὶ τελευτῶσαν ἀπαγορεύσει ἀδημονοῦντας. ὄντας γερμανοὺς ἀνικήτους μὲν τέως ἐν ταῖς σταδίαις μάχαις καὶ προσβολαῖς, ἀηθεῖς δὲ τοῦ διακαρτερεῖν ἐν τοῖς πόνοις, καὶ τῇ φρονήσει τοῖς ἔργοις προΐστασθαι. ἀμέλει καὶ λέγεταί τοιοῦτό τι, ὡς θεασάμενος ἐκ περιωπῆς τὰς ἀκεραίους καὶ ἅμα πάσας τοῦ ξυμμαχικοῦ δυνάμεις, ἔροιτό τινα τῶν περὶ αὐτόν, εἰ ἅπαντες γερμανοὶ οὗτοι; φαίη δ' ἐκείνου, ἄρα οὖν εἴποι, ὅτι τάχιστα καὶ χρημάτων καὶ φρονήσεως ἀπορίᾳ συγχυθήσονται. καὶ τοῦτο μὲν οὕτω ἀποφθέγξασθαι αὐτὸν ἐλέγετο· καταστρατηγήσας δ' οὖν αὐτοὺς ποικίλως, καὶ τὰ καθ' αὑτὸν ἁπανταχῇ ἀσφαλισάμενος οὕτω ἐκαραδόκει τὸν τοῦ πολέμου καιρόν. τὸ δὲ ξυμμαχικὸν ἐπὶ τούτῳ τε ἐλυπεῖτο καὶ χαλεπῶς φέρον τὰς περιολκάς τε καὶ ἀνοχὰς καὶ στροφὰς τοῦ καρόλου ἐπὶ λοιδορίας καὶ βωμολοχίας καὶ χλευασμοὺς τὸ λοιπὸν ἐτρέποντο, καὶ προκλήσεις ξυνεγράφοντο ἀλαζονικαί τε καὶ θυμῷ ἄφρονι κεχαρισμέναι. προὐτεθήκει δὲ κάρολος κατὰ τοῦ ξυμμαχικοῦ αὐτοκρατορικῆς καταδίκης βιβλίον δεινόν τε καὶ βλάσφημον, προδοσίας καὶ στασιασμοὺς καὶ ἐπιορκίας ἀπαγγέλλων αὐτοῖς. ἐκεῖνοι

δ' αὐτοῦ

δὲ αὐτῷ τῷ μέτρῳ καὶ λῷον ἀποδίδοσθαι ἐπιβοῶντες τὴν ἐπιορκίαν τοῦ Καρόλου, καὶ δύο κεφάλαια ἐκ τῆς ὁρκωμοσίας ἀρχαιρεσιαστικῆς αὐτοῖς ῥήμασιν ἀπεμνημόνευον, οἷς ὁρκωθεὶς ἀπώμοσε, μή ποτε τὴν ἔξω δύναμίν τε καὶ στρατείαν τῇ Γερμανίᾳ ἐφ' οἵᾳ δὴ προφάσει ἐπάξειν, μήτε βίαν ἐποίσειν τῶν ἐν τῇ Γερμανίᾳ δυναστῶν οὐδενὶ δι' ἥστινος οὖν αἰτίας, ἀλλ' εἴ τι αἰτιῷτο, καὶ μέμφοιτο δίκας δοῦναί τε καὶ λαβεῖν ἐπὶ τῷ ἐννόμῳ τῆς ἀρχῆς συλλόγῳ, ὧνπερ ἀμφοτέρων περιφανῶς παραβεβηκέναι αὐτὸν ἐπεδείκνυον. καὶ ἦν οὐδὲν ὅ, τι μὴ πολλῷ τῷ ἅπασι πέραν μέτρου γινόμενον ἐν ταύτῃ τῇ τοῦ γράφειν τε καὶ ἀντιγράφειν τεχνολογίᾳ, ἀναξίᾳ οὔσῃ τοῖς ὅπλα ἔχουσι μετὰ χερσὶν, ὥστε οὐ παραμέλως ἐπιτιμῴη τις ἂν τούτοις τὸ ὁμηρικὸν

οὐδέ τι σφᾶς χρή,
νηπιάας ὀχέειν, ἐπεὶ οὐκέτι τηλίκοι ἐστέ.

τῷ ὄντι γὰρ, ὡς ἄλλοθί που φησὶν Ὅμηρος, ὁ μὲν Κάρολος ἧττον, οἱ δὲ ξυμμαχικοὶ ἀνέδην τε καὶ κατακόρως, νηπύτιοι ὡς ἑστῶτες ἐν μέσῃ ὑσμίνῃ δηϊοτῆτος, ὀνείδη ἐμυθολογοῦντο, καὶ αὐτοὶ αὐτοὺς ἐρύπαινον ἐς τὰ μάλιστα. τοῦ μὲν πολέμου ὄντος τέλους ἐν χερσί· ἐπέων δ' ἐνὶ βουλῇ. οἱ δὲ ἀργοὺς μὲν χεῖρας γλῶτταν δ' εὐεργάτιν, τοιγάρτοι καὶ δυσπραγῆσαι, καὶ διὰ τὴν ὑπερηφανίαν ἧττον ἐλεηθῆσαι ζημιωθέντες. μὴ οὐ γὰρ ἦν καὶ ἀληθῆ ἦσαν τὰ ὀνειδιζόμενα μὴ βέλτιον ἄρα ἦν οὕτως ἀσκέπτως τε καὶ ἀνοήτως καὶ μεγαλορρημόνως ὥσπερ ἐξ ἁμάξης ἐπιφέρειν, τῷ εἰ μή τι ἄλλο, αὐτοκράτορι γοῦν ὑπὸ σφῶν αὐτῶν αἱρεθέντι· ὃς ἐπειδὴ οὐ τυραννίδ' ὥσπερ βαρβάρων ἔχει κατὰ τὸν τοῦ Εὐριπίδου Θησέα, ἀλλ' ἢν δίκαια δρῷ δίκαια πείσεται αὖ εἰκὸς αὐτὸν, ἕξει πάντως καὶ τέλος τῶν πράξεων προσῆκον, οὐδεὶς γὰρ ὡς ἀποφαίνει ὁ παλαιὸς χρησμὸς ἀνθρώπων ἀδίκων τίσιν οὐκ ἀπέτισε. ἡμῖν δ' ἄρα ἐκ θεοῦ ἡ δὲ ἡ δικαίως ἐπίπεμπτος ἐγένετο τοσαῦτα ἠσεβηκόσιν εἰς αὐτὸν καὶ οὕτως ἀχαριστήσασι τοσούτοις καὶ τηλικούτοις ἀγαθοῖς αὐξηθέντες. οὐκ ἔστι δὲ μοίρας τὸ χρεὼν τ' ἀπαλλαγῇ καὶ οὐχ εἵμαρτο μόνον κακῶν βουλευμάτων κακὰς ἀμοιβὰς γίνεσθαι

rant, eadem mensura atque etiam meliore reddere, & periurii notam Carolo inurere, duoq; capita ex formula iurisiurandi Electoribus dati ipsis verbis recitare, in qua ille iuratus promiserat, se nunquam externum militem quocunque sane colore in Germaniam ducturum, neque vlli ex principibus Germaniæ vim allaturum quacumque de causa: sed si quid sit, quod incusare & reprehendere possit, de eo in legitimo Imperii conuentu iudicium aliis permissurum, quorum vtrumque violasse illum & peierasse demonstrabant. Et nihil erat, quod non præter modum fieret in illo scribendi & respondendi artificio, indigno iis, qui arma haberent in manibus, vt non absurde increpaturus ipsos potuerit vsurpare Homericum illud:

*---- nec vos decet esse*
*Hac ætate pares pueris modo fariier ausis.*

Reuera enim (vt alibi Homerus ait) Carolus sane minus, Confœderati autem liberrime & ad satietatem vsque vt pueri, stantes in media acie probra proferebant, quibus ipsisemet maxime inquinabant, cum belli finis in manibus sit, verborum in consiliis: illi vero manus habere ociosas, linguam valde occupatam. Idcirco etiam iidem gerere res infeliciter, & propter superbiam mulrati minus misericordiæ consequi. Vt enim vera essent, quæ obiiciebantur, non tamen melius erat ita inconsiderate & stolide magnis verborum ampullis quasi è plaustro illo coniicere in eum, qui, si nihil aliud, Imperator certe erat, & ab illis ipsis electus, qui quando tyrannidem non vt barbarus habet (secundum Euripidis Thesea) si iuste egerit, etiam vt par est, mercedem debitam accipiet, & omnino eum sortietur exitum, qui actionibus conueniat. Nemo enim (vt oraculum vetus pronunciat) hominum iniquorum pœnam non persoluit, quæ etiam nobis diuinitus inflicta, qui impie ipsum offendimus, ingrati inuenti, tot tantisque bonis ab eo aucti. Fatum autem auerti non potest. Et certum est, malorum consiliorum inter mortales non tantum esse malas compensationes, sed

atrocia etiam perpeti eum, qui perpetrauerit. Sed philosophatum satis est, ac fortasse ineptius in hoc genere scriptionis. Possint tamen (credo) hæc in tali rerum statu fortunatos monere, vt de præsentibus accuratius cogitēt, & de futuris prudentius consulant. Cæterum vbi prope Ingolstadium vtriusque partis copiæ cōuenere, post excursiones aliquas plurimorum sententiæ eo inclinabant, vt putarent Carolum circumuentum vndique exercitum reducere non posse. Atque hi spem conceptam de rebus & in præsentia statim, & paulo post præclare & vtiliter gerendis magno non permutassent. Iamque scribi literæ, & multa dici stolida & inanis iactantiæ plena. Sane verum erat, potuisse tum confœderatorum res esse superiores, Carolinis metu perculsis, adeo vt castris motis tentoria deserta relinquerentur, & ipse Carolus pedetentim retrocederet, reliqui curriculo: si saltem è vestigio fortunam voluissent sequi. Sūt qui putant, illo die potuisse eos finem bello imponere. Sed (neque enim futurum erat, vt fatum huc propenderet) quādo confœderatos, si sequi vellent, oportebat & pedestri pugna dimicare, & mœnia oppugnare: cum ex aduerso esset Ingolstadium munitio validissima: cunctatio quędam & metus inuasit confœderatos, quo minus victoriæ cupiditatem persequerentur, præsertim cum freti suis copiis numero longe superioribus, multo facilius se victores fore putarent, quam illum progressurum. Ac felicitas illa, quā præter spem experti erant, in repentina tanti exercitus collectione, spem futurorum confirmabat. Verum enimuero posthac conspectę fuere fossę & aggeres, tanta profunditate & altitudine, vt facile expugnari potuisse non viderentur. Ita igitur tum occasio illa omissa. Atque ex eo tempore Caroli res magis magisque augeri: Confœderatorum contra sensim flaccescere, & retro ferri. Atque ex Belgio dux quidam Caroli nomine Burenius, septem millia equitum, & triginta millia peditum collecta, trāsgressus Rhenum, ad Carolū magna celeritate

*Carolini in arlis.* [margin]

*Comes Burensis.* [margin]

βροτοῖς, ἀλλὰ καὶ δεινὰ πάσχειν δεινὰ τοὺς ἐργασαμένους. καὶ ταύτῃ μὲν ταῦτα πεφιλοσοφήσθω ἡμῖν, ὡς ἐν ξυγγραφῆς λόγῳ ἴσως ἀπειροκαλώτερον. ὡς δὴ ἐν τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων περιστάσει ὡς οἶμαι οἷά τε τοῖς εὐτυχοῦσι περὶ τῶν παρόντων λογισμὸν καὶ τῶν μελλόντων προμηθείαν ἐμποιῆσαι. ἐπειδὴ δὲ περὶ τὸ Ἰγγελοστάδιον παρενέβαλον ἀμφοτέρωθεν αἱ δυνάμεις μετά τινας προγεγενημένας ἐκδρομάς, τῶν πλείστων γνῶμαι συνέτρεχον, τῷ Καρόλῳ ἐμπεριληφθέντι πάντοθεν ἀνάζευξιν οὐδεμίαν ἔσεσθαι. καὶ οἱ μὲν τὴν ἐλπίδα τῆς τε παραυτίκα κατορθώσεως καὶ τῆς μετέπειτα εὖ τε καὶ χρησίμως γενησομένων οὐκ ἂν πλείστου ἠλλάξαντο. καὶ ἐγράφοντο γράμματα καὶ ἐλέγοντο πολλὰ μωρὰ καὶ κομπώδη. ἦν δ' ἀληθὲς ὅτι περιττότερα τότε ἔσχον τινὰ οἱ ξυμμαχικοὶ καὶ φοβηθέντων τῶν Καρολείων καὶ τοῦ στρατοπέδου ἅπαντος κεκινημένου, καὶ ἐρήμων τῶν σκηνῶν ληφθέντων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Καρόλου χαζομένου εἰς τοὔπισθεν βάδην, τῶν ἄλλων σχεδὸν δρόμῳ ἀναχωρούντων, εἰ τῇ τύχῃ κατὰ πόδας ἠθέλησαν ἕπεσθαι. εἰσὶν οἱ ἡγοῦνται ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τέλος ἐπιθεῖναι τῷ πολέμῳ ἐδυνήσαν, ἀλλ', οὐ γὰρ τῇδε ῥέπειν ἔμελλε τὸ μόρσιμον, ἐπειδὴ ἂν ἐν τῷ ἐπεξιέναι ἐχρῆν τοὺς ξυμμάχους καὶ πεζομαχεῖν καὶ τειχομαχεῖν, ὄντος ἀντιπροσώπου τοῦ Ἰγγελοσταδίου, ὀχυρώματος ἰσχυροτάτου, ὄκνος τις ἔλαβε καὶ δεῖμα τὸ ξυμμαχικὸν ἐπακολουθεῖν τῇ τῆς νίκης ἐπιθυμίᾳ, ἄλλως τε καὶ πεποιθότας τῇ αὐτῶν πολλαπλασίᾳ δυνάμει πολὺ ῥᾷον περιγενήσεσθαι τοῦ Καρόλου, ἢ ἐκεῖνον καταπροΐξεσθαι τι τῆς τε παραλόγου εὐπραγίας ἐν τῷ παραχρῆμα ἀθροισθῆναι τοσοῦτο στράτευμα ὑποπτευούσης ἰσχὺν τὸ καὶ εἰς τὰ ἔπειτα ἐλπίδας. ὀφθῆναι μέντοι μετὰ ταῦτα βόθροι καὶ χώματα τὸ βάθος καὶ ὕψος οἷα τοῦ μὴ ῥᾳδίως ἁλωτὰ ἂν εἶναι δοκεῖσθαι. οὕτω γοῦν παρείθη τότε ὁ καιρὸς καὶ ἐκ τούτου, τὰ μὲν τοῦ Καρόλου ἐπὶ τὸ μεῖζον αὔξεσθαι, τὰ δὲ τῶν ξυμμαχικῶν ἠρέμα ἀπομαραίνεσθαι τε καὶ ἀναποδίζεσθαι ἤρξαντο. τότε γοῦν τῶν Βελγικῶν τοῦ Καρόλου στρατηγῶν τις Πουρβούιος τοὔνομα ἑπτακισχιλίους ἱππεῖς καὶ πεζῶν τρεῖς μυριάδας ξυναγαγὼν, διαμειψάμενος τὸν Ῥῆνον εὐθὺ πρὸς τὸν Κάρολον ἔσπευδε.

ἔσπευδε προθυμούμενος. ἐνέδρευον δ' ἤδη καὶ περὶ τὸ Φραγκόφορτον δυνάμεις τοῦ ξυμμαχικοῦ, τῆς τε πόλεως συμπραττούσης, καὶ τοῦ Ὀλδεμπουργίου ξυναγείραντος. ἀλλ' οὐ γὰρ ἀντίπαλοι τοῖς πολεμίοις ἦσαν, παρῆλθον ἐκεῖ οἱ Βέλγαι, καὶ τότε οἱ τοῦ ξυμμαχικοῦ ἐνταῦθα ἐπὶ πόδα ἠκολούθουν. διεφημίζετο τε ὅτι τινες ὑποσχόντες τὴν τοῦ ῥείνου φυλακὴν καὶ πίστα παραλαβόντες [illegible] τὴν τε δίοδον καὶ τὸν διάπλουν τοῖς πολεμίοις παρεσκευάκασαν. ἀλλὰ περὶ τούτων οὐκ ἔστι προχείρως οὐδ' ἀσφαλὲς ἀποφῆναί τι, τῶν τε ὑποσχέσεων [illegible] εὐλαβῶς ἡγουμένων, καὶ τὴν σφαλερὰν [illegible] μὴ δοκεῖν ταῖς εἰς ἄλλους [illegible] τὴν αἰτίαν ἐπιφορᾷ [illegible]. τοῦτο οὖν ἐν μέσῳ κείσθω, καὶ ἕκαστος περὶ αὐτῶν [illegible] ὡς βούλεται. ἐπειδὴ δὲ γνωστὴ ἐγένετο τοῖς ξυμμάχοις ἡ τῶν Βελγῶν ἔφοδος, πάνυ γὰρ προθύμως ἐσημαίνετο ὑπό τε τῶν [illegible] καὶ ἄλλων τινῶν, οἷς ἡ τοῦ Καρόλου [illegible] ἄδηλος ἐδόκει, [illegible] ἀναντίρρητον τὸ τε κράτος [illegible] μὴ προχωρήσῃ τι τοῖς ξυμμάχοις, [illegible] αὐτὴν καὶ οὐκ [illegible] βουλευσάμενοι, παρῆκαν [illegible] ὥστε ξυναλισθῆναι μετὰ τῶν [illegible] πάσας [illegible]. καὶ [illegible] παρῆλθον, οὐκ ἂν ἔχοιμι εἰπεῖν. παρῆλθον δ' οὖν ἀπὸ τῆς ἐρυθρᾶς καλουμένης πόλεως εὐθὺ τοῦ Νωρικοῦ ὄρους, καὶ αὐλισάμενοι παρ' αὐτὸ ἐβάδισαν ἀκωλύτως τὸ λοιπὸν ἕως τοῦ Καρόλου. τότε οὖν οἱ συνετώτεροι εὐθὺς ξυνελογίζοντο [illegible], καὶ τὴν τοῦ ξυμμαχικοῦ ἀντιπνέουσαν τύχην καθεώρων. οἱ δ' ἄλλοι [illegible] ἀγνώμονες, κατάραις τε καὶ ματαιολογίαις ἐπεχείρουν [illegible], καὶ καταβάλλεσθαι τοὺς κρείττους [illegible]. οἱ δὲ ξύμμαχοι προσεληλυθότων ἤδη [illegible] τῶν τοῖς Βέλγαις ἐπακολουθησάντων, καίπερ τῷ ἱππικῷ οὐκ ἐξισούμενοι τοῖς ἐναντίοις, ὅμως ἐπεθύμουν τῆς ἐκ παρατάξεως μάχης. καὶ ἐκκαλοῦντος πρὸς ταύτην τοῦ καιροῦ καὶ ἐποτρυνόντων τῶν στρατηγῶν, οὐδ' οὕτως ἐλέγετο ὁ Κάρολος συμβαλεῖν [illegible] τῷ στρατῷ [illegible], ἤτοι φόβῳ τῶν

adducebat. Atque his insidiabantur quidem prope Francofurtum copię confœderatorum, cum & vrbs illa horum partes iuuaret, & Oldeburgius militem coëgisset. Sed quia pares hostibus non erant, ideo Belgæ prætericrunt confœderatis è vestigio illos sequentibus. Multorum autem sermonibus affirmabatur, nonnullos, qui Hessiaco fide data in se Rheni custodiam receperant, & transitum & traiectum hostibus parasse. Sed de his neque facile, neque tutum est aliquid certi pronunciare, cum homines in promittendo valde cauti esse soleant, & si quid peccatum est, ne videatur, speciose ad alias causas referant. Hoc igitur in medio relinquatur, & vnusquisque, vt volet, de eo coniiciat. Confœderatis autem vbi innotuit Belgarum aduentus, quem præpropere significabant tum ii, qui cum ipsis sentiebant, tum alii etiam nonnulli, quibus obscurum erat, quonam Caroli felicitas euasura esset, cuius potentia tum quam nemo negare poterat, terribilis videbatur, nisi confœderatis prospere aliquid cederet. Atque hi rebus suis prospicere, & nescio quo consilio Belgicis iis transitum præbere, vt ita omnes integre ad Carolum congregarentur. Quo pacto autem præbuerint, dicere non possum. Transierunt tamen è ciuitate Rubra appellata, recta ad montem Noricum, ibidemque commorati, nullo deinceps impediente ad Carolum accesserunt. Porro intelligentiores tum de vltimo euentu statim ratiocinando concludere, ac videre Fortunæ flatum confœderatis esse aduersum; alii ex rudi & imperito vulgo execrationibus & vanis sermonibus conabantur corrigere id quod factum erat, atque ita debellare qui iam superiores erant. Confœderati autem, cum iam aduenissent, & ii, qui Belgas secuti erant, etsi equitatu aduersariis pares non erant, prælio tamen decertare statuerunt. Cumque ad hoc & occasio inuitaret, & tribuni incitarent, Carolus tamen ne sic quidem voluisse perhibetur acie cum hoste congredi, vel

*Francofurtum.*

*Com. Oldeburgius.*

*Roth oppid. Norsberga.*

quod parceret militib. ex vtraq; parte & numero & virtute præstantibus, vel quod conscius sibi esset suę potentiæ, & aduersariorum imbecillitatis, si bellum duceretur. Quin etiam dixisse fertur, *se esse bellatorem per integrum annum, illos per vnũ diem.* Ita igitur per aliquot menses pugnatum est, vt sine intermissione fierent velitationes, vtque & insequerentur, & se reciperent, aut etiam incursiones facerent, in quibus omnibus non multum inferiores erant confœderati, imo etiam potius superiores. Atque Italorum satis pauci admodum, de magno numero, qui venerat, ad sua viui redierunt. Grauis enim lues primum Caroli castra inuasit, transgressa deinde etiam in Confœderatorum. Et tempus Autumni erat alias corporibus noxium. Atque ex Confœderatis, materia mali quasi intus concepta, sequente hyeme complures moriebantur ægre & miserabiliter, viri & corporis robore, & animi præsentia præstantissimi. Inque castris Caroli tum pestis grassari ingens, quæ celeriter homines interimeret: adeo vt etiam ex medicis nonnulli, qui ad infectos curationis causa accederent, extinguerentur. Ex contubernalibus vero & conuictoribus multo plures. Nam si cui tantum ex eodem poculo bibendum erat, è quo ægrotus biberat, statim morbo corripiebatur. Appellabatur autem lues Hispanica, eo quod primum Cæsaris exercitum afflixisset. Sentiebatur intus grauis æstus, cum capitis doloribus, & inflammatione faucium, & siti, quæ sedari non posset. Accedebat tussis pectus concutiens, & halitus redolens sub dulce aliquid & tabificum. Sequebantur in iis, qui non diligenter curabantur, phrenitides, qui ferme omnes moriebantur: aliis malum hoc desinebat in dysenterias & colicos dolores, ex quibus nonnulli conualuere. Omnino tamen maior numerus eorum erat, qui interibant. Porro Carolus non tantum armis aduersarios vincere, verum etiam callide aliquid excogitare studebat, quod esset illis funditus euertendis. Secum igitur animo reputans, fore, vt si bellum in illorum territoria transferat, & sententiæ

*Morbifer Autumnus.*

*Hispanica lues.*

παρ' ἀμφοτέροις στρατιωτῶν πολλῶν τε καὶ ἀγαθῶν, ἢ συνειδὼς τῆς τε αὐτοῦ δυνάμεως, καὶ τῆς τῶν ἐναντίων χείρονος ἐγνωσμένου ἀδυναμίας. ἀμέλει καὶ εἰπεῖν λέγεται, ὅτι αὐτὸς μὲν εἴη πολεμιστὴς ἐπὶ ὅλον ἐνιαυτόν, ἐκεῖνοι δὲ ἐφ' ἡμέραν μίαν. οὕτω γοῦν ἐμάχοντο ἐπὶ πολλοὺς μῆνας, ὥστε ἀδιαλείπτως γίγνεσθαι ἀκροβολισμοὺς διώξεις τε καὶ ὑπαγωγὰς καὶ καταδρομάς, ἐν αἷς οὐ πολύ τι ἥττους ἦσαν οἱ ξυμμαχικοί, ἀλλὰ καὶ ὑπέρτεροι μᾶλλον. τῶν γοῦν Ἰταλιωτῶν οὐ πάνυ πολλοὶ ἀπὸ πλείστων ὅσων ἀφίκοντο ἀνακομισθέντες ζῷοι ἐς τὴν πατρίδα. ἐπέσκηψε γὰρ καὶ νόσημα δεινὸν πρῶτον εἰς τὸ τοῦ Καρόλου στρατόπεδον, μετέπειτα καὶ ἐφοίτησε καὶ εἰς τὸ τῶν ξυμμαχικῶν. καὶ τὸ τῆς ὥρας ἤδη ἦν ἐπὶ φθινοπώρου φθοροποιὸν τῶν σωμάτων. καὶ οἱ τῶν ξυμμαχικῶν ἀθρόως μᾶλλον ὥσπερ τῆς τοῦ κακοῦ ὕλης εἴσω τι συλληφθείσης ἐν τῷ παρεπομένῳ χειμῶνι ἀπέθνησκον πάνυ τι χαλεπῶς καὶ ἐλεεινῶς, ἄνδρες ῥώμῃ τε σώματος καὶ παραστάσει ψυχῆς ἄριστοι. ἀλλά τοι, ἐν τῷ τοῦ Καρόλου στρατοπέδου λοιμὸς ἐγένετο μέγας καὶ ὀξύς, ὥστε καὶ τῶν δημοσιευόντων ἰατρῶν τινας προσεδρεύοντας τοῖς ἀσθενοῦσιν ὡς θεραπεύσοντας φθαρῆναι. τῶν δὲ ὁμοσκήνων κοινὸν τὸ κακόν, ξυνδιαιτητῶν δὲ πολὺ μᾶλλον. μόνον γὰρ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου πιόντα τινὰ ἐξ οὗ τῷ νοσοῦντι, καὶ εὐθὺς συνέβη ἐπίληπτον ὑπὸ τῆς νόσου γενέσθαι καὶ αὐτόν. ἐπεκαλεῖτό τε ἐκείνη Ἰβηρική, ἐπειδὴ τὸ τοῦ Καίσαρος στρατιωτικὸν πρῶτον κατειλήφει. καὶ ἦν ἔνδον ἐξέκαιε δεινή τις εἴσω σὺν κεφαλαλγίαις τε καὶ τῆς φάρυγγος ἐκκαύσεσι δίψα τε ἄπαυστος καὶ βὴξ τὸ στῆθος διέσειε, καὶ πνεῦμα ὄζον τι ὑπόγλυκυ φθοῶδες. καὶ ἐπεγίνοντο τοῖς μὴ ἀσφαλῶς θεραπευομένοις φρενίτιδες, οἱ καὶ ἀπέθνησκον σχεδὸν ἅπαντες. τοῖς δὲ ἄλλοις καὶ εἰς δυσεντερίας καὶ πορισμοὺς τῶν κώλων ἐτελεύτα, ὧν καὶ ῥᾴσαι τινας ξυνέβη πάνυ πως. οἱ φθειρόμενοι πολλοὶ τὸν ἀριθμὸν πλείους ἦσαν. Κάρολος οὐ μόνον ὅπλοις ἐνίκα τοὺς ἐναντίους ἀλλὰ καὶ τεχνάζειν τι πρὸς τὴν ἐκείνων καταστροφὴν ἐσπούδαζεν. ἐνθυμούμενος δὲ εἰ πόλεμον ἐπὶ τὰς χώρας αὐτῶν ἐφήσοι, ὅτι διαλύσει τὰς γνώμας

καὶ αὐ-

καὶ ἀμβλυνεῖ τὰς παρούσας πράξεις, οὕ-
τω δὴ ἐπιστέλλει τῷ τῆς μυσίας ἡγεμόνι ὅτι
υἱῷ ὄντι ἐκείνου ἀνεψιοῦ γεγονότος τοῦ ἰωάννου
τοῦ σαξονικοῦ ἀρχαιρεσιαστοῦ τὴν ἐπὶ τὰ πα-
τέρας, καὶ παραγγέλλει ἐντολὴν δοὺς ὡς αὐ-
τοκράτωρ καταλαβεῖν τὰ τοῦ σαξονικοῦ. καὶ
παραχθείας ἣν αὐτὸς ὀκνήσῃ, ἄλλους ἐκεί-
να ποιήσεσθαι ὑφ' ἑαυτοὺς καὶ στερήσεσθαι αὐτὸν
ἁπάντων. ἐπεὶ γὰρ οὐκ οἶδα διά τι, πολέ-
μου ἀρξάμενοι οἱ ξύμμαχοι, ἐφάσκοντες
ἀμύνεσθαι ἐπιφερομένην βίαν, ὅμως τούς τε
ὅρκους τῷ καίσαρί τε καὶ βασιλεῖ ἀπεκηρύ-
ξαν οἱ ἐπώμοτοι γεγονότες εἰς τὸ τῷ τέλει ἀρ-
χὴν αὐτοκρατορικὴν ἔχοντι. οὐδὲν δέον, ὡς
ἔοικεν, εἴπερ ἀμύνεσθαι τὴν βίαν καὶ οὐκ ἐπι-
φέρειν αὐτοὺς ἀληθὲς ἦν. ὁ γοῦν τῶν μυσῶν
ἡγεμὼν ἅμα τε δεδιὼς μὴ ζημιωθῇ ἀνηκου-
στήσας ἅμα τε τῇ καίσαρος ἀξιώσει ἀπειθῆσαι
δεινὸν ἡγησάμενος, καὶ εἰδὼς τὸν βασιλέα ἔχειν
ἄλλην τε δύναμιν ἡτοιμασμένην, καὶ δὴ
καὶ ἱππέας παιονικοὺς τοὺς ὀνομαζομένους
οὐσσάρους, οὓς καὶ ἤδη εἰς τοὺς ἄνω τῆς χώ-
ρας τόπους εἰσβαλεῖν ἐγνώκει, καὶ ὅτι δὲ
τὸ τῶν ξυμμάχων στράτευμα διαλύεσθαι
καὶ πανταχόθεν κυκλοῦσθαι τὸν συγγενῆ καὶ ἀ-
μήχανον εἶναι αὐτῷ τὴν μετὰ δυνάμεως ἀ-
ναστροφὴν πυθόμενος ἐπέπειστο, τότε δὴ ἐπε-
βάλετο τῷ ἐγχειρήματι, γράψας δὲ ὅμως
πρότερον πρὸς τοὺς συμμαχικοὺς καὶ ἐνδεί-
ξας ὅτι καταληπτέον εἴη τὰ τοῦ συγγενοῦς ἣν
μὴ βούλοιτο πάντα πᾶσι στερίσκεσθαι. καὶ ὑ-
πισχνεῖτο ἄν τι ξυμβῇ μεταξὺ τοῦ τε καίσαρος
καὶ τοῦ συγγενοῦς, τῆς περὶ τῶν καταληφθέν-
των τοῖς ἐν τῇ χώρᾳ πρώτοις διαγνώσεως
παραχωρῆσαι. ταῦτα δὲ τοῖς ἀμφὶ τὸν σαξο-
να ἀπάτη καὶ δόλος ἐφαίνη, καὶ δεινὰ ἐποιεῖτο εἰ
τολμήσειεν ἐκεῖνος οὕτως περὶ τὸν συγγενῆ ἄ-
πιστον αὐτὸν παρέχειν καὶ ἀπειλῶν δέ τι παρέ-
πεμπεν, καὶ τὸ ξυμμαχικὸν ἐπεῖθεν ἀποκρί-
νεσθαι αὐτῷ εἴ τι κατὰ τοῦ συγγενοῦς νεωτε-
ρίσειεν ὡς αὐτὴν οὐ περιοψομένων. οὕτω δὴ καὶ
ξυμβάντος εἰσέτι τοῦ τραύματος περὶ τοὺς ἄ-
νω τόπους ὅπου οὐ πολὺ μείους τῶν δισχι-
λίων ὑπὸ τῶν οὐσσάρων οἰκτρῶς τε καὶ αἰσχρῶς κατεκόπησαν, ὁ τῶν μυσῶν ἡγεμὼν μετα-
χειρισάμενος τὸ πρᾶγμα ἐπέθετο τοῖς πέλας καὶ ἤρξατο προσαγορεύειν τοῖς ἐπιχωρίοις τοῦ συγγε-

distraherentur, & hebetarentur præsentes actiones. Missis igitur literis ad Misnensium ducem Mauricium filium Henrici, qui patruelis fuisset Ioannis patris eius, qui tum erat Saxonicus elector, mandauit ei, vt Imperator, vt occuparet Saxonici ditionem, simulque ostendit, si ipse tergiuersetur, alios eam sibi subiecturos, ipsumque ita omnibus priuatum iri. Cũ enim nescio qua de causa sub initium belli Confœderati dicerent se vim illatam repellere, nihilominus tamen iuriiurando, quo omnes Principes ei qui Imperatoriam dignitatem obtinet obstricti sunt, Cæsari & Regi renunciarant, quod fieri necesse non erat (vt videtur) si verum erat ipsos defendere vim, non inferre. Misnensium igitur dux, simul veritus ne mulctaretur, si dicto audiens non fuisset, simul ratus graue esse, non parere petitioni Cæsaris, cum sciret regem Ferdinandum cum alias habere copias paratas, tum equites Pannonicos, *Hussaros* appellatos, quos etiam in superiora regionis loca impressionem fecisse cognouerat: Confœderatorum autem exercitum dilabi, & omnibus ex locis cognatum ita circumdari audierat, vt prorsus nequeat cum suis copiis redire. His omnibus persuasus, rem tunc aggressus est, literis tamen ante ad Confœderatos missis, quibus ostendebat, sibi territorium cognati occupandum esse, nisi velit prorsus eodem spoliari: promittebatque si quę inter Carolum & cognatum compositio fiat, se iudicio de occupatis concessurum esse ditionis proceribus. Hęc autem Saxoni videri fraudulenta & dolosa, indignissime ferenti, quod auderet ille adeo infidum se exhibere erga cognatum. Nonnihil igitur minari, & confœderatis autor esse, vt responderent ipsi, se non passuros, si quid noui aduersus cognatum moliretur. Ita igitur cum clades insuper accepta esset, in locis superioribus, vbi non minus duo millia ab Hussaris miserabiliter & turpiter concisa fuerant, Mauricius rem aggressus est, & adortus eos, qui proximi erant, cum significasset iis, qui cognato parebant, eos dein-

*Mauricius Henrici F. Saxo.*

*Hussari.*

*Denunciatio.*

ceps sub ipso fore. Id quod alii aliter accipiebant. Et varii erant sermones, maxime eorum, qui ignari omnium, neque accurate de negotiis edocti, consueuerunt tamen & suspicari & opinari de omnibus. Diuulgabantur autem tum multa maledicta contumeliis & calumniis referta, cum nonnulli alios apud vtrosque forte criminarentur. Saxonico autem quosdā hoc consilii dedisse aiebant, vti ne prorsus à se abalienaret cognatum, neque hoc intestinum malum præter superiora excitaret, sed tempori inseruiret, ac amantius responderet ipsi, esse eum adhuc iuuenem, & fortasse ab aliquibus inflari ad cupiditatem maiorum, & colore tantum aliquo indigere, propter simultates adhuc residentes, tum de cōtrouersiis in viciniа exortis, tum de aliis, quæ ipsi nota essent. Putare autem se in omnem partē periculo carere illam submissionem: victoriam enim aut penes ipsos futuram, & tunc facile posse recuperari, quibus cessisset, aut penes Cæsarem, & tum similiter melius esse, ipsius ditionem a cognato obtineri, quam ab aliquo externo. Quod si res componantur, & pax fiat, recuperationem fore in procliui. Sed contra hæc multa dicta fuisse ferebatur ab iis, qui nihil concedi volebāt pseudocognato illi, & immemori beneficiorum, quæ ipse & pater eius a confœderatis accepisset. Itaque nemo ad superiorum sententiam accessit. Ac literæ tum scribi minaces, quibus commemorabantur, & propemodum exprobrabantur beneficia superiori tempore collata. Et putabant nōnulli, Saxonicum principem malorum hominum colloquiis & cōgressibus plus æquo vtentem, cum nō haberet, qui boni aliquid dicerent, neque ipse præ iracūdia quod optimum esset, intelligeret, vtrobiq; grauiter deliquisse. Ex eo tempore pauca & dicebātur & agebantur ordine apud confœderatos. Non enim amplius concordibus animis bellum gerebatur, & nonnihil inuidiæ & suspicionis inter ipsos socios nasci, ac Ciuitates grauatæ sumtibus restrictiores esse in contribuenda pecunia, & minus commode loqui, tum de belli diuturnitate, tum de nimiis Ducū sumptibus, quod maior pars pecuniæ impenderetur in eos, qui pluribus stipendiis alerentur, atque ita ce-

νοῖς ὅτι μετὰ τοῦτο ὑπ' αὐτῷ ἔσονται. τὸ δὲ δ' ἀπεδέχετο ἄλλῃ ἄλλος. καὶ ἦσαν λόγοι παντοῖοι μάλιστα τῶν μὲν εἰδότων οὐδέν τι ἀκριβές, ὑπονοεῖν δὲ καὶ δοξάζειν περὶ ἁπάντων εἰωθότων· καὶ δύσφημα πολλὰ καὶ ὑβριστικὰ, καὶ συκοφαντικὰ διεδίδοντο, διαβαλλομένων ὡς ἔτυχε παρ' ἀμφοῖν ἀεί τινων τοὺς ἑτέρους. τῷ δὲ σαξονικῷ καὶ ξυμβουλεῦσαι ἔφασάν τινας, μὴ παντελῶς ἀπαλλοτριοῦν τὸν ξυγγενῆ, μηδὲ τοῦτο τὸ ἐμφύλιον κακὸν παρὰ τὰ πρότερα ἐγεῖραι, ἀλλὰ δουλεύσαντα τῷ καιρῷ φιλοφρονέστερον ἀποκρίνασθαι αὐτῷ, εἶναι τὸν νεανίαν ἔκφρον, καὶ ἐλπίζεσθαι, ἴσως ὑπό τινων ὥστε καὶ μειζόνων ἐπιθυμῆσαι, καὶ προφάσεως μόνον δεῖσθαι διὰ τὰς ἔχθρας διαμενούσας ἔτι περί τε τῶν γειτονικῶν ἐγκλημάτων καὶ ἄλλων ἕνεκα. ὧν εἰ δέοι αὐτός. εἰκάσαι δὲ ὅτι ἀκίνδυνος εἰς ἅπαν ἡ καθύφεσις, τὴν γὰρ νίκην ἔσεσθαι ἢ αὐτῶν, καὶ τότε ῥαδίως ἀπολήψεσθαι τὰ παραχωρηθέντα, ἢ τοῦ καίσαρος εἶναι ἄρα βέλτιον ἔχειν καὶ τὰ κείνου τὸν συγγενῆ ἤ τινα τῶν ἔξω, ἢ συνθηκῶν εἰρήνην ποιήσασθαι, καὶ οὕτως ἂν προχείρως ἀνύσασθαι τὴν ἀνάκτησιν. ἀλλὰ τούτοις ὑπ' ἄλλων τινῶν τῶν μηδὲν ἐνδιδόναι τῷ ψευδοξυγγενεῖ καὶ ἀμνήμονι τῶν τε εὐεργεσιῶν ὧν αὐτός τε καὶ ὁ πατὴρ πρότερον ἐκ τῶν ξυμμαχικῶν ἀπελαυσε νομιζόντων χρῆναι, ἀντιλεχθῆναί τε πολλὰ ἐφάσκετο, καὶ οὐδεὶς προσεχώρει τῇ γνώμῃ. καὶ ἐγράφοντο γράμματα ἀπειλῶν τε καὶ τῶν περὶ εὖ πεποιηκότων ὑπομνήσεως καὶ σχεδὸν ὀνειδίσεως μεστά. καὶ ᾤοντό τινες τότε τὸν σαξονικὸν ἄρχοντα οὔ τι ἔχοντα τοὺς χρηστὰ λέγοντας, καὶ κακῶν ἀνθρώπων ὁμιλίαις μᾶλλον ἐπιδιδόντα ἑαυτὸν, ὑφ' ὑπ' ὀργῆς. οἷόν τε νοῆσαί τε καὶ φρονῆσαι δὴ, τότε παρ' ἀμφότερα ἐσφάλθαι. ἐκ δὴ τούτου ἐλέγετό τε ἐν ἐπράττετο τῷ κόσμῳ τῷ δὲ τῷ ξυμμαχικῷ οὐ τὸ μὲν πολλά. οὐ γὰρ ἔτι πάνυ ὁμοθυμαδὸν ἐστρατεύοντο, καὶ ὑπόπτως εἶχον πρὸς ἀλλήλους, καὶ βαρυνόμενοι ταῖς δαπάναις αἱ πόλεις γλισχρότερον ἐπήρκουν ταῖς εἰσφοραῖς καὶ ἐν αὐταῖς τι ἐκακίζετο πρός τε τὸ τοῦ πολέμου μῆκος, καὶ τῶν στρατηγούντων πολυτελείας. εἰς γὰρ τοὺς πολυμι-

λυμαίνεσθαι ὧν ἀριθμὸς μέγας πλεῖστοι, ὅσοι τοῦ μισθοῦ διεδίδοτο, καὶ τὰ ξυνεισφερόμενα οὕτω τάχιστα ὑπανηλώθη, καὶ ὄκνος ὁ ἐπεγίγνετο, τῶν τοῦ πολέμου τέλος οὔτε τῆς αὐτῶν ἀποψιλώσεως καθορώντων. πολλῶν δὲ ὄντων τῶν ἡγεμόνων καὶ ἀκαταστασία ἦν ἐν τῷ βουλεύεσθαι, καὶ τῶν δεξάντων ἐξαγγελίαι. Κάρολος δ' ἦν γὰρ αὐτοκράτωρ τε καὶ ταμίας αὐτὸς μόνος ἅπαντα καὶ χρηστοτέρως καὶ πρακτικωτέρως καὶ συντονωτέρως μετεχείριζετο καὶ ἐν καιρῷ φυλακῆς ἐπετήρει τὰ τῶν πολεμίων σφάλματα. τῶν δὲ χρημάτων τὰ μὲν αὐτὸς ἔχων ἦλθε, τὰ δ' ἐφοίτα παρὰ τοῦ ἱερατικοῦ. ὅθεν καὶ τοιοῦτόν τι λέγεται ἀποφθέγξασθαι περὶ τῆς αὐτῆς συμβάσεως ποτέ, ὅτι αὕτη οὐκ ἂν γένοιτο τοῦ ἱερατικοῦ καὶ τῶν πόλεων εὐπορούντων χρήμασι. καὶ παρήκμαζεν ἤδη τὸ φρόνημα καὶ τῆς εἰρήνης ἱμείρετο πάντα τε ὡς περὶ διαλύσεως τῆς δεκαέτους ξυμμαχίας ἤδη καὶ τοῦ χρόνου σχεδὸν ἱκνοῦντος ἐς τέλος, οὕτως συνεκύρησε. οἱ δὲ πολέμαρχοι ὅμως ἤθελον φαίνεσθαι ἐλπίδα ἐπέχειν ὡς περιεσομένων αὖθις τῶν πραγμάτων ἢν ἀντιλάβωνται, καὶ ἐξ ἀμφοῖν τοῖν στρατοπέδοιν περιεπέμποντο ἐπιστολαὶ τὰ πλημμελήματα διαβάλλειν τε ἐπικρύψαι, τὰ δ' ἄλλα ἐπὶ τὸ μεῖζον ἆραι, καὶ τὰ πρὸς αὐτὸν λογοποιῆσαι. αἱ μὲν ἐκ τοῦ καίσαρος στρατεύματος περιέχουσαι ἀποχώρησιν καὶ φυγὴν καὶ ἀχρηματίαν καὶ πρὸς ἀλλήλους δυσκολίαν τοῦ ξυμμαχικοῦ. αἱ δ' ἀπὸ τοῦ ξυμμαχικοῦ καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς εὖ ἔτι καὶ ῥωμαλέως ἔχοντα ἀπήγγελλον, καὶ ἐναντίων μάλιστα δὴ τῶν Ἰταλιωτῶν τε καὶ Ἰβήρων τὴν ὠμότητα καὶ μιαρίαν διετραγῴδουν, τά τε βδελυρὰ ἀνοίκτως τε καὶ θηριωδῶς εἴς τε τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ποιμένας, καὶ περιυβριζόμενα εἰς τὸ γυναικεῖον φῦλον. σφαγάς τε καὶ ἁρπαγὰς καὶ μίξεις αἰσχίους καὶ αἰσχρουργίας ἀφορήτους, καὶ διαφθορὰς τῶν παρθένων καὶ ἀπαγωγὰς τῶν τέκνων θρηνοῦντες καὶ ἐπὶ τὸ μεῖζον δὴ οὕτως ἅπαντα ἐσήμαινον τοῖς γνωρίμοις. καὶ τὰ μὲν πλείω τούτων ἐπέπλασσον μὲν οὐδαμῶς, ἐνομίζοντο δὲ τόσῳ βαρύτερα καὶ χαλεπώτερα, ὅσῳ περ ἄπειροι μᾶλλον εἶεν οἱ τῇδε ἄνθρωποι αὐτῶν, καὶ ἀκοῇ μᾶλλον παρ' ἑτέροις αἰσχρὰ ἢ παρὰ σφῶν αὐτῶν ὄψει ἐπέγνωσαν. ἐπηύχοντο οὖν

lerrime quæ collata essent, absumerentur. Minus igitur deinceps promptæ erant, cum neque belli finem, neque suę denudationis viderent. In copia autem Ducum, & consiliorum inconstantia animaduerti, & quæ decreta essent, enunciari. Carolus autem Imperator, & promus belli solus, omnia & vtilius & maiori cum contentione, administrare, & opperiendo occasionem hostium errata obseruare. Ac pecuniam partim ipse secum adduxerat, partim a sacerdotali ordine accipiebat,, & eum aliquando compositionis mentio fieret, tale aliquid dixisse fertur, *Eam nunquam futuram, dum Sacerdotalis ordo & Ciuitates opibus affluant.* Confœderatorum igitur magni spiritus languescere, & pacis illi cupidi esse. Ac omnia ad dissolutionem societatis illius decennalis spectare, cum casu quodam illud ipsum tempus elapsum esset. Belli tamen Duces volebant videri, se adhuc spem habere de victoria, si recte res administrarentur, & ex vtrisque castris mittebantur ad omnia loca epistolæ, quibus sua errata quisque legeret, aliorum exaggeraret, nonnulla etiam affingeret. Et ex Cæsaris castris missæ continebant discessionem & fugam, & inopiam pecuniæ, & mutuam inter ipsos socios simultatem. Confœderatorum vero literæ & res suas validas & firmas esse nunciare, & tragice insectari aduersariorum maxime Italorum & Hispanorum crudelitatem & impuritatem, quæque ab illis nefarie perpetrata essent, belluarum more, sine vlla commiseratione tum in pastores Ecclesiarum, tum in fœminas, cædesque & rapinas & concubitus nefandos, & libidinum turpitudinem intolerabilem, stupraque virginum, & raptus liberum deplorare, & atrocius exaggerare, notisque significare. Atque maior pars horum ficta nequaquam erat. Putabantur autem tanto grauiora & asperiora, quanto minus horum locorum homines ea experti fuerant, & magis fando apud alios flagitiose admissa cognouerant, quam ipsi suis oculis viderant. Fiebant igitur vota

*Italorum & Hispanorum sæuitia.*

& preces ad Deum, vt custodiret Germaniam, & arceret tam barbaram & furiosam petulantiam hostium, neque Deum metuentium, neque homines verentium: neu sineret in capita & familias ipsorum irruere cum impetu eos, qui non mitius quam Turci & Sarraceni ipsos tractaturi essent. Atque hæc pro auertendis malis à Deo petebant timore perculsi. Is autem non exaudiebat, quod adesset iam tempus illud, quo merces accipienda erat nimiæ impietatis. Sed redeo ad propositum. Misnensium dux; cum nemo à cognato accederet de occupatione ditionis, & haberet secū Hussaros, & peditum quatuor millia equitatūq; nec numero cōtemnendum, & pulcritudine eximium, eos qui cognato parebant, sibi dicto audientes esse voluit. Cumque obiret oppida, & res in illis constitueret, iureiurando sibi ciues obligauit, vt nunc moris est, non admodum laudabilis, quod hinc discant homines facile mutare iusiurandum. Atque nihil vspiam occurrit, quod conatum eius impediret, præter vrbem ad Albin admodum munitam, vbi sunt monumenta Electorum Saxonicorum & Academia fundata, quæ paruo temporis spatio valde creuit. Quam vrbem excolere & aggeribus ac propugnaculis firmare magno studio laborarunt. In ea validum erat præsidium, & tormentorum maximorum numerus ingens, & alia ad obsidionem necessaria, ex quibus nonnulla iam ante præparata fuerant, tunc vero plurima ex vicinis oppidis importata, & ex agris. Præsidiarii igitur, & suburbia incenderunt, & nihil pacificum responderunt iis, à quibus iubebantur tradere vrbem, quod statuissent oppugnaturos propulsare. Petierunt tamen decem dierum inducias, vt interim deliberare possent quid faciendum esset. Durantibus his, pauci quidam eruptione facta quatuor Misnenses nihil periculi propter inducias metuentes, & in oppidulo vicino pernoctantes comprehensos abduxerunt. Hac re audita Misnensium dux valde iratus, in vicinos vr-

Vuittenberg.

εὐχαὶ καὶ δεήσεις πρὸς τὸν θεὸν τοῦ φυλάσσειν τὴν γερμανίαν καὶ ἀπείργειν οὕτω βαρβάρῳ καὶ ἐπιμανεῖ ἐμπαροινοῦσιν τῶν οὔτε θεὸν φοβουμένων, οὔτ᾽ ἀνθρώπους αἰδουμένων ἐχθρῶν, μήτε ἐᾶσαι ἐπί τε κεφαλὰς καὶ οἴκους αὐτῶν ἐμβάλλειν τε καὶ ἐπιδραμεῖν τοὺς οὐδὲν ἠπιώτερον ἢ περ τούρκας ἢ σαρρακηνοὺς προσοίσεσθαι αὐτοῖς μέλλοντας. καὶ ταῦτα μὲν οὖν πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κακῶν ἐν δέει ὄντες ηὔχοντο παρὰ τοῦ θεοῦ. ὁ δὲ οὐκ ἄρα εἰσήκουεν, ὅτι χρόνου δὴ τὰ περίοδος παρῆν ὥστε τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν μισθὸν λαβεῖν τινὰ τῆς ἄγαν, ἀλλ᾽ ἐπάνειμι γὰρ πρὸς τὰ προκείμενα. ὁ μὲν τῆς μυσίας ἡγεμὼν οὐδενὸς παρὰ τοῦ ξυγγενοῦς περὶ τῆς χώρας καταλήψεως προσχωροῦντος, ἔχων τε τοὺς οὐσάρους καὶ πεζοὺς εἰς τετρακισχιλίους καὶ ἵππον ἀριθμῷ τε οὐ μεμπτὴν καὶ κάλλει ὑπερέχουσαν, προσήκειν τε αὐτῷ τοὺς τοῦ ξυγγενοῦς ὑπηκόους, καὶ τὰς πόλεις ἐπερχόμενος καθίστατο τὰ ἐν αὐταῖς καὶ ὁρκωμότει τοὺς ἀεὶ προσχωρουμένους, ὡς νῦν ἔθος ἐπικρατεῖ, οὐκ ἀγαθὸν ὂν δίδαγμα τῆς τῶν ὅρκων εὐμαρείας μεταθέσεως. ἀπήντα δ᾽ αὐτῷ οὐδαμόθεν οὐδὲν ἀποκωλυτικὸν τῆς διαπείρας, πλὴν τῆς παρ᾽ ἄλβιδι ἐχυρᾷ πάνυ πόλει ἔνθα καὶ μνημεῖα τῶν σαξονικῶν ἀρχαιρεσιαστῶν καὶ σχολαστήριον ἔκτισο, ὅπερ ἐν οὐ μακρῷ χρόνῳ μεγάλως ηὐξήθη, καὶ ἣν αἰτεῖ κοσμῆσαι τε καὶ χώμασι καὶ προμαχῶσι κρατῦναι ἐφιλοτιμήθησαν. ἐνταῦθα γὰρ καὶ στρατιωτικὸν πολὺ ἐνῆν καὶ μηχαναὶ πλήθει πλεῖσται καὶ μεγέθει μέγισται, καὶ τἆλλα ἀναγκαῖα εἰς πολιορκίαν, προπαρασκευασθέντα μὲν ἤδη, τότε δὲ παρακομισθέντα τὰ πλεῖστα ἐξαπίνης ἀπὸ τῶν περιοικίδων πόλεων καὶ ἐκ τῶν ἀγρῶν. ἐκεῖνοι γοῦν καὶ τὰ τε προάστεια κατέκαυσαν καὶ οὐδὲν εἰρηνικὸν ἀπεκρίναντο τοῖς κελεύουσι παραδοῦναι τὴν πόλιν, καὶ διενενόηντο ἀπαμύνειν τοὺς προσβαλοῦντας. ἐσπράξαντο δ᾽ ὅμως δεχήμερον γενέσθαι ἐκεχειρίας ἐν ᾗ περὶ τοῦ ὅτι καὶ χρὴ δρᾶσαι διαβουλεύσαιντο. ἐν ταύτῃ περ ... ὀλίγοι τινὲς οὐδὲν διὰ τὰ ξυμβάντα φυλαττομένους τέσσαρας τῶν μισνικῶν ἐν πολιχνίῳ γείτονι διανυκτερεύοντες συνέλαβον καὶ ἀπήγαγον. τοῦτο ἀκούσας ὁ τῆς μυσίας ἡγεμὼν καὶ σφόδρα ὀργισθεὶς ἐπιπέμ-

πέπεμψε τοὺς οὐσσάρους ταῖς ἀμφὶ τὴν πόλιν κώμαις ἐπιτρέψας λῄζεσθαι αὐτάς. πρὸς τοῦτο δὲ μάλα τ' ἐπιτήδειοι εἰσὶ καὶ πρόθυμοι ἐκεῖνοι, ἱππεῖς τε ὄντες· καὶ ὅπλοις ἀμυντικοῖς οὐ βεβαρυμένοι πλὴν ἀσπίδων ἃς προβάλλονται. αὐτοὶ γοῦν περὶ τὸν Ἄλβιν ἅπαντα καταβέζοντες καὶ λαφυραγωγοῦντες ἐνήδρευον τοὺς φρουροῦντας ἐν τῷ ὀχυρώματι. ὁ δὲ τῆς Μισίας ἡγεμὼν καὶ τὴν τῶν Ἁλῶν πόλιν μεταλλάξας ἐαθ' ἃ τῆς πρότερον πολιτείας καταστησάμενος, τὴν ἄλλην τῆς γῆς διοίκησιν διὰ χειρὸς εἶχε· καὶ ἤδη διερχομένῳ ἀδεῶς τὴν χώραν καὶ παραλαβόντι τάς τε πόλεις καὶ φρούρια ἅπαντα ἐκτὸς τοῦ Γοτθέως πάνυ ἐχυροῦ ὄντος, ἀγγέλλεται ἥ τε τοῦ ξυγγενοῦς ἀνάζευξις καὶ τοῦ ξυμμαχικοῦ στρατεύματος διάλυσις. ὁ γὰρ σαξονικὸς ἀρχαιρεσιαστὴς πρὸς ἐκείνην τὴν τοῦ συγγενοῦς ἐπιθέσιν καὶ ὡς ὠνόμαζεν αὐτοί, ὕβριν καὶ προδοσίαν, δεινοπαθῶν καὶ ἀβίωτον ἡγησάμενος εἰ μὴ ἀμύνοιτο αὐτόν, ὅσον δὴ μέρος εἰκάσαι αὐτῷ τοῦ στρατιωτικοῦ ἐδυνάτο, καὶ ἀποστρέψας ἤδη καὶ ἀπαγωγῆς γεγενημένης στρατιᾶς ἁπάσης ἀκινδύνως μὲν οὐκ, ἀζημίους δέ, σὺν τοῖς ἰδίοις ἀπῄει τὴν εὐθὺ ἐπ' οἴκου, ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἄλλοι ὅποι ἑκάστῳ ξυνέφερεν. προσεῖχε δὲ τὸν νοῦν τοῖς ἀεὶ διαβαλλομένοις ἐχθίστῳ λόγῳ τὸν ξυγγενῆ, καὶ ἐπίστευε τοῖς φάσκουσιν ὅτι ἐκ παλαιοῦ ἐκεῖνος τὸ ἀρχαιρεσιαστικὸν μνηστεύσας ἀξίωμα συνθήκας πεποιημένος εἴη πρὸς τὸν Κάρολον, παροξυνθεὶς γοῦν ἐκεῖνος ταχεῖαν τὴν ἀναχώρησιν ἐποιεῖτο, τοῦ χειμῶνος μεσοῦντος καὶ ψύχους ὄντος μεγάλου. ὅπερ καὶ τοὺς στρατιώτας γυμνοὺς ὄντας τοὺς πλείστους μάλιστα ἔβλαψεν. ὁ δὲ τῆς Μισίας ἡγεμὼν προκαλοῦντος τοῦ τῆς Ἑσσίας ἄρχοντος πενθεροῦ ὄντος περὶ διαλλαγῶν προσίεσθαι λόγους ἤθελε. τὴν δὲ ἔφοδον τοῦ ξυγγενοῦς ἄφροντις ἦν, ἐλπίζων τόν τε Καίσαρα κατὰ νώτου, ἄλλους τέ τινας ἐναντίους ἐπομένους συνέξειν αὐτόν, ὡς μὴ ἐπιστρέψειν τὴν κάθοδον. ὁ δὲ Κάρολος ἀποχωρησάντων τοῦ ξυμμαχικοῦ πρός τε διάλυσιν αὐτοῦ παντελῆ ἐτέτραπτο, καὶ ἀργυρολογεῖν διενοεῖτο, τοῖς δὲ Φραγκοῖς γράμματα ἔπεμπε κελεύσας πάσῃ δυνάμει ἐμποδὼν ἵστασθαι τῇ διόδῳ τῶν σαξονικῶν, ὀνειδίσας τε τὴν φυγὴν καὶ λοιδορίας πολλὰς καταχέας αὐτῶν. ἀποστέλλει καὶ τὸν μαρχίωνα

bi pagos Hussaros immisit, potestate prædandi illis concessa. Ad quam rem valde apti sunt equites illi omnes absque graui armatura, qua vis hostilis defenditur, præter scuta quæ obiiciunt. Illi igitur ad Albim omnia vastantes & deprædantes, præsidio quod in vrbe erat, insidiabantur. Cæterum Misnensium dux Salinis Saxonicis relictis, & nonnullis in veteri Republica constitutis, aliam territorii administrationem in manibus habebat. Transeunti autem illi absque vllo metu per ditionem, & occupanti tum oppidatum præsidia, excepta Gotha, loco valde munito, nuncius affertur de reditu cognati, & fœderatorum exercitus dissipatione. Saxonicus enim Elector grauissime conquestus de cognati violenta aggressione, & (vt ipsi vocabant) contumelia & proditione, ratusque sine vltione ipsius vitam sibi acerbam futuram, cum iam vniuersæ copiæ abducerentur, non quidem sine periculo, sine iactura tamen, cum suis, quotquot ex exercitu ad se allicere potuit, recta domum contendit. Similiter & alii, quo cuilibet commodum erat. Animum autem attendebat iis inprimis qui inimicissima oratione cognatum criminabantur, fidemque habebat affirmantibus, iampridem illum initis cum Carolo pactis ambiisse Electoralem dignitatem. Irritatus ille igitur discessum maturabat media hyeme, & frigore magno: quod milites, cum maior pars nuda esset, admodum afflixit. Misnensium autem dux à socero suo Hessiæ Principe admonitus reconciliationem non aspernabatur, de aduentu cognati parum solicitus, quod speraret illum retentum iri à tergo opera Cæsaris, aliorum à fronte, vt redire omnino non posset. At Carolus vbi fœderati discesserant, conuersus ad perfectam ipsorum disiunctionem, de rationibus pecuniæ colligendæ, cogitauit, literisque ad Francos datis iussit illos Saxonicorum transitum impedire, fuga his exprobrata, & multis conuiciis in eosdem effusis. Misit etiam Marchionem auxiliares equites

*Gotha.*

*Reditus Saxonis.*

*Philippus Landg. Hassia.*

*Marchio Anspacensis*

ducentem & ex suis aliquos, cum his mandaris, vt à prælio abstinerent, & tantisper hostium impetum cauerent, dum ipse accederet. Affuturum se autem tempori. Et Marchio statim tum in Fraconia, tum Electoris fratris & aliorum, qui vna militauerunt, ditionem subegit, & sua in montanis occupata recuperauit, atq; ita ad Misniam accessit, iam Saxonicis ferme omnia obtinentibus, quæ in Misnia erant: Cum enim impressionem illorum neglexissent, improuisò & oppida & vicos capiunt, pediteſque & equites antequam ex præsidiis adduci possent. Erant autem vbique tumultus reditusq; celeres, & conuersationes, exilia & eiectiones, & bonorum exportationes ex agris in loca munita. Ac milites Saxonici non admodum commode ferri poterāt, imo nihil sibi reliquum faciebant ad crudelitatem, in abducendis asportandisque & amicorum & aliorum facultatibus. Copiæ autem omnes ductæ ad Salinas Saxonicas, in qua vrbe erat tum Episcopus, cui imperium ademptum, & statua quædam subdio in foro, quæ antea sub tecto fuerat collocata, cognomento Rulandi, cognati Caroli Magni, sororis enim ipsius filius fuerat. Nomen autem Græce redditum fuerit, ἠρεμιόγεως, *terræ quies*. Sunt similes aliæ in vrbibus Saxonicis positæ hac ex causa. Carolus sæpe Saxonibus subiugatis, cum nihil efficeret, quod illi semper iterum deficerent, tandem tricesimo anno bello iis domitis Saxoniam obtinuit, inque vrbes seruitute oppressas misit magistratus & Harmostas, arcium custodes, præcepitque erigi obedientiæ signum Rulandi statuam, simul ostendens, eos libertate pristina, virtute suorū ex quibus primus erat sororis filius, priuatos esse: futurumque, vt, si deinceps obedientiam præstiterint, terra quieta sit. Sed horum plurima sequenti tempore & mutata & immutata fuere, de quibus etiam multæ inter locorum dominos controuersiæ exortę. Tunc igitur Saxonici in Salinis commorantes circa hæc occupa-

*Halla Saxō.*

*Rolandi statua.*

*Saxonia à Carolo M. subacta.*

ἄγοντα ἱππεῖς πρὸς βοήθειαν· καὶ τῶν περὶ αὐτόν τινας ἐντειλάμενος ἀπέχεσθαι μὲν μάχης, μόνον δὲ φυλάξαι τὰς τῶν πολεμίων ἐφόδους ἕως οὗ παραγένηται αὐτός, παρέσεσθαι δὲ ἐν καιρῷ. καὶ ὁ μαρχίων εὐθὺς ἔν τε τῇ φραγκίᾳ τοῦ τε ἀρχιαιρετοῦ ἀδελφοῦ καὶ ἄλλων τινῶν συστρατευσαμένων χώρας ὑφ' αὑτοῦ ἐποιήσατο καὶ τὰ αὑτοῦ καταληφθέντα ἐν τῇ ὀρεινῇ ἀνεκτήσατο, καὶ οὕτως ἧκε πρὸς τοὺς μυσοὺς ἤδη τῶν σαξονικῶν σχεδὸν κατεχόντων ἅπαντα τὰ τῶν μυσῶν. ἀμεληθείσης γὰρ τῆς ἐκείνων ἐφόδου ἐπιπεσόντες αὖθις αἰφνιδίως αἱροῦσι τε πόλεις τε καὶ κώμας καὶ ἱππέας ἅμα καὶ πεζοὺς τῶν ἐναντίων ἁλίσκουσι φθάσαντες τὰς ἐκ τῶν φρουρίων ἐξόδους αὐτῶν. θόρυβος δὲ ἦν πανταχοῦ καὶ ἀναζεύξεις ὀξεῖαι καὶ ξυνδρομαὶ φυγαί τε καὶ ἀπελάσεις καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἀνακομιδαὶ ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τετειχισμένους τόπους. καὶ οὐ πάνυ ἦσαν οἱ σαξονικοὶ στρατιῶται ἀνεκτοί, μᾶλλον δὲ οὐδενὸς ἀπελείποντο τῶν ὠμοτάτων ἐν τῷ ἄγειν τε καὶ φέρειν ὁμοίως τὰ τῶν προσκεχωρηκότων καὶ τῶν ἄλλων. καὶ ὁ μὲν στρατὸς ἀθρόος ἤγετο ἐπὶ τὴν τῶν ἁλῶν πόλιν ἐν ᾗ καὶ ἱερεὺς τότε ἦν, ὃν τῆς καὶ ἀρχῆς ἔπαυσε, καὶ ἀνδριάντα τινὰ ὕπαιθρον ἐν τῇ ἀγορᾷ πρόσθεν ὑπωρόφιον ὄντα καθίδρυσεν ἐπώνυμον ῥουλάνδου συγγενοῦς καρόλου τοῦ μεγάλου, ἀδελφῆς γὰρ αὐτοῦ ἦν υἱὸς ὁ ῥουλάνδος· τὸ δὴ ὄνομα μεταφρασθὲν εἴη ἂν ἠρεμιόγεως. εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλοθι ὅμοιοι ἐν πόλεσι τῆς σαξονίας ἱδρυθεῖσαι ἐξ αἰτίας ταύτης. ὁ κάρολος πολλάκις καταστρεψάμενος τοὺς σάξωνας οὐδὲν ἤνυε, ἀποστάντων αὖθις ἀεὶ ἐκείνων. τέλος ἔτει σχεδὸν τριακοστῷ ἐκπολεμώσας οὕτω κατέσχεν εἰς τὰς δουλωθείσας τῶν πόλεων ἄρχοντας καὶ ἁρμοστὰς καλουμένους πυργοφύλακας ἔστειλε καὶ ἐκέλευσε τῆς ὑπακοῆς σημεῖον τὸν τοῦ ῥουλάνδου ἀνδριάντα ἀναστῆσαι ἐνδεικνύμενος ἅμα ὅτι ἐλευθερίας τῆς προτέρας διὰ τὴν τῶν ἀμφὶ αὐτὸν ὧν πρῶτος ἦν ὁ ἀδελφιδοῦς ἐστερήθησαν, καὶ ὅτι ὑπακούσαντες τὸ λοιπὸν ἡ γῆ ἠρεμήσοι. ἀλλὰ τούτων χρόνῳ ὑστέρῳ μετεβλήθη τε καὶ ἐκαινοποιήθη πλεῖστα, περὶ ὧν καὶ τοῖς τῶν τόπων ἄρχουσι διαφοραὶ πολλαὶ ἐγένοντο. τότε δὴ οὖν οἱ σαξονικοὶ περὶ ταῦτα ἐν τῇ τῶν ἁλῶν πόλει διέτριβον καὶ ἠσχολοῦντο. ἐκ ἐβούλοιτο

λοιπὸν (δῆλον εἶναι) ὅτι διελύθη τὸ ξυμμαχικόν,
ἀλλὰ λόγους τε διεδίδουν διαμένειν ἔτι τοὺς
ὅρκους καὶ ὅσον οὐκ ἤδη περὶ τῆς ξυμμαχίας ἀν-
ανεώσεως διαβουλίας ἔσεσθαι. τοῦτο δὴ ἦν λό-
γος ἄλλως. ἅπαξ γὰρ διαχωρήσαντος τοῦ
ξυμμαχικοῦ περὶ σωτηρίας τὸ λοιπὸν ἕκαστοι τῆς
ἰδίας σωτηρίας τῶν ἄλλων πέρι λογισάμενοι
οὐδέν. καὶ ὁ καῖσαρ εὐθὺς ἀπὸ δανουβίου καὶ τοῦ
νεοπυργίου τῇ σουεβίᾳ ἐπέκειτο, καὶ γενομένων ἱ-
κετῶν τούς τε δυνάστας, καὶ τὰς πόλεις χρή-
ματά τε εἰσέπραττε καὶ φρουρὰς ἔφαινε ἐπὶ
τὰς ἀφεστηκυίας, οὕτω γὰρ ἐκάλουν, τῶν πόλεων,
καὶ χωρώματά τινα φυλακαῖς ἐβεβαίου, καὶ
τὰς δυνάμεις ἀναλαμβάνων ἀεί τι ἀκεσά-
μενος τὸ πάσχον, καὶ τὸ λειπόμενον ἀναπληρώ-
σας καὶ τῶν ἰβήρων πλείους προσκαλεσάμενος. καὶ
ὁ μὲν καῖσαρ ἐν τούτοις ἦν πάνυ χαλεπῶς τε καὶ
λυπηρῶς προσφερόμενος τοῖς ἱκέταις ὅσπερ καὶ
προσίετο. οἱ δ' ἄλλοι ἐν παντοίῳ ἦσαν φοβούμενοι
τε καὶ ἀντιβολοῦντες καὶ ἐξ ὅτου ζητοῦντες πρὸς τὸ
μαλακώτερον ἀποβλέψαι τὰ παρὰ τοῦ καίσαρος.
καὶ τοῦτο ἐπικερδὲς ἐγένετο τοῖς πολλοῖς, οὐδὲν
γὰρ ἄνευ χρημάτων ἐποιεῖτο. ἀλλὰ τοῖς δυναμένοις
ἔχουσι μόνοις εὐμαρὴς ἦν ἡ πρὸς ἀσφάλειαν
ὁδός, προῖκα δὲ θαρρῆσαι ἢ εὐπαθεῖν οὐκ ἦν.
καὶ ταῦτα μὲν οὕτω ξυνέβαινε τότε ἐργάζε-
σθαι αὐτόν τε τὸν καίσαρα, καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτόν.
οἱ δὲ σαξονικοὶ ἐν τῇ τῶν ἁλῶν πόλει περὶ τὴν
ἀνάστασιν καὶ ἄλλας τινὰς φλυαρίας διέτρι-
βον. πολλὰ δὲ ἠσέλγησέ τε καὶ ἀπηνθρω-
πεύσατο ἡ πληθὺς τῶν ἁλουργῶν τοῦ
στρατιωτικοῦ μάλιστα κακεκτικὸν προσε-
ταιρησαμένη, περί τε τὰ ἱερὰ καὶ μοναστήρια
τινα καὶ τοὺς οὐ τὰ αὐτῶν φρονοῦντας. ὃ καὶ
τοῖς σαξονικοῖς παρὰ πᾶσι κηλῖδα προσ-
ετρίψατο μεγάλην. ἀλλ' ὁ τῶν μυσῶν ἡ-
γεμὼν ἀδεῶς τε καὶ ἀφρόντις, ὡς ἔφην, τῆς
τοῦ ξυγγενοῦς ἐφόδου ὤν, ἐτύγχανε τότε τῇ
λιψίᾳ παρεπιδημῶν, καὶ γνοὺς τὴν ἐκείνου
προσέλευσιν, καὶ ὅτι οὐχ ἑκὰς εἴη ἤδη, ἅτε
εἰδὼς ὅτι περὶ λιψίας ὁ πρῶτος ἀγὼν ἔσοιτο,
τὸ στρατιωτικὸν ἅπαν ἐπὶ τὴν δὲ τὴν πόλιν
ξυνήγειρε. καὶ τότε τὰ προάστεια ξὺν πολλοῖς καὶ καλοῖς οἰκοδομήμασιν ἐν οἷς καὶ ἀξιά-
γαστον ἔργον ἦν ξενοδοχεῖον καὶ μύλαι καὶ ἐνοικητήρια, ἐμπρήσας, καὶ καταλιπὼν αὐτοῦ τὸ πε-
ζὸν ἅπαν ξὺν τῇ ἵππῳ αὐτός τε καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐς τὰ ἄνω ἀπήεσαν εἰς τὰς γειτνιῶ-

ti erant. Nolebant autem vulgo innotescere confœderatorum exercitus dissipationem, rumoresque spargebant, iusiurandum adhuc esse integrum, & propediem de renouanda belli societate deliberationes institutum iri. Sed hæc erant fabulæ. Confœderatis enim semel dissolutis, quilibet suę salutis rationem habuit, de aliis parum solicitus. Cæsar autem statim à Danubio & Neoburgo Sueuię imminuit. Cumque supplices fierent, & à Principibus & Ciuitatibus pecuniam exegit, præsidiisque firmauit ciuitates quæ defecerant (sic enim loquebantur) & in castella quædam custodibus missis militem recreauit, ægrotos curando, & quod deerat, supplendo, pluresque Hispanos aduocando. Ac Imperator in his erat erga supplices, etiam quos admittebat, admodum asper & tristis. Reliqui in varias partes animum distrahebant, metuentes & supplicantes, & deprecationes quærẽtes quo placabiliorem Cęsarem haberẽt. Et hoc lucro fuit multis: neque enim sine pecunia hæc impetrari poterant, sed illis solis, qui haberent quod darent, facilis erat ad securitatem via: gratis autem, neq; confidere licebat, neque boni aliquid accipere. Atq; hoc quidem ita accidit vt fierent, tunc & ab Imperatore & eius consiliariis. Saxonici autẽ in Salinis erectioni statuæ, & aliis ineptiis vacabant. Multa autem impure, flagitiose & inhumane admisit colluuies operarum (quos ad sal coquendum adhibent) adiuncta sibi deterrima exercitus parte, tum in templis & monasteriis quibusdam, tũ aduersus eos, qui non idem sentirent. Id quod Saxonicis apud omnes magnam maculam inussit: sed Misnensium dux (vt dixi) omnis metus & curæ expers de agnati aggressione, morabatur tum Lipsiæ, & aduẽtu eius cognito, qui appropinquare dicebatur, probe gnarus de Lipsia primum certamẽ fore, omnes milites in id oppidũ collegit, & incẽsis suburbanis cũ multis & pulchris ædificiis, in quib. erat Xenodochiũ admiratione dignũ, & molæ & amœna prędia, relictisq; ibidem omnib. peditibus, cum equitatu ipse & frater eius discesserunt ad superiora loca Muldam transgressi,

f.r.l.vo

Salinaril.

Lipsia.

Molda fl.

missis qui iuberent pontes destrui, quos Mulda & Sala haberent. Non enim tantum copiarum apud se habebat, vt ante confligere auderet, & quo minus id tentaret, etiam Cæsaris mandato prohibebatur. Præsidiarii autem in oppido Lipsia ita se præpararunt, vt quasi propediem & obsidio & oppugnatio futura esset, cum inter vrbem fossas facerent, & omnia ad defensionem quam optime poterant, disponerent: Præsidio autem præfectus erat Balbicius quidam genere, non inferior quouis ex summis tum ducibus virtute, tolerantia, solertia.

*Beulvuitz.*

*MDXLVII.*

Iam prior annus effluxerat, & erat initium noui, die post brumam 18. Et Saxonicus exercitus Salinis egressus processerat. Ex vrbe autem ad Albim munita aduehi tormenta, & alia ad obsidionem necessaria. Milites vbi aduenere, pagos quosdam semiustos inuenere, & alicubi ignem ipsi vel incendium restinxere. Ita igitur Lipsia obsessa quatuor ex partibus. Sperauit autem Saxonicus eos imparatos (vt ferebatur) si conspicati fuissent copias hostium, metu ne per vim vrbs caperetur, deditionem facturos, neq; arma contra laturos. Postquam autem post colloquium nihil profectum, mox omni vi & arte vrbem aggressi sunt. Putabatur autem non minimum fuisse peccatum, in eo, quod Saxonicus non recta confestim exercitum ad oppidum Lipsiam duxisset: quod si factum esset multi existimant potuisse eum vrbem integram capere, nondum intro recepto præsidio. Cum autem nemo ex vrbe veniret, qui de deditione ageret, ita prolixe & liberaliter tormentis vsus est, vt intra XIIII. dies, quib. eam obsedit, mœnia peterentur decem millibus globorum ferreorum, quales ex æneis fistulis vi ignis expulsi, omne quod obstat horribili cum sonitu prosternunt & rumpunt impetu eo delati. Horum globorum plurimi erant talenti pōdere, nonnulli etiam duorum. Iniecti etiam fuere globi sulphure & pice compacti, & iucēsi in aere, quod machinarum genus maxime admirabile & terribile est. Sed

*Lipsia obsessa.*

σας κώμας πῦρ ἐνιέντας, καὶ τὸν ποταμὸν μύλ-
δαν παραμυθεὶς ταῖς τε ἐπ' αὐτῷ καὶ ταῖς ἐπὶ τοῦ
ἄλεως γεφύρας πέμψας ἐκέλευσε καθε-
λεῖν. οὐ γὰρ ἀξιόμαχον εἶχε πλῆθος ὥστε
ξυμβαλεῖν ἐκ χθές, καὶ ἀπηγόρευτο αὐτὸ
ἐκ τοῦ καίσαρος ἡ πεῖρα. οἱ δὲ φρουρήσοντες
ἐν τῇ λιψίᾳ κατὰ τεῖχος παρεσκευάζον-
το ὡς πρὸς πολιορκίαν καὶ τειχομαχίας ὡς
οὐδέπω ἐσομένας. τήν τε πόλιν εἴσωθεν διε-
τάφρευον καὶ πάντα πρὸς ἄμυναν ὡς ἐδύναν-
το ἄριστα διετίθεντο. φρούραρχος δὲ ἦν Βαλ-
βίκιος τις τὸ γένος, οὐδὲ τῶν πάνυ στρατηγῶν
τότε ἧττον γενόμενος, ἀρετῇ τε καὶ καρτερίᾳ
καὶ γνώμῃ. ἤδη δὲ προτέρου ἔτους ἐπελθόν-
τος, καὶ ἤρχετο νέον, τῇ μετὰ τὰς χειμερι-
νὰς τροπὰς ιη΄ μάλιστα ἡμέρᾳ, καὶ ἐκ τῆς
τῶν ἀλῶν πόλεως τὸ σαξονικὸν στράτευμα
προῄει. καὶ ἐκ τοῦ παρ' ἄλβιδι ἐχυρώματος
προσεκομίζοντο μηχαναὶ καὶ τἄλλα πρὸς
πολιορκίαν ἀναγκαῖα. ἐπερχόμενος τε ὁ στρα-
τὸς τινὰς ἡμικαύστους τῶν κωμῶν εὗρε, καὶ τὸ
πῦρ ἰαθ' ὅτε αὐτοὶ ἔσβεσαν. οὕτω γοῦν ἡ λι-
ψία ἐπολιορκήθη ἀπὸ μερῶν τεσσάρων. ἤλ-
πιζε δὲ ὁ σαξονικὸς ἀπαρασκευάστους, ὡς ἐ-
λέγετο, φανείσης τῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ
διὰ τῆς κατὰ κράτος ἁλώσεως, ἐνδώσειν τι
αὐτοὺς, καὶ μὴ πρὸς τὴν δύναμιν αὐτοῦ
ἀντιστῆναι, ἐπεὶ δὲ λόγους ποιησάμενοι πε-
ρὶ τούτων μηδὲν ἤνυον, ἐκ τούτου δὴ πάσῃ
βίᾳ καὶ μηχανῇ ἐπέθηκαν τῇ πόλει. σφάλ-
μα δ' ἔδοξε γενέσθαι καὶ τοῦτο οὐ τῶν μικρο-
τάτων, ὅτι ὁ σαξονικὸς οὐ τὴν εὐθεῖαν κατὰ τά-
χος ἐπὶ λιψίαν ἦγε τὴν στρατιάν, οὗ γενομέ-
νου πολλοὶ οἴονται ὅτι ἀκεραίαν ἂν τὴν λι-
ψίαν οὐδέπω τοῦ μισθοφορικοῦ παρόντος κα-
ταλαβεῖν ἂν ἐδύνατο· ἀλλὰ τότε οὐδενὸς ἀ-
πελθόντος περὶ τῆς ἐν τῇ πόλει ἐνδόσιμου
ταῖς μηχαναῖς ἀφθόνως οὕτω ἐχρήσατο ὥστε
ἐν ταῖς τέσσαρσι καὶ δέκα ἡμέραις αἷς ἐπο-
λιόρκησεν, ἐμβαλεῖν τοῖς τειχίσμασιν ὑπὸ
μυρίας τῶν σιδηρῶν σφαιρῶν οἷαι ἐκ τῶν χαλκῶν αὐλῶν πίπτον βίᾳ πυρὸς ἐξωθού-
μεναι καὶ πᾶν τὸ ἐμποδὼν ξὺν σμαραγδῷ δεινῷ στορνῦντες τε καὶ ῥήξαντες ῥύμῃ φέρον-
ται. αἱ δὲ πλεῖσται τῶν σφαιρῶν ταλαντιαῖαι, τινὲς δὲ καὶ διτάλαντοι. εἰσεβλήθησαν
καὶ σφαῖραι εἰς τὴν πόλιν θείῳ καὶ πίσσῃ συμπαγεῖσαι καὶ ἐμπυρωθεῖσαι ἐν τῷ ἀέ-
ρι. μηχάνημα δὲ ἐστι τοῦτο τῶν θαυμασίων τε καὶ δεινῶν μάλιστα. κατεπλάγη δὲ ὑ-

πὸ τοῦ-

τὸ πύργων πλείστων ὅσοι μία μόνον τις παρὰ τὸ τεῖχος οἰκία. ἦχος γοῦν καὶ τῷ ὄντι δοῦπος τῶν μηχανῶν εἰς ἠκούσθη ἀπωτέρω τῶν τριακοσίων σταδίων, οὕτω τρανῶς ὥστε καὶ ἀριθμεῖσθαι τὰς καθ' ἑκάστου βολάς. κατηναλώθη δὲ ἐν τῇ πολιορκίᾳ μάτην χρήματά τε πλεῖστα καὶ τὰ μηχανικά, καὶ τὸ δὲ στρατιωτικὸν οὐχ ἥκιστα τὸ πεζὸν, σωρηδὸν γὰρ ἐφ' ἁμαξῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἐκομίζοντο οἱ ἀσθενήσαντες, ἀποθνήσκοντες ἤδη οὐκ ὀλίγοι. τῶν δὲ τεθνεώτων οὔτε λόγος οὔτε ἀριθμὸς ἐγίνετο. οὐδὲν δὲ ὄντων ταῖς τῶν μηχανῶν ἐπιβολαῖς περαινομένου, φήμην διεδίδουν οἱ σαξονικοὶ καὶ δόξαν ἐνεποίουν τοῖς ἐν τῇ πόλει ὡς αὐτίκα μάλα μαχουμένοις πρὸς τὸ τεῖχος, ὃ σεισθέν τε καὶ διατετρηθὲν ὑπὸ τῶν σιδηρῶν σφαιρῶν κατεπεπτώκει ἐπὶ πήχεις πλείους ἢ τριάκοντα, καὶ τοὺς τάφρους ὡς πληρώσοντες ὕλης φακέλλους συνεφόρουν. τοῦτο δὲ δράσαντες εὐθὺ, τῆς νυκτὸς ἀναζεύξαντες ἀπῆρον, γενομένης τινὸς βραχείας ἐκδρομῆς οἰχομένων αὐτῶν ἐκ τῆς πόλεως καὶ διαρπαγῆς εἴ τι εὕροι. παρετηρήθησαν δὲ καὶ σημεῖα τινα τῆς ἐπιστρατείας ταύτης· τὸ μὲν ὅτι ἐξαπίνης φλὸξ περὶ τῆς πόλεως ἐν τῷ προηγουμένῳ θέρει ἐξήφθη καὶ θόρυβον ἐποίησε, τὸ δὲ ὅτι οὐδενὸς ὁπλίτου παρόντος πρὸ ἡμερῶν ὀλίγων πρὶν πολιορκηθῆναι τὴν πόλιν ἔκτοπος πρὸς τοῖς τείχεσι ἦχος ἠκούσθη, ὥσπερ παραπορευομένων πλείστων ὅσων καὶ ψόφος τῶν δοράτων ὥσπερ συναρασσομένων. πρόρρησις δέ τις ὡς παλαιὰ τότε ἐλέγετο ἦν ἐν τῇ πόλει, ὡς χρεὼν κατασκαφῆναι τὴν λιψίαν ἐντὸς ἐτοῖν δυοῖν. ἀλλὰ ταῦτα προβαίη ἢ ὡς φίλον τῷ θεῷ. μετὰ δὲ ταῦτα πρεσβεῖαι ἐπέμποντο ὑπὸ τῶν πλησίον δυναστῶν καὶ παῦσαι τὸν πόλεμον πολλοὶ ἐπειρῶντο. ἐπετύγχανε δὲ οὐδεὶς οὐδενός. καὶ οἱ σαξονικοὶ ἤδη σχεδὸν πάντα τὰ τῶν μυσῶν κατεῖχον, καὶ ὁ μαρχίων ἐν τῷ καλουμένῳ ῥωχελικίῳ πολιχνίῳ κειμένῳ παρὰ τῷ μύλδᾳ ἡλώκει ἀμελησάντων τῶν περιφυλακῶν, τότε ἄρα καὶ καῖσαρ στρατὸν ἄγων ἰσχυρὸν παρεγένετο εἰς τὴν νωεικὸν πύργον, καὶ οὐ πολλαῖς ἡμέραις ἐκεῖ καταμείνας ἀσθενής τε τὸ σῶμα καὶ νοσερὸς ὅμως πρὸς τοὺς σαξονικοὺς ἔσπευδεν, ὀχούμενος ἐπὶ φορείῳ.

plurimis horum immissis, vna tantum domus conflagrauit muro vicina. Sonus igitur & reuera fragor tormentorum longius ab oppido trecentis stadiis exauditus est adeo clare, vt singuli ictus numerari possent. Absumpta autem frustra in obsidione illa & pecuniæ magna vis, & tormentorum: & milites, inprimis pedites, aceruatim in plaustris exportabantur ęgrotantes, inter quos non pauci moriebantur. Mortuorum vero neque ratio, neque numerus erat. Cum igitur tormentorum ictibus nihil efficeretur, famam Saxonici sparserunt, qua opinari volebant eos, qui in vrbe erant, paulo post futurum, vt ad murum pugnent, qui concussus & perforatus globis ferreis ad XXX. cubita & plura conciderat, & quasi impleturi essent, comportarunt manipulos. Atque hoc facto, statim noctu motis castris discesserunt, breui quadam ex oppido excursiuncula facta, illis abeuntibus, & direptione si quid inuentum fuisset. Obseruata autem & signa quædam huius expeditionis. Nam repente incendium ante oppidum præcedente æstate exarserat tumultumque excitauerat; & cum nemo armatus adesset, paucis diebus ante vrbis obsidionem auditus ad mœnia extra vrbem sonus, quasi præteriret hominum maximus numerus, strepitusque hastarum quasi collisarum. Etiam prædictio quædam antiqua in ore erat vulgi, *In fatis esse, vt Lipsia intra biennium solo æquaretur.* Sed hęc progrediantur quo Deo visum fuerit. Post hæc legationes mitti à vicinis Principibus, & multi conari bellum sopire. Sed nihil effectum ab vllo. Et Saxonici iam ferme omnia Misniæ loca tenebant, & Marchio Rochlicii (oppidum hoc est vicinum Muldæ) captus est, negligentia eorum, quibus custodia mandata erat. Ac tunc Cæsar validum ducens exercitum Notibergam adiit, ibiq; paucis diebus commoratus, etiam corpore satis infirmo & ægroto, tamen contra Saxonem profectus est in Lectica vectus.

*Prodigia ob-sidionem ante-cessa.*

*Rochlitz.*

SVPPLEMENTVM à Simone Stenio additum.

Venit autem primum Egram extremam regni Bohemiæ vrbem, vbi ipsum Ferdinandus frater & Mauricius Misniæ dux, & Augustus huius frater expectabant, equites habentes cataphractos, & leuis armaturæ ter mille, & peditum viginti cohortes. Inde igitur cum omnibus copiis in Misniam contenderunt, quod scirent in ea regione Saxonicos commorari, qui (Deo iam illis sanam mentem eripiente) adeo securi erant & negligentes, vt nulli fidem haberent renuncianti aduentum Imperatoris, imo potius deriderent, si quis constanter affirmaret se suis oculis multitudinem hostium vidisse. Memini ego admodum puer tum temporis vniuersas Saxonici copias pernoctare in patria mea,* & Imperatorem non longius triginta stadiis abesse. Tunc tamen noui vix Saxonicis persuaderi potuisse, vt hoc crederent, & Misenam oppidum peterent; quo paulo post relicto, & ponte incenso, non procul à Mulbergo oppido castra posuerunt. Carolus autem veritus ne forte Wittebergam Saxonicus se conferret, quæ & munita egregie esset, & validissimo præsidio firmata, vnius tantum diei quiete exercitui suo concessa, XXIIII. Aprilis mane ad Albim propere iter dirigit. Cæterum in vlterioribus ripis passim a Saxonico collocati erant cum tormentis qui & impedirent ne fluuius ponte iungeretur, & à vado hostes arcerent, si quos reperirent, & vero etiam vt pontem, quam ipsi è scaphis & lintribus fecerant, defenderent. Verum enimuero hi conspicati Imperatorem cum omnibus copiis adesse, & Hispanos mille ferme aut plures fluuium magno impetu ingressos, ferreos globos in ipsos frequenter immittere, igne in scaphas iniecto, vt comburerentur, paulatim à ripis recesserunt. Atque ibi sane Hispanorum nonnulli nudi gladios mordicus apprehensos, & transuersos ore ferentes in fluuium sese coniecerunt, cumque in aduersam ripam enatassent, nauigia a Saxonicis de

Egra.

*Lomaci.

Mulberg.

Ἀφίκετο δὲ πρῶτον εἰς τὴν Ἔγραν πόλιν τῆς βασιλείας Βοημικῆς ἐσχάτην οὖσαν, ὅπου αὐτὸν Φερδινάνδος ἀδελφὸς καὶ Μαυρίκιος τῆς Μισίας ἡγεμὼν καὶ Αὔγουστος τούτου ἀδελφὸς ἀνέμενον ἱππεῖς ἔχοντες καταφράκτους καὶ κούφους ἐς τρισχιλίους καὶ πεζῶν σπείρας εἴκοσι. ἐκεῖθεν οὖν μετὰ πάσης δυνάμεως ἤλασαν ἐπὶ τὴν Μυσίαν, εἰδότες ἐν τῇδε τῇ χώρᾳ διατρίβοντας τοὺς ἀμφὶ τὸν σαξονικόν, οἳ θεοῦ ἤδη βλάπτοντος ἐν τοσαύτῃ ἀδείᾳ καὶ ῥαθυμίᾳ διῆγον ὥστε οὐδενὶ πιστεῦσαι ἀπαγγέλλοντι τὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐπέλασιν, μᾶλλον δὲ καταγελάσαι ἤν τις διισχυρίζοιτο καὶ αὐτόπτης γεγονὼς τοῦ πλήθους τῶν πολεμίων. μέμνημαι ἐγὼ καὶ αὐτὸς ἔτι παῖς ὢν τότε τὸν στρατὸν ἅπαντα τοῦ σαξονικοῦ αὐλισάμενον μὲν καὶ νυκτερεύσαντα ἐν τῇ πατρίδι μου τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῆς μάχης, τὸν δὲ αὐτοκράτορα στρατοπεδεύσαντα οὐ πορρωτέρω τριάκοντα σταδίων. τὴν ἀκμὴν ταῦτα μέντοι μόγις πεπεισμένους οἶδα τοὺς σαξονικοὺς ὥστε τοῦτο πιστεῦσαι, καὶ ἀποχωρῆσαι εἰς τὴν Μυσῶν πόλιν, ἣν μετ' ὀλίγον καταλιπόντες καὶ τὴν γέφυραν ἐμπρήσαντες παρὰ τῷ πολιχνίῳ Μυλβεργίῳ ὀνομαζομένῳ ἐστρατοπεδεύσαντο. ὁ δὲ Κάρολος φοβηθεὶς μήπως ὁ σαξονικὸς εἰς τὸ Λευκόριον ἀπελαύνῃ τι τῶν ὀχυρωτάτων καὶ φρουρὰν ἰσχυροτάτην ἔχοντα, μίαν μόνον ἡμέραν ἀναπαύων τὴν στρατιὰν τῇ τετάρτῃ ἐπὶ εἰκάδι τοῦ ἀπριλ. ὑπὸ τὴν ἕω πρὸς ποταμὸν Ἄλβιν μετ' ἐπείξεως ὥδευε. ἐπὶ δὲ ταῖς πέραν ὄχθαις κατὰ πολλοὺς τόπους παρατεταγμένοι ἦσαν ὑπὸ τοῦ σαξονικοῦ σὺν ταῖς μηχαναῖς τῇ τε γεφυρώσει τοῦ ποταμοῦ ἐμποδίζοντες καὶ τοῦ πόρου τοὺς πολεμίους ἀπείρξαντες εἴ τινα εὕροιεν, καὶ δὴ καὶ φυλάξαντες τὴν γέφυραν, ἣν αὐτοὶ ἐκ σκαφιδίων καὶ μονοξύλων πεποιηκότες ἔτυχον. οὐ μὴν ἀλλ' οὗτοι ἰδόντες τὸν αὐτοκράτορα μετ' ὅλης δυνάμεως παρόντα, καὶ Ἴβηρας ὡσεὶ χιλίους ἢ πλείους εἰς τὸν ποταμὸν μεγάλῃ ὁρμῇ ἀχειβλαχίνων εἰς βαίζας σιδηρᾶς σφαίρας εἰς αὐτοὺς ἐξ αὐλῶν μικροτέρων συχνάκις ἐφιέναι εἰς τὰ σκαφίδια τε πῦρ ἐμβαλόντες ὥστε κατακαυθῆναι βούλεσθαι ἀπὸ τῶν ὄχθων ἀποχωρῆσαι. καὶ ἐνταῦθα δὴ τῶν Ἰβήρων τινὲς γυμνοὶ τὰ ξίφη ἐνδακόντες καὶ πλάγια τῷ στόματι φέροντες εἰς τὸν ποταμὸν σφᾶς αὐτοὺς ἀπορρίψαι, καὶ εἰς τὴν πέραν ὅθεν ἐκνηξάμενοι τὰ πλοῖα

πλοῖα ὑπὸ τῶν σαξονικῶν τοῦ λοιποῦ τῆς γεφύρας μέρους ἀπορραγέντα, καὶ καταρρου̃ ἀπενεχθέντα κατεῖχον, καὶ παρὰ ὅλως παίδων βελλομένοι ἀπήγαγον. ἐκ τούτων οὖν πλοίων καὶ ἄλλων ἐφ' ἁμαξῶν προσαχθέντων τὸν ποταμὸν γεφυρώσαντες διαβιβάζειν ἔμελλον ὅ τε πεζὸν καὶ τὰ σκευοφόρα. ἐν τούτῳ δὲ ὁ σαξονικὸς ἀκούων ἐτύγχανε τῆς τοῦ εὐαγγελίου ἐξηγήσεως, καὶ προπέμψας τὰ σκευοφόρα ἐπὶ λευκορείου, ἵνα περ ὃ πρῶτον ὡρμήθη, ἐστέλλετο. ἀλλ' αὐτοκράτωρ ταχυεργίας ἐχόμενος πόρον εὑρὼν, πρῶτον μὲν διαβαίνειν τὸν ποταμὸν τοὺς οὐσάρους καὶ τὴν ἱππέων τοὺς κούφους ἐκέλευε, μετέπειτα δὲ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ὁπλιτῶν διέβη. νομίσας δὲ ὅτι οὐ πρόσφορον ἔσται ἀναμένειν τὸ πεζὸν διαβαίνειν καὶ τὴν ἀποσκευὴν, μετὰ τῆς ἵππου ἐπὶ τὸν σαξονικὸν σπουδῇ ἤλαυνε, καὶ ἐπιτυχὼν αὐτοῦ εὐθὺς τῆς μάχης ἤρξατο, ἧς καρτερωτάτης γενομένης μέχρι τῆς ἑσπέρας τέλος πλειόνων ἡττηθῆσαι οἱ σαξονικοὶ, καὶ αὐτὸς ἡγεμὼν τιτρώσκεται. τοὺς δὲ στρατιώτας ἀνδρείως καὶ προθύμως τρωθεὶς ἐν τῇ παρειᾷ ἀριστερᾷ ζῶν ἑάλω σὺν ἐρνέστῳ τῷ βρουνουισικῷ παραδοὺς ὃ δακτύλιον καὶ στρεπτὸν περιτραχήλιον, ὁ λόγος ἐστὶν, ἱππεῖ τινι εὐγενεῖ ἐκ τῆς μισίας. ἀνδρείῳ δὲ καὶ ἀγαθῷ ἀνδρὶ ἐν τῇ παρατάξει γινομένῳ τῷ σαξονικῷ καὶ φερδίνανδος αὐτὸς ἐπεμαρτύρησεν εἰπὼν ὅτι, εἰ πάντες ἠγωνισμένοι ἦσαν ὁμοίως τῷ ἡγεμόνι, οὐκ ἂν αὐτὸς ἐνικήθη ἐν ἐκείνῃ γε τῇ ἡμέρᾳ. καὶ πολλοὶ ὑπέλαβον τότε, εἰ πᾶσαν στρατιὰν συναθροισθεῖσαν εἶχεν ὁ σαξονικὸς, ἀσχώμαλον ἴσως μάχην ἂν γενέσθαι. ἤδη δὲ ἔν τε πολλαῖς ἄλλαις πόλεσι φρούρια καταλέλειπτο, καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ λευκορείῳ τὰ πλεῖστα καὶ κράτιστα ἐκ τῶν γεγυμνασμένων. καὶ ὁ χιλίαρχος τομίσερνος οὐκ εὐκαταφρόνητον τῆς στρατιᾶς μέρος ἄγων ἀπῆν. τοιγάρτοι ὁ κάρολος τῇ ὀξύτητι δεξιῶς χρησάμενος ἔφθη ἐνὶ τῷδε τῷ ἔργῳ τὸν πόλεμον κατορθωκὼς πρὶν στρατιὰν πᾶσαν τοῦ σαξονικοῦ συνελθεῖν. ὥσπερ δὲ τῇ ὁμήρου ἰλιάδι τέλος ἐπέθηκεν ὁ τοῦ ἕκτορος θάνατος, οὕτω καὶ τὴν δὲ ἡμῶν ξυγγραφὴν εἰς πέρας ἄξει ἡ τοῦ σαξονικοῦ αἰχμαλωσία.

reliqua pontis parte abrupta & secundo flumine delata attinuerunt, & audaci facinore etiam vndique petiti abduxerunt. Ex his igitur nauigiis, & aliis, quæ plaustris aduecta fuerant, pons effectus, vt & pedites & impedimenta transire possent. Interim Saxonicus audiebat Euangelii explicationem, & præmissis impedimentis Wittebergam, quo primum proficisci voluerat, petiturus erat. Imperator vero celeriter rem exsequi volens, inuento vado primum transire fluuium Hussaros iussit, & leuem equitatum: post ipse secutus, cum grauis armaturæ militibus. Ratus autem non commodum fore, si expectandus esset peditum & impedimentorum transitus, equitatu assumto Saxonicum festinanter insecutus est, cumque assecutus statim initium prælii fecit, quo acriter commisso vsque ad vesperam tandem Saxonici numero hostium victi sunt, & ipse Dux cum fortiter se defendisset, in aduersum os vulneratus mala sinistra, viuus captus est cum Ernesto Brunonisuicensi, annulo & torque traditis equiti cuidam (vt perhibent) ex Misnia nobili. Fuisse autem Saxonicum virum fortem & strenuum in acie, etiam ipse Ferdinandus testatus est, cum negaret futurum fuisse, *vt illo saltem die vinceretur, si omnes se pares in pugna Duci præstitissent.* Et multi tunc putarunt, si omnes suas copias secum Saxonicus habuisset, fortassis æquo Marte discessum fuisse. Iã vero cum in multis aliis oppidis præsidiarii milites relicti fuerant, tum Wittebergæ plurimi & validissimi ex militibus veteranis, & tribunus Tomisernus non cõtemnendam exercitus partem ducens aberat. Quapropter Carolus dextre celeritate vsus, ante hoc vno prælio bellum feliciter ad exitum perduxit, quam copię Saxonicæ vniuersæ conuenirent. Vt autem Homeri Iliadi finem imposuit mors Hectoris, sic etiam hanc nostram historiam Saxonici captiuitas terminabit.

*Saxo victus & captus.*

*Tomisernus.*

# MARTINI CRVSII DE PARENTVM SVORVM PERICVLIS,

Quæ

*tempore Smalcaldici belli experti sunt circa annum*

M. D. XLVI.

Narratio scripta anno M. D L I.

NOBILI-

# NOBILITATE GENERIS, PIETATE, SAPIENTIA, PRÆCLARO VIRO, D. PHILIPPO WERTERO, ILLUSTRISSIMO Saxoniæ Electori à consiliis, S. per Christum.

*COGITATIO cogitationē mouet: sicut Aristoteles ἀναμιμνήσκεσθαι ἀφ' ὁμοίου, ἢ ἐναντίου, ἢ τοῦ σύνεγγυς, γίνεσθαι ait: recordationem aliqua re simili, aut contraria, aut vicina, excitari. Cur hoc dicam: causa hac est.*

*Venerunt superiore anno ex Argentoratensi Academia (post Præceptorem Sturmium, nunc etiam ibi excellente viro, Melchiore Iunio, Rectore) in hanc nostram, tres illustres adolescentes, Tybingenses Comites. Horum non solum quarumuis laudabilium rerum amorem & studium (sicuti mihi Ioan. Ludouicus Hauuenreuter, in illa Academia Professor: & Blasius noster Fabricius, laudauerant) coram cognoui: sed etiam clementiæ erga me maioris beneuolentiam expertus sum. Volens itaque vicißim ego aliquam grati animi significationem dare, inscripsi eis Epitomen Æthiopicæ Heliodori historiæ, quam trigintaquatuor abhinc annis (quando in eadem Argentina Schola viuebam) amore Græcæ linguæ in eum Autorem confeceram. In quo scripto, & recognoscendo, & expoliendo, cum haud negligenter proximis mensibus versarer: venit mihi rerum quoque illarum in mentē: quas οἱ μακαρῖται Parentes mei, ante triginta sex annos, magni illius & periculosi inter Imp. Carolum V. & nostræ Religionis Principes illustris memoriæ, belli tempore paßi erant: quas res ego aliquot annis post, vtriusq; linguæ in re vera & chara exercendæ causa, in libellum conieceram. Ἐκ τοῦ σύνεγγυς autem è vicino, in mentem rerum illarum venit: quod non longe tempore post Æthiopicum Compendium in eadem vrbe, in eademque domo, etiam hanc de Parentibus narrationem contexueram: necnon vt priorem: ita & hunc libellum (alterum post alterum) ad patrem miseram. Etiam ἀφ' ὁμοίου, καὶ τοῦ ἐναντίου, in mentem venit: ob similitudines aliquas rerum aut alicubi cōtrarietates, quæ in vtraque Historia sunt: quæ tamen à me, cum de meis scribam, non explicabuntur, sed prudentiæ diligētiæq; Lectoris (si modo res lectu & collatu non indigna videbitur) committuntur.*

*Huc iam libellum (quanquam non de magnis scriptum: & ibu-*

*stribus personis: sed piis dumtaxat, & quarum etiam nunc recordatio mihi grata est) vir nobilis, pie, sapiensq́, D. Philippe Wertere, ad tuam excellentiam mittendum, propter aliquas excusabiles caussas, æquitate tua fretus, duxi. Primùm quod Argentorati eum quoque scripseram: quando me tecum, & cum beato fratre tuo D. Antonio, vester præstantissima eruditione prudétiaq́ frater, D. Wolfgangus (nunc ipse etiam ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τῆς ἀμείνονος λήξεως ἐφιέμενος) me, inquam, indignum, domi Iacobi Froschæsseri, vxorisq́ eius Annæ (τῆς φιλοξένου ἢ μακαρίτιδος) in Monasteriensi vico viuere, & D Sturmii Ciceronianas Aristotelicasq́ prælectiones vobiscum audire, volebat. Deinde, quod, cùm illo tempore apud vos parentum pericula & calamitates, interdum in sermonibus nostris suauissimis innuerem: vos propè pari mecum dolore afficiebamini: eaq́ dicebatis & faciebatis, quæ pietas & charitas vera suggerebat. Postremo, quod proximo Ianuario (vt aliàs sæpe) ad me cum Reuer. Ilfeldensi Abbate D. Neandro scribens, Medicus Northusæ præstans Ioannes Thalius (qui nunc & ipse cum Christo beatam vitam degit) se apud præstantiam tuam recens fuisse significauit. Ibi te honestissimam mei mentionem fecisse: mihiq́ suauissimis verbis Germanicis, emphasin habentibus (quæ αὐτολεξεὶ in epistola posuit) salutem dixisse; id quod mihi tam iucundum fuit, quam quod iucundissimum.*

*His igitur de caussis, & quod inuicem excellentiam tuam diligo & colo, accipe benigna mente & vultu, qualis semper erga me fuisti, hoc, quamuis leuidense munusculum: in quo, qualecunq́ etiam est, nō dubito: quin, sicut amantissimorum fratrum tuorum recordatio tibi dulcis est, me, si piorum parentum meorum ἀειμνήστων mihi quoq́ suauis sit: facile ab æquitate & humanitate tua veniam consecuturum. Delectationem enim, rerum dudum honeste præteritarum recordatio affert, præsertim iam senioribus. Domino* IESV *præstantiam tuam & huic me, commendo. Tybingæ ex Museo meo, die S. Catharinæ, anno M. D. XXCIII.*

Excellentis virtutis T.

studiosiss.

MARTINVS CRVSIVS,
V. L. in Academia Tybyng. Doctor.

MAPTI-

## MARTINOY TOY ΚΡΟΥΣΙΟΥ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΠΕΡΙ τῶν κινδύνων, οὓς αὐτοῦ κατὰ τὸν Σμαλκαλδικὸν πόλεμον οἱ γονεῖς ἐπειράθησαν, ͵αφνα. συγγραφεῖσα.

Ἐν Ἀργεντίνῃ γενόμενος πολλὰ ἔτη παιδείας ἕνεκα σπουδάσας, διδασκάλοις τε πολλοῖς ἀνδράσι σοφοῖς καὶ μάλιστα Ἰωάννῃ τῷ Στουρμίῳ [illegible] τε. καί μοι διδασκάλῳ [illegible] ἀναγκαίως εἶχον, πρῶτον μὲν, εἰς Οὔλμαν [illegible], τοὺς ἐμοὺς γονεῖς διὰ πολλοῦ ἐπισκέψασθαι [illegible]. ὡς ἐπειδὴ (τοῦ εὐ[illegible] τῷ αἰδεσίμῳ μου καθηγητῇ Γρηγορίῳ [illegible] καλῶς ἀπολαύσαις) [illegible] φιλοστόργως ὑποδεχθεὶς, ἱκανὰς ἡμέρας [illegible] αὐτῶν [illegible] κατὰ τὸν Γερμανικὸν, οὔπω τελε[illegible] πόλεμον, [illegible] πεπόνθεσαν. [illegible] κώμη τῶν Οὐλμαίων, μεταξὺ τῆς αὐτῶν πόλεως, καὶ [illegible], πολίσματος καὶ αὐτοῦ ἐκείνων ὄντος· ἐν ᾗ κώμῃ τὰ τῆς [illegible] πατήρ. ἅπερ ἀκούσας, οὐχ [illegible] αὐτοῖς παρεληλύθασιν, ὡς ἐλυπήθην [illegible]. καὶ ταῦτα διὰ τοῦτο μάλιστα, [illegible] κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐν Ἀργεντίνῃ [illegible] κατὰ πολλῆς ἡσυχίας ἐγὼ παιδεία [illegible] τοὺς [illegible] τοῖς αὐ[illegible] οὐκ εἶχον παραμυθίας. ταῦτα μὲν [illegible], ὡς καὶ ἀληθῶς αὐτοὶ διεξῆλθον· καὶ ὁ [illegible] δέδωκέ μοι τούτων τὰ κεφάλαια γε[illegible], διηγήσομαι· οὐ μόνον, ὅτι τοῖς ἐμοὶ [illegible] ταῦτα [illegible]. ἀλλὰ καὶ ὅπως [illegible]· πόσα καὶ [illegible] ἄλλων ἀνθρώπων ἐκ τοῦδε τοῦ πολέμου κακὰ [illegible] ἥψατο. οὐ μὴν, [illegible] ἐκεῖνά γε· ὅσα ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου συνέπεσεν αὐτοῖς· καθ' ἡμέραν τῶν στρατιωτῶν πολλὰ ἐν τῇ

## MARTINI CRVSII NARRATIO DE PERICVLIS, QVÆ IPSIVS PARENTES tempore Smalcaldici belli experti sunt, ab ipso CIↃ IↃ LI conscripta.

CVM Argentorati bonis literis operam dedissem ad annos aliquot: præceptoribusq;, cũ aliis multis hominib. doctissimis, tũ inprimis Ioanne Sturmio, viro literatissimo disertissimoq;, vsus essem: meæ rationes sic tulerũt: vt primũ Vlmã ire necesse haberem: deinde ad parentes meos amantissimos proficiscerer: quos longo interuallo inuisere aliquãdo cupiebã. Ad quos cũ (re Vlmæ apud Præceptorẽ Gerg. Leõhardũ bene meritũ bene gesta) peruenissẽ, diesq; cõplures me amantissime cũ eis oblectassẽ: cognoui ex ipsis ea, quæ superiore Germanico, necdum finito bello, pericula & calamitates experti fuerat Lucẽhusę, qui est pagus in di[tio]ne Vlmensiu, inter eoru vrbẽ, & oppidu Geislinga: quod itẽ sub potestate Vlmensiu est: in quo pago pater doctrinam seruatoris nostri Christi explicarat. Quarum rerum cognitio, nõ tam mihi iucunda fuit, quod præterierant: quam consideratio tristis, quod formidabiles fuerant: cum præsertim me id temporis, quo acciderant, Argentinæ in studio vmbratili, literarum abditum, socium ærumnatum & comitem calamitatum, non habuissent. Eas hoc tempore res, vt & parentes vere mihi exposuerunt: & pater in libello non indiligenter consignauit, commemorabo: non solum quia ad m[e]o[s], quos grato animo colere debeo, ea [i]lla peruenerunt: sed etiam quod spero conuci posse ex eorum miseriis: quantæ etiam ad alios homines calamitatum procellæ redundarunt. Sed in hac expositione prætermittam: quid in principio huius belli acerbitatis [v]iderint, propter quotidianas transeuntium mili-

> Argentina. Vlma. Gregor. Leõhardus. Lucenhusa. Geislinga. Olxxxxxx ὅτι ἐν ἀσθενείᾳ τὸ φιλόλογον. 1546. circ. S. Varsdam. Carolus V. & Protestantes.

tum nostrorũ iniurias: quos nostri Principes, contra Carolum Cæsarem colligebant. Illud solum tẽpus persequar: quod insecutum fuit ab illorum discessu, & domum reditione: cum nulla res amplius aduersariis ad libere vagandum, quo vellent, obstaret.

*Narratio. Ad Ingolstad. castra. Die Iouis ante Galli, metus à Cæsariania & Vlma trepidatio.*

Cum itaque Dux Elector Saxoniæ, & Landtgrauius Cattorum, a bello & castris ad Ingolstadium factis, discessissent: rumores in omni Vlmensi agro, & voces sunt exauditæ miserabiles. Cæsarem cum vniuersis copiis ad vrbem obsidendam venturum. Hic tum Vlmenses militem suum & Heluetios, quorum aliquot cohortes aderant, instruere, arma expedire, tormenta ad mœnia [illegible]here & disponere, ad obsidionem [illegible]nendam se totos comparare, cœperunt. Nec quisquam, qui extra vrbem e[illegible], [illegible] commoueri præsentis forma tum[illegible] & metu rerum futurarum. Itaque multi Geislingam, multi Vlmam fuga petebant.

*Geislingam & Vlmam fuga.*

Alii res suas tergo ferebant: alii carris & plaustris de medio remouebant. Incredibilis enim metus, omnium mentes occuparat. Quem metum augebat etiam incursio repentina eorum, quos ante se Cæsar miserat, Hispanorum, aliorumque leuis armaturæ militum. Ii ea die pene ad vrbem vsque adequitantes, clamore hostili & impetu furibundo, miseros homines fugientes feriebant, spoliabant, neq; ab vllo iniuriæ & maleficii genere temperabant. Pagi exusti complures, aut in totum, aut magna ex parte. Cæsar tamen ipse eo tempore non venit. Eo die pater meus cum nonnulla pecunia, aliisque melioribus rebus, matrem Vlmam miserat: quæ cognosceret, quid ipsis tali tempore agendum esset. Eo cum non sine periculis venisset: trepidationemq; & vociferationes ciuium campanarumq; sonitũ audisset, animaduertit, non nequicquã eos tumultus esse. Itaq; cõtinuo egressa, vitam suã in discrimen, pro salute patris iniecit: vt quam celerrime Lucenhusam aduolaret, patremq; moneret sibi prospiceret, ne in manus hostium imprudens incideret. Qua in re, vt alias semper, ad festinationem, quamuis via vi militum infesta esset, sibi nihil reliqui fecit. Eodẽ

*Hispanica incursiones & grassationes.*

*Vlmam mater.*

παρόδῳ ἀδικούντων· οὓς ἡμῶν οἱ ἄρχοντες ἐπὶ τὸν αὐτοκράτορα συνέλεγον. ἐκείνων μόνον ἕξομαι τῶν καιρῶν, τῶν μετὰ τὸ τοὺς ἡμῶν στρατηγοὺς οἴκαδε ἀπελθεῖν· ὅτε οὐδὲν ἔτι τὸ κωλῦον ἦν τοὺς ἐναντίους, ὅποι ἂν βούλοιντο, βαδίζειν.

Τοῦ τοίνυν ἐλέκτορος σαξονίας, καὶ τοῦ τῶν κάττων ἄρχοντος, σὺν τῷ στρατῷ τῆς τῶν ἰγγολσταδιέων πόλεως ἀπεληλυθότων· φήμη τις ἄρα κατὰ πᾶσαν τὴν τῶν οὐλμαίων οἰκτρὰ διεσπάρη· ὡς ἄρα ὁ αὐτοκράτωρ ἅπασαν τὴν δύναμιν ἔχων, ἐπὶ τὴν πόλιν ἥξει. διὰ τοῦτο τοὺς ἑαυτῶν στρατιώτας, καὶ τινας ἐλβετίων σπείρας, οἱ ἐν τῇ πόλει εὐτρέπισαν· τὰ ὅπλα συνήγαγον· τὰς μηχανὰς τοῖς τείχεσι προσπελάσαντες διέταξαν· καὶ δὴ παντελῶς, ὡς τὴν πολιορκίαν δεξόμενοι, παρεσκευάσθησαν. οὐδεὶς γὰρ εἰ ἔξω τῆς πόλεως ἦν· ὅστις οὐχὶ τοῦτο ὁρῶν ἐφοβεῖτο. ὥστε πολλοὶ, οἱ μὲν εἰς γαισλιγγαν, οἱ δὲ εἰς οὔλμην, κατέφευγον. καὶ οἱ μὲν τὰ αὐτοῖς ὑπάρχοντα, ἐπὶ νώτων, οἱ δ' ἐφ' ἁμαξῶν ἄγοντες, ἐκ μέσου ἐποίουν. θαυμαστὸς γὰρ ἅπαντας κατειλήφει φόβος· ὅπως τε καὶ τῶν ἱσπανῶν, οὓς ὁ αὐτοκράτωρ πρὸ ἑαυτοῦ πέμπων ἔτυχε, ψιλῶν ὄντων, ἐξαίφνης ἐμβαλόντων. οὗτοι γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ μικροῦ καὶ ἄχρι τῆς πόλεως ἐφιππεῦσαι ἐδέησεν· ἔκραξάν τε καταπληκτικῶς· καὶ μαινομένοις ἐοικότες, τοὺς φεύγοντας ἐδίωξαν, τύπτοντες, λεηλατοῦντες, μηδεμίας ἀδικίας ἀπεχόμενοι. κῶμαι ἐμπρησθεῖσαι, αἱ μὲν ὅλως, αἱ δὲ κατὰ μέρος, αἱ ἡλώθησαν. οὐ μὴν ὁ αὐτοκράτωρ τότε εἰς οὔλμην ἦλθε. κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὁ πατὴρ τὴν μητέρα μου, ἔχουσαν χρήματα, εἰς τὴν πόλιν ἔτυχε πέμπων. σκεψομένην, καὶ ἀκουσομένην, τί χρὴ ποιεῖν ἐν τοιούτοις καιροῖς. ἥτις ἐπειδὴ εἰσῆλθε· καὶ τὴν ταραχὴν τῶν πολιτῶν ἤκουσεν· ἔγνω δὴ τοῦτ' οὐχὶ παιζόντων ἀνθρώπων ὄντα. εὐθέως οὖν ἐξελθοῦσα, ἔσπευσεν, ἐν ἀκινδύνου τῆς ὁδοῦ ὑπὸ στρατιωτῶν ὑπαρχούσης, τάχιστ' εἰς λουτζενοῦσαν ἐπανελθεῖν, καὶ τὸν πατέρα προτρέπῃ, φυλάττεσθαι, μήπως εἰς τοὺς πολεμίους ἐμπίπτων λάθῃ. τηνικαῦτα τὰ ἔξω τῆς

πόλεως

πόλεως οἱ Οὐλμαῖοι ἐνεπίμπρασαν, τὰ ἱερὰ, τὰ τῶν κήπων δωμάτια, τοὺς μύλωνας, τὰ κναφεῖα, τὰ νοσοκομεῖα καὶ τεκνοτροφεῖα· καὶ δενδροκοποῦντες δὲ, πᾶν τὸ περὶ τὸ τεῖχος πεδίον ὡμάλιζον. ἐν ᾧ δὴ οὔπω οἴκαδε ἐπανήκει ἡ μήτηρ· πολύ τι πλῆθος ἀνθρώπων διὰ Λυκενζεύσης εἰς Γείσλιγγαν, ἥ τις ἀπέχει Οὔλμης τρία μίλια, καταφευξόμενον παρήμειβε. τούτων οἱ μὲν μεγάλα ἐβάσταζον φορτία· οἱ δὲ τὰ τέκνα ἐχειραγώγουν· οἱ δὲ ἐν κοιτίσι βαστάζοντα ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς ἔφερον. καὶ οἱ μὲν ἐν ὅπλοις ἦσαν διεσκευασμένοι· οἱ δὲ ἐφ' ἵππων ἐθορυβοῦντο· οἱ δὲ ἄρτους, ἤ τι ἄλλο, τοῖς δόρασι διαπερονήσαντες ἔφερον. πάντα δὲ τὰ κατὰ τὴν ὁδὸν, μεστὰ κραυγῆς καὶ ὀλολυγμοῦ. ταῦθ' ὡς ἑώρα γινόμενα οὕτως ὁ πατήρ· καὶ αὐτὸς δὴ ἤρξατο δεδιέναι· καὶ μέρος τι τῶν ὄντων εἰς τὸν ναὸν ἀποκρύπτειν. ὀλίγῳ δὲ ὕστερον ἦλθεν ἡ μήτηρ, περὶ ὥραν τρίτην. καὶ τῷ πατρὶ παρῄνεσε φεύγειν, εἴπερ ὑπὲρ σωτηρίας φροντίζοι, εἰς Γείσλιγγαν. πείθεται, καὶ εἰς αὐτὴν ὡς ἦλθε· πᾶν ἤδη τὸ πόλισμα πλῆρες ἀνθρώπων ἦν. ὥστε πρὸς Στέφανον ἄνδρα δίκαιον, καὶ διάκονον ὄντα τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας, κατηγάγετο. παρ' ᾧ αὐτός τε, καὶ τινες ἄλλοι εὐσεβεῖς, τὰ ἑαυτῶν διατριβοῦντες, ἓξ ἑβδομάδας ἔμειναν, μετὰ πάσης διαφυλαχθέντες φιλοφροσύνης. ἦλθε δὲ καὶ ἡ μήτηρ ἐνθάδ' ὅτε ἐκεῖσε. περὶ δὲ τὴν ἀπουσίαν ποτὲ αὐτῆς, οἱ τῶν Οὐλμαίων στρατιῶται, ἐπανελθόντες ἀπὸ ἐπισιτισμοῦ, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πατρὸς ὁρμησάμενοι, καὶ πᾶν τὸ εὑρισκόμενον λαβόντες, ᾤχοντ' ἀπιόντες. καταστρεψάντων δὲ τῶν ἓξ ἐκείνων ἑβδομάδων, ὡς ἤδη πάντες ἐκ τοῦ φόβου ἀναφέρειν, καὶ τῶν κινδύνων ἀπηλλάχθαι ἐδόκουν, ὁ πατὴρ εἰς Λουτζενούσαν ἐπανῆλθεν. οὐ μὴν ἐπὶ πολὺ ἀσφαλείας οὔσης, πάλιν εἰς Γείσλιγγαν ἀνῆκε, μείνας ἐκεῖ σχεδὸν ἡμέρας ὀκτώ. μετὰ ταῦτα, ὡς ἀνάπαυσις πλείων εἶναί τις ἐδόκει· οἴκαδε ἐπανῆλθε, καὶ μέχρι τινὸς πολλὰ μεριμνῶν ἔμεινε. κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἄνδρες δύο βουλευταὶ, πεμφθέντες ὑπὸ τῶν Οὐλμαίων, εἰς κώμην Νέλλιγγαν καλουμένην ἦλθον. αὐτὸ δὴ τοῦτο κἀν ἄλλοις ἐγένετο τόποις, τοῖς ὑπ' ἐκείνους οὖσιν. οὗτοι καὶ τοὺς ἐκ τῶν γειτνιωσῶν κωμῶν γεωργούς τε καὶ πρεσβυτέρους συγκεκλήκεσαν.

tempore Vlmenses pro vrbe exurebant ea, quæ nocitura sibi putabant: ædes sacras, ædiculas in hortis, molas, domos ad pannum lineum extructas candidum faciendum, ædificium infantium vulgo repertorũ, ceteraq; suburbana: arbores excidebant: omneq; circa vrbem solum cõplanabant. Interea, dum mater mea adhuc domum non reuenerat: magnus hominũ numerus Lucenhusę transiens, Geislingam ire contẽdebat; quod oppidum trib. milliariis Vlma abest. Eorum partim magnas ferebant sarcinas, partim liberos manibus ducebãt; nonnulli in cunis capite gestabant: quidam armis se induerant; pars in equis: panem, aut quid aliud bipennibus aut hastis appẽsum portabant. Eorum quæstibus & clamoribus omnia terrore complebantur. Dum hæc ita fiebant: etiã pater commoueri, partẽq; rerum suarũ in templum conferre, & in adyto abdere, cœpit. Paulo post mater circiter horam diei 3. redit; patremq; modis omnib. si vitam conseruare velit, Geislingam cõfugere hortatur & orat. Eo cũ ille venisset: oppidum iam completum erat hominib. qui eo fugerant. Itaq; domũ optimi viri Stephani, qui sacrarũ rerũ ibi minister erat, venit. Apud quem ipse, aliique pii homines cõcionatores, suo sumptu ad sex hebdomadas tecti humanissime, & cõseruati sunt. Eodem etiam quãdoque mater venit. Ea quodam die absente, milites Vlmensium, reuertentes à frumentatione & pabulatione, domum patris Lucenhusæ irruperunt: atq; quicquid potuerunt, asportarunt. Hæc ab amicis, & religionis libertatisq; propugnatoribus fiebant. Post illas 6. hebdomadas cũ homines paulatim a metu respirare, & se defunctos periculis esse, arbitrarentur: pater se Lucenhusam recepit. Verũ [illegible] nõ diu consistenti facultate data, rursus Geislingam rediit: ibiq; dies prope octo mansit. Post id tempus, cum res paulo pacatiores esse viderẽtur: domũ iterum se retulit: aliquandiuq; cũ solicitudine ibi hæsit. Eo tempore duo Senatores ab Vlmensib. missi (quod idẽ aliis etiam locis fiebat) in pagũ Nellingã venerũt. Eodem plebem quoq; ex aliis in circuitu vicis, atque vna eorũ vicorũ concionatores, conduxerãt.

*Suburbanorũ exustio.*

*Hominum fuga.*

*Matris reditus Vlma.*

*I. Cessio patris Geislingam.*

*Steph. Gapel, Vlmensis Catechista.*

*Socerũ prædatones.*

*II. Cessio eodem*

*1547. die Sabbati post Epiphania Nellingã aduentus.*

Horum tum numero septem cum patre aderant. Cum hi, quos dixi, duo Senatores, vna cum populo in templum conuenissent: literę nomine Senatus recitatæ sunt: quarum hæc erat sententia. Vlmenses deditionem fecisse: & apud Cæsarem in gratia positos esse. Multos quidem eos, magnosque sumptus, in hoc bello fecisse; sed tamen caput totius rei, pro quo tanta contẽtione elaborassent, obtinuisse. Deprecatoribus enim legatis ad Cæsarem missis, impetrasse: vt ne ipsorum religionem, & sacrosanctum Christi Euangeliũ, tolleret, aut impugnaret. Quare causam nõ esse: cur quicquam posthac metuant: vnumquemq; si sapiat, domi manere debere: & sua, quæ exportarit, ad se reuocare. Illud quidem fore certo, vt Cæsariani transeant: nihil tamen ea re cuiquam ereptum, aut vllam iniuriam allatum iri. Nihil debere quenquam, præsertim cibariorum & lectorum, domo efferre: ne Cæsar, vbi adueniat, cogitet, sibi parum haberi fidei. Adhęc, cum tantum detrimentum Respub. hoc bello ceperit: tantamq; rerum suarum diminutionem fecerit; æsque grande alienum conflatum sit: futurum, vt certum tributum sit imponendũ. Quod tamen non rei frumentarię futurũ sit: aut rerum, quibus nemo carere possit: sed vini tantummodo & zythi, quibus rebus minus opus sit. Debere igitur vnumquẽq; in ea re se paratum, & minime recusantem, præbere: atque hoc eo magis, quod de religione & euangelio retinendo promissio esset facta. Inprimis autẽ cõcionatores admonebantur; vt plebi hæc persuaderent: efficerentq; omni ratione, vt ne grauate facerent. His auditis domum suam reuertebantur. lęti quisq; bello tam facile & commode finem esse factum: atque, quod sperarẽt bene de religione, tributi impositione illa, non valde grauabãtur. Credebant. n. hæc, vti dicta fuerant, ita certo futura. Verũ nõ diu post euenit: vt quidam Cæsariani milites, qui agmen præcedebant, Germani Lucenhusam venerunt. Horum numero 15. vna cum suis mulieribus, ad patrem diuerterunt. Inter eos duo erant nobiles. His, quidquid potuit, quam optime paratum copiose apposuit; ita vt merito se iniuria abstinuissent: si hoc in militum ingeniis esse posse. Nam vbi largius in vinum se in-

*Inanis spes tranquillitatis.*

*Οἰνοπῶλαι τι ἐγμένα τολμῶν. Mehr Vmgelt.*

*Acquiescitur.*

*Du Martis post Dominicam primam Epiphanie, milites Lucenhusę.*

*E. comperitur. lanica.*

ἦλθε μετὰ τούτων καὶ ὁ πατήρ, ὢν ἕβδομος αὐτός. πάντων δὲ εἰς τὸ ἱερὸν συνελθόντων ἀνέγνωσαν γράμματα τῆς ἐξ οὔλμης τοιάδε. αὐτοὺς τὴν πόλιν τῷ αὐτοκράτορι παραδόντας, τυχεῖν συγγνώμης. καὶ πολλὰ μὲν εἰς τὸν πόλεμον ἀναλῶσαι· ἐκνικῆσαι δὲ ὅμως τὸ κεφάλαιον, ὑπὲρ οὗ τηλικαύτην ἂν εἶεν πεποιημένοι τὴν σπουδήν. πρεσβευσαμένους γὰρ ἐπὶ τὸν αὐτοκράτορα, διαπράξασθαι περὶ τοῦ τὴν ὑπάρχουσαν ἀληθῆ τοῦ χριστοῦ θρησκείαν μὴ παραιρεθῆναι. οὐδεμίαν οὖν τοῦ φοβεῖσθαι λοιπὴν αἰτίαν εἶναι· δεῖν ἕνα ἕκαστον κατὰ χώραν μένειν· καὶ τὰ ὑπεκκομισθέντα ἀνακομίσασθαι. τοὺς περὶ τὸν αὐτοκράτορα, μέλλειν μὲν διελεύσεσθαι, μηδένα δὲ ἀδικήσειν. δεῖν δὴ μηδένα ποιεῖσθαι μηδὲν ἐκποδών. ἵνα μὴ ἐλθὼν ὁ αὐτοκράτωρ, ὑποπτεύσῃ μὴ πιστεύεσθαι. ἔτι δὲ, ἐπειδὴ ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ πολλὰ ζημιωθείη, καὶ εἰς στενὸν κομιδῇ καταστταίη ἡ πόλις, πολλὰ χρήματα ὀφείλουσα· εἰσφορὰν μὲν φόρον τινὰ ἔσεσθαι, μικρὸν δὲ τοῦτον· οὐ γὰρ δὴ τῆς σιτωνίας, ἧς πᾶσι δεῖ· ἀλλὰ τοῦ οἴνου καὶ ζύθου, ἃ ἧττον ἀναγκαῖα. προσήκειν, καθ' ἕνα ἕκαστον πρόθυμον ἑαυτὸν παρέχειν, καὶ μὴ δυσκόλως φέρειν· ἐπειδὴ περ ἡ ὑπόσχεσις, ἡ περὶ τοῦ εὐαγγελίου, γένοιτο τηλικαύτη. μάλιστα δὲ παρεκάλουν τοὺς ἐκκλησιαστάς, ταῦτα τοὺς ὄχλους πείθειν· καὶ μὴ βαρέως ὑπακούοντας παρέχειν. τούτων ῥηθέντων, διελύθη ὁ σύλλογος· καὶ ἐγήθησαν ἕκαστοι τῷ τὸν πόλεμον οὕτω καταλυθῆναι ῥᾳδίως· καὶ διὰ τὰς περὶ τῆς θρησκείας ἐλπίδας, οὐχὶ μάλα τῷ φόρῳ ἤχθοντο· νομίζοντες, ταῦτα πάντα, ὡς εἴρηντο, βεβαίως ἕξειν. οὐ πολὺ δὲ συνέβαινεν ὕστερον, πλῆθος στρατιωτῶν γερμανῶν, τῆς τοῦ αὐτοκράτορος δυνάμεως προηγούμενοι, εἰς λουτζενοῦσαν ἐλθεῖν. ἐκ τούτων τινές, ἀριθμῷ πεντεκαίδεκα, σὺν ταῖς ἑαυτῶν γυναιξί, τὴν τοῦ πατρὸς οἰκίαν κατελάμβανον· καὶ ἦσαν ἐν αὐτοῖς δύο τῶν εὐγενῶν. αὐτοῖς οὖν ὁ πατήρ, ὅσα ἐδυνήθη, πάντα καλῶς παρεσκευασμένα παρέθηκεν, ὅπως μηδὲν ἀδικοῖεν. οἱ δὲ τῷ οἴνῳ ἀκράτως χρησάμενοι, καὶ βαρυνθέντες.

κακὸν

κακόν τι ἐκ χθονὸς ποιεῖν ἐπιχειροῖεν· καὶ ὅπως εὐλογώτερον τόδε δόξειεν δρᾶν, περὶ τῆς θρησκείας αὐτοῖς διαφέρεσθαι ἤρξαντο. πρὸς μὲν δὴ ταῦτ' ἐγὼ αὐτοῖς ἀπεκρίθη· καὶ ὁ τῶν οὐλμαίων ὄνομα προὐβάλλετο· λέγων, ὅτι, παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἔτυχόν τε τῆς εἰρήνης· καὶ διεπράξαντο περὶ τῆς ἀληθινῆς ἡμῶν θρησκείας. ἐκεῖνοι δὲ ταῦτα πυθόμενοι, ἀπεκρίνοντο· ὅτι οὐδεμίαν ἡμεῖς γ' εἰρήνην οἴδαμεν· οἵ τ' οὐλμαῖοι τῷ αὐτοκράτορι προσεχώρησαν· ἐφ' ᾧ χρήσασθαι αὐτὸν ἐκείνοις, ὅ, τι ἂν βούληται. πρὸς τούτοις δὲ, καὶ τὰ μέγιστα τοὺς οὐλμαίους ἐβλασφήμουν· ἀπίστους καλοῦντες, καὶ ἐξουσίαν σφᾶς διαρπάζειν ἐκείνους ἔχειν φάσκοντες. ταῦτα εἰπόντες, καὶ τὸν πατέρα ἀφέντες, πρὸς τὸ πλέον οἴνου ἐμφορεῖσθαι ἐτρέποντο. περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον, ὡς καθευδήσοντες κατέκειντο. πάλιν αὐτῶν ἔνιοι βιάζεσθαι ἐνεχείρουν· εἴπως χρήματα ἐξέλκειν δύναιντο. πλέον δὲ ἐν αὐτοῖς, εἷς τις ἀπὸ τῆς ποδαμικῆς λίμνης· ὃς ἐν φανερῷ πρότερον εἶπεν, οὐκ ἀπελεύσεσθαι ἐκ τούτου τοῦ οἴκου, πρὶν μ' χρυσοῦς ἐκφέρειν. οὗτος τότε τὸν πατέρα περόνῃ ὀξείᾳ, δι' ὧν καὶ ἡ φύσις ἀποκρύπτειν, ἐπειρᾶτο κατακεντεῖν. ἐπειδὴ δὲ ὅμως τοὺς ἄλλους ἀπὸ μέθης κραιπαλῶντας οὐκ εἶχε συνεργούς· καὶ ἡ μήτηρ ἐνετύγχανε· τούτου τοῦ τεχνήματος εἴργετο. τῇ δὲ ὑστεραίᾳ, αὐτῶν ἐγειραμένων τὰ πρὸς τροφὴν ἀφθόνως παρετίθετο· καθάπερ καὶ τῇ προτεραίᾳ, καὶ ὡς αὐτοὶ προσετάξαν. ἦν δὲ εἷς τῶν ἀνακειμένων καὶ ὁ πατήρ· καὶ σχεδὸν ἤδη τέλος τῆς εὐωχίας· ἐνταῦθα ὁ βδελυρὸς ἐκεῖνος, περὶ οὗ εἰπὼν ἔφθην, πρὸς τὴν τράπεζαν ἵστατο, βλοσυρὸν βλέπων· καὶ μεγάλην ἐν τῇ χειρὶ περόνην ἔχων, ὁρᾷς, ἔφη, ταύτην; καὶ ἅμα λέγων, ἐπιχειρεῖν ἐβιάζετο. ὁ δὲ πατὴρ τῶν ἄλλων τῶν συνανακειμένων ἐδεήθη· μὴ περιιδεῖν τοσοῦτον ἀσέβημα γενόμενον περὶ τὸν πάσας αὐτοῖς φιλανθρωπίας ἐνδειξάμενον· ἀλλὰ κωλῦσαι τοὐπιχείρημα τοῦ τολμηροῦ ἐκείνου. καὶ ἡ μήτηρ δὲ δακρύσασα παρεκάλεσεν ἐπισχεῖν αὐτοὺς τῆς βίας τὸν μιαρόν. ἔστι δὲ ἄρα, ὅτε δύναταί τι ὅμως καὶ ἡ δέησις· καὶ τοὺς τραχεῖς τῶν ἀνθρώπων ποθ' ἡ μετὰ ταπεινοφροσύνης λιπάρησις δυσωπεῖ· καὶ προκόπτει πολὺ ὁ ἐλεεῖσθαι ἀξιῶν· γινομένου τοὐναντίον, τῷ ἀποτόμως αἰτησαμένῳ, πολλά-

gurgitarant: patri manus adferre conatisunt; quod ne tamen sine causa facere viderentur; multa in religione cum eo disputare cœperunt. Ad quæ cum eis respondisset: & nomen Vlmensium obiecisset: quomodo hi de verâ nostra religione cum Cæsare decidissent: pacemque ab eo redemissent; referebatur ab eis, se nullam scire pacem; Vlmenses ita in deditionem venisse; vt de eis ad arbitrium suum Cæsar statueret. Præterea maximis conuitiis in Vlmenses inuehebantur: perfidos nominabant; ipsorum diripiendorum a Cæsare sibi potestatem factam clamitabant. His ita dictis, patre relicto, ad helluandum magis se conuertebant. Media fere nocte, cum se ad dormiendum abiecissent: quidam iterum vim facere tentauerunt: si forte pecuniam extorquere possent. Sed inter hos præcipue vnus, qui palam antea dictitarat: se non prius hac domo excessurum: quam quadraginta aureos abstulisset. Is patrem adoriri, & subula configere conabatur. Sed quia ceteri vino impediti, iuuare non volebant, materque interueniebat, conata perficere non potuit. Mane cum luxisset, illique surrexissent; cibus atque potio iterum prolixe, quemadmodum pridie vesperi factum erat; ipsique iusserant, apponebatur. Pater simul accubuerat: propemodumque iam conuiuii finis erat. Hic ille miles, de quo antea dixi, ad mensam stetit, fœdis & minitantibus oculis: magnamque tenens subulam: Videsne, inquit, hanc? simulque impetum facere voluit. Ibi pater a nobilibus, qui vna assidebant, petiit, ne hoc tantum scelus admitti paterentur; se, quam potuerit omnem beneuolentiam & officia eis præstitisse: debere eos impedire hominis nefarium conatum. Mater etiam suppliciter locuta, flens, obsecrauit: vti patrem ab audaci latrone prohiberent. Est tamen aliquando precibus in feritate morum locus: & homines crudeles, quandoque mouentur oratione supplici; proficitque is, qui misericordiam captat: cum ei, qui aduersetur, sæpenumero sit pereundum. Sed

Einer mit einem Pfriem: homo sanguinarius.

φονῶν ἐπὶ φόνῳ.

animos flectit Deus solus: & eorum, quos diligit, salutem expedit. Nam tum alter è nobilibus illis, qui Canonicus fuerat, manus continere sicarium iussit. Quoniam tamen, inquit, bene de nobis meritus est: iniuria ne ei inferatur. Cum ille vim facere fortiter perseueraret; iracundiaque totus exalbuisset: quin, inquit ille nobilis, abstines manus? minatusque illi grauiter, patri dicit: mane in hoc loco nobiscum; quod si exieris, periculum tibi non præstabo. Ibi ille sceleratus, cum à conatu depulsus esset: poculo vini pleno prehenso, propino ergo tibi, inquit ad patrem. Ipse recusare: tamen, quia alii imperabant, inuito respondere. Deinde cum ille exiuisset; tum nobilis ille de quo dixi, aiebat, hunc militem, aliosque permultos, quod stipendium eis non daretur, solere isto modo rapinis & cædibus viuere. Addebat etiam, in hoc bello eundem istum, perforatis quorundam presbyterorum, & forte etiam aliorum hominum, genibus, plumboque infuso feruenti; sic ab eis per maximos cruciatus pecunias expressisse. E qua re videri facile potest: vt nullum animal homine, qui disciplina & legibus regitur, præstantius & excellentius sit: sic nullum aliud æque ferox & crudele esse: cũ velut carceribus emissus, ad vim aditum, & ad flagitium licentiam, fuerit nactus. Ea autem licentia est in bellis: quæ quantumuis pie suscipi possint, scelere nunquam carent: eorumque animos etiam, qui alioqui forte mites essent, audaciores redigunt: omnemque humanitatem compendii causa exuere cogunt. Quo maiora sunt scelera eorum, qui natura ad maleficium propendent, & ad iniustitiam ingenium inclinatum possident. His rebus ita gestis: hi, de quibus scripsi, milites discesserunt Vlmam versus. E vestigio ad meridiem alius militum Germanorum grex bene magnus, qui eodem iter habebant, aduenit. Pater tum in lectulo paululum ad quiescendum se dederat. Accesserunt quidam ex illis ad ædes: vehementerque pulsarũt; quo strepitu ipse excitatus, paulum prospiciebat per fenestrã: sed respon-

*Ein Thumbherr, vir melior.*

*Ἀπευκτὴ προπόσεια.*

*Crudelitas latronum.*

*Licentia bellorum.*

*Die Mercurii post Domini. à primam Epiphaniæ, alius milites.*

κις ἀποθανεῖν. τὸν μέντοι νοῦν τῶν ἀνθρώπων μόνος ὁ θεὸς κυβερνᾷ· καὶ τούτους εἰς ἔλεον στρέψας, εὐεργετίζει τὴν τῶν ἠγαπημένων σωτηρίαν. τότε γὰρ δὴ ἅτερος τῶν εὐγενεστάτων ἐκείνων, γενόμενός ποτε τῆς ἐν ἐκκλησίᾳ κανονικῶν, κατέχειν ἐκέλευσε τὰς χεῖρας τὸν μιαιφόνον. ἐπειδὴ μέντοι, φησὶν, ἡμᾶς ἐφιλοξένησε· μὴ ἀδικείσθω. ἐκείνου δὲ ἡσυχίαν ἄγειν οὐκ ἐθέλοντος· ἀλλ᾽ ὑπ᾽ ὀργῆς ὠχριῶντος· κελεύω σοι, φησὶν ὁ εὐγενὴς, κρατεῖν τὰς χεῖρας. οὐκ ἀκούεις; καὶ ἀπειλήσας, λέγει πρὸς τὸν πατέρα· μένε μεθ᾽ ἡμῶν ἐνταῦθα. ἐὰν δὲ ἐξέλθῃς· οὐδὲν πρὸς ἐμὲ ὅ,τι μετὰ ταῦτά σοι συμβησόμενον. δὴ τότ᾽ ἐκεῖνος, ὡς ἔγνω ματαίως ἐπιχειρεῖν· ποτήριον οἴνου λαβὼν, προπίνω δή σοι ἰδοὺ, φησὶ πρὸς τὸν ἀδικούμενον. ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα παρῃτεῖτο· εἶτα δὲ, τῶν ἄλλων κελευόντων, ἄκων μὲν, ὑπέμεινε δέ. μετὰ ταῦτ᾽ ἐκείνου ἐξελθόντος, ἔφη ὁ εὐγενής· ὡς ἄρα οὗτός τε, ἄλλοι τε πάμπολλοι τῶν στρατιωτῶν, διὰ τὸ μὴ λαμβάνειν μισθὸν, εἰώθασι ποιεῖσθαι τὸν βίον τουτονὶ τὸν τρόπον ἀπὸ ἁρπαγῆς καὶ φόνων. καὶ μὴν κἀκεῖνο προσετίθη· ὅτι κατὰ τουτονὶ τὸν πόλεμον ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος, πρεσβυτέρων τινῶν, καὶ ἄλλων ἴσως, τὰ γόνατα τρυπήσας, καὶ μόλυβδον βράζοντα ἐγχέας, οὕτως διὰ μεγίστων ἀλγηδόνων ἠργυρολόγησεν. ἐξ οὗ ῥᾳδίως ἄν τις ὁρῴη· ὥσπερ οὐδὲν ζῷον ἀνθρώπου βέλτιον ἐστὶ, παιδείᾳ γε καὶ νόμοις πειθομένου. οὕτως οὐδὲν τοῦ αὐτοῦ καθεστηκέναι ὠμότερον ὅταν χωρισθεὶς τῶν καλῶν, ἐξουσίαν αὐτοκράτορα καὶ ἀκώλυτον πρὸς τὴν μοχθηρίαν λάβῃ. αὕτη δὲ ἡ ἐξουσία παρὰ τοὺς πολέμους ἐστὶν· οἳ καίτοι πολλάκις δικαίας ἔχοντες προφάσεις, οὐ πώποτε κακουργημάτων ἀμοιροῦσιν· ἀλλὰ καὶ τοὺς φύσει μὴ τοιούτους ὄντας, εἰς πᾶσαν περιτρέπουσι τόλμαν τοῦ ἰδίᾳ λυσιτελοῦς ἕνεκα. ὅσῳ πλείονα τὴν ὠμότητα χρὴ νομίσαι τούτων· οἵτινες εἰς ταύτην κέκτηνται κατάπλεων τὸν τρόπον. τούτων δὲ οὖν οὕτω γενομένων· οὗτοι μὲν εὐθὺ Οὔλμης τείνοντες ἀπῆλθον. εὐθέως δ᾽ ἄλλο τι στρατιωτῶν στῖφος, καὶ αὐτῶν ἐκεῖσε πορευομένων, περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐφέστηκε. ἡνίκα ταῦτα δὲ ὁ πατὴρ, ἐπὶ σκίμποδος μικροῦ ἐπαναπαυόμενος ἡσυχίας ἐκεῖτο. προσελθόντες τινὲς ἐκείνων, τῇ οἰκίᾳ καὶ τὰς θύρας δεινῶς ἔκοψαν. ἐξεγερθεὶς δὴ ἐκεῖνος, παρέβλεπε διὰ τῆς θυρίδος· οἱ μὴν ἀποκρίνεσθαι, μήτε

γὰρ δὴ

γε δὴ εἰσδέχεσθαι, ἤθελε. πλείονες ἐκεῖνοι τῶν κρυπτῶν ἀνέκειντο· τοῦ τοιούτου θορύβου ἡ μήτηρ αἰσθομένη, τότε που τῆς κώμης γειτνιῶσα, προσέρχεται δρόμῳ. ἐκεῖνοι βιαζόμενοι εἰσπηδῶσιν. ἐν ᾧ μόλις ἐκφεύγων ὁ πατήρ, διὰ τῶν βαθμῶν εἰς τὰ ἀνώτερα τῆς οἰκίας ἀναβαίνει. ἦν τι ἐν τοῖς ὄπισθεν αὐτῆς χαρτοφυλακεῖον· καὶ ἐπάνω τούτου περιστεροτροφεῖον· τὰ δὲ ἐν μέσῳ τούτοιν, κενά. ἔνθα ὁ πατὴρ εἰς τὸ περιστεροτροφεῖον εἰσελθών, διὰ ὀπῆς ἐπὶ τὰ τοῦ χαρτοφυλακίου σανιδώματα κατέβη· καὶ τὴν ὀπὴν ἤδη ὑπὲρ κεφαλῆς οὖσαν σανίδι ἐκάλυψεν. ἐνταῦθα μὲν αὐτὸς ἐκρύβη, τὰ μὲν ἐπὶ νώτων, τὰ δὲ ἐπὶ στέρνα, τὰ δὲ ἐπὶ πλευρὰ κυλισθείς, ἐν μεγάλῳ φόβῳ καὶ ἀγωνίᾳ. ἐκεῖνοι δ' εἰσβιασάμενοι, ποῦ ἐστιν ὁ κύριος; ἠρώτων. τῆς δὲ μητρὸς οὐκ εἰπούσης ἔνδον αὐτὸν εἶναι· ἐκεῖνοι, ψεύδῃ, ἔφασαν· ἑωράκαμεν αὐτὸν διὰ θυρίδος. καὶ ἐν ἀληθείᾳ ἴσως οὐκ ἀδύνατον, αὐτοὺς διὰ ὑάλου θεωρεῖν ἐκεῖνον. ἐζήτουν τοίνυν αὐτὸν πανταχοῦ διατρέχοντες. οὐ γὰρ τότε γε οὐδὲ ἡ μήτηρ ἐγνώκει, ποῦ λανθάνει ἐκεῖνος. αὐτοὶ πολλάκις ἐφώνουν κύριε, ποῦ εἶ; προέρχου, οὐδέν σοι κακὸν ποιήσομεν. τελευταῖον δὲ εἷς αὐτῶν ἀνέβη εἰς τὸ περιστεροτροφεῖον· εὗρέ τε τὸν χιτῶνα τοῦ πατρός. ἐν γὰρ τῇ ἐξαπιναίᾳ ταραχῇ ἐκδυσάμενος αὐτόν, ὅτε ἐπὶ τὸ χαρτοφυλάκιον ἑαυτὸν καθῆκε, ἐνταῦθα αὐτὸν ἀπέρριψε. τηνικαῦτα ὁ στρατιώτης τῇ μητρί, ἰδού, φησιν, ὁ χιτὼν αὐτοῦ. ποῦ τοίνυν αὐτὸς ὢν τυγχάνει; ἐκείνη δὲ οὐδαμῶς ἀπολειπομένη θηλείας· ἥτις ὡς τὰ πολλὰ τῶν ἀνδρῶν, ἐμπεσόντος ἀπροσδοκήτου κακοῦ, δεινοτέρα ἐξευρίσκειν τι πέφυκε· φησὶ τῷ στρατιώτῃ· ὅτι ἐγὼ τῆς προ[illegible]μένης νυκτός, παρόντων καὶ τότε στρατιωτῶν, ἐνταῦθα κατέβαλον· ἵνα μή τις ἀφελόμενος οἴχοιτο. ὁ μὲν οὖν οὐδὲν ἔτι ποιεῖν ἔχων, καὶ τὸν ζητούμενον οὐχ εὑρίσκων, κατέβη πάλιν. θαυμασία αὕτη καὶ θεία εὐεργεσία. τίς ἂν προσνοήσαιτο; ὅτι ἐκεῖνος οὐχ ἑώρακε τὸ θύριον, τὸ πρὸς τῇ κλίμακι ἀνεῳγμένον, δι' οὗ πρὸς τὸν πατέρα κατάβασις ἦν. ἀλλὰ περιέφραξε τοὺς αὐτοῦ ὀφθαλμοὺς ὁ θεός. ἐξ οὗ δῆλον, ᾧ τινι πάρεστιν αὐτός, ἱκανὸς πρὸς πᾶν κακὸν εἶναι πεφυλαγμένον. καθὰ καὶ τοὺς σοδομίτας ἡ ἐξαπίνης τύφλωσις, τῆς τοῦ Λώτ, καὶ τῶν ἐπιξενωθέντων ἀγγέλων, οἰκίας ἀπήλασεν. ὡς δ' οὔπω ζητοῦντες ἐπαύοντο· ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἀνίχνευτον κατέλει-

dere, aut intromittere nolebat. Illi acrius instare. Tum sonitu commota mater, quę alicubi in pago fuerat, adcurrit. Illi vi introrumpunt. Interim pater vix effugiens, per scalas ascendit in superiora domus. Erat in posteriore parte ædium tablinū; supra id imminebat columbarium: ita tamen, vt in medio locus aliquis esset vacuus. Ibi pater columbarium ingressus, per foramen descendit supra tabulata tablini: assereuloque id foramen, quod iam supra caput erat, contexit. Ibi ergo se abdidit, modo tergo, modo pectori, modo lateribus incumbens, magno metu & sollicitudine. Illi ingressi de hero interrogarunt. Quibus cum mater diceret, eum domi non esse: illi, mentiris, inquiunt: vidimus eum per fenestram. Et sane fieri potuit: vt trans vitrum eum viderent. Ibi tota domo discurrebant quærentes. Nec dum etiam mater norat, vbinam ille se occultasset. sæpe illi clamare: Heus here, vbi es? progredere, non nocebimus. Tandem vnus ex eis ascendit in columbarium, reperitque patris tunicam. Hanc ille in illa subita trepidatione exuerat; in eoque loco reliquerat: cum supra tablinum descenderet. Ibi ille miles ad matrem, en, inquit, hic tunica eius. Vbi ergo ipse est? Tum mater (vt est fœminarum ingenium in casibus repentinis ad excogitandum aliquid, quam virorum; plærunque promptius & solertius) respondit militi; se præterita nocte, cum etiam milites adfuissent, eo loci eam coniecisse, ne quis auferret. Ille responso contentus, iterum descendit: nec reperit patrem latitantem. Mirabile profecto Dei beneficium: illum non vidisse ostiolum, quod patebat, & per quod ad patrem descensus erat, prope scalas. Sed pręstrinxit illius aciem oculorum Deus: vt manifestum fit, cui ille adest, eum satis custoditum esse aduersus omne malum, quamuis propinquum, vt etiam Sodomitas repentina cæcitas à domo Lothi, & hospitum Angelorum, quos ille receperat, prohibuit. Cum illi quærendi finem nōdum facerent: sed omnia loca percursa-

Ein Stüblin vnd Taubenschlag. *Ibi occultatur.*

*Periculum imminendi.*

*Fœminarū prompta ingenia.*

*τύφλωσις, Genes. 19.*

rent: mater idētidem animos eorū pmulcens: videtis ipsi, inquit, filii mei, eum nusquam adesse. Cur hunc laborem inanem capitis? Introite in hypocaustum, dabo equidem vobis, quicquid ad curationem corporum pertinet. Hæc eo consilio dicebat: vt cognosceret illis remotis, vbi nam pater lateret: vtique eum aliqua ratione clam emitteret. Tanta eius in illum iis temporibus constitit fidelitas. Ac profectò sæpius de patris salute actum fuerat; nisi huius fidelissimo studio, & virtute incredibili, pericula depulsa fuissent. Illi eius oratione persuasi, inuestigatione destiterunt: atque in hypocaustum ingressi, quę ad famem sitimque sedandam requirūntur, omnia affatim inuenerunt. Breui mater in culinam egressa: pater, cū solam animaduerteret, vnguibus parietem fricās, se esse superius significauit. Erat enim tabliuo culina continēs. Quare animaduersa, cum militum animis in res âlias intentis, tempus opportunum ipsa cēpisset, ad patrem celeriter ascendit: eūque maximopere adhortata est: vt quam maxima posset celeritate decurreret: & per ianuam posteriorem, hortumque domui adiunctum, fuga sibi salutem peteret. Illos enim maxima ei & extrema supplicia minari. Ibi ille paret: atqi summa contentione decurrit. Mater pauore exanimatum, nec sat rationis habentem, secuta, tunicam & hastam post eum portauit: atque in hortum deduxit. Quo cum venisset, miles quidam in fossa post horreum sedebat caligis impeditus. Is eos conspicatus, atque expallescens, mane, inclamauit, bone vir; quorsum te proripis? Non faciemus tibi iniuriam. Huic conuersus pater, breui, inquit, reuertar: adeundus mihi quidam est ægrotus, & consolatio adhibenda. Ita cum horto exiuisset: multi equites apparebant in via, quæ via proxima horto, & humilibus duntaxat vepribus, ab horto discreta erat. Illi clamare, mane vir optime, quo contendis? Ipse nihil contra, sed secundū hortum ad alias partes declinare: loca flexuosa & viā concauam, atqi anfractus petere. Inde syluā subiens, breui Scharestetum, qui vicus dimidio milliario Lucenhusa distat, perterritus, tutus tamen,

*Vxoris fidelitas.*

*Fronte capillata.*

*Σὺν δίκῃ δ' ἐν χερσίν.* *Στρατιώτης ἀκουσίως τῇ χεζέσει.*

*Ill Cessio in Scharestadensem pagum.*

*Scharestetū.*

ποι· ἡ μήτηρ ἀεὶ βουκολοῦσα καὶ πρὸς ἄλλα ἀπάγουσα, ὁρᾶτε αὐτοὶ, φησι, φίλα τέκνα, ὅτι οὐδαμοῦ ἐκφανὸς ἐστι. τί μάτην ἑαυτοὺς κόπτετε; εἰσέλθετε εἰς τὸ ὑπόκαυστον· ἑτοίμως ἔγωγε δοῦναι πάντα ἀφειδῶς, ὅπόσ' εἰς σιτία καὶ ποτόν. ταῦτα δὴ ἔλεγε, βουλομένη ἐκείνων ἐκποδὼν γινομένων μαθεῖν ποῦ ὁ πατὴρ ἐκρύπτετο, ὅπως αὐτὸν ὑπεκπέμψῃ. τοσαύτη περὶ αὐτὸν ἔχουσα πίστιν ἐφάνη ἐπεὶ διά γε αὐτὸν πολλάκις ἂν ἀπώλετο εἰ μὴ ταύτης ἡ ἐξαίρετος ἀρετὴ καὶ σπουδὴ πάνυ ἐποίησε παρελθεῖν τὸ κακόν. οἱ μὲν οὖν αὐτῇ πεισθέντες, ἀποστάντες τοῦ ἐπιζητεῖν· καὶ εἰς τὸ ὑπόκαυστον ἐλθόντες, ἔλουτο. ἐπιτηδείου ἐμπόρευον. οὐ πολὺ δὲ διαλιποῦσα, ἐξῆλθεν εἰς τὸ μαγειρεῖον. ὁ δὲ πατὴρ μόνην κατανοήσας, τοῖς ὄνυξι τὸν τοῖχον, τῷ μαγειρείῳ ξυνεχῆ ὄντα, ξέων, ψόφον ἐποίει. ἡ δὲ τοῦτον συνεῖσα, τῶν στρατιωτῶν περὶ ἄλλα ἀσχοληθέντων, καιρὸν εὔκαιρον λαβοῦσα, πρὸς τὸν πατέρα ὀξέως ἀναβαίνει· καὶ ἐκ παντὸς τρόπου προσλιπαροῦσα παραινεῖ, ὡς ἂν δύναιτο τάχιστα καταιτρέχειν· καὶ διὰ τῆς ὄπισθεν θύρης, κήπου τε πρὸς τῇ οἰκίᾳ ὄντος, φυγῇ σωτηρίαν ζητεῖν. ἐκείνους γὰρ μανίας καὶ θυμοῦ μεστοὺς, τὰ ἔσχατα αὐτῷ ἀπειλεῖν. ὁ δὲ ταῦτα δὴ πείθεται· καὶ ὡς εἶχε τάχους καταβαίνει. ἡ δὲ μήτηρ αὐτῷ ἐκπεπληγμένῳ συμπαρομαρτεῖ, τὸν χιτῶνα καὶ τὸ δόρυ φέρουσα· καὶ αὐτὸν εἰς κῆπον ἐκπέμπουσα. εἰς ὃν ἐλθόντος· εἷς τῶν στρατιωτῶν ὄπισθε τῆς ἀποθήκης. ἕνεκα τοῦ τὰ ὑποδήματα ἀποσκευάζεσθαι καθῆστο, ὡς ἔβλεπεν· ὠχριάσας μεγάλῃ φωνῇ κεκράζει· μένε ὦ οὗτος. ποῖ, ποῖ; οὐδέν σε ἀδικήσομεν. πρὸς ὃν ὁ πατὴρ ἐπιστραφεὶς, οὐκ εἰς μακρὰν, φησὶ, πάλιν ἔρχομαι. νῦν μὲν γε ἰτητέον μοι πρός τινα νοσοῦντα, παρακλήσεως ἕνεκα· εἶτα τοῦ κήπου ἐξελθόντος ἱππέων τάγμα κατὰ τὴν ὁδὸν ἐφαίνετο· ἥτις ἔγγιστα τοῦ κήπου, ταπειναῖς μόνον ἀκάνθαις διαζεύγνυται· ἐκεῖνοι μὲν ἐκραύγαζον· μένε ὦ τὰν· ποῖ σπεύδεις; αὐτὸς δὲ σιγήσας, ἀγκύλον ὁδὸν, κοίλην οὖσαν καὶ καμπύλην, παραμείβων τὸν κῆπον, ἐτρέπετο. ἔπειτα διὰ ὕλης, εἰς Σχαρέστετον, κώμην ἀπέχουσαν ἥμισυ μιλίου τῆς Λουτζενούσης, περίφοβος μὲν, ἀσφαλὴς δὲ ἦλθεν

ἦλθεν. ἔνθα παρὰ τῷ παρόχῳ εἴπερ ἐκκλησίας ἦν κατέλυε, τρεῖς αὐτοῦ μείνας ἡμέρας. ἐν αἷς δὶς εἰς τὴν Λουτζενοῦσαν πέμψας, τῇ μητρὶ παρεκελεύετο, πάντων μὲν τῶν ἄλλων ἀμελεῖν, μόνης δὲ καλῆς σωτηρίας ἀντέχεσθαι. καὶ ἐπειδὴ πανταχοῦ διὰ τοὺς πολεμίους πάντα ἐπικίνδυνα εἴη, ὅτι τάχιστα εἰς τὸ Σχαρεστὴν παραγίνεσθαι. τῇ τρίτῃ δὲ ἡμέρᾳ, ἱσπανῶν ἱππέων ἴλη κατὰ τοὺς περὶ τὴν κώμην ἀγροὺς ἑωρᾶτο. οἱ μὲν οὖν γεωργοὶ συνδραμόντες ἐκωδώνιζον, πειρώμενοι κωλύειν αὐτοὺς τῆς εἰσβολῆς. ἄλλοι δέ τινες εἰς τὸν τοῦ ναοῦ, τοῦ πρὸς τοῖς ἀγροῖς ὄντος, πύργον ἀνέβαινον, καὶ μετὰ τούτων ὁ πατήρ· σκεπτησόμενοι, τί ποιεῖν ἐκεῖνοι μέλλουσιν. ὁρῶν δὲ αὐτοὺς ὁ πατὴρ δεῦρο κἀκεῖσε τοῖς ἵπποις ἐλαύνοντας· ἀγαθῇ τινι τύχῃ, μᾶλλον δὲ θεόθεν, καθορᾷ κάτω οὖσαν ὀστοθήκην ἢ κρύπτην· καὶ γνώμην ἐποιεῖτο, εἰ ἄρα μὴ κωλύεσθαι δύναιτο, ἐν αὐτῇ κρύπτεσθαι. τῇ δὲ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἑσπέρας οὔσης, ἦλθεν ἡ μήτηρ, ἐκλιποῦσα τὸν οἶκον διὰ τὸ τῶν πολεμίων πλῆθος· καὶ τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας οὖ ἔκρουε, ῥυπαρὰ, θορυβηθεῖσα, καὶ οἱονεὶ παρακεκινηκυῖα. ἐν γὰρ τῇ ὁδῷ περιπεσοῦσα ἱσπανοῖς, ὅσα ἐξέφερεν οἴκοθεν ἀφῄρητο· ὡς δὲ αὐτὴν εἰς τὴν ὕλην ἕλκειν ἐπειρῶντο· τὰ μὲν ὡς μέγιστον ὀδυρομένη κέκραγε· τὰ δὲ πρόσωπον πηλῷ μεμιασμένον, καὶ αἰσχρὸν [illegible] ἔδειξε [illegible] καὶ τὰς ἐπὶ τῇ κεφαλῇ ὀθόνας λύθρῳ κεχρισμένας [illegible]. ταύτῃ δὲ τῇ ἐπινοίᾳ οὐ τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ πρότερον καὶ ὕστερον πάντοτε, τῆς ἀπ' ἐκείνων ὕβρεως ἑαυτὴν ἐξεποίησε. τῇ αὐτῇ ἑσπέρᾳ, λέκτρα εἰς τὰ ἀνώτερα τοῦ ναοῦ ὁ πάροχος ἐκομίσατο· ὅπου καθευδήσειν αὐτός τε καὶ ὁ πατὴρ ᾤοντο, ταῖς γυναιξὶ καὶ οἰκέταις τὸν οἶκον καταλείποντες. ἤδη δὲ νυκτὸς οὔσης καὶ τῶν λύχνων ἀνημμένων, μελλόντων αὐτῶν δειπνήσειν· ἐξαίφνης ἅμα σάλπιγγι τὸ ἱσπανικὸν ἐμβάλλει. μέγιστος μὲν ἅπαντας καταλαμβάνει φόβος· ὁ δὲ πάροχος, τοῦτο ἐκεῖνο ἐστί, φησίν, ἀπολώλαμεν. ὥστε σύμπαντες τὸν οἶκον λιπόντες, ἄλλος ἄλλον ὑποδύεται τόπον. οἱ δὲ γονεῖς, τὸ μὲν πρῶτον, ἅτε τῶν τόπων ἄπειροι, ἀλλήλων χωρίζονται· εὐθέως δὲ ὅμως δαιμονίως ἐν τῷ κοιμητηρίῳ πάλιν ἑαυτοὺς ἀνευρίσκουσι· καὶ εἰς τὴν κρύπτην, περὶ ἧς εἶπον, ἄμφω εἰσδυου-

peruenit: Ibi ad Parochum diuertit, triduumque cum eo mansit. Quo spatio tamen bis Lucenhusam misit: qui matrem admonerent: omnibus vt rebus posthabitis, rantum honestæ saluti consuleret: & quoniam illic infesta omnia essent hostibus, quam maturime ad ipsum properaret Scharesterum. Tertio die post, aliquot Hispani: in campo circa Scharestetum visi. Hic agricolæ concurrere, campanas pulsare, ab ingressu vici eos repellere, contenderunt. Alii in turrim templi, quod in campum spectabat, ascēderunt: & cum his pater, ad speculandū, quid in animo illis esset facere. Cum eos in agris oberrantes equis cerneret: casu, vel potius diuinitus, Ossuariam seu cryptam, quæ infra erat, despexit. Consilium cepit, si illi prohiberi non possent: ac vi incursionem facerent: se in eam latendi causa ingressurum. Eodem die sub vesperum venit mater, profugiens domo, propter vim & multitudinem Hispanorum: pulsabatque ianuam parochi: squalida, exanimata, ac similis mente captæ. Nam in via inciderat in Hispanos: a quibus ea, quæ domo extulerat, erepta fuere. Qui cum in syluam pertrahere illam conarētur: clamores, quantos maximos potuit, questusque sustulit: faciem luto & sordibus perlitam monstrans: & caput vitta cruenta tectum, taboque infecta, ostentans. Quibus rebus non tum solum, sed aliis etiam temporibus, ab illorum sese iniuria liberauit. Ea vespera Parochus in superiorā templi lectulos portandos curauit: vbi ipse ac pater pernoctarent: mulieribus & familiæ domo relicta. Noctu luminibus accēsis, cum ante cœnare vellent: repentino tuba exaudita, Hispanorum mox irruptio subsecuta est. Maximus omnibus timor iniectus: parochus, nunc, inquit, de nobis actum est. Ergo omnes sese domo eiicere: diuersas fuga partes singuli petere. Parentes, vt locorū ignari, primū diuulsi, mox tamen diuino quodā beneficio in cemiterio cōuenientes: ambo sese in cryptā, q̄ demōstraui cō-

*Ibi pastor Ecclesiæ, Georgius Hermius, vir humanissimus.*

*Die Veneris, equitum Hispanorum eo accessus.*

Beinhaus, *Ossuaria*, Krufft.

Σωφρονίζουσα [illegible] κλινή.

*Hora noctis ma sexta.*

iecerunt: in partem eius intimam se abdiderunt: duoque feretra, quę supra mortuorum ossa erant, obduxerunt. Erat iam hora sexta. Nihil adeo homini tali tempore recusandum: vnde salutem honeste petere potest: nec aspernandum id, quod in periculis auxilio potest esse, quamuis alias iniucundum: nec nouit homo, vnde aut quomodo sæpe contingat ei salus: cum res contemptæ aut abominabiles alioqui, vim quandoque ad conseruationem habeant maximam. Ita (si licet huc aduocare homines ex sacris literis maximos.) Dauid non dubitauit cum apud Regem Achin extremo discrimine staret, prope à satellitio eius proditus, nec capite in parietes arietare, qua in re magnus dolor erat; nec barbam saliua defluente turpificare, quod sane fœdum: nec simulare dementiam, à qua re nemo facile illi antea commodi aliquid casurum credidisset. Eodem modo (ne lōgior sim) centum Prophetæ in spelūcas se abdi ab Abdia, Procuratore Regis impii Achaabi & conseruari, æquis animis tulerunt. Nā se vitamque suam in discrimen iniicere; cum ea re nihil proficiatur: cumque antea miserabilis mors subeunda sit, quam confessio Christi fieri magnanima possit: atque cum mutus de medio tollaris: nec ea gratia hostes adsint, vt de Religione inquirant: est quidem illud non seruire gloriæ Dei, meo quidem animo: sed ipsum necem sibi adserre. Tunc igitur, vt dixi, ad eum modum Hispani irruperunt. Pars clamabat sancta Maria, Landtgrauius, Landtgrauius: alii his respondebant, non Landtgrauius, sed Cæsar, Cęsar. Mox fores perfringere; summa vi domos irrumpere; coniicere prædam in plaustra: tum domum parochi aggredi cœperunt. Ibi pater tunicam interiorem qua pectus circumuestiebat, hastamque reliquerat. His rebus atque aliis ablatis in cœmiterium aduolarunt: valuas templi effregerunt, adytumque: omnia, quæ inuenerūt, exportarūt. Alii hominem mortuum in cœmiterium inferebant: omnes partes perscrutabantur: tecta disturbabant, si quis forte sub eis lateret. Quidam

*In ossuarium irrepunt.* — *Bene factū.* — *1. Sam. 21.* — *1. Regum 18.* — *Irruptio hostium in pagum.*

σκευάς τι τὸν μάλιστα ἔνδον τῆς ὀστοδόχης μυχὸν ἑαυτοὺς συνωθοῦσι· καὶ φέρετρα δύο, κείμενα ἐπὶ τῶν ὀστέων, προβάλλονται. ὥρα δὲ ἦν τότε ἕκτη. οὐδὲν δῆτα προσήκει ἀναίνεσθαι ἐν τοιούτοις καιροῖς ἄνθρωπον· ἀφ' οὗ καλῶς ἐστι τυχεῖν σωτηρίας· οὐδὲ καταφρονεῖν οὗ ἐν κινδύνοις ῥύεσθαι δυναμένου, καίπερ οὐχ ἡδέος ὄντος. οὐδὲ ἔγνωκεν ἄνθρωπος, πόθεν ἢ πῶς τεύξεται τῆς τῶν δεινῶν πολλάκις ἀπαλλαγῆς· ἀλλ' ὅμως τι, καὶ φαύλων ποτὲ καὶ εὐτελῶν ὀργάνων, οἷόν τε διασώζειν ὄντων. οὕτως. (ἐξείη δέ μοι μέγιστα μικροτέροις συγκρίνειν.) ὁ ἁγιώτατος Δαβὶδ οὐκ ὤκνησεν, ὡς παρ' οὐδὲν ἦλθεν ἀπολέσθαι, παρὰ τῷ βασιλεῖ Ἀχὶς, σχεδὸν τῇ τῶν αὐτοῦ δορυφόρων μηνύσει ἐγκαταληφθεὶς, οὐδὲ τὴν κεφαλὴν εἰς τὸν τοῖχον κρούειν, καίπερ ἀλγηδόνος τῷ πράγματι προσούσης· οὐδὲ τὸν πώγωνα σιάλῳ καὶ ἀφρῷ μολύνειν, ὃ δὴ αἰσχρόν· οὐδὲ πλάσασθαι παράνοιαν, ὅθεν οὐδεὶς ἂν εἰς ὠφεληθῆναι ἂν αὐτὸν ᾠήθη. τὸν δ' αὐτὸν τρόπον (ἵνα μὴ πέρα τοῦ καλῶς ἔχοντος μηκύνω) οἱ ἑκατὸν προφῆται, εἰς τὰ σπήλαια ἐμβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ Ἀβδία, τοῦ διοικοῦντος τὰ τοῦ ἀσεβοῦς βασιλέως Ἀχαάβ, οὐ βαρέως ἔφερον. τὸ γὰρ αὐτοὺς εἰς τοιοῦτον κίνδυνον ἐμβάλλειν, οὐδὲν τῷ δὲ ὠφελοῦντα ἀναγκαζομένους πρότερον οἰκτρῶς ἀποθανεῖν, ἢ γενναίως ὁμολογῆσαι τὸν Χριστόν· καὶ τῶν ἐχθρῶν οὐ διὰ τοῦτο παρόντων ὅπως τὰ περὶ τῆς θρησκείας ἐξετάσωσιν· ἀλλ' ὅπως παντὶ τρόπῳ κακίαν χαίρωσιν· ἐστὶ μὲν τόδε γ' οὐχὶ σπουδάζειν ὑπὲρ θεοῦ δόξης· μᾶλλον δὲ ἑαυτοῖς τὸ ζῆν [illegible], περὶ αὐτὸν αὐτόχειρα γινόμενοι. τότε μὲν οὖν, καθάπερ εἶπον, ἰόντες τὸν τόπον οἱ Ἱσπανοὶ ἐφίσταντο. τούτων οἱ μὲν κατὰ τὴν ἐμβολὴν ἐβόων, ἁγία Μαρία, λανδγράβιος, λανδγράβιος· οἱ δὲ ἀντεβόων, οὐ λανδγράβιος, ἀλλὰ καῖσαρ, καῖσαρ. μετὰ βραχὺ τὰς θύρας συνέτελον. εἰς τοὺς οἴκους βίᾳ εἰσεπήδων· τὴν λείαν ἐπὶ τὰς ἁμάξας ἔβαλλον· τελευταῖον δὲ καὶ τὴν οἰκίαν τοῦ παρόχου ἐπεχείρουν. ἔνθα ὁ πατὴρ τὸν χιτωνίσκον ἑαυτοῦ, καὶ τὸ δόρυ, καταλέλοιπε.

Ταῦτα καὶ πάντα ἄλλα ἀφελόμενοι, εἰς τὸ κοιμητήριον ἦλθον· καὶ τὰς τοῦ ναοῦ θύρας συγκλάσαντες, καὶ τὸ ἄδυτον, ὅσα εὗρον, πάνθ' ἱεροσύλουν. καὶ ἄλλοι μὲν νεκρόν τινα εἰς τὸ κοιμητήριον εἰσέφερον· ἄλλοι δὲ οὐδὲν μέρος ἀνερεύνητον ἀφίεσαν· ἀλλὰ καὶ τὰ στέγη ἐκμολοῦντες ἐπόρθουν, εἴ τις ἴσως ὑπ' αὐτοῖς κρύπτοιτο. ἦσαν δὲ

καί τι-

καί τινες τῇ κρύπτῃ προσιόντες καὶ ταῖς δᾳσὶ φαίνοντες πολλάκις εἴσω, καὶ ξίφεσιν ἐρευνῶντες. καὶ αὐτοὶ μὲν ἐναργῶς ὑπὸ τῶν ἔνδον ἑωρῶντο, οὐ μέντοι γ' αὐτοὺς ἑώρων. τὸ δὲ ἄλλο πλῆθος πᾶσαν τὴν κώμην κύκλῳ περιελαύνειν ἵπποις· καὶ φυλακὰς περί που πέντε τόποις ἐγκαθίστη. μετὰ δὲ ὥρας δύο, νομιζόμενοί ποτ' αὖ ἀπελθεῖν ἅμα τῇ λείᾳ· τὰ βοσκήματα κόπτειν, καὶ ἕψειν, ἐπεβάλλοντο. τῇ δὲ νυκτὶ μέσῃ, γυναικῶν κλαυθμὸς ὑβριζομένων. οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον ἦλθέ τις εἰς τὴν κρύπτην παρεισδύων. οἱ μὲν ἐμοὶ νομίζοντες ἱσπανὸν εἶναι, ἐσίγων, καὶ μάλα ἐφοβοῦντο. ὁ δὲ μέσης ἴσως ὥρας ἀπελθούσης ἐκρύπτετο ψοφῶν ὑπὸ τὰ τῶν τεθνεώτων ὀστᾶ. καὶ πάλιν ἐξῆλθε. προσελθοῦσα δὲ ἡ μήτηρ, εὑρίσκει τηλεβόλον, ὑπὸ τοῦ παρόχου τοῖς ὀστοῖς ἐγκρυβέντα. ἤχθοντο τοίνυν οἱ γονεῖς, ἀλλήλους οὐκ ἀνεγνωκότες· καὶ τῶν κινδύνων ἀπαλλαγῆναι ἐκτενῶς ηὔχοντο τῷ θεῷ. ὥρας δὲ μιᾶς παρῳχηκυίας· σιγῆς πανταχόθεν οὔσης, προῆλθεν ἡ μήτηρ, σκοποῦσα εἴ που ἐξέσται ἐξελθεῖν. ἔρχεται τοίνυν εἴς τινα οἶκον, ὅπου γεωργούς τινας μὲν εὑρήσειν ᾤετο, φόβῳ καταφυγόντας ἐκεῖσε· ἦσαν δὲ ἱσπανοί. οἵ τινες, ὡς αὐτὴν εἶδον, ὡς τάχους εἶχον, ἐπεδίωκον, κράζοντες γερμανικῇ φωνῇ· δεῦρο γυνή, δεῦρο γυνή. αὐτὴ δὲ πολλῷ τάχιον φεύγουσα, οἰνῶνός τινος ἀνεῳγμένου ὑπεράλλεται. καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ κοιμητήριον, οὐ μὴν τὸ εὐθέως, ἀλλὰ διὰ καμπυλοτάτων καὶ μαιάνδρων, μὴ ἅμα ἑαυτῇ καὶ τὸν πατέρα ἀπολέσειεν, εἰς τὴν κρύπτην ἔφυγε. καὶ λέγει μὲν αὐτῷ, πόσῳ περιέπεσε κινδύνῳ· καὶ ὅτι μηδεμία σωτηρίας ἐλπὶς εἰσέτι. ἐλυπεῖτο δὲ αὐτὸς ἄρα τῷ πράγματι· καὶ πρὸς τούτῳ καὶ τοσοῦτον ῥίγους, ᾧ τε μόλις δύνασθαι φέρειν. καὶ δὴ φανερὸν γέγονεν, ὅσον ἡ ἀνάγκη ἰσχύει. τῷ γὰρ ῥάκει, τῷ ἐπὶ τοῖς φερέτροις, ἠναγκάζετο τὼ πόδε καλύπτειν ὅπως τὸ ψῦχος πως ἀμύναιτο. πρὸς δὲ τούτοις, καὶ ἀμφότεροι ὑπνομαχοῦν διηνεκές· καὶ δὴ τέλος ὁ πατὴρ ὑπό τε τοῦ ψύχους, καὶ τῆς λύπης (δυοῖν ἐπακτικωτάτοιν τοῦ καθεύδειν) εἰς ὕπνον κατεσπάσθη. μετὰ δὲ μίαν σχεδὸν ὥραν ἐξεγερθέντος, καὶ τῆς μητρὸς περὶ τετάρτην ὥραν εἶναι λεγούσης· προσευξάμενοι Χριστῷ, σωτηρίαν δοῦναι καὶ ἀποδημα-

etiam ad cryptam accedebant: ſæpenumeroque facibus introrſus porrectis, gladio ſcrutantes, explorabant. Atque hi a parentibus perſpicue videbantur: ipſi tamen illos non videbant. Reliqui vicum omnem equis circuibant: excubitoresq; locis quinque diſponebant. Poſt horas duas, eum putarentur tandem cum præda abituri: pecora cædere, atque coquere cœperunt. Nocte media eiulatus mulierum puellarumque auditus. Non multo poſt venit quidam, qui ipſe quoq; cryptam ſubibat. Eum ma[illegible] putabant Hiſpanum eſſe: ideoque ſilebant; & ne inuenirentur, non mediocriter pertimeſcebant. Idem poſt horam dimidiam aliquid inter oſſa mortuorum, idque ſonans, occultabat, atque exibat. Mater accedit, & reperit bombardam abſconditam à parocho. Dolebant ergo ambo, ipſos inter ſeſe nō agnitos eſſe: Deumque enixe, ſe vt ex eo diſcrimine ſeruaret, precabantur. Poſt vnam horam, cum ſilentium in vico eſſet: mater è crypta progreſſa, de exitu diſpiciebat. Venit in quandam domum: vbi ſperabat ſe aliquos agricolas, qui metu eo concurriſſent, inuenturam. Ibi Hiſpani, qui intus erant, eam viderunt: velociſſimeque inſequentes, Germanice inclamabant, fœmina pro me, pro me. Illa ex inſidiis iſtis multo velocius fugere; cellam quandam vinariam apertam, ſaltu ſuperare: ſeque in cœmiterium, ſed non recta, verum per ambages & flexiones, ne patrem quoque proderet, recipere. Cum iterum in cryptam ad patrem veniſſet; indicauit, quantum periculum adiſſet: nec eſſe adhuc vllam ſpem euadendi. Triſtis ea ſane re ille erat: nec ſatis cōmode à frigore maximo ſe defendere poterat. Atque ibi perſpici potuit, quanta vis neceſſitatis eſſet. Nam pedes eo panno, quo feretra integebantur, contra frigus hybernum velare cogebatur. Huc accedebat, quod perpetuum vtrique cum ſomno certamen erat: ac tandem pater, tū frigore, tum triſtitia (quæ res ad inducendum ſomnum, multum momenti habēt) dormire cœpit. Cum poſt vnam circiter horam experrectus eſſet: materque diceret, prope horam eſſe quartā: habita precatione ad Chriſtum Opt. Max. in viam

*Diſcurſatio & ſpou-ſio.*

*Sclopus inter oſſa.*

*Trans cellā ſaltus.*

*Ianuarii frigus.*

*Somnus in frigore.*

*Hora matutina quarta.*

se dederunt. Metuebant enim, ne, si dum luceret expectarent, ab hostibus deprehenderentur. Itaque silentio per vicum euntes: cum plaustra spoliis onusta astarent: secundum ea in tenebris, nemine vidente, elapsi sunt. Atque qua via proxima per hortos trans sæpes erat, in agros deuenerunt. Vbi, cum lapides & truncos obiectos non curarent, fiebat: vt non raro in fossas præcipitarentur. Consilium inibant, Vlmam ire: sed non recta: ne iterum in Hispanorū manus, qui circumcirca omnibus vicis consederant, inciderēt. Dextrorsus dumos & syluas petierunt: in quibus amplius duo milliaria, incerti viarum & locorum, errauerunt. Distabat autem vrbs ab eo, vnde exierant, vico, ad duo milliaria. Quacumque se conuertebant: aut Germanos audiebant, aut Hispanos milites, & sonitus tympanorum. Primum itaque variis difficultatibus & metu Bermelingam, post Ascam, peruenerunt: qui sunt duo magni pagi. In iis locis aqua & pane vires reficiebant. Inde Wippingam transgressi: in idipsum, quod vitare voluerant, discrimen inciderunt. Hispani enim circiter viginti numero, magna vi & terrore adequitabant. Hic cum pater manus ad eos tendere, & orare inciperet: vnus eorum venabulo ipsius caput percutere nitebatur, id tamen mater præoccupans impediit. Primum ei ademerunt gladium: deinde pulchrum pileum nigrum: pro quo ei quidam sordidum suū cinerei coloris imposuit. Post etiam peram, cingulum, pugionem. Alii tunicam a pectore discindebant: pars thoracem ex ceruina pelle manibus tractantes, pecuniam quærebant, in quo aurei aliquot insuti, tamen inuenti non sunt. Vnus eorum hasta peram partibus omnibus transfixit: in qua pecunia nonnulla reperta atque ablata, obolos tamen & nummos minutos reliquit. Ita variis modis ab eis huc illuc raptabatur. Tum pater Latine cum eis loqui, atque precari cœpit: Id ei profuit. Vnus enim ex illis exclamans, Latine scit, inquit: clericus est. Cumq; quis, vnde, quo tēderet, quæsiuissent, ipseq; respondisset: potestatē abeun-

*Euasio è Scharsflato.*

*Dis Sabbati.*

*Bermelinga. Asch.*

*VVippinga.*

*Spoliatio ab Hispanis.*

*Pera confossa.*

γίνεσθαι τῶν φόβων, ἀπιέναι ὥρμησαν. δεδίεσαν γὰρ, μὴ τὴν ἡμέραν ἀναμένοντες, ὑπὸ τῶν ἐναντίων ξυλληφθεῖεν. τοιγάρτοι μετ' ἡσυχίας διὰ τῆς κώμης, μηδενὸς ἐν τῷ σκότει κωλύοντος, τὰς ἁμάξας σκύλων γεμούσας παραλλάξαντες, καὶ τοὺς τῶν ἔγγιστα κήπων φραγμοὺς ὑπερβάντες, εἰς τοὺς ἀγροὺς ἀφίκοντο. καὶ συνέβη πολλάκις αὐτοῖς, φροντίδα τῶν ἐμποδὼν οὐ ποιουμένοις, ἀλλὰ σωτηρίας λόγον ἔχουσι μόνης, εἰς τέλματα καὶ βόθρους ἐμπιπτεῖν. εἶχον οὖν οὕτω γνώμης, ὥστε βούλεσθαι μὲν εἰς Οὖλμ ἰέναι. οὐ μέντοι γε κατὰ τὸ εὐθὺ, μὴ πάλιν εἰς ἱσπανοὺς, τοὺς τὰς κύκλῳ κώμας ἁπάσας κατέχοντας, ἑαυτοὺς ἐμβάλοιεν φέροντες. ὥστε τὴν ἐν δεξιᾷ βαδίζοντες, τὰ ἀκανθώδη καὶ ὑλώδη ὑπεισῆλθον· εἶτα πλέον, ἢ δύο μίλια, διὰ τὴν ἀπειρίαν τῆς χώρας, ἐπλανήθησαν. ἀπεῖχε δὲ ἡ πόλις, ἧς ἐξῆλθον κώμης, περὶ δύο μίλια. ὅποι δὲ ποῖ ἐτρέποιτο, στρατιωτῶν, ἢ γερμανῶν ἢ ἱσπανῶν, θόρυβον, καὶ τυμπάνων κτύπον, ἤκουον. πρῶτον μὲν οὖν πολλὰ κακοπαθοῦντες, εἰς Βερμελίγγαν, εἶτα δὲ εἰς Ἄσκαν ἦλθον, κώμας δύο μεγάλας. ὅπου ἄρτῳ καὶ ὕδατι ἀνελάμβανον ἑαυτούς. ὕστερα δὲ εἰς Βυίππιγγαν πορευόμενοι, οἷς ἔφυγον κακοῖς, αὐτοῖς περιέπεσον. ἱσπανοὶ γὰρ ὄντες εἴκοσι τὸν ἀριθμὸν, μάλα καταπληκτικῶς προσίππευον. τοῦ δὴ πατρὸς δεῖσθαι μέλλοντος αὐτῶν, εἷς ἠπείλησε μὲν προβολίῳ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν πατάξαι· τοῦτο δὲ ἡ μήτηρ ὑποδέχουσα ἀπεκρούσατο. πρῶτον μὲν οὖν αὐτοῦ τὸ ξίφος ἀφῄρουν· εἶτα δὲ καλὸν μέλανα πῖλον· ἀνθ' οὗ τις αὐτῷ τὸν ἴδιον, σποδοειδῆ καὶ ῥυπαρὸν ὄντα, ἐπέθηκεν. εἶτα δὲ καὶ τὴν πήραν, καὶ τὴν ζώνην, καὶ τὸ ἐγχειρίδιον. ἄλλοι δὲ τὸν χιτῶνα τῶν στέρνων ῥηγνύντες ἀφείλκυσαν. τινὲς δὲ τὸν θώρακα, πεποιημένον ἐξ ἐλαφείου δέρματος, μετὰ χεῖρας στρέφοντες, χρήματα ἐνερραμμένα ἐζήτουν. ἦσαν δὲ ἐν αὐτῷ μὲν νομίσματά τινα χρυσᾶ· οὐ μέντοι γ' εὑρέθησαν. εἷς δέ τις τὴν πήραν πανταχόθεν διαπείρων, ἀργύριόν τε εὑρίσκων, τὰ μὲν ἄλλα ἀφείλετο· τοὺς δὲ ὀβολοὺς κατέλιπεν. οὑτωσὶ ποικίλως ὑπ' αὐτῶν δεῦρο κἀκεῖσε ἑλκυσθεὶς, ἤρξατο τέλος αὐτοῖς διαλέγεσθαι λατινιστὶ, καὶ δεῖσθαι· καὶ τοῦτο σωτηρίαν ἤνεγκεν αὐτῷ. αὐτῶν γάρ τις βοῶν, λατινίζει, ἔφη, οὗτος κληρικός ἐστιν. ὡς οὖν ἠρώτησε, τίς, πόθεν, ποῖ πορεύοιτο, κἀκεῖνος ἀπεκρίνατο, ἀπελθεῖν εἴα-

σαν

σαι. ἐδέετο δὲ αὐτῶν ἀποδοῦναι τὴν ζώνην, ὡς
δὴ αὐτῷ τῷ σώματι τὸν χιτῶνα προσστέλλοι. ἀ-
πέδοσαν αὐτὴν, καὶ τὴν πήραν πρός. κἀκεῖνος δὲ,
ὃς τὸν πῖλον ἀφείλετο, τοῦτον ἀποδοὺς, τὸν ἴδιον
ἀπέλαβε. ὡς δὲ αὐτοὺς τρόπον τινὰ πραΰν-
θέντας ἡ μήτηρ ἑώρα. παρεκάλει, τὴν ἡλικίαν
τοῦ ἀνδρὸς αἰδουμένους, καὶ τῶν ὅπλων θάτερον ἀ-
ποδοῦναι. ἦσαν γάρ τινες αὐτῶν, τῆς γερμανικῆς
γλώττης οὐκ ἀδαεῖς ὄντες. ἠρώτων μὲν οὖν τὸν
πατέρα ὁπότερον βούλοιτο, τὸ ξίφος, ἢ τὸ ἐγ-
χειρίδιον; τοῦ δ᾽ ἐπ᾽ αὐτοῖς ποιουμένου, τὸ, ὁπό-
τερον βούλοιντο, δοῦναι· τὸ ἐγχειρίδιόν τις εἰς
χεῖρας λαβών· καὶ ἐπὶ πολὺ θεωρῶν, διότι τῷ
ἀργυρίῳ κεκόσμητο. τελευτῶν ἀπέρριψε, καὶ
λαβεῖν ἐκέλευσεν. ἔλαβε, καὶ σὺν τῇ μητρὶ ἀ-
πῆλθεν. ἐκεῖθεν δὲ ὡς ἐξ ὄρους τινός, οὗ ἔνερθε πο-
ταμὸς ἔρρεε, κατέβαινον· ἄλλη τις ἱσπανικὴ ἴλη
ἐξαίφνης προσελαύνουσα. οὓς οἱ μὲν θεασάμε-
νοι, ταχέως τὸν ποταμὸν διέβησαν· οἱ δὲ οὐ βρα-
δέως ὑπερπηδήσαντες, ἐπέδραμον. πλὴν, ὅτε
πρότερον αὐτοὺς σκυλευθέντας ἑώρων· καὶ τὴν
πήραν ὁ πατὴρ [illegible] κεχηνυῖαν αὐτοῖς προὔ-
φαινεν, ἀπηλλάττοντο. τὸ δ᾽ αὐτὸ συνέβαινεν
αὐτοῖς ὄρος ὑψηλὸν ἄλλο, τῷ προτέρῳ ἀντι-
κείμενον, ἀναβαίνουσι, καὶ μή πω μέσον ὑπερ-
βάλλουσι. καὶ γὰρ ἄλλοι τινὲς ἱσπανοὶ δρόμῳ ἵπ-
πων προσελαυνόμενοι· καὶ ταὐτὰ τοῖς προτέ-
ροις ἰδόντες, ὡς ἤροντο, εἰ φορβή ἐστιν ἄνω πολ-
λὴ, τέλεον εἶναι· καὶ οὕτως ἀφείθησαν. ἐπειδὴ δὲ τὴν
κ[illegible] ὑπερέβησαν ἦλθον εἰς τινα κώμην. ἣν
ἱσπανοὶ μὲν εἶχον· οὐδὲν δ᾽ ὅμως αὐτοὺς εἰργά-
ζοντο κακόν. ἐνταῦθα τοῦ πατρὸς ὕδωρ παρά τινι
οἴκῳ αἰτοῦντος, ἀπεκρίνετο ἡ τοῦ οἴκου οὖσα γυ-
νὴ, ἔχειν ἀγαθὸν οἶνον. ὁ μὲν πατὴρ ἔλεγεν, οὐκ
ἔχειν χρήματα. καὶ τὴν ταλαιπωρίαν προΐσχετο· ἡ
δὲ μετὰ σιγῆς ἀπελθοῦσα, [illegible] προσήνεγκεν [illegible]
[illegible] μέτρον, καὶ βαθὺ ποτήριον ὑάλινον. ἐπειδὴ,
ἔφη, τὸν οἶνον ἀπολωλέναι [illegible] ἐστὶν, σοὶ πολλῷ,
ἢ τοῖς ἱσπανοῖς. ἐθέλω δοῦναι. εὐχαριστήσας δὴ οἱ
[illegible] καὶ τὸ τέταρτον ἑνὸς μιλίου προελθόντες, εἰς
ἄλλην κώμην ἦλθον. ὅπου τοῦ πατρὸς πλέον, ἢ
πρότερον, διψῶντος καὶ πρός τινι οἴκῳ πίνοντος
ὕδωρ ὀπίσωθεν ἱσπανός ἐλθὼν ἐν τάχει, τὸν πῖ-
λον αὐτοῦ τῆς κεφαλῆς ἀφήρπασεν. ὁ μὲν δὴ στρα-
φεὶς, ἐδέετο πάλιν δοῦναι· ὁ δὲ τὴν λόγχην ἐπέτεινε τοῖς στέρνοις· οὐδέ γε [illegible] τῆς ἐντεύξεως

difecerunt. Ibi rogabat, vt cingulum ad tunicam adstringendam redderent. Id reddiderunt, atque etiam peram. Etiam is qui pileum abstulerat, eo reddito, recepit suum. Quorum animos cum ad humanitatem aliquam à sæuitia traductos mater videret: orabat, quoniam viderent hominem esse id ætatis, redderent etiam ex armis alterutrum. Nam quidam inter eos quoque Germanice norant. Itaq; Latine patrem interrogabant: vtrum peteret, gladiumne an pugionem. Cum diceret, redderent, vtrum vellent: quidam accepit pugionem: & manibus diu tractans, quod aliquid argenti pro ornamento haberet: tandem proiecit, ac recipere iussit. Recepit, atque cum matre abiuit. Inde de monte quodam, infra quem fluuius erat, cum descenderent; mox alia Hispanorũ turma extitit. Quos conspicati, celeriter fluuium transierunt. Illi haud segnius transilientes, equos concitato cursu adegerunt. Verum cum eos iamdudum spoliatos viderent: paterque eis peram bene hiantem ostenderet, abscesserunt. Idem accidit, cum montem alium, qui contra priorem erat, excelsum ascenderent, ac vix dum medium superassent. Nam alii Hispani, cum ad eos incitassent equos: eademq;, quæ superiores, vidissent, quæsiuissentq;, num pabulum esset supra: responderunt, magnam eius rei copiam esse, atque ita dimissi sunt. Cum iugum superassent, venerunt in quendam vicum: quem tametsi Hispani tenerent: tamen sine maleficio eos dimiserunt. Hic pater ante quandam domum cum peteret aquam: mulier respondit, sibi esse bonum vinum. Pater suas miserias, & se nullam nummorum facultatem habere demonstrabat. Illa tacita abiens, vini attulit vnã forte mensuram, poculumq; è vitro altũ. Quoniam, inquit, vini huius iactura facienda est: multo tibi, quam Hispanis dare malo. Gratiis actis, pater discessit, atq; cum matre, confecta quarta milliarii parte, alium in vicum peruenit. Vbi cum vehementius, quam antea sitiret: & ante quãdam domũ ex hydria biberet: Hispanus quidam aduolans derepente, pileum de capite eius detraxit. Pater conuersus, illum, vt redderet, orare: ille contra hastam infestam pectori intentare. Nec agricolarum etiam, qui pro patre ora-

*Clementia hostium.*

*Ἐγχειρίδιον, lunarfcium.*

*Alii Hispani.*

*Alii.*

*Pagus.*

*Liberalitas coacta.*

*Alius pagus.*

*Pilei ablatio.*

bant, deprecatio proficiebat. Horum vnus postea narrabat; Hispanos etiam suo patri, ætate confecto, recentes calceos pedibus detraxisse. Inhumaniter hęc quidem omnia Hispani: sed non putamus, multo atrociora alienis in terris a Germano milite factitata sæpe esse? Compertum certe hoc bello est in multis locis, multa crudelius & intolerabilius facta esse à Germanis, non solum iis, qui cum Cæsare fuerũt; sed etiam illis, qui in nostro exercitu erant: quam ab vllis aut Italis, aut Hispanis. Atqui his magis hoc ignosci potest, quib. ipse calamitates Germanos intulit. Quis vero nostris iniuriã apud nos fecit? Sumsi etiam vnum tantum atq; alterum exemplum; ex quo nostrorũ hominum mores in locis exteris cognoscãtur. Audiui ex hominib. fide dignis: eũ Roma superiorib. annis capta esset; quodã milites in monasterio quodã illius vrbis conuenisse. Ibi reliquos ebrios in cella vinaria factos, dolia petulanter contudisse: vnum, comprehẽso quodam indidẽ monacho pecunias monasterii vt monstraret, vim adhibuisse magnam. Cum ille sustineret: hunc posteriores partes corporis illius, ferro traiecisse: idque ferrum identidem in vulnere versasse. Hoc dolore miserum illum, ad necem excarnificatum, indicium totius gazæ fecisse. Audiui etiam ex optimo viro: Mediolani, vbi ipse quoque dum miles fuerat: quendam Germanum in domum fœminæ cuiusdam nobilis inuasisse: cui filiæ duę puellę virgines eximia pulchritudine fuerint. His eum ad libidinem suam abuti voluisse. Has tanta virtute in tuenda pudicitia fuisse: vt, cum ille nefarius gladio eas cogere conaretur: eumque ipsis vociferantibus succurreret nemo: in ferrum vltro incurrerent. Ea causa illum ira percitum: cum eis potiri non posset: ipsæq; iam manibus, aliisque partibus corporis, conuulneratæ essent: vtrãq; trucidasse. Multum a nostris peccatum est: sed ea peccata homines etiam innocentes luere postea coguntur. Hæc est mirabilis Dei gubernatio in hac vita: vt, nisi sacræ nos docerent literæ: piis iuxta ac improbis graues cala-

*Calceorum detractio.*

*Germanorũ multum sæuitiæ.*

*1527. Crudelitas facta Romæ.*

*Mediolanis.*

*[illegible]*

τῶν γεωργῶν ὑπὲρ τοῦ πατρός. τούτων τις ὕστερα διηγεῖτο· ὡς καὶ ἱσπανοί, τῶν ποδῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καινὰ ὑποδήματα ἀφείλκυσαν. πικρῶς μὲν ταῦτα πάντα οἱ ἱσπανοί. ἀλλ' οὐκ οἰόμεθα πολλῷ δεινότερα τοὺς γερμανοὺς ἐν ἀλλοδαπῇ γῇ πολλάκις ἐξεργάσασθαι; καίτοι παμπόλλοις ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ συνέβη, μακρῷ χαλεποτέροις χρῆσθαι τοῖς γερμανοῖς, οὐ μόνον τοῖς μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ καὶ τοῖς μεθ' ἡμῶν οὖσιν· ἢ οἷς ποτοῦν ἰταλοῖς, ἢ ἱσπανοῖς. καὶ μὴν τούτοις μὲν συγγνώμης, πολλάκις ὑπὸ γερμανῶν παθοῦσι κακῶς. τί δ' οἱ ἡμέτεροι προσηδικήθησαν ὑφ' ἡμῶν; γνοίη δ' ἄν τις ἐξ ἑνὸς καὶ ἑτέρου παραδείγματος· πῶς ἔχουσιν ἤθους ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας οἱ ἡμέτεροι. ἀκήκοα γὰρ ἀνδρῶν οὐκ ἀξίων τι ψεύδεσθαι, τῆς πρεσβυτέρας ῥώμης ἐν τοῖς ἄνωθεν ἐνιαυτοῖς ἁλισκομένης· γερμανῶν στρατιωτῶν τινὰς ἔν τινι μοναστηρίῳ συνελθεῖν. ἔνθα τοὺς μὲν ἄλλους ἐν οἰνῶνι μεθυσθέντας, συντρῖψαι δι' ἀσέλγειαν τοὺς πίθους· ἕνα δ', ὡς ἔλαβέ τινα τοῦ μοναστηρίου μοναχόν, προσθεῖναι μὲν αὐτῷ, ὅπως δείξειε τοὺς θησαυρούς, βίας μεγάλην. τοῦ δὲ καρτεροῦντος, αὐτὸν τὰ ὀπίσθια τοῦ σώματος μαχαίρᾳ διαπείραντα, ταύτην τε συνεχῶς ἐν τῷ τραύματι στρέψαντα, δεδροκάκηση παρακινήσαντα, ἀναγκάσαι τὸν ἄθλιον ἐκεῖνον, τὰ ἔσχατα παθόντα, πάντ' ὅ,τι εἰδείη δεῖξαι. ἐπυθόμην δὲ φιλαλήθους ἀνδρὸς· ἐν μεδιολανοῖς, ἔνθα αὐτὸς ἐγένετο τότε στρατιώτης, γερμανόν τινα παρεισπεσεῖν γυναικός τινος εὖ γεγονυίας οἰκίαν θυγατέρας ἐχούσης δύο παρθένους, ὥρᾳ καὶ κάλλει διαφερούσας. τὸν μὲν αὐταῖς πρὸς ἀσέλγειαν καταχρήσασθαι θελῆσαι. τὰς δὲ τοσαύτην ὑπὲρ τῆς καθαρᾶς μείναι ἀρετὴν παρασχέσθαι· ὥστε τοῦ μιαροῦ ἐκείνου ξίφος ἀνασπῶντος, καὶ τὰ ἔσχατα, εἰ μὴ παρέχοιεν ἑαυτὰς ἀπειλοῦντος· ἀφ' ἑαυτῶν ἑτοίμως ἀπαντᾶν τῷ ξίφει, καὶ ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τῆς σωφροσύνης ἐθέλειν. διὰ τοῦτο ὑπ' ὀργῆς καὶ θυμοῦ αὐτὸν ἐκμεμηνότα, ὡς οὐκ ἠδύνατο αὐτῶν ἐγκρατὴς καθίστασθαι οὐ δυνατὸς ὤν, κατασφάξαι, σὺν ἤδη καὶ τὰς χεῖρας, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα, ἑκατέρας φονεύσαι. πολλὰ μὲν δὴ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἡμάρτηται· ταῦτα δὲ [illegible] πολλάκις οἱ μηδὲν ἀδικοῦντες ἐκτίειν ἀναγκάζονται. οὕτω γὰρ θαυμασίως [illegible] ἐν τῷ βίῳ τῷδε [illegible], ὥστε, εἰ μὴ ἐδίδασκον αἱ ἅγιαι γραφαί, τοὺς εὐσεβεῖς καὶ τοὺς ἀσεβεῖς [illegible] κα-

καὶ μεγάλα, καὶ πολλάκις ἐκείνους τούτων μείζονα καὶ δεινότερα παθεῖν· εἰκότως ἂν δυσχεραίνοιμεν, καὶ μηδεμίαν τῆς θεοῦ κατὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα προνοίαν εἶναι, ἀλλὰ πάντα ἀπὸ ταὐτομάτου φέρεσθαι, νομίζοιμεν. ἔσται μέν τοι, ὅτε αἰωνίου χαρᾶς ἀπολαύσουσιν οἱ χρηστοί, καὶ εἰ ἤδη μάλα κάμπτονται ταλαιπωρούμενοι συνεχῶς· ὃ δὴ αὐτό, ὅτι νῦν τοσαῦτα ἀδικοῦνται, μεγίστην ἀπόδειξιν ἔχει· ἐπειδὴ παντοῖα ἀγαθὰ ἐπαγγέλλονται αὐτοῖς ἑκασταχοῦ αἱ θεῖαι γραφαί. ζωὴν ἄλλην εἶναι λοιπήν, ἐν ᾗ τοὺς καρποὺς τῶν ὑποσχέσεων τούτων κομιοῦνται. ἀλλὰ γὰρ ἐπανέρχομαι, ὅθεν ἐξῆλθον. ἀπιοῦσι δὴ τοῖς μου γονεῦσιν, ἐξ ἧς εἶπον κώμης, ἀπαντᾷ τις ἱσπανὸς ἐφ' ἵππου, ἀναβαίνων, ἐξ ἀριστερᾶς. ὁ μὲν ἤρετο τὸν πατέρα, εἰ τὴν λατινίδα ἐπίσταται διάλεκτον. τοῦ δὲ φάσκοντος, ἐκεῖνος, τί ἔπαθεν, ἀνηρώτα. ἑώρα γὰρ αὐτόν, τὴν μὲν κεφαλὴν γυμνόν, ταῖς δὲ χερσὶ τὰ ὑποδήματα βαστάζοντα· διότι τηκόμενος ὁ πηλὸς μέσης ἡμέρας, αὐτὰ τῶν ποδῶν ἀπέσπα. ἀπεκρίθη ὁ πατήρ, ἀποσεσυλῆσθαι. πάλιν ἐρομένου, ποῦ; ἔλεγε, τὰ μὲν ἐν ταύτῃ τῇ κώμῃ· τὰ δὲ καὶ ἀλλαχόθι. ἀκολουθῆσαι τοίνυν ἐμοί, ἔφη, πάλιν εἰς τὴν κώμην. ἐπανελθόντων οὖν, ἐκεῖνος οὐδὲν ἄλλως ἀξίωμα περικείμενος, ἴσος γε κατὰ τὸ πρόσωπον, ὅμως διὰ τιμῆς ὑπὸ τῶν ἱσπανῶν εἴχετο. ὁ μὲν ἐπυνθάνετο περὶ τοῦ συλητοῦ· οἱ δὲ τοῦ ὄρους ἔφασαν αὐτὸν καταβῆναι. παρεκάλει γοῦν τοὺς γονεῖς αὐτῷ εἰς τὴν παρεμβολὴν ἕπεσθαι, ὡς τὸ συληθὲν ἀποδώσοντι. αὐτοὶ δὲ φοβούμενοι, κἂν οὕτως ὑπόσχηται φιλίως· μὴ ὅμως ὑπὸ ἄλλων ἀναιρεθῶσι. χάριν αὐτῷ τῆς προθυμίας εἰδότες, ἀπῆλθον. εἶτα μετὰ πολλῆς δυσχερείας ὑπὲρ τὴν Σεβλιγγαν πρὸς ποταμὸν ἧκον. ἣ μέν ἐστι κώμη, τέταρτον μιλίου οὔλμης ἀπέχουσα. ὁ δὲ ποταμός, διότι τὸ χρῶμα κυανοῦς ἐστιν, ὅθεν τὰ πρῶτα προρρέει, τοῖς γερμανοῖς Βλαῦβα προσαγορεύεται. προρρέει δὲ ἐν Βλαυβυρίῳ τείχει, ὑπὸ πέτραις τραχείαις μάλα καὶ ἀποτόμοις ᾠκισμένῳ, ἐν τῇ τοῦ Βιρτεμπεργίου δουκός, ἀφεστηκότι δυοῖν μιλίοιν οὔλμης. ἔνθα ὅτι πορρωτάτω φάραγξ περικαλλής, λειμῶσί τε καὶ πλήθει κωμῶν, ἐκτείνεται· δι' ἧς οὔλμηνδε ῥεῖ ἡ Βλαῦβα. ἐπειδὴ οὖν παρὰ τοῦτον τὸν ποταμόν, καθὼς εἶπον, ἐγένοντο· ἀπήντων ἱσπανοί τινες ἐπέκεινα ἱππαζόμενοι, λα-

mitates, sæpe etiam illis, quam his, grauiores, subeundas esse: iure indignaremur: atque res humanas nulla prouidentia Dei regi: sed in iis fortunam cæcam pro libidine putaremus ludere. Erit tamen tempus, quando boni sempiterna fruentur lætitia, quamuis nunc vexentur: quod ipsum, quod affliguntur in hac vita: maxime argumento est: cum in scriptura vbique eis amplissimi honores & præmia promittantur: aliam vitam restare: in qua hi muneribus afficientur: & in qua promissa Deus ipsis præstabit. Sed ad meos redeo. Qui cũ ex eo pago, de quo dixi, abiissent: obuiam fit eis Hispanus quidam equo vehens, & sinistrorsus ascendens. Is patrem interrogabat, num Latine sciret. Qui cũ se scire respondisset: ille rursum, quid ipsi accidisset, requirebat. Videbat enim eum esse nudo capite, & manu calceos portare: quod lutum meridie liquescens eos pedibus, auelleret. Respondit pater, se dispoliatum esse. Iterum quærenti, quo in loco, respondit, partim in pago isto, partim alibi. Iussit ille parentes in pagum se rursum sequi. Quo cum redissent: ille, tametsi nulla autoritate ad speciem præditus esset: tamen honorabatur ab Hispanis. Quos cum de ereptore interrogasset: dixerunt illi, eum de monte descendisse. Voluit ergo parentes vna secum descendere in castra: se amissum eis restituturũ. Illi, quod metuerent, etiamsi benigne Hispanus promitteret: ne tamen ab aliis nõ dimitterentur viui: gratias ei egerunt pro eo studio: atque longius progressi, post multa incommoda supra Sœflingam ad fluuium venerunt: qui est pagus, quarta milliarii parte Vlma distans. Fluuius autem, quod cærulæi est coloris ibi, vbi nascitur, Blaua dicitur. Oritur in oppido Blaubeura: quod infra asperrima saxa situm in ditione Ducis Wirtembergensis, duobus abest Vlma milliariis: ex quo oppido longissime porrigitur vallis amœna: per quam Blaua Vlmam labitur. Ad eum fluuium, cum, vt dixi, venissent: occurrerunt vltra fluuium quidam equites Hispani. Ii Latine

Bonus Hispanus.

Sœfling.

Blaw. Blaubeura.

Hispani equites.

cum de altitudine fluuii quærerent : pater, respondit, admodum esse altum. Ita, quamuis libenter transmisissent: & forte iis, qui citra erant, nocuissent; tamen discesserunt. Cum Sœflingam intrassent: inuenerunt eum pagum præoccupatum ab Hispanis: nec non viam, quæ Vlmam ducebat : aliis ingredientibus, aliis exeuntibus. Ibi bonus quidam vir eos illa nocte secum retinere; suaq; cum ipsis communicare voluit. Sed ipsi Deo confisi, in vrbem ire pergebant. Cumque vesperi portam nouam, quæ nominatur, subirent: ciues in armis astabant : & inter hos vnus Senator, quibus custodia portæ commissa a Senatu fuerat. Nōdum enim eo tempore Cesar Vlmam venerat; eaque re portæ adhuc Vlmensium custodia tenebantur. Tum vnus ex illis armatis : qui nomine Nicolaus Tendelius, artificio figulus, voluntate patri amicus erat : accedens, esne, inquit, ille meus Martinus, annon? Viderat enim nec pileo tectum, nec calceis indutum; caligis etiam contritis deformatum, atq; miserabilem. Cum se esse respondisset: circumsistentibus omnibus reliquis, atque audire auentibus, rem omnem narrauit. Tum Tendelius iussit ambos domum suam ire : se eodem quoque breui venturum. Nam quod diei vesper erat: alios ad portam successuros. Ipsi vero primum domum Agnetis Fricinæ honestæ viduæ, iuerunt: cuius viro, quoad vixerat, familiarissime semper fuerant vsi. Apud quam cum paululum se cōfirmassent: postea ad Ioannem Esselingerum figulum: cum quo eis non tantum notitia, sed etiam consuetudo & vsus perpetuus erat, migrarunt. Is atque vxor eius, optima fœmina, quæ post paulo vna cum multis millibus hominum pestilentia sublata est, eos quam humanissime rebus omnibus tractauerunt. Nam tum vicem eorum, calamitatesque ex animo dolebant : tum aquam ad abluendos pedes ( qui patri quidem frigore ita corrupti erant, vt longo post tempore vix in integrum restituerentur) dabant: tum cibum potumque suppeditabant: tū etiam cum reliqui lecti ab Hispanis tenerētur; eum, in quo ipsi cubare solebant,

*Vlmenses porta.*
*Eo aduentus illo die Sabbati.*

*Nicol. Tendelius, ex Bauaria, ἰόγνὸς, μετανάςης ἰατρός καὶ ὑπό-μοι χάριν προσέχειν*

*Nicolai Fricco Textoris vidua.*

*Ioa. Esselinger senior Ille & Tendelius in habebant duas sorores.*

*Hospitalitas erga miseros.*

πυνθανόμενοι δὲ ἐρωτῶντες, εἰ βαθὺς ὁ ποταμός; ἀπεκρίνοντο οἱ περὶ τὸν πατέρα, ἄγαν βαθὺν εἶναι· οὕτως, εἰ καὶ ἡδέως ἂν ἐπεραιώθησαν, καὶ κακόν τι δώσοντες ἴσως αὐτοῖς, ὅμως ἀπηλλάγησαν. ὡς δὲ εἰς σοίφλιγγαν ἦλθον· προκατειλημμένην εὗρισκον τήν τε κώμην ὑπὸ ἱσπανῶν, καὶ τὴν ὁδὸν, τὴν εἰς οὔλμαν φέρουσαν· τῶν μὲν εἰσπορευομένων, τῶν δὲ πάλιν ἐξερχομένων. ἔνθα ἀγαθός μέν τις ἀνὴρ ἔθελεν αὐτοὺς ὑποδέχεσθαι τὴν νύκτα· καὶ ποιεῖν ὅ, τι καὶ δύναιτ' ἂν ἀγαθόν. οἱ δὲ τῷ θεῷ θαρρῶντες, εὐθὺ τῆς πόλεως ἔσπευδον. ἤδη δὲ ἑσπέρας οὔσης, καὶ αὐτῶν ὑπὸ τὰς νέας καλουμένας πύλας γινομένων· πολῖται παρίσταντο ἐν ὅπλοις· καὶ ἅμα αὐτοῖς εἷς τῆς συγκλήτου, τὴν φυλακὴν ὑπ' αὐτῆς ἐμπιστευθέντες. διότι γὰρ ὁ μήπω τὸν αὐτοκράτωρ ἐλθεῖν, οἱ οὐλμαῖοι τὰς πύλας ἐπεφύλαττον. δὴ τότε τῶν ἐνόπλων τις, νικόλεως τενδέλιος ὄνομα, κεραμεὺς ὢν, καὶ τοῦ μου πατρὶ φίλος· προσελθὼν, ἆρά συ, φησὶν, εἶ ὁ ἐμὸς μαρτῖνος, ἢ οὔ; ἑώρα γὰρ αὐτὸν ἄνευ πίλου ὄντα, καὶ χωρὶς ὑποδημάτων τῷ πηλῷ μεμολυσμένα, καὶ πάμπολυ ἐλεεινὸν ὑπάρχοντα. εἰπὼν δὲ αὐτὸς, ὅτι ἐκεῖνός εἰμι, ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων, καὶ ἀκούειν ἑτοίμως ἐχόντων, τὰ περὶ αὐτὸν διηγεῖτο. τότε ὁ τενδέλιος ἐκέλευσεν αὐτοὺς εἰς τὴν αὐτοῦ οἰκίαν ἀπιέναι· ὡς καὶ αὐτοῦ μετὰ μικρὸν ἐλευσομένου. διότι γὰρ εἴη σχεδὸν νύξ, ἄλλους τὴν φυλακὴν τῶν πυλῶν διαδέχεσθαι μέλλειν. αὐτοὶ δὲ, πρῶτον μὲν παρὰ ἀγνήτι φρικκίνῃ, χήρᾳ ἀμέμπτῳ, ἐξενίζοντο ἧς ἀνδρὶ, ἕως ἔζη, φιλίᾳ μεγίστῃ παρὰ πάντα κεχρημένοι χρόνον ἦσαν. ὅπου μικρὸν αὖθις ἑαυτῶν γινόμενοι, εἶτα παρὰ ἰωάννῃ ἐσλιγγήρῳ κεραμεῖ, ἐπιτηδείῳ καὶ φίλῳ μάλιστα ἐκ παντὸς χρόνου γινομένῳ κατήγοντο. οὗτος δὲ, καὶ ἡ αὐτοῦ γυνὴ, ἢ οὐ πολλῷ ὕστερον ἐπιδεδεβίωκε χρόνον, λοιμῷ πολλῶν χιλιάδων διαφθειρομένων, αὐτοῖς ἁπάσαν προσφερόμενοι τὴν φιλανθρωπίαν διετέλεσαν. ἅμα μὲν γὰρ ἐπὶ τῷ συμβαίνοντι αὐτοῖς. τῇ ψυχῇ συνήλγουν· ἅμα δὲ ὕδωρ, πρὸς τὸ τοὺς πόδας λούεσθαι ἐδίδοσαν· οἳ τῷ πατρὶ ὑπὸ τοῦ ῥίγους διεφθάρκεσαν· καὶ οὕτως ἦσαν διατεθειμένοι, ὥστε πολλοῦ χρόνου μόλις ἀναλαβεῖν. ἔχειν· ἅμα δὲ τὰ τὴν ἐπορίζοντο ἱκανὴν· ἅμα δὲ τῆς ἰδίας κλίνης, ἐπειδὴ τὰς ἄλλας προκατείληφεν ἱσπανοὶ αὐτοῖς παρεχώρουν. ὥστε, ὅσῳ σπανιώτεροι κατὰ κινδύνους ἀληθινοὶ φίλοι εὑρίσκονται·

τοσῷ δικαιότεροι τυγχάνουσιν ὄντες ἐπαινέσαι, οἱ ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς γινόμενοι πιστοί· ὡς καὶ τὸν χρυσὸν, ὅτι μᾶλλον ὀλίγος, τῶν ἄλλων προτιμῶμεν μετάλλων. οὕτω δὴ μετὰ πάσης φιλοφροσύνης ξενωθέντες· ἡμέρας πολλὰς, ὅπως τὴν ὑγίειαν ἀνακτήσαιντο, αὐτοῖς παρέμενον. συνέβη δὲ τότε τῇ ἑξῆς, τοῦ τε πατρὸς, καὶ τινων ἄλλων, εἰς τὸν παρὰ ἰωάννη Βυολκεσταινίῳ ἐκκλησιαστῇ, σὺν ἀγάπῃ καὶ συμπαθείᾳ πινόντων ἐλθεῖν ἐκεῖσε καὶ γεώργιον, τὸν τῆς χαρεστίτου πάροχον· οὗ πέρι μέμνημαι καὶ πρότερον. ἥδοντε μὲν πάντες ἕνεκα τούτου· αὐτὸς δὲ διηγεῖτο τοὺς ἑαυτοῦ κινδύνους, καὶ τὴν σωτηρίαν. ἔφη γὰρ, ἐν τῇ ἑαυτοῦ κώμῃ πρὸς ἱσπανῶν ἁλῶναι, ἀλλ᾽ ὅμως οὐ γνωρισθῆναι· καὶ δὴ τοῦ ἑαυτοῦ τρίβωνος μέλανος ἀποστερηθεὶς, καὶ πληγὰς ἱκανὰς λαβὼν, εἶτα ἀφεθῆναι. διὰ τοῦτο ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ παραγενέσθαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ κηδεστὴν, ὑποδηματοποιὸν ὄντα ἐν Νελλίγῃ· καὶ διότι καὶ αὐτόθι γερμανικὴ φρουρὰ διατρίβοιεν. καί τινες αὐτῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κηδεστοῦ ἕωθεν ἅμα αὐτοῖς, τὴν λόγχην ἑνὸς βαστάζων, εἰς τὴν πόλιν ἐλθεῖν. καὶ ταῦτα μὲν, ὅγε. ἐκεῖνο δὲ θαυμάζειν τῶν μου γονέων ἄξιον. ἐπεὶ δὴ τοσαυτάκις παρὰ ἱσπανῶν ἀπεσυλήθησαν· ὅμως οὐκ ἀφαιρεθῆναι τὸν πατέρα οὔτε χιτῶνος, οὐκ ὄντος φαύλου· καὶ οὐ ἐλαφείου θώρακος. εἰς ὃν χρυσίδιόν τι ἐρράφθαι ἔφην· οὐδὲ τὴν μητέρα ἀποβαλεῖν, ἢ τὸν χιτῶνα, οὐ καταφρόνητον ὄντα· ἢ τόν τε τοῦ πατρὸς δακτύλιον, ᾧ πρὸς τὸ ἐπισφραγίζειν χρῆται· καί τινα χρήματα· ἃ δύω πρότερον τοῦ πατρὸς ἐν τῇ κρύπτῃ λαβοῦσα, ὑπὸ κόλπια ἔφερεν· ἢ καὶ τελευταῖον, τὸ ἐγχειρίδιον, ἔχον τι ἀργύριον· ὃ ὑπὸ τοῖς ἱματίοις ἦν κεκρυφυῖα. οὐδὲ δὴ ἐξικτὸν λόγῳ ὅσων πεπείρανται συμφορῶν· οὐ μόνον μετὰ τὸ τοὺς ἄρχοντας ἡμῶν ἀναζευγνύειν, ἀλλὰ καὶ πρότερον, εὐθὺς τοῦ πολέμου συνισταμένου. οὐ μὴν ἀλλὰ δεινότερα τῇ μητρὶ συμβῆναι νομίζω. τοῦ γὰρ πατρὸς οὐκ ἐπιδημοῦντος πολλάκις ὑβρισθεῖσα ὑπὸ γερμανῶν καὶ ἱσπανῶν, προσεπηλακίζετο καὶ ἐτύπτετο· τὰ μὲν χρήματα, τὰ δὲ σῖτον, τὰ δὲ οἶνον δοῦναι προσταττόντων· καὶ ταῦτα, πρότερον οὐδενὸς ὑπὸ τῶν φθασάντων λοιποῦ γινομένου. καίτοι κἀκεῖνο ἄξιον μεμνῆσθαι· ἐξ οὗ ἐναργέστατα φανερός ἐστιν ὁ θεὸς σώζων, τοὺς φίλους, πολλάκις διὰ τούτων, ἃ πάνυ εὐκαταφρόνητα, κατά γε τὸν ἀνθρώπινον

solebant, eis concedebant: vt, quo pauciores veri inueniuntur, in periculis & ærumnis amici: hoc maiorem laudem debeant ii ferre, qui tali tempore sese officiosos præstiterunt: vt etiam aurum, quo minor eius copia est, eo cæteris metallis magis antefertur. Quorum hominum ꝓlixa benignitate parentes adducti: dies postea complures ibi curandæ valetudinis causa manserunt. Postridie aũt tunc à meridie, cum pater, aliiq; nonnulli, apud Ecclesiasten Io. Wolckesteinium (quem iam mortuũ, honoris cã nomino) colloquio & vino se reficerẽt: venit eodẽ Geor. parochus Sharestetẽsis: de quo multa antea scripsi. Eius aduentus exoptatus admodum omnib. erat. Is exponebat, quib. in periculis fuisset: & quemadmodũ se ab his vindicasset. Se in vico suo captum ab Hispanis fuisse: sed non cognitum ab illis pallio suo nigro spoliatum: postremo bene pulsatum, tamen dimissum fuisse. Itaque eadem nocte se ad affinem quẽdam suum sutorem venisse Nellingam, quoniãq; ibidẽ quoq; Germanorũ stationes fuissent: ac eorũ nõnulli, in domo affinis: mane cum eis portantem vnius hastam, Vlmam peruenisse. Illud in meis parẽtib. mirandum: cũ toties ab Hispanis fuerint spoliati: retinere potuisse tamen patrem tunicã, quæ non mala fuerat: & thoracem ceruinũ, in quo supra dixi aliquot aureos insutos fuisse: nec matrem amisisse aut tunicã, quæ sane bona; aut annulũ patris ex argento, quo annulo in literis obsignãdis vtitur: & nonnihil pecuniæ: quas res in crypta a patre acceptas in sinu occultarat: aut pugionem aliquid habentem argenti, quem sub vestib. gestarat. Nec satis dici põt: quid acerbitatis & miseriarũ, nõ solum post discessum nostrorũ principũ: sed etiam ante, bello recens exorto, perpetiendũ eis fuerit. Grauiora tamen matri accidisse existimo: quod absente patre maximis sæpe conuitiis & verberib. a Germanis Hispanisq; militib. afficeretur: cum nunc pecuniam flagitarent, nunc cibum, nunc vinũ; idq; cum ab iis, qui antea adfuerãt, reliqui factum nihil esset. Illud, inprimis, memorabile: in quo apparet: quã Deus conseruet sæpe suos rebus iis: à quibus auxilium humana ratio non

*Die Dominico.*

*Ioan. VVolckstein.*

*Georg. pastor Scharstet.*

*In infortunio fortuna.*

*Matris afflictiones.*

speraret: ut tum accidit. Nam quodam tēpore, cum Hispanus aliquis cingulum collo eius iniecisset: arcteque comprimēs magna voce pecuniam postularet: ipsaq; iamiam vocem missura, & omnia monstratura esset: canis, qui in lectulo recubabat, desiliens: crus Hispani mordicus apprehendit: nec prius destitit: quam ille dolore commotus, gladium in canē stringeret: qui primum sub lectulum, post se foras eiecit incolumis; mater etiam tantum spatii nacta, ut prosilire posset, salutem sibi peperit. Eum canem illius fidelitatis ergo etiam nunc parentes alunt. Alio etiā tēpore, item patre absente: cū metu venturorum militum supellectilem, quam poterat, alio conferēdam in plaustrum conijceret; aliquot bombardarum sonitus [illegible], & in ꝓpinquo animadversi sunt: P[illegible] compertum est, hoc factum esse à [illegible] quibusdam incolis, & hos ictus petisse matrem: ut ea de medio sublata, illi res eas in suum commodum converterent. Denique sæpe coacta fuit profugere domo propter hominum iniurias: qui interea pecus, vestem, & alia, quę inveniebant, eripiebant. Domus universa fœdata, libris conscissis constrata, cæterisque rebus exinanita. Sed redeo ad Esslingerum. Ab eo parentes, quod locus ipsis propter Hispanos amplius non esset: ad Wolckesteinium se contulerūt: atq; quamvis nec illius domus ab Hispanis vacua esset, ad decem hebdomadas cum eo, suo sumptu vixerunt. In sequenti tempore, cum Cæsar in Saxoniam Ulma profectus esset: se Lucēbusam receperūt: domoq; purgata, ad tempus ibi constiterunt, quanquam non sine timore: præsertim postea quam capto duce Electore Saxonię, Augustam Vindelicorum cum exercitu victore Cæsar rediit: passimq; copiæ ultro citroque profectæ fuerunt: quo tempore etiam non raro cedere cogebātur. Post id tempus cœpta est, astuta quædam, tetraque bellua procreari, & in lucē edi: quæ cum alias gentes, tum inprimis Suevorum, misere depascit: ac nisi aliquando huic aliquis Hercules inventus erit: qui clava nodosa eam conficiat: plurima adhuc damna dabit. Interim Cæsar Ulmam revertit. Proximo die quam reverteretat, concionatores Ulmensium 5.

*Canis fidelitas.*

*Non vicinus à vicino tutus.*

*Bibliotheca la[illegible]. λοιπὰ ἀναιρεῖται δὲ ἐσκεδασμένα.*

*VVolckestein. φιλόξενος.*

*Bacchanalibus.*

*Ioan. Frid. Saxo. Augusta.*

*1548. in Iulio, Interim.*

λογισμὸν, ὄντα τυγχάνει· ὡς καὶ τότε συνέβη. καὶ γάρ ποτε ἱσπανοῦ τινὸς περὶ τὸν τράχηλον αὐτῆς ζώνην ἐπιβαλόντος· καὶ μεγάλῃ φωνῇ χρήματα αἰτοῦντος· αὐτῆς δὲ ἤδη ἀγχομένης, καὶ φωνὴν ἀφιέναι μελλούσης· ὁ οἰκιακὸς κύων τοῦ κλινιδίου ἀποπηδᾷ· καὶ σκέλος τοῦ ἱσπανοῦ δάκνει· οὐδὲ πρότερον, ὀδὰξ ἐχόμενος καὶ ἐμφὺς, παύεται· πρὶν ἐκεῖνον ὑπὸ τῆς ἀλγηδόνος ἐπὶ ξιφουλκίαν προαχθῆναι. περὶ μὲν ἐκείνου ἀγοληθέντος, ἥ τε μήτηρ, καὶ ὁ κύων, ἐκπηδῶντες, τυγχάνουσι σωτηρίας. ἧς ἕνεκα πίστεως ἔτι καὶ νῦν οἱ γονεῖς τὸν κύνα τρέφουσιν. ἔτι δὲ καὶ ἄλλον καιρὸν, τοῦ πατρὸς καὶ τότ᾽ ἀπόντος· αὐτῆς ἕνεκα τῶν ἐπελευσομένων στρατιωτῶν ἐφ᾽ ἁμάξαις ἐκ τῆς οἰκίας σκευαγωγούσης. ἦχοί τινες τηλεβόλων ἐν τοῖς ἔγγιστα τόποις ἠκούσθησαν. εἶτα φανερὸν ἐγένετο, πεποιηκέναι τὸ τοιοῦτο πονηρούς τινας τῶν ἐνοικούντων τῆς κώμης. βουληθέντας, αὐτὴν δολοφονήσαντας, τὰ ὑπάρχοντα σφετερίζεσθαι. τέλος δὲ, πολλάκις εἰς ἀνάγκην ἐνέπεσεν, ἐκφυγεῖν τῆς οἰκίας (τηλικαύτη γέγονε βία ἀνθρώπων) ἐν τοσούτῳ τὰ βοσκήματα, τὴν ἐσθῆτα, ἄλλα τὰ εὑρισκόμενα, ἀποστερούντων. ἡ δὴ οἰκία πανταχόθι μεμιασμένη· βιβλία χαμαὶ διεσκεδασμένα, καὶ διερρηγμένα· τὰ λοιπὰ ἀφῃρημένα. ἀλλὰ γὰρ πρὸς τὸν ἐσλιγγῆρον ἐπανέρχομαι. παρ᾽ ᾧ οὐ δυνηθέντες ἐπὶ πλεῖον οἱ γονεῖς διὰ ἱσπανοὺς μένειν· πρὸς τὸν βουλκεστάινιον ἦλθον· καὶ παρέμενον αὐτῷ ὡσεὶ ἑβδομάδας δέκα ἀπὸ ἰδίων ἀναλωμάτων· καίπερ οὐδὲ τῆς αὐτοῦ οἰκίας κενῆς ἱσπανῶν οὔσης. ἐν δὲ τῷ μετὰ ταῦτα, τοῦ αὐτοκράτορος ἐξ οὔλμης ἐπὶ σαξονίαν ὁρμησαμένου· πάλιν οἴκαδε ὑπέστρεψαν· καὶ τὴν οἰκίαν καθαίροντες, μέχρι του. καίπερ οὐκ ἄνευ φόβου, ἔμειναν· καὶ μάλιστα, ἐπειδὴ ἐν τῷ στρατῷ εἰς αὐγοῦσταν ἐπανῆλθεν ὁ αὐτοκράτωρ· ἄγων τὸν τῆς σαξονίας ἐκλέκτορα κατὰ τὴν μάχην αἰχμάλωτον γενόμενον. ἐν ᾧ καιρῷ, στρατιωτῶν, τῶν μὲν ἀπερχομένων, τῶν δὲ προσιόντων· οὐκ ὀλιγάκις ὑποχωρεῖν τισιν ἀναγκαίως εἶχον. μετὰ ταῦτα, πανοῦργόν τι καὶ φοβερὸν ἀπεκυήθη θηρίον· ὃ νῦν μὲν πολλὰ κακὰ ποιεῖ· πλείονα δ᾽ ἔτι ὕστερον δώσει ἢν μὴ θεόθεν τὸ λυσσῶδες ἑρμῆς ἐν βραχεῖ ἀποκρυφθῇ. μεταξὺ μὲν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς οὔλμαν ἐπανῆκε. τῇ δ᾽ ἐφεξῆς ἡμέρᾳ, πέντε τῶν οὐλμαίων

μαι... ἐκκλησιαστῶν ἀλ... δι. τὶ τῷ θυ... ἐναντιουμένῳ. εἰσὶ δὲ οὗτοι· μάρτιος Φρέ[illegible] κορυφαῖος αὐ[illegible] ...ος ῥαύβηρος, βουναβειτέρας σταλτζῆρος, γε[illegible] ...χωβος σπιέσιος καὶ γεώργιος Φι...ος. ἅμα δὲ ἡλίσκετο τούτοις Φρέχθου ἀδελφὸς, ὑπὸ κηδεμὼν ποιητής· διότι προσδραμὼν, συλληφθέντα τὸν ἀδελφὸν παρεμυθήσατο. ἀπηνέχθησαν σύμπαντες εἰς κίρχαιμ τοῦ βυιρτεμβέργου δουκὸς ὅπου μιᾷ συνδεθέντες ἁλύσει, μετὰ πολλὰ λυπηρὰ, τελευτῶντες ἐπὶ δόσει χρημάτων ἀπελύθησαν μὲν, οὐ μέντοι γ' ὧν ἀεὶ πεφρονήκεσαν ἀπέστησαν. τούτων μὲν οἱ ἄλλοι διεσκεδάσθησαν ἄλλοσε· ὁ δὲ Φρέχθος ἐν τυβίγγῃ κατὰ τόνδε τὸν χρόνον διατρίβει· ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ προεστὼς τῶν νέων, οἳ παρὰ δουκὸς χριστοφόρου πρὸς θείους τρέφονται λόγους· οὓς πιστότατα ὁ ἀνὴρ αὐτοῖς διασαφηνίζει. ὃς πάντα μὲν τὸν πρὸ τοῦ χρόνον εὔνοιαν τοῖς γονεῦσί μου κἀμοὶ διετέλεσεν ἔχων· κατὰ δὲ τοὺς ἄνω μῆνας, ὅτε δι' ἐκείνης τῆς πόλεως ἐβάδιζον, πᾶσαν φιλανθρωπίαν ἐνεδείξατό μοι, καὶ βουλῇ μ' ἀγαθῇ ὠφέλησε. τότε δὲ οὖν, ὡς ὁ πατὴρ ἐκείνους ἐπυνθάνετο συλληφθῆναι, ἐν λουτζεύσῃ διάγων βραχύτι μετὰ ἰωάννου μάκκου, ἐν λαυνεσωνῇ παρόχου γεγονότος, εἰς αἰδεναϊμον, πόλισμα τοῦ βυιρτεμβέργου, ὑπεξῆλθεν· ἐν ᾧ χρόνῳ ὑπὸ ἱππέων οἴκοι ξυλληπτέος ἐζητήθη. μετὰ δὲ ἡμέρας ὀκτὼ, ἃς ἐν τῷ εἰρημένῳ πολίσματι παρὰ ἐκκλησιαστῇ ἰωάννῃ βυιρτζεβουργήρῳ γεγόνει, αὐτός τε καὶ ἄλλοι πρεσβύτεροί τινες, εἰς λουτζεύσαν ἐπανῆλθεν. ἔνθα μίαν νύκτα διατρίψας, τῇ ἐπιούσῃ εὐθέως εἰς οὔλμαν ἀφίκετο· διὰ τὸ τοὺς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐκλέκτωρα ἀπιόντας, προπέμψαντας στρατιώτας, τὸ πλεῖστον μέρος ἐπανιέναι. κἀκεῖ διέμεινεν ἡμέρας ἑπτά. οὐ πολὺ μετὰ ταῦτα, πάντες οἱ κατὰ τὴν τῶν οὐλμαίων χώραν ἐκκλησιασταὶ, εἰς τὴν πόλιν ἐκλήθησαν ὑπὸ τῆς συγκλήτου. ὡς δ' οὖν ἤχθησαν· αὐτοῖς προσηνέχθη τὸ θηρίον ἐκεῖνο· καὶ προὐτέθη, ὅπως οὐ μόνον οὐκ ἀποστραφεῖεν αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ θρέψαιεν, καὶ κτενίσαιεν, καὶ κοσμήσαιεν, καὶ παντὶ τρόπῳ αὐτοῦ ὑπερμαχήσαιεν· μηδ' ὅπλον εἰς αὐτὸ ἀκόντιον ἀφεῖεν. παραιτουμένοις δὲ καὶ ἀντιβαίνουσι, ἐπὶ τρὶς αὕτη ἐδόθη ἡ αἵρεσις. καὶ μάλιστα δὲ τὸν πατέρα ἐκβιάζεσθαι σπουδὴν ἐποιοῦντο· διὰ τὸ αὐτὸν εἶναι τῆς τῶν ἄλλων διδαχῆς καὶ

capti sunt: qu[illegible] bestiæ fuerant aduersarii. Hi [illegible] Mar. Frechthus, S. Theol. Licent. pr[illegible]ceps Vlmensium concionator, reliqui, Mart. Rauberus Bun[illegible]ner[illegible]. St[illegible] senex, Iac. Spiesius, & Geo[illegible] Fiessi[illegible]. Captus est vna cum iis, frater Frechti sutor: pr[illegible] qu[illegible] accurrens, captum fratrem consolatus erat. Abducti sunt omnes in ditionem ducis Wirtemb. & in oppido K[illegible], in v[illegible]am coniecti catenam. Ibi in [illegible]e & mœrore longo versati, tandem se pecun[illegible] redemerunt: nec tamen senten[illegible]a pristina destiterunt. Eorum alii loca [illegible], vi[illegible]que genus aliud secuti sunt. Frec[illegible] hoc tempore Tybingæ viuit: in Academia ab illustrissimo principe Christoph. præfectus iuuenib. qui princ[illegible] ad studium diuinarum literarum [illegible]ur: q[illegible] pro eruditione sua, magna cum laude explicat. Qui cum omni tempore optime de parentibus meis & me est meritus; tum proxime superioribus m[illegible], cum illac transirem, humanissime me est complexus, consilioque iuuit. Tum autem cu[m] pater hos, de quib. dixi, captos a[udi]ret: qui eo tempore Lucchusæ erat. pa[illegible]er se cum Io. Macco, qui Ecclesiæ Lausenensi præfuerat, in ditionem Wi[rt]emberg. in oppidum Heidenh. cotulit. Quo interea tempore ab equitib. dom[illegible]s est. Post 8. dies, quibus Heidenh. apud Io[an]nem Wirceburgerum, ver[illegible] D[illegible]ministrum, fuerat: quo etiam al[ii] presbyteri confugerant, Lucenhusam reu[ersus]. Ibi vnam tantum noctem commoratus: Postero die confestim Vlmam iu[it]. propterea quod ii, qui Cæsarem abeuntem, Electoremq; curru asportatu, prosecuti fuerant, magna ex parte redirent. Ibi mansit septem dies. Non multo post [illegible] Vlmensis agri cōcionatores in vrbe[m] a Senatu accersiti. Iis cum conuenis[s]ent, adducta est illa, quam dixi, bestia. Propo[situm] est vt non tantum non eam a[u]ersarentur, sed etiam Deum & sanctos omnes iurarent, eeam alituros, pexuros ornaturos, defensuros, nec vllo modo telum vllum in eam coniecturos. Tergiuersantibu[s] & renuentibus, tertio ea conditio lata. Ac præcipue patri instituerunt, quod is esset vnus ex iis, qui reliquorum doctrina[m] &

*Concionatores capti.*

*Kirchaseca.*

*Mart. Frechtus, Tybingæ.*

*Stipendium illustre.*

*IIII. C[illegible] Heidenheimum.*

*Ioan. Maccus.*

*Io. VVirtzburger, minister [illegible]*

*Vlmam.*

*Interim [illegible]*

mores, attenderent. Ita vti per Deum eos obtestaretur, ne tale vinculum conscientiæ suæ iniicerent. Sed ex iis concionatoribus eo tempore fortiter reliqui sustinuerunt illum impetum: nouem tamen fuerunt expugnati. Itaque iis, qui repugnabant & perstabant, numero circiter quadraginta, abeundi potestas data est: singulisque pro viatico viceniquini aurei donati. Qui in exilium proficiscentes, alii alia loca, pro eo ac poterant, petebant. Cęteris, qui bestiam colebant, ternæ, aut quinæ, aut senę, Ecclesiæ commissę. Parentes cum rebus suis Noribergam, & Herolzbergam, aut alio, ad affines & amicos se contulerunt: & ita ad tempus vagando sibi vitam propagarunt. Tandem Culmbachium in regionem Marchionis Alberti peruenerunt: atque post paulum commendatione Othonis Korberi, doctissimi viri, & aulici illic concionatoris, Wartenfelsium translati sunt: qui est pagus & arx amœna, in potestate nobilis & clari viri Wolfgangi Adolfi a Waldenfels: situs supra Culmbachium ad vnum & dimidium milliaria: in quo loco pater hoc tempore Ecclesiæ preest. Quos meos parentes anno hoc 1551. mense Maio inuisi: gratiaque Dei incolumes inueni. Postea Mense Iunio Argentoratum redii ad Dominos meos Werteros, Philippum & Antonium, nobilitate & studio litterarũ claros iuuenes; cum quib. iam quadriennium magna commoditate & otio in literis vixi: &, si Deo optimo maximo placitum erit, diutius cum eis manebo: operamque ipsis pro parte mea nauabo.

*Tertia feria post Martini.* *Noriberga. Herolzberg.* *Culmbach.* *M. Otho C[illegible].* *VVartefels.* *VValdefels.* *VVerteri.*

βίου ἐφορῶσι ... ταύτην περὶ ... δεηθεῖσιν αὐτῶν, ... μαρτύρασθαι μὴ ἐπιβάλοιεν τῇ αὐτῶν συνειδήσει τοιοῦτον δεσμόν. ... τῶν δὲ ἱερέων πάντες, ἀντιλέγοντες διέμειναν· ἐννέα δὲ ἐξεπολιορκήθησαν. συνεχωρήθη δὲ τοῖς μὲν ἐναντιωθεῖσιν, ἑκάστῳ εἴκοσι καὶ πέντε χρυσίνους ἐφόδιον λαβοῦσι δωρεὰν, ὅποι βούλοιντ' ἀπιέναι. οἳ πάντες ὡς φυγάδες, ἄλλοι ἄλλοσε, ὡς ἕκαστος εἶχε δυνάμεως, ἐτράποντο. οἱ δὲ λοιποὶ οἱ τῷ θηρίῳ προσκυνοῦντες· κατὰ τρεῖς, ἢ τέτταρας, ἢ καὶ πλείονας, ἐκκλησίας ἐνεχειρίσθησαν. οἱ δὲ γονεῖς μου, ἔχοντες τὰ ἑαυτῶν, τὰ μὲν εἰς Νωριμπεργίαν, τὰ δὲ εἰς Ἑρολζβέργην, τὰ δὲ ἄλλοσε, πρὸς κηδεστὰς καὶ ἄλλους φίλους, διαφυγόμενοι, οὕτω μέχρι του πλανηθέντες διεγένοντο. τὰ δὲ τελευταῖα, εἰς Κυλμβαχίαν τοῦ μαρκίωνος Ἀλβέρτου ἐλθόντες, μικρῷ ὕστερον συμπράξαντος Ὀθῶνος Κορβήρου, ἀνδρὸς ἐπὶ πᾶσι λόγοις εὐδοκίμου, καὶ αὐλείου ἐκκλησιαστοῦ ἐκεῖ ὄντος, εἰς Βαρτενφέλσιον μετῳκίσθησαν. αὕτη δέ ἐστι κώμη καὶ ἀκρόπολις καλή, ὑπὸ μὲν κυρίῳ, τῷ εὐγενεῖ τε καὶ ὀνομαστῷ Βολφγάγγῳ Ἀδόλφῳ Βαλδενφελσιάδῃ ... ἀπέχουσα Κυλμβαχίας μίλιον ἓν καὶ ἥμισυ. ἐν ταύτῃ νῦν ὁ πατὴρ τὴν ἐκκλησίαν διοικεῖ. τοὺς μὲν δὴ γονεῖς μου ἔτει τῷδε, τῷ αφνα΄. μηνὶ Μαΐῳ ἐλθὼν, ἐπισκεψάμενος σῶς εὗρον. εἶτα δὲ ... ὑπέστρεψα πρὸς Φίλιππον καὶ Ἀντώνιον Βερτήρους, νέους εὐγενεῖς τε καὶ περὶ παιδείαν φιλοτίμους, παρ' οἷς ἤδη τέτταρα ἔτη ἐπὶ πολὺ ἡδονῇ καὶ καλῇ σχολῇ συνέζησα· καὶ ἐπὶ πλεῖον δὲ, ἐὰν τῷ θεῷ δόξῃ, τὰ εἰς ἐμὲ δυνάμει ἥκοι, τὰ αὐτοῖς ὑπηρετήσω.

VITA

# VITA
## Fortiſsimi & laudatiſsimi Ducis
# MAVRICII SAXONIÆ QVONDAM ELECTORIS,

*Græcè conſcripta ac in Latinum ſermonem conuerſa*

A

SIMONE STENIO Lomacenſi.

# ILLVSTRISS. PRINCIPI AC DOMINO D. FRIDERICO IIII. COMITI PALATINO, DVCI BAVARIÆ, Electoti, Domino suo clementissimo faustum noui anni auspicium precatur Simo Stenius.

*INTVENS ego in pericula, quæ Germaniæ imminent tum ab Othomanica potentia, tum à Pontificia, sæpe recordor Mauricii Saxoniæ quondam Electoris, cuius virtute vtramque à ceruicibus nostris depulsam esse qui negat, & inuidum se is & ingratum fateatur necesse est. Quibus vitiis haud scio an laboret Flaciana factio, quæ vt viuentem probris insectata fuit, sic mortuo etiam nunc obtrectat, eodem animi morbo, & eadem criminandi libidine, qua vsa est & vtitur in vita & manibus exagitandis laudatissimi Electoris Christiani, cui Mauricius patruus fuit. Ceterum turpe credo sit illos diligentiores esse in optimis principibus deformandis, quam nos in iisdem ornandis. Atq; hæc causa me impulit, vt rerum à Mauricio gestarum breuem synopsin complecterer ex Panegyricis doctissimorum & disertissimorum virorum narrationibus decerptam. Quam strenulæ loco, illustriss. Elector, ad tuam Celsitudinem mittendam esse duxi ea gratia, quod viderem, tempora hæc Mauricianis non esse dissimilia, & difficultates easdem propemodum in pari rerum Germanicarum perturbatione, & maiorum confusionum metu, initio gubernationis tuæ offerri. Ex quibus omnibus vt feliciter te, quemadmodum superiori anno, sic & hoc, quem modo auspicamur, & sequentibus, expediat omnipotens & misericors Deus, & ego precor & mecum omnes boni. Dab. Calend. Ian. Ann. 1593.*

VITA

# VITA MAVRICII SAXONIÆ QVONDAM ELECTORIS, &c.

*Gracè ac Latinè conscripta.*

ΕΜΕΛΛΕΝ ἄρα μηδὲ ὁ καθ' ἡμᾶς βίος, ὥστε χρήσασθαι ἐμὲ τοῖς ἑλληνικοῖς ῥήμασιν, ἄμοιρος ἔσεσθαι ἀνδρῶν λόγου μνήμης ἀξίων. λέγω δὲ εἴς τε τοὺς ἄλλους ἀναφέρων, καὶ μάλιστα εἰς μαυρίκιον ἀρχηγὸν τῶν ἑπτά ποτε καὶ ἡγεμόνα τῶν σαξόνων γενόμενον. περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων γεγράπταί τε καὶ δεδήλωται τοῖς ἄλλοις· περὶ δὲ μαυρικίου, εἰ καὶ πολλοὶ τῶν ἐπὶ παιδείᾳ καὶ σοφίᾳ διαφερόντων ποιήματά τε καὶ λέξεις κατέλιπον, οὐ μὴν πάνυ ἀπρεπὲς ἡγησάμην καὶ ἐμὲ διελθεῖν τι, ἀμφοῖν ἕνεκα. ὡς ἐκεῖνός τε διὰ μνήμης εἴη τοῖς ἐπιγινομένοις, τό γε κατ' ἐμέ, εἰς τὰ κάλλιστα ὑπ' αὐτοῦ ἐξεργασθέντα ὅσον εἰς παιδείας ἀφορμὴν (καὶ γὰρ κομιδῆ παῖς ὢν εἰς τὸ περιφανὲς καὶ ἀοίδιμον τῆς μισένης διδασκαλεῖον, τῇ τε εὐσεβείᾳ καὶ ταῖς μούσαις ὑπὸ τοῦ μαυρικίου καθιερωθέν, ζῶντος ἔτι αὐτοῦ ἀνελήφθην) καὶ οἱ γενναιότατοί τε καὶ εὐγενέστατοι τῶν νέων καὶ πρὸς ἀνδρείαν καὶ στρατηγίαν ὁρῶντες ἔχοιεν μὴ τὰ ἀρχαῖα μόνα καὶ ξένα τῶν παραδειγμάτων ζηλοῦν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἡμετέρου βίου οἰκεῖα εἶναι κανόνα προστίθεσθαι, πρὸς ὃν σφᾶς αὐτοὺς ῥυθμίσαιεν ἄν. καὶ περὶ τῶν μὲν προγόνων εὐγενεστάτων καὶ ὀνομαστοτάτων τῶν καθ' ἑαυτοὺς γεγονότων περίεργον ἂν εἴη μακρολογεῖν συνείροντα ἐκεῖνα, ἃ πολλοὶ προεσημάναντο τῶν καὶ ἄκρῳ φασὶ δακτύλῳ τῆς γερμανικῆς ἱστορίας ἐπιψαυσα-

NE nostra quidem ætas (vt verbis Græci cuiusdā vtar) expers esse debuit virorum memorabilium. Dico autē hoc tum ad alios respiciens, tum ad Mauricium ducem quondam & Electorem Saxoniæ. Ac de aliis quidem literis proditæ narrationes extant & fortasse extabunt aliorum. De Mauricio vero etsi multorum eruditionis & sapientiæ laude celebriū & versus & orationes legimus: nō tamen omnino indecorum existimo, a nobis etiam aliquid commemorari, duabus de causis: quarum prior est, vt memoria ipsius ad posteros propagetur, quantum in me est, qui institutionis & disciplinæ ratione pulcerrimo beneficio ab ipso affectus sum (quippe primis pueritiæ annis in illustrem & celebrem Misenæ ludum pietati & Musis à Mauricio consecratum, ipso adhuc viuente receptus) altera vt ex iuuenib. generosissimi quiq; & nobilissimi fortitudinis & bellicæ gloriæ decus spectantes, non tantū prisca & externa exempla habeāt, quæ æmulentur, verū etiā nostræ ætatis domestica tanquam normā & regulā sibi proponant, ad quā sese ipsi conforment. Ac primū quidem de maiorib. nobilissimis & suæ ætatis celeberrimis, superuacaneū fuerit multū verborū facere, atq; ea colligere, quæ plerisq; nota sunt qui vel ex-

tremis (vt dici solet) digitis Germanicas historias attigerunt. Quid enim proauo Friderico II. clarius? quis virtute superauit auum Albertum, quem Innocentius Romanus Pontifex propter rerum gestarum magnitudinem *dextram imperii manū* appellare solitus est. Et Fridericum Electorem, quē filiū reliquit Ernestus Alberti frater, prudētissimum principem, mortuo Maximiliano Imperatore, dixisse perhibent, *se nullum alium successorem nominaturum fuisse, quam patruum Albertum, si tū superstes esset.* Pater autem Mauricii Henricus, etsi Deus non dedit ei ab adolescentia vsque ad senectutem τολυπεύειν, vt Homerus loquitur, ἀργαλέους πολέμους. i. *tractare difficilia bella:* quod tamen ad iustitiam attinet & pietatem & amorem veritatis ac studium humanitatis, par illis fuit, etiam si fortitudinem spectes. Huius aūt Henrici & Catharinæ filiæ ducis Henetorum & re & nomine Magni, Mauricius filius cū esset, neque auo se neque aliis maioribus inferiorem præstitit, vt deinceps ostendemus, vbi prius formam eius depinxerimus; etsi huius artificii nō admodum periti. Corpore fuit procero & pulcro, forma vere digna imperio secundum tragœdiam, vt etiam nunc in statuis apparet. Colore rubro, coma flaua, quæ adultiori subrussa. Oculorum obtutus acer & viuidus adeo, vt etiam aspicientibus terribilis esset, quemadmodum de Alexandro Magno Ælianus scribit. Hęc de forma corporis: sed animi effingere imaginem nulla oratio poterit, & minime omnium mea. Mansuetudinem enim & constantiam, humanitatem, & ardentem amoris in suos affectionem, animum omnis pauoris inter pericula expertem, cui prudentia & solertia militaris comes esset, moderationem præterea & simplicitatem fidemque hæc omnia si quis in vnū colligat, non tamen expresserit pulcerrimum animi temperamentum. De quib. differere poterunt ii, qui eloquentiam ostentant, non ii qui vitam scribunt. quibus satis est multa breuiter complecti, & elaborationem singulorum Rhetoribus

*Genus & parentes.*

*Corporis habitus.*

*Mores.*

μνῶν. τί γὰρ τοῦ προπάππου ἐνδοξότερον τοῦ Φρειδερίκου τοῦ δευτέρου; τίς ἀρετῇ τὸν πάππον ὑπερέβαλεν τὸν ἀλβέρτον, ὃν ἰννοκέντιος τῶν ῥωμαίων ἀρχιερεὺς διὰ τὸ μεγαλουργὸς ὀνομάζειν εἰώθει δεξιὰν τῆς τῶν ῥωμαίων πολιτείας. καὶ Φρειδερῖκον τὸν ξιφοφόρον, ὃν υἱὸν κατέλιπεν ὁ ἔρνεστος τοῦ ἀλβέρτου ἀδελφὸς, ἄρχοντα φρονιμώτατον γενόμενον, ἀποθανόντος τοῦ μεγίστου αἰμιλιανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, εἰπεῖν φασιν, ὅτι οὐδένα ἄλλον διάδοχον ἐκείνου ὀνομάσειεν ἂν ὅτι μὴ θεῖον πρὸς πατρὸς τὸν ἀλβέρτον, εἰ ζωὸς περιῆν. ὁ δὲ πατὴρ τοῦ μαυρικίου ὁ ἑρρῖκος, εἰ καὶ ὁ θεὸς οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ ἐκ νεότητος καὶ εἰς γῆρας τολυπεύειν, ὥσπερ ὅμηρος εἴρηκεν, ἀργαλέους πολέμους, εἰς δικαιοσύνην μέντοι καὶ εὐσέβειαν, καὶ φιλαλήθειαν, καὶ φιλανθρωπίαν καὶ δὴ καὶ ἀνδρείαν τοσοῦτος ἐγένετο, ὅσοι περ ἐκεῖνοι, τούτου τοῦ ἑρρίκου καὶ αἰκατερίνης θυγατρὸς τοῦ ἡγεμόνος ἐνετῶν τοῦ λεγομένου τε καὶ ὄντος μεγάλου ἔκγονος ὢν ὁ μαυρίκιος οὔτε τοῦ πάππου, οὔτε τῶν ἄλλων προγόνων καταδεέστερον ἑαυτὸν παρέσχεν ὡς ἐν τοῖς ἐφεξῆς γνωριοῦμεν, ὑπογράψαντες πρότερον τὴν μορφὴν αὐτοῦ, καί τοι μὴ πάνυ γραφικοί τινες ὄντες. τὸ δὴ σῶμα εὐμήκης τε ἦν καὶ καλὸς, ἔχων ὡς ἀληθῶς κατὰ τὴν τραγῳδίαν εἶδος ἄξιον τυραννίδος, ὡς καὶ νῦν ἐπὶ τῶν ἀνδριάντων φαίνεται. τὴν χρόαν ἐρυθρὸς, ἡ κόμη ξανθὴ, καὶ ἀνδρὶ γενομένῳ ὑπόπυρρος, ὀφθαλμοὶ πολὺ τὸ γοργὸν καὶ εὔθιον ἐμφαίνοντες ἐς τοσοῦτον, ὥστε καὶ ὑπόμα φύεσθαί τι ἐκ τοῦ εἴδους φοβερὸν, ὥσπερ ἀλεξάνδρῳ τῷ μεγάλῳ κατὰ τὸν αἰλιανόν. καὶ τοιόσδε μὲν τὴν μορφὴν μαυρίκιος. τῆς δὲ ψυχῆς οὐ κατὰ λόγων δύναμιν καὶ μάλιστά γε τὴν ἐμὴν ἐμφανίσαι τὴν εἰκόνα. τὸ γὰρ ἥμερον ἐν τῷ στερρῷ, καὶ φιλάνθρωπον, καὶ φιλόστοργον καὶ τὸ ἀνέκπληκτον παρὰ τὰ δεινὰ τῇ συνέσει καὶ δεινότητι στρατηγικῇ συγκεκραμένον, καὶ δὴ καὶ τὸ ἐπιεικὲς καὶ ἀφελὲς καὶ τὸ πιστὸν κἄν τις συναγάγῃ εἰς τὸ αὐτὸ ἅπαντα, οὐχ ὅμως διατυπώσειεν ἂν τῷ λόγῳ καλλίστην τινὰ ψυχῆς κρᾶσιν ἐκ παντοίων ἀρετῶν συγκεκραμένην. περὶ ὧν διαλεχθεῖεν ἂν ἐπίδειξιν ποιοῦντες, ἀλλ' οὐχ οἱ τὸν βίον γράφοντες, οἷς που ἱκανόν ἐστι τὰ πλεῖστα ἐπιτέμνειν καὶ τῶν ῥητόρων παισὶ παραχωρεῖν τοῦ πάντα καθ'

τα καθ' ἕκαστον ἐξετάζεσθαι. τοιγαροῦν καὶ ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι ἔδοξε διὰ βραχέων συναθροῖσαι τὰ ἱστορηθέντα περὶ τοῦ Μαυρικίου, ἀρχὴν λαβούσης τῆς διηγήσεως ἀφ' οὗ ἔτη γεγονὼς εἴκοσι τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πατρὸς ἀποθανόντος παρέλαβε, ζήσας πρότερον ἐν αὐλαῖς ἐπιφανεστάταις τοῦ τε πατραδέλφου Γεωργίου, καὶ τοῦ Ἀλβέρτου ἐπισκόπου Μογουντίου ἑνὸς τῶν ἑπτά, καὶ τὸ τελευταῖον τοῦ Ἰωάννου Φρειδερίχου τοῦ ξιφοφόρου, ἀγχιστέως ὄντος. διεδέξατο δὲ ὁ Μαυρίκιος τὴν ἀρχὴν ὁπότε τὰ πράγματα πολὺν σάλον καὶ κίνησιν εἶχε διὰ τὸ ἐκστασιάζεσθαι καὶ συγκρούεσθαι πανταχοῦ πρὸς ἀλλήλους τότε, ὥσπερ καὶ νῦν, ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς εὐσεβείας καὶ σωτηρίου διδαχῆς τῆς πίστεως, οὐ μόνον τοὺς προεστῶτας ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς συλλόγοις, ἀλλὰ καὶ ἄρχοντας λαῶν καὶ ἰδιώτας [illegible]. ἐν τοσαύτῃ δὲ τῶν πραγμάτων ταραχῇ ὁ Μαυρίκιος τὴν ἀρχὴν διαδεξάμενος τὸ εἰλικρινὲς τῆς πίστεως τοῖς ὑπηκόοις διαφυλάττειν περὶ πλείστου ἐποιήσατο, ἡγησάμενος οὐ μόνον θησαυρῶν καὶ χώρας παμφόρου, πλήθους τε ἀνθρώπων καὶ κάλλους τῶν πόλεων ἐν ταῖς μάλιστα θαυμάζεσθαι ἀξίας, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τῆς ἀληθείας καὶ εὐσεβείας πατρῴας κληρονόμος γενέσθαι, καὶ μείζονα νομίσας πρὸς σωτηρίαν τὸ τέλος τὸ σεμνυνθῆναι τὰ θεῖα ἢ ἐφεστρίδα φορεῖν καὶ διάδημα βασιλικόν. ὀλίγῳ πρότερον ἢ τελευτῆσαι τὸν πατέρα ἔγημε θυγατέρα τοῦ ἐπιφανεστάτου Φιλίππου ἄρχοντος τῶν Κάττων, ἐξ ἧς ἐγένοντο αὐτῷ υἱὸς Ἀλβέρτος καὶ θυγάτηρ Ἄννα. ὁ Ἀλβέρτος βρέφος ἔτι ὢν ἀπέθανε. οὗ τεθνηκότος ἐκαρτέρησεν ἢ γυναικότερον ἐνεγκεῖν τὴν συμφορὰν ἔδοξε τοῖς οἰομένοις ὅτι οὐδεὶς ἀνδρεῖος καὶ πολεμικὸς νομίζοιτ' ἂν δικαίως, ὁ μὴ ἄγριος ὢν καὶ πικρὸς τὸ ἦθος καὶ που καὶ ὠμός. ἀλλ' οὐ Μαυρίκιος τοιοῦτος, οὔτε ὁ πάλαι Ἀγησίλαος, οὔτ' ἄλλοι ἥρωες φιλοστοργότατοι γενόμενοι. καὶ δή που τὸ στρυφνὸν περὶ τὸ ἦθος καὶ τὸ αὐστηρόν, εἴ τι γέγονεν ἐν τῷ Μαυρικίῳ, στρατιωτικῆς μᾶλλον ἢ πολιτικῆς παιδείας μεταλαβόντι, παραβαλλόμενον αὐτὸ τῷ ἡμέρῳ καὶ φιλανθρώπῳ, καὶ δὴ καὶ τῷ φιλομούσῳ, εὖ οἶδ' ὅτι ἐν ἀκαρεῖ ἀφανισθήσεται. φιλοπόλεμος μὲν γὰρ ὢν τῇ φύσει, καὶ διὰ τὰς ἀσχολίας, ἐφ'

relinquere. Vnde & nobis in præsentia visum est ea, quæ de Mauricio tradita litteris sunt, paucis comprehendere, initio narrationis sumto ab eo tempore quo viginti annos natus in administratione Reipublicę parenti mortuo successit, cũ antea vixisset in illustrissimis aulis patrui Georgii, & Alberti Episcopi Moguntini Electoris, & tandem Ioannis Friderici Electoris, agnati. Successit autem Mauricius patri in gubernatione tum, cum res admodum turbulentæ essent & inquietæ, propter seditiones, quibus committebantur inter se (vt etiam hac nostra ætate) religionis Christianę & salutaris doctrinæ fidei causa non solum Ecclesiarum pręsides, sed etiam ipsi Principes atque adeo fęx plebis. In tanta igitur rerum omniũ perturbatione Mauricius ad principatum euectus nihil antiquius habuit, quam puritatem fidei conseruare suis, ratus se non tam thesaurorum & regionis fertilissimę, multitudineq; hominum & pulcritudine vrbium ante alias admirătione dignę heredem factum esse, quam veritatis & pietatis paternę, in certa persuasione ad salutem patriæ plus momenti habere diuini cultus exornationem, quam gestationem purpurę, vel regii etiã diadematis. Paulo ante obitum Henrici patris duxit illustrissimi Chattorum principis Philippi filiam, ex qua suscepit filiolum Albertum, & filiam Annam. Albertus infans adhuc decessit: cuius mortem parens mollius quam virum fortem deceret, ferre visus est iis, qui putant neminem animosum & bellatorem merito haberi posse, qui non ingenio sit aspero, immiti atque adeo sęuo. Sed non Mauricius talis, nec priscus ille Agesilaus, nec alii heroes, qui ardentissimo amore suos complexi fuere. Si quid tamen vel nomine acerbitatis vel austeritatis notari potuit in moribus Mauricii, militariter potius quam ciuiliter educati, illud ipsum certo scio subito euanescer, si comparetur cum mansuetudine ipsius & humanitate ac eruditorum amore. Natura enim bellicosus ille cum propter occupatio-

*Gubernatio.*

*Studiorum amor.*

nes tantam operam, quantam vellet, studiis sapientiæ dare non potuisset, nihilominus tamen doctrinæ eruditionem eo & honore & admiratione prosecutus est, vt Academias non tantum in priori statu conseruarit, sed etiam magnifice amplificarit, splendide & copiose suppeditando ea, quæ necessaria essent, & tribus ducalibus ludis viros celebres præficiendo, qui Christianā fidem & Latinas ac Græcas literas adolescentes docerent. Sed de his satis. Altero principatus anno accidit, vt dissidium existeret inter Mauricium & Ioannem Fridericum, quod eo contentionis progressum est, vt vterque copias ex suæ ditioni subiectis armarit. Ac fortasse sanguine [illegible] ita fuisset, nisi cōposita foret ab illustrissimo Chattorum duce Philippo Mauricii socero. Causam dissensionis vulgus perhibebat fuisse cōtrouersiam quandam de oppido Wurcina. Homines politi & elegantes conferebant in fatum & in Aten, quam apud Homerum Agamemnon incusat, cum se culpa omni vacare dicit. Post hęc Mauricius cum exercitu, quem suis sumptibus alebat, in Pannoniam inferiorem (Vngariā vulgo appellamus) profectus parum abfuit: quin vel interficeretur vel saltem caperetur a Turcis. Ad repentinam enim hostium impressionem armis ipse arreptis alacriter & quasi diuino instinctu percitus, more catulorum generosorum, longe ante alios in prædam agentes irruit, stipatores & cæteros, qui auxilium ferrent, non pręstolatus. Audacius autem & incautius cum vehementiore impetu inuectum equitum turma excepit deiecitque. Ac forte delapsus ille ex equo in terram occisus fuisset, nisi ex stipatoribus quidam genere non obscuro natus Sebastianus Ribissus accurrisset, vitæque suæ periculo pro Mauricio pugnasset, solus aduersus multos, certus mori potius quam ducem deserere iacentem. Interim multis ex castris aduolantibus, Turcæ in fugam vertuntur. Ac satelles quidem pręter spem Mauricium præsenti discrimini eripuit, ipse tamen multis

*Ate.*

*Vngarica expeditio.*

*Seb. Ribisch.*

ὅσον ἦν πρόθυμος, ἀσκῆσαι τῆς φιλοσοφίας καὶ μαθήσεως οὐκ ἐξικόμενος, τὴν παιδείαν ὅμως ἐτίμησέν τε οὕτω καὶ ἐθαύμασεν, ὥστε τὰς ἀκαδημίας οὐ μόνον ἐν τῇ προτέρῃ καταστάσει διασῶσαι, ἀλλὰ καὶ μεγαλοπρεπῶς αὐξῆσαι, λαμπρῶς, καὶ δαψιλῶς ἐπιχορηγήσαντα τὰ δέοντα, καὶ τρισὶ διδασκαλείοις ἡγεμονικοῖς ἐπιστήσαντα ἐλλογίμους ἄνδρας, τῆς τε χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν μαθημάτων διδασκάλους. ἀλλὰ περὶ τούτων ἅλις. τῷ δευτέρῳ τῆς ἡγεμονίας ἔτει συνέβη διαφερομένους πρὸς ἀλλήλους τόν τε μαυρίκιον καὶ τὸν ἰωάννην φρειδερῖκον ἐς τοσοῦτο φιλονεικίας προελθεῖν, ὥστε ἑκάτερον ὁπλίσαι δύναμιν ἐκ τῶν ὑπηκόων. καὶ εἰς τὸ αἷμα ἴσως ἐτελεύτησεν ἂν αὐτοῖς ἡ διαφορά, εἰ μὴ διέλυσεν αὐτὴν ὁ περιφανέστατος ἡγεμὼν τῶν κάττων ὁ φίλιππος πενθερὸς τοῦ μαυρικίου. τὴν αἰτίαν, ἀφ' ἧς πρῶτον διαστήτην ἐρίσαντε κατὰ τὸν ὅμηρον ὁ πολὺς λεὼς φασὶ γεγενῆσθαι ἀμφισβήτησίν τινα περὶ πολίσματος βουρκίνης. οἱ δὲ χαρίεντες τὴν μοῖραν καὶ τὴν ἄτην, ἣν καὶ ἀγαμέμνων παρ' ὁμήρῳ αἰτιᾶται, αὐτὸν φάσκων οὐκ αἴτιον εἶναι. μετὰ ταῦτα καταβὰς μαυρίκιος εἰς παννονίαν τὴν κάτω μετὰ στρατεύματος δαπάναις αὐτοῦ ἰδίαις τρεφομένου παρὰ μικρὸν ἦλθεν ἀποθανεῖν ἢ ζωὸν ἁλῶναι ὑπὸ τῶν τουρκῶν. ἄφνω γὰρ πολεμίων εἰσβαλλόντων ὅπλα αὐτὸς ἁρπάσας ἐκθύμως καὶ ἐνθουσιῶντι ὅμοιος πολὺ πρὸ ἄλλων κατὰ τοὺς γενναίους τῶν σκυλάκων ἐπὶ τοὺς λεηλατοῦντας ὁρμήσων, τοὺς δορυφόρους καὶ ἄλλους ἐκβοηθήσοντας οὐκ ἀναμείνας. ἐπιφερόμενον δὲ αὐτὸν μεθ' ὁρμῆς σφοδροτέρας θρασύτερον καὶ παραβολώτερον ὑποστῆσαν τὸ ἄγημα τῶν ἱππέων κατέβαλεν. καὶ τάχα που ἀπορρυεὶς ἐκ τοῦ ἵππου εἰς γῆν ἀνῃρέθη ἄν, εἰ μὴ τῶν δορυφόρων τις ἀνὴρ οὐ τῶν ἀφανῶν ὅσα εἰς τὸ γένος σεβαστιανὸς ὁ ῥίβισσος προσδραμὼν ὑπὲρ τοῦ μαυρικίου διεκινδύνευσε πρὸς πολλοὺς μόνος, ἐγνωκὼς ἀποθανεῖν μᾶλλον ἢ στρατηγὸν ἀπολιπεῖν κείμενον. ἐν τοσούτῳ δὲ πολλῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου προσπελασάντων τροπὴ τῶν τουρκῶν ἐγένετο. καὶ ὁ δορυφόρος ἀνελπίστως μὲν τὸν μαυρίκιον περιεποίησεν, αὐτὸς δὲ ἐκ τῶν τραυμάτων κακῶς ἔχων εἰς τὴν παρ-

τὴν περιμβολὴν ζῶν ἔτι ἀπηνέχθη, καὶ ἡρωικῶς ὑπὲρ τοῦ ἄρχοντος ἀγωνισάμενος καλλίστην τοῦ βίου καταστροφὴν ἐποιήσατο. περὶ τούτου τοῦ κινδύνου ἀκούων ποτὲ ὁ Μαυρίκιος ὑπὸ ψευδομένων πολλὰς αὐτοῦ ἀριστείας τινάς, καὶ ἀναπλάττοντας ἔργα χειρὸς θαυμαστά, ἀποστρεφόμενος τὸ ἀναιδὲς τῆς κολακείας, οὐδὲν ἕτερον εἰπεῖν ἄλλο λέγεται ἢ τοῦτο· ποῦ γὰρ ἐγὼ ἤμην τὸν χρόνον ἐκεῖνον; ἀνδρώδης γὰρ τὴν γνώμην ὢν τοῖς κόλαξιν ἑαυτὸν ἱππάσιμον οὐκ ἀνῆκεν. ἀνελθὼν ἐκ τῆς Παννονίας βοήθειαν παρέστησε τῷ Καρόλῳ αὐτοκράτορι πολεμοῦντι τότε τῷ βασιλεῖ τῶν Γαλατῶν τῷ Φραγκίσκῳ καὶ πολιορκοῦντι τὸ Λανδρήσιον. καὶ μετ' ὀλίγον αὐτὸς καὶ ἀδελφὸς Αὔγουστος ἐξ ὑπαρχῆς βοηθοῦντες τῷ Καρόλῳ ἧκον ἱππεῦσιν εἰς Γαλατίαν ἄγοντες ἐπιλέκτους, καὶ πρὸς τὸ νίκηπον τοὺς πολεμίους ἔτρεψαν, λαμπρῶς αὐτῶν κρατήσαντες. πολιορκοῦντας δὲ τοῦ Καρόλου τὸ Λανδρήσιον, ὡς τοῖς προσβάλλουσιν ἀπηντῶν σφαῖραι σιδηραῖ ἐξ αὐλῶν χαλκῶν ὑπὸ πυρὸς ἐξακοντιζόμεναι φοβερῷ ἤχῳ καὶ ὁρμῇ τινι ἀνεκφράστῳ ἅμα φθόρῳ πολλῶν, ὤφθη ὁ αὐτοκράτωρ τὸν Μαυρίκιον ἐπικινδύνως ταῖς βολαῖς ἀντιπῶντα ὑπάγων, καὶ ἀναχωρεῖν ὀπίσω κελεύων, τοιάδε εἰπὼν, ὥς φασι μετὰ μειδιάματος. ὅτι οὐ πάντες τὴν δε τέχνην εἰδότες τυγχάνουσιν, ἢ τῇ χρησάμενος τις δύναιτ' ἂν οὕτω διαθέοντα ἐκφυγεῖν τὰς βολάς, ὥστε μὴ τιτρώσκεσθαι. ἐπὶ τούτοις ἐκ τῆς Γαλατίας ἐπανελθὼν εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ νόσον ἐπιτραλῆ ἐν τῇ Σαξονίᾳ καὶ πόλεμον παρὼν ἐξέως τῇ αὐτῇ ὥρᾳ ἣ ἔμελλον εἰς χεῖρας ἥξειν, κατέπαυσε, τὸν Ἐρρίκον ἡγεμόνα πείσας ἐγχειρίσαι ἑαυτὸν τῷ Φιλίππῳ τῷ Κάττων ἄρχοντι καὶ Ἰωάννῃ τῷ Φριδερίκῳ, οἷς ἄφνω ἀπαρασκεύοις ἐναντία ὅπλα ἐκεῖνος ἦρατο. τούτου τοῦ θορύβου λήξαντος ὁ αὐτοκράτωρ μηνίσας τῷ τε Φιλίππῳ ἡγεμόνι καὶ τῷ Ἰωάννῃ Φριδερίκῳ ξιφοφόρῳ διά τε ἄλλας αἰτίας, καὶ διὰ τὸ αἰχμάλωτον ἠνέσθαι τὸν Ἐρρίκον καὶ ἐν φυλακῇ κατασχεθῆναι, πόλεμον εἰς Γερμανίαν ἐξήνεγκεν ἐρεθισθεὶς οἶμαι καὶ ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς θρησκείας μεταβολῇ δυσχεραινόντων. ὡς δὲ ὁ πόλεμος ἑκατέρωθεν ἀνέῳκτο καὶ κεκήρυκτο ἤδη, σαφῶς ὁ Μαυρίκιος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Αὐγούστου τῷ Καρόλῳ συμμαχεῖν ἠβουλήθη, ἤτοι ἀσφαλέστατον ἡγησάμενος,

vulneribus acceptis viuus adhuc in castra delatus pulcerrimo fine vitam clausit, cum heroice pro principe suo decertasset. De hoc periculo audiens aliquando Mauricius à nonnullis falsò confingi admirabilia quædam facinora militaria, quæ manu edidisset, auersatus assentationis impudentiam, nihil aliud subiunxisse dicitur quam hoc: *Ego vero tum temporis vbi eram?* Cum enim animo esset masculo, multo minus adulatores ferre poterat, quam equus sternax sessorem. Ex Pannonia reuersus, auxilia adduxit Carolo Imperatori bellum tum gerenti cum Gallorum rege Francisco, & obsidenti Landresium. Paulo post ipse & frater Augustus denuo suppetias laturi Carolo cum lectissimo equitatu venerunt in Galliam, & ad Victorini hostes egregie fuderunt fugaruntque. Tempore obsidionis Landresianæ, cum in oppugnantes tormenta ænea vi ignis globos ferreos horribili cum sonitu & impetu incredibili eiacularentur, cum multorū pernicie, conspectus est Imperator Mauricium temere ictibus se offerentem subducere & præcipere, vt recederet, cum subridens hoc, vt aiunt, adderet: *Nō omnes illam artem tenere, qua vtens aliquis ita discurrere possit, vt vitatis ictibus plane non vulneretur.* Post hæc reuersus ex Gallia in Germaniam, motum & bellum in Saxonia periculosum præsentia sua celeriter ea ipsa hora, qua congressuræ erant acies sedauit, cum duci Henrico persuasisset, vt se dederet Philippo Cattorum principi, & Ioanni Friderico, quibus imparatis subito ille bellum intulerat. Hoc tumultu sublato Imperator iratus Philippo duci & Ioanni Friderico Electori, tum propter alias causas, tum quod captiuum in custodia tenerent Henricum Brunonisuicensem, bellum in Germania gerendum esse statuit: irritatus credo etiā ab iis, qui religionis mutationē iniquo animo ferrent. Cum igitur vtrinque bellum & susceptum & in[di]ctum esset, Mauricius cum fratre Aug[u]sto pa[r]tes Caroli sequi voluit, vel tutissimum hoc esse ratus,

*Auxilia ia[tor] Carolo Cæs.*

*Saxonicus motus.*

*Caroli bell[um] in Germania.*

vel iustissimum coniungere se cum Imperatore, præsertim pollicito, quod in Ecclesiasticis nihil mutaturus esset. Post prælium in Misnia infeliciter commissum, Chattorum dux Philippus Mauricio & Brandeburgico Electore autoribus, qui se moderationis Caroli sponsores offerebant, supplex in Salinas Saxonicas venit, seque Imperatori dedidit: cuius bonitatem cum nonnulli immutatam corrupissent, factum est, vt ille præter sponsorum spem, ne suspicātibus quidem etiam aliis tale aliquid futurum, abduceretur valida adiuncta custodia. Quæ res non leuiter Mauricii animum perculit, immo plaga illa lethalis & alta medium quodammodo dissecuit, si ita loqui licet. Ac si quis dicat, pœnituisse nonnullos postea eorum, quæ facta essent, à vero credo non aberrauerit. Finito bello, Carolus conuocatis omnibus Principibus & proceribus in vrbem Vindelicorum Augustam, Ioannem Fridericum in prælio, in quo fortiter se etiam accepto vulnere defenderat captū parte territorii Misnici multat & Electoria dignitate, Mauriciumque & regione & honore donat, gratiam ita referre volēs pro belli societate. Post hęc Syngramma Metaxicum vel *Interim* appellatum complurium in Germania turbarum occasio extitit. Multique qui simulabāt se religionis causa odia suscipere, Mauricium criminabantur quasi doctrinam Apostolicam sinceram & integram non conseruasset. Iniquam autem fuisse calumniam illam, qua tum ipse, tū Philippus Melanchthon petebatur, constat ex iis monumētis, quæ fide digni autores reliquerunt. Quis autem non miretur ignorasse illos, quod mendacia sua occulta habere non possent, verba faciētes ad eos, quibus omnia nota essent? Eodem tempore accusationibus nonnullorum affirmantium solum Melanchthonem aduersando communibus decretis etiam alios ab assensu auertere, Imperator Carolus ita inflammatus & incitatus est aduersus Philippum; vt in extre-

*Mauricius fit Elector.*

*Interim.*

*Philippus Melanchthon.*

ἢ δικαιότατον προσδέχεσθαι τῷ αὐτοκράτορι, ἄλλως τε ὑποσχομένῳ ὅτι οὐδὲν τῶν ἐκκλησιαστικῶν μετακινήσει. μετὰ τὴν μάχην ἐν τῇ μισνίᾳ γενομένην ὁ κάττων ἡγεμὼν ὁ φίλιππος ὑπὸ μαυρικίου καὶ βρανδεβουργικοῦ ἄρχοντος τῶν ἑπτὰ ἐγγυησαμένων τὴν ἐπιείκειαν τοῦ καρόλου πεισθεὶς ἐπιτρέπειν τῷ αὐτοκράτορι τὰ καθ' ἑαυτὸν εἰς ἁλοπήγιον σαξονικὸν ἱκέτης ἦλθεν, καὶ εὐθύς, ἀποψαίντων δῆθεν καὶ διαφθειράντων τινῶν τὴν χρηστότητα τοῦ αὐτοκράτορος, παρ' ἐλπίδα τῶν ἐγγυητῶν, οὐδὲ ὑπονοησάντων τοιοῦτόν τι γενέσθαι αὖ καὶ τῶν ἄλλων ἀπήχθη, ἰσχυρᾶς φυλακῆς ἐπισταθείσης. καὶ τόδε δὲ τὸ πρᾶγμα οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς οὐθ' ὡς ἔτυχε τοῦ μαυρικίου καθίκετο, καὶ βαθεῖά πως καὶ καίριος ἡ πληγὴ ἐγένετο τὴν μέσην, εἰ οἷόν τε εἰπεῖν διακόπτουσα τὴν ψυχήν. καὶ εἴ τις λέγοι ὅτι ἐπὶ τοῖς οὕτω πραχθεῖσιν ἀπηντηκέν τισιν ἡ μετάνοια οὐκ ἂν οἴομαι δόξειεν ἂν ἀπεικότα λέγειν. ἐπεὶ δὲ τῷ καρόλῳ τέλος ἦν τοῦ πολέμου πάντων ἀρχόντων καὶ δυναστῶν εἰς αὔγουσταν τῶν οὐινδελικῶν συλλεγέντων ὁ αὐτοκράτωρ ζημίας ἐπιθεὶς τῷ ἰωάννῃ φρειδερίκῳ ἀριστεύσαντι μὲν ἐν τῇ μάχῃ καὶ τρωθέντι, αἰχμαλώτῳ δ' ὅμως ληφθέντι τάς τε πόλεις μισνιακὰς αὐτὸν ἀφείλετο καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς ξιφοφορίας λεγομένης, τὸν μαυρίκιον τῇ τε χώρᾳ καὶ τῇ τιμῇ δωρησάμενος, καὶ οἱονεὶ χαριστήρια αὐτῷ ἀποδοὺς τῆς συμμαχίας. μετὰ ταῦτα δὲ μεταξυχὸν λεγόμενον σύγγραμμα παμπλείστων ἐν τῇ γερμανίᾳ ταραχῶν ἐγένετο πρόφασις καὶ πολλοὶ τῶν ὑπὸ τῆς εὐσεβείας ἐχθραίνειν καταχρηματιζομένων διέβαλλον τὸν μαυρίκιον ὡς οὐκ ἀκέραιον καὶ ἄθραυστον διασεσωκότα τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν. ὅτι δὲ ἀδίκως ἐπὶ τούτῳ διεβάλλετο αὐτός τε καὶ οἱ περὶ μελάγχθονα, δῆλον ἐξ ὧν ἀξιόπιστοι ξυγγραφεῖς καταλελοίπασι. καὶ πόσου τις θαυμάσειεν ἂν ἐκείνων εἰ ἠγνόησαν, ὅτι οὐ λήσουσι ψευδόμενοι ἐν τοῖς εἰδόσι τοὺς λόγους ποιούμενοι. τοῦ αὐτοῦ δὲ χρόνου κατηγορίαις τινῶν διισχυριζομένων ὅτι μόνον οἱ περὶ μελάγχθονα ἐναντιούμενοι κοινοῖς δόγμασι, καὶ τοὺς ἄλλους ἀποτρέπουσι τῆς συγκαταθέσεως, αὐτοκράτωρ κάρολος οὕτως ἐξεκαύθη καὶ παρωξύνθη κατὰ φιλίππου ὥστε ἐ-

ρᾶτο

[illegible] illo vetaretur periculo. Et [illegible] fortasse, nisi eum Mauricius [illegible] et cuius laudes [illegible] non [illegible] auxit, & hæc [illegible] licitudo [illegible] Principe [illegible]. Hi[illegible] Imperatoris mandato Magdeburgum in Saxonia obsidet, eaque post [illegible] menses potitur ciuibus dedentibus se Principi tolerabiles conditiones [illegible] ti, etiam cum [illegible] fame [illegible] tibus. Tepore obsidionis [illegible] Mauricius colluuiem militum quæ in diœcesi Verdensi confluxerat, repente adeo terruit, vt auicularum instar dissiparentur: Atq; ita admirabili celeritate occasionem remouit periculosi tumultus. His expeditis Mauricius rebusque omnibus Magdeburgicis pro suo arbitratu dispositis, non oblitus est eorum, quæ socero Philippo promiserat, cum spopondisset (vt supra dictum) *fore, vt & salutem & veniam ab Imperatore impetraret.* N[illegible] tres potissimum causas esse ob quas homines promissis non stent: [illegible] enim statim allendia[illegible] imo dicere a[illegible] postea dictorum ipsos pœnitere, aut [illegible] voluntate præstandi destitui perficiendi facultate: quorum primo iudicauit in[illegible] voluntatis improbitatem, altero iudicii infirmitatem, tertio virium inopiam. Idcirco volens Mauricius ostendere & Principi ē probum se esse & constan[illegible] & efficacē magna celeritate, contra C[illegible] mouit, socios expeditionis habens Philippi ducis natu maximum filium, & Albertū Marchionem omn[illegible] post soceri liberationem ducens. Imperator [illegible] porro æger Oenipontē secesserat: Hunc expeditionis celeritate perculsum, grauiterque animo cōmotū, quidā ex procerib. Hispanis, qui tum aderant, confi[illegible] bono animo esse iussit, quod locorum asperitas & naturale Alpium munimentum hostem arceret, & milites insuper transitū custodirent, castellumq; firmissimū Ereburgum præsidio teneretur. His auditis Imperator quæsiuit, num etiam fieri

*Magdeburg captum.*

*Carolus Cæs. Oeniponte.*

*Ereburg.*

χ[illegible] [illegible] δυνοι [illegible] λαι [illegible] εἰ μὴ [illegible] μαυρικίου, [illegible] ἐπαι [illegible] τοῖς εὐμε[illegible] μεγαλοφροσύνης ἡγεμόνος [illegible]. [illegible] τούτοις ὁ μαυρίκιος [illegible] τα[illegible] [illegible] παρθενόπολιν ἐν τῇ σα[illegible] ἐπολιόρκησεν ἐγκρατὴς αὐτῆς [illegible] μῆνας δέκα γενόμενος [illegible] ἑαυτοὺς πολιτῶν τῷ στρατηγῷ [illegible] ἀφορήτους [illegible] πείσαντι καὶ περ εἰς ἔσχατον πως λιμοῦ ἀφικομένοις. μεταξὺ πολιορκίας τῆς δὲ πλῆθος στρατιωτῶν ἐν τῇ διοικήσει οὐερδαία συλλεγὲν αἰφνιδίως ὁ μαυρίκιος καταπληξάμενος, ὥσπερ ὀρνίθων [illegible] σμῆνος [illegible] διεσκέδασε θαυμαστῇ ταχυεργίᾳ ἀποσκευασάμενος ἀφορμὴν ἐπισφαλοῦς θορύβου. ταῦτ' οὖν πράξας ὁ μαυρίκιος, καὶ ἐν τῇ παρθενοπόλει διαθεὶς ἅπαντα ἐφ' ἑαυτοῦ καθ' ὃν ἐβούλετο τρόπον, οὐκ ἐπιλάθετο ὧν τῷ πενθερῷ φιλίππῳ ὑπέσχετο ἐσυνεσάμενος αὐτῷ, ὡς ἔφθημεν εἰρηκότες, καὶ σωτηρίαν καὶ συγγνώμην παρ' αὐτοκράτορος. εἰδὼς [illegible] τρεῖς αἰτίας οὔσας δι' ἃς ἄνθρωποι [illegible] τὰς ὑποσχέσεις καὶ ψεύδονται, ἢ γὰρ εὐθὺς ἐξαπατῶντα πιθαφαίας, ἢ [illegible] ὕστερον μεταγνῶ, ἢ βουλόμενοι [illegible] τούτων, τὸ μὲν [illegible] φαύλης εἶναι προαιρέσεως ἡγήσατο, τὸ δὲ δεύτερον ἀσθενοῦς κρίσεως, τὸ δὲ τρίτον ἐνδεοῦς δυνάμεως. [illegible] βουληθεὶς ἀεί [illegible] φιλάγαθον φυλάττειν, καὶ τὸ βέβαιον, καὶ τὸ τελεσιουργὸν κατὰ τάχος ἐπὶ κάρολον ἠπείγετο συμμάχους ἔχων τοῦ φιλίππου ἡγεμόνος υἱὸν πρεσβύτατον, καὶ ἄλβερτον τὸν μαρχίωνα [illegible] τῆς τοῦ πενθεροῦ ἐλευθερώσεως [illegible]. ὁ αὐτοκράτωρ τοτε εἰς πόλιν οἰνου γέφυραν ὀνομαζομένην νοσηλευόμενος ὑποκεχωρήκει. καὶ ἐκπλαγέντα αὐτὸν τὴν τῆς ὁρμῆς ὀξύτητα, καὶ βαρυθυμοῦντα [illegible] τις τῶν [illegible] αὐτὸν ἡγεμόνων ἰσπανικῶν θαρρεῖν ἐκέλευσε τὴν δυσχωρίαν προβαλλόμενον, καὶ αὐτοφυὲς τῶν τόπων ἔρυμα ἄλλως τε τὴν πάροδον στρατιωτῶν φυλα[illegible], καὶ ἐχυρωτάτου χωρίου ερεπύργου φρουρὰν κατεχομένου. τούτων ἀκούσας ὁ αὐτοκράτωρ ἠρώτα εἰ οἷόν τε [illegible]

p...et [illegible] ... cunctos ... per ... [illegible] ... ostas & ... tes ... [illegible] ... asce[illegible], in quo c[illegible] ...d[illegible], [illegible] Hæc cum Carol[illegible] referret, respondit ille, cuius modo mentionem feci [illegible] ... puto Hispanorum [illegible] posse circuiri montes illos, sed hostes propter ingentem ruditatē ad eiusmodi stratagemata [illegible] non aduertere [illegible] minus [illegible], vt tantam rem aggrederentur laborum insolentes. Ad hoc Carolus, qui & Ducem probe nosset & copias ipsius: *Si qua*, inquit, *s[illegible]ta est ad castel[illegible] milites duc[illegible]ns, iuratus a[illegible]rmo[illegible] tam illuc captum iri.* Vix finierat sermonem, cum Mauricius [illegible] tare n[illegible]ur, superatis iugis & castello expugnato: vnde tantus tumultus & trepidatio extitit, vt Imperator ipse hactenus per totam vitam inuictus, Oeniponte relicto alio se conferret territus, vna cum fratre Ferdinando. Tam alte autem in pectus Caroli descenderunt ea, quę facta erant, vt nunquam potuerit eorum obliuisci. Et cogitationem ipsi non raro perhibent iniectam, post secessionē illam, abdicandi se imperio. Id quod tandem fecit in Hispaniam reuersus. Post expugnationem Castelli, Mauricius cū ad milites ob rem bene gestam duplex pro more stipendium & quidem non sine tumultu efflagitantes, audacius accessisset, parum abfuit, quin interficeretur: fuga igitur sibi consulere coactus. Oppidū Oeniponte nullo defendente occupatum militi diripiendum concessit, hoc edicto addito, *vt Hispanorum res agerent ferrentq;, Ciuium & Ferdinandi bonis abstinerent vim & manus.* His ex sententia animi gestis, Passauiam regressus est cum copiis, ibiq; propositis Imperatori honestis conditionibus, pacem Ecclesiis socero & agnato libertatem, Othoni Henrico Palatino dignitatem, Germaniæ gloriam, audacia & felicitate admirabili vsus, recuperauit, Carolo scilicet conditiones latas non aspernante. Paratas autem copias cum haberet, [illegible] re & [illegible] Ferdinando cum [illegible] exercitu in Pannoniam inferiorē aduersus bellicosam Turcarū gentem,

*Imperium abdicat.*

*Passauiana transactio.*

πάντα [illegible] καὶ πα[illegible] κρημνοὶ εἰ[illegible] φὰς [illegible] οἷς ἐν ᾧ [illegible] κλεῖ; ταῦτα τὺχ[illegible] ἀπεκρίνατο ἐκεῖνος, οὗ μνείαν ἐποιησάμην. γι[illegible]αρχος οἶμαι τῶν ἰβήρων, δυνατὴν μὲν εἶναι περιήλησιν ἐκεῖ [illegible] κλεισιν, ἀλλὰ τοὺς πολεμίους διὰ μὲν [illegible] ἀφυΐαν τοῖς [illegible] στρατηγήμασι [illegible], πολ[illegible] χειρίσασθαι τηλικούτῳ ἔργῳ ἀήθεις ὄντας τῶν πόνων. τούτων λεχθέντων ὁ κάρολος καὶ τὸν στρατηγὸν εἰδὼς καὶ τοὺς περὶ αὐτόν, εἴ τις, ἔφη, τεῖχος [illegible] ἄγουσα τοὺς στρατιώτας πρὸς τὸ χωρίον ἐπομοσαίμην ἂν ἣ μὴν ἔσεσθαι αὐτίκα καταληφθῆναι αὐτό. οὔπω πᾶν εἴρητο ἔπος καθ' ὅμηρον, καὶ κατηγγέλθη μαυρίκιος ἐπελαύνων καὶ ὑπέρτερος γενόμενος τῆς ἄκρας καὶ φρούριον ἑλών, ἐφ' ᾧ δὴ θόρυβός τε πολὺς ἦν καὶ φόβος ἀπάντων. καὶ ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς ἄμαχός τις τέως ὢν καὶ ἀήττητος, ἵσως διὰ ὅλου βίου ταραχθεὶς ἀπεχώρησε σὺν ἀδελφῷ φερδινάνδῳ ἀπ' οἰνου γεφύρας ὑπεχώρησεν. οὕτω δὲ βαθέως καθίκετο τοῦ καρόλου τὰ γενόμενα, ὥστε οὔποτ' ἐδυνήθη ἐπιλαθέσθαι αὐτῶν, καὶ ἔννοιαν αὐτῷ φασιν ἐπελθεῖν πολλάκις μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐκείνην τοῦ τὴν ἀρχὴν ἀφιέναι. ὅπερ καὶ τέλος ἐποίησεν εἰς τὴν ἰβηρίαν ἐπανελθών. μετὰ τὴν τοῦ φρουρίου ἅλωσιν μαυρίκιος τοῖς στρατιώταις ἐπὶ τῷδε τῷ κατορθώματι, κατὰ ἔθος, μισθὸν διπλάσιον σὺν θορύβῳ ἀπαιτοῦσι, μάλα θρασέως ἐπελθὼν ὀλίγου διεφθάρη, εἰ μὴ τῷ τάχιστα διέφυγεν. τὴν πόλιν δὲ οὐδενὸς ἀμυνομένου καταληφθεῖσαν ὁ μαυρίκιος ἐπέτρεψε τῷ στρατῷ διαρπάσαι, οὕτως ἄγοντι καὶ φέροντι τὰ τῶν ἰβήρων, [illegible] προσταξάμενος οὐδὲν τῶν πολιτῶν καὶ φερδινάνδου χρημάτων ἰδιοποιεῖν ἀφαιρέσθαι καὶ βίαν μηδὲν ἐποιεῖν. ταῦτα κατορθώσας ἀνέζευγεν εἰς πασαβίαν πόλιν καὶ ἐνταυθοῖ προτεινάμενος τῷ αὐτοκράτορι εὐγνώμονας διαλύσεις, ταῖς μὲν ἐκκλησίαις εἰρήνην, τῷ δὲ πενθερῷ καὶ ἀγχιστεῖ ἐλευθερίαν, τῷ [illegible] ἑρρίκῳ παλατίνῳ ἀξίωμα, τῇ δὲ γερμανίᾳ δόξαν, τόλμῃ καὶ [illegible] χρησάμενος ἀνεκτήσατο, τοῦ καρόλου δὴ [illegible] τὰς προκλήσεις αὐτοῦ ἀσμένως δεξαμένου. ἑτοίμην δὲ ἔχων δύναμιν ἐπιστρατεύει σὺν τῷ φερδινάνδῳ ἅπασῃ τῇ στρατιᾷ ἀπειρίας εἰς παννονίαν τὴν κάτω ἐπὶ τῶν [illegible] ἔθνος ἀρειμάνιον

μένος τὴν τῶν χριστιανῶν γῆν πορθήσων,
καταστρέψων καὶ λεηλατήσων, εἰς τὰ [illegible]-
μενος ἐλθὼν ταχέως ἀνέστειλεν, καὶ οὕτως ἐν ἑνὶ καὶ
τῷ αὐτῷ χρόνῳ φοβερὸς ἐγένετο δυνάσταις
τῆς τε ἀσίας, καὶ τῆς εὐρώπης ἀνίκητος.
καί τοι δὲ τῶν τουρκῶν ἔθνος καὶ περὶ τὴν
ἀρετὴν μαυρικίου καὶ ὄνομα καταπλα-
γὲν οἴδαμεν, ὧν τις αἰχμάλωτος γενόμε-
νος καὶ θεασάμενος τὸν μαυρίκιον οὐ πολεμι-
κῷ καὶ τετριμμένῳ διὰ ὅπλων ἐοικότα, ἀλ-
λὰ γλαφυρὸν καὶ νεοπρεπῆ καὶ πάνυ τὸ σῶ-
μα, κατὰ τὸν εὐμένη παρὰ πλουτάρ-
χῳ, διηρθρωμένον ὡς ἀπὸ τέχνης ἀκρι-
βῶς τοῖς μέλεσι θαυμαστὴν συμμετρίαν
ἔχοντα. ταῦτα ἰδὼν ὁ βάρβαρος πάνυ ἐ-
θαύμαζεν εἰ τούρκοις φοβερὸς ἐστὶν ἄνθρω-
πος οὕτω τὸ εἶδος ἡδὺς καὶ τὴν ὄψιν φιλάν-
θρωπος βαρβαρικῶς δηλαδὴ ἐν τῷ τρα-
χεῖ τῆς προσόψεως τὸ ἀνδρεῖον τιθέμε-
νος. ἀλλ' οὐ παρ' ὁμήρῳ τὸ τοιοῦτον, ὃς
τὸν ἀχιλλέα κάλλιστον ἅμα καὶ ἀνδρειότα-
τον εἰσήγαγεν. ἐπανελθόντος δὲ τοῦ μαυρικίου
ἐκ τῆς παννονίας συνέβη ἐς ἀλλήλους κα-
κοτεχνίαις ἐνίων ὡς πολλοῖς ἐδόκει, συμ-
πεσεῖν αὐτόν τε καὶ ἀλβέρτον τὸν μαρ-
χίωνα, ὃν πορθοῦντα καὶ διαρπάζοντα
τὰς πόλεις ἐν γερμανίᾳ παῦσαι βουλόμενος
ὁ μαυρίκιος σπουδῇ, οὐδὲν ἀπολείπων ἐξυ-
πάτης, σὺν στρατῷ ἠθροισμένῳ ἐν τῇ
σαξονίᾳ τῷ ἀλλοτρίῳ ἀπήντησε καὶ συμ-
βαλὼν αὐτῷ τῆς νίκης μὲν ἐγκρατὴς ἐγένε-
το, αὐτὸς δὲ καιρίαν πληγὴν ἐκ σφαίρας
σιδηρᾶς διὰ τοῦ ὅπλου χωρησάσης ἐς
τὴν πλευρὰν δεξιὰν κατὰ λαγόνας λαβὼν
ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ μετὰ
τὴν μάχην ἀπέθανεν, τὸν ἀνταγωνιστὴν
οὕτω τεταπεινωμένον καταλιπών. ὥστ' ἐπι-
πρέπειν πᾶσι τοῦτο τὸ θρυλλούμενον

κλαίει νικηθεὶς ὁ δὲ νικήσας ἀπώλεσεν.

ἐν [illegible] συμπλοκῇ καὶ ἄλλοι περιφανεῖς ἄνδρες
μαχόμενοι ἔπεσον καὶ δὴ καὶ ὁ κάρολος καὶ
ὁ φίλιππος ἡγεμόνες βρουνσουικοὶ τοῦ ἑρρίκου παῖδες, καὶ ὁ φρειδερίκος λουνε-
βουργικός. ὁ νεκρὸς ὁ τοῦ μαυρικίου μετὰ πομπῆς σεμνοτάτης διὰ σαξονίας ἐπὶ τὸ ἄ-
στυ μισνίας φρειβέργον [illegible] ἐστὶ μνῆμα παμμέγεθες. τῷ ταφέντι ἐπικείμενον
δαπάναις τοῦ ἐπιφανεστάτου ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου αὐγούστου εἰς κάλλος ἐξησκημένου λίθου

populatio[illegible]bus & prædis agendis ag[illegible]os Christianorum vastantem profectus est: aduentuque suo confestim excursiones illas repressit. Atque sic vno & eodem tempore inuictis Asiæ & Europæ Dynastis terribilis extitit. Cæterum Turcarum gentem etiam antehac virtutem & nomen Mauricii exh[illegible]rru[illegible]e [illegible] : ac quidam ex illis captiuus Mauricium cōspicatus, non viro militari & duris agitato in armis (vt verbis Poetæ vt[illegible] [illegible]lem, sed lepidum & venustum & iuuenili pulcritudine, quemadmodum Eumenem Plutarchus describit, decorum ita membris admirabili proportione & æquabili comensu figuratis, ita toto corpore apte distincto & articulato, vt arte exquisita & perfecta fictus esse videretur: hoc igitur conspicatus Barbarus, valde miratus est hominem tam venustum & humanum aspectu Turcis ita formidabilē esse, cum Barbarorū scilicet more fortitudinis laudem in truci & horrido vultu poneret. Sed non ita Homerus, a quo Achilles & pulcerrimus simul & fortiss. introducitur. Reuerso ex Pānonia Mauricio accidit, vt malis nonnullorum artibus (quemadmodū multis videbatur) collideréntur inter se & ipse & Marchio Albertus, quem a vastatione & direptione Germaniæ oppidorum auertere volens Mauricius, magna celeritate & studio copiis conscriptis in Saxonia cum hoste cōfligit: ac victoria quidem potitur, sed ipse bellici tormenti ictu, quem in latere dextero ad ilia acceperat, cum globus arma penetrasset, tertio post prælium die obiit, aduersarii viribus ita fractis, vt omnes occinerent illud, quod vulgo tritū est: *Victus flet, contra victorem fata tulere.* In conflictu illo tum alii illustres viri pugnantes oppetierunt, tum etiam Carolus & Philippus Duces Brunonisuicenses Henrici filii, & Fridericus Luneburgensis. Corpus Mauricii per Saxoniam in oppidum Misniæ Fribergū cum pompa splendidissima delatum : vbi videre est monumentum ingens sepulto impositum, sumtibus Illustrissimi fratris & successoris Augusti scite factum ex pulcer-

*Turca re pressi.*

*Albertus Brandeburg.*

*Obitus.*

rimo lapide: cuius monumenti simile haud scio an aliud Germania habeat. Mortem eius cum alia prodigia & signa multorum opinione portẽdere visa, tum etiam hæc. Sanguineæ guttæ in arborum & herbarum foliis conspectæ, eiulatus nocturni exauditi in oppidis, horribiles item in aere fremitus, & hominum equorumq; illo campo in quo congressi fuere, clamores. Præterea visæ immanes in agris molossorum mutuis in se morsibus sæuientium pugnæ, quæ adeo augerentur, vt neque clamoribus pastorum nec verberibus dirimi potuerint. Maxima vero hæc, quod primum tentorium Principis venti procella subito exorta, reliquis omnibus saluis manentibus, dilacerarit. Deinde quod in arce Perlini de statua Mauricii, paucis diebus ante prælium illud, nulla vi adhibita, delapsum caput est: cuius Mauricii si & ætatem & animum & facta spectes, ducibus summis & fortunatissimis non indigne eum comparaueris. Cuius in virtutibus aliis non minimum laudauerim, placabilitatem aduersus eos a quibus esset offensus. Si enim forte acciderat, vt commoueretur, ac sentiret ipse se præter decorum asperiorem extitisse, non ante quieuit quam & vultus hilaritate & blanda compellatione ostenderet animum reconciliatum. Ex his, quæ breuiter commemorauimus manifestũ, credo, omnibus, non simpliciter (vt multi etiam ex sapientibus opinantur) omnia bona in terris periisse: sed cum antea videre licuit, tum etiam nostro tempore licet in complutibus antiquæ virtutis reliquias. Quod si quid forte adolescentulus deliquit, venia danda & morum simplicitati, & ætati iuuenili: & vituperanda eorum inhumanitas, qui cõtumeliose ipsum insectantur. Neque tamen mirum idem ei accidisse, quod priscis ducibus, quos admodum belle Themistocles quercuum similes esse dicebat, quas pluuiis cadentibus subirent homines ramis illarum se tegi expetentes: cum sereno tempore easdem prætereun-

*Prodigia prænuncia.*

τοῦ καλλίστου, οἷον μνῆμα οὐκ οἶδ᾽ εἴ τι ἕτερον ἡ γερμανία ἔχει. τὸν θάνατον αὐτοῦ πολλὰ ἄλλα τέρατα καὶ σημεῖα, ὡς πολλοῖς ἔδοξε, προυσήμαινε, καὶ οὕτω καὶ τάδε. αἷμα ἐπὶ φύλλα τῶν δένδρων καὶ ἐπ᾽ ἄλλην ὕλην ἐν μέσονίᾳ κατέσταζεν, καὶ γόοι νυκτερινοὶ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐξηκούσθησαν, καὶ φοβεροὶ ἦχοι ἐν τῷ ἀέρι, καὶ βοαὶ ἀνδρῶν τε καὶ ἵππων μεσονυκτίου ὄντος, ἐν τῷ αὐτῷ πεδίῳ ἐν ᾧ ἀλλήλοις ἐπέστησαν. ἐπὶ τούτοις ἐν τοῖς ἀγροῖς ὤφθησαν θηριώδεις μάχαι μολοσσῶν ἀλλήλοις συμπλακέντων ἐς τοσοῦτον αὐξανόμεναι, ὥστε μήτε βοαῖς μήτε πληγαῖς τῶν ποιμένων διακριθῆναι δύνασθαι. καὶ τὰ μέγιστα, ὅτι μὲν πρῶτον τὸ σκήνωμα τοῦ ἄρχοντος ἀνέμου θύελλα ἀφνιδίως ἐπιγινομένη διέσπασε τῶν λοιπῶν οὐδὲν πεπονθότων. ἔπειτα δὲ καὶ τῇ ἀκροπόλει περλιναίᾳ ὀλίγαις ἔμπροσθεν ἡμέραις τῆς μάχης ἐκείνης, οὐδενὸς κινήσαντος, κεφαλὴ κατέπεσεν ἐκ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ μαυρικίου, οὗ εἴ τις ἡλικίαν καὶ φρόνημα, καὶ ἔργα θεωρεῖν ἐθέλοι, εἰκότως ἂν παραβάλλειν αὐτὸν δύναιτ᾽ ἂν ἡγεμόσιν εὐτυχεστάτοις καὶ μεγίστοις. καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ μαυρικίου. οὗπερ ἐν ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς οὐχ ἥκιστα ἐπαινέσαιμι ἂν τὸ εὐδιάλλακτον τοῖς προσκρούσασι κατ᾽ αὐτοῦ. εἴ ποτε γὰρ εἰς ὀργὴν προήχθη, καὶ εἶχεν αἰσθητικῶς ἑαυτοῦ πέρα τοῦ καλῶς ἔχοντος, τραχυτέρου γινομένου, οὐ πρότερον ἡσύχαζεν πρὶν καὶ τῷ βλέμματι φαιδρῷ καὶ λόγῳ μειλιχίῳ ἀποφαίνειν τὴν εὐμένειαν. ἐκ τούτων ἃ διὰ βραχέων ἐδιηγησάμην πρόδηλον οἶμαι πᾶσι ὅτι οὐχ ἁπλῶς, ὡς πολλοὶ καὶ τῶν σοφῶν ὑπολαμβάνουσι, πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἀπόλωλεν, ἀλλ᾽ ἰδεῖν καὶ πρότερον ἦν καὶ νῦν ἔστιν ἐν πολλοῖς ἀρχαίας ἀρετῆς λείψανα. εἰ δέ τι πεπλημμέληται ἴσως αὐτῷ μειρακίῳ ὄντι, συγγνώμην ἀπονεμητέον τῷ τε τοῦ τρόπου ἀφελείᾳ καὶ τῷ νεαρῷ τῆς ἡλικίας, καὶ ψεκτέοι δὲ ἀπάνθρωποι τῶν πολλὰ καὶ βλάσφημα εἰς αὐτὸν ἀπορριπτούντων. θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν εἰ τὸ αὐτὸ ἔπαθεν τοῖς πάλαι ἡγεμόσιν, οὓς ὑπερευγε ὁ θεμιστοκλῆς εἴκαζε ταῖς δρυσί, λέγων ὅτι ἐκείνας ὑπερέχονται οἱ ἄνθρωποι καὶ δέονται αὐτῶν ὅταν ὕῃ, στέγην ἐκ τῶν κλάδων ποθοῦντες, ὅταν δ᾽ ὕσης εὐδίας παρίωσι τίλλουσιν αὐτὰς καὶ πρε.

περικλῶσιν. ἀπέθανεν ὁ μαυρίκιος πρώτῃ ἐπὶ δεκάδι μεταγειτνιῶνος ἔτη βιοὺς τριάκοντα δύο. εἰς ὃν γέγραπται ἡμῖν ποτε ἐπίγραμμα οὕτως ἔχον:

tes vellicarent ramis defractis. Mortuus Mauricius est v. Id. Quintilis cum vixisset annos XXXII. De quo olim scripsimus Epigramma tale:

Αἰνεαδῶν τις ἀνὴρ Φιλοποίμενα ἔσχατον εἶπεν
Ἑλλήνων, ἀρετὴν ἀνδρὸς ἀγασσάμενος.
Μαυρίκιον δ' ἐγὼν ὕστατον ἔσχατον οὐκ ἄν,
Φαίην δ' ἡμετέροις πρῶτον ἐν ἡγεμόσιν.

*Aeneadum quidam ex Graecis Philopœmena, dixit*
*Postremum, admirans fortia facta viri.*
*Mauricium sed ego haud postremum dixero nostris*
*E ducibus, fausto hic omine primus erit.*

# ANNOTATIO RERVM PRÆCIPVARVM QVÆ ACCIDERVNT AB ANNO CHRISTI MDL. VSQVE AD MDLXI.

V. Cl. IOACHIMI CAMERARII Pabepergensis.

[*Ex aduerſariis eius manu exaratis ſumma fide & diligentia exſcripſit M. F.*]

## ANNO MDL.

PACIFICATIONE ad Brunſuigam certis conditionibus perfe-
cta, vti quæ Dux illo bello occupaſſet, ea reſtitueret ciuitati, ſimi-
liter & ciuitas vt redderet ea quæ ad Ducis ditionem pertinerent,
& controuerſiæ vt legitimis cognitionibus deciderentur; tum
milites dimiſſi fuerunt, quos Dux ad vrbem habuerat, cohortes
circiter X. & equites CC. quibus præerat Dux Megalopurgenſis.
Hoc agmen contulit ſe in agrum Magdepurgenſem, & prædis ac
direptionibus illum vaſtare cœpit. Confugerunt igitur ruſtici ad oppidanos, & o-
pem illorum implorauerunt. Itaque eductis copiis prope militem, quæ magna ex
parte ruſticis conſtarent, præſente tum Alberto Comite Mansfeldenſi, cum intelli-
geret hic vir peritus rei militaris, difficilem futurum conflictum, & euentum du-
bium eſſe pertimeſcendum, ægre obtinuit vt tum copiæ in vrbem reducerentur.
Cum illi vagi milites direptionum finem non facerent, & ne ab incendiis quidem
abſtinerent; rurſum ex oppido ad inſequendos eos copiæ eductæ fuerunt, magno-
pere diſſuadente Comite Alberto. Has fuiſſe aiunt ad M. VIII. peditum & equi-
tes CC. In peditatu narrant fuiſſe cohortem vnam ciuium, & nonnihil mercena-
riorum militum. Equites quidem diximus numero pares equitibus hoſtium, verum
eos qui non ante equeſtribus in prælus fortunam belli experti, ſed de fortuito obla-
tis & ſeruitiis in equos impoſiti eſſent. Profecti ex vrbe fuerunt X. Calend. Octobr.
quo die ad faſtos D. Mauricii nomen adſcriptum legitur. Habuerunt munitionem
carrucariam more veteri Germanico, & bombardas præliares grandiuſculas ad XV.
Cum ad vagos illos milites ventum fuiſſet, qui in quodam pago tum pernoctauerant,
excitati illi ſtrepitu hoſtium intrepide arma ceperunt. Dux in equum inſiluit ſemi-
ermis, & militem ſubito alloqui, hortari & monere, oſtendere in ſola virtute ſpem
ſalutis poſitam. Fama autem ſparſa fuerat & de ſuppliciis ſumendis a captis, & de cæ-
dibus corũ qui in fuga deprehenſi fuiſſent aut reſtitiſſent, mandata a Magdepurgenſi-
bus præfecto copiarũ & paganis data eſſe. Sane quædam præſcripta fuiſſe poſtea co-
gnitum fuit, quaſi euentum in ſuis manibus haberent. Milites illi vagi longo tempore
noti inter ſe, & periti rei bellicæ, celeriter inſtrui & ſuo quiſq; loco conſiſtere, & acce-
dere ordinibus diſpoſitis ad hoſtes. Hi vero intra ſuas munitiones quaſi in tuto reſti-
terunt, tormẽtis de colle quodam profligaturos ſe aduerſarios ſperantes. Sed vniuer-
ſis globis fruſtra emiſſis, cum ſimul (vt fit) caligo de fumo loca vicina obſcuraſſet,
priuſquam

22. Septem.

priusquam ad secundos ictus globi tormentis indi possent, vagi illi milites oppidanos celeriter aggressi, fortiores (hi magna ex parte ciues fuerunt, qui alicunde in illam vrbem tanquam libertatis præ aliis patronam commigrassent) resistere & prodire ausos cum profligassent; vel potius cum in fugam versi equites in vallum suorum intra carrucas irrupissent, secuti illac hostes vniuersos oppresserunt intra angustias plaustrorum, vt neque armis, neque virtuti, neque robori locus esset. Tum subter plaustra & carrucas elabi proximi, medii contrucidari, nec minus tamen & elapsi consecuto illos equitatu * intra munitionem etiam facile penetrarunt, qua parte densi & impediti sua multitudine rustici constiterant. Itaque cædes miserabilis, & fuga turpis statim facta. *In hoc prælio horrendum est quod accidisse narratur. Nam filius fertur, qui cum Duce Georgio esset inter illas vagantes cohortes, patrem suum egressum cum aliis vrbe contra hos, cum agnosceret, tamen interemisse. Hoc vt in conflictu factum, nemo putauit tum improbe aut scelerate designatum esse. Autor tamen cædis huius paulo post, cum ad aggerem quendam constitisset, fortuito globo ex vrbe emisso fuit, & ipse miserabiliter interfectus; globo in frontem impacto, & ita capite eliso, & patris sui voluntario iugulatore obtruncato.* Et interfecti ad duo millia D. capti circiter DCC. omnibusque tormentis & impedimentis & tota munitione vagi illi milites cum Duce Georgio potiti fuerunt. Dux Georgius vexilla capta ad Cæsarem, munitionem hostium Duci Mauricio dono misit. Hos milites fertur Dux Mauricius Elector conduxisse ad menses tres. Accesserunt aliquot cohortes Episcopatus Magdeburdensis, & Comitum Mansfeldensium, quibus vrbs nunc obsidetur.

Magdeburg.

Hac obsidione inchoata, negotium & Imperatori significatum, & ad suos relatum fuit à Duce Mauricio. Cæsar rem probauit, & statim cum mandatis Lazarum Suendium ablegauit. Sed Mauriciani conuentu a Duce indicto, belli societatem recusarunt, in pecuniæ tamen exactiones consensum fuit. Conditiones tum Magdeburgensibus latæ denuo fuerunt, cum ante ab Ordinibus ad cognitionem causæ & spem compositionis euocatæ fuissent, eo die scriptis ac datis Augustæ literis, quo clades, quam retulimus, accepta fuit. Conditiones fuerunt (quas ipsa ciuitas publicauit recusatione sua) vt rebus difficilibus & laborantibus admodum tolerabiles, sed hæ simpliciter repudiatæ fuerunt. Neque putatur hæc tractatio cum multis in vrbe fuisse communicata.

Interea in territorium Bremense concurrit militum collectitia manus, numero & robore non contemnenda, cum equitibus paucis. Hi primum contra Ducem Brunsuicensem cogi, & mox aduersum Megalopurgensem duci cœptæ erant, cum nemo sciret quorsum illius impetus euasurus esset; metuente etiam fratre ipsius Iohanne Alberto, ne contra se aliquid ille moliretur. Sed cum Dux Mauricius copias victrices conduxisset, & cum Megalopurgensi per legatos res confecta esset; plerisque equitibus qui excitati fuerant domum reductis, reliquæ copiæ in agrum Bremensem transierunt; cum forte ad accusationem cuiusdam hominis priuati, iudicio Imperii Episcopus Bremensis damnatus esset. Itaque illæ collectitiæ copiæ in ditione Bremensi omnia hostiliter inuadere, & prædas agere, atque occupare ea loca quibus potiri potuissent: inter quæ oppidum Verdense fuit, veteri Episcopatu nobile. Tum terror ingens omnes vicinos atque etiam longius distantes regiones occupauit, vt alicubi etiam fugæ consilia inirentur. Fama autem & exercitum illum ingentem esse, & minari Misniæ ferebat. Itaque Dux Mauricius vndique militibus ægre quidem & difficulter hiberno tempore contractis, & aucto equitatu, contra Bremensis agri vastatores proficisci, vt illis profligatis vrgere oppugnationem institutam, & suam ditionem securam reddere posset. Hæc brumali tempore gerebantur.

Bannum Imperii.

Verda.

Interea qui ad vrbem relicti fuerant, præfecto rerum summæ Duce Georgio, audacius & negligentius rem administrare. Itaque primum equitum aliquot turmæ in pago quodam a militibus Magdeburgensium oppressi, cæsi captique fuere. Et biduo interposito, confidenter simul & insidiose rursum exierunt milites Magdeburgici: in quos animosus iuuenis Dux Georgius dum temere fertur, & primos facile reiicit ac propulsat, vltro etiam cedentibus & huc elicientibus h[illegible], vt Ducem in in-

sidias præcipitarent, ita accidit vt equo Dux semel atque iterum de[illegible] in pe- *Dux Georgius captus.* restatem hostium saucius perueniret, & in vrbem captus [illegible]. Memorabili fortunæ conuersione, & Attiliano quodam exemplo, si parua [illegible] magnis conferenda sunt. Duci Georgio in vrbe periculum a mulierum [illegible] quarum superiore prælio viri occubuissent, sæuiua impendisse aiunt. Hic dies fuit XIII. *20. Decemb.* Calend. Ianuarii. Dux Mauricius cum neque sibi ab illis Bremensibus copiis metuendum crederet, & detrimentum acceptum cognouisset, suos ad vrbem reduxit, & repente omnes vbique in sua ditione expedire arma, & paratos præstolari *1. feudis.* imperium militiæ, & nobilitatem de præfecturis & obnoxiis bellicæ seruituti fun- *Zerbst.* dis, statim ad se accurrere iussit, in oppidum principum Anhaltinorum Zerbestum. Ab ordinibus autem Imperii Romani decretum fuit, vt ante pecuniæ [illegible] huius » belli sumtus conferretur LX. M. in mensem. De cæteris Cæsar proli[illegible] prom[illegible] Inter- » ea libellis edendis non cessatum: sed mutuis conuiciis ac maledictis vtrinque acriter dimicatum fuit. Quæ leuitas nostris temporibus & infamiæ dedecus addidit, & ignauiæ damna infixit nationi Teutonicæ.

Cum autem accusarentur violentiæ & iniuriarum & crudelitatis, vel immanitatis potius, Magdeburgenses a collegio Sacerdotum, penes quod tum Episcopo mortuo more maiorum summa rerum esse debebat; permanserunt illi in hac defensione, vt dicerent se propter assertionem veritatis Euangelicæ oppugnari, neque vllam conditionem accipere posse ab iis qui illam odissent. Etsi autem a Mauricianis ostendebatur, causam Religionis, si Augustanam veterem cõfessionem probarent, diuersam non esse: tamen illi in eo perseuerabant, se solos sinceram Euangelii doctrinam retinuisse, neq; Mauricianos satis fortes & constantes in hac parte fuisse; quod vel Cæsaris, vel præsentium temporum, vel vllius rei consideratione & respectu moueri se passi fuissent, vt quacunque ratione concedendo aliquid quieti consulerent.

Cum nobilitas euocata Zerbestam conuenisset, & iam princeps Mauricius exercitus contra copias Bremenses ducere instituisset, plerique illorum se ad sequendum teneri negauerunt. Pauci tamen ad imperatum faciendum præsto se esse professi laudem obedientiæ consecuti sunt. Alii literis quidem se & factum suum defendere conati fuere, sed Principem placare non potuerunt. Qui cum equitibus fere bis mille, & peditibus numero imparibus hostili exercitui, ad Bremenses copias accessit, & illas in oppido Verdensi deprehensos grauiter pressit; cum etiam ipse nonnihil difficultatis experiretur, præsertim commeatu deficiente. Interea & Cæsaris Caroli literis Bremensibus copiis certorum dierum tempus indicatum fuit, quo ni dissiparentur, pro Imperii hostibus & sceleratis latronibus haberentur, quæ est infamia militaris summa. Hac comminatione illi territi, & quod equitatum non haberent, & commeatus interclusi essent, primum concurrere & tumultuari: mox per Duces conditiones tulerunt & acceperunt, & laceratis vexillis in quædam capita iureiurando adacti, ita discesserunt, cum quidem ad duo M. Mauricius suis stipendiis *[illegible] Cal. Feb.* conduxisset. Cæteri palantes & dispersi, receptus hic illic quæsiuerunt. Hæc gesta sunt Anni LI.

## M D L I I.

POsthæc oppugnatio Magdeburgi non quidem multo acrior, sed minus timenda fuit. Velitationes quidem factæ, maxima vi erumpentibus obsessis, & oppugnantes varie affligentibus, & machinis lædentibus plurimos, dum hyeme defendere & frigore finito, cum oppugnatio vehementior apparari cœpta, accersitus vndique fossoribus, vt vrbs vallo cingeretur. Tum obsessi incremento fluuii Albis, qui *Albis fl.* præter vrbis mœnia fertur, occasionem nacti, nauigiis quibusdam instructis & munitis excursionem fecerunt, & diripuerunt in vicinia oppidula quædam & pagos, sine discrimine ditionis prædas agentes vbi reperissent. Inter hæc [illegible] tentata fuit pacificatio, interponente se Iohanne Marchione Electoris Ioachimi fratre. Et Marchio Ioachimus ad Mauricium venit Dessauiam, oppidum Anhaltini principis Ioachimi, Idibus Martii. Principis Mauricii animus a pace non abhorruit: Collegium Sacerdotum durius fuit. Sed ciuitas omnes pacis condi-

tion-

tiones repudiauit. In Albi multi libelli & literæ comprehensæ fuerunt. Inter has Alberti Comitis querentis de inopia sua, & significantis [illegible] suis, *[illegible] esse in vrbe non plane expert[illegible] periculi*; & cuiusdam Galli nomine, qui cum iam ad [illegible]xternam vim sustine[illegible] vrbem [illegible]tis pacatam esse crederet, in illam se ante biennium contulerat, & ad populum in templis concionandi munus adeptus fuerat. Is etiam notis conscriptas literas ad amicos in Saxonicis ciuitatibus mittere studuerat, ad commouendos hominum animos. Sed querela omnium fuit, se turpiter à Bremensibus copiis destitutos esse. Constat etiam βαλιστικὰ quædam inuenta ductoribus tum demonstrata, vt de hastis globos eiacularentur, & alios docuisse quomodo allici ad oppugnationem hostes, & magno numero trucidari possent: quæ tamen vt ab imperitis excogitata, spreta & derisa fuerunt. Tantus autem ardor fuit, vt sanguinem suum plerique non dubitarent impendere exitio aduersariorum.

*Artes βαλιστικαί.*

Cum autem circumuallationis opus vrgeretur XV. Cal. April. & Princeps ad tractationes de pace Dessauiam profectus, nōdum in castra redi[illegible]set, fossores quidem ad opus faciendum strenue adigi, sed præsidio mili[illegible]um negligentius defendi. Iusserat enim Princeps semper vexilla quatuor in armis ad eruptiones repentinas præsto esse, tum vero vix vnum, & illud quidem numero militum admodum diminutum affuit. Subito igitur eruptione magna multitudine hominum facta, copiæ Magdeburgenses vna parte fodientes rusticos aggressi, misere conciderunt supplices & orantes veniam. [illegible]ilites ceperunt ad centum qui mox dimissi fuerunt pecunia numerata, de qua initio oppugnationis conuenerat: *vt capti milites, quisquis ess[illegible], pro sua liberatione non amplius penderent stipendio menstruo.* His gestis rursum pacis spes deb[illegible]itata ac fracta fuit: Ac deinceps munitionibus perfe[illegible]is & [illegible]ucto equitatu, adductis circiter quadringentis Francicis ab Alberto Casimiri F. Marchione, obsidione indies grauius premi ciuitas, & defensio reddi magis dubia: cum vrgeri se diutius cernerent, quam initio omnino fieri posse putauerant. Iam enim tempus anni vnius conuerti incipiebat, quo obsidio durauerat. Etsi non intermissæ eruptiones, neque non tentata omnia fuerunt, quibus hostes affligerentur. Ac constat, cum præsentissimis animis omnes difficultates esse toleratas, rum plurima fortissime gesta, cum vrbs tantis operibus esset munita, vt vi aperta inexpugnabilis haberetur. Sed tan[illegible]em penuria cœprum laborari, omnium pene rerum quæ ad victum necessariæ fu[illegible]t, [illegible] præsidiarius miles pene infestior imminere ciuibus quam externus. Post varios [illegible]itur & multiplices tam audaciæ quam calliditatis conatus, interponentibus se quibusdam, rursum de compositione actum fuit. Sed res eo deducta iam erat, vt nisi trad[illegible]a vrbe pax fieri non posset: nam hac conditione finiri bellum Cæsar permi[illegible]tebat. Itaque omnia aliquantisper hærere, & impediri tractationes, quod Ciuitas, si deditio fieret, de salute & incolumitate spem haberet nu[illegible]am. Persuasum tamen illi tandem fuit, *deditionem tuto fieri poss[illegible]*, cum hoc affi[illegible]mar[illegible]t[illegible]r ab iis quorum ciuitas opera ante adiuta fuerat, & quibus fidei habebat plurimum. Ita factum [illegible] vi se fortunasque suas Mauricio traderent.

*18. Martii.*

*Deditio Magdeburgi.*

Post annuam igitur obsidionem paucis diebus, id est VI Id. Nouembr. Dux Mauricius cum copiis equestr[illegible]s & pe[illegible]ribus processit [illegible]structa acie ad vrbem. Huic obuiam venere e[illegible] vrbe præsid[illegible]æ coh[illegible]es cum vexillis tribus, plerique sclopetarii & equites C[illegible] Vexilla gestarunt inuoluta, & sonitus tympanorum repressus fuit. Hi abdu[illegible]erunt, sequentes fidem Ducis Georgii, qui hactenus in vrbe custoditus fuerat. C[illegible]qu[illegible] deberentur eis stipendia mensium V. Sponsorem solutionis acc[illegible] Ducem Georgium: pecunia autem post quatriduum persoluta fuit, & copiæ Z[illegible]rbestum, quod oppidum distat Magdeburgo XX. millibus pa[illegible]uum, de[illegible]ctæ, vbi illis dictum fuit vt dissiparentur. Egressis ex vrbe præsidiis introd[illegible]piæ Maurici[illegible]æ fuerunt cum V. vexillis. Postero die vrbem ingressus est Dux [illegible] cum V. vexillis, relictis ante vrbem X. vexillis, quæ manus *Infera,[illegible]* nomin[illegible]batur, & ea erat quæ primam stragem ediderat. In ponte deprecati[illegible]acta a Senatu gestu supplice, & oblatę claues porta-

*8. Nouemb.*

rum. Dux illas acceptas tradidit Lazaro Suendio, præsenti loco Cæsareæ Maiestatis, & mox benigne acceptos productosque in forum iurare in capita quædam, quæ tum pronunciata fuerunt, iussit. Iureiurando dicto, primum in nomen Romani Imperii & Maiestatis Cæsareæ, deinde Ducis Mauricii, orarunt Ducem vt se tueri & defendere vellet. Dux respondit, *Si ita se vt bonos deceret, gessissent, plus esse ipsos clementiæ experturos quam mererentur. Quodque ad se attineret, non defuturam Ciuitati protectionem suam, donec decreto Senatus Imperii aliud constitueretur.* Post hæc rursum eductæ fuere omnes copiæ, præter primum introductas, cum V. vexillis & aliquot equites. Negant multo plures milites quam ducentos LX. præsidiarios toto tempore obsidionis desideratos esse: cum obsidentium in velitationibus, & fortuitis ictibus, & morbis triplo plures interierint. Fuere & copiæ satis magnæ in vrbe, & ductores exercitati: ideo non magno cum negotio & periculo nullo defensa est. Scitum est quod narrant, vna in vrbis parte opportuna, veteris adhuc turris reliquum fuisse fastigium ita altum, vt ab hostibus facile conspiceretur. Eo noctu faces & lumina illata, & circum illa loca tanquam operarum, quæ aliquid extruerent, strepitus editi: atque ita in suspicionem adducti hostes fuere, quasi munitionis aliquid illa vrbis parte eximiæ construeretur. Itaque eo machinas & tormenta omnia dirigere & mox vim globorum eiaculari, atque ita frustra consumere præparatam copiam tam pulueris quam globorum tormentorum, & aliis locis vrbis parcere. Quanquam autem præsidio illo vrbs defensa fuit, tamen eam experti sunt ciues importunitatem & sæuitiam huius, vt postea non deessent, qui parum referre dicerent, *hoc ne modo vrbs retineretur, an admitteret hostes.* Pessimo exemplo in posterum, quod metu similium euentuum vrbes recepturæ potius quoslibet, quam defensionis externæ fortunam periclitaturi esse videantur.

*Præsidiorū incommoda.*

Eiusdem anni superiori mense educta fuerant Hispanica præsidia ex agro Wittenbergensi, quæ illam ditionem totis annis sex contumeliose vastauerant. Sed Mauricius iis rebus, quas narrauimus, confectis, cum iuberetur dimittere militem, prætexuit inopiam pecuniæ: qua quidem quin laboraret, fieri non potuit. Sed Cæsariani aliquid geri occultius suspicati, Cæsari significarunt, melius esse retineri militem sacramento addictum Cæsari. Cæsari autem placuit dissipari, & pecuniam iussit quibus posset nominibus confici, seque promisit solutionem præstiturum esse. Interea in Duringia crudeliter & flagitiose copiarum pars grassari, pars in ditione Ducis Mauricii diuisa incolas premere. Marchio autem Albertus clandestinis itineribus in Galliam discessit.

*Landgrauii captiuitas.*

*R. Daniæ.*

Egerat Dux Mauricius cum Cæsare toto quinquennio subiectissime de soceri sui liberatione, quem quidem constabat calliditate quorundam irretitum in eam custodiam delatum fuisse. Sed mirifice res vel protracta, vel etiam elusa ad illum vsque diem fuerat. Cum autem impetratum fuisset a rege Cymbrico & multis illustrissimis Principibus, vt deprecatione sua apud Cæsarem, clementiæ illius responsum certum de Principis captiui liberatione elicerent: postulante Cæsare vt Dux Mauricius ipse ad se veniret, placuit Duci ostendere literis Cæsari, id se esse facturum cum primum recte posset. Eam occasionem Cæsar arripuit, & ne tum quidem cum tam multi & tales deprecatores peterent, responsum de Principis captiui liberatione dedit, sed totam rem ad Ducis Mauricii aduentum reiecit. Dux Mauricius iter ingressus, fertur quorundam magnorum & potentium literis monitus fuisse, vt eo in itinere caute & circumspecte versaretur. Et in illum articulum Marchionis Alberti reditus ex Gallia forte incidit. Itaque Dux Mauricius ad Cæsarem, quo proficisci instituerat, non perrexit: & mox violenta consilia agitare cœpit ad liberandum socerum; cum a Rege Galliæ auxilia haberet promissa. Fuerunt his conatibus implicati & alii Principes. Marchio autem Albertus videri noluit suam operam conductitiam esse. Etsi autem illa negotia sic gesta administrataque sunt, vt Germaniæ conturbandæ, & præsentem statum Imperii euertendi causas dedisse videantur: tamen memorabile est quod in illis animaduertitur, id accidisse tum quoque, quod ante multa sæcula fieri solere

ota-

oraculo prędictum fuisse accepimus: *Eisdem aliquem artibus plerumque circumueniri quibus ante alterum ipse ceperit.* [Vsque adeo autem dissimulata consilia belli istius fuere, vt Dux Mauricius suos etiam ad Synodum Tridentinam tum indictam miserit: quæ vti instituta erat temere, sic facile est dissoluta: nam ad nuntium belli omnes sunt dilapsi. De huius Synodi consilio & actionibus nunc disserere non est propositum: & (vt verum fatear) quid narrem non reperio, nisi omnia & incepta & gesta me cognouisse prępostere atque peruerse, vt de talibus initiis atque conatibus finis & euentus felix sperari non potuerit. ] Cum enim mirifica calliditate publica gubernatio ad illum vsque diem vsa fuisset, & omnia obscuris atque tectis machinationibus confecisset: similiter tum aduersarii potentię & inclementiæ Cęsarianę, occultando & dissimulando, etiam fingendo quędam, non parum rem Cæsarianam labefecerunt. Cum autem occupata arce in Alpibus Tirolensibus, propemodum omnibus viribus humanis inexpugnabili, Cęsar coactus Oenipontem relinquere, & se in Carinthiam recipere, institutæque fuissent Passauii ad Danubium tractationes de pace: interea miserabiliter Germania ferro igneque lacerata, & direptionibus vexata fuit. inprimis territorium Vlmense & Norimbergense.

*Tridentina Synodus.*

*Ernberger clauss*

*Inspruck.*

Norimberga etiam à Marchione Alberto oppugnata. Sed pecunia numerata, & traditis machinis aliquot bellicis, ea res composita, & ad Francofurtum omnes copię abductę fuerunt. Pręuiderat ea ciuitas periculum, & prędidia magna comparauerat: itaque oppugnatio fuit difficilior. Ibi Georgius Dux Megalopyrgensis fortuito ictu machinę bellicæ occubuit. Et mox de pace inter Cęsarem & Ducem Mauricium conuenit. Itaque ille suas copias Francofurto, non paucis (à quibus & relictus fuit) inuitis abduxit. Marchioni Alberto cum latæ, & à Duce Mauricio acceptæ, conditiones non placerent, obsidionem quidem vrgere visum non fuit, sed propius Galliam potius contendendum. Populabundus igitur per Moguntinam ditionem, & Treueros ad Mediomatrices [ quam aliqui Metiam ab instauratore Mario Metio C. Iulii Cæsaris præfecto nominarunt, nobis etiam *Metas* esse has non abhorrere videtur à vero] peruenit. Eam vrbem Galli occupatam præsidio firmarant, & magnis operibus muniuerant. Et iam Cæsar ingenti exercitu comparato ad illam oppugnandam aduentabat.

*Norimberga*

*Frācofurtū.*

*Metz.*

Albertus Marchio; qui eo animo in illa loca venisse crederetur, vt suas copias, quas habebat bellicosas inprimis, cum Gallicis coniungeret, non diu commoratus ibi, à Cæsare deprecatus aduersationis pœnam, illique reconciliatus fuit conditionibus optimis: inter quas erat, vt transacta cum Wurcepurgensi & Bambergensi Principibus inuiolata iure pacti conuenti seruarentur; cum prius & illa omnia Cæsar rescidisset, & seuerissime mandasset, vt occupata à Marchione reciperentur, & omnibus actionibus obligationem & fidem detraxisset. Captiose autem illa perscripta nouis motibus occasionem dederunt, & alterum bellum excitarunt, non minus neque leuius priore. [ Extorserat Marchio Episcopis duobus Babepergensi & Wurcepurgensi, vt paciscerentur illebesse propemodum regionis & territorii sui, hic valde magna pecunia. Norica autem Ciuitas ea de quibus conuenerat, quamuis indigne vexata, & multipliciter non seruatis iis, quæ in conditionibus erant, afflicta persoluit & tradidit Marchioni sine detrimento. Cæsar qui imploratus neque Episcopis subuenisset, re integra, neque ad opem ferendam vllis se pararet, ægre tulisse fertur & magnopere improbasse Noricas actiones. De Episcopis autem ferebant solitum dicere Atrebatensem: *Quo tempore Cæsar pecuniam postulasset, eo negasse illos se habere pecuniam: Marchione autem eos oppugnante, reperisse pecuniam.* Itaque intellectum fuit, quadam malitia desertos illos, & deinde cætera sic gesta fuisse, vt cum adiuuari edictis saltem Cæsarianis possent & deberent, indignis modis læsi, talia illa proponerentur & scriberentur, vt ambiguitate etiam hosti prodessent. Nescio autem cur culpandi sint, qui vel interitum vel extremas calamitates auertunt paciscendo, & se redimunt quanto licet, neque omnia in discrimen adducunt, cum tamen interea fidem non violent. Ac venit mihi in mentem defensionis Anaxilai Bissantii,

qui humaniſſimo iudicio abſolutus fuit Spartæ reus proditionis, cum docuiſſet vitam ciuium ſuorum ita eſſe conſeruatam, quod Clearchus ciues affligeret non tueretur. Quæ autem tum geſta ſunt, ea explanare non libet, obſtante pudore quorundam, & dedecoris atque infamiæ metu noſtrorum ad externos.

Marchionem non fuiſſe à Gallo receptum ferebatur, vetantibus admitti hominem inquietum & turbulentum proceribus regni, pręſertim Præſulibus. Cæſar hyeme Mediomatricum vrbem obſidendo peracta, cum machinis bellicis munitiones diſiecitſſet, non tamen auſus fuit oppugnationem violentam tentare, ita ſtrenue præſidia Gallica recentibus operibus munitiones intra diſſipatas excitarunt. Itaque tandem frigoris vi, & morborum lue pene extincto exercitu Cęſariano, obſidio ſoluta fuit. Et Cæſar in Belgium rediit, vbi grauiter cœpit ægrotare. Horribile eſt quæ fœditas ſtragis illius, & quæ calamitatis magnitudo fuiſſe perhibeatur. Etiam auaritiæ ſcelus frumentis ſuppreſſis auxit publicam cladem, quæ poſtea corrupta magno aceruo reperta eſſe traduntur. Sed ita acre malum fuit famis, egeſtatis, frigoris, morbi, vt ſpe cibi & potus quiduis auderetur. Paſſim etiam iacuere tam homines quam iumenta inſepulta. Etiam in tabernaculis multa cadauera congelata, ſuper quibus alii conſidere non vererentur: quos plurimos, cum aliquid eſcæ aut potus nacti fuiſſent, mox ſimilis fati finis excepit.

*Metis obſidio ſoluta.*

Marchio Albertus & ipſe ad ſuos reuerſus, poſtulauit fieri promiſſa ſecundum Cæſarianam reconciliationem. Cum autem Cæſar ante mandaſſet, vt Germaniæ ordines vbique locorum ſe coniungerent, & pacem publicam decretam tuerentur: accidit vt Francicæ regionis ſeu tribus ordines, obtemperantes Cæſarianis iuſſis, hoc nomine ſe coniungerent. Itaque Marchioni aduerſari imprimis Princeps Bambergenſis, cui pene dimidium * ſuæ ditionis penitus eriperetur, & cogi ad illum tuendum cæteri. Ibi Palatinus Rheni, & alii Principes, periculum fecerunt voluntatem vtriuſque partis, ſi quoquo modo res componi poſſet. Sed ea fuerunt poſtulata Marchionis, quæ iniqua viderentur vniuerſis: & refragatio & contumacia aduerſariorum importuna. Itaque tum bellum exortum. Marchio celeritate vſus equitem contraxit, & cum Wircepurgo cognouiſſet adduci copias (vexilla ſex erant cum non magno equitatu, cui Naſſauienſis Iohannes præfuit) in itinere illas aggreſſus fudit, cum vtrinque ad D. ceſi. interiiſſent, multis vulneratis: cæteri abiicere arma iuſſi, & in deditionem accepti ſunt. Marchio benigne compellauit victos, & ſaucios curari iuſſit, & more Germanorum adegit iuratos ad promiſſionem, *contra Cęſarem & ſe non laturos arma menſibus VI.* volentibus etiam ſuis auſpiciis ſtipendia facere, bene pollicitus fuit.

** [illegible]*

*III. Id. Apr. 1553.*

Poſtea Marchio Hoheſtadium tentauit: ſed præſidium ibi collocatum vim oppugnationis, hoſtibus detrimento affectis, fortiter repulit.

*Hochſted.*

Interea Pabeperga quidquid peditatus & equitatus fuit abductum, cum ingenti terrore omnium, quem fuga multorum præſertim ordinis ſacerdotalis ſecuta. Ciues munitionum aliquid, quod paulo ante, cum defendi poſſe vrbs ſperaretur, inſtitutum fuerat, ſtatim diruerunt, & deditionem ſe facturos pręſe tulerunt. Præſul Vorhemium ſe contulit, relicto præſidio in arce veteri quæ vrbi imminet. Marchio tormenta maiora aduecturus, Landeſpergium in Francos, arcem ante aliquot annos occupatam, cum ditionem Suarcepergenſem inuaderet, & authoritate Cæſaris ſibi vendicaret, conceſſurum ſe eſſe famam diſperſerat: ſed occupationem Pabepergę animo agitabat, vt euentus declarauit.

*Forcheim.*

*XVI. Cal. Mai.*

Cæſar illo tempore in Belgico, & cum valetudine, & aliis rebus aduerſis conflictari. Res in Italia eſſe turbulentas. Papa Cęſarianas copias, quæ compararentur ad Senarum recuperationem, metuere. Miſerat autem Cæſar Ducem Albanum in Italiam mortuo prorege Neapolitano. Gallorum Rex etiam non quieſcere, & inſectari Cæſarem litteris ad Principes Germaniæ ſcriptis; quibus hortaretur, vt partam ſuo beneficio libertatem retinerent, neue debilitatum Cæſarem vires recolligere paterentur, qui hoc ſemper egiſſet, vt oppreſſa Germania

nia regnum suum stabiliret. Neque tantum homines suspicabantur, sed plane etiam loquebantur, Marchionem à Cæsare ad turbandas res subornatum & instructum esse; quod vel ita vires Germanorum mutuis certaminibus frangi, vel sine suo sumtu copiis contractis, quoties vellet, sua authoritate compositis rebus, potiri posse arbitraretur.

Cum ita hæc gererentur, Rex Ferdinandus & tres Principes Electores, cum aliis quibusdam Principibus & ciuitatibus tractationem habere instituerunt de fœdere ad pacem publicam tuendam; ad hanc Ægranum oppidum delectum. Cæsar etiam Memmingæ conuentum haberi eiusdem rei caussa iusserat. Eger.

Hohestedii expugnationis spes cum frustrata fuisset Marchionem, statim tumultuose inde copias, non paucis amissis, retro inde abducere se simulans, subito impetum omnem Pabepergam conuertit: quam defensoribus vacuam facile cepit, non modo resistente nemine, sed qui remanserant, iis etiam se humiliter dedentibus in potestatem Marchionis. Festinare autem Marchio existimabatur, vt coniungeret se cum copiis, quas adducere deberet Christophorus Comes Oldeputgi vexillorum circiter viginti, & equitum M. quos tum Hessiam transiuisse ferebatur, falso quidem, vt postea cognitum fuit. Bamberg. capitur.

Etsi autem multi mirabantur, illac duci exercitum permissum Oldeburgio fuisse, tamen adhuc opinio erat Ducem Mauricium Marchioni amicum non esse. [ *Sed de Oldepurgensi etiam exercitu famam falso sparsam postea compertum fuit.* ] Wircepurgensis autem Princeps equitum nonnihil & peditatum satis magnum collegerat. Itaque Marchio occupata vrbe statim postulauit, vt arx traderetur. Hoc facere recusantibus iis quorum fidei illa credita a Præsule fuerat, moræ paululum fuit interiectum. Marchio postulata sua ad Præsulem misit, & conditiones illi tulit, vt fœdere inito se abdicaret, vt sibi oppida ante bellum traderet, vt controuersias omnes iudiciarias aboleret; quas nisi acciperet, se exacturum de ciuitate C. M. aureorum. Qui arcem tenebant, cum primum fortiter respondissent, post triduum illam omnibus rebus ad bellum & defensionem instructissimam Marchioni tradiderunt. Recordati fuerunt homines sermones senum, prædicantes patriæ tales euentus. Quodam etiam tempore cum ciues munire vrbem vellent, Sacerdotum collegium id fieri vetuit, quod iam tum subditis malignius confiderent. Tum memorabant seniores, auditas esse optimatum liberas orationes, qui etiam affirmarent, *futurum esse aliquando, vt munitam esse vrbem optarent.* Est in summo templo sepulcrum marmoreum Clementis Pontificis, in cuius latere expressa quatuor Virtutum simulacra visuntur, & inter hæc Iustitiæ cum libra; quæ cum esset efficta inæqualiter lancibus appensis, vt effingi libræ solent, de hoc veteres constat audita priorum vaticinia retulisse: *Si quando illud iugum directum fuisset, & exæquatæ lances, tum imminere ingentem calamitatem ditioni Pabenpergensi, & Ecclesiasticæ potestati.* Id de libra de magnis viris ita se habere animaduersum esse iis temporibus, quibus tumultus plebei grassati in Germania fuerunt, & ita illos interpretari prodigium audiui, quasi iam accepta clades significata, & res Pabēpergensis fato illo infelicitatis defuncta esset. Sed maiora scilicet mala impendisse apparet, quæ vtinam hoc etiam loco insistant. Nam & quendam non bene mentis compotem, paulo ante hunc casum, cum ipse morti esset vicinus, optasse narrant, *templum Pabepergense nunquam fuisse extructum.* Cum causam voti sciscitarentur astantes, respondisse fertur, *Quia iterum illud conflagratio maneret.* Id Teutonicis verbis ambigue quodammodo pronunciatur, vt & conflagratio simpliciter, & secunda conflagratio significetur. [ alii narrant auditum esse ex illo, *grauiter afflictam iri ciuitatem Bambergam, sed abiturum malum sine cædibus & incendio.* ] Conflagrauit autem illud post primam extructionem annis circiter CL. & instauratum fuit ab Othone præsule viro religioso ac pio. Prodigium.

Interea Cæsar conuentum se habiturum Francoforti perscribere, & Ordines vniuersos Imperii illuc euocare, polliceri se cogniturum de omnibus, & operam daturum, vt remotis causis dissidiorum pax in Imperio constituatur; & edicere, *Ne quis alteri vim faceret, aut arma intentaret.* Edicto huic parere Marchioni facile esse

credebatur, qui interea iis quibus potius esset, alere copias posset [illegible] & erepta sua, & magnis impensis exercitus retinendi essent. Itaque [illegible] haberi libere, & omnia vndique reddi suspecta, & crescere diffidentia. Marchio arcem in Pabepergi captam statim inflammauit; vbi & commeatus & argent[illegible] vasorum nonnihil repertum; nam Episcopus defensum iri arcem sperauerat. Et non dissimulauit, se ita esse animatum, vt si in [illegible] conditiones res componi non posset, ipse non solus periisse, sed aduersariis etiam author exitii fuisse videretur.

Tractatio Ægrana lente processit, Memmingensis plane euanuit. Ac putabatur Rex Ferdinandus negotiis Turcicis occupari, expectabatur tamen Princeps Plauensis, qui a Rege cum mandatis adueniret. Affirmabatur autem Turcicam classem instructissimam Constantinopoli soluisse & Siciliam petere. Ferebatur etiam Pontificem Romanum, & Regem Angliæ, pacificationem tentare inter Cæsarem & Galliæ Regem; quam multi perfectum iri arbitrabantur; & hoc eius rei causa Cardinalis in Germaniam venisse, & ad Cæsarem contendere ferebatur.

Capta Pabeperga, Hochestadium tradi sibi Marchio iussit. Cum præsidium peterent tutam decessionem, & Marchio Wurcepurgenses exciperet, noctu confertim oppido egressi, Vorchemium vel inde euocati, vel vltro omnes se contulerunt.

*Silesii equites.* Cum Marchio Albertus Pabepergam occupasset, & plerasque Canonicorum ędes, ac domunculas alias Sacerdotum diripiendas tradidisset equitibus, [illegible] autem exactionibus compilaret: cognoscit Norimbergensibus adduci equites Silesios quorum illi opera ad excursiones vsuri essent. Itaque vna parte missis aliquot turmis suorum, altera cum reliquis copiis ipse profectus, equites Silesios qui intra oppidulū quoddam Norimberga distans M. Pass. X X I I I I. se receperant, eo adegit vt se cum suis omnibus traderent. Hoc successu magis ille metui, & confirmari eorum animi qui cum eo se coniunxerant, & aduersarii reddi timidiores, & de illa ipsa oppressione equitum varii sermones haberi: cum alius aliud accusaret, reprehenderet, notaret, quemadmodum fieri consueuit rebus non satis exploratis, & non similiter affectis animis. Mihi quidem consilium nunquam fuit vt historiam scriberem, sed quæ accidisse cognouissem, ea initio placuit notare. Quod si ea esset facultas nostra, quæ in eo debet esse, qui ita litteris mandaturus sit res in bello aut pace publice gestas, vt expositio digna sit prudentum & doctorum lectione; tamen opus hoc aggredi non

*Temporum iniquitas.* liberet, quod non sperare auderem mihi eam cognitionem rerum posse contingere quam copia narrationis desideraret. Primum enim ea calliditate, & versutia, & ita tecte, clanculum, occulte cum consulta tum acta omnia esse & nunc fieri constat, vt ea quæ forte euulgentur, dubia & incerta esse omnia necesse sit. Cum enim de industria, tum interdum fortuito plerumque falsissima fama dispersa fuit, quam sequentes turpiter errarent. Iam proferuntur de secretis illis deliberationibus omnia [illegible] pemodum ita insidiose & astute, vt rumores nunquam fere cum actionibus con[illegible]tiant. Etiam hæc negocia ita & ipsa mirabiliter inuolui & conturbari vidimus, vt credibile sit, ne eos quidem qui autores sunt & administratores, liquido sæpenumero aliquid cognitum aut firmiter constitutum habere. Ex eo est factum, vt nemo quisquam alteri fidem, & vnusquisque alterum suspectum haberet [illegible] diffideret, cum interim simularet sæpe summum studium & beneuolentiam [illegible] singularem.

*Albertis sæuitia.* Sed redeamus ad rem. Dissipatis illis equitum auxiliis, in territorio Norimbergensi atrociter grassatus fuit Marchio, & ferro ac igni sæuiit crudeliter. & si quibus pepercit, iis tantam imperauit pecuniam, quam si persoluere [illegible] eos fortunis euerti necesse esset; ipse tamen vades solutioni [illegible]. Con[illegible] B[illegible]ga arreptos in Saxoniam vsque ciues honestos, annis graue[illegible] eldam etiam [illegible] ætate & viribus defectos, e quibus nonnulli in itinere mortui fuerunt. Arce[illegible]dam cepit, traditam illam quidem a præsidio, cuius [illegible] tare autoritatis præcipue in ditione Palæpergensi. [illegible] dus, eam statim inflammari iussit, & pra[illegible] suspendi aqu[illegible] [illegible]anus

a Bo-

arboribus, matremfamilias & mulieres captiuas abduxit. Cum autem ex illis locis discessisset, Norimbergenses comparato equitatu mediocri, similiter oppida Marchionica aliquot diripuerunt, & munitiones & arces quasdam exusserunt. Cumque eduxissent etiam pedites ex vrbe, Marcluo summa celeritate cum suis copiis accurrit, & recipere illos se intra vrbem coegit, profectus spacio horarum XXIV. amplius mil. pass. LX.

Interea Episcopi mittere suos, qui pecuniam conficerent, quibuscunque modis possent, & exercitus cōducerent: facta autem spes illis fuerat succursionis, & à Duce Saxonum Mauricio, & Brunsuicensi Henrico. Cum autem Brunsuicensi in sua ditione nonnihil difficultatum obiiceretur, tardius suppetiæ laborantibus latæ fuerunt vt spaciū satis haberet Marchio ad vastandam Franconiam. Conuenerunt tamen tandem magnæ copiæ, equitum inprimis, ad Isenacum, cum quidem Marchici excursiunculis quibusdam pedites vlterius progressos disiecissent. *Eisenach.*

Interea Francofurti de compositione deliberatum, vbi iam Electores tres Episcopi, & Palatinus Rheni conuenerant. Sed res cum negligenter, tum etiam ita acta, vt variæ tam suspiciones quam sermones quoque hominum orirentur: cum aliqui minori curæ esse tantas res conuenturi quam deberent quærerentur, aliqui tractationes pacis aut repressionem violentiæ callide impediri, a quibus minime oporteret, coniecturis quibusdam colligerent. Sed rebus omnibus incertis & suspensis, ille conuentus dissolutus fuit.

Cum autem in Brunsuicensi ditione turbarum non minus esset, eduxit copias equestres & pedestres haud contemnendas Philippus Magnus Henrici F. Dux Brunsuicensis, vt se cum aliis stipendiariis Franconicorum Principum, quorum ductor erat Herdeccius, coniungeret. Quo facto valido exercitu profecti fuerunt, vt opem auxiliumque ferrent Principibus Franconicis, quos Marchio Albertus grauiter & hostiliter vrgens affligebat. Qui cum animaduerteret se parem aduersariis non esse, capto derepente nouo consilio, peditatus præcipuam partem in oppido imperii Romani ad Manum, quod vi occupatum tenebat, reliquit: ipse cum equitibus circiter M D. celeritate summa & maximis itineribus per Duringicam siluam recta in Saxoniam contendit. Cum autē transeundum esset Ducis Saxonum Mauritii & fratris illius Augusti territorium, neque ea de re certiores Principes reddidit, neque vbique ab iniuriis & vi temperatum fuit; Erphordensium quidem pagos multos diripuit, cum illi ingentem pecuniæ summam, qnam postularat, persoluere recusassent. *Sweinfurt.* *Erford.*

Auditum etiam postea fuit, ad Iohannem Fridericum venisse Marchionem Albertum, & secreto cum eo locutum, atque obtulisse illi operam suam & exercitum quem haberet, ad recuperanda erepta à Cæsare, & occupata a Duce Mauritio. Sed Iohannes Fridericus princeps pius & sapiens, fortunæ etiam experientia tum redditus doctior, vel indignum se negocium neque satis honestum ratus, vel audaciam conatus improbans respondit; *se statuisse, omnia de se in posterum æterno Deo permissurum, neque vnquam iterum bellum suscepturum, neque gerentem adiuturum esse.*

In Saxonia habuit statim socium & adiutorem consiliorum atque actionum suarum Ericum Ducem, cum quo nupta esset soror Ducis Mauricii: & omni studio copias vndique colligere, & ciuitatem Brunsuicensem ad communitatem belli adducere conatus fuit. In quam receptus ille quidem non putebatur, consecutus ea quę sperauerat; ctsi & honorifice habitus & armis instructus fuisse perhibebatur. Cum postea tamen compertum fuerit, & allectum eum ab hac ciuitate, & omni ope adiutum fuisse: quod metu & odio Ducis Henrici, quem sibi sciret esse infensissimum, factum fuisse credebatur.

Quæ cum adhuc gererentur, cumque mirifici & contumeliosi atque minaces sermones spargerentur in vulgus, de Duce Saxonum Mauricio, contraque ditionem Misnicam, Dux Mauricius faciendum neutiquam ratus, vt eas res ita procedere videret atque pateretur, cum suo quoq; & suorum periculo; etiam misericordia motus communis patriæ, quam tam crudeliter nefaria vi diripi, vastari, euerti cerneret; monuit Marchionem literis, vt tandem violentiæ intolerabilis modum statueret, aut plane declararet de illo bello voluntatem suam. Ad has literas ita respondit Marchio, vt

quid sibi vellet ac quæreret, cognosci non posset, neque ea explicaret de quibus ad eum scripserat Dux Mauricius. Rex etiam Ferdinandus multis signis perspexit, illius belli pericula ad se quoque & suum regnum pertinere. Ideo tandem ambobus exercitum contra Marchionem educere placuit. Ac magnis equestribus copiis & mediocri peditatu contracto, Dux Mauricius in expeditionem profectus, & denunciatio belli necessarii perscripta literis, solenni militiæ more, Marchioni in castra transmissa fuit. Quibus lectis nonnihil illum quidem perturbatum esse ferunt, sed rem tamen dictis mordacibus elusit, & puerum nobilem qui literas illas attulerat, donatum aureis paucis cum superbo responso dimisit: *Se illo loco expectaturum eos, quibus unquam placuisset rei secum negotiique aliquid habere.* Sed admouente castra propius Duce Mauricio, & acie instructa se ad conferendum manus paratum esse demonstrante, Marchio quod sustinere sese vim illius posse non confideret, cessit aliquo vsque retro, ita vt videretur opportunitatem petere eorum locorum, per quæ cum equitatu expedito recipere sese in Misnicas Duringicasque & inde in Franconicas regiones posset. Quo animaduerso Dux Mauricius equitum aliquot turmas, qui præoccuparent angustias quasdam locorum, qua excundum esset Marchioni abituro, ablegauit. Ille itaque cernens propositum se suum persequi non posse, aliis modis tergiuersando bellum trahere instituit, & se cum exercitu ad vrbem Brunsingam recipere. Sed cum die nona mensis Quintilis iam à meridie declinante velitationes quædam fieri cœptæ fuissent, ita tum subito vtrinq; aliquibus succurrentibus suis, & animi exacerbati & copiæ auctæ fuerunt, vt res ad iustum conflictum contra deliberata perueniret, & collatis signis decertaretur horis circiter V. Quo in prælio principis Mauricii & turmarum aulicarum præcipua virtus fuit, quę & grauissime afflictæ sunt, multis inclitæ & nobilis conditionis equitibus interfectis, & ipso Duce ictu bombardæ manuariæ vulnerato, delata pila ad ilia supra coxam sinistri femoris: qui in castris tertio postea die placido & religioso ac sancto fine vitam suam in terris clausit.

*Diffidatio.*

*VII.Id.Iul.*

*Mauricii obitus.*

Brunsuicensium etiam equitum impressio vehemens fuisse narratur. Carolus quidem Victor Henrici F. Dux Brunsuicensis tum cecidit, & frater Philippus vna, circum patrem Henricum fortissime hostes adorti. Marchionem qui secuti fuerant, partim cæsi, partim capti. Ex ductoribus quidem euasisse perpaucos, qui non vel in prælio occubuerint, vel in hostium potestatem venerint, satis constat. Mauriciani vexilla pedestria XL. & X. equestria retulerunt. Ipse Marchio Albertus fuga elapsus, recollectis aliquot turmis qui conflictui non interfuerant, Hanobram primum Erici Ducis vrbem petiit, & inde in arcem munitam Neostadium sese recepit. Inde literas misit superbe & contumeliose scriptas ad Ducem Henricum Brunsuicensem, quibus & calamitatem ipsi propriam exprobraret, & læte atque insolenter ferret interitum Principum. Sed nihil tum rescriptum illi fuit.

*Hanouer.*

*Neustad.*

Magna & atrox hæc clades fuit, quæ non paruam partem roboris equestris absumsit: vt autores conflatoresque huius belli Germaniæ acerrimi hostes fuisse videantur. Neque nostra memoria Germanici exercitus inter sese acrius depugnarunt, aut mutuis cædibus immanius sæuierunt, aut magis deplorandam stragem ediderunt. Etsi in Mauriciano exercitu pedites pene nulli, equites autem in comparatione perpauci desiderati fuere, victoribus tamen flebilis hic successus audacia aduersariorum contigit. Tanta fuit arabies acerbitatis & alienatorum animorum, & peruicacia in persequendis inceptis. Hoc tamen constat, nisi magnitudo animi & virtus Ducis Mauricii grassanti violentiæ sese opposuisset, futurum breui fuisse, vt totius Germaniæ reliquæ adhuc vires conficerentur, & spes omnis salutis in posterum eriperetur. Quas tamen adhuc esse quantulascumque magnanima Ducis Mauricii virtus declarauit: vt iam nisi ipsa sibi Germania turpiter deesse velit bona spes concipi possit, quantumuis accisam rem vel instaurari, vel saltem sustentari posse. Id quod votis omnes patriæ amantes piarum precum petere, & quicunque possunt, consiliis dictisque & factis adiuuare debent. Etsi Duce sublato e medio etiam præsidium miseræ Germaniæ ereptum videtur, vt hanc

iam

iam fata interitus tangere, & mutatio summa rerum omnium impendere videatur.

Ante hoc prælium constat diu & multum obscœnos vlulatus canum in oppidis auditos, & lacerationes fœdas deprehensas esse. Constat & in agro Misniaco non vno in loco sanguinem pluisse, guttis & super linteis & arborum foliis & ædificiorum materia dilapsis & visis. De statua Mauriciana Berlinii posita caput ante aliquot menses dilapsum: & in arce Wittenbergensi columnæ noctu ardere visæ. Quo loco prælium commissum fuit, eo cum aliis temporibus tum præcedente diem conflictus nocte, horribiles fremitus tanquam equestrium & pedestrium copiarum manus conferentium auditi: & priore die tabernaculum Ducis, in quo cibum capere solebat, vento euersum & scissum, vna cum altero culinæ, nullo alio afflicto aut læso.

Profligato exercitu Marchionis, eæ literæ deprehensæ fuerunt, de quibus cognosceretur iniquissima voluntas perfidiæ multorum, & cognatione coniunctorum cum Principe Mauricio, & qui singularem amicitiæ necessitudinem in familiaritatis præcipuæ vsu simulauerant. In quibus & muliebria scripta reperta: quæ omnia eam turpitudinem & tantum dedecus complectuntur, vt posse obliuione sempiterna illa obrui optem. Quid miseriæ quidem & tam publicæ quam priuatæ calamitatis allatura sint, de similibus veterum historiarum expositionibus facile colligi atque constitui potest. Nunquam enim prodita communis salus sine priuata pernicie reperitur: & perpetuo vera est vel oraculi vel Hesiodi versus sententia, *Ipsum sibi vnumquemque malum struere, qui struat alteri.* Sed cupiditatis & odii & audaciæ infinita est improbitas, & cæcus semper impetus, & tanta amentia, vt præsens pestis sæpe non consideretur, neque quid cogitatum & actum sit prius intelligatur, quam sentitur damnum: id quod sero fit plerunque & rebus perditis, vt nihil postea autoribus tam aliorum quam sui interitus & afflictionis relinquatur, quam immensa perturbatio in pænitendo, sempiternaque vel mortuos infamia & dedecus turpitudinis maximæ consequatur.

Marchio Albertus post cladem illam prælii, cum ad suos literas eas misit, quibus eleuaret vel potius eluderet verbis acceptum detrimentum, tum bellum ciuitati Erphordiensi atque Molusensi indixit. Quod eo consilio factum putabatur, vt terrore aggressionis & his minis pecuniæ ab illis aliquid exculperet, qua magnopere egere existimabatur. *Erford. Mulhausen.*

Nota. prædictum fuisse bellum Cæsarianum in Germania, cuius initium duceretur ab eo tempore quo confœderati in expeditionem profecti fuere, qui est annus Christi M D X L V I. hoc igitur duraturum esse prædictum fuit annis V I I I. & grauiter afflictum iri Germaniæ præcipua loca, & opulentas vrbes, aliquarum etiam statum mutatum iri. Sed Noribergam extra mænia grauissimas clades perpessuram esse, statu tamen illius saluo & conseruata forma reipublicæ. Post tempus autem octo annorum Cæsarem in Germania non magis potentem fore.

Nota, fuisse consilium expectare hostium aggressionem; id si prosecuti fuissent, potuissent hostes in illas difficultates adduci, cum quibus Mauriciani conflictati fuere. Sed Princeps Mauricius animaduersa exultatione, & conspecta impressione hostium, tanquam equus generosus ad tubæ sonitum (vt ait Maro) *stare loco nescit*, ita oblitus deliberationum & consultationum omnium in hostes agmen statim duxit. Præsertim cum periculum esset, ne hostes locorum opportunitate prærepta elaberentur, & vrbem Brunsuigam, quo tendere illos apparebat, apprehenderent: quo si peruenissent, Mauricianis magna rei gerendæ erepta fuisset opportunitas. Hoc nunciauit Henrico Brunsuicensi Philippus filius, qui primum admiratus non id fieri de quo conuenisset, deinde *Pergamus*, inquit, *& nos in hostes.* Erat via plana angustior inter duas vtrinque salebras palustres. Cumque peterentur hostes, forte fortuna euenit, vt Dux Henricus cum filiis illo deferreretur ac pergeret, cæteri qui sequi eos & stipare deberent, in paludibus hæserunt, ita distractis ordinibus & ictibus temere delatis, Mauriciani non tam ab hostibus quam à se ipsis afflicti fuerunt.

*Pain.* Quoniam autem prælium commissum ad Painium ab aliis aliter narrari scimus, studui de iis qui interfuere negocio, rem certo cognoscere, quæ ita gesta fuit. Princeps Mauricius pridie eius diei quo pugnatum est, literis allatis a Cæsare humaniter & cum significatione singularis beneuolentiæ scriptis, statuit finem cœptis imponere, & postero die propius hostes castra mouere. Mane igitur statim ipse sua arma induit, & aliis hortator fuit vt & ipsi induerent, quod diceret, *sibi in animo esse, eo die prælium committere*. id quod tum alius nemo fuit opinatus. Sed productis copiis, nunciatur statim aduentare exercitum hostium. Ibi Dux Mauricius ordines mox instruere, animo alacri & confidente. Sed hostes freti robore exercitus & equitum virtute, ita audacter inuecti fuere, vt cum ab Occasu pergentes & ventum, qui tum procellosus obortus puluerem densum excitabat, & Solem a tergo haberent, magno incommodo Mauriciani afficerentur, neque a se hoc vlla ratione vllo conatu possent auertere. Pedites Mauriciani initio conflictus non adfuere. Itaque equites impressione in hostium peditatum facta, illum fuderunt, multis trucidatis, pluribus captis. Inter hæc aliquot equestres turmæ Mauricianorum terga vertere hostibus visa: quam coniecturam de vexillorum motu illi fecerant. Per eos igitur transuersos a quibus peditatus dissipabatur, hostium equites cum tribus quatuorue vexillis perruperunt, vt profligatis iis quos fugere suspicabantur, se in alios conuerterent. Hoc animaduerso is qui vltimo loco curabat, quamuis hostium tria quatuorue vexilla cerneret, tamen cum vno illis obuiam prouectus fuit, & suos inclamans maximo animo adortus hostes cecidit & strauit. Hoc momento rerum victoria confirmata fuit. Sed per Mauricianos illis (vt diximus) perrumpentibus alia etiam turma hoc conspicata hostium se conuertit. In hanc Dux Mauricius inuectus, cum densi ordines propter celeres mutationes prælii, & loci difficultatem seruari non possent, a tergo vulneratus est. Sed simul vniuersus exercitus hostium aut fusus cæsusque, aut in fugam datus fuerat.

*Anglica.* Hoc anno & in Anglia noui motus extiterunt, morte Eduardi nati annos tum XVI. cum non abesset suspicio veneno illum lento necatum esse. Sed res eum habuit exitum, vt Regina renunciaretur Maria consobrina Cæsaris Caroli; & de iis qui illam remouere a gubernatione conati fuerant, quorum princeps Tudleus Northumbrius, supplicium sumeretur.

*Georgius Pr. Anhaltinus.* Hoc etiam anno obiit diem suum Georgius Princeps Anhaltinus, sapientia, virtute, fide, religione præstans. Qui & veritati cælesti consentaneos ritus cum instituit, tum conseruauit, iis etiam in locis vbi antea non vera ratione res administrata fuerat. Quod autem esset ingenio miti & natura clemente, quamuis animus & constantia & fortitudine non deficeretur, a quibusdam turbulentis contumeliis exagitatus fuit, cum illorum dedecore qui sanctissimi Principis famam arroserunt, & Principis ad bonos laude sempiterna.

Victoria ad Painium cruenta parta, Marchio Albertus qui fuga elapsus in ditionem Ducis Erici peruenerat, inde Brunsuigam se recepit. Et rursum equitatu peditatuque contracto, Henrico Duci infestus imminere. Casu autem fratris indicato Duci Augusto, qui in Chersoneso Cymbrica tum aberat, ille paucis post diebus vna cum coniuge in Misniam venit, cum quidem in itinere (vt ferebatur) structas sibi insidias vitaret. Is bellum sibi a se gerere inconsultum ratus, ab externa tantum vi vt tutus esset, aliquantulum copiarum earum quas Dux Mauricius coegerat, retinuit: cæteras persolutis stipendiis dimisit. Cum Marchione vtrum reconciliatus esset, an non esset, in vulgus ignorabatur. Sed neuter aduersus alterum hostiliter se gessit: & postea cognitum de transactione fuit, quæ neque necessaria, & nimis Duce successore fratri propemodum a fuisse multis videbatur. Cum Duce autem Iohanne Friderico tractationes habebantur. Sed Marchio Albertus qui rescisset in exercitu Ducis Henrici seditiones fieri, quod stipendia nõ soluerẽtur, propius accessit cum suis ad hostium castra, cum multo quidem ille paucioribus, sed & inprimis audacibus, & cũ spe occasionem se aliquam rei bene gerendæ nancisci posse. Verum de improuiso rebus admodum turbulentis accidit, vt illa nocte pecunia afferretur & stipendia exsoluerentur, ignorantib. aduersariis. Qui minus sibi prospicientes ita denuo fusi fugatiq; sunt,

*Dania.*

sunt, interfectis præcipuis ductoribus. Cecidit hoc prælio Clusius Bernerus (hic dis- *Cl. Berner.* suaser it conflictum) iuratus Brunsuicensis hostis, rei equestris peritissimus, & quo nemo vtiliorem operam præstitit in contrahendis equitibus Marchioni. Hic prouectus in hostium ordines, cum se euadere non posse cerneret, petiit a proximo aduersario, *vt si captum suum esse pateretur*, oblaturus annulum pignus fidei, priusquam ille traderetur, ab altero confossus fuit, traiectus præcordia hastæ cuspide: nam armis munitus non fuerat. Hoc eum factum fuisse narrabatur, quod superiore prælio & ipse captus fidem seruasse negaretur.

Interea exercitus Fœderis, cum quo princeps Plauensis esset, vastare non sine magnis suis detrimentis montanam regionem Marchionicam: & receptis quibusdam oppidulis Pabepergensis ditionis, quæ Marchionici occuparant, tandem oppido Curiæ per deditionem & pactionem, vt præsidio discedere armato liceret, fuerunt *Houa.* potiti. Cumque alterum oppidum, in quo & ipso præsidium erat, aggredi vellent, nunciatur aduentare Marchionem cum exercitu. ad nuncium autem incertum tanta trepidatio orta fuit, vt copiæ omnes congregarentur Pabepergæ: quæ res illam ciuitatem maximis damnis affecit, exercitu & ciues compilante, & vicinos pagos spoliante, vt multi occupationem Marchionicā clementiorem fuisse plane loquerentur. Marchionici autem Curiam & alia oppida facile receperunt, Marchionica etiam præsidia ad Mœnum cum aucta tum confirmata, Wurcepurgensem grauiter affligere, & omnia vbique plena esse formidinis & trepidationis. Nobilitate etiam cum sua pernicie diffidente, & conuentus tum agente.

Quo tempore rebus in Saxonia compositis, cum & Duces Henricus atque Ericus inter se, & Henricus cum ciuitate Brunsuicensi reconciliatus fuisset, ita adducere Henricus suum exercitum in Franconiam cœpit, stipendiis quidem Fœderis. Et proficiscens perditionem Copurgensem, minaces literas misit ad Ducem Iohannem *Coburg.* Fridericum. cum quo tamen & ipso postea de certis capitibus conuenit, vt neuter erga alterum hostili deinceps animo esse deberet. Milites Brunsuicenses rapinis tamen postea in illa vicinia aliquantulum grassati fuerunt. Aduentu Marchionis Alberti peditatus & equitatus rursum confirmari: & quædam copiæ accedere ad hostes propius, à quibus occupatum fuit nemine defendente oppidum vnum ditionis Pabepergensis. Eo statim illa manus quam Pabepergæ congregatam fuisse narrauimus, expedita accurrit, & deprehensos tam equites quam pedites extra oppidum partim profligauit atque dissipauit, partim in oppidum repulit. Eo receperunt se vexilla nouem, equitibus plerisque fuga dilapsis. Quibus adhunc modum gestis Brunsuicensis superuenit, & tormentis admotis hostiliter adoriri oppidum. Ibi præsidium territum suppliciter precari, vt in deditionem acciperentur. Itaque postero die omnes in potestatem Ducis Henrici venerunt. Tunc duobus in vincula coniectis, alii tribuni & centuriones in libera custodia habiti, miles gregarius inermis more militari iureiurando dato, dimissus fuit.

Marchio Albertus cum ad illum locū, vbi res gesta fuerat, appropinquaret, ex equitibus fugientibus cognitis iis quæ acciderant, in montanā regionem iter conuertit; atque ibi collectis equitibus circiter ducentis magna celeritate in Franconiā contendit, nocte dieq; pergēs, & oppressit illo itinere quosdam in sibi ereptis locis, & illorum nonnulla, sed & alia inflammauit. In Franconia autem & arces nobilium quasdā occupauit, & rursum augere equitatum conatus fuit, confluentibus ad eum vndique aliquibus. Quod eo tempore & Albertus Rosepurgius hostis esset Palatini principis, *Alb. de Rosenberg.* & illis in locis expeditiones equestres plurimæ fierent. Aduentu copiarum quas in montana ductas esse retulimus, terror magnus omnibus incussus fuit. Paiereutum *Bayreut.* statim qui traderent oppidum, obuiam venerunt. Sed Dux Henricus ad Plassepurgam *Plassenburg.* tendere, impediente quidem iter ipsius inopia commeatus: cum pagis circumquaque plerisq; omnibus incensis ab ipsis Marchionicis (vt ferebatur) ob hanc etiā ipsam caussam maxime stramentorum & pabuli penuria laboraretur. Plauensis Peiereuto occupato, cum nemo oppidum iam defenderet, neque præsidium in illo esset, vt creditum fuerat, recepit Curiam vacuam defensoribus & ipsam. Marchionici autem in Franconia totum fere tractum Rænanum (ita regio vocatur quæ versus siluam Du- *Ad Raun. fl.*

ringicam extenditur) tenebant, & vastantes,& occupantes atq; depraedantes omnia. Dux autē Brunsuicensis missis aliquot turmis equitū in Franconiam,& relicto peditatu ad Blasseburgum,cui subiectum oppidum incensum illud quidem a praesidio ita flagrans in potestatem iam Brunosuicensis peruenerat, restincta nōnulla ex parte flamma fuisse perhibebatur ab occupantibus,scilicet vt obsidio arcis esset ipsis commodior. Cumq; resciuisset Dux in Saxonia rursum exercitum conflari,& hoc conari atq; agere Marchionem Albertum, vt à suis fautoribus immitterentur populatores ditioni Brunosuicensis,ita Dux cum equitibus circiter CC. per Duringiam ad suos rediit.

*Albertus bannitus.*

Interea nihilominus & Blassepurgi obsidio vrgebatur, & in Franconia copiae continebantur, quo tempore tandem sententia Imperatorii iudicii lata *hostem Marchionem esse* pronunciauit,& recipi adiuuariq; vetuit. Ipsum tamen ferebant in Franconia Iudaeos passim de illius regionis oppidis, in castra munita ad Moenum oppido ibi occupato(vt supra indicauimus) captos complures perduxisse, & magnam summam pecuniae his indixisse. Fama etiam erat quod a familia Fuggeriana mutuum pecuniae grandis petiisset, quo denegato bellum illis esse denuntiatum. Nemo tamen certo affirmare poterat,ipse ne quoq; apud eas copias versaretur,cum alio sese cōtulisset. Suspiciones autem diuulgabantur aliorum, esse eum ad Caesarem profectum; aliorum, petiisse Saxoniam,vt nouum equitatum colligeret. Tunc & Palatini nomine equitatus narrabatur contrahi,& fuit hiems peracris.

## M D L I V.

POstea a Caesare mandatum fuit iis qui oppidum occupatant ad Moenum, vt inde recederent, & vicinis Principibus ne vacuum occuparent. Marchionici responderunt,nisi dimissis ab aduersariis copiis se decedere non posse. Rotenpurgi autem ad Tuberim de pace tractatū fuit, missis illo à certis principibus legatis. Etiam conuentus Imperii,cōstitutis qui vice Caesaris illum haberent,inprimis Rege Ferdinando,procedere debebat. Caesar quidem filio suo desponsa consobrina sua Maria Britanniae regina, aduenturus ad conuentum non putabatur, quod negociū haberet vicinius & maius.

*R. Maria Britannica.*

Huic Reginae cum populares,propterea quod Hispanorum dominationem perpeti nollent,coepissent repugnare, ipsa superior fuit,& postea atrociter saeuiit in cōtrariā partem, restituta inprimis Papae Romani veneratione,& obseruatione religionis eius, quae Eduardo regnante mutata fuerat sublatis erroribus falsitatis. Nulli tum generi, conditioni,aetati,sexui pepercit crudelitas arripientium pro seditiosis omnes quacunque de re dissentientes. De D. Iohanna Suffolcide supplicium capitis sumtum: quae heroica quadam constantia sanctissimo fine vitam suam clausit. Cantuariensis Episcopus Crammerus, & alii multi sapientes, docti & religiosi viri in carcerem coniecti: Episcopo Vintoniense Stephano Gardinicio omnia administrāte,quae ad restituendum statum Ecclesiasticae potentiae pertinerent: quem vt omnes qui norant, callidum & ingeniosum esse fatebantur,ita malitiae & superbiae vitio prae caeteris laborare aiebant. De Maria autē ferebatur, incredibili illam cupiditate gubernationis ardere, & concipere iam animo,quod maritū habituram se esse speraret filium Caesaris Caroli,totius orbis imperium. Prudentiores autē praeuidentes multiplices occasiones mutationū, longe alios euentus expectabant, quam Caesarianos sibi polliceri apparebat.

Agebatur annus Christi MDLIV. Marchio Albertus in occupatum ad Moenum oppidum,cum alii aliter de ipsius consiliis & itineribus loquerentur, ad suos venit,& cū illis valde hilariter Germanica consuetudine aliquantisper versatus fuit,etiam de stipendiis nonnihil persoluit. Postea cum pollicitis magnificis discedens, in Saxoniam

*Salinā Sax.*

se recepit,ac contulit primum ad consanguineos Marchiones. In Salinis etiam apud Episcopum suo more conuiuando delicias fecit. Quod autem publicata esset Caesarei iudicii proscriptio, ne hoc noceret, proferebat literas ab ipso Caesare scriptas, quibus & compellabatur Marchio, vt is qui non modo communiter, sed singularem in modū tanquam princeps Imperii Caesari esset adiunctus; & proscriptionem editam esse sciente Caesare negabatur. Cohortationes tamen additae erant, vt Marchio permitteret fidei Caesaris decisionem controuersiarum omnium, cum promissis, praestiturum Caesarem vt ea permissio Marchioni detrimento non esset. Marchiones consanguinei considerantes, & quantum calamitatis iam concitatum, & quid in posterum

ſterum miſeriæ metuendum eſſet, ſtatuerunt pacificationem vrgere. profectique ſunt Rotenburgum Marchio Iohannes frater Ioachimi principis electoris, & Iohannes Georgius filius. Ac ferebatur Marchio Albertus promiſiſſe, illorum arbitrio ſe ſtare velle, præſtareque quidquid recepiſſent. Sed poſtea litteræ narrabantur interceptæ, mirifice & veteratorie ſcriptæ, vt omnes omnia callide geri ſuſpicarentur. Illi tamen Principes, qui compoſitionem in manus acceperant, ſtudere eam perficere, & mittere legatos ea de re ad Cæſarem.

Interea & Norimbergæ Herendegeni duo, qui inſeruientes Marchioni opera ſua capti fuerant, corrupto cuſtode elapſi minari omnibus Norinbergenſibus mutilationes corporum, & vitæ interemtionem, & bonorum direptiones. Sed hi non multum damni dederunt, atque paulo poſt ambo interierunt. Et fœderis copiæ arce in Franconia Hohelandespurgo per deditionem potiti fuere, præſidiariis militibus cum enſibus dimiſſis, ductoribus captis & abductis: machinarum magna copia ibi reperta, & multæ merces illic deprædationibus conuectæ.

*Herdegen.*

*Hohenlandsperg.*

Marchio autem Albertus in Saxonia nouum militem contrahere, & accerſere Franconicos equites, qui adducente Heliſeo Grumbachio (quem Heſſelum vocabāt) aduenere circiter CCCC. In Saxonicis autem regionibus collecti fuerant ad DC. Hi coniuncti traiecto flumine Albi, verſus Marchiam & Luſatiam tendere. Dux Henricus re cognita ſtatim mittere qui illos perſequerentur. Ipſe in ſua ditione de neceſſariis rebus ad bellum conſilium rationemque inire: retineri etiam aduerſa valetudine, cū quidē Marchionicos ad ripā vſq; Albidos ſuiſſet ſecutus. Ac fuit vbiq; magna trepidatio, preſertim in Luſatia & Sileſia. Narrabatur etiā ſpe ſeditionis Bohemicę propius illas copias fuiſſe adductas à Marchione Alberto, apud quē exules quidē eſſent gētis illius.

In Miſnia quies tum fuit, & Dux Auguſtus cum gentili Iohanne Friderico in gratiam redierat adhuc viuente, inque illa reconciliatione filii illius permanebant. Ipſe etiam Dux Auguſtus cum Ferdinando Ferdinandi Regis F. coram collocutus fuerat, vt omnes de tranquillitate harum regionum bene ſperarent. Iohannis Friderici mors placida fuerat, perſeuerante illo in confeſſione veritatis, & inuocatione Ieſu Chriſti: cum ante octiduum amiſiſſet coniugem, quæ cum efferretur, præſagiens ipſe imminentem exitum è vita, valedixit illi, iuſſitque ita ipſam ſepeliri, vt ſuum etiam ſepulcrum ſeruaretur, quod breui ſe ſecuturum illam eſſe intelligeret. Id dictum euentus comprobauit: poſt dies enim octo v. Nonas Martii & ipſe mortem obiit, & propter coniugem ſepultus fuit.

*Io. Friderici Sax. obitus.*

*3 Martii. 1554.*

Dux Henricus traducturus exercitum per Mansfeldenſem ditionem, poſtulauit, ſi vellent ita tranſire ſuos, ne cuiquam hoſtiliter noceretur, vt Albertus comes deprecaretur offenſas. Id recuſatum fuit.

*Mansfeld.*

Spargebantur etiam non modo rumores, ſed ſcripta quoque quibus ferebatur, qualibus conditionibus Marchio Albertus reconciliatus Regi Galliæ ſuam illi operam denuo addixiſſet. Quæ erāt eiuſmodi, vt incredibilia illa quidem viderentur pleriſq; omnibus: ſed ſi vera eſſent, nouo ſcelere & recēte metu terribilia & nefaria eſſēt.

Marchio Albertus collegerat rurſum (vt diximus) equitatum numero neutiquā contemnendum. Sed Brunoſuicenſes copiæ magna celeritate vrgentes, illum nuſquā conſiſtere & (vt dicitur) reſpirare paſſi ſunt. Cumq; etiam Marchio ipſe neque ſuis neq; hoſtibus ſe oſtenderet, Equites illi metu inſequentis hoſtis & deſperatione a conductore dilapſi fuere. Tum pars Brunoſuicenſis exercitus duce Achimo Riba in ditionem Megalopurgenſem perrexit. Erant controuerſiæ inter fratres, & alterum ſtudere partibus Marchionicis ſatis conſtabat. Sed nonnihil copiarū etiā ad Hamburgenſem ciuitatem adductum fuit. Interea ii qui in Franconia pacificationi operam dederunt, infecta re diſceſſerunt, cum oppugnati à Marchione ordines pecuniam grandem perſoluere recuſaſſent, quam Marchio peti voluerat.

Rumores tum ſparſi fuere de apparatu belli Gallici, & conſtabat Cæſaris pecunia & nomine exercitus conflari diuerſis in locis, & Heluetiorum auxilia in Galliam veniſſe. Etiam tum ad Rhenum equites in armis fuere, quaſi qui præſidio eſſent regionibus illis. Aduenerunt & Bohemici equites numero M D. qui (vt credebatur) contracti fuiſſent ad metum irruptionum Marchionicorum in Sileſiam.

Hi circum Lucam in Lusatia substiterunt. Multi tum narrabant Marchionis Ioannis territoriu ab his periculum impendere. Sed semper fit hoc, vt quod quisque suspicatur, aut cupit, aut etiam metuit id turbatis rebus memorare, non etiam nunquam affirmare ausit. Itaque nihil tam absurdum esse potest, quin reperiatur qui narrationis autor & assertor esse velit. Sunt autem plerique eo ingenio nati, vt pro laude ducant facultatem & acrimoniam callida suspicione aliquid comminiscendi & verisimili expositione tegendi conficta. Quorum improbitate fit, vt vel falsa rumoribus dissipentur omnia, vel vera etiam aliqua mendacii appendice deprauentur.

Exercitus Brunosuicensis instructo & armato (vt ferebatur) Vlricho Megalopurgensi contra fratrem Iohannem Albertum, in ditione Hamburgensium castra habebat, & instruebatur ad Marchionem Albertum persequendum. Sed & Iohannes Albertus, & ciuitates Oceanitides, vastationem territorii & agrorum suorum data pecunia auerterunt. Interea Marchio Albertus, qui debilitatus & fractus esse perhiberetur, recollectis equitibus & pedite contracto satis copioso vrbem Francicam ad Mœnum, vbi præsidium diutius anno habuerat, & quam extructionibus magnis munierat, petiit: & inde suos omnes vna cum præda & machinis & impedimentis vniuersis eduxit. Rursum autem editæ litteræ Cæsarianæ fuerunt, quibus mandaretur, *Ne illam vrbem, quæ ad corpus Romani imperii pertineret, vllus occupare tenereue auderet.* Sed eductis ex vrbe copiis Marchionicis, cum reliqui ciues numero perpauci portas clausissent, hostes Marchionis vrbem quæ illi hospitium præbuisset, vt hostilem adorti ceperunt, & direptam inflammarunt: non considerantes ad illam necessitatem impressione hostili ciuitatem eam adactam fuisse, neq; perpendentes quod tam longo tempore miseriæ pati ac videre fuisset coacta. Magister incendiarius ita tam atrox facinus conatus est defendere, vt diceret ac scriberet, aliter ab vrbe abduci militem auidum prædæ non potuisse, & insequendi tum hostem celeritate opus fuisse. Hoc modo vrbs antiqua euersa & deleta miserabiliter, non minima infamia istius calamitosi belli autoribus & gestoribus adiuncta cum multorum etiam externorum detrimento, conflagrauit prid. Id. Iunii Anno 1554.

Marchio Albertus exercitum ad vrbem transfluuium traduxerat, & aduersum illum processit in ditionem Papebergensem tendens; famaque erat sparsa hoc eum agere & conari, vt reliquis vastatis ac spoliatis transiret ad Gallum. Existimabatur in exercitu habere equites mille, peditum vexilla x x. Sed cum non longe à nemore quod Stagerium vocant, abesset, ostenderunt se cohortes aliquot equitum, ad quas ille instructa acie cum suis recta perrexit. Sed cum propius accessisset, cognouit longe se copiis aduersariorum superari. Itaque statim equitatum abduxit, qui dilapsus huc illuc, cum ipse Mœnum transiisset, facile euasit. Sed pedites omnes, non paucis interfectis, vna cum machinis & impedimentis in potestatem hostium venerunt.

His gestis post paucos dies arx Blasseburgum Regi Romanorum tradita fuit, cum defensores iampridem penuria necessariorum ad victum laborare cœpissent. Puteus profundissimus est in arce: hunc placuisse aiebant iniecto aggere & materia corrumpi, vt occupatoribus hoc nomine minus vtilis esset arcis possessio. Et milites quidem rem aggressos esse, sed non perfecisse.

Eodem tempore etiam Cæsaris Caroli declaratio & assertio proscriptionis publicata fuit, & hostis Marchio sine omni ambiguitate appellatus, & adiuncta mandata ad ordines Imperii, *Ne quis illum reciperet, & vt vicini persequerentur*: At ille elapsus vt diximus) nihilo secius nouos delectus habere, & locum vbi conueniretur assignare. Brunsuicensis autem Dux suis copiis imminere illi vndique, & conturbare consilia & impedire conatus. A quibus etiam ferebatur Comiti Alberto, non desinenti dissidiorum causas serere, nonnihil damni fuisse inflictum, cum propius adductæ in Magdeburgensis Præsulis territorio illæ versarentur. Ac erant qui Salinis etiam ab his periculum esse suspicarentur. Ferebatur autem Marchio apud gentiles, Principes delitescere, & occultis machinationibus instaurare bellum. Interea Cæsaris nomine Lassarus Suendius hoc agebat, vt copiæ quas Brunsuicensis coegerat, Cæsar in sua potestate haberet: a quo iam apparatu ingente exercitus complures contracti, aduersus Regem Galliæ duci, & res violente geri.

Sceftett.

Francofurti clades.

11. Iunii.

Stager-wald.

Blasseburg.

Hall.

In Fran-

In Franconia autem fœdere coniuncti, qui rebus asperis & duris cõiunctionis fidem mutuam præstitissent, irasci vicinis, quibus similiter vt ipsis pacis publicæ conseruatio & defensio vicinorum fuisset mandata, quod à communitate belli se separauissent. Mortuo enim Præsule Eystetensi Mauricio, successor ipsius Eberhardus gente Hurnheimẽsis, bellum cui ille se immiscuisset, pro sua parte prosequi noluit. Magister autem Ordinis Teutonicæ militiæ aliis modis elabi, & negotiorũ difficilium atq; periculosorũ societatem fugere. Vrbs autem Roteberga ad Tuberim, quod aliquando Marchionẽ Albertũ patronu more & iure adoptasset, credebatur illius rebus fauere, & ferebatur commeatus intereeptus, quem ad illum deportari iussissent. Ab his igitur Franconici cõfœderati multas desertionis sane graues exigere, & nisi illæ persoluerẽtur, vastationem agrorum minari. Ac Rotenburgenses quidem numerasse pecuniam non paruam aiebant. Eystatensi autem a Duce Bauariæ Alberto pendere aliquid, interdictum fuisse. Prudentes quidem inter eos qui vincere iam videbãtur, hoc successu non nimium lætari, quod animaduerterent ex his euentis maiorem dissipationem Reipublicæ existere necesse esse, & aliter fieri non posse, quin omnibus modis lacerata illa aut seditionũ perpetuis motibus iactaretur, & mutuis iniuriis ac viribus conficeretur, aut in vnius tandem potestatem deferretur. Cum autẽ tanta esset & animorũ acerbitas & voluntatum alienatio, neque quisquã rebus laborantibus subuenire posset, & illa iactata libertatis assertio iam dudum in seruitutem & exitiosam oppressionem deterreretur; optandu inter dũ videbatur, vt non inclementissimũ dominũ Germania tandẽ sortiretur, cui adhuc incolumi vtrũq; aliqua parte pareret, & à quo salus ipsius conseruaretur. Sed redeamus ad rem. Victores in fœdere tandẽ iis à quibus destituti viderentur, multatis & coniunctione renouata, iis qui Marchioni Alberto inseruiissent diem dixerunt, ad quẽ Vorhemii apparerent, & se pugnarent. Etsi autẽ sine querela hoc negotiũ geri non potuit, tamẽ elementiã vsurparã esse constabat, quod & ipsũ erant qui reprehenderent: præsertim cum Blassepurgũ non destrueretur, vicinis quoque optantibus remoueri metũ arcis illius. Ea res differebatur, quod arx quã familia Marchionum ad illius domus principatũ ante alias pertinere affirmaret, nisi re deliberata accurate, non videretur esse demolienda. Albertũ Marchionẽ non quiescere, satis constabat, ipse quidem latebat, & modo in Germania conspectus esse, modo ad Regẽ Galliæ transiisse ferebatur. Sed factio illius aperte ei fauere: alii quidam occulte fouere partes ipsius odio & inuidia aduersariorum, qui non aliter quam per contumeliam *Sacrificuli* & *Mercatores* appellabantur, quasi non ordines Imperii & ipsi, aut ita mutilari Teutonici nominis veluti corpus parua res & contemnenda esset.

Roteburg an der Tauber.

Forcheim.

Pfaffen. Kauffleut.

A Fœdere tum aliquid copiarum dimissum fuit. Sed & Cæsari placuerat, & pericula ipsis adhuc impendentia monebant, vt præsidiarium exercitũ retinerent. Nam sollicitari indies resciscebant equites & pedites diuersis in regionibus, & iam adeo quosdam aliquid recentium copiarum conflare. Equorum numero Talbiccius quidam Bestualos & Hessos excitans, à Philippo Lantgrauio repressus fuit. Cum autem exhausti essent fœdere coniuncti immodicis sumtibus diuturni belli, authoritate & nomine Cæsaris postulatum fuit, vt Teutonici Imperii tribus illa præsidia collata pecunia alerent. Eam ob rem in Saxonia Guterbocci & ad Rhenum in Vangionibus conuentus haberi.

Gutterbock Worms.

Interea Rex Galliæ infestus imminere Belgico. Quapropter Carolus Cæsar exercitum contra illum educere coactus, Namurcam ad Mosam castra posuit. Ceperant autem Galli oppidula quædam & munitiones in illa vicinia. Sed cum Philippus Caroli filius princeps Hispaniarum in Angliam classe viris & pecunia instructa delatus heredem (vt tum habebatur) regni, Mariam duxisset vxorem, & Hispani militis maximam partem Carolo transmisisset, Galli retro cessere, omnibus ferro & igne qua iter facerent, vastatis. Eos Cæsar Valentinam vsque insecutus, si occasio se offerret, prælium commissurus esse credebatur. Detrimenta ab vtrisque accepta esse constabat. Sed paulo gloriosius ambo de suis rebus locuti fuere. Carolus in finibus territorii sui & Gallici veteres quasdam munitiones instaurauit, & equestres copias Germanicas retinuit, cæteris partim dimissis, partim in Angliam transmissis.

Iulii die 19. 25.

Valētiennes.

Prodigia. Multa prodigia rursum hoc anno nunciata sunt. Conflictus in aere visi, & strepitus auditi in Norico multis locis. In Silesia cælum ardere nauigii specie & arcus cælestis conspectus in uersus. Teterrimum autem id, quod constabat sanguine pluisse copioso in vicinia Sueuiæ. Italica. In Italia etiam res à Cæsarianis feliciter gestæ fuerût, funditus deletis copiis iis quas Petrus Stroza ad liberandos obsidione Senenses côtraxerat. Fertur re nunciata Pontificem, cum forte apud illum diuersarum partium Cardinales essent, aliquantisper conticuisse: mox composito ad seueritatē vultu dixisse; *se dolere cum dolentibus & lætari cum lætantibus: alios enim gratulari victoriæ successum, alterum infortunii cladem deplorare.* Qua simulatione & ioco non tempestiuo admodum neque vrbano visus esse putabatur. Sed Turcica classis eodem tempore populata fuit oram Appuliæ, & in Pannoniam excursionibus sæuitum.

Marchio Albertus, qui iam nusquam tuto consistere auderet, quamuis & consanguineos multos in Imperio haberet, & plurimorum fauore subleuari videretur, quod nemini confideret, ita vagabundus in loca vicina Galliæ peruenit; Lotharingiam iam vocant: olim fuisse *Tulingi* putantur. Lotharingia. Interea actum a Fœdere fuit de contributione ad pacem publicam tuendam; quod cum proscriptus esset Marchio Albertus, defensionem iam communem & impensas pares fieri ab ordinibus existimarent. Circuli. De hoc cum à conuentibus regionum, in quas Imperii corpus diuisum est, deliberationes susceptæ essent, placuit Francofurti ad Mœnum principum legatos congregari, & ea de re aliquid statuere. Id cum factum fuisset Saxonicæ regionis conuentu refragante, decreta tamen contributio fuit obligatione dura confœderatorum sed necessitas... Misit ad conuentum Francofurtensem Marchio Albertus puerum cum litteris variis atque multiplicibus, ita audacter & confidenter atque etiam minaciter scriptis, vt vires quidem & potentiam illius fractam esse, animi ferociam & robur remanere pristinum appareret. In iis & significatio diffidentiæ manifesta inerat, & querelæ violatæ fidei & promissorum: tum conuicia & contumeliæ tam in mortuos quam viuos, atque etiam minæ admiscebantur. Nunquam autem aduersarios aliter quam cognomentis probri & conuicii appellabat. Id prudentibus & bonis tum maxime miserabile & indignum visum fuit, Principem in Imperio non postremi loci talia scribere, & ea referre quæ & turpiter facta quædam, & quorum culpa ante oculos esset. Tum ea legi, narrari, cognosci aliis applaudentibus, aliis ridentibus, aliis contemnentibus: cum tamen vniuersum nomen Germanicum & Imperii maiestas, & dignitas publici status vehementer infamaretur. Ipse Marchio præ se ferre etiam atque profiteri, in omnium vicinarum nationum linguas translata illa se esse diuulgaturum. Rex Galliæ & ipse litteras illo misit, quibus a se amoliretur suspicionem subleuati a se Marchionis, aut côtra vllos in Imperio instructi: se tamē misericordia moueri narrabat afflicti indignum in modum contra pactiones & pollicita, quibus ille fidem habuisset. Quibus manifeste criminabatur illas actiones, reconciliati primum ad Metas Marchionis cum Carolo.

Fuit & Blasseburgum tandem suffossum & disiectum, comperta re quod arx illa ab antiquo familiæ Marchionicæ non fuisset, sed quodam tempore & certo casu acquisita. Atq; eodem tempore litteris Cæsaris accersiti fuere ad solemnem conuentum Imperii omnes Ordines, & præcipui inprimis, iussique Augustam quamprimū se conferre, quo Rex Ferdinandus iam proficisci dicebatur. Hic annus Christi fuit MDLIV. & tempus Autumni. Ante quod difficultates non modicæ oblatæ fuere sociis in dimittendis copiis, quarum opera in bello Marchionico fuerant vsi: Nam & multa superbe hæ loqui, & facere insolenter, & iam etiam ad vim & iniurias concurrere. Atq; putabatur Dux Henricus commodi priuati procuratione non parum tunc oneris & detrimenti his imposuisse atque.... Sed tandem solutis maxima ex parte stipendiis, & dimisso exercitu impendiis & maximis incommodis sociorum, in Germania latrocinia passim exerceri, inque præstandis itineribus tutis minus esse diligentes plerique Principes. Et Marchionem Albertum Rhenum denuo transiisse pro certo ferebatur, si quid conflare noui exercitus, aut saltem si conciliare deuincireque aliquos ex ductoribus sibi suisque rebus posset: in quo ipso non etiam nihil perfectum esse credebatur. In reliquis autem debitis dissoluendis vehementer laboratum fuit à

sociis & intolerabilia onera tributorum imposita subditis, omnibus adhuc etiam rebus incertis, cum in Germania Marchio Albertus fuisse crederetur, & in Gallia paulo post conspectus esse perhiberetur. Conuentus autem non procedebat, ad quem Francofurtenses deliberationes de pace publica reiectæ essent. Et in Franconia passim iuuire pestilentia, & penuria esse victus, & omnia plena difficultatis maximæ: cum iam Annus

MDLV.

inciperetur, & inter Cæsarem ac Regem Galliæ tractari de pace dubium non esset. In Anglia autē filius Caroli Philippus rerum iam potiri, ac accersito Cardinale Polo, regnū cum Romano Pontifice reconciliatū, & rursum iuri ditioniq; illius subiectū fuit, & cætera studiose ad restituendum vbique pristinum statum acta.

*Anglica.*

Augustæ quædam capita de quibus tractaretur, fuerunt proposita. Principes eo pauci accessere. Etiam Naopurgi in Turingia conuentū fuit de fœderibus hereditariis familiæ Saxonicæ, Marchicæ & Hessicæ. Sed eodē venerunt & alii Principes. Ferebantur autem eum alia falso quidem omnia, tum quiddā strui aduersus Ducem Brunsuicensem Henricū. Ea est enim audacia hominū, vt quidquid suspicantur, vel metuentes vel sperantes, id loqui etiā non dubitent. Etiā Antuerpiæ fuit tumultuatū, & introductæ a Lazaro Suendio copię sedarunt turbas, deq; aliquibus suppliciū sumtum, & magnæ pecuniæ exactæ fuere. Ex conuentu Naopurgini litteræ missæ sunt accurate scriptæ ad Cæsarem & Regē, cum significatione quod ad dissipationē maiorem prohibendam in scriptum Confessionis Augustanæ consensum esset. Omnibus autem in rebus opera subiectissime offerebatur Cæsari & Regi.

*Naumburg.*

*Antuerpen.*

Interea Rex Gallorū omnia moliri, quibus Cæsari noceretur, & in regione Pedemontii occupare quædā loca, quæ a Cæsarianis præsidiis tenerentur: & capto Como Mediolanensibus metum incutere. Et tum vrbem munitam esse constat, quod ante factum non esset. De pace aut induciis nihil potuit perfici inter Cæsarē & Gallū.

Cum Augustanus Conuentus lentus haberetur, & consultaretur tum de pace in Germania constituenda, nuntiata fuit Iulii III. mors, & post hanc Sebastiani Moguntini Episcopi. Venerat autem Augustam legatus Cardinalis Moronus, qui statim nuntio de morte Iulii accepto, Romam properauit reuerti. Eodem excurrit & Cardinalis Augustanus, testatus solenniter se nullam tractationem de Religione contrariam iis, quæ iuratus esset Papæ & Cæsari, approbare approbaturumue esse. Marchio autē Albertus, qui ad Castellum Diterichi visus esset, Parisios ferebatur perrexisse, & cum Rege collocutus, inprimis iussus esse nullum ordinem Imperii oppugnare, sed vni Cæsari hostem se fore perpetuo promittere. Atq; in Italiam cum copiis eum missū iri pleriq; suspicabātur, quod minus consideret Rex Alberto, si in Germania exercitum ducere pateretur. Repudiaret autē insolēter & superbe omnes cōditiones pacis Marchio omnibus temporibus: vt appareret eum in pace & quiete viuere non posse: cuius maxima vel vnica potius esset voluptas, tam se quam alios affligere belligerādo. Cūq; Ducem se esse & haberi cuperet, neque exercitus vnde aleretur pecunia suppeteret, semper quærenda erat belli alicuius occasio; quā animo auidissimo arripere solebat, simul etiā indulgens odiis erga aliquos, aut gratificans beneuolentiæ cupiditati. Erat autē Albertus is qui sæpe sæpe inuolueret, & successu quidē efferretur, detrimēta autē sarcire nouis semper cōatibus studeret. Itaq; & vincēdo pergebat, & victus nō sciebat quiescere, sed vnus hic erat ardor animi, nocere aliis & turbare, nil curans si ipse quoque damnū faceret & exagitaretur. Nemo enim hoc vnquam vel minus interrito animo bella gessisse (ideoq; & militibus carus erat) vel minus consulto quidquam egisse facile reperietur. Erant autem eo tempore in Anglia res non turbulentæ illę quidem, sed nondum prorsus certæ: quod quia Regina grauida esse diceretur, Cæsaris filio non placeret imponi coronam Regni, donec coniux peperisset.

*Chasteau Thierry.*

*Alberti animus & mores.*

His temporibus fama sparsa Ducem Henricum se pro electore Saxonico gerere, & titulos illos vsurpare, venit ipse ad Augustum Dorgauiam, & illi hoc nomine satisfecit excusatione sua: cum quidem non esset ignorum Augusto, quod Dux Henricus religionis nouæ crimen intenderet Augusto, & huius quasi caput eum appellando inuidiam conflare conaretur. Sed familiariter Dorgauiæ collocutos inter se hos esse constabat, & hilariter ibi peractum ab Henrico diem vnum.

*Torgau.*

In Saxonia apparatus fuere rursum maximi, cum Cæsariani Duces equitem & peditem contraherent: Atque fama diuulgabatur, contra Regem Gallorum illo exercitu Cæsarem esse vsurum. De cuius tamen valetudine ita loquebantur, vt neque corpore illum neque animo satis firmum esse plerique affirmarent. Augustæ autem & mors Papæ, & Moguntini decessio, incoata negotia repressit, cum quidem in dissensione Ordinum illa satis impedita & difficilia viderentur: præsertim Rege Ferdinando tum id agente, vt ea de quibus aliquando cum Mauritio Electore ad Danubium tractatum esset atque conuenisset, rescinderentur, tum referente de aliis nonnullis suspiciose, præsertim iis quæ ad cultum religionis pertinerent. De quibus quasi præiudicia facta in regno Bohemico, eiectione de multis locis sacerdotum coniugum, non parum terrebant aliorum principum animos: & videbatur sane prudentibus illa res alieno tempore suscepta atque gesta: Et Maximilianus Ferdinādi F. significasse ferebatur, sibi illa nō probari. Itaq; ea vndiq; confusio atq; implicatio cōsultationum & deliberationum se ostendebat, vt non appareret non modo prosperi euentus spes, sed ne ratio quidem exitus vlla, vtque metuerent prudentiores, ne erumperent illa dissidia & exalienationes, quibus Imperii Germanici & status Reip. quasi nauis adhuc procellarum & fluctuum sæuissimos impetus sustinens, tandem disiecta & fracta interiret. De cuius calamitatis tempore vetera memorabantur vaticinia, cum quasi corpus Imperii destitutum veluti capite, diffluere atque vacillare cerneretur. Eaque cum minarentur externorum vim & dominationem, qui animum negotiis intenderent, ii magnopere perturbabantur formidine irruptionū Turcicarum, quorum maxima potentia tam vicina & irritari & allici videretur: tantum abesse intelligebatur, vt ad resistendum grassationi illi consilia inirentur.

*Bohemica.*

*Turca formidabilis.*

*Augustana actiones.*

Sed actiones Augustanas magis collusiones esse contra communem vtilitatem, & de priuata potentia, vel etiam elusiones consiliorum & rationum de pace & tranquillitate publica, quam fideles atque sinceras tractationes de salute & incolumitate patriæ tuenda, & instauranda dignitate atque existimatione antiqua, declararunt ea ipsa quæ relata, proposita gestaque fuerunt; omnia respectu eius quod quisque sibi promitteret commodi, moderante aut commouente odio erga alios aut cupiditate vindictæ incitante, aut impellente dolore, aut agitante inuidia atque malitia. Quo autem scilicet impedimentum inferretur progressioni ad aliquem in consensu euentum prosperum, Georgius Fridericus Marchionis Georgii optimi principis F. confœderatos Francicos acerba oratione coram Rege primum, deinde palam coram Ordinibus Imperii accusauit, quasi ab illis vim & iniuriam perpessus esset.

*V. Id. April.*

Hoc anno & Coloniæ Agrippinæ, propter libertatem concionum quarundam, res turbulentæ & commota ciuitas fuit. Sed & repentinus & temerarius tumultus magis muliebri sexu quam virili concitato, & sedata omnia statim fuere.

Marchio Albertus cum audiisset aliquos Augustæ conuenisse, illuc statim litteras misit satis minaciter scriptas, quibus expostulauit cum Ordinibus Imperii de neglecta responsione ad litteras suas missas Francofurtum. Cum autem aliæ tractationes non procederent, illa negotia de bello Marchionico in manus sumta & tentata compositio fuit. Cum quidem fœdus ad accusationem Marchionicam grauiter & copiose respondisset, & falso in se pleraque conferri demonstrasset, denique cognitionem & decisionem vniuersam permisisset ordinibus Imperii, venerunt tum quidam fide publica Augustam, quorum opera præcipua in bello Marchio Albertus vsus fuerat: atque id agebatur, vt ira Marchionis Alberti pecunia placaretur. Quod prudentes (quamuis omnes fere Alberto propter indolem virtutis bene cuperent, & illam aliis rebus elucere optarent) exempli tamen causa quorsum euasurum esset verebantur, si mercedes seditionibus & vastationi patriæ tribuerentur, quibus in posterum periculum esset, ne cuiusuis audacia & improbitas euocaretur, & hæc via demonstraretur sceleri atque furori turbulentorum & inquietorum, quorum indies numerus augeretur. Sed præponebatur omnibus honestis consiliis & veris cupiditas pacis & tranquillitatis in præsentia, tametsi prudentiores firmi nihil aut certi sibi pollicerentur. Erat autem res difficiles vbique. Nam & Cæsar cum Gallo durissimo bello confligebatur, & quia illud trahebatur, detrimenta accipiebantur vtrinque

maiora, terra simul atque mari. Magis tamen comperiebatur victoria quasi fauere Cæsari, & fama Gallicæ coniunctionis cum Turcis erat inuidiosa. Receptis autem Senis, magnopere existimatio Gallici nominis in Italia fuit deminuta. Non tamen parum odii exactionum asperitate & inclementia aliis in partibus, gubernationi Cæsarianæ cõtrahebatur. Et in Britannia status is non erat, cui posset aliquis confidere: præsertim falso rumoribus sparsis de Reginæ partu, quam ne grauidam quidem fuisse vnquam perhiberetur. De Cæsare autem ea ferebantur, vt neque nulla, neque præclara spes de actionibus illius in posterum conciperetur. Sed ita res erat, vt sapientes neque felices successus de longiore vita Cæsaris promittere Reipublicæ auderent, & ad cogitationem mortis illius vehementissime animo perturbarentur: quod omnes calamitates quasi impetu facto deinceps erupturas esse metuerent, vel potius præuiderent. In Germania autem tanta erat animorum alienatio, tanta occultatio callidorum consiliorum, & ea cupiditatum indulgentia, & neglectus rerum communium, studium priuatarum, vt nemo in illa quæ & agi & moueri cerneret intuens, non imminentis exitii ruinam horribilem pertimescere cogeretur.

*Fortuna Cæsaris.*

In mortui autem Iulii locum surrogatus fuit Marcellus secundus, qui pontificatu functus dies XXI. decessit & ipse, cum medicamento vsus fuisset. de quo plurimorum spes bona fuerat, qui & doctum virum & amantem veritatis esse arbitrabantur. Huic successit Theatinus Cardinalis familia Caraffa patria Neapolitanus, appellatus Paulus IV. ætate senex, magis superstitionum quam religionis studiosus: a quo familiam inprimis magni fieri ferebant quorundam qui Iesuitę vocari vellent, quasi Christianũ nomẽ parum esset insigne. Atque hæc secta eos habuit, qui in Germania turbas graues commouerunt, & patefactos errores defendendo aut pingendo impediuerunt correctionem, & vastarunt multis in locis Ecclesias. Hic Augustam misit Episcopum Veronensem, primum ad Regem Ferdinandum, & vt cognosceret quid ibi gereretur. Qui postea tendens ad Regem Poloniæ, literas ex itinere ad certos Principes misit, quibus vehemẽter questus fuit de consiliis & actionibus conuentus Augustani, quod ea ad euertendam pontificiam potentiam atque dignitatem suscepta essent. Sed Augustæ nihil (vt diximus) constituebatur, & iam dimitti qui conuenerant, & indici alter dies nouo conuentui, qui haberetur proximo anno Ratisbonæ. Incurrebat autem in dicta facetorum Calendarum dies, vt iocantes *ad Calendas Græcas conuentum habitum iri* dicerent: quod sæpenumero dies conuentuum Calendæ præfinitæ essent, & nihil fere vnquam deliberatum, quo miseriæ & laborantibus rebus patriæ subueniretur.

*Paulus IV. Pp.*

*Iesuitæ.*

*Cal. Martii.*

Hoc anno nupsit Iohanni Friderico Iohannis Friderici F. Saxonum Duci vidua Mauriciana, Philippi Lantgrafii F. quæ illo in matrimonio non diu superstes vixit. Et multa portenta atque prodigia nuntiata fuerunt: atque erupisse de lacu ad Vinariam cruentas aquas constabat. Etiam stillæ cruentæ in foliis arborum, & super recente materia visæ, & pluisse sanguinem in Bauaria nuntiabatur: & partus monstrosi hominum & pecudum editi. Inter quos cognitum in Duringia ignem ardentem cum sonitu expulisse fœtum muliebrem ex vtero matris, fœtu ita adusto vt exanimum obstetrix acciperet, & ipsa quoque flamma erumpente læderetur. Qua re testata plerique omnes singularem in modum fuerunt perturbati, cum nihil simile audisse aut legisse recordarentur, atque ideo euentus mirificos & prius incognitos consecuturos esse ominarentur.

*Prodigia.*

Marchionem Albertum in Gallia ad Regem venisse, non ignorabatur: etiam quid ab hoc illi penderetur, narrari. Nonnulli quoque ab eo profecti ita se dimissos esse aiebant, vt quos diutius alere ob tenuitatem stipendii non posset. Sed nibilominus paulo post tamen dictum, in Germania eum versari, & manifeste apud cognatos Marchicos diuerti. In Saxonia autem tum non tam bellum apparabatur, quam comparabantur copiæ, & concursabant ductores & loca vbi milites conuenirent, designabantur. Denique quasi in corpore parum sano, turgida res erat. Hominum autem sermones erant liberrimi, vel petulantes potius & effrenati: cum quibus & vita atque mores consentiebant, disciplina vniuersa labefactata atque dissoluta. Odium vero ingens premebat fœdus Francicum, & in his maxime ciuitatem Norimbergensem:

*Noriberga Fortuna.* vt audiuerim sæpe mirantes quosdam, quæ caussa esse videretur, vt cum in aliis nefaria scelera quæ essent ita atrocia & manifesta, vt neque inficiando negari neque excusando defendi possent, vel inuenirent tamen approbatores, vel carerent certe iis qui odissent & execrarentur, sola illa ciuitas neque in veris & minime dubiis vllorum fauore subleuaretur, neque in ambiguis & obscuris beneuolentiam, neque omnino in maximis calamitatibus & indignissima fortuna misericordiam & humanitatem, debitam communi conditioni non modo gentis & nationis, sed naturæ & generis experiretur. Atque animaduertebatur, quæ esset nocens & mala atque plane *Inuidia malum.* cæcares, Inuidia & Odium. Nam studio affligendi illam ciuitatem compertum est neque suæ famæ aliquos pepercisse, neque facultates respexisse, & suam salutem, dignitatem, fortunas non dubitasse proiicere, opinione concepta, posse aliquo se detrimento ciuitatem illam afficere, & lædere incolentes. Hęc alii cernentes vt non augerent adiuuando, tamen dissimulando & conniuendo alienam insolentiam confirmabant ac fouebant. Etsi autem videbant quidam, ad quæ incommoda via aperiretur, tam audacia quam incuria ista, & quid in re esset miseriæ atque mali; tamen indigne hoc maxime ferebant, non admoueri singulos de iis, quæ aliis gentibus atque nationibus accidisse scimus, quid ab huiusmodi consiliis & actionibus sibi quisque sperare aut metuere deberet. Sed nimirum vera est sententia veterum; *Fatales euentus cus-* *Fatum.* *tare, non esse in hominis potestate.* Quos autem nos qui Christiani perhiberi cupimus, fatales euentus esse sentiamus, de eo nunc disserendum non est. Non enim ita loquuntur de his, vt quidam veteres docti illi quidem, sed expertes cognitionis veritatis cœlestis, cuius interpres est filius Dei. Sed ea, quorum caussæ studio & opere humano collectæ fuerunt, cum Deus euenire vult atque iubet, explicari oportere scimus, & in eo sibi plerunque aliquos qui corripiuntur, autores malorum esse cernuntur; cum nihilominus ira Dei & vindicta Iustitiæ deprecando & resipiscendo vel auerti vel certe leniri possit. Sed ista (vt aiebam) in præsentia disputando exquiri alienum.

*Disciplina lalei.* Ea quidem erat corruptio vel exterminatio disciplinæ militaris & antiquæ seueritatis, vt quacunque copiæ ducerentur, pacatæ essent regiones an turbulentæ, ea latronum sæuitia grassaretur: neque interterat quidquam, & eodem loco habebantur hostes, & qui defendi deberent, quem morem adducti externi milites in Germaniam introduxerant. Sed hæc ipsa licentia totam vitam corrupit, vt iam omnibus in rebus & partibus nemo nil putaretur, qui aliquid clementiæ & humanitatis vsurparet: vtque is ignauus, futilis, nihili perhiberetur, qui non & verbis ferox, obscœnus, maledicus, & factis audax, iniustus, crudelis esset. Omnibus etiam partibus educatio puerilis inter hæc deprauabatur, vt & ornatu & victu & reliquo vitæ cultu tenera ætas ad leuitatem & turpitudinem, ad scelera atque impietatem præpararetur.

Hoc anno & Albertus Mansfeldius cum Henrico Brunosuicensi in gratiam rediit: cumque ad illum accessisset, perhumaniter acceptus fuit. De quo plerique coniecturam faciebant, spem instaurandi belli fuisse ereptam inquietis, fœdus autem Francicum promissit, se traditurum esse omnia loca erepta Marchioni Alberto, in potestatem & manum Cæsaris, deque sua possessione abiturum Calen. Decembris: ac deliberatum fuit de Præfecto, cui illa gubernanda committerentur. Marchioni autem ipsi copia facta est fide publica apparendi coram conuentu Imperii ad diem huius, ita quidem vt proscriptio nihilominus duraret, nisi transactum fuisset. Atque tum Fœdus equites quosdam externos bene onustos stipendiis & rapinis dimisit: & nonnulli securis animis iam esse, & ad superbiam atq; fastidia pristina reuerti: neque fere illi quærere aut consulere, quo pacto vel ad Deum bonā spem habere, vel hominū studia sibi conciliare possent. Hoc modo agebatur, vt repertis nouis nominibus pecuniæ cōllaretur aliquid; quod onus cū in mediocres deuolueretur (vt fit) & afflictæ ciuitates, grauissimæ & variæ querelæ commotæ fuerunt. Semper *Exactiones.* autem accidit, vt tributa quæ singulariter exiguntur, neque summis & opulentissimis neque infimis & inopibus magnopere molesta sint. Illi enim aut à se detrimenta amoliuntur, aut hæc non sentiunt: hi quid conferant, aut quid ipsis adimatur, non

non habent. Ita quemadmodum in Homerico prælio, qui inter hos medii sunt, omnẽ acerbitatem & miseriam compilationum perpetiuntur atq; sustinent.

Augustæ, quemadmodum diximus, ita fuit conclusus conuentus, vt indiceretur dies alterius. Rex Ferdinandus festinauit tum discedere, cum ad Pontem Oeni ditionis suæ illis in locis subiectos conuocasset: atque putabatur inde in Austriam perrecturus esse. Discessum autem ita fuit Augusta, vt de quibusdam inter Ordines conuenisset, de quibusdam minus. partes quidẽ vt his aliquot annis, erant præcipuę duę; vna quæ antiquam, vt vocabant, religionẽ se tueri dictitarent & velle, et appellari Catholici: Altera aduersaria quædam errorum superstitionisque, & emendatrix. Hæc ante bellum, quo Cæsar Carolus Germaniam domuit, aliud nomen habuerat ab eo quod decretis conuentuum se non assentiri publice & solenniter testarentur. Tunc *Augustanæ confessionis approbatores* nominabantur. Ita igitur tum conuenit, vt vtraq; pars tuta esset, *Ne qui alteri parti, hac quidquam eriperent: vtque in eo statu quo tum essent, omnia conseruarentur. Si qui confessionem Augustanam amplecti vellent, ne id famæ ipsorum maculam inureret et ... tamen dignitate & opulentia, si qua forte præditi forent, hoc facto vt priuarentur.* De hoc alii aliter & loqui, & sentire, & sperare quoque. Nam erant qui sibi hinc quietem pollicerentur, alii hæc nouorum dissidiorum causas complecti verebantur. Mirum autem nonnullis videbatur, nunc quodammodo permitti neque improbari eius vitæ & persuasionis professionem, propter quam & maximæ turbæ excitatæ, & grauissimæ simultates susceptæ, & atrocia facinora perpetrata essent: cum nunc quoque multis in locis illa damnaretur & in ea perseuerantes horribilibus suppliciis afficerentur. Neque aliter arbitrabantur, quam maiores motus breui consecutores esse, & imminere Reipublicæ repentinam mutationem.

*Catholici.*

*Protestantes cõfessionistæ.*

*Pax religionu.*

Inter Cæsarem & Gallum non quidem bellum esse desierat, sed minus acriter gerebatur: cum quidem de pace tractationes non intermitti dicerentur. Albanus copiis in Italia præfectus, ad Taurinos Gallis apperentibus Insubriam obstabat. Florentinus autem copias habebat in Hetruria: Ac Paulus Põtifex propter quædam pericula & ipse exercitum conscripserat. Itaque Italia bellis tum & apparatu bellorum, iisq; quæ comitari consueuerunt, fame & pestilẽtia miserabiliter vastari. Cum ne Turcica quidem classis cessaret tentare littora Apuliæ, & in Corsica duæ adhuc vrbes maritimæ tantam vim & impressionem illorum tolerarant. A portu Herculis recesserant, detrimento accepto virtute militum Germanorum, quos in itinere paucos pluribus resistẽdo naues Turcicas copias repulisse constabat. Atque affirmabatur fœdus ictũ esse inter Turcam & Gallum, cuius & hoc caput memorabatur; *Munitiones occupatæ vt in potestate Galli essent: prædam hominum quam aliarum rerum Turcis cederet.* Aliqui narrabant, Paulum etiam Pontificem esse conscium atque participem huius conuentionis. Nam & familia huius exul, & ipse esse patria pulsus ferebatur, vt odisse Cæsarem eum nemo dubitaret. Se autem Gallo fauere tum declarauit, afflictis quibusdam qui Cæsariani essent, & inter eos Cardinalibus quoque. Fratris autem filium educatum in castris, & qui vitam militarem ad eum vsque diem duceret, Cardinalem creauit, & sibi legatum Bononiæ præfecit.

*Italica.*

Venit sub Autumni tempus ad Carolum in Belgas Philippus princeps Hispaniarum, relicta Anglia, & in hac coniuge, quam partus spes frustrata esset. Spargebaturq; fama, tympanitide illam laborare, quem morbum de medicationibus contraxisse multi suspicabantur. Sermones etiam diuulgabantur, vel Carolum vel nepotem in Hispanias reuersurum esse. Magnam autem vim auri ex Indicis insulis aduectam: cum tamen nihilominus Belgæ compilarentur exactionibus variis & multiplicibus. Quæ omnia cumulari credebant prudentiores ad celerem rerum conuersionem, & aliquam subitam mutationem præsentis status.

In Anglia perrexerunt suppliciis afficere desertores Papisticæ religionis. Et combusti fuerunt duo viri ætate & dignitate venerandi: Vnus Latemerus, doctrina & eruditione literarum quoque nomine celebris, alter Londinensis Episcopus. Cum hi in confessione & defensione sententiæ suæ & dogmatum perseuerarent, adductum fuisse accepimus Thomam Crammerum archiepiscopum Cantuariensem, quem spectaculo horrore sperarent territum, de religione persuasionem suam esse mutaturum.

*Anglica.*

Sed illum supplice gestu orauisse narrant, vt sibi mors cum cum illis [illegible] communis decerneretur. Itaque qui arbitrati fuerant metum incuti posse C[illegible]ero, cum viderent animum redditum esse firmiorem, hunc in carcerem reduceri dum, illos vt instituerant cremandos curauerunt.

In Belgico Carolus Cæsar cum statuisset reuerti in Hispaniam, VIII. Cal. Nouemb. Bruxellæ accersitis ordinibus regionum illarum, ipse in solio residens, & astante ad dextram filio Philippo, & ad sinistram sorore Maria, longam habuit orationem, qua cum alia commemorauit, tum recensuit de scripto sereni bellorum quæ susceperat & gesserat, consiliaque & occasiones illorum exposuit. Atque ita ostendit se in animo esse in Hispaniam reuerti. *Et nunc carissimo filio huic*, inquit, *meo, omnium horum locorum ditionem atque possessionem trado, & committo gubernationem.* Simulque eum, complexus hortatus est, vt sibi in illa parte strenue succederet, & religionem Catholicam tueretur. Filius ante patrem in genua mox procubuit, & egit gratias, & diligentiam operæ studiique a se omnem est pollicitus. Tum de more ordines suo quique loco sacramẽtum dixerunt. Stetit tum post Philippum Episcopus Atrebatensis, cuius summam administrationem in Belgico affirmabant futuram esse, vices quidem gerente Philippi fratre patruele Ferdinando Ferdinandi Regis F. Naues ad traiciendum tum instrui, & parari discessio. Erant qui in Anglia hibernaturum esse Carolum arbitrarentur. Atque in Hispania esse in solitudine ædes cænobii familiæ cuiusdam Iohanniticæ extractas ferebatur quo Cæsar commigraturus esset, & reliquam vitæ tempus quietum in cultu diuino tran[s]acturus. Mariam quidem sororem adduci ab illo, erant qui mirarentur. Voluisse autem Cæsarem illi nauem instrui peculiarem, quod diceret ibi ingratos futuros esse eiulatus fœmineos, si forte inter nauigandum tempestas coorta esset. Sed res dilata fuit.

[*Hanc migrationem in scheda adiecta aliis verbis Auctor in hunc modum descripsit:*]

Ita igitur ille annus abire incipiebat, cum Cæsar aduocatis præcipuis in Belgico, & conuentu habito, ad dextram assistente filio Philippo, ad sinistram sorore Maria, longa oratione verbis Gallicis commemorauit curam labores que in Resp. suos & bella gesta enumerans, tandem se moli tantorum negotiorum sustinendæ imparem confessus, sed & gubernationis ius tradere vniuersum filio, quem ingenio f[illegible] esse bono, idque si [illegible] per ætatem nondum potuisset perspici, se sperare postmodo fore manifestum omnibus. Inprimis [illegible] commendauit à fideli custodia veteris & catholi[illegible]. Cætera Viglius prosecutus fuit. Cæsar filium in conspectu omnium amanter complexus [illegible] ad pedes patris se abiecit. Post hæc præ se tulit Cæsar, se mare esse transiturum. Et [illegible] legati ad Principes Germaniæ à Philippo, conciliandarum voluntatum gratia. Cumque propter anni tempus nauigari non posset, & Cæsaris transmissio necessario perhiberetur diff[illegible] parsa ad conuentum Ratisbonæ indictum Cæsarem ipsum venturum, & inde in Italiam [illegible] esse. Erat autem ad res turbandas & animos hominum alienandos aptissimum, quod si quid [illegible] Cæsaris diceretur, i[illegible] que in [illegible] sum interpretarentur, aut certe aliud cogitari ag[illegible]arentur. Itaque d[illegible]dentia & calliditate & occultis cum consiliis cum machinationibus omnia plena erant.

*Hactenus scheda.*]

In Italia Senæ receptæ à Cæsarianis ita afflictæ fuere, vt de maxima ciuiũ copia vix D. relicti esse putarentur [illegible] cætera fœda dictu & relatu indigna, non putaui exponenda. Atque ita antiqua vrbs, in Imperatores Rom. semper officiosissimæ fidei, cupiditate dominationis [illegible] discordia, vastata fuit.

*Senarum clades.*

Exitu huius anni [illegible] fuerunt, & multa templa de cœlo [illegible]. Ignis etiam de cœlo [illegible] visus: & species igneæ conspectæ quasi vagantes in aere. Ad hæc alia portenta commemorando attribuebant, quemadmodum fit, vt figmenta etiam ipsa opinionem portenti haberent.

ANNO

## ANNO CHRISTI MDLVI.

ANnitente Pontifice Romano vel pacem vel inducias fecerunt Cæsar & Rex Galliæ. Etsi enim in vrbibus Galli infesti erant, tamen in Belgico Cæsariani illos satis acriter exercebant. Hæc fama varie commouit Germaniam. Itaque rursum in hac vbique fere trepidari & apparari necessaria ad bellum; præsertim cum rumores etiã existerent, Nassouium in eam di[illegible]nẽ restitutum iri quæ à Landgrauio occupata ad Nassouium pertineret. Ferdinandus autem Rex ab Austriacis & Tyrolensibus pecuniam ad bellum Turcicum postulabat. De quo Vngari præclare atque prolixe fuerant polliciti, definito equite, pedite, stipendiis ad illud bellum. Sed Austriaci petebant, vt veræ religionis liberior vsus sibi concederetur, & abrogarentur quidam ritus non consentanei cum doctrina veritatis: putabaturq; de ea re missurus aliquos ad Romanum Pontificem Rex Ferdinandus, id quod & Poloniæ Regem fecisse ferebatur. Interea indictus in Boem[illegible] co[illegible]uentus differrebatur, & hæc mota Ratisponensibus actionibus obstabat, quibus tempus tum protrahebatur.

Hoc anno deduxit Marchiacam Henricus Plauensis, & Geræ magno apparatu hospites accepti, sed nuptiæ hæ parum felices propter vtriusq; morbum fuere.

Hoc anno mense Februario adducta fuit ad D. Henricum Brunosuicensem sponsa Polonica, Regis soror. ætas tum Ducis fuit annorum LXVI.

Fulsit mense Martio Cometes flamma tenui quasi capillo eminente, Græci *Pogonias* hoc genus nominant, transiit à spica ad Cephæum per anguẽ, ibique propter nubium obscuritatem & deinde splendorem Lunæ, quod eo tempore orbis compleretur, desiit apparere: animaduertebatur autem tendere ad Solem. In Pomerania eodem tempore noctu Piscatores vidisse se narrarunt in aëre igneos exercitus, quasi instructa acie prælium committentes. *Cometes.*

Antuerpiæ cum vario ludorum apparatu, & maximæ eiaculationis ignium noctu ingredientem Philippum ciuitas exciperet, Genuenses Mercatores, qui in illo genere singulare & eximium quiddam edituros se sperassent, cippos æreos proposuerũt de quibus flamma mirabiliter erumperet, iisque disiectis vi ignium inclusorum illam pompam reddidere luctuosam. Austriacus Dynasta vnus decusso crure postea mortuus fuit.

Mortui sunt hoc anno de Septemuiris, quorum ius est comitiorum creando Cæsari, duo; Palatinus Fridericus, & Isenbergius Episcopus Treuirẽsis. Palatino successit fratris filius Otho Henricus, Isebergio Layus Iohannes quæ familia est Treuirensis plagæ antiqua & nobilis. Cum autem Marchioni Alberto potestas facta esset veniendi ad conuentum Ratisbonensem, affuit ille in Germania mense Martio. Copergi cum alii Principes ad ipsum accesserunt, tum patrui filius Georgius Fridericus, & hilariter atque iucunde vna versati fuere. Marchio ad vitricum inde Ottonem Henricum putabatur discessisse.

Pogonias rursum conspectus fuit mane ante solis ortum, & in Andromedæ catenis diu hæsit. Cœptum est agi de compositione inter M. Albertum & Francicum fœdus. Postulata Alberti cum alia, tum pecuniæ fuit octogies centies milliũ aureorũ, fœdus sexagies postulauerat. Nemo putabat transactum iri, plurimorum autem studia in Albertum erant propensa.

Conuentus Ratisbonensis ad Cal. Iunii denuo indictus, & petitum vt Theologi à Principibus adducerentur.

Marchionis Alberti ferebatur magna esse confidentia, neq; vllius periculi formido. Cum Cæsar adhuc in Belgico moraretur, accersiuit Maximilianum Ferdinandi Regis F. cũ filia sua, quasi salutaturus eos ante discessum. In Anglia narrabantur res esse turbulentæ. Cantuariensis autem Episcopus Crammerus vir optimus & veritatis constantissimus, in confessione religiosa perseuerans, vltimo supplicio affectus, & viuus combustus fuit. Crammerum narrarunt primum cupiditate vitæ & commoditate sermonis quorundam impulsum, vt quibusdam capitibus de religione propositis, quæ contraria viderentur puriori doctrinæ & sententiæ ipsius, subscriberet nomen suum. Sed cum nihilominus ad supplicium raperetur, illustri cõfessione denuo vsum execrantem etiam manum dextram administram nefariæ subscriptionis. Sed & de a- *Anglica*

lis crudeliter supplicia sumpta tam in Anglia quam Gallia & Belgio [illegible] depellerentur [illegible] veteri [illegible] rum. [illegible] a in P[illegible] non [illegible] a [illegible] potestate [illegible] Ioh [illegible] venerunt, occupantibus quibusdam [illegible] Vu[illegible]. Deditio [illegible] facta fuit, cuius postea plurimos pœnituit. Cibinium tũ cõflagrauit. Bellecius [illegible] Græciæ, cuius virtus & prudentia prædicabatur, adducere exercitũ in Pannoniã ferebatur: cum nihilominus de [illegible] impetrandis legatos mitteret [illegible].

In Germania au[illegible] vbique app[illegible] erant occulti. XIII. [illegible] non tẽ Wigandus gente Rebicius ep[illegible] opus Papebergensis sene[illegible] in le[illegible] mortuus repertus, cum gubernationi præfuisset annis XXXIV. Successerat optimo & [illegible] mo Principi Georgio Limpergensi, & misere atq; indignis mo[illegible] re subdita ditioni & iuri ipsius, t[illegible] m in Franconia quam Car[illegible] bernationem [illegible] suscepit Georgius gente Fuxius, qui adhuc viue[illegible] te Wigan[illegible] tus episcopus fuerat.

Erphord. Hoc anno & Erphordensis ciuitas a vicinis Principibus Saxoniæ & nobilitate multipliciter vexata fuit, in primis negantibus Principibus copiam lignorum, quæ ex syluis ditioni Principum subiectis in vrbem deportaretur.

Interea compositionis formula edita fuit de annorũ sex induciis inter Cæsarem & Regem Galliç, quam aliqui Papæ probari, aliqui improbari suspicabantur: Quin etiã fama spargebatur has firmas non esse, atque mense Iunio rumores dissiparunt violationem illarum. Poloniam autem religionis causa inquietam esse constabat, atq; Cracouiæ tumultum excitari cœptum.

Confluebant autem in Germaniæ diuersa loca exules, Angli, Galli, Itali: & inter [illegible] aliqui & genere nobiles & olim honorati viri, omnibus viribus Pontificiam potestatem oppugnabant, & religionis studium prætendentes nonnulli, illum statum euertere & nouum quendam alterum fundare quærebant. Ipsisq; etiam [illegible] nes excusabat religionis species, cum interim & disciplina omnis fund[illegible] ex [illegible], & vitiorum licẽtia in vitam introduceretur, & mores essent corruptissimi. [illegible] Pietas & vocabatur & habebatur sola, aduersari & maledicere Papisticæ potentiæ & iis omnibus quæ autoritati illius niterentur. In quæ prudentes cum intuerentur & respicerent similia tempora antiquitatis, expectare euentus alios non poterant, quam quales easdem causas olim secutos esse comperissent. Itaq; erat horum [illegible] omnium rerum maxima, alii aut cupide mutationem vrgentes nou[illegible] rebus [illegible], aut voluptatibus suis indulgentes, tanquam in meridie (vt dicitur [illegible]) ita quid fieret futurumue esset, parum curabant.

Zellerbad. Hoc tempore nunciatum fuit, Marchionẽ Albertum valetudinis caussa in Cellensia balnea ditionis Badensis se contulisse: quod erãt qui consiliũ nõ ad vale[illegible] sed alio pertinere atq; spectare arbitrarentur. Interea tũ cũpositio tentari non in[illegible] batur, Marchionicis rerũ asperitatẽ etiã verborũ atrocitate augentibus. Atq. a[illegible] batur, non omnino firmissima valetudine M. Albertum vti, ipsi autem pendebantur à Rege Galliæ annis singulis milia XII. coronatorum.

Re[illegible] Maximili[illegible] nus ad partuũ cũ coniuge mense Iunio proficiscens, iter fui[illegible] ingressus. Cũ autẽ res Anglicę essent turbulentę, & in multos Regina sæuiret, mul[illegible] n Galliã exularũ abiere, & in illã Insulã Cæsar traiecturus credebatur, quẽ nar[illegible] etiã corporis custodes dimisisse, simulariq; plerisq; nauigationẽ in Hispaniã fu[illegible] abantur, vt de improuiso in Angliã veniret: Prudenter quoq; arbitrabãtur, hac caussa fore vt induciæ quinque[illegible] perentur, præsertim cũ iã mutuę expostulationes fierent superbæ.

Rat[illegible] bo[illegible] autẽ cũ Rex Ferdinandus nondũ venisset, cæteri [illegible] mi[illegible] ferebant. In L[illegible] onia Wilhelmo Archiepiscopo Rigensi volente d[illegible] Christo[illegible] horũ Ducẽ Megalopurgensẽm, cõmuni voluntatẽ Collegii [illegible] equi[illegible] Teutoni[illegible] illis in locis ordine nunciabantur ad resistend[illegible] tionis, & ob[illegible] Meg[illegible] purgensi. Itaq; Albertũ Duce P[illegible] pias contrahere & h[illegible] prom[illegible] a Rege Poloniæ, & acce[illegible] Albe[illegible] is filium qui bellum illud administraret.

Liuonia. S[illegible] d hunc in vicinia thermarum Cellensium valetudini operã dare fer[illegible] tur, qua no[illegible] vti [illegible]. Interea ea loc[illegible] quæ ditioni [illegible] fœdus

Fap-

Franciæ occupare, tradita [illegible] potestatē & ius administrationis Comitis Ioachimi Schlingij: vix enim tandem reperiri potuit, qui illam quasi prouinciam capere vellet. Interea Rex occupatus negotiis Pannonicis, cum ipse conuentum habere præsens nō posset, cum mandatis generalibus Albertum Ducem Bauariæ præfecit, & actiones [illegible] coare iussit. A quo proposita hæc fere fuere. I. de Religionis negotio. II. De moneta. III. De pace publica conseruanda. IV. De bello aduersus Turcas.

In [illegible] autem [illegible] ex [illegible] citus confici, quod in Liuonia Marchio Wilhelmus cum Duce Megalopurgensi Christophoro a Collegio Rigensi & ordine Teutonico in libera custodia iam teneri perhiberentur, quod Archiepiscopus Wilhelmus contra voluntatem Collegii successorem designare D. Christophorū conatus fuisset. Multa rursus prodigia nunciata. In nubibus species mirificæ & terribiles visæ. Alicubi sanguinē pluit, alicubi grādo cecidit quadrilibris. Cōstantinopolim terræ motus grauiter afflixit, multis mortalib. obrutis, & labefactatis vbiq; muris, & cæteris plerisq; ædificiis.

*Prodigia.*

In Italia Pontifex manifestum se hostem Cæsaris profiteri, & in familiam Columnensium, tanquam Cæsareanarū partium, sæuire atrociter. Ferebatur etiam hunc conatum per proditionem Neapolim occupare, cognita re nihil effecisse, & de indicatis quibusdam supplicia crudeliter sumta. Etiam inter Cæsarem & Regem Galliæ discordias [illegible] scere, & instaurati bellum nuntiabatur.

Moguntiæ hoc anno conuenerunt Electores Principes ad Rhenū, adducente Palatino priuigno suo March. Albertū. Sed opinio erat, non cū optima gratia discessū esse.

Administrationi Præpositus Monasterii Waldsassensis Rupertus, cū suspicio esset eum præsidia regia quærere, Ambergā abductus fuit. Sed deinde restitutus, Palatini de religione [illegible] struare iussus est. Mox vir sapiēs & doctus, & quid quæreretur, & in quo versaretur periculo intelligens, illa administratione certis conditionibus cessit [illegible] ssimo Principi Richardo Palatino. Tractationes inter Fœdus Francicū & Marchionem Albertum cum lente procederent, mox intermissæ fuerunt, vt apparerent plerosque a pace [illegible] horrere. Id fiebat partim odio aduersariorum, partim spe in bello sarciri accepta damna posse.

Ferebatur ad Ferdinandum Regem Turcicam legationē venisse, & re infecta discessisse. Venisse & Persicā eum pollicitis belli communiter aduersus Turcas administrandi. Atq; erant qui Ferdinando victoriam pollicerentur: prudentioribus autem multiplex metus [illegible] tiebatur, quod vt maxime Turcicæ vires debilitarentur, vel etiā vt regnum illi genti a Persis eriperetur (nam vt a nostris id fieret, spes nulla ostendebatur) nihilo meliore in loco res Christianorum futuras esse viderent.

De Liuonia nunciatum falso fuit, mortuum esse Archiepiscopum Wilhelmum, & de componendis controuersiis susceptos tractatus, offerentibus ducenta millia ad bellum auertendum equitibus Teutonicis. Nuntiabatur & velitationibus quibusdā superiores fuisse aduersus Polonos equites Liuonicos. Copiæ autem quæ in Germania cœperunt con [illegible] hi, partim pergere, partim dimitti; vt de consiliis autorum belli huius suspiciones essent variæ, de euentu autem statui nihil posset.

*Liuonica.*

In Stytia & Vngaria a Regiis copiis res mediocri cum successu geri ferebatur.

Albertum Marchionem constabat in ditione vitrici Electoris Palatini cum hilaritate degere. Ratisbonæ negotia differebantur, quod de propositis ad deliberandum pleriq; legati non satis se esse instructos suorum Principum mandatis dicerent.

Induciæ inter Cæsarem & Regem Galliæ esse infirmæ putabantur, atq; erant qui violatas iam esse affirmarent. Galliæ Rex legatos ad Principes Germaniæ mittebat, cum querelis & accusatione aduersus Cæsarem.

Cum tū Carolus transitū rū se esse in Hispaniam seconstituisset, nauesq; sub Autumni tempus conscendisset in Belgico, ferebatur omnib. portubus & locis ditioni Gallicæ subiectis fuisse à Rege mandatū, vt comiter acciperetur Carolus, si in illa fuisset delatus. Peruenit autē, vsus satis prospero cursu, in Hispaniam vnacum sororibus duabus.

*Caroli abitus in Hispan.*

Hoc anno mortuus est Marianus Socinus Senensis, qui annos amplius L. iura publice docuerat, exhæredato filio Lælio ob suspicionem Lutheranismi: ne si ille pro hærede gereret, bona confiscarentur.

In Italia Pontificii adiuti factione Gallica infeliciter rem gessere. Hostia amissa

*Italica.*

fuit. De conditionibus pacis non potu[illegible] conue[illegible]re, etsi Regem Ga[illegible] tatorem fuisse Pontifici, vt quoscunque ic admitteret [illegible] in [illegible] Heluetiorum V L millia in Pedemontium adducti, & inde priora præsidia [illegible] deducti, & erat opinio Pontificios exercitus firmos esse habituros neque Al[illegible] cessuros.

In Hungaria vtrimque in hiberna discessum; abducente copias Ferdinando Ferdinandi Regis F. sed res eo loci plerisque [illegible], [illegible] pro amissa iam habenda esset, pertinente per [illegible] ad [illegible] Germania loca.

Interea ad Danubium, cum eo Rex mense [illegible] venisset, deliberando quid explicaretur, non apparebat, festinanter omnia Rege agente. Cum autem in Germania varii essent rumores bellicorum apparatuum, Gallicaque pecunia versaretur in medio, audirenturque narrationes [illegible] ficæ de quorundam cum Rege Galliæ coniunctione, & plurimi inceptis illis nihil obstare, nisi quod ductor Marchio Albertus valetudine aduersa impediretur, quo minus rei aliquid gerere posset. Tractatione etiam de pace inter hunc & Francicum fœdus pendente, initio anni secuti L V I I. Marchio Albertus V I. Idus Ianuarii Phorcæ moritur cum inter cruciatus vehementes morbi putrescere, & vermiculos ebullire corpus animaduerteretur.

*M. Albertus obitus.*

Constabat conductum hunc fuisse stipendio Gallico, cumque & Rex Angliæ paulo post studuisset sibi conciliari operam Alberti, eam conditionē quæ esset lautior, non maturius oblatā fuisse, grauiter ipsum tulisse ferebatur. Sed morbo impeditus, & mox morte sublatus (vt diximus) tam adiuuare quam lædere alios destitit. Cōtrouersiæ quidem inter hunc & Francicos socios non simul etiam penitus extinctæ sunt: Nam eā partē Marchionicæ ditionis, quę subiecta ditioni Alberti & a Francicis socus occupata fuerat, cōuenit restitui oportere fratri ipsius patrueli Georgio Friderico Georgii F. Mandata pace partibus, & interdicta vi armorum, & reiectis postulationibus, ad cognitionem legitimam & explicationem iuris publici Marchioni Georgio Friderico mense Martio reddita fuere omnia loca, quæ Francici socii tenuerant. Editum fuerat, non diu ante mortem Alberti M. longum scriptum & mirificum, plenum disputationibus Iurisconsultorum de caussa sua, sed contumeliis plenius in plurimos. Huic socii Francici copiose responderunt, & conati fuerunt paria facere. Atque in his contentionibus & rixis verborum desitum est ferro & igni vastari patriam, aspersis notis infamiæ compluribus, & odio inter populares confirmato: quo quidem in primis Ciuitas Norica laborauit, neque quisquam potuit sperare reconciliationem gratiæ, præsertim Marchione Georgio Friderico, quamuis adolescente, tam infenso ciuitati vicinæ: qui quibus modis concedebatur, declarare non dubitaret, quam inimicus illis esset, neque in ista animi incitatione & ferocia tegere hostilem voluntatem potuit.

Ratis bonæ consenserunt ordines cum Rege de contribuenda pecunia in sumtus belli Turcici. Hanc & accipere, & colligere, & distribuere ac expendere oportebat ab ordinibus Imperii designatos

## M D L V I I.

ITaque Anno statim sequente conflari copię tam equestres quam pedestres, & certa loca indicari, ad quæ ab vnoquoque pecunia tributi mitteretur. Et equites vere medio congregari: cum quidem tributum a quibusdam negligenter, a quibusdam penitus non penderetur. Delectu tamen habito copiæ perrexerunt, & in Vngariam peruenerunt.

Illyrici qui Regi Ferdinando adhuc parebant, ferebantur de improuiso Turcica aliquot illis in locis oppida cepisse & diruisse, & fecisse cædes crudeliter. Sed copiæ Regiæ ad Presburgum venere, vbi laborari pecuniæ penuria iam dicebatur.

*Italica.*

In Italia procedente bello inter Pontificem & Albanum Ducem Philippi Regis Angliæ, cum Pontifex Columnenses afflixisset, & aduersarios deuouisset, tum igitur Hostia deserente hanc Albano recepta fuit. Sed aliis locis res minus feliciter gesta à Pontificiis. atque putabatur Cæsareana factio esse in Italia superior. Cosmus Medices Florentinus Cæsareanas partes strenue defendit: Ferrariensis non obscure Gallicos foui[illegible]: Ve[illegible] & Mantuano medios se probantibus, neque illis [illegible] se adiungentibus.

De bel-

De bello autem Liuonico tractabatur,& ferebantur conditiones, Archiepiscopus Rigensis vna cum Christophoro Duce Megalopyrgensi, custodiebantur illi quidem,sed ita vt quo vellent ab imi ca[illegible]a,eo conferre se possent. Cum autem fuissent à Liuonicis interfecti legati Polonici de pace missi,Poloni vlcisci armis iniuriam, illatã suis decreuerunt,& cogebatur exercitus,& bellum expediebatur. Sed hoc pene deditio[illegible] facientibus Liuonicis,Polonici Regis arbitrio compositum mox fuit. Magna dicta tributa imposita Liuonicis, & alias conditiones difficiles ab illis acceptæ. Fuerat autem ita instructus Rex,vt si pertexisset,bello subiugare totam Liuoniam potuisse crederetur. E[illegible] hæc leuiora fuisse compertum,Rex Magistrum admisit,pactum mutu[illegible] [illegible]ando confi[illegible]tum, *ne cum Mosc hus Rex aut Liuonici societatem iungerent.* Deprecatio ad ipsum Marchionem Wilhelmum facta,cætera humaniter composita. *Liuonica.*

Gallicum autem bellum manifeste mouebatur. Cum autem Rex Philippus magnas copias equestres ductoribus Comitibus & Principibus quibusdam coëgisset;nihilo tamen minus & ad Regem Galliæ plurimi se contulere,tam equites quam pedites, etiam turmatim per Heluetios in Galliam profecti, id quod ante id tempus factũ non fuerat. Atque conscribabat e Germania educta esse vno hoc anno ad Turcicum & Gallicum bellum ad XIII.millia equitũ, quod superioribus temporibus Ordines Imperii fieri non permisissent. Non autem magnopere, vt in præsentia fieri consueuit, hæc & his similia vel curabantur vulgo, vel etiam animaduertebantur:sed prudentiores & virorum ope & pecuniæ copia nudari Germaniam, periculosum esse intelligebant, & prouidebant instare articulum mutationis,Reipublicæ de qua & veterum sapientum & vaticiniorum oracula prædictionesque extarent.

In Gallia crudeliter necare non desierunt eos, qui religionis veritatem exquirendã contendamque censerent. Magna multitudo non frequentantium cætus Ecclesiasticos vsitatos,sed occulte conuenientium,vt veram doctrinam audirent & ritus religiosos seruarent,capta fuit. In qua repertæ & fœminæ potentum virorum. Venerunt quidam ad Principes Germaniæ Geneua, cumque his Varellus, petentes intercessionum literas,& ediderunt confessionem fidei suæ congruentem cum Augustana per omnia, excepto articulo de Cœna Domini de qua obtulerunt se rationem reddituros,& veritati neutiquam refragaturos re explicata. *Geneuenses.*

Parisiis hoc anno scholastici perniciose tumultuati fuere. cum enim ambulationum prata, quibus liberis ab antiquo ordo scholasticus vsus esset, cœpisset occupare ædificiis vicini Monasterii Abbas, questi fuere scholastici iniuriam, & suum ius demonstrarunt. Sed non succurrente Magistratu, ipsi manu violenta ædificia disiicere & inflammare. Ea res intolerabilis visa.itaque Magistratus armatis copiis contractis audaciã illorum repressit,quibusdam male mulctatis, neque sine cædibus res dicitur abiisse. Rex autem atrocibus accusationibus inflammatus,omnibus Professoribus suis, qui soli Parisiis bonas literas & artes atque Philosophiam docent, mercedes ademit,& [illegible]diorum hunc cur[illegible]um eruditionemque ingenii remouit. Dicebatur autem minus hunc esse æquum doctrinæ studiis quam pater fuisset, qui incredibili fauore doctos & eruditos prosequeretur. Idem tamen cũ Legati ab Academia ad ipsum missi negotium tota [illegible] & verius explicuissent, facile obtineri passus fuit, vt decretũ ꝗ seuerissime fuerat fa[illegible] mitigaretur. Edidit Orationẽ de ea [illegible] Petrus Ramus. *Paris. Academia.*

Colloquio quod de religione haberetur decreto Ratisbonæ,& dicto die IX.Cal. Septemb.cœperunt ii de quibus conuenerat vndique se illo conferre. Hoc autem tempore proficiscente Duce Augusto ad Regem Danicum socerum,vt de nuptiis fratris filiæ ageretur, quæ despondebatur vt rumor [illegible]erant Regis filio,iussus fuit Philippus Melãchthon differre suum iter, donec Consiliarius Principis D. Mordysen ad eũ venisset. Rex autem Danicus & ipse Synodum Theologorum conflabat, & quæstionẽ studebat explicari de Cœna Dominica,de qua leuius verba facere viderentur quidã, quam probaretur Saxonum vehementiæ,& hoc nomine D. Albertum doctorem ecclesiæ Bremensis damnaturi videbãtur. Atq; istud certamen indies crescebat, quibusdam cupiditatem accu[illegible] hanc occasionem reddendi [illegible] ad vulgus Philippum quoq; Melanchthonem, [illegible] scire it in loquendo proprietatem seruare, neq; admittere inexplicatas orationis figuras seu phrases. Pii autem & religiosi incredibili metu [illegible] [illegible]bantur, cum viderent aliter fieri non posse, quam inter contentiones vt [illegible] actio Christianorum profanaretur. *14. Augusti.* *Philip. Melanchthon.*

Interea nuntiatum fuit, magnis copiis congredi Reges duos [illegible] Gallicum, cum quidem in exercitu Anglici mult etiam insulæ [illegible]. Classem autem Turcicam præclare instructam appulisse, & in Apul[illegible] occupasse: eam autem esse sociam partium Gallicarum & Pontificiarum.

Hoc anno cum ea caritas annonæ & frumenti penuria fuisset in Belgico, homines vt porcorum pabulis & aliis etiam fœdioribus cibis vescerentur, & multi mortales fame interirent, naues aliquot æstate aduenerunt Hispanicæ, quæ non modo magnam vim frumenti, sed auri etiam copiam aduexerunt, cum paulo tamen ante nonnihil calamitas illa fuisset alleuata.

S. Quentin. Bello Gallico suscepto, Rex Philippus copias firmas eq[illegible] inprimis Germanico Quintinum versus adducere, quo constaret vndique è vicinia omnium opes tanquã loco tuto congestas atque depositas. Atque hanc vrbem semper Reges Gallici oportunam habuere ad inuadendum Belgicum. Minime autem hoc suspicati fuerant Gallici. Itaque consilio isto perspecto, operam dare cœperunt, vt vrbs illa defenderetur, quæ modico præsidio tum tenebatur. Primum igitur Amiraldus in eam cum non magna manu peruasit. Sed Conestabulus Annas Momerantius vndique contractis copiis pedestribus ad XVI. millia in quibus XI. millia Germanici nominis ductore Rheingrauio fuere, & equestribus ad IV. millia, in quibus Germani ad DCC. sperauit, non modo vrbem a se defendi, sed hostium etiam copias profligari posse. Vrbis situs est ad palustrem vna ex parte planiciem, vnde fluuius Sona profluit. Hanc veterem *Samarobrinam* aliqui esse existimarunt. Cum autem introducere conati fuissent Galli præsidium copiosius, prohibiti fuere vigilantia & industria hostium, & nonnullam cladem acceperunt. Momerantius qui modis omnibus tuendam conseruandamque vrbem statuebat, propter loci opportunitatem, & Gallicam nobilitatem quę cum Amiraldo intrauerat, & quia tota vicinia facultates incolarum in eam fuerant deportatæ, contractis igitur (vt diximus) copiis propius ad hostes accessit. Cum quidem vel falsis indiciis cognouisset, vel incertas coniecturas secutus, suspicaretur hostium copias esse exiles. Sed equitum Germanorum tanta fuit confidentia, vt transgressi flumen nondum subsecuto peditatu impetum se facturos esse in Gallicas copias præ se ferrent. Tum cedere Momerantius, & accliuia loca petere, & properare ad castra propter fera posita. Itaque vniuersis copiis Præfectus Allobrogum Dux Emanuel Philibertus Caroli F. animaduersa Germanorum pugnandi cupiditate, & inprimis Ernesti Ericique Brunosuicensium generosa animi incitatione, quod que hostes iniquiore loco constitissent & arma expedissent: audendum, neque illam occasionem amittendam, & hosti receptum in castra concedendum ratus, equitatum dilatatis ordinibus immisit in Gallicos equites, quibus profligatis sine negotio & pedites dissipati fuere. Tum fuga facta fœda & miserabilis, neque Galli vspiam perfugium habuerunt. Victoribus igitur res hominesque prædæ fuerunt, multi interfecti, capti plures, totusque exercitus ille deletus est. Neque quicquam, tormentorum pecuniæve aut cæterorum instrumentorum belli conseruatum, in que host[illegible] potestatem venerunt omnia. Princeps Momerantius vna cum filio captus. Itemque Rheingrafius, & alii ductores præcipui copiarum Gallicarum. E victoribus non multi cecciderunt. Iohannes E[illegible]tus, qui superioribus annis captu[illegible]t, ictus [illegible] prælio periculose, mortem tamen euasit. Philippus Rex e[illegible] prælio non fuit, sed postero die aduenit. Quidam in illius conspectu commissum prælium tradidere. Postea oppugnari vrbs Quintinum cœpta, & defendentibus iis qui non multi numero in præsidio cum Amiraldo erant, VI. Cal. Septembris vi capta est XVII. die post prælium. Irrumpente milite, omnes obuios tam armatos quam inermes trucidarunt. Postea tamen cæteris parcere [illegible], multæ nobiles matronæ ac v[illegible] deprehensæ. Præda [illegible] immensa, de qua & victores inter se decertantes non nullo detrimento se ipsos affecerunt.

Paulo ante hos in Belgico successus, etiam in Italia ad Paleanum Po[illegible] copiæ fusæ victæ fuerunt. Littori autem Calabriæ infesta imminebat Turcica classis. Neque obscure ferebatur, coniunctos esse Pontificem Romanum [illegible] cum Turcico Imperatore aduersus Cæsarianos.

In Ita-

In Italia & Roma ipsa sæua fames fuit, multaq; millia ædium à profugientibus vasta sunt relicta.

Albanus eo adegit Pontificem, vt pacem peteret. Ea pax cum hoc Regis Philippi nomine facta est; multis improbantibus, quod existimaretur Paulo seuerius tractandus fuisse Pontifex, qui illud tantum bellum excitasset, & ab Albano fieri potuisse quæcunque voluisset. In ista compositione factus Cardinalis ferebatur filius Albani: Ferrariensi Duci imposita grandis mulcta nunciabatur. Manentque in Insubria adhuc tam Philippicæ quam Gallicæ copiæ.

Et in Belgico muniebatur Sanquintinum, & vastabantur loca vicina. Quidam etiam Polbeilerus nomine aliquid copiarum tumultuario itinere ad Lugdunum adduxerat, & ita terruerat incolas vt multi ex vrbe profugerent. Et si celeritate vsus fuisset, putabatur vrbem illam primo impetu potuisse capi. Sed asperitate viæ impeditus exercitus progredi potuisse negabatur: ita reductæ copiæ illæ fuere. Postea nescio quid prælii factum esse narrabatur, & rursum victi Galli, sed falso. Et copiæ Polbeileranæ Allobrages frustra tentarunt, cumque pecunia deficeret, ductor clam copias deseruit, quæ ita dissipatæ fuerunt. Dictum etiam fuit in Belgico excursiones factas vsque ad S. Dyonisium, & ibi sepulchra Regum diruta; falso.

De Carolo nihil dignum memoria nunciabatur.

A Pontifice captum fuisse Cardinalem Moronum constabat, quod aduersatus fuisset furori senis in mouendo temere tanto bello. Hic est Moronus Hieronymi F. Hieronymus autem pater summus vir habitus, primo loco apud Franciscum Sphortiam Mediolani Ducem fuerat. De hoc accepi, illo tempore quo victo ad Ticinum Francisco Rege Galliæ, quanquam Cæsarianas res Dux iuuisset omnibus viribus, tamen fuisse in periculo, vel non iniusto, saltem metu periculi, à ductoribus copiarum. quæ negotia ab aliis sunt copiose enarrata. Fuit deliberatum tunc de profectione Ducis ipsius, & de accessione in Castra Cæsariana. Id cum fieri non oportere iudicaretur, placuit tamen præcipuos aliquos consiliarios illuc mitti. Inter eos principe loco designatus fuit Hieronymus Moronus. Opinio de hoc erat, admoneri ipsum de iis quæ euentura essent occulta voce sibi familiaris Spiritus, quæ de annulo applicato auri sonaret. Cogitans igitur hic de itinere illo, & quasi cogitabundus de ea re, ita assedit imposito capite manui intenti cubito, & annulum auri admouit. Ibi audisse sermone Italico fertur hæc verba; *Ibis, redibis; Non capieris.* Ipse vero lætus, id arripiens quod cupiebat, & complectens verba blandimentis voluntatis suæ, se reuersurum & non fore captum sperauit, & alacri animo legationem obiit: captusque & crudeliter excruciatus fuit.

*Card. Moro: nus. Hieron. Moronus.*

Quo tempore pax inter Pontificem Roman. & Regem Philippum publicata fuit, ob imbribus & Tiberis exundatione horribiliter fuit afflicta Roma, & tantum damnum datum vt hostilis direptio vix peius nocere potuisset. Circum Florentiam etiam similiter strages datæ, & factæ labes. Et in Sicilia ad Panormum mons vicinus tantam vim aquæ effudit, vt in vrbe multa ædificia euerterentur, & in aquis homines interirent, & in agris innumerabilia pecora & stirpes delerentur.

*Italica.*

Interea conuentus Principum septem, qui Electores vocantur, à Rege Romanorum indictus fuit ad Nonas Ianuarii Anni LVIII. Vlmæ sed quibusdam & de tempore & de loco commodiore interpellantibus, quid futurum esset, nondum sciebatur. Fama autem erat, velle Carolum Imperatorem vniuersa administratione, iure & titulo Imperii cedere, & se Imperio abdicare. Verum putabatur hoc agi, vt Ferdinandus quidem Rex Imperator fieret, designaretur autem Cæsar, id est successor, Philippus Caroli filius. Hoc neque admissurum Ferdinandum, neque permissuros Principes Electores plerique suspicabantur.

*5 Ianuar. 1558.*

Callidi quoque & prudentes animaduertebant nouas dissipationes quæri, quod priora vulnera non sanata, & vtile esse externæ potentiæ

cernerent dissensione mutua & certaminibus intestinis frangi vires Germaniæ. Inter se enim commissis Germanis, quicunq; superiores fuissent, eos facile vel adiungi vel opprimi etiam posse. Sed hæc ipsa discrimina non intelligebantur, vel contemnebantur à plerisq; excæcatis odio aut ambitione. Principes Saxoniæ rebus omnibus compositis, non verbis illi quidem diffidebant, sed animis & voluntatibus non concordare eos multa indicia notabant. Edita fuerant scripta contumeliose & petulanter maledica, in viuos & mortuos eius partis, cui successerat mortuo fratre Augustus. Horum compertum autorem curauerat indicandum Augustus, & petendum vt in eum debita pœna statueretur. Compererunt autem autorem illum, qui scelerata dissimulatione nomen falsum præscripserat, inquirendo in eum qui imprimendo scripta illa ediderat: quo Francofurti ad Mœnum comprehenso, omnia fuerunt patefacta. Atque postulante Principe Augusto, vt illa petulantia coerceretur, & animaduerteretur in Autorem, Autor indicatus negauit se eius facinoris conscium esse, & se iuri sistere velle, vades dedit. Ita re dilata indicatus autor periculose ægrotare cœpit.

*Wormaciense colloquium.* In Vangionibus Borbedomagi indictus conuentus, vt de religionis controuersis capitibus colloquium institueretur, procedere; conueniretq; ibi vtriusq; partis delecti & iam designati: loco quidem Regis Ferdinandi, cum ille propter bellum Vngaricum adesse non posset, præsidere debuerat Episcopus Spirensis. Sed cum hic correptus morbo obire illud munus non valeret, mandata curatio ista fuit Iulio Episcopo Naoburgensi. *Iulius Pflug.* Mersburgensis autem quem Sidonium nominabant, Princeps, erat sui gregis. Augustanam autem confesſionem defendendum quasi caput Philippus Melanchthon. Aderat a principe Augusto Legatus Ludouicus Comes Neogardiensis, virtute & sapientia & singulari humanitate excellens. Omnino negari non poterat, Pontificias partes & doctrinæ & rituum & vitæ vitiis laborare, & necessario errores quosdam notari. *Μετριάζειν τὰ περὶ φιλίαν.* Hi initio statim petierunt vt disputationes non colloquendo, sed scribendo peragerentur. Id facile obtinuerunt, cum non minus scribendo quam loquendo valerent Augustanæ confesſionis defensores. Sed cum hi præclare starent, ab Electoris Principis aliquando Iohannis Friderici filiis misſi ad eum conuentum sua peruicacia totum negotium corruperunt. *Vinarienses.* Hi a loco vbi illorum Principum aula sedem habebat, Vinarienses vocabantur. Et rem optatisſimam aduersariis, dissensionem inter ipsos commouerunt. Postulare enim ante omnia, vt condemnationes pronuntiarentur eorum quos ipsi nominibus Adiaphoristarum & Maioristarum & Zvvinglianorum infamabant: nisi enim hoc fieret, non fore inter ipsos firmam consensionem. Nihil erat inter cæteros harum partium controu[illegible] aut dissensionis de dogmate. Itaque amanter ab ipsis petebatur, ne esse vellent [illegible] perniciosi dissidii. Quinetiam damnationes promittebantur, sed suo loc[illegible] [illegible]plicatis. Cumque Philip. Melanchthon etiam tum illas damnationes ag[illegible], a sociis & collegis reclamatum, & hoc consilium Philippi, ipso non adu[illegible]s, impeditum fuit. Philippus autem omnino studuerat omnem occasionem amoliri, qua susceptis actionibus mora aliqua obiiceretur. Rursum igitur petitum fuit, vt concorditer caussam non controuersam tuerentur, de cæteris capitibus differrent cognitionem. Nihil horum illi admittere, sed vrgere postulationem. Ibi illis dictum fuit, licere in[illegible]o & esse melius discedere, quam impedire actiones bonas & vtiles. Tum igitur illi demum & assensi sunt, & promiserunt se vno ore & animo defensuros doctrinam secundum capita Augustana. Itaque scriptis mutuis disputationes illæ agitatæ atque frequentatæ fuerunt. Cum mox incertum qua noua caussa, au[illegible]one impulsi Vinarienses, se nisi condemnationes præmitterentur, non posse [illegible] cum cæteris, vociferari; & vbique etiam apud aduersarios hoc testari, & [illegible]are inchoatas disputationes. De hoc alii tum aliter. Quidam ad impotentiam a[illegible], & vetera partium odia illam discesſionem referebant. Quidam non [illegible] illos onerare, quod aliis non probabatur, quibus nota esset h[illegible]um vehementia. Sed ita tum omnia mirabiliter miscebantur, vt nihil non cred[illegible]le videretur. Solenniter igitur illi testati, quamobrem coniungi [illegible] partium cæteris non possent, ita discesserunt. Atque in itinere aliqui horum rumusculos sparserunt futiles & varios. Hoc cum [illegible]is delectationi fuit,

ni f[illegible]t,& doctrinæ quam Euangelicam perhiberent,obtrectauit, cum præl[illegible]eretur occasio tam execrationibus quam ridiculis quibusda[illegible] dictis. Tum acc[illegible]it aduersariis peropportune,qui iamdudum certamen illud animaduerterent iniquius esse comparatum. Nam se neq; doctrina neq; vsu rerum iis,quibus opponerentur,pares esse sentiebant. Sed Præses loco Regis Ferdinandi Iulius,vir prudens & doctus, qui d pro altero præsideret, ostendit se necesse habere rem perscribere Regi. Dum autem expectatur responsum,omnia fuere interim quieta & summum otium Borbetomagi.

Regis responso allato,quo iubebatur primum,si fieri posset,vt integra ab vtraque parte & concors disputatio instauraretur; si minus, vt in corū qui discessissent locum alii surrogarentur, & continuaretur negotium:quod cōgruere cum decreto Ratisbonensi videbatur. Tum igitur Pontificii sane perculsi, negate sibi hoc faciendum,neq; aduersariis diffidētibus disputationem producendam esse. Quid enim hoc profecturum esse,cum ignoraretur ad quas sententias respicere deberent? Cur enim nō prius conuenirent aduersarii inter se,vt sciri posset quid defenderetur? Postulatunt & condemnationes quasdam nominatim, imitantes Winariensium actiones. Sed fuit diserte responsum, totam rem decreto Ratisbonensi & secundum hoc responso Regis esse explicatam. Et Augustanæ confessionis defensores præsto esse atq; in medio, neque defugere aut recusare vllos legitimos congressus, & testari, si abrumperetur disputatio, sua id culpa non fieri. Ibi Præsidi molestiæ oblatum fuit & solicitudinis plurimum. Sed cum Pontificii nullo modo prosequi disputationes vellent, ita conuentus solutus fuit. Qui ibi remanserant ex defensoribus Augustanæ confessionis, Præsidis etiam testimonio laudati sunt. Et ipsi inter se cum priore necessitudine confirmata,tum noua societate coniuncti,domum suam quisq; reuersi fuerunt.

Postea Fridericus Staphylus, qui se in aulam Ferdinandi Regis insinuarat, edidit scriptum tam futile,vt contemni; tam vero improbum & malum,vt animaduersionē effugere non debere videatur. Mirabanturq; prudentes,tantum licentiæ concedi furori leuitatis,neq; intelligi quæ stabiliri isti vellent, ea vehementius labefactare; præsertim cum similis vesaniæ & ab hac infelicium euentuum exempla essent in medio. Quidam Auoes etiam nescio quid effutiuit scribēdo. Philippus Melanchthon breuiter ille quidem ambobus,sed grauiter & luculente respondit. *Fr. Staphylus.*

In Vngaria nihil omnino rerum est gestum. Pecunia debita ex decreto, neq; vniuersa & seto soluta fuit. Etiam alia sic administrata, vt non conspecto hoste iam Autumno desinente copiæ omnes reducerentur,solutis quidem stipendiis,sed cum querela multorum, qui se ad diuturnius bellum instruxerant.

Constabat tum in Croatia alicubi aduersus latrocinia Turcica à paucis Regiis aduersus magnam multitudinem hostium rem bene & feliciter gestam,& multis cæsis prædam arreptam hominum & pecorum vi ademptam fuisse. Id quod solum laudabiliter toto illo bello gestum narrabatur. De Turcicis rebus nunciabatur,graues & intolerabile ferri conditiones Ferdinando Regi, vt Segetium demoliretur (hæc munitio ad illud tempus irruptionibus Barbarorum Styriam & Austriam versus sola obstitisse putabatur) vtq; mitteret biennii munera. Ita enim demum passurum Imperatorem Turcicum de pace aut induciis agi. *Segetium.*

## M D L V I I I.

IN Belgico, cum venisset Cardinalis Carafa, sperabatur rem inter Reges vicinos compositam iri. Constabat autem & perbenigne acceptum illum à Rege Philippo, & prolixe ac munifice tractatu[illegible] esse. Sed dimissis a Philippo Rege copiis magna ex parte,Galli de improuiso C[illegible]lete oppugn[illegible]re cœperunt. Ex Italia autem reuocatæ copiæ Gallicæ,equis & viris la[illegible] uentib.ac debilitatis, sine pecunia & nudæ reuersæ, nō magnopere vtiles ad bellum Regi futura esse existimabantur. Affirmabatur & legatos esse Gallicos ad Turcarum Regem missos, & ex Italia euocatum Ducem Albanū, Ponti[illegible] penitu[illegible] c[illegible]m Phi ippo Rege in gratiam reuerso. Ferdinandus Gonzaga autem dum ex Insubribus in Belgicum contendit, Parauii a grotare cœpit,i[illegible]q; inter curandū mortem obiit.

Interea Calete & vehementer oppugnatum, & fraudulentis consiliis tentatū, interq; hostiles machinarum impetus patefacta parua porta arcis,& irrumpentibus ho- *Cales capitur.*

Tr

ſtibus captum fuit. Quo ſucceſſu detrimenta omnia à Gallis ſuperiore anno facta, abunde compenſata fuiſſe creditum.

*[Non fuit præſidio munitum Caletum & ſperauerat Regina, Regem Philippũ occaſione viſurum & urbẽ occupaturũ eſſe, cum aliter tradi ei non poſſet. Vt tamen captũ dicunt, deiecta arce veteri.]*

Inter eos autem qui aſſertores defenſoreſq; veræ & ſanæ atq; ſalutaris doctrinæ videri volebant, fœde cõtumelioſis ſcriptis dimicabatur. Quæ res multorũ animos grauiter perturbabat. Hoc illi nihili pendere, quaſi caput eſſet Religionis, diſſenſionũ & diſcordiæ acerbitas. Etſi vt ingenia atq; naturæ & inſtitutio, ſic conſilia voluntateſq; & actiones diſſimiles animaduertebantur: neq; enim probabantur omnibus ea quæ à ſuis fiebant. Et non dubitabant quidam aperte tam ſuorum conatus quoſdam reprehendere, quam aliorum facta laudare. Quo ipſo quaſi impelli res iamdudum procliues ad ruinam, & accelerari euerſio a prudentibus exiſtimabatur.

Caleti occupati Rex Philippus nuncio accepto, ſtatim quantas maximas copias potuit, contractas ad obſidendum illud miſit, quod ſpes eſſet non eſſe eorum quæ ad victum neceſſaria ſunt, præparatam copiam.

Auguſtus Elector Lipſiam venit v. Febr. & eodem Dux Brunſwicenſis Henricus, & deinde Marchio Elector. Hi cum familiariter collocuti conuiuatiq; eſſent, redũt ad ſuos Brunſuicenſis, & Marchio Auguſtum præcedentẽ, vnum adhuc diem Lipſiæ commoratus, deinde fuit ſecutus. Iter autem inſtitutum erat Francofurtum, vt ad cõuentum abdicandi Imperii cauſſa indictum proficiſcerentur.

Hoc tempore nunciatum fuit, Regem Galliæ motum literis quorundã Germaniæ Principum, deprecantibus ſalutem & incolumitatem in regno ipſius religionis cauſa coniectorũ in vincula, edixiſſe, *Ne in vllos deinde Religionis nomine inquireretur.* Eos rumores alii callide diſſipari eo tempore opinabantur, vt ſtudia Germanorum retineret. Sed ſi verum eſſet, pietatis amantes, quacunq; occaſione hoc fieret, lætabantur Galliæ hanc qualemcunq; quietem cõtingere, & intermitti crudelitatẽ ſuppliciorum in eos, quibus nullum crimen præter odium ſuperſtitionũ & fuga errorum inferretur. Sed celeriter cõpertum eſt, famam illam non nuntiaſſe id quod fieret: præſertim Regis literis, quibus reſpondebat, defendentibus factum, & petentibus, ne tales deinceps interceſſiones fierent.

Galliæ autem Rex, occupato Caleti, non ceſſabat augere copias, & confirmare vires ſuas. Et verſabantur in Germania paſſim abſq; non modo occultatione, ſed omnino diſſimulatione negotii, planeq; manifeſto, cõductores equitum in primis. Quibus ſtipendia promittebantur hactenus vſitatis ſeſquimaiora. Nam cum XII. aurei prius conſueuiſſent pendi menſe vno equiti, conductores Gallici XVIII. fuere polliciti: & exiſtimabatur breui futurus Rex Galliæ turmis Germanicis inſtructiſſimus, vt de cõpoſitione belli ſpes nulla eſſet. Franciſcus etiam Guiſius reuerſus ex Italia, quo Gallicas auxiliares copias Pontifici adduxerat, quod bellator eſſe exiſtimaretur, animos ſuorum erexerat. Et hoc duce omnes ſibi victoriam promittebant. Quæ opinio confirmata fuit ſucceſſu Caletis, quod negotium Guiſius adminiſtraſſe credebatur. Dicebatur etiam Pontifex omnino eſſe ad Gallicas partes propenſior.

*21. Febr.*

X. Cal. Mart. venit Francofortum Rex Ferdinandus, comitatu equitum bis mille, IX. Palatinus Elector cũ equitibus D. VIII. Archiepiſc. Moguntinenſis cum CC. Auguſtus Princeps Elector cum D. Marchio Ioachimus Elector cum CCL.

VI. Cal. aduenit Treuirenſis Elector cum equitibus CC. Colonienſis v. Cal. cum equitib. CCL. Araniæ autem Princeps legatus Caroli Cæſaris cum centum equitib.

IV. Cal. mandata Cæſaris Doctor Seldius expoſuit coram Rege Ferdinando & Electoribus. Ea fuerunt abdicare ſe Carolum Imperio ſimpliciter, & abſque omni pactione aut conditione, & tradere fratri, atq; ipſis ſceptrũ & coronam Imperii, cui hactenus præfuiſſet, neq; præeſſe diutius poſſet. Tum deliberatum fuit, quid in re inuſitata & noua agendum videretur, & de iuriſiurandi formula, qua obligaretur nouus Imperator, conſultatum.

*Carolus abdicat Imperium.*

Conſtabat ante annos pene XXX. eadem conſilia agitaſſe Carolũ, & abdicare ſe gubernatione illa voluiſſe, vt totũ ſe bellis gerendis addiceret. Sed ipſius fratris & aliorũ precibus & monitis victum, ab incepto deſtitiſſe. Omnibus a. temporibus, nunquam vllis hic rumorib. bellicis territus fuit, neq; occaſiones bellorũ fugit. In gerendis animoſus mirabiliter, cæteris rebus callidior, & ab iis virtutibus quæ leniores ſunt & vocantur

cantur, quibus que conc[illegible]iati in primis studia hominum solent, alienior. Ma[illegible]isq; metu excitabatur quædam veneratio hominum, quam amore obsequium cōciliabatur.

Ferebatur Romani Pontificis cum Gallo coniunctionem animo iniquissimo tulisse Carolum, quod diceret, studio erga ipsum & ob defensionem status Ecclesiastici se quatuor detrimenta accepisse, quorum tria essent irrecuperabilia. Impensas thesaurorum, *hoc posset fortasse damnum sarciri*, inquit. *Sed amissa existimatio nominis, afflicta valetudo, etiam spes erepta conciliandi Imperium filio, omnino perit.*

De conditionibus quibus iureiurando obligatus esset Ferdinandus, ferebatur inprimis hoc, *ne quicquam machinaretur aut faceret, quo propter religionem læderetur dignitas aut status vllius Principis in Imperio.* Ipsum Cæsarem Ferdinandum properare in Austriam narrabatur. Atque dissipabantur rumores, Pannoniæ nouos exercitus Turcicos in munere, & Tartaros Liuoniam versus incursionem fecisse, & magnas strages dedisse. Hæc falso spargi erant qui suspicarentur, & tributi alterius nomen confingi. Sed plurimi vera illa esse affirmabant, & dolebant tam lente agi negotia Reipublicæ, & de similibus negotiis euentus minus prospectos expectabant.

FERDINANDVS Imp.

Tartarica.

De Tartaricis quidem irruptionibus hoc comperiebatur, brumæ illos tempore densissima niue, cum præsidia ibi nulla essent, neq; metueretur hostis, subito magno equitatu Rutenos esse adortos, qui regni Polonici limites sunt. Atq; multis vulgo obtruncatis, magnam prædam abegisse pecudum & hominum inter quos vtriusq; sexus ingens numerus nobilitatis fuerit, ad ducenta oppida atq; pagos incendisse. Sed reuertentes esse afflictos, aliquot millibus cæsis ab insequentibus Polonis, & nonnihil prædæ ereptū. Præcipua autē pars præmissa a Tartaris recuperari non potuit. Hi sunt Scythæ, Hamaxobii, cū familiis crebro mutantes sedes, & sequētes vberi[illegible] pascua.

Ad Regem Galliæ sine dissimulatione atque palam magnus numerus equitum se conferebat. Colligebantur & equites, qui adducerentur Regi Philippo: Sed procliues erant fere omnes magis in Gallicas partes, quod a Rege Philippo male soluta fuisse stipendia narrarent. Affirmabatur peruentum ad Gallum v. millia Germanorum equitum, & ad Regem Philippum totidem. Ducem etiam Iohannem Wilhelmū Iohannis Friderici filium, ferebatur magnas copias contrahere, quas multi in Galliā abducturū suspicabantur, aliis affirmantibus Regi Philippo operam nauari, neq; deerant qui loquerentur pro certo. In Hassia congregari dicebantur, & delectum fore ad Metas Loteringicas, quam vrbem occupatam Rex Galliæ adhuc tenebat. Hassia quidem patebat equitibus Gallicis.

Metæ.

Episcopi bellū saeui.

Hoc anno xv. die April. Melchior ex nobilitatis Franciceæ gente Zobelia, Episcopus Wirceburgensis, cum ex vrbe vt arcē ascenderet equo proueheretur, ad pontem Mœni, quem transierat, interfectus fuit, globorum duorum ictibus, & cum eo ex nobilitate duo, sauciis aliis quoq;, ex quibus mox tres & ipsi decesserunt. Episcopus ictus non statim de equo cecidit, sed prouectus aliquo vsq;, si forte durare posset dum in arcem perueniret, relinquentibus eum viribus, ita ex equo sublatus ibi vitam finiuit in semita. Huius facinoris autores ignorabantur, sed suspicio fuit de Grunbachus, quibus ipsorū bona erepta essent, quod Episcopum superioribus annis hostiliter oppugnassent, socii & adiutores consiliorum & actionum Marchionis Alberti. Cædis huius autoribus nihil periculi imminuit, sed facile euaserunt; constabatq; in vrbe eos pernoctasse, tunc quando mane facinus aggressi fuerunt. Etiam alibi in quosdam* impetus similes facti sunt, vt tota Francica regio ditionis Wirceburgensis esset inquieta & turbulenta partim formidine, partim indignatione, partim etiam audacia grassatorum, collocati ant illi ad extremum pontem, ne fuga pateret ad conspectum ipsorū Episcopo territo & in vrbem recipienti se, pedites duos: eos imposuerūt in duos equos interfectorum. Narrabatur & hoc, * vnum accessisse ad Episcopum, & tradidisse literas, quibus more gentis hostem ipsius se profiteretur Grunpachius, & inter legendum cædem de improuiso esse factam.

*In Iohannē Zobel quem & spoliarūt.

Falso.

Cum fuisset demonstrarū Ducibus Saxoniæ Ioannis Friderici filiis, de quibus conuenisset in Vangionibus, & petitū vt illa approbarent, & sequerentur: Responderunt *Rem indigere deliberatione*. Et conuocarut suos atq; Saxonicos Theologos Magdeburgi die xvi. Maii, Magdepurgenses petierunt vt ratione habita difficultatis temporū il-

lorum, suæ vrbi parceretur, & alibi indiceretur conuentus. Accersiuerunt autem vndique alios ad conscribendum aliquid cõtra edita Francoforti, de quibus inter Principes conuenerat. Ipsorum autem Theologi cum Vinariæ diu fuissent collocuti, tandem discrepantibus sententiis discessum fuit. Interque hæc & Dux Ioannes Fridericus vxorem duxit filiam Friderici Palatini, Iohannis neptem. Fridericus autem designatus erat, patre mortuo, successor Otto-Heinrici. Sed Dux Iohannes Wilhelmus conducta opera ipsius a Rege Galliæ, ad illum equestres copias duxit, in quibus præcipui fuere ii qui Marchionico bello ordines duxerant, & consiliarii fuerant.

Heinricum autem Ducem Brunswicensem aiebant copias contrahere ad resistendum confluentibus Gallicarum partium copiis, & eas dissipandum. Inter quæ filius Iulius ab eo clam discessisse, & ad affinem Ioannem Marchionem Brandeburgensem se contulisse dicebatur. Sed nemine magnopere impediente, copiæ Germanicæ in Galliam peruenerunt, quin etiam in itinere alicubi interdum diuersarum partium turmæ vna versatæ fuiit, neque hostiliter quicquam actum. Rex Galliæ cum Germanicum equitatum haberet magnum, adortus munitum oppidum non operibus quam præsidio Diedenhofen cepit, multis in oppugnatione interfectis, & cum his Petro Stroza: cum aliquantisper defensum, tandemq; deditio facta fuisset. Inde Luceburgum contendit. Interea ad x. millia Gallorum Caleti in Flandriam grassatura de improuiso Regis Philippi copiarum ductoribus primis, Allobrogum Principe & Lasaro Suēdio, inclusa, circumuenta, fusa, deleta sunt, captis magni nominis viris, neq; potuit Rex Galliæ suis subuenire, & eos periculo eripere. Hæc res gesta est III. Idus Iulii

*Theodonis villa.* *13. Iulii.*

Classem Turcicam appulisse ad Corsicam, instructam & magnam, nuntiatum fuit, & Præfectum classi professum se auspiciis Regis Galliæ militare, & illius hostes persequi. Fuere hoc tempore negotia eiusmodi, vt animaduertentes facile intelligerent ingentes esse secuturas distractiones, id etiam de sermonibus notabatur. Vt enim inimicitiæ aut maleuolentia inter aliquos fuerat, ita detrimentis gaudebatur eius partis cui aliqui se addixerunt.

XVI. Cal. rursum confluxere exercitus Regum, & fuerunt superiores Gallici, ferebanturque in Regis Philippi exercitu desiderata esse ad M D. equites. *Falsum.*

Hac æstate Cæsar Ferdinandus in periculosam febrim incidit. Quamuis autem significabatur morbum medicando remoueri, tamen periculo liberatum esse nõ existimabatur. Nonnihil etiam non tam simultatis quam disputationis vehementioris intercesserat inter Cæsarem Ferdinandum & Regem Maximilianum de religionis doctrina. Sed Maximilianum Regem constabat omnibus officiis summæ pietatis lenire studuisse commotum aliorum incitatione animum patris.

Bellum Gallicum trahebatur, & magnis sumptibus alebātur exercitus ociosi, qui insuper prædas non cessabant agere in iis locis, ad quæ defendenda conducti fuerant. Atque Regem Galliæ dixisse ferunt: *Germanos nationem esse illam quidem militarem & fortem, sed præterquam quod igne & ferro non vastent suorum regiones, non videre se quid hostes detrimenti amplius dare possent.*

*Germanorū mores.*

*Momorancius.*

Induciæ tum tentatæ fuerunt, & certis conditionibus Momorancius liberatus, qui compositionem studeret efficere. Cum in Gallico concilio res ea acta esset, deliberatione finita narrant iussisse Regem remanere proceres conuocatos, iam surgentes vt discederent. Qui cum paruissent, Regem dixisse: *Videtis præsentem meum compatrem Momorantium. De quo absente alii aliud locuti sunt. Postulo coram me & ipso exponi, quocunque nomine accusandus esse videatur. Quod si quis nunc tacuerit, is sciat si quid postea audeat contra ipsum proferre, me pro falso esse habiturum.* Sed cum nemo quicquam commemoraret, ita esse concilium solutum. Summam trecentorum M. pro redemtione Momorancius numerare, debebat: Sed remissum iri vel totam vel partem præcipuam, si pax fieret, existimabatur; fore etiam pacem credebatur, præsertim tantis iam impensis factis, & dimissis copiis externis, & vi iniuriisque illarum liberatis ambobus regnis: & tam Carolo Philippi patre, quam coniuge Philippi Regina Angliæ mortua. Decessit autem Carolus die vigesima prima Septembr. hoc anno M D L VIII. in Hispaniæ secessu, non procul ab ea quam Vallem-doleti nunc appellant, quæ olim fuisse Pintia putatur. Pecuniæ numeratæ VIII. M. aureorum reliquisse

*Caroli V. obitus.*

liquisse ferebatur, iussisseque pauperibus diuidi. Vixit annos LVIII. menses VI. dies XXVII. quæ ætas ferè fuit & Maximiliani aui. Febre extinctum constabat, sed tumusculi spargebantur etiam φθωριάστως. Postea mense Octobri mortua est soror ipsius Maria Regina Vngariæ. Et Decembri Maria Angliæ Regina, cui nobilitate & omni populo consentiente suffecta fuit Elisabeta Heinrici filia, & Annæ, quam ille dimissa Mariæ matre Catarina duxerat, & postea iusserat interfici. Eodem fere tempore & Polum Cardinalem mortem obiisse significabatur, cum non defuisset suspicio simulari exitum è vita, quod rebus mutatis ille in periculo futurus esset, & sibi metueret. Funeris exequiæ magno apparatu deductæ fuerunt, & familiares ad rem certo cognoscendam custodiæ mandati. *Polus Card.*

Regina Maria sororem Elisabetham oderat, & non modo regnum, sed vitam (si potuisset) existimabatur illi erepturа fuisse. Papisticam religionem Elisabeta improbabat. Itaque statim ad eam summa rerum delata, mutationem fore apparebat, vel omnino iam incipiebat fieri. Missa tamen est ad Regem Philippum Anglica legatio, regni illius nomine, significans quid accidisset, & petens vt erga Angliam voluntatem propitiam Philippus retineret, seque ope consilioque iuuare vellet, deque coniugio etiam Reginæ ipsius sententiam cognoscere se esse iussos. Neque deerant qui dicerent id agi, vt Elisabeta nuberet Ferdinando Ferdinandi Cæsaris filio. *Elisabeta Angl. R.*

In Pannonia vrbes metallicæ Turcicis irruptionibus grauiter fuerunt afflictæ, & alibi etiam à Turcicis vicinorum locorum præsidiis cum castella occupata, tum prædæ actæ sunt. Regina soror Regis Polonici in eos, quorum opera factioneque fuerat vna cum filio in regni partem instituta contra Ferdinandum Regem, sæuitiam crudelem exercuit, atque rumores falso sparsi fuerant, eam ab his comprehensam & per cruciatus occisam fuisse: Hoc constabat accusationes & querelas de eius cum inhonesta vita, tum iniustitia regni ad Turcarum Imperatorem esse grauissimas delatas.

Alicubi tamen & Turcicæ excursiones repressæ, & copiæ concisæ fuerunt ab equitatu populari Regis Ferdinandi. Interea fames Pannoniam horribiliter afflixit, fuitque fama sparsa de apparatu Turcici belli, quod inferretur Vngariæ. Sed hunc propter Persicam quandam victoriam fuisse repressum ferebatur. Immisisse enim Turcam Persæ ingentem manum Tartarorum, cum essent induciæ inter Persas atque Turcas. Quibus superatis & magna cæsa multitudine, fuisse in metu Turcam, quousque progressuri Turcæ essent. Dissidio etiam duorum filiorum impediri ipsius conatus nunciabatur. *Turcica.*

Copiæ Germanorum à Gallorum Rege dimissæ, stipendio persoluto, magna ex parte sub signis remanserunt; cum Wilhelmus Grunbachius a ductoribus impetrasset, vt adducerentur contra fœdus Franconicum, à quo ius suum hac occasione armis posset obtinere. Inuitabat spes prædæ plerosq;. Itaque magnæ equitum & peditũ copiæ processerunt itinere directo ad Rhenum. Sed priusquam transirent, Electores Principes vicini Rheno, polliciti sunt se daturos operam, vt sine vi & armis Grunpachius, quod æquum iustumq; esset, consequeretur.

Ita illæ copiæ fuerunt dilapsæ, fœdere admodum perculso ad famam tanti exercitûs, & contrahente ipso quoque equitum aliquid. III. autem Calend. Ianuar. Norinbergæ sumtum est supplicium de Helisæo seu Hesselo Grunpachio, ex Franconica quidem nobilitate, & Wilhelmi gentili, sed cuius pater in Phrysia sedem habuisset; & caput amputatum illius est eo loco quo sontes plecti consueuere. Deprecationes pro illo fuere maximæ & plurimæ, sed non admissæ, præsertim similiter iam supplicio sunito Viennæ de Siluestro Raita. Nobilitas indignissime factum tulit, & minaciter locuta fuit aduersus ciuitatem. Ciuitatis hoc facto odium magnopere auctum, & Nobilitas indignationem suam nõ tegere, & minari vltionem habereque in animo & cædes ciuium Noricorũ, & direptiones mercium in vecturis. Quæ cũ tam imprudens hæc nulli videretur, quin prospiceret & euentura esse intelligeret, omnes maximam & grauissimam causam fuisse statuebant supplicii istius: cum quidam essent, qui dicerent, Cæsaris Ferdinandi iussu mandatoq; illud tandem post longam interpositam moram sumtum fuisse. *Hess. Grunpachii supplicium.*

Ferdinandus Rex cum Ratisbonæ substitisset, feriis natalis Iesu Christi, Augustam venit.

Dux Saxoniæ princeps Elector Augustus cum constituisset eodem pr[illegible] & xvi. Calend. Februarii iter ingredi, distulit profectionem, quod acceperat ante Martium mensem neminem sui ordinis futurum Augustæ.

*Misnica.* Interea in Misnia ortæ quædam dissensiones grauissimæ inter Principem Augustum & Episcopum Misnensem gente Haubitium, cum ex nobilitate tum forte quadam gente Carolouicius, quod sibi deberi arbitrabatur, non obtineret ab Episcopo, & bellum Episcopo indixisset, impune ei licuit grassari & prædas agere & diripere præfecturas Episcopi, donec & sedes Episcopi Stolpa occuparetur. Ita tandem & quibusdam interfectis, & Episcopo maximis detrimentis affecto, res composita & omnia certis conditionibus transacta fuerunt. Quæ ad talem modum geri prudentibu , non placebat, deq; iis metuebant euentus minime felices.

Cum autem Electores principes, Palatinus, Saxonicus & Brandepurgensis inter se & cum aliis quibusdam Principibus consensissent de quadam forma doctrinæ, qua sperabant non necessarias contentiones & superuacaneas rixas sopiri posse ; Et hæc consensio descripta penitus a principibus Saxoniæ, quorum Wimariæ au[illegible] esset improbaretur, & infamiæ nominibus deformaretur, visum fuit conueniri iterum, & principes Wimarienses adhibere, & de tota re denuo consultari. Ei rei locus designatus Fulda, sed Saxonicus & Brandeburgicus id fieri non oportere censuit, vt separatim conuentus haberetur, cum publicus Imperii esset indictus. Et Augustæ posse commodissime talia disputari atque agi iudicarunt. Sed venire principes Augustam minime properabant, cum ibi Imperator ad diem indictum præsto fuisset, præmittebantque Consiliarios, vt sibi morari diutius liceret. Saxonici autem Wimarienses Principis nomine & autoritate præscripta, cuius erat gubernatio, liber edebatur de dogmatis, in quo & assererentur vera secundum ipsius sententiam, & contraria iis damnarentur, indicatis notatisque expresse rebus & personis. Hoc cum manifeste pertineret ad separationem, & odium vicinarum Ecclesiarum; prudentiores animaduertebant quam fœda dissipatio impenderet, & dolebant atque querebantur tantas res nemini magnopere esse curæ, & paucissimos intelligere imminentia pericula.

*Wimariensis liber.*

*Pontif. quid ad electionem Ferd.* Pontifex Romanus, cuius tum non longe ætas abesset ab anno LXXXII. ex illis difficultatibus, quibus bello Neapolitano pene obrutus fuerat, emersus alia mouere atque conari. Nam simpliciter improbabat Electionem Ferdinandi, quod neque fuisset in potestate Caroli abdicare se Imperio ignorante Pontifice Romano, cuius autoritate confirmatum illud Carolo fuisset. Nam Reges eligi, sed Imperatoris excellentiam consecratione a Romano Pontifice adiungi. Non igitur fuisse tum vacuum locum Imperatoris, neque Electores principes habuisse potestatem creandi successorem Carolo, qui non ab ipsis, sed a Romano Pontifice Imperator factus esset. Neque enim ius habere Electores eum qui Pontificia consecratione Imperatoris appellationem adeptus esset, sua sponte priuare imperio. Quod liceret in illo, qui consecrationem non esset consecutus. Præterea Electores tres defectione sua ab ecclesiæ Romanæ principatu, sibi ipsis potestatem eligendi Regem Romanorum ademisse. Quod autem consensissent Electores Episcopi, id grauissime & iniquissimo animo tulisse ferebatur Pontifex, & deliberationem instituisse de illis citandis, vt Romæ causam dicerent. In quo ne perseueraret, vnius traditur oratione motus fuisse, qui ostenderet præsens esse periculum si illi Romam cogerentur venire, & constaret quam ob rem citati essent, ne ditionis ipsorum loca interea alii occuparent.

*Liuonica.* In Liuonia irruptio Moschobitarum maximam cladem intulit vbique. Terbetinam ditionem vna cum vrbe cepit. Episcopo placuerat, suæ ditioni [illegible] loca illi tradere, quod defensionem non posset sperare. Id qui suaserant, tanquam proditores arrepti sunt. Episcopus capta vrbe contra promissa, aut saltem spem [illegible], cum splendido vestitu fuit abductus & dono missus cuidam Tartarico Regi, cum e-

logio

logio, eum Principem esse Germanici Imperii hominũ, de quibus opinio fuisset esse genus inuictum. Miserat autem Moschobitarum Princeps Tartarorum aliquot millia in Liuoniam, non tam quod confideret occupari illam posse, quam vt prædæ in finibus maximæ agerentur. Sed fortuna fuit melior expectatione ipsius. Irritauerat eum Magister Teutonicus, qui vt Archiepiscopum Rigensem Wilhelmum Marchionem opprimeret, certis conditionibus atque pactis ferebatur pacem cum Moschobita fecisse. Cum autem rebus inter ipsum & Episcopum compositis illa neque posset neque vellet seruare de quibus conuenerat, ita illa irruptio est secuta. Conflixere sæpe Liuonienses cum Tartaris, non etiam nunquam superiores fuere. Sed copia & multitudine ingente Tartarorum factum est, vt defendere sua non possent.

Constat in exercitu Tartarorum fœminas bellatrices fuisse, quarum aliquæ ipsæ equites essent, aliquæ tergis equorum quos viri agitarent insidentes, in prœlia proueherentur, magna ex parte ætate prouectæ. Et has crudelissime & sæuissime cædes fecisse compertum est. Cum Liuonensibus non succurreretur, progressę copiæ hostiles Rigam obsederunt. Ipsum Moschobitarum Principem in exercitu nunquam fuisse perhibetur. Postea induciæ narrantur esse factæ: Moscho tamen occupata, loco retinente & muniente.

Huic cui nomen Ioanni Basilio, viro forti (vt aiebant) & bellatori, Rex Daniæ cum legatis dono inter alia misit horologium præclari operis: quæ quoniam machinatione quadam aliquantisper ita conuertuntur, vt horas & progressiones Solis, Lunæ, atque etiam aliarum stellarum quas Errantes vocant, demonstrari videantur nullius ope, ideo αὐτόματα vocarunt. Moschus cum Solis & Lunæ imagines atque notas expressas vidisset, munus accipere noluit, iussitque illud legatos referre ad suum Regem, & nuntiare, *se esse Christianum*. Accepit tamen indicium horarum, quod pulueris quasi fluxu fit, vt κλεψύδριον sicut κλεψύδραν forrasse nominare liceat.

*Ioh. Basilius Moschus.*

*Horologium artificiale.*

Sand-uhr.

Cum Marchiones Brandeburgenses bello cum Alberto gesto à fœdere Francico se quoque esse detrimento affectos contenderent, factum tandem est Ferdinandi Cæsaris autoritate, vt de omnibus transigeretur, & fœdus aliquot annis certam pecuniam persolueret. De quo diuersorum erant iudicia diuersa. Cur enim impetiti afflicti que aliquid numerarent? Sed rem negotiumque aliter potuisse geri dicebant, alii prudentes tamen statuebant transactionem istam fœderi pro statu & ratione temporis minime fuisse defugiendam.

## MDLIX

Cæsar Ferdinandus Augustæ ad diem affuerat, quo iusserat ibi ordines Imperii conuenire. Eo legatos plerique miserunt. Cum autem putaretur Palatinus Elector illuc venturus, & Saxonicus quoque, nuntiata mors est Palatini Othonis Henrici, quam obiit ille prid. Id. Februarii. Quo nuntio accepto ne Saxonicus quidem se commouit. Moguntinus tamen & Treuirensis eo se contulerunt. Referri curauit Cæsar ad Ordines III. Non. Martii I. de dissidiis Religionis. II. de periculis & calamitate belli & impressionum Turcicarum, & ad propulsandam vim hostilem petita sunt auxilia pecuniæ duplicis, quantum contribui in protectionem Romanam Cæsari consueuisset, & indicatum est si tributa illa conferantur, Maximilianum Regem ad exercitum eum ducendum se benigne obtulisse. III. Tertium caput fuit de pace in Imperio conseruanda. IIII. de æquali & simili numo percutiendo. Postulatumque est, daretur opera vt res celeriter explicaretur.

*12. Febr. 1559.*

In Germania conduci equites constabat magno numero, famaque erat bellum inter Reges, Hispanicum atque Gallicum procedere. Sed multi alia suspicabantur atque metuebant. Cum allatum fuit certis nuntiis, pacem inter Reges XII. die Martii esse factam, præcipuis conditionibus his: Caletē vt Galli annis octo in sua potestate retinerent, post hos restituerent, ita vt munitus locus esset Anglis, vna cum certo machinarum seu tormentorum bellicorum magnorum numero. Corsicam vt reciperent Genuenses. Nisi Calete post annos VIII. restitutum esset, vt obligarent se certi mercatores persolutum iri Anglis quingenta M. coronatorum & Galli nihilominus

obligatione restituendi loci (vt dictum est) tenerentur Inter capita & coniugia tractari ferebantur. Id quod post omnia bella ab antiquo fieri solitum animaduertitur.

Cæsar Ferdinandus coram Electoribus præsentibus Augustæ questus fuit, Rom. Pontificem nolle adhuc se rite creatum Imperatorē agnoscere. Et ea de re Iurisconsultorum sententiæ ferebantur exquiri, cum non dubitarent quidam dignitate præstantes, & in consiliis Principum non postremi, affirmare de quodam fœdere inter Pontificem Romanum, Cæsarem & Regem Galliæ tractari.

*Danica.* Hoc anno mortuus est Christianus Rex Danorum, cui successit filius Fridericus. Et Christiernus admodum senex, qui in libera custodia multis annis fuerat, cum regno Daniæ prius fuisset eiectus, obiit mortem. Cum autem pax inter Regem Philippum & Henricum facta esset, & Adolfus Dux Holsatiæ frater Christiani Regis nonnihil copiarum, quas ad Regem Philippum adduceret, contrahere studuisset, occasione vsus bellum inopinatum intulit Dietmariensibus, & Regis Christiani filius Fridericus cum eo se coniunxit, & communiter bellum gerendum suscepit. Est regio Dietmariensium pars Chersonesi Cimbrici, spectās mare quo & alluitur a latere vergente ad occasum. Non illa quidem spatiosa, sed cuius incolæ viri fortes semper habiti sunt. Qui quoniam elegantiam & splendorem vitæ non sectati fuere, & agros colendo & pascendo pecora victum quæsiuere primum, deinde & quæstum instituere, & ex eo locupletati fuerunt, ideo Rusticos vicini illos appellarunt. A Ducibus Holsatiç eos aliquando defecisse traditur, & cum hos tum Danos hostiliter se inuadentes aliquoties magnis cladibus affectos repulisse. Itaque multis annis in libertate vixerunt: qua tandem elati animis superbire etiam cœperunt, & in opulentia pristinæ virtutis obliuisci. Atque tum neque ipsi inter se concordes, cum diffidentia quadam alienatis animis ne externa quidem auxilia vlla accersere voluissent, sperassentque munitiones quique eas quas tenebant facile defendi posse, & aquis passim per fossas immissis loca inuia hostibus reddi: ita victi oppressique & in extremam seruitutem redacti fuere. Tria munita loca, & pręclare instructa machinis & viris habuerunt. Fuit autem maxima illo tempore siccitas, & ingens æstus. Venti etiam perpetuo Aquilones & apeliotæ, quibus vndæ maris reiicerentur, vt nihil incommodi ab aquarum iundatione hostibus afferretur. Ipsi tamen fortissime pro patria & libertate propugnarunt, armatæque atque obtruncatę mulieres inter viros sunt repertæ. Sed sustiuere vim & impressionem tantam non potuere, præsertim sine equitatu, quo penitus caruerunt. Nonnulli ex nobilitate Holsatica & Danica in hoc bello ceciderunt, & Dux Adolfus graue vulnus accepit, fuitque victoria cruenta, plurimis tamen cæsis Dietmariensibus. Victis grauissimę leges sunt impositę, nihil iuris ipsis in regione

*Dietmarsi.*

sua relictū, externi magistratus dati, denique seruilia omnia imperata. Hanc gentem sunt, qui ex Marsis populis Teutonicis in ea loca migrasse existimant, & ex eo *Tietmarsos* appellatos. Aliis placet *Dietmarios* esse, à multitudine seu copiis agrestium. Nam principium nominis significat veteri vsu linguæ Germanicæ multitudinem & copias, & finis, agricolas seu rusticos.

*Diet-mayr.*

*Anglica.* In Anglia regnante Elisabetha mutatæ res erant. Et defendebantur ii qui paulo ante exagitati fuerant multipliciter & varie. Persuasio enim de religione erat Elisabethæ diuersa. In Scotia etiam seditio extitit, & oppugnata fuit factio Papistica. Filia autem regia in Gallia iam nupserat Francisco Henrici filio. Rumorque spargebatur matrem regiam in Scotia obsideri. Hanc certis conditionibus dimissam, & in Galliā auectam postea nuntiatum est, Guisianæ familię principem fœminam.

Mense etiam Octobri literis quibusdam significatum fuit, ęgrotare Elisabetham Anglię reginam: cuius nuptias peti ferebatur, à Ferdinando Ferdinandi Cęsaris F. à filio regis Suetię, & Duce Iohanne Vuilhelmo constabat.

Facta pace inter Regem Hisp. Philippum & Gallię Henricum, cum aliis conditionibus, tum vt nuberet Philippo Regis Heinrici filia: & soror Margarita Philiberto Sabaudię Duci: inter apparatus nuptiarum Sabaudiensium, iam desponsa absenti Regi Philippo filia Regis Henrici, agente & perficiente nomine Regis Phili. illam rem Duce Albano: Rex Henricus dum ludis equestribus operam dat, prid. Cal. Iulii cuspide hastæ

*Pri. Iulii 1559.*

de hastæ ictus,oculo dextro pertuso,& ruptis temporum venis , decimo postea die mortem obiit,Rex animo excelso,firmoque corpore,& bellator.

Ferunt per quietem oblata Reginæ specie cruenti Regis , magnopere eam orasse, ne Rex quidquam institui pateretur , quo vulnerari aliquis soleret aut facile posset Sed fata nimirum impediri noluerunt. Nam & hoc narratur, cum videretur Rex nimis se defatigare,moneretur que vt finem faceret ludorum,dixisse eum, *Vnum adhuc concursum se dare velle sponsæ affini.* concurrendum tunc fuit eum nobili iuuene Gallicæ gentis familiæ Iorchiæ. Is cum videretur Regi non aduersaturus totis viribus, Rex ei dici iussit,*faceret quæ posset,se ipsi non velle parcere.* Sed sic tamen vertente illo hastam,vt directior esset Regius ictus, procumbens Rex,& caput vertens cupiditate per indignationem illum deiiciendi. Ita tempus dextrum obiecit cuspidi , & id accidit quod retulimus. Moriens accersitum filium (vt aiunt) promittere coegit, primum ne quid ei a quo afflictus esset,noceri pateretur. Secundo vt pacem factam pro sua parte seruaret,& præstaret dictas conditiones. Tertio ne statum religionis in regno Gallico mutari fineret. Multi tum in custodia, èque iis aliqui genere & opibus atque autoritate præcipui viri,de multis crudeliter sumtum etiam supplicium fuerat. Atque ferunt patrem eius,quo congrediente ictus Rex fuit, præfectum fuisse sumendis suppliciis de iis,qui propter errores improbatos in religione in vincula coniecti fuerant, quorum aliquos illum congressum & vulnus esse inflictum Regi vidisse. Similiter in Hispania absente Rege Philippo,Carolo filio ipsius & sorore huius adhibitis,inquisitum in eos qui ab erroribus vulgatis abhorrerent,quos *Lutheranos* vocare,& pro hæreticis habere plerique consueuere.

*Mongomery.*

*Lutherani.*

De multis etiam ad priorem sententiam conuersis sumptum supplicium. Horum strangulatorum corpora combusta. Vnus qui constanter in sententia perseuerauerat, viuus crematus. Cuiusdam mulieris mortuæ ossa de sepulchro eruta. Horribilis actio illa fuit,& non modo indigna professione religionis ac nomine Christiano,sed ab omni humanitate aliena. De his consiliis & rebus hæ inter Reges missæ ferebantur, quibus vterque quod apud alterum gereretur,admodum probaret. Sed diu sæuitiam in hoc genere exercere Henrico non licuit.

Hoc tempore mense Augusto Rex Philippus è Germania discessit,nauibus rediturus in Hispaniam. Et ferebatur classis cogi in Sicilia ad Messanam , qua mare aduersus Turcas tutum præstaretur,& noceretur hostibus.

Ferdinandus autem Cæsar inducias & pacem fecit cum Solymano Turcarum Imperatore,quas neque necessarias,neque tempestiuas,& indecoras esse, erant qui non vererentur dicere. Sed nimirum suæ cuique res sunt notæ inprimis,& sentiunt omnes quo affligantur, & sæpe ille hostis irritatus maxima damna dedit,raro aliqua accepit. Conditiones igitur quamuis duræ & graues , quas Solymanus tulerat, repudiandæ non sunt visæ. In quibus & tributum pendi iubebatur,& neque Iohannem Vngariæ Regem,neque Henricum Galliæ lædere. Pacem legatos Gallicos magnopere studuisse impedire nuntiabatur. Sed Solymanum in sententia permansisse,cum quod sibi expediret non negligendum esse censeret.

Constabat tum res Turcicas esse difficiles & perturbatas , Solymano senescente valetudineque aduersa laborante,& filiis tribus diffidentibus : quorum vnus Solymanus & ipse nomine maior natu apud Patrem ad spem successionis educeretur. Cõtra hunc alter Baiasseta vna cum minimo fratre conspirans quod esset iuuenis ferox atque bellicosus, Duces complures sibi dicebatur concitiasse,nec non allexisse è robore exercitus Turcici quosdam qui Ianissari nominantur : contractasque copias contra fratrem duxisse,& cum pene profligasse: de improuiso enim aduenisse narrãt præfectum Græciæ cum integris copiis,& victores perculisse. Ita cedentem Baysseteũ se ad Persarum Regem contulisse , alterum in Syriæ Ægypto vicinis locis residentem, moliri res nouas.

*Turcica.*

Literæ Turcicæ ad Cæsarem Ferdinandum scriptæ in Senatu Imperii recitatæ sunt. In quibus & hoc fuit licere Regi etiam Philippo legatos ad se mittere.

In deliberationibus autem de religione in Germania constituenda nihil est tum

explicatum,& res ad Synodi Oecumenicæ cognitionem reiecta , interea decreto communi pax inter ordines Imperii sancita.

*Fridericus III. Elector Palat.* Cumque controuersia esset inter Palatinum Fridericum Electorem, & Albertum Bauarum,de munere Septemuirali,illique magnopere diffiderent, adeo vt bellum metueretur, res intercedente Palatino Wolffgango & Duce Wirtebergensi composita fuit.

Cum soluto conuentu Cæsar Ferdinandus mense Augusto in Bauariam vicinam transiisset,inde in Austriam descendit,nuntiatumque fuit XV.Cal. Septemb. Papam Romanum Paulum IIII.esse mortuum.Cæsar etsi illum erga se inimico animo fuisse diceret,tamen honoris causa quem haberet sedi Romanæ, iussisse ferebatur apparari ea quib. mortui memoria tanquam exequiarum celebraretur.

Hoc conuentu tentata fuit reconciliatio inter fœdus Francicum & quosdam ex nobilitate potissimum Francica detrimentis affectos bello Marchionico , quorum caput nominabatur & erat Wilhelmus a Grunbach. Hic comitatu magno affuit, & aduocatos habuit plurimos,etiam Principum multorum legatos. Audita causa pronunciatum fuit partes iure disceptare controuersiam eam debere. Ita petitores occupatorum bonorum ab aliis, & vt sarcirentur pecunia data damna , infectare, nihil territi aut de pristina animi elatione remittentes discessere.

Publicata tum fuit etiam proscriptio Cretseri illius qui autor fuisset interficiendi Episcopi Herbipolensis.

*Saxonica.* Hac æstate Principibus Saxoniæ in Duringia improbantibus ea de quibus Wormaciæ inter certos ordines conuenerat,illustriss. Pr.Ioannis Friderici & fratrum nomine editus liber fuit complectens definitionem doctrinæ puræ , & damnationem dogmatum & hominum quorundam nominatim. Hæc cum vera ratione non fieri, & quædam illo libro exposita diligentiore consideratione viderentur indigere, nõnihil nouæ turbulæ datum est:præsertim cum iussissent in omnibus locis suæ ditioni subiectis à pastoribus eum librum populo recitari , & ad assentiendum perscriptis & probandum mandata suadendo inducere. Iamque apud ipsos quoque de his aliqui loqui liberius,suspectusque vt improbans consilia actionesque illas Victorinus

*Vict. Strigelius.* Strigelius & Andreas pastor, noctu admissis qui illos comprehenderent , inhumanissime intra domos ipsorum capti,& in essedum coniecti atq; abducti fuere. Victorinus nudus è lecto effractis foribus ædium arreptus fuit, & alia fœde facta perhibebantur. Diu in custodia cum fuissent , tandem mense Augusto Victorinus remissus domum est,cum promisisset obligatione legitima,se extra ædes nusquam discessurum, antequam ad accusationes respondisset.Reuersus ille domum febri laborare cœpit, & animo perturbari,ferebatur autem insimulari a Principe, quod ea reprehendisset culpassetque quæ prius non modo laudasset,sed quorum etiam autor & adiutor fuisset.

*Mulichius.* Fuit & in vincula coniectus Mulchius,maxima potentia & autoritate in Vimariensi aula præditus.Spargebaturq; fama,quod capitale de eo iudicium futurum esset.Multi tamen quibus & negotia & homines nota erant, quid ageretur , non poterant decernere,neque statuere seria ne res ageretur , an simulatio illa aliqua esset. Hic cum Gothę in custodia aliquantisper fuisset , postea traductus est in arcem Leuchtebergensem ad Calam Duringicam.

In Daniam Illustriss. Princeps Elector Augustus cum coniuge profectus , ornauit præsentia sua festiuitatem coronationis Regis affinis sui, & rediit saluis rebus mense Septembr.

*Liuonica.* In Liuonia factis induciis (vt diximus) miseranda quies fuit. In conuentu autem Augustano subsidii nomine placuerat contribui millia C.aureorum,qua pecunia Liuonienses adiuuarẽtur. Sed fama spargebatur,necessarium & propius auxilium ab illis Regis Poloni implorari,& existimabantur sub ditionem illius venturi esse,vt prius venissent Prussiaci.Inter hæc tamen Moschobitam bello Tartarico implicatum ferebatur,atque eo nonnihil afflictum esse.

Cum Turcarum Imperatore,pace per aliquot annorũ inducias facta ,nihilominus præsidia quæ limites tuebantur non quiescere,vere illa quidem consuetudine quod

exer-

exercitationes tales esse vellent rei m[illegible]itatis, neque pacta conuenta minus seruari, quod nulli iusti exercitus educantur. Tentata fuit proditio arcis Segethi ad Drauum munitissimę. Sed proditore indicio pueri comprehenso, allectus quidem Turcicus Bassa, qui illum pecunia corruperat, traditur aduenisse, sed re prouisa, cęsis multis & omnibus impedimentis amissis reiectus esse. Alibi etiam prædę actæ & incursiones factæ sunt. Sed præsidiario equite Pannonię vbique hostes adhuc quidem profligante & sternente, & recuperante prædam, Bassa Budensis moribundus, omnes Christianos captiuos interfici iussit, & istas inferias sibi fieri.

Segethum.

In Germania diu vagata diuersis in locis mulier quædam, quæ se pro Regina Angliæ sorore Ducis Iuliacensis gereret, cùm & a Principibus quibusdam honorifice accepta fuisset, tandem peruenit hoc anno ad Ducem Saxoniæ Vinariam: a qu[illegible] cognata appellata, & eo qui illustrem fœminam deceret omnibus in rebus re[illegible]ectu est tractata. Narrare illa magnam vim auri & argenti & pretiosæ suppellectilis ex Ang[illegible]ia se aduexisse: sed arcis quibusdã deportatis Vinariam, & fraude deprehensa in vinc[illegible]la coniecta est, & quæstio habita. Multa temere in congressibus & colloquiis cum illa gesta narrabantur, quæ in multorum dicta incurrebant. Hæc tandem ad perpetuos carceres fuit condemnata.

Pseudoregina.

Eodem hoc anno horribiles imbrium & fulminum tempestates fuerunt diuersis in locis, & alicubi inusitati terræ motus. Friberga, vbi metallica antiquissima sunt in Misnia, grauissime labefactata est. In Marchia corruisse ædificia quædam perhibẽtur, & multos homines obruisse. Fulmina in aquas etiam delata illas infecerunt, & pisces deinde mortui fuere.

Hoc anno reuersus est in Germaniam Iohan. Wilhelmus Dux Saxonię, Ioan. Friderici pr. Electoris filius: cum aliquantisper in Gallia post bellũ confectum inter duos Reges restitisset. Fuerat autem ad Regem Galliæ profectus militatum.

Ad Rhenum vina satis bene prouenerunt, & fuerunt in Palatinatu res quietæ.

Treuiri, cum quidam ibi natus diu abfuisset domo studiorum caussa, reuersus ad suos primum scholas habere cœpit, & pueritiam accuratius quam prius instituere cũ literis, tum cognitione religionis. Ea re multorum fauorem sibi conciliauit. Atq; tandem docere ipse cœpit grandioribus argumentis veritatem rerum diuinarum. Cum audire quamplurimi cuperent, factum tandem est hoc labores recusante vt accerseretur conciliante Principe Wolffgango Palatino.... Chulmanni. Episcopus Treuirensis, cum dissimulare rem diutius non posset tales cætus haberi à suis vetuit. [illegible]ed ciuitas nihilominus retinere & fouere atq; defendere doctores suos. Donec Episc. pro hostibus habere eos instituit, & ciuium mercibus onustas primum naues aliquot intercepit, deinde itinera omnia infesta ciuibus facere, denique parare se ad vim & bellum. Ciuitas ad vicinos principes legatos misit, & quæ caussa quodque negotium esset significauit, & illorum respectum ad se petiit.

Similes motus animaduersi sunt in Moguntiaca regione. Et Aquis multitudo flagitare cœpit emendationem doctrinæ & rituum sacrorum.

Romæ cum Paulus IV. P. M. ætate admodum graui ægrotare cœpisset, & de improuiso febris accessisset acerrima: ita mortem ille obiit XIV. Cal. Septemb. cum vixisset annos . . . Cum adhuc viuus decumberet, sparsa fama mortis ipsius multitudo (vt talibus temporibus solet) commota multa designauit turbulentissime, carceres omnes effregit, & captiuos liberauit. Custodia eorũ qui delati religionis non[illegible]ne detinebantur repugnantibus iis qui armati in illis ædibus seruabantur, tandẽ multitudo & ipsa armata non modo aperuit, sed ædes ipsas etiam incendit. Natra[illegible] monumentum sepulcri Pontificii, quod iam positum esset præclarum signis a multitudine disiectum, & statuæ quæ Pontificis effigiem præferret mutilatam, & tractam esse ignominiose. Plurimos magnopere lætatos aiunt morte ista. Est & Cardinalis Moronus liberatus, qui longo tempore in arce Sancti Angeli captiuus fuerat. Tumultus isti celeriter sedati fuere, & capita gubernationum constituta. Romæ gubernatio cõmissa Carolo Crasso Episcopo Montisflasconis. Et x. Cal. cœptæ exequiæ celebrari mortui. Et tandem postridie Non. Septemb. incoata deliberatio de creando nouo Pontifice, cum intrassent in conclaue solenne Cardinales quadraginta v-

nus. Creatus Cardinalis Medicinus Mediolanensis, & appellatus Pius IIII. qui fratrem habebat Iacobum Mediceum Marchionem Marignani. Horum auus medicinæ professor dicebatur, & ex ea arte ingentes opes collegisse, & possessiones terrarum quasdam, titulumq; nobilitatis parasse, relinquisse posteris.

*Medicei.*

*Danica.*

Mortuo Christiano Rege Daniæ filius illius Fridericus coronatus Rex fuit XIIII. Calend. Septem. ad cuius pompæ festiuitatem vna cum coniuge sorore Regis accessit princeps Elector Augustus; *Idem est supra narratum.*

In Gallia cum suffectus esset Regi mortuo filius Franciscus Secundus, cum quo nupta esset filia Regis Scotiæ, nato annos nondum XVIII. gubernatio regni fuit penes familiam Guisianam, in primis Cardinalem Carolum & fratrem huius. Quorum ille doctrina & sapientia præstare existimabatur, hic virtute bellica celebris erat. Cardinalis regiam gazam & iuris vniuersi ditionem habebat in manibus, frater vero totam militarem & copias.

## M D L X.

Magna autem sæuitia vsurpabatur tam inquirendo quam animaduertendo in eos, qui insimulabantur deseruisse religionis antiquæ sanctimoniam, & amplexi esse nouam doctrinam autore M. Luthero: cuius nomine omnium abhorrentes atq; alienæ ab vsitatis obseruationibus sententiæ, prauæ etiam & perniciosæ iudicabantur, vt nullum esset atrocius crimen quam Lutheranum appellari. Atq; ferunt cum quodam tempore supplicio simul afficerentur quidam, qui latrocinio & cæde fecissent, & qui religionis veterem pietatem mutasse perhiberentur, & vocarentur Luth. ni; latrones iam imminente morte testatos fuisse, se pœnas dare latrocinii non Lutheranismi causa. Vsque adeo immane scelus esse Lutheri doctrinam sequi inculcatum fuit vulgo, cum & in æternum Deum contumeliosius ille, & omnibus rebus deprauator esse Christianæ religionis crederetur. Viuente adhuc Rege Henrico coniectus in carcerem fuit vnus perquam celebris iurisconsultus Annas Burgius seu de Burgo, quod crudelitatē illam animaduersionum suppliciorumq; non probaret. De eo cognitione dilata, cum morte Regis Henrici tum aliis de causis supplicium sumptum postea: fuit & ille viuus crematus. Alii etiam, interq; eos vtriusque sexus genere & opibus primarii, partim correpti fuerunt, partim in discrimen extremum venerunt vitæ fortunarumq; omnium. Quæ cum ad hunc modum gererentur, magnis & perniciosis motibus causas dederunt. Varia etiam & multiplicia scripta in Gallia clanculum fere edebantur, in quibus grauissime accusabantur Guisiani. Erat autem præcipua querela Rege nondum eam ætatem habente, quæ sufficeret gubernationi regni, prætexi illius nomen & maiestatem a Guisianis, suo arbitrio faciendi, quæcunq; liberet: cum de sententia Ordinum in regno legitimi curatores constitui deberent, secundum scriptas leges, & morem maiorum. Hæc a Guisianis defendebantur, commemoratis exemplis compluribus annorum superiorum, quibus Reges minore etiam ætate sibi consilium asciuissent sua voluntate. Et probatis copiose actionibus omnibus quæ in primis reprehendebantur. Coierunt tum nonnulli, inq; his ex nobilitate quidam non postremi satisq; magnæ copiæ cogi cœptæ. Rex tum Amboisiæ erat. Qui coierunt, nullo modo se contra Regem arma cepisse affirmabant, sed pro illius salute & incolumitate, cui Guisiani insidiarentur, quod dicerent eum posteritatem esse Capeti, seu Caroli Magni ad quos legitima successio regni pertineret. Fuerat deliberatum, & pene constitutum viuente adhuc Henrico II. *Ne Romanonis nomine in quemquam animaduerteretur ante de re [illegible] Oecumenici.* Hæc ne firma rataque essent, per Cardinalem Carolum Lotaringum stetisse aliqui criminabantur. Quorum caput quidē ex nobilitate Rainaldus, quem sui valde laudarunt, aduersarii vehementer vituperarunt: copias contractas collegit adduxitq; Amboisium; vbi cum Rege Cardinalis & frater ipsius Franciscus Guisius tunc fuit. Prætendebant hi motus metum solicitudinemq; suā de Rege, cui a Guisianis impenderet periculū, pertinens ad totius regni cladem: & inuidiosissime cōmemorabantur cum alia crudeliter, auare, superbe a Guisianis gesta tū supplicium Dn. Burgii, qui Cardinale procurante esset cōbustus, propterea quod illius voluntati refragaretur, & nō approbaret assentando errores in

*Lutheranismus.*

*An. Burgius*

*Guisiani*

[illegible], & Ra[illegible]o [illegible] pen[illegible] gem [illegible] x. [illegible] bem L[illegible] tedi [illegible]

N[illegible] I[illegible], sed [illegible] Huguenot[illegible] lium interpre[illegible], [illegible] C[illegible] etiam Henricum [illegible] populari [illegible] ferebatur in [illegible] *[illegible] mor[illegible] pulum [illegible] vero camt iat [illegible] ore*

Cum T[illegible] in Affrica o[illegible] aretur Hispan[illegible], a[illegible] instructa nau[illegible] & v[illegible] Turcica op[illegible] ores cir[illegible], & c[illegible] illa [illegible] capt[illegible] pleraſque euaſi[illegible] periculum plurimi poſte[illegible] fuere co[illegible] Itaque cred[illegible] m[illegible] non e[illegible] ores ſparſiſſent, cum q[illegible] em magnum d[illegible] Turcica claſſis fortuna vſi fugientes inſecu[illegible] [illegible] dam Gerbinam. M[illegible] a veter[illegible] us [illegible] fuiſſe perhibe[illegible] eo di[illegible] ban[illegible] omn[illegible] d [illegible] ga elapſæ præter [illegible] ſeniorem. Gerbina & loco opportuno habui[illegible] vrbem [illegible] que be[illegible], & præſi[illegible] m firmum ad V. millia Ger[illegible] I[illegible] Hiſpanorum militum, cui[illegible] ductor ſeu Præfectus Hiſ[illegible] Do[illegible] nabatur. Hi fortiter ſe [illegible] erere in velitationi[illegible] us hoſtem [illegible] repell[illegible] ſuperiores, c[illegible] aq[illegible] vrbe non [illegible], altero quoque die [illegible] manu [illegible] re & deportare, ſed deficiente [illegible] m c[illegible] neceſſaria cætera ad victum [illegible] rent, captos ita demum reſtituerunt, ſi pro illis certa copia commeatus penderetur. Præfectus præſidio, po[illegible] ulanti ductori claſſis Turcicæ, vt deditionem [illegible] reſpondit, *ſe eum non [illegible] qui, [illegible] alia munita loca traderet hoſti. Et hoc facientes d[illegible] ſpendio, quod [illegible] imili in ſcelere ſupplicium in ſe quoque ſtatuat.*

Interea ferebant du[illegible] triremes Florentinas po[illegible] T[illegible] ſis ad neſc[illegible] q[illegible] s. I[illegible] q, homines fere effugi[illegible] nihil pecuniæ in [illegible] bus [illegible] tu[illegible].

Ferebatur & hoc Gen[illegible] m veniſſe legatum, Regis Per[illegible] p[illegible] ten[illegible] e Turcicum bellum, quo[illegible] Per[illegible]a ſummis viribus geſturu[illegible] affirmare[illegible], [illegible] Chriſtianitas quoque T[illegible] v[illegible]. Dicebant [illegible] e eadem [illegible] e Legati miſſi ad Cæſarem & R[illegible] em H[illegible] m. Erant tum res Turcicæ n[illegible] quietæ: diſſidio enim inter fratres orto minor natu Baiaſſeta transfugerat ad Perſas. [illegible] poſcebatur [illegible] a patre, [illegible] reddi nondum c[illegible] at. S[illegible] ea[illegible] decret[illegible] L[illegible] præcioſiſſimis muneribus Solyma[illegible] breui [illegible] ra, [illegible] Ba[illegible]ta reſtituendo eum Perſa ageret. [illegible] am[illegible] fat[illegible]

H[illegible] x[illegible] C[illegible] M[illegible] mortuus eſt W[illegible] Philippus M[illegible] et [illegible] LXIII. & totidem pene dies [illegible] em [illegible] xerunt boni [illegible] s [illegible] ntes quidam inſectati [illegible] t [illegible] E[illegible] cæſi[illegible] & im[illegible] quibu[illegible] o ne[illegible] Sa[illegible] me[illegible] Cœnæ Domini, & rem actionemque ſanctiſſimam profanis [illegible] ſputa[illegible] n[illegible] anti[illegible].

L[illegible] ſti[illegible] & immanis, omnium o[illegible] implorar[illegible]. Fereba[illegible] captis [illegible] ere manus & ped[illegible] præci[illegible] dam nupero c[illegible] x[illegible] lo be[illegible] Moſchob[illegible] as D[illegible] finem inſequen[illegible] fa[illegible], [illegible]

Huguenot.

Africana.

[illegible] ma Inſula.

Don Aluaro.

[illegible] rtica.

Obitus Ph[illegible] [illegible] 1560.

Liuonica.

ORATIO

# ORATIO FVNEBRIS

## DE MORTE CAROLI V. ROM. *Imperatoris, & Hiſpaniarum Regis.*

ETsi, Principes populique Germani, Caroli V. Imperatoris noſtri mortem ſine graui animi dolore commemorare nequeo, tamen cum de nobis atque vniuerſa Repub. Chriſtiana tam bene meritus fuerit, quã qui optime facere, non ſane poſſum, quin ego eundem in hoc publico luctu memoria grata proſequar: & quæ de eo tacitus cogitare ſoleo, eadem proferam, & vobiſcum quodammodo communicem. Non quod putem vobis non meliora in mentem venire poſſe, ſed quia ſpero eo minus repudiaturos eſſe vos hanc noſtram tenuem orationem, quod memoria eius quem diligitis iure, nec vobis poſſit non eſſe grata. Ac primo quidem, vt intelligi poſſit, quantum damnum morte eiuſdem Principis noſtri fecerimus, cogitemus nihil eorum, quæ vel fortunæ vel animi ſunt bonorum huic defuiſſe, & Deum ita eum donis ſuis ornauiſſe, vt videretur ad res maximas, atque ipſum adeo Imperium orbis terræ natus eſſe. Ortus quidem erat è gente Auſtriaca, vnde tanquam ex equo Troiano tot Reges, tot Romanorum Imperatores prodierunt, à quibus ad eum tantum bonorum permanauit, vt ſimul ac in hanc lucem æditus fuit, ampliſſimorum Populorum atque Regnorum iam hæres foret. Fuit enim (quod quidem vos minime ignoratis) Maximiliani Imperatoris, è filio Philippo Hiſpaniarum Rege, nepos. Et quanquam hæc in eo genere ſunt, quod non virtus cuique ſua parit, ſed fortuna quodammodo adiungit, tamen ita vſuuenit, vt cum è bonis boni naſcantur, horum virtuti ille honoris ſplendor, quẽ à Parentibus atque maioribus ſuis trahunt, iure deberi videatur. Quod ſi vlli ante hac Regi contigit, certe Carolo noſtro contigiſſe videtur. Nam tot ac tantis virtutibus præditus fuit, vt non ſolum ſplendorem a maioribus acceptum, tueretur cum laude, ſed nouis etiam acceſſionibus augeret atque cumularet: Ac ſi non aliena, hoc eſt, maiorum virtute niteretur, dignus tamen eſſet, qui ſummis honoribus ornaretur. Temperanter ſane vixit, luxum omnem fugit, & poſtquam ad Remp. acceſſit, præclara dedit ſigna ſingularis cuiuſdam iuſtitiæ. Quippe qui ius ſuum cuique tribueret æquabiliter, & mallet propulſare ab iis quos in poteſtate ſua habebat, iniuriam, quam, ſi quam ipſe acceperat, perſequi. Cum qua virtute ſua, tantum fortitudinis coniunxerat, quanta in hominem vllum cadere poteſt. Cuius pars illa, quæ in perpeſſione malorum conſiſtit, è moribus eius mirabiliter eluxit: Etſi enim eo morbi genere, quod acerbiſſimum dolorem facere ſolet, ſæpe affectus fuit, hoc tamen non paſſus fuit ſe ita frangi, vt quoties opus eſſet, munera militaria in Caſtris non ipſe obiret. Verum vt ita ſeipſum vicit, ſic hoſtes ſuos, quotieſcumq; poteſtatem facerent pugnandi, fortiſsime ſuperauit, & pro magnitudine animi ſui res maximas, non ſolum in Europa, ſed etiam in Aphrica geſsit. Neque enim vllum in locum victrices copias ſuas duxit, in quo non impreſſa virtutis ſuæ veſtigia relinqueret. Acceſſit huc prudentiæ tantum, quantum Imperatores ſummi ad procurationem Rerumpublicarum ſuarum afferre debent. Nam quoties legatis reſpondit, aut de maximis rebus conſultauit, vox eius quoddam veluti oraculum Reipubl. eſſe viſa eſt. Artem autem rei militaris non minus bene tenuit, quam peritiſsimus quiſque legatorum eius: Imo tam bene, vt hoſtes etiam primas ipſi in hoc genere tribuere non dubitarent. Et quamquam erat tam ſtrenuus, vt cum hoſtibus quotieſcunque res poſtularet, manus ipſe conſereret fortiter, eoque ipſo documenta ſtatueret, quantum in ſe eſſet fortitudinis, tamen

n[illegible] [illegible]ebat [illegible]inde, ac si vllus [illegible]nqu[illegible]m Imperatorum, [illegible] certe v[illegible] [illegible] fle-c[illegible] [illegible] [illegible] potestate h[illegible]bere, & nullo prorsus impetu [illegible] [illegible] autem C[illegible] noster h[illegible] virtutibus planc Imperatorum prædit[illegible] [illegible] [illegible]m bono-rum omnium [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]fluxit, vt T[illegible] [illegible] [illegible]que A[illegible] Romano-rum Imperatorum [illegible] laudat[illegible] [illegible] [illegible] quorum se [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]re-ri posset, tam[illegible] vt pro dign[illegible]te [illegible]ristiani nominis his et[illegible] [illegible] [illegible] rece[illegible]eret, ad eum tantum delatum fuit diuinitus, vt C[illegible] [illegible] non[illegible] [illegible] Theo-dosiorum, C[illegible]orum, Othonum esset quam simi[illegible]imus. Q[illegible] cum Christum Dominum atque Seruatorem [illegible] [illegible] colerent recte ac pie, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]n-ti, multo vberiores haberent virtutes, quam quæ humanis [illegible] comp[illegible] [illegible]-sunt: Itaque vt Princeps ille noster non minore, quam illi virtute ornaretur, tan-tum fide, tantum spe, tantum [illegible]aritate, tantum denique omni pietatis genere ex-celluit, vt sane [illegible] illi atque optimi Principes, deque re Christiana op[illegible] me-ri[illegible] in eo re[illegible] [illegible]lderent. Quippe [illegible]m hic se rebus secundis non [illegible]nus eff[illegible]rri, quam ad[illegible] frangi p[illegible]ssus vnquam fuerit, tantumque a[illegible] fuisse, vt moue-retur cupiditate gloriæ, quæ alias magnis atque excelsis animis inesse solet, vt in ea ipsa contemnenda, se ipsum quodammodo vincere videretur. Nec alium e victoriis suis repetiuit fructum quam vt haberet, quo vel orbi Christiano be-nignius facere, vel Deo, cu[illegible] quicquid harum rerum erat, acceptum refere-bat, gratias agere, & benefic[illegible] [illegible] eius singula[illegible] pietate [illegible]d[illegible]re posset. Nam tantum in eo modestiæ erat, [illegible] vt [illegible]meret sibi, sed omnia potius benignitati di-uinæ tribueret, ne de hostibus victis, vllum ageret ipse Triumphum quæ a se parta essent victoriæ, sed in Templis beneficentiam Dei immortalis exquisitissimo laud[illegible]ionis genere celebraret. Adde, quod tanta cum pietate preces suas quoti-die adhibuerit, vt facile appareret, non sua eum virtute, sed tantum benignitate Dei, ad spem bonam niti, in bello autem periculosissimo, si quam populus atque milites eius forte contraxissent culpam, eam ita deprecatus fuit a Deo, vt pœnæ quas ipsi luere deberent, in se transferrentur, ac telis, quibus ipsi conficiendi es-sent, ipse solus obrueretur. Quin etiam ita se gessit perpetuo, vt Christianis parce-ret [illegible]benter, nec minus in eos c[illegible]mens esset, quos vicerat, quam eos, qu[illegible] [illegible] infe[illegible]-re[illegible]t, [illegible] angeret fortiter. Possum hoc loco commemorare multos, quibus victis atque compressis, iniurias ab eis illatas, facile donauit: Et non modo non in eos durius statuit quicquam, sed multum etiam beneficiorum contulit. Hæc clemen-tia tanto propius accessit ad similitudinem diuinæ benignitatis, quanto maior est omni humana benignitate. Ex eodem fonte fluxerunt illa præclara Principis no-stri, quod semper maiorem habuerit iustitiæ atque clementiæ, qu[illegible] poten[illegible] [illegible]que dom[illegible]ationis rationem, malueritq; de iure suo decedere, quam aliquid de [illegible] no sui commodi causa detrahere, nec vllum susceperit bellum, de quo non ante re[illegible] [illegible] [illegible]s-simos, sapientissimosque viros in Consilium adhibuisset, deque [illegible] [illegible]entia [illegible] [illegible]a-tuisset, idem iure suscipi posse: abhorruit ab omni contra Christianos bello, & qu[illegible] [illegible]-quam gentibus immanitate barbaris, & a religione Christiana auersis, aliqu[illegible] [illegible] li-be[illegible] [illegible] bella intulit, id tamen fecit magis, vt Christi quam suum regnum [illegible]lifi-caret. Hinc ad rem Christianam quanta facta est accesio? Cui nihil aliud [illegible] [illegible]nxis-set, quam nouum illum quasi orbem, qui noua Hispania appellatur, cúmque e [illegible] [illegible]per-sti[illegible]ione perniciosa ad verum Dei cultum traducendum curasset, bene [illegible]amen de Christiano orbe meritus esset. Quippe cu[illegible] hic multo, quam [illegible]nte, l[illegible] pa-teat, & damna illa, quæ a Saracenis accepit, [illegible] accessione ta[illegible] sarciri qu[illegible]d[illegible]-modo videantur. Ac cum controuersia de re[illegible]gione Dei immort[illegible]is in t[illegible]mpo-ra eius incidisset, eaque talis, vt in errorem perniciosum conicere posset multos in hac c[illegible]men[illegible]a, quantum ipse operæ posuit? Quæ non consilia captauit? Quibus si euc[illegible] [illegible]or[illegible]s respondissent, ne[illegible] tem[illegible]ora ocio [illegible]nica paci[illegible] consilia exclu[illegible]nt, c[illegible] [illegible] n[illegible]nus quam Constantinus, vel Theodosius, Ecclesiæ Christi [illegible] pr[illegible] fuis-set. V[illegible]detis [illegible]an[illegible] Principes populique Germani, videtis quantum virtutis Carolus V. Imp[illegible]ator [illegible]et ad Rem p[illegible] contulerit. Ac cum idem nos atque Patriam nostram tueri atque ornare [illegible] posset, & vellet, tantum in eo nobis fuit præsidij & opis, vt quo[illegible] quot in ipsius

in ipsius potestate essemus, beate & cum honore viuere possemus. Imperium autem ipsum, quod & commissum erat, propter summam eius moderationem, æquitatem, atque pietatem, non tam imperium, quam quoddam Orbis terræ quasi Patrocinium esse videbatur. Quod quanto se magis accommodaret legibus Christianorum, tanto minus dubitandum erat Deum ei propitium esse atque benignum: Posteaquam igitur Carolus noster ex hac vita cessit, omnibus nationibus populisque, quibus imperauit, & tantum beneficiorum dedit, tristissimum sui desiderium, vt quicunque hominum nostrorum Principem hunc suum, Principem dico? Imo patrem patriæ non lugeant, ab omni humanitatis sensu sint prorsus remoti. Quanquam autē mors summi illius, atque optimi Principis nobis sane luctuosa & est & esse debet, tamen quia spiritus sanctus in scripturis promisit, beatos esse, qui in domino moriuntur, habemus, quo nos ipsos hoc tempore nostro consolari possimus. Neque enim, si eundem spiritum per Paulum Apostolum loquentem audimus, lugere debemus, vt ii, qui neque vitæ æternæ, neque resurrectionis mortuorum spem vllam habent. Est quidem humanum, capere dolorem è morte eorum, quos dileximus: At Christianorum cauere, ne in hoc genere simus nimii. Hi namque intelligunt præclare mortem non extinguere homines sanctos, sed è vita caduca in æternam, è misera in beatam plane transferre: & mortem horum eo minus perhorrescendam esse, quod spiritus ipsorum, quibus durum est peregrinari à Domino, soluitur vinculis corporum, vt cernere Deum sicuti est, eoque æuo sempiterno perfrui tandem possint. Quo ipso quid melius? quid suauius? quid denique ad summam fœlicitatem aptius vel esse vel excogitari potest? Quominus dolere debemus, quasi amiserimus eosdem, sed potius benignitatem Dei immortalis, qui eos ex hoc mundo ereptos in patriam illam æternam transtulit, nos bene ac pie interpretari conuenit. Quare etsi non possumus non Carolum Imperatorem de nobis optime meritum lugere, tamen si considerauerimus, quo genere mortis ex hac vita migrauerit, dolorem nostrum leniri necesse est. Audite igitur, audite Germani, quomodo optimus hic Princeps diem suum obierit. Constat eundem anno superiore Imperio atque Regnis suis omnibus seipsum vltro abdicasse. Sed quia ex attenuatione corporis sui atque infirmitate agnoscebat, non ita longe post futurū, vt vita hac cederet, ad quod ipsum vt accingeretur in ocium, non iners illud quidem, sed cum vera pietate plane coniunctum, & Christo se tradidit totum, vt in eo conquiescere, & quod reliquum esset ætatis suæ, consumere posset. Ab eo igitur tempore Deum assidue coluit, & animo atque cogitatione in cœlum raptus, æterna illa & quæ sursum sunt cogitauit, & quæsiuit tantum, nec passus est se ab his vitæ officiis vllo negotio diuelli. Sed cum tandem Deus pater ille misericordiarum atque totius consolationis virum hunc, qui iam mundo mortuus, Christo tantum viueret, penetrare vellet, quo cogitatione atque cupiditate iam ascenderat, vt solidum illum atque vberem pietatis fructum in æterna patria percipere tandem posset, ita quidem euenit, vt in febrem incideret. Qui morbus cum ingrauesceret, & Archiepiscopus Toletanus vir sapientissimus Principem officii causa salutasset, hic multa cum eo de Deo, deque Christo, & iis quæ ad æternam salutem pertinent, locutus est, & hoc quasi pabulo suauissimo saluberrimoque animum suum pauit. Deinde sacris mysteriis, quorum magna vis est, adhibitis, per ea quodammodo consecratus est Deo, & magnam animi consolationem hausit, nec ita multo post, cum sentiret, tempus mortis instare, ad Deum supplices tendens manus, misericordiam eius implorauit, ac tum magna ac pia animi alacritate, vt non mortem adire, sed in cœlum potius proficisci videretur: Spiritum suum in manus Domini euocantis commendauit, & cum voce eadem extrema, extremum edidit spiritum, & se in ipsum quasi complexum Dei obtulit. Hæc cum Principi nostro euenerint, videtur mors eius talis fuisse, qualem proculdubio semper expetiuit, & Paulus ipse sanctissime exoptauit tum cum cuperet dissolui, & esse cum Christo. Quod si cui contingit, ei bona tanta adiunguntur, quanta nec oculus vllus vidit, nec auris vnquā audiuit. Itaque quod ille desiderium sui reliquit, id tanto facilius leniri potest, quanto melius cum eo actum est, quod ex hac vita in illas æternas sedes haud dubie migrauit: Vt si ipsius causa lugeamus vehementius, non ita vt debemus, ipsum diligere videamur. Nostra autem causa ne acerbiorem dolorem suscipe-

remus, ipse prudentissime cauit. Nam cum abdicaret seipsum Imperio atque Regnis suis amplissimis, id egit, vt non tam nobis atque adeo eisdem Regnis eripi, quam per fratrem Ferdinandum Regem Romanorū Augustum, & Philippum filium, Principes summos atque coniunctissimos, præesse non desineret. Quippe cum alterum horum gubernaculis Imperii Rom. admonuisset, alteri vero Regna filia hæreditario iure reliquisset, neque id iniuria, cum prætertim ita se gereret vterque, vt in illo fraternæ, in hoc autem paternæ virtutis spem omnes boni iure collocarent. Itaque nihilo magis deseruit nos Imperator noster Carolus, quam bonus Paterfamilias domum suam, si forte peregre profecturus, eam aut fratri suo, aut filio, viris bonis & sui quamsimillimis committat. Quæ cum ita sint omnia, etsi non possumus non lugere hoc tempore eundem Principem nostrum, tamen cum idem ipse cauerit, ne vel sua vel nostra causa vehementius perturbemur, non est profecto quamobrem hoc tempore recta ratio dolorem nostrum non mitiget. Et quia hic nos minime deseruit, cum reliquerit Imperium ei, quem esse alterum ipsum omnes boni iudicant, profecto nisi illius non tam mortem, quam discessum, quo ipsi nihil melius contingere potuit, æqui bonique fecerimus, officium rectum nos deserere videbimur. Quare ad eam pietatis rationem excitemus nos ipsos, vt memoriam Principis sanctissimi, & de nobis quam optime meriti ex animis nostris effluere minime patiamur, sed eā potius gratis animis in perpetuum prosequamur, & optemus maxime, vt exhaustis huius mundi laboribus atq; ærumnis, nunc quiete æterna ac longe fœlicissima perfruatur, & in æternis illis tabernaculis cum eo tandem omnes sempiterno æuo quam beatissime viuere queamus. Atque vt idem Deus noster Principes optimos Ferdinandum Imp. atque Philippum Hispaniarum Regem perbenigne adiuuet, eisque tantum fœlicitatis adiungat, vt nostris atque aliorū Christianorum rebus præsidium afferant, Turcas communes nostros hostes a ceruicibus Christianorum arceant, & Remp. Christianam consiliis dissidentium partium perturbatam constituant fœliciter, vt omnes & societatem inter nos tueri atque colere amanter, & vno ore atque animo nomen Dei sanctiss. tandem aliquando celebrare possimus.

# IO. ANTONII VIPERANI LAV-DATIO FVNEBRIS

## CAROLI V. IMP.

habita Messanæ.

M. D. LVIII.

# REGI PHILIPPO

CAROLI V. IMP. F.

## Io. Antonius Viperanus.

*Pictores simulachrum patris tui Rex Philippe fortissimi, & clarissimi Imperatoris penicillo adumbrarunt, nos eius animi mores atq; virtutes oratione exprimere, & factorum gloriā in hominūmemoriā dissiminare studuimus, illis certe non minori præmio vel laude digni, quo difficilius est animi lineamenta quam corporis effingere, & nobiliora & diuturniora sunt scriptorū monumenta quā pictorū tabellæ, quæ à paucis cerni possunt, & quauis temporis vetustate & iniuria facile corrūpuntur. Ac quidem res à Carolo V. Imp. gestæ, quod maxime illustres & egregiæ, atq; omni virtutum genere distinctæ essent, ad scribendum eius vitam multorum ingenia & studia excitarunt: me vero etiam patriæ, quæ mihi carissima est, pietas, ne iusta à meis ciuibus regi facta laudatione carerent, & tui, in cuius tanquam in Dei potestate sum, ratio mouit, vt eam orationem cōponerem, in qua patris tui expressam imaginem intuereris, quæ in te veræ laudis & gloriæ cupiditatem magis ac magis incenderet. Quamobrem si sensero eam tibi probari, non parum mihi ipse gaudebo, & quodammodo leuiter blandiar, quod labores mei, cui po tissime optabam, potentissimo & benignissimo regi non omnino iniucundi fuerint.*

be[illegible] [illegible] bus i- [illegible] pe- [illegible] præterea [illegible] & [illegible] præstare [illegible] quę [illegible] & [illegible] cęlestem [illegible] rebus quæ extra [illegible] m a di- [illegible] uentem homini occulta & i[illegible], [illegible] red- potest, non ali[illegible] humana [illegible] trans, quod a corde [illegible] Chri- [illegible] & verũ De[illegible] op[illegible]ficem, ac moderato[illegible] no[illegible] re v[illegible] & sapienti[illegible] guberna[illegible] h[illegible] A[illegible] a quæ in formando perfecto Imperatore [illegible] in no[illegible] Car[illegible]o, quantum fert humanæ naturæ c[illegible] C[illegible] res gestæ maximā [illegible]tia, & virtutē declarant exceptas & educa[illegible] [illegible]entibus. Itaq; cum clarissimis, & [illegible]rtissimis Imperatoribus est qu[illegible] [illegible] consec[illegible]us. N[illegible] od ex[illegible] te fui ingenii, & a[illegible] & [illegible] & innumeris bellorum hosti[illegible] n[illegible]tus a pri[illegible] [illegible]tus [illegible] vt n[illegible]lum natura, & præceptis, [illegible]am vsu, & e[illegible]en[illegible] ducem euaserit. Neque enim inertiæ & volupta[illegible] petebat & fort[illegible]narum copia su[illegible] peditabat, sed v[illegible]lis, & l[illegible] [illegible] imputat[illegible] glo[illegible] [illegible] est [illegible] & [illegible] & a[illegible] [illegible] beneficio[illegible]um. Q[illegible] [illegible] dine roborauit: qua præditus neque laborem vllum pe[illegible] peri[illegible]lum [illegible]e, vt ignauus recusauit honestam mortem de[illegible] [illegible] hominis propria esset. [illegible] & fort[illegible] d[illegible] p[illegible] erit [illegible] [illegible] Car[illegible] [illegible] M[illegible]

[illegible]

facile occupat, dum ex aliorum secundis rebus & gloria minui res suas, & obscurari famam propter vehementem sui amorem existimant, ob prælatum in petitione Imperii Carolum quorundam male sanorum principum mentes acer liuor inuasit, atque animos in diuersas partes abripiens, tandem manus ad pugnas armauit; quorum iniuriam a se Carolus diuina virtute & consilio propulsauit. Operæ precium est autẽ primum eorum bellorum causas recensere, quæ cũ Francisco Galliarum rege in tuendo iure suo & dignitate gessit; tum victorias, quas a Christianæ religionis aduersariis reportauit: vnde omnium malorum quibus resp. Christiana affecta est, culpam ab eo absuisse cognoscetis, & Christianorum pariter vicem dolebitis, quod tantus Imperator fuerit a tã præclaris, & necessariis cœptis contra nostræ salutis, & religionis infensissimos hostes non humanis, sed diabolicis artibus consultisque distractus: quem sperare erat vniuersam Græciam & sacrum IESV CHRISTI domini nostri sepulchrum quod a barbaris nostro cum dedecore tenetur, aliquando recuperaturũ esse, nisi variis, & importunissimis Gallorum armis distentus fuisset. Vita functo Maximiliano Imp. Carolus Maximiliani nepos, & Rex Gallorum Franciscus in petitione dignitatis Imperatoriç inter se concurrerunt: sed propter summum generis splendorem, & diuinam ingenii præstantiam, ac maximam opum facultatem (vt ante dixi) CAROLVS prælatus fuit. Quare Franciscus, qui seipsum sine riuali amabat, in eum graue odium concepit; atque ad eius spiritus reprimendos, quos magnos esse sentiebat, ne alienæ virtutis lumen suæ gloriæ officeret, aliquot Germaniæ principes, qui in eodem dignitatis certamine victi fuerant, ac potissime Henricum Angliæ Regem in sui amicitiã pellicere conatus est; ortisque in Hispania dissensionibus ex CAROLI in Germaniã discessu, quo ad Imperii sedem accersitus fuerat, satis idoneam occasionem ad occupandum Nauarram sibi oblatam esse putauit, verum Hispanienses tumultus Adriani S.R.E. Cardinalis consilio, & diligentia sedati sunt, & Henrici amicitiã CAROLVS solertissime prçoccupauit. Et cum primum ex Hispania in Germaniam eundum ei fuit, quo tutum ab insidiis Gallorum iter haberet, qui non dicam à natura, sed amorum, & opinionum varietate sempiternas gerunt cum Hispanis inimicitias, Francisco promiserat pro ea, quam in Neapolis regnum habere se actionem dictitabat, singulis annis aureorũ C.M. soluturum, & Nauarram Henrico Regis Ioannis filio redditurum: sed ad hæc promissa facienda adduci deinde non potuit, ne eorum regnorum ius imprudenter amitteret, quæ ab auo legitime acceperat; quod ea, quæ pollicitus fuerat, non sua sponte, & voluntate, sed coactus ab ipsa rerum necessitate recepisset, vt illis stare à nulla lege iuberetur. Tum ægre ferebat Maximilianum Sfortiam vectigalẽ Imperii à Francisco vi armisque fuisse Mediolano priuatum, reputans secum ipse quot pericula regnis suis conflarentur, si Gallos in Italia foueret gentem leuem ingenio, & arrogantem, studentemque semper rebus nouis, ac regnandi maxime cupidam. Verum interea dum regnorum suorum statum componit a Leone X. Pontifice maximo ad recuperandum è Gallis Mediolanum communibus copiis inuitatur. Nam eorũ insolentiam Pontifex nullo modo perferre amplius poterat, quod Ecclesiæ iura iniuria sibi vedicarẽt, & Apostolicæ sedis auctoritatẽ nullo cultu dignarenrur, & effecti iam essent omnib. nihilominus quam olim Siculis odiosiores. Itaque adducto exercitu a Prospero Colũna Francisco Dauało Marchione Piscariæ, & Antonio à Leua Mediolanũ recuperatur, & Francisco Sfortiæ Maximiliani filio restituitur. Ex quo Rex inflammatus furore, maximis ipse cum copiis alpes transcendit, Mediolanum obsidet, ac paucis diebus in suam ditionem, & potestatem redigit, munitoque præsidiis ad delendas Imperatoris copias, quæ Papiæ sunt, exercitus aciem dirigit. nec detrectant nostri certamen, quanquã numero inferiores, sed ingente animorum ardore & armorum pugnam suscipiunt. Stat paulisper anceps prima conflictione fortuna, tum ad nostros se inclinat, tandem Rex maxima suorum cum strage vincitur capiturque; vi. Kal. Martii, ipso Imperatoris natali die. Quo secundo euentu CAROLVS nihilum elatus neque pro iuuentutis natura, quæ inflatior est, neque pro victoriæ conditione, quæ insolenriores homines reddit, adductũm ante se in Hispania Regem licet potentissimum, & acerrimum hostem pro diuina quadam sapientia, & animi magnitudine non modo nullis incommodis affecit, sed maximis beneficiis ornauit, certisque pactis ad seruandam pacem

conditionibus liberum in Galliam dimisit,& abeuntem munificentissime prosequutus est. Ita gloriosis adolescens animũ ab omni lætitia gestiente,& insolentia cohibẽs, atq; in tanta fortuna raram obtinens lenitatem prudentiæ,& fortitudinis armis victoriæ conditionẽ,& seipsum vicit. Hæc reconciliatio gratię regis percussit non tenui metu animos Italiæ principum; cũ etiamnunc impensius à Francisco Sfortia Franciscus Daualus Mediolani arcẽ repeteret, quod parum in illo firmæ fidei suspicione moueretur. Igitur Clemens VII. Pontifex maximus, qui tum Adriano successerat, qui post Leonem Paulo plus anno Romanã Ecclesiã gubernarat,& Veneti,& Franciscus Sfortia contra CAROLVM perinde, ac communem hoste ducti vana quadam formidine societatem, & arma coniungunt, in quam societatem etiam ægrum animum Francisci Gallorum Regis alliciunt. Sed in omnibus prælíis fortuna, quæ fortes adiuuat, Imperatoris partibus,& gloriæ fauit. In his bellorum procellis Romæ aliqua detrimẽta per Cæsarianos insciente CAROLO importata sunt. Nã prorex Neapolis, quo Pontifice à Gallorũ societate diuelleret, in illius damna Columnenses immisit, quod facinus Imperator grauiter improbans per literas Pontifici seipsum excusauit, & damnum factũ recepit: tum Borbona prædæ studio cum exercitu Romam inuasit ad eius defensionẽ languidissimo studio incumbente Pontifice. ad cuius rei nuncium Imperator, qui tunc in Hispania natalẽ diem Philippi filii celebrabat, incredibilẽ dolorẽ accepit, & apud Pontificẽ iusta ignorantię excusatione vsus est,& mandata ad suos dedit, vt obsessũ in arce Sancti Angeli Pontificem quã citissime liberaretur,& omnib. modis ex vrbe milites educerent: quos tamẽ à præda nullius oratio, aut vis poterat amouere. Et res quidem ipsa (vt grauissimorum hominum sententias omittam) eum ab istius mali culpa absoluit: quoniam nullum hoc facinus inconsideratius,& maiore à quoquam temeritate susceptum, aut ipsi vidimus, aut ab aliis vnquam audiuimus. Nã quæ ratio in spẽ occupandæ Romæ potuit Borbonam impellere, qui collectũ ex diuersis gentibus exercitum,& sine stipendio militem longis itineribus fessum fractumq; intra inimicorũ vires ducebat, vbi neq; cõmeatum, neq; pecunia belli neruos alicunde sperasset, quin etiam haud longe post terga hostili exercitu imminente? Cui si diem vnũ qui Romę erant obstitissent, altero die coactus fuisset omnium rerum inopia discedere. Sed habuit temeritas ex alterius ignauia,& fortitudine volente Deo, cuius sunt occulta iudicia, secundũ exitum: ex quo vulgares, & imprudentes homines res, non rerum cõsilia iudicant. Tam ne igitur temerarium,& tam iniquũ facinus subitum, atq; inperatum prudentissimi,& sanctissimi Imperatoris cõsilio factum esse quis autumet? Quod si is aliæ dominatũ appetebat, si regnandi causa Iulii Cæsaris exemplo pecuniam putabat, cur vrbem non retinuit? cur milites euocauit? cur Pontifici damnum factum recepit? quanquã obtrectatorib. nulla vnquam deest calumniandi materia quoniam mens inuidia, et maledictione plenum est. Ita affectum Pontificis animum,& exulceratum Rex Gallorum appositis sententiis contra Imperatorem alit:& in idem fœdus venit Rex Angliæ cum Venetis: qui in tanta Italiæ perturbatione,& tumultu quiescendum sibi non esse arbitrantur, quoq; vt afflictam Pontificis conditionem miserentur, humanitatis [illegible] rano,& a Cæsarianorum armis vtimeant, moueri felicitatis cursus, & falsa qua [illegible] de victoris ambitione cum secundo rerum euentu crescens opinio. Quorum tamen conspiratio minus CAROLI animum permouit, quam non seruata à Francisco fides, quam in Hispania dederat, cum solutus,& in libertatem vindicatus fuit. Ideo quo tantũ in vniuerso terrarũ orbe his dissensionibus excitatum incendium vna ipsi pugnare restinguerent, illum ad singulare certamen prouocauit ductus Petri Terraconensis, & Caroli Andegauensium Ducis auctoritate, qui singulare certamen inter se olim instituisse feruntur, quo de Siciliæ possessione litem dirimerent, quæ multis populis maximas calamitates attulerat. In quã pugnam renuit Franciscus descendere: immo iterũ cupiit CAROLO reconciliari, quem in gratiam cum Pontifice rediisse comperiebat, & rem suam in Italia male geri, siquidem clarissimos duces à se desciuisse,& pręter alia incommoda Lotreccum, quem maximo cum exercitu ad expugnandum Neapolim miserat, in ipsa obsidione maxima cum exercitus parte morbo consumptum acceperat. Agnouitq; aperte in facienda pace CAROLI non speratam facilitatem. Et quid Deus bone à CAROLO aut humanitatis, aut caritatis, aut pietatis omissum est,

quo

quo Franciscum in officio contineret, quando Helconorā sororem suam illi in vxorem commiserit? Verum non multo post tempore Franciscum Massiliæ Pontifex conuenit, eiusq; filio Henrico Catherinam neptem suam in matrimoniū dedit. Quæ affinitatis coniunctio grauem suspicionem initæ contra se societatis CAROLO mouit, cum manifestam Pontificis inconstantiam videret, & de Francisci erga se voluntate dubitaret, qui animum semper armatum gerens, tum maxime ad turbādam pacem Ligures è Gallia expulerat, & Genuam nescio quo iure repetebat. Et quidem Gallorū ingenium, & infirmitas multorum scriptis reprehensa est, quod leues sint, & in capiendis cōsiliis mobiles, in suscipiendis bellis alacres, in resistendo imbecilli, ac molles. Tunc Imperator summos Italiæ principes maximis beneficiis, & honorib. sibi deuinxit, & Francisco Sfortiæ Mediolanum libere concessit, vt omnem appetitæ Italiæ dominationis suspicionem a se remoueret, qui omne cum Christianis bellum oderat, & ad debellandos amentia deprauatos hæreticos, ac Turcarū audaciam reprimendam animum à pueris intenderat, vnde religioni fides, imperio dignitas, sibi gloria, Christianæ reip. salus, omnib. pax, ocium & tranquillitas pareretur. Interea Frāciscus Sforcia correptus morbo discedit è vita, & Franciscus Rex Gallorum auito quodam iure Mediolanum ad se pertinere dicit, & Sabaudiam, cuius dominus Imperatorem affinitate attingebat, iniquissime, ac tumultuosissime aggreditur. Qua de re certior factus Imperator in ipso itinere, cum victor Rex Tunethe rediret, grauissimam orationē aduersus Francisci mutabilitatē, & peruersitatem Romæ apud Paulum III. Pontificem maximum in Clementis demortui locum ab vniuerso Cardinalium senatu suffectū in amplissimo patrum consessu habuit omnesq; testatus est non sponte, sed lacessitū, non dominatus cupiditate, sed defendendi sui suorumq; causa arma se capere; postremo ad singulare certamen sese obtulit, ne duorum culpa Christianæ regiones suorum cæde, & cruore plus plusq; fœdentur. tum confecto exercitu Galliam braccatam, quā nunc Prouinciam vocamus, petere contendit: sed propter immanem frigorum, & hyemis vim in hyberna Genuam rediit. Hoc interim Pontificis maximi studio, & industria x. annorum induciæ inter reges fiunt. Nihilominus Franciscus quanquam arma depoluit, voluntatem bellandi non exuit: & cum se penitus deiectum è spe recipiendi Mediolanum videt, aliquot Germaniæ principes Austrio generi priuatis quibusdam odiis inimicos atq; in primis Cleuis ducem contra CAROLVM solicitat, & inuadere cū exercitu in Flandriam suadet eo scilicet tempore, quo Imperator ad expugnandum Algerium nauigarat: ipse etiam multis copiis diuersas partes, quæ in CAROLI ditione sunt, vexat; atq; ò nefandū & impium scelus ad Christianorum cædes, & incēdia religionis nostræ crudelissimos hostes pollicitationibus, ac præmiis inducit. Quorum malorū nos ipsi testes sumus, qui spectatores magna ex parte fuimus. Nos enim ipsi vidimus è tectis nostris Calabriæ oras sæuissima depopulatione vastari, & fœdissima flamma vrbes, & agros incendi. Quid referam virorum crudelissimam cædem? quid mulierum acerbissimam vexationem? quid captiuorum miserrimam seruitutem? quorum lamentationes hic ipsi nos ingenti nostro cum dolore, & commiseratione exaudiuimus, cum sociorum miserandam calamitatem inspectantes nullum afflictis auxilium, & opem ferre possemus. In quam eandem calamitatem permulta aliarum regionum maritima oppida, & aliquot Mediterraneo mari circūfusæ insulæ inciderunt in Christianorum strage, & sanguine ardētius bacchante Barbarorum furore. Quæ ora? quis sinus? qui portus? qui toto mari locus a Turcarū classe, & direptione tutus fuit? quæ ciuitas socia non ingemuit? quæ nō indoluit tam tetram, tam horribilem, tam fœdam, & infestam pestem a Christianissimo quondam rege fuisse, tam impie, tam scelerate, tam nefarie in Christianorum regiones, & vrbes immissam? At vero Deus optimus, qui impios odit, & religiosos amplectitur, ex Maurorum telis Imperatorem defendit, & ex vndarum procellis eripuit, & incolumem regnis suis reddidit. Qui visus eadem cælesti aura temeritatem Cleuis ducis facile domuit; mox ad contundendam regis audaciam Luteciam Parisiorum maximo cum exercitu petiit expugnaturus eam vrbē, in cuius expugnatione vniuersum Galliæ regnum occupatum iri videbat: tantusque Parisinorum animos terror subiit, vt omnes manifestam fugam meditarentur. It obuiam Franciscus maximis cum copiis & totius Galliæ nobilissimis ducibus non pro

gloria, sed pro salute dimicaturus. Iamque duo potentissimi exercitus duobus clarissimis regibus præsentia sua & oratione milites ad certamen hortantibus prope aderant summa cum virium contentione pugnam inituri, in qua totius belli moles & omnium rerum summa vertebatur, cum Sanctæ Ecclesiæ caput IESVS CHRISTVS dominus noster Christianorum labores, & clades è cœlo miseratus mirum in modū regum animos inter se reconciliauit, & rē quasi ex magna & nebulosa tēpestate in serenam tranquillitatem reduxit. Sed eam paulo post Francisci mors perturbauit. Nam Henricus regno succedens acer iuuenis, & ardens studio belli ad renouanda Martis certamina statim animum adiecit. itaque oppida munire, & primarios Germaniæ viros aduersum Imperatorem clam instigare & occulte cum Heluetiis societatem i[illegible]e cœpit. Nec prudentem Imperatorem iuueniles animi ardores, & astus latuere. quare aduersus Henrici studium & audaciam se ipse quoq; instruxit; & inuito distractus ab eo bello, quod contra Germaniæ ciuitates, quæ hæreticorum partes sequebantur, parauerat, Lotharingiam versus castra mouit, ac iuuenilem animum & conatus consilio, & virtute cohibuit. Nunc ad ea bella transeo, quæ contra hæreticos pro veri[illegible]atis defensione, & contra veræ pietatis hostes pro Christianorum salute & incolumitate gessit: ex quibus intelligetis quanta pacis ornamenta & belli subsidia Christianæ reip. comparasset, ni Gallorum, aut leuitas aut inuidia illum in magnis & diuturnis contentionibus habuisset. Equidem Io. Federicus Saxonum Dux & Philippus Langrauius hæreticorum Principes & fautores, dum Imperator armis in Gallia distineretur, pacto in Schemelcaldo Saxoniæ oppido cum plerisque Germaniæ principibus inter se fœdere Branfoicchi ducem contra fas omne possessione sua disturbauerant; & ad Imperatorem Langrauius audacter adierat, atq; arrogantius eum monuerat, ne quid contra ea, quæ ipsi gessissent, moliretur, vnde permultorum principum odia in se converteret. Quod facinus placuerat Imperatori ad concilium deferri, & cum semel atq; iterum [illegible] adesse neglexissent, dux Saxoniæ & Langrauius perduellionis damnati fuerant. Et Martinus quidam Luther homo omnium scelestissimus nuper in imperitum vulgus prauas quasdam opiniones & sententias contra Eccles. Rom. dogmata & instituta spargere cœperat, & nactus socium amentię suę Ecolampadium dissolutum, perditum, & nequam hominem, atq; etiam adeptus sectæ suæ fautores maximos Germaniæ principes, Saxoniæ ducem, & Langrauiū breui qui sub agnina pelle animū gerebat lupinum, multis Germanię ciuitatib. malū venenum infuderat. Non enim vlla pestis est, quæ latius manet, quā hæresis, præsertim ea, quæ felicitatē nulla nostra cura, & labore comparandā proponit, cum ingenium sit omnium hominū (vt Comicus poeta loquitur) ad libidinem à labore procliue; hoc autē magis, si principum auctoritate cōfirmetur: quorum mores, & vitæ rationes in populis subito sequuntur. Ad quod pestiferæ, & funestæ doctrinæ semen extinguendum omnē diligenti[illegible] CAROLVS adhibuerat: & quoniā, in popularium [illegible] quod fibris inh[illegible]reret, facile extirpari nō poterat, edicto cauerat, ne quid de religione, innouaretur, nisi ex decreto Sancti, & œcumenici Concilii à Pontifice Romano conuocandi. Tunc igitur suscepto bello a Catho[illegible] Imperatore cōtra Principes hæreticos vndiq; ad eos copię subsidiaq; venerunt: LXXX. M. peditum, equitum XV. breui tempore collecta sunt, muralia tormēta CXX. currus ad ferenda onera DCCC. naues ad tra[illegible] mittendi flumina CCC. Doleam Mamer[illegible] contagionem mali tam breui, tam l[illegible] d[illegible]fusam? [illegible]antam Germanorum potenti[illegible]m non periculosissimis temporib[illegible]us co[illegible]tra Mauros Turcasque conuersam? Ceterum, qui non in hominum multitudine, & robore, sed in Dei maximi dextera, & virtute spem omnem victoriæ collocauerat, CAROLVS maiore animo se bello contra sceleratissimos, & nefarios duces accingit; & dum Langrauius in oppugnandis, & ad fidem suam adigēdis vicinorum oppidis tempus terit, quam maximas potest copias armat; cumq; adhuc militum numero inferior longe sit quā vt cum hoste congredi possit, nullā pugnandi copiam illi facit, sed insolentem iuueniliter exercitum prudente cunctatione debilitat, qui quoniā compositus est ex variis hominibus, & horum laborum minime patientibus, qui bellis comitari solēt, deficiente ipsum cōmeatu, & frigidiore tempestate adueniente dilabi[illegible]r. Interea quoq; Dux Mauritius Ferdinandi Caroli fratri[illegible] le[illegible]atus cum exercitu inimicorum regiones ingressus hostiliter o[illegible] [illegible] populatur & vastat

ſtat. Quæ incommoda Lantgrauius animo agitans ſtuduit cum Imperatore paciſci: ſed cum nihil impetraſſet (nam indignum Imperatoria dignitate, & abhorrens ab æquitate CAROLO videbatur tantam inſolentiam, & temeritatem impunitam relinqui) noctu contento itinere in Haidamum oppidum confugit, exercitumque dimiſit. Vnde finitimæ ciuitates in CAROLI poteſtatem venere, & qui inimicis fauerant viri primarii, & Schemelcaldicæ conſpirationis adiutores & ſocii veniam ſuppliciter ab eo poſtularunt. At Dux Saxoniç validioribus copiis ad omnem ſe euentum munit: contra quem Imperator ſigna conuertit, & victricem aquilam in Saxoniæ fines inferens ad certamen hoſtem quamuis numero militum priorem trahit, & momento proſternit & capit. Quæ omnia tanta induſtria diligentia celeritate adminiſtrata ſunt, vt diuino nutu & conſilio geſta fuiſſe viſa ſint. Quare religioſiſſimus Imperator non vt Cæſar in Ponto veni, vidi, vici; ſed totam victoriam ad diuini numinis prouidentiam & virtutem referens dixiſſe fertur, veni, vidi, ſed Deus vicit. Et dux Saxoniæ licet iudicum ſententiis capite damnatus fuerit, tamen ab humaniſſimo victore benigniſſime liberaliſſimeque tractatus eſt. Langrauius quoq; tum in Imperatoris fidem & poteſtatem ſeſe dedit. In hac rerũ quaſi malacie & tranquillitate ſubita quædam tempeſtas exorta maximo periculo Imperatorem obiecit. Nam Mauritius ægre ferens Langrauium ſocerum ſuum diutius in cuſtodia teneri, atque hæreticorum ſtimulis incitatus deleta tot tantorumque beneficiorum memoria, quibus ab Imperatore ornatus fuerat, clam cum Henrico Galliæ rege & ducis Saxoniæ & Langrauii liberis contra eum ſocietatem coiuerat; & poſtquã ſatis copiarum collegit, repentina vi & validiſſimo impetu Cluſam, qua Harſpurgum ad Imperatorem tranſitus erat, occupauit vſus incredibili feſtinatione, ita vt Carolo nocte media effluente imbre cum aulicis & his tantum militibus, quos ad cuſtodiam ſui corporis habebat, Vilacum fugere neceſſe fuerit. Verum vt ilex è ferro vires ducit, ſic CAROLVS è periculis animoſior emergit: & interea, dum ſubſidia ex Italia & Hiſpania expectat, per Ferdinandum fratrem ſimulate cum Mauricio de pace agit: ille vero animo, & lætitia inflatus, ac ſi de Cæſare triumpharet, exultat, & cum cæteris hæreticorum principibus cuncta miſcet, & turbat. Quem inſolentem vtiq; dux Branſuicehi magis diuina ope fretus quam humana cum his copiis, quas Imperatoris nomine coëgerat, adoritur, & pugnantem debellat, & cedentem grauiter ferit, ex quo vulnere poſt triduum animam amiſit. Vt omnem hæreticorum vim, & ardorem concidiſſe vidit Imperator, ne quam crudelitatis notam ſuſtineret, Langrauium è cuſtodia liberauit, & filiis Saxoniç ducis, qui his ipſis diebus mortem obierat, vniuerſa patris bona & familiæ inſignia & dignitatem reſtituit. Neque enim perduelles ſæuius puniendos cenſuit ne male affectos cæterorum principum animos acrius exulceraret; neq; remiſſius agendum putauit, ne quẽ Imperii cõtemptum lenitas afferret, & impunitatis ſpes vlla poſthac improborum hominum audaciam educaret, ſeruans ſingulari cum prudentia iuſtitiæ modum & æquitatem, ſic vt illi à cœleſti quodam numine dictum fuiſſe videatur;

*Hæ tibi erunt artes, pacique imponere morem,*
*Parcere ſubiectis & debellare ſuperbos.*

Hinc me res geſtæ cõtra Turcas & Mauros ad ſe vocant: quæ ſatis omnibus declarant Imperatoris non vulgarem in tuenda religione voluntatem & induſtriam: quippe cui ſemper in animo propoſitum fuit pro vera religione, ac ſuç dignitatis officio Chriſtiani nominis hoſtes profligare, & geſtiẽtẽ Turcarum audaciã furoremq; comprimere. Porro Solimannus Turcarum dominus ad totius Europæ dominationẽ aſpirãs iam ſecundo Hungariam ingreſſus cum CCC. M. delectorum militum exercitu maximum Chriſtianis metum, & terrorem incuſſerat. contra quem CAROLVS inuicto animo cum XC. M. hominum profectus iuxta Viennam caſtra locauit, & admirabili arte copias ad pugnandum diſpoſuit. Cum vero erectus ſpe certa victoria diuinæ quadam præſentia pugnæ diem expectaret, Solimannus victus præſtantia CAROLI, quod in eius opinor galea, cœleſte atq; inextinguibile lumen cõſpexiſſet, quale in ſuis ducibus poëtæ ſæpius elucere confingunt, nocte ſocia caſtra mouit, ſeq; ex eius conſpectu quã lõgiſsime proripuit. Ergo potentiſsimus & clariſsimus Turcarum Imperator neque militum multitudine, neque famæ pudore ad pugnandum induci potuit, nec præ-

h[illegible] ℣oriam, sed fuga salutem quæsiuit. F[illegible] nō liceat acclamare egregiam & an[illegible] hoc tem[illegible] inauditam, & inopinatam [illegible]e vllo tel[illegible] [illegible] apertam de tanto exe[illegible] & Turcarum Imperatorem vi[illegible]ori[illegible] Per id [illegible] Andreas Auria cum a[illegible] quot roſtr[illegible] tarum nauium claſſe in Pel[illegible]ne um[illegible] præclara facin[illegible] ae-d[illegible] quibus ingen[illegible] occupatā [illegible] Græciæ p[illegible]orem Turcis m[illegible]. Solimanno igitur ex Hungaria non prælio, sed metu pulſo, atq; ita pulſo vt nun[illegible] amplius aitus ſit incolumi CAROLO redire, ad ex[illegible]ugnan[illegible] Gu[illegible]than arc[illegible] prope Tunethem Imperator animum [illegible] quod [illegible] pe[illegible]lum Chriſti[illegible]norum nauigationibus & mar[illegible] oris a prædonibus in[illegible]. Nam H[illegible]adenus Ænobarba, quem Barbaroſſam vulgo nominamus, vir multis victoriis & bellicis ornamentis clarus, qui grauibus ſententiis Solimanni animum ad vniue[illegible]um terrarum orbis imperium excitauerat, ex Tunethe Muleaſem expulerat, & Mulroſetto fratri regnum addixerat, ac Huletham Solimanni nomine mu[illegible] [illegible] in ſpe, vt aliquando ſub Turcarum Imperium & fidem vniuerſa Africa [illegible]gere[illegible]. Q[illegible]mius ergo a Gallorum odiis non iniuria timendum ſibi eſſet, tamen in Deo ſpem ponen[illegible] re[illegible], quod iuſtum & Chriſtianæ reip. vtile, ac neceſſarium bellum moueret, magna cum claſſe in Africam profectus eſt, ac ſecundo vento Vticam tenuit quem portum Far[illegible] hodie vocant. Eius appulſu Barbaroſſa [illegible]uiter perturbatus maiore præſidio Guletham firmauit, & claſſem in ſtagnum, quod facit inter Tunethem & Guletham in[illegible]ens mare, ſubduxit. Imperator ex Vtica legens oram antiquæ Carthaginis vbi in conſpectum Guletha venit, mi[illegible] in terram exponi iuſſit, & hoſtem a littore tormen[illegible]s arcem, tum oportunis ad feriendum arcem locis tormenta diſpoſuit: poſtremo terra mariq; Guletham inuadens, quæ natura loci & artis opere inexpugnabilis videbatur, incredibili virtute, ac felicitate cœpit, ſimulq; tota Barbaroſſæ claſſe potitus eſt. Sed dum reficit propugnacula captæ arcis, Barbaroſſa cum XX. M. militum Chriſtianas aliquot cohortes adoritur, fit ad pugnam concurſus, pug[illegible]turq; vtrinque fortiſſime, atque acerrime: Sed Hiſpanienſes equites cum barbarorum equitum vim ſuſtentar[illegible] diutius non poſſent, & circumfunderentur vndique hoſtes, Imperator ipſe, non aliter atq; olim Cæſar cedentes ſuos Neruiis, primus in hoſtem factus exemplo ſuo ad pugnam retraxit, inter primos armatus procurſat, & ad prælium omnes cohortatus ad acclamationem Sancti Iacobi, qui ab Hiſpanis religioſiſſime colitur, [illegible]ingit in hoſtes gladium; reliqui tāti ducis exemplo animoſiore[illegible] effecti barbaros proſternut, feriunt, occidunt. Quo in prælio CAROLV[illegible] præter cetera victoriæ laudes ciuicam coronam meruit, quoniam Andream quendam Pontium equitem Bæticum ex hoſtium manibus vulneratum leuauit. Tum contra multorum ſententiam dec[illegible]uit Barbaroſſam perſequi, & ex Africa Turcas omnino depellere. Quamobrem inſtructo exercitu caſtra Tunethē propius mouentur, ordines ducente Alfonſo Daualo Marchione Vaſti egregio, bono, & forti duce. Oc[illegible]rrit cum ſuis Barbaroſſa acceſſum ad vrbē quoquo modo inhibiturus. verum cōm[illegible]ſo certamine in[illegible]erior diſcedit, atq; intra oppidi mœnia ſeſe recipit. Et quamuis C. M. hominum in armis haberet, tamen artibus CAROLI præuentum ſe videns & induſtria circumcluſum in maximam deſperationem venit; Et extra omnem rerum meliorum expectationē poſitus in captiuos Chriſtianos, qui in cuſtodiā coniecti fuerant numero VI. M. ferro & igne ſæuire ſtatuit animo ad crudelitatem præcipite. Sed dum in concilio eſt, captiuorum aliqui ſe primum, tum alios occulte ex catenis ſoluunt, vel ex ipſis cuſtodibus aliquot a tanta crudelitate ad miſericordiam commotis, poſtremo facto in cuſtodes impetu arce potiuntur: intra quam ſubito fumo ſignis nutu, & clamore ſublato Imperatorem aduocant. Vnde Barbaroſſa cum videt ſe neque pollicitationibus, neque precibus, neque vi poſſe arcem recipere, cum VII. M. Turcarum in Hipponam, quam modo Bonam dicimus, fugam arripuit; atque inde loci mox cum XIII. triremium claſſe, quam illic ante ad omnem euentum collocauerat, Algerium, quod oppidum Mauritaniæ veteres Romani Iuliam Cæſaream vocauerunt, ne in Imperatoris manus veniret celerrime profugit. Cuius fuga Tunethes ſine vlla concertatione in Imperatoris poteſtatem venit. eam Imperator Muleaſemi, qui a fratre pulſus e regno prius ad ſe confugerat, imp[illegible]o paruo tributo reſtituit. collaudati que captiuis Chriſtianis & auctoribus

facinoris

facinoris dignis muneribus affectis ad nos de Africa triumphans perlatus est; atque à vobis summis honoribus & pompa exceptus. At vero tantam felicitatem aliquot post anni graui iactura permiscuit cœli turbulentissima, & formidolosissima tempestas, quæ eiusdem ad Algerium fœdissime vexauit. Nam cum statuisset Algerium piratarum vnicum post captam Tuncthem receptaculum euertere, vt ex omnibus oris Christianorum nauigationibus & mercibus mare liberum tutumque pateret, eo cum ingente classe profectus fuerat: & nondum erant omnes homines, equi, commeatus, tela, tormenta, & ad oppugnandum pertinens materia in terram exposita, cum prima noctis vigilia magnis tempestatibus subito mare concitari, & vehementis imbris, & nimborum & procellarum & turbinum ruina, cum fulminum & tonitruum horrore cœlum vndique misceri cœpit. Quæ tempestas cum biduum continenter sæuisset, nauium aliæ collabefactis lateribus submersæ, aliæ vndarum æstu ad littus illisæ & perfractæ sunt, paucæ ad anchoras deligatæ vim ventorum & fluctuum sustinere potuerunt: & hominum alii cum ipsis nauibus salo obruti, alii, qui ad littus nando euaserant, ab hostibus inhumanissime cæsi: quanquam hoc ab hoste periculum deinde qua potuit Imperator celeritate summouit. Spectaculum non modo hominibus sed vndis ipsis, & littoribus luctuosum. Atqui in terram ante descenderant maximo imbre madefacti & crudelissima tempestate deterriti, neq; arma tenere neq; se miseros sustentare valebant, augebatque dolorē commeatus iactura: nam tegumenta in nauibus reliquerant, & cibaria solu in duos aut ad summū tres dies secū asportauerant. Nihilominus Imperator ibi egregii ducis, & militis munus humanissimis verbis acerbitate omnium solatur, & primus in acie obuersans dextera, & virtute suos ab ingruentium barbarorum armis defendit: nec quicquā vnquam, O mirabilē viri constantiā & firmitatem, in tot tantisque rerū asperitatibus, aut desperatione deiecisse, aut formidine contraxisse animum visus est, alacri & semper eadem fronte, pluuiæ, frigoris famis patiens, atq; interdiu & noctu suis in acie præsens; vt eius virtutē admirati hostes CAROLVM Deo custodiā similem esse, nec iam amplius mortalem, sed de cœlo lapsum aliquem ad salutem, & nomē populi Christiani propagandum crediderint, & clara rerū euentu spiritus alienæ virtutis admiratione repressērint. Sedatis iam fluctibus, & tempestate commutata aliquot aliis discriminibus vi quoq; superatis milites in naues ascendere iussit; ipse vltimus conscendit, qui primus in terram descenderat. Quod si virtus aduersæ fortunę telis velut aurū fornacis flamma probatur, certe in his grauissimis periculosissimisque procellis Imperatoris perfectæ virtutis laus maxima enituit. Iam Draguthem archipiratam acerrimum & communem omnium hostem ab Ioanne Vega pro rege nostro ex Aphrodisio pulsum, & oppidum natura & arte munitissimum breui temporis spacio paruis copiis vix LX. nostrorū interitu expugnatū, quid opus est me vobis Mamertini recensere, qui eius belli participes & socii fuistis. Ex quo non minor ad omnes vtilitas quam ad ducem gloria peruenit. Enimuero plerique magis secunda fortuna in his rebus vsi sunt, quas ipsi gesserunt, quā in his, quas aliorū fidei commendarunt: contra aliis vicariorū opera felicior & fortunatior fuit, quibusdam vero summis Imperatoribus iidem vbique prosperitatis venti vsque ad extremum vitæ tempus afflarunt: cuiusmodi CAROLVM habuisse videmus. Nam quantam per Ioannem Vegam? quantam per Bransoicchi ducem? quantas per Andream Auriam? quantas per Franciscum & Alfonsum Daualos? quantas per prosperum Columnam, Ferdinandum Gonzagam & eos duces, quos Italiæ rebus præposuerat? quantas per eos, quos ad Indos miserat, victorias est felicissime consequutus? In cuius equidem felicitate hoc maxime ponendum arbitror, quod eius auspiciis deuictæ, & à ferino cultu & vana religione ad veram, & ciuilem reuocatæ sint regiones ab hoc nostro terrarum orbe disiunctæ, & priscis illis Romanis, qui se terrarum dominos appellabant, ignotæ. Quamobrem merito nunc regina volucrum aquila Imperii, & Austriæ stirpis insigne ostium Oceani, quod vtpote nulli hominum natura peruium domitor ille ferarum & mundi Hercules duabus columnis tanquam habitabilium regionum terminis præsepsisse dicitur, secundo volatu transmisisse se gloriatur. Quæ quidem ego non solum CAROLI fortunæ, sed etiam prudentiæ tribuenda existimo: e cuius, vt ita dicam, ludo & palæstra plures quam ex illo Troiano

equo strenui duces prodiere, non quales sunt ficti illi Gallorum heroes, quos vulgus Palatinos appellat, sed quales Imperatorum mater Roma produxit. Nec profecto isti tanti fuissent, nisi CAROLVS ingenio & virtute præstantissimus extitisset. Quapropter eius ætatem soleo vere auream prædicare, & Christiani populi felicitatem simul attendere, quod in grauissimis temporibus, & turbulentissima tempestate is Imperator diuinitus nobis datus sit, qui potentissimi & sæuissimi hostis Turcarū inquam domini conatus effringeret, ac non modo Christianorum fortunis imminentem, sed etiam ex infimo pectore crudelitatem insatiabilem anhelantem belluam consilio & vi longe è nostris regionibus expelleret atque eiiceret. Imperator vere pius felix inclytus victor triumphator augustus, & quod recte dixerim, pater patriæ, quoniam remp. Christianam labentem fulsit, afflictam erexit, perditam refecit, angustam explicuit, & coarctatam quam longissime dilatauit. Porro sapientes viri docent neminem in vllo vitæ & studiorum genere perfectum esse posse, qui non & ingenii dotibus ornatus, & doctrinæ præceptis instructus, & meditationis vsu perpolitus fuerit: quibus quasi numeris expletum & omni laude cumulatum Imperatorem nostrum videmus; qui à natura sagacem vim ingenii, ac motus celerrimos adeptus totam ætatem in imperatoriis artibus consumpsit non modo excellentium virorum disciplinis imbutos, sed magnorum ducum ipse magister. Igitur hoc ingenio natum hominem & assiduo rerum vsu & exercitatione doctum credendū est, neq; per ignauiā quicquā omisisse, neq; per audaciam aggressum esse, quod intelligentia & ratio aut obire postulasset, aut aggredi prohibuisset; quorum alterum inertię, alterum temeritatis est vitium, vtrumque Imperatoris virtuti, & laudi summæ contrarium: & qui tot victorias, & triumphos à grauissimis hostibus reportauit, necesse est illum semper laborauisse, nunquam non vigilasse, vbique præsentem fuisse, nec copiarum multitudine, sed militum virtute confisum, nec impetu quodam animi, sed pleno prudentiæ consilio disciplina & ordine cuncta, quæ ad rem bene gerendam requiruntur, perfecisse. Neque vero in quo tot egregiæ virtutes emicuerunt, desiderata sunt ea, quæ virtutem maxime significant, dignitas inquam oris, generisque nobilitas. Nam regia stirpe prognatus, & in ea familia educatus fuit, in qua excellentissimorum Imperatorum permultæ imagines ad æternam factorum memoriam illum dies & noctes excitabant; oris vero forma digna, pulchra, & virilis, quæ ipsam imperii maiestatem non mediocriter exornabat. Maxime autem eius animi excelsitas in laudis & gloriæ studiis apparuit, quæ in altioribus animis vehementiora esse solent: qui eum regem miserrimum esse aiebat, vtpote præstantis ingenii & virtutis expertem, qui res dignas prædicatione vel ignauus ipse per se facere nesciret, vel otiosus & voluptuarius negligeret. Veruntamen qui Christi fide illustratus supra virtutem & gloriam aliud videbat, quo diuina gratia liceret ascendere, non in honorum splendore, ac nominis prædicatione beatam vitam posuit, atque ii, quibus dies Christianæ veritatis nondum illuxerat, sed ad sempiternam illam felicitatem comparandam omnes suas cogitationes viresque conuertit. Vnde quibusdā illi obiectantibus scire quidem eum vincere, sed nescire more Cęsaris expedite victoria vti, quam Christiane, hoc est vere & sapienter respondit, Cæsari vnicum vitæ finem fuisse propositum nominis prædicationem; sibi vero cælestis gloriæ adeptionem: cuius gratia multa non facienda, multa etiam ferenda sunt, quam qui consequi neglexerunt, multa contra ius fasque patrarunt. Quis ne tota Italia potiretur, ne cunctam Germaniam occuparet, ne vniuersam Galliam diriperet, quis vllis obsecro decretis aut copiis restitisset? At tantum valuit apud eum religio, vt pietatem & iustitiam cuiusuis rei dominatione potiorem habuerit. Quoties vox illa Caroli audita est, si vniuersam Galliam deuinceret, vniuersa se tamen illa Francisco lubentissime cessurum, modo per eum sibi etiam liceret tuto sua possidere? Et de Germanorum, qui deuicti sunt, bonis quid vnquam sibi assumpsit, cum multa sibi iure belli vendicare potuisset? aut quam crudelitatem in Franciscum licet aduersum virtuti inuidum gloriæ inimicum salutis suæ, cum captiuum haberet, exercuit? quam in Germanici belli duces? quamuis multa ex illorum incolumitate sibi metuenda, ex interitu non pauca speranda videret? Non Andegauensium ducem Carolum regis Gallorum filium imitandum sibi duxit, qui regi Conradino in bello capto Neapoli spectante non sine

lacry-

lacrymis populo in foro caput è ceruicibus abscindi ab humili, & abiecto lictore mãdauit. In nullius non dicam corpus sed ne fortunas quidem sæuitum est: solũ his pœna inflicta, qui fœdissimis obstricti sceleribus omnes impetrandæ veniæ & misericordiæ terminos modumq; transierãt. Cuius illius grata lenis & modesta nullisq; odiis inflammata victoria fuit, qui non intulit arma, sed illatã vim repulit solũ tuendi iuris & dignitatis suæ gratia. Et quidem ius suum, & dignitatẽ tueri lex omnis diuina & humana, ciuilis & gentium concedit. Atq; ita se vbiq; gessit, ita ius suũ prudenter fortiterq; seruauit, vt neque ob inertiam minui dignitatem suam permiserit, neque ob improbitatem iustitiam violarit, & inuictũ semper animi robur ostenderit, & omnem auaritiæ suspicionem ambitionisq; vitauerit. Vtinam Rex Franciscus nunquã his temporibus fuisset, quibus CAROLVS Imperium Christianorum tenuit, non sane tot molestiis remp. Christianã tanto cum omnium malo implicuisset, neq; optimum Imperatorem a gloriosissimis cœptis contra nostræ fidei cõmunes hostes sua cũ ignominia & dedecore abstraxisset: quẽ vniuersi nõmodo è Græcia, sed etiã ex Asia Turcas expulsurum fore, & sanctam Hierusalem, in qua IESV CHRISTI domini nostri religione venerandum monimentum est, è manibus barbarorũ aliquando redempturũ sperabamus. Quas ob res illũ ausim cum summis Imperatoribus & ingenii præstantia, & animi magnitudine, & Imperatoriis artibus cõparare. Græci laudibus vnũ præ cæteris extollunt Alexandrũ Philippi Regis Macedoniæ filium à magnitudine rerum gestarum magnum cognominatum. Is enim Asiam bello euicit & Darium regno Persiæ spoliauit, ac per vastas Indorum regiones victor excurrit. Atq; istas tot tantasque res (quod certe mirabilius est, nec modo re, verum etiam dictu inopinatum) florente ætate confecit, quarum minimam partem id ætatis nondũ ceteri attigissent. Sed tantorum factorum gloriæ grauia quædam, & odiosa in rege vitia quasi tenebras offuderũt superstitio anilis superbia non ferenda iracundia vsque ad manifestam insaniã ebrietatis in quouis homine detestabilis, ac sane tanta, vt tandem vna cum vino turpissime animam exhalauerit. Quocirca in eo magis animi quandam excellitatem & felicem temeritatem nonnulli admirati sunt quã prudentiam & grauitatem. Nonnulli quoq; hanc rerum gestarum magnitudinem ex eorum, quibus cum bellauit, ingenio attenuare conantur. Nam cum Asianis effœminatis & mollibus contendit armis, ex quorum ignauia & mollitie maior Alexandri virtus emicuit, contra Annibalem in Cœlũ efferunt, quod in Italia cum Romanis bellicosissima gente aliasque victrice XVIII. annos feliciter bellum administrarit; ac tot consules, tot consulares, tot senatorii, tot equestris ordinis viros vicerit, tot exercitus fuderit, tot oppida ceperit, tot populos in fidem suam receperit, vt Romanis, qui de deserenda vrbe consilium ceperant, is qui ab Annibale victus non fuit, Maximus Imperator visus sit, è quibus Alexander, si in Italiam exercitum illum suum traiecisset, non profecto magnam gloriam deportasset, & non vti Rex Epirotarum Pyrrhus victus cessisset. Omitto Græcorum hominum in scribendis historiis vanitatem, qui non modo res illius gestas contra historiæ leges pluribus ornamentis amplificarunt, adulantes principem nimio sui ipsius amore laborantem, sed etiam ea litteris mandare ausi sunt impudenter, quæ nunquam gesta fuissent, ab ipsomet Alexandro repudiati, ne res suæ gestæ illorum mendacijs inuolutæ veritatis fidem amitterent. Multa etiam omitto non hominum opera, sed malorum dæmonum arte perfecta: qui nempe tum huius mũdi principes & tenebrarum rectores in mortaliũ animis grauissime dominabantur. Cum Alexandro Romani Cęsarem æquant: quem equidem dissimilitudine bellorum, magnitudine contentionũ numero pugnarũ, varietate locorum, asperitatibus rerum, celeritate conficiendi, arte militari & Anibali & Alexandro præferre non dubito: qui post hominum memoriã domitis feris & immanibus nationibus profligatisq; summorum ducũ maximis exercitibus solus de vniuersa Europa, Africa, Asia triumphasse videtur. Verum & is quoque tantam factorum celebritatem dominationis cupiditate tanquam veneno infecit, & cum totius Romanæ reip. euersione turpissimis maculis clarissimũ nominis splendorẽ aspersit. Laudabilior certe virtus Scipionis illius Africani, qui de Annibale & Carthagine victoriam non ad proprias vtilitates sed reip. commoda, non ad suã libidinẽ sed patriæ conseruationẽ, non ad priuatã tyrannidem, sed Romani Imperii maiestatẽ

contulit, vir cum liberalitate, comitate, clementia, tum maxime continentia celebrādus. Pompeium sciens prætereo. nam vitæ infelicissimus exitus totam eius famam denigrauit, ac simul domum & fortunas euertit. At Galli regem suum Carolum magnū his ducibus parem faciunt, procul dubio omni laude & celebratione dignum, ac de rep. Christiana benemerentissimum Imperatorem. Siquidem Longobardorū regē Desiderium bello subegit, & Italiam grauissimo barbarorum dominatu liberauit, & Saxones, Pannones, Dacas, Istros edomuit, atque Aquitaniam, Vasconiam multasq; alias patrio regno finitimas regiones in ditionem suam & potestatem redegit. In horū numero nostrum Regem & Imperatorem CAROLVM summo nos iure ponemus, qui Imperatoriis artibus a pueris deditus maiorem suis Imperiis quam aliorum præceptis bellicarum rerum cognitionem & scientiam comparauit; quem nullus vnquam labor negotiorū; nullus periculorum metus ab honestatis, & honoris studiis retardauit; cui non in prouidendo consiliū, non in agendo industria, non in cōficiendo celeritas defuit; addiditq; semper spiritus maiores secunda fortuna, quæ illius cœptis & conatibus lenissimo vento aspirauit. Ipse Solimannū Turcarum Tyrannum licet copiarum numero superiorem, tamen excellente virtute perterruit, perterritumq; ex Christianorum finibus longius extrusit. idem Guletham munitissimam arcem, atque vna Tunethem paucis diebus cepit, & Barbarossam stipatum innumeris armatorū cateruis ex Africa expulit. idē duobus potentissimis ducibus deuictis de vniuersa Germania, quæ intra Danubium Alpes & Rhenū posita est, triumphū maxime insignē egit, quod ante ipsum cōtigit imperatorum nemini: idem Mediolanum vrbem vectigalem Imperii ex faucibus Gallicæ dominationis eripuit; & clarissimum ac potentissimum Galliæ regem bella sæpius renouantem, bello sæpius profligauit: quem ne vita & regno priuaret vna Christi religio prohibuit. Sed cum bellica laude ciuilem quoq; coniunxit, qui quantum in bellorum administratione bonus & fortis, tantum in gubernatione ciuitatum sapiens & iustus fuit, nihilq; minus in conseruando prudens, quam in amplificando imperio felix, quod equidem paucis datum fuisse videmus. Ipse enim præditus eximia vitæ integritate & intelligentia iustitiam præstantissime coluit animo ad æquitatem magis propenso, quam ad summum illud ius, quod est vnicum tyrannidis tegumentum, in audiendo facilis, in respondendo gratus, vbique comis atq; humanus dignitati conuenientem retinens grauitatem: quem bonis artibus instructum, nec de quibusuis rebus, sed de præclaris & magnis delibantē honores gratia duntaxat studia delectarunt; & hominem suis non alienis virtutibus florentem nulla vnquam inuidiæ vis, nulla maleuolentiæ affectio morbusque corripuit: qui cum omnibus tum maxime pauperibus Christi beneficentissimus fuit, quæ a diuina caritate proficiscens virtus solam diuinam mercedem, nullā hominū laudem splendoremue desiderat. Sed quod in imperatore Christiano plurimū habet laudis, frugalitatem, modestiā, temperantiam maxime coluit, atque imprimis religionem & pietatem, quæ fundamentū omnium virtutum est. qui (vt hoc vnū dicam) singulis diebus mane post somnū quamprimum è lecto surgebat Deum obsecrabat, vt omnes suos labores, motus & conatus in ipsius honorē, in Christianorū cōmoda, in animæ suæ incolumitatē cœlesti gratia cōferret. Quare non modo Scipioni illi Africano, qui in Capitolini Iouis quotidie solus adibat, cum vanam & impiam religionem coleret, verum etiam his, qui veteris testamenti sacris paginis commendati sunt, hoc magis excelluit, quod perfectione, lege & documentis institutus fuit. Hanc pietatem toto quidem vitæ tempore magnā, sed maximā in extremo curriculo, cum incitatior est ad metā cursus, ostendit. Itaque in animo mihi est illius e vita migrationē nō minus quam victorias explicare: qua sola mores & vniuersa vita decoratur. Cum in Flādria esset annū agens LVI. & grauius è pedibus laboraret, statuit regnorum habenas Philippo filio tradere, & Imperium Ferdinando fratri concedere: non quo ipse genio liberius ab omni forensi & militari strepitu remotus indulgeret, similiter ac fertur Diocletianus imperium deposuisse, sed quo reliquum vitæ tempus diuinis studiis impenderet, vt ad omnem summi illius domini & rectoris vocem, si ex hac luce seu potius statione migrandum esset, vigilans ac paratus offenderetur; ac VI. Kal. Martii suo natali die post longam orationem, qua ex suo discessu dolorem suorum lenire conabatur, cum idonea classe in Hispaniam nauigauit,

uigauit,& ad Liaredi portum eam applicuit. Vt in terram descendit, gratias immortali Deo pansis ad cœlum manibus egit, quod incolumis in eam regionem appulsus esset, quam tantopere amasset; tum in tellurem oculos defigens eam benignissime tanquã parentẽ salutauit, addiditq; verba illa: Nudus à te egressus sum, nudus ad te reuertar. deinde in Valleoletũ lectica delatus, & factũ obuiã sibi nepotẽ suũ Carolũ ad colenou pie numen diuinũ, & præstanter insequendũ maiorum vestigia grauissimis verbis & sententiis cohortatus est. Hinc in religiosorum hominum, qui Sancti Hieronymi fratres vulgo nuncupantur, ab vrbe remotas ædes cum paucis concessit; Vbi cum multos menses diuinis rebus vacasset morbo vehementius opprimi cœpit, tanti viri mortem è cœlo terris prænuntiante cometa. Ac VI. Kal. octobris D. Matthei profesto die confessionis & Eucharistiæ diuinis sacramentis, quemadmodum Christianũ decuit, sese ad discedendũ ex hac mortali in immortalẽ illã vitã muniuit: & cũ festo die iam plane mors instaret, precatus est eos, qui adstabant, vt sibi adessent Deũ pro se orando contra malorum dæmonum dolos & conatus, qui hominis calcaneo potissime insidiari solent, ipse IESV CHRISTI Domini nostri suffixi cruci imaginem sinistra tenens, hæc cum lacrymis verba pronunciauit: Magnas tibi gratias habeo & ago sancte Deus, quod me nationum multarum principem & Imperatorem crearis, sed maximas, quod in ouile tuum adduxeris, atque ex huius seculi molestiis & insanis honorum studiis hoc postremo vitæ meæ tempore semoueris, quo tibi venienti paratus occurrerem. Verum oro, vt delicta mea multa & grauia tuo sanguine deleas, quem factus homo in cruce pro humani generis redemptione, & salute effudisti: ne si me chirographo, in quo illa scripta sunt, ante tribunal iustitiæ tuæ salutis meæ hostis conuincat, damnationem euitare non possim, neq; alia est ad cœlum via nisi per crucem. Nouissime cum dixisset: In manus tuas domine commendo spiritum meum, declinãs ad dextrum humerum caput, extremum diem LVIII. ætatis suæ anno, placide & tranquille clausit, tanto cum animi robore & præstantia, vt demum etiam mortem ipsam omnium terribilium rerum terribilissimam deuicisse visus sit. Ex hoc genere mortis & certis quasi animi notis admirandam eius integritatem & pietatem licet aperte perspicere, ac simul pro nostræ fidei ratione cœlestem illi & sempiternam gloriam augurari. Ac profecto ipsius vitam & obitum qui recto animo contemplatur, & humanis & diuinis honoribus CAROLVM V. Imp. afficiendum iudicat. Cuius tantis virtutibus equidem ipse non video parem orationem posse inueniri: sed tantum omnibus illum præferendum censeo, quantum dignitate, prudentia, virtute, fortuna antecelluit.

FINIS.